TAMÂMÜ'L-FEYZ FÎ BÂBİ'R-RİCÂL

Atpazarî Kutup Osman Efendi Menâkıbı

İSMÂİL HAKKI BURSEVÎ

TÜRKİYE YAZMA ESERLER KURUMU BAŞKANLIĞI YAYINLARI: 173

Dinî İlimler Serisi	:	30
Kitabın Adı	:	TAMÂMÜ'L-FEYZ FÎ BÂBİ'R-RİCÂL Atpazarî Kutup Osman Efendi Menâkıbı
Müellifi	:	İsmâil Hakkı Bursevî (ö. 1137/1725)
Özgün Dili	:	Arapça
Çeviri	:	Prof. Dr. Ramazan Muslu İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tasavvuf Anabilim Dalı Öğretim Üyesi Doç. Dr. Ali Namlı Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tasavvuf Anabilim Dalı Öğretim Üyesi
Son Okuma	:	Ayşegül Sıvakcı, Yazma Eser Uzmanı Sümeyye Nur Aydın, Yazma Eser Uzmanı M. Osman Doğan, Yazma Eser Uzmanı
Arşiv Kayıt	:	Süleymaniye Yazma Eser Ktp., Halet Efendi, nr. 244
Kitap Tasarım	:	AS-64 Basın-Yayın Tanıtım, Org. ve Paz. Ltd. Şti. Divanyolu Cad. Erçevik İşhanı, No: 211, Sultanahmet-İstanbul Tel: 0212 513 39 90 / www.as64.org • info@as64.org
Baskı	:	İmak Ofset Basım Yayın Akçaburgaz Mah. 137. Sk. No: 12 34522 Esenyurt/İstanbul Tel: 444 62 18 Sertifika No: 45523
Baskı Yeri ve Yılı	:	İstanbul 2020
Baskı Miktarı	:	1. Baskı, 1500 adet

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI
Library of Congress A CIP Catalog Record

İsmâil Hakkı Bursevî
Atpazarî Kutup Osman Efendi Menâkıbı, *Tamâmü'l-Feyz fî Bâbi'r-Ricâl*

1. Tasavvuf, 2. Menâkıb, 3. Celvetiyye, 4. Atpazarî, 5. Bursevî, 6. Tamamü'l-Feyz.

ISBN: 978-975-17-4743-3

T.C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı
Süleymaniye Mah. Kanuni Medresesi Sok. No: 5 34116 Fatih / İstanbul
Tel.: +90 (212) 511 36 37
Faks: +90 (212) 511 37 00
info@yek.gov.tr
www.yek.gov.tr

TAMÂMÜ'L-FEYZ
FÎ BÂBİ'R-RİCÂL

ATPAZARÎ KUTUP OSMAN EFENDİ MENÂKIBI

(İNCELEME - ÇEVİRİ - TIPKIBASIM)

İSMÂİL HAKKI BURSEVÎ

(ö. 1725)

Çeviri

Ramazan Muslu
Ali Namlı



TÜRKİYE
YAZMA
ESERLER
KURUMU
BAŞKANLIĞI

TAKDİM

İnsanlık tarihi, akıl ve düşünce sahibi bir varlık olan insanın kurduğu medeniyetleri, medeniyetler arasındaki ilişkileri anlatır. İnsan, zihnî faaliyetlerde bulunma kabiliyetiyle bilim, sanat ve kültür değerleri üretir, ürettiği kültür ve düşünce ile de tarihin akışına yön verir.

Medeniyetler, kültürler, dinler, ideolojiler, etnik ve mezhebî anlayışlar arasındaki ilişkiler kimi zaman çatışma ve ayrışmalara, kimi zaman da uzlaşma ve iş birliklerine zemin hazırlamıştır.

İnsanların, toplumların ve devletlerin gücü, ürettikleri kültür ve medeniyet değerlerinin varlığıyla ölçülmüştür. İnsanoğlu olarak daha aydınlık bir gelecek inşa edebilmemiz, insanlığın ortak değeri, ortak mirası ve ortak kazanımı olan kültür ve medeniyet değerlerini geliştirebilmemizle mümkündür.

Bizler, Selçuklu'dan Osmanlı'ya ve Cumhuriyet'e kadar büyük devletler kuran bir milletiz. Bu büyük devlet geleneğinin arkasında büyük bir medeniyet ve kültür tasavvuru yatmaktadır.

İlk insandan günümüze kadar gökkubbe altında gelişen her değer, hakikatin farklı bir tezahürü olarak bizim için muteber olmuştur. İslâm ve Türk tarihinden süzülüp gelen kültürel birikim bizim için büyük bir zenginlik kaynağıdır. Bilgiye, hikmete, irfana dayanan medeniyet değerlerimiz tarih boyunca sevgiyi, hoşgörüyü, adaleti, kardeşlik ve dayanışmayı ön planda tutmuştur.

Gelecek nesillere karşı en büyük sorumluluğumuz, insan ve âlem tasavvurumuzun temel bileşenlerini oluşturan bu eşsiz mirasın etkin bir şekilde aktarılmasını sağlamaktır. Bugünkü ve yarınki nesillerimizin gelişimi, geçmişimizden devraldığımız büyük kültür ve medeniyet mirasının daha iyi idrak edilmesine ve sahiplenilmesine bağlıdır.

Felsefeden tababete, astronomiden matematiğe kadar her alanda, Medine'de, Kâhire'de, Şam'da, Bağdat'ta, Buhara'da, Semerkant'ta, Horasan'da, Konya'da, Bursa'da, İstanbul'da ve coğrafyamızın her köşesinde üretilen değerler, bugün tüm insanlığın ortak mirası hâline gelmiştir. Bu büyük emanete sahip çıkmak, bu büyük hazineyi gelecek nesillere aktarmak öncelikli sorumluluğumuzdur.

Yirmi birinci yüzyıl dünyasına sunabileceğimiz yeni bir medeniyet projesinin dokusunu örecek değerleri üretebilmemiz, ancak sahip olduğumuz bu hazinelerin ve zengin birikimin işlenmesiyle mümkündür. Bu miras bize, tarihteki en büyük ilim ve düşünce insanlarının geniş bir yelpazede ürettikleri eserleri sunuyor. Çok çeşitli alanlarda ve disiplinlerde medeniyetimizin en zengin ve benzersiz metinlerini ihtiva eden bu eserlerin korunması, tercüme ya da tıpkıbasım yoluyla işlenmesi ve etkin bir şekilde yeniden inşa edilmesi, Büyük Türkiye Vizyonumuzun önemli bir parçasıdır. Bu doğrultuda yapılacak çalışmalar, hiç şüphesiz tarihe, ecdadımıza, gelecek nesillere ve insanlığa sunacağımız eserleri üretmeye yönelik fikrî çabaların hasılası olacaktır. Her alanda olduğu gibi bilim, düşünce, kültür ve sanat alanlarında da eser ve iş üretmek idealiyle yeniden ele alınmaya, ilgi görmeye, kaynak olmaya başlayan bu hazinelerin ülkemize ve tüm insanlığa hayırlar getirmesini temenni ederim. Aziz milletimiz, bu kutsal emaneti yücelterek muhafaza etmeyi sürdürecektir.

Recep Tayyip Erdoğan
Cumhurbaşkanı

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ

İsmâil Hakkı Bursevî'nin Hayatı

1063 yılı Zilkâde ayı başlarında (1653 Eylül sonu) Bulgaristan-Aydos'ta doğdu.[1] İsmâil ismi, Hakkî mahlasıdır. Uzun süre Bursa'da yaşayıp sonunda orada vefat ettiği için Bursevî nisbesiyle meşhur olmuştur.[2]

Yedi yaşında iken annesi vefat etti. Küçük yaşta Kur'an okumayı öğrendi ve sarf ilmini okudu. On bir yaşında gittiği (1074/1664) ve yedi yıl kadar kaldığı Edirne'de Atpazarî Osman Fazlı-i İlâhî'nin (ö. 1102/1691) halifesi Şeyh Abdülbâki Efendi'nin yanında sarf, nahiv, mantık, kelâm, âdâb, meânî, beyân, fıkıh ve tefsirden muhtelif eserler okudu.[3]

1083/1672'de İstanbul'a şeyhi Osman Fazlı-i İlâhî'nin Fatih Atpazarı'ndaki dergâhına geldi.[4] Şeyhi ona biat verip evrâd tâyin etti ve devamlı olarak oruç tutmasını tavsiye etti.[5] Şeyhi, zamanında medreselerde ilim, dergâhlarda ise hayır kalmadığını düşündüğünden tasavvufî eğitimle birlikte zâhirî ilimlerle ilgili dersler de verir, ümmî olan kimseyi halife tâyin etmezdi.[6] İsmâil Hakkı da İstanbul'da mânevî terbiyesinin yanında zâhirî ilimlerle ilgili eğitimini sürdürdü. Şeyhinden fenn-i âdâb, kelâm, ferâiz, belâğat ve fıkıh usûlü ile ilgili eserler okudu. Dergâh dışından Kurrâ Mehmed Efendi'den (ö. 1134/1722) tecvid, başka hocalardan Farsça eserler okudu ve mütalaa etti. Meşhur hattat Hâfız Osman'dan (ö. 1110/1698) hat meşk etti.[7]

---

1 İsmâil Hakkı Bursevî, *Kitâbü Hayâti'l-Bâl*, Bursa İnebey Yazma Eser Ktp., Genel, nr. 84, vr. 106[b]; a.mlf., *Kitâbü's-Silsileti'l-Celvetiyye*, İstanbul: Haydarpaşa Hastanesi Matbaası, 1291, s. 101, 107.

2 Geniş bilgi için bk. Ali Namlı, *İsmâil Hakkı Bursevî Hayatı, Eserleri ve Tarîkat Anlayışı*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2001.

3 İsmâil Hakkı Bursevî, *Tamâmü'l-Feyz fî Bâbi'r-Ricâl*, thk. Ali Namlı, Dımaşk: Dâru Ninawa, 2011, II, 79-80.

4 Bursevî, *Vesîletü'l-Merâm*, Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 243, vr. 10[b].

5 Bursevî, *Tamâmü'l-Feyz*, II, 80; a.mlf., *Kitâbü's-Silsile*, s. 101.

6 Bursevî, *Tamâmü'l-Feyz*, thk. Ramazan Muslu, Dımaşk: Dâru Ninawa, 2011, I, 182-183.

7 Bursevî, *Tamâmü'l-Feyz*, II, 80-81.

Şeyhinin isteği üzerine Zeyrek Camii'nde doksan günlük bir halvete girdi. Daha sonra dervişlerin yemeklerini pişirmek, zâviyeyi süpürmek, yemek kaplarını yıkamak ve sofrayı temizlemek gibi hizmetlerde bulundu. Ardından şeyhinin yerine vaaz edecek bir seviyeye geldi. İstanbul'da üç yıl kaldıktan sonra şeyhi tarafından Üsküp'e halife olarak gönderildi (1086/1675).[1]

Üsküp'te irşad faaliyetlerine ek olarak muhtelif camilerde vaazlar etti, isteyenlere zâhirî ilimlerle ilgili dersler verdi. Orada evlendi ve ilk eserlerini kaleme aldı. Üsküp'te kaldığı altı yıl boyunca bazı yanlış davranışlar içerisinde olduğunu gördüğü müftü, kadı, imam-hatip ve şeyhlerle mücadele etti. Bu çekişmenin sona ermemesi ve şikâyetlerin İstanbul'a kadar ulaşması üzerine şeyhi onu Köprülü'ye gönderdi (1092/1681).[2] On dört ay Köprülü'de, ardından otuz ay Ustrumca'da kaldıktan[3] sonra yine şeyhinin arzusu üzerine kendisinin halifesi sıfatıyla Bursa'ya gitti (1096/1685).[4]

Bursa'da irşad, vaaz ve nasihat hizmetlerinin yanı sıra pek çok eser kaleme aldı. Eserleri içerisinde elbette en meşhuru Ulucami kürsüsünden vaazlarında da takrir ettiği *Rûhu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân* adlı tasavvufî tefsiridir.[5] Bursa'ya halife tâyin edildikten sonra şeyhini beş defa İstanbul'da ve son olarak da sürgüne gönderildiği Kıbrıs'ta vefatından bir müddet önce ziyaret etti.[6]

Sultan II. Mustafa zamanında Elmas Mehmed Paşa'nın askere vaaz ve nasihat etmek üzere daveti üzerine I. ve II. Avusturya seferlerine (1107-1108/1695-1696) katıldı. İsmâil Hakkı bazı vaazlarını Sultan'ın da dinlediğini belirtir.[7]

1111/1700 ve 1122/1710 yıllarında iki defa hacda bulundu. Hac yolculukları sırasında Şam, Kahire ve İstanbul gibi merkezlere uğrayıp bazılarında birkaç ay kaldı. Üç yıl Tekirdağ'da (1126-1129/1714-1717), üç yıl

1 Bursevî, *Tamâmü'l-Feyz*, II, 83-87.
2 bk. Bursevî, *Tamâmü'l-Feyz*, II, 86-93; a.mlf., *Tuhfe-i Recebiyye*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1374, vr. 35[b].
3 Bursevî, *Tamâmü'l-Feyz*, II, 93-94.
4 Bursevî, *Tamâmü'l-Feyz*, II, 101.
5 bk. Bursevî, *Tamâmü'l-Feyz*, II, 107-109.
6 bk. Bursevî, *Tamâmü'l-Feyz*, II, 110-217.
7 Bursevî, *Vâridât-ı Hakkıyye (Vâridât-ı Kübrâ)*, Bursa İnebey Yazma Eser Ktp., Genel, nr. 86, vr. 229[b]; a.mlf., *Şerhu'l-Erbaîne Hadîsen*, İstanbul 1253, s. 306; a.mlf., *Tuhfe-i Hasakiyye*, Süleymaniye Ktp., Mihrişah, nr. 164, vr. 149[a]; a.mlf., *Min Vâridâti'l-Fakîr eş-Şeyh İsmâil Hakkî*, Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 789, vr. 129[a].

Şam'da (1129-1132/1717-1132) ve üç yıl Üsküdar'da (1132-1135/1720-1723) ikamet etti. Sonunda tekrar Bursa'ya döndü ve 9 Zilkâde 1137/20 Temmuz 1725 Perşembe günü öğleye doğru vefat etti.[1]

İsmâil Hakkı Bursevî'nin Eserleri

En velûd Osmanlı müelliflerinden biri olan Bursevî'nin irili ufaklı 120 kadar eseri vardır. Eserlerinin çoğu Türkçe, kırk kadarı Arapçadır. Bazı bölümleri Arapça, bazı bölümleri Türkçe olan eserleri de vardır. Eserlerinde zaman zaman Farsçaya da yer vermiştir. Manzûmelerinin on binden fazla olduğunu söyler.[2] *Dîvân* (*Fütûhât-ı Burûseviyye*) ve *Mi'râciyye*'den başka şiir mecmualarında ve diğer eserlerinde de çok sayıda manzûmesi yer alır.

İsmâil Hakkı Bursevî'nin en önemli ve meşhur eseri *Rûhu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân* adlı tasavvufî/işârî tefsiridir. Bursa'ya halife olarak gönderildiği 1096/1685 tarihinden itibaren yirmi yılı aşkın bir sürede Kur'an'ı hem Ulucami kürsüsünden tefsir etmiş, hem de *Rûhu'l-Beyân*'ı kaleme almıştır. Tefsirin muhtelif baskıları, tercümeleri ve özetleri yapılmıştır.

Bursevî, *Beyzâvî Tefsiri*'nden Fâtiha sûresi ile Bakara sûresinin son âyetleri üzerine ta'lîka hazırlamış, Amme cüzünü de şerh etmiştir. Bazı sûrelerin (Fâtiha, Zilzâl, Asr) ve âyetlerin tefsirine dair eserlerinden başka tefsir mecmualarında ve vâridât şerhlerine dair eserlerinde de pek çok âyet tefsirleri bulunmaktadır.

İbn Hacer'in hadis usûlüne dair *Nuhbetü'l-Fiker* adlı eserini, İmam Nevevî'nin *Kırk Hadis*'ini ve *Riyâzu's-Sâlihîn*'den seçtiği kırk hadisi şerh etmiştir. Bazı hadislerin müstakil şerhlerine dair risâlelerine ilaveten mecmualarında ve vâridât şerhlerine dair eserlerinde de hadis şerhlerine rastlanmaktadır.

Kitâbü'l-Hitâb, *Kitâbü'n-Necât*, *Tuhfe-i Hasakiyye* gibi eserlerinde akâid, kelâm, fıkıh ve ilmihal konularını tasavvufî bir bakış açısıyla ele almıştır. Fıkıhtan Lutfullah en-Nesefî el-Keydânî'nin namazla ilgili risâlesini şerh etmiş (*Şerhu'l-Fıkhi'l-Keydânî*), bazı risâlelerinde fıkıh ve kelâmla ilgili meseleleri ele almış (*Risâle-i Mesâili'l-Fıkhiyye, er-Risâletü'l-Câmia*

1 Geniş bilgi için bk. Namlı, *İsmâil Hakkı Bursevî*, s. 73-114.
2 Bursevî, *Kitâbü's-Silsile*, s. 103.

li'l-Mesâili'n-Nâfia, Kitâbü'l-Fazli ve'n-Nevâl), imanın şubelerini (*Şerhu Şuabi'l-Îmân*) ve büyük günahları (*Şerhu'l-Kebâir*) şerh etmiştir.

Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinin ilk 738 beytini *Rûhu'l-Mesnevî* adıyla, Yazıcızâde Mehmed'in *Muhammediyye*'sini *Ferahu'r-Rûh* adıyla, Ferîdüddin Attâr'ın *Pendnâme*'sini *Şerh-i Pend-i Attâr* adıyla şerh etmiştir. Bursevî'nin diğer bazı şiir şerhleri ise şunlardır: *Şerhu Nazmi's-Sülûk*, *Kitâbü'l-Envâr*, *Şerh-i Ebyât-ı Hacı Bayrâm-ı Velî*, *Şerh-i Ebyât-ı Yûnus Emre*, *Şerh-i Nazm-ı Ahmed*, *Şerh-i Ebyât-ı Hasan el-Kâdirî*, *Şerh-i Nazm-ı Hayretî*, *Es'île-i Şeyh Mısrî'ye Ecvibe-i İsmâil Hakkî*, *Es'iletü's-Sahafiyye ve Ecvibetü'l-Hakkıyye.*

Tasavvufî eserlerinden bir kısmı şunlardır: *Tamâmü'l-Feyz fî Bâbi'r-Ricâl*, *Kitâbü's-Silsileti'l-Celvetiyye (Silsilenâme-i Celvetî)*, *Kitâbü'l-Hitâb*, *Kitâbü'n-Necât*, *Şerhu'l-Usûli'l-Aşere*, *Şerh-i Esmâ-i Seb'a*, *Risâletü'l-Hazarât*, *Risâle fî Beyâni'l-Halve ve'l-Celve*, *Kitâbü Hucceti'l-Bâliğa*, *Kitâbü'ş-Şecv*, *Mecîü'l-Beşîr li-Ecli't-Tebşîr*, *Vesîletü'l-Merâm*, *Mecmûatü'l-Esrâr*, *Risâle-i Nefesi'r-Rahmân*, *Risâle-i Gül (Risâle-i Verdiyye)*, *Şerhu Salevât-ı İbn Meşîş*, *Kitâbü Zübdeti'l-Makâl*, *Kitâbü'l-Fasl fi'l-Esrâr*, *er-Risâletü'ş-Şem'ıyye*, *Risâle et-Tehaccî fî Hurûfi't-Teheccî*, *Hakâiku'l-Hurûf*, *Esrâru'l-Hurûf, biatnâme ve icâzetnâmeler.*

Tasavvufî eserleri arasında kendisinin vâridâtı ve şerhlerine dair şu eserleri önemli bir yer tutar: *Vâridât-ı Hakkıyye (Vâridât-ı Kübrâ), Risâletü Eyyühe'l-Bülbül, Mecmûa* (Süleymaniye Ktp., Pertev Paşa, nr. 645)*, Min Vâridâti'l-Fakîr İsmâil Hakkı min Evâhiri Zilhicce 1116, Mecmûatü'l-Hutab ve'l-Vâridât, Mecmûa* (Beyazıt Devlet Ktp., Genel, nr. 3507)*, el-Vâridât* (Bursa İnebey Yazma Eser Ktp., Genel, nr. 66-67)*, Mecmûa* (İstanbul Ü. Ktp. TY. nr. 9793)*, Kitâbü'd-Düreri'l-İrfâniyye, Mecmûatü'l-Fevâid ve'l-Vâridât, Vâridât* (Süleymaniye Ktp., Âşir Ef., nr. 165), *Mecmûa* (Bursa İnebey Yazma Eser Ktp., Genel, nr. 41), *Kitâb-ı Kebîr, Kitâbü'z-Zikr ve'ş-Şeref, Kitâbü'l-Hakkı's-Sarîh ve'l-Keşfi's-Sahîh, Kitâbü Nakdi'l-Hâl (Şeceratü'l-Yakîn ve't-Tevhîd), Kenz-i Mahfî, Müteferrikât-ı Şeyh Hakkî, Kitâbü Müzîli'l-Ahzân, Kitâbü Hayâti'l-Bâl, Kitâbü'l-Izzi'l-Âdemî, Kitâbü'n-Netîce.*

Başkalarına hediye etmek üzere muhataplarının durumunu ve seviyesini dikkate alarak şu eserleri de kaleme almıştır: *Sülûkü'l-Mülûk (Tuh-*

fe-i Aliyye), *Risâletü'l-Umâriyye, Risâle-i Ma'nâ-yı Şerîf-i İsm-i Muhammed, Tuhfe-i Recebiyye*, *Tuhfe-i İsmâîliyye*, *Tuhfe-i Halîliyye*, *Tuhfe-i Atâiyye*, *Kitâbü's-Sülûk (Tuhfe-i Vesîmiyye)*, *Şerh-i Ebyât-ı Fusûs, Tuhfe-i Bahriyye*, *Risâle-i Hüseyniyye*, *Tuhfe-i Hasakiyye*, *Risâle-i Bahâiyye, Tuhfe-i Ömeriyye*.

Bursevî'nin *Şerhu Mukaddimeti'l-Cezerî, Kitâbü'l-Furûk, Şerhu Risâle fi'l-Âdâbi'l-Münâzara li-Taşköprîzâde, Nuhbetü'l-Letâif, Mecmûatü'l-Müntehabe, Mecâlisü'l-Va'z ve't-Tezkîr, Mecâlisü'l-Müntehabe, Kitâbü'l-Hutabâ (Hatîbü'l-Hutabâ)* gibi başka eserleri de vardır.[1]

***Tamâmü'l-Feyz fî Bâbi'r-Ricâl*'in Tanıtımı**

Eserin yazma nüshalarından birinin baş tarafında bulunan[2] İsmâil Hakkı Bursevî'nin şu beyti eserin müellifin gözündeki yerini aksettirmektedir:

Hakkıyâ ölür isen gam çekme
Bu eser sana yeter dünyâda

İsmâil Hakkı Bursevî'nin *Tamâmü'l-Feyz fî Bâbi'r-Ricâl* adlı bu eseri, şeyhi "Kutup Osman Efendi" diye meşhur olan Atpazarî Osman Fazlı-i İlâhî'nin (ö. 1102/1691) bir tür menâkıbnâmesi ve biyografisidir. Eserin son dörtte birlik kısmı Bursevî'nin Osman Fazlı Efendi'nin sohbetlerinden tuttuğu notlardan meydana gelmektedir. Bununla birlikte eserde genel olarak tasavvuf ve tarikatlarla, özel olarak da Celvetiyye tarikatıyla ilgili önemli bilgiler ve değerlendirmeler de yer alır. Kitapta Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye (ö. 638/1240) de bir bölüm ayrılması dikkat çekmektedir.

İsmâil Hakkı Bursevî'nin *Tamâmü'l-Feyz*'in girişindeki ifadelerinden Osman Fazlı Efendi daha hayattayken onu tanıtmak, hâlini, makamının yüceliğini ve faziletlerini ortaya koymak üzere bir eser yazmak arzusunda olduğu, fakat bu arzusunu bir türlü gerçekleştiremediği anlaşılmaktadır.[3] Şeyhinin vefatının ardından önde gelen müridlerinden Osman Dede'nin ısrarlı talebi üzerine artık böyle bir eseri yazmaya karar vermiştir.[4] Osman Dede, Osman Fazlı Efendi'nin âhir ömründe Kıbrıs'ta hizmetinde

---

1 İsmâil Hakkı Bursevî'nin eserleri ile ilgili geniş bilgi için bk. Namlı, *İsmâil Hakkı Bursevî*, s. 161-219.
2 Manisa Akhisar Zeynelzâde Ktp., nr. 135, vr. 1[a].
3 Bursevî, *Tamâmü'l-Feyz*, I, 10-11.
4 Bursevî, *Tamâmü'l-Feyz*, I, 11; II, 38.

bulunmuş ve cenaze namazını da o kıldırmıştır.[1] Osman Fazlı Efendi'nin son zamanları, vefatı, cenazesinin kaldırılması gibi konularla ilgili kitapta geçen bilgileri Bursevî'ye aktaranın da Osman Dede olduğu anlaşılmaktadır.

Bursevî bu kitabı uyku ile uyanıklık arasında kendisine işaret ve ilham edildiği üzere "*Tamâmü'l-Feyz fî Bâbi'r-Ricâl*" diye adlandırdığını ifade eder.[2] Kitabın adı "*Hak Dostlarının Kapısında Feyzin Tamamlanması*" şeklinde Türkçeye tercüme edilebilir. Eser 15 Receb 1103/2 Nisan 1692 Perşembe günü Bursa'da tamamlanmış ve bu tarih bilmeceli olarak kitabın hâtimesinde verilmiştir.[3]

Tamâmü'l-Feyz esas olarak Arapça yazılmakla beraber eserde sıkça Farsça ve Türkçe beyitlere ve ifadelere de rastlanmaktadır.

Türkiye kütüphanelerinde pek çok yazma nüshası bulunan eserin müellif hattı nüshası bulunamamıştır. Eserin tespit ettiğimiz yazma nüshaları ise şunlardır:

1. Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 244, 324 vr.
   Bursa Hüdâvendigâr Camii hatîbi es-Seyyid Hâfız el-Hâc Mehmed Emîn tarafından 3 Şaban 1234/28 Mayıs 1819'da Bursa'da müellif nüshasından istinsah edilmiş (vr. 324[a]) ve düzgün bir nesih hattı ile yazılmıştır. Bu tercümede köşeli parantez içerisinde verilen varak numaraları bu nüshaya aittir. Bu nüshanın eksik ve aksayan yerlerine tercüme kısmının dipnotlarında işaret edilmiştir.
2. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp., AY 830, 173 vr.
   Müstensih: Mahmûd b. Pîr Mehmed b. Abdurrahmân. İstinsah tarihi: 1149 (1737).
3. Âtıf Efendi Ktp., nr. 1393, vr. 1[a]-281[a].
   Müstensih: Sandalzâde Bursevî. İstinsah tarihi: 1186 (1772).
4. Manisa Akhisar Zeynelzâde Ktp., nr. 135, 224 vr.
   Müstensih: Mustafa Muhsin el-Kâdirî. İstinsah yeri ve tarihi: İstanbul 1208 (1793).

1 Bursevî, *Tamâmü'l-Feyz*, II, 11, 25, 38.
2 Bursevî, *Tamâmü'l-Feyz*, II, 12.
3 Bursevî, *Tamâmü'l-Feyz*, II, 217.

5. Hacı Selim Ağa Ktp., Hüdayi, nr. 455, 169 vr.
   Müstensih: Mustafa b. İbrâhim. İstinsah yeri ve tarihi: Sofya 1222 (1807).
6. Süleymaniye Ktp., Hasan Hüsnü Paşa, nr. 646, 186 vr.
   Müstensih: Seyyid Ali Rızâ. İstinsah yeri ve tarihi: Üsküdar 1237 (1822).
7. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kit., Osman Ergin, nr. 523, 145 vr.
   İstinsah tarihi: [11]55? (1742) veya [12]55? (1839).
8. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Ktp., İsmail Saib Sencer, nr. 4433, 135 vr.
   Müstensih: Mehmed Hıfzı b. Sun'ullah Mehmed el-Yanyavî. İstinsah tarihi: 1274 (1857).
9. Kayseri Raşid Efendi Ktp., nr. 1098, 177 vr.
10. Bursa İnebey Yazma Eser Ktp., Genel, nr. 4800/1, vr. 1[b]-202[a].
11. Edirne Selimiye Ktp., nr. 4643, 213 vr.
12. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kit., Osman Ergin, nr. 530, 203 vr.
13. Topkapı Sarayı Müzesi Ktp., Revan Köşkü, nr. 497, 244 vr.
    Bu yazma nüshanın başında Bursevî'nin hattı ile olduğu yazılı (vr. 1[a]) olsa da sonunda yer alan "imkân ölçüsünde aslı ile mukâbele edildiğine" dair ifade (vr. 244[b]) ve hâmişlerde yer alan tashihler bu nüshanın asıl nüsha olmayıp asıl nüsha ile mukabele edilmiş bir nüsha olduğunu göstermektedir. Ayrıca bu nüshanın hattı, Bursevî'nin kendi el yazısı ile olduğu bilinen diğer yazma eserlerinin hattı ile uyuşmamaktadır.
14. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp., AY 3602, 211 vr.
15. Beyazıt Yazma Eser Ktp., Beyazıd, nr. 3312, 158 vr.
    Bu nüshanın ön kapağında ve ilk varağında İsmâil Hakkı'nın *Tamâmü'l-Feyz* adlı eseri olduğu kayıtlıdır. Yine ilk varakta İsmâil Hakkı Bursevî'ye ait

    Nedir Derviş Muhammed feyz-i Mevlâ'ya müheyyâdır
    Ne belki katre şeklinde görünmüş özge deryâdır

beyti bulunmaktadır.[1] İlk varakta 155 olarak kaydedilen varak numarasının son rakamı sonradan 8'e çevrilmiştir. İlk varaktan sonra *Tamâmü'l-Feyz* değil Safiyyüddin Ahmed el-Kuşâşî'nin (ö. 1071/1661) akâide dair manzûmesinin bir müridi tarafından yapılan şerhi yer almaktadır. Bu eser ile *Tamâmü'l-Feyz*'in -nerede olduğunu bilemediğimiz- bu nüshasının bir şekilde yer değiştirdiği anlaşılmaktadır.

Tamâmü'l-Feyz hakkında Ramazan Muslu ve Ali Namlı tarafından iki ayrı yüksek lisans tezi hazırlanmış, eser farklı yönlerden incelenmiş ve metni kritikli olarak neşre hazırlanmıştır.[2] Hazırlanan kritikli metinler daha sonra bir araya getirilerek basılmıştır.[3] Eserin Ahmed Ferîd el-Mizyedî'nin tahkîki ile yapılmış başka bir baskısı da vardır.[4] Hangi kütüphanede olduğu belirtilmeyen bir tek yazma nüsha esas alınarak yapılan bu baskıda eserde geçen Türkçe ve Farsça metinler ya hiç alınmamış, alınanlar da genellikle yanlış yazılmış, dipnotlara eklenen gereksiz ve uzun nakillerle eserin hacmi şişirilmiştir.

Tamâmü'l-Feyz fî Bâbi'r-Ricâl'in elinizde bulunan Türkçeye tercümesinin ilk yarısı (ilk on üç bölüm) Ramazan Muslu, ikinci yarısı (on dördüncü bölüm ve sonrası) ise Ali Namlı tarafından yapılmıştır.

İsmâil Hakkı Bursevî'nin *Tamâmü'l-Feyz fî Bâbi'r-Ricâl* adlı eseri sadece şeyhi Osman Fazlı Efendi'nin menâkıbnâmesi ve biyografisi olmanın ötesinde özellikler taşımaktadır. Osman Fazlı Efendi ile ilgili biyografik bilgilerin yanında onun mânevî kişiliği, tasavvufî yönü ve derecesi hakkında da bilgiler verilmiştir. Özellikle baştaki bölümlerde tarikatların mahiyeti ve tarikatlarla ilgili temel kavramlar üzerinde durulmuştur. Eser XVII. yüzyıl Osmanlı toplumu, tekkelerin işleyişi, şeyh-mürid ilişkileri, tarikat ve tekke mensuplarının durumu, birbirleriyle ve toplumun diğer kesimleriyle ilişkileri gibi konularda önemli bilgiler ihtivâ eder. Osman Fazlı Efendi devrinin

1 Bu beyit İsmâil Hakkı Bursevî'nin doksan sekiz beyitlik bir kasîdesinin matla'/ilk beyti olup kasîde yine kendisi tarafından *Kitâbü'l-Envâr* adıyla şerh edilmiştir. *Kitâbü'l-Envâr*'ın müellif hattı nüshası Süleymaniye Ktp.'ndedir (Mihrişah, nr. 189, vr. 21[b]-102[a]). Eser hakkında makale, yüksek lisans ve doktora tezi gibi muhtelif çalışmalar yapılmıştır.

2 *İsmâil Hakkı Bursevî ve Tamâmü'l-Feyz Adlı Eseri-I* ve *II*, Marmara Ü. SBE., İstanbul 1994.

3 c. I: thk. Ramazan Muslu, c. II: thk. Ali Namlı, Dımaşk: Dâru Ninawa, 2011.

4 Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2010.

devlet ricâli, ilmiye sınıfı ve tekke mensuplarından sıradan insanlara kadar herkesle yakın münasebette bulunmuş bir şahsiyettir. Onun hakkında yazılan bu eser de devrin siyasî, sosyal, dinî, kültürel, ekonomik, askerî vb. özellikleri ve problemlerine dair önemli bir kaynaktır.

Tamâmü'l-Feyz fî Bâbi'r-Ricâl bir giriş ve on yedi bölümden oluşmaktadır:

1. Hak Tarikatlar, Tarikatların Farklı ve Çok Olmasının Sırrı
2. Tarikatın Faydası
3. Zikir Telkini ve İlgili Konular
4. Şeyhlerle Sohbet ve İlgili Konular
5. Tarikat Ehlinin Libâsı ve Kisvesi
6. Celvetiyye Tarikatının Silsilesi
7. Şeyh-i Ekber (Muhyiddin İbnü'l-Arabî)
8. Osman Fazlı Efendi'nin Doğumu, Yetişmesi ve İlgili Konular
9. Osman Fazlı Efendi'nin İstanbul'a Yerleşmesi ve İlgili Konular
10. Osman Fazlı Efendi'nin İlmî Bâtınî Kerametleri ve Makamları
11. Osman Fazlı Efendi'nin İlmî Zâhirî Kerametleri
12. Osman Fazlı Efendi'nin Kevnî Kerametleri
13. Osman Fazlı Efendi'nin Sultanlarla ve Emirlerle İlişkileri
14. Osman Fazlı Efendi'nin Vefatı
15. Osman Fazlı Efendi'nin Şekil ve Şemâili
16. İsmâil Hakkı Bursevî'nin Osman Fazlı Efendi'ye İntisabı
17. İsmail Hakkı Bursevî'nin Osman Fazlı Efendi'yi Ziyaretleri Sırasında Sohbetlerinden Tuttuğu Notlar

Eserin ilk altı bölümünde tasavvufun uygulamalı mektepleri/ekolleri demek olan tarikatların mahiyeti ve esasları ile ilgili temel ve önemli bilgiler yer almaktadır. İlk bölümde; Allah'a giden yolların farklı ve çok sayıda olmasının sâlikler için bir rahmet olduğu değişik örneklerle anlatılmış, hak ve bâtıl tarikatlar, üveysîlik, halvet ve Halvetiyye tarikatı, celvet ve Celvetiyye tarikatı, bu iki tarikatın esasları, özellikleri ve farklı sülûk şekilleri gibi konular üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümde; şeriat-tarikat, şeriat-hakikat, sülûk-mücâhede, seyr ve sülûk kavramları ve birbiriyle ilişkileri üzerinde durulmuş, tarikatın faydası

ise mecâzî vücûddan çıkıp hakiki vücûda vâsıl olmak olarak ifade edilmiştir. Bunun da hakiki tevhid sayesinde olacağı, hakiki tevhidin insanı hem hakiki vücûd sahibine, hem de mutlak rahmete ulaştıracağı belirtilmiştir.

Üçüncü bölümde; zikir telkini ve biatle ilgili rivâyetler, hırka giyme ve giydirme, Celvetiyye'de intisap merasimi, günlük evrâd ve zikirler, seyrüsülûk sırasında takip edilen yedi ve on iki isim, kelime-i tevhid zikrinin nasıl uygulanacağı, cehrî ve hafî zikir, zikir telkini sırasında müride tavsiye edilecek nâfile namazlar, nâfile oruçlar, gerçek şeyhin dört alâmeti gibi konular ele alınmıştır.

Dördüncü bölüm, şeyhlerle beraberliğin (sohbet) mânası, faydası ve âdâbı hakkındadır.

Beşinci bölümde; tarikat ehlinin kıyafet konusunda dikkat ettikleri hususlar, kıyafetlerine yükledikleri mâna, sır ve hikmetler üzerinde durulmuştur. Genel olarak sûfîlerin özellikle Celvetiyye başta olmak üzere Halvetiyye ve Mevleviyye gibi tarikat mensuplarının tâc, sarık, elbise, mesh ve ayakkabılarının şekilleri ve renkleri, bütün bunların mânevî ve sembolik anlamları konu edinilmiştir.

Altıncı bölümde; varlık âlemindeki tertip ve teselsül, İbn Sînâ'dan naklen sudûr ve akıllar nazariyesi, silsilenin anlamı gibi konular üzerinde durulmuş, ardından Celvetiyye tarikatı silsilesi verilmiştir.

Yedinci bölüm, İsmâil Hakkı Bursevî ve şeyhi Osman Fazlı Efendi üzerinde en çok tesiri olan sûfîlerden Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye ayrılmış, onun fazilet ve meziyetlerinden bahsedilmiş, bazı görüşleri üzerinde durulmuş ve ona yöneltilen bazı eleştirilere de cevaplar verilmiştir. İsmâil Hakkı Bursevî bu bölümde İbnü'l-Arabî ile ilgili biyografik bilgiler vermek yerine onun önemli bazı görüşlerini özetlemeyi, varlık, velâyet ve hatm-i velâyet gibi konuları ele almak sûretiyle kendisinin İbnü'l-Arabî ile irtibatını ortaya koymayı daha uygun bulmuştur. Şeyhinin hayatına geçmeden önce İbnü'l-Arabî ile ilgili böyle bir bölüme yer vermesi, şeyhinin ve kendisinin onun görüş ve düşüncelerinin takipçileri olmalarının yanında onu evliyânın en üstünü ve en önde geleni (hatmü'l-evliyâ) olarak görmelerinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Sekizinci bölümde; Osman Fazlı Efendi'nin Şumnu'da doğumu (1041/1632), yetişmesi, on yedi yaşında Edirne'ye gidip orada Celvetiyye meşâyihinden İbrâhim Efendi'ye intisabı, daha sonra İstanbul'a gelip Zâkirzâde Abdullah Efendi'ye intisap etmesi, sekiz yıl onun yanında tasavvufî eğitim görmesi ve bir yandan ilim tahsil etmesi, ardından şeyhinin halifesi olarak Aydos'a gönderilmesi, şeyhinin vefatından (1068/1657) sonra Filibe'ye gitmesi ve on beş yıldan fazla orada kalması gibi konulardan bahsedilmiştir.

Dokuzuncu bölümde; başta İstanbul olmak üzere Edirne, Bursa, Konya gibi şehirlerin ve farklı mekânların mânen işaret ettikleri makamlar, Osman Fazlı Efendi'nin İstanbul'a gelip Fatih Kul Camii'ne yerleşmesi, İstanbul'daki faaliyetleri, karşılaştığı zorluklar, Filibe ve İstanbul'da tasavvuf ve İbnü'l-Arabî aleyhtarlarıyla mücadelesi, çok evlilik yapmasının hikmetleri gibi konular ele alınmıştır.

Onuncu bölüm, Bursevî'nin "ilmî bâtınî kerametler" olarak isimlendirdiği Osman Fazlı Efendi'nin hakikat ilmiyle ilgili feth ve keşflerine dairdir. Bursevî bu bölümde şeyhinin mânevî hal ve makamları, kutbiyyeti gibi konular hakkında bilgi vermiş, tasavvufî eserlerini ve muhtevâlarını tanıtmıştır.

On birinci bölümde ise sûfîlerin zâhirî ilimlerle meşgul olmalarının sebepleri, şeyhinin zamanında dergâhlarda hayır, medreselerde ilim kalmadığını düşündüğünden müntesiblerini mânevî eğitimle birlikte zâhirî ilimler bakımından da yetiştirmeye gayret etmesi, eğitim metodu, yetiştirdiği halifeler gibi konular üzerinde durulmuş, Osman Fazlı Efendi'nin zâhirî ilimlerle ilgili eserleri ve muhtevâları tanıtılmıştır.

On ikinci bölümde; ilmî keramet-kevnî keramet karşılaştırması, Osman Fazlı Efendi'nin kevnî kerametlerinden örnekler, II. Süleyman devrinde meydana gelen Zorbalar Vak'ası ve Osman Fazlı Efendi'nin bu hâdisede üstlendiği önemli rol gibi konular ele alınmıştır.

On üçüncü bölümde; ulemâ ve meşâyihin devlet ricâli ile ilişkilerinde dikkat etmesi gereken hususlar, Osman Fazlı Efendi'nin devrinin padişahları IV. Mehmed (Avcı) ve II. Süleyman, sadrazamlar, vezirler ve diğer devlet ricâli ile ilişkileri, Osman Fazlı Efendi'nin dönemin siyasî, askerî, iktisadî,

sosyal durumu ve önemli hadiseleri ile ilgili değerlendirmeleri, Şumnu'ya ve en son Kıbrıs'a sürgün edilmesi gibi konulara temas edilmiştir.

On dördüncü bölümde; ölüm konusuna sûfîlerin bakışı, Osman Fazlı Efendi'nin Kıbrıs'a sürgüne gönderilmesi, İsmâil Hakkı Bursevî'nin şeyhini Kıbrıs Magosa'da ziyareti, şeyhinin Kıbrıs'ta son zamanları ve vefatı ayrıntılı olarak anlatılmaktadır.

On beşinci bölüm, Osman Fazlı Efendi'nin şekli, şemâili, şahsiyeti, ahlâkı, yaşayışı, ailesi ve çocukları hakkındadır.

On altıncı bölümde; intisap ve biatın anlamı ve mahiyeti, İsmâil Hakkı Bursevî'nin ailesi, doğumu, yetişmesi, Edirne'de Osman Fazlı Efendi'nin halifesi Abdülbâki Efendi'nin dergâhındaki eğitimi, İstanbul'a gelip Osman Fazlı Efendi'ye intisabı, İstanbul'daki tasavvufî eğitimi ve ilim tahsili, şeyhinin halifesi olarak Üsküp, Köprülü, Ustrumca ve nihayet Bursa'ya gönderilmesi ve buralardaki faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgiler verilir. Bursevî'nin 1103/1692 tarihine kadar olan hayatı ile ilgili en önemli ve ayrıntılı kaynak bu otobiyografidir. Ayrıca Bursevî *Tamâmü'l-Feyz*'de şeyhinin hayatının muhtelif devreleriyle kendi hayatının kesiştiği yerlerde ve münasebet düştükçe kendisi hakkında da önemli bilgiler vermektedir.

Eserin hacim olarak yaklaşık dörtte birini oluşturan on yedinci ve sonuncu bölümde İsmâil Hakkı'nın şeyhini ziyaretleri sırasında onun özel ve genel sohbetlerinden ve vaazlarından tuttuğu notlar yer alır. Bursevî bu notları halifeliği döneminde şeyhini Edirne, İstanbul ve en son Kıbrıs'ta sürgünde bulunduğu sıradaki toplam yedi ziyareti sırasında tutmuştur. Bursevî bu ziyaretleri sırasında şeyhinin kendisine söylediği bazı özel sözlerini ise insanlar arasında fitne ateşinin körüklenmesine sebep olacağını düşündüğü için gönlünde sakladığını belirtir.

Atpazarî Kutup Osman Efendi'nin Hayat Kronolojisi

1041/1632'de Bulgaristan-Şumnu'da doğdu.

On yedi yaşında okuyup yazmak ve sülûk arzusuyla Edirne'ye gitti ve Azîz Mahmûd Hüdâyî'nin (ö. 1038/1623) halifelerinden Saçlı İbrâhim Efendi'nin (ö. 1075/1664) dergâhına yerleşti.

İstanbul'a gelip Zâkirzâde Abdullah Efendi'ye (ö. 1068/1657) intisap etti. İstanbul'daki eğitimi sekiz yıl sürdü.

1067/1657'de Köprülü Mehmed Paşa'nın huzurunda imtihan edilip berat aldıktan sonra vaaz ve irşad göreviyle, aynı zamanda Zâkirzâde Abdullah Efendi'nin halifesi sıfatıyla Bulgaristan-Aydos'a gönderildi.

1068/1657'de Şeyhi Zâkirzâde Abdullah Efendi vefat etti.

Şeyhinin vefatından sonra Aydos'tan Filibe'ye göçtü.

On beş yıldan fazla kaldığı Filibe'de Bursevî'nin ifadesiyle "neşr-i ulûm ve icrâ-yı âdâb-ı şerîat ve erkân-ı tarîkat" ile meşgul oldu.

1083/1672'den sonra İstanbul'a geldi. Fatih-Atpazarı'nda Kul Cami-i'nde (Manisalı Mehmed Paşa Camii) karar kıldı. Celvetiyye usûlü üzere tasavvufî irşad faaliyetlerinin yanında isteyenlere zâhirî ilimlerle ilgili dersler verdi. Fâtih, Yavuz Sultan Selim, Süleymaniye ve Vefâ gibi muhtelif câmilerde vaazlar etti. Devlet ricâliyle yakın münasebette bulundu.

1091/1680'de ikinci defa hacca gitti.

1094/1683'te Avusturya Seferi ve II. Viyana kuşatması öncesinde musâlahanın bozularak harbe tutuşulmasının büyük bir felâket getireceğini düşündüğünden Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'ya uzun bir mektup göndererek onu uygun bir dille uyardı.

1096/1685'te memleketi Şumnu'ya sürgüne gönderildi. Üç ay orada kaldı. Bursevî bu sürgünü şeyhinin Viyana bozgunu sonrası sultana, sadrâzama, diğer vezirlere ve âlimlere oldukça ağır sözler sarfetmesini Sadrâzam Kara İbrâhim Paşa'nın hazmedemeyerek ona kin tutmasına bağlar.

1099/1687'de Sultan IV. Mehmed'in (Avcı) tahttan indirilmesine muvâfakat edenler arasında yer aldı.

1099/1688'de II. Süleyman döneminde İstanbul'da patlak veren ve "Zorbalar Vak'ası" denilen isyanın bastırılmasında önemli roller üstlendi.

1100/1689'da Belgrad seferine katılmak maksadıyla Sofya'ya kadar gitti.

1101/1690'da Köprülüzâde Mustafa Paşa tarafından Kıbrıs'a, Magosa Kalesi'ne sürgüne gönderildi.

1102/1691'de Magosa'da vefat etti.

Son olarak bu eserin Türkçe'ye tercümesi konusunda her zaman teşviklerini gördüğümüz kıymetli hocamız Prof. Dr. Mustafa Tahralı'ya, katkılarından dolayı Prof. Dr. Necdet Tosun, Dr. Yaşar Seracettin Bayraktar, Ahmet Oğuz ve Ahmet Yıldız'a, eserin titiz bir şekilde neşrini sağlayan Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanı Prof. Dr. Muhittin Macit ile Çeviri ve Yayım Dairesi Başkanı Doç. Dr. Ferruh Özpilavcı'nın şahsında değerli kurum çalışanlarına teşekkürü bir borç biliriz.

Ramazan MUSLU - Ali NAMLI
İstanbul, 2020

TAMÂMÜ'L-FEYZ
FÎ BÂBİ'R-RİCÂL

ATPAZARÎ KUTUP OSMAN EFENDİ MENÂKIBI

İSMÂİL HAKKI BURSEVÎ

[1b] بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân ve Rahîm Olan Allah'ın Adıyla

Ey mazharlarını hamd ve şükrünün lisanı kılan, mahmûd ve hâmid olan, bütün işleri kendisine döndüren (Allahım)!

Ulemâ-yı billâhı peygamberlerin vârisleri kıldığın için, bu diriler vasıtasıyla zâtına ulaştıracak tarikatı/yolu ihyâ etmek ve kapına yönelenleri irşad etmek üzere velâyet silsilesi sonuna ulaşıncaya; iş bütünüyle zâhirinden bâtınına intikal edip karşılıklı isimler bakımından başka bir yaratılış ortaya çıkıncaya ve hafâ (gizlilik) mertebesinde kalanlar da âşikâr oluncaya kadar onlardan biri vefat ettiğinde, onun yerine üdebâ ve ümenâdan birini getirdiğin için Sana hamd ederiz.

Hz. Peygamber'ine salât ve selâm ederiz. O, hatmiyyet mertebesinin sahibidir. Bu mertebe; zâtî, sıfâtî, ef'âlî ve ilâhî mertebeleri ve kevnî, rûhî, şehâdî ve misâlî menzilleri kendinde toplayan bir mertebedir.

Yine bu mertebe ilim, ayn, hak ve hakikat makamlarını kendisine hasreden, şeriat hükümlerini içine alan, tarikat alanlarında herkesten önde olan bir mertebedir. **[2a]** O, Efendimiz Muhammed'dir. O, doğru sözlüdür; sözü doğrulanandır. O, güvenilendir; güven verendir. Öyle ki "Âdem (as) su ve çamur arasında bir hâlde iken o nebî (sa) idi." Bu sebeple yaratılış örtüsünden ve kevnî elbiselerden mücerred yüce ruhlar, onun mutlak nübüvvet ve velâyetinden pay almışlardır. Âfiyet/helâl olsun onlara! Ki onlar, yemelerini ve içmelerini ihtisas eliyle Allah'ın idare ettiği bir kavimdir. el-Câmi' ismi ve müsemmâsında olduğu gibi bunların hepsini bir fertte cem' eden (toplayan), sonra işin başına ve sonuna nazaran onları cem'lerinin aynında birbirinden ayıran [Allah'ı] her türlü eksiklikten tenzih ederim.

O'nun ehl-i beytine, işlerinde tam bir basîret ve kardeşlerini irşad hususunda kâmil bir uyanıklık üzere Allah'a çağıran ashabına da salât ve selâm

ediyoruz. Onlara kabul ve inanç ile yaklaşıp insanların çığrışacağı kıyamet gününe kadar onların görüşlerini benimseyip sancakları altına girenlere de izi, eseri silinmeyen; zihinlerde canlılığı, dillerde tekrarı devam eden bir şekilde salât ve selâm olsun.

Fakir, toprak gibi mütevazı, zillet ve gurbet bağı ile bağlı olan Şeyh Abdülhak[1] İsmâil Hakkı el-Celvetî (ö. 1137/1725) -ki kendisi diğer şehirlere üstün, pek çok has kulların kabirlerinin bulunduğu bir şehrin sakinidir- şöyle der:

لو زرتها لرأيت الأرض في دار   والنشو في تربة والخير في جار

Şayet o şehri ziyaret etsen, yeryüzünü bir evde
Görürsün neşveyi bir türbede, hayrı da bir komşuda

İşte o şehir Bursa'dır. Allah Teâlâ onu her zaman âfetlerden korusun. Onun sakinlerini sûra üfleninceye kadar Beytülma'mûr'un sakinleri gibi kılsın.

Beni bu hoş beldeye çok çok bağışlayıcı olan Rab ve takdir saiki sevk etti. **[2[b]]** Beni buraya, benim herhangi bir görüş ve tedbirim olmaksızın Yemen tarafından hissettiğim Rahmân'ımın nefesi getirdi. Yani Şeyhim ve Senedim -ki bu kitapta zikredilecektir- sebep oldu. O, mutlak olarak bu lafızların ve kelimelerin serdedilmesindeki asıl gayedir (*el-illetü'l-gâiyye*).

Onunla aramızda yirmi yıllık geçmişi olan bir dostluk vardı. Onu Peygamberlerin Efendisi'nin güzelliklerinden eşsiz bir güzellik olarak buldum. Hatta onu, keşfî ve nazarî ilimlerde Hakk'ın lisanlarından bir lisan olarak gördüm. Yine onu, bu ay döngüsünde Allah'ın büyük âyetlerinden bir âyet olarak buldum. Ve yine gördüm ki Allah Teâlâ, beni onun sohbetine ancak önceki sebepsiz bir inâyetle hidâyet etti. Bana onun aracılığıyla azımsanmayacak feyiz lutfetti. Ben, onun zamanı aydınlattığı dönemde, maharet gagasından, mâna vecihlerinin aynadaki sûretlerini rabbânî ilhamın dîbâcesi (mukaddimesi) olmaları için [yüze güzellik veren ben misali] siyah noktalar damlatmayı tasarlıyordum. (Yani Hz. Şeyh'in

1 Topkapı Sarayı Müzesi Ktp., Revan Köşkü, 497 numaralı nüshada müellifin Abdülhak isminden sonra sırasıyla Abdülkâdir, Abdülhay ve Abdüllatîf isimleri de kaydedilmiştir. Bk. vr. 2[a].

hâlini, makamının yüceliğini ve faziletlerini daha o hayatta iken en güzel biçimde yazıp anlatmak istiyordum.) Fakat Hakîm ve Mürîd olan Allah Teâlâ, kendisinin bildiği bir hikmet sebebiyle benimle bu isteğim arasına bir perde koyup engel oluyordu. Bu sebeple matlûbuma ulaşma konusunda irade ve talep pençesini kesmekten başka bir vesile bulamadım. Nihayet sebepten yüz çevirerek ilk fıtrata döndüm ve kendi kendime şöyle dedim: ﴿لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ﴾ "Bu işte senin yapacağın bir şey yok."[1] ﴿وَمَا تَشَاؤُنَ اِلَّا اَنْ يَشَاءَ اللّٰهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ﴾ "Âlemlerin Rabbi Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz!"[2] Allah bir şeyi murad etti mi sebeplerini de hazırlar ve böylece kulu amacına ulaştırır.

Sonra iş büyük bir belâya ve dehşetli bir duruma döndü ki zikredilmesi bile büyük acı verir. Yani Hz. Şeyh (ks) bu dünyadan göçtü. **[3[a]]** Böylece iş zuhûrdan sonra butûna dönmüş oldu. Sanki ben hüzün ve firâk evini bağrına basmasına hükmedilen Yâkub gibi oldum. Eyyûb gibi belâ ve musibet kurtları [benim de] vücudumu yedi. Ya da kazâ (kader) bıçağıyla kesilmek için getirilen İsmâil gibi oldum. Yahut da ateşe atılıp teslim ve rızâdan başka çare bulamayan Halîl gibi oldum. Fakat ben her ne kadar zamandan (dehr) dert yansam da zaman[ı yaratan] Allah'tır; çünkü Allah'tan başka hiçbir şeyin tesiri yoktur. Zira ben sadece ölümü ve hayatı yaratan, karanlıkları (zulümât) ve aydınlığı (nûr) var eden Allah'a sızlanıyorum.

Ben bu evde iken ve iş de şöyle böyle iken yanıma ansızın bir adam gelip ısrarla ve irticâlen tarikatta kendisiyle aydınlanılacak, tevfik ve tahkik ehlinin de ahdini yenileyeceği bir kitap yazmamı istedi.

Ben de Allah Teâlâ'nın, gizlediklerimi açığa çıkarayım diye onun diline bu talebi yerleştirdiğini gördüm. Bundan sonra cimrilik etmek, zenginliğin bulunmasına rağmen kişinin kendisini fakirmiş gibi göstermesine benzer. Allah Teâlâ'nın hazinesi bitip tükenmez.

Böylece bu kitabı oldukça açık seçik yazmaya ve nazmını güzel bir şekilde dizmeye başladım. Bunu nefretten hâlis olan vaktin fetihlerinden Allah'ın bana açtığı (*feth*) kadarıyla saf altın gibi yaptım. İster alınıp kabul

1 Âl-i İmrân, 3/128.
2 et-Tekvîr, 81/29.

edilsin isterse mizacı bozuk kimsenin makbul petek balını ağzından çıkarıp tükürdüğü gibi aklı kısa kimseler tarafından inat edilip reddedilsin; benim için ikisi de birdir. Duyuları hastalıklı olanlar ondan nefret eder. **[3b]**

Kur'an'ın nazmı ile şairin şiirini birbirinden ayıramayanlar da onu ayıplar. Ne güzel söylenmiştir:

عليّ نحت المعاني من معادنها   وما عليّ إذا لم تفهم البقر

Bana gereken, mânaları madenlerinden çıkarıp işlemektir
Sığır bunu anlamazsa benim yapacağım bir şey yoktur[1]

Bu böyledir; çünkü yağmur, kabiliyeti olan toprağa düşer de eseri ortaya çıkar. Taşa, killi ve çorak toprağa yağdığı zaman da ancak onun sertliğini ve bulanıklığını artırır. Herkes niçin yaratıldıysa o iş kendisine kolaylaştırılmıştır. Ahmak uyanmasa da bu böyledir.

Bu kitabı çeşitli bölümlere ayırdım. Bu bölümlere Allah'tan başka kimsenin bizimle beraber bulunmadığı meclis[ler]de yüce şeyhimin ağzından bizzat duyup ezberlediğim bazı sözleri ilâve ettim. Bu mânalara Kur'ân-ı Azîm'e uyarak Arapça libas giydirdim. Açıklandığı takdirde insanlar arasında fitne kıvılcımına sebep olacak hususları da gönül hazinelerinde gizledim. Bu kitaba, uyku ile uyanıklık arasında bana işaret edildiği üzere "*Tamâmü'l-Feyz fî Bâbi'r-Ricâl* / Hak Dostlarının Kapısında Feyzin Tamamlanması" ismini verdim.[2] Kitabın bu ifade ile isimlendirilmesinin [ne anlama geldiğini] en iyi Allah bilir. Bu kitapta makamın gerekli kılması ve sözün [icap ettirmesi][3] dışında mâkul ve menkul birbirine karıştırılmamıştır. Hak ve doğrunun ilhamı Allah'tandır. el-Feyyâz, el-Fettâh ve el-Vehhâb isimlerinin tecellî kâseleri O'nun elindedir.

1 Buhtürî'nin bu beyti için bk. İzzeddin b. Esîr, *el-Câmiu'l-Kebîr fî Sınâ'ati'l-Manzûm mine'l-Kelâmi ve'l-Mensûr*, thk. Mustafa Cevâd, Bağdad: Mecmeu'l-İlmî, 1375 h., s. 124 https://al-maktaba.org/book/32273/126#p1.

2 Cümledeki [بهذا] kelimesi Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [هذا] şeklinde kaydedilmiştir.

3 [سوق] kelimesi Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [سوء] şeklinde kaydedilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

HAKK'IN YOLLARININ BEYANI, FARKLI VE ÇOK OLMASININ SIRRI

Bil ki *Allah Teâlâ'ya ulaşan yollar mahlûkatın nefesleri adedincedir*; zira her bir kimsenin Allah Teâlâ'ya yönelişinde kendisine özel bir yol ve yönü (*vech-i hâs*) vardır. Yine Allah Teâlâ bu ümmet-i merhûmeye bütün sebeplerin ve vesilelerin kendisinden feyezan ettiği, son olarak gelen ve en öne geçen Peygamber'inin vesîle [makamına ulaşması için] dua etmeleri emredilmiştir. Onların peygamberleriyle durumu, halkın sultanları ile durumuna benzer. Öyle ki emir, nehiy, **[4a]** kabz ve bast gibi hususlar sultanın elinde iken, saltanat tahtına oturtma işi ise halkın elindedir. İlâhî gayreti anla!

İki şahısta Allah'a yönelişin (*teveccüh*) aynı şekilde olması çok nâdirdir. Bu nedenledir ki Şeyh-i Ekber ve Misk-i Ezfer (ks) hazretleri, kendi zamanında yine kendisinden hikâye edildiğine göre sülûkünde kendisine muvafık (Allah'a ulaşmada aynı yolu izleyen) bir kimse bulamamıştır. Mânevî vârisi Sadreddin Konevî (ks) hazretleri de aynı durumdadır.

Allah Teâlâ'ya ulaştıran yollar, sâliklere rahmet olarak çok sayıda olmuştur. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'in lügatleri de Arap kabilelerine rahmet olarak çeşit çeşit gelmiştir. Yani Hazret-i Kur'ân'ın cem'î, ehadî, gaybî makamdan farkî, vâhidî, şehâdî makama yedi harf üzerine -ki bunlar Kureyş, Hüzeyl, Hevâzin, Yemen, Benî Temîm, Tayy ve Sakîf lügatleridir- nüzûlünün sebebi, işi (kıraati) kolaylaştırmaktır; zira böyle olmasaydı farklı lehçelere sahip Araplara sadece bir lügat üzere Kur'ân-ı Kerîm'i alıp okumaları zor gelirdi.

Hz. Peygamber (as) her yönden kolaylaştırıcı olarak gönderilmiştir, zorlaştırıcı olarak değil. Buna müctehitlerin ihtilâfını kıyas et; zira onların ihtilâfları, itikad ve dinin usûlü hakkında olmasa da amellerde ve fer'î hü-

kümlerde hak mezheplerin çoğalması sonucunu doğurdu. Müctehitlerin bu konulardaki farklılıkları, peygamberlerin (as) şeriatlerindeki farklılıkları gibidir. Nitekim Allah Teâlâ, ﴿لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجاً﴾ "Sizden her biriniz için bir şeriat ve bir yol koyduk."[1] buyurmuştur. Bu farklılık, peygamberlerin kendi şahısları açısından değil bilakis ümmetlerinin istidatlarındaki ihtilâflar cihetindendir.

Bu farklılığa **[4^b]** sûrî yolların çokluğu ile işaret edilebilir. Kuşkusuz dünyanın çeşitli yerlerinden yolculuğa çıkan hacıların yöneldikleri yer, Kâbe'dir. Fakat Kâbe'ye geldikleri yönler farklıdır. Kimisi batıdan kimisi doğudan gelir. Yine kimisi karayolu ile kimisi denizyolu ile yolculuk yapar. Şayet tek yönden, tek yoldan gidilecek olsaydı bu, insanlara zor gelirdi. Zira herkes karayolu ile yolculuğun külfetini karşılayamaz; dahası bu şekilde yolculuk, denizlerdeki adalarda yaşayanlar için imkânsızdır.

Şayet "Herkes için vüsûl hâsıl olduktan sonra bu yolculuklarının tabakalarında herhangi bir farklılık var mıdır?" dersen şöyle derim: Evet, farklılık vardır. Görmez misin ki deniz yolculuğu kara yolculuğuna göre daha sakindir. "el-Bâsıt" isminin mazharı olan bir kimse, ilim bakımından daha zengindir. Ulemâ-yı billâhın dereceleri başkasıyla değil, ilimle farklılık arz eder. Geceleyin mum ışığı ile yolculuk yapanla fitil ışığıyla yolculuk yapanın durumu bir değildir; zira birincisinin ışığı ve etrafı aydınlatması daha fazla olduğu için onunla yolculuk yapmak daha kolaydır. Nitekim kuşluk vakti güneş ışığında yürüyen ile [geceleyin] ay ışığında yürüyenin durumu bir değildir; çünkü ay, ışığını güneş ışığından almaktadır. Ayın aslî özelliği karanlıktır. Bu özellik de onu aslın (güneşin) mertebesinden aşağı indirmiştir. Aslın (güneşin) aydan üstün olması, aydınlığının kendi zâtından olması hasebiyledir. Bu, Hakk'ın halka üstünlüğünün zâtî vücûb bakımından olması gibidir. Aralarında ne kadar çok fark var!

Ey miskin! Sen de haddini ve seyrini bil. Kuşkusuz mertebeler, telvîn ve temkin yolunda birbirinden farklıdır. Sana ait olmayanı iddia etme, aksi hâlde helâk olursun.

---

1 el-Mâide, 5/48.

Sonra mü'minlerin geneli Allah Teâlâ'ya vâsıl olurlar, ancak bu vuslat küllî bir isim yoluyla değil cüz'î bir isim yoluyla gerçekleşir. O da el-Mü'min'dir. Zira mü'minler, ne küllî bir mazhardan küllî bir nefese sahiptirler ne de cem'î bir kalpten cem'î bir teveccühe.

[5[a]] Mü'minlerin geneli için umumi tevhid, fetvada ruhsat ve dünya ile ukbâ arasında gidip gelme yani gayelerinin bazen dünya bazen âhiret olması söz konusudur. Meşguliyetleri itibariyle işleri Allah'a kalmıştır.

Sözümüz onlarla ilgili değildir, zira onlar işlerinde basîret üzere değildirler. Şayet öyle olsalardı başka (*gayr*) olduğunu iddia ettikleri ve dünyadan olduğunu zannettikleri ticaret, ziraat, sanat vb. yaptıkları işin bizzat kendisinde Hakk'ı bulurlardı.

Burada üzerinde durmak istediğimiz asıl konu, "hususi tevhid ehli"dir. Bunlar, "umumi telkin ehli" ve "hususi telkin ehli" olmak üzere iki sınıftır.

Birincisi; sultanlar, vezirler, vekiller ve mü'minlerin genelidir. Bunlar yola (*tarik*) umumi bir şekilde girmişlerdir. Onların, yola özel bir şekilde girenlere nisbeti, [miras] konusunda zevi'l-erhâmın ashâb-ı ferâize nisbeti gibidir. Nitekim umumi şekilde bile olsa yola girmemiş fakat yola girenleri sevmiş, onlara inanmış, sohbet meclislerine ve toplantılarına katılmış mü'minlerin genelinin nisbeti de akrabadan olmayan yetim ve yoksulların (miskinlerin) zevi'l-erhâma nisbeti gibidir. Şöyle ki zevi'l-erhâm nasıl ashâb-ı ferâiz ve asabeler olduğunda mirastan pay alamaz ise aynı şekilde yetimler ve miskinler de zevi'l-erhâm olduğu zaman mirastan pay alamazlar. İslâm'ın ilk yıllarında yetimler ve miskinler de miras taksiminde gözetilirdi, onlara da bir pay ayrılırdı. Sonra bu uygulama neshedildi. Nesih, Kur'an'ın zâhiri ve mânaları üzerinde meydana gelir, bâtını ve hakikatleri üzerinde değil. İşte inançlı bir muhibbin de yola sülûk etmiş bir kimsenin nûrlarından, **[5[b]]** itikadının kuvvetli veya zayıf oluşuna göre bir hissesi vardır; çünkü itikadın güçlü olması mümkündür. Öyle olunca da kökleri derinlerde ve şiddetli rüzgârlara karşı mukavemetli ve muhkem olan bir ağaç gibi olur. Zayıf itikad ise işte ondan korkulur. Tıpkı kökleri yüzeyde olan bir ağacın şiddetli bir rüzgârda, fırtınada yıkılmasından korkulduğu gibi. Konumuzla ilgili olarak bu fırtınalar, türlü imtihan ve ibtilâlardır. Anla!

Bu zamandaki müridlerin durumunu düşünecek olursan onları, yıkılmaya yüz tutmuş, uçurumun eşiğinde yalpalayan, temellerinde sıkılık, binalarında sağlamlık olmayan kimseler olarak bulursun. Onlar, avamın en avamı, hayvanların en aşağısıdır. Şayet Şâtıbî'nin (ö. 790/1388) (Allah ona rahmet eylesin), "Bütün insanlar mevlâdır; çünkü onlar Allah'ın kazâsına göre iş yaparlar." ifadesi olmasaydı, onlar hakkında sözü uzatır, en ince ayrıntısına kadar söylenmesi gerekenleri söylerdim.

Kur'ân-ı Kerîm'in "zâhirinin neshi" ifadesini kullandık, bâtınını nesih kapsamına dâhil etmedik; zira Kur'an'ın bâtını insân-ı kâmilin bâtınıdır. O, ezel ve ebedde nasılsa şu an da öyledir. Hak nasıl değişmezse o da değişmez. Evet, çeşitli şekillerde kendisine vârid olan havâtır ve tecellîlere göre değişiklik (tebeddül) olabilir.

Bunun hakikati ise şudur: "Arş-ı azîm" denilen ve melekûtun zâhiri olan kevn ve fesat âlemi, arş-ı kerîmin -ki o insandır- hilâfına dâimî değişiklik üzeredir. İnsanın zâhiri, ömrünün başından sonuna kadar sebât üzere iken bâtını, değişimden hâlî değildir. Bu, söylenen şu sözün mânasıdır: "Hakk'ın bâtını -ki o ehadî, nefsî, rahmânî, câmi'-i vücûddur- insân-ı kâmilin zâhirinin kendisidir (*ayn*). Hakk'ın zâhiri, **[6a]** -ki o, taayyün etmiş olması bakımından müteayyin vücûddur- insanın ân ve şe'n olarak sebeplerin değişmesine göre değişen taayyünâta nisbetine göre bâtınının kendisidir (*ayn*)."

İkinci sınıfa yani "hususi telkin" ehline gelince onlar, çoğunlukla sülûk ve teslîk yolunda yürüyen (sülûk eden) "havâs" kullardır. "Çoğunlukla" diyorum; çünkü onlardan bir kısmı "Üveysî"dir, yani bilinen tarikatlara sülûk etmeden, herhangi bir tarikatın eğitiminden geçmeden havâs mertebesine ulaşmışlardır. Bunların yolu misk-i ezfer ve kibrît-i ahmerden daha yücedir. Burada bize gereken "Üveysiyye", "Halvetiyye" ve "Celvetiyye" tarikatları hakkında bir nebze de olsa bilgi vermektir; zira tamamı Allah'a ulaştıran hak tarikatlar olsa da [sayıları fazla olduğu için] tespit edilemeyeceğinden diğer tarikatları burada açıklamak gerçekten zordur. Ancak "Haydariyye", "Cevâlîkıyye", "Kalenderiyye" gibi genellikle bozuldukları kabul edilen tarikatlar müstesnadır; çünkü onların belli bir usûl, erkân ve esasları yoktur. Bu tarikatların mensupları sadece tarikat sınırlarından çıkmakla kalmamış, aynı zamanda şeriat hükümlerinin de dışına çıkmışlardır.

"Üveysiyye", Üveys el-Karanî'ye (ra) (ö. 25/645) nisbet edilen bir yoldur. O, -en doğru görüşe göre- tâbiînin büyüklerinden, hatta en büyüklerindendir. Hatta en büyüklerinin en büyüğü, zamanında yaşayanların da en faziletlisi olup onun durumunun üstünlüğüne Rasûlullah'ın (sa) şehâdeti kâfidir. O, hiçbir kimseden ruhanî veya cismanî bir tarikat eğitimi almamıştır. Yani kimsenin sohbetinde bulunmamıştır. O, alacağını feyz-i illî ve zevk-i küllî ile Allah Teâlâ'dan vasıtasız olarak almıştır. **[6b]** Onun sîreti üzere olan herkes hakikatte ona intisap etmiş olur. Onun gittiği yol, Hz. Peygamber'in (sa) yoludur. Nitekim Peygamber (sa) şöyle buyurmuştur: "إِنَّ اللَّهَ أَدَّبَنِي فَأَحْسَنَ تأْدِيبِي / *Beni Allah terbiye etti, terbiyemi de ne güzel yaptı!*"[1]

Sonra Allah Teâlâ bana güzel ahlâkı emretti ve şöyle buyurdu:

﴿خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ﴾ "Sen af yolunu tut, iyiliği emret, cahillerden yüz çevir."[2] Nitekim *el-Makâsıdü'l-Hasene*'de böyle geçmektedir. Hz. Peygamber (sa) yine şöyle buyurmuştur: "كُنتُ يَتِيماً فِي الصِّغَرِ وَغَرِيباً فِي الكِبَرِ / *Küçüklüğümde yetimdim, yaşlılığımda da garip oldum.*"[3]

Yetimin ve garibin hakikatte Allah Teâlâ'dan başka sahibi yoktur. Onları terbiye eden ve görüp gözeten bizzat Cenâb-ı Hak'tır. Görülmez mi ki yetimin işlerini görecek, ona sahip çıkacak, onu kucaklayıp büyütecek kimsesi olmadığı zaman mescid vb. yerlerin kapısına konur. Allah da onu isteyenin ellerine verir. Garip ise çoğu zaman Allah'ın evi olan mescide sığınır.

Yetimin mânası Allah'ın terbiye ettiği; garibin mânası da bildiği çevreden ayrılan, tüm insanların bildiği yerden uzaklaşan ve kimsenin bilmediği bir ortama dâhil olan kimse demektir. Onu orada Allah'tan başka kimse bilmez. Nitekim vârid olduğuna göre "أَوْلِيَائِي تَحْتَ قِبَابِي لَا يَعْرِفُهُمْ غَيْرِي / *Velîlerim kubbelerim altındadır. Onları benden başkası bilmez.*"[4] buyrulmuştur. O, okyanusta tek başına giden bir yolcu gibidir. Böyle bir kimse

---

1 bk. Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, Kahire: el-Mektebetü'l-Kudsî, 1351, I, 62; Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, Beyrut 1986, 7/213 (hadis nr. 18673).

2 el-A'râf, 7/199.

3 bk. Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, I, 212.

4 bk. Gazzâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, Beyrut: Dârü'l-Minhâc, 1432/2011, VIII, 576.

için "فَطُوبَى لِلْغُرَبَاءِ / *Gariplere müjdeler olsun.*"[1] ifadesi vârid olmuştur. Sûrî yetimlik ve hicret etme, çoğu zaman mânevî yetimlik ve gurbetliğin de ayrılmaz bir parçası ve aracıdır. Yûsuf-ı Sıddîk'ın (as) hâlini görmez misin ki küçük yaşta babasından ayrıldı, kuyu ve hapishanenin sıkıntı ve zorluklarına göğüs gerdi. Yine Peygamber Efendimizin (sa) hâline bakmaz mısın ki hem yetim hem de garip kaldı. Bu âşikârdır. Diğer peygamberler de (as) garip kaldılar. Bunun sebebi şudur: İnsanın olgunlaşması, kemale ermesi, melek gibi bir defada değil yavaş yavaş gerçekleşmektedir. **[7[a]]** Belâlar altın gibi olan insan cevherini terbiye etmek içindir. Altının ateşe tutulması nasıl ki ona güzellik ve safâdan başka bir şey katmıyorsa, aynı şekilde belâlar da insanı arı duru bir hâle getirir. Sâlik, uzun bir zamanda zorluklara göğüs gerip elem ve sıkıntılara sabretmek suretiyle gerçek anlamda yetimlik ve gurbetliğe vasıtasız olarak ulaştığında, onun için Kur'an'dan en sevimli sûreler, sülûkteki hâline uygun gelmesi hasebiyle Duhâ, İnşirâh ve Nasr sûreleri olur.

Sonra Üveysînin ardından velâyet ehli bir kimsenin ruhaniyetinden[2] feyiz alan kimse gelir. Nitekim Şeyh Ferîdüddin Attâr (ö. 618/1221) gibi ki aralarında yüz elli yıl gibi uzun bir müddet olmasına rağmen Hallâc'dan (ks) (ö. 309/922) feyiz almıştır.

Velâyet ehli bir kimsenin ruhaniyetinden feyiz alan kimseden sonra ise "sûrî sohbet" vasıtasıyla feyiz alan kimse gelir. Bu [yolla feyiz almak], sâliklerin çoğunun tabiatına terkip ve kesafet galip geldiğinden daha kolaydır ve [istifade eden de] daha çoktur. Cevheri basit ve tabiatı latîf olan kimse az bulunur. Bu yüzden Üveysîler ve ruhanîler az olmuştur. Sana düşen ise çalışmaktır zira murada ulaşmanın ilkelerinden biri budur.

Bu Üveysiyye yolu gerçek bir tarikat olup az da olsa ehli bulunmaktadır. Allah Teâlâ'ya hamd olsun ki Üveysî meşrep, vecd ehli biriyle sohbet edip arkadaşlık ettim. Üveysînin durumu, Âdem'in (as) annesiz babasız yaratılması (*taayyünü*) gibidir. Ondan sonrakinin durumu ise Îsâ'nın (as) durumu gibidir ki onun da sadece annesi vardır. Ondan sonra gelenin durumu da Peygamber Efendimizin (sa) durumu gibidir. Peygamberimizin (as) hem annesi hem de babası vardır. Onun dünyaya gelişi, **[7[b]]** galip olan

1 Mevzû bir rivayet olduğuna dair değerlendirmeler için bk. el-Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, I, 270 (725).
2 [عن] harfi Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada kaydedilmemiştir.

ilâhî âdete son derece uygun bir şekilde olmuştur. Bunun içindir ki Muhammedîler yani Muhammedî taayyün sırrına uygun seyrüsülûk edenler çoktur. Bunu iyi anla!

Halvetîlere gelince, onların nisbeti halvetedir; çünkü bir tekkede tek başına kırk gün insanlardan uzak kalmak, onların izlemiş oldukları yollardan biridir. Halvet, Kur'ân-ı Kerîm'de ifade edildiği üzere Hz. Mûsâ (as) için [tayin edilen] vakitten (*mîkât*) alınmıştır.[1] Bazen bir erbaîn ile yetinmeyip daha fazla erbaînlere şiddetle ihtiyaç duyulabilir. Sâlikler bu durumda, maksûdun yüzü (*vech*) gönül aynalarında zâhir oluncaya kadar -diğer bütün şartlarına da riayet ederek- halvete devam ederler.

Peygamber Efendimiz (sa) de peygamberlikten önce Hira dağında bazen halvete çekilmiştir. Çoğunlukla yiyeceği zeytin ve zeytinyağı idi. Riyâzet ehli yufkadan gıdalarla yetinmeyi Peygamberimizin (sa) bu uygulamasından almıştır. Bu tür yiyecekler, sâlikin kalp aynasında maksûdun müşâhedesine mâni olan birikip yığılmış perdeleri (*hucüb*) inceltir. Zeytinyağı, zeytin ve yeşil mercimek (lâkişe) çorbası bu tür yiyeceklerdendir. Et, yağ ve benzerleri ise bunun aksinedir.

Halvetin yapılışı "itikâf"ın yapılışı gibidir. Halvet kalbi mutlak olarak meşguliyetlerden boşaltmak ve her hayır, ihsan ve ikramı bahşeden, kalbe feyiz veren yüce Hazret'e yönelmektir.

Sâlik, sûrî ve mânevî elbiselerden soyunmadıkça (*tecerrüd*); zayıf ve kuvvetli sebeplerden kesilmedikçe; aynı şekilde kalbini, tohum ekmek için toprağı süren kimse gibi hazırlamadıkça ilâhî feyze ulaşmaya ve mânevî kesilmeye (*inkıta'*) medar olan sûrî kesilme için bir yol bulamaz. Zira hisler ve duyular, casuslar ve hırsızlar gibidir. Hissedilen ve algılanan şeylerle fazlaca meşgul olmak (*ülfet*), vahdet cihetine teveccüh etmeye mâni olur. Özetle **[8a]** halvetin başlangıcı, insanlarla ihtilâtı önce sûreta sonra da mânen terk etmektir. Halvetin sonu ise sırrın Hak ile konuşmasıdır. Öyle ki yalnızca Hak var, başka kimse yok ve hatta melek bile. Halvetin bu derecesine ulaşmak ancak zikirle ünsiyet; tefekkürle iştigal; her türlü sûret ve libastan ârî olmak; yine her türlü isim, resim, vasıf ve hükümden soyutlanmakla (*tecer-*

1 [أخذا] kelimesi Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [احذا] şeklinde kaydedilmiştir.

rüd) hâsıl olur. Senin yapman gereken, inişinde (*nüzûl*) emanetleri aldığın gibi mânevî yükselişinde (*urûc*) de onları ehline vermektir.

Bunun böyle olması gerekir; zira insan ilâhî sûret mertebesine ininceye kadar bütün mevâtın ve makâmâta uğrar, yerin ve makamın ahkâmıyla boyanır yani taayyünât libasının tümünü giyer. Böyle bir kimseye urûcu sırasında lâzım olan şey, fenâ suyuyla bu boyadan yıkanmak ve bu basit örtülerden soyunmaktır.

Eğer "Önce giyinmenin sonra soyunmanın mânası nedir?" dersen şöyle derim:

Bu şekilde yapmanın büyük faydası vardır ki o da şudur: Ruhların Hakk'a yakın en yüce mertebelerden aşağıların aşağısı en uzak mertebeye inişi, ancak ﴿قُلْنَا اهْبِطُوا مِنْهَا جَمِيعاً فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى فَمَنْ تَبِعَ هُدَايَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾ "*İnin oradan (cennetten) hepiniz. Tarafımdan size bir yol gösterici (peygamber) gelir de kim ona uyarsa, onlar için herhangi bir korku yoktur, onlar üzülmeyeceklerdir, dedik.*"[1] âyetinin işaret ettiği "hidâyet"i elde etmek içindir. Zira şühûdî tecellîler, vücûdî tecellîlerin sonuçlarıdır. İmkânî hakikatlerin vücûdu ve insan hakikatinin imkânî hakikatlerin ahkâmına inişi, Allah Teâlâ'dan mahza lutuf ve rahmettir. İnsan yüzünü ancak aynada görebilir. Şayet ilmî taayyünde kalsaydı, "ayn" bostanlarından ve "şühûd" bahçelerinden bir gül koklayamazdı. Onlar, **[8b]** çeşitli şekillerde tecellî eden esmâî taayyünlerdir. Sonra bu şehâdî ve diğer taayyünlerden soyunma (*taarrî*), ancak üzerinde mevcut bulunandan daha üstün olanını giyinmek içindir. O da mecazi vücûddan soyunmaya terettüp eden hakkânî vücûddur. Sâlik fenâ-yı tâmma ulaştığı zaman mahlûkat aynasında ancak onu görür. Âşikârdır ki ayna görünür değildir. Sâlik bekâya ulaştığında ise Hak aynasında ancak hakkânî vücûdu ve hakikatlerini gerçekleştirmiş, mecazi libastan soyunmuş olan nefsini görür. Bunu anla, kurtuluşa er!

Birincisi halvetin, ikincisi ise celvetin neticesidir. Bu konuda -inşallah- ileride daha fazla açıklama gelecektir.

Eğer "Zamanımızda sûfîlerin uyguladıkları şekliyle halvet, sonradan ortaya çıkmıştır; ilk asırda yoktu." dersen, şöyle derim: Evet, yoktu; fakat bizim

1 el-Bakara, 2/38.

için meşrû bir aslının bulunması yeterlidir. Her asrın kendinden öncekinden farklı bir hükmü vardır. İnsanlar bunun sırrından gafildirler. Onların, aradaki vasıtaları kaldırarak doğrudan Hz. Peygamber'e (sa), ashabına ve müctehitlere intisap etmek istediklerini görürsün. Halbuki o (vasıtalar), sünnetin meşâyihi ve onların Allah Teâlâ'dan ilham olarak aldıkları ve yine Allah Teâlâ'nın ﴿لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجاً﴾ "Sizden her biriniz için bir şeriat ve bir yol koyduk."[1] sözünün sırrının tahakkuku olarak tuttukları yollarıdır. Hz. Peygamber (sa) her ümmeti tâzim etmek ve hakikatlerinin kendi hakikatinde birleştiklerine işaret etmek için onlara yollar bırakmıştır.

Görmez misin ki Muhammedî mutlak velâyet, tek bir kaynaktır (*ayn*). Ümmetinin âriflerinden her biri için özel bir pınar vardır. **[9a]** Nitekim ﴿قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَشْرَبَهُمْ﴾ "Her boy kendi su alacağı pınarı bilmişti."[2] buyrulmuştur. Hz. Peygamber'in (sa) şu sözü sana kâfi değil mi? "مَا رَآهُ الْمُؤْمِنُونَ حَسَناً فَهُوَ عِنْدَ اللهِ حَسَنٌ / *Mü'minlerin güzel gördüğü şey Allah katında da güzeldir.*"[3] Bu hadiste geçen "mü'min"den muradın; esnaf, asker ve benzeri mukallid avamdan bir kimse olduğunu mu zannediyorsun? Hayır, bilakis o ferd-i mutlak,[4] muhakkik, ilmi ve aynı cem' etmiş kimsedir. İşte böyle biri ve onun görüşü; nefsinden ve nefsinin tedbir ve tasarrufundan fâni olduğu, Hakk'ın nüfûz eden (sârî) hüviyyeti ve takdiriyle bekâya erdiği için Allah Teâlâ katında güzeldir. Yine böyle bir kimse konuştuğu zaman Allah ile konuşur, sustuğu zaman Allah ile susar, koyduğu zaman Allah ile koyar, kaldırdığı zaman Allah ile kaldırır…

Şaşılası bir şey de Allah'ın gölgesi yani insân-ı kâmile tecellî eden hakîkat-i câmianın yeryüzündeki gölgesinden (sultan) söz veya fiil gibi bir şey sâdır olduğunda insanlar onu aralarında kanun yerine koyarlar, onu kanun gibi görürler ve ona riayet ederler. Niçin? Çünkü o şey sultandan sâdır olmuştur. Büyükten sâdır olan da büyüktür ve şânına uygun bir şekilde ona itina göstermek gerekir. Ey âmâ, bak! Sultan, sözü söylediği veya bir işi yaptığı zaman halk tarafından tâzim ve kabul görüyor. Halbuki o bir gölgedir ve bu, câmi' hakikate nisbet edilir. Gölgenin bu şerefi güneşten

1 el-Mâide, 5/48.
2 el-Bakara, 2/60.
3 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 379.
4 [الفرد] kelimesi Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [المفرد] şeklinde kaydedilmiştir.

kazandığı gibi o da bu izâfetten kazanmıştır. Peki, bu böyle iken kendisine nisbet edildiği zât ve O'nun koyduğu kanun hakkında ne düşünürsün? O, havâs arasında nasıl kabul görmez? Sen varlık (*inniyet*) hicaplarını yakma hususunda O'na muhtaç olduğun hâlde aradaki vasıtayı nasıl kaldırırsın? Halktan Hakk'a urûc ile Hak'tan halka nüzûl olmaksızın **[9ᵇ]** ve fark, cem' ve her ikisinin cem'i ile yükselmeksizin sadece mücerred "nedensel" (*illî*) ve "niçinsel" (*limmî*) burhan bilgisi sana fayda vermez. Ümmetin evliyasının makamına ulaşman şöyle dursun aklın onların sözlerini bile anlamaktan âciz iken, nasıl olur da onlara incitici dil uzatırsın?

İlmin sûreti, âlem aynasında bâki kalsın diye -ki medreselerin kurulması buna dayanır- kitapların tedvîn edilmesinin Hicret'ten ancak yüz yirmi yıl sonra gerçekleştiğini okumadın mı veya duymadın mı?

Bu kitapların sonradan tedvîn işi dinin zâhirî bir alanında sahih bir amaç için övülen bir şey olmuşsa, ulemâ-yı billâhın dinin bâtınî bir alanında ilmin mânasını ibkâ etmek için -ki tekkelerin kurulması buna dayanır- ortaya koymuş oldukları usûl ve esas hakkında ne dersin? Eğer sen hicabı ince ve kapıları açık bir kimse olsaydın, Allah Teâlâ ile enbiya katında, keşf ve yakîn ehli nezdinde vaz' edilen övülmüş yollarla ve methedilmiş meşrû sebeplerle [hicabını/perdeni] inceltmeye ihtiyaç duymazdın.

Şüphe yoktur ki hak zâhirdir ve çalışan ile çalışmayanın birbirinden ayırt edildiği gibi bâtıldan ayırt edilir. Hakk'a sarıl, bâtıl olandan sakın! Cahil seni aldatmasın ve denizin çerçöpü, köpüğü seni denizin inci ve mercanlarından mahrum etmesin. Kuşkusuz Allah Teâlâ önemsiz işlere buğzeder, şerefli ve yüce işleri sever.

Yine Halvetiyye'nin vazedilmiş uygulamalarından biri de "devr"dir; yani dönerek toplu zikir yapmaktır. Öyle ki bu konuda âlimler çok konuşmuşlardır. Onlardan bir kısmı bu uygulamaya karşı çıkarken bir kısmı da yanında yer alıp olumlu şeyler söylemişlerdir. Doğrusu ise meşâyihin (ks) risâlelerde tavsiye ettiği şart ve erkâna uyarak devri kabul etmek, karşısında değil yanında yer almaktır. Zira devr zikrinde ehli için çok büyük sırlar vardır. Bundan uzak duranlar ancak Cüneyd (ö. 297/909) gibi müntehî olanlar yani seyrüsülûkte yolun sonuna gelenlerdir çünkü bu mertebede hareket zâhirden

bâtına intikal eder. **[10a]** Tarikatta bu tür uygulamalar ancak mübtedî ve mutavassıtlar içindir ki onlar sebeplere, vasıtalara ve bâtınla amel etmeden önce zâhirle amel etmeye ihtiyaç duyarlar; zira onun vesilesi ve kapısıdır. Allah Teâlâ ﴿وَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ اَبْوَابِهَا﴾ "Evlere kapılarından girin."[1] buyurmuştur.

Kalp sultanının yapması gereken şey, kuvvelerden müteşekkil olan bâtınî emirleri ile duyu ve âzalardan oluşan zâhirî emirlerini maksûd hâsıl oluncaya kadar vücûd ikliminde istihdam etmektir. Maksûd hâsıl oldu mu âlet ve vasıta kabilinden olan şeyler âtıl hâle gelmiş ve yürürlükten kalkmış olur. Eğer ulaşılmak istenen şeyin elde edilme imkânı kalmamışsa söz konusu âlet ve vasıtaların devre dışı kalması da onların bir hakkıdır.

Şeriat ve ahkâmıyla amel etme konusuna gelince… Bu, ömrün sonuna kadar bâkidir çünkü hakikat ehli bu konularda şeriat ehline tâbidir. Zira her yerin kendine göre özel bir hükmü vardır. Merâtibe riayet ederek yürüyen, tökezlemeden menziline ulaşır. Ey yolunu kaybedenler! Nereye gidiyorsunuz? Haktan öte ancak sapıklık vardır. Burada büyük bir sır vardır ki tarikat ashabından alınan söz bunu açıklamaya mânidir.

Sonra devr zikri, ya sakin bir şekilde ya da hareketli bir şekilde yapılır. Celvetîler birincisiyle yetinmişlerdir. Bunun nedeni sûfîlerin halkasının bizzat devr olmasıdır. Halvetîler ise ikincisini esas almışlardır. Dairenin mutlaka bir merkezinin olması gerekir. Bu, Allah'ın kuşatıcı sırrıdır ki şeyh onun sûretinde taayyün etmiştir.

Bu sebeple şeyhin makamı, çoğunlukla halkanın tam ortasıdır. Halkada yer alan zâkirbaşının ve diğerlerinin yüzü merkeze yani şeyhe dönüktür. Orada arkaya dönme ya da sırtını dönme durumu yoktur. Nitekim Allah Teâlâ İbrâhim'den (as) hikâye ile ﴿اِنّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ حَنِيفاً وَمَا اَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾ "Ben hakka yönelen biri olarak yüzümü, gökleri ve yeri yaratana döndürdüm."[2] buyurmuştur. Yani ben yüzümü kalplerin ve ruhların **[10b]** göklerini yaratana, nefislerin ve bedenlerin arzını yaratana döndürdüm. Nitekim fâsit bir dairenin iki ucunun neresi olduğu bilinmez. Sûfîler topluluğunun cemiyetlerde

1 el-Bakara, 2/189.
2 el-En'âm, 6/79.

oluşturdukları halkalar da böyledir. Bu, onların aralarındaki birliğin gücüne işaret eder. Halkada küçük bir boşluk olsa "birlik" ismi ortadan kalkar. Toplumsal birlik, mânevî birliğin temel ilkelerinden ve hatta sebeplerindendir. [Nitekim] Hz. Peygamber (as) namazda safların sıklaştırılmasını emir buyurmuştur.

Teveccüh-i vahdânî ile teveccüh-i cem'î arasında fark vardır\ çünkü birincisinde bazen fütur hâsıl olabilir ve bu nedenle maksûd hâsıl olmadan önce duraklama (*vukûf*) meydana gelebilir. İkincisinde ise böyle bir durum söz konusu değildir; zira suyu az olan bir nehirdeki suyun çoğalarak güçlü bir şekilde akmasını ve denize ulaşmasını sağlayan yağmur gibi, bazı teveccühler de bazı kimseler için destek ve yardımcıdır. Bununla birlikte, toplumun mümtaz bir şahsiyetinin sûretine sahip olana kadar her bir teveccühten makbul bir cüz aldığında, bunlar ilâhî hazrette küllî teveccühler için yardımcı olur. Bu da o sûretin kapsadığı cüz'ün hükmüyle gerçekleşir ve böylece cesetlerde sirayet etme hususunda iksir gibi olur.

Devrde başka bir sır daha vardır ki o da bidâyet ve nihayetin birleşmesidir. Bazıları, "Nihayet nedir?" diye sordu. Cevaben, "Bidâyete yani başlangıca dönmektir." denildi. Sâlik nihayete ulaştığında onun için bidâyet ve nihayet, evveliyyet ve âhiriyyet, zâhiriyyet ve bâtınıyyet birleşmiş olur.

Yine devrdeki diğer bir sır da bu hareketin zikr-i cehrî gibi kalbe galip gelen havâtırı dağıtmasıdır. Hareket ile cehrî zikir birleştiğinde, bu ikisi kalbe gelen havâtırı daha güçlü dağıtır. Ayağın yere vurulması, Allah Teâlâ'nın şu sözünden ilham alınarak vazedilmiştir:

﴿ارْكُضْ بِرِجْلِكَ هٰذَا مُغْتَسَلٌ بَارِدٌ وَشَرَابٌ﴾ "Biz de ona, *Ayağını yere vur!* **[11a]** *İşte yıkanacak ve içecek soğuk bir su*, dedik."[1] Nasıl ayağı yere vurmak bedenî harareti gideren ve cismanî hayatı besleyen suyun çıkışına sebep oluyorsa, aynı şekilde kalbî cehâlet kirlerini temizleyen, ruhanî hayatı sağlayan feyzin zuhûruna da sebep olur. İşin ehline ve şartlarına bakıldığında bu böyledir. Nitekim şöyle denilmiştir: "Tarikat şartlarının hilâfına amel etmekten sakın, zira bu [tarz bir] davranış semeresiz olup (davranışın) sahibi de hastadır."

---

1 Sâd, 38/42.

Zamanımızda bu durum tamama ermiştir. Sen "ibnü'l-vakt" ol ve haddini bil. Ey oğul, babana ve ceddine muhalefet etme! Eğer sen devri ve hareketi seçip tarikat âdâbı ve usûlüyle bu işi yaparsan hayra ve berekete kavuşursun. Şayet sükûnu seçersen geceleri uyku ve uyuşukluk olur. Nitekim bu durum parıltı (lüma') ve aşırı siyahlık (halek) ehli için gizli değildir.

Celvetiyye'ye gelince, onun nisbeti "celvet"edir. Celvet, kulun halkî i'tibarî sıfatlara ait elbiseleri çıkardıktan sonra Hakk'a ait hakiki sıfatlara dair elbiseleri giymek[1] anlamına gelen ilâhî sıfatlarla halvetten çıkmasıdır. Halvetin de celvetin de mânası budur. Aralarında noktanın üste (خلوة) veya alta (جلوة) konulmasından başka bir fark yoktur. İkisi arasındaki bu farkı -silsilenin beyanında geleceği gibi- ilk defa Zâhid-i Geylânî (ö. 700/1300) ortaya koymuş, noktayı üstten alıp alta indirmiştir. Böylece yeni bir taayyün ortaya çıkmıştır ki o da celvettir.

Nüzûlun sırrı, o noktanın Rasûlullah'a (sa) işaret etmesidir zira o (sa), âlemin merkez noktası ve kutbudur. Onun halveti, **[11^b]** mi'rac gecesi yükselmesi (*urûc*) ve latîf yahut kesif, cismanî veya ruhanî olan halkî kesretin gözlerinden mutlak olarak çekilmesi ve gâib olmasıdır. O gece kademi arşa koymaktan murad da budur. O, "fenâ-yı küllî" diye de tabir edilen "seyr-i evvel"dir. O, mertebe-i "lâ ilâhe illallah"tır. Onun celveti ise noktanın nüzûlü gibi tabii ve unsurî taayyünât ahkâmına inip kevn ve şehâdet âleminde zuhûrudur. Bu ise "bekâ" olarak tabir edilen "seyr-i sânî"dir. Bu da "Muhammedün Rasûlullah" mertebesidir. Her şeyden küllî fenâ ile fâni olup hafî ve celî bir şekilde Hak ile bâki olmuştur. Kurb-ı nevâfil ve ferâiz, kâbe kavseyn-i sıfât ve ev-ednâ-yı zât makamı tahakkuk etmiştir. En yüce rütbe, en büyük fazilet ve en büyük cem'iyyet ona aittir.

Makamın tahkikine gelince, ilâhî taayyünlerin başı zâtî hüviyyet, sonu ise kelâmdır. Bu iki nisbeti bir arada toplayan ise ilâhî kemaldir. Kevnî taayyünün başı, rûh-i Muhammedî; sonu ise neş'et-i insanîdir. Bu iki nisbeti bir arada toplayan ise kemâl-i insanîdir. Mebde, meâd olduğu zaman -ki bu birinci seyirde olur- ilâhî kemal tavr-ı insanîde ortaya çıkar. Meâd, mebde olduğu zaman -ki bu ikinci seyirde olur- kemâl-i insanî, tavr-ı ilâhîde

---

1 [التلبّس] kelimesi Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [لتلبّس] şeklinde kaydedilmiştir.

zuhûr eder. Bunlar urûc ve nüzûl olarak iki mi'racdır, onları kâmil olanlar katedebilir; ehl-i berâzih ise perde/örtü (*gayn*) zulmetinde perdelenmiş, hakikati (*ayn*) görmekten mahrum olarak arada durup kalırlar (*vakfe*). Onlar için her ne kadar alt mertebedekilere göre bir kemal olmuş olsa da üst mertebedekilere göre bir noksanlık vardır. Muteber olan **[12a]** ıtlâkî-hakiki kemaldir, takyîdî-izâfî kemal değil.

Bütün taayyünâtı katetmek, nebîlere ve kümmel-i evliyâya hastır. İlâhî hikmet, câmî-küllî isme her asırda birinden sonra diğeri gelmek üzere az kimsenin mazhar olmasını gerekli kılmıştır. Bu yüzden hicap ehli mü'minlerin sayısı çok, keşf ehli âriflerin sayısı ise az olmuştur.

Bütün yaratılışlardan maksat, insân-ı kâmilin zuhûrudur. O, mutlaka vardır. O, sevâd-ı âzamdır. O, bin gibi olan tektir (vâhid). Onun gözünden düşen, Allah'ın nazarından düşer. Onu hor göreni Allah da hor görür.

Tekrar konumuza döner ve deriz ki: Halvetî vâizler, birinci seyre işaret etmek için vaaza hadîs-i şerifle başlarlar çünkü hadis fark makamına, Kur'an da cem' makamına işaret eder. Terakkî ise farktan cem'edir.

Celvetî vâizler ise ikinci seyre işaret etmek için vaaza Kur'ân-ı Azîm ile başlarlar. Her birinin bir anlamı ve bir izahı vardır, zira ilki başlangıcı (*matla'*) açıklar, ikincisi de bitişten (*makta'*) haber verir. Bundan onların sülûklerinde farklı oldukları sonucu çıkmaz çünkü iki fırkadan da -ister hadisle başlamış olsun ister âyetle- her iki seyir şeklini de gerçekleştirenler vardır.

Evet, Halvetiyye'nin sülûkü, belli bir tertibe göre sıralanmış yedi isimle gerçekleştirilir. Sâlikler her bir isimle o ismin hakikatleri tahakkuk edecek şekilde meşgul olurlarsa, onlar için "Hayy" isminde fenâ, "Kayyûm" isminde ise "bekâ" hâsıl olmuş olur. Bu, her iki ismin "ism-i âzam" oluşundaki sırdır. Fenâ ve bekânın kemal üzere tahakkuk etmesi uzun bir zamana bağlı olunca -ki galip olan âdetullaha göre bu kırk yıl veya daha az bir süre olabilir- **[12b]** isimlerinin mertebelerindeki seyrüsülûkleri de isimlerinin mertebelerine göre teennî ve tedrîc ile gerçekleşir. Çünkü kan ancak istihâle ve intikal için yeterli bir müddet bekledikten sonra süt olur.

Halvetîlerin tarikatlarında zevk-i kâmilleri vardır; zira onlar merâtib bahçelerinde ve etvâr bostanlarında gece gündüz gezintidedirler. Onlar

keşfen gönül ve kabirlere, cin taifesine ve meleklere vâkıf olabilirler, insaniyyete galip olan amel ve sıfatların sûretlerini de yakazadayken ve his hâlinde uykudayken ve çoğunlukla da misal âleminde görebilirler.

Celvetî sülûküne gelince, o zikir, sûrî ve mânevî mücâhede ile iştigal etmek suretiyle gerçekleşir. Onlar için tarikatlarında tam bir zorluk vardır; çünkü Allah Teâlâ onlara tecellî[1] edip de bütün kâinata sirayet eden hayat sırrının mârifeti verilene kadar, çoğu kez onlara sözü edilen rahatlık üzere seyr yoktur. Onlardan bazıları düzenli (mürettep) sülûkte Halvetiyye'ye uygun hareket eder.

Şayet mürettep olan sülûk mü daha üstün yoksa gayr-i mürettep olan mı dersen; mürettep sülûkten kastettiğim önce mevâlîdin sonra anâsırın sonra tabîiyyâtın sonra ruhaniyyâtın sonra hakikat ve mâna âleminin ahvalini mükâşefe ile gerçekleşen sülüktür. Gayr-i müretteb sülûkten kastettiğim ise mükâşefesinin başlangıcı, fenânın kendinde hâsıl olan hayatın sırrının tecellî etmesidir. Şöyle derim: Tüm makamları bilen ehliyetli bir mürşid-i kâmil mevcut ise bu durumda mürettep sülûk daha üstündür. Şayet böyle bir mürşid yoksa bu durumda gayr-i mürettep sülûk daha faziletli (efdal) olur. Esmâ tarikinde galip olan, tertip üzere sülûk etmektir; diğerlerinin yolunda ise gayr-i mürettep galiptir.

Her ikisinin de varacağı yer insanî kemalin hâsıl olmasıdır. Fakat mürettep sülûk ile yol alanların önünde nice yol kesici vardır. **[13ª]** Bu, esmâ tarikinde irşad ehlinin (mürşidin) az bulunması sebebiyle böyledir.

Celvetiyye tarikatında seyrüsülûk daha kolaydır; çünkü onlardan mürşid bulamayanlar şayet istidat bakımından kâmil ise "Üveysî" olur; aksi takdirde tarikatta annesini[2] kaybetmiş (öksüz) çocuk gibi olur.

Halvetî de böyledir, fakat aralarında bir fark vardır ki o da şudur: Esmâ ile seyrüsülûkte o isimlerin üzerine yükselmeye engel olan pek çok berzah vardır. Bu berzahlar ancak bir mürşid-i kâmilin irşadıyla aşılır. Zira bu bağları Allah'ın yardımı olmaksızın koparmak müşkil bir iştir.

---

1 [يتجلّى] kelimesi Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [يتحلّى] şeklinde kaydedilmiştir.
2 [امّه] kelimesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [الله] şeklinde kaydedilmiştir.

Celvetîlerin mertebeleri aşarken karşılaştıkları zorluklar ve bağlar, Halvetîlere göre daha azdır.

Celvetîlerin usûlünde devr ve raks bulunmaz. Biraz ileride geleceği[1] gibi onların silsileleri Hz. Şeyh Hacı Bayrâm-ı Velî'ye (ö. 833/1430) ulaşmaktadır. Hacı Bayram'ın yolunda böyle şeylere yer yoktur.

Buraya kadar zikrettiklerimi anlamışsan Allah Teâlâ'ya vüsûlün, ister Halvetî ister Celvetî yolu olsun, tüm işlerin en zoru olduğunu anlamışsın demektir.

Ey tembel! Sakın çalışıp gayret edenlerin uzun zamanda elde ettiklerini kısa bir sürede elde etmeye tamah etme! Senin esmâ-yı seb'ayı taklidî olarak tekmil etmen ile başkalarının tahkik ile tekmil etmeleri arasında büyük fark vardır.

Sen önce şeriat, tarikat, mârifet ve hakikat mertebelerinde her türlü şehveti ve hevâyı terk etmek, cehâleti yok etmek ve "lâ ma'bûde ve lâ maksûde ve lâ ma'rûfe ve lâ mevcûde illallah" diyerek mâsivâya meyil ve muhabbeti [kalpten] çıkarmak suretiyle tabiatı, nefsi, ruhu ve sırrını ıslah et! Bunları yapmadan tekmil nasıl olur? Seni nefis Hârût'unun sihri ve onun rezil sıfatları ile sihirlenmiş, tabiat kuyusunda tepetaklak asılı kalmış ve **[13b]** gömleği dünya Züleyha'sı eliyle parçalanmış olarak görüyorum. Bu yüzden senin sıdkın ancak ölüm kapısından geçtikten sonra ortaya çıkar. Bizim gibiler için ölüm nerede! Öyle ki biz tabiatımızı terbiye ederken bile tabiatımız yeme, içme ve uyku şehvetlerinin peşinden koşuyor ve biz onların isteklerini yerine getiriyoruz. Yine bizim dünya, şöhret ve riyâset sevgisinden, mizahçı serkeşlerle birliktelik zevkinden ve şeytanın tuzakları olan arsız kadınlara ilgi duymaktan başka sevdamız yok. İşte ey mağrur, bu tür sözler sana göre yerme, eleştirme ve melâmet kabilindendir. Bana göre ise hakkı ve selâmet yolunu beyandan ibarettir. ﴿فَمَنْ شَٓاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَٓاءَ فَلْيَكْفُرْ﴾ "Artık dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin."[2] ﴿إِنَّ اللّٰهَ لَا يَرْضٰى لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ﴾ "Şüphesiz ki Allah, kullarının inkâr etmesine razı olmaz."[3] Yani kendisine izâfe edip kulu olarak nitelendirdiği kimselerin küfre düşmesine rızâ göstermez; zira kendisine

1 [سيأتي] kelimesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [ستأتي] şeklinde kaydedilmiştir.
2 el-Kehf, 29/18.
3 ez-Zümer, 39/7.

izâfe edilme şerefinin hakkı da onların Hakk'ın buyruğunu kabul etmeleri, Allah'a iman edip tâgûtu da inkâr etmeleridir. Nitekim şöyle buyurmuştur: ﴿فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللّٰهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقٰى﴾ "O hâlde kim tâgûtu tanımayıp Allah'a inanırsa, kopmak bilmeyen sapasağlam bir kulpa yapışmıştır."[1] Cümlede geçen şartlı önermeyi yani "kim tâgûtu tanımayıp Allah'a inanırsa…" ifadesini düşün ki ondaki küllî mâna ve hakikatler sana zâhir olsun! Nâsût ve tâgût ehli kimselerin koymuş olduğu bütün gelenek ve kuralları, -melekût, ceberût ve lâhût ehlinin koydukları hariç- reddetmek gerekir; zira onların koymuş olduğu bütün kurallar tâgût kabilindendir, Celvetiyye tarikatındaki devr gibi. Zira devr, -Halvetiyye'de her ne kadar sahih bir aslı[2] varsa da- kadim Celvetî geleneklerine aykırı ve sonradan ihdas edilmiş bir uygulamadır. Nitekim daha önce bu konu üzerinde durmuştuk. Tarikatların geleneklerini birbiriyle karıştırmak, mertebeleri birbiriyle karıştırmak gibidir.**[14a]** Böyle bir durum, tarikatların[3] sayısının fazla olmasının sırrına da aykırıdır, zira bu durumda yani uygulamaların karıştırılması hâlinde Celvetînin Halvetî; Halvetînin de Celvetî olması gerekir. Bu da hakikatlerin tersyüz edilmesi anlamına gelir ki böyle bir durum vazedilen uygulamalara da aykırıdır. Şayet hepsinin bir ve uygulamalarının da birbiriyle aynı olması ilâhî hikmete muvâfık olsaydı, Allah Teâlâ onların istidatlarını farklı farklı yaratmaz, kabiliyetlerde zıtlıklar olmazdı. Allah Teâlâ insanları yarattığında sûretlerini farklı farklı yarattığı gibi sîretlerini de farklı farklı kıldı. İşte bu, şu âyet-i kerîmede geçen "yayma"nın sırrıdır: ﴿وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالاً كَثِيراً وَنِسَاءً﴾ "İkisinden birçok erkek ve kadın (meydana getirip) yayan…"[4] Sûrî evlâtlar nasıl o bir nefiste toplanıyor, şahıs ve sûret olarak birbirinden ayrılıyorsa aynı şekilde mânevî evlâtlar da hakîkat-i Ahmediyye'de toplanırlar; sîret ve seyrüsülûkte ise birbirlerinden ayrılırlar. ﴿فَأَيْنَ تَذْهَبُونَ﴾ "(Hâl böyle iken) nereye gidiyorsunuz?"[5] Bil ki tarikat ehli olanlar Allah yolunda kardeştirler. Kardeşliğin şânı ise birbirlerini sevmek ve birbirlerine buğzetmemektir. Ta ki böylelikle, Allah'ın Kur'ân-ı Kerîm'de hikâye ettiği şu kimseler gibi olmasınlar:

1 el-Bakara, 2/256.
2 [أصل] kelimesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [أهل] şeklinde kaydedilmiştir.
3 [الطرق] kelimesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada kaydedilmemiştir.
4 en-Nisâ, 4/1.
5 et-Tekvîr, 81/26.

﴿وَقَالَتِ الْيَهُودُ لَيْسَتِ النَّصَارٰى عَلٰى شَيْءٍ وَقَالَتِ النَّصَارٰى لَيْسَتِ الْيَهُودُ عَلٰى شَيْءٍ﴾ "Yahudiler, *Hıristiyanlar bir temel üzerinde değiller*, dediler. Hıristiyanlar da, *Yahudiler bir temel üzerinde değiller*, dediler…"[1] Şayet mütekaddimînin büyüklerinden Ruveym'in "Sûfiyye birbirlerinden uzak durdukları,[2] yani buğzettikleri sürece hayır üzeredirler." sözünün mânası nedir dersen, şöyle derim: Bu söz sûfîlerin birbiriyle ülfeti terk mânasına hamledilmiştir; çünkü halk ile ülfet ve ünsiyet, mübtedî için Hak'tan uzaklaşmadır. Müntehînin hâline gelince, onun durumu beyanın dışındadır. Halka, özellikle de [kendisine] benzer olanlarına güvenip dayanmayı terk etmek (*sükûn*), kardeşliği ve muhabbeti ortadan kaldırmaz. O hâlde tarikat mertebesinde halka (cumhur) muhalefet et, şeriat mertebesinde ise onlara muvâfakat et. Sen orta yolu tut **[14b]** ve her ikisinin yanında yürü! Yûsuf'un kardeşleri gibi olma. Öyle ki onlar Yûsuf'u, güzelliği ve babalarının ona olan muhabbetinin kendilerine olandan daha fazla olması sebebiyle kıskanmışlar ve böylece kınanma mevkiine düşmüşlerdir.

Allah kime, cemâl ve celâl nûrunu giydirirse ve mânevî babasının -ki o, sülûk ettiren şeyhtir- kalbinde onu sevdirirse bu konuda kardeşlerine gereken ona haset etmemeleridir; zira ﴿وَاَنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ﴾ "Lutuf, Allah'ın elindedir. Onu dilediği kimseye verir…"[3] Bilakis işi takdire havâle edip tevhid kulpuna yapışmaları gerekir. Ta ki âyette zikredilenlerden olmasınlar. (Ayıplanacak duruma düşmesinler.) Öyle ki bazen edep çizgisini aşmak, talep yolundaki kişinin gözden düşmesine neden olabilir. Nitekim pek çok irade ehli (*mürid*) bu duruma düşmektedir. Bazı tarikat ehlinin diğer bazılarını reddetmesi ancak hak mezhep mensuplarının birbirlerini reddetmesi gibidir. Nitekim zamanımızda pek çok insan bunu alışkanlık hâline getirmiştir.

Hanefî bir kimseye gereken Şâfiî'yi sevmesidir. Onu hayırla anması ve şefaatini ummasıdır. Diğer mezhep ehli kimseler için de aynı durum geçerlidir. Şâfiî bir kimsenin de Hanefî'yi sevmesi, onun güzelliklerini anması ve ona hak ettiği saygıyı göstermesi gerekir. Diğerleri için de aynı durum söz konusudur; zira onların ihtilâfları, daha önce de ifade edildiği gibi, rahmettir.

---

1 el-Bakara, 2/113.

2 [تنافروا] kelimesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [تناقروا] şeklinde kaydedilmiştir.

3 el-Hadîd, 57/29.

Sûrî ihtilâf mânevî ittifaka zarar vermez. Ey Celvetîler, Halvetîleri eleştirmekten uzak durun! Ey Halvetîler, Celvetîleri rahat bırakın! Ey dâva erbabı, mânalar nerede? Ey mâna ehli, hakikatler nerede?

Evinden çıkmayıp kapısını üzerine kilitleyip kulağını insanların sözlerini dinlemekten alıkoyan ve vesvese verici şeytanın vesveselerinden nefsini koruyan sûfîye aşk olsun! Zamanımızın şeytanları, insan kılığına bürünüp **[15[a]]** şer ve fesadı yaymada azgın şeytanların sınırını aşmışlardır.

Hayatıma yemin ederim ki ben her ne kadar değişmez bir şekilde dâimî Celvetî isem de bugün halvet vâcip olmuştur; çünkü sel sınırları aşmış, güçlü vebâ yayılmıştır. Bu durumda kendisini kurtaran kârda ve kazançtadır.

İKİNCİ BÖLÜM

TARİKATIN FAYDALARI

Bil ki şeriat gidilen/işlek bir yoldur. Başlangıcı ahkâm ile amel, sonu ise selâmet yurduna (cennete) vüsûldür. Tarikat ise âdâb, mücâhede, sülûk, seyr ve tayrdır (uçmak). Şeriatı olmayanın dini; tarikatı olmayanın da edebi yoktur.

Sülûkteki mücâhedeler abdestteki istincâ gibidir. İstincâsı olmayanın abdesti yoktur, aynı şekilde mücâhedesi olmayanın da sülûkü yoktur.

Seyre göre sülûk, namaz için abdest gibidir. Abdesti olmayanın namazı olmadığı gibi, sülûkü olmayanın da seyri yoktur. Seyrin sonu tayrdır. Tayr; kurbet kâfına vüsûldür, vuslat makamını elde etmektir. Nitekim ﴿فِي مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِيكٍ مُقْتَدِرٍ﴾ "Muktedir bir hükümdarın katında, doğruluk meclisindedirler."[1] buyurulmuştur.

Tarikatın başlangıcı, şeriatın ahkâmına riayetle beraber âdâb ve onu izleyen diğer hususlardır. Sonu ise "indiyyet" mertebesidir. Bu mertebe, cennetin sûretinin dışında, mânasının içindedir.

Bu nedenle Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ﴿وَاَمَّا الَّذِينَ سُعِدُوا فَفِي الْجَنَّةِ خَالِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمٰوَاتُ وَالْاَرْضُ اِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ﴾ "Mutlu olanlara gelince, gökler ve yerler durdukça içinde ebedî kalmak üzere cennettedirler. Ancak Rabbinin dilemesi başka..."[2] Âyetteki bu istisnaya ve âyetin ihtiva ettiği yüce mânaya bak! Düşün ve tefekkür et ki insân-ı kâmil cennete sığmıyor. Onu ancak kalbinin cenneti alıyor. **[15b]** Allah Teâlâ'nın şu sözünün mânasından murad da budur: "لَا يَسَعُنِي أَرْضِي وَلَا سَمَائِي وَلَكِنْ يَسَعُنِي قَلْبُ عَبْدِي التَّقِيِّ / *Ben yere göğe sığmam, ancak takvâ sahibi kulumun kalbine*

1 el-Kamer, 54/55.
2 Hûd, 11/108.

sığarım."[1] Bu böyledir; zira yer ve gök, mülk ve şehâdet âlemindendir. Kalp ise melekût ve gayb âlemindendir. Kalbin kuşatma kapasitesi yer ve göğe nisbetle daha geniştir, çünkü cüz'î isimlerin mazharları küllî isimlerin mazharları gibi değildir. Kâbe'yi -Allah onun şerefini artırsın- kastederek ve ona yönelerek evinden çıkan kimsenin her merhalede gördüğü eserlere, işittiği haberlere ve sohbet ettiği hayırlı kimselere göre ilminin/bilgisinin genişleyeceği muhakkaktır. Bu durum Kâbe'ye ulaşıncaya kadar devam eder. Kâbe'ye ulaştığında ise yol bitmiş ve geriye ancak dönme işi kalmış olur. Aynı şekilde kim de zâtî hüviyyeti kastederek sülûkün gereği üzere mülk menzilinden çıkarsa o, melekût ve ceberûtta bulunan her makamdaki taayyünât esrarına vukufiyeti, esmâ ve sıfat çadırlarını keşfi ölçüsünde, ilme vukufiyet ve daireyi genişletme imkânı bulur. Bu durum maksûda ulaşıncaya kadar böyle devam eder. Bu küllî yükselişle iş tamam olur ve daha da tamam (etemm) olması için inişten başka bir şey kalmaz. Bu nedenle bazıları şöyle demiştir: "Sûfî, gidecek yeri (mezhep) olmayandır."[2] Zira o, yolun sonuna ulaştığında nereye gidecek? Burada tadılarak (zevk) elde edilen başka bir mâna daha vardır, fakat onun örtüsünü kaldırmaya izin yoktur.

Sâlikin seyri tamamlandığında nihayette sonu olmayan bir şey bulur. Onu bulan ise kalptir, zâhirî hisler ve bâtınî kuvvetler gibi başka şeyler değil. Bu sebeple kalple bağlantılı ilâhî ilim, bütün ilimlerin en şereflisidir; ilâhî ilimle bağlantılı kalp de bütün hislerden ve kuvvetlerden daha üstündür. **[16a]** Zira mekânın şerefi orada bulunana göredir. Bu mânadan gafil olan bir kimse, tercih edilen (fâzıl) ve kendisine tercih edilenin (mefzûl) tahsilinde ömrünü israf etmiş ve fuzûlî bir şeyin pazarlığında parasını telef etmiş olur.

---

1 Bu rivayetin Hz. Peygamber'e aidiyeti sahih değildir. Nitekim Hâfız el-Irâkî bu hadis hakkında, "Onun bir aslını/isnâdını bulamadım." demiştir. Bk. Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, II, 175 [2256].

2 Bu ifade sûfînin itikad veya amel noktasında mezhepsiz olabileceği anlamına gelmez. "Sûfî, fıkhî konularda ya da nefis terbiyesi/tezkiyesi hususunda ihtiyatlı davranıp kendisine uygun olan bir mezhep ya da meşrebi tercih edebilir." demektir; zira Cüneyd-i Bağdâdî ve Hâris el-Muhâsibî gibi meşhur mutasavvıfların Ehl-i sünnete göre muteber olan bir mezhebe bağlı oldukları bilinmektedir. Nitekim Abdulhak ed-Dihlevî bu söz hakkında şöyle demiştir: "Sûfî, bağlı bulunduğu mezhebin görüşlerinden daha ihtiyatlı olanı ya da sahih hadise muvâfık olanı tercih eder." Bk. İmam Ebü'l-Hasen el-Bağdâdî el-Mâlikî, *el-İctihâd ve't-Taklîd*, thk. Seyyid Yusuf Ahmed, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2013, s. 487. Ayrıca bk. İsmâil Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, İstanbul: Erkam Yayınları, 2013, XIX, 365.

Evet, bir kimsenin meselâ dil ile ilgili olarak Kur'ân-ı Kerîm'i lahn ve hatadan uzak, [güzel bir şekilde okuyacak] kadar tecvid ilmini öğrenmesi gereklidir. Diğer âzalarla ilgili ilimleri buna kıyas edebilirsin.

Kalan vaktini ise tam bir gayret ve sülûkle ve sağ ile sol arasındaki farkı gösteren bir delille mârifetullahı tahsile hasretmesi gerekir, çünkü perdeler ve mânialar çoktur. Bunları aşmak kolay değildir. Aşılması en zor olanı da ülfetin ve âdetin çok olması ile gözün [ve gönlün] duyulur şeylerle meşgul olmasından dolayı mülk âlemidir.

Bu nedenledir ki ilâhî hakîmler, zikrin boş ve karanlık bir yerde yapılmasını tavsiye etmişlerdir. Öyle ki kulak ve göz asla bir şey duymasın ve bir şey görmesin.

Sâlik, nefsânî havâtırı uzaklaştırıp zikre devam etmek ve helâl şeylerle itidal üzere beslenmek suretiyle bu hâle devam ederse maksûdun yüzünden kesret perdesi kalkar ve hâlinin kuvvetine ve zayıflığına göre basîret gözüyle âfâkî âyetleri müşâhede eder. Bu, âlem-i ecsâmda gerçekleştirilen seyirdir. Sâliklerin pek çoğu burada takılıp kalmış, daha ileri gidememiştir ve onlar kendilerinden üstte olanlara nisbetle firkat ehli olmuşlardır.

Mesnevî'de şöyle der:

فرقتي لو لم تكن في ذا السكون   لم يقل إنّا إليه راجعون

Bu âlemde durmaklığım ayrılık olmasaydı
(Ölüm vaktinde) *Şüphesiz biz, Tanrı'ya dönenleriz*, denmezdi[1]

Bu makam, seyirleri âlem-i ervâhta olan melekût ehline nisbetle dünyevî makam ve mansıplar gibidir **[16b]** ve onların nazarında bunların kadrükıymeti yoktur. Bu durum hakikat seyri ehlinin nezdinde de aynıdır.

Âlem-i ecsâmdaki seyir, "tevhid"; âlem-i ervâhtaki seyir "tecrîd" ve hakikatteki seyir ise "tefrîd"dir. Tefrîd, mutlak tevhid ve tecrîdden üstündür. Hz. Peygamber'in (sa) şu sözünde buna işaret vardır: "سَبَقَ الْمُفَرِّدُونَ / *Müferrid olanlar geçti*."[2] Geçme ancak hareket etmekle olur, sülûkün hareketi ise mânevîdir. Fakat bu mânevî hareket, sâlih amel ve sadık niyetlerle, âzaların ve kuvvetlerin yardımıyla gerçekleşir.

1 *Mesnevî*, I, 3936.
2 Müslim, "Zikir", 4; Tirmizî, "Deavât", 128.

Sen hiç sükûn hâlinde iken bir hareket olduğunu işittin mi? Ya da kulaklar ve gözler olmaksızın bir işitme ve görme olduğunu duydun mu? Ölçüsü budur.

Bil ki çocukken ölen bir kimse, gazâ yolunda iken savaş alanına ulaşmadan ölmüş kimse gibidir. Onun bir fazileti yoktur. O nedenle büyükler böyle bir durumu noksanlık olarak kabul etmişlerdir; zira şehâdet âlemine gelmekten maksat nefis, nefsin sıfatları ve şeytan ile muharebe yerlerinde hazır bulunmaktır. Sonra muharebe meydanında Melik ve Mennân olan Allah Teâlâ'nın yardımıyla, ruh ve kuvvetlerinin ganimetleriyle zafer elde etmektir. Bunun sınırı ricâl mertebesine ulaştıktan sonradır, daha öncesinde değil. "Keşke bulûğ çağına ulaşmadan ölseydim." diyenin sözüne itibar etme! Bazı âriflerin şu sözüne gelince:

أقـول تـارة يـا رب زدنـي   وأخرى ليت أمي لم تلـدنـي

Bazen, *Ey Rabbim [ömrümü] artır*, derim
Bir başka zaman da, *Keşke annem beni doğurmasaydı*

Bu söz, kabz ve bast makamından vârid olan bir sözdür. Hakikatte bu makamda yokluğun temennisi gerekmez; çünkü varlık (*vücûd*), yokluktan (*adem*) daha hayırlıdır. Fakat insana nisbetle kemalin zuhûru tedrîcî olunca, aslî mebde tarafına hareket durduğu zaman inkıbaz (*kabz*) hâli ortaya çıkar. Zira Allah Teâlâ'nın isimlerinin ahkâmının zuhûru, farklı zamanlarda birbirini takip eden şuûnun varlığına göre düzenlenmiştir. **[17a]** Çünkü insan aceleci yaratılmıştır. Böylece bulunulan yere ve makama göre ölümü ve yokluğu temenni etme durumu hâsıl olur. Bu nerede, o nerede?

İnsanda kemalin tedrîcî olduğunu özellikle belirtmemizin sebebi, melekleri hariç tutmak içindir; zira onların kemali bir defada olur. Yani vücûduyla ve hâricî taayyünüyle aynı anda hâsıl olur, Âdem'de olduğu gibi, daha sonra değil.

Görmez misin ki Allah Teâlâ insana, [kendisini îcâd vasfı ile tanıtınca Âdem O'na "Yâ Kadîr" diye nidâ etti. Ona irade tahsis edince "Yâ Mürîd"

diye nidâ etti.][1] Sonra ona yaklaşmayı yasakladığı ağacın yasaklanmasındaki hikmeti öğretince “Yâ Hakîm” diye nidâ etti. Sonra O, yasak ağaca yaklaşıp yasak meyveden yemesi[2] sebebiyle aleyhine hükmetti ve bu sefer “Yâ Kâhir” diye seslendi. Sonra onun tevbesini kabul etti, bu sefer “Yâ Tevvâb” diye nidâ etti.

Sonra onu yeryüzüne indirip maişet sebeplerini ona kolaylaştırınca, “Yâ Latîf” diye nidâ etti. Sonra ona gerekli gücü ve kuvveti verince, “Yâ Muîn” diye nidâ etti. Böylece devam edip gitti.

Âdem’e nisbetle meleklerin kemali, cinler gibi yarımdır zira melek ancak cemâl tecellîsine mazhardır, cin de ancak celâl tecellîsine mazhardır. Âdem ise her ikisini de kendinde toplamıştır ki bu da “kemal”dir.

Bir de nefis ve şeytanla mücâhede yolunda ölen bir kimse, savaş meydanında bulunan, Melik ve Müteâl olan Allah’ın yolunda öldürülünceye kadar savaşan kimse gibidir zira burada hak dini ilân etme ve İslâm şeâirini izhar etme söz konusudur.

Hevânın ve şerîr (nefsânî) kuvvetlerin esiri olan bir kimse de küffarın elindeki esir gibidir.

Kim tarikatın güzelliklerini ve faydalarını gördükten sonra yüz çevirip münkirlerin safında yer alırsa böyle bir kimse, -Allah korusun- hak olduğunu bildikten sonra şeriatten irtidat edip kâfirlere iltihak eden kimse gibi olur. Kim de mücâhede edip bâtınî düşmanlarına galip gelir **[17^{b}]** ve kalbinde, ruhunda ve sırrında hakkın ganimetlerini elde ederse böyle bir kimse, Allah yolunda savaşıp zâhirî düşmanlarına galip gelen ve yurduna büyük ganimet ve çokça bağış ile dönen kimse gibidir.

Bunlar, küçük cihadın (*cihâd-ı asgar*) beş kısmına karşılık büyük cihadın (*cihâd-ı ekber*) beş kısmıdır. Hepsinin üstünde karşılıklı savaş, fetih ve ganimet vardır. Bunlar kâmillerin mebde’ ve meâdlarına göre seyir ve sülûklerinin şeklidir.

---

1 [بالإيجاد فناداه يا قدير ثمّ تعرّف له بتخصيص الإرادة فناداه يا مريد ثمّ تعرّف له] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada kaydedilmemiştir.

2 [بأكلها] kelimesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [بأكله] şeklinde kaydedilmiştir.

Böylece senin katında tarikatın faydası bütün açıklığıyla ortaya çıktı. Sabahın olması seni lambaya muhtaç olmaktan kurtardı.

Mürted ve esir olanlara yazıklar olsun!

﴿فَذٰلِكَ يَوْمَئِذٍ يَوْمٌ عَسِيرٌ ۙ عَلَى الْكَافِرِينَ غَيْرُ يَسِيرٍ﴾ "İşte o gün çetin bir gündür. Kâfirler için hiç kolay değildir."[1]

Şeriat ehli ile şeriat ve hakikati cem' eden kimse arasında çok fark vardır, çünkü berzah ve haşir yerlerinin (mevâtın) ve cehennem derekelerinin tümü mecazi vücûd ehlinin ıslahı için hazırlanmıştır. Öyle ki onlar, hakiki vücûdlarının cevherini gizli şirk kirinden temizlememiş kimselerdir. Hakiki vücûd ehli ise böyle değildir, onlar gizli şirkten kendilerini korumuşlardır. Onlar dünyada iken o yerleri şeriat ve tarikata uygun bir şekilde, ilim ve amel ayaklarıyla geçmişlerdir. Onlar için ancak ruhlarının bedenlerinden ayrılması, sonra da Melîk-i Muktedir'in katında hazırlanmış makamlarına ulaşmak kalmıştır. Bu böyledir, zira onlar varlık evsâfını ihtiyarlarıyla terk etmişlerdir (ölmeden önce ölmüşlerdir).

Onlar, kendilerini zorlayan bir şey olmaksızın, herhangi bir şeye ihtiyaç duymaksızın Hakk'a dönmüşlerdir. ﴿وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ﴾ "O'na döndürüleceksiniz."[2] âyetindeki "ت"nin fethasıyla "تَرْجِعُونَ" yani "O'na döneceksiniz." şeklindeki kıraate göre bu mânaya işaret vardır. Kim ölürse onun kıyameti kopmuştur. **[18[a]]** Zira ölüm zamanı, dünya zamanlarının sonu ve âhiret zamanlarının da başlangıcıdır. "مَنْ مَاتَ قَبْلَ الْقِيَامَةِ فَقَدْ قَامَتْ قِيَامَتُهُ / *Kim kıyamet kopmadan önce ölürse onun kıyameti kopmuştur.*"[3] demek şudur: Onun ölüm zamanı kıyamet zamanına bitişmiş demektir, tıpkı dünyadaki zamanların birbirine bitişmesi gibi. Bu, zâhir itibariyledir.

---

1 el-Müddessir, 74/9-10.

2 Hûd, 11/34.

3 Bk. Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, II, 250. Bu rivayetin hadis olarak isnadının zayıf olduğu, ayrıca bunun hadis olmayıp Fudayl b. İyâz'ın sözü olabileceği ifade edilmiştir. Bk. Fettenî, *Tezkiratü'l-Mevzû'ât*, Kahire: İdâretü't-Tabaati'l-Münîriyye, 1343, s. 215; Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, II, 279-280 (2618); Muhammed Nâsırüddin el-Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdîsi'z-Za'îfe ve'l-Mevzûa,* Riyad: Mektebetü'l-Maârif, 2001/1422, III, 309-310; XI, 819-820.

Hakikat itibariyle ise şöyledir: Kim nefsine varlık izâfe etmekten fâni olursa, onun aşk kıyameti kopmuş ve onun için mecaz köprüsü aşılmış demektir. Âriflerin kıyameti ise dâimîdir. Bir de gafilleri dehşete düşüren sûrî ölüm, onlara göre en kolay şeydir. Hatta kudret helvasından daha tatlı ve bıldırcın etinden daha hoştur. Hz. Peygamber'in (sa) şu hadisinde buna işaret vardır: "مَنْ بَشَّرَنِي بِخُرُوجِ صَفَرٍ بَشَّرْتُ لَهُ بِالْجَنَّةِ / *Safer ayının çıkışını müjdeleyen kimseye ben de cenneti müjdelerim.*"[1] Her saç telinin kökünden ölümün çıktığı bir kimse, ölümden nasıl elem çeker? Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ﴿لَهُمُ الْبُشْرٰى فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَفِي الْاٰخِرَةِ﴾ "Dünya hayatında da âhirette de onlar için müjde vardır…"[2]

Onlar için ölümde bir elem olduğu düşünülse bile onlar, ölüm anında, cemâl esmâsının çeşitliliği nisbetinde cemâl nûrlarının mütalaası, Melik ve Müteâl olan Allah'ın sûrî ve mânevî nimetlerindeki çeşitli yaratma inceliklerinin (*letâif*) mükâşefesi ile meşgul olduklarından bunu hissetmezler. Onların dereceleri, Hz. Yûsuf'u (as) gördüğünde ellerini kestikleri hâlde bunun farkında olmayan kadınlardan[3] daha az ve daha aşağı seviyede değildir. O kadınların, hissetme libasından haddinden fazla sıyrıldıkları ve Yûsufî güzelliği mütalaa etmekle nefislerinden geçtikleri için ellerinin kesilmesinin acısını algılayacak hisleri ve şuurları kalmamıştı.

Yine onlar için kabir fitnesi de yoktur, çünkü onlar imanlarını ihsan, îkân, şühûd ve ıyân delilleriyle tahkike erdirmişlerdir. Allah, onları hem dünya hayatında hem de âhirette sabit bir sözle sağlamlaştırmıştır.[4] **[18b]** Müstakim olan yollarında ayaklarının kaymasından onları korumuştur. Onların bu hâli bâtınlarından zâhirlerine sirayet etmiş ve böylece bedenlerinin sûretleri bozulmaktan korunmuştur, zira hakkânî tevhid, bölünüp parçalanmayı zorunlu kılan bozulmayı ortadan kaldırır. Böylece cesetleri

1 Bu rivayet mevzu olup [bk. Sâgânî, *el-Mevzûʿât*, thk. Necm Abdurrahman Halef, Dımaşk: Dârü'l-Me'mûn li't-Türâs, 1405, s. 61 (100); Şevkânî, *el-Fevâ'idü'l-Mecmûʿa,* thk. Abdurrahmân b. Yahyâ el-Muʿallimî el-Yemânî, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ty., s. 4380] aslı yoktur. Bk. Ali el-Kârî, *el-Esrârü'l-Merfûʿa,* thk. Muḥammed es-Sabbâğ, Beyrut: Dârü'l-Emâne/Müessesetü'r-Risâle, ty., s. 337 [473]; Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, II, 236 [2418].

2 Yûnus, 10/64.

3 Yûsuf, 12/5.

4 İbrâhim, 14/27.

olduğu gibi düzgün bir şekilde kalır. Yine onlar için mîzan da yoktur çünkü onlar, mîzanın hakkını ifa etmişlerdir.

Mîzandan kastettiğim şudur: Şeriat ve tarikat ayakları üzerinde yürümeyi (her ikisini de dengede tutmayı) talep etme mîzanıdır. Nitekim şöyle denilmiştir: İki adım atınca vâsıl oldun demektir. Bu adımlardan birini atıp diğerini atmazsan mîzanı eksiltmiş olursun. Bu yüzden mîzanında noksanı bulunmayan için nasıl mîzan kurulur? Şayet kurulsa bile bu ancak onun üstünlüğünü izhar etmek içindir. Bunu anla!

Sonra yine onlar için sırat da yoktur çünkü dünyada sırât-ı müstakîm, ﴿فَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ﴾ "Emrolunduğun gibi dosdoğru ol."[1] âyetinde murad olunan istikamet üzere olmak, ifrat ve tefritten kaçınarak orta yolu tutmaktır. Allah bir şeyi emretmişse onunla amel etmeyi de mümkün ve muvaffak kılmıştır. Onlar hem hareketlerinde hem de sükûnlarında müstakimdirler. Sözlerinde, fiillerinde, ahlâklarında ve bütün hâllerinde itidal üzeredirler, mutedil olanla amel ederler; çünkü onların mîzanları cemâl, celâl, lutuf, kahır, rahmet ve gazap açısından itidal üzeredir. Kim dünyada iken ince ve keskin olduğu hâlde bu yolda yürürse -bu dünyada onun üzerinde yürümeyenlerin âhirette yürüdükleri gibi- sıratın üzerinde yürümekten sâlim olur.

Ve yine cennet onların kalbidir zira kalp, sıfâtî nimet ve zâtî tecellîlerin mahallidir. Kevser, onların sahip olduğu hakikat ilimleri ve ilâhî mârifetlerdir. Cennetlerde ne varsa ancak onların kavlî, fiilî veya hâlî eserleridir. Kim onların yolunu tutarsa onların her aşamada (mevtın) ulaştığı şeye ulaşır. **[19[a]]** Böylece Allah'ın onlara her aşamadaki muamelesini anladıysan O'nun diğer insanlara karşı muamelesini de bilmiş olursun. Aynı şekilde kim bir hayır bulursa, hayırla karşılaşırsa Allah'a hamd etsin ve Hak ile nefsinin şerrinden sakınsın. Bunun dışında bir şeyle karşılaşan da ancak nefsini yerip kötülesin ve nefsi sebebiyle Hak'tan korksun. Kuşkusuz sana öğüt verdim ama sen, ﴿سَوَاءٌ عَلَيْنَا أَوَعَظْتَ أَمْ لَمْ تَكُنْ مِنَ الْوَاعِظِينَ﴾ "Sen ister öğüt ver ister öğüt verenlerden olma, bize göre birdir."[2] diyenlerden olma!

1 Hûd, 11/112.
2 eş-Şuarâ, 26/136.

İhlâslı kişi, gidilecek yolları bilen bir rehberin yardımıyla ve talep konusunda aza kanaat etmeyerek helâke düşülecek yerleri aştı. Zira Allah Teâlâ'nın ﴿مِنْهَا اَرْبَعَةٌ حُرُمٌ﴾ "Bunlardan dördü haram aylardır."[1] sözü, sâlikin ömrünün üçte birini talep yolunda sarf etmesi gerektiğine işaret eder çünkü dört rakamı on iki rakamının üçte biridir.

Bu dört ayın haram olmasının mânası, bu aylarda Allah'ın dışında bir talepte bulunmanın haram olduğudur. Bilakis bu aylar Hak Teâlâ'yı talebe tahsis edilir. Bu üçte birlik oran; işin başına, ömrün baharına, ömrün ortasına veya sonuna tahsis edilmemiştir.

Bunun sebebi [irade ve] seçimi (ihtiyar) yerinde bırakmak ve kulun, imamla beraber tekbir alabilmek için acele ettiği gibi bu talebi tahsil için acele etmesidir. Zira ömrün sonu ve ecelin gelme zamanı, ömrün başı gibi belli ve mâlûm değildir. Şayet talebi tehir etmiş olsa, belki de talebe yöneldiği zaman vaktin tükendiğini görecektir. Bu nedenle "Vaktin evveli, Allah Teâlâ'nın hoşnutluğuna vesiledir." denilmiştir.

Bir kimse, ömrünün sonunda haccetmekle hac yükümlülüğünü yerine getirmiş olsa bile hac vb. ibadetlerde emir, o işi hemen yapmaya hamledilmiştir.

Sülûkün ilk başlangıcı bulûğdan sonra, sonu ise bir itibarla fetih vakti, diğer bir itibarla da kırk senenin tamamlanmasından sonradır. Bedenî rutubet ve mizacın harareti, tahsile yardımcıdır. **[19b]** Her ikisinin de en güçlü bulunduğu zaman gençliktir çünkü rutubet ve hararet yirmi yedi, otuz veya otuz üç yaşından sonra azalmaya başlar, yerini kuruluk ve soğukluk alır. Bu sebeple şöyle denilmiştir: "Sûfî, kırk yaşından sonra soğuk olur." Yani "sülûkünün başlangıcı kırkından sonra olduğunda" demektir.

Mücâhedesinde ilerleyen kimseye gelince, kuşkusuz o, geç de olsa fethe nâil olur. Ayrıca [sûfînin kırkından sonra soğuk olması] galip olan duruma göredir. Ancak Allah Teâlâ bazı istidatlı kullarına yaşlılıklarında da fetih verebilir. O'nun lutfunu engelleyebilecek bir şey de yoktur. Nitekim Kaffâl (ö. 417/1026) ve Kudûrî'nin (ö. 428/1037), yaşlılık yıllarından sonra ilim ile meşgul oldukları ve bu ilimleriyle temayüz edip bakış açılarıyla üstün bir seviyeye ulaştıkları hikâye edilir.

---

1 et-Tevbe, 9/36.

İbrâhim b. Edhem (ö. 161/777-778), Fudayl b. İyâz (ö. 187/803), Abdullah b. Mübârek (ö. 181/797), Zünnûn (ö. 245/859?), Mâlik b. Dînâr (ö. 131/748'den önce) ve benzerleri, bidâyette bu talepten mahrum idiler. Sonra Allah Teâlâ onları, hayır işlemekten alıkoyan şehvetlerden kurtardı. Onları, bütün hâllerine şâmil olan gaflet varlığından çıkarıp inâyetini onlara has kıldı ve hidâyet zinciriyle onları kendisine çekti (cezbetti). ﴿وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ مُقْتَدِراً﴾ "Allah, her şey üzerinde kudret sahibidir."[1] Bu, kırk yıl veya daha fazla bir süre gaflet uykusunda uyuyup sonra uyanana nisbetledir.

Kırk yaşının altında olana gelince, ona gereken tam vaktinde uyanmak[2] ve Abbûd'un uykusu gibi uykuya dalmamaktır. Hadiste, "مَنْ قَرَأَ الْقُرْآنَ قَبْلَ أَنْ يَحْتَلِمَ، فَقَدْ أُوتِيَ الْحِكَمُ صَبِيّاً / *Kur'ân-ı Kerîm'i bulûğa ermeden okuyan kimseye çocukken hikmet verilir*."[3] buyurulmuştur.

Lafzî mânası şudur: "*Bulûğa ermeden* yani *ihtilâm vakti olan bulûğ çağına ulaşmadan* demektir ki o da çoğunlukla on beş yaştır. Bu ifadenin işârî mânası ise, *kâmil akıl çağına ulaşmadan önce* demektir. Bu da kırk yaştır." Fakat **[20a]** burada birincisinden kastedilen, sûrî Kur'an'dır; ikincisinden murad edilen ise mânevî Kur'an'dır. On beş yaş altında bulunan, on beş yaşındakine göre sabî sayılır. Aynı şekilde aklın noksanlığına ve kemaline nisbetle kırk yaşın altında bulunan da kırk yaşındakine göre sabî hükmündedir.

Sûrî bulûğ yaşının altında bulunan için feyiz kapısı nasıl mutlak olarak açıksa, aynı şekilde mânevî bulûğ yaşının altında bulunana da açıktır. Görmez misin ki Sehl b. Abdullah et-Tüsterî (ö. 283/896) ve Abdülkâdir-i Geylânî'nin (ö. 561/1165-1166) her ikisi de küçük yaşlarda mükâşefe mertebesine ulaştılar. Yûsuf (as), Îsâ (as) ve Yahyâ'ya (as) kırk yaşından önce vahyedildi.

O hâlde yaşın ve yaşlanmanın, zâhirî işlerin dışında mânevî hâllere bir etkisi yoktur. Ben hâlimin başlarında, sanki küllî feyiz ancak kırk yaşına ulaştıktan sonra hâsıl olacakmış gibi gözümü kırk yaşına dikmiştim.

---

1 el-Kehf, 18/45.
2 [التيقّظ] kelimesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [المتيقّظ] şeklinde kaydedilmiştir.
3 *Kenzü'l-Ummâl*, I, 2458.

Bana şöyle denildi: Rasûlullah'ın (sa) yaşının, onun sıddıkiyyetine bir etkisi yoktur. Yaşının altmış üç olması şeriate nisbetledir. Bunu anla!

Sonra benden vakit mülâhazası kesildi ve işi Allah'a tevfîz/havâle ettim. Kendim ve bütün insaflı inanç ehli için Allah'tan, rab olarak bize kendini nasıl tanıttı ise aynı şekilde bizi gerçek (hak) kullarından kılmasını niyaz ederim.

Şayet "Söylediklerinden fethin kırk yaşından önce, kırk yaşında[1] veya sonrasında olabildiği anlaşılmakta. Peki bu fetih, dünyevî yaratılışa mı mahsustur yoksa terakkî ve mânevî uyanışın (teyakkuz) sûrî ölümden sonra hâsıl olması sebebiyle dünyevî yaratılışa mahsus değil midir? **[20ᵇ]** Nitekim Peygamber (sa) 'النَّـاسُ نِيَـامٌ فَـإِذَا مَاتُـوا تَيَقَّظُـوا / *İnsanlar uykudadır, öldükleri zaman uyanırlar*.'[2] buyurmuştur." dersen, şöyle derim: Burada iki makam vardır. Birincisi: Talebinde sadık olan bir sâlik,[3] tabiat ve nefis makamından sefere çıkar ve ihtiyârî ölümle hedefine ulaşamadan yolda ıztırarî ölümle vefat ederse, onun için muradına vâsıl olanların sevabından bir pay vardır. Şu âyet-i kerîmede buna işaret vardır: ﴿وَمَـنْ يَخْـرُجْ مِـنْ بَيْتِهِ مُهَاجِـراً اِلَـى اللّٰهِ وَرَسُـولِهِ ثُـمَّ يُدْرِكْـهُ الْمَـوْتُ فَقَـدْ وَقَـعَ اَجْرُهُ عَلَـى اللّٰهِ﴾ "Kim Allah'a ve Peygamberine hicret etmek amacıyla evinden çıkar da sonra kendisine ölüm yetişirse, şüphesiz onun mükâfatı Allah'a düşer."[4] Nitekim *el-Vâkıâtü'l-Mahmûdiyye*'de şöyle denilmiştir: "Kim kemale ermeden vefat ederse muradı ona gelir. Nitekim haccetmek niyetiyle Kâbe'ye doğru yola çıkan ve yolda ölen birine de iki hac sevabı yazılır."

Bunun bir benzeri de şudur: Dünyada görme duyusuna sahip olup da kendisinden daha üst durumda olan bir kimseye nisbetle âmâ olan biri ölse o kimse âhirette âmâ olmaz. Zira onun dünyadaki görme engelliliği mecazi olup hakiki değildir, çünkü basîretinin açılma istidadı olmasaydı, Allah onu sülûk yoluna hidâyet etmezdi.

---

1 [وقد يكون] kelimesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [وقد يكون يكون] şeklinde kaydedilmiştir.

2 Bu rivayet merfû hadis olmayıp Hz. Ali'nin sözüdür. Bk. Sehâvî, *el-Makâsıdü'l-Hasene*, thk. Muhammed Osmân el-Hışt, Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1405/1985, s. 691 [1240]; Ali el-Kârî, *el-Esrârü'l-Merfû'a,* s. 368 [555]; Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, II, 312 [2795], 388 [3209]; Şevkânî, *el-Fevâidü'l-Mecmûa,* s. 256 [118].

3 [الأوّل إنّ السالك] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [الأوّل السّلك] şeklinde kaydedilmiştir.

4 en-Nisâ, 4/100.

Sülûk işi, tabii vatanlarında ikamet eden ve nefsânî örtülerinde yaşayan gafiller onu basit bir şey zannetseler de Allah katında o büyük bir iştir. Bununla beraber Allah Teâlâ, insanı berzah âleminde, ruhlardan bir ruh vasıtasıyla veya el-Feyyâz ve el-Fettâh isimlerinden gelen özel feyzi ile kemale erdirmeye de kâdirdir. Bu durumda sâlik, mevhum noksanlıktan sonra mâlûm kemale ermiş olur.

Şer'-i şerîfte sabit olmuştur ki Allah Teâlâ, bazı kulları için kabirde bir melek görevlendirir. Şayet o kişi ölmeden önce Kur'an'ı ezberlememiş ve tam olarak öğrenememişse melek ona Kur'an okumayı öğretir. Bu durum, **[21[a]]** şer'an sabit olunca aklen de câiz olur. Sâlik, ruhanîler arasına katılmışken onu kabirde terbiyeden alıkoyacak şey ne olabilir? Zira ruhaniyet ve letâfete olan yakınlık vasıtasıyla -ki âşikâr olduğu üzere aralarında fark olsa bile - iş zor olmaktan çıkıp kolay hâle dönmüştür. Bunu hıfzet!

İkinci makam da şudur: Sülûk etmeyen bir kimse, öldükten sonra terakkî etmez. Yani Hakk'ın mârifetine nisbetle onun irfanı artmaz, çünkü şer'an, aklen ve keşfen ittifakla kabul edilen bir husustur ki insan için bu hayatta ve bu dünyada hâsıl olmayan hiçbir kemal, öldükten sonra âhiret yurdunda da gerçekleşmez. Nitekim Şeyh-i Kebîr'in (ks) *el-Fükûk*'ünde bu şekilde ifade edilmiştir. Öldükten sonra terakkînin olmayacağına delâlet eden ﴿وَمَنْ كَانَ فِي هٰذِهٖٓ اَعْمٰى فَهُوَ فِي الْاٰخِرَةِ اَعْمٰى وَاَضَلُّ سَبِيلاً﴾ "Kim bu dünyada körlük ettiyse âhirette de kördür."[1] âyeti, Hakk'ın mârifetine nisbetle böyledir. Mârifetten asla nasibi olmayan için değildir; zira gözdeki perde kalktıktan sonra âhiret yurduna, cennetine, cehennemine ve âhiretin diğer ahvaline nisbetle körlük de ortadan kalkar. Hz. Peygamber'in (sa) "إِذَا مَاتَ ابْنُ آدَمَ اِنْقَطَعَ عَمَلُهُ / *İnsanoğlu ölünce ameli kesilir.*"[2] hadisi, meydana gelişi amellere bağlı olan şeylerin [öldükten sonra] tahsil edilmediğine delâlet eder. Amellere bağlı olmayıp bilakis Allah'ın fazlı ve rahmetiyle meydana gelen hususlarda ise terakkînin bazı mertebeleri hâsıl olur. Nitekim Molla Câmî'nin *Şerhu'l-Fusûs*'unda böyle denilmektedir. [Şu hâlde Allah Teâlâ'nın ﴿وَاَنْ لَيْسَ لِلْاِنْسَانِ اِلَّا مَا سَعٰى﴾ "İnsan için ancak çalıştığı vardır."[3] âyetinin mânası, "İnsanın elde ettiği şey, çalışmasıyla

1 el-İsrâ, 17/72.
2 Tirmizî, "Vasiyyet", 3.
3 en-Necm, 53/39.

sınırlıdır." demek değildir. Bilakis âyetin mânası, "İnsan için ancak çalışmasıyla mümkün olan şey vardır." demektir, zira çalışmasıyla mümkün olan şey, yine çalışmasıyla elde ettiği şeydir. Kalanı ise mülk mertebesinde çalışmak gibi Allah Teâlâ'nın fazlıdır.

Melekût mertebesine gelince] [1] orada insan ancak Allah Teâlâ'nın mahza fazlıyla bir şeye sahip olabilir. Orada çalışmanın yeri yoktur. Nitekim *el-Vâkıâtü'l-Mahmûdiyye*'de bu şekilde ifade edilmiştir.

Eğer "Buraya kadar anlatılanlardan ortaya çıktı ki tarikatın faydası, mecazi vücûddan çıkıp hakiki vücûda vâsıl olmaktır. Tarikatın bundan başka bir faydası var mıdır?" dersen, **[21ᵇ]** şöyle derim: Yaygın bir darb-ı meselde, "Avların hepsi yaban eşeğinin karnındadır." denilmiştir. Bu böyledir; çünkü hakiki tevhid seni nasıl hakiki vücûd sahibine ulaştırıyorsa aynı şekilde seni mutlak rahmete de ulaştırır, çünkü bu durumda nefsin gazaba uğramış olmaktan kurtulmuş ve aynı zamanda sûrî zenginlik de hâsıl olmuş olur. Zira sûrî zenginlik rahmetin, fakirlik ise gazabın eseridir. Yine böyle bir kişi, insanların eziyetinden ötürü incinmekten de kurtulmuş olur, çünkü her aynadaki hakiki cemâl müşâhedesinden ve mutlak fâil nüshasından olan her tesirin mütalaasından gâip olmaz. Bu durumda "Halkın lisanı Hakk'ın lisanıdır." şeklinde vârid olan sözün sırrı ortaya çıkar. Bu mâna ve bu mânaya ulaşmak, insanların ve hatta sâliklerin yokluğunu çektikleri bir şeydir.

İncinme ise büyük bir belâdır. Bunun tedavisi ancak tevhid ile mümkündür. Yine bu belâ ancak kalbin gayb ve tecrîd âlemiyle[2] ilişkisi neticesinde ortadan kalkar. Ellerini kesen kadınlar, bir yaratılmışı gördükleri için acıyı hissetmemişlerdir.

Bu böyle ise, "ezelî cemâl"e ait şühûd denizinde müstağrak olanın hâline ne dersin? Böyle bir kimse elem duymaktan ve incinmekten nasıl uzak olmaz? Sana gereken bunu bulmayı (vicdan) tahsildir. Kuşkusuz her belâ kaybetmededir (fikdân). Tarikatın şartlarını terk etmekten sakın ki tevfikten ve tahkik makamına ulaşmaktan mahrum olmayasın.

---

1 [فقوله تعالى ليس للإنسان إلا ما سعى ليس معناه أنّ ما يحصل للإنسان مقصور على سعيه بل معناه ليس للإنسان إلا ما يمكن أن يكون لسعيه فما يمكن أن يكون بسعيه فهو بسعيه والباقي فضل من الله تعالى كالسعي في مرتبة الملك ، وأمّا الملكوت] ibaresi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada kaydedilmemiştir.

2 [لعالم] kelimesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [العالم] şeklinde kaydedilmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ZİKİR TELKİNİ VE İLGİLİ KONULAR

Bil ki telkin -birinci fasılda ifade edildiği gibi- umumi ve hususi olmak üzere iki kısımdır. Her iki takdirde de telkin alan mürid için o, hususi tevfik ve özel bir yardımdır çünkü inâyet, tarikatın esası olan hâlis itikadı doğurur. **[22a]** Bu, "dimağ" denilen, kafadaki beyin gibidir. İtikad muhabbeti; muhabbet iradeyi doğurur ve o da telkin alma ile sonuçlanır.

Telkinin aslı Şeddâd b. Evs ve Ubâde b. Sâmit'ten (r.anhüma) rivayet edilen bir hadîs-i şerife dayanır: O, şöyle dedi: "Rasûlullah'ın (sa) yanında idik. O hâlde, هَلْ فِيكُمْ غَرِيبٌ؟ يَعْنِي أَهْلَ الْكِتَابِ / *İçinizde yabancı yani 'ehl-i kitap' var mı,* diye sordu. Biz, لاَ يَا رَسُولَ اللَّهِ / *Hayır, yâ Resûlallah,* dedik. Sonra kapıyı kapatmamızı söyleyip ارْفَعُوا أَيْدِيكُمْ فَقُولُوا لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ / *Ellerinizi kaldırınız ve 'lâ ilâhe illallah' deyiniz*, buyurdu. Bunun üzerine biz de ellerimizi bir müddet kaldırdık. Sonra Rasûlullah elini indirip الْحَمْدُ لِلَّهِ، اللَّهُمَّ إِنَّكَ بَعَثْتَنِي بِهَذِهِ الْكَلِمَةِ، وَأَمَرْتَنِي بِهَا، وَوَعَدْتَنِي عَلَيْهَا الْجَنَّةَ، إِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْمِيعَادَ / *Hamd, Allah'a mahsustur. Allahım, şüphesiz Sen beni bu kelime ile gönderdin ve beni bununla memur kıldın ve bunun üzerine bana cenneti vaad ettin. Kuşkusuz Sen vaadinden dönmezsin*, buyurdu. Sonra şöyle devam etti: أَبْشِرُوا فَإِنَّ اللَّهَ قَدْ غَفَرَ لَكُمْ / *Müjdeler olsun, kuşkusuz Allah sizleri bağışladı*."[1] Nitekim bu rivayet, Abdurrahman el-Bistâmî'nin *Tervîhü'l-Kulûb* adlı eserinde zikredilmiştir.

Abdurrahman b. Avf b. Mâlik el-Eşcaî'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Rasûlullah ile dokuz veya sekiz veya yedi kişi birlikte idik. O, şöyle buyurdu: أَلَا تُبَايِعُونَ رَسُولَ اللهِ؟ / *Rasûlullah'a biat etmez misiniz?* Kendisine henüz yeni biat etmiştik. قَدْ بَايَعْنَاكَ يَا رَسُولَ اللهِ / *Yâ Rasûlallah biz sana biat etmiştik*, dedik. Tekrar, أَلَا تُبَايِعُونَ رَسُولَ اللهِ / *Rasûlullah'a biat etmez*

---

1 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XVIII, 348 [17121]; Bezzâr, *Müsned*, VII, 156 [2717]; Hâkim, *Müstedrek*, I, 679 [1844].

misiniz, buyurdu. Ellerimizi açtık ve فَعَلَامَ نُبَايِعُكَ / *Ne hakkında biat edeceğiz,* dedik. Şöyle buyurdu: عَلَى أَنْ تَعْبُدُوا اللهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا، وَالصَّلَوَاتِ الْخَمْسِ، وَتُطِيعُوا -وَأَسَرَّ كَلِمَةً خَفِيَّةً - وَلَا تَسْأَلُوا النَّاسَ شَيْئًا / *Allah'a kulluk etmek, O'na hiçbir şeyi ortak koşmamak, beş vakit namazı dosdoğru kılmak, itaat etmek*, -burada bir kelimeyi gizli söyledi[1]- *ve insanlardan bir şey istememek üzere biat ediniz.* O gün biat edenlerden bir kısmının bineğinde iken elindeki sopasını yere düşürse bile kimseden istemeden onu bineğinden inip kendisinin aldığını gördüm."[2] **[22b]** Nitekim bu hadis, *et-Tergîb ve't-Terhîb*'te zikredildiği gibi Müslim, Tirmizî ve Nesâî tarafından da rivayet edilmiştir.

Sahâbe tâbiîne, tâbiîn de meşâyihe, meşâyih de kendisinden sonra gelen şeyhlere telkin vermiş, bu uygulama günümüze kadar gelmiş ve kıyamete kadar da devam edecektir.

Muhakkak ki meşâyih, hırka giymiş ve giydirmiştir. Bu, Hz. Peygamber'in (sa) ruhaniyetinden ve velâyet kandilinden feyiz alan meşâyihin uygulamasıdır. Bunun hâfızlar ve muhaddisler nezdinde rivayet edilmiş sahih bir aslı olmasa da uygulama bu şekilde sabit olmuştur, zira nefes ve telkin alma işi sabit olunca bunların dışındaki hususlar da mukayese yoluyla sabit olmuş olur. Şu cihetle ki hepsinden murad, bereket ve uğur talep etmektir. Bu da hiç kimse tarafından asla inkâr edilmeyen bir iştir.

Hz. Peygamber (sa) saç tellerini ashabı arasında dağıtmıştır. Rivayete göre, kadınlar onun (sa) yanında toplanıp el ile kendilerinden ahit almasını istediler. Bunun üzerine, "لَا تَمَسُّ يَدِي يَدَ الْمَرْأَةِ وَلَكِنْ قَوْلِي لِامْرَأَةٍ وَاحِدَةٍ كَقَوْلِي لِمِائَةِ امْرَأَةٍ / *Elim kadın eline değmez, fakat bir kadına söyleyeceğim yüz kadın için geçerlidir.*"[3] buyurdu ve onlarla sözlü olarak ahitleşti. Sonra kadınlar, ondan (sa) bereket talebinde bulundular. O da (sa) mübârek elini su dolu bir kaba koydu, sonra su dolu kabı onlara verdi, onlar da ellerini bu kabın içerisine koydular. Nitekim Şeyh Abdülazîz ed-Dîrînî, *er-Ravzatü'l-Enîka*'da bu şekilde zikretmiştir.

1 [أسرّ] kelimesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [سرّ] şeklinde kaydedilmiştir.
2 Müslim, "Zekât", 108 [1043]; Ebû Dâvûd, "Zekât", 27 [1642]; Nesâî, "Salât", 5 [460]; İbn Mâce, "Cihâd", 41 [2867].
3 Biraz farklı lafızlarla bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXXXIV, 559 [27008]; Tirmizî, "Siyer", 37 [1597]; Nesâî, "Biat", 18 [4181].

İnsânü'l-Uyûn adlı eserde ise şöyle geçer: Hz. Peygamber (sa) ikinci akabe gecesi, yetmiş erkekle ve musafaha yapmaksızın iki kadınla biatleşti, çünkü o (sa), kadınlarla musafaha yapmaz, sadece onlardan söz alır, onlar da söz verince, *Gidiniz, sizinle biat yaptım,* buyururdu. Erkek ve kadınların biat işi bu zikredilenle sabit olmuştur. Bu şekilde olması da sahih bir asla dayanmaktadır. **[23ª]** Hz. Peygamber (sa) açısından biatleşmenin (mübâyaa) mânası, sevap vaadinde bulunmaktır. Diğer taraf açısından ise kendisine kesin olarak itaat etmeyi ifade eder. "Muahede"nin "mübâyaa" olarak isimlendirilmesi, îcab ve kabul cihetinden malî bir alışverişe benzetilmesinden dolayıdır.

Hakikatte biatleşme, şu âyetin sırrını ifade eder: ﴿إِنَّ اللّٰهَ اشْتَرٰى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اَنْفُسَهُمْ وَاَمْوَالَهُمْ بِاَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ﴾ "Şüphesiz Allah, mü'minlerden canlarını ve mallarını, kendilerine vereceği cennet karşılığında satın almıştır." [1] Burada Allah müşteri yani satın alandır. Nefisler ve mallar, satılan metâdır. Cennet, para; biat edenler yani satıcılar ise Allah yolunda savaşan mü'minlerdir.[2] Yani i'lâ-yı kelimetullah için küçük cihad (*cihâd-ı asgar*) ile mücâhede eden mücahidlerdir ki onlar kâfirlerin kılıcıyla öldürülmüşlerdir. Büyük cihad (*cihâd-ı ekber*) ile mücâhede edenler ise Gaffâr'ın kılıcıyla öldürülmüşlerdir. Bunun karşılığı olarak onlar için cennet içinde cennet vardır. Nitekim "*Öldürdüğüm kimsenin diyeti benim.*"[3] denildiği vârid olmuştur. Ayrıca telkinin ikrah ve zorlama ile yapılmaması gerekir, çünkü Allah Teâlâ, ﴿لَا اِكْرَاهَ فِي الدِّينِ﴾ "Dinde zorlama yoktur."[4] buyurmuştur. Bilakis telkinin irade ve ihtiyar ile olması gerekir. Nitekim hiçbir kimse nasıl ki İslâm'ı kabule zorlanmıyor ve [kabulü] onun ihtiyarına bırakılıyorsa, aynı şekilde telkini kabul için de zorlanmaz[5] çünkü peygamber ve onun vârislerine düşen, sadece tebliğ ve davet etmektir. Ondan sonra Allah o kişiye yapacağını yapar; yani atâ ve ihsanda mı bulunacak, yoksa bunları ondan men mi edecek kendisi bilir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ﴿ذَرْنِي وَمَنْ خَلَقْتُ وَحِيداً﴾ "Beni, yarattığım kişiyle baş başa bırak."[6] Meşâyih kisvesine bürünmüş kötü niyetli bazı kimselerin yaptığı gibi icbar ile

1 et-Tevbe, 9/111.
2 [المؤمنون] kelimesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada kaydedilmemiştir.
3 Bu rivayete temel hadis kaynaklarında ulaşılamamıştır. (çev.)
4 el-Bakara, 2/256.
5 [لا يجبر] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [لا يجير] şeklinde kaydedilmiştir.
6 el-Müddessir, 74/11.

sûfiyye taifesinin (sayısının) çoğaltılması, Hakk'ın divanından ve huzurundan gafil olarak halk divanında ihtişam elde etmek içindir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ﴿وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّتَانِ﴾ "Rabbinin huzurunda (hesap vermek üzere) duracağından korkan kimseye iki cennet vardır."[1]

Zorlama yolunun tesiri ancak nâdir görülür. O, insanların kalplerini avlamak ve onları hevâdan ve hevesten uzaklaştırmak için kâfi değildir. **[23[b]]** Kalpleri, Mevlâ'ya muhabbet silsilesine; zikir ve tevhid halkası, taklitten uzak bir şekilde tahkik âyetlerinden onlara okunanlar ve mutlak olarak âşıkların lisanlarından bülbüllerin terennümleri mesabesinde dökülen teşvik edici sözler bağlar. Bu ise kalbi olan yahut hazır bulunup kulak veren kimse için geçerlidir[2] çünkü "Ben sizin işinizden nefret ediyorum." diyen birine, yapılan sınırlama ve tehditler fayda vermez ve bir yarar sağlamaz. Eğri ve kuru olanı, şiddetli ateşin harareti nasıl doğrultup ıslah edebilir ki? İkrar tohumu münkirlerin kalplerinde nasıl yeşerir? Su kabağı nasıl incir meyvesi verir? Allahım, hevâ ve bid'at ehlinin muamelelerinden ve onlarla arkadaşlık etmekten bizi koru! Bizleri, Senin kapına doğru koşanlardan ve onların arkadaşlarından eyle!

Bunları anladıysan şunu bil ki Celvetî bir mürid, ahid ve telkin almak için telkin verecek şeyhin önüne -teşehhüdde iken nasıl vakarla, sekînetle ve elleri dizleri üzerinde oturuyorsa aynı şekilde- oturduğu zaman şeyh ile beraber üç defa "estağfirullah" deyip "Allah'tan kavlî, fiilî, amelî ve itikadî bütün günahlarım için bağışlanma diliyorum. Azîm olan Allah'tan bağışlanma diliyorum ki O'ndan başka ilâh yoktur. O diridir, her şeyi çekip çevirendir. O'na tevbe ediyorum. Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, âhiret gününe, kadere, onun hayır ve şerrinin Allah'tan olduğuna iman ettim. Güç ve kuvvet, Azîm ve yüce olan Allah'ındır." der. İşte bu, tevbe[3] ve mutlak istiğfardır. Mutlak istiğfar, büyük ve küçük günahlardan dönmeyi ifade eder. Eski, yeni, gizli, açık, gece ve gündüz işlenmiş tüm günahları terk etmeyi içerir. Nitekim iman da yukarıda zikredilen hususları içerir ki onların tafsilâtı kelâm kitaplarında zikredilmiştir. **[24[a]]** Tevbe, "istiğfar"dan farklı bir şeydir; zira istiğfarın ortaya çıktığı yer, rüsûm

1 er-Rahmân, 55/46.
2 Bk. Kâf, 50/37.
3 [فهذه هي التوبة] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [فهي هي التوبة] şeklinde kaydedilmiştir.

ulemâsına göre lisandır ve kalbin tamamen Allah'a dönmesi anlamına gelen "tevbe" olmaksızın da (istiğfar) mümkün olabilir. Bilmez misin ki suç işleyen bir köle, tekrar o suça dönme niyetini içinde gizleyerek de efendisinden af dileyebilir. Bu durumda o, söz konusu suçtan tamamen dönmüş, mâsiyet düşüncesini ve niyetini kalbinden söküp atmış olmaz. Ne var ki bu, tevbenin birinci mertebesidir. İşlenen suç veya günah kesin olarak terk edilip Allah'a yöneliş tamamen gerçekleşirse[1] tevbeden de tevbe gerçekleşmiş olur. Yani hakikatte tevbe de bir tür bağ olduğundan ondan da fenâ gerekir. Ama şeriat bağı, ölüm gelinceye kadar kişiden ayrılmaz. Bilakis Hz. Peygamber'in (sa), "وإنّي لأستغفِرُ الله في كلِّ يومٍ مئةَ مرَّةٍ إنَّه لَيُغانُ على قلبي / *Kalbim perdelenir de her gün yüz defa Allah'tan af talebinde bulunurum.*"[2] hadîs-i şerifi, istiğfar virdinin zâhirde ve bâtında enbiyanın, evliyanın ve hiçbir mü'minin zimmetinden düşmediğini gösterir. Zira ölüm anına kadar terakkî ile sürüp giden tecellî, biraz önceki hadîs-i şerîfte zikredilen kalbin perdelenmesini gerekli kılar. Ki o da ancak terakkînin zuhûru ile ortaya çıkan tenezzüldür. Bunu anla!

Sonra şeyh bu Celvetî müride -hadisin de delâlet ettiği üzere- her gün yüz defa "estağfirullah" demesini yani "Allah'tan bağışlanma diliyorum." demek suretiyle istiğfar etmesini, her beş veya on istiğfarda bir defa -biraz önce ifade edilen mânada- "ve etûbü ileyh" yani "O'na tevbe ediyorum." demesini tavsiye eder. Ardından şeyh müride günde yüz defa Hz. Peygamber'e (sa) salât ve selâm getirmesini öğütler, çünkü salât ü selâm, kabulün anahtarıdır. Zira Rasûlullah (sa), Allah ile mahlûkatı arasında bir vasıtadır. Bu yüzden, kapının açılıp **[24[b]]** huzursuzluğun kalkması için bir şükür ifadesi olarak kendisine vesile takdim etmek suretiyle ruhaniyetinden şefaat dilemek gerekir. Vasıta için şükretmek, kulluğu pekiştirip hikmetin gerçekleşmesini sağlar. İstiğfarı önce yapmasının sebebi, boşaltmanın (التَّخْلِيَة) süslemeyi (التَّحْلِيَة) öncelemesinden ve fenâ için bekânın lazım gelmesinden dolayıdır.

İstiğfar ve salât ü selâmın her ikisinin de yüz defa olmasının sırrı, doksan dokuz isme ve onların ahadiyyetine göredir. İmâm-ı Gazzâlî'nin (ks)

---

1 [وإذا آل الأمر] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [و إذ آل الأمر] şeklinde kaydedilmiştir.
2 Müslim, "Zikir", 41 [2702]; Ebû Dâvûd, "Salât", 361 [1515].

(ö. 505/1111) *Şerhu'l-Esmâi'l-Hüsnâ*[1] adlı eserinde hakikatini ortaya koyduğu üzere, kulun her isimden bir payı vardır. Kulun sırrı Hakk'ın sırrı; Hakk'ın sırrı da kulun sırrıdır. Bu durumu şu kudsî hadis açıkça ifade eder: "سِرُّ الْإِنْسَانِ سِرِّي وَسِرِّي سِرُّهُ / *İnsanın sırrı benim sırrım; benim sırrım da onun sırrıdır.*"[2] Yani insanın sırrı -ki o ilâhî hakikat sûreti üzerine zâhir olan insanî hakikattir- sırrımın zâhiri ve sırrımın sûretidir. Sırrım ise onun sırrının bâtını ve hakikatidir. Burada sûret, tıpkı "إِنَّ اللّٰهَ خَلَقَ آدَمَ عَلَى صُورَتِهِ / *"Şüphesiz Allah Âdem'i kendi sûretinde yarattı.*"[3] hadisi hakkında rüsûm ehlinin iddia ettiği gibi mecaz itibariyle değil hakikat itibariyledir. Bu, mertebelerin farklı farklı olması sebebiyle böyledir. Sûret ise alçalma (tenezzülât) ve ferahlık (istirsâlât) durumlarında vârid olur, bu sebeple hakikidir. Allah Teâlâ ise duyu organlarıyla hissedilecek şekilde mutlak sûretten münezzehtir. Bu konuda bana kaplan derisi giydirme! Ben sana sûret ve mâna libası giydirdim. Bu sana mücadele kürkünden daha yararlıdır.

Sonra şeyh en faziletli zikir olan "Lâ ilâhe illallah" zikrini tavsiye edip kalbindeki hevâyı çıkartmak için de onunla ağzına telkin nûrunu nefheder. Günlük virdi *usûl-i esmâ* sayısınca toplam yedi yüz defa[4] olmak kaydıyla zikreder. Usûl-i esmâ toplu olarak yedi, ayrıntılı olarak her biri istiğfar ve salavatta olduğu gibi yüz defa olunca toplamda yedi yüz eder. Çünkü her bir isim doksan dokuz ismin ihtiva ettiği [mânayı] içine alır **[25ª]** ve böylece her biri yüzün hükmünü alır. Çok zikreden kimse ile tartışma olmaz, çünkü Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ﴿وَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَثِيراً﴾ "Allah'ı da [daima] çok anın..."[5] "Talep edilenden fazla yapmak israf, eksik yapmak ise ihlâldir." diyenlere gelince, bu, ya özel durumlara ya da hâle vâkıf olan ârif şeyhin tayinine göredir. Yedi isim (*esmâ-i seb'a*) şunlardır: "Lâ ilâhe illallah", "Allah", "Hû", "el-Hak", "el-Hay", "el-Kayyûm" ve "el-Kahhâr". Sonra bunlara "el-Vehhâb", "el-Fettâh", "el-Vâhid", "el-Ehad" ve "es-Samed" isimlerinin ilâvesiyle esmâ sayısı on ikiye çıkar. Bunların sıralamasını

1 [شرح] kelimesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada kaydedilmemiştir.
2 Bu rivayete temel hadis kaynaklarında ulaşılamamıştır. Ancak Abdülkâdir-i Geylânî ve İbnü'l-Arabî'ye nisbet edilen *Gavsiyye Risâlesi*'nde hadis olarak değil, ilham türünden bir söz olarak geçmektedir. bk. *el-Gavsiyye, Dîvânu Abdülkâdir-i Geylânî* içinde, thk. Yûsuf Zeydân, Beyrut: Dârü'l-Cîl, ty., s. 209. Ayrıca bk. İsmâil Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, Beyrut: Darü'l-Fikr, ty., III, 9.
3 Buhârî, "İsti'zân", 1; Müslim, "Birr", 115; "Cennet", 28.
4 [مرّة] kelimesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada kaydedilmemiştir.
5 el-Cum'a, 62/10.

bilmek; sülûkün, seyrin ve tayrın mertebelerini bilmeyi gerektirir. Çalışıp gayret et, başarırsın!

Sana Celvetîler arasında uygulanan on iki ismi, bu konuda hasis davrananlara rağmen açıkladık; çünkü mânaya ulaşmak, iksir ilminde olduğu gibi uzak mesafeleri katetmeyi gerektiren bir şey olduğunda sözü gizlemek anlamsızdır. Onu (iksir ilmini) bilmeyen bir yana, bilenin bile uygulaması zordur. Müsemmâ örtüler altında gizlenmiş, sultanlar eski elbise ve ham ipek altında saklanmışken isimleri bilmenin ne faydası vardır? Yazar sözünü lugazlı söyledi de mîm'inden, râ'sından ve dâl'inden bir şey (muradı) anlaşılmadı.

Sâlikin kelime-i tevhide nefiy ile (lâ ilâhe) sol taraftan başlaması ve yüzünü sağa çevirmesi, sonra isbatı (illallah) yine sol tarafı üzerine yapması gerekir. Bu, zulmetin sol tarafta olması sebebiyledir. Nefye oradan başlamak o zulmeti sağ tarafa atar ki bu,[1] Halvetiyye'nin sırrı olan "boşaltma (التَّخْلِيَة)"dır. **[25b]** Nûrun yeri ise sağ taraftadır. Yüzün sağa çevrilip sonra isbatta sola döndürülmesiyle sağ taraftaki nûr sol tarafa atılır. Bu da Celvetiyye'nin sırrı olan "tecliye (التجلية)"dir. Bu durum, yaygın olan "İmanın yeri sadrın sol tarafıdır." ve yine aynı şekilde "Nefiy sağ taraftandır, isbat ise sol tarafadır." sözlerine ters değildir; çünkü nefyin sağ taraftan olması hakikattir. Ancak başlama soldan olur. Bu başlangıcın sol taraftan olmasında ise ters bir durum yoktur. Bunu hıfz et!

Bu kelime-i tayyibenin sadece "nefiy (لَا اِلَهَ)" ve "isbat (إِلاَّ اللَّهُ)"tan oluşmuş olması, onun hasta kalpleri tedavi için gelmiş olması sebebiyledir. Hâzık bir hekimin tedavisinde, ishal edici ve ıslah edici şurup vardır. Biraz önce zikredilen iki sırdan dolayı önce müshil olan, sonra da diğeri verilir. Bu kelime-i tayyibe; ne kadar şerefli, kapsamlı, güzel ve eşsizdir. Kelimelerin en güzeli olmakla birlikte bu kelime-i tayyibe nefiy ile başlamış iken akıllı bir kimse nefiy ile başlamayı nasıl uğursuz sayar? Şu sözü uğursuz kabul edenin sırrı, söze nefiy ile başlanmasıdır:

لا تقل بشرى ولكن بشريان
غرة الداعي ويوم المهرجان

Bir müjde deme; fakat iki müjde [de]
Biri ilk Dâî [Hasan el-Alevî], diğeri Mihrican günü[2]

1 [هي] kelimesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [هو] şeklinde kaydedilmiştir.
2 Ebü'l-Hasen İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, thk. Ömer

Kuşkusuz nefiy, nefislerin boyunlarını vuran keskin kılıç gibidir. İrade ile ölmek ise zordur. Fakat ölüm öyle bir kapıdır ki her insan bu kapıdan girecektir.

[Sâib-i Tebrîzî] ne güzel söyle(n)miştir:

به فکر نیستی هرگز نمی افتند مغروران
اگر چه صورت مقراض لا دارد گریبان ها

Mağrurlar (kibirliler) yokluk fikrine düşmezler
Makasın şekli lâ harfine benzese de yakaları keser[1]

Zikredilen evrâdı uygulamak ve bununla meşgul olmak için en uygun vakit, gündüzün ilk vaktinden kaba kuşluk vaktine kadar olan zaman dilimidir. Vird, vaktin geçmesiyle terk edilmez. Bilakis sâlik gündüz yapamadığını gece, gece yapamadığını gündüz yapar.[2] **[26ª]** Çünkü Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ﴿وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ خِلْفَةً لِمَنْ اَرَادَ اَنْ يَذَّكَّرَ اَوْ اَرَادَ شُكُوراً﴾ "Düşünüp ibret almak ve şükretmek isteyenler için gece ile gündüzü birbiri ardına getiren de O'dur."[3]

Virdin bu kazâsı ne şeriatte ne de tarikatte vâciptir. Ancak vâcip gibidir, çünkü virdin kazâsında "medet" mânası vardır. Öyle ki vird ile meşgul olanın kesik kesik gelen (münkatı') feyzi, dağlara, tepelere yağan yağmur gibi sürekli (muttasıl) hâle gelir; zira bu yağmurlar, debisi zayıf olan nehirlerin imdadına yetişir. Ki bu yardım (imdat) kesilseydi, nehirler denizlere ulaşamazdı. Bununla birlikte virdsiz geçen boş vakitlerin zulmeti ancak kesintisiz evrâd nûrlarıyla ortadan kalkar.[4] Virdin zikredilen vaktinin, en faziletli vakit olması ancak sûfîlerin tecellî ve inkişaf vakitlerinin çoğunlukla bu vakitler olması sebebiyledir. Bu vakitte evrâd ve zikir ile meşgul olmak, fetih ve feyzin sebeplerindendir. Nitekim Hz. Peygamber'in (as) şu hadisi buna delâlet eder: "إِذَا قَالَ الْإِمَامُ وَلَا الضَّآلِّينَ فَقُولُوا آمِينَ /

Abdüsselâm Tedmürî, Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1417/1997, VI, 27.

1 Mirza Muhammed Ali b. Abdürrahim Sâib-i Tebrîzî, *Dîvân-ı Sâib* (Gazeliyyât, Birinci Bölüm). http://www.nosokhan.com/Library/Book/1Z.

2 [بل يقضي في الليل ما فات بالنهار و يقضي في النهار ما فات بالليل] ibaresi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [بل يقضي في الليل ما فات بالنهار و يقضي في النهار ما فات بالنهار ويقضي في النهار مافات بالليل] şeklinde kaydedilmiştir.

3 el-Furkân, 25/62.

4 [ترتفع] kelimesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [ترفع] şeklinde kaydedilmiştir.

İmam 'sapıtanların yoluna da değil' dediği zaman 'âmin' deyiniz."[1] Zira bu sözü hem imam hem de melekler söyler. Kimin "âmin" sözü, imamın ve meleklerin "âmin" demesine uygun düşerse geçmiş günahları bağışlanır.

Yine denilmiştir ki burada asıl murad, vakit olarak uygun düşmesidir. Fakat tek başına bu uygunluk, kalp huzuru ve cem'iyyet-i hâtır ile birlikte olmazsa bir fayda sağlamaz; çünkü zihnin ve bâtının dağınıklığı, kapıdaki salt bir gürültü patırtı gibidir. Gaflet, resmin aynada olduğu gibi yansımasına mâni olan kir ve pas gibidir. Ey zâkir! Önce mahalli hazırla, sonra büyük tecellîyi gözetle. Salt vird ve intisap seni aldatmasın!

Bazı büyüklerden şöyle bir söz nakledilmiştir: "Vird sahibi mel'undur, virdi terk eden de mel'undur." **[26b]** Virdi terk edenin mel'un olması[2] açıktır çünkü o, terakkî ehlinin derecesinden uzaklaştırılmıştır. Vird sahibinin mel'un olmasından maksat ise onun huzur hâlinden uzak olmasıdır. Zira böyle biri, Rabbiyle alay edip kabul kapısından uzaklaştırılan kimse gibidir. Hadîs-i kudsîde şöyle denilmiştir: "مَنْ تَقَرَّبَ إِلَيَّ شِبْرًا تَقَرَّبْتُ إِلَيْهِ ذِرَاعًا / *Kim bana bir karış yaklaşırsa ben ona bir zirâ yaklaşırım...*"[3] Kula ait bu yaklaşma, mânevî bir harekete muhtaçtır. O da sadece huzur iledir, başkası ile değil. O'na cem' ve huzur ile yaklaşmadığı müddetçe, Gafûr olan Rab'den kendisine feyzin yaklaşmasını elde edemez çünkü herkes, yaptığının karşılığını görür. Başkasına su verdiğin bardaktan sen de içersin. ﴿وَكَانَ فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكَ عَظِيمًا﴾ "Allah'ın senin üzerindeki lutfu büyüktür."[4] Senin O'na yönelmenden daha fazla O, sana feyziyle yöneldi. Allah Teâlâ şöyle buyurdu: ﴿سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْاَعْلٰى﴾ "Yüce Rabbinin adını tenzih ederek an."[5] Allah'ın adının tenzih edilmesi[nden maksat], O'nu gafletle ve esneyerek, zâhirî ve bâtınî huşûunu bozacak şekilde zikretmekten korunmaktır.

Bilmez misin ki zamanımızdaki sûfîler tesbihi elinde, virdi dilinde, kulağı insanların konuşmasında olup bazen zikri bırakıp meclisteki insanlarla sohbet eder ve sonra tekrar zikrine devam eder. Böyle bir kimse sûfiyye

---

1 Buhârî, "Tefsîru Sûrati'l-Fâtiha", 201; "Ezân", 113; Müslim, "Salât", 26.
2 [كون] kelimesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada kaydedilmemiştir.
3 Buhârî, "Tevhîd", 15, 50; Müslim, "Zikir", 20; "Tevbe", 1.
4 en-Nisâ, 4/113.
5 el-A'lâ, 87/1.

yolundan ne kadar uzaktır ve vermiş olduğu ahitleri yerine getirmekten ne kadar gafildir! Bu zamanın ahvali ne kadar gariptir! Önde gelen bazı kimseler Mevlevî, Bektaşî ve Kalenderî gibi avamdan bir sûfî ile arkadaşlık etmektedir. Eğer o gerçekten sûfî olsaydı, sabah akşam onun kapısına gidip gelmez ve tam olarak Allah'a yönelirdi. **[27a]** Fakat aralarındaki benzerlik onu kendisine çekmiştir. Allah'a tevekkül etmek yerine onlara itimat etmiştir: ﴿اُولٰٓئِكَ حِزْبُ الشَّيْطَانِ اَلَٓا اِنَّ حِزْبَ الشَّيْطَانِ هُمُ الْخَاسِرُونَ﴾ "İşte onlar şeytanın yandaşlarıdır. İyi bilin ki (kazançlı zannettikleri ve gündüz gece üzerine düştükleri ticaretlerinde) kaybedecek olanlar da şeytanın yandaşlarıdır!"[1]

Tekrar konumuza döner ve deriz ki: "Lâ ilâhe illallah" zikri ile meşgul olan bir kimse, her yirmi ya da otuz rakamına ulaştığında bir defa "Muhammedün Rasûlullah" der. Bunu fenâ ve bekâ makamını gözeterek yapar. Şu var ki risâlete iman, hakikatte Allah'a imanın içerisinde mevcuttur. Bu konu derinlemesine incelenecek olursa, Hz. Peygamber (sa) Allah'ın en yüce sırrının taayyün ettiği bir sûrettir. Bâtının muallimi, bu nebevî taayyünün tenezzülü; zâhirin muallimi ise tenezzülün tenezzülüdür. Bunların hepsi, bütün hakikatleri kendisinde toplayan insan vücûdunda mevcuttur. Aklî güç, zâhiri öğretenin; ruhanî güç ise bâtını öğretenin taayyünüdür. Yine irfanî güç, Hz. Peygamber'in (sa) taayyünüdür; sır ise Allah Teâlâ'nın sırrının taayyünüdür. O nedenle sûfîlerden rüyasında zâhirî üstadını gören bir kimse, aklî gücünün sûretini; şeyh ve mürşidini gören kimse de ruhanî gücünün sûretini görmüş olur. Aynı şekilde Hz. Peygamber'i (sa) rüyasında gören kimse de irfanî gücünün sûretini; Allah Teâlâ'yı gören kimse de sırrının sûretini görmüş olur. Hakikat bir, tecellîler ise çeşit çeşittir. Allah Teâlâ, kişiye imkân vasfının ötesinden, kişinin rü'yet sırasındaki galip sıfatına **[27b]** göre değişik sûretlerde tecellî eder. Bu, onun vücûdunun dışında değildir. Bu sebeple "مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ / *Nefsini bilen Rabbini bilir.*"[2] denilmiştir. Bu iki irfan arasında bir fark

1 el-Mücâdele, 58/19.

2 Bu rivayet mevzû olup [bk. Sâgânî, *el-Mevzûʿât,* s. 35 (28); Ali el-Ḳârî, *el-Masnuʿ,* thk. Abdülfettah Ebû Gudde, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1398, s. 189 (349)*; Esrârü'l-Merfûʿa,* s. 351-352 (506)] onun, meşhur mutasavvıf Yahyâ b. Muâz er-Râzî'nin sözü olduğu nakledilmektedir. Bk. Nevevî, *Fetâvâ*, thk. Muhammed Haccâr, Beyrut: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1417, s. 248; İbn Hacer el-Heytemî, *el-Fetâva'l-Hadîsiyye,* [Dârü'l-Fikr, ty.], s. 206; Ali el-Kârî, *el-Esrârü'l-Merfûʿa,* s. 351-352 [506]; Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, II, 262 [2532].

yoktur. Ancak şu kadarı vardır ki bazısı önce kendi nefsini, sonra Rabbini tanır. Bir kısmı için de bunun tam tersi cereyan eder. Tafsil ve fark nazarıyla bakan, çokluk (teaddüd) ve ihtilâf bulur. Öz (icmal) ve birlik nazarıyla bakan da vahdet ve ittifak bulur. Meşâyihten Hızır'ın (as) hayatta olduğunu inkâr edenler, bu mânadan dolayı inkâr etmişlerdir. Ne var ki Hızır'ı (as) galip olduğu sıfat üzere hamletmek âşikârdır. Hızır'ı (as) rüyada farklı mekânlarda ve çeşitli sûretlerde[1] görmek, Hz. Peygamber'i (sa) rüyada görmek gibidir. O nedenle tecellînin mekân ve sûret olarak çeşitlilik arz etmesi, rüyayı görene ve ona galip olan sıfata göre değişiklik arz eder. Bunu anla, zira bunlar şayet mü'min isen sana fayda verecektir. Değilsen ﴿قُلْ تَمَتَّعْ بِكُفْرِكَ قَلِيلًاۗ اِنَّكَ مِنْ اَصْحَابِ النَّارِ﴾ "İnkârcı tutumunla biraz eğlenedur bakalım! Gerçek şu ki sen ateşi boylayacaklardan birisin!"[2] ﴿مَنْ كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهُ وَمَنْ عَمِلَ صَالِحاً فَلِاَنْفُسِهِمْ يَمْهَدُونَ﴾ "Kim inkâr ederse inkârcılığı kendi aleyhine olacaktır. Dünya ve âhireti için yararlı işler yapanlar da kendileri için hazırlık yapmış olmaktadırlar."[3]

Ruhlar âleminde ikrar ettiğin ilk şey "tevhid"dir. Aynı şekilde bulûğdan sonra mükellef olduğun ilk şey de "iman"dır. Bu nedenle, kabrine konulduğunda suâl olunacağın ilk şey de tevhid ve imandır. Şu anki kabrin cesedindir. Sen şu anda da sorguya çekilmektesin. Şayet iman ve tevhid hakikatlerini gerçekleştirmişsen suâle cevap vermiş ve cehennemden kurtulmuş olursun. Kabrinde de iş sana kolaylaştırılmış olur. İki meleğe karşı izzet ve şeref perden salınmış olur. **[28[a]]** İş muaccel ve müecceldir. Yani işin hemen veya zamanı geldiğinde yapılması gerekeni vardır. Bunlar, karşılıklı birbirine bakan iki ayna gibidir. Birine bir sûret düştüğünde diğerine de yansır. Ezel ve ebed sırrına göre sen neredesin? Tek olan Allah katındaki değerini hâlâ anlamadın mı? Şayet Allah katındaki kadrini tanımadı isen, (O'nun katındaki) kadrin senin nezdinde sahip olduğu tazim ölçüsünde ve eziyeti terk etme miktarıncadır. Bu açıklamadan sonra seni, beşiğinde salladıkça uykusu gelen küçük bir çocuk gibi görüyorum. Uyandırma Allah'tandır!

Sonra mürid, şeyhinin vakte ve hâle göre tayin ettiği virdden başka bir şeyle meşgul olmaz. Yedi ve on iki esmâdan istediği ile meşgul olamaz, zira

---

1 [وصور متعدّدة] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [وصول متعدّدة] şeklinde kaydedilmiştir.
2 ez-Zümer, 39/8.
3 er-Rûm, 30/44.

bu isimlerin öyle bir ateşi vardır ki kendine göre esmâ ile meşgul olan kimse, pervane gibi o ateşe düşmekten emin olamaz. Yol, tâbi olma yoludur, kendi akıl ve görüşüyle istediği şekilde amel etme yolu değil.

Bir kimsenin "sûfî" olmasının mânası, iradeyi terk etmesidir. Nitekim bazıları "Mürid, iradesi olmayan kimsedir." demişlerdir. Bu da kişinin "akl-ı meâd" denilen küllî aklı kuşanabilmesi için "akl-ı meâş" denilen cüz'î akıl libasını çıkarmasıyla mümkün olur. Her ikisinde de izâfet "lâm" mânasında olup meâş ve meâda mahsus akıl demektir. Yani hayatın ahvalini bilmeye sebep olan akıl[1] ve âhiret ahvalini bilmeye yarayan akıl demektir. "Meâş" kelimesinin son harfi olan "şın" ile "meâd" kelimesinin sonundaki "dâl" harfi mahreçte birbirine yakındır. Bu sebeple meâştan ve meâş fikrinden çıkınca binayı bânisine teslim eder. O da dilerse binayı yıkar, dilerse bâki[2] bırakır. Artık o, meâd dairesine girip **[28^{b}]** göklerin ve yerin hazinesi olan noktaya ulaşmıştır. Yani her ikisinin taayyünâtı oradan alınmıştır. Nokta şeklindeki taş, zikir bıçağının ucuyla işlendiğinde yüzük olur. Bu da "Hû" isminin delâlet ettiği hüviyyettir.

Bil ki bu "Hû (هـو)" isminin durumu tam olarak bilinmemektedir. Onun tecellîsini ancak basîret gözüne hidâyet nûruyla sürme çekilen görür. Bu dönemde bazı tasavvuf münkirlerinin, "O, isim değil zamirdir. Sûfiyyenin bununla meşgul olması vakit zayiidir." dedikleri bilinmektedir. Ben Allah Teâlâ'nın tevfikiyle derim ki: Münkirin münker olan/makbul olmayan kalbi, onun ismiyyetini iyi bir şekilde ihata edemez. Daha önce ilgili yerde öğrendiğin gibi bir şeyin zamir olması, onun aynı zamanda isim oluşuna münâfî değildir. Zira zamirle ifade edilenler, harfler ve fiiller cinsinden olmayıp isimler sınıfındandır ve zamir ile ifade edilen ise bilinendir (mârife). "Bana bir adam geldi, o âlimdir." sözüne gelince, buradaki "o" zamiri, gelme işini yapan adama râcidir. Şüphesiz fiil, fâile nisbet edilmiştir.[3] Nisbet ise kendisiyle taayyün eden şeyin ahvalindendir. Yoksa bilindiği gibi "o" zamiri, belirsiz bir adama râci olmaz. Radî, *Şerhu'l-Kâfiye* adlı eserinde buna işaret etmiştir. Hâsılı "Allah" isminde olduğu gibi "hüve"de de isim-

1 [وعقل] kelimesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [واعقل] şeklinde kaydedilmiştir.
2 [أبقاه] kelimesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [بقاه] şeklinde kaydedilmiştir.
3 [فإن الفعل منسوب إلى الفاعل، والنسبة] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [فإن الفعل منسوب، والنسبة] şeklinde kaydedilmiştir.

lik ve mârifelik bir arada toplanmıştır, çünkü Allah Teâlâ'nın şu sözünde de bu kastedilmiştir: ﴿وَاِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ﴾ "Tanrınız bir tek Tanrı'dır, O'ndan başka tanrı yoktur."[1] Yine şu sözünde de murad budur: ﴿هُوَ اللّٰهُ الَّذٖي لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ﴾ "O, kendisinden başka tanrı olmayan Allah'tır."[2] Ârif, varlıkta O'ndan başkasını görmez çünkü O'nun dışındaki her şey, bizzat helâk olucudur. Şu âyet-i kerîme bunu açıkça ifade eder: ﴿كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهُ﴾ "O'nun kendinden başka her şey yok olacaktır."[3] "Hüve" zamirinin mercii yine kendisidir. Allah Teâlâ için ulûhiyyeti ispat, nefisten ulûhiyyeti nefyetmekle gerçekleşir. **[29ª]** Bu da "hû" zikri ile meşgul olmakla elde edilir. Mânası şudur: "İlah O'dur, başkası değil." Nefis, rubûbiyyet iddiasında bulunur. Nitekim Firavun'un nefsi şöyle demişti: ﴿فَقَالَ اَنَا رَبُّكُمُ الْاَعْلٰى﴾ "*Ben sizin en yüce rabbinizim*, dedi."[4] Nefsin hevâsı da ilâhlık iddiasında bulunur. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ﴿اَفَرَاَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ اِلٰهَهُ هَوٰيهُ﴾ "Arzularını tanrı yerine koyan kimseyi bir tasavvur et!"[5] Bu sebeple sen de Hakk'ın âyetlerini âfâk ve enfüste müşâhede edenlerden olabilmek için kafa[6] ve kalp gözlerini "hüve (هو)" zamirindeki "hâ (هاء)"nın gözleri gibi aç. Yola yeni başlayanın (*mübtedî*) hâli ile yolun sonuna ulaşanın (*müntehî*) hâli "hüve"nin kapsamına girmektedir. "Mübtedî"ye gelince, onun hâli huzur değil gaybettir. Ona uygun olan, kapı açılıp hicap kalkıncaya ve gaybetten hitâba geçinceye kadar "hû" zikri ile meşgul olmasıdır. Fâtiha sûresi, gaybet ve hitap hâline işaret etmektedir. Kıvrak zekâlı ol ve hemen anla! "Müntehî"ye gelince onun hâli mübtedînin hâlinin tersidir. "Hüve" ona nisbetle hüviyyettir. Bu sebeple hüviyyet âlemine işaret etmek için "âlemü'l-hû" derler. Yani "hû" zamirini "el- (ال)" takısı ile kullanırlar. Bu konuda tartışma olmaz zira bu, onların ıstılahları ve özel kullanımlarıdır. Onların kendi aralarındaki örflerine göre diledikleri gibi yapabilme hakları vardır, çünkü onlar hakiki kural koyuculardır.

Sonra "tevhid" üç mertebedir: Birincisi, "lâ ilâhe illâ hû (لَا اِلَهَ اِلَّا هُو)"dur ki bu, mübtedîlerin mertebesidir. İkincisi, "lâ ilâhe illâ ente (لَا اِلَهَ اِلَّا أَنْتَ)"

1 el-Bakara, 2/163.
2 el-Haşr, 59/22.
3 el-Kasas, 28/88.
4 en-Nâziât, 79/24.
5 el-Câsiye, 45/23.
6 [بصرك] kelimesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [بصيرك] şeklinde kaydedilmiştir.

mertebesidir ki bu da mutavassıt olanlarınkidir. Üçüncüsü de "lâ ilâhe illâ ene (لَا اِلَهَ إِلَّا اَنَا)"dir ki bu da müntehîlerin mertebesidir. Fakat bu sonuncusu hakikatte Allah'a aittir. Onların mertebeleri, farzlarla Allah'a yakınlaşma mertebesinde sahip oldukları hâlin hakikatinin inkişafı itibariyledir. [Kul farzlarla ne kadar yaklaşırsa yaklaşsın bu, onun] Hak olmasını icap ettirmez zira ubûdiyyet mertebesi başka, rubûbiyyet mertebesi başkadır. **[29[b]]** Tevhid mertebelerinin hakkını vererek yolu kateden kimsenin başarısı Allah'tandır. Tevhid, Allah'tan başka bir varlık olduğu vehminde bulunma anlamı taşıdığı için şirktir çünkü Allah'tan başka hakiki varlık sahibi yoktur. O hâlde vahdeti zâtı itibariyle olan ve dolayısıyla hakikatte zâtı için kesret durumunun söz konusu olmadığı bir varlık nasıl tevhid edilir? Bunun "tevhid" olması, Allah'tan başka varlık olduğuna kâil olan hicap ehli içindir. Nitekim "zikir" de Allah'ı unutan gafillere nisbetle bu adı almıştır. Bu sebeple "Cennette zikir yoktur." demişlerdir, zira zikir, gafletin uzaklaştırılmasıdır. Müntehî bir ârifin hâli ise tevhid ve zikir değildir. Tevhid ve zikir ancak durumu ifade edebilecek kelime darlığından dolayı bu şekilde kullanılmıştır. Bilakis müntehî ârif, tevhidin kendisi (ayn) olup bütün cüzleriyle hatırlama (zikir) ve tüm âzalarıyla hayat ve ilimdir. Buna Allah Teâlâ'nın şu sözü delâlet eder: ﴿وَاِنَّ الدَّارَ الْاٰخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ﴾ "Âhiret yurduna gelince, işte asıl hayat odur…"[1] Şüphesiz dünya hayatı, mecazi vasıfların hakiki vasıflara dönüşmesi[2] ile âhiret hayatı olunca, Allah'ın ezelî sırrı ebedî varlık aynasında ortaya çıkar.[3] Bu durumda kalp kalıp/beden, kalıp/beden de kalp olur. Dünya âhiret, âhiret de dünya olur. Böylece ihata; zâhir, bâtın, evvel ve âhire şâmil olur ve her yerde taayyünâtın tamamına sirayet eden vahdet ve hakikatten başka bir şey kalmaz.

Şu hâlde orada nasıl zikir ve tevhid olabilir? Zira zikir ve tevhid; zâkir ile mezkûr, muvahhid ile muvahhad arasında olan ve kesin olarak kesret ile taaddüde delâlet eden nisbetlerdir. Bununla beraber lisanla yapılan zikir ve tevhid, esmâ ile olur. Sâdât-ı sûfiyye (ks) nezdinde esmâ, mecazi ve hakiki olmak üzere iki çeşittir. Birincisi; lisanlarda tekrar edilen, **[30[a]]** kulaklarla işitilen ve kitaplarda yazılandır. İkincisi ise böyle değildir. Şöyle ki

---

1 el-Ankebût, 29/64.

2 [يتبدّل] kelimesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [بتبدّل] şeklinde kaydedilmiştir.

3 [يظهر سرّ الله] kelimesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [بظهر سرّ الله] şeklinde kaydedilmiştir.

hakiki isimler, bütün âlemlerde zâhir olan vücûdî taayyünâttır. Zikirleri, mecazdan hakikate geçtikleri için lisana has da değildir. Bunu anla! Ehlullah katında senin şuursuz zannettiğin cemâdâtın hakkânî bir hayatı vardır. Nitekim bu konu mahallinde gelecektir.

Sonra sûfîlerin gizlide ve âşikârda cehrî zikir yapmalarının da pek çok dayanağı vardır ki bunlardan biri, Hz. Peygamber'in (sa) "لَقِّنُوا اَمْوَتَاكُمْ شَهَادَةَ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ / *(Ölmek üzere olan)*[1] *ölülerinize kelime-i şehâdeti telkin ediniz.*"[2] sözüdür. Bunda iki ihtimal vardır: Birincisi, Şâfiîlerde olduğu gibi definden sonra yapılan telkine hamledilmiştir. İkincisi ise Ebû Hanîfe ve diğerlerinin görüşü olan muhtazar yani ölüm anı yaklaşan kimseye verilen telkin olarak yorumlanmıştır; zira "muhtazar" ölüme yaklaşan kimsedir. O nedenle hadisteki "meyyit" yani "ölü" ifadesi, ölüm hâlinin başlangıcı ve sonuçta dönüp dolaşıp varacağı yer olması itibariyle kullanılmıştır. Hangisi olursa olsun telkinde büyük faydalar vardır. Telkin, şeytanı uzaklaştırmaktır. Muhataba işittirmek için cehrî olması gerekir. [Yani sessiz ve sırrî olarak yapılmaz.] Aynı şekilde muhtazar olmayan da telkine muhtaçtır.[3] Ona da cehrî yapılır, çünkü o da helâk kuyusunun kenarındadır. Sanki nefis ve şeytan onu arkasından cehennem çukuruna yüzüstü itmek için gelmiş gibidir. Kendisine şu şekilde denilerek uyarılmaya ihtiyacı vardır: "Gittiğin yola dikkat et!" Yine aynı şekilde o, cesedinin kabrine gömülmüştür. Onun da hatırlatılmaya ihtiyacı vardır. İşte bu sebeple şeyh ona, o da nefsine telkin verir. Böylece yapmış olduğu zikri, üzerlerindeki gafletin kalkması için nefsine ve orada dinleyici olarak bulunanlara duyurur. Muhakkik sûfîlerin insanların gözü önünde kurmuş oldukları zikir halkaları ve gerçekleştirmiş oldukları cehrî zikirleri ne kadar faydalıdır! Sözümüz bunlarla ilgilidir, edep bilmezlerin yaptıklarıyla ilgili değil. Sana düşen şey, **[30b]** edep dairesinden çıkanlarla ilgili dilini serbest bırakıp gerekeni söylemen ve herkes tarafından ittifakla reddedildiği için senin de inkâr etmendir. Yine yapman gereken şey, güzel edep ve ahlâk sahibi sûfîleri yermekten kaçınmaktır. Cehr, sıfatlar makamındandır, zâtın

---

1 Bk. Nevevî, *Şerhu Sahîh-i Müslim,* Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1392, VI, 219.

2 Deylemî, *el-Firdevs bi Me'sûri'l-Hitâb*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986, III, 456 [5410, 5411].

3 [وغير المحتضر أيضا محتاج إلى هذا التلقين] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [وغير المحتضر أيضا إلى هذا التلقين] şeklinde kaydedilmiştir.

makamından değil. Sen zâtta fenâya erdiğin zaman nefsini sakin bir gece gibi bulursun ve böylece meclis ve meskenlerdeki huzursuzluktan kurtulursun. Buraya kadar anlatılanlardan şu sözü söyleyene de cevap verilmiş oldu:

کار نادان اندیش است　　یاد کردن کسی که در پیش است

Cahilce düşünen kişinin işi
Yanındaki kişiyi anmaktır[1]

Kuşkusuz bunu söyleyen kişi, mübtedînin tefrika hâlindeki hâline değil, "aynü'l-cem'" makamına ulaşmış müntehînin hâline bakmaktadır. Bu söz âriften sâdır olursa bilir ki kul ve Rab arasında büyük bir hicap vardır. Bu da kulun varlığa (*kevn*) izâfesidir. Bu hicap ortadan kaldırıldığı vakit "huzur"dan başka bir şey kalmaz. Böyle bir durumda huzurunda bulunulanın yüzüne karşı nasıl ses yükseltilir? Şayet gafil birinden böyle bir söz sâdır olursa buna itibar edilmez çünkü onun vücûd mertebelerine dair irfanı yoktur. O, büyük bir baltaya ihtiyaç duyan, dağda yetişmiş odun/ağaç gibidir. Büyük baltayla bölündükten sonra kullanıma uygun hâle getirebilmek için onu yontup tahta hâline getirecek küçük bir baltaya daha ihtiyaç vardır. Bu makamı anla, zira seni başka sözlerden müstağni kılacaktır. Zikre dair söyleyeceklerimiz özetle burada bitmiştir. Bunları Melik ve Müteâl olan Allah'ın yardımıyla söylüyoruz.

Daha sonra şeyh, müride, sabah namazından sonra güneş bir veya iki mızrak yükselene kadar zikir ve fikirle meşgul olmasını tavsiye eder. Vakit tamamlanınca "işrak namazı" kılar ki o da iki veya dört rekâttır. Birinci rekâtta Şems, ikinci rekâtta Leyl, üçüncüsünde Duhâ, dördüncüsünde ise İnşirâh sûrelerini okur. **[31[a]]** Kâri ise yani bu sûreleri biliyorsa bunları okur, ümmî ise yani bu sûreleri bilmiyorsa Allah Teâlâ'nın şu sözüyle amel eder: ﴿فَاقْرَؤُا مَا تَيَسَّرَ مِنْ الْقُرْآنِ﴾ / "Artık Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun."[2] Yine bu durum "kadir namazı" gibi bir sûrenin tayin edildiği tüm nâfile namazlar için de geçerlidir. Kuşkusuz meşâyih Kadir namazında Kadr sûresini okumayı gerekli görmüşlerdir. Fakat kişi Kevser ve İhlâs sûrelerini biliyor ve Kadr sûresini de iyi okuyamıyorsa, Kevser ve İhlâs sûreleri ile de

1 Ebü'l-Mecd Mecdûd b. Âdem Senâî-yi Gaznevî, *Hadîkatü'l-Hakîka ve Şerîatü't-Tarîka*, [y.y. ty.], s. 41.
2 el-Müzzemmil, 73/20.

yetinebilir. Hadiste "مَن صَلَّى الفَجرَ في جَماعةٍ ثمَّ قعَدَ يَذكُرُ اللهَ تَعالى حتى تَطلُعَ الشَّمسُ ثمَّ صَلَّى رَكعَتينِ كانتْ كأجْرِ حَجَّةٍ وعُمرةٍ تامَّةٍ تامَّةٍ / *Kim sabah namazını cemaatle kılar, sonra güneş doğuncaya kadar oturup Allah'ı zikrederse, (kerahet vakti çıktıktan) sonra da iki rekât namaz kılarsa ona tam bir hac ve tam bir umre sevabı yazılır*."[1] buyurulmuştur. Hadis, söz konusu vakitte müstehap olanın okumak değil, Allah'ı zikretmek olduğunu gösterir. *el-Kunye*'de şöyle denilmiştir: "Namazın yasaklandığı vakitlerde Hz. Peygamber'e (sa) salât ü selâm getirip dua ve tesbihte bulunmak, Kur'ân-ı Kerîm'i tilâvet etmekten daha faziletlidir."

Ben derim ki: Bu sözde Kur'ân-ı Kerîm'in namaza has kılındığına vurgu vardır ve Kur'an tilâveti namaz[2] vakitlerinde daha faziletlidir. Bütün çeşitleriyle zikir, namaz vakti olsun veya olmasın her vakit için umumidir. O nedenle sûfiyye, ilk asırlardan bu âna kadar söz konusu vakitte, zikrin de Kur'an'dan olduğu bilinciyle beraber, Kur'an tilâveti yerine evrâd ile daha çok meşgul olma üzerinde ittifak etmişlerdir, zira zikir ya Kur'an'ın bizzat kendisi ya da ondan çıkartılmıştır. Şayet bizzat kendisi ise o kişi Kur'an ile meşgul oluyor anlamına gelir. Değilse Kur'an'dan bazı âyet ve sûreleri diğerleri üzerine tercih etmiş demektir. **[31b]** Şayet "Kur'an'ın hepsi Allah Teâlâ'nın kelâmı olduğuna göre, bazısı bazısından üstün olur mu?" dersen, şöyle derim: Evet, şu söze bakmaz mısın?

در بيان و در فصاحت كى بود يكسان سخن
گر چه گوينده بود چون حافظ و چون أصمعي

در كلام أيزد بي چون كه وحي منزلست
كي بود تبت يدا مانند يا أرض ابلعي

Beyan ve fesahatte (edebî üslûpta) söz nasıl eşit olabilir
Söyleyen kişi Hâfız ve Asmaî gibi [büyük bir edebiyatçı] olursa

Allah Teâlâ'nın vahiy konumunda olan sözünde bile
"*Tebbet yedâ*" ile "*yâ ardu-ble'î*" ifadesi nasıl eşit olabilir

---

1 Tirmizî, "Ebvâbü's-sefer", 22 [586].

2 [الصلوة] kelimesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [الصلوات] şeklinde kaydedilmiştir.

Bu konuyu, *Rûhu'l-Beyân* adlı tefsirimizde Nûh kıssasında tahkik ettik. Zikir Kur'an'dan istinbat edilmişse de o da Kur'an gibidir. Görmez misin ki müfessirler tefsiri Kur'an'a ilhak ettiler çünkü tefsir onun mânasını detaylı olarak açıklayan, kapalılıklarını gideren [bir çabadır]. Bunu anla! Bunu kabul eden, akıl sahiplerinden sayılır. "Zikir", Hz. Peygamber'in (sa) teşvik ettiği bir şey ise o ancak bununla amel edilsin diye söylemiş ve yapmıştır. O (sa), Allah kelâmı olması hasebiyle Kur'an ile meşgul olmanın bir mahlûk sözüyle meşgul olmaktan daha faziletli olduğunu, kuşkusuz senden daha iyi biliyordu. Bununla birlikte [hadislerde geçen zikirlerle] meşgul olan için de sevabı gerekli gördü. Şayet bu [sünnette tavsiye edilen zikirler] bütün bölgelerde umumi olarak terk edilirse iş zayi olur ve büyük ziyanı peşinden getiren bir muhalefet ortaya çıkar. Allah Teâlâ şöyle buyurdu: ﴿وَمَا اٰتٰيكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهٰيكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا﴾ "Peygamber size ne vermişse onu alın ve size neyi yasaklamışsa ondan kaçının."[1] İşte biz Kur'an'ı, hadisi ve büyüklerin sözlerini; inâyet, şefaat ve himmet umarak ve bütün mertebeleri cem' ederek esas alıyoruz. Sâdât-ı sûfiyyenin (ks) söyledikleriyle başkalarının sözlerinden daha fazla meşgul oluyoruz. Bunu nebevî hadislerin mânalarını anlamaya vesile olsun **[32ª]** diye yapıyoruz. Yine aynı şekilde Kur'an'ın hakikatlerini anlamaya vasıta olsun diye hadislerle amel ediyoruz. Sonra ölüm gelinceye kadar hepsiyle eşit düzeyde meşgul oluyoruz. Bunu ancak aşağıdan yukarıya doğru derece derece yükselmek kastıyla böyle yapıyoruz. Aynı şekilde bunu yüksek mertebeden daha yüce mertebelere yükselmek ve mânevî münasebet tahsil etmek amacıyla gerçekleştiriyoruz. Dereceler farklı farklıdır. Bunları katetmek ancak tedrîcen mümkündür. Kişi evrâd, ezkâr ve ameli çokça yaparak "kâl"den, "hâl"e yükselir. Bazı ârifler demişlerdir ki: "Enbiyanın ulaştığı son nokta (nihayet) evliyanın başlangıç (bidâyet) noktasıdır. Evliyanın başlangıç noktası taat ve ibadettir. Enbiya ise bidâyette ve nihayette taat ile meşguldür. Bunu Allah Teâlâ'ya yakınlık, zâhirî ve bâtınî nimetlerine şükür ve ümmeti buna teşvik etmek için yaparlar." Allah Teâlâ bu duruma şu âyette işaret eder: ﴿لَيَسْجُنُنَّهُ حَتّٰى حِينٍ﴾ "Onu bir zamana kadar zindana atmak (yetkililerce) gerekli ve uygun görüldü."[2] Yani kalp, Allah'ın inâyet eserlerinin zuhûrundan

1 el-Haşr, 59/7.
2 Yûsuf, 12/35.

sonra -ki bu onun mâsivâya iltifattan korunmasıdır- şeriat hapsinde sûrî ölümle cesetten ilgisini kesinceye kadar hapsolur. Hz. Peygamber (sa), her yönden dinde kemal sahibi olmasına rağmen, mahbûbu tarafından, ölünceye kadar şeriat hapsinde tutulmak üzere memurdur. O (sa) böyle olunca, kemal sahibi olmayan kimseler için "Onlar memur değildir." denilebilir mi? Sadece cem' hâlinde olduğunu iddia eden zındık; sadece fark makamında olduğunu söyleyen ta'tîl sahibidir; her ikisine birlikte sahip bulunan kimse ise kâmil ve mükemmildir. Kalbimize ilkâ edildiği şekilde zikredip yazdığımız bütün bu hususlar, bu hâli inkâr edenlere karşı vereceğin cevap konusunda sana yardımcı olacaktır. Bunlar seni, **[32b]** hüccetsiz ve delilsiz olarak ayıplayanların karanlıklarından çıkaracaktır. Ve yine seni dalgaları, felâsife menzilesindeki kavimlerin -kendilerinin ehl-i zât ve sıfât olduklarını zannetseler de- nefeslerinin rüzgârıyla oluşan dalgalı hayret ve şaşkınlık denizinden de kurtaracaktır.

Daha sonra şeyh müride "duhâ namazı"nı tavsiye eder. Kuşkusuz Hz. Peygamber (sa) duhâ vaktinde[1] altı rekât duhâ namazı kılıyordu. Duhâ vakti, işrak vaktinden sonra başlayıp zevâl vaktinden biraz öncesine kadar olan zaman dilimidir. Evlâ olan, bu namazı[2] güneşin gök kubbenin üçte birine yükseldiği anda kılmaktır. Buna "kaba kuşluk vakti" (*dahve-i kübrâ*) denir. Sâlik, bu namazda meşguliyet durumuna göre istediği uzunlukta ve kısalıkta (tıvâl-ı mufassal veya kısâr-ı mufassal sûrelerden) bir sûre okuyabilir. Çünkü Allah Teâlâ meâd ve meâşı tahsil için ayrı vakitler tayin etmiştir ki bunlara riayet edilmesi gerekir. Öyle ki sâlikin her iki durumu ihmal veya birini öbürüne tercih etmemesi gerekir. Aksi hâlde ifrat ve tefrit meydana gelir. Her ikisi de yerilmiştir. Ancak sâlik bir şekilde dünyadan tamamen el etek çekmişse bütün vakitlerini ibadet ve taat ile geçirebilir.

Sonra şeyh müride "evvâbîn namazı"nı tavsiye eder. Bu da altı rekâttır. Akşam namazının iki rekât (sünnet)inden sonra kılınır. Nitekim *Eşbâh* adlı eserde bu şekilde zikredilmiştir. Veya onunla beraber altı rekâta tamamlanır. Hadisin zâhirinden ortaya çıkan budur ki hadis şudur:

---

1 [يصلي في الضحى ستّا] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [يصلي في ستّا] şeklinde kaydedilmiştir.

2 [يصلّي هذه الصلوة] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [يصلّي هذه الصلوات] şeklinde kaydedilmiştir.

“مَنْ صَلَّى بَعْدَ الْمَغْرِبِ سِتَّ رَكَعَاتٍ لَمْ يَتَكَلَّمْ فِيمَا بَيْنَهُنَّ بِسُوءٍ عُدِلْنَ لَهُ بِعِبَادَةِ ثِنْتَيْ عَشْرَةَ سَنَةً / *Kim akşam namazından sonra altı rekât namaz kılar ve aralarda kötü bir şey konuşmazsa, bu namaz on iki yıllık (nâfile) ibadete muâdil olur.*”[1]

Her rekâtta Fâtiha sûresinden sonra “Kul yâ eyyühe'l-kâfirûn” sûresini bir defa ve “Kul hüvallahü ehad” sûresini de üç defa okur. Bu namaz, akşam ile yatsı arasını ihyâ etmeyi sağlar. Vaktin bu şekilde namaz ve zikirle ihyâ edilip geçirilmesi, **[33a]** kalbin ihyâsını ve çalışmasını sağlar. Kuşkusuz nûr, kalbin çalıştırılmasından, zulmet ise kalbin ihmal edilmesinden kaynaklanır. Eğer kişinin akşam yemeğini yatsı vaktine kadar tehir etme imkânı varsa, o bunu yapsın. Ta ki gafil kimseler yeme işini tamamlamış olsunlar, çünkü Allah'ı unutan insanlar geçim ve dünya şehvetleriyle meşgul olurken, zikir ve Allah'a teveccüh ile meşgul olmak, fethin ve maksûda ulaşmanın en büyük vesilelerindendir. Bunu yapanlar gerçekten azdır. O hâlde hakikate erinceye kadar taklit etmek gerekir. Hadiste şöyle buyurulmuştur: “بُعِثْتُ لِرَفْعِ الْعَادَاتِ وَدَفْعِ الشَّهَوَاتِ / *Âdetleri kaldırmak ve şehvetleri terk etmek için gönderildim.*”[2] Âdet, ibadetten farklıdır. Bu durumda tabiatınla mücâhede etmen, dünya hazlarından bin defa daha hayırlıdır.

Daha sonra şeyh müride “teheccüd namazı”nı tavsiye eder. Teheccüd namazı on iki[3] rekâttır. Bu namazda istediğini okur. Bu namaz çoğunlukla kurtarıcı olan hususlardandır. Bu namaz, gecenin son üçte birinde ve hatta son altıda birinde kılınır. Yine uyuduktan sonra kalkılıp kılınır. Uyumadan kılınmaz çünkü uyumadan kılınan bir teheccüd namazında mücâhede yoktur. Bilakis mücâhede, uyku rahatlığına gark olmuşken yatağından kalkmakla gerçekleşir. Kıyamda uyku zulmetini uzaklaştırma ve kalbi namazla ve Melîkü'l-Allâm olan Allah'ı zikirle aydınlatma vardır. Ancak bu kıyâmı yaparken bedene, ibadet edebilecek şekilde dinç olabilmesi için yeterli (meşrû) istirahat hakkının da verilmesi gerekir;

---

1 Tirmizî, “Salât”, 204.

2 Hadis kaynaklarında böyle bir rivayet bulunamamıştır. Bk. Nizamüddin Hasan b. Muhammed en-Nîsâbûrî el-Kummî, *Tefsîru Garâibi'l-Kur'ân ve Reğâibi'l-Furkân*, thk. Şeyh Zekeriyya Umeyrât, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1416, I, 492; İsmâil Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, III, 8. (çev.)

3 [وهي اثنى عشرة ركعة] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [وهي اثنتا عشرة ركعة] şeklinde kaydedilmiştir.

zira uyuklama hâli huzura mâni olur. Namaz ancak uyanıkken kılınır. Bu nedenle namazı dinç kılmak için öncesinde uyur ve bedende ortaya çıkan gevşeklik ortadan kalktıktan sonra kılarsa **[33b]** sevap kazanır ve gafillere benzemekten kurtulmuş olur. Teheccüd namazında zahmetine değecek pek çok fazilet vardır. Sûfîler böyle yazmışlardır. Özellikle şeriat bu namazın önemini açıklamıştır. Bana sabah namazından sonra murâkabe hâlinde iken şöyle denildi: "Kim uykuyu terk etmezse[1] yani mutlak olarak zâhirî rahatını terk etmezse Allah Teâlâ'dan gafil olmaktan kurtulamaz." Bu gafletten kurtulmanın vesilesi ve ipini kesmenin yolu, rahatı terk edip nefse ve tabiata muhalefet bıçağıyla muamele etmektir. Bu bilgi, kalbime, duyulan bir sözle beraber göz alıcı bir şimşek gibi düştü. Gaflet uykusundan uyandıran Allah'tır. Allah Teâlâ'nın şu sözünün sırrından her velî için bir pay vardır: ﴿لَا تَأْخُذُهُ سِنَةٌ وَلَا نَوْمٌ﴾ "Onun ne uyuklaması gelir ne de uyur."[2] Zira uykunun gelmesinden maksat, gafletin ârız olmasıdır. Evliya, Hz. Peygamber'in (sa) şu sözündeki sırrın mazharlarıdırlar: "يَنَامُ عَيْنَايَ وَلَا يَنَامُ قَلْبِي / *Gözlerim uyur, kalbim uyumaz.*"[3] Kalp sürekli uyanık olursa mânevî gaflet kalkar. Bedenin hâllerinden biri olan uyku, ârızî, sûrî bir gaflettir. Rab ile kulu birbirinden ayırmak ancak bu cüz'î gafletledir. O nedenle şöyle demişlerdir: "Şüphesiz Allah Teâlâ, sûretleri bütün mertebelerde asâleten hıfz eder. Kul ise böyle değildir; o tâbiiyet yoluyla sûretlerden istediğini hıfz eder." Meselâ bir kişi bir şeyden ve onun uykudaki hissî sûretinden habersiz kaldığı zaman eğer o sûreti misal yahut hayal mertebesinde korumak (hıfz) isterse onun müşâhede mertebesindeki bu mertebeye has sûretini korur. **[34a]** Zira her şeyin her bir mertebede özel bir sûreti vardır. Kişi bu şeyi müşâhede ettiği mertebeye has sûretiyle gördüğü zaman, o şeyi bu [mertebenin] zımnında uykudaki hissî mertebeye has sûretiyle müşâhede etmiş olur. Hissî sûretin korunması, ancak misâlî veya hayâlî sûretin korunmasına tâbiiyetle hâsıl olur. Tâbiiyet ve kapsama (tazammun) ile koruma nerede, asâleten (bizzat) koruma nerede?

---

1 [من لم يترك النوم أي] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [من لم يترك النوم لم يترك النوم أي] şeklinde kaydedilmiştir.

2 el-Bakara, 2/255.

3 Buhârî, "Teheccüd", 16 [1147]; "Terâvîh", 1 [2013]; "Menâkıb", 24 [3569]; Müslim, "Salâtü'l-Müsâfirîn", 125 [738].

Sonra namazdan murad, bilinen erkân ve ona has fiillerdir. Bunlar şeriatle ilgili hususlardır. Teveccüh, huzur ve bağışlayıcı olan Allah'ın katında olma hâli ise hakikat mertebesiyle ilgili hususlardır. Şeriat ve hakikati bir arada gerçekleştiren kimse, şeriat ayının ve hakikat güneşinin nûru olmak üzere iki nûr ehlidir. Buradan ortaya çıktı ki şeriat ve hakikat güneş ve ayda olduğu gibi karşı karşıyadırlar. Tesir hakikatten, terbiye şeriattendir. Meselâ bedenî ameller rûhî hayatı destekler, zira ameller rûhî hayatın gıdasıdır. Ruhun hayata tesiri de aynı şekilde bedeni destekler. Kemal üzere şeriatı kabul eden/kâbil olan her hâlde hakikati kabul eder/kâbildir. Bu yüzden şeriat sevgili (mahbûb), hakikat ise daha sevimlidir (ehabb). Görüyorum ki ne kastettiğimi anladın. Hidâyete ulaştıran Allah'tır.

Celvetiyye tarikatımızın kurucusu "Hüdâyî" olarak tanınan Şeyh Mahmûd-ı Üsküdârî (ö. 1038/1628) şöyle der: "Zâhire riayet, mutlak olarak sıhhate sebeptir. Görüyorum ki ölenin ölmesi, ancak ve ancak namazın terk edilmesinden dolayıdır." Ben derim ki: Bu, varsayım (farz etme) ve takdir yoluyla böyledir. Onun muradı şudur: Şayet bir kişinin dünyada kalmasına sebep olacak bir şey varsayılsaydı bu, namazı ikame etmek olurdu. **[34b]** Yine ölümüne bir sebep kılınmış olsaydı, o da namazı terk etmesi olurdu. Nitekim sadaka ve sıla ömrü uzatır. Yani ömrü uzatacak bir şey farz edilseydi, bunlar "sadaka" ve "sıla-i rahim" olurdu. Burada zâhirî hükümlere riayet etmenin fazileti açıklanmaktadır. Bunlar arasından özellikle namaz, sadaka ve sıla-i rahime vurgu yapılmıştır. Bu konuda, zâhir ehlinin tuttuğu yoldan gideriz. Fakat tevfik ehlinin tuttuğu hakikat ise şudur: Her şeyin -hayvan olsun cemâd olsun- Allah katında önceden belirlenmiş bir eceli vardır. Bu ecel, söz konusu varlığın zikirden kesilmesine bağlıdır çünkü her şey Allah'ı hamd ile tesbih etmektedir. Hayvan ancak Allah'ı [tesbih ve] zikretmekten uzaklaştığında ölür, öldürülür veya kesilir. Meselâ ağaç da aynı şekilde zikirden uzaklaştığı zaman kesilir. Bu mânaya Peygamber Efendimizin (sa) şu hadisi işaret eder: "إِنَّ لِكُلِّ شَيْءٍ اَجَلًا فَلَا تَضْرِبُوا إِمَائَكُمْ عَلَى كَسْرِ إِنَائِكُمْ / *Kuşkusuz her şeyin bir eceli vardır. Kaplarınızı kırdı diye câriyelerinizi dövmeyiniz.*"[1] Bu hadis, *el-Makâsıdü'l-Hasene*'de geçmektedir. Mânası şudur:

1 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, X, 26; Deylemî, *el-Firdevs*, V, 52 [7438]. Bu rivayet mâna açısından sahih olup sened açısından çokça zayıf hatta mevzû olduğu söylenmiştir. Bk. İbnü'l-Cevzî, *el-İlelü'l-Mütenâhiye*, II, 265-266 [1256]; Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdîsi'z-Za'îfe,* II, 343-344 [938]; XIV, 776-781 [6840].

Namazı terk etmek, zikri ve Allah Teâlâ'ya teveccühü terk etmek demektir. Nefis, Allah'a teveccühten gafil olup vücûdu destekleyen ve ruhun gıdası olan ikbâl ve şühûdu ihmal ederse, vasıtaların parçalanmasıyla karşı karşıya kalır ve namazı fevt etmesinden dolayı bunları da fevt etmiş olur. ﴿اَلَّذِينَ هُمْ عَلَىٰ صَلَاتِهِمْ دَآئِمُونَ﴾ "Namazlarını devamlı kılanlara"[1] gelince, onlar hakikatte ölmemişlerdir, ölmezler de. Bilakis onlar, bir yurttan diğer bir yurda intikal ederler; nâr yurdundan envâr yurduna; âsâr yurdundan esrâr yurduna; cisimler yurdundan ervâh yurduna; değişkenlik yurdundan bolluk içinde yaşama yurduna; belâ yurdudan ihsan ve atâ yurduna; **[35ª]** tuzak ve gam yurdundan sevinç ve kerem yurduna; tahsil yurdundan bol ecir yurduna; ayrılık yurdundan buluşma yurduna; hastalık ve yaşlılık yurdundan sıhhat ve kolaylık yurduna intikal edeceklerdir.

Allah Teâlâ nerededir ki onun için eyn (mekân) ve beyn (ara, mesafe) yoktur. Gözünden perdeyi ve örtüyü kaldır ve Allah Teâlâ'nın şu sözüne bak: ﴿وَهُوَ مَعَكُمْ اَيْنَ مَا كُنْتُمْ﴾ "Nerede olursanız olun O sizinle beraberdir."[2] O, bütün mertebelere şâmil olan "eyniyyet" ve her yer ve makamda dâim olan "maiyyet/beraberlik"tir. Şayet namaza devamı ve huzur hâlini gerçekleştirirsen karanlıktan kurtulur, nûra ulaşırsın. Allah Teâlâ kalplerin ve ruhların semâvâtı ile canlı ve cansızların arzının nûrudur. O'nun feyz-i akdesi bütün ervâh ve eşbâh için bir anahtardır. O, her şeyi bilen, darlıkları ve sıkıntıları giderendir.

Sonra şeyh müride tarikat kitaplarında meşâyihin tavsiye ettiği pazartesi ve perşembe oruçlarını, Zilhicce'den on gün, Muharrem, Recep ve Şâban oruçlarını ve Şevval'den altı gün oruç tutmasını tavsiye eder. Yine haram yemediği gibi şüphelilerden de korunmasını, inkâr ehli ile sohbet etmemesini, hâlini ve rüyalarını yabancılara anlatmamasını ve benzeri hususları öğütler. Mürid özel bir telkin istiyorsa alır, değilse deruhte ettiği tavsiyelerle iktifa eder, sorumluluğunu yerine getirip onu uhdesinden çıkarır.

Bu zamanda bir kişinin senin elinden sahih ve sadık bir şekilde tevbe etmesi, senin için de yeterlidir, ey şeyh! Hakikat üzere sûfî nerede? Tarikat

1 el-Meâric, 70/23.
2 el-Hadîd, 57/4.

âdâbıyla terbiye görenler şöyle dursun, **[35b]** şeriat ahkâmıyla amel edenler bile azalmıştır. Şayet sen, “Ruhlar âlemindeki mîsâk yeterli değil mi? Ahdin yenilenmesinin mânası nedir?” dersen, şöyle derim: Ahdin yenilenmesi, gafil bir kimseye nisbetle ilk defa mîsâk almak gibidir çünkü geçmişte kalan tamamen unutulmuştur. Bunu da ancak keşf ehli ârifler hatırlatır. Sonra şeyhin nefesini almak, telkinini kabul etmek, rahmin nutfeyi alıp terbiye etmesine ve onu yetiştirmesine benzer. Eğer telkini alan rahim, nefsi terbiye için istidatlı ise onun için ikinci doğum gerçekleşir. Nitekim Îsâ (as) bu hususa şu sözüyle işaret etmiştir: “Bir kimse iki kez doğmadıkça göklerin melekûtuna eremez.” Aksi takdirde o, birinci doğumla kalır ve ikinci doğumdan mahrum olur ki o, vücûd arzında Allah’ın halifesinin oğludur, göklerde ve yerde kendisine secde edilendir. Bu mertebe hâsıl olmadıkça o hem insaniyette hem de -sûret olarak her ne kadar kâmil ise de sîret itibariyle- âdemiyette noksandır. Mürid, ahdi ve biati bozmaktan sakınmalıdır zira Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ﴿فَبِمَا نَقْضِهِمْ مِيثَاقَهُمْ لَعَنَّاهُمْ﴾ “Ahitlerini bozdukları için onları lânetledik.”[1]

Denilmiştir ki: “Tarikattan irtidat etmek, şeriattan irtidat etmekten daha büyük günahtır çünkü bilen, bilmeyen gibi değildir. Kim Allah’a giden bir yol tanır, ona sülûk eder ve sonra da ondan dönerse, Allah ona hiçbir âlemde hiçbir kimseye tattırmadığı azabı tattırır.” Bu taifenin efendisi Cüneyd-i Bağdâdî (ks) şöyle der: “Bir sıddîk bin yıl Allah’a yönelse sonra ondan bir lahza yüz çevirse, kaçırdığı şeyler ulaştıklarından daha fazladır.” O nedenle biat, Allah Teâlâ’ya mülâki oluncaya kadar gereklidir. Kim ahdini bozar ve tâbi olmayı bırakırsa dünya ve âhiret azabına çarptırılır. **[36a]** Âhiret azabına gelince, uzaklık ve ilişkilerin kopartılması cehenneminde ebedî olarak kalması, Allah’ın dostlarıyla konuştuğu gibi onunla konuşmaması, tecellî ve hicabın kalkması nazarıyla ona bakmaması âhiret azabı olarak kişiye yeter. Onun için acısı kalbe (*fuâd*) ulaşan yakıcı bir azap vardır.

Dünya azabına gelince, Ebû Yezîd el-Bistâmî (ks) kendisine muhalefet eden bir talebesi hakkında şöyle demiştir: “Allah’ın gözünden düşeni terk ediniz.” O talebe, bu olaydan sonra kadınsı (muhannes) kimselerle

---

1 el-Mâide, 5/13.

görüldü; hırsızlık yaptı ve nihayet eli kesildi. Bu durum ahdini bozduğu için başına geldi. Biate bağlı kalma konusunda o nerede, Dârânî'nin (ks) biatini yerine getiren talebesi nerede? Ona şöyle denildi: "Kendini tandıra at!" Hemen kendisini tandıra attı ve tandırdan yanmadan geri çıktı. İşte bu, sözünde durmanın bir neticesidir. Nebîler mâsumdurlar, velîler ise mahfuzdurlar. Onlar kendilerine verilen emri yerine getirirler ve mârufu emrederler.

Sultanlara gelince, onlardan her kim Allah'a vâsıl olup O'ndan feyz alan bir şeyhin terbiyesine girerse o da tâbi olduğu şeyhin hıfzı ile korunmuş olur. Öyle ki kendisine tâbi olanları da korumuş olur. Aksi takdirde, yüzüstü bırakılır ve mâsiyette ona itaat edilmez; çünkü emrini yerine getirmenin vâcip oluşu, ancak emrin şer'-i şerîfe uygun olmasıyla mümkündür. Bu cümleyi anla zira sana faydası olacaktır.

Bir de kâmil bir şeyhin nazarından düşen bir kimse, bütün velâyet ehli kimselerin de nazarından düşmüş olur çünkü hepsinin kaynağı ve meşrebi birdir. Şeyhini terk edip başka bir şeyhe intisap ettiğini iddia eden, tuzağa düşmüş, aldanmış bir kimsedir. Ancak ilk şeyh tarikat ahvaline vâkıf, mârifet ve hakikat terbiyesine muktedir değilse bu durumda o kişi mâzurdur. Zaten böyle biri şeyh değildir, bilakis şeyh geçinen (müteşeyyih) bir kimsedir; zira şeyhin dört alâmeti vardır: **[36b]** Birincisi, müridinin dinî ve dünyevî işlerindeki şüphelerini bilip gidermeye kâdir olmasıdır.

İkincisi, dünya sevgisinden kesilmiş ve nefsini hevâdan nehyetmiş olmasıdır. Ne güzel denilmiştir:

شيخ چون مايل بمال آيد مريد او مباش
مايل دينار هرگز مالك ديدار نيست

Dünyaya meyleden bir şeyhe mürid olma
Dinara meyleden, asla dîdâra ulaşamaz

Üçüncüsü, insanların ve müridlerin elindekilere tamah etmekle zan ve töhmet altında kalmamasıdır. Bu tür durumlar, cüzzam hastalığı ve ihtiramı gerekli kılan korku gibi nefrete sebep olan şeylerdendir. Feyz talebi ise ancak mutlak takvâ ile elde edilir.

Dördüncüsü ise bütün söz, fiil ve hâllerinin şer'-i şerîfin gereklerine uygun olmasıdır. Şeyhin bütün bunlarda Hz. Peygamber'in (sa) izinden gitmesi ve ondan sâdır olmayan bir şeyi de ancak şeriate uygunsa, şeriat teyit ve tekit ediyorsa yapması gerekir. Bu şartları taşımadığı hâlde şeyh geçinen birine mürid olan kimse, "mürid" değil "merîd" yani âsîdir.

Bundan Allah Teâlâ'ya sığınırız. Dünya şimdi iyi bir şey yaptığını zanneden bu tür müteşeyyih ve merîdlerle doludur.

Ey şeyh geçinen ve ey âsî mürid! Şeriat ve ahkâmı nerede, tarikat ve âdâbı nerede? Senin Peygamberinin (as) biri nübüvvet, diğeri velâyet olmak üzere iki nûru yok mu? Bu iki nûr nereye gitti? Ve görüyorum ki cevap vermeye gücün yetmiyor!

Ben derim ki: Nübüvvet nûru, gece gündüz ahkâmıyla amel ettiğimiz şeriat nûrudur. Velâyet nûru ise **[37[a]]** her asırda Gavs-ı Âzam'ın büyük bir pay aldığı ve bazısını diğer evliyaya dağıttığı hakikat nûrudur. Hz. Peygamber (sa), biri zâhire diğeri bâtına müteallik olan bu iki nûrla sanki şu an ve kıyamete kadar aramızdadır. Kim bu iki nûra tâbi olmaya ve onlarla hidâyette kalmaya çalışmazsa, ona (sa) uymayı terk etmiş olur. Ona (sa) uymayan da muradına erişemez çünkü o (sa), murada ulaştıracak tam ve noksansız bir vasıtadır. Ona uymayı terk eden zındık ve felsefî olur. Sana gereken şey (ona) uymaktır (*iktidâ*). Şeyhlik uyma ile elde edilir. Şeyhliğin sırrı ve nûru onun (sa) lambasından iktibas edilir. Sonra bazı insanlar şöyle der: "Biat etmek istiyorum ve meşâyihi de seviyorum fakat biatin gereği olan amelin zorluğu ve ahdi korumanın müşkil oluşu bir şeyhe intisap etmeme mâni oluyor." Bunu söyleyen kimsenin hâli, büyük bir yarası olup acı ilacın eleminden dolayı tedaviden çekinen ve gerekli tedaviyi yapmadığı için de helâke sürüklenen[1] kimsenin durumu gibidir. Nasıl cismanî bir hastalığı tedavi etmeyi terk etmek, sahibini sûrî bir helâke götürüyorsa, aynı şekilde ruhanî bir rahatsızlığı tedaviden kaçınmak da sahibini mânevî helâke sevk eder. Bedenî hastalığın tedavisi ilaçlarla ve merhem sürmekle olur. Kalp hastalığının tedavisi ise zor ibadet ve taatlerle, dinar ve dirhem sevgisini terk etmekle olur.

---

1 [يفضيه إلى الهلاك] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [يفيضه إلى الهلاك] şeklinde kaydedilmiştir.

Eğer sen nefsini bir fırsatını bulup vaktinde tedavi etmişsen, helâkten emin olursun. Şayet bunu, vaktini geçirinceye kadar ihmal etmişsen helâk olursun ve senin için gidilecek kötü bir yer vardır. **[37b]** Biat, zâhirî ahkâmı gözetmeye bağlı olunca temiz bedenler üzerindeki övünç veren elbiseyi çıkarmak gibi gelir. Aksi takdirde farzları ve vâcipleri terk edip nâfile taatlerde acele etmek hevânın alâmetindendir.

Bilmez misin ki tevbe, kaçırılanları kazâ ve vaktin emirlerini de bizzat yerine getirmekle sahih olur. Biatin başı da tevbedir. Şayet tevbe aslı esası gözetilmeden yapılır, aslına uygun olmazsa biatin de bir faydası olmaz. Bu durumda biat, su üzerinde veya havada bina yapmak gibidir. Böyle bir hasta tedavi olmaktan ne kadar uzaktır! Allah bizi ve sizi muhalefet etmekten korusun. Bizi ve sizi rızâsına uygun iş yapmakla müşerref kılsın.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MEŞÂYİH İLE SOHBET

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ﴿يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقٖينَ﴾ “Ey iman edenler! Allah’a karşı gelmekten sakının ve doğrularla beraber olun.”[1] Bil ki âyette geçen “vav (و)” cem‘; yani öncesiyle sonrasını birleştirmek içindir. Dolayısıyla Allah Teâlâ mü’minlere takvâ ile sadıklarla beraber olmayı cem‘ etmelerini emretmiştir. Şeriat takvâsı, ﴿فَاتَّقُوا اللّٰهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ﴾ “O hâlde gücünüz yettiğince Allah’a saygısızlıktan sakının...”[2] âyetinde işaret edildiği üzere zâhir ulemâsından alınır. Hakîkat takvâsı ise ﴿يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ حَقَّ تُقَاتِهٖ﴾ “Ey iman edenler! Allah’a karşı gereği gibi saygılı olun…”[3] âyetinde işaret edildiği üzere bâtın ulemâsından öğrenilir. Her işin bir adamı ve her tâvûsun da bir alanı vardır. Nitekim deve nasıl tavuk değilse, tüccar da hüccâc değildir. Takvâ ve sıdk ehliyle beraber olma hâli, iki mânaya gelir: Birincisine yani Allah’a karşı gelmekten sakınmaya gelince bu, kulun, ya nefsini rabbi için ya da rabbini nefsi için vikâye kılmasıdır. Eğer ilki kabul edilirse **[38[a]]** mânası, kötü filleri nefsine isnat etmek; ikincisi kabul edilirse mânası, övgüye lâyık işleri rabbine isnat etmek demek olur. Bu iki isnat, ârifler arasında gözetilen edep yoludur.

İkincisine yani sıdk ehliyle beraber olma hâline gelince, bu da ya sûret ya da mâna ile birlikte olur. Eğer ilk mâna dikkate alınırsa sıdk ehlinin meclis ve huzurunda bulunmayı; ikinci mâna kabul edilirse mânevî münasebeti ve onların zevkiyle zevklenip ahlâkıyla ahlâklanmayı ifade eder. Sıdk, nefsânî sıfatların ve gayriyetin ayıp ve kusurlarından kurtulmak demektir. Beraber olmada sıdkın bu anlamları gerçekleşirse, bu kişi kâmil bir fert olur. Bazen

1 et-Tevbe, 9/119.
2 et-Tegâbün, 64/16.
3 Âl-i İmrân, 3/102.

sıdk, bazı hâllerde olurken bazı durumlarda da olmayabilir. Bu durumda kişi sıdkın tüm mânalarını taşımadığından nâkıs bir fert olur. Sohbet isteyen bir kimse kâmil bir ferdi tercih etmeli ki birlikte olmaktan, ona eşlik etmekten beklenen faydayı sağlamış olsun. Mürid, böyle bir kimseyi bulursa yapması gereken şey kalbini ona bağlamaktır. Zira o, Allah Teâlâ'nın şu âyet-i kerimede zikrettiği vesiledir: ﴿يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَابْتَغُٓوا اِلَيْهِ الْوَسٖيلَةَ﴾ "Ey iman edenler! Allah'tan korkun, O'na yaklaşmaya vesile arayın…"[1] Nasıl subh [fecr]-i sâdık güneşin çıkmasına delil ve alâmet ise -çünkü ondan sonra karanlık gelmez- aynı şekilde mürşid-i sâdık da hakikatin doğmasına hüccet ve burhandır. Zira iş tamamıyla ve kemaliyle inkişâf ettikten sonra onun başına cehâlet ve noksanlık gelmez. Yine nasıl ki subh [fecr]-i kâzip (yalancı sabah) bir müddet sonra yüzünü tekrar karartır ve ona aldananı karanlıkta ve hayrette bırakırsa yalancı mürşid de onun gibidir. Bir süre sonra işin hakikati ortaya çıkar. Böyle bir mürşidin peşinden gidip ona tâbi olana vuslat yolunu kapatan engeller (berzah) belâsı ve taayyünât zulmeti ulaşır. **[38b]** Ne güzel söylenmiştir:

سوف تري إذا انجلي الغبار   أ فرس تحتك أم حمار

Tozlar ortadan kalkınca göreceksin
Kısrak mı altındaki yoksa eşek mi[2]

Bu konuya vâkıf oldu isen sohbetin bir nisbet oluşu itibariyle sohbet eden (sâhib) ve sohbet edileni (mashûb) gerektirdiğini de anlamış oldun. Sâhib sensin, mashûb ise üçüncü faslın sonunda zikrettiğimiz dört alâmet sahibi olan şeyhtir. *Râhatü'l-Kulûb*'da Ebû Yezîd el-Bistâmî'ye (ks) isnad edildiğine göre, o şöyle demiştir: "Şeyhi olmayanın şeyhi şeytandır." Bunun sebebi şudur: Enbiya ve evliyanın yolu tâbi olmaktır. Nitekim Mûsâ (as), Hızır'a (as) şöyle demiştir: ﴿قَالَ لَهُ مُوسٰى هَلْ اَتَّبِعُكَ عَلٰٓى اَنْ تُعَلِّمَنِ مِمَّا عُلِّمْتَ رُشْداً﴾ "Mûsâ ona, *Senin öğrendiğin doğruya ulaştıran bilgiden bana da öğretmen için sana tâbi olayım mı*, dedi."[3] Allah Teâlâ Habîbi'ne (sa) hitap ederek de şöyle buyur-

1 el-Mâide, 5/35.
2 Ahmed b. Hüseyin b. Yahyâ b. Saîd, *Mu'cemü'l-Üdebâ İrşâdü'l-Erîb ilâ Ma'rifeti'l-Edîb*, s. 251. https://al-maktaba.org/book/9788/252#p29.
3 el-Kehf, 18/66.

muştur: ﴿فَبِهُدٰيهُمُ اقْتَدِهْ﴾ "…Şu hâlde onların rehberliğine uy..."[1] Bunun için "millet" tabiri kullanılır. Millet, nebevî metotla bir araya gelip onu koruyan ve onunla amel eden topluluktur; zira bu hıfz ve amel, ancak her asırda bazısının bazısını izlemesi ile gerçekleşir. Tâbi olmayı terk etmek şeytan ve düşmanların yoludur. Nitekim ümmetlerin peygamberlerine hitapları ve benzeri hususlar bunu hissettirmektedir. Bunun için de "nihle" kavramı kullanılmıştır ki "görüşünde bağımsız ve düşüncesinde müstakil bir tutum izleme" anlamına gelir. Bu da kâfir filozof ve diğerlerinin yoludur. Çünkü onlar -her ne kadar bazısı bazısına akıl ve âdet yolunda tâbi olsa da- şeriat yoluna uymayı terk etmişlerdir. Sahih uyma (*ittibâ*), şeyh edinme ile olur zira şeyh, zâhir ve bâtın konusunda irfan sahibidir. Yani şeriat ve tarikat terbiyesi ile ilgili hususları bilir **[39a]** ve iniş (*tenezzül*) ve yükseliş (terakkî) mertebelerine vâkıftır. Allah onun vasıtasıyla ve onun lisanıyla, nihayet itibariyle ve haremine girdikten sonra her türlü selâmeti içeren kalp evine davet ediyor. Hz. Peygamber'in (as) şu sözünde buna işaret vardır: "الشَّيْخُ فِي قَوْمِهِ كَالنَّبِيِّ فِي أُمَّتِهِ / *Kavmi içindeki şeyh, ümmeti içindeki peygamber gibidir.*"[2] Bu hadisi İbn Hibbân, Abdullah b. Ömer ve Deylemî'den, o da Ebû Râfi'den, o da Hz. Peygamber'den (sa) rivayet etmiştir. Hâfızlar tahric ettikten sonra bu hadise mevzû diyenlerin sözüne iltifat edilmez. İmâm-ı Gazzâlî (ks) bu sözün hadis olduğunu zikretmiştir. Yine Şeyh Kutbeddin Dimaşkî de *Risâle-i Mekkiyye*'sinde ve Mevlânâ hazretleri de *Mesnevî*'sinde zikretmişlerdir. Nitekim Mevlânâ şöyle der:

گفت پیغامبر که شیخ رفته پیش چون نبی باشد میان قوم خویش

Peygamber, *İleri giden şeyh, kavminin arasında peygambere benzer*, dedi.[3]

---

1 el-En'âm, 6/90.

2 Bu rivayet her ne kadar mâna olarak âlimlerin konumuna işaret etmekte ise de sened açısından çokça zayıf hatta mevzû olduğu ifade edilmiştir (bk. Hâfız el-Irâkî, *Tahrîcu Ehâdîsi'l-İhyâ',* Beyrut: Dâru İbn Ḥazm, 1426/2005, s. 98; Sehâvî, *el-Makâsidü'l-Hasene*, s. 412 [609]; İbn Arrâk, *Tenzîhu'ş-Şerî'ati'l-Merfû'a*, nşr. Abdulvehhâb Abdullatîf, Abdullah Muhammed es-Sıddîḳ el-Gumârî, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1399, I, 207-208 [73]; Fettenî, *Tezkiratü'l-Mevzûât*, s. 20; Şevkânî, *el-Fevâidü'l-Mecmûa*, s. 286 [46]). Sonuç olarak bu rivayetin hadis olmayıp selef-i sâlihinden bazı âlimlerin sözü olabileceği söylenebilir (Sehâvî, *el-Makâsidü'l-Hasene*, s. 412 [609]; Ali el-Kârî, *el-Esrârü'l-Merfû'a*, s. 229-230 [253]; Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, II, 17 [1576]).

3 *Mesnevî*, III, beyit nr. 1774.

Şeyhi peygambere benzetmesi, ancak onun davet, irşad, ilim ve meâd hususlarında akl-ı kâmil sahibi olmasıyla ilgilidir yoksa onun bedeninin kuvveti, güzel görünmesi (hüsn-i manzar), serveti ile güç, kuvvet ve cesareti yönünden değildir; çünkü hakikatte bunlara itibar edilmez. Sahih bir hadiste vârid olduğu üzere, peygamberler (as) güzel yüzlü ve güzel sesli olsalar da bu böyledir. Kâmil velîlere buradan bir pay ve nasip vardır zira yüzler, câmî hakikatin sûretleridir. Duadan sonra ellerle yüzü mesh etmekte buna işaret vardır. Sonuçta her şey bu hakikate döner. Tebliğin ancak kendisiyle gerçekleştiği duyurmaya/işittirmeye bağlı olan, peygamberlerin hitap ederken ayağa kalkmalarında veya minber koymalarında kendisine işaret edilen sesler, **[39b]** ruhanî ve cismanî taayyünâtın üzerinde gerçekleştiği rahmânî nefesin sûretleridir. Nitekim insanî nefesin üzerinde de lafzî kelimelerin taayyünâtı gerçekleşir. Bu sırdan dolayıdır ki Allah Teâlâ onlar için zâtî ve kemalî sıfatlarının güzelliğinden büyük bir pay ayırmıştır. Zâhir ehli arasında ihtilâflı olan bu hadis, yapı ve mâna açısından "عُلَمَاءُ أُمَّتِي كَأَنْبِيَآءِ بَنِي إِسْرَآئِيلَ / *Ümmetimin âlimleri, İsrâiloğullarının peygamberleri gibidir.*"[1] hadisine benzer. Şeyhzâde, Kevser sûresinin tefsirinde şöyle der: "Denildi ki Kevser, ümmetinin âlimleridir. Hayatım üzerine yemin ederim ki Kevser, bol hayır demektir çünkü ümmetinin âlimleri, hüküm vermede ve olayları yorumlamada vahye dayanan naslara tâbi olmaları göz önünde tutulduğunda, İsrâiloğullarının peygamberleri gibidir. Nitekim ümmetinin âlimleri de aynı şekilde ilâhî nassa tâbi olup ictihadlarıyla hüküm istinbat ediyorlar."

Ben [Bursevî] derim ki: Onun anlattıklarından mezkûr haberin/rivayetin ona göre sahih olduğu anlaşılmaktadır. İmâm-ı Gazzâlî ve benzeri üstadların görüşü olması sebebiyle bunda isabet etmiştir. Ancak sebebi açıklarken yabancıların ve uzakların yolundan gitmiş, tek kanatla uçmuştur. Kuşkusuz Allah'ı bilen âlimler, Allah'a davette ne yaptığını bilerek Hz. Peygamber'e (sa) tâbi olurlar. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

1 Bu rivayet hadis olarak sabit değildir. Bk. Zerkeşî, *et-Tezkire fi'l-Ehâdîsi'l-Müştehira,* nşr. Mustafâ Abdulkâdir ʿAtâ, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1406/1986, s. 166; Sehâvî, *el-Makâsidü'l-Hasene*, s. 459 [702]; Fettenî, *Tezkiratü'l-Mevzûât*, s. 20; Ali el-Kârî, *el-Esrârü'l-Merfûʿa*, s. 247 [298]; Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, II, 64 [1744]. Ancak âlimlerin konumunu belirten "… Âlimler, peygamberlerin vârisleridir…" hadisi sahihtir (Ebû Dâvûd, "İlim", 1 [3641]; Tirmizî, "İlim", 19 [2682]; İbn Mâce, "Mukaddime", 17 [223]; ayrıca bk. Buhârî, "İlim", 10).

﴿قُلْ هٰذِهٖ سَب۪يل۪ٓي اَدْعُٓوا اِلَى اللّٰهِ عَلٰى بَص۪يرَةٍ اَنَا۠ وَمَنِ اتَّبَعَن۪ي﴾ "De ki: İşte bu, benim yolumdur. Ben, ne yaptığımı bilerek Allah'a çağırıyorum; ben ve bana uyanlar (bunu yapıyoruz)..."[1] Hz. Peygamber (sa), daveti her yönden umumileştirmiştir. Allah'ı bilen ulemâdan ona [sav] tâbi olanlar, ilimlerde derin bilgi sahibi olmaları hasebiyle dört mezhep imamı ve onlardan sonra gelenler gibi hükümler çıkararak ictihad ederler. Onlar sadece hüküm çıkarmakla yetinmemişler; bilakis tevhid mertebelerine, **[40ª]** tecrîd ve tefrîd makamlarına, zamanın ahvaline ve insanların durumuna göre farklılıkları da göz önünde tutarak işaret ya da ibâre yoluyla davet etmişlerdir. Onlar, böylece ictihad ve davet mertebelerini kendilerinde toplamışlardır.

Eğer sen, "Onların, İsrâiloğullarının peygamberlerine benzetilmelerinin mânası nedir?" dersen, şöyle derim:

Bu benzetmede onların faziletlerini, mertebelerinin yüceliğini, durumlarının asâletini, derecelerinin yüksekliğini açığa çıkarma vardır. Bununla birlikte [ifade] hakikatte âşikâr olan/açıklamaya gerek duyulmayan kendi durumunu da tazammun eder. Nasıl ki sultanın,[2] her biri haşmet, izzet ve dairesinin genişliği açısından meliklerden bir melik mesabesinde olan emîrleri varsa İsrâiloğullarının nebîleri de böyledir; tâbi oldukları sultân-ı âzâmın azametinden haber verirler. Biz böyle bir haberin, mazmunun büyük ve mânasının geniş olması ve Gazzalî gibi büyüklerin kitaplarında yer alıp âdil şâhidinin bulunması sebebiyle hadis olduğu hususunda kuşku duymayız.

Eğer sen bir şüphe içerisinde isen, "Sana şüphe veren şeyi bırakıp şüphe vermeyene bak!"[3] Böyle bir durum huzursuzluk ehlinin hâlidir. Bu konunun doğruluğu ortaya konduysa şeyhe ittibâ etmenin gerekli bir iş olduğu ve kalbi şeyhe bağlamanın[4] önemli bir mânasının olduğu anlaşılmış demektir. Kim bunu kabul edip iyi bir rehberlikle yol alırsa "el-Hâdî" isminin silsilesine de bağlanmış olur. Kim de bunu reddedip saparsa "el-Mudill" isminin halkasına bağlanmış olur. İlkinin tam mazharı, Hz. Peygamber (sa) ve ne yaptığını bilerek kıyamete kadar onun emrine tâbi

---

1 Yûsuf, 12/108.

2 [إذا كان للسلطان العظيم أمراء] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [إذا كان لسلطان عظيم أمراء] şeklinde kaydedilmiştir.

3 Tirmizî, "Kıyamet", 60.

4 [وربط القلب به] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [واربط القلب به] şeklinde kaydedilmiştir.

olanlardır. İkincisinin tam mazharı ise şeytan ve kıyamete kadar dosdoğru yoldan saptırıp ona tâbi olanlardır. Böylece, "Şeyhi olmayanın şeyhi şeytandır." sözü sahih oldu. Çünkü **[40b]** "el-Hâdî" isminin yolundan sapan, "el-Mudill" isminin yoluna girmiş olur.

Şayet "Buna göre, şeyhe tâbi olmayı terk edenin sapıtması, şeytana tâbi olması gerekir. Oysa iman ehlinin çoğu, sûfiyye arasında bilindiği şekliyle özel bir tarikata bağlı değildir." dersen, şöyle derim: Şeyh ya şeriat ya da tarikat şeyhidir. Birincisi tâbi olanlarıyla birlikte "cennet" yolundadır. İkincisi de kendisine inananlarla birlikte "kurbet" yolundadır. Her ne kadar ikisi de hak yolunda ise de birincisi derece itibariyle ikincisinden daha aşağıdadır. Şeytan değilse de ona uyan kimse, işin zorluğu sebebiyle sanki şeyhi olmayan bir kimsenin durumuna düşmüş olur; zira sapıtma ve helâk, ona ayakkabı bağcığından daha yakındır ve en azından o, hâlin hakikatine dair mârifete ulaşma yolundan uzaklaşmıştır. Nitekim "Vurguncu lanetlenmiştir." denilmiştir. Yani o, ebrâr derecesinden uzaklaştırılmıştır; "Gaffâr"ın rahmetinden değil… Bu makamda söylenen sözü gerektiği şekilde anla!

Sonra işin, zâhir ve bâtın; akl-ı evvel ve akl-ı sânî gibi boyutları vardır. Bu zamanda âmil, kâmil ve mükemmil âlime rastlamak ne kadar zordur! Su var zannettiğin yer, serap çıkıyor. Mâmur zannettiğin yer, her yönden harap çıkıyor. Nerede senin ricâli nisâdan ayırabilecek keskin bakışın ve güçlü basîretin? Ya da nerede senin tam kararlılığın ve akıl kuvvetin ki yeri gökten bilip ayıracaksın! Allah'a yemin olsun ki sen, "İnsanlara hem beşikte iken hem de yetişkin hâllerinde konuşuyorum." diyecek kadar olsan[1] da bu iş kolay değildir. Ben sana şunları hatırlatmış oldum: ﴿فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرٰى مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ﴾ "Eğer şeytan sana unutturursa hatırladıktan sonra artık o zalimler topluluğu ile oturma!"[2] **[41a]**

﴿وَالَّذِينَ اٰمَنُوا بِالْبَاطِلِ وَكَفَرُوا بِاللّٰهِ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ﴾ "Bâtıla inanan ve Allah'ı inkâr edenlere gelince, işte hüsrana uğrayacak olanlar onlardır."[3] Sohbette daha lâyıkını, tarikatta daha hassasını, şeyhlerden daha âlim ve faziletlisini, ihvandan daha çok samimi ve kemal ehli olanını seç. Zira

---

1 Burada Âl-i İmrân sûresi, 46. âyet ile el-Mâide sûresi 110. âyetlere telmih yapılmaktadır. (çev.)
2 el-En'âm, 6/68.
3 el-Ankebût, 29/52.

"Kim Allah ile beraber oturmak isterse tasavvuf ehli ile otursun." sözü vârid olmuştur. Tasavvuf ehli, kalpleri bulanıklıktan kurtulup saflaşmış kimselerdir. Onların nezdinde altın, taş ve çamur eşittir. Aksi takdirde Kûfeli bir köpek bin sûfîden daha hayırlıdır. Allah ile beraber oturmanın mânası, Allah'ın korunmuş sırrına sahip olanlarla beraber oturmak demektir. O, Kur'ân-ı Kerîm'in ahlâkıyla ahlâklanmış bir kimsedir. Îsâ'ya (as), "Ey Rûhullah, kiminle arkadaşlık edilir?" diye soruldu. "Konuşması ilminizi arttıran, gördüğünüzde size Allah'ı hatırlatan ve ilmi size âhireti teşvik eden kimse ile." dedi.

Birincisi, yani konuşmasının ilmi arttırıcı olması şeyhin âlim, nutuk ve beyâna kâdir olmasıyla olur; zira lehçesi fasih olmayanın kalbindeki pınarlar akmaz. Su, aşağıya çekilip yerin üstünden gitmişse veya sağa sola bir o yana bir bu yana gitmekten bulanık hâle gelmişse ne içmek için ne de abdest almak için elverişli olur. Güzel ve beliğ konuşan bir kimse, Hakk'ı anlattığında durum farklı olur. O, konuşmasıyla dinleyenlerin ilmini arttırır, anlattıklarıyla da muhataplarının kabını doldurur. Burada ilimden murad, âhiret ilmidir; "ilm-i ilâhî" olarak isimlendirilen ilimdir. Nitekim Allah Teâlâ bir âyet-i kerimede şöyle buyurmuştur: ﴿هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ﴾ "De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?"[1] Diğer bir âyet-i kerimede ise şöyle buyurmuştur: ﴿وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا عِلْماً﴾ "Ve ona nezdimizden bir ilim öğretmiştik."[2] Şayet, "Bir insanın ilmî ihatası darsa, ilm-i ilâhî hakkında daha fazla bilgi sahibi olması mümkün müdür?" dersen, şöyle derim: Evet, ilâhî bilginin iki mertebesi vardır: Birincisi **[41ᵇ]** irşad ve beyân yoluyla öğrenmenin mümkün olduğu[3] bilgi iken, ikincisi vicdan ile öğrenmenin mümkün olduğu bilgidir. Bu anlamda söylenen sözler, ifade edilmesi mümkün olmayan [ilâhî bilgi olduğu için] birtakım işaretlerden ibarettir. Bu ilim de ancak dedikoduyu (kıylükâl) terk etmekle hâsıl olur.

İkincisi yani görüldüğünde Allah'ı hatırlatması vasfı ise kişinin farz ve nâfile ibadetleri yerine getirerek kurbiyet makamını gerçekleştirmesiyle

1 ez-Zümer, 39/9.

2 el-Kehf ,18/65.

3 [إحديهما ما يمكن أن يتعلم بطريق الإشارة] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [إحديهما ما يمكن بطريق الإشارة] şeklinde kaydedilmiştir.

olur. Yüzü, yalancının değil doğrunun yüzüne benzer. Kim nazarında sadık olup şeyhine baktığı anda "el-Vehhâb" olan Allah'ı hatırlarsa, aralarında herhangi bir konuşma ve hitap olmasa dahi şeyhin nazarı ona ulaşır. Şeyh, başkalarının tanıyamayacağı eski bir giysiye bürünmüş sultan gibidir.

Üçüncüsü yani ilmiyle âhireti teşvik edici olması, amelinin uhrevî olmasıyla mümkün olur. Şöyle demişlerdir: "Tâbi durumunda olan kişi için fiil [ve hâl], sözden daha çok tercihe şayandır." Nitekim şöyle denilmiştir:

وإذا[1] المقال مع الفعال وزنته   رجّح الفعل وخفّف كلّ مقال

Sözü, işle karşılaştırdığında sen işi tercih et
Her sözü söylemekten de sakın

Mesnevî'de şöyle der:

پند فعلى خلق را جذاب تر   كه رسد در جان هر باگوش و كر

İşle olan öğüt, halkı daha ziyade çeker
Çünkü bu öğüdü, sağırların bile can kulakları duyar[2]

Hz. Peygamber'in (sa) şu sözü de bu kabildendir: "صَلُّوا كَمَا رَأَيْتُمُونِي أُصَلِّي / *Ben namazı nasıl kılıyorsam siz de o şekilde kılınız.*"[3] O (sa), "Benim size söylediğim gibi namaz kılınız." dememiştir. Sen bu açıklamadan hangi insanın sohbet etmeye lâyık olduğunu anlamış oldun. Helâke uğrayanlarla birlikte helâk olmamak için salt iddia sahiplerinin sohbetinde bulunmaktan sakın. Zira kötü ile beraber olan onun yanında olmasından dolayı aynı hükmü alır. Cüzzam hastalığı, bir kimseye sirayet ettiği zaman tedavisi mümkün değildir. Melik ve Allâm olan Allah'a sığınırım. Şayet, "Bazı şahıslar söylediğin vasıflara sahip şeyhlere gidip gelmesine rağmen sohbetten istifade etmiyor, içerisinde bulundukları hâlleri terk etmeyip yaptıkları işlerden vazgeçmiyorlar." dersen, şöyle derim: Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **[42a]**

﴿اِنَّ فٖي ذٰلِكَ لَذِكْرٰى لِمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ اَوْ اَلْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهٖيدٌ﴾ "Aklı olan veya şuurlu olarak söze kulak veren kimse için bunda büyük ibret vardır."[4] İnançlı olsalar da zamanımızdaki insanların sohbetten istifade etmelerine

1 [إذا] kelimesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [إذ] şeklinde kaydedilmiştir.
2 *Mesnevî*, IV, beyit nr. 485.
3 Buhârî, "Edeb", 27; "Ezân", 18.
4 Kâf, 50/37.

engel olan dünyevî, boş amaçları vardır. En azından onlar, keramete ve hârikulâde hâllere tâliptirler. Bu ancak onların cisimler âlemi olan dünyaya ait kuvvetli bağlarından dolayıdır, çünkü hârikulâde hâller ancak kevnî olaylardandır. Halbuki cisimler âlemi üzerinde ulûhiyyet âlemi vardır. Kevn âleminin, ulûhiyyet âlemine nisbeti, dünyevî makam ve mansıpların uhrevî mertebelere nisbetleri gibidir. Âbidler ve zâhidler makam ve mevkiye iltifat etmedikleri gibi, ârifler ve Allah'ı bilen âlimler de âlem-i kevne ait olan hârikulâde hâllerin izhârı menzilesindeki şeylere iltifat etmezler. Zira derecelerinin farklılığı ancak ilm-i ilâhîde ortaya çıkar. Bazılarının tasarruf yetkisinin bulunmaması onların değerini eksiltmez. Bilakis bu, onların her türlü kayıttan âzâde olduklarına işarettir. Bunun bir misali de şudur: Vezîriâzam olmadığı hâlde bazıları vezirden daha bilgili, daha akıllı ve daha faziletli olabilirler. Âşikârdır ki bu kimse ister tâcir, sığır çobanı veya boyacı olsun isterse önemli, nüfuzlu bir kişi olsun fark etmez. Keramet tâlibi olan, şeyhten ve onun sohbetinden nasıl istifade eder? Bunu istemek de bir çeşit şehvettir.

Keşif ehli ve hâl sahibi kimselerden biri şöyle demiştir: "Ey çocuğum, kapıyı kapat ve sebepleri kes. el-Vehhâb ile dost ol ki sana perde arkasından konuşsun." O nedenle zamanımızdaki sûfiyyenin çoğu, şart ve sebepler oluşmadığı için[1] şeyhin sohbetinden **[42b]** istifade etmekten mahrum kalmıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ﴿وَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ اَبْوَابِهَا﴾ "Evlere kapılarından gelin…"[2] Yani "Şeyhin hankâhına ve sohbet dairesine kapılarından gelin." demektir. Nasıl ki Kâbe'yi tavaf ve ziyaret etmenin bazı âdâb ve şartları varsa, aynı şekilde kalp evini tavaf etmenin, sohbet ehli ve ashabının sohbetine gidip gelmenin de bazı âdâb ve sebepleri vardır ki Hak tâliplerinin bunlara riayet etmesi ve bunlarla amel etmesi gerekir.

Bil ki ârif, mürşid ve kâmil bir şeyh, zâtî hüviyyet sırrının taayyün sûreti olan Kâbe'nin taayyünü menzilesindedir. Bu nedenle Allah Teâlâ, ona teveccüh etmeyi emretti. Böyle bir şeyhin eli, "Hacerülesved" menzilesindedir. Sahih bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "حَجَرُ الْأَسْوَدِ يَمِينُ اللّٰهِ فِي أَرْضِهِ فَمَنْ لَمْ يُدْرِكْ بَيْعَةَ رَسُولِ اللّٰهِ فَمَسَحَ الْحَجَرَ فَقَدْ بَايَعَ اللّٰهَ تَعَالَى وَرَسُولَهُ / *Hacerülesved, Allah'ın yeryüzündeki elidir. Kim Rasûlullah'a biate yetişememiş ama*

1 [بناء على فقدان الشرائط والأسباب] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [بناء على هذا فقدان الشرائط والأسباب] şeklinde kaydedilmiştir.

2 el-Bakara, 2/189.

Hacerülesved'e mesh etmişse, Allah'a ve Resûlü'ne biat etmiş olur."[1] Bu hadisi, İmam Sehâvî *el-Makâsıdü'l-Hasene*'de zikretmiştir.

Hacı için Hacerülesved'i öpme işi taayyün edince, o kişi Melîk-i Azam'ın yemini (sağ eli) menzilesine indirilir çünkü o, musâfaha ile ahit veriyor. Hacerülesved'i selâmlayan için de Allah katında bir ahit vardır. O hâlde nasıl zâhirî ahit için kral ve sultanların sûrî saltanat tahtına otururken yaptıkları gibi musâfahaya ihtiyaç varsa, aynı şekilde bâtınî ahitte de emin ve edip halifelerin mânevî saltanat tahtına oturduklarında yaptıkları gibi musâfahaya ihtiyaç vardır. Ne var ki sûfî, ahit almaz veya vermezse zamanın imamını tanımadığı için cahiliye ölümü üzere ölmüş olur çünkü sûfînin kâbesi, **[43[a]]** şeyh-i kâmildir. Cennet yakutlarından bir yakut olan Hacerülesved ise onun sağ elidir. Bu, cemâl eli olup makamın sırlarından büyük bir sırdır. Nitekim sol eli de celâl elidir. Allah Teâlâ'nın iki eli mübârek sağ el olmakla birlikte her iki eli ile Âdem'in tıynet hamurunu yoğurmuş ve mâlûma ki o "ayn-ı sâbitedir", tâbi ilminin hikmeti gereği farklı eserler zuhûr etmiştir. Bu nedenle şeyhin cemâl ve celâl eliyle terbiye etmesi gerekir. Şu kadarı var ki celâlin son noktası cemâl olup rahmet de gazabı geçince, şeyhin sağ elini öpmek gerekli olmuştur. Burada büyük bir sır vardır. Bu icmâlî söz, o sırrı hâvîdir. Çalışırsan tafsiline de vâkıf olabilirsin. Verilmiş olan ahit, bu konuda daha fazla söz söylemeye izin vermiyor.

Bir de kuşkusuz zemzem, şeyhin kalp pınarından çıkıp diline akan hayat suyudur. Sonra ihlâs sahiplerinin kalpleri onu içer. Bununla bâtının sıhhati, hakkânî ve ebedî hayat için tevessül ederler. Bu sırlara vâkıf olan tasavvuf ehlinin şeyhine ve varsa hankâhına gidip gelmesi gerekir. Ayrıca zemmedilmiş tamahlardan ve reddedilmiş fâni maksatlardan tasfiye olmuş bir kalp ile şeyhe yönelmesi gerekir zira o, mânevî ihtiyaçların kıblesi olup hakkânî münâcâtın Tûr dağıdır. Onlar mâna hacılarıdır. Şeyh de onların kıblesi ve kâbesidir. Nitekim Cenâb-ı Hak ﴿فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللّٰهِ﴾ "Nereye dönerseniz Allah'ın zâtı oradadır..."[2] buyursa da namaz Kâbe'ye yönelmeden sahih olmaz. **[43[b]]** Bâtınî teveccüh de böyledir. O da şeyhin

---

1 Bk. Deylemî, *el-Firdevs*, II, 159 [2807]. Bu rivayetin aslı itibariyle zayıf olduğu, şâhidleriyle beraber hasen derecesine çıktığı söylenmekle beraber (bk. Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, I, 348-349 [1109]), mevzû olabileceği de ifade edilmiştir (bk. Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdîsi'z-Za'îfe,* VI, 205-206 [2685].

2 el-Bakara, 2/115.

cânibine olduğu zaman sahih olur. Öyle ki şeyhe teveccüh eden, Hz. Peygamber'in (sa) sırrına teveccüh etmiş gibi olur. Ona (sa) teveccühten pay alan bir kimse, gökleri ve yeri yoktan var eden küllî teveccühten de nasip almış olur. Böylece işi tamam, mârifeti kâmil ve en değerli hilâfeti, en büyük verâseti, en yüce rütbeyi de hak etmiş olur.

Şeyh ve sûfî söylediğimiz ve yazdığımız vasıflara sahip değilse, usûl ve âdâb da bahsettiğimiz gibi değilse, hankâhın ve oraya gidip gelmenin ne mânası vardır? Aynı şekilde şeyhin ve şeyhe itimat etmenin ne anlamı kalır? Bu türden olan gidip gelmelerin, tâbi olup sohbette bulunmanın sonu ise zincire vurulmak, pişman olmak ve yok olmaktır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ﴿اِذْ تَبَرَّاَ الَّذٖينَ اتُّبِعُوا مِنَ الَّذٖينَ اتَّبَعُوا وَرَاَوُا الْعَذَابَ وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْاَسْبَابُ وَقَالَ الَّذٖينَ اتَّبَعُوا لَوْ اَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَتَبَرَّاَ مِنْهُمْ كَمَا تَبَرَّؤُا مِنَّا كَذٰلِكَ يُرٖيهِمُ اللّٰهُ اَعْمَالَهُمْ حَسَرَاتٍ عَلَيْهِمْ وَمَا هُمْ بِخَارِجٖينَ مِنَ النَّارِ﴾ "İşte o zaman, izlenenler, kendilerini izleyenlerden hızla uzaklaşmışlardır; artık azabı görmüşler, aralarındaki bağlar kopmuştur. İzleyenler şöyle derler: 'Ne olurdu, bize ikinci bir fırsat verilseydi de şimdi onlar bizden uzaklaştıkları gibi biz de onlardan uzaklaşsaydık!' Böylece Allah, onlara yapıp ettiklerini kendileri için pişmanlık sebepleri olarak gösterir. Onlar artık ateşten çıkacak değillerdir."[1] Yani Allah onlara adâleti ve kahrı ile muamele ederse cehennem ateşinin kendilerini sarmasının yanında (Allah'tan) kopma ve ayrılık ateşinden de çıkacak değillerdir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ﴿اَلْاَخِلَّٓاءُ يَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ اِلَّا الْمُتَّقٖينَ﴾ "Allah'a itaatsizlikten sakınanlar (yani gerçek takvâya ulaşanların) dışında, dostlar bile o gün birbirinin düşmanıdır."[2] Zira onların her biri, ferd-i kâmildir. O da ancak şeriat ahkâmına ve tarikat âdâbına riayet etmek ve mârifet nûrları ile hakikat sırlarına ulaşmakla olur. Allah Teâlâ hikâye yoluyla şöyle buyurmuştur:

﴿قَالَ يَا لَيْتَ بَيْنٖي وَبَيْنَكَ بُعْدَ الْمَشْرِقَيْنِ فَبِئْسَ الْقَرٖينُ﴾ "Keşke seninle aramız **[44[a]]** doğu ile batı kadar uzak olsaydı!' der. Ne kötü arkadaş!"[3]

Yani gayr-i sâlih amel ile fesat ehli sûfî ve yalancı şeyh, ne kötü arkadaştır! Zira yalancı şeyhin sohbetinden pişmanlık ve hüsrandan başka

1 el-Bakara, 2/166-167.
2 ez-Zuhruf, 43/67.
3 ez-Zuhruf, 43/38.

bir şey elde edilmez. Yine Allah Teâlâ hikâye yoluyla [o gün, (dünyada iken) haktan sapmış kişinin ellerini ısırarak şöyle diyeceğini] haber vermektedir:

﴿يَا لَيْتَنِي اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلاً﴾ "Keşke peygamberle (ve peygamber vârisiyle) birlikte aynı yolda olsaydım!"[1] Zira Rasûle biat edenler, Allah'a biat etmişlerdir. Rasûlün vârisine biat edenler de bunun gibidir, zira Peygamber vârisinin daveti de basîret üzeredir. Peygamber'in yolu ile vârisinin yolu aynı yoldur; hak yoludur. Ona ulaştırır,[2] ona hidâyet eder. Bu yol sırât-ı müstakîmdir. Kim bu yolda yürümez, zındık ve mülhid hevâ ehlinin yoluna sapmak suretiyle Peygamber'in vârisini kendisine rehber edinmezse, köprünün kapısını kilitlemiştir. Ve artık o, kahır ateşinin derinliklerindedir. Bunlar âyetlerin icmâlî olarak işaret ettiği mânalardır. "Bunlar Kur'an'ın re'y ile tefsiridir." demekten de sakın! Çünkü Kur'an'ın yetmiş kadar zâhir ve bâtını vardır. Her harfinin sayılamayacak kadar mânaya gelmesi, ihtimal dâhilindedir. Eğer sen yukarıdaki gibi dersen, işârî mânayı inkâr etmiş olursun. Bunu ancak teyzenin kız kardeşinin oğlu inkâr eder. Sonra Yûsuf (as) şöyle dedi: ﴿وَاتَّبَعْتُ مِلَّةَ اٰبَاۤءِي اِبْرٰهِيمَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ﴾ "Atalarım İbrâhim, İshak ve Yâkub'un dinine uydum…"[3] Kâfirler de şöyle dedi: ﴿بَلْ نَتَّبِعُ مَا اَلْفَيْنَا عَلَيْهِ اٰبَاۤءَنَا﴾ "Hayır, atalarımızdan gördüğümüze uyarız."[4] Bu iki söz arasında ne kadar çok fark vardır, çünkü Yûsuf'un (as) babalarının -ki onlar sûrette İbrâhim, İshak ve Yâkub'dur; mânada ise sır, hafî ve ruhtur- dini ancak tevhid ve mârifettir. Bu dine uymak gerekli bir iştir, **[44b]** zira bu dinde şirk ve Hak Teâlâ'nın dışında bir şeye meyil yoktur. Kâfirlerin babalarının dinine gelince, o küfür, cehâlet, âdet ve bidattır. Bunlardan sakınmak ise vâciptir. Bunlar, doğru yoldan bâtıl bir sapmadır. Bunları din olarak kabul etmek ise hevâ ehlinin ve dünyaya tapanların işidir. Her şeyi terk edip Yüce Hazret'e yönelenin işi değil.

Buraya kadar anlatılanları anlamışsan şöyle deriz: Hak ehlinin mânevî babaları vardır. Onlar geçmiş ve hâl-i hazırdaki meşâyihtir. Onların dini; "tevhid", "mârifet" ve "hidâyet"tir. Onlar, geçmiş ve mütekaddimînin gidi-

---

1 el-Furkân, 25/27.
2 [موصلة] kelimesi Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [موصله] şeklinde kaydedilmiştir.
3 Yûsuf, 12/38.
4 el-Bakara, 2/170.

şine aykırı bir işle karşılaştıklarında şöyle derler: “Biz bununla amel etmeyiz çünkü bizden öncekiler bunu yapmamıştır. Onların [reddedip] yapmadıklarını biz de reddederiz, zira onlar mertebelerinde hitâba ermeleri itibariyle gerçek kural koyuculardır. Bize düşen ancak onlara tâbi olmaktır, onların dininde olmayan yeni şeyler ihdas etmek değil.” Bunlar gerçek sünnet ehli kimselerdir. Bâtıl ehline gelince, onların da mânevî babaları vardır. Onlar aldanmış, kandırılmış ve hak yoldan sapmışlardır. Onların dini şirk, cehâlet ve hevâdır. Kendilerine, geçmişlerinin yoluna ve şehvetlerine aykırı bir iş yapmaları söylendiğinde şöyle derler: “Biz bununla amel etmeyiz. Biz babalarımızın hevâlarına tâbi oluruz.” Bunlar da gerçek bidat ehlidir. ﴿وَاِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الرُّشْدِ لَا يَتَّخِذُوهُ سَبِيلاًۚ وَاِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الْغَيِّ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلاً﴾ “Onlar, doğruluk yolunu görseler onu izlemezler. Fakat eğrilik yolunu görürlerse hemen ona saparlar.”[1] Günümüz sûfîlerinin çoğu, putlara tapmakta ve hevâya uymakta büyük pay sahibidirler. İstesem onların ayıplarını sayıp dökebilirim ama az çoğa delâlet eder.[2] Setretmek ise daha evlâdır. Allah en iyi bilen ve en yüce olandır.

---

1 el-A‘râf, 7/146.

2 [لكن القليل يدلّ على الكثير] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [لكن القليل يدلّ الكثير] şeklinde kaydedilmiştir.

[45[a]] BEŞİNCİ BÖLÜM

TARİKAT EHLİNİN LİBASI VE KİSVESİ

Ey varlık elbisesinden soyunup fark ve fâsıla felâketinden kurtulmak isteyen! Öncelikle bil ki bir vücûtta Hakk'ın libası ile halkın libası aynı anda bir arada bulunmaz. Şühûd ehline göre kötü huyları atmak (التَّخْلِيَة), güzel ahlâk sahibi olmaktan (التَّحْلِيَة) önce gelir. Yalan elbisesini giyen, sıddıkların libasını giymeye ve yakîn ehlinin ziynetiyle süslenmeye lâyık değildir. Allah Teâlâ seni "tabiat", "nefis", "kalp", "ruh", "sır" ve "hafî" gibi bazı latîfelerden mürekkep kılmıştır. Bunlardan her biri kendisini örtecek uygun bir libas ister. Sen de bilirsin ki tabiat, şeriatın zıddıdır. Onun avret menzilesinde utanılacak çirkin fiilleri vardır. Bunların örtülmesi ancak "şeriat libası"yla yani şeriatın ahkâmıyla amel etmekle mümkündür. Nefis, tarikatın zıddı olup onun da kibir, öfke, haset ve benzeri nefsânî kötü sıfatları vardır. Bunların örtülmesi de ancak "tarikat libası"nı giymekle yani tarikat âdâbıyla edeplenip usûl ve esaslarına göre mücâhede etmekle mümkün olur. Birincisi, "zâhir libası"dır; zira mâsiyetlerin mülk ve şehâdet âleminden olan bedenle ilgisi vardır. İkincisi, "bâtın libası"dır; zira zikredilen sıfatlar bunlarla örtülür. Bu sıfatların başlangıç noktası bâtınî nefistir ki o da her fesat ve şerrin kaynağıdır. Kalbin durumuna gelince, o Rahman'ın iki parmağı arasında[1] döndürülür [yani O'nun tasarrufunda bulunur]. Kalbin dünyaya ve dünyadaki şeylere karşı tamahı vardır. **[45[b]]** Bu durum, Allah ve âhiret ehli nezdinde doğru karşılanmayan kötü bir iştir. Kalbin libası, talepte doğruluktur. Ruhun durumuna gelince, o, Mevlâ'nın dışındaki şeylere bağlanır. Libası ise ilâhî muhabbettir. Sırra gelince, o da Mevlâ'nın dışındaki şeyleri görür. Onun libası da Mevlâ'yı görmektir, dünyayı ve ukbâyı değil. Hafî'nin libası, Mevlâ'nın hüviyyetiyle bekâsıdır. Bununla hüviyyetini örter.

---

1 [بين] kelimesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [من] şeklinde kaydedilmiştir.

Mevlâ’nın dışındaki hüviyyet, mecazi libastan soyulduktan sonra hakiki libasla bütün mertebelerde örtünmüş ve mestûr olmuş olur.

Böylece bütün bu mertebeleri ve libaslarını bilip her mertebede uygun libası giydiğin zaman, sultanların dahi giyemediği bir elbise (hilʿat) giymiş; yoksulların ve sülûk ehlinin giymiş olduğu hırkayı giymekten de müstağni olmuş olursun. Zira asıl maksat, bâtını kötü sıfatlardan arındırıp güzel sıfatlarla süslemektir; zâhirin tezyini ve ona bir şeyler ilâve etmek değil. Fakat Allah ehli ve onlara tâbi olanların esmâyı kendilerine has yerlerde gerçekleştirmeleri, mütekâbil esmânın ahkâmından olunca, ism-i zâhiri ism-i bâtına işaret ve ona mütekâbil ayna kılmak istediler. Öyle ki bidâyet ehli için bu nazar ve itibarla bereket hâsıl olur. Bu sûret-i bedîa ile nihayet ehli için de tahalluk ve tahakkuk eserleri ortaya çıkar. İşte böylece onlar, tarikat libasını, zâhir ve bâtın ile amel ederek ve bütün mertebelere riayet ederek aralarında maksûd olan mânalara delâlet edecek şekilde yaptılar. Çünkü sûretin mâna ile tatbiki ve şekil yoluyla mânanın tahkiki, **[46[a]]** Allah ehlinin yoludur. Onlar her makamdan en büyük payı ve her mertebeden en bol nasibi alan kimselerdir. Yaya yürüyen nerede, iki kanadıyla uçup giden nerede? Binasını kaymak üzere olan bir uçurumun kenarına yapan nerede, ölüm korkusundan emin yer yaygısı üzerine bağdaş kurup oturan nerede? Allahım, bizi senin rü’yet yerin olduğu için cenneti sevenlerden eyle! Yine bizleri, senin sûret âlemindeki hakikat mazharlarını müşâhede edenlerden kıl! Bizleri, mânayı koruyan şekli reddetmekten ve büyük himayesiyle özün lezzetini koruyan kabuğu terk etmekten de muhafaza buyur!

Sonra bil ki ümmet arasındaki ihtilâf, bir konuda değil bilakis pek çok konudadır. İhtilâf, dinî ve dünyevî işlerde insanlara faydalı ise bir rahmettir. Farklılık, dünya ve âhiret hâllerinin evveliyetinde ve âhirinde nizamına sebep oluyorsa bir nimettir. Allah Rasûlü’nün şu sözünü bilmez misin ki: “لَنْ يَزَالَ النَّاسُ بِخَيْرٍ مَا تَبَايَنُوا فَإِذَا تَسَاوَوْا هَلَكُوا / *İnsanlar farklılık hâlinde olduğu müddetçe hayır üzeredirler; eşit seviyede olduklarında ise helâk olurlar.*”[1] Bu mâna, halkın aklına yerleşmiş olup inkârına da imkân yoktur. Bu sebeple insanlar arasındaki faydalı farklılıklardan biri de giyim

1 Bu rivayet Hasan el-Basrî’ye nisbet edilmektedir. (Bk. Beyhakî, *Şuabü’l-Îmân*, XI, 357 [8663]; Sehâvî, *el-Makâsidü’l-Hasene*, s. 237 [290]; Aclûnî, *Keşfü’l-Hafâ*, I, 285 [903]).

kuşamlarındadır. Hakikatte sultan, giyim kuşamında tebaasından ve maiyetinden farklıdır. Onlardan her bir sınıfın, hazarda ve seferde kendilerini diğerlerinden ayıran farklı bir kisvesi vardır. Meselâ, piyadelerin libası ile süvârîlerin libası birbirinden farklıdır. Diğer sınıfları da buna kıyas edebilirsin. **[46[b]]** Bunu, kanun koyucu sultanlar, din âlimlerinin işaretleri ve yakîn ehlinin âdâbını koymuş olanların delâletleri ile böyle yapmışlardır. Bu, sultanın Allah'ın yeryüzündeki gölgesi olup bütün hakikatleri câmi bir hakikat olması sebebiyledir. Gölge, işinde başına buyruk/müstakil değildir. Bilakis o, güneşe tâbidir. Onu ancak başını semâya çeviremeyen ve serap ile suyun arasındaki farkı ayırt edemeyen kimse başına buyruk görür.[1]

Buradan ortaya çıktı ki her kanunun başlangıcı (mebdei), ancak bâtın (butûn) ehlidir. Fakat onların işlerdeki tasarrufu gizli olunca, işlerin bâtınından ve meselenin iç yüzünden gafil olanlar, bunların onlar eliyle olmadığını zannetmiştir. Bilmez misin ki beden, hayvanî ruhun akışı ve sultânî ruhun tedbir ve tesiri ile ayakta durur. Fakat hareketin ve fiillerin başlangıcı hayvanî ruh olunca, bu ruh, ikincisinin tesirinin görülmesine perde olmuştur. Kaldı ki insan, tüm ruh sahibi olanlarla birincisinde ortak olsa da ikincisiyle insandır, birincisiyle değil. Nitekim enfüsî âlemde tesirin hakikati de sultânî ruhtandır. Yine aynı şekilde âfâkî âlemde de tesirin hakikati rabbânî ilham ehlindendir. Onların hepsinin üzerinde güneşin gücü gibi büyük bir güç vardır. Bunu anla! Zira Abadan şehrinin ötesinde köy yoktur. Fakat zâhir ehli, bâtın ashabının hilâfına zâhir ismine göre **[47[a]]** fiilen hakikate erdikleri için bâtın ehlinin aksine sûret, mülk ve şehâdet âleminde metbû oldular. Bâtın ehli ise, fiilen ism-i bâtına göre hakikate erdikleri için mâna, melekût ve gayb âleminde metbû oldular. İlk fırka ism-i zâhire göre metbû, ism-i bâtına göre ise tâbidir. İkincisi de tam tersidir. Bu, dünyadaki durumdur. Âhirette ise aksi bir durum söz konusudur. Yani tâbi metbû ve metbû da tâbi olur çünkü âhiret saltanatı bâkidir ve âhiretteki daimî zuhûr da bekâ ehli içindir. Nitekim dünya saltanatı fânidir ve buradaki kesintili (munkatı') zuhûr da ancak fenâ ehli içindir.

---

1 [إنما يرى استبداده من لا يقدر على] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [إنّما يرى استبداده لا يقدر على] şeklinde kaydedilmiştir.

Buradan anlamış oldun ki âhiret, dünyanın tersine çevrilmiş hâlidir. Yani âhiret, ruhanî ve latîf idi; tersine döndü ve cismanî kesif olan da ruhanî latîf hâle geldi. Dünya ve âhiretin hakikati birdir. Ancak şu kadarı var ki bâtın-ı latîf, cisim sûretinde zuhûr edince "kesif" olarak isimlendirildi. Taayyünü fenâ bulunca da aslına döner. Birincisi bâtının izhârı, ikincisi zâhirin bâtın hâline gelmesidir. Hakiki fakra vâsıl olanların bâtınî zenginliği âhirette ortaya çıkar. Onlar için devlet-i dâimî vardır. Sûrî zenginliğe vâsıl olanların, mânevî fakirlikleri ise âhirette ortaya çıkar. Onların; Allah'ın zâhirî tecellîsinden kendilerinde bulunan şeylerle, Allah Teâlâ'dan ve O'nun bâtınî tecellîsinden perdelenmiş sultan, melik ve makam, mal ve mülk sahipleri gibi daimi olmayan devletleri (devlet-i munkatı') vardır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ﴿يَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُ﴾ "Bütün sırların ortaya döküleceği gün..."[1] Kâmil kimselerin nefislerinin kabirlerinde çürümemesi, uhrevî ruhaniyet sırrındandır. **[47b]** Nâkıs kimselerin kabirlerinde çürümesi ise dünyevî cismâniyet sırrındandır; zira ilk zuhûr eden şey, sûrî ölümlerinden sonra ve hatta ölüm sırasında kemal ehlinin saltanatıdır. Yine noksan ehli için ölümlerinden sonra ve hatta ölüm sırasında gizlenen[2] ilk şey de odur.

Şeyh-i Kebîr Sadreddin (ö. 673/1274) (ks) şöyle demiştir: "Kâmil kimselerin nefislerinin öyle bir bereketi vardır ki o bereket bedenlerine ve kuvvelerine sirayet eder. Böylece bu sayede bir tür bekâ hâsıl olur ve ruhları bedenlerinden ayrılsa da bedenleri bozulup çözülmez. Aksine bedenleri âhirette yeniden dirilişin başlangıcına kadar bâki kalır. Nitekim Hz. Peygamber (sa) şöyle buyurmuştur: "إِنَّ اللّٰهَ حَرَّمَ عَلَى الْأَرْضِ أَنْ تَأْكُلَ أَجْسَادَ الْأَنْبِيَاءِ / *Allah, arza enbiyanın cesetlerini yemeyi haram kılmıştır.*"[3]

Celvetiyye tarikatımızın kendisine dayandığı Şeyh Üftâde (ö.988/1580) (ks) şöyle demiştir: "Tevhid ehlinin bedeni kabirde bozulmaz ve âzaları dağılmaz. Bilakis tazeliği devam eder; çünkü tevhid, bedenin bozulmasına sebep olan kokuşmayı önler. Nebîlerin vücûdu ise son derece tazedir. Öyle ki onu gören[4] uyuyor zanneder ve esasında bedenlerinde hiçbir eksiklik

---

1 et-Târık, 86/9-10.

2 [وأوّل ما يختفي لأهل النقصان] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [وأوّل ما تختفي لأهل النقصان] şeklinde kaydedilmiştir.

3 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXVI, 84 [16162]; Nesâî, "Cuma", 5 [1374]; İbn Mâce, "İkâmetü's-salavât", 79 [1085]; Hâkim, *Müstedrek*, I, 413 [1029].

4 [حتّى يظنّ الرائي] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [حتّى يظنّ الرأي] şeklinde kaydedilmiştir.

yoktur. Evliyanın vücudu da aynı şekildedir ve toprak onu yemez. Ancak şu kadarı var ki evliyanın bedeni, peygamberlerin bedeni mesabesinde değildir; çünkü peygamberlerin vücudu en düzgün ve en dengeli hâlde iken evliyanın vücudu ise normal düzeydedir. Bu nedenle deri rengi ve siması sararabilir. Peygamberlerin cildi böyle değildir çünkü evliya her kemalde peygamberlere tâbidir. Tâbi olanın mertebesi ise metbûnun mertebesinden daha aşağıdadır. Bu durum, aradaki farkı gösterir." Tekrar konuya dönüp deriz ki: **[48[a]]** Nasıl ki Allah Teâlâ'nın yeryüzündeki gölgesi olan sultanın uygun gördüğü şekilde yardımcıları, muhafızları ve reislerinin farklı farklı elbiseleri varsa, aynı şekilde ilâhî hakikat sırrının mazharı olan sultanın tâbileri için de bu mazhar-ı tâmma ilham edildiği şekilde farklı farklı kisveleri vardır. Onların bir çeşit giysi giyerek toplumdan ayrılmaları, aslında şöhret için değildir. Bilakis onlardan her birini ârızî vasıflar ve beklenmedik hâllere göre diğerlerinden ayırt etmek içindir. Bununla beraber farklı libas uygulamasında ince bir mâna ve derin bir sır gözetilir. Öte yandan rüsûm ehlinin, "yaptı" anlamına gelen "فَعَلَ" lafzını başka bir şey için değil de dudak, orta ve boğaz harflerini içermesinden dolayı sadece vezin için vazetmiş olmaları, aslında şaşılası bir durumdur. Bu fiili vazetmeyi çok beğenmiş ve bu sebeple çok sevinmiş olmalılar ki sarf kitaplarında sürekli bu fiil tekrar edilmektedir.

Yine onlar, sûfî libasının vaz'ında aklın muteber gördüğü ve keşfin kabul ettiği bir mânanın mevcûdiyetini, bu mânaları bilmedikleri ve sadece şekle vâkıf oldukları için uzak gördüler. Zira sûfîlerin ileri gelenleri (ks) ilim ve amel bakımından rüsûm ehlinden daha aşağı seviyede değildirler. Bir de onlar nasıl makbul, vakur, hüccet ve burhan ehliyse aynı şekilde sûfîler de hâl, keşf ve kesin bilgi (ıyân) sahibidirler. Ancak onlar, akıllı bir kimsenin vazettiği şeklin (mebnâ) mâna ve hikmet üzere olduğunu kabul ettikleri hâlde hakîm bir ârifin vazettiği bir şeyi, mâna ve hikmetten yoksun olduğu düşüncesiyle reddederler. Halbuki bu sâdât, işi akl-ı meâd ile anlarlar. Akl-ı meâdda ise ince ve derin mânalara ulaşma durumu vardır. Rüsûm ehli ise işi sadece akl-ı meâş düzeyinde anlarlar. Bu sebeple **[48[b]]** şüpheye düşürülünce de derhal ortadan kalkar. Anlayışlı, beliğ bir kimseye ağzını önemsiz lafızlarla doldurmak nasıl yaraşır? Aynı şekilde söz konusunda

mâhir bir sıddîkın, teferruatta ve genel hususlarda fikrine karşı çıktığı bir kardeşinin saçını ve sakalını tutarak onu sorgulaması nasıl yakışık alır? Kaldı ki o kardeşi, münkirlerle çekişme ve cedel kaynağının başında bulunmakta ve türlü türlü sözlerle onlarla mücadeleye çabalamaktadır.[1] Bu, sûfiyyenin de onlara şöyle demeleri sebebiyledir: Niçin servet ehli ve rüsûm ulemâsı şöhret ve gösteriş için tilki, samur vb. kürkleri giysi olarak seçmişlerdir? Şayet onlar, bu şekilde giyinmelerine gerekçe olarak "örftür" veya "zamanın modasıdır" derlerse, sûfîler de tercih ettikleri elbise ve kisveler hakkında aynı şeyi söyleyebilirler; çünkü bu durumda aralarında ayırt edici bir fark kalmaz. Ancak sûfiyyenin giysisi ashabın (ra) giysisine daha çok benzer; zira onların çoğu abâ, şemle (pelerin) giyerler, pire ve bit gibi haşeratın eziyetlerine de göğüs gererlerdi. Allah'ın az veya çok taksimine de kanaat ederlerdi.

Zamanımızdaki âlimlere gelince, onlar günlük giysilerden ve fakir elbiselerinden yüz çevirirler. Onlar lüks ve gösterişli elbise giymekte büyük devlet adamlarına ortaktırlar. Onlara bu konuda bir şey söylersen, "Nimeti göstermek gerekir ve ilme tâzim vâciptir." derler. Onlar, ilme sımsıkı sarılanları, hayatları boyunca ilim öğrenmek için çalıştıkları gecelerde zilli fitillerini ve lambalarını söndürmemiş, gece karanlığında yataktan uzak kalmış, eski elbiselerle yetinmiş ve istirahat elbisesi giymemiş âlimleri unutmuşlardır. Ey kişi! **[49[a]]** Allah'ın onları senin mârifetinden gizlediğini ve bunun üzerine de senin söz sancağını yükselttiğini mi zannediyorsun? Doğrusu Allah'a yemin olsun ki onlar mârifete ermişlerdir. Hak Teâlâ onları senin kendi ayaklarına vurduğun prangadan kurtarmıştır. Onlar, dünyada zühde ermişler ve bu sebeple Allah onları senin aleyhine delil kılmıştır. Hz. Peygamber (sa) giyim kuşamda kaliteli-yumuşak ve kuvvetli-kalın olmak üzere iki şöhretten nehyetmiştir. Yamalı haydariyye, kalenderiyye, hindiyye vb. giysiler, şöhret elbiseleridir. Nitekim ince avam elbiseleri de bu şekildedir. Muhakkik sûfîler ise itidal yolunu tutmuşlardır. Bu yadsınamaz bir gerçektir. Evet, bazı sâlikler, nefislerini kırmak ve insanların kendilerinden nefret etmelerini sağlamak için eski yamalı elbiseler giyerler. Sonra maslahat hâsıl olunca ilk libaslarına geri dönerler. Buna sûfiyye ıstılahında "yeşil ölüm" derler. Yeşil ölüm, yama üzerine yama yapmak ve bu ölüm çeşidinin

1 Burada Hz. Mûsâ (as) ile kardeşi Hz. Hârûn (as) arasında geçen çekişme ve azarlama olayına telmih yapılmaktadır. Bk. el-A'raf, 7/150; Tâhâ, 20/94. (çev.)

zorluklarına mücâhede ile göğüs germektir; çünkü bu ölüm, nefsi hoşlanmadığı şeylere zorlamaktır. Başka elbise giymeye alışmış bir kimse için yamalı elbise giymek de zordur.

Bana Şeyhim ve Senedim [Osman Fazlı-i İlâhî] (Allah onun ruhunu dinlendirsin), Rum diyarından Filibe'de insanların nefretini üzerine çekmek için bir defasında yamalı bir hırka giydiğini anlatıp şöyle demiştir: "İnsanların anlatılamayacak şekilde bana teveccühünü görünce şehrin ortasından akan büyük nehrin yanına geldim. Orada bir çöplük vardı. Çöplükten bazı bez parçaları alıp onları nehirde yıkadım. Sonra onlardan büyük ve garip bir hırka yapıp **[49^{b}]** cuma günü insanlar vaaz ve tezkir için toplandıkları vakitte giydim. Günlerce benim hakkımda ihtilâfa düştüler."

Şeyhim dedi ki: "Sonra bu şekilde davranmamdan dolayı bana nisbet ettikleri delilik fikri ortadan kalkıp ihtilâflar ittifaka dönüşünce, bu sefer beyaz bir abâ giymeyi amaçladım. Ondan hoş ve zarif bir hırka yapıp insanların toplandığı bir günde de onu giydim. Vaaz bitince caddenin bir tarafından yürüyüp bir kasaba uğradım. Dükkânının önünde iki tane işkembe vardı. Birini sağ elime diğerini de sol elime aldım. Üzerimde de zarif beyaz bir hırka vardı. Çarşıyı bu hâlde yürüyerek geçtim. İnsanlar toplanıp şaşkınlıkla ve yadırgayarak bana bakıyorlardı. Bir kısmı benim için 'deli', bir kısmı da 'sihir' diyorlardı. Sonunda dağıldılar, ilginin azalmasıyla ben de günlerce rahat ettim."

Şöyle dedi: "Yolun baş ve ortalarında olan bazıları, tarikat mertebesinde yüz yüze kaldığı bazı nedenlerden dolayı buna benzer şeyleri hakikatte bir sonuç vermese de yapmıştır. Cumhurun âdetine muhâlif olan her şey, bunun üzerine bina edilir. Nitekim onlardan bir kısmı bu satırlarda gelecektir. Aksi takdirde faydalı olan şey, -âşikârdır ki-[1] teslim, rızâ, Allah'ın takdir ve hükmettiği ile hareket etmektir."

Bu konu tamam olunca biz [Bursevî] deriz ki: Renkler çoktur. Her biri sûfiyye nezdinde muteber ve maksûd mânalardan bir mânaya işaret eder. Beyaz renk, sıfâtî cemâl rengidir ve gündüz ile ona işaret vardır. Siyah renk,

---

1 [كما لا يخفى] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [كما لا يخفى كما لا يخفى] şeklinde kaydedilmiştir.

sıfâtî celâl rengidir ve gece ile ona işaret vardır. Sarı ve kırmızı renkler, beyaz ve siyahın arasında yer alır; **[50[a]]** zira sarıda beyaza, kırmızıda da siyaha meyil vardır. Yeşil renge gelince o, kemal rengidir. Şu âyet-i kerimede ona işaret vardır: ﴿اَلَّذِي جَعَلَ لَكُمْ مِنَ الشَّجَرِ الْاَخْضَرِ نَاراً﴾ "Yemyeşil ağaçtan sizin için ateş çıkaran O'dur."[1] Hz. Şeyh Üftâde (ks), *el-Vâkıâtü'l-Mahmûdiyye*'de kaydedildiğine göre şöyle demiştir: "Yeşilin sûfîlerin ileri gelenlerinin elbisesi olduğu hatırıma gelince edep gereği onu giymeyi terk edip yeşili sadece tâcımda tercih ettim. Siyah giymeyi sevmiyorum ama bir gün siyah bir sarık giydim. Sonra onu başımdan çıkardım, çünkü Hz. Peygamber (sa) onu sadece Mekke'nin fethi günü giymişti. O gün başında siyah bir sarık ve elinde bir kılıç var iken insanlara hitap etti."

Sonra şöyle dedi: "Siyah renk elbise giymeye ehil olanlar, küllî fenâya ulaşanlardır. Zamanımıza gelince, siyahı mücerred taklit için giyiyorlar. Arap şehirlerinde aşçı da pazarcı da giyiyor."

Halvetîlerin çoğu, sıfâtî cemâle işaret olarak benekli beyaz elbiseleri tercih etmişlerdir. Celvetîlerin çoğu ise kemale işaret olarak yeşili seçmişlerdir. Hepsi işaretinde isabetlidir. Râhipler de celâl ve fenâya meylettiklerinden elbisede siyah rengi tercih etmişlerdir, zira Yahudilere nisbetle onlarda zühd ve fenâ vardır. Fakat onların fenâsı Hakk'tan saptıkları ve sırât-ı müstakimden uzaklaştıkları için yerilmiştir. O nedenle şöyle demişlerdir: "Rüyada Hıristiyan görmek yerilmiş fenâya işarettir." Onlar, İslâm'a nassın şehâdetiyle[2] Yahudilerden daha yakındır. Hikâye edildi ki birtakım râhibler **[50[b]]** *Mesnevî* sahibi Hz. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'ye (ks) gelip onun huzurunda eğildiler. Mevlânâ ayağa kalkıp onlara tevazu gösterdi. Bu, şeriat ehline göre zâhirî olarak kötü bir davranıştır. Fakat bu davranışta latîf bir işaret vardır ki o da şudur: Râhipler celâl mazharları idiler ve cemâl onların bâtınında idi. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, cemâl ehlinden idi ve celâl de onun bâtınında idi. İnsanın kemalî yaratılışı her ikisine de istidatlıdır. Fakat her ikisi de zâhir ve bâtın açısından farklılık arz eder. Hüküm, bunlardan fiil ve zuhûr bakımından hangisi galip ise ona göredir. Mağlûp olan için güç ve bâtın yoktur. O nedenle Mevlânâ Celâleddin, onlardaki bâtınî cemâl için -ki kendisinde

1 Yâsîn, 36/80.
2 el-Mâide, 5/82.

bu zâhirdir- tevazu gösterdi. Râhipler de ondaki bâtınî celâl için -ki kendilerinde bu zâhirdir- tevazu gösterdiler. Sonuçta herkes kendisinde mevcut olan cemâliyyet ve celâliyyet hakikati için tevazu göstermiş oldu. Hakikat katında küfür ve iman gerekmedi. Allah, evliyanın işaret ve bakış açılarındaki hasenâtını arttırsın. Celvetiyye tarikatında bidâyet ehli dervişler, siyah hırka giymeyi tercih etmişlerdir; çünkü bidâyet ehli hicap ve berzâh ehlidir. Bu da celâlin kendisidir. Bu renk, onların sülûklerindeki hâllerine de uygundur. Hakikatte ister fakir isterse zengin olsunlar,[1] bu durum değişmez. Kemale ulaştıklarında ise hicap ve perdeler yırtılıp berzahlar katedilir ve âlem-i ağyâr köprüsünden geçilir. Onlar için her yönden yeşil nûr tecellî eder ve sıfat hazretine dönerken onları siyah bir nûr kaplar. **[51ª]** Onlar, Ehad ve Samed olan Allah'tan gelecek tecellîlere göre yeşil ve siyah giyinebilirler.

Celvetî tâcı, sadece yeşil çuhadan olur; başka bir şeyden değil. Beyaz ve benzerleri ise onlara göre süs libası olup tarikat libası değildir. Tâcların renkleri muhteliftir. Her tarikat erbabının reisi, kendisine gelen ilhama ve bâtınî açıdan gördüğü maslahata göre tarikatına mahsus renk ve şekil seçmiştir. Rivayete göre Hz. Ali (ö. 48/668) düşmanın gözüne heybetli görünmek için bazı gazvelerde kırmızı bir külah giymiştir. Bazı sâlikler, Hacı Bayrâm-ı Velî (ö. 833/1429-1430) (ks) zamanına kadar bununla amel etmişlerdir. Hacı Bayram, kırmızıyı beyaz çuha ile değiştirmiş, sonra damadı İznikî Şeyh Eşrefoğlu hazretleri (ö. 874/1429) (ks) de onu beyaz keçe ile değiştirmiştir. O, bunu ancak nefsini kırmak için böyle yapmıştır. Fakat kendisinden sonra gelenler onu oyuncak hâline getirdiler. Düşük davranışlardan sadece Allah'a şikâyet olunur.

Sonra bazı tarikat ehlinin büyükleri, yine tarikat ehlinin ifadelerine göre, tâcı yedi kat semâya işaret olmak üzere yedi parçadan yaptılar. Celvetiyye'nin rehber şahsiyeti Hz. Şeyh Mahmûd Hüdâyî el-Üsküdârî gibi bazı kimseler de tâcı on üç parçadan yaptılar. Bunların on iki parçası on iki asıl isme -ki bunları daha önce zikrettik- işaret ederken **[51ᵇ]** on üçüncü parçayı oluşturan son parça da bu isimlerin ehadiyyetine delâlet eder. Kuşkusuz her şeyin bir "fark" ve bir "cem'" mertebesi vardır. Bu iki mertebeyi cem' eden başka

---

1 [في سلوكهم سوآء كانوا فقرآء] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [في سلوكهم كانوا فقرآء] şeklinde kaydedilmiştir.

bir mertebe daha vardır. Bu asıl isimler, tek tek îtibar edilirse “fark” meydana gelmiş olur. Ehadiyyet ve cem‘iyyet bakımından îtibara alınırsa bu durumda da “cem‘” meydana gelmiş olur. İsimlerin asılları (ümmehât-ı esmâ) hakikatte dörttür: Bunlar; “Hayy”, “Alîm”, “Mürid” ve “Kadîr” isimleridir. Her ismin taayyünde üç tekrarı vardır ve bu şekilde rakam on iki olmuş olur. Bunlara ehadiyyet îtibarı da eklenince toplam on üç isim olur. Celveti sarığının beyaz oluşu, toplanmış ve yayılmış oluşu, tülbendinin bitişik oluşu, birinci “fark”tan sonra meydana gelen cem‘e işaret eder. Arkasının dağınık, büzüşük ve yuvarlak kısmının ayrı oluşu ise cem‘den sonra meydana gelen “fark”a işaret eder; zira ilk “fark”a îtibar edilmez; çünkü o gaflet hâli olup yakaza hâli değildir. Celvetiyye tarikatında hatmiyyet makamının sahibi Hz. Hüdâyî (ks) tâcı bu şekilde tespit etmiştir. Buradan avamın sarığının tülbendinin önden ve arkadan ayrılmasının hâli de anlaşılmaktadır. Şayet “Celvetiyye sarıklarında tülbentlerin durumu niçin tam tersi olmadı[1] yani önü dağınık, arkası toplu olmadı?” dersen şöyle derim: Cem‘ önce gelir. Sonra onu ikinci fark izler. Yüz, Hak hazretlerine bakıyor ise de “mukaddem” öne alınıp “muahhar” da sonraya bırakıldı. Yüze cem‘iyyet uygundur. Ense ise halk tarafına baktığı için ona da “tefrika” münasiptir. **[52ª]** Celvetiyye tarikatı mensuplarının dışındaki bazı kimseler, sadece cem‘e işaret etmek için tülbendi mutlak olarak toplar. Bu durum belli bir taifeye mahsus değildir. Bunu sultanın bazı yardımcıları da yapar. Ama Celvetî sarığındaki şekil sadece kendilerine ait olup başkalarının bu konuda onlara yardımı yoktur.

Halvetî tâcına gelince, çuha parçasından imal edilmiştir. Üzerinde “el-Vedûd” ismine delâlet eden “dâl” resmi vardır. Halka şeklindeki orta kısmı “hüviyyet”in “hâ”sına işaret eder. Vedûd isminde ise ebrâr ve mukarrebûnun makamına işaret vardır. Şayet ism-i fâil olarak “el-vâdd” (الوادّ) mânasında kabul edilirse, “muhib” ve “âşık” anlamına gelir. Hadîs-i Kudsî’de şöyle geçer: “*Ebrârın bana olan iştiyakı arttı*.”[2] Şayet ism-i mef‘ûl olarak “el-mevdûd” (المَوْدُودُ) mânasında ele alınırsa, “mahbûb” ve “ma‘şûk” mânasına gelir. Mahbûbiyyet, muhibbiyyet mertebesinin üzerindedir. Muhibb-i âşıkın ince bir hicabı vardır. Mahbûb-ı mâşuk böyle değildir. O,

1 [فلم لم يعكس ما ذكرت] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [فلم لم يعكس ذكرت] şeklinde kaydedilmiştir.

2 Bu rivayetin sahih olmadığına dair değerlendirme için bk. https://www.dorar.net/fake-hadith/223.

kendisine has bir taayyüne ulaşmıştır. O taayyünün önünde perde ve hicap yoktur. Bu sebeple Rasûlullah (sa) Allah'ın sevgilisi (habîbullah) oldu. Âşıklardan pek çoğu aşk berzahında kalmış ve ondan kurtulamamıştır. Eğer dilersem bazılarını açıklayabilirim. Fakat setretmek daha evlâdır. En iyi bilen ve en yüce olan Allah'tır. Ancak "فَأَحْبَبْتُ أَنْ أُعْرَفَ كُنْتُ كَنْزًا مَخْفِيًّا / *Ben gizli bir hazine idim ve bilinmeyi sevdim.*"[1] sözünde Allah Teâlâ'ya aşk değil, muhabbet nisbet edilmiştir çünkü aşk, muhabbetin ifrat derecesidir. Allah'ın sıfatları ise mutedildir, **[52b]** onlarda ifrat yoktur. Ekmellerin ikinci farktan sonraki hâli, itidal ve eşitlik mertebesine indikleri için aşk değil, muhabbettir. Mîzanlarının iki kefesi farkî ve cem'îdir. Bunu bil.

Keçeden yapılan ve Farsça "külah" denilen sarığı fenâ-yı mahza işaret olmak üzere ancak Mevlânâ Celâleddin (ks) tercih etmiştir, çünkü onun bir tanesi ömür boyu dayanır. Onu giyen, yenileme sıkıntısından kurtulur. O ne güzel yapmıştır. Şüphesiz dünya ve zîneti fenâdan kurtulamaz. Fenâ ehli ise onlardan ancak bâki olanı seçer. Bunu anla! Bunlar, tarikat ehlinin kurallarına göre taçlarının durumudur.

Sarıklarına gelince, anne ve baba cihetinden veya sadece baba cihetinden seyyid olanlar yeşil sarık giyerler. Sadece anne tarafından seyyid olanlar ise yeşil alâmetle yetinirler. Nitekim *Fetâvâ-yı Yahyâviyye*'de bu şekilde kaydedilmiştir. Allah Teâlâ En'âm sûresinde şöyle buyurmuştur: ﴿وَزَكَرِيَّا وَيَحْيٰى وَعِيسٰى وَإِلْيَاسَ كُلٌّ مِنَ الصَّالِحِينَ﴾ "Zekeriyyâ, Yahyâ, Îsâ ve İlyâs'ı da (doğru yola iletmiştik). Hepsi de salihlerden idi."[2] Bu âyette Hz. Îsâ'nın (as) zikredilmesinde, bir önceki ayette yer alan "zürriyet"in bu peygamberler olduğuna işaret vardır. O âyet ise Allah Teâlâ'nın şu beyanıdır: ﴿وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِ دَاوُدَ وَسُلَيْمٰنَ وَاَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَمُوسٰى وَهٰرُونَ وَكَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ﴾ "Daha önce de Nûh'u ve onun soyundan Dâvûd'u, Süleyman'ı, Eyyûb'u, Yûsuf'u, Mûsâ'yı ve Hârûn'u doğru yola iletmiştik. Biz, iyileri böyle ödüllendiririz."[3] Yani Nûh zürriyetinden veya İbrâhim zürriyetinden

---

1 Bu rivayet mevzûdur. bk. Zerkeşî, *et-Tezkire fi'l-Ehâdîsi'l-Müştehira,* s. 136; Sehâvî, *el-Makâsidü'l-Hasene*, s. 150 [838]; İbn Arrâk, *Tenzîhu'ş-Şerî'ati'l-Merfû'a*, I, 148 [44]; Fettenî, *Tezkiratü'l-Mevzûât*, s. 11; Ali el-Kârî, *el-Esrârü'l-Merfû'a*, s. 273 [353]; Şevkânî, *el-Fevâidü'l-Mecmûa*, s. 102-103 [86]; Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, II, 132 [2016].

2 el-En'âm, 6/85.

3 el-En'âm, 6/84.

nebîleri hidâyete erdirdik.[1] Yine aynı şekilde Zekeriyyâ ve Yahyâ zürriyetinden peygamberleri de hidâyete erdirdik. Buna göre kızların evlâtları da hidâyet kapsamı içine girer. Böylece anne tarafından intisaplarından dolayı Hasan ve Hüseyin de (r.anhüma) Peygamberlerin Efendisi'nin zürriyetinden olmuş olur. **[53ᵃ]** Kim onlara eziyet verirse, Hz. Peygamber'in (sa) zürriyetine eziyet etmiş olur. Şeyhzâde'nin *Havâşî*'sinde bu şekilde kaydedilmiştir.

Ümeyyeoğullarına gelince, onlar Hz. Hasan ve Hüseyin'in intisaplarının anne yoluyla olmasından dolayı Hz. Peygamber'in (sa) zürriyetinden geldiğini kabul etmezler. Âyet, onların aleyhine bir delildir. İntisap sahih olunca ister iki taraftan isterse yalnız bir taraftan olsun, mutlak olarak seyyidlere mahsus olan yeşil sarık kullanmaları da sahih olmuş olur. Örf, zâhire göre aralarında bir fark görse de bu böyledir. Sahih olan seyyid, dedesi Hz. Peygamber'in (sa) yolunu ilim, amel ve hâl olarak tutandır. Mutlak olarak bir alâmete ihtiyaç yoktur. Nitekim söyleyen şöyle demiştir: "Resul çocukları için alâmet kıldılar. Alâmet şöhret sahibi olmayan içindir. Nübüvvet nûru onların kerim yüzlerindedir." Bu durum, şerîfi yeşil tarzdan müstağni kılar.

Bunu anladıysan, sadece anne cihetinden seyyid olanı ayıplama konusunda dilini tutarsın; zira o gerçekten seyyiddir.

Hakikatte seyyidliğin mânası, iki âlemde de kölelikten[2] hürriyete ermektir. Bilakis böyle bir seyyid, iki âlemin kölelerine efendi olur. Onlara galip olan hâl, yüce makam ve tasarrufta kemaldir.

Eğer sen "Yüksek sarığın bir kıymeti, bir faydası var mı?" dersen, şöyle derim: Kefende olduğu gibi hâle göre orta yükseklikte bir sarığı tercih etmek daha evlâdır. Ama bazı aldanmışlar, yüksek sarık kullanarak bir kıymet kazanmak isterler ve şöyle iddia ederler: Baş, bedenin en yüksek ve en faziletli âzasıdır. Bu nedenle onu tâzim etmek gerekir. **[53ᵇ]** Halbuki durum böyle değildir; çünkü âzaların ve kuvvetlerin reisi, kalptir. Kalbin tâzimi, dünya ve şöhret yemeğini kesmekle olur. Tarikat ehline göre bu daha gerekli bir durumdur. Seyyidlerin dışındaki sûfiyye sâdâtı ise Celvetiyye'de

1 [وهدينا هؤلاء الأنبياء] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [وهدينا وهؤلاء الأنبياء] şeklinde kaydedilmiştir.

2 [الحريّة عن رقّ الكونين] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [الحريّة على رقّ الكونين] şeklinde kaydedilmiştir.

beyaz, Halvetiyye'de ise çoğunlukla siyah olmak üzere tarikatlarındaki sünnete göre sarık sararlar. Kırmızı sarık sarmak, asla meşâyihin ve onlardan öncekilerin sünnetinden değildir. Farklı renklerin giyilmesinin aslı/esası, hâl ve Melîk-i Müteâl'in tecellîlerinin farklı farklı olmasıdır. Fenâ ve celâlin galip olduğu hâllerde siyahı; bekâ ve cemâlin galip olduğu hâllerde beyazı ve kemalin zuhûrunda da yeşili tercih ederler. Diğer renkleri de bunlara kıyas edebilirsin. Bunun bir benzeri de nübüvvet mührüdür. Mührün hatları Hz. Peygamber'e (sa) gelen ilâhî tecellîlerin çeşitliliğine göre farklılık arz ederdi. Bir de âlimler kırmızı elbise giymek hususunda ihtilâfa düşmüşlerdir. *el-Vâkıâtü'l-Mahmûdiyye*'de, "Kırmızı giymek ittifakla haram olan kibre sebep olduğu için mekrûhtur." denilmiştir.

Şir'at[ü'l-İslâm]'da[1] ise şöyle denilmiştir: "Erkekler kırmızı ve sarı giysilerden sakınır. Hadiste şöyle buyurulmuştur: إِيَّاكُمْ وَالْحُمْرَةَ فَإِنَّهَا زَيُّ الشَّيْطَانِ / *Kırmızıdan sakının, çünkü o şeytanın elbisesidir.*[2] Bu, bir topluluğa göre mecaza hamledilmiştir. Yani şeytan kırmızıyı süslü gösterip onu giymeye davet eder. *Âkâmü'l-Mercân*'da da bu şekilde kaydedilmiştir. Zira kırmızı, kadınların giysisidir ve onlara benzemek haramdır. Nitekim *Şerhu Tuhfeti'l-Mülûk*'te bu şekilde kaydedilmiştir. Kuhistânî ise şöyle der: **[54a]** 'Renklerin en hoşu beyazdır ve yeşili giymek sünnettir.' Nitekim *Şir'a*'da böyle yazılmıştır. 'Siyah giymek müstehaptır.' *Hulâsa*'da böyle kaydedilmiştir. 'Kırmızı elbise giymekte bir beis yoktur.' *Zâhidî*'de bu şekilde yazılmıştır." *Sahîh-i Buhârî*'nin ilk şârihi İbn Battâl şöyle der: "Yaşlı seyyid ve dünya sevgisini kalbinden çıkarmış zâhid için renkli elbise giymek câizdir. Kırmızı, en bilinen renk ve dünyada en güzel zînettir." *el-Fethu'l-Karîb* olarak isimlendirilen *Şerhu't-Tergîb*'te şöyle denilmiştir: "Hz. Peygamber (sa) bir vakit kırmızı cübbe, izâr ve ridâ, bir başka vakit iki yeşil elbise,[3] başka bir vakit kolları dar cübbe, diğer bir vakit yenleri bol elbise, başka bir zaman uçlarını iki omuzu arasına sarkıttığı siyah bir sarık, başka bir

---

1 [وفي الشرعة] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [وفي الشرعيّة] şeklinde kaydedilmiştir.

2 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, XVIII, 148 [317]; Beyhakî, *Şuabü'l-Îmân*, VIII, 340 [5915]; Deylemî, *el-Firdevs*, I, 386 [1555]. Ancak bu rivayetin sahih olmadığı ifade edilmiştir. Bk. Cûzekânî, *el-Ebâtîl ve'l-Menâkîr ve's-Sihâh ve'l-Meşâhîr*, thk. Abdurrahman b. Abdülcebbâr el-Firyevâî, Riyad: Dâru's-Sumay'î li'n-neşri ve't-tevzî', 1422/2002, II, 302 [648].

3 [و ردآء وفي وقت ثوبين أخضرين وفي وقت جبّة] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [ردآء وفي وقت جبّة] şeklinde kaydedilmiştir.

vakit siyah yünden bir peştemal yani giysi giymiş, yüzük takmış, mesh ve ayakkabı giymiştir." Ebu'l-Leys, *el-Bustân*'da şöyle der: "Rasûlullah'ın (sa) kırmızı giymesinin yasaklamadan önce olması muhtemeldir. Kırmızı giymenin mekrûh olması daha doğrudur."

Biz sûfîler topluluğu, ihtilâflı konularda ihtiyatla amel ederiz. Nehiy, tercihe şayan olandır. Nitekim *Usûl*'de böyle denilmiştir. Şüphe yoktur ki kırmızı diğer renklere göre ziynet giysisidir ve onu giyen kibirden emin değildir. En azından avama benzer, zira halk kırmızı giymeyi âdet hâline getirmiş ve onlara göre kırmızıdan daha sevimli bir renk yoktur. Kim bir kavmin kıyafetini giyinirse onlardan olur. Kim de bir grubun[1] sayısını arttırırsa o da onlardan olur. Fiilin, halkın fiili gibi olursa havâs dairesine girebilir misin? Avam âlimlerinin ruhsatları seni aldatmasın! **[54b]** Kuşkusuz Hz. Peygamber (sa) bazı vakitlerde ruhsata delâlet eden bazı fiiller yapmış olsa da ancak onun bu fiili fetva ehline cevâz için beyandan ibarettir. Dünya, âhiret ehline haram ise ziyneti ve şöhreti nasıldır?

Şayet[2] "Kırmızı giymenin haramlığı, li-aynihî olmayıp li-gayrihî olsa da kibir sebebiyle giyene yine 'haram' olur. Böyle bir şey aklına gelmezse mendil kullanmak gibi kırmızı giyilmesi helâldir. Asıl olarak mübah olan bir şey, vasıf itibariyle haram olabilir. Eğer tahkike erip nefsinden emin olan bir kimse kırmızı renk elbise giyerse bir şey lâzım gelmez." dersen, şöyle derim: Evet, öyledir. Ancak şu kadarı var ki havâs kendilerinden öncekilerin sünnetlerine riayet eder, onların yolunu gözetip giydiklerini giyer, terk ettiklerini de terk eder. Hatta onlar zamanlarındaki bidat ehlinin şiârı olmuşsa onların sünnetlerini de terk ederler; çünkü zamanın değişmesiyle insanların ahvali de değişmektedir. Kuhistânî şöyle der: "Sünnetin terk edilmesi bidat ehli için şiâr olmuştur. Söylediklerine göre, yüzüğü sağ ele takmak sünnettir, zira zamanımızda sünnet olan, yüzüğün sol elin serçe parmağına takılmasıdır. Hz. Peygamber'in (sa) "اِجْعَلْهَا فِي يَمِينِكَ / *Yüzüğü sağ eline tak*."[3] sözü, İslâmiyet'in başlangıcında idi. Sonra ise bu, haksızlık ve zulüm ehlinin alâmeti oldu. *Hulâsa*'da bu şekilde kaydedilmiştir. Buna

1 [قوم] kelimesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [قوام] şeklinde kaydedilmiştir.
2 [إن صحّ] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [صحّ] şeklinde kaydedilmiştir.
3 Bk. Ebû Dâvûd, "Hâtem", 5 [4226]; Tirmizî, "Libâs", 16 [1744]; Nesâî, "Zînet", 47 [5197]; İbn Mâce, "Libâs", 42 [3647].

Aşûre gününde sürme sürmeyi ve benzeri uygulamaları terk etmeyi kıyas edebilirsin. Kuşkusuz bu, muteber hadis kitaplarında sahih bir hadis ile sabit olmuştur. Kim bu hadisin mevzu olduğunu iddia ederse bu iddiası reddedilmiştir. Sonra bununla amel terk edilmiştir, çünkü bu uygulama çirkin bir işe sebep olur ki o da hain ve melʿunlara benzemektir.

Velhâsıl, tarikat ehli -ki onlar hakikat yolcusudur, çocuklar gibi oyun oynayanlar değildir- siyah, beyaz ve yeşil hırka giyerler. Aynı şekilde **[55[a]]** bu renklerde elbise de giyerler. Kırmızı, mavi ve sarı renklerden sakınırlar. Yine bu renklerden üstlük giymekten de uzak dururlar. Rivayete göre Rasûlullah (sa) sarı elbise giymiştir. Fakat zikredilen renkler daha sevimli ve daha uygundur. Aynı şekilde bürd-i yemânî, muhattat-ı şâmî, Bursa renkleri gibi iki veya daha çok renkli iplikle dokunmuş elbise giymek de meşâyih ve tarikat dervişlerinin kıyafetinden değildir. Zira bunlarda ikilik vardır ve biri isteyen, yiyecek ve giyecekte ancak bire razı olur.

Muhakkik sûfîler; siyah, sarı veya mavi mesh ile birlikte kırmızı ayakkabı giymeye devam etmişlerdir. Onlar böyle yapmakla farklı renkleri bir arada giyinerek nefsi kırmayı ve mücâhede yapmayı hedeflemişlerdir; çünkü ziynetin tamama ermesi, sarı ayakkabı ve meshin giyilmesi ile olur. Biri sarı diğeri başka bir renkte değil, zira farklı şekillerde giyilmesi durumunda nefsin payı daha az olur. Siyah mesh bidâyet ehli için, mavi tevassut ehli ve zikir meclislerindeki zâkirler için, sarı ise nihayet ehli içindir. Bunun sırrı, ilâhî nûrların siyahından başka olan siyah, nefs-i emmârenin sıfatıdır. Buna Hz. Peygamber'in (sa) şu sözünde işaret vardır: "اَلْفَقْرُ سَوَادُ الْوَجْهِ فِي الدَّارَيْنِ / *Fakirlik iki dünyada da yüz karasıdır*."[1] Yani fakirlik, Allah'tan başkasına muhtaç olmaktır. Yüz (vech), "وَجْهَهُ كَرَّمَ اللّٰهُ / Allah onun yüzünü (zâtını) şerefli kılsın." sözünde de olduğu gibi mecazi olarak mümkün olan varlığın zâtı demektir. Siyahı (sevâd) zikretti, çünkü onun diğer renklere göre iki sır ile ayrıcalığı var.[2] Siyah, bulunduğu mahalden defalarca yıkansa bile asla ayrılmaz. **[55[b]]** İstersen onu gidermek için çalış. Siyah, nefs-i emmârenin sıfatlarından ve renklerinden biri olunca,

1 Bu rivayet mevzûdur. Bk. Sâgânî, *el-Mevzûʿât,* s. 53 [80]; Fettenî, *Tezkiratü'l-Mevzûʿât*, s. 178; Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, II, 87 [1837].

2 [لأن له مزيد اختصاص] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [لأن له مزيدا اختصاص] şeklinde kaydedilmiştir.

fark-ı evvel ehlinin hâline de uygun oldu; zira onlar bidâyet ehlidir. Mavide ise parlaklık vardır. Siyaha göre bir inkişaf söz konusudur. Bu renk, nefs-i emmârenin üzerindeki levvâme ve mülheme ashabı içindir. Sâlik için ikinci doğum, felâsife insanı yani “iksir doğumu” menzilesinde olunca, emmârede siyah, levvâmede boz/toz rengi, mülhemede gri, mutmainnede beyaz muteber oldu. Şüphesiz Allah Teâlâ, sülûk sebeplerinin tertibini ve nefsin vasıflarının zuhûrunu, iksir maddelerinin tertibi, mürekkep renklerin ve cesedin zuhûru gibi kılmıştır. Sarı renge gelince o, madenlerin en üstünü hâlis altının sıfatıdır. Sabit oldu ki Hz. Peygamber (sa) insanları madenlere benzetmiştir. Bu sebeple en üstünün (altın) sıfatı, en üstün olanın ayakkabısına münasip oldu. Kemal ehlinin bu rengi diğer uzuvlarına değil de ayakları için uygun görmelerinin sebebi, dünyanın ayakları altında mağlûp olduğuna işaret etmek içindir.

Şayet “Hz. Ali’nin (ra) ‘مَنْ لَبِسَ نَعْلًا صَفْرَآءَ قَلَّ هَمُّهُ / *Kim sarı ayakkabı giyerse kederi az olur.*’[1] sözü hakkında ne dersin? Zira bu söz, sarı ayakkabı giymeyi teşvik etmektedir. Sen ise kırmızı ayakkabıyı tercih ettin.” dersen, şöyle derim: Onlar maslahata göre bazen kırmızı, bazen de sarı giyerler. Bu konuda onlarla tartışılmaz, zira kendi hâllerini başkalarından daha iyi bilirler. Onların dünya kaygısı gibi bir durumları da yoktur ki sarı giyerek kaygıları azalsın; çünkü onların kaygıları Mevlâ kaygısıdır, dünya ve ukbâ düşüncesi değildir. Onların zikri, Melik-i Alâ zikridir, memlûk ve ednâ zikri değil. Böyle bir kaygıyı renklere bakmak uzaklaştırmaz, **[56a]** onu ancak insanlardan mahcup olanların bildiği bir rengi olmayan kimseye nazar giderir. Hadiste, “ثَلَاثٌ يُجَلِّينَ الْبَصَرَ النَّظَرُ إِلَى الْخُضْرَةِ وَ إِلَى الْمَآءِ الْجَارِي وَ إِلَى الْوَجْهِ الْحَسَنِ / *Üç şey gözü cilalar. Yeşile, akarsuya ve güzel yüze bakmak*.”[2] denilmiştir. İbn Abbâs (ra) da “Ve uyurken sürme çekmek.” diyerek bir ilâve yapmıştır. Sonra her sûret, kendisine has isim eliyle özel bir sıfata boyanır. Ârifin nazarında onun için benzeri olmayan sıfâtî bir güzellik vardır. Zâtî güzelliğe gelince, o, Rabbü’l-erbab olan, vasfedicinin vasfından

---

1 Bu rivayet hadis olarak mevzûdur. Bk. Fettenî, *Tezkiratü’l-Mevzûât*, s. 158; Ali el-Kârî, *el-Esrârü’l-Merfûʿa*, s. 357 [523]. Hz. Ali’nin sözü olduğu konusunda bk. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, 1407, I, 150.

2 Deylemî, *el-Firdevs*, II, 91 [2485]. Bu rivayet mevzûdur. Bk. İbn Cevzî, *el-Mevzûât,* thk. Abdurrahmân Muhammed Osmân, Medine: el-Mektebetü’s-Selefiyye, 1966-1968, I, 163; Süyûtî, *el-Le’âli’ü’l-Masnûʿa fi’l-Ehadîsi’l-Mevzûʿa,* thk. Salâḥ b. Muhammed b. Uveyda, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1417/1996, I, 105; Şevkânî, *el-Fevâ’idü’l-Mecmûa,* s. 217.

müstağni bulunan Allah içindir. Eğer sıfatlara bakarsan, gam ve kederin dağılması için bu mevcudatın tamamı seni nazar kılmaya davet eder. Şayet zât aynasına bakarsan ancak nefsini sıfatlardan soyutlanmış bir hâlde görürsün. Orada ne gam ne sevinç ne ayna ve ne de zuhûr vardır.

İşte böylece insanların hayırlılarına göre, kisve ve libas konusunda senden perdeyi kaldırdık. Sûfîleri inkâr edenlerden biri sana, "Bizim kitaplarımızda tâc ve hırka bölümleri yok." derse, ona şöyle dersin: "Bizim kitaplarımızda da samur, tilki kürkü ve Halep kumaşına pamuk doldurma bölümleri yok. Eğer ben işimde bidat üzere isem, vaktimi ve ömrümü bununla zâyi ediyorsam, kötü hâlde sen benden daha da ileridesin. Öyle ki dedikodu (kıylükâl) ile ömrün zâyi olmuştur. Allah sana nefs-i emmâreni unutturmuş, kendinin hak üzere yukarıda ve halkın[1] ise çok çok aşağıda olduğunu ileri sürerek gösterişe düşmüşsün. İlginçtir ki muhakkik sûfîler giyimlerinde, **[56b]** oruçlarında, kıyamlarında, bütün hâllerinde ve hükümlerinde sanki iffetle mevsuf[2] olan ashâb-ı suffe gibidir." Nimetlerin şımarttığı ve bu sebeple yemek yiyişleri inek yiyişi, su içmeleri camızın su içişi, uykuları köpek uykusu gibi, karınları sandukadan daha iğrenç ve bozuk olanlar onları nasıl ta'n ederler? Kibrinde sanki Kisrâ onun maiyetinin hâmili, Kârûn nafakasının vekili ve Belkıs da sancaktarlarından biridir. Sanki Yûsuf onun gözüyle bakıyor, Lokman onun hikmetiyle konuşuyor. Sanki yeşillik onun için çardak yapılmış, yeryüzü onun adına serilmiştir.

Ey kişi, bunlar senin sıfatın ve hâlin! Ey ezâ kabı olan! Haddini bil, ey miskin! Din ehlini sen daha iyi biliyor değilsin. Bilakis sen, Allah ehline [karşı] dili en uzun ve hâl olarak da Allah'ı bilmekte insanların en cahil olanısın!

Allahım! Senden tahkik yolunda ismet, tevfik ve ictihad istiyoruz. Şühûd mertebelerinin en yücesine ulaşmayı, vücûd sırrının mârifet dâiresine girmeyi, esmâ ve erbabına göre mazharlarına nazar etmeyi, müsebbib ve esbâbıyla her eşyâda senin tevhidini diliyoruz. Şüphesiz sen dilediğini saptırır, dilediğini hidâyete erdirirsin. Bilinç (sahv) hâlinde de kendinden geçme hâlinde de iş senin elindedir.

---

1 [أنّك في الإقبال على الحقّ و الخلق ورآء] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [أنّك في الإقبال على الحقّ والحقّ ورآء] şeklinde kaydedilmiştir.

2 [الموصوفون] kelimesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [الموصوفين] şeklinde kaydedilmiştir.

ALTINCI BÖLÜM

CELVETİYYE SİLSİLESİ

Bil ki şânı yüce olan Allah, insan fertlerini Âdem ve Havva'dan yaratmıştır. Âyet-i kerimede ifade edildiği gibi: ﴿وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالاً كَثِيراً وَنِسَاءً﴾ "İkisinden birçok erkek ve kadın üretip yaymıştır…"[1] **[57ª]** Bu taayyüne çıkan her çocuğun onu taayyün ettiren bir babası olması gerekir. Ancak hârikulâde bir şekilde dünyaya gelen Îsâ (as) ile iki kadından doğan Satîh-i Kâhin bu genel kuralın dışındadır. Bununla birlikte cesediyet ve temessül âlemi bakımından Îsâ'nın (as) babasının "Rûhulkudüs" olduğunu söylemek mümkündür. Zira onun tam bir insan şeklinde temessül etmesi/görünmesi, Meryem'in rahmine ulaşacak tesirli bir üfleme ile üflemesi, baba yerinde ve onda (Îsâ) nutfesinin taayyünü menzilesindedir. Bu her ne kadar normal dışı/farklı bir şekilde olsa da onun sûrî sebeplerden bir sebep vasıtasıyla doğması, babadan meydana gelmesi gibidir; çünkü baba bir canlıdır ve onun nutfesinden (sperm) başka bir canlı doğar. Satîh ve benzerlerinin doğumu ile ilgili sorulara verilecek cevap da bu şekildedir; çünkü iki kadından biri ve onun suyu, erkek ve spermi şeklinde taayyün etmiştir. Böylece doğum, baba gibi aklın kabul ettiği zâhirî bir sebebe bağlanmıştır. Babalığın gerçekleşmesi ise şu şekilde olmuştur: Baba, ilk doğan, yani topraktan yaratılan bir varlıktır. Tesir ondan (babadan)dır; zira o hakîkat-i fâiledir. Anneden değildir; çünkü o, hakîkat-i kâbiledir. O, her ne kadar tohumu ekmek için mahal gibi zorunlu olsa da bu böyledir. Yine onda bir çeşit terbiye de söz konusudur. Bunun hakikati şudur: Erkeğin var oluşu (taayyün), "Allah" isminin taayyün mertebesinde; kadının var oluşu ise "Rahmân" isminin taayyün menzilesindedir. Anne rahmi bu isimden türetilmiştir. Çocuğun taayyünü ise "Rahîm" isminin taayyünü mesabesindedir.

1 en-Nisâ, 4/1.

"إِنِّي أَجِدُ نَفَسَ الرَّحْمَنِ مِنْ قِبَلِ الْيَمَنِ / *Rahmân'ın nefesini Yemen tarafından alıyorum."*[1]hadisinde Hak, nefesi, peygamberinin lisanıyla "Rahmân" ismine nisbet etmiştir; **[57b]** çünkü Hak Teâlâ, ilâhî isimlerin talep ettiği âlem sûretlerinin icâdını "Rahmân" isminin tecellîsiyle yapmıştır. Her şeyin hakikati üzerine yayılan bir tecellî olan rahmetin taalluk ettiği şey, mevcut bulunan sûretlerdir.[2] Nitekim Allah Teâlâ nasıl mümkün varlıklara "Rahmân" ismiyle vücûd vermişse ve bu sayede mazharlar, sûretler ve şekiller ortaya çıkmışsa, aynı şekilde erkek de çocuklar üzerine rahim vasıtası ile vücûd vermiş, böylece eser ve fiiller ortaya çıkmıştır. Bu sırrı anla! Âlemdeki levh ve kalemi görüp bunlardan ortaya çıkan âdemoğlunun nakışlarına bak. Eşi ile münasebette bulunan bir hakîme "Ne yapıyorsun?" denildi. O da "Tamam olursa insan olacak." dedi. Hak Teâlâ, sûret âlemindeki varlıkların silsilesini, ilmine tâbi hikmetinin ve hikmetiyle ilişkili ahvale tâbi ilminin gereği olarak birbirine bağlamıştır. Onun dilemesi, her şey ömrünü tamamlayıncaya kadar bu şekildedir: ﴿وَكَانَ اللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُحِيطاً﴾ "Allah ilmi ile her şeyi kuşatandır."[3] Mânevî âlemde de durum aynıdır. Bilmez misin ki Allah Teâlâ, Âdem'i (as) yarattı ve onu beşeriyetin atası kıldı. Bütün nebîler, velîler ve onların düşmanları çağlar boyu nesilden nesile çoğaldı. Yine asırlarca cismaniyetlerini sûrî izdivaçla ondan aldılar. Bu durum, son doğacak çocuğa kadar bu şekilde devam edecektir. Aynı şekilde Allah Teâlâ, Muhammed'in (as) ruhunu yarattı, onu küllî ve cüz'î olarak ruhların atası kıldı. O, cismaniyet açısından her ne kadar âdemoğlu olsa da ruhanîyet açısından Âdem'in (as) babası; Îsâ'nın da dedesi sayılır. Çünkü Îsâ, ruhunu/feyzini Rûhulkudüs'ten almıştır. **[58a]** Rûhulkudüs de Hz. Peygamber'in (as) ruhaniyetinin kaynağı olan ruhtan feyz almıştır. Buna göre Hz. Peygamber (as), Rûhulkudüs için bizzat baba ve Îsâ için de vasıta ile baba (dede) olmuştur. Bu[4] mânevî izdivaç, Muhammedî ruhun feyzini kabul eden son kişiye kadar da devam edecektir.

---

1 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XVI, 576-577 [10978]; Deylemî, *el-Firdevs*, I, 113 [382]; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, V, 57 [4661]. Muhaddis Şuayb el-Arnaût *Müsned* tahkikinde uzunca nakledilen hadisin yukarıda ifade edilen bölümünün münker olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca İbn Hacer'in bu rivayet için "Onun aslını/senedini bulamadım." dediği de nakledilmiştir. Bk. Ali el-Kârî, *el-Esrârü'l-Merfû'a*, s. 137 [106]; Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, I, 260 [801]; Şevkânî, *el-Fevâ'idü'l-Mecmûa,* s. 436 [21].

2 [إنّما هو الصور] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [إنّما هي الصور] şeklinde kaydedilmiştir.

3 en-Nisâ, 4/126.

4 [فهذا الإزدواج] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [فهذه الإزدواج] şeklinde kaydedilmiştir.

Hakikatte Âdem tek bir nefis/kişidir, o da hakikatte rûh-i Muhammedî olan akl-ı evveldir. O, ilk Âdem'dir. Yani insanî hakikatin ceberût âlemindeki ilk mazharıdır. Mücerred varlık âlemine "ceberût âlemi" denir. Ceberût ehli, ruhanî sûretleri olan varlıklardır. Mücerred nefisler ile mücerred akıllar aynı şeydir. [Aralarındaki fark itibarîdir.] Şehâdet ve zâhire itibarla "nefisler" (nüfûs); gayb ve bâtına nisbetle de "akıllar" (ukûl) denilir. Meselâ ruhlar mertebesi, ilmî sûretlerin mazharları olması itibariyle "nefisler"; a'yân-ı sâbite olması itibariyle de "akıllar" olarak isimlendirilir. Gezegen ve yıldızlar gibi gök cisimlerini hareket ettiren yani döngüsel irâdî ilk hareketi sağlayana "cevherler" denir ki bunlar zât ve nefislerinde bulunan gezegenlerin maddelerinden soyutlanmıştır, hareketlerinde ise gezegenlere bağlıdır. Bunun sebebi, gezegenlerin hareket etmesinde kaynak/ilke olmasıdır. Bu mücerred cevherlere "konuşan felekî nefisler" de denir.

Bu âlemde yani ceberût âleminde hakiki Âdem'in Havvâ'sı, Âdem'in sol kaburgasından yani "yaratılmışlar cihetine gelen" taraftan yaratılan küllî nefistir, zira Âdem'in sağı **[58b]** "Hak cihetinden gelen" tarafıdır ve bütün nefs-i nâtıkalar ondan vücûd bulmuştur. Havvâ, melekût âleminde insanî hakikatin ilk mazharıdır. Melekût âlemi, melekler âlemidir. Bu âlemin ehli, latîf cismanî sûretleri olan varlıklardır. O da cüz'î nefislerin kendisinden doğduğu küllî nefistir. Onun Havvâ'sı cisimlerdeki küllî tabiattır. Yani Hak ehline göre tabiat, cismin melekûtu için kullanılır. Bu; unsurî olsun felekî olsun, basit olsun mürekkep olsun cisimlerin tamamında sârî olan bir kuvvettir. Bu güç, küllî nefis için, cismin izhârında ve tedbirinde ortaya çıkan âlet gibidir. Hayvanlarda ise hayvânî ruh menzilesindedir, zira fiil ve infiâl onun vasıtasıyla ortaya çıkar. Onun fertleri ise, mücerret nefisler için olan âletler gibidir. Nitekim küllî olanı da küllî olanı için âlettir. Mülk âleminin ilk mazharı, beşerin babası Âdem'dir. Mevcudatın ilki de "ilk akıl"dır.

Sonra sırasıyla küllî nefis, küllî tabiat, hebâ, küllî şekil, küllî cisim, arş, kürsî, felek-i atlas, felek-i menâzil, semâ-i keyvân, semâ-i müşterî, semâ-i mirrîh, semâ-i şems, semâ-i zühre, semâ-i utârid, semâ-i kamer, ateş, hava, su, toprak, maden, nebât, hayvan, melek, cin, insan ve mertebe gelir. Bu yirmi sekiz varlığa, **[59a]** rahmânî nefesin zâhirî harfleri denir. Bunların mukabilinde sırasıyla Rahmânî nefesin bâtınî harfleri vardır ki onlar da şunlardır:

el-Bedî', el-Bâis, el-Bâtın, el-Âhir, ez-Zâhir, el-Hakîm, el-Muhît, eş-Şekûr, el-Ganiyy, el-Muktedir, er-Rabb, el-Alîm, el-Kâhir, en-Nûr, el-Müsavvir, el-Muhsî, el-Mübîn, el-Kâbız, el-Hayy, el-Muhyî, el-Mümît, el-Azîz, er-Rezzâk, el-Müzill, el-Kavî, el-Latîf, el-Câmî ve er-Refî' isimleri gelir.

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ﴿رَفِيعُ الدَّرَجَاتِ ذُوالْعَرْشِ﴾ "O dereceleri yükseltendir, arşın sahibidir..."[1]

Bu böyledir, çünkü mülk olsun melekût olsun bu hakikatlerin hepsi ilâhî dereceler ve rahmânî mertebelerdir.

Bu yirmi sekiz isme mukabil olarak rahmânî nefesin mutlak harfleri gelir ki tilâvet ve edâ ehlinin tertibine göre sırasıyla şunlardır:

Hemze (أ), he (هـ), ayn (ع), ha (ح), hı (خ), gayn (غ), kaf (ق), kef (ك), cim (ج), şın (ش), yâ (ي), dad (ض), lam (ل), nûn (ن), ra (ر), tı (ط), dal (د), te (ت), ze (ز), sin (س), sad (ص), zı (ظ), se (ث), zel (ذ), **[59b]** fe (ف), be (ب), mim (م) ve vav (و)'dır. Bunlar, mecazi harflerdir; zira mukâbil isimlerin mecazileri olduğu gibi harflerin de mecazileri vardır. Sûfiyye sâdâtına göre (Allah onların sırlarını takdis eylesin) bu böyledir. Bu sebeple onlara hakikatlar (hakâik) denilmez. Hakikatler ancak biraz önce işaret ettiğimiz üzere bu harf ve isimlerle gerçekleşen taayyünlerdir.

Perdeler (hucüb) yetmiş bindir. Bunlar sırasıyla nefis, kalem, levh, hebâ, cisim, arş, kürsî, yedi cennet, yedi cehennem, yedi felek ve yedi rükun olmak üzere hepsi toplam otuz beştir. Zâhir ve bâtın olma itibariyle bu rakam yetmiş olur. Daha sonra bunların her biri bin[2] kısma ayrılır ve böylece rakam yetmiş bine ulaşmış olur. Kâinâtın tertibiyle ilgili zikrettiğimiz şeyler, ehlullah tarafından kabul edilip benimsenmiş hususlardır.

Hakîm ve filozoflar, on aklı kabul ederler. Bunları açıklamamız gerekmez. Fakat konuyu tamamlamak için onları burada zikretmemizde fayda vardır.

Şöyle deriz: Reis İbn Sînâ (Allah onu bağışlasın) risâlelerinden birinde şöyle demiştir:

---

1 el-Mü'min, 40/15.

2 [ألف] kelimesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [الألف] şeklinde kaydedilmiştir.

"Allah'ın ilk yarattığı şey, nûrânî bir cevher olup hâlis nûrdur. Herhangi bir cisimde veya bir maddede değildir. Bu nûr zâtını ve yaratıcısını idrak eder. O, salt akıldır.

İlâhiyatla ilgilenen bütün bilgeler ve peygamberler (as), bu görüşün doğruluğu üzerinde ittifak etmişlerdir. Nitekim Efendimiz Muhammed (as) şöyle buyurmuştur: 'أَوَّلُ مَا خَلَقَ اللَّهُ الْعَقْلَ / *Allah'ın ilk yarattığı şey akıldır*.'[1] Bu akıl için üç çeşit bilme vardır:

Birincisi, yaratanını tanır. İkincisi, kendini bilir. Üçüncüsü **[60[a]]** kendi varlığının mümkün varlık olduğunu bilir.

Yaratanını tanımasından dolayı başka bir akıl daha meydana gelir. Bu durum bir kandilden, başka bir kandilin oluşmasına benzer. Kendisinin ilk olanla zorunlu zâtını bilmesinden sonra 'nefis' meydana gelir. O da akıl gibi ruhanî bir cevherdir.

Şu kadar var ki mertebe itibariyle aklın altında yer alır. Kendi mümkün zâtını bilmesinden de cismanî bir cevher meydana gelir ki o da 'Felek-i Âzam'dır. Şeriat ehlinin diliyle buna 'arş' denir ve az önce zikredilen nefis, bu arşa aittir. Bu nefis, ruhumuzu, cismimizi hareket ettirdiği gibi, 'Felek-i Aksâ'yı hareket ettiren 'küllî nefis'tir. Bu hareket şevk doludur, onunla felekî-küllî nefis, aşk ve şevk ile ilk akla yönelir.

İlk akıl, ilk mahlûktur.[2] Bu yüzden ilk akıl, ikinci akıl için bir akıl olur. İkinci akıl[3] da Felek-i Aksâ için kendisine itaat edilen bir akıl olur. Daha sonra ikinci akıldan; akıl, nefis ve cisim oluşmuştur. Cisim felektir ve o da sabitelerin feleğidir. Şeriat ehlinin ifadesiyle o kürsîdir. İşte ikinci nefis de bu akla aittir. Böylece üçüncü akıldan bir akıl, bir nefis ve bir felek daha ortaya çıktı.

Bu felek 'Zühal (Satürn)' feleği; nefis de Zühal'in nefsidir. Daha sonra dördüncü akıldan bir akıl, bir nefis ve bir felek daha çıktı. Buradaki felek 'Müşteri (Jüpiter)' feleği olup nefis de Müşteri'nin nefsidir. Daha sonra beşinci akıldan yine bir akıl, bir nefis ve bir felek daha hâsıl oldu. Bu felek 'Merrîh (Mars)' feleği olup nefis de Merrîh'in nefsidir. Daha sonra altıncı akıldan bir akıl, bir nefis ve bir felek daha hâsıl oldu. Bu felek de 'Güneş' feleği olup nefis de Güneş'in nefsidir. **[60[b]]** Daha sonra yedinci akıldan da bir akıl, bir nefis ve bir felek çıktı. Bu felek 'Zühre (Venüs)' feleği olup nefis de

---

1 Deylemî, *el-Firdevs*, I, 13 [4]. Bu rivayetin Hâfız el-Irâkî tarafından zayıf (bk. *Tahrîcu Ehâdîsi'l-İhyâ'*, s. 99 [3]), başkaları tarafından ise mevzû olduğu ifade edilmiştir (bk. Sâgânî, *el-Mevzûʿât,* I, 35 [27]; Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, I, 263 [823]).

2 [وهو المخلوق الأوّل فصار] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [وهو المخلوق فصار] şeklinde kaydedilmiştir.

3 [للعقل الثاني والعقل الثاني عقلا للفلك] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [للعقل الثاني عقلا للفلك] şeklinde kaydedilmiştir.

> Zühre'nin nefsidir. Daha sonra sekizinci akıldan da bir akıl, bir nefis ve bir felek hâsıl oldu. Bu felek Utârid (Merkür)' feleğidir. Nefis de Utarid'in nefsidir. Daha sonra dokuzuncu akıldan da bir akıl, bir nefis ve bir felek hâsıl olmuştur. Bu felek 'Ay' feleği; nefis de Ay'ın nefsidir. Sonra onuncu akıldan ay feleğinin çukur yüzeyinden yer küreye kadar 'unsurî âlem' meydana gelmiştir.
>
> Dört unsur (anâsır-ı erbaa) şunlardır: Ateş, hava, su ve toprak. Bunlardan da 'mevâlîd-i selâse' denilen madenler, nebatlar ve hayvanlar meydana gelmiştir."

Reis İbn Sînâ'nın sözü burada bitti.

Bazı *Fusûs* şerhlerinde akıl ile ilgili yorumun, Halîmî, Gazzâlî, Râgıp ve Ebû Zeyd ed-Debûsî gibi sünnet âlimleri ile muhakkik sûfîler tarafından kabul gören şeylerden olduğu geçmektedir. Hatta onların tamamı, hukemânın akılları (ukûl) kendisiyle açıkladığı Kerrûbiye meleklerini de kabul ederler.

Şu kadarı vardır ki Şeyh-i Ekber'in (ks) *el-Fütûhât*'ın on üçüncü babında ve diğer yerlerde açıkladığına göre mücerred varlıkları kabul etmekte İslâm'a halel getirecek bir şey yoktur. Onların kadim olduğunu söylemek ve onlar olmadan Vâcib'in zamanla ilgili hâdiselere kudretinin olmadığını ileri sürmek bundan müstesnadır. "أَوَّلُ مَا خَلَقَ اللّٰهُ الْعَقْلَ / *Allah'ın ilk yaratığı şey akıldır.*" şeklinde vârid olan sözü, insan aklıyla tevil etmek mümkün değildir; çünkü insandaki akıl, onun yaratılmasından uzun bir müddet sonra onda yaratılır.

Molla Fenârî (ö. 834/1430-1431) (Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun) *Fâtiha Tefsiri*'nde şöyle der: "İlâhî nimetlerin kendisinde tahakkuk ettiği ilk varlık, **[61[a]]** kalem-i âlâdır; zira o tedvîn ve satırlara geçirme âleminin ilkidir. Müheyyem melekler ise -her ne kadar mertebeleri daha üstün olsa da- nimet ile lezzetin farkında olmaları bir tarafa kendilerinin bile bilincinde değillerdir. Bu nimetlerle tahakkuk bakımından varlıkların sonuncusu, Meryem oğlu Îsâ'dır -salavatın en üstünü bizim Peygamberimize ve ona olsun- çünkü kendisinden sonra kıyamet gününe kadar Allah'ın başka bir halifesi gelmeyecektir. Onun ve beraberindeki mü'minlerin âhirete intikal etmelerinden sonra kâmil bir velî bir yana, bir mü'min bile yeryüzünde kalmayacaktır. Peygamberimiz (as) bu şekilde haber

vermiş, sonra şöyle buyurmuştur: لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ وَ فِي الأَرْضِ مَنْ يَقُولُ اَللَّهُ اَللَّهُ / *Yeryüzünde 'Allah Allah' diyen oldukça kıyamet kopmayacaktır*.[1] Yani 'Allah Allah diyen'den maksat, Allah'ın zikrine devamlı yapışandır; yoksa genel anlamda zikreden kimse değil."

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ﴿اِنَّ اللّٰهَ يُمْسِكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ اَنْ تَزُولَاۚ﴾ "Gerçek şu ki Allah, koyduğu düzenden sapmamaları için gökleri ve yeri tutmaktadır…"[2]

Bu âyette şu mânaya da işaret vardır: Mutlak olarak ulvî ve süflî olan şeyler, kendi nefisleri ile kâim değildirler. Bilakis onlar Allah Teâlâ ile ve O'nun tutmasıyla kâim olurlar. Onları zevâldan koruyan Allah Teâlâ'dır. Eğer onların ayakta durmaları (kıyam) O'nunla olmasaydı, dağlar birbirine girer, sebepler kesilir, semâ iner ve sular kururdu. Allah Teâlâ, âlemin hıfz edilmesinde âdemoğlunu halife kıldı. O nedenle "kutup", merkezi; "sağındaki imam" ruhlar âlemini; "solundaki imam" cisimler âlemini; "dört evtâd" (direk) ise doğu, batı, güney ve kuzeyi; "yedi abdâl" da yedi iklimi hıfz etmektedir. Kutup, -ki o gavs-ı âzamdır- mâna âleminin sultanıdır. İki imam, evtâd ve abdâl ise **[61b]** mertebe ve derecelerindeki farklılığa göre onun hizmetkârı ve emirleridir. Onlar kutbun emriyle hareket ederler. Bu sultan ve emirleri olmasaydı âlemin nizamı bozulurdu. Onlar, Allah Teâlâ'dan büyük/geniş bir rahmettir. Zâhirî sultan vefat ettiğinde memleketindeki tebaa arasında vâkî olacak zâhirî bozulmayı bertaraf etmek için nasıl yerine bir başkasının geçirilmesi gerekiyorsa, aynı şekilde mânevî sultan da âhirete intikal ettiğinde tüm varlık âleminde vâkî olacak fesadı defetmek için yerine bir başkasının ikame edilmesi gerekir. Bu durumda vücûd kutbunun makamına, solundaki imam geçer, sağındaki değil; çünkü o imâmet-i suğrâda imamın hâline nâzırdır. İmam insanlara döndüğü zaman da solu sağ, sağı sol olur. Bu duruma şu âyette işaret vardır: ﴿فَاَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ مَٓا اَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ وَاَصْحَابُ الْمَشْـَٔمَةِ مَٓا اَصْحَابُ الْمَشْـَٔمَةِ﴾ "Biri, amel defteri sağından verilenlerdir; ne mutlu o sağından verilenlere! Diğeri, amel defteri solundan verilenlerdir; ne bedbaht o solundan verilenler!"[3]

---

1 Müslim, "İman", 234.
2 Fâtır, 35/41.
3 el-Vâkıa, 56/8-9.

Âyette geçen "ما" lafzı, sûfîlere göre her iki cümlede de nâfiyedir. Amel defteri solundan verilenler, celâl ve fenâ ehli; sağından verilenler ise cemâl ve bekâ ehlidir. İmam, ehadî zâtın taayyününe işaret eder. Amel defteri sağından verilenlerin bu şekilde; solundan verilenlerin de başka şekilde muamele görmeleri, onların a'yân-ı sâbitedeki hâlleri ve nefislerinin muktezâsı sebebiyledir. Bu konuda herhangi bir cebir ve zorlama yoktur; zira imam, imamlık yaptığı yere (mihrap) geçtiği zaman, imam tarafından herhangi bir zorlama olmaksızın insanların bir kısmı sağında bir kısmı da solunda durur. Bu, feyz-i akdes ile gaybî işler için hâsıl olan büyük bir sırdır. **[62a]** Bu işler, ezelî olup başlangıcı yoktur ve evveli olmayan gerekliliklerdir. Ebedîlik günleri, ezelîlik günlerine muvâfıktır. Buna Allah Teâlâ'nın şu kudsî sözü işaret eder: "سَبَقَتْ رَحْمَتِي عَلَى قَضَبِي / *Rahmetim gazabımı geçmiştir.*"[1]

Sen bu durumu anla ve dedikoduyu (kıylükâl) terk et. Bütün söz ve fiillerde edebe riayet et.

Kâinat silsilesinin birbirine bağlı ve bir kısmının diğer bir kısmına vâris olduğunu, yeryüzünün Allah'a ait olduğunu ve dilediğini ona vâris kıldığını, bunların da sûret ve mâna âleminde birlikte olduklarını bildiğin zaman, silsileden ayrılanın fenâ ve zevâle mahkûm olacağını da anlamış olursun; çünkü koyun sürüden ayrıldığı anda canını kurtlara sunmuş demektir. Bu sebepledir ki büyüklerden biri ile irtibatı olmayan bir kimsenin itibardan düştüğünü görürsün.

Rivayet edildiğine göre Câbir (ra), tek bir hadis için Medine'den Mısır'a yolculuk etmiştir. O nedenle yolculuğa çıkmadan hiç kimse kemale ulaşamaz. Maksadına ancak hicret ettikten sonra ulaşabilir.

İttibâ silsilesi ile kalbindeki perdeyi kaldıracak bir üstadı bulunmayan herkes, bu durumda babası olmayan bir yitik ve nesebi olmayan bir evlâtlık gibidir.

Bilmez misin ki bir kimse işinde mâhir olup sanatını usta bir şekilde icrâ etse bile, şayet bir üstadın hizmetinde bulunmamış, onun nefesinden bereketlenmemiş ve ondan mutat bir izin almamışsa, kazancında ve amelinde bereket göremez; hırs ve uzun emelinden dolayı da aç kalır.

---

1 Buhârî, "Tevhîd", 15, 22, 28; Müslim, "Tevbe", 14, 16.

O nedenle meslek sahibi üstadlar, muhtelif öğrencilerine [mesleklerinde ve hizmetlerinde] hayır ve bereket olsun diye dua etmeyi alışkanlık hâline getirmişlerdir. **[62[b]]** Bu âdet büyük insan topluluklarının huzurunda gerçekleşir. Onlar bu işi dededen babaya, üstaddan üstada tevârüs yoluyla almışlardır. Öyle ki bu, hiçbir şekilde terk edilmez. Onlar, söz konusu nefes ve iznin sırrıyla ilgili genel de olsa bir anlayış ve bilgileri olmasaydı, sûrî nefesle ruh üflemek gibi yaptıkları şeye kalkışmazlardı. Nitekim sûrî öğrencinin durumu da sûrî bir üstadın iznine ve nefesine bağlıdır. Aynı şekilde mânevî öğrencinin hâli de mânevî üstadın telkinine ve nefesinin feyzine bağlıdır.

Nefes ve telkin işinin Hz. Peygamber'den (sa) Hz. Ali'ye (ra) ulaştığı konusu sahih bilgi ile sabittir. O, nübüvvetin bâtınının ilk vârisi ve mazharı olmuştur. Nübüvvetin bâtını; mutlak velâyet, gerçek hilâfet ve kesinlik kazanmış kutbiyyettir. Velâyet ve hilâfetten nasibi olan başkaları olsa da bu böyledir. Kimse Sıddîk'ın (ra) hilâfetinden kuşku duymadığı gibi velâyetinden de kuşku duymaz. Ardından gelen diğerlerini de ona kıyas edebilirsin.

Rivayete göre, bir gün Hz. Peygamber (as) Hz. Ali'ye (ra), "Ey Ali, gözlerini kapat ve üç defa söyleyeceğim sözü dinle. Sonra sen de üç defa onu tekrarla, ben dinleyeyim." dedi. Ardından Hz. Peygamber (as) gözlerini kapatıp üç defa yüksek sesle "Lâ ilâhe illallah" dedi. Hz. Ali (ra) onu dinledi, sonra o da gözleri kapatıp üç defa yüksek sesle, "Lâ ilâhe illallah" dedi. Hz. Peygamber (as) de onu dinledi. Nitekim *Reyhânü'l-Kulûb* adlı eserde konu bu şekilde ifade edilmiştir. Bu telkinin başkasına değil de Hz. Ali'ye (ra) tahsis edilmesi, onun her yönden başkalarına tercih edildiğini göstermez. **[63[a]]** Bilakis onun, kendisiyle ilgili bazı hususiyetleri olduğunu gösterir. Bu nedenle Fâtıma'yı (ra) onunla evlendirdi. *Emâlî* sahibi (يَقُولُ الْعَبْدُ) şeklinde başlayan meşhur manzûmesinde şöyle der:

وللصديقة الرجحان فاعلم   على الزهرآء في بعض الخصال

Bilesin ki bazı hasletlerde
Sıddîka'nın Zehrâ'ya üstünlüğü vardır[1]

1 İsmâil Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, VIII, 82, Beyrut: Dâru'l-fikr, ty. https://al-maktaba.org/book/23612/3572#p2.

"Sıddîka"dan murad, Sıddîk'ın kızı Hz. Âişe'dir (ra). "Zehrâ" ile kastedilen ise halifesi Sıddîk olan zâtın kızıdır, yani Hz. Fâtıma'dır (ra). Hz. Âişe'nin (ra) faziletiyle ilgili Hz. Peygamber'den (as) şu hadis vârid olmuştur: "خُذُوا ثُلُثَيْ دِينِكُمْ مِنْ عَائِشَةَ / *Dininizin üçte ikisini Hz. Âişe'den (ra) öğrenin.*"[1] Fâtıma'nın (ra) faziletine dair de "كَمُلَ مِنَ الرِّجَالِ كَثِيرٌ وَلَمْ يَكْمُلْ مِنَ النِّسَاءِ غَيْرَ مَرْيَمَ بِنْتِ عِمْرَانَ وَآسِيَةَ امْرَأَةِ فِرْعَوْنَ وَخَدِيجَةَ بِنْتِ خُوَيْلِدَ وَفَاطِمَةَ بِنْتِ مُحَمَّدٍ / *Erkeklerden pek çok kimse kemale ermiştir; kadınlardan ise ancak İmrân kızı Meryem, Firavun'un eşi Âsiye, Huveylid kızı Hatice ve Muhammed'in kızı Fâtıma kemale ermiştir.*"[2] İşte Hz. Âişe'nin fazileti dinin telkininde; Fâtıma'nın fazileti ise mârifette ve bilgidedir. Çünkü kemal, bâtınî kemale dayandırılmıştır. Her ikisi de yani sıddîkiyyet ve kemal, velîye izâfe edilen kemalin nihayetinin sıddîkiyet olmasına nisbetle aynı şeydir. O da ihlâsa ermekten ibarettir. İhlâsa ermek de nefsânî sıfatların ve gayriyetin kirlerinden pak olmak mânasına gelir. Yalnız, bu iki sıddîk Allah'ı bilme bakımından mertebe ve derecelerde farklılık gösterebilir. Hz. Peygamber'in (as) "يَا عَلِيُّ أَنْتَ مِنِّي بِمَنْزِلَةِ هَرُونَ مِنْ مُوسَى / *Ey Ali! Senin bana olan yakınlığın Hârûn'un Mûsâ'ya olan yakınlığı gibidir.*"[3] hadisi, Hz. Ali'nin nübüvvet derecesine olan yakınlığının ziyâdeliğini gösterir. Onun için mutlak kemal ile birlikte teşrifî izâfî bir kemal daha vardır. Nitekim Hz. Fâtıma'nın da bir mutlak ve bir izâfî kemali söz konusudur. "فَاطِمَةُ مِنِّي / *Fâtıma bendendir.*"[4] sözü buna delâlet eder. Kâmil, kâmile yaraşır; güzel de güzele yakın olur. Ey ârif, sen bunu anla! Zira bu, mârifete dair en şerefli bilgilerdendir. **[63b]** Ve şöyle de: ﴿رَبِّ اِنِّي لِمَا اَنْزَلْتَ اِلَيَّ مِنْ خَيْرٍ فَقِيرٌ﴾ "Ey rabbim! Bana lutfedeceğin her türlü hayra muhtacım!"[5] Kuşkusuz Allah için sofra indirmek kolay bir iştir.

---

1 Bu rivayet Deylemî'nin *el-Firdevs* (II, 165 [2828]) adlı eserinde, "Dininizin üçte birini Âişe'nin evinden öğreniniz." şeklinde ifade edilmektedir. Başka kaynaklarda ise senedsiz olarak, "Dininizin yarısını Hümeyrâ'dan (Âişe) öğreniniz." denilmektedir (bk. Sehâvî, *el-Makâsidü'l-Hasene*, s. 321 [432]; Ali el-Kârî, *el-Esrârü'l-Merfû'a*, s. 190-191 [185]; Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, I, 374-375 [1198]). Ayrıca bu tür rivayetlerin mevzû olduğu da ifade edilmiştir. Bk. İbn Kayyım, *el-Menâru'l-Münîf,* thk. Abdülfettâh Ebû Gudde, Halep: Mektebetü'l-Matbûâti'l-İslâmiyye, 1390/1970, s. 60-61.

2 Buhârî, "Enbiyâ", 32, 46; "Et'ıme", 25; Müslim, "Fezâil", 70; Tirmizî, "Et'ıme", 31; İbn Hanbel, *Muvatta',* IV, 394.

3 Buhârî, "Fezâil", 9; Tirmizî, "Menâkıb", 20; İbn Mâce, "Mukaddime", 11.

4 Buhârî, "Fezâil", 12, 16, 29; "Nikâh", 19; Müslim, "Fezâil", 93, 94.

5 el-Kasas, 28/24.

Sonra Ali (ra) Rasûlullah'ın ağzından feyiz alınca, zâhirî nesebi gibi bâtınî nesebi de onunla (sa) birleşmiş oldu. O da onu Kümeyl b. Ziyâd'a ulaştırdı. Sonra o da Hasan-ı Basrî'ye (ö. 110/727) ulaştırdı. Hasan-ı Basrî "Şeyhler Şeyhi" olup "Şeyhu'l-müzekkirîn" olarak da tanınmıştır. Hz. Ömer'in hilâfetinin bitiminden iki yıl önce Medine'de doğdu. 110 yılında Basra'da vefat etti. Âlimlerin cumhuru ve tanınmış fazilet sahibi kimseler bu konuda icma' etmişlerdir. Onu ancak cahiller reddeder. Bu kabul ve îcab hakkındaki tevâtür, akıl sahibi kimseler arasında yaygındır. Öyle ki onun inkârı, tevârüs sırrını inkârdan ve insanlar arasında miras bırakan ve mirasçı olmasını bile bile reddetmekten sayılmıştır. Hadiste, "*Yeryüzü Halîlürrahmân gibi kırk kişiden boş kalmaz. Onların sayesinde yağmurlar yağar ve yine onların sayesinde düşmanlarınıza galip gelirsiniz. Bu kırk kişiden biri vefat ettiğinde Allah Teâlâ onun yerine bir başkasını koyar.*"[1] denilmiştir. Bu rivayeti, huffâz ve muhaddislerin sonuncusu İmam Sehâvî *el-Makâsıdü'l-Hasene* adlı eserinde zikretmiştir. *el-Kâmûs*'ta da şöyle denilmiştir: "Abdâllar, Allah'ın kendileriyle yeryüzünü ayakta tuttuğu kimselerdir. Onlar yetmiş kişidir. Kırkı Şam'da, kalan otuzu ise yeryüzünün muhtelif yerlerindedir. Ne zaman onlardan biri vefat etse hemen onun yerine diğer insanlardan biri geçer."

Bir seferinde bu sahih hadisi ve sarih nakli vaaz meclisinde ifade etmiştim. Bu söz bazı fuzûlî kimselerin kulaklarına ulaşınca, asabiyetleri bu rivayeti kabullenemedi. Bu hadisi akl-ı selîmin kabul etmeyeceği **[64ª]** ve tab'-ı müstakîmin tiksinti duyacağı bir şekilde tevil ettiler. Hevâ ve hevesini ilâh edinene ve [kendi katındaki] bir bilgiye göre sapıtıp hidâyetine muvaffak kılmadığı kimseye yazıklar olsun! İşte bu inkâr, onlara atalarından miras kalmış ve şeytanları tarafından ulaşmıştır. Gerçi onların maya ve topraklarının özünde tıynet/karakter bozukluğu vardır. Ey inkârı hoş karşılanmayan münkirler! Sizler, zillet ve ezikliğin kapladığı sürü gibisiniz. Eski elbiselerin altında nice büyük hükümdarlar vardır. "Tozlar kalktığı zaman göreceksin: At mı altındaki yoksa eşek mi?"

Sonra ilâhî sır, rabbânî feyiz, rahmânî nefes ve insanî kemalî izin Hasan-ı Basrî'den Habîb el-Acemî'ye (ö. 150/767) ulaştı. Sonra Dâvûd-ı Tâî'ye (ö. 184/801), sonra Ma'rûf-i Kerhî'ye (ö. 200/815), sonra Serî es-Sekatî'ye (ö. 253/867), sonra Cüneyd-i Bağdâdî'ye (ö. 297/909), sonra Mimşâd-ı

1 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, IV, 247 [4101]; bk. Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, X, 63 [16674].

Dîneverî'ye (ö. 299/912), sonra Muhammed ed-Dîneverî'ye (ö. 367/977), sonra Muhammed el-Bekrî'ye (ö. 400/1009), sonra Vasiyyüddin el-Kâdî'ye (ö. 452/1060), sonra Ömer el-Bekrî'ye (ö. 487/1094), sonra Ebü'n-Necîb es-Sühreverdî'ye (ö. 563/1167), sonra Kutbüddîn-i Ebherî'ye (ö. 623/1226), sonra Rükneddin Muhammed en-Nuhâsî'ye, sonra Şihâbeddin Muhammed et-Tebrîzî'ye (ö. 638/1240), sonra Cemâleddin et-Tebrîzî'ye (ö. 672/1273), sonra İbrâhim ez-Zâhid el-Geylânî'ye (ö. 700/1300), -ki bu zât Celvetî nisbetinin kendisinden çıktığı ilk kişidir. O, (خلوتي) kelimesindeki (خ) üzerinde yer alan noktayı (ج) şeklinde aşağıya indirip (جلوتي) nisbetini yapan kişidir. Bu konu daha önce incelenmişti- sonra Safiyyüddin el-Erdebîlî'ye (ö. 735/1334), sonra Safiyyüddin'in oğlu Şeyh Mûsa Sadreddin el-Erdebîlî'ye (ö. 794/1392), sonra Sadreddin'in oğlu **[64b]** Hâce Ali el-Erdebîlî'ye, sonra Hâce Ali'nin oğlu "Şâh-ı Erdebîlî" olarak tanınan Şeyh İbrâhim'e, sonra Kutbu'l-aktâb Aksaraylı Hamîdüddin'e (ö. 815/1412), sonra Ankaralı Hacı Bayram'a (ö. 833/1429), sonra Bursalı Muk'ad Hızır Dede'ye, sonra Bursalı olarak tanınan Üftâde Mehmed'e (ö. 988/1580), sonra Koçhisarlı, Üsküdarlı Mahmûd Hüdâyî'ye, sonra Edirneli Dizdârzâde olarak tanınan Muk'ad Ahmed'e, sonra Zâkirzâde olarak meşhur olan Abdullah Kostantinî'ye (ö. 1068/1657), sonra Şeyhim ve Senedim Seyyid Osman eş-Şumnî'ye (ö. 1102/1690) geçti.

Şumnu, mahallinde geleceği gibi Karadeniz tarafında Rumeli beldelerinden bir beldedir. Seyyid Osman, bizzat kendi ağzından işittiğime göre altın silsilenin otuz birinci halkasında yer alır. Hz. Peygamber'in (as) şu sözüne işaret olmak üzere otuz onunla tamamlanmıştır: "اَلْخِلَافَةُ بَعْدِي ثَلَاثُونَ سَنَةً / *Hilâfet benden sonra otuz senedir*."[1] İmam Ali (ra), otuz tamamlanmadan altı ay kadar önce vefat etmiştir. Kalan kısım, İbnü'l-Hacer'in [el-Heytemî] *es-Savâiku'l-Muhrika* adlı eserinde zikrettiği görüşe göre İmâm-ı Hasan (ra) ile tamamlanmıştır. İşte bu zâtlar, benim babalarımdır. Haydi onların benzerlerini bana getir. Allah onların ruhlarını şâd eylesin. Sırlarını takdîs eylesin. Tâliplerinin gözlerine yani basîretlerine onların nûr pencerelerini açsın ve âşık-ı sâdıkların yüzlerinden onların sır perdelerini kaldırsın. Haleflerini ve soylarını arttırsın. Onlardan her bir kişiyi bin hatta binler kılsın. Onların kollarını ve şubelerini, ufuk ve cihetlerin alamayacağı kadar büyütsün!

---

1 Bk. Ebû Dâvûd, "Sünnet", 8; Tirmizî, "Fiten", 48; Ahmed, *Müsned*, IV, 272, 273; V, 220, 221.

Şimdi sen, “Halife bırakmanın ne faydası var?” dersen, şöyle derim: Peygamberlerin (as) gönderildiği şey üzere halkın zâhirini şeriat ve ahkâm ile, bâtınını da mârifet ve ilham ile ihyâ etmektir. **[65a]** Nasıl sözlü mukaddimelerin tertibi, maksatları elde etmek ve taleplere ulaşmak için yapılıyor ise aynı şekilde fiilî mukaddimelerin tertibi de her mertebede eserlerin ortaya çıkmasını amaçlamaktadır. Yine nasıl ki annelerin[1] doğurganlığı kısırlığa dönüştüğünde varlık silsilesi kesiliyorsa, aynı şekilde tevhid ehlinin kısırlaşması durumunda da şühûd silsilesi kesilir. Faydalı sonuçlar, zararlı kısırlıktan daha hayırlıdır.

إن آثارنا تدل علينا   فانظروا بعدنا إلى الآثار

Eserlerimiz bize delâlet eder
O hâlde bizden sonra eserlere bakınız[2]

﴿رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ اَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ اَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ اِمَاماً﴾ “Ey rabbimiz! Bize mutluluk getirecek eşler ve çocuklar bahşet, bizi günahtan sakınanlara öncü yap!”[3] Yani bizi ilim, amel ve hâllerde kendilerine uyulan kimseler kıl. İbrâhim (as) şöyle dedi: ﴿اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي وَهَبَ لِي عَلَى الْكِبَرِ اِسْمٰعِيلَ وَاِسْحٰقَ اِنَّ رَبِّي لَسَمِيعُ الدُّعَاءِ رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلٰوةِ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَاءِ﴾ “Yaşlılığıma rağmen bana İsmâil’i ve İshâk’ı armağan eden Allah’a hamdolsun! Şüphesiz Rabbim duaları kabul edendir. Rabbim! Beni ve soyumdan gelecek olanları namazı devamlı kılanlardan eyle. Rabbimiz, duamı kabul et!”[4] Namazı ikame etmek, Allah Teâlâ’ya yönelmeye devam etmektir. Bu da ancak Allah’a bağlılık ile olur. Zürriyetin bir kısmının diğer bir kısmına bağlılığı teveccühün devamı iledir. İbrâhim (as) şöyle dedi: ﴿رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولاً﴾ “Soyumuz içinden, onlara … bir elçi çıkar Rabbimiz!”[5] O elçi Hz. Peygamber’dir (sa). Bu nedenle o (sa), ceddi İbrâhim’in duasıdır. İbrâhim (as), ﴿وَاجْعَلْ لِي لِسَانَ صِدْقٍ فِي الْاٰخِرِينَ﴾ “Arkadan gelecekler içinde iyilikle anılmayı bana nasip eyle!”[6] diyerek, arkadan geleceklerle ilgili güzel övgüyü gerektirecek hâllerin gerçekleşmesi için dua

1 [عند عقم أمهات المواليد] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [عند عقم المواليد] şeklinde kaydedilmiştir.
2 Bk. Abdülkerim el-Kuşeyrî, *Letâifü’l-İşârât*, thk. İbrâhim el-Besyûnî, Mısır, ty., I, 260. https://al-maktaba.org/book/23629/258#p4.
3 el-Furkân, 25/74.
4 İbrâhim, 14/39-40.
5 el-Bakara, 2/129.
6 eş-Şuarâ, 26/84.

etmiştir. Bu duada güzellikle anılmanın kıyamete kadar sürmesi istenmiştir. Zekeriyyâ (as) da şöyle dedi: ﴿فَهَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ وَلِياًّ يَرِثُنِي وَيَرِثُ مِنْ اٰلِ يَعْقُوبَ وَاجْعَلْهُ رَبِّ رَضِياًّ﴾ "Tarafından bana yerimi alacak bir halef ver; o, Yâkûb hânedanına da vâris olsun. Rabbim, onu rızana erdir!"[1] **[65b]** Allah Teâlâ şöyle buyurdu: ﴿وَوَرِثَ سُلَيْمٰنُ دَاوُدَ وَقَالَ يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ عُلِّمْنَا مَنْطِقَ الطَّيْرِ وَاُوتِينَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ اِنَّ هٰذَا لَهُوَ الْفَضْلُ الْمُبِينُ﴾ "Süleyman, Dâvûd'un yerine geçti. Dedi ki: Ey insanlar! Bize kuşdili öğretildi ve bize her şeyden gerektiği kadar verildi. Doğrusu bu apaçık bir lutuftur."[2] Yine Allah Teâlâ şöyle buyurdu: ﴿اَلَمْ تَرَ اِلٰى رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ وَلَوْ شَٓاءَ لَجَعَلَهُ سَاكِناً﴾ "Rabbinin gölgeyi nasıl uzattığını görmedin mi? Eğer dileseydi onu elbet hareketsiz de kılardı."[3] Varlık (vücûd) gölgesinin uzatılmasında âlemlere rahmet vardır. Varlık, yokluktan daha hayırlıdır; çünkü kemal, varlıktadır, yoklukta değil. O nedenle kemale ulaştıktan sonra vefat etmek, çocuk ve sabî iken vefat etmeye tercih edilmiştir. Yine çocuklar noksandırlar; mebde ve meâd sırrının mârifetine ulaştıran ictihad rütbesinden aşağıdadırlar. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ﴿اِنَّٓا اَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ﴾ "Şüphesiz biz sana bitip tükenmez nimetler verdik."[4] "Kevser", çalışmadan elde edilen feyizdir. ﴿فَصَلِّ لِرَبِّكَ﴾ "Şimdi sen Rabbin için namaz kıl." Yani nimetin şükrünü beden ve kalp ile edâ et. ﴿وَانْحَرْ﴾ "Kurban kes.", inniyet bedenini boğazla. ﴿اِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْاَبْتَرُ﴾ "Asıl sonu gelmeyecek olan, sana karşı nefret duyandır."[5] "Ebter"den maksat, nefis ve ashabıdır; çünkü onun ne nesli ne de zürriyeti vardır. Çocuklar ve yakınlar ancak yapılan sâlih ameller, kazanılan sadık hâller, ruhanî ahlâklar ve Rabbânî vasıflardır. Bunlar nefsin değil kalbin ve ruhun semerelerindendir.[6] Nice fasılasız (muttasıl) silsile vardır ki hevânın galip olması, tenezzülâtın zuhûru ve tâğutlara, Lât ve Menât'a ibadetten dolayı soyu kesilmiş (munkatı') hükmündedir. *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de şöyle der: "Bizim içinde bulunduğumuz şu zamanda iş o hâle gelmiştir ki kendisi hiç müridlik yapmamış biri kalkıp mürşidlik iddiasında bulunuyor. Hatta cahillik ve sapkınlıkları sebebiyle yine cahil ve sapıklara sırf isim ve şöhretlerinin yaygınlaşması, müridlerini arttırma

1 Meryem, 19/5-6.
2 en-Neml, 27/16.
3 el-Furkân, 25/45.
4 el-Kevser, 108/1.
5 el-Kevser, 108/2-3.
6 [وهي من نتائج القلب] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [وهي نتائج القلب] şeklinde kaydedilmiştir.

hırsıyla şeyhlik icâzeti veriyorlar. **[66[a]]** Şeyhliği veraset yoluyla aldıkları vakit bu büyük ve şânı yüce işi, çocuk oyuncağına ve şeytanın maskarasına çevirmiş oldular. Ne zaman onlardan biri vefat etse -ister büyük ister küçük olsun- oğlunu posta oturtup ondan hırka giyerler, onunla teberrük edip onu şeyhlik makamına getirirler. Bu gerçekten yaygın bir musîbettir. Belki de böyle bir tarikat çoktan tükenmiş ve eserleri de gizlenmiştir. Allah onların durumunu en iyi bilendir."

Bu sözleri söyleyenle ilgili ben derim ki: Allah onu ve bizi en güzel şekilde mükâfatlandırsın. Onun yüzlerce yıl önce yaptığı bu değerlendirme [her şeyi açıklamaya] yeterlidir. Eğer bu zamanda bizden böyle bir söz sâdır olsaydı, bâtınlarındaki hastalıklar sebebiyle fodul kimseler dilleriyle bizi cerh edip incitir; [etrafta] hased ve şer ateşi tutuşurdu. Zamanın kadınları da bize karşı yapabildikleri her türlü ahlâksızlığı yapardı. Dikkat et; Şeyh [Necmeddîn-i Kübrâ] (Allah ona rahmet eylesin) bu sözleri kendi zamanı için söyledi. Zamanımıza gelince, o günden bu güne çok zaman geçti, [umutlar bitti], takat tükendi; havâs ve avam arasında ne tahkik ne de taklid ehli kaldı. Şöyle demişlerdir:

أما الخيام فإنها كخيامهم   وأرى نساء الحيّ غير نسائها

Çadırlara gelince, gerçekten çadırlar onlarınki gibidir
Mahallenin kadınlarına bakıyorum, onların kadınları gibi değildir[1]

Şimdi ise çadırların ve kadınların tamamı onların çadırlarına ve kadınlarına benzemiyor, çünkü şekil ve sûretler değişmiş; zaman bir hâlden başka bir hâle geçmiş; avam ve havâs bütün insanların hâlleri değişmiş; bilinen bilinmez olmuş; cevher, sıfatıyla birlikte bozulup çirkin bir hâle gelmiştir.

---

1 Abdülkerim b. Hevâzin b. Abdülmelik el-Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, thk. Abdülhalim Mahmûd-Mahmûd b. Şerîf, Kâhire: Dâru'l-maârif, s. 16. https://al-maktaba.org/book/9953/4#p2.

[66b] YEDİNCİ BÖLÜM

ŞEYH-İ EKBER

Bu bölümde misk-i ezfer ve kibrît-i ahmer olan Şeyh-i Ekber'den (Allah onun pâk sırrını takdis eylesin) bahsedilecektir. Bu şahsiyet, Muhyiddin Muhammed b. Ali el-Arabî el-Hâtemî et-Tâî el-Endelüsî'dir (ö. 638/1240). Şam'da Sâlihiyye'de medfundur. Üç yüz kadar eseri vardır. Yekûnu bin cilde ulaşır. Onun hâlini beyana ihtiyaç yoktur. O, delilden de müstağnidir.

Eğer sen, "Beşer takati ve ömrü bu kadar eseri yazmaya yeter mi?" dersen, bu soruya iki şekilde cevap veririm: Birincisi, o bu kadar eseri zamanın genişlemesi (bast-ı zaman) ile yazmıştır. İkincisi ise o, sayfanın başına bir nokta ve sonuna da bir nokta koyardı. Bunun üzerine derhal iki nokta arasına kendisine yönelen mânalar kendisine isnat edildiği/geldiği şekilde bâtınına nakşedilirdi.[1] Bu ikinci izah ona inanan kimseler için uzak bir ihtimal değildir, çünkü evliyanın kerametleri haktır ve Allah'ın her şeye gücü yeter.

Bil ki ben sana şimdi bir misal vereceğim ve onunla Şeyh[-i Ekber] hazretlerinin (ks) rütbesi ortaya çıkacaktır. O da şudur: Kuşkusuz Allah Teâlâ şöyle buyurdu: ﴿طٰسٓمٓ تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ﴾ "Tâ-Sîn-Mîm. Bunlar, apaçık kitabın âyetleridir."[2] Sûre başlarında bulunan kesik harfler (hurûf-ı mukattaa), seven ile sevilen arasında vazedilmiş remizlerdir. Bu remizlerin perdelerini ancak kalp ehli kimseler kaldırır. Rüsûm ehli, onların gizledikleri mânalara ulaşmaya veya onlarla ilgili konuşmaya tamah etmesin.

Allah dostlarına göre Hakk'ın iki vücûd kitabı[3] vardır: Birincisi, "zıllî vücûd kitabı"dır. Onun harfleri, kelimeleri, âyetleri ve sûreleri vardır.

---

1 [فينقش] kelimesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [فينقس] şeklinde kaydedilmiştir.
2 eş-Şuarâ, 26/1-2.
3 [أن للحق كتابين وجودين] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [أن للحق وجودين] şeklinde kaydedilmiştir.

Onun yüce harfleri, gaybî hâl ve keyfiyetlerdir. **[67ª]** Nitekim Şeyh-i Ekber (ks) hazretleri, bazı kasidelerinde şöyle demiştir:

فَصِرْنَا كَالْحُرُوفِ الْعَالِيَاتِ بَأَيَآتٍ بِلَا مُتَشَابِهَاتٍ

Yüce harfler gibi
Müteşâbihi olmayan âyetler olduk

Şeyhim ve Senedim (Allah ruhunu dinlendirsin ve fetihlerini haleflerinde daim kılsın), bu kasidenin şerhinde özetle şöyle der: "Yani bizler, zâtî ehadî mertebede mânevî, ruhanî ve cismanî olarak meydana çıkmadan önce, zâtî gaybî ilimdeki mücerred taayyün[1] ve temeyyüzümüz itibariyle, zâtî ilmin bize taalluku esnasında, kendimiz ve başkası için değil, yalnız Hak Teâlâ için karışımın belirmesinden ve terkibin taayyününden mücerred; kevnî hakikatlere ve imkânî aʿyâna bağlı olmayan âlî, zâtî, ilâhî isimlerin muhkem âyetleri ile -müteşâbihleri ile değil- sabit harfler gibi olduk. Zira biz, isimlerin muhkem olanlarının mazharlarıyız, müteşâbih olanların değil."

Onun tam kelimelerine (el-kelimâtü't-tâmme) gelince, onlar ilmî aʿyân-ı sâbitelerdir. Onun müteâlî âyetleri ise ruhî (ervâh) ve misâlî hakikatlerdir. Onun kâmil sûreleri ise hissî ve aynî sûretlerdir. Bununla beraber Kur'ânî sûre, (س) sin ile yazılır; (ص) sad ile değil; çünkü o, cehennem ehli ile cennet ehli arasında berzah olan Ârâf sûrlarındandır. Şer'î hüküm de aynı şekilde bâtıl ehli ile hak ehli arasında bir berzahtır.

İkincisi, "hakiki vücûd kitabı"dır. Onun mücerred harfleri, ehadî zâtî isimlerdir. Kelimeleri, vâhidî sıfâtî isimlerdir. **[67b]** Âyetleri, fiilî vâhidî isimlerdir. Sûreleri, âsâr-ı mazhariyye isimleridir. İlâhî hakikat, bu eserlerden önce cemʿ hâlinde idi. Eserlerden sonra cemʿ hâli fark'a dönüştü. Nitekim Kur'an sûrelerin, sûreler âyetlerin, âyetler kelimelerin, kelimeler harflerin, harfler de noktaların cemʿ olduğu yerdir. Noktaların da neticesi, gayesi "İlim bir noktadır." sözüyle işaret edilen tek bir noktadır.

Aynı şekilde hissî sûretler, misâlî sûretlerin; misâlî sûretler, mücerred sûretlerin; mücerred sûretler, ilmî sûretlerin; ilmî sûretler, a'yân-ı sâbitenin; onlar da isimlerin; isimler de sıfatların; onlar da zâtî tecellîlerin mazharıdır.

1 [باعتبار مجرّد تعيّننا وتميزنا] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [باعتبار مجرد تميزنا] şeklinde kaydedilmiştir.

Bunlar küçük ırmaklar ve nehirler hâlinde çoğalmakla beraber hepsi tek bir kaynakta birleşir. Bu nedenle söyleyen şöyle söylemiştir:

ففي كل شيء له آية تدل على أنه واحد

Her şeyde bir delil vardır
O'nun Bir olduğuna delâlet eden[1]

Zira harflerin, kelimelerin, âyetlerin ve sûrelerin çokluğunda noktanın tekliğini bilen kişi, şuûn, a'yân, ervâh, misal ve hissin ayrıntısında da hakikatin tek olduğunu bilir. Nitekim kişi, tekrarlara bakmaksızın bütün sayılardaki "bir"i tanır.

Molla Câmî (ö. 898/1493) ne hoş söylemiştir:

چو بندی از تصاریف شیون چشم تو را مصدر نماید عین مشتق

Fiillerin tasrifine (çekimine) göz yumarsan
Masdar [olan kelime] sana müştak (türemiş) gibi görünür[2]

İşaret ettiğimiz bu büyük sır, çocukların eğitiminde de görülür. Şöyle ki çocuklar zât âlemine en yakın olan kimselerdir. İlk önce hece harflerini, sonra âyet menzilesinde olan bileşik kelimeleri ve ardından Kur'ânî sûreleri öğrenirler. Böylece **[68[a]]** bidâyet ile nihayetin birliğinin sırrını anlamış oldun. Nitekim çocukların öğrenmeye başlamaları harflerle olduğu gibi bitirmeleri de aynı şekilde harflerle olur, çünkü en son öğrendikleri Bakara sûresidir ki bu sûrenin başında "Elif-Lâm-Mîm" (الٓمٓ) yani hurûf-ı mukattaa vardır. Elif (ا), bir işin başı ve sonudur. Yani yükseliş (*urûc*) ve iniş (*nüzûl*) olarak bu böyledir. Allah'ın dışında bir varlık (*vücûd*) yoktur. Yine O'ndan başka bir mevcûd da yoktur. Bakara sûresine diğer hurûf-ı mukattaa ile değil de "Elif-Lâm-Mîm" (الٓمٓ) ile başlanmasının sırrı şudur: Muhakkak ki taayyünât üç türlüdür: Taayyün-i zâtî, taayyün-i sıfâtî ve taayyün-i ef'âlî. Bu taayyünler, birbirleriyle belli bir düzen ve sistemle sıralanmıştır. Şöyle ki mehâric-i hurûfun başlangıcında olan "elif", birinci taayyüne; mehâricin ortasında bulunan "lâm", ikinci taayyüne; mehâricin sonunda bulunan

---

1 Ebû Atâhiyye'nin bu beyti için bk. *Dîvânü Ebî Atâhiyye*, Dâru Beyrût 1406/1986, s. 122.
2 Nûreddin Abdurrahman b. Ahmed Câmî, *Dîvân-ı Câmî*, Tahran 1378, I, 527.

"mîm" ise üçüncü taayyüne işaret eder. Allah'ın [Kur'an'ı] tenzilde şânı ne büyüktür! Bu üç taayyüne şu üç nokta ile işaret etmiştir. "B" (ب) harfinin altındaki nokta birincisine işaret eder. Bundan dolayı Ali (ra) "أنا تلك اَلنُّقْطَةُ الَّتِي تَحْتَ الْبَاءِ / *Ben 'be' (ب) harfinin altındaki noktayım.*" demiştir. "T" (ت) harfinin üzerindeki iki nokta ise ikinciye işaret eder; çünkü bunlar, zât ve sıfat olup yerden ilk defa biten filizin iki yaprağı gibidir. "S" (ث) harfinin üzerindeki üç nokta ise üçüncüye işaret eder; zira o zât, sıfat ve fiildir. Noktaların üç harfe münhasır olması gibi taayyünler de üç ile sınırlı olmuştur. Halkın dilinde dolaşan cemi nûnu da noktaya işarettir.

Bu nokta, "ümmü'l-kitap" olarak da isimlendirilmiştir; çünkü o vücûd kitabının aslı olup âlemdeki nakışları meydana getiren maddelerin mürekkeplerinin toplandığı yerdir. **[68^b]** Allah Teâlâ'nın "kâf" (ق) sözü, ilk taayyün olan "ehadiyyet mertebesi"ne işaret eder. Nitekim İhlâs sûresinin başında "kâf" (ق) harfi ile başlayan "Kul" (قُلْ) kelimesi de aynı mertebeye işaret eder. Allah Teâlâ'nın "sâd" (صٓ) sözü, İhlâs sûresindeki gibi ikinci taayyün olan "samediyyet mertebesi"ne işaret eder. "Kâf" (ق) harfinin ﴿قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ﴾ "De ki: O, Allah'tır, tektir."[1] âyetine işaret ettiği gibi "sâd" (صٓ) harfi de "Samed"e işaret eder. Allah Teâlâ'nın ﴿وَالصَّٓافَّاتِ صَفًّاۙ﴾ "Sıra sıra dizilmiş olanlara…"[2] âyeti de son mertebe ve tavırlara varana kadar mertebe mertebe, tavır tavır ikinci taayyüne tâbi olan taayyünlere işaret eder. Allah Teâlâ, ﴿وَقَدْ خَلَقَكُمْ اَطْوَاراً﴾ "Oysa O, sizi türlü evrelerden geçirerek yaratmıştır."[3] ve ﴿فٖي اَيِّ صُورَةٍ مَا شَٓاءَ رَكَّبَكَ﴾ "Terkibini de dilediği sûretteki gibi yaptı."[4] buyurmuştur.

Hz. Peygamber'e (sa) soruldu: "أَيْنَ كَانَ رَبُّنَا قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَ الْخَلْقَ / *Rabbimiz her şeyi yaratmadan önce nerede idi?*" O (sa) şöyle buyurdu: "فِي عَمَاءٍ مَا فَوْقَهُ هَوَاءٌ وَلَا تَحْتَهُ هَوَاءٌ / *Altında ve üstünde hava bulunmayan amâ'da (yani bizce meçhul ve karanlık bir yerdeydi ve Allah ile beraber*

1 el-İhlâs, 112/1.
2 es-Sâffât, 37/1.
3 Nûh, 71/14.
4 el-İnfitâr, 82/8.

hiçbir şey yok.)[1] *idi.*"[2] "Amâ'", lügatte güneş ışınlarını bir miktar perdeleyen incecik bulut demektir. Istılahta ise bütün taayyünleri bünyesinde toplayan "taayyün" demektir. Üstteki havadan maksat; isim, sıfat ve fiillerdeki "ilâhî taayyünât"tır; çünkü o diğer taayyünâta göre daha yüksekte yer alır. Alttaki hava ile kastedilen ise a'yân, ervâh ve ecsâm gibi "kevnî taayyünât"tır; zira bu da ilâhî taayyünâta nisbetle aşağıdadır. Öte yandan Sübhân olan Zât'ın, mahlûkâtı yaratmazdan önce ne ilâhî ne de kevnî bir taayyünü vardır; mahlûkâtı yaratınca taayyünât ortaya çıkmıştır. O zaman "amâ'da" ifadesinin mânası, o öyle bir mertebedir ki onda ne taayyün ne isim ne de sıfat var, demektir. Böyle bir mertebeye gözler kör, anlayışlar da kapalı kalır.

Buraya kadar anlatılanlar senin için bir ön hazırlık olduysa şöyle deriz: Kuşkusuz "hurûf-ı mukattaa"nın hakikatleri, levâzımı ve ilmî işaretleri vardır. **[69[a]]** Hakikatlerine gelince onlar gerçek anlamda araştırılamaz; çünkü lisan ve kalem mertebesinin oradan payı yoktur. Levâzımına gelince hakikat ehli pek çok kimse onunla karşılaşmıştır. Mûsâ'nın (as) Hızır'dan (as) aldığı ilim bu çeşit bir ilimdir; zira bu, öğrenmenin işaret yoluyla gerçekleştiği bir ilimdir. İşaretle elde edilen ise "levâzım" kabilindendir. İşaretten sonra elde edilen ilim ise "hakikatler" kabilindendir. Sözün makamını anla! Şüphesiz Mûsâ ve Hızır, mârifet ve hakikat ehli kimselerdendir. Vesselâm.

İlmî işaretlere gelince; onlar, Tercümânü'l-Kur'ân ve Sultânü'l-Müfessirîn İbn Abbâs'ın (ra) "Tâ-Sîn-Mîm" ﴿طسٓمٓ﴾ âyeti ile ilgili söylediği gibidir: "Allah Teâlâ; tûbâ ağacı, sidretü'l-müntehâ ve Muhammed Mustafa'ya (sa) yemin etmiştir." "Tı" (ط) tûbâ ağacına; "sin" sidretü'l-müntehâya; "mim" ise Muhammed Mustafa'ya (sa) işaret eder. Bunlar, üç hakikat olup bütün hakikatlerin de asıllarıdır.

---

1 Bu rivayet Tirmizî'de bir bütün olarak şöyle geçmektedir: Ebû Rezîn'den (ra) rivayete göre, şöyle demiştir: "Ey Allah'ın Rasûlü, dedim. Allah mahlûkatını yaratmadan önce nerede idi? Resûlullah şöyle buyurdu: Altında ve üstünde hava bulunmayan, bizce meçhul ve karanlık bir yerdeydi. Arşını su üzerinde yaratmıştı." Ahmed b. Meni' diyor ki: Yezîd b. Hârûn şöyle demiştir: "Amâ kendisiyle beraber hiçbir varlık yok demektir." (Tirmizî, "Tefsîru'l-Kur'ân", 12 [3109].)

2 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXVI, 108 [16188]; Tirmizî, "Tefsîru'l-Kur'ân", 12 [3109]; İbn Mâce, "Sünnet", 13 [182].

Birinci hakikat, cennetten (cinanî), nimetler (niamî) cinsinden ve toplayıcı (câmiî) hakikattir. O, tûbâ ağacıdır. Bu sır sebebiyle, Allah Teâlâ onu, makamların toplandığı, rızıkların taksim edildiği en yüce mertebe olan Muhammedî makama emanet etmiştir. Bundan dolayı Hz. Peygamber (as), "Ebü'l-Kâsım" lakabı ve künyesi ile anılmıştır. Bunun açıklaması şudur: Allah Teâlâ, kendi eliyle vasıtasız olarak Adn cennetini yaratmış ve onu bir sultanın kalesi gibi kendisine has kılmış ve orada Hakk'ın tecellî makamı olan bir kum tepesi yapmıştır. Bu tepede Peygamberimiz (as) için "vesile makamı" vardır. Bütün nimetler, o ağaçtan zâhir olur.[1] Cennet ehlinin makamlarından her bir makamda o ağacın kendisiyle gölgelenilen bir dalı vardır. **[69^{b}]** Makam sahibinin ziynet, elbise, burak, kuş, hûrî, gılmân gibi istediği her şey, o dalda oluşur. Bütün bu nimetler, Mustafa (as) tarafından cennet ehline dâimî ziyafet olarak sunulur. Bu böyledir, çünkü vücûd elbisesini onun sebebiyle giymişler; iman, yakîn ve şühûd nûruyla mutlu olmuşlar ve yine onun vasıtasıyla cennete girip feyiz ve cömertliğe ulaşmışlardır. Onların varlıkları ile dünya ve âhirette varlıklarına bağlı şeyler ondandır. Tûbâ ağacı, nimet olarak bütün cennet hakikatlerini kendisinde toplayıp bereket itibariyle kapsayınca bu hususiyetler Âdem'den (as) oğulların zuhûr etmesi gibi cennet ağaçlarının tamamı için geçerli olmuştur. Gerçek o ki nehirler o ağacın kökünden çıkıp akıyor. Nitekim *Es'iletü'l-Hikem*'de bu şekilde ifade edilmiştir. *İnsânü'l-Uyûn* adlı eserin mi'rac bölümünde ise şöyle der: "Muhakkak ki nehirler, hadislerin işaret ettiği üzere sidretü'l-müntehâ ağacının kökünden çıkmaktadır."

İkinci hakikat, dünya ve âhiret hakikatlerini toplayan[2] "Berzah hakikati"dir. O da sidretü'l-müntehâ ağacı'dır. O, her iki dünya arasındaki berzahî sınırdır. Öyle meyveli dalları vardır ki şevk içerisinde çeşitli tesbîh, tahmîd ve tercîde bulunurlar. Hârika seslerle hoş nağmeler çıkarırlar. Ruhlar o güzel nağmelerle coşar. Her biri bir hâle girer. Onun dalları cennet ehli için bir nimettir. Kökleri ise cehennem ehli için zakkumdur; çünkü o, burçlar feleği içbükeyindedir.[3] Burçlar feleği ise kürsînin içindeki boşlukta

---

1 [تظهر] kelimesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [تطهر] şeklinde kaydedilmiştir.
2 [جامعة] kelimesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [جامع] şeklinde kaydedilmiştir.
3 [لأنّها في مقعّر فلك البرج] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [لأنّها مقعّر فلك البرج] şeklinde kaydedilmiştir.

bulunur. Kürsî de cennet arzının sathıdır. Burçlar feleği, Şeyh-i Ekber'e (ks) göre "Atlas"; astronomi bilginlerine göre ise "menâzil feleği"dir. Birinci görüşe göre, **[70a]** bu on iki burç menâzil feleğindeki sâbit yıldızlar ile Atlas'ın içinde yer almaktadır. Her ne kadar onda yıldızlardan bir şey zâhir olmasa da merâtibe göre bir zuhûr söz konusudur. Mertebelerin altında onu on iki burca taksim eden[1] dâireler vardır. Her burçta ayrıntı ve incelik vardır. "Müntehâ" olarak isimlendirilir; bunun sebebi meleklerin, dünya ehlinden saîd olan kimselerin amellerini bu noktaya getirmeleri ve arş ile ilgili ahkâmın ve Rahmânî nûrların buraya inzâl olmasıdır. Rasûlullah (sa) göklerin meleklerine vitir namazında imamlık yapmıştır. Beytülmakdis'te nebîlere; sidretü'l-müntehâda da meleklere imam olmuştur. Bu durum, onun (sa) yer ve gök ehline olan faziletini gösterir. Sidretü'l-müntehâ, Cibrîl'in (as) makamı olup kendisi de onun zirvesinde oturur. Nitekim cüz'î akıl ve hayvânî ruhun yeri de dimağın zirvesidir. Bu böyledir; çünkü Cibrîl, küllî aklın sûreti olup makamı, akl-ı meâşa ve dimağa işaret olmak üzere sidretü'l-müntehâdır. Bu yüzden Cibrîl'i rüyasında gören bir kimse, aklının sûretini görmüş demektir; zira Cibrîl (as), peygamberler (as) dışında kimseye taayyün makamında görülmez. Nitekim *el-Vâkıâtü'l-Mahmûdiyye*'de bu şekilde geçmektedir.

Üçüncü hakikat, küllî hakikatlerin hakikati olup ﴿طسٓمٓ﴾ âyetindeki "mîm" (م) ile işaret edilen "hakîkat-i Muhammediyye"dir. "Hatmiyyet" sırrına işaret olmak üzere onu en sona bıraktım, zira peygamber gönderme işi Peygamberlerin Efendisi (sa) ile mühürlenmiştir. Aynı şekilde hece harfleri de "mîm" (الميم) lafzının içerisinde yer alan "ya" (ي) ile tamamlanmış oldu.[2] **[70b]** Nitekim *Keşfü'l-Künûz*'da bu şekilde ifade edilmiştir. Bu hakikat, ilâhî ism-i câmi'in sûretidir. İsm-i câmi', onun Rabbidir ve feyiz ondan gelir. İsm-i câmi', "Allah" ismidir. O, zikri şöhret bulan, haberi[3] kulağa hoş gelen İsm-i âzam'dır. O, Rabbü'l-erbab'dır. Terbiye istidadı olan her cüz'î isim, feyzi ancak bu küllî isimden alır. İsm-i âzam, sultân-ı âzamın tüm memleketleri kuşatması, her memlûk ve mâlike reislik yapmasında olduğu

---

1 [دوائر تقسّمها] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [دوائر تقيسمها] şeklinde kaydedilmiştir.
2 [كذلك ختم حروف التهجّي بالياء] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [كذلك حروف التهجّي بالياء] şeklinde kaydedilmiştir.
3 [وطاب خبره] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [وطاب خيره] şeklinde kaydedilmiştir.

gibi tam ihata ve umumi riyâset sahibidir. Bu hakikat, mutlak nübüvvet ve mutlak velâyet ile muttasıftır. Her peygamber ve velînin bunlardan belirli bir hissesi vardır. Nitekim ulvî ve süflî bütün mahlûkat çeşidinden her bir çeşidin de ilâhî hakikatten belli bir nasibi vardır. Şu kadarı var ki insan nev'inin hissesi, diğerlerinden daha çok ve daha kâmildir; çünkü insan, hakikatlerin tamamını kendisinde toplamıştır. Hz. Peygamber'in (sa) şu sözünde buna işaret vardır: "إِنَّ اللّٰهَ خَلَقَ آدَمَ عَلَى صُورَتِهِ / *Allah, Âdem'i kendi sûretinde yarattı.*"[1] Şu hakîkat-i Muhammediyye'nin zuhûru, hilâlin zuhûru gibi farklı farklıdır; zira hilâl, nûrâniyette dolunay gecesindeki parlaklığına ulaşıncaya kadar devamlı terakkî hâlindedir. Bedir gecesi, kendisinde nûrun ziyadeleşip ortaya çıkması bakımından sanki "insân-ı kâmil" gibidir. Bu işin hakikati şudur: Mülk âleminde o hakikatin ilk mazharı, beşerin babası Âdem'dir (as). Bu hakikat, mazhardan mazhara geçerek devam etmiştir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ﴿وَتَقَلُّبَكَ فِي السَّاجِدِينَ﴾ "Secde edenler arasında dolaşmanı da görüyor."[2] Bu durum, Peygamberimize (as) gelip nihayete erinceye kadar bu şekilde devam etmiştir. **[71[a]]**

Hakikatte bu, tek bir nisbet olmakla birlikte asırlara nisbetle açık ve gizli olmada zaman zaman değişiklik gösterir; zira işin başında hilâl gibiydi. Öyle ki azar azar çoğalıp sonunda dolunay hâlini aldı. Sonra yine ilk hâline dönünceye kadar noksanlaşmaya başladı. Ne var ki farklılık burada zuhûrda olup birbirinin hizasında olan güneşte ve ayda değildir. İşte bu hakikat, Âdem'den İbrâhim (as) zamanına gelinceye kadar böylece zâhir olmaya devam etmiş ve onun zamanında ayın on dördü gibi olmuştur; zira İbrâhim (as) zâtî tevhid ve ilâhî sırdan büyük pay almıştır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, Peygamberimize ona tâbi olmasını şu âyetle emretmiştir: ﴿ثُمَّ اَوْحَيْنَا اِلَيْكَ اَنِ اتَّبِعْ مِلَّةَ اِبْرٰهِيمَ حَنِيفاً﴾ "Sonra sana, *tevhid önderi olan ve putperestler arasında yer almamış bulunan İbrâhim'in dinine uy*, diye vahyettik."[3] Buradaki uyma (ittibâ) tafsil değil, cem' itibariyledir; çünkü sıfatların tafsilî tamamlayıcısı sadece odur. Bu nedenle ondan başkası "hâtem" olmamıştır. Sonra söz konusu hakikatin zuhûru, Peygamberimizde (as) daha da artmış ve ayın on beşinci gecesindeki gibi en parlak hâlini almıştır. Hakikat

1 Buhârî, "İsti'zân", 1; Müslim, "Birr", 115.
2 eş-Şuarâ, 26/219.
3 en-Nahl, 16/123.

böylece en kâmil sûrette tecellî etmiştir. Nihayet hakikat, ayın nûrunun ayın ortasından sonra yavaş yavaş gizlenmeye başlaması gibi, ondan sonra tedrîcî olarak gizlenmeye başlamıştır. Sonra Peygamber (as) tafsilî bir şekilde "tevhîd-i zât", "tevhîd-i sıfât" ve "tevhîd-i ef'âl"e davet etmiştir. Zâhir ve bâtında davet işi onunla tamamlanmıştır. Öyle ki artık ondan sonra başka bir peygambere ihtiyaç kalmamıştır. Bundan dolayı şöyle demiştir:

"لَا نَبِيَّ بَعْدِي / *Benden sonra peygamber yoktur.*"[1] Fakat Allah Teâlâ, hikmetinin, nihayetin bidayete dönmesini **[71b]** ve ezel sırrının ebed sırrı ile birleşmesini (tevhid) gerektirmesi sebebiyle, o Ahmedî nûrun zuhûrunu, âhir zamana kadar yavaş yavaş gizlenme sürecine sokmuştur. Buna Hz. Peygamber'in (as) şu hadisi işaret eder: "بَدَأَ الْإِسْلَامُ غَرِيباً وَسَيَعُودُ غَرِيباً / *İslâm garip başladı ve yine garip bitecektir.*"[2] Buradaki "İslâm", hakiki İslâm'dır. Garip olması, ona ünsiyet edecek kimselerin bulunmaması ve emrinin gizlenmesi demektir. Hasan-ı Basrî'nin ifadesiyle: "Her gün veya her sene alçalırsınız." Merfû bir hadiste de "لَا يَأْتِي عَلَيْكُمْ زَمَانٌ إِلَّا وَالَّذِي بَعْدَهُ شَرٌّ مِنْهُ حَتَّى تَلْقَوْا رَبَّكُمْ / *Sizi yaratanla karşı karşıya gelinceye kadar her karşılaştığınız zamanınız bir önceki zamandan daha kötü olacaktır.*"[3] buyurulmuştur. Hâfız-ı Şîrâzî şöyle der:

روزی اگر غمی رسدت تنگدل مباش   رو شُکر کن مباد که از بد بتر شود

Bir gün sana bir gam (keder) ulaşırsa üzülme
Git şükret ki kötünün daha kötüsü olmasın[4]

Zamanın tenezzülünden ve insanların fesadından dolayı ricâle "ricâlü'l-gayb" denilmiştir; çünkü onlar, ağyârın gözüne görünmez (gâib) olmuştur, örtü ve perdeler de onları gizlemiştir. Onlar, eski ve yıpranmış elbiseler altındaki sultanlar gibidir.

Sonra bu hakikatin zuhûru; peygamberlerde asâleten, ümmetlerinin fertleri[5] olan velîlerde ise tebeiyet ve veraset yolu ile gerçekleşmiştir. Her

1 Buhârî, "Enbiyâ", 50 [3455]; Müslim, "İmâret", 44 (1842).
2 Müslim, "İman", 232; Tirmizî, "İman", 13.
3 Buhârî, "Fiten", 6; Tirmizî, "Fiten", 35.
4 Gazelin tamamı için bk. Hâfız-ı Şîrâzî, *Dîvân-ı Hâfız,* nşr. Hüseyn Ali Yûsufî, Tahran 1381 hş. 2002, s. 366 (226. Gazel).
5 [من أفراد أممهم بطريق] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [من أفراداتهم بطريق] şeklinde kaydedilmiştir.

peygamberin kâmil bir vârisi olması gerekir. Bu vâris, kemâlât sûretlerinin yansıdığı bir ayna gibidir. Bu durum, Allah Teâlâ'nın asırları en hayırlı ricâli ile tecdîd etmesi hususundaki âdetinin gereği üzere cereyan etmektedir. Hz. Peygamber'den (as) önce bu hayırlı ricâl, nübüvvet ve velâyetin her ikisine ya da sadece velâyete vâris olabiliyorlardı; çünkü daha henüz hatmiyyet sırrı zuhûr etmemişti. Sonra iş Hz. Peygamber'e (as) gelince, nübüvvet veraseti kesilip mutlak velâyet veraseti kaldı. Mutlak velâyet, veraset yoluyla olan zuhûrunda, bu kamerî döngü tamamlanıncaya kadar her yüzyılda sayısız mazharı gerekli kıldı. **[72[a]]**

Daha önce bilgi sahibi olduğun gibi rûh-i Muhammedî olan "akl-ı evvel", hakiki Âdem idi. Beşerin babası olan Âdem, rûh-i Muhammedî'nin mülk ve şehâdet âlemindeki ilk mazharıdır. Devirler içerisinde onun zuhûru, hilâlin nûrunun artarak devam etmesi gibi arttı. Nübüvvet devri bu üslûp ile tamamlanınca hâl de veraset işinin bu arzu edilen tarzda gerçekleşmesini gerektirdi; çünkü hakiki Âdem'in sûret ve sırrı ile zuhûru -ki bu Peygamberimizde (as) gerçekleşmiştir- beşerin babası Âdem'in, ümmetinin fertlerine nisbetle velâyete vâris olmasındaki zuhûruna benzemiştir. Her ne kadar o (as), kendi nefsinde nübüvvet ve velâyet bakımından ışık saçan bir ay ve etrafını aydınlatan bir kandil olsa da bu böyledir. Hz. Peygamber'in (as) şu sözünde buna işaret vardır: "عُلَمَآءُ أُمَّتِي كَأَنْبِيَاءِ بَنِي إِسْرَائِيلَ / *Ümmetimin âlimleri İsrâiloğullarının peygamberleri gibidir*."[1] Bunu anla ve sakın gaflete düşme!

Hz. Peygamber'den (as) sonra velâyetin zuhûru, onun ümmetinin velîlerinde başladı. Aynı şekilde nübüvvet ve velâyet işinin zuhûru da Âdem (as) ile başlayıp son noktasına ve gayesine ulaştı. Veraset yoluyla velâyetin ilk mazharı, Hz. Ali'dir. Onun şu sözünde buna işaret vardır: "سَبَقْتُكُمْ إِلَى الْإِسْلَامِ طَرِيًّا أي صَبِيًّا مَا بَلَغْتُ أَوَانَ الْحُلْمِ / *İslâm ile şereflenme konusunda*

---

1 Bu rivayet hadis olarak sabit değildir. Bk. Zerkeşî, *et-Tezkire fi'l-Ehâdîsi'l-Müştehira,* nşr. Mustafâ Abdulkâdir ʿAtâ, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1406/1986, s. 166; Sehâvî, *el-Makâsidü'l-Hasene*, s. 459 [702]; Fettenî, *Tezkiratü'l-Mevzûât*, s. 20; Ali el-Kârî, *el-Esrârü'l-Merfûʿa*, s. 247 [298]; Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, II, 64 [1744]. Ancak âlimlerin konumunu belirten "… Âlimler, peygamberlerin vârisleridir…" hadisi sahihtir (Ebû Dâvûd, "İlim", 1 [3641]; Tirmizî, "İlim", 19 [2682]; İbn Mâce, "Mukaddime", 17 [223]; ayrıca bk. Buhârî, "İlim", 10).

henüz daha sabi iken sizi geçtim."[1] Yani o, bu sözüyle bülûğa ermeden önceki çocukluk dönemini kastetmektedir. Bazıları da (طَرًّا) şeklinde zikretmiştir. Bu, Allah Teâlâ'nın Yayhâ (as) hakkında verdiği haber gibidir: ﴿وَاٰتَيْنَاهُ الْحُكْمَ صَبِياًّ﴾ "Ona henüz çocukken hikmet verdik."[2] Rivayete göre Ali (ra) bir gün minbere çıkıp "سَلُونِي عَمَّا دُونَ الْعَرْشِ / *Arştan bu tarafa aklınıza geleni bana sorun.*"[3] dedi. Göğüs kafesi arasında öyle bir ilim vardır ki onu Rasûlullah'ın (as) tükürüğü benim ağzımda toplamıştır. **[72b]** Bunlar, Rasûlullah'ın bana vermiş olduğu rızıktır (hakikate dair bilgilerdir). Hz. Peygamber'in (as), hakikat örtülerini Ali (ra) için kaldırdığı kadar hiçbir kimse için kaldırmadığı sahihtir. Bu mütevâtir ve meşhurdur.

Bunun diğer bir delili de şudur: Hz. Peygamber (as) elini Ali'nin (ra) başı üzerine koymuş ve ona tevhidi telkin edip hakikat sırlarından büyük bir sırrı öğreterek onu kimse ile paylaşmamasını tavsiye etmiştir. Fakat Ali (ra), kendisine ârız olan bir hâl sebebiyle bu sırrı tutmaya güç yetiremeyip bir kuyuya söylemiştir. Sonra o kuyuda kendi kendine bir kamış bitmiş ve bir çoban onu koparıp ona üflemiştir. Böylece bu üflemeden bütün makamlar hâsıl olmuştur. Kuşkusuz sesler, zevk ve huzur talebiyle sûfîlerden değil, mutasavvıflardan alınmıştır. Sonra Hz. Peygamber (as) o kamıştan çıkan sesi duyunca şöyle buyurmuştur: "يُشِيرُ هَـذَا إِلَـى سِرِّ مَـا كَلَّمْتُهُ لِعَلِيّ / *Bu sesler, benim Ali'ye öğrettiğim sırra işaret eder.*"[4] Bu bediî kıssaya Hz. Şeyh Ferîdüddin Attâr (ks) *Mantıku't-Tayr* adlı eserinde şu şekilde işaret eder:

چون كه خواهم كه از غمت آهي كنم   چون على سر را فرو چاهي كنم

Senin gamından bir âh etmek isteyince
Hz. Ali gibi başı bir kuyuya salarım[5]

Ve aynı şekilde Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (ks) de *Mesnevî*'nin dördüncü cildinde bu konuya şöyle işaret eder:

1 Bahâüddin Muhammed b. Abdilganî el-Beytâr el-Hallâc, *el-Vâridâtü'l-İlâhiyye fi't-Tefsîr alâ Tarîkati's-Sûfiyye,* thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2019, I, 59.

2 Meryem, 19/12.

3 Bu söz bazı kaynaklarda Hz. Ali'ye (bk. İsmâil Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-Beyân,* V, 472), bazılarında ise müfessir Mukâtil b. Süleyman'a nisbet edilmektedir (Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ'*, Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1427/2006, VI, 602).

4 Temel hadis kaynaklarında bulunamamıştır. (çev.)

5 Bilgi için bk. Ferîdüddin Attâr, *Mantıku't-Tayr,* nşr. Muhammed Rızâ Şefî'î Kedkenî, Tahran 1388/2009, s. 256.

نیست وقت مشورت هین راه کن   چون علی تو آه اندر چاه کن
محرم آن آه کم یابست بس   شب رو و پنهان‌روی کن چون عسس

Kendine gel şimdi danışma zamanı değil
Yola düş, Ali gibi kuyuya âh et

O âhın mahremi pek azdır
Geceleri git, hem de bekçi gibi gizlice yürü[1]

Eğer sen bana, "Senin bu söylediklerin Ali (ra) hakkında bir ifrat ve ulemânın üstünlük sıralaması ile ilgili görüşüne aykırı olarak onu diğer halifelere tercih etmektir." dersen, şöyle derim: Halifelerin velâyete vâris oldukları hususunda söze hâcet yoktur. Fakat her birinin farklı özellikleri **[73a]** ve peygamberlerdeki gibi her birini diğerinden ayırt eden farklı üstün vasıfları vardır.

Bilmez misin ki Mûsâ (as) şeriat ve hakikat ehli iken Hızır ise sadece hakikat ehli idi. Bu durum onun nübüvvetini kabul etmeyenin görüşüne göredir. Mûsâ'nın yaratılışında galip olan, şeriat ve bekâ cânibine meyil iken -ki Hızır'a itiraz[2] ettiği fiillerle ilgili hususlar bu sebeple vâkî olmuştur- Hızır'ın yaratılışında galip olan, hakikat ve fenâ cânibine meyildir. Bu nedenle kendisine, ﴿قَالَ هٰذَا فِرَاقُ بَيْنِي وَبَيْنِكَ﴾ "İşte bu, beraberliğimizin sona ermesidir."[3] demiştir. Çünkü ikilik,[4] firâk ve fark âleminde olur; visâl ve cem' âleminde değil. Bu sebeple ikisi her ne kadar şeriat ve hakikat ile amelde müşterek ve her ikisinin ehli iseler de Mûsâ'nın durumunun şeriatte, Hızır'ın durumunun ise hakikatte galip olması sebebiyle birbirinden ayrılmışlardır. Aynı şekilde Îsâ'nın (as) yaratılışında galip olan hâl cemâl iken Yahyâ'da (as) galip olan celâl idi. Her ikisinde de tamamı mevcut ise de aralarında böyle bir farklılık vardı. Rivayete göre Yahyâ (as), Îsâ (as) ile karşılaştı. Îsâ (as), Yahyâ'nın (as) yüzüne tebessüm ederek "Neden seni eğlenceye dalmış görüyorum. Sanki kendini güvenceye almış gibisin." dedi. Diğeri de ona cevaben, "Ben neden senin yüzünü asık görüyorum. Sanki

---

1 *Mesnevî*, IV, beyit nr. 2232-2233.
2 [الإعتراض على الخضر] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [الإعتراض إلى الخضر] şeklinde kaydedilmiştir.
3 el-Kehf, 18/78.
4 [البينيّة] kelimesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [البيّنة] şeklinde kaydedilmiştir.

ümitsizliğe kapılmış gibisin." dedi. Her ikisi de "Bize vahiy gelinceye kadar ayrılmayacağız." dediler. Allah Teâlâ onlara vahyedip şöyle buyurdu: "Sizin bana en sevimliniz, bana karşı hüsn-i zannı en güzel olanınızdır." Kuşkusuz ki her ikisinin de Allah hakkındaki zannı güzel ve her ikisi de Allah'ın sevgili kulu idi; çünkü Yahyâvî celâl **[73b]** ve onun yüzündeki asıklık, Îsâ'nın yaratılış hâli olduğu için Îsevî vücûdda zuhûru galip olan Allah'ın cemâlinden onun ümidini kesmesini gerektirmez. Aynı şekilde İsevî cemâl de Yahyâvî vücûdda zuhûru galip olan Allah'ın celâlinden onu emin kılmayı gerektirmez. Bunu anla! Kuşkusuz celâlden maksat; heybet ile hayret, inkıbâz, kahır ile tutup yakalamanın başlangıcı olan azamettir. Bilmez misin ki meczuplar makamları itibariyle yırtıcı aslanlar gibidir. Peygamberler hakkında bu mânayı anlamışsan, evliyayı da bunlara kıyas edebilirsin; çünkü velîler, ilim ve meşrepte peygamberlerin vârisleridir. En kâmil fert ise Muhammedî meşrepte itidal üzere bulunandır.

Sıddîk (ra), Hz. Peygamber'in (as) sahip olduğu "şeriat", "tarikat", "mârifet" ve "hakikat"te onun vârisi idi. Fakat onun yaratılışında galip olan yön "mârifet" idi. O nedenle sürekli hüzünlü, düşünceli, sakin, her yönden müsterih ve dili ağır tabiatlı idi; çünkü Allah'ı tanıyanın dili körelir. Aynı şekilde Fârûk (ra) da Hz. Peygamber'e (as) bu dört mertebede vâris idi. Fakat onun tabiatında galip olan "şeriat" idi. Bu sebeple o, kamçısını elinden hiç bırakmadı. Hatta zamanının çoğu, hadleri ikame etmekle geçerdi. Zinnûreyn'in (ra) tabiatında galip olan ise "tarikat" idi. O nedenle Kur'an'ı elinden hiç bırakmamış ve onun hükümleri ile ictihad etmiştir. Öyle ki Kur'an'ın şu âyetini okurken şehit edilmiştir: ﴿فَسَيَكْفِيكَهُمُ اللّٰهُ﴾ "Onlara karşı Allah sana yeter…"[1] Bu âyette şuna işaret vardır: Tabiî vasıflar ve nefsânî güçler, **[74a]** Osman'ın (ra) emrine verilmiştir. Allah, onun nefsânî güçleri ve tabiî vasıfları yenmesine yardım etmiş ve onların tasarruf dizginini kalbin tasarruf eline vermiştir; çünkü nefis, hevâ, şeytan ve dünya ile mücadele etmek anlamına gelen tarikat, kişiyi şehâdet makamına götürür ki o da Allah ile beraber olma ve huzur hâlini elde etmedir. Mürtezâ'nın (ra) tabiatında galip olan ise "hakikat"tir. Bu nedenle o "Allah'ın galip aslanı" idi. Sözümüz sadece mutlak velâyetle ilgili değildir. Bilakis, büyük kutbiyyetle mukayyet olan mutlak

---

1 el-Bakara, 2/137.

velâyetle ilgilidir. Âşikârdır ki bu, mutlak velâyetin gereklerinden değildir. O nedenle bazı velîlerde tasarruf bulunmaz. Öte yandan Ali'nin (ra) kutbiyyeti, diğer halifelerin velâyetine de bir halel getirmez.

Eğer sen, "Önceki anlattıklarından anlaşıldı ki Ali'nin (ra) zuhûrdaki rütbesi ayın hilâliyet mertebesi gibidir; zira o, veraset bakımından mutlak velâyete mazhar olmada ilk âdemdir. Bu, onun hâlinin kemaliyeti açısından münasip değildir." dersen, şöyle derim: "Sözümüz tahakkuk hakkında olmayıp zuhûr ile ilgilidir. Nitekim bütün peygamberler nübüvvet ve velâyetin hakikatlerini gerçekleştirmişlerdir. Ancak onlar asırlar, devirler ve ümmetlerinin istidatlarının farklılığına göre zuhûr bakımından farklılık gösterirler. Aynı şekilde evliya da velâyetin hakikatlerini gerçekleştirmişlerdir. Ancak onlar da zuhûrda ve izhârda farklıdır. Her zuhûr, vaktini gözler. Her bir icmal için tafsil makamı vardır. Yine her kuvvetin, bir fiil mahalli vardır. ﴿سُنَّةَ اللّٰهِ فِي الَّذٖينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللّٰهِ تَبْدٖيلاً﴾ "Allah'ın daha önce gelip geçenler hakkında koyduğu kanundur. Allah'ın kanununda asla bir değişme bulamayacaksın."[1]

Bu makamın hakikati, Âdem'den Peygamberimize (as) kadar **[74^b]** bütün peygamberler (as), tevhîd-i zât, tevhîd-i sıfât ve tevhîd-i ef'âl olmak üzere bütün tevhid mertebelerini hem bi'l-kuvve hem de bi'l-fiil gerçekleştirmek suretiyle Allah Teâlâ'ya vâsıl olmuşlardır. Onlar bu bakımdan iki ucu bilinmeyen bir boş halka/çember gibidirler. Bu duruma Allah Teâlâ'nın şu âyetinde işaret vardır: ﴿لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِنْ رُسُلِهٖ﴾ "O'nun elçileri arasında ayırım yapmayız."[2] Fakat onlar bir terazinin iki kefesi gibi olan fenâ ve bekâ mertebelerinde birbirlerinden farklıdırlar. Çoğunluğun tabiatında fenâ hükmü galiptir. Bu yüzden İbrâhim (as) dışındaki peygamberler genel olarak tenzîhe davet ediyorlardı. Onda ise her iki kefe denge hâlindeydi. Bu sebeple o, peygamberlerin babası (Ebü'l-Enbiyâ) olmuştur. O, ümmetini tevhidin tüm mertebelerine davet ediyordu. Buradan ortaya çıktı ki dine davet bakımından peygamberlerin birbirlerine üstünlükleri ve farklılıkları vardır. Allah Teâlâ buna şöyle işaret etmiştir: ﴿تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ﴾ "O peygamberlerin kimini kiminden üstün kıldık..."[3] Onlardan bir kısmı, üm-

---

1 el-Ahzâb, 33/62.
2 el-Bakara, 2/285.
3 el-Bakara, 2/253.

metlerinin mertebelerinde "tevhîd-i zât" ve "tevhîd-i sıfât" ahkâmının zuhûruna istidatları olmadığı için[1] sadece "tevhîd-i ef'âl"e davet ediyor; bazıları da ümmetlerini, bilfiil "tevhîd-i zât"a yönelik daveti kabüle yeterli olmadıkları için yine sadece "tevhîd-i ef'âl" ve "tevhîd-i sıfât"a çağırıyordu. Bazıları da ümmetinin istidadı güzel olduğu için bilfiil "tevhîd-i zât"a davet ediyordu ki o da İbrâhim'dir (as). Kuşkusuz o, ümmetini fiilî olarak bütün tevhid mertebelerine çağırmıştır. Ancak şu kadarı var ki ilk iki mertebede kabul görürken üçüncü mertebede kabul görmemiştir; çünkü eğer üçüncüsünde de kabul görseydi, davet işini tamamladığı için peygamberlerin sonuncusu olurdu. Bu durumda kabul ya bütün mertebelere nisbetledir ya da kabul ve tahakkuk tafsilî olarak değil, icmalî olarak gerçekleşmiştir, deriz. **[75[a]]** Zira tafsilî mertebe her yönü ile Peygamberimiz (as) ve ümmeti için tehir edilmiştir. Bundan dolayı Hz. Peygamber (as) peygamberlerin son halkası (hâtemü'l-enbiyâ) olmuştur. Yine İbrâhim'in (as) ümmeti -ki onun âfâkî kuvvetleridir- bu âfâkî kuvvetlerde bir şeyin husûle gelmemesi -ki o tevhîd-i zâtın bilfiil kabulüdür- onun enfüsî kuvvetlerde -ki o İbrâhim'in (as) bâtınında bulunan ruhanî kuvvettir- bir şeyin hâsıl olmamasını gerektirmez. Zira İbrâhim (as) ümmeti, aynı şekilde olmasa da bütün mertebe ve makamları kendi nefsinde gerçekleştirmiştir. Buna diğer peygamberleri ve onların ümmetleri ile durumunu kıyas edebilirsin.

Peygamberleri, cemâllerini lekeleyecek ve kemallerine lâyık olmayacak şeylerle kınamaktan sakın; zira onların hepsi en üst kemâlâta ve nihâi saadete ermişlerdir. Ümmetlerinin meşrepleri sebebiyle davet derecelerinde farklılıklar olsa da bu böyledir. Bu husus, peygamberlerle ilgili olmayıp ümmetleriyle ilgili bir durumdur. Onlar, Allah'ta fâni, Allah ile bâki olmuşlardır; çünkü velâyet nübüvvetten önce gelir; zira velâyetin son dereceleri, nübüvvet makamlarının başlangıcıdır. Bu sebeple nübüvvet velâyet üzerinde bina edilir. Bir kimse, velâyet makamına ulaşmadan peygamber olamaz; çünkü mevkûf-ı aleyh, mevkûftan önce gelir. Velâyetin mânası yükselişe (*urûc*) göre fenâ fillâha ermektir -ki "el-Âhir" ismiyle ona işaret edilmiştir- ve nüzûl bakımından bekâ billâha ermektir -ki "el-Evvel" ismiyle ona işaret edilmiştir- çünkü o, nüzûl olarak seyrin başlangıcı itibariyle "Evvel"dir. Urûc olarak seyrin sona ermesi itibariyle de "Âhir"dir. **[75[b]]**

1 [العدم] kelimesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [العدد] şeklinde kaydedilmiştir.

Sonuç itibariyle fenâ ve bekâya ulaşıldığı zaman maksûdun vüsûl ve husûlü gerçekleşmiş olur. Hakikat bu şekilde sana beyan olunca,[1] sûfî geçinen cahillerin sözlerinin bozukluğunu ve geçersizliğini de anlamış olursun. Onlar şöyle derler: "Peygamberlerin bazıları tevhîd-i sıfâta; bazıları da tevhîd-i zâta ulaşamamıştır." Yine aynı şekilde onlardan bazılarının ashab ve hatta halifelerle ilgili "Onlardan bazıları yedinci isme ulaşmamıştır." vb. sözlerinin geçersizliğini de öğrenmiş olursun. Zira Sıddîka'nın (ra) rivayetine göre, Hz. Peygamber'in (as) ahlâkı Kur'an idi. Kur'an'ın haricinde bir isim yoktur. Kur'an ile ahlâklanan kimse, bütün isimlerle ahlâklanmış olur. İsim sayısı yedi, on iki ya da doksan dokuz ve hatta isterse "bin bir" olsun fark etmez.

Bilindiği gibi bu ahlâklanma işi halifelerde mevcuttu ve onlara bırakılan mânevî bir mirastı.[2] Aynı şekilde bu husus, Hz. Peygamber'in (sa) defalarca ettiği şahitliğiyle ve yine ona olan yakınlıklarının[3] şehâdetiyle diğer sahâbede de mevcuttu. En ârif ve en üstün olana yakın (mukarreb) olan biri, kuşkusuz daha ârif ve daha üstün olur. Yine Hz. Peygamber'in (as) lisanıyla kemaline şahit olunan da en yüce ve en kâmil kimsedir. Gerçekten o (as), şöyle buyurmuştur: "أَصْحَابِي كَالنُّجُومِ بِأَيِّهِمْ إِقْتَدَيْتُمْ إِهْتَدَيْتُمْ / *Ashabım yıldızlar gibidir. Hangisine uyarsanız hidâyete erersiniz.*"[4] O, bu sözüyle ashabını, insanlara uyan değil bilakis onların muktedâsı, önderi kılmıştır. Nitekim uyulanın (muktedâ) hususiyeti diğerlerinden daha kâmil olmasıdır. Hâl böyle iken sahâbeden sonra gelen bir kimse, nasıl olur da esmâyı tekmil etmede onlardan daha kâmil olabilir? Ömrüme yemin olsun ki bu, düpedüz iftiradır. İftira ehlinin[5] cehâletinden Allah'a sığınırız.

Gerçekten bütün bu anlatılanlardan ortaya çıkmıştır ki resûllerde, enbiyada bulunmayan bazı sırlar vardır. **[76a]** Yine enbiyanın sahip olduğu bazı sırlar vardır ki bunlara velîler muttalî değildir. Aynı şekilde velîlerin sahip

---

1 [وإذا قد استبان] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [و إذ قد استبان] şeklinde kaydedilmiştir.

2 [منه عليه السلام لهم] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [منه عليه السلام اليهم] şeklinde kaydedilmiştir.

3 [و بشهادة تقرّبهم إلى جنابه] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [و بشهادة تقريبهم إلى جنابه] şeklinde kaydedilmiştir.

4 Ahmed b. Hanbel bunun sahih olmadığını (İbrâhim Nehhâs, *el-Câmi' li Ulûmi'l-İmâm Ahmed*, Mısır: Dâru'l-Felâh, 1430, XV, 137 [610]); Elbânî ise bunun mevzû olduğunu beyan etmiştir (Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdîsi'z-Za'îfe,* I, 144-145).

5 [من جهل اهل الفريّة] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [من جهل الفريّة] şeklinde kaydedilmiştir.

olduğu sırlara da diğer mü'minler sahip değildir. Resûl, peygamber ve velîlerin bu özelliğinden dolayı onlar hakkında dili tutmak gerekir. Onlar, makam ve hâllerinin yüceliği sebebiyle rüsûm ehli avamın tasavvurlarının çok üstündedir. Bu zamanda meşâyih ve sûfiyye libasına bürünenlerin çoğu her ne kadar havâs kıyafeti giymiş olsalar da avamdandır. Çünkü ilim, irfan ve iman hakikatlerinin tahakkuku ve ihsan, hırka ile elde edilebilecek şeyler değildir. Bilakis bunlar, (aşk ile) yanan bir kalbin hâllerindendir. Sana düşen, cahilin dilini kesmek ve hak ile bâtıl arasını ayırt etmektir.

Ayrıca dört imam hakkında da şüyû bulmuş eski sözler vardır. Bil ki dört imam, zâhire göre zamanlarını her ne kadar ictihad ve muâmelat ilmi ile geçirmişlerse de şu kadarı var ki onların sadırlarının inşirâh genişliğine göre zâhirde halk, bâtında ise hak ile olmaları bağlamında Allah ile bâtınî bazı hâlleri vardır. Onlar hem muamele hem de mükâşefe ehlidir. Yine onlar daha önce zikredilen dört mertebenin hepsine de sahiptirler. Huccetü'l-İslâm Gazzâlî'nin (ö. 505/1111) *İhyâ*'sının başlarında onların zâhirî ve bâtınî güzel hâlleri ve yüce makamları ile ilgili sözler vardır. Bilgi için buraya müracaat edebilirsin.

Mevlânâ hazretlerinin *Mesnevî*'sinin üçüncü cildindeki,

آن طرف که عشق می‌افزود درد
بوحنیفه و شافعی درسی نکرد

Bir yerde aşk fazlalaştı, derdi arttırdı mı
Orada ne Ebû Hanîfe bir ders verebilir, ne Şâfiî [1]

sözü, **[76b]** Ebû Hanîfe ve Şâfiî'nin, muhabbetin ileri derecesi olan aşkta; his, vehim ve akl-ı cüz'îden fenânın husûlünde bir öncelikleri olmadığına delâlet etmez, bilakis muamele ve mükâşefe ilminin farklılığına delâlet eder. Zira muamele ilmi kesb, mükâşefe ilmi vehb kabilindendir. İkinciye ulaşan bazen birinciye ulaşabilir. Aynı şekilde birinciye ulaşan da bazen ikinciye vâsıl olabilir. Fakat keşf ehli, muamele âliminden daha üstündür ve diğerinin aksine onun hâline ve makamına da muttalidir. Aşk Allah'a, akıl ise cennete ulaştırır.

---

1 *Mesnevî*, III, beyit nr. 3832.

Ebû Hanîfe ve Şâfiî'den murad, muamele ilminde ictihad eden, bununla beraber aşk dersini bu ikisinden uzak tutan herkestir. Öte yandan aşkı bu ikisinden nefyetmek, onun gerçekleştirilmesini ve ona ulaşılmasını ortadan kaldırmaz. Nitekim nice bir işi yapmaya gücü yeten kimse vardır ki bir engel icabı o işi yapamaz. Ebû Hanîfe, Şâfiî, Mâlik, Ahmed ve benzerleri, yaşadıkları dönemin bir gereği ve o zamanda bu işe tahsis edilmelerinin sonucu olarak zâhirde bütünüyle ictihad ilmiyle meşgul oldular ve peygamberler gibi ümmete yönelik hitaplarının genelinde insanları korumak için mükâşefe ilminin kapısını kapadılar. Zira asıl olarak ancak genelin anlayışı dikkate alınır. Bunu anla ki Allah seni doğruya ulaştırsın.

Eğer sen, "Aşk dersini nefyetmenin mânası o ikisinin aşka ulaşmamış olmaları ve âşıkların hâllerini bilmemeleridir." dersen, şöyle derim: Bunun bir delili yoktur. Bir de uyanın (tâbi) âşık ve kâmil, uyulanın (metbû) da nâkıs ve zâhid olması uzak bir ihtimaldir. Ey miskin, bu sözü anlamakta sen neredesin? **[77[a]]** Kanaatimce sen dedikodu ehlindensin. Eğer bu şiir, Mevlânâ hazretlerinden sâdır olmasaydı, tevil etmezdim. Hatta bu sözü, olumsuz ve yanıltıcı olması sebebiyle söyleyene iade ederdim.

İznikli Şeyh Eşrefoğlu'nun (ö. 874/1469) Türkçe bazı ilâhilerinde geçen, "Âşıklar aşk ve vuslat bahçesinde otururken onlara baktım, Nûman ile Mâlik'i aralarında göremedim." sözünün mânasının ne olduğuna gelince… Bil ki, *Allah'a ulaşmanın yolları mahlûkatın nefesleri adedincedir.* Her sâlikin sülûkünde kendisine özel bir yolu ve yeri vardır; çünkü teveccühler farklı, istidatlar çeşit çeşittir. Bir de aşk, ikilik ve muhabbet makamıdır. Onun üzerinde ise vahdet ve muhbûbiyet makamı vardır. Aynı şekilde fenâ yolu bekâ yolundan farklıdır. Sülûk ehli de birbirinden farklıdır. Farklı yollardan kimi giderken kimi de dönmektedir. İmâm-ı Nûman ve İmâm-ı Mâlik ile zikredilen şeyhin teveccühlerinin tarîkinde ve tarîklerinin teveccühünde farklı olup birbirlerini görmemiş olmaları mümkündür. Nitekim Şeyh (Eşrefoğlu), aşk ehli idi ve akranlarını da aşk, hayret ve aşırı muhabbet evinde görüp orada onlarla birlikte oturmuştur. İki imama gelince, onlar da buradan mahbûbiyet makamına ulaşmışlardır. Bu sebeple birbirlerini görmemişlerdir. Bir de Şeyh fenâ yolunda iken onlar bekâ yolunda idiler. O hâlde aralarındaki mesafe açıldığında, bir yolda giden kimse başka bir

yolda gideni nasıl görsün? Fenâ ve bekâ yolları da birbirlerinden uzaktır. Bazen bekâ fenâdan nice yıllar sonra hâsıl olur.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle der: "Bil ki cennet ehli ile cehennem ehli, **[77b]** ârâf ehli olan ehlullahı, her iki cihanı yurt edindikleri müddetçe sûretleriyle görürler. İzzet çadırlarında ve ceberût âlemindeki Allah'a izâfe edilen hakikat cennetine girdikleri vakit, cennet ve cehennem ehlinin ve mukarrep meleklerin bakışları onlardan kesilir." Bunu çok iyi anla!

Baba Câfer Ebherî'den hikâye edildiğine göre o, Baba Tâhir Hemedânî'nin yanına girip "Ben dün gece seçkinlerle (havâs) beraber Allah'ın kapısında idim. Seni göremedim. Neredeydin?" dedi. Bunun üzerine Baba Tâhir şöyle cevap verdi: "Doğru dedin, sen seçkinlerle Allah'ın kapısında iken ben de seçkinlerin seçkini (havâssu'l-havâs) olan kimselerle içerde idim. O nedenle beni göremedin." *et-Te'vîlât*'ın sözü burada sona erdi.

Ben [Bursevî] derim ki: Bu hikâye, zikredilen sözü sebebiyle İznikli Şeyh Eşrefoğlu'nu ilzâm edip susturması bakımından ne kadar ağır bir hikâyedir! Bu hikâyeyi anlatan, aktaran, kaynak ve mahalline ulaştırandan Allah razı olsun/ulaştırana aşk olsun!

Yine maksûda yani velâyet konusuna gelirsek velâyet, nöbet Şeyh-i Ekber'e (ks) gelene kadar ayın ilk yarısında ortaya çıkan dolunay gibi kabiliyet ve zamana göre derece derece ortaya çıkmaya ve kuvveden fiile, icmalden tafsile geçmeye devam etmiştir. Velâyette ayın dolunay gecesinde zâhir olduğu gibi zâhir olmuştur. Bu nedenle *Fusûsu'l-Hikem*'de şöyle demiştir: "Bu öyle bir meseledir ki onu bu kitap haricinde ne ben ne de bir başkası yazmıştır." Yani bu tür hakikatleri ve sırları oldukları üzere açıklama zamanı gelmediği için böyle olmuştur. Bu husus, hatmî vaktin **[78a]** ve ondan doğan latîfelerin özelliklerindendir ki ne böyle bir şeyi doğurmuş ne de ondan böyle bir şey doğmuştur. Cendî'nin [*Fusûs*] şerhinde bu şekilde geçmektedir.

Allah Teâlâ, İbnü'l-Arabî'yi "kalem-i âlâ" kılmıştır. Öyle ki hakîmlerin gizlediği her mârifeti, âriflerin öz olarak söylediği her hikmeti, evliyanın kapalı bıraktığı her sırrı[1] ve peygamberlerin yaktığı her nuru, vücûd levhine

---

1 [وكلّ سرّ أبهمها الأوليآء] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [وكلّ سرّ سرّ أبهمها الأوليآء] şeklinde kaydedilmiştir.

ve şühûd sayfalarına yazmıştır/kaydetmiştir. O, ilk ve ikinci döngüleri hâvi, hakikat ve mâna feleklerini muhît idi. Hakîm Muhammed b. Ali et-Tirmizî'nin -ki Şeyh'ten[1] yaklaşık dört yüz yıl önce yaşamıştır- sorularına cevap vermiştir. Hakîm et-Tirmizî, hâtemü'l-velâyete dair bazı sorular sormuş ve şöyle demişti: "Bu sorulara cevap verecek olan 'hâtem'dir." Şeyh (ks) hazretleri, Muhammedî has velâyetin mührüdür (hâtem).

Eğer, "Velâyet silsilesi ebediyyen kopmayıp devam ediyorsa bu mühürlemenin (hatm) anlamı nedir?" dersen, şöyle derim: Evet, kuşkusuz velâyet, ilâhî ebedî vasıflardandır; çünkü Allah Teâlâ kendisi "el-Velî" ve "el-Hamîd"dir. Buradaki mühürleme, kesilme anlamında değildir. Bilakis tamamlanma ve kemale erme anlamındadır. Nitekim İsm-i Âzam, en kâmil şekilde tecellî edince -ki o da Peygamberimizdir (sa)- nübüvvet makamında hâtemiyyetini gerektirdi. Bununla birlikte o nübüvvet nuru, şeriat-ı mutahhara aynasında kıyamete kadar hep bâki kalacaktır. İşte velâyet işi de aynı şekildedir. Velâyet, en kâmil şekilde zuhûr edince -ki o da Şeyhü'l-Ekber'dir (ks)- velâyet makamında da hatmiyyeti gerektirdi. **[78b]** Aynı şekilde bu nûr da aktâbın kalp ikliminde ve onlara tâbi olanlarda kıyamete kadar bâki kalacaktır. O, özel velâyet mührüdür. Îsâ (as) mutlak velâyetin mührü; Mehdî (ra) de mutlak hilâfetin mührüdür.

Eğer sen, "Senin bu zikrettiğin husus, Şeyh [-i Ekber]'in Hz. Ali'den (ra) daha üstün olmasını gerektirir. Halbuki o nerede, bu nerede?" dersen, şöyle derim: Dikkat et! Seni daha önce gaflet uykusundan uyandırmıştım, tekrar uykuya dönme! Şöyle ki Şeyh[-i Ekber]'in zuhûr mazharlarının en kâmili olması, onun efdal olmasını gerektirmez, zira onun hatmiyyeti bu mâna üzerine bina edilmiştir. Nitekim bazı padişahlar da ilim, cesaret vb. mânalardan birinde diğerlerine göre daha çok kemal sahibidir. Öte yandan kemalle ilgili mâna göz önünde tutulmak sûretiyle sultanların hatmiyyetlerinin söz konusu olması, her yönden daha üstün (efdal) olmalarını gerektirmez. Nitekim bazen fazileti az olan (mefzûl) faziletli olandan (fâzıl) bazı hususlarda daha üstün (efdal) olabilir. Bu hakikate Hz. Peygamber (as) hurmaların aşılanması kıssasında şu hadisiyle işaret etmiştir:

1 [وكان قبل الشيخ بأربعمائة سنة] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [وكان قبل الفتح بأربعمائة سنة] şeklinde kaydedilmiştir.

"أَنْتُمْ أَعْلَمُ بِأُمُورِ دُنْيَاكُمْ / *Sizler dünya işlerinizi benden daha iyi bilirsiniz.*"[1] Bazı kâmiller için de hatmiyyet sırrı vardır ve onda tam şeref vardır. Nitekim Hz. Peygamber (as), "نَحْنُ الْآخِرُونَ السَّابِقُونَ / *Bizler [kıyamet gününde] önde giden sonlarız.*"[2] buyurmuştur.

Yine Hazret-i Şeyh Yûnus Emre'nin (ks) de hatmiyyetten payı vardır, çünkü o kendisinden önce ve sonra kimsenin güç yetiremediği mârifetleri Türkçe olarak ifade etmiştir. Şayet sen Halvetî, Celvetî ve diğer tarikatlara mensup mârifet ve zevk ehli şeyhlerin kaside ve ilâhi üslûbunda Türkçe olarak yazdıklarını araştırsan, **[79a]** onlardan her bir mazmûnun daha önce Yûnus Emre tarafından ifade edilmiş olduğunu görürsün. İşte bu, hatmiyyetten bir kapıdır.

Aynı şekilde "Üsküdârî" ve "Hüdâyî" nisbeleriyle meşhur olan Hazret-i Şeyh'in de Celvetiyye tarikatının hatmiyyet sofrasından yeterli ölçüde nasibi vardır; çünkü o, tarikat bağlamında bazı usûl, esâs ve prensipler koydu. Öyle ki ne kendisinden önce ne de sonra bunları yapmak kimseye müyesser[3] olmamıştır.

O, bu fakîrin [Bursevî] de mâna âlemindeki şeyhlerindendir. Bana [âlem-i mânada] "Allah" ismini tâlim etti. Yine bana, bugün "Hüdâyî'nin Hutbeleri" olarak bilinen muhtasar hutbelerini arz etti.

Şöyle demişti: "Bunları Şeyh-i Ekber'in (ks) mufassal hutbelerinden kısalttım." Bu nedenle onun hutbelerini cuma ve bayram günlerinde okumayı severim, zira bu zamanda hutbelerin kısa tutulması gerekir. Tarikattan haberdar olmayan kimseler bilmese de onun vaazlarının çoğu dört mertebe (şeriat, tarikat, mârifet ve hakikat) üzerine vârid olmuştur.

Celvetiyye tarikatı, bütün tarikatların sonuncusudur. O, hakikat nazarıyla değil, zâhir nazarıyla muhdestir. Onun şânı çeşitli tarikatlardan daha büyüktür. Bu sebeple ondan çıkıp başka bir tarikata intisap eden kimse, bir Hanefî'nin Şâfiîleşmesinde olduğu gibi, ashabı nazarında ta'zir ve te'dip edilir. Bu durum onların hepsini faydalı, doğru bir metod ve düzgün bir yol olarak kabul etsek dahi böyledir.

---

1 Müslim, "Fezâil", 141.

2 Buhârî, "Cum'a", 1; Müslim, "Cum'a", 19-20.

3 [لم يتيسّر لواحد] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [لم تيسّر لواحد] şeklinde kaydedilmiştir.

Şeyh Ebû Saîd Harrâz -ki o Hakk'ın lisanlarından biridir- bu konuda şöyle demiştir: **[79b]** "حَسَنَاتُ الْأَبْرَارِ سَيِّئَاتُ الْمُقَرَّبِينَ / Ebrâra göre iyilik olan şeyler, mukarrabîne göre kötülüklerden sayılır."

Velhâsıl, son olmada (âhiriyyet) ve hatmiyyette başka şeylerde olmayan bir sır vardır. Bilmez misin ki Hz. Peygamber (as), hâtem olması hasebiyle en faziletli kimse idi. Kur'an da aynı şekilde kendisinden [önceki kitapları] neshettiği için en faziletli kitaptır. Bu ümmet de aynı şekilde diğer bütün ümmetlerin kemâlâtını kendisinde topladığı için en faziletli ümmettir; çünkü bu ümmet, tevhîd-i ef'âl, tevhîd-i sıfât ve tevhîd-i zât olmak üzere tevhid çeşitlerini bilfiil gerçekleştirmiştir. Aynı şekilde Osmanlı sultanları da kendilerinden önceki sultanlardan daha faziletlidir. Onların kurmuş oldukları devlet de genişlik ve son olma sırrından dolayı mutlak olarak en güçlü devlettir. Zira onların devleti, Mehdî ve Şeyh-i Ekber'in (ks) kamerî döngünün ikinci yarısını[1] gösteren altı yüz ve yedi yüz civarındaki gelişine bitişiktir.

Muhakkak ki âlimler, Mehdî'nin -ister 1200 başlarında isterse 1300'lerin başlarında olsun- zuhûr ve kıyâm edeceği görüşündedirler. Nitekim Hz. Peygamber (as) şu hadisiyle buna işaret etmiştir: "خيركم بعد المائتين الحاذ خفيف / *İki yüzden sonra sizin en hayırlınız malı, çoluk ve çocuğu az olandır.*"[2] Mehdî'nin zuhûrundan sonra Îsâ (as) yeryüzüne inecek ve bu ikisinin vefatından sonra[3] yeryüzünde hayır kalmayacaktır. Dünyanın ömrü elbette beş yüzü[4] geçmeyecektir, çünkü hadisler bu konuda kesinlik ifade etmektedir. Eğer sen, "Bu söylediğin, kıyametin kopuşunu tayin etmek değil midir? Halbuki Allah Teâlâ onun bilgisini kendisine has kılmıştır." dersen, şöyle derim: "Hayır bu bir öngörü ve tahminden ibarettir; tahkik ve tayin değildir. Allah Teâlâ'nın ﴿قُلْ اِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ رَبّي﴾ "De ki: Onun hakkındaki bilgi sadece Rabbimin katındadır…"[5] âyeti, değişmez. Belki de sen, "Şeyhin kamerî döngünün ortasında gelmesinin mânası nedir?"

---

1 [إلى تنصّف زمان الدّور] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [إلى تنصّت زمان الدور] şeklinde kaydedilmiştir.

2 Bu rivayetin zayıf hatta mevzû olduğu söylenmiştir. Bk. İbnü'l-Mülakkin, *et-Tavzîh*, Dımaşk: Dâru'n-Nevâdir, 1429, XXIV, 202; Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, Beyrut: Dâru İhyâ'i't-Türâsi'l-'Arabî, ty., XX, 73; Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, I, 386 [1235].

3 [ثمّ لا يبقى] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [لا يبقى] şeklinde kaydedilmiştir.

4 [الدّنيا إلى خمسمائة] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [الدّنيا خمسمائة] şeklinde kaydedilmiştir.

5 el-A'râf, 7/187.

diyebilirsin. **[80[a]]** O zaman ben de şöyle derim: Daha önce yukarıda nübüvvet ve velâyet işinin zuhûrunu, hilâl benzetmesiyle anlatmıştım. Hilâlin ışık saçan bir ay hâline gelmesi ancak ayın ortasında gerçekleşmektedir. Bu ümmete veraset yoluyla intikal eden velâyet işi de böyledir. Nübüvvet zamanından sonraki dünyanın[1] ömrü, ışığının az veya çokça zuhûr etmesi bakımından herhangi bir ay gibidir. Bu sırları ve hitâbı anla! Muhakkak ki bu sırlar, "el-Feyyâz" ve "el-Vehhâb" isimlerinin tecellî etmesiyle gerçekleşmektedir. İhtisâsî inâyet feyzini kabul etmek ve bu özel yola sülûk etmek için kalpleri istidadlı kimselerin Hz. Şeyh'in huzuruna getirildiği ehlullah nezdinde sabittir. Bu, onun zamanından kıyamete kadar geçerli bir durumdur. O, bedenleri dirilten sûr gibi kalplere ve ruhlara hayat veren ve bâtına ait şeyleri dirilten rahmânî nefes ile o kalplere [inâyet feyzini] üflemiştir.

Fakîr [Bursevî] (Her şeye gücü yeten Allah onu gaflet ve tedbir uykusundan uyandırsın, ona cereyan eden kazâ ve takdire teslim olma ünsiyeti kazandırsın. Onu hayal ve fikir karanlığından çıkarıp vâridât ve şükür ile şereflendirsin) der ki: 1088 yılı Rebîülâhir ayının sonlarında gördüğüm sadık rüyalarımın birinde, Şeyh-i Ekber'in (ks) bana yöneldiğini gördüm. O, orta boylu ve esmer renkli bir adamdı. Sakalına ak düşmüştü. Ağzımı öptü. Ben de onun şerefli ayağını öptüm. Sonra uyandım. Ağızdan öpme işini, biraz önce işaret ettiğim mânevî ruhun bana üflenmesine yordum. **[80[b]]** [Ayaktan öpmeyi ise ona karşı olan tevazuuma, ona inanarak ilim, amel ve hâllerinde onun yolundan gittiğime][2] Veciz kelimeleri ve sözleriyle yaptığı nasihatini kabul ettiğime yordum. Bunu lutfettiği için Allah'a hamd olsun. Allah Teâlâ ﴿لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَاَزِيدَنَّكُمْ﴾ "Eğer şükrederseniz size (nimetimi) arttırırım…"[3] buyurmuştur. Bu umumi feyz, tûbâ ağacının cennet ve âhâlisi için feyz kaynağı olduğu gibi, havâs için de Cenâb-ı Hak'tan ve O'nun cânibinden bir kaynak olmuştur. Nasıl cennetteki her ev [veya köşke] o ağaçtan bir dal uzanıp oradan hane halkına her türlü hayır ve cömertlik ulaşıyorsa aynı şekilde her istidat ehli kalbe Hz. Şeyh'in ağzından,

1 [فكانت مدّة الدّنيا بعد] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [فكانت مدّة بعد] şeklinde kaydedilmiştir.
2 [والتّقبيل في القدم بتواضعي له وسلوك طريقته باعتقاد في علومه وأعماله وأحواله] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada kaydedilmemiştir.
3 İbrâhim, 14/7.

dilinden ve elinden bir feyiz hissesi, nefh nasibi ve fetih payı ulaşır. Onun, havâssın kalplerine ve avamın akıllarına sığmayan tam bir ihata gücü vardır. Ârifler onun *Fütûhât* ve benzeri kitaplarındaki sözlerini ancak kendi mertebelerinden anlarlar, onun mertebesinden değil. Onun hakikatlerinin farklı bâtınları vardır. Mârifet meşreplerinin muhtelif pınarları vardır. Mânalarındaki tuzakların düzeyi, Allah Teâlâ'nın, ﴿وَمَكَرُوا وَمَكَرَ اللّٰهُ وَاللّٰهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ﴾ "(Yahudiler) tuzak kurdular, Allah da onların tuzaklarını bozdu. Evet, Allah en iyi tuzak bozucudur."[1] âyetindeki ﴿وَمَكَرَ اللّٰهُ﴾ "Allah da onların tuzaklarını bozdu." mertebesindedir. Başkalarının kurduğu tuzaklar ise ﴿وَمَكَرُوا﴾ "(Yahudiler) tuzak kurdular…" mertebesindedir. O hâlde Hazret-i Şeyh[-i Ekber]'in kelâmını hakikat üzere anlamak, ârif ve edip olan havâssın bile takatini aşıyorsa, cahiller menzilesinde bulunan avam ulemânın onun sözlerini anlama konusundaki hâlini sen tahmin et! Bu yüzden onu inkâr ve hatta tekfîr eden nice insan görür ve işitirsin. Özellikle zamanın faziletli âlimlerinden sayılan Sa'deddin et-Teftâzânî (ö. 791/1389), "Çivizâde" diye şöhret bulan müftü [Şeyhülislâm Muhyiddin Mehmed Efendi (ö. 954/1547)] ve Mehmed Birgivî'nin (ö. 981/1573) yanı sıra başkaca Acem, Arab[2] **[81ª]** ve Rum'dan meşhur olmuş âlimlerden de onun hakkında inkâr ve benzeri sözler sâdır olmuştur. Fakat tek kanatlı olan nerede, iki kanatlı olan nerede? Yine kör olan nerede, sahih bir göz (ayn) ile eserleri müşâhede eden nerede?

Hz. Şeyh hakkında "el-Ekber" yerine "el-Ekfer" diyorlar! Biz sûfîler topluluğu bunu da bir yönden doğru buluruz. Şöyle ki "el-Ekfer" kelimesi, Allah Teâlâ'nın ﴿فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللّٰهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقٰى﴾ "Artık kim sahte tanrıları reddeder de Allah'a inanırsa kopmayan sağlam bir kulpa yapışmıştır…"[3] sözünün açıkladığı üzere "tağutu inkârda en şiddetli olan" anlamına gelmektedir. Bu âyet şunu gösterir: Kurtuluş sadece kâmil imandadır. O da Allah'a iman ile tağutu inkârı birleştirmektir. Tağutun hakikati ise zulmetmene ve Hak Teâlâ'nın yolundan sapmana sebep olan şeydir. Bu sebep ister kişinin nefsi olsun ister çocuk, mal ve

1 Âl-i İmrân, 3/54.

2 [علمآء العجم والعرب والروم] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [علمآء العرب والعجم والعرب والروم] şeklinde kaydedilmiştir.

3 el-Bakara, 2/256.

makamı olsun isterse de zâhirî işlerle ve bâtınî hususlarla alâkalı olsun fark etmez. Zâhir ve bâtın ehlinin saptırıcı olarak kabul ettiği her şey bunun içine girer. Tağutu inkâr, ondan fâni ve ona düşman olmakla olur. Tıpkı İbrâhim'in (as), ﴿فَاِنَّهُمْ عَدُوٌّ لِي اِلَّا رَبَّ الْعَالَمِينَ﴾ "İyi bilin ki Âlemlerin Rabbi dışında taptıklarınız benim düşmanımdır."[1] dediği gibi. İşte bu küfür, makbul küfürdür. Böyle bir küfür, mahzâ imandır; çünkü bu "küfür" ile tahliyenin (التخلية) sırrı ortaya çıkar. Nitekim iman ile de tahliyenin (التحلية) sırrı âşikâr olur. Şeyhin bazı rubâîlerindeki "Firdevs cenneti, kâfir içindir." sözü, bu bakış açısıyla söylenmiştir. Yani "tağutu inkâr eden kâfir içindir." demektir. Örfî-i Şirâzî şöyle der:

عنايت صمدي رد كفر ما نه كند　　اگر كمال پزيرد صنم پرستىء ما

İlâhî yardım ve lutuf, bizim küfrümüzü reddetmez
Eğer puta tapmamızı kemal olarak kabul ederse[2]

Bu konu şöyle açıklanabilir: Küfür iki kısımdır. Birincisi Allah'ın birliğini inkâr etmektir **[81b]** ki bu, kâfir ve fâcirlerin küfrüdür. Bu küfür çeşidi mutlak olarak reddedilmiştir. İkincisi ise Hak Teâlâ'nın dışındaki şeyleri inkârdır. Bu da ebrâr ve ahyârın küfrü olup mutlak olarak makbul sayılmıştır. Nitekim yukarıda zikredilen âyet buna delâlet eder. Öte yandan kâmil iman cevheri de iki cüzden oluşmuştur: Birincisi, tağuta küfür; ikincisi ise Allah'a imandır. İmanın taalluk ettiği şey Hakk'ın birliği (vahdet) ve küfrün müteallakı ise tağut yani putlar, şeytanlar ve mâsivallah olunca, iki zıddın bir mahalde toplanması gerekmedi. Şeyh'in şu sözü de bu kabildendir: "Küfrü tamam olmayanın hakikati kâmil olmaz." Örfî'nin yukarıdaki beytinin anlamı şudur: Kuşkusuz bizim puta olan kulluğumuz (ubûdiyyet), kemali kabul ederse işte mâşuk olan odur. Samedî inâyet bizim küfrümüzü reddetmez. Yani bizim küfrümüz, makbul olan bir küfürdür; merdûd değil. Ubûdiyyetin bir şartı da kemali kabuldür, çünkü hakiki küfür, kemale ermedikçe makbul olmaz.

Velhâsıl mâbuda ubûdiyyet ve ona iman, şühûd yolu ile gerçekleşir. Bunun tahsili de mâsivâya ibadetten uzak durmak ve O'nun dışındaki

1 eş-Şuarâ, 26/77.
2 *Külliyyât-ı Örfî Şîrâzî*, nşr. M. Veliyyül-Hak Ensârî, Tahran 1378 hş., c. 1, s. 268 (gazel nr. 57).

her şeyi inkâr ve ona düşman olmakla olur. Zira Allah Teâlâ, ﴿مَا جَعَلَ اللّٰهُ لِرَجُلٍ مِنْ قَلْبَيْنِ فِي جَوْفِهِ﴾ “Allah bir kişinin göğüs boşluğunda iki kalp yaratmamıştır…”[1] buyurmuştur. O nedenle muhabbeti, tek bir mahbûba yöneltmek gerekir. Bu zikredilen hakiki küfür, kesinlikle kâmil insanlarda tamamlanmış ve kemale ermiştir. Şeyh-i Ekber hazretleri de (ks) onlardan biridir. Bu yüzden düşman ve hasetçilerin kullandığı anlamda onu tekfir etmek gerçekten doğru değildir. Evet; İbni Sina’nın dediği gibi:

تکفیر چو من کسی بس آسان نبود   زیرا که چو ایمان من ایمان نبود
[در دهر چو من یکی آن هم کافر   پس در همه دهر یك مسلمان نبود][2]

Benim gibi birini tekfir etmek kolay değildir
Çünkü **[82ª]** benim imanım gibi iman [kolay] bulunmaz

[Asırda benim gibisi bir tane gelir, o da kâfir ise
Bütün asırlarda bir tek bile Müslüman yoktur][3]

Bil ki gerçekten istediğini saptırıp istediğini hidâyete erdiren hakikatte Allah’tır. O, Rasûlullah’ı (sa) “el-Hâdî” isminin; şeytanı da “el-Mudıll” isminin mazharı kılmıştır. Birinci isimden hissesi olan herkes Mustafa’nın sancağı altındadır. İkinci isimden payı olan da düşmanların reisinin silsilesinde yer alır. Cenâb-ı Hak, şeytanı ancak onu terbiye eden “el-Mudıll” isminin zuhûrunda, kendisi ve dalâlet ehli arasında vasıta olsun diye yaratmıştır. Şeytan bu ismin ubûdiyyetinde olup kıyamete kadar onun eserlerini ortaya çıkaracaktır. O, eziyet ve kiri gidermek için ellerin silindiği bir mendil gibidir. Yani Allah’ın bir koruması ve kalkanıdır ki Allah’a karşı edeb gözetilerek kötülük ona izafe edilir ve Allah’a geçmez. Bununla birlikte hakikatte “el-Mudıll” olan O’dur. Nitekim nâslar buna delâlet eder. Şeyh-i Ekber’i de ancak “el-Hâdî” isminin mazharı olan Hz. Peygamber’e (as) kalkan ve koruma olsun diye yaratmıştır. Bu böyledir; çünkü insanlar, onun özellikle *Fusûsu’l-Hikem* adlı kitabında bazı hususi ilimlerden bahsetmesi nedeniyle akîde ve amellerine ters düşen her şeyi ona nisbet etmişlerdir.

1 el-Ahzâb, 33/4.
2 Beytin [ ] köşeli parantez içerisindeki ikinci kısmı Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada kaydedilmemiştir.
3 Şâh Niʿmetullah Velî Kirmânî’ye ait benzer bir şiir ayrıca bk. https://ganjoor.net/shahnematollah/robaeeshv/sh138 (rubâî nr. 138). Ayrıca bk. Saîd Nefîsî, *Âsâr-ı Fârisî-i İbn Sînâ*, 1326, s. 1208.

Halbuki o, bu hususi ilimleri Hz. Peygamber'den (as) almıştı. Şayet bu ilimler Hz. Şeyh (-i Ekber) vasıtasıyla değil de doğrudan ondan (as) sâdır olmuş olsaydı, zarûrî olarak bunları kabul edeceklerdi. Fakat Allah Teâlâ onları imtihan etmek istedi ve Şeyh'i onlar ile Resûl arasında vasıta kıldı ki şeriatın zâhirine ters düşen hususları Şeyh'e nisbet edip teeddüben Rasûlullah'a etmesinler. **[82b]** Her ne kadar Şeyh'e yapılan tenkit, hakikatte Hz. Peygamber'e (as) yapılmış olsa da onlar bunun farkında değildirler; çünkü Hz. Şeyh'in ifade ettiği ve ortaya koyduğu fikirlerin tümü, Allah ve Rasûlü'nün izniyle söylenmiştir. O hâlde Şeyh'in yerilmesinin ve kötülüğün kendisine nisbet edilmesinin mânası nedir? Senin bu hususta bir şüphen varsa bile biz sûfîler topluluğu olarak onun hakkında bir kuşku duymayız. Eğer şeriatın zâhirine muvâfık bir şey bulursak onu olduğu gibi bırakırız. Eğer şeriatın zâhirine muhalif bir şey bulursak mücmel lafzın tevil edildiği gibi onu tevil ederiz. Düğümlerini de üstü kapalı, muammâ sözlerin çözüldüğü gibi çözeriz.

Bunlardan biri Hak Teâlâ'nın "Vücûd-i Mutlak" olduğunu söylemesidir. Hakk'ın vücûdu için kullanılan mutlaklık, genel bir mutlaklık değil esasında hakiki-zâtî mutlaklıkla mukayyettir. Zira mutlaklık iki kısımdır: Hakiki-zâtî mutlaklık ve arazî-izâfî mutlaklık. İkinci tür mutlaklık, hâdis olan mukâbiline -ki o da takyiddir- izâfesi sebebiyle hâdistir; hâdise izâfe edilen hâdistir. İlki ise kadimdir çünkü o mutlaklığın kaynağı ve mevridi olup mukâbili değildir. Bu sebeple vâcibü'l-vücûd hakkında onu söylemekte/kullanmakta bir beis yoktur.

Benzeri bir durum, "vahdet" kavramı için de geçerlidir. Vahdet de iki şekilde kullanılır: Birincisi kesretin mukabili; ikincisi ise ilkinin kaynağı şeklinde kullanılır. "وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ / O tektir ve O'nun ortağı yoktur." sözünden maksat bu ikinci anlamdır. Kuşkusuz "vahdet" bu anlamıyla ortaklığı nefyetmenin mukabilidir ve yaratılmış değildir. Bilakis mahlûk olan çokluğun mukâbili olan vahdetin kaynağıdır.

Eğer sen "Söylediğin şeyler vücûdiyye (panteizm) mezhebinin görüşleridir. Kuşkusuz onlar 'Allah Teâlâ mutlak vücûddur.' derler." dersen, şöyle cevap veririm: Onların söyledikleri ile sûfîlerin söylediği arasında fark vardır. Onlar bu sözleriyle "Kuşkusuz umumi varlık (vücûd-i âmm)

Allah Teâlâ'dır." derler. **[83[a]]** Sûfiyyenin "vücûd-i mutlak"tan kastettiği ise O'nun bir şeyin illeti veya bir şeyle illetli olmamak suretiyle başkasıyla mukayyet olmamasıdır. Bilakis O, illet ve mâlûlleri yaratandır.

Eğer sen "Şeyh'in *el-Fütûhât*'taki 'Eşyayı izhâr eden her türlü noksanlıktan münezzehtir. O, onların aynıdır.' sözü, vücûdiyye mezhebinin görüşünü teyit eder." dersen, şöyle derim: Bu iddiayı Şeyh'in şu sözü çürütür: "O, zuhûrda her şeyin aynıdır, zâtları bakımından eşyânın aynı değildir. O, bundan münezzehtir. Bilakis O, O'dur; eşyâ da eşyâdır."

Felsefeciler ise mutlak vücûda sebeplerin sebebi (illet-i ilel) adını verirler. Yani onlar şöyle derler: "Muhakkak ki Hak Teâlâ, akl-ı küll için tam illettir ve[1] hiçbir zaman feyzini üzerinden eksik etmez; çünkü feyzi ondan ayrılmaz. Bu şekilde Hak ona illet olduğu için mukayyet olur." Allah onların bu söylediklerinden münezzehtir. Yine onlar, Hakk'ın âlemi yaratmasının zâtının gereklerinden olduğunu açıkça beyan ederler. Onun yaratmadan ayrı kalması düşünülemez. Böylece onlar kudret ve iradeyi nefyetmişler; îcâd ve ittihadı kabul (*ispat*) etmişlerdir. Bu yaklaşımda Hakk'ın varlığını, âlemin varlığı (*vücûd*) ile bağlı kılma (*takyid*) vardır. Aynı şekilde mevcûdâtın kıdemini te'yit söz konusudur. Sûfiyye mezhebinde bu takyid yoktur. Yolumuzun (mezhep) bu tür kabul edilemez görüşlerden sâlim olmasından dolayı Allah'a hamd ederim. Mezhebimiz, Ehl-i sünnet ve'l-cemâat yoludur. Biz şeriat, tarikat, mârifet ve hakikat bakımından sahih ve müstakim olan bu yol üzereyiz. Allah Teâlâ, dünya ve âhiret hayatında sabit sözle bizleri sağlam tutsun! Ve bizleri bâtınî ve zâhirî işlerde Hakk'ın uygulamaları (sünen) üzere kılsın!

Avamın aklını dehşete düşüren hususlardan biri de Hz. Şeyh'in Firavun'un imanı ile ilgili *Fusûsu'l-Hikem*'deki sözleridir. **[83[b]]** Ancak burada şüpheye düşülecek bir durum söz konusu değildir; çünkü o, *el-Fütûhât*'ta şöyle der: "Suç ve günah işleyenler (mücrim) dört gruptur. Onların hepsi cehennemdedir ve oradan çıkmayacaklardır. Onlar, Allah'a karşı kibirlenen (mütekebbir) kimselerdir. Tıpkı kendisinin rab olduğunu iddia edip Allah'ın rab olduğunu inkâr eden Firavun ve benzerleri gibi. O şöyle demiştir: ﴿مَا عَلِمْتُ لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرِي﴾ "Ey seçkinler! Sizin için benden başka

1 [ولا يزال] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [لا يزال] şeklinde kaydedilmiştir.

tanrı tanımıyorum…"[1] Yine o, ﴿فَقَالَ اَنَا رَبُّكُمُ الْاَعْلٰى﴾ "*Ben sizin en yüce Rabbinizim*, dedi."[2] Firavun, bu sözleri ile gökyüzünde kendisinden başka bir ilâh olmadığını kastediyordu. Aynı şekilde Nemrud ve benzerleri de aynı iddialarda bulunmuştur. Hz. Şeyh *Fütûhât-ı Mekkiyye*'nin başka bir yerinde de "Bu mütekebbirlerle ilgili benim itikadım budur. Bunun dışındaki söylediğim hususlar, araştırma ve istikşâf yoluyla söylemiş olduğum sözlerdir." Bunu anlayıp ezberle ki hakkında "Bir şeyi ezberlemiş ama çok şeyi kaybetmiş." denilenlerden olma!

Eğer bu konu, üzerinde ictihad yapılmış bir mesele olmasaydı, Allâme-i Rûm İbn Kemâl (Melik ve Müteâl olan Allah ona rahmet eylesin) Firavun'un imanına kâil olan kimsenin küfrüne fetva verirdi. Fakat bu mesele kendisine sorulup fetva istenildiğinde, "Buna kâil olana istiğfar gerekir, başka bir şey lâzım gelmez." demiştir. Biz sûfîler topluluğu, Şeyh'in *Fütûhât*'taki yolunu tutar ve Firavun'un kesin bir hükümle kâfir olduğuna hükmederiz; çünkü bununla ilgili kesin deliller vardır. Şeyhin *Fusûs*'taki sözünü ise istikşâf ve araştırma amacıyla kullandığına hamlederiz. En sâlim yol budur. Ey Müslümân-ı müsellem, bilmemen sebebiyle fitne uyandırarak yeryüzünde fesat çıkarmayı isteme! Hak, ehli için açık seçik ortadadır. Sana gizli kalmış olsa da bu böyledir. Hayır, sana ulaşmasa da onlara ulaşır. Bu arada âriflerin suçu (cürmü), **[84ª]** öze (ayn) vâsıl olmalarıdır. Fakat hasetçi, günahı olmayana öfkelidir. Şair ne güzel söylemiştir:

إن العِرانينَ تلقاها مُحَسَّدةً   ولا ترى لِلِئَامِ الناسِ حُسَّادا

Seçkinler hasetçilerin hasedinden sâlim kalamaz
Alçak insanlara ise kimsenin haset ettiğini görmezsin[3]

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ﴿وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيراً مِنْهُمْ مَا اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَاناً وَكُفْراً﴾ "Rabbinden sana indirilen, onlardan birçoğunun azgınlığını ve inkârcılığını kuşkusuz arttıracaktır…"[4] Yine şöyle buyurmuştur: ﴿وَلَا يَحْزُنْكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ اِنَّهُمْ لَنْ يَضُرُّوا اللّٰهَ شَيْئاً يُرِيدُ اللّٰهُ اَلَّا يَجْعَلَ

1 el-Kasas, 28/38.
2 en-Nâziât, 79/24.
3 Mugîre b. Habnâ et-Temîmî'nin bu beyti için bk. Muhammed b. İmrân b. Mûsâ Merzübânî el-Mirzibânî, *Mu'cemü'ş-Şuarâ*, thk. Fritz Krenkow, Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye,1402/1982, s. 369.
4 el-Mâide, 5/64.

لَهُمْ حَظًّا فِي الْاٰخِرَةِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾ "(Resûlüm!) İnkârda yarışanlar seni üzmesin; onlar Allah'a hiçbir zarar veremeyeceklerdir. Allah âhirette onların hiç nasibi olmasın istiyor, onlar için büyük bir azap vardır."[1] Yine şöyle buyurmuştur: ﴿اُو۬لٰٓئِكَ الَّذٖينَ لَمْ يُرِدِ اللّٰهُ اَنْ يُطَهِّرَ قُلُوبَهُمْ﴾ "İşte onlar Allah'ın, kalplerini temizlemek istemediği kimselerdir…"[2] Yani onlar, Allah'ın kalplerini kötü itikaddan, dünya ve mâsivâ sevgisinden temizlemek istemediği kimselerdir.

İlâhî ilimden en aşağı düzeydeki nasip, O'nu tasdik edip ehline teslim etmektir. İtikattan nasibi olmayana yazıklar olsun! Bununla birlikte o, hakkın kendi cânibinde ve bâtılın da karşı cânibinde olduğunu zannederek reşâd ehline dil uzatır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ﴿وَمَا يَتَّبِعُ اَكْثَرُهُمْ اِلَّا ظَنًّا اِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنٖي مِنَ الْحَقِّ شَيْـًٔا﴾ "Onların çoğu sadece zanna uyuyor. Oysa zan, hiçbir şekilde gerçek ve kesin bilginin yerini tutamaz."[3] Hz. Şeyh'i ancak abdesti tam olanlar [hayırla] anar, yoksa ahmak ve sefil kimselerden tahâreti olmayanlar değil. Tam abdestten maksat, hevâdan ayrılmak ve Mevlâ'ya bağlanmaktır. Yani Hz. Şeyh, cahillerin zikrettiği tahkir lisanıyla değil de âriflerin zikrettiği gibi tâzim lisanıyla zikredilmelidir; zira o, babaların babası, abâ ehli neslinin hülâsası, tahkik ehlinin özü, tevfik mazharının zübdesi, Allah ve Rasûlü'nün yakîn üzere halifesi ve din ehli için Allah Teâlâ'nın bir hediyesidir. Onun feyizden hissesi **[84b]** âlemlere sığmaz. Sahip olduğu ilim her âlimi hayrete düşürecek ölçüdedir. Ben [Bursevî] onun hakkında şöyle derim:

أيها الشيخ الفريد في العلوم   ضاق عن درك معانيك الفهوم
لاح من فيك شهاب المعرفة   أحرق الحسّاد طرا كالنجوم
من له طعن لما قلته   كان شيطانا حريّا بالرّجوم
أنت أعلى رتبة من كل شيخ   أكبر أهل الخصوص والعموم
رام إسمعيل حقي سرّك   حقّق الله هذا المروم

---

1 Âl-i İmrân, 3/176.
2 el-Mâide, 5/41.
3 Yûnus, 10/36.

Ey ilimlerde benzersiz olan Şeyh
Senin mânalarını idrake güç yetiremez anlayışlar

Senin ağzından saçıldı mârifet ışığı
Yakıp kavurdu yıldızlar gibi hasetçileri

Söylediklerinden dolayı sana dil uzatan
Taşlanmayı hak eden bir şeytan oldu

Senin rütben üstündür her şeyhten
En büyüğüsün havâs ve avam ehlinin

İsmâil Hakkî talep etti senin sırrını
Gerçekleştirsin Allah onun bu isteğini

Hz. Şeyh'in ruhaniyyeti, âhir zamanda Mehdî'nin vezirlerindendir. Onun cismanî yedi veziri vardır. Onlar Kehf ashabıdır. İki de ruhanî veziri vardır. Bunlar da İmam Ali (ra) ve Hz. Şeyh'in (ks) ruhaniyetleridir. Mükâşefe ve ıyân erbabının kanaatleri bu şekildedir. Huccet ve burhan ehli bu durumu inkâr etse de bu böyledir. Şeyhin bazı rubâîlerindeki şu sözü zikrettiğimiz hususlara delâlet eder:

لنا دولة في آخر الدهر تظهر   تظهر كالشمس لا تستتر
فمن كان منا أو يقول بقولنا   فبشره بالدنيا وبالأخرى بشر

Bizim son zamanda zuhûr edecek bir devletimiz vardır
Öyle zuhûr edecektir ki gizlenmeyen güneş gibi olacak

Kim bizden olur veya söylediğimizi söylerse
Onu hem dünya hem de âhiretin saadeti ile müjdele

Hz. Şeyh de geçen "مِنَّا/bizden" ifadesi ile "bizim ilim ve zevklerimizi gerçekleştiren" kimseleri; "يقول بقولنا/söylediğimizi söylerse" sözüyle de "bizim tarikatımıza inanıp söz, fiil ve itikadımızı inkâr etmeyen" kimseleri kastetmektedir. O, Hakk'a olan şâmil ve kâmil itikadı hakkında şöyle demiştir:

عقد الخلائق في الإله عقائده   وأنا اعتقدت جميع ما اعتقدوه

Varlıkların ilâh hakkında itikadları vardır
Ve ben de inandıklarının hepsine inandım

Bu, kâmilin kalbinde bir kayıt ve bağ olmaması sebebiyledir. **[85a]** Bilakis o her vasıfla kayıtlı, her kayıttan mutlak ve her hükümden mücerrettir. İşte bu nedenle o "mutlak mukayyet"tir. Bu sebeple biz onun tarikatına şöyle deriz: "O hak tarikidir ve onda Halvetiyye ve Celvetiyye gibi herhangi bir tarikata nisbet de söz konusu değildir; çünkü onun tarikatı hepsini câmi bir tarikattır. Câmi isim, cüz'î bir kayıtla mukayyet olmaz."

Şam ehlinden onun neslinden ve torunlarından bir kimse ile sohbet ettim. Ona, bilmiyormuş gibi Hz. Şeyh'in tarikatını sordum. Bana onun tarikatının Nakşibendiyye-Halvetiyye olduğunu söyledi. Ona bu kanaate nasıl ulaştığını sordum. Bana "erbaîn ile çokça meşgul olmasından" deyip erbaînin Halvetiyye'nin önem verdiği hususlardan biri olduğunu ifade etti. Ben de "Yolun başlarında veya ortalarında erbaîn çıkarması, onun yolun sonlarında Halvetî olduğunu göstermez. Nitekim Rasûlullah (sa) nübüvvetten önce her türlü ârızî vasıftan tecerrüd etmek suretiyle Hira mağarasında yalnız kaldı." demiştim.

Evet; muhtelif hak tarikatlardaki her iş ve durum, ya bir peygamberden ya da bir velîden sâdır olmuştur. Bundan dolayı isimlendirme galip olan hâle göre yapılmıştır. Meselâ "erbaîn", nassın şehâdeti ile Mûsâ'dan (as) gelmiştir. Yine "halvet" ismi de buradan çıkmıştır; çünkü bu uygulama, Halvetiyye'de galip bir durumdur. Yine meselâ "itikâf" da Peygamberimizden (as) sâdır olmuştur. Senenin diğer günlerinde ise sohbet üzereydi. Bu yüzden "celvet" ismi de buradan çıkmıştır, çünkü Celvetiyye'de galip olan durum sohbet üzere olmaktır; zira onlar, gizli ve âşikâre mücâhede ile meşgul olurlar. **[85b]** Esmâ ile iştigal etme sebeplerinden biri olan halvet ile kendilerini kayıtlamazlar.

Eğer sen "Esmâ ile[1] uğraşan da mücâhede yapmaktadır." dersen, şöyle derim: Esmâ ile meşgul olanla olmayan arasında fark vardır. Ehli tarafından bu bilinmekte olup ayrıca açıklamaya ihtiyaç yoktur. Hepsi haktır ve bu konuda söylenecek bir söz bulunmamaktadır. Ancak Allah Teâlâ'ya ulaşma (*vüsûl*) konusunda söz söylenebilir. O da perdelerin yırtılması ve bencilliğin ortadan kalkıp berzah ve taayyünlerin aşılması ile gerçekleşir.

---

1 [المشتغل بالأسمآء أيضا] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [المشتغل بالآخرة أيضا] şeklinde kaydedilmiştir.

Allah Teâlâ'dan Celvetî, Halvetî ve diğer tarikatlara mensup bütün kardeşlerimiz için helâke düşmeden önce ellerimizden tutup bizi en hayırlı yola ulaştırmasını diliyoruz.

Bir de Şeyh-i Ekber hazretleriyle ilgili söz, ittifak yoluyla yedinci fasla denk geldi. Bu yedinci isim olan "el-Kahhâr" ismine işaret eder. Hz. Şeyh Allah'ın izniyle hepsine galip gelmiştir. Onun elinin üstünde bir el yoktur. Kuşkusuz o, Allah Teâlâ'nın şu sözünün mazharıdır: ﴿يَدُ اللّٰهِ فَوْقَ اَيْد۪يهِمْۚ﴾ "Allah'ın eli onların elleri üzerindedir…"[1]

Ancak benim onu müstakil bir bölümde anlatmamın sebebi, daha önce îmâ ettiğim gibi, mâna âlemindeki şeyhlerimden biri olmasıdır.

Muvaffakiyet Allah'tandır.

---

1 el-Feth, 48/10.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

HZ. ŞEYH'İN DOĞUMU, YETİŞMESİ VB. KONULAR

Bil ki en yüce ve en kâmil Hz. Şeyh Seyyid Osman b. Seyyid Fethullah'ı (ö. 1102/1690) (Allah Teâlâ onun sırrını yüceltsin, ona ve ebeveynine iyiliği bolca lutfetsin, ona inanıp tâbi olanları ilmiyle, anlayışıyla ve mânevî zevkleriyle şereflendirsin. Onu arayan ve izleyenlere ahlâkını ve mizacını versin) Rum diyârında ve hatta Arap dünyasında bile anlatmaya ihtiyaç yoktur. **[86[a]]** O, insanlar arasında ve özellikle talep ehli nezdinde Allah'ın, insanlar arasında kendisine tahsis ettiği şeyle bulduğu yaygın ve şâmil şöhreti sebebiyle tam ve kâmil kelimelerle vasfedilmekten müstağnidir. Yâkut [el-Musta'simî] nerede ki Hz. Şeyh'in sözlerinin cevherlerini güzel hattıyla gözbebeklerinin sayfalarına yazsın; kâğıtlara değil. Vassâf nerede ki bediî söz söylemedeki istidadını, onun kemalini medhedip medihteki kemalini kâğıtçılardaki kâğıtlar tükeninceye kadar büyük ciltler yazarak göstersin. [Nerede] âfâk ve enfüsteki levhalar ve a'yân cennetleri ki zamanın yüzünde âyetlerinin (bulunduğu bu) sayfaları bâki kalsın, onun apaçık delillerinin sûreleri bütün dillerde okunsun. Allah'a yemin olsun ki bu bâki; çünkü Allah bâkîdir ve kesin olarak şânını yüceltmeyi istediği kişiyi yüceltmek de O'nun elindedir. Yüce Allah ﴿أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ﴾ "Senin kalbini açıp genişletmedik mi?"[1] âyetinden sonra ﴿وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ﴾ "Ve senin şânını yüceltmedik mi?"[2] buyurmadı mı? Allah, nûrları ve sırlarıyla kimin sadrını genişletirse ebrârın ve ahyârın lisanlarında onun şânını da yüceltir. Onun şânını ve eserlerini bâki kılmak suretiyle ona güzel bir hayat yaşatır. Hükemâ nezdinde bu hayata, dünyadaki "ikinci ömür" denir. Onun kemaliyle ilgili hususlar ilgili fasıllarda gerektiği şekilde ele alınacaktır. Şu an burada önemli olan faslın başlığına uygun gerekli bilgileri vermektir.

---

1 el-İnşirâh, 94/1.
2 el-İnşirâh, 94/4.

Bil ki Hz. Şeyh (Allah onun ruhunu dinlendirsin), Rumeli kasabalarından saltanat merkezi Edirne'ye altı merhalelik bir mesafede bulunan ve Tuna Nehri'nin kıyısında yer alan "Şumnu" kasabasında doğdu. **[86b]** Tuna, Belgrad Kalesi'nden geçen ve bir tarafı Karadeniz'e ulaşan büyük bir nehirdir. Şumnu, Rum diyarında suyu ve havası oldukça latîf; Arap beldelerindeki Mısır gibi nimetin bol ve bereketli olduğu bir yerdir. Burada yaşayanlar dost ve akrabadırlar; birbirlerine düşman ve yabancı değildirler.

Yüce Allah, Kostantiniyye'den en ücra İslâm beldelerine kadar Karadeniz ve Akdeniz arasındaki tüm Rum diyarını inkâr ehlinden temiz kılmıştır. Bu bölgede çok az münkir vardır. Rasûlullah (sa) ile beraber yol tutmayan yani hak yolda başka mürşid ve delil edinmeyen mutaassıp insanlar yoktur. Bölgenin [bu anlamda] temiz oluşu, lutuf ve ilâhî cemâlin bölge insanında, özellikle de latîf Şumnu kasabasının ahalisinde galip oluşundandır. Hz. Şeyh gibi bir şahsiyetin bu kasabada doğmuş olması oraya tam bir şeref olarak yeter. Bu durum, bu kamerî dönemde Allah'ın büyük âyetlerinden bir âyettir. Kerem sahibinin kadehinden mekân için de bir pay vardır.

Rum diyarı, hâlen İslâm sultanının yaşadığı yer olduğu için "cemâl"e işarettir. Bu durum, Edirne ve Kostantiniyye fethedildiği andan bu ana yani Osmanlı sultanlarından sultan-ı âzam **[87a]** II. Ahmed Hân hazretlerine (ö. 1006/1695) kadar olan vakit için geçerlidir. Allah Teâlâ, onu, hazarda ve seferde kudsî nefeslerle teyit eylesin! Kara ve deniz hareketlerinde İlyâsî ve Hızırî imdatlarıyla onların yardımına yetişsin! Vezirini, kendisine yönelen bütün zararları defedebilmesi için hayırlı vezir kılsın! Aynı şekilde kendilerine dinî görevler verilen âlimleri, vezirleri ve emîrleri de her türlü zararı ve kötülüğü önleyen hayırlı kimseler kılsın!

"Sultan", "ruh"a işaret eder. Onda her türlü lutuf ve cemâl vardır. Bilinen bir husustur ki İslâm, sultanın ikamet edip vatan kıldığı yer ile çevresinde daha güçlüdür. Uzak yerlerde ise böyle değildir, çünkü sultanın bulunduğu yerde hilâfetin sırrı vardır. Velâyetin sırrı, "Sultan, yeryüzünde her mazlumun sığındığı Allah'ın gölgesidir."[1] sözünde olduğu gibi, mekâna izâfetten dolayı hilâfetin sırrı ile beraberdir.

1 Bezzâr, *Müsned*, XII, 17; Beyhakî, *Şuabu'l-İman*, IX, 476, 479, 480, 48; Deylemî, *el-Firdevs*, II, 343 [3553]; Ali el-Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, VI, hadis nr. 14589; Münavî, *Feyzü'l-Kadîr*, Beyrut, IV, hadis nr. 4821.

Bugün Rum diyarında "Anadol" diye bilinen yer ise, anlatılamayacak derecede hevâ ve hevesin varlığından dolayı "celâl"e işaret eder. Buranın celâl arzı olması için inkâr ehlinin çok olması ve sûfiyye taifesine sürekli karşı durmaları yeterlidir. Fakat hayat suyu, ancak karanlıklarda bulunur. Kahırsız lutuf nerede? Böyle bir şey yoktur. Hayrı düşün ve haber sorma! Seni uyarmıştım, ey ebü'l-beşer evlâdının en hayırlısı!

Arap topraklarına gelince, o da **[87[b]]** "kemal"e işarettir; çünkü bu topraklar, başka yerlerde olmadığı kadar cemâl ve celâl ihtiva eder. Mekke-i Mükerreme'nin Arap topraklarında bulunması ve nebîlerin sonuncusunun (sa) burada zuhûr etmiş olması, burası için şeref olarak yeterlidir. Kuşkusuz Mekke ve Kâbe, zât ve taayyünü mertebesindedir. Rasûlullah (sa) bu zâtın taayyününün sırrıdır. Bu da ilâhî taayyüne işarettir. Bu sebeple yüzümüzü ona çevirmekle ve namazda Mescid-i Harâm tarafına yönelmekle emrolunduk. Bu durum, görünüşte özel bir "yön" (eyniyet) olsa da hakikatte bütün yönleredir; çünkü Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ﴿فَاَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللّٰهِ﴾ "Nereye dönerseniz Allah'ın zâtı oradadır."[1] Zâhirî yön, bu özel "eyn" ile sınırlıdır. Bâtınî yön ise her "ayn" ve her "eyn"edir. Birincisi şeriatın, ikincisi ise hakikatin edebidir. İlm-i etemm huzûrun bütün mertebelere şâmil olmasıdır. Bu durum, bütün mazharlara ve taayyünâta nisbetle böyledir. Tefrîdin sırrı olan tahkik boyutunda ise ne "eyn" ne "beyn" ne "gayn" ne de "ayn" vardır. Bu sırrı anla, ayıp ve kusurdan kurtul!

Medîne-i Müşerrefe'ye gelince, burası sıfat ve taayyünü mertebesindedir. Ashâb (ra) bu sıfatın taayyün sırrıdır. Zât, sıfatla beraber olunca tek başına zâttan daha güçlü olur. Tıpkı büyüyüp gelişme konusunda bâliğ ve kâmil olan kimse gibi. Zira bâliğ ve kâmil olan, âlem-i zâta yakın olan bülûğa ermemiş küçük çocuktan daha güçlüdür. Allah Teâlâ, Rasûlünü Medine'de ensar ile destekledi, onların yardım ve nusretiyle kendisini kuvvetlendirdi. Nitekim şöyle buyurmuştur: ﴿هُوَ الَّذِي اَيَّدَكَ بِنَصْرِهِ وَبِالْمُؤْمِنِينَ﴾ "Yardımıyla ve mü'minlerle seni destekleyen O'dur."[2] **[88[a]]** Ensar, Rasûlullah (sa) için beşerî vücûtta kuvvet ve kemal çizgisine ulaşmış ergin/olgun sıfatlar gibidir.

1 el-Bakara, 2/115.
2 el-Enfâl, 8/62.

Bu anlatılanlardan İslâm'ın Mekke'de zayıf, Medine'de güçlü oluşunun sırrını da anlamış oldun. Bu nedenledir ki Mekke'nin fethi ancak hicretten sonra müyesser olmuştur. Bu takviye ve teyit, âdetullaha göre çoğu kez ancak sonlarda olur; başlarda değil. Lût'un (as) ﴿قَالَ لَوْ اَنَّ لِي بِكُمْ قُوَّةً اَوْ اٰوٖيٓ اِلٰى رُكْنٍ شَدٖيدٍ﴾ "Keşke benim size karşı koyacak bir gücüm olsaydı veya güçlü bir desteğe dayanabilseydim!"[1] sözü, mutlak olarak enfüsî ve âfâkî güçsüzlüğü açıklıyor. Çünkü Allah insanı zayıf olarak yaratmıştır. Sonra ona dilediği kadar güç ve kuvvet vermiştir. Hâlin kuvveti bu babda kâfî değildir; çünkü Rasûlullah (sa), kudsî kuvvette herkesten daha şiddetli idi. Bununla birlikte Allah, yardımı ile ve mü'minlerle destekleyerek ona iyilik ve ihsanda bulundu. Zât ve sıfat makamlarının muktezâsını bilirsen, mârifetin kemaline ulaşırsın.

Buradan çocuklarda tâun vb. nedenlerle meydana gelen ölüm vakalarının çokluğu da anlaşılmış olur. Zira onların mizaçları, bülûğa ermiş büyüklere göre oldukça zayıftır. Onlar, bedenlerini sıcak, soğuk ve kirli havadan muhafaza etme kudretleri olmadığı için süratle hastalanırlar. Dimağ ve ciğerleri bozulup gevşeme ve zayıflama vukû bulur, zâhirî nazarla bakıldığında ölüm hızlanmış olur. Bu durum, ancak görünüşte hâlin zayıflığından olur. Hakikatte ise tesir sadece Allah Teâlâ'dandır.

Şayet "Hz. Peygamber (as), **[88[b]]** zâhirî yardıma muhtaç olmadan kudsî kuvvetleri kullanmaya yetkili değil miydi?" dersen, şöyle derim: Bu durum, sebepler ve hikmet yeri olan bu âlem için uygun değildir. Şu kadarı var ki enbiya tam bir kullukta bulundukları ve küllî fakr ile muttasıf oldukları için kendi kendilerine hârikulâde bir şekilde herhangi bir tasarrufta bulunmazlar. Bunun çok az istisnası vardır ki o da bir maslahata mebnî gerçekleşmiştir. Onların kemâlâtının ve Allah'ın onların üzerindeki ikramının cümlesi, onları koruyan, yüklerini üzerlerine alan, hüküm ve sözlerini tenfîz eden yakınlarının ve ahyârın sohbeti ile rızıklandırmasıdır. Nitekim *Şerhu'l-Kayserî*'de bu şekilde geçmiştir. Görmez misin ki Süleyman (as) kuşkusuz zamanının kutbuydu, pek çok mizaç ve tabiatta mutasarrıf ve âlem üzerine halife idi. Bununla birlikte Belkıs'ın tahtının getirilmesi işini veziri Âsaf b. Berahyâ'ya verdi. Böylece zuhûr eden şey ondan zuhûr etmiş oldu, Süleyman'dan değil.

---

1 Hûd, 11/80.

Ben [Bursevî] derim ki: Takdir ve tahrire gücüm yettiği kadarıyla Şeyhim ve Senedimi savunuyor, Melik ve Kadîr olan Allah'ın yardımıyla onun kemaline delâlet eden hususları tespit etmeye çalışıyorum. Her sâlik için bir mesafe vardır ve tamamı elde edilemeyenin tamamı terk edilmez. Çoğu mümkün olmayanın azı da terk edilmez.

Sonra ben derim ki: Hz. Şeyh'ten (Allah onun ruhunu dinlendirsin) işittiğime göre o şöyle demişti:[1] Doğum yerim olan Şumnu'da on yedi yaşında iken bir mecliste hazır bulundum. Bir şeyler okuyan bir hânendeye kulak verdim. Bazı sözleri bana tesir edince elimde olmadan ağladım. Sonra o meclisten ayrılıp **[89ᵃ]** babama ve anneme geldim. Onlardan ilim öğrenmek maksadıyla ayrılmak için izin istedim. Epeyce düşündükten ve beni bir hayli oyaladıktan sonra bana izin verdiler. Artık ilim öğrenmek için paçayı sıvadım ve dâr-ı saltanat olan Edirne'ye geldim. Burada kerameti ve Allah'a yakınlığı ile bilinen Celvetiyye tarikatı meşâyihinden bir şeyh vardı. "Şeyh İbrâhim" diye bilinirdi. Onun dergâhına gittim. Dergâhta kalmama izin verdi. Gece yarısı kalkıyor ve sabaha kadar cehrî zikirle meşgul oluyordum. Sesim güçlü idi. Bâtınımdaki hararet şiddetlendi. Şeyh çoğu gece evinden çıkar ve mescitte yanıma gelip ben güçlü ve ateşli bir şekilde tevhid ile meşgul olurken "Ey Seyyid, yaktın bizi!" derdi. Bunu defalarca tekrarlardı.

Sonra benim hâlimi terk etmediğimi, heybet ve celâlimin ziyâdeleştiğini görünce, beni zikirle fazlaca meşgul olmaktan alıkoyup itidal yoluna sevk etmek için bana mümkün mertebe lutuf ve güzellikle, nazikçe davranıyordu. Bu öyle bir hâle gelmişti ki benim için evinden yastık, yorgan ve döşek getirtmiş, bana gece istirahat etmem için gerekli hazırlıkları yapan ve hizmetimde bulunan bir hizmetçi tayin etmişti.

Hz. Şeyh şöyle dedi: "Hizmetçi yok iken yatağımı dürüp kaldırır ve odanın bir köşesine koyardım; çünkü hatırıma hep şu gelirdi: Şayet ben istirahat etmeyi murad etseydim annemin babamın yanında olurdum. Ben vatanımı ancak ilim öğrenip hak yola sülûk etmek için terk ettim. **[89ᵇ]** Gurbeti ve sıkıntıları tercih etmemin sebebi de budur. İlim tahsili ve seyrüsülûk ancak rahatı terk etmek ve mubahlardan uzaklaşmakla kemale erer, zira vatanda rahatı terk edip gurbette istemenin ne anlamı var ki!"

---

1 [أنّه قال حضرت] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [أنّه حضرت] şeklinde kaydedilmiştir.

Yine Hz. Şeyh şöyle dedi: "Şeyh bir gün sözü öyle bir yere getirdi ki kızını benimle evlendirmek istediğini anladım. Maksadım hâsıl olmadan önce beni böyle bir sıkıntıya düşürmek istediğini ve bu şeyhten ne zâhiren ne de bâtınen bana bir feyiz hâsıl olmayacağını anlayınca, Kostantiniyye tarafına gidip biat edeceğim ve beni irşad edecek kâmil bir şeyh aramak üzere şaşkın ve tereddütlü bir şekilde yola çıktım. Sonra müteahhirînin en faziletlisi 'Mahmûd Hüdâyî-i Üsküdarî' olarak bilinen Hz. Şeyh'in (ks) Üsküdar'daki dergâhına geldim. O sırada zâviyenin şeyhi, Hüdâyî'nin kızından torunu olan Şeyh Mes'ûd idi. Dış kapının yanına düşünceli bir şekilde oturdum.

Sonra zâviyeden bir sûfî çıktı. Bu sûfî saçını sakalını İslâm yolunda ağartmış ve Hüdâyî hazretlerinin hizmetinde bulunmuştu. Benim ten rengimin değişik bir vaziyette olduğunu görünce hâlimi sordu. Ben de 'Rumeli'den bir yerden geliyorum. Şeyh Mes'ûd hazretlerine biat edip kendisine mürid olmak istiyorum.' dedim. Bana şöyle dedi: 'Ey oğulcuğum, o meczuplardandır. Meczup da irşada muktedir değildir. İrşad; fenâ ve bekâ ehlinden hâsıl olur. Eğer istersen seni şeriat ve tarikat olarak amacına ulaştıracak birine götürebilirim.' Ben de 'Şayet dediğini yaparsan beni ihyâ etmiş olursun. Sen bu konuda benim Hızır'ımsın!' dedim. Elimden tutup beni Celvetiyye tarikatı şeyhlerinden 'Zâkirzâde' olarak bilinen Hz. Şeyh Abdullah'a götürdü. **[90[a]]** O, Hz. Şeyh Muk'ad Ahmed 'in halifelerindendi ki o da Hz. Hüdâyî'nin vefatından sonra yerine postnişin olan ve dergâhı yöneten bir kimsedir. Şeyh Abdullah o sırada Kostantiniyye dâhilinde ikamet ediyordu. Fazilet ve kemaliyle tanınır, makam ve hâliyle bilinirdi. Tasavvuf alanında ihtisas sahibi, avam ve havâssın kendisine müracaat ettiği bir kimse idi."

Şeyhim ve Senedim dedi ki: "Elimden tutup beni Şeyh Abdullah'a götüren o sûfî, Allah'ın bana sayısız imdad ve inâyetlerinden biriydi. O sûfî benim yüzümdeki tozu sildi ve benim Üsküdar'dan seçkin zâtların rehberi olan Hz. Şeyh'e ulaşma yolculuğumda bana eşlik etti. Halbuki Üsküdar ile Kostantiniyye arası denizyoluyla uzundu ve aramızda bir tanışıklık da yoktu. Fakat Allah Teâlâ bir şeyi murad etti mi sebeplerini de hazırlar."

Hz. Şeyh şöyle dedi: "Şeyh Zâkirzâde'nin -ki babası Hüdâyî hazretlerinin zikir (tevhid) meclislerinde zâkirbaşı idi- huzuruna vardığımda gözüm şeyhin yüzüne ilişince bildim ki bu yüz yalancı yüzü değildir. Bana onun arzu ettiğim şeyh olduğu ve maksûdumun ancak kendisiyle gerçekleşeceği ilham edildi. Yine aynı şekilde şeyh beni görünce onun hatırına da[1] -daha sonra bizzat kendisinin ifade ettiği gibi- gelenin sadık bir tâlip ve âşık bir mürid olduğu gelmiş. Elini öptükten ve hâlimi arz ettikten sonra bana zâviyede kalmamı işaret etti. O zaman dergâhın kubbesi 'Zeyrek' olarak bilinen camiye bitişikti." **[90b]**

Hz. Şeyh şöyle dedi: "Kalp aynasından tozlar kalktı ve benim için gayb lambası yandı. Bende tedirginlik ve çalkantı zâil olup itminan hâli meydana geldi. Sonra dergâh kubbesinin altındaki hücrelerden birine girdim. Zihni meşgul eden şeylerden ve meşgalelerden sâlim bir şekilde zikirle meşgul olmaya başladım. Şeyh zâhirî ilimleri tedris etmiyordu. Haftada bir gün Sultan Mehmed Fatih (Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun) Camii'nde çarşamba günleri vaaz veriyordu. O günlerde camide anlatılması zor, büyük bir kalabalık toplanıyordu. Vaazlarında şeriat ve ahkâmından, mârifet ve hakikatlerden bahsediyordu. Sonra Celvetî üslûbuna göre tevhid halkası kuruyordu. O, her yönden Kostantiniyye'de zamanının en faziletli kişisiydi."

Hz. Şeyh dedi ki: "Zâhirî ilimleri beldedeki bir âlimden, 'Aksaray' diye bilinen bir mahalleye gidip gelerek öğreniyordum. Çok çalışma, cehrî olarak tevhid zikri ile meşgul olma ve şiddetli riyâzet beni zayıflatmış, benden cehd ve gayretimi alıp götürmüştü. Öyle ki hocaya gidip gelirken [2]yolda defalarca durup dinleniyordum. Bu durum, anlatılamayacak bir şekilde yoksulluk, fakirlik ve fenâ içerisinde, saçlar dağınık bir hâlde, bitlerin elbisemin içinde ve dışında kol gezdiği bir vaziyette sekiz yıl sürdü."

Hz. Şeyh şöyle dedi: "Allah'ın mârifet olarak bana lutfettiği bazı şeyleri yazıyor ve şeyhe arz ediyordum. Şeyh bana, Ey Seyyid, sözünde Şeyh-i Ekber'in (ks) lezzeti var, diyor ve benim pek çok kâğıda yazdığım yazılarımı

1 [وكذا خطر ببال الشيخ] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [وكذا خطر خطر ببال الشيخ] şeklinde kaydedilmiştir.

2 [حتي كنت حين التردّد] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [حتّي كنت حين حين التردّد] şeklinde kaydedilmiştir.

beğenip **[91[a]]** benim için dua ediyordu. Pak olan rahmânî nefeslerinin feyzini bana akıtıyordu.

Ömrünün sonlarına doğru beni halife olarak göndermek istedi. Ben ise yanında kalmayı tercih ettim ve halifeliği kabul etmedim. O gece rüyada Hak Teâlâ hazretlerini gördüm. Bana bir mushaf verip şöyle buyurdu: 'Bunu al ve kullarımı bana davet et.' Dehşete kapılmış bir vaziyette ve hayretler içerisinde[1] uyandım. Beni büyük bir muhabbet ve heybet kaplamıştı. Sonra şeyhe gelip vâkıayı anlattım. Bana tebessüm edip şöyle dedi: Allah Teâlâ tarafından işaret edilinceye kadar halifeliği kabul etmedin. Seninle benim hâlim, Cüneyd'in (ö. 297/909) hâliyle Serî es-Sekatî'nin (ö. 253/867) hâli gibidir. Şüphesiz o, Cüneyd'e, insanlara vaaz ve tezkir görevini yüklemiş, o da kabul etmemişti. Ne var ki o gece görevi kabul etmesi için Rasûlullah (sa) tarafından kendisine işarette bulunulmuştu."

Fakir [Bursevî] der ki: (Allah Teâlâ onu bol feyizle şereflendirsin) Rasûlullah'ın izni, Allah'ın izni hükmünde olmasına rağmen Şeyhim ve Senedimin Rasûlullah (sa) tarafından işaretle değil de Allah katından izinli olmasında büyük bir sır vardır. Onu anlatamam ve onun anlaşılmasını havâssın zevkine havâle ediyorum; çünkü o sırdan bahsetsem insanların benim neyi kastettiğimi anlamayacaklarını, bu sebeple kötü itikada düşeceklerini ve karışıklığa sebep olacağını biliyorum. Zira hikmetli sırları/kanunları anlamak, insanların çoğunun beyinlerinde yer alan cüz'î aklın işi değildir. Şeyh için, insanları cennetine, yakınlığına ve vuslatına davet etmeye Allah Teâlâ'dan izinli olması, şeref olarak yeter. Bu rütbeye **[91[b]]** evliyanın büyüklerinden (Allah onların sırlarını yüceltsin) ancak çok az kimse ulaşabilmiştir. O nedenle Hz. Şeyh, önce "İlâhî" sonra "Fazlî" lakaplarıyla anılmıştır ki bunlar Zât'a, sıfata, fenâya ve bekâya işaret eder. Allah Teâlâ, ﴿وَكَانَ فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكَ عَظِيماً﴾ "Sana Allah'ın lutfu gerçekten büyük olmuştur."[2] buyurmuştur. O öyle Azîm olan Allah'tır ki her şeyi kuşatır ve hiçbir şey onu kuşatamaz. Yüce Allah'ın [rüyada] "Bunu (Mushafı) al ve kullarımı bana davet et."[3] sözü, ona inanıp gerektiği gibi ittibâ eden bir

1 [مبهوتا متحيّرا قد أخذني] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [مبهوتا قد أخذني] şeklinde kaydedilmiştir.

2 en-Nisâ, 4/113.

3 "İnsanları Rabbine çağır…" (el-Kasas, 28/87) âyetine gönderme vardır. (çev.)

kimse için büyük bir müjdedir; çünkü bu ifadede, izâfetle teşrif vardır. Şeref ancak kişinin Allah'a izâfesinde yani Allah'ın kulu (Abdullah) olmasındadır; dünyanın kulu (Abdüddünya), nefsin kulu (Abdünnefs), hevânın kulu (Abdülhevâ) veya Allah'ın dışındaki herhangi bir şeye izâfe olmasında değil. Bu söylediğimize Allah Teâlâ'nın Kur'an'daki şu âyeti de delâlet eder: ﴿وَاللّٰهُ يَدْعُوا اِلٰى دَارِ السَّلَامِ﴾ "Allah esenlik yurduna çağırıyor…"[1] Âyette kimi çağırdığı gizlenmiştir ki o da avam ve havâs bütün kullardır. Davet her fırkayı kapsasa da tahsis kastını burada gizlememiştir. Anla!

Sonra konuya döner ve deriz ki, Şeyhim ve Senedim şöyle devam etti: "Allah katında hilâfet vazifesi benim için gerçekleşince,[2] Hz. Şeyh beni Rum kasabalarından Aydos kasabasına görevlendirdi. Aydos kasabası, dâr-ı saltanat olan Edirne'ye üç, Karadeniz kıyısına da bir merhalelik mesafededir. Bu kasaba aynı zamanda mahallinde geleceği gibi bu irfânî kelimeleri toplayan fakirin de doğduğu yerdir."

Hz. Şeyh şöyle dedi: "Bu kasabaya sahih bir izin ve sarih bir nefesle geldim. Günlerimi, lisan ile anlatılması imkânsız ilmî bir tecellî hâsıl oluncaya kadar bir müddet[3] tek başıma vaaz, tedris ve tevhid ile meşgul olarak geçirdim. **[92ᵃ]** O ilmî tecellî, vahdet yüzünden kesret perdelerinin kaldırılması ve vahdet nûrunun âfâkta zuhûr etmesi şeklinde idi." Mahallinde tafsilâtı gelecektir.

Yine şöyle dedi: "Hz. Şeyh'ten bu kasabadan daha derli toplu ve geniş başka bir yere hicret etmek için izin istedim. Bana şöyle dedi: Vefatımdan sonra muhayyersin; hayatta olduğum müddetçe bulunduğun kasabadan hicret etmene izin yoktur."

Hz. Şeyh dedi ki: "Bu sözden sonra altı ay daha burada ikamet ettim. Şeyhin vefat haberi gelince (Allah onun ruhunu dinlendirsin) 'İnnâ li'llâh / Kuşkusuz biz Allah'a aidiz.' dedim ve böylece işimde müstakil kalmış oldum; zira müridin Cibrîl'i, hayatta iken şeyhidir. Yani her işini şeyhiyle

---

1 Yûnus, 10/25.

2 [فلمّا تعيّن لي الخلافة] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [فلمّا تعيّن إلى الخلافة] şeklinde kaydedilmiştir.

3 [فمضيت أيّاما على حالي] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [فمضيت اماما على حالي] şeklinde kaydedilmiştir.

istişare edip onun izni ve görüşüyle yapar.[1] Nitekim Rasûlullah (sa) ortaya çıkan her işte Cibrîl vasıtasıyla ilâhî vahyin gelmesini beklerdi. Ama şeyhin vefatından sonra mürid sadrına bakıp kalbine danışır ve cânib-i İlâhî'den ve Hazret-i Nebevî'den gelen işarete göre amel eder."

Hz. Şeyh dedi ki: "Sonra yıllarca ikamet ettiğim Aydos'tan ayrıldım ve Rum beldelerinden Filibe'ye gitmeye karar verdim. Bu belde, Sofya yolu üzerinde dâr-ı saltanat olan Edirne'ye beş merhalelik bir mesafedeydi. Bu belde yani Filibe, Mısır gibi pirinç yetiştirilen, bolluk ve bereketiyle bilinen büyük bir beldedir." **[92[b]]**

Hz. Şeyh dedi ki: "Burada yıllarca kaldım. Bana öyle bir hâl galip oldu ki o hâlin güç ve şiddetinden hiçbir yerde duramıyordum, çünkü o hâl devamlıydı. İnsanlar, heybet ve sekir hâlinin yoğunluğundan dolayı yüzüme bakamıyorlardı. Uzaktan yakından tüm bölgelerden insanlar bana yöneliyordu. Allah Teâlâ bana zâhirde ve bâtında tavsif edilemeyecek fetihlerde bulundu.

Bir gün kuşluk uykusuna yatmıştım. Bir de rüyamda ne göreyim! Büyük velîlerden üç yüz velî belimdeki kuşağımı bir zincire bağlayıp çektiler. Nihayet kısa bir sürede Kostantiniyye Kalesi'nin bugün Edirne kapısı olarak bilinen kapısına kadar ulaştık. Beni elleriyle kapıdan içeri itip hepsi birden kayboldular. Ben de tek başıma 'Zâkirzâde' olarak bilinen şeyhi dinlemek için Fatih Camii'ne yöneldim. Zâkirzâde, bu camide vaaz veriyor ve kendisi için büyük bir meclis kuruluyordu. İç kapısına ulaşınca sağ ayağımı kapının eşiğine koyar koymaz bir de ne göreyim! Zâkirzâde vaazını bitirip bana doğru yöneldi. Beni kapının eşiğinde, sağ ayağım içeride sol ayağım dışarıda görünce tebessüm edip 'Ey oğul, bu beldede, Atpazarı Meydanı'ndaki Kul Camii'nde ikamet et.' diyerek o da gözden kayboldu. Ben de adı geçen camiye doğru yürüdüm, etrafı ve mahalleyi tafsilâtlı bir şekilde gördüm. **[93[a]]** Sonra uyandım ve işin bir hâlden başka bir hâle döndüğünü anladım. Kazâ ve kader beni bir beldeden bir başka beldeye atmıştı. Sonra abdest alıp Allah'ın dilediği kadar namaz kıldım. Ardından fazla vakit geçirmeden aynı gün Filibe'den çıktım ve yürüyerek

1 [يعني يتوقّف كلّ أمره علي] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [يعني كلّ أمره على] şeklinde kaydedilmiştir.

Kostantiniyye yolunu tuttum, çünkü Allah yürüme hususunda beni güçlendirmişti. Filibe'de yerime Şeyh Mehmed Köseç'i vekil bıraktım -ki o şeyhin en âlim halifelerindendi-."

Hz. Şeyh dedi ki: "Uykuda iken bana işaret edilen kapıdan Kostantiniyye'ye girdim. Allah'ın bana gösterdiği yere yerleştim."

Bu konunun tafsilâtı gelecek bölümde zikredilecektir.

Sonra bu bölümde Hz. Şeyh'in isminin beyan edilmesi, bu faslın letâifindendir. Hz. Şeyh'in ismi sekiz lafız içerir. Fasıl da sekizinci fasıldır. Bu, tesadüf yoluyla böyle olmuştur. Her durumda büyük bir hikmetin bulunması Allah'a mahsustur. O hakîmdir, sırât-ı müstakîme hidâyet edendir.

DOKUZUNCU BÖLÜM

HZ. ŞEYH'İN İSTANBUL'A YERLEŞMESİ VB. KONULAR

Bil ki Edirne, Bursa ve Kostantiniyye olarak meşhur olan bu üç şehirden her biri "ruh" mertebesine ve "cem'-i rûhî" makamına işaret eder. Bunların dışında, diğer bölge ve ülkelerdeki belde ve şehirler ise **[93b]** "kalp" mertebesine ve "fark-ı kalbî" makamına işaret eder. Bu böyledir; çünkü bu üç şehir, Osmanlı padişahlarının saltanat yurdu idi. Şüphe yoktur ki sultanların bulunduğu mekânlar, büyük toplulukların bulunduğu yerlerdir; zira onlar, âfâkta enfüsteki ruhlar konumundadır. Nitekim ruh, Allah'ın insanda terkip ettiği en üstün kuvvettir. Vücûttaki her şey ona tâbidir. Aynı şekilde sultan da Allah'ın yeryüzüne yaydığı bütün halktan (reâyâ) daha güçlüdür.[1] Hepsi sultana tâbidir ve sultanın şerefi, birlik ve huzuru (cem'iyyet), onun mekânına da şeref ve huzur katar.

Bilmez misin ki peygamberlerin ve velîlerin ayaklarının bastığı mekânlar, diğer yerlerde olmayan büyük bir şeref ve değer kazanmışlardır. İşte bu yüzden insanlar bu kutsal mekânlara değer verip ziyaret ederler ve türbeleriyle teberrükte bulunurlar.

"Mekânın şerefi orada oturan iledir."[2] sözü çok doğrudur. Şayet bir yere şerefli biri uğramazsa orası asla şeref kazanamazdı. Bu böyledir, zira bir yerin tercihinde genel ya da özel bir sebep olması gerekir. Genel sebep Allah'ın yeryüzünde gölgesi olan sultandır. Özel sebep ise ilâhî sırrın hakikati olan toplayıcı hakikate (*hakîkat-i câmia*) mazhar olmasıdır. Buradan ortaya çıkmıştır ki ruh ve sultanın her ikisi için bu ikisi dışındakilerin sahip olmadığı bir birlik vardır. Her kim ruh sarayına girerse "tefrika" âfetinden emin olur, huzur ve birlik bulur. Her kim de saltanat sarayına yani saltanat

---

1 [فكذا السلطان أجلّ قدرا] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [فكذا السلطان أحلّ قدرا] şeklinde kaydedilmiştir.

2 Bk. Ali el-Kârî, *Mirkâtü'l-Mefâtîh*, IV, 1415.

beldesine girerse, orada başka yerlerde ulaşamadığı hedef ve isteklere dair vasıtaları bulur, toplayıcı (câmî) eserleri keşfeder. **[94ª]** Bu sebeple Hz. Şeyh Kostantiniyye'yi diğerlerine tercih etti, zira Kostantiniyye her türlü iş ve durumu içerisinde toplayan bir yerdir. Bu (mânevî) birlik özelliği diğer şehirlerde yoktur. Bu belde/şehir, beldelerin kalıplarının ruhu, yeryüzünün mekân ve memleketlerinin sultanıdır.

İdris (as) dedi ki: "Her kim muzaffer bir sultanın, âdil bir hâkimin, âlim bir tabîbin, [ticareti] canlı bir çarşının ve akan bir nehrin bulunmadığı bir yeri yurt edinirse; nefsini, ehlini, malını ve evladını zâyi etmiş demektir."[1] İşte Kostantiniyye, bütün bu özellikleri kendisinde toplayan bir şehirdir. Bunun dışındaki şehirler ise genellikle bu özelliklere sahip değildir. O nedenle bu şehire çok övgüler yapılmıştır. Şâirin,

چه مصر و چه شام و چه برّ و چه بحر
همه روستـایند و شیــــراز شهر

Ne Mısır ne Şam ne kara ne de deniz
Hepsi köydür, Şîraz ise şehirdir

sözüne gelince; o bu sözü, (Kostantiniyye dışındaki) Acem beldelerine ve çevresine nisbetle söylemiştir. Zira Acem beldelerine nisbetle Şîraz şehri, Müslüman beldelerine nisbetle Kostantiniyye şehrinin değeri mesabesindedir. Çünkü Kostantiniyye diğer hepsine galip gelmiştir.

Netice itibariyle, köyler "ayrılık" (*fark*) makamına işaret eder ve [bu nedenle buralarda oturanlar "dağılma"dan (*tefrika*) uzak değildirler. Kasabalar ise "birlik" (*cem'*) makamına işaret eder][2] ve bu sebeple ahalisi hâlâ (mânevî) birlik üzeredir. Şehir ve büyük beldelere gelince, özellikle de zikredilen üç büyük şehir, "gerçek birlik" (*cem'u'l-cem'*) makamına işaret eder. Nitekim orada yaşayan halk büyük topluluk (cem'iyyet-i kübrâ) iken, bu durum diğerlerinde yoktur. Her kim köyden kasabaya hicret ederse, bir yönüyle tefrikadan kurtulmuş olur. Kim de kasabadan ayrılıp yukarıda zikrettiğimiz özelliklere sahip olan büyük şehirlere hicret ederse her yönüyle dağılmadan kurtulmuş olur. İnsana ait vücûd mertebelerinin diyarlarını da

1 Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, VI, 303.
2 [ولـذا لا يـزال أهلهـا مـن التفرقـة والقصبـات إشـارة إلـى مقـام الجمـع] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada kaydedilmemiştir.

sen buna kıyas et. Gerçekten de **[94[b]]** bazı mertebelerin diğerlerine nisbetle bir üstünlüğü vardır. "Tabiat" ve "nefis", ahalisi asla huzur ve birlik bulmayan dağınık köyler gibi, "küllî tefrika" makamıdır. Onların ömürleri sıkıntı ve zorluklarla mücadele ve belâlara sabırla geçer. Tüccar, zanaatkâr, eğitimci, hâkim ve diğer mesleklerden olan tabiat ve nefis erbâbı da böyledir; çünkü onlar, bütün gün maişetlerini kazanmak için bu yolda çalışırlar (mâneviyatlarını yükseltmek için zaman ayırmazlar). Onlar mide, kafa ve boğazlarının kölesidirler[1] (Allah bizi bu durumdan korusun).

[Hz. Peygamber (as)] şöyle buyurmuştur: "تَعِسَ عَبْدُ الدِّينَارِ وَالدِّرْهَمِ وَالْخَمِيصَةِ / *Dinarın, dirhemin ve kumaşın kulu bedbaht oldu.*"[2] Yani bakışını sadece bu üç şeyin elde edilmesine kilitleyen, bunların dışındaki uhrevî şeyleri ve kendisini Yüce Allah'a yaklaştıran ibadetleri terk eden kimse helâk oldu. Yaratana ve arzdaki şeyleri kendisine ziynet kılana kul olmak yerine, dünyaya hizmet edip onun kölesi olana yazıklar olsun!

"Kalp" ehline gelince, onlar kasaba ve küçük yerleşim yerlerinde yaşayanlar gibidir. Ârâf ehlinin [cennetliklerle cehennemlikler] arasında olmaları gibi, onlar için de arada olma durumu söz konusudur. Onların "tabiat" ve "nefis" sahiplerine nisbetle hâtırları/zihin ve düşünceleri derli topludur (cem'iyyet). Diğer taraftan kendilerinden daha üstte bulunan "ruh" ve "sır"[3] ehline göre hâller dağınıktır. Bu, kalbin [ârâf hâlinde] nefsinde taayyününe göre böyledir; yoksa bu taayyünden kurtulmasına göre değil. Çünkü taayyünden kurtulduğunda bütün ulvî mertebelere uğrar. [Bunu] anla! İlk hâline Allah Teâlâ'nın şu âyeti işaret eder: ﴿فَضُرِبَ بَيْنَهُمْ بِسُورٍ لَهُ بَابٌ بَاطِنُهُ فِيهِ الرَّحْمَةُ وَظَاهِرُهُ مِنْ قِبَلِهِ الْعَذَابُ﴾ "Ve hemen aralarına kapısı da olan bir duvar çekilir; duvarın iç tarafında rahmet, kendilerine bakan dış tarafında ise azap vardır."[4] Nitekim duvar kapısının bâtını, **[95[a]]** [Allah'ın] lutuf ve cemâlinin; zâhiri ise kahır ve celâlinin mazharıdır. Bu mertebenin hakikati, cehennemin "tabiat" ve "nefis" ehlinin makamı olmasıdır. Yani orası Allah'ın "Celâl" isminin (kademinin) mazharıdır. Cennet ise "ruh" ve "sır" ehlinin makamıdır. Yani cennet "Cemâl" isminin (kademinin) maz-

1 Bu ifadeden cimri, zelil ve tamahkâr kişiler kastedilmektedir. Bk. Aynî, *el-Mekâsıdü'n-Nahviyye*, II, 718.
2 Buhârî, "Cihâd", 69 [2886]; "Rikâk", 10 [6435].
3 [والروح والسرّ] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [والروح وانسرّ] şeklinde kaydedilmiştir.
4 el-Hadîd, 57/13.

harıdır. "Ârâf" ise cennet ile cehennem arasında bulunan bir yer olması itibariyle "kalp" ehlinin makamıdır. Aynı şekilde "kalp" de tabiat ve nefis ile ruh ve sır arasında berzahtır. Bu hâl, kadın ve erkeğin durumunu gösterir; zira kadın tabiat ve nefis makamına, erkek ise ruh ve sır makamına işaret eder. İşte bu yüzden Rasûlullah (as) Hz. Fâtıma ve Hz. Ali'nin (ra) zifaf gecesi sabahı onlar daha yataktan kalkmadan önce odalarına girdiğinde, yatağın Fâtıma tarafına sol ayağını, Ali tarafına da sağ ayağını uzatmıştır.[1]

İnsan-ı kâmil için "Celâl" ve "Cemâl" olmak üzere iki ayak (kadem) vardır: Birincisiyle cehennem, ikincisiyle de cennet doldurulur. İnsan-ı kâmilin bir cennete ait "ruhanî", bir de dünyevî "cismanî" yapısı vardır. Cennete ancak "ruh" ve "sır" mertebesine erince girer; cismanî yapısına ait olan "tabiat" ve "nefis"le ilgili sûreti ise alıkonur. Allah Teâlâ cehennemi bu geride kalanlarla doldurur. Yani alıkonan sûretten celâlî mazharlar zuhûr eder ve cehennem "Yeter, yeter!" deyinceye kadar onlarla doldurur. İnsan-ı kâmilden bu tecellî zuhûr etmediği sürece cehennem şöyle der: ﴿وَتَقُولُ هَلْ مِنْ مَزِيدٍ﴾ "Cehennem cevap verecek: Daha yok mu?"[2] **[95^{b}]** Rasûlullah'ın (sa), "*Kuşkusuz Cebbâr ayağını koyuncaya kadar cehennem 'Daha yok mu?' diyecek.*"[3] hadisindeki "Cebbâr'ın ayağı"ndan da murad budur. Cebbâr ayağını cehenneme koyunca cehennemin parçaları birbirine dürülüp şöyle der: "*Yeter, yeter!*"[4] O hâlde sen de "Cebbâr" lafzının yerinin güzelliğine bak ve "Kahhâr" isminin hükmü altına girmemek için çalış!

Şeyh-i Kebîr (ks), tafsilâtını yukarıda zikrettiğimiz hususlara *el-Fükûk*'ta şu şekilde işaret eder: "Hak tarafından bana haber verildi ki cehenneme konulan ayak, kâmillerin cennete ait yaratılışlarında bulunmayan sûretlerinden bu âlemde kalandır. Bu geri kalana, şerîf ve latîf bir münasebet sebebiyle 'kadem' (ayak) ile îmâ edilmiştir. Nitekim 'ayak', sûret olarak insandaki âzaların sonuncusudur. Aynı şekilde unsurî sûretinin kendisi

---

1 Bu rivayete temel hadis kaynaklarında ulaşılamamıştır. Benzer rivayet için bk. Abdürrezzâk, *el-Musannef*, nr. 9781; Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, nr. 8455; Hakîm, *el-Müstedrek*, nr. 4752.

2 Kâf, 50/30.

3 Ebubekir Bezzâr, *el-Bahru'z-Zehhâr (Müsnedü'l-Bezzâr)*, thk. Mahfûzu'r-Rahmân Zeynullah, Âdil b. Sa'd, Medine: Mektebetü'l-Ulûmi ve'l-Hikem, 2009, XIII, 127.

4 Bk. Buhârî, "Eymân", 12 [6661]; "Tefsîru Sûreti Kâf", 282 [4849]; Müslim, "Cennet", 37 [2848]. Cenâb-ı Hak el, ayak gibi mahlûka ait organlardan münezzehtir. Kur'an'da ve hadislerde vârid olan bu çeşit kelimeler müteşâbihattandır. Dolayısıyla hadiste Rabbimizin cehenneme ayağını basması tabirinden maksat, cehennemi teskin etmesidir (bk. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, VIII, 595-596). (çev.)

de mutlak insanî sûretin son âzasıdır; çünkü âlemin sûretlerinin tamamı, mutlak insanî hakikatin sûreti için uzuvlar gibidir. Bu vücûda geliş, insanî hakikatin kendisinden zâhir olduğu son sûrettir. Uzuvlar gibi olduğunu söylediğimiz tüm sûretler bu insanî hakikatle kâim olmuşlardır."

Şeyh-i Kebîr yine şöyle der: "Cennet, insân-ı kâmili alacak kadar geniş değildir. Ancak cennette, insân-ı kâmilden cennete münasip olan kısım bulunur. Her âlemde, o âleme münasip düşen şey ve o âlemin insana dair Hak'tan istediği bulunur. Bilakis ben derim ki: Cehennem insandan hâlî olsa idi cehennem kalmazdı. Halbuki cehennem insanla dolmuştur. Hadiste zikredilen 'Kadem-i Cebbâr' ile buna işaret edilmiştir." Konevî'nin sözü burada sona erdi. **[96ᵃ]** Âlemdeki sûretlerin tamamını nasıl insanî sûret koruyorsa âlemin hakikatlerini de insanî hakikat muhafaza eder. Âlem sûretlerinden biri de memleketler olup onu, ilâhî hakikatin gölgesi olan sultan muhafaza eder. Fakat sultanın pâyitaht kıldığı yerdeki birlik, diğerlerinden daha çok ve daha güçlüdür. Nitekim onların bina ettirdiği camiler de daha geniştir ki insân-ı kâmilin kalbine işarettir. Mertebeleri anla!

Hz. Şeyh'in terbiyesi, "fark" âleminde ve mazharlarında kemale erip vücûda gelme sûreti derecesinde her cüzden nasibini alınca, Allah Teâlâ, "cem'" makamında kendisi için onu seçti ve şerefli varlığında birlik mânasını gerçekleştirmek, birlik (cem'î) makamına uygun düşen şeyle kerîm nefsini kemale erdirmek ve sultan ile tebaasını kendisiyle irşad etmek için toplayıcı [bir yer olan] Konstantiniyye'yi ona yurt kıldı. Nitekim ilk olarak sultanın kuvvetleri menzilesindeki kimseleri irşad etti. Bu nedenle onun hâli, yönü Beytülmakdis'ten Kâbe'ye çevirmeye benzedi; zira zât âlemindeki seyir, ancak fiil ve sıfatlar âlemindeki seyirden sonra gerçekleşir. Bilmez misin ki mîkâtın dışı eserler âlemine, içi fiiller âlemine işaret ederken; umre de sıfatlar âlemine işaret eder. Harem, zât âlemine ve Kâbe "Allah" isminin taayyününe işaret eder ki bu da ulûhiyyet mertebesidir. Bunun sırrına vâsıl olan kimse, fark ve kayıttan kurtulup cem' ve mutlak (ıtlâk) olma hâli ile şereflenir. Bilmez misin ki Harem'in içinde bulunan kişi Kâbe'nin hangi cihetinden yönelirse yönelsin Hanefî, Şâfiî, Mâlikî **[96ᵇ]** veya Hanbelî cihetlerinden birine isabet etmiş olur. Zira dışında durum böyle değildir; o sadece bir taraftan yönelir çünkü o, fark âleminde olup onun için

bir sınırlama söz konusudur. Harem'in içinde yani âlem-i cem' ve ıtlâk'ta olan kimse için ﴿وَلِلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَاَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللّٰهِ﴾ "Nereye dönerseniz Allah'ın zâtı oradadır."[1] denilir. Kâbe'yi bulan, bütün cihetleri bulur. Nitekim sultanı bulan da bütün sultanları bulmuş demektir. Kostantiniyye'ye ulaşan da amacına ulaşmış demektir.[2]

Hz. Şeyh'in (Allah onun ruhunu dinlendirsin), huzuruna giren bir kimseye şöyle dediğini duymuştum: "Kostantiniyye'ye -sekizinci fasılda geçtiği gibi- gayb tarafından bana işaret edildiği üzere girince, Kul Camii'ne gelip avlusunda birkaç gün kaldım. Sonra Allah bana bu caminin yakınında dar ve küçük bir ev nasip etti. Orada çoluk çocuğumla birlikte tam bir fakirlik[3] içerisinde yıllarca yaşadım. Bu hâlimi gören bazı kimseler, caminin avlusunda benim için küçük odalar inşa ettiler. Orada dervişlere ilim öğretir, şeyhimin insanlara vaaz edip onlara bazı hatırlatmalarda bulunduğu gibi ben de Fatih Camii'nde vaaz meclisleri tertip ederdim."

Ben [Bursevî] derim ki: Kul Camii'ni Fâtih Sultan Mehmed'in veziri Mehmed Paşa yaptırdı. Kabri de caminin avlusundadır. Fakat fethin ilk yıllarında şeriat ve dinî alâmetlerin ikamesi için hızlıca yapıldığından caminin hacmi biraz küçüktür. Şeyhin bu camiye gelip konaklamasının sırrını anla ki o sır sana gizli kalmasın.

Hz. Şeyh dedi ki: "Sonra bana Zeyrek Camii'ne bitişik olan kubbe teslim edildi. Bugün orası 'Zeyrek Zâviyesi' olarak bilinir. Bazı dervişler burada, bazıları da Kul Camii'nin avlusunda kalırlardı."

Ben [Bursevî] derim ki: Zikredilen o kubbe fethin ilk yıllarında medrese idi. **[97[a]]** Sonra burası Rum kasabalarından "Yenice Vardar" olarak bilinen kasabada medfun bulunan Şeyh İlâhî hazretlerine intikal etti. O, Zeyrek mahallesinde otururdu. Dervişler de o kubbenin altındaki hücrelerde kalırlar ve zikir için caminin içinde toplanırlardı. Kendisi, farklı ilimlerde kâmil, merâtib konusunda ârif ve en yüce isteklere ulaşmış bir kişiydi. Eşiği pek çok insanın uğrak yeri ve ileri gelenlerin müracaat kapısı idi.

---

1 el-Bakara, 2/115.

2 Eserin Arapçasında deyim olarak "كل الصيد في جوف الفرأ" şeklinde geçen ifadeyi, "amacına ulaşma" şeklinde tercüme etmeyi uygun bulduk. Geniş bilgi için bk. İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, I, 121. (çev.)

3 [الفقر] kelimesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [الفقراء] şeklinde kaydedilmiştir.

O, insanların oluşturduğu bu izdihamdan ve kendisine gelip gitmelerinden bıkınca zâhir ve bâtında birliği talep ederek Kostantiniyye'den Vardar kasabasına hicret etti.

Mezkûr kubbe kendisinden sonra başka birine intikal etti. Sonra bir başkası ve sonra bir başkası derken nöbet "Zâkirzâde" diye tanınan şeyhe geldi. O, şeyhimin ve senedimin şeyhidir (Allah onların ruhlarını dinlendirsin). Sonra nöbet Hz. Şeyh'e geldi. Bu böyledir; çünkü büyüklerin yeri, bölgelerin büyükleri ve bu dünyanın mekânlarının hulâsasıdır. Yeryüzü nasıl mutlak olarak insandan hâlî kalmıyorsa bir süreliğine de olsa yeryüzünün hülâsası olan mekân da insân-ı kâmilden boş kalmaz. Zira o, sadece yeryüzünün değil, bütün âlemlerin kalıplarının ruhudur.

Bu anlatılanlardan elde ettiğin şey şudur: Yeryüzünün geneli insanın geneli; özeli de yine insanın özeli gibidir. Nitekim Allah, iyi erkekleri iyi kadınlar için, iyi kadınları da iyi erkekler için yaratmıştır. Aynı şekilde pis erkekleri pis kadınlar, pis kadınları da pis erkekler için yaratmıştır. Şu bir gerçektir ki Allah Teâlâ, bir sebebe bağlı olarak bazı yerleri gerçek tevhid ehlinden ve görkemli eserlerinden özü olmayan ceviz gibi boş bırakmıştır. Bazılarını da **[97b]** gerçek tevhid ehli ve onların büyük, pahalı, kıymetli inci ile dolu sedef gibi eserleriyle doldurmuştur. Rum diyarında bulunan Edirne, Kostantiniyye, Bursa, Konya ve benzeri şehirler bunlardandır. Arap şehirlerine gelince, onları anlatmaya bile imkân yoktur; çünkü o yerler peygamberlerin (as) yaşadığı mekânlardır.

Eğer sen "Eski mânalar içeren yeni bir söz söyledin. Senin iddia ettiğin yerlerdeki şehirler ile bu zamandakiler arasında çok fark vardır. Eskiler nerede, şimdikiler nerede!" dersen, şöyle derim: Onların varlıklarıyla eserlerine şahit oldum. Varlığın bekâsı için eserin bekâsı yeter. Nereden biliyorsun, Allah belki de oralarda gizli velîler yaratmıştır. Allah Teâlâ (kudsî hadiste), "أَوْلِيَائِي تَحْتَ قِبَابِي لَا يَعْرِفُهُمْ غَيْرِي / *Velîlerim gök kubbemin altındadır. Onları benden başkası bilmez.*"[1] buyuruyor. Eğer sen hakikatinin üzerinden yabancılık (gayriyyet) örtünü kaldırıp açabilirsen velîleri tanır, belki de onları görürsün.

---

1 Bk. Gazzâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 1432/2011, VIII, 576.

Şayet sen "Velayet gizli olduğu hâlde bazı mekânlarda velî kulların bulunmadığını nereden biliyorsun," dersen, şöyle derim: Eserlerinin bulunmamasından anlarım, çünkü çorak toprakta hiçbir şey bitmez. Nitekim *Mesnevî*'deki şu söz bu hakikati bildirmektedir:

در زمین گر نیشکر ور خود نی است　　ترجمان هر زمین نبت وي است

Yerde şeker kamışı mı bitmiş, yoksa alelâde kamış mı?
Her biten ot, bittiği yerin hâlini, kabiliyetini bildirir[1]

Eğer toprakta bir şey bitmiyorsa bu onun elverişsizliğindendir. Eğer toprak bir şey yeşertirse toprağın güç ve kıymeti nebâtının güç ve kıymeti ölçüsünde olur. Çünkü diken gül gibi değildir. Aynı şekilde Ebû Cehil karpuzu da hurma gibi değildir. Dileseydim sana bazı anlaşılması zor açıklamalarda bulunurdum ama onları gizlemek daha evlâdır.

Hz. Şeyh, Kostantiniyye'ye hicret ettikten sonra ilk zamanlarda yoksulluk içinde yaşadı. Hatta bir defasında "Derviş Ali" diye tanınan hattatın hattı ile yazılmış Kur'an'ın son cüzünü aldı. Derviş Ali, o zamanlar **[98[a]]** hayatta, bütün hatların aslı olan nesih hattında her tarafta meşhur ve herkesten üstündü. Şeyh bu hattatı taklit ederek bir nüsha yazıp onu kırk dirheme sattı. Daha sonra bir kez daha taklit etti ve onu da seksen dirheme sattı. Ardından bir kez daha taklit edip onu da yüz yirmi dirheme sattı. Sonra darlık sona erdi, zarûret ortadan kalktı ve yazmayı bıraktı; zira her şeyden müstağni bir hâle gelmişti. Sırrını kimseye ifşa etmiyor, ihtiyacını da Allah Teâlâ'dan başka kimseye arz etmiyordu. Her ilim ve sanatta gerçekten kabiliyetli ve bilgili idi.

Hz. Şeyh'in yazıyı taklit gücüne bakar mısın? İkinci ve üçüncü taklidi birinciden daha iyi hâldeydi! Öyle ki iki günde iki yıl meşk yapandan daha üstün bir hâle gelmişti. Nesih hattının asâletinden söz etmiştik, çünkü Arabî Kûfî hattından istihraç edilmiştir. Ta'lîk olarak adlandırılan hattın aksine ikisi arasında benzerlik vardır.

Hz. Şeyh halifelere ve dostlara hattın asâleti itibariyle amel ederek nesih hatla mektuplar yazardı; çünkü Kur'an çoğu kez başka hatla değil, nesih

1 *Mesnevî*, IV, beyit nr. 1317.

hatla yazılır. Kur'an hattına uymakta kısmet ve bereket vardır. Aynı şekilde onunla amel etmekte de hayır ve saadet vardır.

Hz. Şeyh dedi ki: "Kostantiniyye'de ilk zamanlarımda inkârcılar hücum edip bana galebe çalmak istiyorlardı. Ben de onlara şiddetle karşı çıkardım, zira bâtınımda büyük bir hararet vardı ve Allah Teâlâ ile beraber olma hâli baskındı. Bu durumun bir gereği olarak sözü her yönüyle açıyordum. Nihayet 'Minkârîzâde' olarak bilinen Şeyhülislâm Yahyâ ve bazı meşhur vâizler ilmî yönden beni imtihan etmek için davet ettiler. Onlara icâbet etmedim; fakat **[98ᵇ]** Allah Teâlâ'nın, ﴿وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَٰٓئِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً﴾ 'Hani Rabbin meleklere, *Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım,* demişti.'[1] âyetiyle ilgili irfanî bazı bilgiler yazıp gönderdim. Kendisinin davetine icâbet etmeyişimden dolayı kalbine bir şey düştü. Aynı şekilde iki Sadra ve Sadr-ı Âzâm'a mârifete dair bir şey yazmak kalbimden geçti; zira bu durum, Allah'tan gelen anlık ilhamî bilgi idi ve kesinlikle kaçınılmaz bir şeydi. Öyle ki içimde beni bunları yazmaya sevk eden kuvvetli bir sâik vardı. O nedenle onlardan her birine [yukarıdaki âyetle ilgili] kalbime doğan latîfe ve mârifetlerle dolu mektup yazdım.

O günlerde sadrazam, 'Köprülü' ismiyle meşhur olan Vezir Mehmed Paşa'nın oğlu Ahmed Paşa idi. Kendisi ilimde yetenekli, sanatta üstün idi. Mektubumu okuyunca beni yanına çağırdı, ben de gittim. Aramızda sohbet koyulaşınca benimle beraber ilim meclisinde oturmaktan haz aldığını ifade edip şöyle dedi: Ey mertebesi büyük efendi! Senin gibi biri bu beldede bulunacak, ben onu tanımayacağım ve onunla sohbette bulunmayacağım. Hayır, Allah'a andolsun bu uygun değildir. Mutlaka aramızda bir tanışıklık, sohbet ve rahatlık olmalı. Sizden ara sıra teşrif buyurup bize misafir olmanızı rica ediyoruz. Buraya gelişiniz bizi şereflendirecektir. Sizin mârifet nûrunuzla aydınlanmak ve eserlerinizi ganimet bilip onlardan istifade etmek istiyoruz."

Hz. Şeyh şöyle dedi: "Daha sonra yerime dönmek üzere onunla vedalaşıp yanından ayrıldım. Bir de baktım mezkûr vezirin has adamlarından biri, vezirin bana hediye ettiği birçok dinarla karşımda. Kabul etmek

---

1 el-Bakara, 2/30.

istemedim fakat çok ısrar etti. O anda kalbime şöyle bir şey doğdu. Kendi kendime dedim ki: Bizim tarikatımızda zorla almak ve celbetmek yoktur. Bununla birlikte selefe göre sultanın ihsanını kabul etmek zaruri bir durumdur; **[99[a]]** çünkü sultanın hediyesi, âlimlerin beytülmâldeki haklarıdır. Sonra bunları düşünerek o hediyeyi kabul ettim.

O vakte kadar daha önce vezirlerle hiç sohbet etmemiştim. Sadece 'Köprülü' ismiyle meşhur olan babası Vezir Mehmed Paşa ile bir defa sohbetim olmuş ve bir defa da kendisine mektup göndermiştim."

Onunla ilk görüşmemize gelince -daha önce de ifade edildiği gibi- şeyhim beni halife olarak Aydos kasabasına gönderdiğinde gerçekleşmişti. Orada vaaz ve meşihat görevi olduğundan berat almam için vezirin huzurunda imtihan olmam gerekti. Vezirin ileri gelenlerden ilimlerde mâhir bir hocası vardı. O zât, Sa'deddin et-Teftâzânî'nin (ö. 791/1389) *Şerhu'l-Akâid*'inden bir yer okumamı istedi. Vezirin huzurunda hiçbir yerde duraksamadan ve zorlanmadan kolayca okudum. İkisi de okuyuşumu beğendiler ve vezir bana berat verilmesini emretti. Daha sonra yerime döndüm.

İkincisi ise, takdir-i ilâhî beni Aydos kasabasından Filibe şehrine sevk ettiği zaman insanların teveccühü, özellikle vaaz ve tezkir meclislerinde yığılmalar gibi şeyler oldu. Bu durumdan rahatsız olan şehrin bazı âlimleri bana haset ettiler. Belde kendilerine kalsın diye beni oradan uzaklaştırmak[1] istediler. Böylece duydukları elemden, kalplerindeki hastalık ve kinden kurtulacaklardı. Bunu şu âyete rağmen istiyorlardı: ﴿يُرِيدُونَ لِيُطْفِؤُا نُورَ اللّٰهِ بِاَفْوَاهِهِمْ وَاللّٰهُ مُتِمُّ نُورِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ﴾ "İsterler ki Allah'ın nûrunu ağızlarıyla söndürüversinler ama inkârcılar hoşlanmasalar da Allah nûrunu muhakkak tamamlayacak!"[2] Onlar, nefis ve hevânın mazharlarıdır. Bu ikisi için gereken, mümkün mertebe hile ve tedbir ile kalbin nûrunu iptal etmek, söndürmek ve bu nûr ehlini halkın gözünden düşürmektir. Fakat istedikleri bu şey gerçekleşmeyecektir. Bilakis Allah **[99[b]]** dilediği şeyi yapar, dilediğini yok ve dilediğini de var eder.

1 [أن يرفعني] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [أن يعرفوني] şeklinde kaydedilmiştir.
2 es-Saff, 61/8.

Cuma gecesi yatsı namazından ve tevhid meclisinden sonra hücreme girdim. Tam bu sırada belde ehlinden bir adam odama gelip bana, "Bu beldenin âlimleri şu anda mahkemede toplandılar (senin aleyhine ifade verdiler). Çok ısrar etmeleri üzerine hâkim beni, sana gönderdi. Onlar, hemen bu gece bu beldeyi terk ederek dilediğin yere gitmeni istiyorlar. Bu talebi yerine getirirsen ne âlâ. Aksi takdirde seni rezil rüsvâ edecekler ve hatta seni öldürecekler." dedi. Ona, Allâme[1] Cârullah'ın [Zemahşerî] (ö. 538/114) dediği gibi dedim:

إن قومي تجمّعوا وبنقصي تحدّثوا   لا أبالي بجمعهم كلّ جمع مؤنّث

> Kavmim (benim aleyhime) toplandı ve beni öldürmeyi dile getirdi
> Onların toplanmasına aldırmıyorum; çünkü her cem' (topluluk) müennestir[2]

Onların bu niyetinden etkilenmedim [ve bir yere gitmeyi de düşünmedim]. İşimi Allah'a havâle edip gönderdikleri elçiye şöyle dedim: "Sen dön git, (Ben hiçbir yere gitmiyor ve burada kalıyorum) çünkü bütün işlerin idaresi Allah'ın elindedir (Allah dilemedikçe kimse bana zarar veremez). Allah dilediğine yardım eder."

Daha sonra Uhud ashabını tuttuğu gibi bana bir uyku hâli geldi. Allah Teâlâ kalbime bir sekînet verdi ve uyudum. Âdetim olduğu üzere gece yarısı teheccüde kalkıp namazımı kıldığımda yanımda çok büyük ve geniş bir Kostantiniyye kâğıdı buldum. Allah beni mârifetinden neye muttalî kıldıysa ve vaktin fetihlerinden ne ile feyzlendirdi ise onları kâğıda yazdım. Daha sonra satırları saydım ve uzunca yüz yirmi satır olduğunu gördüm. Onların içinde asla şikâyet şâibesi yoktu.

Sonra sabah olunca bu kâğıdı âlimlere gönderdim. Onlar da suspus oldular. Onlara bu mektubu vezire göndermek istediğimi söyledim. Âlimler bu mektubu görüp incelesinler ki şüpheye düşmesinler. Zira mektupta herhangi bir şikâyet bulunmamaktadır. Nihayet mektuba bakınca **[100[a]]** insaf ettiler ve toplantılarını bitirip dağıldılar. Daha sonra mektubu

---

1 [العلّامة] kelimesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada kaydedilmemiştir.
2 Zemahşerî'nin bu beyti için bk. Muhammed b. Ali es-Sabbân, *Hâşiyetü's-Sabbân ale'l-Eşmûnî*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1417/1997, II, 77. https://al-maktaba.org/book/11539/508#p9.

“Köprülü” ismiyle meşhur olan Vezir Mehmed’e (ö. 1659) gönderdim. Bunun üzerinden bir zaman geçti ve bana herhangi bir kötülük gelmedi. Kimse de benimle tartışmadı. Bilakis haset onların arasında yayıldı. Her biri, aralarına çevrelerinden olmayan birini katmadan baş olmak istedi. Böylece helâk oldular. Allah’ın şu buyruğunu unuttular: ﴿تِلْكَ الدَّارُ الْآخِرَةُ نَجْعَلُهَا لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ عُلُوًّا فِي الْأَرْضِ وَلَا فَسَادًا وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ﴾ “İşte âhiret yurdu. Biz, onu yeryüzünde büyüklük taslamayan ve bozgunculuk çıkarmayanlara has kılarız. Sonuç, Allah’a karşı gelmekten sakınanlarındır.”[1] Şımarık, inatçı ve kötü nefis sahiplerinin itaatkâr nefis sahipleri ile durumu işte budur! İlk gruptakiler firavunlar, zâlimler, kayserler gibi yeryüzünde tasarruf etmek isteyerek tüm bölgeye ve insanlara karşı bir egemenlik kurmayı planladılar. Ancak mâlik olma izzetleri, memlûk olma zilletine dönüştü. Öyle ki Allah onları efendisinden kaçan kölelerin zilleti gibi zelîl kıldı. Böylece ne dünyada ne de âhirette bir fayda elde edemezler. İkinci gruptakiler ise tasarrufu Allah’a bıraktılar. Bildiler ki yüce olan tek varlık sadece Allah’tır. Nefislerini ubûdiyyet meydanında kâim kılıp Allah’a zillet ve fakirlik ile kulluk ettiler. Böylece memlûk olma zilletleri, mâlik olma izzetine dönüştü. Öyle ki Allah Teâlâ onlara dünya ve âhiret mülkünü verdi, mülk ve melekût âlemindeki kullarını onlara musahhar kıldı. Güzel sonuç, peygamberler ve velîler gibi takvânın hakikati ile takvâ sahibi olanlar içindir, yoksa hasetçi âlimler gibi takvânın sûreti ile takvâ sahibi olanlar için değil. Allah Teâlâ hainlerin hilesini başarıya ulaştırmaz. Yani onların planlarını uygulatıp tamamlatmaz, bilakis iptal eder.

Hz. Şeyh dedi ki: İşler iyice sarpa sarınca, bana iftira atıp suçlayarak **[100[b]]** vezire ve padişaha şikâyet etmek istediler. Kendimi onlardan soyutlayıp aralarından ayrılarak Kostantiniyye’ye geldim. “Esîrî” olarak tanınan Şeyhülislâm Mehmed ile Filibe beldesinde kadı iken aramızda başlayan bir münasebet vardı. Kalbime onu ziyaret etme fikri doğdu. Ona gidip yanına girdiğimde başımda, Farsça “külah” denen bir sarık ve üzerimde bir hırka ile bir aba vardı. Kılık kıyafetimin sefaletini görünce hayretten elini ısırıp bana şöyle dedi: “Kıymetli Efendi! Bu ne hâldir? Bu nasıl bir kıyafettir?” Dedim ki: “Yeryüzünde tecerrüd ayağı ve zillet elbisesi ile seyahat etmek istiyorum.”

1 el-Kasas, 28/83.

Benim bu hâlimi ve sözümü kabullenmeyip şöyle dedi: "Görünen o ki beldenin hasetçileri seni çok rahatsız etmişler." Onun bu konudaki anlayışını görünce belde âlimleri ile aramda geçen hadiseleri onunla paylaştım. Hemen bizzat kendi el yazısı ile Filibe kadısına bir mektup yazdı.

Orada şunlar yazılı idi: "Ey kadı! Sana bu mektubum ulaştığı zaman gözünü iyice aç. Hasetçileri açık bir şekilde terbiye et. Kötülük sahibi insanları şiddetli bir şekilde cezalandır. Onların meclislerde vaaz vermelerini engelle. Onları evlerine hapset ki biri diğerinin yanına gitmesin. Fitne çıkardıkları için bu ayrılık onlara uygun bir ceza olsun. Eğer bunları yaparsan yerini korumuş olursun. Aksi takdirde seni bu görevinden azleder ve senin yerine dediklerimi uygulayacak başka birini tayin ederim."

Hz. Şeyh dedi ki: Şeyhülislâm'ın mektubu kadıya ulaşınca, hasetçileri hemen yanına çağırıp tarif edilemeyecek şekilde onları zor durumda bıraktı ve cezalandırdı. Müftü bana dedi ki: "Ey Efendi! Sen yerine geri dön. **[101[a]]** Ben sana arka çıkacağım. Allah, hayırlı kullarını mazharlarının vasıtasıyla koruyup kollar. Nitekim Allah Teâlâ, ﴿فَسَيَكْفِيكَهُمُ اللّٰهُ﴾ 'Allah, onlara karşı seni koruyacaktır.![1] buyurmuştur. Yani nefis ve hevâ sahibi kişilerin şerrine karşı seni koruyacaktır, onlara aldırma." Hz. Şeyh, "Daha sonra eski yerime sağ salim döndüm." dedi.

Hz. Şeyh, Şeyhülislâm Esîrî'yi cesareti, hâlinin güzelliği ve mü'minlere kol kanat germesinden dolayı çokça anardı. Bilhassa o dönemdeki müftülerin tersine o, fakirlere kulak verdiği için onu överdi. Şimdiki müftüler bir şey yazdıklarında yazıları iki satırı aşmaz. Onu da gerek genel gerekse özel konularda bizzat kendileri yazmayıp kâtiplerine yazdırıyorlar. Kapılarında ihtiyacını dile getiren bir fakir görseler ondan yüz çevirirler. Kapılarına gelen basîretli bir âlim bile olsa aynı şekilde muamele ederler.

Fakir [Bursevî] der ki: Bir defasında ben de bu şekilde sınandım. Üsküp'ün hasetçileri beni o beldeden sürüp çıkarmak istediler. Benim aleyhimde bir tutanak tutup dilekçe ile birlikte padişaha, vezire ve müftüye gönderdiler. Hz. Şeyh'in izni ve işaretiyle Şeyhzâde diye meşhur olan Müftü Ali Efendi'ye gittim. Elimde Arapça yazmış olduğum bir mektup vardı.

1 el-Bakara, 2/137.

[Mektubu gösterip okumasını istedim.] Ama büyüklenip kibirlenerek onu sonuna kadar okuyup mütalaa etmekten yüz çevirdi. Bu kıssa yeri gelince ileride anlatılacaktır.

Hz. Şeyh'in (Allah onun ruhunu dinlendirsin) bizzat şöyle dediğini duydum: "Ben Kostantiniyye'yi kendime yurt edinince, orada tarife sığmaz daracık bir evde yıllarca kaldım. Derken Allah Teâlâ bana bir miktar dünyalık mal/para lutfetti, **[101[b]]** ben de geniş bir ev satın alma düşüncesiyle onu biriktirdim. 'Kutsîzâde' diye tanınan nakîbü'l-eşrâf ile benim aramda tam bir kardeşlik ve eski bir dostluk vardı. Bir gün beni yanına çağırıp benimle ev konusunu istişare etti. Şimdiki evimin yeri boş bir arsa idi. Orada süvariler atlarını koşuşturup müşterilerine arz ediyorlardı. Orada ayrıca eskiden kalma bazı kabirler vardı. O arsanın mülkiyeti zikrettiğim nakîbin elinde idi ve nihayet onu bana devretti/verdi. Ben de Hz. Peygamber'in (as) '*Bâkirelerle evleniniz.*'[1] sözünün gereğince fiiline uyarak oraya yeni bir ev inşa etmeye başladım. Nitekim Rasûlullah (as) Medine'ye hicret edince [Mescid-i Nebevî'nin yanına] ezvâc-ı tâhirât için yeni küçük odacıklar inşa etmişti. Ashab da taş [ve kerpiç] taşıyarak ona yardım etmişti. Meşâyih, yeni tekke ve ev yapmayı bu uygulamaya dayandırmışlardır. Nitekim Hazret-i Üftâde (ks) Bursa'da; Hz. Hüdâyî (ks) Üsküdar'da ve onların dışındaki diğer büyük şeyhler de farklı beldelerde buna benzer yeni binalar yaptırmışlardır."

Hz. Şeyh dedi ki: "İnşaat için biriktirdiğim para yetmedi. Bilakis masraflar kat kat arttı ve dolayısıyla borçlandım. Allah Teâlâ yıllar sonra bu borçları ödemeye beni muvaffak kıldı."

Ben [Bursevî] derim ki: Şeyh (ks) hazretlerinin özellikleri belirtilen bu evi, at pazarında, Kırbaççılar Çarşısı'nın başındaydı. Evin bir ucu Farsça ve Türkçede "kemer" diye bilinen su kemerine ulaşıyordu. Evin kapısında umum insanların yararlandığı bir sebil vardı. **[102[a]]** Bu sebil, Hz. Şeyh'in evinin içinden gelen suyun bir şubesi idi. Bu suyu, Osmanlı devlet erkânından ve önde gelenlerinden, hem de Hz. Şeyh'in has adamlarından bir müridi ortaya çıkarıp akıtmıştı ki o, Defterdar Ali Efendi idi. Nitekim kendi helâl

1 İbn Mâce, "Nikâh", 7; Buhârî, "Büyû'", 34.

parasıyla su hissesi satın almış ve onu Sultan Süleyman hazretlerine (Allah onun yattığı yeri serin kılsın) nisbet edilen su kanalına akıtmıştı. Bugün o suyun aktığı yer, az önce işaret edildiği gibi "kemer suyu" olarak bilinmektedir. Daha sonra bu su, Hz. Şeyh'in evinin yakınından geçecek şekilde dağıtıldı.

Ali Efendi'nin o su kanalının masrafını helâl parasıyla karşıladığını özellikle belirtmiştik, zira kamu görevlilerinin malları çeşit çeşittir. Bu zamanda tahsildarların veya benzerlerinin yaptığı gibi, padişah baskısı ile şiddet uygulayarak zorla alınan veya gasp edilen yahut da rüşvet ile elde edilen mallardan değildi. Ali Efendi'nin kendi helâl parası idi.

Bilindiği gibi saltanat ehlinin malları tepeden tırnağa haram değildir. Bilakis onların özel ve helâl bir yoldan elde edip kazandıkları malları olduğu gibi arazi, gayrimenkul vb. gelirleri de vardır. O nedenle şöyle demişlerdir: "Saltanat mallarında zekât yoktur; çünkü zekât fakir, gazi ve benzeri kişilerin hakkıdır. Bu mallara karşın onların hukuki yollarla elde ettikleri şahsî malları da vardır. İşte padişahın ve onu takip eden hanedanın bu mallardan dolayı zekât vermesi gerekir."

İmâm-ı Gazzâlî (ks) *el-Minhâc* adlı eserinde der ki: "Bir insan zâhiren salâh ve setir ehli ise, onun iyilik (sılât) ve sadakasını kabul etmekte bir sakınca yoktur. **[102b]** Artık zaman bozuldu deyip onun gerçek hâlini araştırman gerekmez. Böyle bir tutum, o Müslüman hakkında suizanda bulunmak olur. Bilakis biz Müslümanlara hüsnizan beslemek emredilmiştir."

Bazıları "Vâli ve sultanların mescit, medrese veya tekke inşa ettirmelerinin ne mânası var? Oralarda kalmak câiz midir?" derler. Bazı zâhid geçinenlerin, âlim ve şeyhlerin devlet ricâli tarafından yaptırılan medrese ve tekkelerde kaldıklarına şahit oldukları hâlde bunu inkâr etmeleri şaşılası bir durumdur! Biz senin üzerindeki [maddî ve mânevî] örtüyü kaldırdık, perdeyi izâle ettik ve onu arkana attık. Artık bundan sonra, Allah'ın ilim verip de saptırdığı ve böylece hidâyet yolundan çıkıp aklına estiği gibi hareket eden kimselerden olma!

Bir de yukarıda vasıfları zikredilen o evin üst ve alt odaları ile bir banyosu bulunmakta idi. Evin etrafı da basit bir şekilde çevrili durumda idi. Hz. Şeyh, çok evlilikte Hz. Peygamber'i (as) örnek alarak bu odalarda dört

nikâhlı eşini ve hizmetçilerini oturtmuştur. Nitekim Rasûlullah (as) şöyle buyurmuştur: “حُبِّبَ إِلَيَّ مِنْ دُنْيَاكُمْ ثَلَاثٌ اَلطِّيبُ وَالنِّسَاءُ وَقُرَّةُ عَيْنِي فِي الصَّلَوةِ / *Bana, sizin dünyanızdan üç şey sevdirildi. Bunlar; güzel koku, kadın ve gözümün nûru namazdır*.”[1] Birincisine yani güzel kokuya gelince, onda ünsiyet ve kalbin Hak ile beraber olma hâli (*muhâdara*) zevki vardır. İkincisi olan kadına gelince, onda yakınlık (*kurbet*) ve vuslat zevki vardır. Üçüncüsü olan namazda ise mükâşefe ve müşâhede hazzı vardır. Müşâhededen maksat, mâsivallahtan yüz çevirmenin kemalindeki sebât ânında meydana gelen bir hâl olup teveccühün Cenâb-ı Hakk'ın huzurunda tam olmasıdır. **[103[a]]** Öyle ki dilinde ve kalbinde Yüce Allah'tan başka bir şey(in sevgisi) kalmayacak. Bu hâle “basîret müşâhedesi (kalp gözü ile görme)” denir, “basar müşâhedesi (kafa gözü ile görme)” değil. Birincinin (basîret müşâhedesi) kapısı dünyada açık iken ikincinin (basar müşâhedesi) kapısı değildir. Kafa gözü ile müşâhede edilen şeyler ise eserlerdir, başkası değil.

Rasûlullah (as), “*Bana sevdirildi*.” derken, bu sevginin, Allah tarafından verilen ilâhî bir sevgi olduğuna ve halkta (avam) olduğu gibi nefsânî bir sevgi olmadığına işaret etmiştir. Bu sebeple Rasûlullah (as) hadisin başında (دنياكم) “*Sizin dünyanızdan*” derken, muhatap çoğul şahıs eki olan (كم) zamirini kullanmıştır. Bu ifadedeki muhatap her zaman ve her mekânda yaşayan tüm insanlardır; zira dünya, peygamberlere ve onların vârisleri olan kâmillere nisbetle bir nevi âhiret mesabesindedir; çünkü onların sevgisi dünyevî değil uhrevîdir. Bir şey onlara nisbet edildiğinde -her ne kadar o iş dünyaya ait olsa da- o şey uhrevî işlerden olur. Diğer insanlara isnat edilen şeyler böyle değildir (onlarınki dünyevîdir). İşte bu nedenle Allah Teâla, ﴿زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ﴾ “Kadınlar gibi nefsin şiddetle arzuladığı şeyler insana süslü gösterildi.”[2] buyurur. Bu âyette kadın sevgisi nesnâs yerinde olan insanlar için şehvet sevgisinden sayılmıştır. Onlar hayvânî, şehvetlerine düşkün ve tabiatlarına bağlı insanlardır. Bunun tersi ise ruhanî ve hakkânî olan insân-ı kâmile nisbetledir; çünkü onun kadınları sevmesi, nefsin arzuladığı şehvet sevgisi kabilinden değildir. Nitekim yukarıda zikredilen hadis buna delâlet eder.

---

1 İbn Hanbel, *Müsned*, XIX, 307 [12294].

2 Âl-i İmrân, 3/14.

Resûller ve vârisler, şehvetlerine tâbi olmaktan mâsum ve korunmuşlardır; zira onlar -her ne kadar nefsin asıl sıfatı "emmâre" ise de- "mutmainne", "râzıye", "marzıyye" ve "sâfiye" mertebelerine ulaşmış nefis sahipleridir. O nedenle Allah Teâlâ, Yûsuf-ı Sıddîk'in (as) ifadesiyle, ﴿وَمَا أُبَرِّئُ نَفْسِي إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّي﴾ "Ben nefsimi temize çıkarmam, çünkü Rabbimin merhamet ettiği hariç, kuşkusuz nefis aşırı derecede kötülüğü emreder."[1] buyurur. "Rabbimin merhamet ettiği hariç" ifadesi, **[103^{b}]** "Rabbimin helâka düşmekten koruduğu nefisler hariç" demektir. O nefisler de peygamberlerin, meleklerin ve peygamber vârisi kâmil müttakîlerin nefisleridir. O müttakîler ki ﴿إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ﴾ "İçlerine şeytandan gelen bir saptırıcı fikir doğduğunda O'nu düşünüp hemen gerçeği görürler."[2] Kalp gözü açık olana (*mubsır*), pusuda bekleyen şeytan ve nefis gizli değildir; yani onu kandıramaz. Hz. Yûsuf (as) istisnada bulunurken "Kuşkusuz nefsim kötülüğü emredicidir." dememiştir. Hz. Yûsuf (as) hakkındaki ﴿وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهِ وَهَمَّ بِهَا﴾ "Gerçek şu ki kadın ona karşı arzu doluydu; o da kadını arzuluyordu."[3] sözüne gelince, bunun mânası, "beşeri tabiat hücum etti" demektir. O ise, işin gerçek yüzünü (*burhan*) gördüğü için nefsini baskılayıp kendini korudu; çünkü o, hakikatin iç yüzünü görenlerden biridir. Bu, nefsin kemalinden olup övgüye değerdir. [Ancak peygamber olmayanlarda durum farklıdır.] Meselâ cinsel iktidarı olmayan bir kişi zina etmediği için övülmez. Aynı şekilde gazi de savaşta mevtâyı öldürdüğü için övülmez. Nitekim *Mesnevî*'de şöyle denilmiştir:

بی هوا نهی از هوا ممکن نبود   غازیی بر مردگان نتوان نمود

Hevâ ve hevesi olmayana, *Hevâ ve hevesten çekinin*, denilmez
Ölülere gâzilik taslanmaz ya[4]

Nefis, hiçbir zaman iman etmez ancak boyun eğebilir. Buna, Allah Teâlâ'nın bedevîler hakkında söylediği şu âyet-i kerime işaret eder: ﴿وَلَكِنْ قُولُوا أَسْلَمْنَا﴾ "Fakat boyun eğdik/teslim olduk, deyiniz."[5] Şeytan

1 Yûsuf, 12/53.
2 el-A'râf, 7/201.
3 Yûsuf, 12/24.
4 *Mesnevî*, V, Beyit nr. 578.
5 el-Hucurât, 49/14.

da aynı şekildedir. Hz. Peygamber (sa) de "إِنَّ شَيْطَانِي قَدْ أَسْلَم / *Kuşkusuz şeytanım bana boyun eğdi/müslüman oldu.*" [1] derken buna işaret etmiştir. Bu hadiste şeytana "iman" değil "islâm" yani boyun eğme durumu isnat edilmiştir. Havâssa nisbetle nefis ve şeytan, avama nisbetle cizye ehli gibidir. Cizye ehlinin küfründen Müslüman halka (avam) bir zarar gelmez ve onlar cizye ehlinin şerrinden sâlimdirler, çünkü cizye ehli Müslümanlara boyun eğip cizyesini verir. Onlar, uysal ve alçak gönüllü tebaadır. Aynı şekilde nefis ve şeytanın küfrü de seçkinlere (havâss) bir zarar veremez, zira her ikisi de seçkinlere "İslâm" muamelesi yaparlar. Seçkinler onların zarar ve hilelerinden kurtulmuşlardır. Onların, "Peygamberlerin seyrüsülûkü, **[104ª]** nefsin mutmainne mertebesinden râzıye, marzıyye ve sâfiye mertebelerine yükselmesi şeklindedir." sözü, bizim bu söylediklerimize ters düşmez. Bunu anla! Ben sana büyük bir ilim kapısı açıp makamın tafsilatını anlattım. Güzel ve temiz olan, peygamberlere ve peygamber vârislerine sevdirilmiştir; çünkü onlar kudsî nefislere sahiptirler. Güzel ve temiz ruhların meclislerinden geri durmazlar zira Allah temizdir ve ancak temiz olan şeyi kabul eder.[2] Onun has kulları da aynı şekildedir; çünkü faydalı ve güzel kokular, insân-ı kâmilin beynini (dimağ) arıtır. İnsân-ı kâmilin beyni kendisine nisbetle küllî aklın karargâhı mesabesindedir. Cibrîl'e nisbetle "sidretü'l-müntehâ" gibidir. Sair bitkiler arasında olan güzel kokulu çiçekler ve diğer koklanan şeyler ruh sahibi canlılar arasındaki insan gibidir.

Kirli ve pis nefis sahiplerine gelince, mahallin pis olması hasebiyle onlara ne amber ne ud ne de buhur fayda verir. Bundan dolayı kirli ve pis nefis sahipleri, pislik hükmünde olan kötü kokulara yönelmişlerdir. Kim misvak kullanmaktaki amacın, meleklerin kötü kokusundan rahatsızlık duyduğu yemek kalıntısından dişleri temizlemek olduğu sırrını anlarsa bâtını (içi) temizlemenin gerekli olduğu gibi zâhiri (dış) temizlemenin de gerekli olduğunu anlar. Zâhirî temizliğin göstergelerinden biri de güzel koku kullanmaktır çünkü güzel koku, (başkasına) rahatsızlık vereni ortadan kaldırır ve hidâyet ehli olanlarla bir araya gelip onlarla ünsiyet kurmaya vesile olur.

1 Müslim, "Münâfikûn", 69, 70; Tirmizî, "Radâ'", 17; Nesâî, "Nisâ", 4.
2 Bu bağlamda Hz. Peygamber (sa) şöyle buyurmuştur: "*Ey insanlar! Allah Teâlâ temizdir, ancak temiz olanı kabul eder …*" (Müslim, "Zekât", 65; Tirmizî, "Tefsîru'l-Kur'ân", 2.)

Onun değerini ancak bu işin ehli anlar. Kendisini şehvete kaptıran ve güzel koku ile çirkin kokuyu birbirinden ayırt edemeyen ise bunu anlamaz. Ey [nefsinin] yaramazlığı ile meşgul olan! Sen neredesin, bizim bu anlattıklarımız nerede? Allah Teâlâ seni ıslah etsin; bu mümkün değilse seni helâk etsin ki başkaları da seninle sapıtmasın.

[Yukarıdaki hadiste geçen] namaz da aynı şekilde onlara sevdirilmiştir, çünkü onlar için mânevî bir mi'racdır **[104b]** ve onunla sûret âleminin (dünyanın) kederlerinden kurtulup dinlenirler. Bu duruma Rasûlullah'ın (sa) "أَرِحْنَا يَا بِلَالُ / *Ey Bilal! Bizi dinlendir.*"[1] (Ezân oku da namaz kılıp kendimize gelelim) sözü delâlet eder. Allah Teâlâ, kuşkusuz namazı bu mânevî mi'racın bir anahtarı kılmıştır. Bunun sebebi, diğer şer'î hüküm ve kurallara nisbetle namazın mi'racta yaşanan hususları bünyesinde toplamasıdır. Peygamberlerin [bedenden ve mânevî âlemden] soyutlanabilme kapıları her zaman açık olsa da Rasûlullah (sa) namazı, fiillerinin, mülk âleminden olan âzaların hareketlerine muhtaç olması itibariyle dünyadan saymıştır; namazdaki melekût âleminin fiilleri olan kalbî tam teveccüh hâline itibar ile değil. Bu sebeple melekût ehli için zaman ve mekân yoktur. Onlar, ıtlak ehlinden yani zaman ve mekândan serbest bırakılanlardandır. Sûreten zaman ve mekânla sınırlı ve muhtelif küllî cihetlerle kayıtlı olmaları, onların mutlak olan hâllerine, kudsiyetlerine, her sıfat ve hükümden berî olmalarına mâni değildir.

Kadınlar, bir cüz olmaları itibariyle yukarıdaki hadiste Rasûlullah'a (sa) sevdirilenler arasında zikredilmiştir. Bütün (küll), parça (cüz) ile sükûna erer. Kadınların nikâhlanmasında dört nikâh sırrı vardır: Birincisi, isimlerin bir araya gelmesinden hâsıl olan "mânevî nikâh"tır. İkincisi, "ruhanî nikâh"tır. Üçüncüsü "tabiî melekûtî nikâh"tır. Dördüncüsü ise "unsurî ve süflî nikâh"tır. Bunlar, tasavvuf ehlinin kitaplarında açıklanmıştır. Bu yüzden Şeyh-i Ekber hazretleri (ks), sırr-ı nikâh gelininin yüzündeki mânevî perde ve örtüler kalkmadan evlenmedi. Burada nikâhın sırrı vardır. İsteyen Şeyh-i Ekber'i örnek alarak bu sırra ulaşabilir, zira sadece şehveti gidermek için yapılan bir evliliğin mânası yoktur.

---

1 Bk. Ebû Dâvûd, "Edeb", 85 [4985].

Eğer "Havâs da şehvetini gideriyor." dersen, şöyle derim: Evlilik konusunda havâs ile diğerleri arasında büyük fark vardır. **[105a]** Bilmez misin ki havâs, kudsî kuvvetlerinin galip gelmesi ve damarlarının mahza nûr ile dolu olması sebebiyle çokça cimâ eder.[1] Bundan dolayı Hz. Peygamber (as) de bir günde dokuz eşine uğrardı.[2] Diğer insanlara gelince, onların kuvveti yeme ve içmededir. Bu ikisinden meydana gelen kan, hayvânî ruhun en büyük göstergelerinden biridir. Onlar çok yiyip içmelerine rağmen, az yiyip az içen havâs kullardaki kadar kendilerinde güç ve arzu göremezler. Hz. Peygamber'den (as) sâdır olan şeye mutlak anlamda başkası güç yetiremez. Peygamber vârisi olanların yaptıklarını da avamdan insanlar yapamaz. Allah Teâlâ her şeyde bir hikmet ve her işte bir sır halk etmiştir. Halk arasında şeyhim ve senedimin [Osman Fazlı-i İlâhî] çok evlendiği konuşulurdu. İmâm-ı Hasan (ö. 49/669) gibi çokça evlilik yaptığı ve boşandığı olmuştur.[3] Şöyle cevap verirdi: "Her insanın imtihan olduğu bir şey vardır. Benim imtihanım da kadınlar cihetindendir." Ben [Bursevî] derim ki: Bu cevap avam ehli içindir zira onlar kadınlarla imtihan olma sırrının hakikatini bilmezler. Onlara anlatılsa da anlamazlar. Bu yüzden Hz. Şeyh, bu kadarlık bir cevap ile yetinmiştir. İşin hakikatinde ise güzel bir sınav vardır. Sırrı, bizim biraz önce anlattığımız husustur. İnsanların ve hatta şeyhe tâbi olduğunu iddia edip tasavvuf ehli geçinenlerin, nikâhın sırrına dair cehâletleri, akîdelerini bozmuştur. Hz. Şeyh; söz, fiil ve hâl bakımından Hz. Peygamber'in (as) kâmil bir vârisidir. Ben onların, "Allah'a karşı câhiliye zannı gibi gerçek dışı zanda bulunduklarını"[4] ama aslında "Onların hayvanlar gibi, hatta yol bakımından onlardan daha da şaşkın"[5] olduklarını görüyordum.

---

1 Müslüman kişi fıtrî ihtiyacı olan yeme ve içme arzusunu helâl yollardan karşılaması gerektiği gibi şehevî ihtiyacını da helâl yoldan karşılaması gerekir. Hadîs-i şeriflerde ifade edildiği üzere neslin devamı, salih evlât yetiştirme ve haramlardan sakınma niyetiyle yapılan evlilik ve cinsel birliktelik kişiye sevap kazandırır (bk. Müslim, "Zekât", 53 [1006]). (çev.)

2 Bk. Buhârî, "Gusül", 12 [268]. Hadiste ifade edilen husus, Hz. Peygamber'den nakledilen sarih bir ifade olmayıp Hz. Enes'in, "Biz kendi aramızda öyle konuşurduk." sözünden de anlaşıldığı üzere bazı sahâbenin şahsî kanaatinden ibaret olsa gerektir. Ayrıca bu rivayeti cinsel beraberlik anlamında değerlendirmeyip Hz. Peygamber'in bir gecede tüm eşlerine uğrayıp onların hâl ve hatırlarını sorduğu ve onlarla sohbet ettiği anlamında değerlendirmenin daha uygun olacağı kanaatindeyiz. Bununla beraber çok evlilik konusunda Hz. Peygamber'in özel bir durumunun olduğunda da kuşku yoktur. Hz. Peygamber'in çok evlilik yapmasının sebep ve hikmetleri için bk. Kevser Kâmil Ali-Salim Öğüt, "Çok Evlilik", *DİA*, VIII, 365-369. (çev.)

3 Hz. Hasan'ın (ra) evliliği için bk. Ethem Ruhi Fığlalı, "Hasan", *DİA*, XVI, 282-285. (çev.)

4 Âl-i İmrân, 3/154.

5 el-Furkân, 25/44.

Şayet onların nübüvvetin bâtınına dair bilgileri olsaydı, **[105[b]]** sözü çarpıtarak bozup kötü bir yola girmezler; kendi nefisleri ve hayvânî tabiatlarıyla kudsî hakkânî nefislerin hâllerini kıyaslamazlardı. Ey şehvetperestler, nereye gidiyorsunuz? Sizler zâhir ile ilgileniyorsunuz, bâtın ile değil. Bu konuda Hz. Şeyh ile ilgili bir şüpheniz varsa bu tedirginliği ve tereddüdü bırakın, zira nikâh ve nikâhı terk etmek onun katında eşittir. Onun Allah'ın emirlerine teslimiyeti sıdk ve hakikat iledir; yalan ve riya ile değil.

Bir gün onun şöyle dediğini duydum: "Şayet şeyhim şimdi yaşıyor olsaydı bütün hanımlarımı ve câriyelerimi boşar ve iddetleri bittikten sonra onları hiçbir şeye asla aldırış etmeden gönül rahatlığı ile onunla nikâhlardım." Baksana, bu sırra dair sende bir şey var mı? Bu ganimetten elde ettiğin bir pay var mı? Eğer yoksa sözüme kulak ver. Hz. Şeyh (ks) zikredilen bu sözüyle Zeynep (ra) hakkında Rasûlullah (sa) ile Zeyd (ra) arasında geçen olaya işaret etti. Şöyle ki Zeyd (ra), Zeynep'i nikâhından ayırdı ve "Ey Allah'ın Rasûlü! Zeynep senin eşin ve evinin huzur kaynağı olmaya daha lâyıktır, onu nikâhına alsan."[1] dedi.

Bu, büyük bir kapıdır, ancak itaat ve teslimiyet ehli olanlara açılır. Zeyd'in (ra) kendi nefsi yerine Rasûlullah'ı (sa) tercih etmesi (*îsâr*), şu şekilde olmuştur: Kuşkusuz Rasûlullah (sa) Âlemlerin Rabbi olan Allah'ın mahbûbudur. Allah'ın mahbûbu olan bir kimse, ehlullahın da mahbûbu olur. Seven ancak sevdiğini kendi nefsinden daha çok severse gerçek muhip olur. **[106[a]]** Gerçek muhip olunca da muhabbet kuralı, aşk yolu ve sevgi yasası gereğince sahip olduğu tüm mal, evlât, aile ve canına sevdiğini tercih etmesi kolay olur.

Hz. Peygamber'in (sa) sahâbe ile arasındaki bu sevgi hâlini anladıysan, bil ki peygamber vârisi velî bir kulun sevdikleriyle durumu da aynıdır. Çünkü velî, peygamber pınarından içen ve onun pınarının bir şûbesi, peygamberin sahip olduğu ilmin vârisidir. Çocuk babasının sırrıdır. Onda ne varsa bir şekilde çocuğuna da sirayet eder. Peygamberler ve velîler, Allah Teâlâ'nın sevgili kullarıdır. Onların yolunu izleyip takip edenler de bu sevgiye ulaşmak için kendilerini seve seve feda ederler.

---

1 Bu rivayete temel hadis kaynaklarında ulaşılamamıştır. (çev.)

Hz. Şemseddin Tebrîzî (ks) (ö. 646/1248), Hz. Celâleddîn-i Rûmî'yi (ö. 672/1273) (ks) imtihan etmek istediği zaman ondan güzel bir sevgili getirmesini istedi. Celâleddîn-i Rûmî, eşinin elinden tutup Hz. Şeyh'in huzuruna getirdi. Şems-i Tebrîzî şöyle dedi: "Ben kadın istemiyorum; sakalı bıyığı çıkmamış bir genç istiyorum." Mevlânâ bu kez oğlu Sultan Veled'in elinden tutup huzuruna getirdi. Tebrîzî onu da istemedi; zira onun maksadı, Mevlânâ'yı imtihan etmekti.[1] Yoksa -hâşâ- çirkin bir iş yapmak değildi. Mevlânâ'yı tam bir teslimiyet üzere buldu. Yine Mevlânâ'nın eline bir testi verip meyhaneye gönderdi. Mevlânâ, ondan aldığı nefesi muhâfaza etti ve bu muhâfaza ile her hayır ortaya çıktı. Böylece türlü türlü tecellî ve sırra mazhar oldu.

Ey mürid! Sen "mürid" misin yoksa "merîd" (serkeşlikte inat eden kimse) misin? Selefin neler yapmış olduğuna bak da insaf yolunu tut. Sapkınların yolunu değil. Kuşkusuz insaf yolunu tutman, seni, muradının kâbesine ulaştırır. Sapkınların yolunu tutarsan **[106[b]]** seni doğruluğun ve hakkın olmadığı bir yere götürür. Belki de sen, şeriatın zâhirine ters düşen bir teslimiyetin ne mânası var, diyorsun. Sana şunu derim: İmtihan kapısı açıktır. Onlardan (velîlerden) hiçbirinin; sana, akla veya nakle ters düşen bir şeyi yapmanı emredip de onu bizzat yaptırdığını gördün mü? Mevlânâ ile Tebrîzî'nin durumunu az önce öğrenmedin mi? O önce emretti, sonra da bu teklifinden vazgeçti. Diğerlerini de bu ikisine kıyas et. Bu konuda ve bu yolda teslimiyet göstermekten ve boyun eğmekten daha acı bir şey yoktur. Teslimiyet, güzel itikada mebnîdir. Nasıl olur da çok evliliğe dil uzatılabilir! Halbuki peygamberler ve geçmiş velîler bunu yapmışlardır. Yoksa öncekilere (*selef*) sünnet olup sonrakilere (*müteahhirîn*) bidat olduğunu mu düşünüyorsun? Hz. Hasan (ra), dört hanımla evlenip sonra onları boşayıp tekrar dört yeni hanımla evleniyor muydu? Bununla birlikte sahâbe ve tâbiîn onunla sıhriyet bağı kurmak ve onun temiz soyuna dâhil olmak için yarışırlardı. Sen ise kâmil bir insanla sıhriyet bağı kurmak için yarışmak yerine kalkıp onunla sıhriyet bağı kurmanın başkalarıyla sıhriyet bağı kurmak gibi olduğunu düşünüyor, şeriatın ruhsat ve izin verdiği konularda bile onlara dil uzatıyorsun. Aslında senin bilmeden Allah Teâlâ'nın kitabına dil uzattığını görüyorum. Sen ne acayip cahilsin!

---

1 Ahmed Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri,* çev. Tahsin Yazıcı, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1986, s. 41-42.

ONUNCU BÖLÜM

HZ. ŞEYH'İN İLMÎ KERAMETLERİ VE MAKAMLARI

Bu bölümde anlatılacaklar; Hz. Şeyh'in ilmî, bâtınî kerametleridir. **[107ᵃ]** Yani Allah ehlinin yolunda "hakikat ilmi" diye isimlendirilen ilâhî şer'î ilimle ilgili kendisine hâsıl olan rabbânî fetihleri ve rahmânî keşfleridir.

Şunu iyi bil ki dünya ehli kimseler kendilerini sûretlerin putlarına adamışlardır. Mânaları ve hakikatleri bırakıp devamlı somut şeylerle meşgul olurlar. Oysa bu mâna ve hakikatler somut şeyleri de şâmildir. Onlar, Âdem'in oğulları değil, kızlarıdırlar; çünkü ilim ve amel bakımından nefsi kemale erdirmedikçe "adam" olunmaz. Yakînî ilim; bâtınî[1] idrak, isâbetli fikir ve istidlâl ile elde edilen bir ilimdir. Bu ilim, gayba yakînen iman etmiş olan âlimler için geçerlidir. Bu ilim mertebesi (*ilme'l-yakîn*) ancak kudsî ruhlar ile münasebet kurmak ve onlarla birlikte olmakla artabilir. Bu durumda ilim, ayn olmuş olur ve aynın, mâlûmun müşâhedesinden hâsıl olan yakînden başka mertebesi yoktur. O ayne'l-yakîn de ancak ikilik perdesinin kaldırılmasıyla artar. Böylece aynî ilim hakikat ilmine dönüşmüş ve ilim mertebesi "hakka'l-yakîn"e ulaşmış olur. Bu derecelere erişebilmenin bazı sebepleri ve birçok anahtarı vardır. Hepsinin esası, güzel itikaddır. Bunun üzerine üstada ve irşad eden şeyhe hizmet etmek ve [mânevî] fetih gerçekleşinceye kadar sebeplere sarılma bina edilir. Bu arada bir bıkkınlık ortaya çıkarsa mânevî yardım kaybedilir. Murada ulaşmadan yolda kalmış olur. Buna mukâbil gafletten kurtarıp harekete geçiren Allah'tır, zira harekette bereket vardır.

Daha önce de ifade edildiği gibi, Hz. Şeyh (Allah onun ruhunu dinlendirsin) on yedi yaşında, gençlik döneminde iken insanlardan soyutlanıp tecerrüd etmek istediği zaman beldeleri gezip dolaştı. Havâs kullardan birini

---

1 [بالإدراك الباطني] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [بالإدراك الباطن] şeklinde kaydedilmiştir.

arayıp durdu. İstanbul'a gelinceye kadar kendisini mânevî olarak yetiştirecek kâmil bir mürşid bulamadı. Nihayet Allah onu, "Zâkirzâde" diye bilinen Hz. Şeyh Abdullah'a (ks) sevk etti. Hz. Şeyh, gözünü kaldırıp ilk baktığı anda, **[107b]** kendisini bulmak amacıyla yolculuğa çıktığı zâtın Şeyh Abdullah olduğunu kalbiyle müşâhede etti. İşlerinin yularını teslim halkasına bağladı, kalb-i selîmden gelen bir inançla hizmet kapısını açtı, kalem ve mürekkeplerin yazmaya kâfi gelmeyeceği kadar çok gayret etti. Sonunda Allah onu "hilâfet-i hatmiyyet" sırrıyla şereflendirdi ve şeyhinin son halifesi oldu. Bu halifelerin sayısı Arap alfabesindeki harflerin sayısı ile eşit olup yirmi sekizdir. Aynı zamanda el parmaklarındaki eklem sayısına (14+14=28) eşittir.

Ben onun kendi ağzından şöyle dediğini duydum: "Allah Teâlâ bana şeyhim hayattayken birçok fetihler nasip etti. Fakat ben, henüz mevcûdâtın tamamında süregelen canlılık sırrının zuhûr ettiği, ehlullah katında makbul ve muteber sayılan keşf mertebelerinin ilki olan ilmî tecellî mertebesine ulaşamadan şeyhim vefat edince [âdeta] yetim ve garip kaldım. Fakat Allah beni terbiye etti, terbiyemi de güzel yaptı."

Ben [Bursevî] derim ki: Onun bu sözünden Hazret-i Şeyh Üftâde (ks) gibi, Hz. Şeyh'in de bir açıdan "Üveysî" olduğu anlaşılmaktadır; çünkü o (Üftâde), gençlik döneminde ve ilk hâllerinde önce Manisa, daha sonra Bursa'da ikamet eden el-Muk'ad Hızır Dede (Allah onun ruhunu dinlendirsin) diye bilinen şeyhin kapısına sekiz yıl boyunca gidip geldi. Ona daha kapı açılmadan vefat edince yetim kaldı. Ne var ki Allah fazlı ve özel tevfiki ile onun imdadına yetişti. İnâyetinin sütüyle onu besleyip büyüttü ve onu insanların hayretini celbedecek derecede en güzel şekilde yetiştirdi.

Eğer "Sâlik ne zamana kadar mürşidin terbiyesine ihtiyaç duyar?" dersen, şöyle derim: Arkasında daha başka gaye olmayan bir gayeye varıncaya kadar sâlikin mürşide ihtiyacı vardır. **[108a]** Böyle bir sâlik yolun başlarında (bidâyet) fetih yoluna irşad için mürşide ihtiyaç duyar, zira fetih yolunu çok az kişi bilir. Yolun ortalarında (mutavassıt) ise mânevî yolculuğunda uğradığı birçok berzahtan kurtulmak için yine mürşide ihtiyaç duyar, çünkü bu yolu (berzahlardan kurtulmayı) çok ender kişiler

bilir. Bu yolculuğun başından sonuna kadar olan hususları bilmek, bâtınî ve zâhirî hakikatlerini elde etmek ancak kırk yılda mümkün olabilir. Bu rakam ömür yılına göre değil sülûk yılına, hatta mükâşefe yılına göre hesap edilir. Bunu iyi anla!

Allah'ın koyduğu sünnetlerden biri de âfâkta ve enfüste, yerin ve göklerin melekûtunu peygamberlere ve evliyaya göstermesidir. Yani yerin ve göklerin bâtınını, içlerindeki nûrları ve sırları onlara gösterir. Fakat peygamber ve evliya matlûba intikalde sürat ve yavaşlık açısından farklılık gösterirler. [Allah] onlardan kiminin gözü önüne bir misal koyar, göz kapaklarını açtığında murad ettiği üzere işin hakikati ona âyan olur. Hazret-i Şeyh Şâzelî'nin (ks) başına bu kabilden bir şey gelmiştir. Nitekim o, kesrette vahdet sırrına ve kevnin tamamen hayal olduğuna intikal etmekte zorlanınca, el-Feyyâzü'l-Fettâh [olan Allah] imdadına yetişip "Gölge oyunu" diye bilinen oyun sûretini gönlüne düşürdü. Buradan kolayca muradına intikal etti. Gölge oyunundaki pamuklu bez örtü (kirbas) semâya, lamba (sirâc) güneşe, yaygı (ferş) ise yeryüzüne işaret eder. Çeşitli sûretler ise a'yân-ı sâbitenin sûretlerine delâlet eder. Sağ el cemâle, sol el de celâle işaret eder. Bunları hareket ettiren fâil ise Allah Teâlâ'ya işaret eder, zira hakikat birdir ve fâil de O'dur. **[108b]** Bu sûretlerin taalluk ettiği cemâl ve celâl eli fâile ulaşır. Bu sûretlerin ancak mahzâ hayalleri müşâhede edilir. Onların kendilerine ait vücûtları yoktur. Böyle olmasaydı, sûretler, farklı kelime ve seslerle konuşuyor olurlardı. Bazen bir adam sesi bazen de bir kadın sesi çıkarırlardı. Galiz konuştuğunda da yumuşak konuştuğunda da fâil O'dur, başkası değil. Şaşırtmak ve aldatmak için sûretteki sesler, [başka] seslere nisbet edilir. Gafil bir cahil ise asıl sesin o cisimden (sûret) geldiğini zanneder. (Sesin başka bir vesile ile değil bizzat onun kendisinden çıktığını sanır.) Sonra da o sûret için bir varlık ve ses ispat eder. Dikkatli ve basîretli bir âlim ise [her şeyi Allah'a nisbet eder ve] izâfetleri düşürür. Nitekim "Tevhid (birleme) izâfetleri düşürmektir." denilmiştir. O, fâilden başkasını görüp işitmez, işte bu, hakiki tevhid ehlinin hâlidir. Allah Teâlâ bizi de sizi de bu hakikatlere ulaştırsın!

Bana anlattığına göre, buna[1] benzer bir durum Şeyhim ve Senedim için de vâkî olmuştur. Allah Teâlâ, şeyhim için cami kayyımını, onun elindeki fitilini ve kandilleri misal kılmıştır. Şöyle ki câminin kayyımı[2] âlemin yaratıcısına (Sâniʿ) işaret eder ki bunda Allah'ın en büyük sırrı ve sûreti vardır. Elinde yanan fitil ise küllî tabiata delâlet eder. Buna "nefes-i rahmânî" de denir. Feyz akışının başlangıcı olan ikinci taayyün ise fâilin gaybûbetinden zâhir olmuş ve taayyün etmiştir. Fitil ile yanan kandillerde ise eşyânın mazharlarına ve varoluşlara işaret vardır. Mezkûr meşʿale fitiline ve aydınlattığı çokça kandillere bak. Kandilleri yaktığı için onun ışığından ne bir şey eksilmiş ne de fazlalaşmıştır. O kandillerin hepsi sönse bile, **[109[a]]** o meşʿale fitili olduğu gibi kalır. Enfüste ve âfâkta ﴿اَللّٰهُ نُورُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ﴾ "Allah, semâların ve yerin nûrudur."[3] Mutlak olarak en üstün sıfatlar ve en yüce örnekler, Allah'a aittir. Mânevî uyanıklığa sûrî uyanıklık ile işaret edilmiştir. Bu yüzden uyanan kimse sürekli oturmaktan ayağa kalkmaya, ayakta durmaktan abdeste, abdestten namaza intikal eder. Namazın sonunda selâm verinceye kadar diğer tâdil-i erkânı yapmaya devam eder. Aynı şekilde mânevî bir yola giren sâlik de önüne mânevî (berzahî) engel çıkmadığı takdirde birçok mertebeyi kateder. Ehadiyyet makamına erişinceye kadar hâlden hâle, tavırdan tavıra geçer. Bunlar dört mertebe olup dört [mânevî] kitaptan ibarettir:

İlk mertebe, "ıtlâkî gaybî" kitaptır. Bunlar zâtî hâllerdir (şuûnât). Bu hâller, Hakk'a nisbetle zâhir, nefislerine nisbetle gâiptir. Bu mertebe, taayyünâtın ilkidir.

İkinci mertebe, "izâfî gaybî" kitaptır. Bu mertebe, zâtî hâllerin sûretlerinin tafsili olan a'yân-ı ilmiyyedir; çünkü (mertebe olarak) daha aşağıda olan daha yukarıda olan için bir misal ve aynadır. Kezâ kendisinden öncesine ve gaybına nisbetle izâfîdir; zira kendinin üstünde olanlara nisbetle şehâdî, altında olanlara nisbetle gaybîdir.

---

1 [ووقع نظير هذا لشيخي] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [ووقع نظير لشيخي] şeklinde kaydedilmiştir.

2 [وذلك إنّ قيّم الجامع] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [ذلك إنّ قيّم الجامع] şeklinde kaydedilmiştir.

3 en-Nûr, 24/35.

Üçüncü mertebe, "izâfî şehâdî" kitaptır. Onlar ruhlardır. Yukarıda bulunan şeylerin tafsilâtı ve aynı zamanda onların sûretleri için birer ayna mahiyetindedirler.

Dördüncü mertebe, "ıtlâkî şehâdî" kitaptır. Bu, cisimler nüshasıdır ki arş ve dünyevî-uhrevî (maddî-mânevî) âlemleri içinde barındırır. Bu mertebe, hepsinin en altındadır. Nitekim ilk nüsha da **[109b]** hepsinden en üst mertebede bulunur. İlk iki kitap ilâhî âlemin iki nüshasıdır. Son iki kitap ise kevn âleminin iki nüshasıdır. Her iki âlemin de yoldan çıkartıp saptıranı, sayısız sarp ve dar geçitleri (berzah) vardır. Kim seyrüsülûkünde bu iki âlemden bir şeyin ilmine veya aynına bağlanırsa daha fazla ilerlemeden mutlak zâtî vahdetten ve küllî ilâhî hüviyyetten kesilir. Allah Teâlâ şöyle buyurur: ﴿إِنَّهُ لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ﴾ "O, elbette değerli bir Kur'an'dır."[1] Bu açıdan cisimler ve ruhlar, Kur'ân-ı Kevnî'dir. A'yân ve hâller (*şuûn*) ise "Kur'ân-ı İlâhî"dir. ﴿لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ﴾ "Ona, ancak tertemiz olanlar dokunabilir."[2] Yani zâtî hüviyyete ancak dünyadan herhangi bir şeyle mukayyed olma kirinden temizlenenler dokunabilir. ﴿تَنْزِيلٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ "Âlemlerin Rabb'inden indirilmedir."[3] âyeti, bu kitapların Âlemlerin Rabbi'nden nebîlere, rasûllere ve onların vârislerine indirilmiş olduğuna işaret eder. Onlar, "mânevî keşf" denilen bir irfanla onun esrâr ve hakikatlerine ermiş olan âriflerdir. Yükseliş ve düşüşte her türlü bağdan kurtulmuşlardır, çünkü mânevî keşf yoluna çıkanların bazıları cisimlere takılıp kalır ve daha ileri gidemezler. Bazıları ruhların yanında, bazıları a'yânın yanında, bazıları da hâllerin yanında kalıp daha fazla ilerleyemez. Bu durum yükselme esnasında meydana gelir. Buna bir de düşmeyi kıyas et. Her şeyden üstün olan, hakiki a'lâ-yı illiyyîne yükselen, sonra beşeriyetin[4] esfel-i sâfilînine inendir. Bu, onun hareket ettiği ilk mertebedir ki tabiatın en dip noktasıdır. Ancak tabiat merkezinden ayrılıp oraya tekrar inen biri ile oradan asla ayrılmayan kimse arasında fark vardır. **[110a]** Birincisi, her hâl ve mertebede hak ve hakikat ile birliktedir; tabiat ve onun dışındaki şeylerle perdelenmemiştir. O ancak bu mertebeye irşad için inmiştir. İkincisi ise mahlûkât, tabiat ve nefis ile beraberdir ve haktan perdelenmiştir.

1 el-Vâkıa, 56/77.
2 el-Vâkıa, 56/79.
3 el-Vâkıa, 56/80.
4 [البشرية] kelimesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [البشر] şeklinde kaydedilmiştir.

Allah Teâlâ, ekmel ve efdal olan Hz. Şeyhim ve Senedimi bu derecelerin zirvesine yükselti. Sonra onu taayyünât mertebelerinin en sonuna indirdi. Bu duruma kavlî ve fiilî deliller işaret etmektedir.

Bunlardan ilki, bazı eserlerinde kendisiyle ilgili verdiği bilgilerdir. O şöyle der: "1068 yılının başında fark makamından sonra cem' makamında gerçekleşen ilk keşfi bize bahşeden Allah'a hamd olsun." Yine "1091 yılının başında, cem' makamından sonra fark makamında gerçekleşen ikinci keşfi bize bahşeden Allah'a hamd olsun." der.

Aklı başında olan bir kimse, özellikle kendisinden hiçbir yalan söz duyulmayan Hz. Şeyh gibi büyüklerin sözlerini katıksız bir şekilde doğru olarak yorumlar. Onun doğruluğuna ve kendisine şahit olarak hâlinin keskinliği, mânevî saltanatının büyüklüğü, delillerinin kapsayıcılığı, nefisler üzerindeki heybeti, en alt tabakadan en üst tabakaya kadar toplum[1] tarafından kabul edilip takdir edilmesi kâfîdir.

Hz. Şeyh'in bahsettiği ilk keşften maksat, fenâ-yı tâmm esnasında meydana gelen "ilmî tecellî"dir. Nitekim bu tecellî, nübüvvetin başlangıcıdır. Bu tecellîye mazhar olan kimse, güneşe bakan kimse gibidir. Gözdeki dağınıklıktan dolayı eşyâyı göremez. Bu tecellî ile önce âfâkî (objektif), sonra enfüsî (subjektif) ve ardından da Kur'ânî hakikatler ortaya çıkar. **[110b]** İşte bunlar, vâsılın âyetlerini okuyup kelimelerinden mânalarını idrak etmesi gereken "üç nüsha"dır. Bu üç nüshanın aslı ve başlangıcı ise "Rahman'ın hakikatleri nüshası"dır. Bu dört nüshaya dört ilâhî kitap işaret eder. Bunlar; Tevrat, İncil, Zebûr ve Kur'an'dır. Ayrıca bu ilâhî kitap külliyatına parça sayfalar (suhuf) eklendiği gibi irfanî nüshaların külliyatına da cüz'î mârifetler eklenir. Hz. Şeyh'in bahsettiği ikinci keşften maksat, "aynî tecellî"dir. Bu tecellî ile bekâ elde edilir ve ondan sonra sâlik eşyânın hakikatini mütalaa eder.

Hz. Şeyh'in bizzat kendisinden duydum: O, hâlinin galeyan ettiği ve cezbesinin galebe çaldığı bir vakitte, yakaza hâlinde akşam ile yatsı arasında murâkabesini yaparken kendisine Azrâil (as) gelmiş ve ayak parmak

1 [عند الأرجل والرّؤس] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [عند الأرجل الرّؤس] şeklinde kaydedilmiştir.

uçlarından başlayarak ağzına kadar ilerleyip ruhunu teslim almaya başlamış. Ruh, ağız boşluğundan çıkmak için hazırlandığı sırada, vücûdu bir anda titremeye başlamış ve cânı tekrar eski hâline dönmüş. Bu hâl, Hz. Peygamber'in (as) "مُوتُوا قَبْلَ أَنْ تَمُوتُوا / *Ölmeden önce ölünüz.*"[1] hadisinin neticelerinden biridir. Şöyle ki "Ölünüz" emrindeki ölüm, her ne kadar fiil, sıfat ve benlikten fenâ bulmakla gerçekleşen mânevî ölümü ifade ediyorsa da Allah Teâlâ, sûret ile hakikat arasında bunu tatbik edip kavuşma sevincini (ölümü) öne alarak sûrî ölümün şeklini de ona göstermiştir. Çünkü öldükten sonra kişinin ancak ismi, bedeninden de ancak resmi kalır. İşte bu, en kıymetli mertebelerden biri olup buna ancak [peygamberlerin] kâmil vârisleri erişebilir.

Hz. Şeyh bana yine bir gün şöyle dedi **[111[a]]**: "Bana güçlü bir cezbe ve galip bir feyiz geldiği zaman Hz. Peygamber'e (as) vahyin inişi sırasında gelen zil sesi gibi[2] bir ses geliyordu. Şimdiye kadar bunu senden başka hiçbir kimseye söylemedim." Bunu bana anlattığında ömrünün son günlerindeydi.

Yine bir gün bana şöyle demişti: "Seyrüsülûkümün başlarında, kuşluk namazı kılmak için abdest almaya çıkmıştım. Pıhtıya benzer siyah ve koyu bir kan kustum. Bu kan on avuç kadar vardı. Bir saat sonra hüviyyet noktasından istirsâlât ve tenezzülâta (*fiilî tecellî*) kadar bana bazı şeyler keşfolundu. Ben ﴿هُوَ اللّٰهُ الَّذِي لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ﴾ 'O, kendisinden başka hiçbir ilâh olmayan Allah'tır.'[3] âyetini işitmeyi çok severim; çünkü bu âyet, bana vâkî olan tecellînin kaynağıdır."

Hz. Şeyh'e, "O siyah kan, Allah Teâlâ'nın Hz. Peygamber'in (as) mübârek göğsünü yardığı zaman kalbinden çıkardığı şey olup şeytan ondan insana müdahele eder." dedim. Bana dedi ki: "Belki de odur. Ayrıca ben, o hadisenin meydana geldiği günden bu ana kadar vücudumda bir hafiflik hissediyorum. Onun sayesinde yükümlülüklerin zahmeti üzerimden kalktı, öyle ki benim için onları yerine getirmek, insanların alışkanlıkları

---

1 İbn Hacer el-Askalânî, bu rivayetin hadis olarak sabit olmadığını, Molla Ali el-Kârî de bunun "Gerçek ve kaçınılmaz ölüm gelmeden önce şehevânî arzularınızı terk ederek ihtiyârî olarak ölünüz." (yani kendinizi ölüme hazırlayınız) anlamında olup mutasavvıfların sözü olduğunu beyan etmiştir. Bk. Ali el-Kârî, *el-Esrâru'l-Merfûa*, s. 63, Hadis nr. 539. Ayrıca bk. Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, 2/291, Hadis nr. 2669.

2 [يحصل مثل حالة صلصلة] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [يحصل حالة صلصلة] şeklinde kaydedilmiştir.

3 el-Haşr, 59/22-23.

gibi kolaydır. Zira ben o günlerde tarifi imkânsız bir şekilde tevhid zikri ile meşgul oluyordum."

Ben [Bursevî] derim ki: Kâmil verasetten Hz. Şeyh'e verilene bir bak! Şu kadarı var ki bunların benzerleri, velîlerin çoğuna taayyün ve mutlak misal olmaksızın ancak berzahta vâkî olur.

Şeyhimin şöyle dediğini bizzat kendisinden işittim: "Seyrüsülûkümün başlarında bana hâl galip geliyordu. Bu nedenle kimse benimle sohbet etmiyor, konuşmuyor ve meclisime girmiyordu. Bunun sebebi heybetimin galip gelmesi, hücûmumun şiddetli olması idi. Şimdi artık o hâl mağlûp ben ise ona galip oldum." Daha sonra şöyle dedi: **[111b]** "Allah, keşf ehli bir meczûbu yardım edip desteklediği zaman, o, namazını geçirmez; çünkü böyle bir kişi namaz[1] vakitlerinde kendinde bir tür mânevî uyanıklık ve ayıklık (sahv) hâli hisseder. Bazıları da cezbe hâlinden kurtulamaz ve günlerce istiğrak hâlinde kalır."

Hz. Şeyh yine dedi ki: "Başlangıçta cezbe hâli bana da galebe çalar ve altı, yedi, sekiz ay ve hatta daha uzun bir süre -bir saat bile olsa- hiçbir kesintiye uğramadan devam ederdi. Bu hâlin ortalarında bir vakit geldi, üzerimdeki hâlin bana zarar vermediği ve beni insanlarla birlikte olmaktan alıkoymayan bir durumum oldu. Öyle ki meclisimde bulunan bir kişi ile konuşurdum, o kişi asla benim içerisinde bulunduğum şiddetli hâli bilmezdi. Daha sonraları bu hâl benden uzaklaştı ve tam bir uyanıklık (sahv) hâli hâsıl oldu. Allah'a hamd olsun."

Hz. Şeyh dedi ki: "Mücâhede yapmadan keşf sahibi olan bir kimse çoğu zaman mülhid olur ve şeriatın emirlerini terk eder. Zor ve meşakkatli riyâzet ve çokça mücâhededen sonra keşf sahibi olan da müteşerrî ve makbul bir kimse olur." Yine onun makamının yüceliğine dair sözlü delillerden biri de bana haber verip kendi el yazısı ile yazdığı şeylerdir. O da şudur: "(أَعْثَمَنْ) kelimesinin harflerinin kendisine delâlet ettiği zât (كج) harflerinin hesabı kadar oldu."

Ben [Bursevî] derim ki: İsm-i şerîfinin delâlet ettiği gibi o "zât" kelimesi ile kendisini kastediyor. "E'semen (اَعْثَمَنْ)" kelimesi, "Osman (عُثْمَانْ)"

1 [في أوقات الصلوة] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [في أوقات الصلوات] şeklinde kaydedilmiştir.

kelimesinden çevrilmiştir (maklûb). Aynı şekilde "tabak (طبق)" kelimesi de "kutub (قطب)" kelimesinin kalp edilmiş hâlidir. Onun söylediği (كج) kelimesindeki [harflerin rakamsal değeri şöyledir:] "Kef" harfi yirmi (20) ve "cim" üç (3) olmak üzere toplamı yirmi üç (23)'tür. Bu 23 rakamı ise bekâ vakti olan vahyin iniş süresine eşittir. Bunun aslı şudur ki ona otuz yaşında iken şöyle denilmiştir: "Sen kırk yaşına ulaştığında öleceksin."

Hz. Şeyh dedi ki: "Ölümü mânevî ölüme değil de maddî ölüme yorarak otuz ile kırk yaş arasındaki on yıl anlatılamayacak şekilde gayret ettim. **[112[a]]** Kırk yaşıma yaklaşınca İstanbul'daki Kul Camii'nin iç duvarına bitişik olan hücrede kırk gün halvet yaptım. Bu oda, alt katta caminin sol tarafında idi. Her gece gıda olarak sadece bir yumurtadan başka bir şey yemiyordum." Hz. Şeyh dedi ki: "Kırkıncı günün sabahı olduğunda yukarıda ismini andığım camide sabah namazını kıldıktan sonra dervişler tevhid halkasına başladı. Ben de mihrapta murâkabe hâlindeydim. Günlerden pazartesiydi, kırkıncı yaşımın ilk günüydü. Ay olarak da Zilhicce ayı idi. Bana şöyle denildi: ﴿الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ﴾ 'Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim.'[1] Benim hakkımda söz konusu olan o ölümün mânevî bir ölüm olduğu ve sûrî ölümümün fenâdan sonra bekânın yirmi üç yıl olması hasebiyle altmış yaşından sonraya ertelendiği keşfolundu. Bekâ müddeti, 'kutbiyyet' müddetini gösterir ki o da irşad mertebesidir."

Kutup, "vücûd kutbu" ve "irşad kutbu" olmak üzere iki çeşittir. Bir velî hakkî tecellîye mazhar olmaksızın asla vücûd[2] kutbu olamaz. İrşad kutbu meselesine gelince, bu konu daha geniştir. Şöyle ki aynî tecellîye ulaşıp fenâ makamından sonra bekâ mertebesine ulaşan herkes irşad kutbu olabilir. Bu büyük veraset ve cemiyete ulaşıp bu yüce rütbe ile şereflenenlerin çoğu, ömrünün sonlarında rütbesini tamamlamak ve bütün mertebelerin feyizlerinden istifade edebilmek için bir saatliğine de olsa vücûd kutbu olur. Nitekim Şeyh-i Ekber'in bazı kitaplarındaki sözleri bu duruma delâlet eder. Şeyhin şu sözü de bu hususa işaret eder: "Sıddıkların kalbinden en son çıkan şey, makam sevgisidir (*hubbu'l-câh*)." **[112[b]]** "Çıkma (hurûc)" işi, bazen "zuhûr etme" mânasına da gelir. Kalplerinde sûrî makam

1 el-Mâide, 5/3.

2 [ولن يصير الوليّ قطب الوجود إلّا بعد] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [ولن يصير الوليّ قطب إلّا بعد] şeklinde kaydedilmiştir.

sevgisinin zuhûr etmesi şöyledir: Onlar ilmî ve aynî olarak bütün mertebelerin hakikatlerine ulaştıklarında mülk, melekût, gayb, şehâdet, zâhir ve bâtın olmak üzere her bakımdan kemâlâtın kendilerinde toplanmasını [istedikleri] için sûrî kemali sevdiler. "Kutbü'l-aktâb" için öyle bir makam vardır ki oraya ölümünden sonra yerine geçecek olandan başkası giremez. Kırmızı posta velîden (mürşid-i kâmil) başkasının oturamaması gibi.[1] Kutbü'l-aktâbın o makamdan aldığı hazzı ve yaşadığı hâli başkaları tadıp yaşayamaz. Onun makamını "kimse bilemez" değil de "oraya kimse giremez" dememizin sebebi şudur: Mârifet yörüngesi kapsam alanı bakımından geniştir; bir velîye hâs olmadığından birini alıp diğerini dışarıda bırakmaz, çünkü kemal derecesinde Hz. Peygamber'e (as) vâris olanların bir kısmı onun (as) Allah Teâlâ ile maiyyet makamını, vaktini ve hâlini bilir. Fakat onun hakikatine ermek, sadece ona (as) has bir durumdur. Sen "kutub" ve "gavs-ı âzam"ın hâlini buna kıyas et.

Allah Teâlâ'nın velîleri farklı mertebelerde bulunur. Onlardan "genel" (*âmm*), "seçkin" (*hâs*), ["seçkinlerin seçkini" (*hâssatül'-hâssa*), "seçkinlerin seçkinlerinin özü" (*hulâsatü hâssati'l-hâssa*)] [2] ve "özün özü" (*safâü'l-hulâsa*) mertebelerinde olanlar vardır. Allah ehlinin "genel"i muvahhid mü'minlerdir. "Seçkinler"i ise Allah Teâlâ'ya doğru mânevî bir yolculuğa çıkmış olanlardır. Çünkü onlar, kalabalıklara muhalefet edip vatanlarından hicret etmişler ve diğer kardeşlerinden farklı bir yol izlemişlerdir. "Seçkinlerin seçkini" olanları da nâfile ibadetlerle Allah'a yaklaşmaya çalışan velîlerdir. Bu mertebe, "كُنْتُ سَمْعَهُ وَبَصَرَه / *O'nun kulağı ve gözü olurum.*"[3] hadisinin işaret ettiği mertebedir. Seçkinlerin seçkinlerinin özü mertebesinde olanlar ise farzlarla Allah'a kurbiyeti gerçekleştiren velîlerdir. Bu mertebe "سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ / *Allah, kendisine hamd edeni duyar.*" mertebesidir. Bu mertebe, bir önceki mertebenin aksine kulun, Allah'ın işitmesi ve görmesi mesabesinde olduğu mertebedir. Özün özü (*safâü'l-hulâsa*) yani safvet tabakasındakiler ise iki kurbiyeti câmî bulunan "kavseyn" makamının sahibi olanlardır. Özün kendisi (*aynü's-safâ*) yani safvet tabakasının seçkini ise "أَوْ أَدْنَى / ev ednâ" makamının sahibidir. **[113ª]** O da cemʿ ile mukayyed

---

1 (كخمرة الولي) ifadesi, farklı bir nüshada (كحمرة سجادة الولي) şeklinde geçmektedir. Bk. thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2010, s. 218.

2 [وخاصّة الخاصّة وخلاصة خاصّة الخاصّة] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada kaydedilmemiştir.

3 Buhârî, "Rikâk", 38 [6502].

değildir, yani bu üç makam arasında herhangi birine bağlı olmadan dolaşabilir. Bu durum, Peygamberimize (kendisine ve ehl-i beytine salât ü selâm olsun) ve onun kâmil vârislerine has bir özelliktir. Nitekim Molla Câmî'nin (ks) *Şerhu'l-Fusûs*'unda bu şekilde açıklanmıştır.

Hz. Şeyh'in mânevî mertebesinin yüceliğine delâlet eden fiilî delillerden biri de Allah'ın nâsût ehline verme âdetinin olmadığı hikmet kanunları ile ilâhî kitaplardır; zira faziletli, yüksek muamele ve mükâşefeler, mukaddes ve yüce mâna ve hakikatler, otağlarına kapanmış hûriler (gibi)dir.[1] Bu yüce mukaddes hakikatlere celâlî tecellîye mazhar olmuş pis bir insan ve kahrî tecellîye mazhar olmuş kirli bir cin [eli] dokunmamıştır.[2] Bilakis Allah Teâlâ bu hakikatleri beşerî merdivenlerden yukarı doğru çıkarak maddiyattan uzaklaşıp lâhut basamaklarına tırmanan tertemiz adamlar (ricâl) için gizleyip saklamıştır. Onlar; saf kalplerde ve râzıye ve marzıyye mertebelerine ulaşmış nefislerde bâki olan cennetlerle şereflendirilmişlerdir. Yine onlar ilâhî sıfatlarla sıfatlanmış ve Muhammedî ahlâkla ahlâklanmışlardır. Öyle ki bu sıfatları kalemler dile gelse anlatamaz. İncileri beyan etmekle dizilemez. (Şâirler de onların hâl tercemelerini ifade edemez.)

Hz. Şeyh'in (ks) o ilâhî sırlarından biri de *er-Risâletü'r-Rahmâniyye fî Beyâni'l-Kelimeti'l-İrfâniyye* adlı eseridir. Bu eserinde mecazi ve hakiki isimleri açıklamıştır. Onlardan mecazi olan isimler, "esmâ-i hüsnâ" denilen doksan dokuz güzel isim gibi dillerde okunup kulaklarda işitilen, levhalarda yazılıp kalplerde muhâfaza edilen isimlerdir. **[113b]**

Hakiki isimlere gelince, onlar okunan, işitilen, yazılan ve ezberlenen şeyler kabilinden değildir. Tasavvuf ehline göre mecaz ve hakikat böyledir. Mecaz ve hakikat, zâhir ehlinin kullandığı terimlere göre bunun tam tersidir; çünkü zâhir ehline göre mecaz, kelimenin, "cesur" bir adam hakkında söylenen "aslan" kelimesi gibi, lügâtte konulduğu asıl mânası dışında kullanılmasıdır. Onlara göre ise hakikat, kelimenin, yırtıcı hayvan hakkında söylenen "aslan" kelimesinde olduğu gibi, lügâtteki asıl mânası ile kullanılmasıdır. Bu sebeple zâhir ehline göre mecaz ve hakikat olan her şey, tasavvuf ehline göre mecazdır; zira hakikatte isim taayyünden ibarettir.

---

1 Bk. er-Rahmân, 55/72.
2 Bk. er-Rahmân, 55/74.

İlâhî isimlerin mânası ilâhî taayyünlerdir ki bunlar da gaybî zâtî şuûnlar ve ilmî a'yân-ı sâbitelerdir. Kevnî isimlerin mânası da kevnî taayyünlerdir ki bunlar da ruhların ve cisimlerin[1] taayyünleridir. İlk isimler, fâiller ve müessirlerdir. Diğerleri ise bu fâillerin tesirinde kalıp onlardan etkilenenlerdir. Meselâ "adam" kelimesi, gerçek bir fâil olup başkasını etkileyendir. Diğerine misal ise "kadın" kelimesidir. Nitekim o, fâilin fiilinden etkilenendir. Aslında bu hakikatler birdir. [Fakat ilâhî ve kevnî mertebelerde taayyünün farklı olması cihetinden aralarında ihtilâf vâkî olmuştur. Sâlikin bu taayyünleri aşmasının mânası,][2] bunlardan bâtınî alâkayı fenâ ve tam bir sıyrılma (*insilâh-ı tâm*) ile kesmesidir. Öyle ki ne kevniyatta kevn taayyünü ne de ilâhiyatta ilâhî taayyünle mukayyettir. Her libastan soyunmuş; her izâfet ve kayıttan kurtulmuştur. Fenâ, alâka ve bağlanmakta (tekayyüd) olur; cisim ve taayyünlerde değil çünkü onlar daha önce olduğu hâl üzere bâki kalır.

Hakiki isim üç mertebede itibar olunur. O (hakiki isim) ilâhî mertebelerde zât-ı bahttır ki o, ahadiyyet mertebesidir. [İkincisi zât-ı] ilâhiyyedir **[114a]** ki o, vâhidiyyet mertebesidir. Birinci isim, "el-Bâtın"dır. İkincisi "ez-Zâhir"dir. [Üçüncüsü ise] kevnî mertebelerde "kutbu'z-zamân" ve "sultânu'l-evân"dır. Birincisi, hakiki-bâtın isimdir. İkincisi ise, hakiki-zâhir isimdir. Lafzî mertebelerde "Allah" ve "Rab" isimleridir. Birincisi ikinciye nisbetle bâtındır, çünkü rubûbiyyet bu feyzin başlangıcıdır. Ancak lafzî mertebelerdeki isim; okunan, işitilen, yazılan ve ezberlenen bir şey olması sebebiyle, lafız bakımından mecazi isimlerden sayılır. Mecaz, hakikatin köprüsü ve onun kapısı hükmündedir. Onun itibarı/farz edilmesi ortadan kalkarsa hakikatler boşa çıkar.[3] Bu meyanda şöyle denir: "İtibarlar olmasaydı, hakikatler bâtıl olurdu."

Bu konunun hakikati Hz. Şeyh'in "Fâtiha" tefsiri üzerine hâşiyesinin başında zikrettiği üzere şöyledir: Allah Teâlâ'nın takdir edip yolunu açtığı kadarıyla, kim bu mecazi isimlerle meşgul olur ve bunlara devam

---

1 [الأجسام] kelimesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada kaydedilmemiştir.

2 [في المراتب الإلهية والكونية، ومعنى تجاوز السالك عن هذه التعيّنات] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada kaydedilmemiştir.

3 [بطل] kelimesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada kaydedilmemiştir.

ederse[1] kuşkusuz meşgul olduğu ismin sırrı ve ruhu arasında Allah'ın inâyeti ve fazlıyla meşgul olduğu oranda bir münasebet hâsıl olur. Aralarındaki bu münasebet ne kadar güçlenir ve meşguliyetinin gücü ve tamlığı nisbetinde kemale ererse, kendisiyle hakiki isimlerin mânası arasında hâsıl olan bu münasebet vasıtasıyla, gücü ile kemali nisbetinde bir münasebet daha hâsıl olur. Kendisi ile bu hakiki isim arasındaki ikinci münasebet de Hakk'ın cömertliği ve ikramı ile kemal sınırına ulaştığında, kendisiyle Hak Teâlâ'nın kendisiyle müsemmâsı arasında, **[114[b]]** kuvvet ve kemal bakımından ikinci münasebeti oranında başka bir münasebet daha kurar. Zira kulun bu münasebet sebebiyle kudsiyeti, kirlerine galip gelir. Böylelikle, kirlerden temizlendiği ölçüde kudsî âleme lâyık bir varlık hâline gelir. Hak Teâlâ o ismin mertebesinden, mertebenin kadri ve kişinin mânevî kapasitesine göre tecellî eder. İlim, mârifet, ilâhî ve kevnî sırlardan dilediğiyle vaktin gereği, mahallin (mevtın) imkânı ve istidâdına göre kişiyi feyizlendirir. İşte o zaman, daha önce görmediği şeyleri görür. Böylelikle cehâlet ve gafletten sonra ilim ve irfana kavuşmuş olur.

Bu küllî mânaları cüz'î münasebet yolu ile anladıysan artık şunu da bilmelisin: Hz. Şeyh'in, yukarıda ismi zikredilen *er-Risâletü'r-Rahmâniyye* adlı kitabı yazmasındaki sûrî sebep, "Köprülüzâde" diye bilinen vezir Mustafa'dır (ö. 1691). Nitekim o, vezirliğinden seneler önce bir rüya gördüğünde o rüyayı tâbir etmesi için Hz. Şeyh'i davet etmişti. Şeyh onun rüyasını, bir müddet sonra vezir olacağını söyleyerek tâbir etmiştir. Söz konusu bu vezir, zâhir mertebesinde derin âlimler zümresindendi. Bunun üzerine Hz. Şeyh'i çok sevdi ve onunla görüşmeye başladı. Annesi ve öldürülen Siyavuş Paşa'nın hanımı olan kız kardeşi de ona intisap eden hanım müridlerden idi. Hz. Şeyh, Köprülüzâde'nin tasavvufa olan meylini görünce, onun için söz konusu risâleyi kaleme almış oldu. **[115[a]]** Daha sonra Köprülüzâde vezirliği döneminde Hz. Şeyh'i Kıbrıs kalelerinden Magosa Kalesi'ne sürgün gönderdi.

1 [وداوم فيه] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [دوام] kaydedilmemiştir.

Hz. Şeyh'in yaptığı bunca iyiliğe karşı onu "cezâ-yı Sinimmâr" türünden cezalandırdı.[1] Bu kıssanın detayı yeri gelince ayrıca anlatılacaktır.

Hz. Şeyh'in ilâhî kitaplarından biri de *Misbâhu'l-Kalb* diye isimlendirilen *Şerhu Miftâhi'l-Gayb*'tır. Bu kitabın aslı "*el-Miftâh*" adlı eser olup Sadreddin diye meşhur olan Şeyh Muhammed b. İshak el-Konevî'ye (ö. 673/1274) aittir. O, Ekberî kelimelerin münekkidi idi. *el-Miftâh*'ı anlatılamayacak güzellikte tasnif etti. Şeyhim ve Senedim o kitabı *el-Misbâh* ismiyle şerh etti. Şeyhim dedi ki: "Ben *el-Miftâh*'ı seviyorum çünkü o kitap benim sülûküme uygun tarzdadır." Hz. Şeyh'e göre, Şeyh-i Ekber [İbn Arabî] ve Şeyh-i Kebîr'in [Sadreddin Konevî] kitapları, Kitap ve sünnetle müeyyed olmaları hasebiyle en değerli kitaplardır.

Hz. Şeyh bu iki şahsiyet hakkında şöyle derdi: "Onlar ve emsalleri peygamberlerden (as) sonra gelen kâmil insanlardandır." O nedenle ilim ve amele teşvik etmek için sürekli bu fakire onların kitaplarını ve İmâm Gazzâlî'nin (ö. 505/1111) *el-İhyâ*'sını tavsiye ederdi. Celvetiyye tarikatımız ile ilgili olarak eşsiz şeyh ve biricik mürşid Mahmûd el-Hüdâyî el-Üsküdârî'nin (ks) âdâbını[2] tavsiye ederdi. Onun ve şeyhi Üftâde el-Bursevî (ö. 988/1580) (ks) hakkında Hz. Şeyh şöyle derdi: "Hakkânî tevhid ve rabbânî irfan konusunda her ikisi de geniş bilgi sahibi idi."

Hz. Şeyh'in mânevî feyiz dolu kitaplarından biri de *el-Lâihâtü'l-Berkıyyâtü fî Keşfi'l-Hucübi ve'l-Estâri an Vücûhi Esrâri Ba'zı'l-Ehâdîsi ve'l-Âyât* isimli eseridir. **[115^{b}]** Kitap ismindeki "lâyihât"ın "berk"e nisbet edilmesi, teşbih yoluyladır. (Yani şimşek ışınının parlamasına benzetilmiştir.) Nitekim bir bulut [aşırı miktarda negatif yüklü] diğer bir bulut ile karşılaşırsa [bunların arasında bir elektrik boşalması olur] ardından gök gürültüsü ve aydınlık meydana gelir. Öyle ki doğu ile batı arasındaki karanlık birden kalkar ve ortalık aydınlanır. Bu aydınlanma süresi göz açıp kapatma süresi kadar kısa bir

---

1 Sinimmâr adlı bir mimar, İran şahlarından Numan b. Münzir için Hîre'de Havernak adlı meşhur bir köşk yapmıştı. Şah Sinimmâr'a vadettiği ödülü vermek yerine, mezkûr köşkün bir benzerini başka kimseye yapmasın diye onu köşkün üstünden attırıp öldürdü. Bu olay Doğu edebiyatına bir darb-ı mesel bırakmış, iyiliğe veya maharete karşı kötülük olarak tarihe geçmiştir. Bu meşhur darb-ı meselin adı "Cezâ-yı Sinimmâr"dır. Bk. İskender Pala, *İki Darbe Arasında - İlginç Zamanlarda*, Kapı Yayınları, s. 95-97. http://www.musikidergisi.net/?p=2670 Erişim: 17.02.2020. (çev.)

2 Hüdâyî'nin *Âdâb* adlı bir eseri bilinmemektedir. İşaret edilen eser *Tarîkatnâme* adlı eseri olmalıdır. (çev.)

müddet olsa bile, gündüz vakti güneş vesilesi ile görülen şey, şimşek vesilesi ile âyan olur. Aynı şekilde göz açıp kapatıncaya kadar bile olsa, kalbi yumuşak birinin de gözü bir an açılsa, kıyamet gününe kadar yazılsa bile kâğıtlara sığmayacak miktardaki ilmi, Allah o kalbe koyar. Bunun bir benzeri de dâim-i ebedî olan zâtî, şühûdî tecellî ehli için hâsıl olur ki artık ondan sonra kâmiller için daha ötede ne bir perde ne de başka bir makam vardır. İşte bu makam, müteahhirînden iki şeyhe ve benim şeyhime nasip olmuştur. Bu sözümü teyit eden şeyler daha sonra gelecektir. Sen bu sözümü toptancılığa (kanıtı olmayan şeye) hamledip yabana atma!

Yine Hz. Şeyh'in ilâhî kitaplarından biri de Fâtiha tefsiri üzerine kaleme aldığı *Mir'âtü Esrâri'l-İrfân* adlı hâşiyedir. Bu hâşiyenin aslı ise Sadreddin Konevî (ks) hazretlerinin *Fâtiha Tefsiri*'dir. Bu eser, Mirzaman yıldızı doğduğundan beri tarihte eşi benzeri görülmeyen kitaplardan biridir. Bu esere dört yüz yıl dokunulmadı (bâkir kaldı). Ta ki onun mührünü Şeyhim ve Senedim çözdü, kapağını açtı ve onu hâşiye üslûbu üzere şerh etti. Bu şerh onun hakikatler ilmine dair yazdığı son kitaptır. Nitekim o, şerhi kaleme aldığı günlerde, İstanbul'da yüz yirmi gün boyunca kaybolmuş, yakınları ve başkaları tarafından nerede olduğu bilinememiştir. Onu merak edenler, onunla ilgili farklı sözler söylemişlerdir. Halbuki o, bu zaman zarfında *Fâtiha Tefsiri*'ni şerh ediyordu.

Anlatılamayacak bir eser olmuştur. Nitekim bir gün bana şöyle haber verdi: **[116[a]]** "Sadreddin Konevî'nin (ö. 673/1274) *Fâtiha Tefsîri* çok hacimli olmasına rağmen dört ay içinde ona hâşiye yazdım. Bu esnada bana hiçbir bıkkınlık gelmedi. Mâna ve hakikatler gece gündüz durmadan ardı sıra kalbime doğuyordu. Bu bir telif değil tasniftir. Yani içinde ne bir katıp katıştırma ne de başkasına ait bir sözden nakil vardır. Bilakis o, sadece ve sadece bir ilham ve feyiz mahsûlüdür. Önsözünü nasr/zafer dualarını kapsayacak şekilde yaptım, zira bu dualar o kitabı yazmaya başladığım zaman gazveye/cihada çıkmaya yönelik güçlü istek sebebiyle Rûhulkudüs tarafından kalbime ilkâ edilen ilk şeydi."

Hz. Şeyh dedi ki: "Bu hâşiye ilk mükâşefe gününden itibaren otuz üç yılın bir neticesidir. Bu ilim, ilmî kerametlerdendir. İlmî kerametler, kevnî

kerametlerden daha üstündür; çünkü ilmî keramet, Allah Teâlâ'nın zâtı, sıfatları, fiilleri, eserleri ve isimleri ile alakalıdır. Kevnî kerametlerde ise bir hayır yoktur."

Hz. Şeyh şöyle dedi: "Şimdiye kadar kevnî kerametlere hiç meyletmedim, zira kabirdekilerin hâllerini [ve meleklerin ahvâlini, onların ne ile kayıtlı olduklarını keşfetmenin ne anlamı var? Nitekim kabirdekilere][1] ya mükâfat ya da ceza verilir. Melekler de devamlı ibadet eden varlıklardır. Kişi ise başkasının hâllerini öğrenmekten değil, bizzat kendisinden sorumludur."

Hz. Şeyh'e şöyle dedim: Allah Teâlâ bu *Hâşiye*'yi gayb hazinelerinde sizin için gizledi. Onu lâhûtî âlemin sığınaklarında sizin için tuttu. Hak ehline sizin büyük bir hediyeniz; sıdk ehli için büyük bir şaheser, hakikatiniz için büyük bir delil ve velâyetiniz için büyük bir alâmet olsun diye şimdiye kadar bekletti; zira meşâyihin büyükleri, *Konevî Tefsiri*'ni okuduğunda anlayan kimseleri önemli sayarlar. Ona hâşiye yazacak kudrette olan ve sizin yaptığınız gibi yapanın konumunu artık siz düşünün, çünkü ben *el-Vâkıâtü'l-Mahmûdiyye*'de şöyle gördüm. **[116^{b}]** Üftâde diye tanınan Hz. Şeyh (ks) şöyle der: "Bu zamanda *Fâtiha Tefsiri*'ni okuyup anlayan bir kimse kaldı mı?" Bu durumu yadırgayıp o tefsiri anlayan birinin bulunmasını âdeta imkânsız gördü. Ben bunları Hz. Şeyh'e ifade edince, o tebessüm ederek, "Bu *Hâşiye*'yi yaz (istinsah et). Vefatımdan sonra sana faydalı olacak." dedi. Sonra bu fakire, "Allah sana bu *Hâşiye*'dekileri ve daha fazlasını versin; çünkü O lutuf ve kerem sahibidir." diye dua etti.

Ben [Bursevî] derim ki: Bu *Hâşiye* şeyhimin ve senedimin ilmî ve küllî bürhânıdır. Kim onu kabul ederse ne âlâ, aksi takdirde ya onun bir benzerini getirsin/yazsın ya da öfkesinden çatlasın. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ﴿قُلْ مُوتُوا بِغَيْظِكُمْ﴾ "De ki: Öfkenizden çatlayın."[2]

Hz. Şeyh hâlinin başlarında *Fusûsu'l-Hikem* kitabına geniş bir şerh yazmıştı. Sonra onu hâlinin galeyan ettiği bir vakitte yaktı. Yine arştan yerin altına kadar âlemin sûretlerini resmetmişti, aynı şekilde onları da yaktı.

1 [ومكاشفة أحوال الملائكة و التقيّد بها، لأنّ أهل القبور] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada kaydedilmemiştir.

2 Âl-i İmrân, 3/119.

Hakâik ilmine dair kaleme aldığı eserlere gelince, çok farklı varaklarda ve birçok kitapçıkta dağınık bir hâldeydi, bunların nihayeti yoktur. Eserleri sayılamayacak kadar çoktur.

Hz. Şeyh (Allah onun ruhunu dinlendirsin) yüce kalemin ayn'ı idi. O, bu eserleri yazmak için asla sürekli bir tefekkür ve çaba içerisinde değildi. Öyle ki yanında bir kâğıt bulsa, onu hemen alıp bitinceye kadar doldururdu. Edirne âlimlerinden "Arapzâde" ismiyle tanınan Halil Efendi, bir gün Hz. Şeyh'e, Şeyh-i Ekber'e ait "لَنَا مِنْ أَمْرِهِ رُوحٌ وَجِسْمٌ / O'nun emriyle bizim için bir ruh ve bir cisim vardır." diye başlayan kasideden bir şey sordu. Hz. Şeyh o kasideyi öyle bir şerh etti ki şimdiye kadar onun gibisi hiç görülmedi. Ve o şerhe "*er-Risâletü'l-Berkıyye*" ismini verdi.

Hz. Şeyh'in faziletlerini anlatmaya imkân yoktur. Onların bir kısmı yeri geldikçe bu kitapta zikredilecektir. Zâhirî ilimlerle ilgili kitapları ise gelecek bölümde ele alınacaktır.

[117a] ON BİRİNCİ BÖLÜM

HZ. ŞEYH'İN İLMÎ ZÂHİRÎ KERAMETLERİ

Bunlar, Allah Teâlâ'dan Hz. Şeyh'e (Allah onun ruhunu dinlendirsin) zâhir mertebesiyle ilgili feyiz olarak gelen ilâhî lutuflardır. Bu lutuflar, daha önce zikredilen ilmî-bâtınî kerametlerin bir şubesi gibidir, zira bâtın mertebesine taalluk eden şey, meyvenin özü gibi asıl ve bizzat maksûd olandır. Zâhir mertebeleriyle ilgili olan da fer'dir ve meyvenin üzerindeki dış kabuk hükmünde olup dolaylı olarak maksûd olandır. Nasıl ki kabuk içerisindeki çekirdeği korur, dolayısıyla çekirdek onsuz kemale ermez ve hatta onsuz olmazsa, aynı şekilde zâhir de bâtının libası ve onu ayakta tutan şeklî sûretidir. Eğer vesîle olan zâhir olmazsa gaye de hâsıl olmaz. Şer'-i şerîf de bu şekilde muhafaza edilir. Kimin şeriatı ve onunla ameli yoksa onun hak bir dini de yok demektir. Tasavvuf, sahih İslâm üzerine bina edilmiştir. O nedenle rahiplerden sâdır olan şeylere itibar edilmez. Hârikulâde olsa da bu böyledir, çünkü İslâm'a mensup olanlar ile diğerleri bu konuda müşterektir. Sır mertebesinden vârid olan, Kitap ve sünnetle teyit edilen feyz-i sahîh ise böyle değildir; zira o, müslümana özel bir durumdur. Kısacası tereyağı ve sâdeyağı isteyen biri, onu meselâ suyun içinde ararsa elbette bulamaz. Ama bunları sütte ararsa orada bulur çünkü süt, tereyağı ve sâdeyağın aslıdır. Fer', asıl üzerinde bina edilir. Aynı şekilde mârifet ve hakikati arayan, **[117b]** şeriatın dışında ararsa elbette onları bulamaz. İnkârcı ve zındıkların yanında ise sadece mârifetin şekli vardır, hakikati yoktur. Eğer onun hakikatine ulaşmış olsalardı, bu hakikat onları Allah'a ubûdiyyete taşırdı. Muhakkak ki ubûdiyyet, hakiki mârifetin alâmetidir. Bu konuda ölçü ve mihenk taşı şudur: Vâridin (ilham) her yenilenmesinde zâhirde şeriata[1] bağlılık pekişmiyorsa o vâridin sahibi şeytânîdir. Eğer feyzin her yenilenmesinde Allah Teâlâ'nın emirlerine itaat de sağlamlaşıyor ve kulluk artıyorsa, o feyzin sahibi rahmânîdir. Tale-

---

1 [الشرعيّ] kelimesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [التشريعيّ] şeklinde kaydedilmiştir.

binde sadık muhakkik sûfîlerin yolu, takvâ ve azîmet yoludur. Azîmet ehline göre müstehaplar vâcipler gibidir. Vâcipler ise farzlar gibidir.

Bunun mânası şudur: Azîmet ehli, müstehaplara avamın ihtimamından daha fazla önem verir. Meselâ tenzîhen mekrûh, onlara göre tahrîmen mekrûh gibidir. Tahrîmen mekrûh da kesin haram gibidir. Bunun anlamı da şudur: Azîmet ehli tenzîhî mekrûhu işlememe konusunda avamdan daha hassas/titiz davranır ve bunlardan kaçınır. Bu sebeple "Muhakkik sûfînin mekrûh vakti yoktur." sözünün yanlışlığı da bilinmiş oldu. Dalâletten, kötü amellerden, akîdenin bozulmasından, düşünce karışıklığından Allah'a sığınırız. Helâl helâldir, haram da haramdır. Bunlar ister nebî olsun ister velî, şahıslara göre değişmez.

Şeyhimin (ks) bana haber verdiğine göre, o, Kostantiniyye'yi kendine vatan edinince bazı müridler [kendisinden ilim öğrenmek için] Şeyh-i Ekber'e ait *Fusûs*'u okumaya başladılar.

Hz. Şeyh dedi ki: "Bu durum halk arasında duyulup şuyû bulunca inkâr ehli şöyle demeye başladı: **[118ª]** Falan şeyh, filan kitabı okutuyor.[1] Şüphesiz biz onu apaçık sapıklık içinde görüyoruz. Ona tâbi olanlar ise ayak takımı olanlardır."

Hz. Şeyh dedi ki: "Ben bu dedikoduyu (kıylükâl) duyunca yüce olan Melik-i Müteâl Allah Teâlâ'ya yöneldim. Sırrımda bana mânen şöyle denildi: Sana ceddinin yolundan gitmek düşer; o yol örtme ve gizleme yoludur, açık etme ve ifşâ yolu değildir."

Hz. Şeyh dedi ki: "Tasavvuf hakkında söylenenleri arkama attım ve onu tamamen unuttum. Ayrıca imkân ölçüsünde; resmî (zâhirî) ilimlerle meşgul olmak, tedavüldeki ilimleri ve bilinen (ilmî) kanunları/kuralları yoğun bir şekilde takrîr etmek ve yazmak, öncekinden daha fazla ibadet ve muâmelata ağırlık vermekle kendi hâlimi ve bana tâbi olanların hâllerini gizledim."

Hz. Şeyh şöyle dedi: "Bu zamanda en güvenli yol budur; çünkü bir gelini başkalarının nazarı değmesin diye abâ ile örtmek, onu ipekle süslemekten daha evlâdır. Bir de deve, tavuk pazarında satılmaz."

1 [الشيخ الفلاني يقرأ الكتاب الفلاني] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [الشيخ الفلاني كان يقرأ الكتاب الفلاني] şeklinde kaydedilmiştir.

Hz. Peygamber'in (as) üç ilim sahibi olduğu doğrudur. Birincisi, tebliği ve neşri ile emrolunduğu "şeriat ve ahkâm ilmi"dir. İkincisi, muhayyer kılındığı "ilham ve maârif ilmi"dir. Üçüncüsü ise gizlemekle emrolunduğu "hakâik ilmi"dir. Bu ilmi ehlinden başkasına yayma izni verilmemiştir. (Kemâl-i) Hucendî (ö. 803/1401)[1] der ki:

با ناصح بي درد نگوييم غم خوايش　　بيهوده سخن محرم آن راز نه باشد

Dertsiz nasihatçiye kendi gamımızı söylemeyiz
O sırra mahrem olmayana konuşmak uygun olmaz[2]

Bu ilâhî ilim ehli; itikat, sülûk, seyr ve tayr (mânevî uçuş) ehlidir. Onlar, Ashâb-ı Suffe'nin sırlarının vârisleridir. **[118b]** Onlar, dört yüz kişi kadardı ve Rasûlullah'ın (sa) mescidinin suffesinde idiler. Onlar, bu ümmetin havâslarıdır. Rasûlullah (as), Mi'rac'dan dönünce Ashâb-ı Suffe'nin, aralarında, o gecede kendisi ve Allah arasında geçenlere dair rûhî bilgileri ve sırrî konuşmaları müzâkere ettiklerini duyunca hayret etti.

Allah Teâlâ [kudsî bir hadiste] şöyle buyurdu: "إِنَّ السُّلْطَانَ لَا يَطْرُدُ نُدَمَائَهُ عِنْدَ ضِيَافَةِ مَنْ أَحَبَّهُ فَأَنْتَ حَبِيبِي وَهُمْ نُدَمَائِي فَكَيْفَ أَطْرُدُهُمْ عَنْ مَجْلِسِي وَمَجْلِسِكَ / *Padişah sevdiği bir misafiri geldiğinde yanında bulunan sevdiklerini kovmaz; sen benim habîbimsin, bunlar da beni sevenlerdir. Onları senin ve benim meclisimden nasıl kovarım*."[3]

Allah Teâlâ şöyle buyurdu: ﴿وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدٰوةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ﴾ "Rablerinin rızâsını isteyerek sabah akşam O'na yalvaranları kovma!"[4] Allah Teâlâ onların sabah akşam devamlı zikir hâlinde bulunduklarını ve onların Allah'ın dostları olduklarını bildirdi. Nitekim [kudsî hadiste] şöyle buyurmuştur: "أَنَا جَلِيسُ مَنْ ذَكَرَنِي / *Ben, beni zikredenin yanındayım*."[5] Allah Teâlâ onları kendi iradesiyle başkalarından özel kıldı. Diğer insanların tümü Allah'tan (dünyalık) talep etmektedir. Allah dostları ise O'ndan hiçbir şey istemeyip sadece O'nu (rızâsını) istemektedirler. Nitekim şâir şöyle demiştir:

1 Bk. M. Nazif Şahinoğlu, "Kemâl-i Hucendî", *DİA*, https://islamansiklopedisi.org.tr/kemal-i-hucendi. (çev.)
2 Kemâl-i Hucendî, *Dîvân*, Gazel nr. 833. https://ganjoor.net/khojandi/ghazalkk/sh565.
3 Bu rivayete temel hadis kaynaklarında ulaşılamamıştır. (çev.)
4 el-En'âm, 6/52.
5 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, I, 108 [1224]; Beyhakî, *Şuabu'l-Îmân*, II, 171 [670].

وكل له سؤل ودين ومذهب   ووصلكم سؤلي وديني رضاكم

Herkesin ondan bir arzusu, dini ve tuttuğu bir yol vardır
Benim arzum ise sana olan vuslatımdır, dinim de rızândır[1]

Sonra tekrar konuya dönüp deriz ki, Hz. Şeyh bir gün bize şöyle haber verdi: Öncekilerin uyguladıkları usûl, talebelerin resmî (zâhirî) ilim tahsilini tamamlayıncaya kadar medreselerde kalmaları şeklindeydi. Zâhirî ilimleri tamamlayıp sûrî kemale ulaşan talebelerden Allah'ın talebinde muvaffak kıldıkları, mânevî kemali tahsil için kâmil ve faziletli şeyhlerden birinin dergâhına gider, böylece ilim ve amel, sûret ve mâna, şeriat ve hakikat bakımından kendi nefsini [bir mürşidin gözetiminde] kemale erdirirdi. **[119[a]]** O dergâhlarda zâhirî ilim öğretilmezdi. Aynı şekilde medreselerde de bâtınî ilimler müzâkere edilmezdi. Onlar "لِكُلِّ مَقَامٍ مَقَالٌ وَلِكُلِّ مَقَالٍ رِجَالٌ / Her makamın bir sözü ve her sözün de bir eri vardır." sözü ile amel ediyorlardı. Zira dergâh ehli, ilim ve tahsil ehliydi, [başkaca] ders almaya ve ilim öğrenmeye ihtiyacı yoktu. Fakat durum bugün cehâlete dönüşmüştür. Ne dergâhta hayır kaldı, ne de medresede ilim...

Hz. Şeyh dedi ki: "İşte bu nedenle Allah Teâlâ önce beni zâhirî ilmi ihyâ etmek suretiyle bu dini ihyâ etmek için harekete geçirdi. O nedenle önce resmî (zâhirî) ilimleri öğrenmek istemeyen bir kimseyi, seyrüsülûk eğitimine kabul etmem ve kesinlikle ümmî birini de halife yapmam. Ancak ona ilm-i hâli tam ve kâmil bir şekilde tâlim edip meleke hâsıl olduktan ve hiç olmazsa Türkçe yazılmış kitaplardan çıkarsama (istihraç) kabiliyeti ortaya çıktıktan sonra ona hilâfet veririm. Çünkü maksat ilimdir; ilim ise birdir, lügât ve lisanların değişmesiyle değişmez."

Ben [Bursevî] derim ki: Hz. Şeyh'in (Allah onun ruhunu dinlendirsin) izlediği metot, önce zâhirî ilim öğretmek, daha sonra [mânevî eğitimini tamamlatarak] halifelik vermekti. Eğer talebenin Arapça öğrenmeye istidadı varsa onu usûlüne göre ilim öğrenmeye sevk ederdi. Arapça öğrenmeye kabiliyeti yoksa herhangi bir şekilde Türkçe kitaplardan ilim öğrenmeye teşvik ederdi.

---

1 Bk. Ahmed b. Ömer b. Muhammed Necmüddin el-Kübrâ, *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye fi't-Tefsîri'l-İşâriyyi's-Sûfî*, Lübnan 2009, II, 354.

Eğer, "İnsan mânevî ve sûrî kemaller için kabiliyetli bir şekilde yaratıldı. İnsanlar içinde Arapçayı öğrenmeyecek bir kişi olabilir mi? Şayet varsa bu onun tembelliğinden ve bu konuda yeteri kadar çalışmamasındandır." dersen, **[119b]** şöyle cevap veririm: İnsan her ne kadar bunu öğrenmek için kabiliyetli yaratıldı ise de istidatlarda farklılıklar vardır. Kimi insan kendisini her yönden terbiye edecek küllî bir isme sahip iken, kimi insan da cüz'î bir isme sahiptir ve onunla sınırlı kalır. Bilmez misin ki bazıları, fıtrat ve cibilliyeti hasebiyle, latîf bir lisan olsa bile Farsça konuşmaktan âciz kalır. Arapçayı da buna kıyas et. Birine göre kolaydır ama ona istidadı olmayan birine göre de zordur.

بوریا باف اگرچه بافنده است   نه برندش بکارگاه حریر

Hasır ören kişi her ne kadar bir dokuyucu (örücü) ise de
Onu ipek dokunan yere götürmezler [1]

Serçe kuşunu görmez misin ki bülbül gibi ne konuşabilir ne de terennüm edebilir. Kim bülbül gibi şakıması için serçeye eğitim vermeye çalışsa emeği boşa gider. Böyle bir kimsenin durumu, suyun üzerine yazı yazan kimse gibidir. Hz. Şeyh, kabiliyeti olmayan[2] birine şeyh olabilmesi için ruh üflemeye kâdir değildir. Şâir ne güzel söylemiştir:

توان پاك كردن از زنگ آينه   و ليكن نه يايد از سنگ آينه

Aynadan pası gidermek kâbildir
Fakat taştan ayna yapılmaz[3]

Hikâye edildiğine göre ümmî bir şeyhten kibir ve inatla [onu zor durumda bırakmak için] vaaz etmesini istediler. Ümmî şeyh o gece mahzun bir hâlde uyudu ve rüyasında Rasûlullah'ı (sa) gördü. Ona vaaz kürsüsünde oturmasını işaret buyurdu. Uyandığında âlimlerin hayrete düşeceği bir ilimle konuştuğunu görünce şöyle dedi: "Akşam Kürt olarak yattım, sabah Arap olarak kalktım."

---

1 Sâdî, *Bostan ve Gülistan*, çev. Kilisli Rıfat Bilge, İstanbul: Meral Yayınevi, 1980, s. 499. (çev.)
2 [الشيخ ليس له استعداد] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [الشيخ له استعداد] şeklinde kaydedilmiştir.
3 Sâdî, *Bostan ve Gülistan*, s. 203.

Bu durum, başkasıyla kıyas yapılamayacak ilâhî bir ihtisastır. Kabiliyet, o fiile yakın bir güç varsa ortaya çıkar. Eserinin zuhûru âniden ortaya çıkınca, cahil kişi bu fiilin istidad olmadan meydana geldiğini ve onun cilâ ile parlatılabilen taştan yapılmış bir ayna gibi olduğunu zanneder **[120[a]]** ama öyle değildir. *Mesnevî* sahibinin,

گر تو سنگ صخره و مرمر شوی   چون به صاحب دل رسی گوهر شوی

Katı taş ve mermer bile olsan
Gönül sahibine erişirsen cevher olursun[1]

sözünde işaret edilen hakikat, istidat sahibine nisbetle böyledir; zira aktar ve tabip, zamanın bozduğunu düzeltemez. Bilmez misin ki Şeyh Sâdî bu hakikati nasıl dile getirir:

چون مخبط شد اعتدال مزا   نه عزيمت اثر[كند] نه علاج

Mizâcın itidali bozulunca
Ne efsun tesir [eder] [2] ne de ilaç[3]

İlaç "cismanî" veya "ruhanî" olmak üzere iki kısımdır. Birincisi, zâhirî hastalıklarla ilgili olup onu tabipler yapar. İkincisi ise bâtınî hastalıklarla ilgili olup ilâhî hekimler tarafından yapılır. Her ikisi de kabiliyeti olan içindir, kabiliyeti olmayana bir faydası yoktur. Geri zekâlı birinden kahramanlık, âdet kanından çocuk olmasını bekleme! Bazı kendini beğenmişler gördüm. Çalışmadan, herhangi bir hazırlık yapmadan, istidadının varlığı ve yokluğu gereğince himmet ve nefes (feyiz) kabiliyetleri var mı yok mu bilmeden, kendilerine himmet ve feyizde bulunacak birini ararlar. Ne de tamah ederler![4] Eğer sen bu adam hakkında, "Bu kişi Eş'ab'dan[5] (ö. 154/771) daha tamahkârdır, çalışmadan ve yorulmadan talep ve maksadın husûle gelmesini temenni ediyor." dersen, doğru söylemiş olursun. O nedenle boş hevesin bir mânası yoktur. Şayet maksadına

---

1 *Mesnevî*, I, beyit nr. 722.
2 [كند] kelimesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada kaydedilmemiştir.
3 Sâdî, *Bostan ve Gülistan*, s. 464.
4 [أطمعه] kelimesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [أطعمه] şeklinde kaydedilmiştir.
5 Bu kişi Abdullah b. Zübeyr'in azadlı kölelerinden Ebu'l-Alâ' Eş'ab b. Cübeyr olup Hz. Osman'ın şehit edildiği gün dünyaya gelmiştir. Eş'ab, tamahkârlığı ve cimriliği ile literatüre, sözlüklere ve doğal olarak tarihe geçmiş, "Eş'ab'tan daha tamahkâr", "falancada Eş'ab tamahı var" şeklinde darb-ı mesel olmuş bir kişiliğe sahiptir. Bk. Ebû Hilâl Hasan el-Askerî, *Cemheretü'l-Emsâl*, Beyrut: Dâru'l-fikr, ty. II, 25. (çev.)

ulaşmak için çalışıp gayret ederse, Allah, hikmeti dilediğine verir. Bunun hakikati şudur: İstidat lisanı, kemal ve noksan olarak bazı şeyler ister. Kişi, ilim ve kararlılık yerindedir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ﴿يَسْئَلُهُ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ﴾ "Göklerde ve yerde bulunanların hepsi O'ndan ister (O'na muhtaçtır). O, her an yaratma hâlindedir."[1] İş, onun ayn ve vücûd neş'etindeki iradesi üzerine gerçekleşir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur: ﴿اِنَّ رَبَّكَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾ "Kuşkusuz Rabbin **[120ᵇ]** çok iyi bilendir, hikmet sahibidir."[2] Zuhûra gelen her şey, mümkinât aynlarının hâllerinden başka bir şey değildir. Onlar bundan gafil olsalar da Allah kıyamet gününde aralarında hükmedecektir. ﴿قُلْ فَلِلّٰهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ﴾ "*Kesin delil ancak Allah'ındır*, de."[3] Bunu iyi anla.

Bunu anladıysan bil ki Hz. Şeyh (ks), aynasında, nihaî istidadının sûreti ortaya çıkana değin ilim öğretmede akıllı akılsız herkes için biraz aşırıya kaçan biriydi. Talebeleri teşvik etmek, akıl sahiplerinin ve gayret ehlinin zihinlerini harekete geçirmek için sürekli araştırıp yazardı; çünkü bu bir kamçı gibi olduğu için onu her zaman yapmak gerekir.

Denilmiştir ki, kişilerin en akıllısı bile akıllı kişilerle müşâvere etmekten müstağni değildir. Kadınların en verâlısı bile (erkek) bir eşe ihtiyaç duyar. Hayvanların en canlısı dahi kamçıdan müstağni değildir. İşte bu şekilde ilim de elbise gibi eskir, muktezâ-yı hâl onun yenilenmesini gerektirir. Bazıları, "Her yüzyılda aklı tam ve kâmil biri doğar. İyâs'ın [b. Muâviye] da (ö. 122/740?) onlardan olduğu kabul edilirdi."[4] demiştir. Zira o, zekâ ve akılda darb-ı mesel olmuştu. *İnsânü'l-Uyûn*'da[5] şöyle denilmiştir: "Umulur ki bu, şu hadiste murad edilen şeydir: يَبْعَثُ اللّٰهُ عَلَى رَأْسِ كُلِّ مِائَةِ سَنَةٍ مَنْ يُجَدِّدُ لِهَذِهِ الْأُمَّةِ أَمْرَ دِينِهَا / *Allah, her yüzyılın başında bu ümmet için din ile ilgili işleri yenileyecek birini (müceddid)*[6] *gönderir*."[7]

---

1 er-Rahmân, 55/29.
2 Yûsuf, 12/6.
3 el-En'âm, 6/149.
4 Bk. Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 2003, III, 374; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Hindistan: Matbaatu Dâireti'l-Maârifi'n-Nizamiyye, 1326, I, 391.
5 Bk. Ebü'l-Ferec Nûreddin Ali b. İbrâhim b. Ahmed el-Halebî, *es-Sîretü'l-Halebiyye (İnsânü'l-Uyûn),* Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1427, I, 99. (çev.)
6 Bk. Tahsin Görgün, "Tecdid", *DİA*, https://islamansiklopedisi.org.tr/tecdid. (çev.)
7 Ebû Dâvûd, "Melâhim", 1.

Yüzyılın başından maksat onun sonudur. Bu da içinde bulunduğu yüzyıl tamamlandığında onun (müceddid) hayatta olup gelecek yüzyılın da başına yetişmesi ile olur.

Her kavim, bu hadis ile kastedilen kimsenin kendi imamları olduğunu iddia etmiştir. Zâhir odur ki (Allah en doğrusunu bilir) hadisten maksat, her taifenin âlimleridir. **[121[a]]** Müfessir, muhaddis, fakih, nahiv ve lügat âlimi yani ulemâdan her sınıf buna dâhildir. Sehâvî (ö. 902/1497), *el-Makâsıdü'l-Hasene* adlı eserinde bu şekilde zikretmiştir.[1] ﴿كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ﴾ "Her bir grup kendi katındaki (dinî anlayış) ile sevinip böbürlenmektedir."[2]

Gerçek şudur ki âlemin salâhı iki şeye bağlıdır: İlim ve adâlet. İlim, zâhir ve bâtın olmak üzere iki kısımdır. Her zaman her ikisinin de ehli mevcuttur. Fakat vaktin istidadına göre zuhûr, hafâ, red ve kabul bakımından hâlleri birbirinden farklıdır. Tecdîd işi ise zuhûr ve kabule bağlıdır. Adâlet ise enfüsî ve âfâkî olmak üzere iki kısımdır. Adâlet konusunda tam olarak mazhariyete lâyık olan sultandır veya onun hükmünde olandır. Bu ismin eseri, ancak şer'î ilimle amel etmekle ortaya çıkar. Adâlet izhârı önce iç âlemde (*enfüs*), sonra dış âlemde (*âfâk*) gerçekleşir. Dış âlemde kâmil mânada ortaya çıkması ancak kılıç ile olur, çünkü zamâne insanını ancak kılıç sahibi (ebû seyf/idareci) ıslah edebilir. İş, kim olursa olsun ilmiyle amel eden âlimlerin ilmi ve hainlere kılıç çeken sultanların ve emîrlerin adâleti ile sınırlanmıştır. Bu ise her yüzyılın başında kemal üzere gerçekleşir zira insanın bir ömrü olduğu gibi zamanın da bir ömrü vardır.

Yüzyılın başı doğumun başlangıcı, sonu da ölüm vakti gibidir. Nasıl doğan bir çocuk yavaş yavaş güçleniyor, kemale doğru gidiyor ve ta ki bir genç olduktan **[121[b]]** sonra duyuları körelene, gücünü kaybedene, vücudunun parça ve organları zayıflayana dek yavaş yavaş inişe geçiyor ve nihayetinde ölüyorsa işte zaman da ilk yüzyılda kemale doğru yükselir, sonra bir bedrin (dolunayın) hilâle dönüşmesi ve sonunda kaybolması gibi noksanlığa doğru gider. Burada noksanlığa doğru gitmekten maksat, insanların hâllerinin bozulması ve yeryüzünün salâhından sonra fesada uğramasıdır.

---

1 Sehâvî, *el-Makasıdü'l-Hasene,* s. 203-204. (çev.)

2 er-Rûm, 30/32.

Herkes tarafından kabul edilir ki mizaçta bir bozulma olduğunda önceki iyi hâline tekrar dönüp düzelmesi için onu itidale sevk edecek bir ilaç ve ıslaha ihtiyaç vardır. Yine bilinir ki buradaki yaşlı kadın yani dünya, sadece bir defa ölecektir ama sürekli doğurur, defalarca hasta olur ve onu tedavi etmek de ancak ilim ve kılıç ile hâsıl olabilir.

İlâhî hekîm olan Hz. Şeyh (Allah onun ruhunu dinlendirsin) 1060'lı yılların başlarından yüzyılın sonuna kadar kırk yıl süreyle zâhirî ve bâtınî ilimlerle tedavi işiyle uğraşmıştır. Bu süre zarfında büyük eserler ortaya çıktı. Hiçbir akıl sahibi, onun, bu yüzyılın başındaki dinin müceddidi olduğu konusunda şüphe duymaz. Ancak şu kadarı vardır ki henüz kılıç (sahibi bir idareci) zâhir olmamıştır. Şu an sene 1103'tür. ﴿لِلّٰهِ الْأَمْرُ مِنْ قَبْلُ وَمِنْ بَعْدُ وَيَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ بِنَصْرِ اللّٰهِ﴾ "Önce olduğu gibi sonra da Allah'ın dediği olur. O gün mü'minler Allah'ın yardımı sebebiyle sevinecekler."[1] Her gelecek yakındır ve her ecelin bir kitabı vardır.[2] Kılıç ve kılıç ehlinin ortaya çıkmasının şartı, bunların ikinci asrın başında, ilk senesinde olması değildir. **[122ª]** Çünkü başlangıç, son gibi izâfîdir. Bu konuda ancak cahil kişi münakaşa eder.

Hz. Şeyh'in tedvîn kalıbında tamamladığı ilk şerhi, münazara ve âdâb konusundaki *Fethu'l-Bâb ale'r-Risâleti'l-Adudiyye*'dir. Bu eser, zâhir ilmine dair olup hakikat ilmiyle ilgili değildir. Bu risâle, Kostantiniyye'de tedvîn edilmiştir. Buraya gelmeden önce Rum diyarlarından Filibe şehrinde iken *Fusûsu'l-Hikem* üzerine bir şerh yazmıştı. Sonra onu yaktı. Nitekim bu duruma bir önceki bölümde onun hikemî kitaplarını zikrederken işaret etmiştik. Bizzat kendisinden duydum (Allah ondan razı olsun) ki şöyle demişti: "Kostantiniyye'ye geldiğim zaman bana bâtın ilmini gizleyip zâhir ilmini izhâr etmem işaret edilince, yanımda ne mal ne de kitap vardı; çünkü Rum diyarında iken pek çok hediye verilmesine rağmen kabul etmemiştim. Sonra bir âlimden *el-Mutavvel*[3] kitabının bir nüshasını ödünç olarak istedim ancak o âlim benim bu kitaptan bir şeyler çıkartıp istifade etmemi uzak gördü. Çünkü

1 er-Rûm, 30/4-5.

2 Bk. Ra'd, 13/38.

3 *el-Mutavvel*: Sekkâkî'nin *Miftâhu'l-Ulûm*'unun belâgatla ilgili bölümü için Hatîb el-Kazvînî'nin kaleme aldığı *Telhîsü'l-Miftâh* üzerine Teftâzânî tarafından yazılan bir şerhtir. Bk. Mehmet Sami Benli, "Miftâhu'l-Ulûm", *DİA*, https://islamansiklopedisi.org.tr/miftahul-ulum. (çev.)

gönderdiğim kişiye, 'Meânî ilmini öğrenmek zordur. Özellikle *el-Mutavvel* kitabı bu konuda yazılmış en önemli kitaptır. *el-Mutavvel* kitabının içindeki yollar engebelidir; ona ulaşmak zordur. Kitabı ödünç olarak isteyen kişinin, bu kitabın beyân ve bedîînden bir şey anlayacak kudreti var mı, onun aklı buradaki düğümleri çözebilecek mi?' demiştir."

Hz. Şeyh şöyle dedi: "Bu haber bana ulaşınca Allah Teâlâ'ya yönelerek O'na yalvardım. Bana izahı mümkün olmayacak derecede bazı ilimler ile kuvvetli bir Arapça bilgisi verdi. Nahiv, meânî ve usûl ilimleri bana musahhar kılındı. **[122b]** Öyle ki sanki bu ilimler benim için sarftaki emsile kitabı gibi oldu. O anda bana *el-Mutavvel* kitabına hâşiye yazmam işaret edildi ve olanlar oldu. Minnet sadece Mennân olan Allah içindir." [1]

Ben [Bursevî] derim ki: Hz. Şeyh, *el-Mutavvel* kitabına hâşiye yazarken ben de kendisinden okurdum. Bu, hicrî 1085 tarihine tekabül ediyordu. Talebeler onun daha önce zikri geçen yeni evinin üst katında toplanıyordu. Kendisi de hâşiyeyi haremdeki hamamın yanındaki odada yazıyordu. İkindiden sonra akşama kadar da ders veriyordu. Oturuşunda, konuşmasında ve özellikle derste âdâba riayet ederdi. Yanındaki talebelerin kitabı yere koymalarına izin vermezdi. Kendisi ders verirken hep ezbere okur ve ders esnasında asla eline kitap almazdı. Vefat edinceye kadar bu böyle devam etmiştir. İlme tâzim olsun diye kitabın göğüs hizasında tutulmasını isterdi. Şirazeli olmasa bile hiçbir zaman kitabın içinden belli bir cüzün çekip çıkartılmasına ve ondan [dağınık bir şekilde] okunmasına râzı olmazdı. Bilakis kitabın bütün olarak ele alınmasını emrederdi. Meclisi vakar ve sükûnet içindeydi. Bazen dilinde tutukluk olup lehçesinde konuşma güçlüğü çekenlerle şakalaşırdı, zira hâlinin ağırlığı ve makamının büyüklüğüne rağmen hafif bir ruha sahip olup yapmacık davranmazdı. Derse başlamadan önce Allah Teâlâ'nın şu kelâmını sûrenin sonuna kadar okuması için talebelerden birini görevlendirirdi: ﴿هُوَ اللّٰهُ الَّذ۪ي لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ﴾ "O, kendisinden başka tanrı olmayan Allah'tır."[2] Dersi, hazır bulunanlarla birlikte defalarca cehrî olarak kelime-i tayyibe (tevhid) ile bitirip ardından Fâtiha sûresini okurdu. Âdet hâline getirdiği hususlardan biri de kitap tamamlandığında

1 [والمنّة لله المنّان] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [والمنّة والمنّان] şeklinde kaydedilmiştir.
2 el-Haşr, 59/22-24.

musannifine dua etmekti. **[123[a]]** Hz. Şeyh, *el-Mutavvel* sahibi Saʿdeddin et-Teftâzânî'yi (ö. 791/1389) metheder ve şöyle derdi: "Onun eserlerinde Seyyid Şerîf'in telifatında olmayan bir bereket vardır. Bu yüzden Şerîf'inki değil de onun eserleri daha çok kullanılır."

Kısa ve özlü konuşur,[1] konuyu muhatabının anlaması için gayret gösterirdi. İʿrab hatasına, [ders esnasında yanındaki ile konuşulmasına, ona buna bakılmasına ve kapıdan gelenle meşgul olunmasına rızâ göstermezdi.][2] Dersi işlerken metin ve metin hükmündeki eserlerle yetinirdi. Bunu da tavsiye eder ve şöyle derdi: "Kuşkusuz şerhler, hâşiyeler, uzun ve geniş yazılan kitaplar öğrencinin dikkatini dağıtır ve tahsil müddetini uzatır."

Salı ve cuma günlerinde ders yapmaz ve "Cuma günü mü'minlerin bayramı, salı günü de talebelerin tatil günüdür." derdi. Onlarda yoğun ders meşguliyeti nedeniyle okumaya karşı bir soğukluk ve bıkkınlık olmaması ve tatil münasebetiyle talebelerde mütalaa ve tahsile[3] sevk edecek bir canlılık ve yeni bir genişlik hâsıl olması için özellikle salı günü onları serbest bırakırdı. Bu sebeple cuma ve salı günleri ders yapmaz ve yapılmamasını tavsiye ederdi. Bir defasında Edirne'deki halifesi Şeyh Seyyid Abdülbâki'nin bir mektubu geldi. Mektubunda cuma dâhil haftanın yedi günü dersle meşgul olduğunu söylüyordu. Hz. Şeyh bunun üzerine hiddetlendi ve bunu aşırılığa gitme (*ifrat*) olarak değerlendirip hatasından dönmesi konusunda kendisini uyardı.

Bundan ibret al, ehl-i vüsûl ve âdâbın izinden gitmekle yetin. Ta ki onlara açılan kapılar sana da açılsın; zira bütün hayır ve bereket, onlara tâbi olmaktadır, müstakil davranmakta değil. Nitekim bu hususlar, metinlerde tafsilî ve icmalî olarak anlatılmıştır. Sonra usûl konusunda *Kitâbü't-Telvîh*[4] üzerine kendi hâşiyesini yazdı. **[123[b]]** Buna başlamadan önce sadece Kul Camii ve Zeyrek Zâviyesi harîminde barınan tasavvuf ehli havâs dışındaki kimselerin dersine katılmasına izin vermiyordu. (Zikri geçen cami ve zâviye ile ilgili daha önce bilgi verilmişti.) Dersini takip eden tasavvuf ehli

---

1 [الإقتصار] kelimesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [الإقتصاد] şeklinde kaydedilmiştir.

2 [ولا بالمكالمة بمن في جنبه ولا بالنظر إليه و إلى من يجيئ من الباب] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada kaydedilmemiştir.

3 [والتحصيل] kelimesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada kaydedilmemiştir.

4 Saʿdeddin et-Teftâzânî'nin (ö. 792/1390) usûl-i fıkha dair Arapça eseri. (çev.)

havâssın sayısı altmışa kadar ulaşmıştı. *et-Telvîh* hâşiyesine başladığında ise [derslere katılım konusunda genel bir izin verdi. Bunun üzerine] takip edenlerin sayısı çoğaldı ve gelenler büyük bir kalabalık ol[uştur]du.[1] Bu meclis, Allah'ın fazlı ve keremiyle kitabın hâşiyesinin hazırlanması bediî bir üslûp ile bitene kadar bu şekilde devam etti. Daha sonra *et-Tenkîh* [2] şerhine başladı ve bu şerhte *et-Telvîh* ve *et-Tavdîh*'in makâsıdını ilâve açıklama ve faydalı bilgilerle bir araya getirdi. Sadece bu şerh bile tek başına Hz. Şeyh'in faziletini[3] ve ilminin genişliğini göstermeye yeterli bir şahittir. Zira zamanın âlimleri, *et-Telvîh, et-Tavdîh* ve *et-Tenkîh* adlarındaki bu üç kitabın, bırakın hâşiye yazmayı veya geniş bir şekilde şerh etmeyi, makâsıdını bile anlayıp idrak etmekten âcizdirler. Ardından *Muhtasaru'l-Meânî* [4] hâşiyesini dört ayda bitirdi. Sonra *et-Telhîs*'in[5] hâşiyesine başladı. O vakit Kıbrıs kalelerinden Magosa Kalesi'nde sürgün hayatı yaşıyordu. Yarısına geldiğinde bir engel çıktı ve diğer ikinci yarısı öylece kaldı. Nihayet ruhunu teslim etti (Allah onun ruhunu dinlendirsin). Bu konu yeri gelince anlatılacaktır. Ey insaf sahibi, hele bir bak! Bu kitapların hâşiyelerini yazmaya "Molla" olarak tanınan Hasan Çelebi İbnü'l-Fenârî'den sonra kimse cesaret edememiş ancak Hz. Şeyh bunu başarabilmiştir. Güneş güneştir, her ne kadar körler onu görmese de! Hz. Şeyh'in telif ettiği kitapların sayısı ondur: *Hâşiyetü Tefsîri'l-Fâtiha*, *Şerhu Miftâhi'l-Gayb*, **[124ª]** *Kitâbü'l-Lâyihâti'l-Berkiyyât*, *er-Risâletü'r-Rahmâniyye, er-Risâletü'l-Berkıyye*. Daha önceki fasılda da beyan ettiğimiz gibi bu kitapların hepsi tasavvufla ilgilidir. *Şerhu'r-Risâleti'l-Adudiyye, Şerhu't-Tenkîh, Hâşiyetü'l-Telvîh, Hâşiyetü'l-Mutavvel, Hâşiyetü'l-Muhtasar*. Bunlar da resmî (zâhirî) ilimlerle ilgilidir.

Seçkin (havâs) talebelerine dair âdeti, resim (zâhir) ile ilgili şeylerin tahsil edilmesinden sonra halvet ve sülûku emretmekti. Onların halvet süresi doksan gündü. Hz. Şeyh, "Kişinin iflâsı ancak bu müddet zarfında ortaya çıkar." derdi. Onun güzîde nefsinde zâhirde ve bâtında bir bereket vardı.

---

1 [أذن إذنا عامّا فكثر المتردّدون من طلبة المدارس وكان الحاضرون جمعا عظيما] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada kaydedilmemiştir.

2 *et-Telvîh alâ Keşfi Hakâiki't-Tenkîh* adlı eser Sa'deddin et-Teftâzânî'ye ait usûl-i fıkha dair Arapça bir eserdir. (çev.)

3 [فضل] kelimesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [أفضل] şeklinde kaydedilmiştir.

4 *Muhtasaru'l-Meânî,* Sa'deddin et-Teftâzânî'ye ait Arap edebiyatına dair Arapça bir eserdir. (çev.)

5 Eserin kütüphane kayıtlarındaki tam adı *Hâşiye-i Magribiyye li't-Telhîs*'tir. Teftazânî'nin *Muhtasaru'l-Meânî* adlı eserinin özetidir. (çev.)

Öyle ki başkasının yanında yıllarca okumakla elde edilen ilim, onun yanında bir yıl okumakla elde edilebilirdi. Terbiye ve irşadı da öyleydi. Onun halvetine girenlerin çoğunun kırk güne ulaşmadan bâtın kapısı açılırdı. Rüyaları nâdiren tâbir eder ve şöyle derdi: "Maksat, Hak Teâla'yı tanımaktır. Rüya -her ne kadar nefis, tabiat, kalp ve ruh ile ilgili hususların bilinmesinde bir payı varsa da- şu kadarı var ki o taayyün hâli olmayıp berzah hâlidir. Maksat, mânayı taayyünde bulmaktır; berzahta değil."

Hz. Şeyh, müridin kabiliyetine göre ona en güzel terbiyeyi verirdi. O şöyle derdi: "Hak mârifetlerden, işiteni kendisi hakkında hayrete düşürecek şeyler vardır." Bir âyet veya hadisi okuduğunda, tesirin şiddetinden ve tahkikin fazlalığından sanki onu taze inmiş sayardı. Halvet zamanında nefsi kıracak hizmetleri yapmayı ve sükût hâlini tavsiye ederdi. **[124b]** Yine günlük sohbete gelinmesini isterdi. Halvet işi tamamlandığında onu halvetten çıkarır ve herhangi bir beldeye halife olarak gönderirdi. Halifesine hakkı ve sabrı tavsiye edip şöyle derdi: "Bu, yolun başlangıcıdır; yolun nihayeti ise kırk yıl sonra gelecektir."

Sen bu durumu anladın. O nedenle sen de kalk ve sahip olduğun mârifetle ne yapman gerekiyorsa onu yap. Ölüm sana gelinceye kadar şeriat ve tarikat dairesinde çalış. İşin sadece bununla sınırlı olduğunu da zannetmeyesin.

Hz. Şeyh şöyle derdi: "Kuşkusuz mürid, şeyhinin yanında yıllarca kalmalıdır ancak zamanın buna tahammülü olmadığı gibi kişinin de böyle bir vakti yoktur. Bize düşen tebliğ etmektir, o da hâsıl olmuştur."

Hz. Şeyh'in ilim ve nasihat sahibi, yüzden fazla nasihat eden halifesi vardır. Kimileri Arap topraklarında,[1] kimileri de Anadolu ve Rumeli diye meşhur olmuş Rum diyarındadır. Yakın zamanda böyle bir cemiyet ve halife bırakma hâdisesi olmamıştır. Bir halifesi için Hz. Şeyh'in şahitliği ile şerh-i sadr gerçekleşmişti.

Hz. Şeyh, haftada sadece bir günü oruçsuz geçirirdi. Bunu da değerli evinde bizzat hizmetinde bulunduğum[2] zaman müşâhede etmiştim. (Bu

---

1 [أرض] kelimesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [بعض] şeklinde kaydedilmiştir.
2 [خدمة] kelimesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [خدمته] şeklinde kaydedilmiştir.

veraset dolayısıyla Allah'a hamd olsun.) Bu eserler, ancak geçmişte Allah Teâlâ'nın Hz. Şeyh'e bir mushaf vermesi ve ona "Kullarımı bana davet et." buyurması dolayısıyladır. Allah'tan bizi ve sizi kulluğun hakikati ile şereflendirmesini diliyorum. Bizi ve sizi Hakk'a davete icâbet edenlerden eylesin. Âmin.

Hz. Şeyh, Kostantiniyye'de kendi yerine büyük oğlu **[125[a]]** Mehmed el-Cûdî'yi halife bıraktı. [(Allah onu korusun) Bu durum, vefatından üç yıl önce gerçekleşti.

Mehmed el-Cûdî hazretleri][1] sekiz yaşında iken Kur'ân-ı Kerîm'i hıfz etti. Sarf ilmini dokuz, nahiv ilmini on, mîzan (mantık) ilmini on bir, münâzara ve âdâb ilmini on iki, belâgat ilmini on üç, usûl ilmini on dört, fıkıh, tefsîr vb. ilimleri ise on beş yaşında okudu. Zamanın çocukları arasında böyle istidat ve kabiliyeti olan birini görmedim. O, doğumuna tarih düşürdüğüm ilk kişiydi.

Bunun sebebi şuydu: Zaman onun doğumuyla şereflendiği ve varlığının nûruyla âlemin gözü aydınlandığı vakit, aklıma onun doğumuyla ilgili Hz. Şeyh'in himmetini üzerime çekecek Türkçe bir tarih düşürme fikri geldi. Nazım erbâbının âdeti olduğu üzere, daha önce kimsenin kullanmadığı bir lakabım[2] olsun istedim. Böylece Hz. Şeyh'in ruhaniyetine yöneldim. Kalbime "Hakkî" lakabını kullanmam ilkâ oldu. Yani gönlüme nisbetimin "Hak" ismine olması fikri düştü.

İsimlerin ve künyelerin semâ cihetinden indiği bildirilmiştir. Onun doğumuna 1085 yılında bir tarih düşürdüm ve Hz. Şeyh'e manzûmeyi arz ettim. Nazmı görünce çok sevindi fakat onun bazı lafızlarını değiştirmemi emretti. Değiştirmemi istediği kelimeler, Hz. Şeyh'i "âlemin kutbu" olarak tabir ettiğim lafızlardı.

Hz. Şeyh şöyle dedi: "Ben kutup değilim, kutbu da asla görmedim.[3] Fakat kutb(un varlığın)a iman ettim." Sonra orada hazır bulunanlara şöyle dedi: **[125[b]]** "Eğer siz de 'Ona biz de iman ettik.' derseniz, o zaman

---

1 [سلّمه الله تعالى ، وذلك قبل وفاته بثلث سنين] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada kaydedilmemiştir.
2 [يتلقّب] kelimesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [يتقلّب] şeklinde kaydedilmiştir.
3 [وما رأيت] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [ولا رأيت] şeklinde kaydedilmiştir.

aramızda bir fark kalır mı?" Ben de "İmanım, burhânî değil ıyânîdir ve zevâli asla kabul etmez. Bu, hâlin hakikatini bilene göre büyük[1] bir mertebedir." dedim.

Ben [Bursevî] derim ki: "Hakkî" lakabını aldıktan sonra *Kitâbü'l-Fusûs*'a göz atmıştım. "Kelime-i İshâkiyye"nin "Hakkî Hikmetin Fassı" olduğunu gördüm. Bu tevâfuk hoşuma gitti. Hz. Şeyh-i Ekber (ks), her ne kadar bazı yerlerde kurbanın İshâk olduğunu sarâhaten ifade etmişse de bazı tevil erbâbı da kurbanın İsmâil olduğunu söylemiştir. Ancak Hz. Şeyh, inkıyâd ve teslimiyette İsmâil ve İshâk'ın bir olduğuna işaret etmiştir. O hâlde kelime-i İsmâiliyye ve İshâkiyye birdir. Bu kelimenin fassı, hakkî hikmettir. Bu fakîrin ismi İsmâil; lakabı da Şeyh-i Ekber'in (ks) *Fusûs*'ta işaret ettiği şekildedir. Yani lakabım onun işaretine uygun gelmiş oldu.

Hz. Şeyhim ve Senedim bana dedi ki: "Hak isminde Melik gibi 'şiddet' anlamı vardır. Hz. Ömer (ra) Hak isminin mazharı olduğu için şiddetli idi. Senin lakabın da 'Hakkî'dir. Bu da şiddeti gerekli kılmaktadır. Bu sebeple sen de akranların tarafından hased edildin." [2] Çoğu zaman bana şöyle derdi: "Ey Hakkî! Kuşkusuz Allah bir hikmete binaen seni bu lakap ile adlandırdı, dolayısıyla onu zâyi etmez."

Bütün noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah'tan basîretlerimizi açmasını, "Ey Allahım, eşyayı bize olduğu gibi göster." sözünde olduğu gibi, hakkı bize olduğu gibi göstermesini diliyorum. Rableri katında sadıklara doğruluklarının fayda vereceği o günde, bizi de hak ve sıdk ehliyle beraber kılsın! O gün fayda verecek olan Rableri katındaki doğruluktur, **[126[a]]** halkın yanındaki sıdk değildir. Kurtarıcı olan birincisidir, çünkü halk katında nice sadık vardır ki Hak katında yalancıdır. Bu durumdan Allah Teâlâ'ya sığınırız.

1 [عظيمة] kelimesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [عظمة] şeklinde kaydedilmiştir.
2 [محسودا] kelimesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [محسورا] şeklinde kaydedilmiştir.

ON İKİNCİ BÖLÜM

HZ. ŞEYH'İN KEVNÎ KERAMETLERİ

Bil ki benim ilmî ve kevnî kerametler konusunun hakikatini anlatmaya ve keramet erbâbının onları hangi makamdan aldıklarını ifadeye gücüm yetmez. Çünkü bu alanda söz dairesi geniştir. Ben ancak şu kadarını derim ki: "İlmî keramet ehli, kevnî keramet ehlinden daha faziletlidir; zira ilmî kerametler; Hakk'ın fiilleri, sıfatları ve zâtı ile ilgili keşfler ile bütün tavır ve mertebelerde hakikatlerin kapılarını açan fetihlerdir. Kevnî kerametler ise sadece kâinat hakikatlerine dâir[1] keşflerdir; çünkü sâlik, ehadiyyet mertebesine ulaşmada ezelî inâyet ona yardım etmezse, etvârdan herhangi bir tavırda kalır ve bu nedenle berzah ehlinden olur. Meselâ anâsır âlemine ulaşır fakat tabiatın ötesine geçemez. Yine onun da ötesindeki ruhlar mertebesine geçemez. Bu mertebe muhakkik sûfîlere göre "âlem-i mele'"; mukallid hukemâya göre de "âlem-i halâ'"dır. Yine böyle bir kimse, onun ötesindeki[2] a'yâna, onun da ötesindeki şuûna ve onun da ötesindeki zâtî ehadiyyet mertebesine geçemez.

Bazıları şöyle dediler: Allah ile halvet anlamına gelen "fenâ" makamına vâsıl olan bir kimse, buraya bütün etvârı aşmak suretiyle gelmiştir. İrşad için tekrar ilk yaratılışa döndürülen de aynı şekildedir. **[126b]** Onlarda galip olan hâl; suda yürümek, havada uçmak, mekânı kısaltmak ve zamanı uzatmak vb. kevnî kerametlerle yani hârikulâdelikler göstermekle ibtilâ olmamalarıdır. Şu kadarı vardır ki böyle kimseler, güçlü bir sâik ve mânevî bir izin varsa kevnî keramet gösterirler. Bu da nâdiren gerçekleşir. Berzah erbabına gelince, onlarda galip olan hâl ise kevnî kerametle ibtilâ olmalarıdır. Ortaya çıkan kevnî kerametlerin çoğu berzah erbabından zuhûr eder, diğerlerinden değil.

---

1 [المتعلّقة] kelimesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [العلميّة] şeklinde kaydedilmiştir.

2 [عند الحكماء المقلّدين و إلى ما وراءها] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [عند الحكماء المقلّدين إلى ما وراءها] şeklinde kaydedilmiştir.

Şayet sen, "Kevnî kerametler niçin ilmî keramet ehlinden nâdiren sâdır olur?" dersen, şöyle derim: Onlar sultanlar menzilesindedir. Kevnî keramet erbabı ise vezirler mertebesindedir. Zâhirî tasarruf, vezirlere verilmiştir. Onlar, sultanların taşımadığı halkın işlerini omuzlarında taşırlar. Bu nedenle havf ve recâ arasında sürekli gidip gelirler ve şöyle niyaz ederler: ﴿رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ اِذْ هَدَيْتَنَا﴾ "Rabbimiz, bizi doğru yola eriştirdikten sonra kalplerimizi saptırma."[1] Nitekim bu durum, ebrârın hâlidir; mukarrebînin değil. Onlar, sultanlar menzilesindedir zira onlar için ne bir korku vardır ne de onlar mahzun olacaklardır.

Velhâsıl, şeytânî âlemden çıkıp Rahmânî âleme girmedikçe kurtuluş yoktur. Şu âyet buna işaret eder: ﴿اِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ﴾ "Aralarından senin samimi kulların hariç…"[2] İhlâslı ve samimi olanlar (مُخْلِص), ihlâsa erdirilenlere (مُخْلَص) nisbetle kalenin dışındakiler ile içindekiler gibidir; çünkü birincisi yani kalenin dışındakiler için kötülüğe karşı diğerinin güvende olması gibi[3] bir emniyet durumu söz konusu değildir. **[127ᵃ]** Ne var ki kevnî keramet ehlinin durumu, merâtib konusunda bilgisi olmayan avam insanlara göre daha üstündür. Ancak evliyanın derecelerindeki farklılık, onların beşerî takat ölçüsünde Allah ile yarattıkları arasındaki irtibat ve âlemin O'ndan neş'et etmesi bakımından Allah'ı bilmeleri sebebiyledir; zira bu konuda beşerî takatin yetersiz kaldığı hususlar vardır. Hayret[4] durağında ikileme düşen kâmiller, bazen bunu yaşarlar ve mârifetin hakikatine ulaşmaktan âciz kaldıklarını ikrar ederler. Nitekim bu konu, büyük ve kâmil şeyhimiz Sadreddin Konevî'nin (Allah onun ruhunu dinlendirsin) *Miftâhu'l-Gayb* şerhi olan *Misbâhu'l-Kalb* adlı eserinde geçmektedir. İşte bu bilgilerle *Mutavvel* kitabının *Haseniyye* hâşiyesindeki şu görüş de reddedilmiş/ortadan kaldırılmış olur: "Peygamber Efendimizin (sa) "إِنَّ مِنَ الْعِلْمِ كَهَيْئَةِ الْمَكْنُونِ لَا يَعْلَمُهُ إِلَّا الْعُلَمَاءُ بِاللّٰهِ" / *İlmin bir kısmı vardır ki gizli sûret (hey'et-i meknûn) gibidir; onu sadece Allah'ı tanıyanlar bilir.*"[5] hadisindeki (ب) harfi mecazen (ل) harfi mânasında olup ilmin sılası değildir. Yani

---

1 Âl-i İmrân, 3/8.
2 el-Hicr, 15/40; Sâd, 38/83.
3 [كأمن هذا] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [كأمنه هذا] şeklinde kaydedilmiştir.
4 [في ورطة الحيرة] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [في ورطة الحيرة] şeklinde kaydedilmiştir.
5 Deylemî, *el-Firdevs*, I, 210 [802]; Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, X, 181 [28942]. Hadisin isnadı zayıftır. Bk. Hâfız el-Irâkî, *Tahrîcu Ehâdîsi'l-İhyâ'*, I, 29.

onu ancak muhlis âlimler bilir, demektir. Nitekim Hz. Peygamber'in (as) şu sözü buna işaret eder: "مَنْ أَخْلَصَ لِلّٰهِ أَرْبَعِينَ صَبَاحاً ظَهَرَتْ يَنَابِيعُ الْحِكْمَةِ مِنْ قَلْبِهِ عَلَى لِسَانِهِ / *Kim Allah için kırk sabah ihlâslı olursa hikmet pınarları onun kalbinden diline akar.*"[1]

Âşikârdır ki "haysiyet" kaydı, onların tashih için sarf ettiği "Mârifet (kavramı), cüz'î konularda; ilim (kavramı) ise küllî konularda kullanılır." sözüne ihtiyaç bırakmaz. O nedenle "Allah'ı tanıdım." denilirken "Allah'ı bildim." denilmez. Kevnî keramet ehlinin çoğunun bu illî-küllî ilimden bir nasipleri yoktur çünkü onların -daha önce de ifade edildiği gibi- çoğu berzâh ehlidir. Allah'tan, arttırılmasını istemeyi emrettiği ilmi isteriz; O'nun işinde tasarrufu değil. Sonra bil ki zikredilen bu iki kerametten bazen sadece biri, bazen de bu ümmetin kâmillerinde olduğu gibi her ikisi de bulunabilir. **[127ᵇ]** Bu nedenle şöyle demişlerdir: Kevnî keramet konusunda dünyada benzeri görülmemiş iki zât vardır. Bunlardan ilki doğudan Rabbânî Şeyh Abdülkâdir-i Geylânî (ö. 561/1165-1166); diğeri ise batıdan Hz. Şeyh-i Ekber'in şeyhi Şeyh Ebû Medyen hazretleridir (Allah her ikisinin de sırlarını takdis eylesin). Bu ikisi, genel olarak başkalarından sâdır olmayan hârikulâde[2] kevnî kerametlere sahip idiler. Yine her ikisi de Allah'ı bilme ve tanıma noktasında kâmil ve ilmî, kevnî kerametleri şahıslarında bir arada toplamış idiler.

Şeyh-i Ekber'e gelince, Ali (ra) Efendimiz gibi o da kıyas dışı olup başkasıyla karşılaştırılmaz; çünkü o "hatmiyyet" makamına ermiştir. Yani velâyet-i hâssa-i Muhammedî'nin hâtemidir ve bu makam ne ondan önce ne de ondan sonra kimseye verilmemiştir. Rivayete göre Şam Müftüsü Şeyh-i Ekber'in öldürülmesi için fetva verdi. Bunun üzerine Şam âlimleri işe bizzat nezâret etmek için müftünün yanında toplandı. Müftünün havuza girip boy abdesti alması konusunda anlaştılar, zira Şam'da ölüm fetvası veren müftünün infaz anında havuza girip boy abdesti alması âdetten idi. Müftünün havuza girdiği sırada bir el peydâ olup müftüyü boynundan

1 Deylemî, *el-Firdevs*, III, 564 [5767]; Kuzâî, *Müsnedü'ş-Şihâb,* thk. Hamdî b. Abdülmecîd es-Selefî, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1407/1986, I, 285 [466]. Çoğu muhaddisler bu rivayete zayıf, bazıları da mevzû demiştir. Bk. Sâgânî, *el-Mevzûʿât,* I, 68 [466]; Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, II, 224 [2361]; Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdîsi'z-Zaʿîfe,* I, 111-112 [38].

2 [من الأمور الخارقة] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [من الأمور الخارق] şeklinde kaydedilmiştir.

tutarak onu boğdu. Müftüyü havuzdan ölü olarak çıkardılar.[1] Bu olay üzerine Şeyh-i Ekber'e iltica edip müftünün cenaze namazını kıldırması için ricâda bulundular. Evliyasına vasıtasız olarak yardım eden Allah, her türlü noksanlıktan münezzehtir. O kahredici el, Şeyh-i Ekber hazretlerinin eli idi. **[128[a]]**

Bunun bir benzeri Molla Fenârî'nin (ö. 834/1430-1431) (Allah onun ruhunu dinlendirsin) Bursa'da medfûn "Hz. Emîr Sultan"[2] olarak tanınan Şeyh Seyyid el-Buhârî'den (ö. 833/1429) naklettiği rivayettir. Şöyle ki Sultan Bâyezid'in izni olmadan kızıyla evlenince sultan, onu ve kızını öldürmek istedi. -Çok öfkeli bir zât olduğu için[3] kendisi "Yıldırım" lakabıyla anılıyordu.- Kırk adamını bu iş için gönderdi. Gelen adamlar haremine girmek için kapıya dayanınca, Emîr Sultan[4] hazretleri şu âyeti okumaya başladı: ﴿اِنْ كَانَتْ اِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً فَاِذَا هُمْ خَامِدُونَ﴾ "(Cezaları) korkunç bir sesten ibaretti sönüp gidiverdiler."[5] Bu âyeti okuyup onlara doğru üfleyince, o anda gelenlerin hepsi helâk oldu. Bu kıssa meşhur ve mütevâtirdir. Bu olağanüstü hâl, Emîr Sultan hazretlerinin kasıt ve himmeti ile idi; zira kendisi tasavvuf yolunda kâmil bir zât idi. Bazen fenâ ehli bir kimseden kastı ve iradesi olmaksızın da bu tür şeyler zuhûr edebilir. Allah Teâlâ bunları, o kimseyi teşrif etmek, basar ve basîret sahiplerine âyetlerini göstermek için aynasından yansıtır.

Şeyhim ve Senedim hazretlerinin (ks) bir gün bu fakîre hitâben anlattığı şey de bu kabildendir. Hz. Şeyh şöyle dedi: "Bir defasında ilmî tecellî cezbeleri bana galip gelmişti. Allah Teâlâ beni Hz. İbrâhim'in mancınık ile ateşe atıldığı andaki tecerrüd sırrına muttalî kıldı. Bu hâl, Edirne'yi ziyaretimde oldu. Halifem Şeyh Seyyid Abdülbâki için bina edilen dergâhın mescidinde idim. Sabah namazı için kâmet getirilmişti. Ben hemen Hz. İbrâhim'in (as) bu tecerrüd hâline kendimi benzetmek istedim ve üzerimdeki bütün libası çıkartarak **[128[b]]** sadece avret mahallini kapatacak kadar bir örtü bıraktım. Bu tecerrüd hâlinde iken namaza başladım. Orada

---

1 [فخنقته فأخرجوه] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [فخنفته فأخرقوه] şeklinde kaydedilmiştir.
2 [السلطان] kelimesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada kaydedilmemiştir.
3 [ولذا] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [ولذلك] şeklinde kaydedilmiştir.
4 [السلطان] kelimesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada kaydedilmemiştir.
5 Yâsîn, 36/29.

bulunan cahil sûfîler, benim deli olduğumu, bana bir büyü ya da benzeri bir şey yapıldığını zannedip bana o anda vâkî olan mânevî bir hâl olduğunu anlayamadılar. Benim maksadım zâhirin bâtına ve sûretin mânaya uygun olmasından başka bir şey değildi. Nitekim selef de bazı işlerde zâhir ile bâtının mutâbık olması için bâtınî temizlik yaptıkları vakitte şeriatla tarikatı cem etmek üzere zâhirî temizlik de yaparlardı. Yine aynı nedenle bir çeşit kalbî tecerrüd hâsıl olduğunda, sûrette de bir tecerrüd gerçekleştirirlerdi. İnsanlar dağıldıktan sonra mescitte tek başıma kaldım. Bana 'Mürtezâ Dede' denilen birini gönderdiler. İki elimden tutup sırtıma doğru kıvırarak bağladı. O anda gönlüme ﴿إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللّٰهِ الْاِسْلَامُ﴾ 'Allah katında din kesinlikle İslâm'dır.'[1] âyeti düştü. Bunun üzerine teslimiyet ve boyun eğmede İbrâhimî millete tâbi oldum ve bana sükût hâli hâkim oldu."

Mürtezâ Dede, bu olaydan yıllar sonra Selânik yakınlarındaki Baba Köyü'nde Hz. Şeyh'in halifesi oldu. Affetmek, enbiya ve evliyanın ahlâkındandır. Af, -naslarda ifade edildiği gibi- Allah'ın sevilen bir ahlâkıdır. Mürtezâ Dede, Hz. Şeyh hayatta iken orada vefat etti.

Hz. Şeyh şöyle devam etti: **[129a]** "Beni ellerim ve ayaklarım bağlı bir şekilde zâviye hareminin bir hücresine hapsettiler ve bu hâlde bırakıp kapıyı üstüme kilitleyerek gittiler. Ben bu hâlde iken sabah namazına kalktım. Bana yaptıkları şeyi, mescitte namazı henüz tamamlamadan önce yapmışlardı. Sonra Hüdâyî hazretlerinin Türkçe olarak Rasûlullah'ı (as) anlattığı şu ilâhisini[2] yüksek sesle okumaya başladım:

Kudûmün rahmet ü zevk u safâdır yâ Resûllallah
İlâhînin maktaʿına geldiğimde -ki şöyledir-,

Hüdâyî'ye şefaat kıl eğer zâhir eğer bâtın
Kapuna intisap etmiş gedâdır yâ Resûlallah[3]

beni, anlatılması mümkün olmayan bir vecd, iştiyâk, inleme ve tazarrû hâli aldı. Bir anda bağlı bulunan elim ve ayağım çözüldü. Allah'ın izniyle

---

1 Âl-i İmrân, 3/19.
2 [إلهيا] kelimesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada kaydedilmemiştir.
3 Aziz Mahmûd Hüdâyî, *Dîvân-ı İlâhiyât* (tıpkı basım ve çeviri), haz. Mustafa Tatçı-Musa Yıldız, İstanbul: Kitapevi, 2005, s. 43-44.

kilidin dili dağıldı ve kapı açıldı.[1] Dışarı çıktım, kapının önünde bir ibrik su buldum ve abdestimi tazeleyip hâlim üzere devam ettim. Beni görünce, büyük şaşkınlık geçirip hâlimi yücelttiler. Fakat onlar gerçekte içerisinde bulunduğum hâlin hakikatini bilemediler ve bâtının hâlinden gafil oldular. Eğer o hâlin hakikatini ya da bâtınını bilmiş olsalardı, bana ettiklerini yapamayacaklardı. Bilmez misin ki Şeyh San'ânî'nin sûfîleri, onda şeriatın zâhirine muhâlif bir hâl görünce etrafından dağıldılar. Onun bu kıssası meşhur olup Şeyh Ferîdüddin Attâr (ks) hazretlerinin *Mantıku't-Tayr* adlı eserinde uzun uzadıya anlatılır. **[129b]**

Ben derim ki: Şeyh San'ânî, âşık olduğu bir kız için domuz çobanlığı yapmış ve beline "Zünnar" bağlamıştı. Her ikisi de -her ne kadar tevil erbabına göre bunların bir tevili varsa da- şer'-i şerîfin zâhirine muhâliftir. Şeyhim ve Senedim hazretlerinin yaptığı soyunma (*tecerrüd*) ise şeriatin zâhirine muhâlif değildir, çünkü avret mahallinin kapatılması ile dedikodu kesilip yerme ve ayıplama yolu da kapanmıştır. Şu kadarı var ki soyunma (*tecerrüd*) kapısı, banyoda ve ihramda olduğu gibi bazı zarûrî hâllerde açıktır. Soyunma isteğinde her ne kadar kerâhet ve âdete muhalefet hâli varsa da bu durum delilik (*cünûn*) veya sihir isâbet etti zannıyla Hz. Şeyh'in[2] bağlanıp hapsedilmesini gerektirmezdi. Onlar ancak cehâletleri sebebiyle bunu yapmışlardır; zira onlar mef'ûl fâildirler; çünkü şeytan yapmak istediğini onlara yaptırmıştır. İşi buna göre yapmışlar, hâlin hakikatini anlamayıp kemal ehlinin kıymetini bilmemişlerdir. Hz. Şeyh'in lisanıyla onlarla ilgili bir şiir söylemek bana vâcip oldu:

لم يعرف الدهر حقي ضيّعني　　فكيف يعرف قدر اللؤلؤ الصدف

Zaman (*dehr*), kadrimi bilemeden zâyi etti beni
İncinin değerini sedef nasıl bilir

Keşke sözüm o cahillere ulaşsaydı. Fakat Allah Settâr'dır. Kabir onları örtmüştür. Toprak onların hepsinin üzerini kapatmıştır. Herkesin yaptığı amel ve vebâli gerektiren fiiller kendisine bildirilecektir. Bak işte tasavvufa intisap ettikleri ve tanışık oldukları hâlde sûfîler bile Hz. Şeyh'in hâlini

1 [فراشة القفل] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [فراشة الفضل] şeklinde kaydedilmiştir.
2 [الشيخ] kelimesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [الشيئ] şeklinde kaydedilmiştir.

bilemediler. Onlar bilmezlerse tasavvuftan nasibi olmayanlar bu hâli nasıl bilebilirler? **[130[a]]** Allah'a yemin olsun ki onu çok az kişi anlamıştır. Onu anlayan, emrine Hz. İsmâil gibi teslim olan kimsedir. Hz. Şeyh'i, bu kubbede ancak basîretinden şaşılık perdesi kalkanlar ve kalbine ehadiyyet-i evveliyyet sırrı tecellî edenler görür. Fırsat ve vaktin kaçırılmasından sonraki üzüntünün bir faydası olmaz. Öfke ve kızgınlıktan sonra parmak ısırmanın da bir yararı yoktur. Ey sûfîler! Size gereken şey, gözleriniz varsa eserleri müşâhede etmek; sanatınız varsa nûrları mütalaa etmektir. Kim şeyhin Rabbine ibâdet ediyorsa bilsin ki o Rab ölümsüzdür. Siz, ölmeyen bir dost edinmede ne durumdasınız?

Hadiste şöyle buyrulmuştur: "طُوبَي لِمَنْ رَآنِي وَلِمَنْ رَآي مَنْ رَآنِي وَلِمَنْ رَآي مَنْ رَآي مَنْ رَآنِي وَلِمَنْ رَآي مَنْ رَآي مَنْ رَآي مَنْ رَآنِي فَكُونُوا مِنَ الرَّآئِينَ وَلَا تَكُونُوا مِنَ الَّذِينَ يَنْظُرُونَ وَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ / *Beni görene ne mutlu! Beni göreni görene ne mutlu! Beni göreni göreni görene ne mutlu! Beni göreni göreni göreni görene ne mutlu! Siz görenlerden olunuz; bakıp da görmeyenlerden olmayınız.*"[1] Biliniz ki Rasûlü ve onun vârisini görmek, tahkik ehline göre Yüce Allah'ı görmek (rü'yetullah) gibidir. Bu rü'yete mazhar olanlara dünyada ve âhirette müjdeler olsun!

Şeyhim ve Senedim hazretlerinin varak ve sayfalar üzerine değil de gözbebeklerine nakşedilmesi gereken hayrete düşürücü kerametlerinden biri de şudur: Yanımda hakikate dair yazılarının bulunduğu ona ait bir mecmua vardı. Ancak bir sayfada anlayamadığım yerler oldu. Onları, yanına gittiğimde sormak için tespit etmiştim. *Fusûsu'l-Hikem* kitabını okumak için âdetim üzere[2] odasına girdiğimde[3] **[130[b]]** her günki gibi halvet hâlinde idi. İkimizin dışında sadece Allah vardı. Mecmuayı yanı başımda bulunan bir yastık üzerine koydum ve hızlı bir şekilde okumaya başladım. Amacım dersi hemen bitirip mecmuadaki anlayamadığım yerleri sormaktı. Ben bunu içimde gizlemiş ve hazırlanmış iken şeyhim durumuma keşfen muttalî olup bana dönerek, "Şu mecmuayı aç, falan yerdeki konuya bak ve orayı bana oku; orada senin dersine münasip şeyler vardır. Şu anda bunun

1 Hadisin kısa metni için bk. Abd b. Humeyd, *el-Müntehab min Müsnedi Abd İbn Humeyd,* thk. Subhî el-Bedrî es-Sâmerrâî Mahmûd Muhammed Halîl es-Sa'îdî, Kahire: Mektebetü's-Sünne, 1408/1988, s. 308 [1000]; Deylemî, *el-Firdevs*, II, 445 [3926].

2 [هو] kelimesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada kaydedilmemiştir.

3 [عليه] kelimesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [عليه عليه] şeklinde kaydedilmiştir.

tahkik edilmesi lâzım." dedi. İşaret ettiği yeri açınca bir de ne göreyim! [Önceden] sormayı içimde gizlediğim konuydu. Konuyu, anlamadığım hiçbir şey kalmayacak kadar eşsiz bir şekilde açıkladı. Allah şahittir ki benden bu konuya dair hiçbir emâre sâdır olmadı. Keşf yoluyla kendisi bu durumu bilmişti. Sonra dersimin kalan kısmını teennî ile okumaya başladım. Açıkçası izah ve açıklamaya hacet kalmayacak kadar hayrete düştüm. Bu tür eserler, sadece kalp gözü açık olanlara zâhir olur. Nasıl aklı ermeyen bir kimsenin sarîh nasları idrakten bir payı yoksa gözü şaşı olanın da bu güzel rü'yetten nasibi yoktur. İşin başı akîdeyi tashih ve himmeti tecrit etmektir. Sahih teveccühü de önemli işlerin en önemlisi kılmaktır. Yüce makamlara vâsıl olma niyetini gerçekleştirme konusunda muvaffakiyet Allah'tandır.

Bir defasında yine elimde *Fusûsu'l-Hikem* vardı, kendisine okurken ders esnasında hikmet ve hakikatlerden bir şey takrîr etti. **[131[a]]** Sonra bana yönelerek şöyle dedi: "Bu tür şeyleri sadece sana ifşâ ediyoruz. Senin itikat ve yakînin kemale; kalbin ve fuâdın da itminana erdiği için bunları sadece sana anlatıyoruz. Bu konuda bizim mahallemizden olmayan ve bizde olanı kabul etmeyenle konuşamayız. İnsanların çoğu ve hatta zamanımızdaki sûfîlerin ve tarikat ehlinin büyük bir kısmı, hakikat sırlarından perdelidirler." Sonra Hz. Şeyh "Okumaya devam et." dedi. O esnada ders Şeyh-i Ekber'in "Buğdayı çorak yere ekme." sözüne geldi. Bunun üzerine Hz. Şeyh güldü. Şeyh-i Ekber'in bu sözü onun sözüne muvâfık düştüğünden ben de güldüm; çünkü Hz. Şeyh'in yazılı nüshaya bakma âdeti yoktu, daha önceden okunacak yeri de mütalaa etmezdi. Kendisi ezberden kalbine geleni açıklayarak dersi takrîr ederdi, çünkü okuduğu nüshanın şerh ve hâşiyelerine tam olarak vâkıftı.

Şeyh-i Ekber'in zikredilen bu sözünün mânası, Molla Câmî'nin *Şerhu'l-Fusûs*'ta açıkladığı üzere şöyledir: "Buğdayı çorak yere ekme."den kasıt, kalbin ve ruhun gıdası olan hakikatleri beyan etmenin beden için buğday neyse onun gibi olmasıdır. "Çorak yere" demek, hakkı göremeyen ve bütün eşyâda onu müşâhede edemeyen o toplulukların istidad arzına/toprağına demektir.

Yine *Fusûs*'u şeyhimin huzurunda okurken yabancı bir kimsenin girmemesi için onun emriyle kapıyı kapatırdım. Öyle ki onların bu şânı yüce

kitabı dinlemeleri, onlar için öldürücü bir zehir gibidir. Bu kitabı onlara anlatmak ise domuzların boyunlarına mücevherleri asmak gibidir. **[131[b]]**

قیمت درّ گرانمایه چه دانند عوام حافظا گوهر یک دانه مده جز به خواص

Avam, çok kıymetli incinin kıymetini ne bilsin!
Ey Hâfız, bir tane mücevheri bile havâstan başkasına verme! [1]

Bir gün[2] Edirne beldesinde [ders okuyordum], -biraz sonra beyan edileceği üzere- kendisini Sultan IV. Mehmed çağırmıştı. Kapı aniden çaldı. Şeyh keşfen kendisine ârız olan bir durum sebebiyle kalkıp kapıya yöneldi. Bu şekilde yapmak âdeti değildi. Kapıyı açınca mahallenin ileri gelenlerinden biri kapıda duruyordu. Bu adam çok konuşmakla mâruftu, büyük küçük kimse tarafından sohbeti hoş karşılanmıyordu. Onunla biraz ilgilenip güzelce onu savuşturdu. Sonra kapıyı kapattı, yerine oturup tedris ve sohbetle meşgul oldu. Bu kıssada basîret sahipleri ile tefekkür ve tezekkür ehli için bir ibret vardır. Eğer kapıyı açan Hz. Şeyh'in yerine ben olsaydım, o çok konuşan kişi içeriye girmek için bir yol bulacak ve kalkıp gidinceye kadar bize vakit kaybettirecekti. Hz. Şeyh'in kalkıp kapıyı açması hârikulâde bir iş olmuştur.

Yine bir defasında Hz. Şeyh'in ders verdiği evin yukarı katının merdiven başındaki ağaç sütuna yaslanmış ayakta dururken "Acaba merdivenin aşağısına yakın hamamın dışa açılan şu kapısından çıksa -ki bazen oradan çıkagelirdi- ve beni görüp bana, 'Sen oruçlu musun?' dese, ben kendisine ne cevap vereceğim?" diye düşünüyordum. Zira o gün salı idi, dolayısıyla tatildi ve ben oruçlu değildim. Hz. Şeyh, kendisinin veya tekkedeki vekilinin izni olmadan orucun terk edilmesine ruhsat vermiyordu. **[132[a]]** Bu düşünce [aklımdan] geçmişti ki Şeyh, ben farkında olmadan bahsi geçen kapıdan çıktı. Merdivenin başında durduğumu görünce ilk sözü "İsmâil sen oruçlu musun?" oldu. Bir an düşündüm; "Evet" desem yalan olacak, "Hayır" desem beni azarlayacak. Ben tecellîyi istitâra tercih edip "Hayır" dedim. Bana kızarak[3] baktı ve "Yâ hayvân!" deyip geçti. Başka bir kelâm etmedi. O vakit merdivenin üstündeki odada kalıyordum. Ders yerini günde

1 Bk. *Dîvân-ı Hâfız*, gazel nr. 334. https://faalgir.com/94/%F0%9F%94%AE.
2 [أقرأ يوماً] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [أقرأ درّ] şeklinde kaydedilmiştir.
3 [شزراً] kelimesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [سزراً] şeklinde kaydedilmiştir.

bir defa kendisinin tâlimatıyla süpürüyordum. Aynı zamanda bazı küçük çocuklara da nesih hattı ile ilgili ders veriyordum.

Yine bir defasında Hz. Şeyh yatsı namazının ilk rekâtında "Tîn" sûresini okudu. Hatırıma, ikinci rekâtta da "Mâûn" sûresini okursa daha uygun olur, düşüncesi geldi; çünkü bu sûrede dini tekzip etme konusu geçmektedir. Şeyh düşüncemi doğruladı. (İkinci rekâtta "Mâûn" sûresini okudu.) Allah'a hamd olsun!

Yine Hz. Şeyh'in kevnî kerametlerinden biri de şudur: Cesareti ve mertliği ile meşhur "Gâzî Ali" isminde bir genç vardı. Hz. Şeyh Edirne'de iken sabah akşam yanına gelip giderdi. Bu zât, riyazet ehliydi. Üç günde bir yerdi. Hz. Şeyh ona şefkat kanatlarını gererek başkalarına gösterdiğinin fevkinde güzel muamelede bulunurdu. Ben ihvandan bazılarının bu konuda tereddüt içerisinde olduklarını ve bu gencin mertebesini bilmedikleri için bunu mümkün görmediklerini biliyordum. **[132b]** Ta ki bir gün Hz. Şeyh bu meseleyi izah etti: "Başkasına göstermediğim ilgiyi bu gence göstermemin sebebi şudur: Bu gence Allah tarafından kendisiyle akranlarının üzerine çıkacağı sıdk, diyânet ve itikad verilmiştir. Onun sahip olduğu sıdk, zamanımızda insanların ve hatta sâliklerin çoğunda nâdiren bulunur. Sahâbe (ra) de kendi aralarında farklılık bulunmakla birlikte; sıdk, diyânet, ubûdiyyet, sohbet ve muâşeret hukukunu ikame etmelerinin bereketiyle, kendilerinden sonra kıyamete kadar gelecek bütün insanlardan daha faziletlidir. Sahâbenin çoğu keşf ve şühûd ehli olmasa da bu böyledir; zira sahâbenin sıdkı, diğerlerinin keşfinden daha üstündür."

Ben [Bursevî] derim ki: Bu cesaret ve mertlik, Allah'ın galip aslanı Ali b. Ebû Tâlib'in (ra) güzelliklerinden bir güzellik idi. Onun da Allah'ın havâs kullarından çok azının sahip olduğu hârikulâde hâlleri ve nitelikleri vardı.

Gâzî Ali, 1095 yılında Peç Kalesi'nde esir düştü. Aynı yıl ve bir önceki yıl Müslümanlar, bazı vezirlerin kötü yönetiminden dolayı büyük bir hezimete uğramıştı. Sonra Allah'ın fazlı ile esaret prangasından kurtuldu. Bir gün kendisine Hz. Şeyh ile sıkı irtibatının hikmetini sordum. Şöyle dedi: "Şeyhin işi çok büyüktür. Onu daha önce kimseden duymamış, görmek şöyle dursun bilmiyorken bana bazı gazâlarda göründü. Sonra onu bulmak

için yola çıktım. Edirne'ye geldiğimde onu görünce, daha önce bana zâhir olan kişinin bu kişi olduğunu yakînen bilmiş oldum **[133[a]]** ve hemen ona biat ettim. Allah'a hamd olsun!"

Yine Hz. Şeyh'in kevnî kerametlerinden biri de şudur: Halifeleri kendisini ziyaret için geldiklerinde ayrılmadan önce onlara dua etmek, Hz. Şeyh'in güzel âdetlerinden biriydi. Ben de bir gün Bursa'dan Kostantiniyye'ye kendisini ziyaret için gelmiştim. Vedalaşma ânı gelince ellerini kaldırıp bana dua etti. Duasına "himaye" lafzını ekleyip söyle dedi: "Allah seni himaye edip korusun!" Ancak ben bu kelimeyi daha önce dua ederken kendisinden hiç duymamıştım. O nedenle içimde şiddetli bir korku peydâ oldu. Allah Teâlâ tarafından bir imtihan geldiğini anladım. Sonra bazı ihvanla birlikte [Bursa'ya dönmek üzere] gemiye bindik. Denizde büyük bir fırtına çıktı ve bu sebeple üç gün denizin ortasında mahsur kaldık. Anlatılması imkânsız bir şekilde baş dönmesi, mide bulantısı, mizâcın değişmesi ve tabiatın sarsılmasından dolayı hareket eden ölü gibi oldum. Nihayet anladım ki yaşayacağımız bu hâl, Hz. Şeyh'e keşf olmuş ve özellikle o duayı yapmıştı.

Yine Allah Teâlâ'nın evvelkiler ve sonrakilerden Hz. Şeyh'e has kılıp yerlerin ve göklerin emir nizamının medârı kıldığı kevnî kerametlerden biri de şudur: Yeryüzünde fesadın ortaya çıkıp dünya acûzesinin mizâcı değişince -ki bu zaman Sultan IV. Mehmed'in saltanatının son zamanlarıydı- Engürüs seferindeki asker ittifak yaptı. Bunlar sayılamayacak kadar büyük bir topluluktu. İçlerinde eski vezir Köprülü Mehmed'in damadı Siyavuş Paşa (ö. 1688), âsîlikten tevbe eden Yeğen Osman Paşa ve diğer yüksek rütbeli askerler vardı. **[133[b]]** O dönemde vezirlik makamında Bosnalı Süleyman Paşa vardı ve hainliğinden dolayı askerin arasından firar edip dâr-ı saltanat Kostantiniyye'ye girdi. İttifak eden askerler, mushaf getirtip hep birlikte Allah'a yemin ederek aralarında güçlü bir anlaşma yaptılar. Buna göre, seferden dönüp ittifakla mezkûr sultanın yerine kardeşi II. Süleyman'ı (ö. 1691) saltanat makamına oturtup fitneyi ortadan kaldıracaklar ve daha sonra gazve işiyle meşgul olacaklardı. Nihayet hepsi Belgrad tarafından Kostantiniyye tarafına doğru yöneldi, çünkü Sultan IV. Mehmed burada idi. Aynı şekilde mezkûr firârî vezir ile sultanı doğru yoldan saptıran ve her açıdan hevâlarına tâbi olan diğer fitneci kimseler de orada

idiler. Asker Kostantiniyye'ye dayanınca sultan ve yanındakiler müdafaada bulundular, hatta vezir[1] Süleyman'ı öldürerek kellesini âsîlere gönderdiler. Âsîler bunu kabul etmeyip şu cevabı verdiler: Bizim maksadımız vezirin kellesini almak değildir. Bizim şer'î bir davamız vardır. O nedenle Kostantiniyye'ye girmek zorundayız.

Bu arada Siyavuş Paşa hepsinin ittifakıyla Kostantiniyye âlimlerine gizlice bir mahzar gönderip bu sultanın yerine başka bir sultanı oturtmak için fetva talebinde bulundu. Bu konuda fetva yazmalarını istedi. Bu fetvaya besmele-i şerîf ile ilk imza atan Şeyhim ve Senedim hazretleri oldu. Bu şekilde onların kalplerinden geçeni imtihan edip hazırladıkları yazıyı aldı. **[134ᵃ]** Gecenin bir vakti olunca, özel adamlarını küçük bir kayıkla deniz tarafından gönderdi. Saray tarafından kalenin kapısını onlara açtılar. Siyavuş Paşa tarafından gelenlerle birlikte ulemâ onun evinde toplandı. Sonra sultana âlimlerin geldiği[2] bilgisi verildi. Onlara haberin ne olduğunu sordu, onlar da neden geldiklerini gizleyerek "Siyavuş tarafından bir haber geldi, bu konuda istişare etmek istiyoruz Hazret-i Sultan." dediler. Sultan, onların kendi taraftarı olduklarını zannedip sarayın iç kapısının açılması tâlimatını verdi. Bunun üzerine âlimler içeriye girdiler. Onlarla beraber bazı seçkin kimseler de gizlice saraya girip Sultan Süleyman'ı hapsedildiği yerden çıkartarak Farsça taht denilen, kıymetli taşlar ve işlemelerle süslenmiş, bezenmiş büyük kürsüye benzer bir şeye oturttular. Kişi onun üzerine oturmadan sultan olamaz. Sonra Sultan Süleyman, kardeşi Sultan Mehmed'in kendisinin tutulduğu yerde[3] hapsedilmesi için bir emir çıkardı. Sultan Mehmed o sırada, olanlardan habersiz bir şekilde gelen âlimlerle müzakerelerde bulunuyordu. Bu olay, 2 Muharrem 1099 (8 Kasım 1687) tarihinde Cumartesi günü fecrin çıkmasına iki saat kala meydana gelmiştir. Sabah olunca tellâllar Kostantiniyye'nin her tarafından yeni cülûsu müjdelediler. **[134ᵇ]** Bunun üzerine âlimlerin beratlarını yenilemeleri ve hatiplerin hutbelerde azledilen sultanın yerine yeni sultanın ismini okumaları için dünyanın her tarafına fermanlar dağıttılar. Kostantiniyye âlimleri ve eşrâfı, Sultan II. Süleyman'a biat edip tebrik ettiler. Müslümanlar bu değişimden

1 [الوزير] kelimesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada kaydedilmemiştir.
2 [قد حضروا] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada kaydedilmemiştir.
3 [محبسه] kelimesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [مجلسه] şeklinde kaydedilmiştir.

dolayı çok sevindiler zira Sultan IV. Mehmed'in saltanatı çok uzun sürmüştü. Tam kırk yıl saltanatta kaldı. Devletinin son dönemleri değişkendi. İnsanlar, zulmün karanlığının kalktığını ve adâlet ışığının yandığını zannettiler. Ne var ki onlar, zamanın gerilemesinin bir yükselişi olamadığını, [dünya denen] bu kocakarının yakın zamanda ne öleceğini ne dirileceğini, onun hastalığının devam edeceğini, kıyamet koptuğu zaman onun öleceğini bilemediler.

Sonra askerler Kostantiniyye'ye girerek vezâret mührünü Siyavuş'a teslim ettiler. O da sultanın hocalığını sultanın muallimi Arapzâde Abdülhalim'e; danışma ve nedimliği de Köprülüzâde Mustafa'ya verdi. Mustafa kendisinin yakın dostu ve sohbet arkadaşıydı. Fetva işi de "Debbağzâde" olarak tanınan Mustafa'ya kaldı. Bu görev ona, daha önce azledilen sultan döneminde 1098/1687 yılının sonlarında verilmişti.

Birkaç gün sonra askerle beraber gelen ve Siyavuş'a tâbi olan bazı zorbalar ayrı baş çekmekle ün saldılar. Onların işleri Bursa ve diğer beldelerde de ortaya çıktı, aşırı hareketler yapmaya başladılar. Fitne, fesat ve kötülük her yerde yayıldı. Hz. Şeyh'in şöyle dediğini bizzat kendisinden duydum: **[135ª]** "Vezir Siyavuş beni müşavere için huzuruna çağırdı. Ona şöyle dedim: 'Sadece mücerret vezirlik mi istiyorsun yoksa vezirliğin adâlet ve insafla kalmasını mı tercih edersin?' Bana şöyle dedi: 'O şekilde kalmasını arzu ederim.' Ben de ona, 'Saltanat, dört sütun üzerinde duran yüksek[1] bir binaya benzer. Bu dört rükün, avam lisanında şöyle ifade edilir: Yeniçeri, sipahi, topçu ve cebeci. Bu dört rüknü, Allah dostlarından bazıları, yine Allah'tan aldıkları bir işaretle koymuşlardır. Bu rükünler, senin zamanında yıkıldı; onların yerine isyan ve dalâlet ehli zuhûr etti. Eğer bu sütunları yeniden dikip azgınları ve âsîleri ortadan kaldırırsan her yönden işin tamam olur, hâlin müstakim ve devletin beklenenden daha üst seviyelere gelir.' dedim. Bunun üzerine bana, 'Bu konuda Mustafa bana yardımcı olmuyor.' dedi."

Mustafa'dan kastı Sultan'ın nedimi Köprülüzâde idi. Onun kız kardeşi de aynı zamanda Siyavuş'un eşiydi. Siyavuş daha önceleri "Köprülü" diye

1 [عال] kelimesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [على] şeklinde kaydedilmiştir.

meşhur olan babasının hizmetçisi idi. Aklı, idare kabiliyeti ve dindarlığı sebebiyle kendi zamanında onu kızıyla evlendirmişti. Hz. Şeyh dedi ki: "Ona, 'Bak! Mühür şu an senin elindedir. İstediğini yapabilirsin. Muhalefet eden Mustafa da olsa muhalifleri terbiye et.' dedim. Sonra o, benden ve nasihatimden yüz çevirdi. Bunun üzerine başına hayırlı bir iş gelmeyeceğini anladım."

Ben [Bursevî] derim ki: Siyavuş'un yüz çevirmesinin sebebi, dâr-ı saltanata gelirken muhaliflerle güçlü ve müekked bir anlaşma yapmış olmasıdır. Buna göre ne Siyavuş'tan muhaliflere ne de muhaliflerden Siyavuş'a bir kötülük gelmeyecekti. Vezirlik makamına oturup **[135b]** zorbaların yaptıklarını net bir şekilde görünce bu durum onu korkuttu. Ancak Siyavuş kendilerini uzaklaştırma konusunda bahaneler ileri sürdü ve yapmış oldukları anlaşmaya sadık kalmayı tercih etti. "Her zarar veren şey öldürülür." hakikatini bilmedi. Oysa anlaşmayı bozdukları takdirde, zimmet ehli gibi bu zorbalarla savaşılması gerekiyordu; çünkü onlar dâr-ı saltanata sadece ıslah için girmişlerdi. Fakat onlardan ifsat zuhûr edince savaşmak için hedef oldular. Eski tecrübeler göstermektedir ki böyle kimselerin tevbeleri kabul edilmez. Şüphesiz Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ﴿وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ﴾ "Yoksa geri gönderilseler bile, yine kendilerine yasaklanan şeylere döneceklerdir."[1]

Sonuçta muhalifler pek çok insanın malına el koyup piyadelerin önde gelenlerinden "Fetvacı" denilen bir kişiyi öldürdüler. Daha sonra bu piyade taifesinin başkanının evine de hücûm edip onu da katlettiler. Ardından sultanın defterdarının evine saldırdılar. Defterdar [bu durumu önceden anlayıp] kaçtı. Beytülmâlde ne varsa hepsini aldılar. Hazinedeki binlerce kese altın ve gümüş paraya el koydular. Defterdarın evindeki her şeyi yağmalayıp câriyelerini dahi aldılar. Daha sonra Vezir Siyavuş'un kendilerine muhalif olduğunu anlayınca ona da saldırmak istediler. Siyavuş, evinin bütün kapılarını kilitledi. Kendisi ile beraberindekiler sabahtan akşama kadar bu muhaliflerle çatıştılar. Gece karanlık basınca evinin etrafını fecre kadar kuşattılar ve nihayet sabah namazı vakti eve girmeyi başardılar. Siyavuş iç evinin önüne oturdu ve yanında bulunan bütün okları çıkartıp

1 el-En'âm, 6/28.

şehit oluncaya kadar onlarla çatıştı. Allah ona rahmet eylesin. Âsîler evindeki her şeye el koyup câriyeleri dahi alıp götürdüler. Beldenin en rezillerinden bazı Müslümanlar ile başkaları da bu yağmalamaya ortak oldular. **[136[a]]** Ağaçları ve çiçekleri yerlerinden söktüler. Ütü demirine kadar işe yarayacak ne varsa alıp götürdüler. Yandaki komşu evlerini de aynı şekilde yağmaladılar. Aslen hür olan küçük çocukları da alıp köle yaptılar. Câriyelerin ve haremdekilerin ellerinden tutup başları açık bir vaziyette dışarı çıkardılar. İnsanların ibret alması için Siyavuş'un cesedini dışarıya çıkartıp herkesin görebileceği bir yere koydular. Onların birçok köşkleri vardı. Fakat Allah, dilediğini celâlî isimlerin mazharı olan kimselerin eliyle yaptırır, sonra da onlardan intikâmını alır. Hadiste şöyle buyurulmuştur: "الظَّالِمُ عَدْلُ اللهِ فِي أَرْضِهِ يَنْتَقِمُ بِهِ ثُمَّ يَنْتَقِمُ مِنْهُ / *Zâlim yeryüzünde Allah'ın adâletidir, onunla intikâm alır ama daha sonra da ondan intikâm alır.*" [1] Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ﴿وَكَذٰلِكَ نُوَلِّي بَعْضَ الظَّالِمِينَ بَعْضاً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ﴾ "İşte böylece işledikleri günahlardan ötürü zâlimleri birbirine yandaş yaparız."[2]

Biri şöyle diyebilir: "Yapılanları zulüm olarak niteledikten sonra bunları Allah'ın adâletine nisbet etmek nasıl câiz olur?" Bu sorunun cevabı şudur: Burada "adâlet"den maksat, faziletin karşılığı olandır; zira adâlet, herkesin kendi yaptığı ile; iyilik ise iyilik, kötülük ise kötülükle muamele görmesidir. Fazilet ise kötülük yapanı affetmektir. [Bu ehl-i sünnetin görüşüdür. Mu'tezile ise bu görüşe karşı çıkarak kötülük yapanın cezalandırılması gerektiğini söyler] [3] ve adâletin de bu olduğunu savunur. Bu nedenle kendilerine "ehl-i adl" ismini vermişlerdir. Ehl-i sünnetin ileri sürdüğü görüşe şu âyet-i kerîme işaret eder: ﴿قَالَ رَبِّ احْكُمْ بِالْحَقِّ﴾ "Peygamber şöyle dedi: *Rabbim! Adâletinle hükmünü ver.*"[4] Yani zâlime mühlet verme; onu affetme, onun cezâsını bir an evvel ver, demektir. Fakat Allah dilediğine mühlet verip dilediğini affedebilir, dilediğine de cezâ verebilir. Yaptıklarından suâl olunmaz. *el-Makâsıdü'l-Hasene*'de bu şekilde ifade edilmiştir. **[136[b]]**

---

1 Bk. Ebû Hâcer Muhammed, *Mevsûatü Etrâfi'l-Hadîs*, V/425.

2 el-En'âm, 6/129.

3 [وهذا على طريق أهل السنّة بخلاف المعتزلة، فإنهم يوجبون عقوبة المسيئ] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada kaydedilmemiştir.

4 el-Enbiyâ, 21/112.

Şimdi tekrar konuya dönüp deriz ki: Bu zikredilen şeyleri yaptıkları gün kendilerinden birini vezir, başka birini piyade taifesinin reisi, bir başkasını da şeyhülislâm yaptılar. Bu son kişi Sultan Mehmed (IV.)'in[1] "Vânî" lakabıyla anılan şeyhinin damadı Seyyid Feyzullah'tır. Kendisi, adı geçen sultanın çocuklarının o dönemde muallimi idi. Onun fetva dönemi on yedi gün sürdü. Durum kötüleşip belde ehli bu konuda ne yapacaklarını şaşırınca ve bu fitneyi ortadan kaldıracak tedbirin ne şekilde alınacağını, yeryüzünün fesat ehlinin kirinden nasıl temizleneceğini kimse bilemeyince ileri gelen dervişlerden biri eline bir mendil alıp bir sopanın ucuna bağlayarak sancak gibi onu kaldırıp çarşı pazarda "Ey Müslümanlar! Sancak-ı Muhammedî'nin altında toplanın!" diyerek bağırmaya başladı. İnsanlar, Dahhâk dönemindeki demircinin etrafında toplandıkları gibi toplandılar. Kıssa meşhurdur. Sarayın dış kapısına gelip münâdîleri, bütün halk gelsin diye beldenin çeşitli yerlerine dağıttılar. Nihayet herkes orada toplandı. İleri gelenler, Hümâyûn kapısında dikilip lafza-i celâl ile seslerini yükseltmeye başladılar. Sen onları duysaydın "Gerçekten kıyamet koptu." derdin. Sultan'dan hazinede bulunan ve özellikle seferlere götürdükleri sancak-ı Muhammedî'nin çıkarılmasını istediler. Şeyhim ve Senedimin dışındaki bazı âlimler, o sırada sultanın meclisinde bulunuyorlardı. Onlar kapının önünde toplanan büyük kalabalığı görüp sancak-ı Muhammedî'yi istediklerini duyunca, Sultan ve yanındaki hizmetçiler dâhil hepsi ne yapacaklarını bilemediler ve kendilerinden geçtiler. **[137[a]]** Bu talepleri sabahtan başlayıp öğleden sonraya kadar devam etti. Hatta karşılarına cevap verecek biri çıkmayınca da ümitsizliğe kapıldılar.

Hz. Şeyh dedi ki: "Evimde öğle namazını kıldıktan sonra saraya gitme konusunda gönlüme kuvvetli bir istek düştü. Saray kapısına gelip o kalabalığı görünce, içeriye girmek için izin istedim ve bana izin verildi. Sultanın yanına vardığımda Sultan ve yanındaki âlimlerin dehşetten his ve şuurlarının kalmadığını gördüm. Onlardan hiçbiri sancak-ı Muhammedî'yi alarak sarayın duvarındaki burçtan insanlara cevap vermeye cesaret edememişti. Yüksek sesle onlara şöyle dedim: Allah Teâlâ kitabında şöyle demiyor mu? ﴿هُوَ الَّذِي اَيَّدَكَ بِنَصْرِهِ وَبِالْمُؤْمِنِينَ﴾ 'Yardımıyla ve mü'minlerle seni des-

1 [محمد] kelimesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada kaydedilmemiştir.

tekleyen O'dur.'[1] Korkmayınız, sevininiz; kuşkusuz Allah sizi destekliyor. Saldırgan düşmanlarınıza karşı size yardım ediyor. Sultan ve yanındakiler şöyle dediler: Ey büyük efendi! Biz sana tâbiyiz; karar senindir. Sancak-ı Muhammedî'yi al ve insanlara cevap ver."

Ben [Bursevî] derim ki: Hz. Şeyh'in gür bir sesi vardı ve çok uzaklara kadar ulaşırdı. Daha önce asla onun sesine benzer bir ses duymamıştım. Hz. Şeyh sultanın hizmetçileri yanında olduğu hâlde sancağı eline alıp insanların göreceği şekilde burcun tepesine çıkıp onlara gür ve yüksek bir sesle selâm verdi. Herhalde onun selâmını duymayan kalmadı. O, şöyle dedi: Sultan hazretleri size selâm ediyor. -Hemen selâmı yüksek sesle aldılar.- Böylece anlatılması mümkün olmayan bir müjde almış oldular. **[137b]** Sonra Hz. Şeyh, sabır makamından onlara bazı nasihatlerde bulundu. Hep birlikte, "Ey büyük efendi, biz şehâdet ederiz ki sen hak ve doğru bir adam, sâlih ve kâmil bir şeyhsin." dediler. Sonra onların ne istediklerini sordu. Onlar da haddi aşan azgınların bertaraf edilmesini istediler. Bunun üzerine Hz. Şeyh, bulunduğu yere sancak-ı Muhammedî'yi[2] dikerek Sultan'ın yanına dönüp kendisine dışarıda toplanan halkın selâmını iletti. İsteklerinin azgın ve şerlilerin aralarından bertaraf edilmesi olduğunu bildirdi.

Sultan, "Bu konuda tedbir ve çare nedir?" dedi. Hz. Şeyh şöyle cevap verdi: "Bu şehirde yaşayan herkesin sancak-ı Muhammedî'nin altında toplanması için bir ferman yazın. Halk toplandığı zaman umulur ki Allah, muradın hâsıl olacağı bir sebep yaratır." Bunun üzerine Hz. Şeyh, Sultan'ın fermanını alıp insanların yanına çıktı ve sancağın yanında durdu. Toplanan halka bir kez daha Sultan'ın selâmını iletti. Onlara Sultan'ın, "Kederlenmeyin; bu konuda ben hiçbir kimseye güvenmiyorum. Umulur ki Allah bu dîn-i mübîni benim elimle ihyâ eder." mesajını iletip şöyle dedi: "Bu, Sultan'ın bizzat kendi el yazısıdır. Bu yazıyla Sultan; bütün âlim, fakir/derviş, azgın kim varsa hepsinin bu sancağın altında toplanmasını emrediyor." Sonra Hz. Şeyh bu belgeyi bir tellâla verdi. Yanında beldenin eşrâfından biri vardı. İkisi de Sultan'ın bu emrini insanlara duyurmak için gittiler. Fakat halk aceleci davranıyordu. Hz. Şeyh onlara sabır âyetlerini okumaya ve

1 el-Enfâl, 8/62.
2 [المحمّدي] kelimesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada kaydedilmemiştir.

beliğ bir vaaz vermeye başladı. Nihayet şöyle dedi: "Kuşkusuz Allah Teâlâ yeryüzü ile gökyüzünü bir göz kırpması kadar bir sürede yaratmaya kâdirdi. Ama O, yaratma işini altı günde[1] tamamlayarak teennî yolunu tuttu. Allah'ın ahlâkı ile ahlâklanınız ve aceleci olmayınız çünkü acele etmek şeytandandır. Siz en güzel (ahsen) ile amel ediniz. **[138ᵃ]** Bu, bir azîmettir; güzel (*hasen*) ise azîmet değil sadece bir ruhsattır. Kötü (*kabih*) ise şeriatın ve aklın nazarından düşmüştür. Onlara 'hikmet ve mev'ıze-i hasene'[2] ile karşılık verin." Nihayet bu konuşma üzerine sustular.

Zorbalar, halkın Sultan'ın kapısının önünde toplandığı bilgisini alınca, onlar da kendi atadıkları vezirin yanında toplandılar. Yanlarında müftü (Şeyhülislâm) ve her iki kazaskerle[3] beraber Kostantiniyye kadısı da vardı. Kendilerine bahsi geçen şerîf ve tellâl eliyle Sultan'ın emri ulaşınca onu yırtıp tellâlı öldürdüler. Şerîf ise yaralı olarak kaçtı ve Sultan'ın kapısına varıp olanları haber verdi. Zorbaların yanında hazır bulunan müftü ve zikri geçen kadılar, o meclisten kalkmak istedilerse de kalkmalarına izin vermeyip onları yanlarında alıkoydular. Halk ise askerinden halkına Allah'ın kudret ve inâyeti ile Sultan'ın kapısına çekiliyor; zorbalardan birer birer ayrılıyorlardı. Öyle ki her sınıf insandan büyük bir kalabalık oluştu. Bazı âlim ve emirlerin, Sultan'ın işareti ile haremdeki meclise girmeleri istendi. Akşam vaktine az bir zaman kalmıştı. Haremdeki müşâvere bitince Hz. Şeyh bir daha çıkıp Sultan'ın selâmını orada toplanan halka iletti ve şöyle dedi: "Ey Müslümanlar! Müjdeler olsun ki Sultan talepleriniz üzere bir yol izledi. Müftüyü, kazaskerleri, Kostantiniyye kadısını, nakîbü'l-eşrâfı, sadrazamı ve zorbaların nasb ettiği sair kimseleri değiştirdi. **[138ᵇ]** Siz Sultan'ın razı olduğuna razı mısınız? Yoksa başka bir düşünceniz var mı?" Hepsi birden üç defa "Razıyız fakat bundan sonra yapılacak işlerin şer'-i şerîfe uygun olması şartıyla." dediler. Bunun üzerine Hz. Şeyh onları yumuşak ve tatlı bir üslûpla teselli etti. Onlara öyle nasihatlerde bulundu ki hepsini ağlattı. Sonra onlar için faydalı ve [efrâdını] câmi bir dua yaptı.

Ardından geceyi kapının yanında geçirmelerini tavsiye edip şöyle dedi: "Henüz iş tamamlanmış değildir. Herkesin menfaati için yapılması

1 Bk. es-Secde, 32/4; el-A'râf, 7/54.

2 en-Nahl, 16/125.

3 [العسكريّان] kelimesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada kaydedilmemiştir.

gereken daha çok iş var. Buradan ayrılmakta acele etmeyin. Umulur ki Allah sizin bu yorgunluk ve meşakkatinizi, büyük huzur ve rahat için sebep kılar." Yine şöyle tavsiyede bulundu: "İzdiham ve su ihtiyacından dolayı namazları terk etmeyiniz. Teyemmüm, suyun halefidir [abdest yerine geçer]." Şayet o gece bazıları suya imkân bulamamışsa [teyemmüm edip namazını kılamamışsa] namazı geçmiştir. Bu durumda tedbir nedir? [Tedbir, namazı kazâ etmektir.] Hüküm bu şekilde gerçekleşmiştir:

﴿وَكَانَ اَمْرُ اللّٰهِ قَدَراً مَقْدُوراً﴾ "Allah'ın hükmü değişmez kaderdir."[1]

Ben [Bursevî] derim ki: İnsanların oluşturduğu izdiham anlatılmayacak kadar çoktu. Öyle ki ayak basılan yerden başka bir mekân yoktu. Bazıları îmâ ile bazıları teyemmümle, bazıları neye imkânları varsa o şekilde namazlarını kıldılar. Bazıları da zarûret nedeni ile namazlarını terk ettiler.

Hz. Şeyh o gece toplanan kalabalığa Allah Teâlâ'ya tazarrû ile dua edip niyazda bulunmalarını tavsiye etti. Umulur ki Allah Teâlâ, hâllerini düzeltip kıyamet gününde sancak-ı Muhammedî'nin altında toplar. Hepsi ah çekerek ağladı.

Hz. Şeyh yine şöyle dedi: "Önemli mazereti bulunan, evine yakınlarının yanına dönsün." İki kişiden biri bu durumda idi. Fakat bağırarak üç defa şöyle dediler: "Dönmeyiz!" **[139[a]]** Hz. Şeyh bunun üzerine, "Ben şahidim ki siz doğru kimselersiniz. Ben de sizden bunu talep ediyordum." dedi ve onlara dua etti.

Hz. Şeyh sonra Sultan'ın haremine döndü. Haremde zorbalar tarafından görevlendirilmiş bazı kimseler vardı ki yaptıklarının karşılığı olarak hak ettikleri cezayı buldular. O gece hepsi katledilip lime lime edildi. Böylece Allah, harem dışında şehirde bulunan zorbaların da kalplerine korku yerleştirdi ve toplandıkları gibi dağıldılar. Öyle ki akşam namazından sonra zorbaların reisi ele geçirilip Sultan'ın kapısına getirildi. Bunun üzerine oradaki kalabalık çeşitli kılıçlarla ona hücum ettiler. Yüksek sesle bağırıp [kılıçlarıyla] ona vurmaya başladılar. Öyle ki vücudunun tüm parçaları kulağından daha küçük hâle geldi.

---

1 el-Ahzâb, 33/38.

O gece piyade taifesinin yeni reisi birçok adamıyla sabaha kadar şehri dolaşıp Allah'ın izniyle zorbaların çoğunu topladılar. Sonra onları şiddetle katlettiler. Ertesi gün kalabalık daha da arttı[1] ve sarayın etrafı Ayasofya Camii'ne hatta Sultan Ahmed Camii'ne kadar insanlarla dolup taştı. O gün ve gecede zorbaların çoğu öldürüldü. Hz. Şeyh bir defa daha sarayın tepesindeki sancağın yanına çıkıp kalabalığa Sultan'ın selâmını iletip onlara şöyle dedi: "Sultanımız, bundan başka ne istiyorlar, diye soruyor." Orada hazır bulunan kalabalık, "Zorbaların bulundukları ve tutuldukları yerde öldürülmeleri için hatt-ı sultânî istiyoruz." dediler. Hz. Şeyh tekrar Sultan'a dönüp talepleri doğrultusundaki yazıyı kendisinden aldı. **[139b]** Sonra elinde hatt-ı sultânî ile yanlarına çıkıp onlara yazıyı yüksek sesle okudu. Onu büyük bir hüsn-i kabul ile karşıladılar ve sevindiler. Yazıyı şeyhin muhafaza etmesi için kendisine emanet ettiler, çünkü Hz. Şeyh'ten başka kimseye itimatları yoktu. O gün sancak-ı Muhammedî'yi görmeyen kalmadı. Herkes onu görmekle müşerref oldu ve onunla teberrük edip Cenâb-ı Ahmedî'den şefaat dilediler.

Hz. Şeyh bir kez daha kalabalığın huzuruna çıkıp kendilerine Sultan'ın selâmını iletip her şeyin talep ettikleri üzere yapıldığı müjdesini verdi ve onlara şöyle dedi:[2] "Artık müftünüz Debbağzâde, nakîbü'l-eşrâf falan kişi; kadılar filan kişiler, falan beldenin kadısı filan kişi, piyade taifesinin reisi de filan kişidir." Her bir isim zikredildiğinde "Kabul ettik." diyorlardı. Ne zaman ki veziriniz önceki vezir İsmâil Tuğrâyî'dir, deyince itiraz edip "Biz Köprülüzâde Mustafa'yı istiyoruz zira o ilim, takvâ, diyanet, salâh, adâlet ve insâf ehlidir." dediler. Hz. Şeyh[3] şöyle dedi: "Siz Sultan'a muhalif olmayacağınıza dair söz vermemiş miydiniz? Sultan, adı geçen İsmâil'i vezir olarak atadı. Siz şimdilik onu kabul edin. Allah'ın izniyle isteğiniz en kısa zamanda olacaktır." Yüksek bir sesle, "Sultan'ın kabul ettiğini biz de kabul ettik." dediler. Bunun üzerine Hz. Şeyh, "Hepimiz şahidiz ki bu makamlara getirilenler, sâlih ve sadık kimselerdir; bize, size ve onlara düşen şey, Şer'-i Ahmedî'ye uygun davranmaktır; kuşkusuz izzet, Kitap ve sünnet ile amel etmektedir; ihtişam ve şöhrette değildir." dedi. **[140a]** Sonra Hz.

---

1 [كثر] kelimesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [أكثر] şeklinde kaydedilmiştir.
2 [وقال] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada kaydedilmemiştir.
3 [الشيخ] kelimesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada kaydedilmemiştir.

Şeyh dedi ki: "Kuşkusuz fetih ve zafer, büyük ordu ile elde edilen bir şey değildir; bilakis takvâ ile kazanılır."

Hülâsa, Hz. Şeyh haremin içinde ve dışında bulunan herkese nasihat etti. Onları Kitap ve sünnet ile amel edip faydalı ilim tahsil etmeye teşvik etti. Nitekim hadiste şöyle buyrulmuştur: "طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ / *İlim talep etmek her Müslümana farzdır*."[1] İlm-i hâl, herkes için gereklidir çünkü o gıda mesabesindedir. Bazı durumlarda ise ilim ilaç mesabesindedir, bazı vakitlerde ona ihtiyaç duyulur. Kişinin ilimleri okuyup mârifet tahsil etmesi; saadet ve kurtuluşunun bulunduğu şeye kendisini raptetmesi gerekir.

Velhâsıl, Hz. Şeyh ayakta bekleyen topluluğa o kadar beliğ vaaz ve nasihatte bulundu ki sonuçta hepsini ağlattı. Allah'ın istediği şekilde işlerini öyle idare etti ki hiç kimsenin gönlünde tereddüt edeceği bir şey kalmadı. Sonra onlara yine dua etti ve o meclisin sonunda şöyle dedi: "Sizi Allah'a ısmarlıyorum. İşimi ve işlerinizi Allah'a havâle ettim. Artık dağılabilirsiniz." Kalabalığın bekleyişi, pazartesi öğle vaktinden salı akşamına kadar devam etmişti. Toplam bir buçuk gün kadar orada beklemişlerdi.

Bil ki bu karışıklık büyük bir karışıklıktı. Hz. Şeyh arada olmasaydı, zorbalar şehrin tamamında ortaya çıkmış ve âlemin nizamını idare eden saltanat işi bozulmuş olacaktı. Hz. Şeyh'in defalarca Sultan'ın yanına gidip gelmesi, onlara, Sultan'ın ulemâ ile istişare ettiğini göstermiş oldu. Ne var ki önceden işaret edildiği üzere ortada Şeyh'ten başka konuşan yoktu, **[140b]** çünkü Sultan'ın dünyevî işlere dair daha önce hiçbir bilgisi ve tecrübesi yoktu. Zira yeni Sultan, IV. Mehmed döneminde kırk yıldan beri ev hapsinde idi. O dönemde gününü ibadetle geçiriyordu ve tam olarak rüşdü/edâ ve tasarruf ehliyeti de yoktu.

Olay sırasında Sultan'ın yanında bulunan âlimlerin her biri dehşete düşüp şoka girmiş bir vaziyette olduğundan ne yapacaklarını bilmiyorlardı. O gün, ﴿يَوْمَ تَرَوْنَهَا تَذْهَلُ كُلُّ مُرْضِعَةٍ عَمَّا اَرْضَعَتْ وَتَضَعُ كُلُّ ذَاتِ حَمْلٍ حَمْلَهَا وَتَرَى النَّاسَ سُكَارٰى وَمَا هُمْ بِسُكَارٰى وَلٰكِنَّ عَذَابَ اللّٰهِ شَدِيدٌ﴾ "Her emzikli kadın emzirdiği çocuğu unutacak, her gebe kadın karnındaki çocuğu düşüre-

1 İbn Mâce, "Mukaddime", 17.

cektir. Ve insanları sarhoş olmadıkları hâlde sarhoş gibi göreceksin, çünkü Allah'ın azabı (kıyametin dehşeti) çok çetindir!"[1] âyetinde ifade edildiği gibi şiddetli bir gün idi.

Şayet Sultan'ın rüşdünün yerinde ve aklının kemal üzere olduğu kabul edilse bile, o günkü dehşet öyle büyüktü ki akl-ı meâş ile sıkıntıların üstesinden gelinmesi pek mümkün değildi. Oradaki insanlar sadece zâhir[2] ehli idi. Şayet içlerinde [mârifet ehli olup] Allah'ı tanıyanlar olsa bile yine bu kıymetli iş ancak "el-Câmi'" ismine mazhar bir kişinin eliyle hâsıl olabilirdi. O vakitte "el-Câmi'" isminin tam mazharı, Hz. Şeyh idi. Bütün isimler onun hizmetindeydi. O nedenle Hz. Şeyh [sûrî olarak] kimilerini azledip kimilerini makama getirdi, kimilerini yaşatıp kimilerini öldürdü. Dehşeti izâle edip ünsiyet ve kaynaşma sağladı. Zulmün karanlığını kaldırıp adâlet nûrunu getirdi. O, sûrette ve mânada taksimatın sahibi; sultanından tebaasına ehl-i âlemin hayatına sebep oldu. Yoksa bundan başka yüzyıl başında tecdîdin sırrı nedir? Mahlûkatın tamamı onun âzatlısıdır, o "makâm-ı Mahmûd"a ve büyük şefaate mirasçı olmuştur. Bunu anla ki sana bir işarette bulundum. Sana selâm olsun! **[141[a]]** Bu, Allah'ın ona ikram ettiği ve varlıklar içerisinde özel olarak kendisine verdiği bir keramettir. Bu büyük iş, gerçekleşmesinden yıllar önce kendisine işaret edilmişti. Hatta üç yıl kadar önce, bana bu olayı haber verdiğinde şöyle demişti: "Allah Teâlâ, saltanatla ilgili büyük bir olayın vukûunu bana işaret etmişti. Ama o olay şu ana kadar gerçekleşmedi." Hz. Şeyh başkasına anlatmadığı sırları bu fakîre anlatırdı. Hamd, Allah'a mahsustur!

Artık kemal tamamen zâhir olunca geriye sadece bir yerden diğer bir yere intikal kalır. Güneşi görmez misin? Önce doğup yükselir, kemale erer ve sonra zevâle doğru meyleder; nihayet gözden kaybolup gider. Hz. Şeyh de bu olaydan sonra üç yıl yaşadı, daha sonra Âlemlerin Rabbi'nin yanına göçtü.

Zât bakımından[3] oluş ve taayyünâttan geçip bu âleme gelişten maksat, hakiki kemalin tahsil edilmesidir. Bunun zâhirde ve bâtında yani âfâkta ve

---

1 el-Hac, 22/2.
2 [الظاهر] kelimesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [ظاهر] şeklinde kaydedilmiştir.
3 [حيث] kelimesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [غيب] şeklinde kaydedilmiştir.

enfüste bir eseri vardır. Enfüsteki eseri, kuvve ve duyuların ruh sultanına boyun eğmesi ve musahhar olmasıdır. Âfâktaki eseri ise insanların bu kemalin mazharına teslimiyet gösterip onun emrine girmesidir. Hz. Şeyh'in hakkında da böyle vâkî olmuştur. Nitekim Allah Teâlâ'nın ﴿اسْجُدُوا لِآدَمَ﴾ "Âdem'e secde edin."[1] âyeti zikrettiğimiz bu hususa işaret eder. Aynı şekilde Nasr sûresindeki "Allah'ın yardımı ve fetih geldiğinde"[2] âyeti de "el-Câmi'" isminin bâtınî düşmanlara karşı yardımına bir işarettir. Rasûlullah'ın (sa) bir nefsi ve bir de şeytanı vardı. Ama her ikisi de ona teslim olmuşlardı. Böylece onların şerrinden emin oldu. Bu nedenle her ikisi de onu (sa) -İslâm diyarındaki zimmîler gibi- sadece iyiliğe sevk ederdi. **[141b]** Herhangi bir eziyet için hareket etmeye güçleri yetmezdi. Anla artık!

Sana keşf ehlinin pek çoğunun bilmediği değerli bir ilmi gösterdim. Allah Teâlâ'nın (ve'l-feth) "fetih" sözü, Ruh Mekkesi'nin, Sır Medinesi'nin ve kalp Beytülmakdis'inin fethine işaret eder. Bu mutlak fetih, sadece melekûtî imdat ile hâsıl olur. Bu yardım ve imdat kemale erip uzuv ve organ topluluğunun (*nâs*) tevhid dinine girdiğini gördüğünde, mutlak (itlâkî) cem'î makamdan "Rabbini hamd ederek onu tesbih et ve O'na istiğfar et." Şüphesiz O, [hakiki] vücûduyla [izâfî] vücûdu bağışlar. "Muhakkak ki O, müteayyinât ve taayyünât ile kayıttan uzak bir şekilde edilen tevbeyi kabul eden Tevvâb'dır." Zira küllî isim, cüz'î isme ve onun taayyün ettiği şeye bakmaz. Onun bakışı ve dönüşü, küllî, cem'î ve ehadî yönedir. Kim bu enfüsî teshîri elde ederse Allah Teâlâ'nın galip olan âdeti üzere mutlaka onun için âfâkî teshîr de hâsıl olur. Nitekim bu durum, "el-Câmi'" isminin de bir gereğidir. Buradan halka taalluk eden saltanat işlerinde tasarruf eden velîlerin hâlleri, diğer kimselerin hâllerinden ayırt edilir. Umulur ki maksadımı anlamışsındır. Hidâyete erdiren Allah'tır; güvenim, dayanmam ve itimadım O'nadır.

1 el-Bakara, 2/34.
2 en-Nasr, 110/1.

ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HZ. ŞEYH'İN SULTAN VE EMİRLERLE İLİŞKİLERİ

Bil ki[1] insanların yaptıkları ve terk ettikleri işler hususunda eksikliklerini giderebilmeleri için nasıl bir nasihatçinin nasihatına ihtiyaçları varsa, aynı şekilde sultan ve emirlerin de yaptıkları ve terk ettikleri işlerde dağınıklığı gidermek için bir nasihatçiye mutlaka ihtiyaçları vardır. **[142[a]]** Eğer böyle bir nasihatçi gerekli olmasaydı, kıyamet gününde hesap verme gerekliliği de olmayacaktı. Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de: ﴿اَلَمْ يَأْتِكُمْ نَذ۪يرٌ﴾ "Size bir uyarıcı gelmemiş miydi?..."[2] buyurmuştur. Yine: ﴿قُلْ فَلِلّٰهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ﴾ "De ki: Kesin delil ancak Allah'ındır…"[3] buyurmuştur. Bu durum, adâletin sonuçlarının (âsâr) ortaya çıkması için dünyada da geçerlidir. Zira Allah'ın hikmeti, varlıkları hiçbir zamanda başıboş bırakmamayı gerektirmiştir. Fetret ehlinin durumuna gelince, onlarla ilgili münakaşaya bütün dinlerin şeriatlarındaki usûl birliği kâfidir. O nedenle her peygamber şöyle demiştir: ﴿يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهُ﴾ "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin; sizin O'ndan başka tanrınız yoktur…"[4]

Kim bu anlattığımız hakikatı bilmezse sultanın ilişki içinde olduğu ilmiyle âmil meşâyihten olan kimselere dil uzatır. Halbuki sultan ile âlim bir şeyh arasındaki bu [yakın] ilişki olmasaydı, kendisi ile faydalı ilim arasındaki bağ da kopmuş olacaktı; çünkü bu zamandaki çoğu zâhir ehlinin ilimleri faydalı değildir. Kendisinde ilm-i bâtın olduğunu iddia edenlerin çoğunun da durumu aynıdır. Nitekim onların çoğunun sultanla beraber olduğunu ve ona yakın olmayı sevdiklerini görürsün. Onlar hakkında şöyle denilmiştir: "Âlimler, sultana yakınlık kurmadıkları sürece peygamberlerin

1 [اعلم أنّه] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [اعلم أنّ] şeklinde kaydedilmiştir.
2 el-Mülk, 67/8.
3 el-En'âm, 6/149.
4 el-A'râf, 7/65.

yolundan giden emin kişilerdir; eğer sultanla haşır neşir olmuşlarsa o zaman onlardan uzaklaşın." İşin hakikati, bu yakınlaşma onlar tarafından istenip gerçekleştirilmektedir. Zamanımızda müşâhede edildiği üzere, ilişki çoğu kez dünyevî maksatlar için kurulduğundan kötü bir davranış olarak kabul edilir. Bu sebepledir ki kadılık, emirlik ve bir makamda görev almak gibi hususları talep etmek yasaklanmıştır. Kuşkusuz nefsin tahriki ve liyâkat iddiasıyla önemli işlerin mesûliyeti yüklenildiğinde o işin hakkıyla üstesinden gelmek zor olur. **[142b]** Eğer yakınlaşma talebi sultana dayanıyorsa bu durumda söz konusu yakınlık methe değer bir şeydir, zira onlar sultanın bu talebini karşılamaya mecbur ve zorunludur. Mecbur kalan Allah Teâlâ tarafından desteklenir. Şeytan o kişiyi zorla alıp istediği yere götüremez [ve ona galip gelemez]. Hadîs-i şerifte şöyle buyurulmuştur: "أَفْضَلُ الْجِهَادِ كَلِمَةُ عَدْلٍ عِنْدَ سُلْطَانٍ جَائِرٍ / *Cihadın en faziletli olanı zâlim bir padişahın karşısında doğru olanı söylemektir.*"[1] Bu, cihadın en faziletlisidir; çünkü düşman ile cihat eden bir kimse, korku ile ümit arasındadır; galip mi gelecek mağlûp mu olacak bilemez. Sultanın yanında bulunan ise onun eli altında mağlûptur, çünkü sultana hakkı söyleyip ona iyiliği emretse canından olabilir. O nedenle bu cihad, korkunun galip olmasından dolayı cihadların en faziletlisi kabul edilmiştir. Yine kılıç ve mızrak ile yapılan cihad küçük cihad olarak değerlendirilirken, delil ve burhan ile yapılan cihad ise en büyük cihad sayılmıştır. Büyük olan küçük olandan daha faziletlidir. Nitekim güneş de böyledir, çünkü aydan daha çok ışık verir. Bir de zâlim hükümdarın yanında başkasının yanında olduğu gibi hakkı söylemek her âlimin kârı değildir, zira sultan başkasından daha faziletlidir. En faziletli olana izâfe olunan da daha faziletlidir. Sultan en faziletlidir çünkü o, küllî ismin mazharıdır. Halka (*raiyye*) ait cüz'î isimler onun gözetimi altındadır.

İbn Ömer (ra) insanların ihtiyaçları için Haccâc'ın meclisine gidip gelirdi. Bazen bu, günde birkaç defa olurdu. Bazıları onun hakkında ileri geri konuşurdu. O da, "O insanların ihtiyaçlarını gidermediği için kıyamet gününde mesûl olsun, ben de aracı olmadığım için sorumlu olmayayım, diye böyle yapıyorum." derdi.

1 Ebû Dâvûd, "Selâm", 17; İbn Mâce, "Fiten", 20; Tirmizî, "Fiten", 13.

Burada dikkat çeken iki husus vardır: İlki, İbn Ömer'in (ra) Haccâc'a gidip gelmesinin nedeni, hakkın yerini bulması ve ihtiyaçların karşılanması içindi. **[143a]** Bu gidiş geliş dünya ve onu elde etmek için değildi, çünkü kendisi herkesten daha zâhid idi. Eğer sen, "Onun gidip gelmesine ne gerek vardı? Halbuki bir başkası da bu işi yapabilirdi, ona ihtiyaç duyulmazdı?" dersen, cevaben şöyle derim: Eğer ona zarûrî olarak ihtiyaç duyulmasaydı bunu yapmazdı. Zira her zamanın bir devleti ve [işleri yapacak] adamları vardır.

İkincisi ise şudur: İbn Ömer (ra) Haccâc'dan daha faziletli bir kimse idi, çünkü o Allah'ın mahlûkatına karşı kendi döneminin en âdili ve Allah hakkında insanların en âlimi idi. Haccâc ise Allah'ın mahlûkatı içerisinde asrının en zâlimi, Allah hakkında ise en cahili idi. Eğer böyle olmasaydı, Allah'ın emirlerini tâzim üzere olur, insanlara karşı da şefkat ve merhamet gösterirdi. Bununla birlikte İbn Ömer, genel zâhirî velâyete ve kâmil göz alıcı bilgiye binaen ona gidip geliyordu. Allah'ı bilen ve "el-Bâtın" isminin hakikatine ulaşan bir kimse, "ez-Zâhir" isminin makam ve mertebesini de bilir; onun hakkını ve mazharlarının hikmetini gözetir. İşte bu nedenle insanlar, zâlim de olsa sultana dua etmekle emredilmiştir.

Eğer bunu anladıysan şöyle deriz: Muhakkak ki benim Şeyhim ve Senedim hazretleri, münzevî yaşayan biriydi. Sultandan, onun hazinesinden, insanlardan ve onların ellerindekilerden müstağni idi. Kendisi çok zarûret olmadığı takdirde evinden çıkmazdı. Hatta bir defasında görevden alınıp öldürülen Vezir İbrâhim Paşa kendisini davet edip "Ey şeyh, niçin bizi bazen ziyaret etmiyorsun? Bak falan şeyh, filan şeyh bizi ziyaret edip elimizi öper; biz de onlara merâmlarına göre bol ikram ve ihsanda bulunuruz." demeye başlamıştı ki Hz. Şeyh ona hemen şöyle dedi:

"Ey vezir! Siz Sultan hükmündesiniz. İmâm-ı Gazzâlî *İhyâ*'da şöyle demiştir: **[143b]** 'Kim davetsiz bir şekilde hükümdarı ziyaret ederse, o cahildir. Kim de davet edildiği hâlde davete icâbet etmezse o da bidat ehlidir.' O nedenle ilki cehâlet; ikincisi ise bidat olup her ikisi de bize gerekmez. Her ne kadar selef-i sâlihîn mertebesinde olmasak da -ki onlar tahkik ehlidir- bizim de imkân ölçüsünde zâhirî hükümleri yerine getirmede işimiz, onları taklit mertebesinden aşağıda kalmamalıdır. Zira tamamı yapılamayan

şeyin tümü terkedilmez. Eğer durum sohbet gerektiriyorsa, izinli ve davetli gelebilmemiz için bize bir yazı veya bir elçi ile işaret buyurunuz." Bunun üzerine vezir sustu ve delil onu bağladı.

Hz. Şeyh, o mecliste aynı vezire şunları da söyledi: "Ey vezir! Şayet siz bizim hırkamızı giyerseniz sizin yönetim sisteminiz bozulur; biz de sizin kaftanınızı giymiş olsak bizim de nizamımız bozulur. O hâlde en iyisi herkes kendi işine uygun olan ile alâkadar olsun. Huzur da ancak bu şekilde hâsıl olur."

Sultan IV. Mehmed, saltanatının son zamanlarında (1648-1687) Hz. Şeyh'e ve onun vaazlarına rağbet etti. Halîm bir sultan idi; hakkı kabul edip nasihate kulak veren biriydi. Fakat[1] nedimleri hevâ ve heveslerine uyan kişiler olduğundan onu doğru yoldan saptırdılar. O nedenle bir yerde duramazdı. Av, eğlence ve oyuna oldukça düşkün idi. Bu durum, tahttan indirilmesine kadar devam etti. Bu yüzden ne kendisi ne de saltanat döneminde merkezde veya taşrada devlette görev alıp kendisine yardımcı olanların hiçbiri iflâh olmadı.

Sultan IV. Mehmed, hicrî 1094'te Kostantiniyye'den Engürüs (Macar) kalelerinden biri olan Peç Kalesi'ni fethetmek için sefere çıktı. **[144[a]]** O sene anlatılmayacak derecede büyük bir hezimet yaşandı, bunun üzerine Edirne'ye döndü. Sonra Sultan, vaaz ve nasihatte bulunmak üzere Hz. Şeyh'i İstanbul'dan Edirne'ye davet etti. O zaman vezir, "Kara Kethüdâ" nâmı ile anılan İbrâhim Paşa idi. Hz. Şeyh sohbetinde iyilikleri emretme ve kötülüklerden sakındırma konusunda çok ağır sözler söyledi. Sultan, vezir, yakın çevresindeki vekil ve âlimleri amansızca kınadı. Sultan sadece "Şeyh doğru söylüyor; kusur bizdedir." diyordu. Vezire gelince, gururu onu günaha sürükledi. Başka bir deyişle, içindeki kibir ve câhiliye tabiatı onu günaha ve men edildiği suça itti. Vâize muhalefet etti ve hakkı reddetti.

Zemahşerî'nin (ö. 538/114) *Belâgat*'ında şöyle denilmiştir: "وَجَدَ قَرِيناً يُنَاصِحُهُ فَظَنَّهُ قَرْناً يُنَاطِحُهُ / Kendisine nasihat verecek yakın birini buldu, fakat onu da kendisini süsecek bir boynuz zannetti." Yine şöyle denilmiştir: "مَا مَنَعَ قَوْلَ النَّاصِحِ أَنْ يَرُوقَكَ وَهُوَ الَّذِي يَنْصَحُ خُرُوقَكَ / Nasihat edenin söz-

1 [ولكن] kelimesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [لكن] şeklinde kaydedilmiştir.

lerini niye reddediyorsun? Nasihatte bulunan senin söküklerini dikendir aslında." Nasihat, sözün ve amelin ihlâslı olmasıdır. Bu kelime şuradan gelir: Kişi elbisesini diktiğinde ona, "Bu adam elbisesini 'nash' etti." yani elbisesindeki açığı kapattı, denir. Nasihatçinin, nasihat ettiği kimsenin salâhını araştırma hususunda yaptığı iş, elbisenin açığını kapatmaya benzetilmiştir.

Sonra adı geçen vezir, biraz önce ifade edildiği gibi, şeyhin kendisini ziyaret etmeyişinden ve nasihatinden hoşlanmayınca bu defa çeşitli[1] hîlelere başvurdu. Hatta sultanı aldatıp şeyhin sürgün edilmesi için bir ferman çıkarttı. Bir gece yatsı namazından sonra bir fayton geldi. Vezir, Şeyh'i çağırıyordu. Hz. Şeyh durumu anladı ve Allah'ın emrine teslim olarak gönderilen faytona bindi. Nihayet fayton cezaevi kapısına varınca **[144b]** vezir tarafından gönderilen iki atlı ellerinde, Hz. Şeyh'in Şumnu kasabası diye bilinen -daha önce zikri geçmişti- aslî vatanına sürgün edilmesi emrini içeren fermanla yanında belirdiler. Bunun üzerine Hz. Şeyh tebessümle, ﴿إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللهِ الْإِسْلَامُ﴾ "Allah katında din kesinlikle İslâm'dır…"[2] âyetini okuyup başka bir şey söylemedi. Hz. Şeyh bu durumdan asla tedirgin olmadı, hatta onların iyiliği için defalarca dua etti. Ayrıca padişah ile vezire kendisine bu şekilde muamelede bulunduklarından dolayı teşekkür etti. Onlara dua edip teşekkür etmesinin sebebi şu idi: Allah Teâlâ ne zaman has kullarının ilim ve mertebelerini yüceltmek isterse onları zâhiren hoş olmayan bir durumla karşılaştırır, çünkü hayat suyu sadece karanlıklarda bulunur. Peygamber (as) şöyle buyurmuştur: "مَا أُوذِيَ نَبِيٌّ مِثْلَ مَا أُوذِيتُ / *Benim çektiğim eziyeti hiçbir peygamber çekmemiştir.*"[3] Yani benim arınmış (tasfiye) olduğum gibi hiçbir nebî arınmamıştır; zira eziyet çekmek, arınmanın sebeplerindendir.

Bizzat Hz. Şeyh'in ağzından duydum, o şöyle demişti: "Asıl vatanıma sürgün edildikten sonra orada üç ay ikamet ettim. Allah'ın bana bu müddet içerisinde lutfettiği fetihlere nisbetle önceden sahip olduğum ilim, denizdeki bir katre mesabesindedir. Eğer vezir benim bu mânevî irfan

---

1 [وجوه الحيل] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [وجوده الحيل] şeklinde kaydedilmiştir.
2 Âl-i İmrân, 3/191.
3 Deylemî, *el-Firdevs*, IV, 64 [6296]. Bk. Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, II, 180 [2184]; Münâvî, *Feyzü'l-Kâdir*, V, 430-431 [7852-7853]; Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdîsi's-Sahîha*, V, 259-260 [2222].

makamlarına bu yolla ulaşacağımı bilseydi, haset ve kıskançlığından kesinlikle beni sürgüne göndermezdi."

Ben [Bursevî] derim ki: Üç ay geçtikten sonra Sultan IV. Mehmed o hain veziri bir kararla azledip Rodos Kalesi'ne sürdü **[145[a]]** ve ardından öldürdü. Vezirlik makam ve mührünü de Bosnalı Süleyman'a verdi. Yeni vezirin makama geçer geçmez ilk tâlimatı Hz. Şeyh'i Edirne'ye kararlı bir şekilde davet etmek oldu. Hz. Şeyh Edirne'ye gelince onu kemâl-i hürmetle karşıladılar ve Sultan da dâhil ondan özür dilediler. Böylece Hz. Şeyh'in devlet ricâli nezdindeki mertebesi evvelkinden daha da yücelmiş oldu. İki olumsuzluktan olumlu bir sonuç çıktı: Hain vezir, Hz. Şeyh'i sürgün (nefy) etti. Sonra da Allah Teâlâ onu sürgün (nefy) etti. Sonra Hz. Şeyh'i tekrar yerinde (Edirne'de) bıraktı (ispat). Hiçbir vasıta olmadan velî kullarına yardım eden Allah, her türlü noksanlıktan münezzehtir!

Sultan IV. Mehmed, Hz. Şeyh'e pazartesi ve cuma gecelerinde olmak üzere haftada iki defa vaaz görevi verdi. Bazen kendisini cuma günleri de davet ediyordu. Her iki gecede ve Sultan'ın diğer davetlerinde bir fayton gelip onu evinden alır, saraya veya istediği camiye götürürdü. Fayton gönderilmesinin sebebi, Şeyh'in evinin Sultan'ın sarayından uzakta olmasıydı. Şeyh'in evi Tunca olarak bilinen nehrin kenarında Kostantiniyye yönünde Evliya Kasım Paşa Camii'nin yanında idi. Sultan'ın sarayı ise şehrin diğer tarafında kalıyordu ve aralarında uzun mesafe vardı. Hz. Şeyh yanındaki dervişlerle beraber Sultan'ın sarayına varınca, hareme haber verildikten sonra onu Habeşî hizmetçiler karşılardı. **[145[b]]** Zira iç kapı sürekli kapalı tutuluyor, ancak zarûret ve ihtiyaç hâllerinde görevlisi tarafından içeriden açılıyordu. Hz. Şeyh ile yanındaki dervişler hep birlikte bu şekilde içeri giriyorlardı.

İçeride bu kapıya yakın bir bahçe vardı, arkasında da Sultan'ın özel meclisi bulunmaktaydı. Fakat bu meclis, her bir konağı farklı tarzda olan çok sayıda konaklar üzerine kurulmuştu. Renkli döşemelerle döşenip duvarlarında çeşitli Frenk saatleri asılıydı. Şeyhin girdiği kapıdan hemen sonra yüksek yaldızlı bir kubbe ve yine hemen yanında büyük bir havuz ve ortasında da bir sedir vardı. Kubbenin ve sedirin etrafında güzel ve kıymetli yastıklar bulunuyordu. Sedirlerin yanında, etrafı aydınlatan iki büyük kokulu mum vardı; bunlar kırmızı altından yapılmış iki mumluk

üzerindeydi.[1] Farsça bunlara "şamdan" denir. İşte Hz. Şeyh vaaz anında o sedirde oturuyor; onun hemen önünde yanında getirdiği dervişler halka kuruyor, onların arkasında ise Habeşî hizmetliler yer alıyordu. Kubbenin bir tarafında ise Sultan'ın oğulları Sultan Mustafa ile Sultan Ahmed bulunuyordu. Sultan'ın kendisi ise ailesi ve câriyeleri ile birlikte özel bir evde oluyordu. O evin sedir tarafına bakan bir kafesi, kafesin üzerinde bir örtü vardı. Sultan ve beraberindekiler perdenin arkasından dinlerdi. Vaaz bitince dervişler tevhid zikri çekerler, ardından Kur'ân-ı Kerîm'den aşr-ı şerîf okuyarak meclisi tamamlayıp geldikleri yerden çıkıp geri dönerlerdi. **[146[a]]**

Hz. Şeyh bir vaazında Sultan'a şunları söylemişti: "Sultanların evleri üç hisâr ile çevrilmiştir: Biri sultanın özel hareminde oturduğu meskendir ki burası 'hakikat'e işaret eder. İkincisi, bunun dışındakidir ki bu da 'mârifet'e delâlet eder. Üçüncüsü ise onun dışında kalır, bu 'tarikat'e, dışarıda kalan yer ise 'şeriat'e işaret eder. Kim hakikat mertebesine ulaşmak isterse, kapıdan gelsin ki ona bütün kapılar ve perdeler açılsın."

Sultan kendisine beşerî zarûretler ve insanî ihtiyaçlar için hazineden (beytülmâl) vazifeler tayin etmişti/tahsisatta bulunmuştu.

Hz. Şeyh dedi ki: "O gece, Sultan'ın bana tahsis ettiği et, yağ ve benzeri şeyleri kabul etmeyip Allah'ın bana beklemediğim yerden verdiği rızık ile yetineyim, diye düşündüm. Rüyamda, sanki meclisimde bazı küfür ehli kimselerin var olduğunu gördüm. Uyandığımda bu rüyayı görmemi gerektirecek bir şeyin benden sâdır olup olmadığını düşündüm. Sadece padişahın bana tahsis ettiği şeyi reddetme düşüncesinin olabileceği kanaatine vardım."

Yine Hz. Şeyh dedi ki: "İşte bu düşüncenin Allah'ın rızasına uygun olmadığına kanaat getirdim ve düşündüğümün tam tersi bir sûrette, küfür biçiminde görününce bu düşünceden dolayı Allah'a tevbe ettim."

Ben [Bursevî] derim ki: Hz. Şeyh o gecenin sabahında görmüş olduğu bu rüyayı bana anlattı. 1096 senesinin Cemâziyelevvel ayında idi. Ben o zaman kendisinden *Fusûs* okumakta idim.

---

1 [مضيّان على ظرفين] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [مضيّان على الظرفين] şeklinde kaydedilmiştir.

Sultan IV. Mehmed çok yemek yiyen biriydi, buna sadece uyurken sabredebilirdi. Hz. Şeyh **[146[b]]** bir gün vaaz meclisinde ona şöyle dedi:

"Şeriat ehline lâyık olan günde iki defa yemek yemektir. Eğer bundan daha fazla yemek yerse şeriat ve insanlık derecesinden düşüp behîme ve hayvanlık derecesine iner. Tarikat ehli bir kişinin ise günde ancak bir kez yemek yemesi gerekir. Eğer bundan daha fazla yerse azîmet ve takvâ mertebesinden düşüp ruhsat ve fetva mertebesine iner. Müridin mizâcı mûtedil ise bu böyledir. Şayet mürid güç yetirebiliyorsa visâl orucu tutar, çünkü az yemek kalbin açılmasına ve sadrın inşirâh bulmasına vesiledir. Takvâ mertebesi fetva mertebesinin üstündedir. Bu sebeple avam halk günde bir kez yemek yerse bu onlar için azîmet, dinleri için hayır ve âhiretleri için de yatırım olmuş olur."

Hz. Şeyh şöyle devam etti: "İlk başlarda nefsimi türlü perhizlerle tecrübe ettim. Bir günde bedeni zayıflatacak kadar az ve bedene ağırlık verecek kadar çok olmamak kaydıyla sadece bir öğün yemek yemenin genel olarak yeterli olduğunu bizzat gördüm. Nefsi zora sokmak hoş görülmemiştir. İnsan zor yoldan ulaşamadığı feyze bazen kolay yoldan ulaşır. Burada esas olan, mahallin yani kalbin insanı meşgul eden şeylerden uzak olarak hazır hâle gelmesi ve vahdânî heyûlânî teveccühtür (her çeşit varlığın sûretinden arınarak Hakk'a yönelmesidir.)"

Bir seferinde Hz. Şeyh'in meclisinde Sultan IV. Mehmed'in avlanmaya düşkün ve kendisini ava kaptırdığından bahsedildi. **[147[a]]** Öyle ki kendisinden önceki hiçbir halife ve sultan, ava bu kadar zaman ayırmamıştır.

Hz. Şeyh şöyle dedi: "Bu garipsenecek bir durum değildir. Burada latîf bir işaret vardır. Şöyle ki sultan, Allah'ın yeryüzündeki gölgesi, 'Allah' isminin mazharı ve varlığın kutbu olan halifedir. Bu durumda mevcûdatın zâhirî halifesi olan sultan, a'yândaki bâtınî halifenin gölgesi mesabesindedir. Sultan onun velâyet kandilinden istifade eder. Fakat o [üzerinde cereyan eden] işin hakikatini olduğu hâl üzere bilmez. Âfâk âlemindeki hayvânâtı çokça katletmesi, bâtınî halifenin hayvânî-enfüsî güçleri çokça katletmesine delildir; çünkü gölge, gölge sahibine delâlet eder. His âleminde bulunan her bir sûretin mutlaka hakikatte de muteber bir mânası vardır; zira hicap ehline göre

uyanıklık (yakaza) âlemi olarak isimlendirilen âlem, keşf ehline göre hayal ve uyku âlemi olarak adlandırılır. Nasıl uykuda görülen bir rüyayı tabir etmek gerekiyorsa uyanıklık hâlinde görülen bir rüyayı da aynı şekilde tabir etmek gerekir, çünkü gaybî mânalara her mertebede o mertebeye münasip libas giydirilmiştir. Bu durum şehâdet âlemine kadar bu şekilde devam etmiş ve şehâdet âleminde de yine bu âleme uygun kisve giydirilmiştir."

Ben [Bursevî] derim ki: Bir gece Hz. Şeyh ile birlikte seçkin müridlerinden birinin evinde misafir olmak nasip oldu. Seher vakti gelince Hz. Şeyh Teheccüd namazını kılıp "müsebbiât-ı aşere"yi okudu. Sonra ev sahibine dönüp Sultan IV. Mehmed hakkında, "O, düşmanlarına karşı kabir ehlinden istimdâd etmeden zafer elde edemez." dedi ve devam etti: "Zâhir (rüsûm) ehli, **[147b]** Hz. Peygamber'in (as) إِذَا تَحَيَّرْتُمْ فِي الْأُمُورِ فَاسْتَعِينُوا مِنْ أَهْلِ الْقُبُورِ / *İşlerinizde ne yapacağınızı şaşırdığınızda kabir ehlinden yardım isteyin*, sözünde geçen kabir ehlinden muradın zorunlu ölüm ile kabre konulanlar olduğunu zanneder. Halbuki hakikat ehline göre kabir ehlinden maksat, ihtiyarî ölümü gerçekleştirenlerdir; zira onlar diridirler. O nedenle diri olan kabir ehlinin himmetinin feyzinden istimdâd etmek ve onların müşâvere dâiresine dâhil olup ilham ve istihâreleriyle amel etmek gerekir. Nitekim Sultan Ahmed, kendi döneminde Anadolu'da isyancılar ortaya çıkınca onları bertaraf edecek bir yol bulamadı. Bunun üzerine Sultan, müteahhirînin efdali Hz. Şeyh Mahmûd el-Hüdâyî el-Üsküdârî'ye (ks) geldi. Sultan ona inanırdı ve onun müridi idi. Nihayet meydana gelen olayı kendisine anlattı. Bunun üzerine Hz. Hüdâyî Allah Teâlâ'ya teveccüh etti. Bu yönelişte kendisine Murad Bey işaret edildi. Murad Bey, livâ sahipleri arasında meşhur ve tanınan bir kimse olmayıp emirlerinden bir emir idi. Hüdâyî hazretleri Sultan'a şöyle dedi: "Bu iş için Murad Bey'i görevlendirirsen muradın hâsıl olacaktır." Sultan hemen yazılı bir emir göndererek Murad Bey'i isyancılarla harp edecek askerin başına emir olarak tayin etti ve böylece Allah Teâlâ bu işin kilidini Murad Bey'in eliyle açmış oldu. İsyancı topluluğunu -Allah'ın izniyle- dağıttı, onları yenilgiye uğratıp kılıçtan geçirdi ve böylece memleketi isyancıların elinden kurtardı. Geçmiş Sultan ve hükümdarlar, kabir ehli ile dostluk kurmakta bir sakınca görmüyorlardı. Fatih Kostantiniyye'yi Akşemseddin'in işareti ile fethetmiştir.

Ben [Bursevî] derim ki: Bu yardım talep etme (*istiâne*) hadisi sahihtir. Bunu Allâme İbn Kemâl, *Kırk Hadis* (*Erbaîn*) kitabında; Farsça tefsir sahibi Hüseyin el-Kâşifî (ö. 410/1505) ise **[148a]** *Risâle-i Aliyye*'de zikretmiştir. Sen bu hadisin mevzû olduğunu söyleyenin sözüne bakma!

Bil ki Allah Teâlâ adı geçen Sultan [IV.] Mehmed'e Girit, Kamaniçe, Çehrin ve benzeri korunaklı kalelerin fethini, hayır ehli vezirlerin hüsn-i tedbiriyle müyesser kılınca -ki bu yüzden kendisine "İkinci Fâtih" unvanı verilmiştir- kibirlenip istidrâc yerlerinden gafil oldu, kendini beğenme ve gurur vartasına düştü. Böylece kötülük yapmaktan ve sefâhetten çekinmez olmaya başladı. Mal toplamaya hırslı birini vezir olarak görevlendirdi. Bu onun yükselişten sonra düşüşünün de delili oldu. Nitekim Hz. Peygamber (as) şöyle buyurmuştur: "إِذَا اَرَادَ اللّٰهُ بِأَمِيرٍ سُوءً جَعَلَ لَهُ وَزِيرَ سُوءٍ / *Allah bir emire hayır dilemezse, ona kötü bir vezir musallat eder...*"[1] Nihayet bu vezir, şerrin anahtarı olup salâhından sonra yeryüzünün fesadına sebep oldu. Şöyle ki Engürüs (Macaristan) Reisi Sultan ile sulh yapmak istedi ve bir elçi gönderdi. Vezir, elçiyi dinlemeyip hukûkî bir sulhu geri çevirdi. Hevâ ehli kimseler de vezirle birlikte hareket edip Sultan'ı savaşa teşvik etti. Nihayet Peç Kalesi'ne yöneldiler. Bu sefer, hicrî 1094'te gerçekleşti. Şeyhim ve Senedim hazretleri bu sefere râzı olmadı. Hatta vezire uzun uzadıya bir mektup yazdı. Mektupta, ﴿إِنَّ اللّٰهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتّٰى يُغَيِّرُوا مَا بِاَنْفُسِهِمْ﴾ "Bir toplum kendisini değiştirmedikçe Allah onlarda bulunanı değiştirmez."[2] âyetiyle birlikte buna dair bazı güzel sözler yazmıştı. Fakat Hz. Şeyh'in bu hatırlatmalarını dinlemeyen vezir, kararında ısrarcı oldu, sayılarını sadece Allah'ın bildiği çoklukta bir orduyla sefere çıktı. Sultan bu seferde Belgrad Kalesi'nde ikamet etti. Vezir ise istediği şekilde ve istediği yere kadar ilerledi. Peç Kalesi'ne varınca, etrafını kuşatıp savaşmaya başladı. Macarların, Osmanlı ordusunun savaş için geldiğinden haberleri yoktu; **[148b]** çünkü onlar sulh yapmak için elçi yollamışlardı. Onun sulh ile ilgili haber getirmesini bekliyorlardı. Aynı şekilde elçilerinin vezir tarafından hapse atıldığını da bilmiyorlardı. Birkaç gün geçmeden kaledekilere küfür ehlinden büyük bir yardım geldi. Müslümanların zayıfları onları görünce şeytanlardan korktukları gibi korkup reisleriyle birlikte yanlarındaki mal

1 Ebû Dâvûd, "Harâc", 4.
2 er-Ra'd, 13/11.

ve savaş malzemelerini bırakarak Belgrad Kalesi'ne doğru kaçtılar. Vezir de onlara tâbi oldu. Sonuçta bu umumi zarara vezir sebep oldu. Zira o, âzâlar arasındaki kalp gibidir. Onun bozgunu olmasaydı kuvvetler de bozulmayacaktı.

Vezir daha Belgrad'a varmadan Sultan'a bulunduğu yerden kalkıp Edirne tarafına gitmesi için haber yolladı. Haberde şöyle diyordu: "Kefere çok güçlü bir şekilde harekete geçti." Sultan bu haber üzerine hemen Edirne'ye kaçmaya davrandı. Böylece başka bir musîbetin de müsebbibi olmuş oldu, çünkü şöyle deniliyordu: "İslâm Sultanı kaçtı." Böylece küffarın savaşma azmi güçlendi. Müslümanlar ise zâfiyet üstüne zâfiyet yaşadılar. Vezirin bu şekilde hareket etmesinden maksat, Sultan'ı yanıltıp kendi nefsini kurtarmaktı. Fakat vezir bu amacına ulaşamadı. Zira hesap vermekten bu şekilde kaçmak istiyordu ancak boynunun vurulmasıyla hesabını vermiş oldu. Şöyle ki Sultan Edirne'ye varınca hususi adamlarıyla vezirin öldürülmesi ve başının Edirne'ye getirilmesini emreden bir yazı gönderdi. Belgrad'da evinde iken kuşatıldı. Önce kendisindeki sancak-ı Muhammedî ve vezirlik mührü alındı. Sonra muhâfızların reisi maiyetiyle birlikte gelip onu olduğu yerde boğdular. Sonra başındaki deriyi yüzerek padişaha gönderdiler. **[149[a]]** Bu olay, hicrî 1094 yılında vukû buldu. Öldürülen Vezir Kara Mustafa idi.

Daha sonra vezirliğe "Kara Kethüdâ" namıyla meşhur İbrâhim Paşa getirildi. Hz. Şeyh'i, daha önce de zikredildiği gibi, vatanına sürgün eden o idi. Nihayet o da üç yıl sonra azledildi ve Rodos Kalesi'ne gönderilip bir yıl sonra da orada öldürüldü. Bu vezir tabiat itibariyle nefret edilen, söz dinlemeyen, herkes tarafından lanetlenen ve her yerde sevimsiz biriydi.

[Rivayete göre] Nûşirevân oğlu Hürmüz'ü yerine veliaht olarak getirmek istedi. Bu konuyu vezirleri ile istişare etti. Her vezir onun bir ayıbını saydı. Biri "Boyu kısadır." dedi. Nûşirevân, "Halka binek üstünde veya tahtta otururken görünür." dedi. Diğeri, "Onun annesi Rûmî'dir." dedi. Nûşirevân, "Çocuklar babalarına nisbet edilir." dedi. Môbad -Mecûsîlerdeki bu kişi Yahudilerdeki haham ve Hristiyanlardaki keşiş gibidir- şöyle dedi: "Halk tarafından sevilmeyen biridir." Nûşirevân şöyle cevap verdi: "Bana göre kusur budur. Şöyle denilir: Hasebi düşük olup sevilen biri, hasebi yüksek olup sevilmeyen birinden daha hayırlıdır."

Sultan daha sonra Bosnalı Süleyman'ı vezirliğe getirdi. O da iki sene vezirlik yaptıktan sonra öldürüldü. Geçen bölümde bu konuya değinilmişti. O da korkak ve seferden kaçan biriydi. Allah Teâlâ şöyle buyurur: ﴿وَمَنْ يُوَلِّهِمْ يَوْمَئِذٍ دُبُرَهُٓ اِلَّا مُتَحَرِّفاً لِقِتَالٍ اَوْ مُتَحَيِّزاً اِلٰى فِئَةٍ فَقَدْ بَٓاءَ بِغَضَبٍ مِنَ اللّٰهِ وَمَأْوٰيهُ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَص۪يرُ﴾ "Kim savaş için yer değiştirmek veya başka bir birliğe katılmak amacıyla olmaksızın savaş sırasında düşmana arkasını dönüp kaçarsa Allah'ın öfkesine uğramış olur, onun varacağı yer cehennemdir, ne kötü bir son!"[1] Hz. Şeyh, vezirin beraberindekilerle yenilgiye uğrayıp **[149[b]]** seferden kaçtıklarını -ki bu olay 1098 yılında vukû bulmuştur- duyunca, "Eğer malım olsaydı Hint topraklarına hicret ederdim, zira gayreti olmayan bir Sultan ile ikamet etmekte bir fayda yoktur." dedi ve ardından Hindistan sultanının takvâsını anlattı.

Yine Hz. Şeyh, Sultan ile vezirin yüzüne karşı şöyle dediğini ifade etti:

"Eğer sizin sebâtınız on mertebe olursa size tâbi olanların sebâtı bir mertebe olur. Yine sizin savaştaki sebât ve metânetiniz yüz mertebe olursa sizin askerlerinizin sebât ve metâneti ancak on mertebe olur. Eğer sizin sebâtınız bin mertebe olursa etrafınızdaki askerlerin sebâtı da ancak yüz mertebe olur. Yani sizin teveccühünüz ve her yerde ayaklarınızın sebâtı, size tâbi olanlardan kat kat daha fazla olmalıdır. Savaştan kaçış ise tam tersinedir, yani eğer sizin dönüşünüz ve ayaklarınızın geriye gitmesi bir mertebe ise size tâbi olanların kaçışı on kattır. İşte bunu bu şekilde bilin."

Sultan, Bosnalı Süleyman'dan sonra vezirlik makamına daha önce bahsi geçen Siyavuş'u getirdi. O da altı ay sonra kendi evinde isyancılar tarafından öldürüldü. Bunun üzerine Sultan, vezirlik makamına İsmâil Tuğrâyî'yi getirdi. Ancak o da birkaç ay içinde sultan tarafından azledilip uzaklaştırıldı. Ardından o da öldürüldü. Sonra vezirlik makamına daha önce piyade taifesinin reisi olan Mustafa'yı getirdi. O da bir buçuk yıl görev yaptıktan sonra azledilip Edirne yakınındaki Malkara kasabasına sürgün edildi. Burada günler sonra öldü. Belki de zehirlenmiştir. Bu kişi, içki içerdi. Özellikle Kalenderiyye ve Cevâlîkıyye gibi sapık fırkalara ve ayak takımı kimselere yakınlığı ile bilinirdi. Müsrif idi ve her hâlükârda zâlim biriydi. **[150[a]]**

---

1 el-Enfâl, 8/16.

Onun döneminde servet sahibi kimselerin mallarına el konuldu. Çeşitli yerlerde zenginlerden binlerce kese altın ve gümüş para zorla alındı. Bunları alırken sultanın hazinesi için topladığını söylüyor ve bu paraların, zarûrî sefer masrafları ile düşmanın şehirleri istilâ etmesini önlemeye, mülhit ve isyancılarla mücadele etmeye yönelik sarf edileceğini iddia ediyordu.

Ben [Bursevî] derim ki: Vezir, içerisinde bulunduğu zamanı, Tebük Gazvesi'nde olduğu gibi zorluk zamanı olarak değerlendirmiştir. Bu yüzden ileri gelen zenginlerden aldıklarının haricinde her evden mal alıp yığdı. Bunu da gâzi ve mücâhitlere imdad ve yardım olsun diye yaptı. Fakat bu, zorla yapılıyordu; zira kimileri hapse atılıp kimileri dövüldü, kimileri de üzüntü ve endişe yaşadı. Halbuki hem kendisinin hem de kendisine tâbi olan âlimlerin gözden kaçırdıkları bir husus vardı ki o da Tebük Gazvesi'nde vâkî olan yardım ve Zorluk Ordusu'nun teçhizi, mü'minlerin ihtiyarı ve canı gönülden, zorlamasız destekleri ile olmuştur. Bu sebeple zengin fakir herkes gösterişe kaçmadan imkânları ölçüsünde Allah'ın rızasını isteyerek mallarından bol bol verdiler. Peygamber Efendimiz (sa) onları sadece ve sadece sadakaya ve cihâda teşvik etmişti. Servet ehline açıklama ve zorlama bir yana, imâda dahi bulunmamıştır. Çünkü bu, peygamberliğin şânından değildir. Aynı şekilde kıyamete kadar peygamberin yolundan gidecek olan halife ve vâlilerin de şânından değildir. Zira fetih ve zafer, çok mal ve asker ile değil; takvâ, ziyneti terk ve Allah'a tam olarak yönelmekle olur.[1] Nitekim geçmiş sultanlar, özellikle de Osmanlı hâkanları, bu şekilde zafer kazanmışlar; kaleleri fethedip şirk ehlinin şehirlerini ele geçirmişlerdir. **[150^b]** Onlar bu zaferlere az sayıda asker ve teçhizat ile ulaştılar. Nitekim bu durum tarih ve ahbâr kitaplarında mütevâtir olarak zikredilir ve sabittir.

Bu yüzden Hz. Şeyh Kostantiniyye'de bulunan Sultan Selim Camii'nde vaaz etti -ki bu camide cuma günü vaaz etmekle görevliydi/cuma vâizi idi- ve şöyle dedi: "Ey insanlar! Ben günlerdir, aylardır vaaz vermiyordum. Niyetim bir daha asla vaaz etmemekti. Ancak bu gece Kur'ân-ı Kerîm'den tefe'ül ettim ve tefe'ül gönlüme doğan düşünceye uygun geldi. Ben de onun gereği ile amel ederek vaaza çıktım. Biliniz ki şu anda yapılan mala el koyma işi, kuşkusuz çirkin bir bidattir. Bundan önce vezir beni istişare

1 [والتوجّه التام إلى الله] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [والتوجّه إلى الله] şeklinde kaydedilmiştir.

etmek için çağırmıştı ve mecliste sadece üç kişi bulunuyorduk. Ben, vezir ve sultanın muallimi Arapzâde Abdülhalim vardı. Sefer hâlleri ve malî sıkıntılar konuşuldu. Ben, 'Asla böyle bir zulme yeltenmeyiniz. Bunun sonu hüsran olur.' dedim. Bunun üzerine vezir böyle bir şey yapmayacağına dair söz verdi. Ancak bazı hevâ ehli kimseler bu fitneyi uyandırdı. Vezir de onlara tâbi oldu. Biz buna asla razı değiliz, zira zorla alınan malın hiçbir faydası olmaz. Ancak ben, Rasûlullah'ın (sa) ashabını örnek alarak borç alıp onunla gazi ve mücahitlere yardımcı olacağım. Sizler de gönlünüzden kopan ne ise yardım ediniz. Bu yardımları aranızdan emin bir kişiye teslim ediniz; o da hak eden fakirlere ve gâzilere sarf etsin. Nitekim sahâbe (ra) de topladıkları yardımları Hz. Peygamber'e (sa) veriyordu. **[151[a]]** Allah'ın geçiminize dayanak kıldığı mallarınızı aklı ermezlere vermekten sakınınız." Sonra Hz. Şeyh mü'minleri bu şekilde savaşa teşvik etti. Tamamen unutulmuş olan okçuluk (atış) sünnetini Allah onun eliyle ihyâ etmişti. O yıl yapılacak savaşa kendisi de bizzat katılma sözü verdi.

Hz. Şeyh şöyle dedi: "Şu ana kadar bana fıtır sadakası, kurban ve zekât vâcip olmadı. Şayet Allah bana biraz mal nasip ederse, ben de onunla gazâya çıkacağım. Aksi takdirde yalın ayak yürüyerek gideceğim. Ben her ne kadar yaşlı olsam da Allah benim bedenime güç ve kuvvet vermiş, hâlâ yürüyecek gücüm var."

Hz. Şeyh konuşmasını şöyle sürdürdü: "Eğer bu savaşa çıkmak nasip olursa ne vezir ne de bir başkası ile yola çıkarım. Bir de Allah Teâlâ şimdiye kadar kendisinden ümit ve kendisine dua ettiğim tüm dünyevî ve uhrevî isteklerimi kabul buyurdu. O nedenle İmâm-ı Âzam (ra) hazretlerinin kabrini ziyaret etmekten başka bir arzum kalmadı. Kuşkusuz o benim mürşidim, imamım ve Cenâb-ı Risâlet'e vesilemdir. Şayet Allah, bu gazâ ve zorluğu aşıp dönmeyi nasip ederse bu düşüncemi gerçekleştireceğim. Aksi takdirde bu işi Allah'a havâle ettim."

Hulâsa o gün Hz. Şeyh uzun ve beliğ bir hutbe irat etti. Bundan dolayı kalpler ürperip gözler yaşlarla doldu.

Bil ki Hz. Şeyh o sene Allah tarafından vâkî olan güçlü bir arzu sebebiyle savaşa çıkmak için hazırlık yaptı. Bu yüzden kitaplarının tamamını

büyük oğlu Şeyh Mehmed el-Cûdî'ye hibe edip büyük bir topluluk içerisinde ona Beyzâvî tefsirinin başından biraz okuttu. Sûfîlerin hepsi oradaydı. **[151b]** Bahsi anlatılamayacak şekilde değerlendirip onlara hakikat ehlinin sahip olduğu ilmin özünü anlattı. Ardından Hz. Şeyh orada bulunanların tamamıyla biatlaşıp kendilerine dua etti. Oğlunu yerine halife olarak bıraktı. Bu fakîre [Bursevî], "İki oğlum benimle birlikte akrabalarımızı ziyaret için Edirne'ye gidecekler. Sonra onlar geri dönecekler. İki oğlum geri dönünceye kadar evimdekilerin hâmisi olmaya ve cuma günü Sultan Selim Camii'nde, pazartesi günü Sultan[1] Bayezid Camii'nde ve çarşamba günü de Sultan Süleyman Camii'nde benim yerime vaaz ve tezkirde bulunmaya râzı mısın?" dedi. Ben de "Râzıyım ve bu görevleri kabul ettim." dedim. Hz. Şeyh şöyle dedi: "Hizmetimizde ol. Bursa'daki ailene de bir mektup yaz ve bir aydan önce dönemeyeceğini bildir ki seni beklemesinler." Bunun üzerine ben de eteğini öptüm.

5 Receb 1100/25 Nisan 1689 Pazartesi günü kılıcını ve ok kuburunu kuşanarak elinde tüfeği ile yola çıktı. Yanında büyük bir kalabalık olduğu hâlde bineğine bindi. Sûfîler ve dostları yürüyerek İstanbul'un kapılarından "Topkapı" olarak bilinen kapının dışında Davud Paşa'yı geçene kadar uğurladık. Hz. Şeyh burada durup dua etti. Sonra orada bulunanlar Hz. Şeyh'in eteğini öptüler. Biz geri döndük. O ve kendisinin hizmetinde bulunacak beş derviş birlikte yola çıktılar. Hz. Şeyh Sofya şehrine ulaşınca adı geçen vezir, onu gazilerle birlikte Belgrad Kalesi tarafına gitmekten menetti. Hz. Şeyh Sofya'da kaldı. Vezir de askerler büyük bir hüsranla dönene kadar[2] aynı şekilde orada kaldı. **[152a]** Sonra dağıldılar. Hz. Şeyh kendi yerine dönüp şöyle dedi:

"Şu andan sonra Sultan ve onunla beraber olanlarla lisanî alaka hariç tüm kalbî alakayı kestim. Bunun ilk sebebi şudur: Onların bütün işlerinin bayağı ve indî olup kitâbî olmadığını gördüm. Kendi aralarında Kitap ve sünneti tamamen rafa kaldırmışlardır. Öyle ki konuşmalarında ve meşveretlerinde onlarla amel etmek bir tarafa, ağızlarından bir âyet ve bir hadis bile çıkmıyor. Ben onlara bütün gayretimle nasihat ve tavsiyelerde bulundum ama hiçbir faydası olmadı, çünkü Allah'ın hidâyet etmediği kişiye bir

1 [وجامع السلطان بايزيد] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [وجامع بايزيد] şeklinde kaydedilmiştir.
2 [إلى أن يرجع العسكر مع] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada kaydedilmemiştir.

başkası hidâyet edemez. Kalbî alakadan maksadım, doğru yolu bulmalarını umarak hakkı izhâr ve izah ile onlara teveccüh etmektir. Kuşkusuz Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ﴿لَيْسَ عَلَيْكَ هُدٰيهُمْ﴾ Onları doğru yola iletmek senin üzerine borç değildir…"[1]

Sadece kalbî alakayı kesmemin ikinci sebebi de şudur: Onlar "ez-Zâhir" ismine mazhar oldukları için onlara hayır dua etmemiz gerekir; zira Allah Teâlâ'nın onlar eliyle ıslah ettikleri, yine onlar eliyle ifsat ettiklerinden daha fazladır. Bazı semâvî kitaplarda şöyle denilmektedir: "Dilinizi sultanlara sövmekle meşgul etmeyiniz. Fakat bana tevbe edin ki onları sizin için şefkatli kılayım."

Sonra Hz. Şeyh [sefere gidiş sebebini] şöyle anlattı: "Allah beni buradan hareket ettirdi, ben de çıktım. Bana bu seferde, hazarda iken gafil kalacağım şeyler gösterdi. Şu an bu konuda benim için küllî-tafsilî ilim hâsıl oldu. Bu, ilâhî özel bir tevfiktir."

Hz. Şeyh bu fakîre [Bursevî] hitâben şöyle dedi: "Sultan'ın etrafındakilerden bazılarının bizi inkâr etmelerini uzak görme. Muhakkak ki Allah Teâlâ şöyle buyurur: ﴿وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُواًّ شَيَاطِينَ الْاِنْسِ وَالْجِنِّ﴾ 'Böylece biz, her peygambere insan ve cin şeytanlarını düşman kıldık.'[2] **[152b]** Allah Teâlâ nasıl ki her peygamber için cin ve insanlardan düşman yarattı ise aynı şekilde her velî için her ikisinden de düşmanlar kılmıştır."

Sonra Hz. Şeyh hâli(ni) gizlemek için "Velîden maksat mü'mindir." deyip Allah Teâlâ'nın şu âyetini okudu: ﴿وَلِتَصْغٰى اِلَيْهِ اَفْـِٔدَةُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ﴾ "Bir de (şeytanlar), âhirete (yani Hakk'a) inanmayanların gönülleri bu yaldızlı sözlere meyletsin … diye (bu fısıldamayı yaparlar)."[3] Zira Allah Teâlâ'nın dışındaki her şey "dünya"dır. Allah Teâlâ ise "âhiret"tir, çünkü O hem "Evvel" hem de "Âhir"dir.

Sultan daha sonra hicrî 1101 yılının Safer ayında (Aralık 1689)[4] Köprülüzâde namıyla bilinen Mustafa'yı vezirlik makamına getirdi. Mustafa, görüş

---

1 el-Bakara, 2/272.
2 el-En'âm, 6/112.
3 el-En'âm, 6/113.
4 Köpülüzâde Mustafa Paşa, sadrazamlık makamına 11 Muharrem 1101/25 Ekim 1689'da getirilmiştir. Bk. Abdülkadir Özcan, "Köprülüzâde Fâzıl Mustafa Paşa", *DİA*, XXVI, 263.

ve fikir konusunda kendisine çok güvenmekte ve çoğu kez vehmiyle hareket etmekteydi. Ancak insanlar arasında ilmi ve adâleti ile tanınan biriydi. Ve[1] vezirlik makamına gelmezden yıllar önce bir rüya görmüştü. Rüyasında sanki çok yüksek bir dağın eteğinde duruyor ve o dağın zirvesine çıkmak istiyordu. Dağın etrafında epeyce döndükten ve uzun tırmanışın meşakkatlerine tahammül ettikten sonra dağın en yüksek tepesine çıkmaya muvaffak oldu. Orada bahçeler ve bostanlar görmüştü. Gördüğü rüyayı kendisine anlatınca Hz. Şeyh bu rüyayı o vakit şu şekilde yorumlamıştı: "O dağ, emîrlik dağıdır. Sen emîrlik makamının en yükseği olan vezirlik makamına ulaşacaksın. Ama bu makam bir müddet sonra ve yeryüzünün farklı bölgelerinde gezip dolaştıktan sonra sana nasip olacak." Gerçekten de öyle oldu; çünkü o zamanlar "emîr" idi, daha sonra kendilerine "kubbe vezirleri" denilen yedi vezirden biri oldu. Burada hakîkat-i câmiaya hizmet eden yedi küllî isme işaret vardır. Bu sır sebebiyle âhir zamanda Mehdî zuhûr edecek ve onunla beraber yedi vezir bulunacaktır. Onlar, Ashâb-ı Kehf'tir. Halk ise adı geçen veziri **[153[a]]** kılıç sahibi ve 1200'lü yılların başında gelmesi beklenen kişi (Mehdî) zannetti. Zira yeryüzünde defalarca uzaklaştırıldıktan ve kaç kere uzağa gönderildikten sonra vezâret-i uzmâ ve sadâret-i kübrâ meclisine oturdu. Görev kendisine Edirne'de tevdî edildi. Vezir, sonradan ortaya çıkan kanunları yürürlükten kaldırmaya, din ehlini utanca ve kötülüğe sevk eden bidat ve hurâfeleri de yasaklamaya başladı. Aynı şekilde halkın belini büken ağır vergiler ve yükler ile umumi belâ hâline gelen hususları kaldırmaya başladı, çünkü insanlar önceki vezir döneminde uzun süre acı ve keder yaşamışlardı. O ise, bazı işlerini doğru yaparken bazılarında ise hataya düşmüştür. Şöyle ki esnaftan kitapta yeri olmadığı iddiasıyla fiyat belirleme (*narh*) politikasını kaldırdı. Bu nedenle Kostantiniyye halkının işleri bozuldu, zira fiyatları belirleme işi satıcıya bırakılınca onlar da her şeyin fiyatını arttırıp[2] vasfı mümkün olmayacak şekilde haddi aştılar. O vakit para basım işi de bozuldu, çünkü darphanede Sultan'ın emriyle bakır para basmaya başladılar. Böylece bakır sikkeler yaygınlaştı, dirhem ve dinar piyasadan kalktı; ticârî faaliyet yolları ve alışveriş kapıları her açıdan kapanmış oldu. Yeterli nimet olmasına rağmen kıtlık ve pahalılık meydana geldi. Bu belâ, salgın hâline

---

1 [و] harfi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada kaydedilmemiştir.

2 [غلّوا فيه] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [غلّوا] şeklinde kaydedilmiştir.

gelen vebâ gibi her tarafa yayıldı. Nihayet vezir büyük bir inattan sonra hatasını anlayıp fiyat belirleme işine geri döndü. Hatası, fiyat belirleme işinin bu zamanın bir gereği olduğunu bilmemesiydi. O nedenle fakihler de zaten buna ruhsat vermişlerdir. Leys b. Sa'd, Rebîa ve Yahyâ **[153[b]]** b. Saîd şöyle der: "Müslümanların çarşı pazarını ifsâd etmelerinden ve fiyatları arttırmalarından korkuluyorsa, yiyecek satan esnaf için fiyatlandırma yapılmasında bir beis yoktur. Vâlinin, müslümanların lehine ve umumun faydasına olacak kararları alma hakkı vardır." Nitekim *el-Fethu'l-Karîb* adıyla bilinen *Tergîb Şerhi*'nde bu şekilde ifade edilmiştir.

Sonra (Köprülüzâde) vezirliğinin ilk yılında savaş hazırlıkları yaptı. Belgrad, Semendire ve Niş kaleleri ile bunlara tâbi olanları kâfirlerin elinden kurtardı. Bu kaleler, önceki yıl düşman tarafından istilâ edilmişlerdi. Halkın vezir hakkındaki umudu arttı. Halbuki vezir istidrâca kapılmıştı; ne kendisi ne de halk âkıbetin nasıl olacağını biliyordu. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ﴿وَمَآ اَدْرٖي مَا يُفْعَلُ بٖي وَلَا بِكُمْ﴾ "Bana ve size ne yapılacağını da bilemem…"[1] Gerçekten de bu bilme, ileri gelen kâmillerin hâllerinde bulunmazsa nâkısların hâllerinde nasıl bulunur?

Vezir, sefere hazırlandığı zaman müftüye ve kendi makamına vekil bıraktığı kimseye, kendisi Sofya'ya ulaştıktan sonra Şeyhim ve Senedim hazretlerinin (Allah onun ruhunu dinlendirsin) sürgüne gönderilmesi tâlimatını gizlice bildirdi. Vezir Edirne'den çıkıp Sofya'ya ulaşır ulaşmaz hemen Hz. Şeyh'in Kıbrıs kalelerinden Magosa Kalesi'ne sürgün edildiğini bildiren bir ferman geldi. Bu tedbir, zâhirî ve bâtınî açılardan Hz. Şeyh'e[2] önceden aksetmişti.

O şöyle dedi: "Allah Teâlâ'ya istihârede bulundum, bana makamımda sebât etmem işaret edildi. Sürgün buyruğunu bana tebliğ etmekle görevlendirilen dört nefer gelince kalbimde herhangi bir hareket olmadı. Bilakis kendilerine şöyle dedim: Ben bu iş için aylardır hazırım. **[154[a]]** Siz en hayırlısı ile geldiniz." Bu konunun tafsili yerinde gelecektir. Hz. Şeyh'in mertebesine bakın! Bunun bir benzeri, Mevlânâ hazretlerinin ölüm meleği kapısına geldiğinde söylediği şu sözdür:

---

1 el-Ahkâf, 46/9.

2 [لحضرة الشيخ] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [ألى حضرة الشيخ] şeklinde kaydedilmiştir.

پیش ترآ پیش ترآ جان من   پیک در حضرت سلطان من

Daha yakın gel, daha yakın gel canım
Sultânımın kapısının habercisi[1]

Hz. Şeyh'in sürgüne gönderilmesinin dört sebebi vardır: Birincisi, şeytanın sıfatı olan hasettir. Zira Hz. Şeyh kendi zamanında Sultan, vezir ve başkaları huzurunda umursamadan iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmakla temayüz etmişti. Bu yüzden Mustafa Paşa'nın hasedi onu şeyhi sürmeye ve ona ihanet etmeye sevk etti.

چون قلم در دست غداری بود   بی گمان منصور بر داری بود

Fakat kalem, bir gaddârın elinde oldu mu
Şüphe yok, Mansûr, darağacına[2] çekilir[3]

Mevlânâ hazretleri *Mesnevî*'de şöyle der:

چون سفیهان راست این کار و کیا   لازم آمد یقتلون الأنبیاء

Bu hüküm, bu hükümet, kötü kişilerin elinde oldukça
Elbette[4] peygamberleri öldürmek lâzım[5]

Daha önce "İlmî Kerametler" bölümünde de geçtiği üzere Hz. Şeyh vezire *Risâle-i Rahmâniyye* adlı bir kitap yazmıştı. Vezir buna karşılık olarak nefsinden haset ile cevap verdi. Ne güzel söylenmiştir:

فقل لذوي المعروف هذا جزاء من   غدا يصنع المعروف مع غير شاكر

İyilik sahibi için de ki: Bu, karşılığıdır
Yarın teşekkür beklemeksizin iyilik yapan kimsenin[6]

İkincisi ise şudur: Hz. Şeyh, Mustafa'nın eniştesi olan Vezir Siyavuş'a, "İsyancılar sana musallat olmadan onları ortadan kaldır." dediğinde, "Bu konuda Mustafa bana muhalefet ediyor." demişti. Mustafa o zaman Sultan

---

1 bk. Şemseddin Ahmed el-Eflâkî el-Ârifî, *Menâkıbü'l-Ârifîn*, çev.Tahsin Yazıcı, Hürriyet Yayınları 1973, II, 57.

2 [بر داري] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada kaydedilmemiştir.

3 *Mesnevî*, II, 1398.

4 [لا جرم] ifadesi, *Mesnevî*'de [بی گمان] şeklinde kaydedilmiştir.

5 Mevlânâ, *Mesnevî*, nşr. Tevfik Sübhânî, Tahran 1378 hş./2000, II, 1399, s. 212.

6 Bk. Ebü'l-bekâ Kemâleddin Muhammed b. Mûsâ b. İsa ed-Demîrî, *Kitâbü Hayevâni'l-Kübrâ*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003, II, 114. https://al-maktaba.org/book/ 10664/ 631#p5.

II. Süleyman'ın musahibi ve nedimi idi. Hz. Şeyh ona, "Vezirlik mührü şu an elinizdedir; Mustafa aleyhine bile olsa gereğini yapın ve te'dip edin!" demişti. Bu konu **[154b]** daha önce ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştı. Kendisi hakkındaki bu ifade, Mustafa'nın kulağına ulaşınca Hz. Şeyh'e karşı düşmanlık ateşini içinde taş gibi gizledi ve bu yüzden olanlar oldu. Böylece vezirlik verilmeden önce kendisine Hz. Şeyh'in ettiği nasihate muhalefet etmiş oldu. Hz. Şeyh'in kendisine nasihati şu idi: "İttibâ sahibi ol; ibtidâ sahibi olma! (Yani Kur'an ve Sünnet'e uy; bidat ehlinden olma!) Allah Teâlâ senden ve bütün mahlûkattan daha faziletli olan için bile ﴿فَبِهُدٰيهُمُ اقْتَدِهْ﴾ 'Şu hâlde peygamberlerin rehberliğine uy.'[1] buyurmuştur." Vezir Siyavuş bu nasihate uymayıp nefsinin arzularına tâbi olunca da olanlar oldu. Kanlar akıtılıp onurlar kırıldı… Bunlar daha önce ifade edilmişti.

Üçüncüsü, Kostantiniyye ahalisi isyan sırasında padişahtan Mustafa'nın vezir olmasını istemişti. Hz. Şeyh de onlara, "Sultan şu an İsmâil Tuğrâyî'yi seçti. Onu kabul ediniz ve muhalefet etmeyiniz. İstediğiniz kimse de elbette bir gün vezirliğe ulaşacaktır. Acele etmeyiniz!" demişti. (Bu konu Vezir Siyavuş ve isyancılar bahsinde geçmişti.)

Hz. Şeyh'in bu sözü Mustafa'ya ulaştırılınca Şeyh'in kendisine bir garazı olduğunu düşündü. İşin hakikatini anlayamadı; zira Hz. Şeyh'in nazarı, Allah Teâlâ'nın tayinine idi. O sırada vezirlik için İsmâil tayin olmuştu. Şayet onu geri çekmiş olsaydı nefsiyle hareket edip geri çekmiş, onun yerine de başkasını yine nefsiyle hareket edip getirmiş olacaktı.

Peygamberler ve onların vârisleri, nefsânî davranışlardan uzaktırlar. İnsanlar ise bundan gafildirler. Nitekim Hz. Şeyh şöyle demiştir: "Allah Teâlâ ister sâlih ister fâsık olsun tayin ettiğini etmiştir. Bana düşen bu durumu kabul etmektir yoksa kabul edileni reddetmek ve reddedileni talep etmek değil." **[155a]**

Hz. Şeyh şöyle dedi: "Benim sultan ve veziri ile olan ilişkim, Hz. Peygamber (sa) ve halifeleri ile olan ilişkim gibidir. Şayet sahâbe döneminde yaşamış olsaydım, benden sıdk ve gayretten başka bir şey zuhûr etmezdi.[2]

---

1 el-En'âm, 6/90.
2 [لم يظهر] ifadesi, Hâlet Efendi nüshasında kaydedilmemiştir.

Bu zamanda da durum aynıdır, kesinlikle bir farklılık yoktur zira kılıç (hüküm) onlardan bugünkülere intikal etmiştir. Bununla birlikte bugünküler hilâfetin ne anlama geldiğini ve insanın kadr ü kıymetini bilmezler."

Hz. Şeyh, Köprülüzâde'nin daha önce rüyada gördüğü üzere vezir olacağını insanlara sadece vaat etmişti. Sen istersen bu haberi o mânaya bağlarsın, istersen Hz. Şeyh'in kerametine bağlarsın; çünkü hak ehli için [diğer insanların bilmediği] ilhamlar vardır. Sonuçta Hz. Şeyh'in sözü ve Mustafa'nın vezirlik makamına ulaşacağına dair insanlara vermiş olduğu vaadi gerçekleşmiştir. Allah Teâlâ'ya hamd olsun!

Dördüncüsü ise şudur: Kuşkusuz vezirler önemli işleri danışmak için Hz. Şeyh'i davet ediyorlardı, zira onun yaptığı değerlendirmelerdeki doğruluğu ve görüşlerindeki isabeti biliyorlardı. Ayrıca ondan kendileri için dua etmesini istiyorlar; daha önce ifade edildiği gibi, o da kendilerine hayır dua ediyordu. Muhakkak ki lisan ile yapılan dua asla yere düşmez; çünkü şeriatımız Allah Teâlâ'nın bir vakitte tayin ettiği sultan, vezir ve başkalarını kabul etmeyi ve kendi mertebelerine göre onlara dua etmeyi gerektirir. Daha önce geçtiği gibi Hz. Şeyh, Köprülüzâde'den önceki vezir döneminde kılıcını kuşanıp gazâya çıkmıştı.

Köprülüzâde iş başına geldikten sonra şöyle dedi: "Ben bilirim ki bu şeyh, hiç kimseden korkmaz; ne sultandan ne vezirden ne de bir başkasından çekinmez. O hâlde fâsık ve zâlim vezirlerin meclisinde bulunmasının ve hatta onlara dua etmesinin anlamı nedir? Oysa bu gibi kimselerin meclislerinde bulunmamaya, **[155[b]]** onlar için dua etmemeye, onlarla birlikte sefere çıkmamaya kâdirdir. Öyleyse bütün bunlar, ancak yağcılık, din konusunda gevşeklik, zâlimlere yardım etmek, bidat ve hevâsına meyledip hidâyetten yüz çevirmek kabilindendir."

Ben [Bursevî] derim ki: Ey Köprülüzâde! Şeyhle bu şekilde mücadele etmen çirkin bir şeydir. Bu münâzara edep kurallarını aşmaktadır ve doğru da değildir. Serdettiğin bütün öncülleri fâsit ve akîm buldum. Görüşlerinin sonuçları sakîm ve bâtıldır. Allah seni yarattı ve en güzel kıvamda şekillendirdi. Şeytanı yarattı ve o da seni aldattı. Allah'ın yarattığını, onun emir ve iradesini hevâ ve hevesine göre değiştirmek istedin. Taklit açmazında

kaldın. Tevhid kokusunu asla koklamadın. Senin iddian büyük olduğu hâlde âlemi ıslah etmeye gücün yetti mi? Makamında sünnet şöyle dursun farzı ikame ettin mi? Hayır! Allah'a yemin olsun ki yapmadın. Bilakis övgüyle geldin, yergiyle gittin. Sana gıpta edilirken uğursuz biri oldun. Kader mecrâsında Allah'ın işlerini bilmeyenin, Allah ehline ve onun hayırlı kullarına elini ve dilini uzatanın durumu işte böyle olur. Şu söz, sanki senin hakkında söylenmiştir. Söyleyen ne güzel söylemiştir:

وقل للذي يدّعي في العلم فلسفة　　حفظت شيئاً وغابت عنك أشياء

İlimde felsefe iddia eden için söyle
Bir şeyi ezberlerken çok şeyi kaybettin

Sen ve senin gibiler hakkında tayyip ve tâhir olan Rasûl (as) bâtın ve zâhir lisanıyla şöyle buyurmuştur: "إِنَّ اللَّهَ لَيُؤَيِّدُ هَـذَا الدِّيـنَ بِالرَّجُـلِ الْفَاجِـرِ / *Kuşkusuz Allah bu dini fâsık bir kişi ile de güçlendirir.*"[1] **[156[a]]** Senin her ne kadar şeklî (sûrî) bir fücûrun gözükmüyor ise de nefs-i emmâre ve güçlü bir şeytanın görevlendirilmesi suretiyle mânevî bir günahkârlığın vardır. Delilleri gördükten sonra Hz. Şeyh'i hapse atmayı ve onu sürgüne göndermeyi uygun gördün. Sen, Yûsuf hakkında söyledikleri ve yaptıkları bakımından Kıtfir (Potifar) veya Züleyha gibisin. Hz. Şeyh kendisine yaptığın eziyete rağmen sana dua etti. Sen ise bundan dahi gafilsin. Nitekim Mansûr (ö. 309/922) da kendisi hakkında ölüm fetvası verip onu idam edenlere dua etmişti. Bunların hepsi, Allah'ı bilen kimselerin nezdinde Allah tarafındandır. Fakat kazâ meydanları onları mağlûp bırakmıştır. Onlara dua da fayda etmez. Allah'ın peygamberlere ve onların vârislerine olan gayreti, düşmanların damarlarını keser; zira onlar, Allah'ı vekîl edinmişlerdir. Vekîl ise istediği ve dilediği gibi tasarrufta bulunabilir. Gece gündüz dilediğini yapar.

Köprülüzâde vezirliğinin ilk yılında istidrâc yoluyla bazı yerleri fethetti. Böylece sevgisi insanların gönlüne yerleşti. Öyle ki onu görmeyenler bile cemâlini görmenin özlemini çekiyorlar ve bazı cahiller ömürlerini ona bağışlıyorlardı. Bazı gafiller de onu asrın sahibi zannediyorlardı. Hâlinin hakikatini sadece Allah'ın kendilerine bildirdiği kişiler[2] biliyordu. Seferden

---

1 Buhârî, "Cihad", 182; Müslim, "İman", 178.
2 [عرّفه] ifadesi, Hâlet Efendi 244 numaralı nüshada [عرّف] şeklinde kaydedilmiştir.

döndüğünde görüşüyle gururlu, kendini beğenmiş, şükür ve kullukta taksirât sahibi ve ilâhlık iddiasında bulunan bir kimse gibi kibirli bir şekilde döndü. Allah onu şaşırıp kafasının karışacağı işlerle imtihan etti. Öyle ki iş intizam ve birlikten tefrikaya, muhabbetten buğz ve nefrete, kasidelerle medihten azarlamaya kadar vardı. **[156ᵇ]** Vezirliğinin ikinci yılına geldiğinde hazırlanıp sefere çıktı. Düşmanlarından korktuğu için Sofya'ya varıncaya kadar kendisini gizledi. Kendisine düşmanın hücûmu şiddetlenince[1] de artık sakınmanın kadere bir faydasının olmayacağını anlayıp savaş meydanında kâfirlere karşı hücum ederek Belgrad yakınlarında şehit oluncaya kadar savaştı (Allah onu affetsin). Bu olay, hicrî 1102 yılının Zilkâde ayı sonlarında gerçekleşti.[2] Vezirlik süresi 22 ay sürdü.

O sıralarda Hz. Şeyh onu rüyasında görmüş ve azarlayarak kendisine, "Ey Köprülüzâde! Suçsuz olarak beni bu adaya sürgün ettin. Allah'tan korkmadın mı? Rasûlullah'tan utanmadın mı?" demiş; o da yaptığından utanarak başını önüne eğip hiçbir şey söylememiş. Hz. Şeyh, bir aydan daha kısa bir süre içerisinde (dâr-ı bekâya) intikal etti. Bu konu yeri gelince anlatılacaktır. Köprülüzâde'nin Hz. Şeyh'ten önce vefat etmesi, sadece havâstan başkasının muttalî olamayacağı bazı hikemî kanunlar içermektedir. İstesem bu konuda garip açıklamalarda bulunabilirim. Fakat şunu iyi biliyorum ki hakikate dair söylenecek söz, insanların kafalarına yerleşen bilgiden farklıdır. Eğer böyle olmasaydı, bu konuda onların aleyhine kıyameti koparırdım. Hak bâtıldan ancak Allah katında yapılanların karşılığının verileceği günde ayrılacaktır. Nitekim şöyle buyurulmuştur: ﴿إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِي بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ﴾ "Ayrılığa düştükleri konularda Rabbin kıyamet günü aralarında hükmünü elbette verecektir."[3] Sultan, Köprülüzâde'den sonra vezirlik makamına yine onun taraftarlarından Kâdî Ali Paşa'yı[4] getirdi. O, bu eserin yazıldığı zamana yakın bir dönemde görevlendirildi. Ama ben onun henüz ne hayrına ne de şerrine muttalî oldum (Allah onun yardımcısı olsun ve onu hidâyette kılsın).

---

1 [پاشا] kelimesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada kaydedilmemiştir.

2 Köprülü Mustafa Paşa'nın vefat tarihi tam olarak 24 Zilkâde 1102/19 Ağustos 1691'dir. Bk. Abdülkadir Özcan, "Köprülüzâde Fâzıl Mustafa Paşa", *DİA*, XXVI, 265.

3 Yûnus, 10/93.

4 [پاشا] kelimesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada kaydedilmemiştir.

Velhâsıl yenilgi ve istilâlar, **[157a]** [10]94 yılından bu [kitabın] cemʿ [edildiği] yıla -ki o ikinci yüzden üçüncü yıldır [1]203- kadar devam etti. Umulur ki Allah bundan sonra güzel işler takdir eder ve yeryüzünde adâleti kılıç ile sağlayacak birilerini hâkim kılar.

Şimdi tekrar konuya döner ve deriz ki, Hz. Şeyh'in şöyle dediğini işittim: "Bir gün Sultan II. Süleyman beni huzuruna çağırdı. İçeri girdiğimde âlimlerin de huzurda olduğunu gördüm. Sultan'ın elinden tutup kendisine mağfiret ve muvaffakiyet dileyerek şöyle dedim: Ey Sultan! Vezirinin, müftünün, diğer yönetici ve komutanlarının her birinin hak ehli olmaları konusunda arzu edilen şekilde olduklarını gördüm. Onlar için doğruluk ve sebât ile dua et!"

Hz. Şeyh şöyle devam etti: "Sözümü din, devlet ve dua ile ilgili konularda uzattım." Sultanın eli hâlâ elimdeydi. Konuşmamın sonuna gelince, Sultan bana üç defa, "Bizi unutma, bizi tazeledin, bizi tasdik edip gönlümüze inşirâh verdin." dedi.

Ben [Bursevî] derim ki: Daha önce de zikredildiği gibi Sultan 1099 yılı Muharrem ayının bir cumartesi günü sabah vaktinden iki saat önce saltanat tahtına oturmuştu. Ölümünden sonra yerine 21 Ramazan 1102/18 Haziran 1691 Pazartesi günü ismini "Ahmed" olarak değiştiren kardeşi Sultan Orhan oturdu. Buna göre Sultan II. Süleyman'ın saltanat müddeti üç yıl dokuz ay olmuştur. O, sanki bir dağın tepesinde yetişmiş, daha önce insanlarla ülfeti olmayan, kendisinden başkasını görmemiş, reşid de olmayan bir kimse gibiydi. Çünkü tahta getirildiğinde kırk yaşındaydı **[157b]** ve bu müddet zarfında hapiste tutulmuş, oradan hiç çıkmamıştı. Dış âlemdeki ahvali bilmiyordu. O gün Yeğen Osman'a hilʿat giydirip çeşitli hediyeler takdim etti. Yeğen Osman daha önceleri Anadolu'daki isyancıların reisi idi. Sultan IV. Mehmed'in son dönemlerinde devlete itaat ederek bağlılığını bildirmişti. Kendisi bazı eyâletlerin emîri yapılmıştı. Sonra Vezir Siyavuş, Sultan Süleyman'ı tahta oturtmak için askerleriyle birlikte geldiğinde o da kendisiyle beraber gelmiş, ancak ihanet endişesiyle Kostantiniyye'nin dışında kalıp şehrin içine girmemiştir. Sultan Süleyman tahta oturunca, bazı özel adamlarıyla kendisine şahane bir hilʿat ve süslü bir binek gönderip onu emri altına aldı. Hz. Şeyh de Yeğen Osman'a nasihatte mübalağa

ederek şöyle dedi: "Müttakî ol! Zira sahip olduğun takvâ nûruyla mâsiyet zulmeti ortadan kalkar[1] ve bu hayırla küffarın şerri defedilir. Çünkü kâfirler zulmet, sizler nûrsunuz ve zulmetin de nûr ile karşılanması gerekir. Yine senin gibi sana bağlı askerlerin de her çeşit haramdan uzak, güzel ahlâk sahibi, ilâhî emirleri yerine getirip seferde ve hazarda zulümden sakınan takvâ sahibi kimseler olması için çalış."

Ben [Bursevî] derim ki: Şeyh'in sözleri onun kalbine tesir etti ve bir müddet bu nasihatleri tuttu. Sonra onun ve yakını [dayısı] olan emir Velî'nin [Deli Velî] hâlleri değişti. Bunun üzerine Sultan onların üzerine asker gönderip Rumeli beldelerinden birinde onları muhasara ettiler, onları ve onlara bağlı şerli kimseleri öldürdüler. [Sa'dî *Gülistan*'da] ne güzel söyle(n)miş:

عاقبت گرگ زاده گرگ شود　　گرچه با آدمی بزرگ شود

Kurt yavrusu sonunda kurt olur
İnsanlar arasında büyüse de[2]

Vezir, 23 Şevval 1099/21 Ağustos 1688 Cuma günü[3] Hz. Şeyh'i istişare için davet etti. **[158ª]** Huzurunda âlimler de vardı. Hz. Şeyh onların imanlarını yenileyip (tecdîd-i iman) onlara tevbe ve istiğfar telkin etti. Sonra oradan çıkıp Sultan Süleyman Camii'ne vaaza gitti. Aslında o gün vaaz işini bu fakîre tevdî etmişti, ancak kendisinin insanlara mutlaka anlatması gereken bir husus olduğu için bana şöyle dedi: "Takdir tedbirimizi değiştirdi." Vaaz kürsüsüne oturunca Allah Teâlâ'nın şu âyeti ile söze başladı: ﴿وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَآفَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَآفَّةً وَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ﴾ "Müşrikler sizinle topyekün savaştıkları gibi siz de onlarla topyekün savaşın. Bilin ki Allah, buyruklarına karşı gelmekten sakınanlarla (müttakîlerle) beraberdir."[4] Sonra konuyla ilgili hadisleri nakletti ve ardından şöyle dedi:

"Ey insanlar! Siz okuyana ve konuşana değil; hakka ve okunan [doğruya] bakın! Allah Teâlâ, size savaşmayı emretti ve Resûlünü de buna teşvik etti. Serasker Yeğen Osman Paşa (ö. 1689) vezire mahzar ve arz göndermiştir.

1 [فإنّ بنور تقواك] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [فإنّ نور تقواك] şeklinde kaydedilmiştir.
2 Sa'dî, *Gülistân*, *Külliyyât-ı Sa'dî* içinde, nşr. M. Ali Furûgî, Tahran 1369, s. 42.
3 Kaydedilen tarih cumartesi gününe denk gelmektedir. (çev.)
4 et-Tevbe, 9/36.

Bunlarda şöyle yazıyor: 'Ehl-i küfür, Belgrad Kalesi'ni kuşattı…' Vezir bu arz ve mahzarı aldı ve Sultan'a gösterdi. Sultan da kendisine şöyle dedi: 'Âlimleri topla ve onlarla istişare et. Şeriatın hükmünden çıkmak yoktur.' Aynı gün ben de istişare için davet edildim. Müftü sefere çıkmanın ve oradaki Müslümanlara yardım etmenin farz olduğuna dair bir fetva verdi. Askerî kadılar da buna hükmettiler. Bana da bu haberin yayılması ve sefere teşvikte bulunulması görevi verildi. Biliniz ki Belgrad Kalesi, Kostantiniyye'nin kapısı gibidir. Küffar kapıya dayanıp onu çalmaya başlamıştır. Küffar eğer bu kapıyı ele geçirip müslümanların elinden alırsa ne yapacaksınız? **[158b]** Artık uyanın ve malınızın üçte birini bağışlayarak mücahitlere destek olun. Buna gücü yetmeyen de hâlis dua ile imdad eylesin. Malı elden çıkarmak ehven-i şerdir; küffarın müslümanları beldelerinden çıkarması ise iki şerrin en şiddetlisidir. O nedenle ehven olanı kabul etmek gerekir. Aksi takdirde durum ortadadır."

Özetle Hz. Şeyh öyle etkili bir vaaz verdi ki halkı gözyaşlarına boğdu. Hz. Şeyh askerler için dua etti, orada bulananlar da duaya topluca ve yüksek sesle "Âmin" dediler.

Hz. Şeyh şöyle dedi: "Sultan müşâvere etmek için beni davet edip huzuruna vardığımda yanında vezir, kazaskerler, müftü ve diğer ileri gelenler vardı. Benden önce konuşanların ne Allah Teâlâ'nın kelâmından ne de Rasûlü'nün sözünden bahsettiğini duydum. Hiçbiri sözünü Kur'an ve Sünnet'e dayandırmıyor; onları sözlerinin başlangıcı yapmıyordu. Çocukların konuştukları gibi faydasız konuşuyorlardı. Resûl (as) bu dönemde gönderilmiş olsaydı dahi âdetlerinden geri kalmayacak ve alıştıklarından vazgeçmeyeceklerdi, zira onlar dünyaya ve dünyanın her türlü lezzet ve süsüne kendilerini kaptırmışlar."

Hz. Şeyh bana, "Allah'a hamd olsun ki beni sultan, vezir vb. devlet ricâlinin nezdinde ne tamamen makbul bir yakınlıkta ne de nefret edilen bir uzaklıkta kıldı. Bana yaklaştıkları kadar yaklaşıyorum. Onlara [daha fazla] nasıl yaklaşabilirim ki onlar tamamen tabiat karanlığı içerisindedirler. Kişinin aydınlıktan (*nûr*) çıkıp karanlığa (*zulmet*) girmesi şaşılası bir şeydir." dedi.

Ben [Bursevî] de şöyle dedim: Hz. Şeyh-i Ekber (ks) *Fütûhât*'ın son cildinde Halep sultanı nezdinde bir mecliste yüz on yedi iş için aracılık ettiğini, **[159[a]]** sultanın hepsini kabul edip kendisini reddetmediğini zikretmiştir. Hz. Şeyh şöyle dedi: "O devir; anlayış, ilim ve nûr devri idi; bizim zamanımız ise cehâlet, karanlık ve kötülük zamanıdır. O nedenle kıyas edilemez."

Hz. Şeyh şöyle dedi: "Vezire, 'Ben seraskere gidiyorum. Onlarla gazâya katılacağım ve onları savaşa teşvik edeceğim.' dedim. Fakat o benim bu teklifime rızâ göstermedi. Sanki o ve ona tâbi olanlar, benden ve benim cesaretimden korkuyorlardı. Ama ben asla onlardan korkmuyorum. Denilir ki: 'Kim başkasının kapısını çalarsa onun da kapısı çalınır.' Ben bugüne kadar kimsenin kapısını çalmadığım için nasıl kapısı çalınanlardan olurum? Onları korku ve korkaklık sarmıştır. [Gazâdan] geri duruyor, yardıma da koşmuyorlardı. Zamanın sultanında, vezirinde ve diğer devlet ricâlinde hayır yoktur. Eğer zulüm, fesat, sefahat ve inat bu şekilde devam ederse, ben de buraları bırakıp başka bir coğrafyaya gideceğim. Bunu kâfirlerden korktuğum için değil bu şerli insanlara olan nefretimden dolayı yapacağım."

Hz. Şeyh yine dedi ki: "Serasker Yeğen Osman Paşa, piyade taifesinin reisi İştibli Mahmud Ağa'nın kardeşini zâlim olduğu için öldürmüştü, zira bu kişi Rum beldelerine musallat olmuştu. Bu konu, Mahmud Paşa'nın gönlünde ona karşı bir ukde oluşturmuştu. Bir gün devlet ricâlinin ve erkânının bulunduğu büyük bir toplulukta bir münasebetle elinden tutarak ona şöyle dedim: 'Bak! Sen de yaşlandın ben de. Saçlarımız beyazladı. Yeğen Osman Paşa konusundaki aracılığımı kabul edip onu affet, çünkü senin gönlündeki ukde onun yoluna set çekiyor. O şu an gazâ hizmetinde bulunuyor.' Onu affedene kadar ısrar ettim."

Hz. Şeyh şöyle dedi: **[159[b]]** "Bir gün vezirin, müftünün ve diğer ileri gelen devlet erkânının huzurunda sultanın muallimi Arapzâde Abdülhalim'e şöyle dedim: 'Sen Ehl-i sünnet ve'l-cemaat'tensin. Senden, sultana her zaman hakkı söylemeni, onu gizlememeni ve hak olanı hatırlatmanı rica ediyoruz.' O da 'İnşallah biz de sizin dua etmenizi rica ediyoruz.' dedi."

(Hz. Şeyh) dedi ki: "Bir istişare toplantısında Sultan'a, vezire, müftüye, askerî erkâna, sultanın muallimine ve diğer ileri gelenlere şöyle dedim: Sizin dışınızdaki insanların size tâbi olabilmesi için öncelikle sizin malınızın üçte birini gazâ ihtiyaçları ve sefer mühimmâtı için vermeniz gerekir. Buna hanımlarınız ve hizmetçileriniz de dâhildir. Allah Teâlâ, Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyuruyor: ﴿إِنَّ اللّٰهَ وَمَلٰٓئِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيماً﴾ 'Allah ve melekler peygambere salât ediyorlar; ey iman edenler, siz de ona salât ve selâm okuyun.'[1] Görmez misiniz ki Allah Teâlâ kendi salâtı ve meleklerin salâtı ile başladı? Sonra da salâtı mü'minlere emretti. Baştan, 'Ey iman edenler, ona salât ve selâm okuyun!' buyurmadı; zira lider (metbû) bir şey yaptığında ona tâbi olanlar da elbette peşinden giderler."

Sonra Hz. Şeyh şöyle devam etti: "Ardından ellerini tuttum ve her birini diğerine emanet ettim. Bu şekilde sağlam söz verdikten sonra yine müsadereye (insanların mallarını zorla almaya) giriştiler ve yapacaklarını yaptılar. Allah'ın böyle yapmalarına izni yoktur. Tesiri olan mal, az da olsa helâl maldır ve faydası olan da budur. Haram mal, çok da olsa sonuçta zararlıdır."[2]

Hz. Şeyh dedi ki: "Biz, gayr-i müslimlerin (ehl-i harb) mallarının yarısını kendi dindaşlarına yardım olsun diye verdiklerini işittik. Bu zamanda Müslümanlar (ehl-i İslâm),[3] onların sahip oldukları gayretin onda birine bile sahip değillerdir. Öyle ki bu zamandaki müslümanlar, mal sevgisinden ölüyorlar. **[160a]** Etrafta malını ve canını Allah yolunda harcayan bir kimse göremezsin. Onların imanına itibar edilmez, çünkü şeytan ölüm ânında onları kandırıyor. Bundan Allah Teâlâ'ya sığınırız."

Hz. Şeyh dedi ki: "Kostantiniyye Kadısı ile Defter-i Sultânî sahibi Mehmed Paşa[4] beni sırf kötü amaçlarına binaen sürgün etti. Ancak bir hafta geçmeden Sultan onları çok ağır bir şekilde görevlerinden uzaklaştırdı. Bu, onların kötü tasarruflarının karşılığı idi. Ben ise Sultan ve diğerlerinin sadece iyiliğini istedim. O nedenle benim uzaklaştırılmamın bir sebebi yoktu."

---

1 el-Ahzâb, 33/56.

2 [والمؤثّر هو المال الحلال] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [والمؤثّر المال الحلال] şeklinde kaydedilmiştir.

3 [ولا غيرة لأهل الإسلام قدر] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [ولا غيرة لأهل قدر] şeklinde kaydedilmiştir.

4 [پاشا] kelimesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada kaydedilmemiştir.

Hz. Şeyh bir gün "iksir" ilmine dair uzun uzun konuştu. Öyle ki ben hayrete düştüm. Şöyle dedi: "Adamın biri bana bir kitap getirip 'Bakın, bu nedir?' dedi. Ben de kitaba baktım. Bir de ne göreyim! Kitap Aytemur b. Ali el-Celdekî'nin [ö. 743/1342] iksir ilmine dair yazdığı *Nihâyetü't-Taleb fî Şerhi'l-Mükteseb* adlı eseridir. Bir defa onu baştan sona mütalaa ettim. Ancak müellifin muradını keşfedemedim. Aynı şekilde tekrar derin bir tefekkür ve nazarla mütalaa ettim. Bu sefer kitabın sonuna ulaşmadan bütün muradını anladım. Bunun üzerine kitaptan yaptığım seçkilerle bu ilme dair *Gâyetü'l-Müntehab* adında bir kitap yazmaya başladım. Ne var ki tamamlamadan bu işi bıraktım. Allah beni bu kitabın en yüce konusu olan ikinci cesette düğümleyip kilitledi, zira hatırıma sultan ve vezirin kimseden bir şey istemeden ihtiyaçlarını giderebileceği bir iksir yapma fikri geliyordu. Ancak Allah Teâlâ bunu yapmama izin vermedi."

Hz. Şeyh dedi ki: "İksir ilmi, başından sonuna kadar seyrüsülûk ilmine benzer. Seyrüsülûkü sona ermeden kişiye bu ilimden hiçbir şey keşfolmaz. Bu ilim ancak ehlinden öğrenilebilir." **[160b]**

Ben [Bursevî] derim ki, Hz. Şeyh kendisine ait olan *Gâyetü'l-Müntehab* adlı eserini bana gösterip dedi ki: "Civa, kurşun, demir ve benzerlerinden maksat, genel olarak herkesin bildiği şeyler değildir. Bilakis onların her birinin bu ilmin ehline göre kastedilen ıstılahî bir mânası vardır. Bunlar bilinmedikçe iksir ilmi tahsil edilemez. Dışarıdan bu ilmi öğrenmek için çabalayanın çabası beyhudedir ve sonuç vermez. Ancak başarısızlık ve iflâs getirir. Nitekim 'مَنْ طَلَبَ الْغِنَى بِالْكِيمْيَاءِ أَفْلَسَ / Kim kimya ile zenginlik isterse iflâs eder.' denilmiştir." Buradan hareketle Molla Câmî şöyle der:

کیمیاگر سالها بهر غناء   کند جان وجز عنا حاصل نه کرد
حاصل خود کرد صرف کیمیاء   هیچ چیز از کیمیا حاصل نه کرد

Kimyager yıllarca zengin olmak için canını dişine taktı
Ama kederden başka bir şey elde edemedi

Sonunda kendini kimyadan uzaklaştırdı
Kimyadan bir şey elde edemedi[1]

1 Nûreddin Abdurrahman b. Ahmed Câmî, *Dîvân-ı Câmî*, Tahran 1378, I, 847.

Allah biliyor ki ben [Bursevî] Hz. Şeyh'e iksir ilminin usûl, unsur ve anahtarlarına dair bir şey sormadım; çünkü ben yakînen biliyordum ki Hz. Şeyh o kitabı bana göstermekle benim dünyaya tâlip olup olmadığımı bilmek istedi, beni bununla sınadı. Hz. Şeyh ölünceye kadar hiçbir zaman bu ilimle amel etmedi. O, dünyadan ve onu cezbeden şeylerden tamamen kesilmişti. Bil ki iksir ilmi büyük ilimlerdendir. Bu ilim, filozof hakîmler ile ilâhî hakîmler arasında ortaktır. O nedenle Mevlânâ hazretleri kendisinin bu ilme ulaştığına işaret eder:

از كرامـات بلند أولـيـاء　　اولا شعرست وآخـر كيـميـا

Evliyanın yüksek kerametlerinden
İlki şiir, sonuncusu ise kimya ilmidir[1]

Filozoflar bu ilme öğrenme ve nazar yoluyla ulaştılar; başka bir şekilde değil. İlâhî hakîmlerin bu ilme ulaşması ise iki yolla olur:

Birincisi, "öğrenme ve kesb" yoluyladır. Bu yol, seyrüsülûke yeni başlayanlar ile yolun ortasında (mutavassıt) olanlar içindir. İkincisi ise "keşif ve vergi (*vehb*)" yoludur. **[161[a]]** Bu yolu izleyenler, sülûkte yolun sonuna gelmiş (*müntehî*) olanlardır.

Bu, şu şekilde gerçekleşir: İksiri çekip çevirme işi, başından sonuna kadar seyrüsülûkün yine başından sonuna kadarki tertibi gibidir; zira bu işte nefis mertebelerine göre siyahlatmaya, değiştirmeye, grileştirmeye, beyazlaştırmaya ve yaldızlama yapmaya ihtiyaç vardır. Kuşkusuz bunlar nefis mertebelerinden "emmâre", "levvâme", "mülheme", "mutmainne", "râzıye", "marzıyye" ve "sâfiye" mertebelerine tekabül eder. Bu sebeple filozoflar bu işe "filozofların insanı" demişlerdir. İlâhî hakîmler ise bütün makamlardan geçtikten sonra kendilerinden doğan şeye "kalbin çocuğu" ismini vermişlerdir. O, vücûd arzında Allah'ın halifesinin çocuğudur. İnsan; tabîiyyât, unsuriyyât ve mevâlîd-i selâseyi (maden, nebat, hayvan) geçtikten sonra vücûd arzına en son tenezzül eden varlıktır. Sülûkte her ulvî ve süflî olana "âfâk" ve "enfüs" olarak itibar edilir. İksirde de bu şekilde itibar edilmiş ve "İnsanlar madenler gibidir." denilmiştir. Nitekim

---

1 Bu beyit, bir kelime farklılıkla şu şekilde geçmektedir. [از مقامات بلند أولـيـاء | اولا شعرست وآخـر كيـميـا] Bk. Tahir Üzgör, *Türkçe Dîvân Dîbâceleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı, 1990, s. 138.

iksir de ancak cesetlerin nefsânî unsurlardan (*avârız*) uzaklaşması, fâsid ve müfsid vasıflardan da temizlenmesiyle gerçekleşir. Aynı şekilde insan da ancak bu aşamaları geçtikten sonra "insan" olur. Bu konuda yolun sonuna gelenin bilgisi, tüm mertebeleri içine alır. O nedenle böyle bir kimsenin iksirin sırrını bildirmesi onun hakkıdır. İksir ile kimya arasında fark vardır. "İksir" tabiri, işlemin tamamlanmasından önceki bazı aşamaları için kullanılır. Aynı şekilde işin tamamlanmasından sonraki aşama için de kullanılır. "Kimya" tabiri ise sadece işin tamamlanması ve hazırlanmasından sonraki aşama için kullanılır. Molla Câmî'nin şu sözünde buna işaret vardır: **[161b]**

به اكسير سعــادت يافتم آخــر بحـمـد الله
وصالش راكه همچون كيميا ناياب مي ديدم

Ona kavuşmayı tıpkı kimya gibi imkânsız görüyordum
Saadet şurubu ile sonunda buldum, Allah'a hamd olsun[1]

İksirin dört mertebesi vardır: Bir iş (uygulama) vardır; bir dirheme karşılık on dirhem kazandırır. Bir iş vardır; bir dirheme karşılık yüz dirhemlik sonuç doğurur. Bir iş vardır; bir dirheme karşılık bin dirhemlik eser ortaya çıkarır. Yine öyle bir iş vardır ki bir dirhemin yüz bin dirhem ve hatta sınırsız eseri olur, doğu ile batıyı doldurabilir.

İksirin; "düğümleme (*akd*)", "birleştirme (*terkib*)", "çözülme (*hall*)" ve daha sonra çeşitli şekillerde "ateşle eritme (*izâbe*)" safhaları vardır. Eğer dört mevsimi dikkatle incelersen; ilkbahar, yaz, sonbahar ve kış mevsimlerinde Hakîm ve Habîr'in yaratışının, iksir ameliyesi ile aynı olduğunu görürsün. Bilmez misin ki çiftçi sonbaharda toprağı sürer (*kirâbe*), toprağın çözülmesinden (*hall*) sonra ona tohum eker. Bu tohum kışın toprak ile birleşip (*terkib*) soğuklar ile birlikte donup düğümlenir (*akd*). Bahar gelince Allah Teâlâ güneşin sıcaklığı ile toprağı yavaş yavaş ısıtır. Sıcaklığın etkisi önce kandil sonra fırın gibi toprağa ulaşır ve sıcaklık hasat mevsimine kadar artarak devam eder. Hasatla birlikte işlem tamamlanmış olur. O hâlde tohum önce düğümleniyor, sonra filizlenip ekin oluyor. Geriye sadece hasat edilip ambara konulması ve öğütülmesi işleri kalıyor. Bu durum, zamanın hârikalarındandır.

---

1 Nûreddin Abdurrahman b. Ahmed Câmî, *Dîvân-ı Câmî*, Tahran 1378, I, 609.

Bunu ancak seçkinler (havâs) anlar. Ey adam, tamahkâr olma! [Aslında] hepimiz o (tamahkâr) adam [gibiyiz]. İşte buradan anladın ki kimya hem isim hem de cisim olarak mevcuttur. Yoksa bazılarının iddia ettiği gibi adı var, cismi[1] yok değildir. Kemâl-i Hucendî'nin şu sözü, bu işin zorluğuna işaret eder:

طالب سیمرغ باش و کیمیا لیکن مجوی
در نکو رویان وفا با عاشقان صبر و سکون

Sîmurg'u ve kimyayı ara ama güzel yüzlülerde vefâ
Âşıklarda da sabır ve sükûnet arama[2] **[162[a]]**

Sanki bu iş, varlık kokusu almamış yoklardan (ma'dûm) sayılmıştır -ki öyledir- çünkü o, bir düğüm yumağına benzer ve çözümü (anlaşılması) ancak bütün düğümlerin sırayla bir bir açılmasından sonra gerçekleşir. Malı israf edip ömrü zâyi ettiğinden dolayı bu işle meşgul olmamanı tavsiye ederim. Ancak Allah seni İbn Necde ve Tallâ' Encüde gibi bir filozofa ulaştırırsa belki. Allah bu ilmi Âdem'e, Hermes-i Herâmise'ye ve zaman içerisinde elden ele dolaştırarak Hz. Peygamber'e (as) kadar ulaştırmıştır. Bu konuda Şeyh Gamrî, Türkçe yazdığı bazı risâlelerde Hz. Mûsâ'nın (as) zarûret hâllerinde bu ilmi kullandığını zikretmiştir. Ancak Peygamberimiz (as) bildiği hâlde bu ilimle amel etmemiştir. Nitekim onun şu sözü buna işaret eder: "عَرَضَ عَلَيَّ رَبِّي لِيَجْعَلَ لِي بَطْحَاءَ مَكَّةَ ذَهَبًا فَقُلْتُ: لَا يَا رَبِّ وَلَكِنِّي أَشْبَعُ وَأَجُوعُ يَوْمًا فَإِذَا جُعْتُ تَضَرَّعْتُ إِلَيْكَ وَذَكَرْتُكَ، وَإِذَا شَبِعْتُ حَمِدْتُكَ وَشَكَرْتُكَ يَوْمًا / *Rabbim bana Mekke'nin etrafını benim için altınla doldurmayı teklif etti. Ben, Hayır, yâ Rabbî; bir gün aç bir gün tok olurum. Acıktığım zaman Sana tazarruda bulunup Seni anarım; doyduğumda da Sana hamd edip şükrederim, dedim.*"[3] Bu hadisi Tirmizî rivayet etmiştir. Aynı şekilde *et-Tergîb*'de de yer alır. Eğer sen, "Hz. Peygamber (as) niçin onunla amel etmedi?" dersen, cevap olarak şöyle derim: Dünyanın Allah Teâlâ katında değersizliği,

---

1 [معدوم الجسم] ifadesi, Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada [معدوم الإسم] şeklinde kaydedilmiştir.

2 İkinci mısradaki [در نکو رویان وفا] *Dîvân*'da [در بتان مهر و] şeklinde yer almaktadır. bk. Kemâl-i Hucendî, *Dîvân*, tashih: Ahmed Keramî, Tahran 1372, s. 291, gazel nr. 833. https://ganjoor.net/khojandi/ghazalkk/sh833.

3 Tirmizî, "Sünen", 2347; İmam Ahmed, *Müsned*, V/254; Yûsuf el-Kardâvî, *el-Müntekâ min Kitâbi't-Tergîb ve't-Terhîb,* Mansure: Dârü'l-Vefa, 1993/1413, IV/154, 189; Münâvî, *Feyzü'l-Kadîr*, IV, hadis nr. 5417.

ümmet aleyhine bir delil olması ve diğer başka sebeplerle onunla amel etmemiştir. İmâm-ı Ali'den (ra) rivayet edildiğine göre kendisine iksirden suâl edilince şöyle demiştir:

خُذ الفَرّار و الطلقا   و شيئا يشبه البرقا
إذا أمزجتهم سحقا   ملكت الغرب والشرقا

Civayı ve talk maddesini alır
Bunlara biraz da berk [katı] maddesi katar[1]

Karıştırıp toz hâline getirirsen
Batıya ve doğuya sahip olursun[2]

Şeyhim ve Senedim hazretleri, kendisinden naklettiğim gibi bu ilme ulaşmıştı. Ancak onun, "Kuşkusuz Allah beni ikinci cesette düğümledi." sözü,[3] hâlini gizlemek içindir; çünkü insanlar bu ilmi öğrenebilmek için birbirleriyle kavga ederler. Hz. Şeyh şöyle dedi: "Vezirin yüzüne karşı şöyle dedim: Benim size ihtiyacım yoktur, zira ben sizden daha zenginim. Benim sizden hiçbir talebim yoktur, sadece İmâm-ı Âzam hazretlerinin kabrini ziyaret etmek **[162b]** ve ardından üçüncü haccımı yapmak istiyorum."

Sonra şöyle dedi: "Vezir ve onun dışındaki kimseler, benim kimya ilmine vâkıf olduğuma inanıyorlardı. Halbuki benim ona ihtiyacım yok. Allah Teâlâ bana kanaat ve tevekkül kimyasını ihsan etmiştir ki bunlar da kırk günde elde edilebilir."

Ben [Bursevî] derim ki: Sultan IV. Mehmed döneminin sonlarında vezir vekîli Recep Paşa Hz. Şeyh'i yemeğe davet etti. Sofrayı hazırladı. Yemekte Kostantiniyye şeyh ve âlimlerinin önde gelenlerinden bir topluluk vardı. Yemek yenmeye başlanınca onlardan biri, Hz. Şeyh'e hitâben şöyle dedi: "Biz senin kimya ilmini bildiğine inanıyoruz. Bu hükme varmamızın delili ise zâhiren tâbilerinizin fazla ve malınızın az olmasıdır."

1 Rivayet kaynaklarda tespit edilememiştir. Müellif beyti [خذ الفرار وطلقا] şeklinde kaydedilmiştir. Ancak vezin bakımından [خذ الفرّار والطلقا] şeklinde olması (bahru'l-hecz) daha doğrudur. (çev.)

2 Beyit [ملكت غربا و شرقا] şeklinde kaydedilmiştir. Ancak vezin bakımından [ملكت غربا والشرقا] şeklinde olması daha doğrudur. (çev.)

3 Bu söz, Hazret-i Şeyh'in iksir ilmine dair yazmaya başladığı *Gâyetü'l-Müntehab* adlı eseri yazmaktan niçin vazgeçtiğini ifade eden bir cümledir. (çev.)

Hz. Şeyh tebessüm ederek, "Bende kanaat ve tevekkül kimyasından başka bir şey yoktur." dedi. Daha sonra Hz. Şeyh dünyadan, onun lezzet ve şehvetlerinden nasıl kesildiğini bir darb-ı meselle şöyle anlattı:

"Necâsetin demir, gümüş ya da altın kapta olması fark etmez. Akıllı kimse elini ona uzatmaz. Dünya da benim nazarımda böyledir. O nedenle evimi nefis ve güzel mefruşat, bedenimi de güzel giysilerle süslemeyi sevmem. Allah Teâlâ'nın hazinelerinin kapılarını bana açmasına rağmen bu böyledir. Gelir, her zaman masraftan birkaç kat fazla olmuştur."

Hz. Şeyh dedi ki: "Allah Teâlâ bana dünyanın her yerinden çeşit çeşit bol rızıklar gönderiyor. Bunları ne sultan ne de vezir bilir. Allah onların ellerini bağlamış, benimkini ise onların sahip oldukları nimetlerle perdelenmemem ve minnet altında kalmamam için açmıştır. Şayet onların nimet konusunda bana bir ihsanı olmuş olsaydı dahi, ben yine de onlara iyiliği emredip kötülükten sakındıran ilk kişi olurdum. Onların bana bir ihsanda bulunması ile bulunmaması, benim nezdimde eşittir." **[163[a]]**

Hz. Şeyh yine dedi ki: "Hiçbir rızkı biriktirmem. Kâfi miktarda alırım. İhtiyaç fazlası ise dağıtılır. Şayet ben mal ve erzak yığsaydım, onu hemen bir imtihan takip ederdi. O nedenle bu konuda eli sıkı davranmayıp o malı bitinceye kadar sarf ederim. Böylece yanımda ne dirhem ne de dinar kalır."

Hz. Şeyh dedi ki: "Sultan III. Murad'ın şeyhi Şeyh İbrâhim el-Kırîmî'den nakledildiğine göre o şöyle demiştir: Sultanla ilişkisi olan bir kişinin şu iki kimseden biri olması gerekir. Ya kevnî keramet sahibi bir kimse ya da kalbî, ilmî keramet sahibi biri olmalıdır. Kalbî ve ilmî keramet sahibi olursa kalpleri Hak cânibine cezbeder. Kalbî kerametten maksat kalbin Allah'tan başka her şeyden (*mâsivâ*) arındırılmasıdır."

Hz. Şeyh sonra şöyle dedi: "Kanaatimce Şeyh İbrâhim el-Kırîmî kendi zamanının kutbu idi."

Yine dedi ki: "Kostantiniyye'de ilâhî ilme kabiliyetli insanların bulunduğunu zannediyordum; bulamadım. Sultanın yardımcılarından hitâbı kabul edecek bir kimse vardır zannediyordum fakat ortaya çıkmadı. Artık sultan, vezir ve diğerlerini kalbimden tamamen sildim."

Ben [Bursevî] derim ki: Zâhirde ve bâtında hak ehlinin hitâbını kabul etmek büyük bir nimettir. Zamanın zorbaları ile bidat ve hevâ ehli kimseler buna nasıl lâyık olabilirler? Allah hikmet sahibi ve kıskançtır: ﴿مَا مِنْ دَٓابَّةٍ اِلَّا هُوَ اٰخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا اِنَّ رَبّ۪ي عَلٰى صِرَاطٍ مُسْتَق۪يمٍ﴾ "Çünkü her canlının kontrolü O'nun elindedir. Şüphesiz Rabbimin yolu dosdoğru yoldur."[1]

1 Hûd, 11/56.

ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HZ. ŞEYH'İN VEFATI

(Allah ruhunu dinlendirsin)

Allah Teâlâ ﴿إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُمْ مَيِّتُونَ﴾ "Elbette sen de öleceksin, onlar da ölecekler."[1] buyurmuştur. Bu âyette Hz. Peygamber'in (as) ve ümmetinin tamamının öleceği haber verilmekte, yine hem tabiatın ve vasıflarının hem de nefsin, nefsin ahlâkının ve kuvvetlerinin ölümüne işaret edilmektedir.

[163[b]] İnsanın zâtında bulunan inniyyet (varlık) Allah Teâlâ'ya kavuşmayı temenni etmeye engeldir. O ortadan kalkınca insan Allah'a kavuşmayı seven, Allah'ın da kendisine kavuşmayı sevdiği kimselerden olur. Bu ise zorunlu ölümden önce kendi isteğiyle ölmektir. Ölüm iddiacılarla muhakkıkları birbirinden ayırır. Çünkü bazı insanlar kurtuluşa ve derecelere erdiklerini iddia ederler, fakat ölümden hoşlanmazlar. Onlar yalancı iddiacılardır. Eğer iddia ettikleri şey kendilerinde olsaydı ölümü temenni etmekte pek çabuk davranırlardı. Tahkik ehline âferin ki onların asla iddiaları yoktur. Onların Allah Teâlâ'ya kavuşmayı sevmeleri tahkike erdiklerini doğrulamaktadır. Nitekim şair şöyle der:

غافلان از مرگ مهلت خواستند   عاشقان گویند نی نی زود باد

Gafiller ölümden mühlet istediler
Âşıklar ise, *hayır, hayır, çabuk olsun,* dediler[2]

Buradan sana zâhir oldu ki Allah Teâlâ'nın evliyasının sûrî ölümden hiç korkuları yoktur. "مَنْ بَشَّرَنِي بِخُرُوجِ صَفَرٍ بَشَّرْتُ لَهُ بِالْجَنَّةِ / *Kim bana Safer ayının çıktığını müjdelerse ben de onu cennetle müjdelerim*."[3] hadisi ve ﴿لَهُمُ الْبُشْرَى فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ﴾ "Dünya hayatında da âhirette

---

1 ez-Zümer, 39/30.
2 Bk. Mevlânâ, *Külliyyât-ı Dîvân-ı Şems-i Tebrîzî*, Tahran 1376, s. 336.
3 Bk. Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, thk. Abdülhamîd Hindâvî, Beyrut 2000, II, 280 (2418).

de onlara müjde var."[1] âyeti buna işarettir. Çünkü müjdelenen kimse hakkında elem, korku ve hüzün değil, bunların zıddı olan şeyler doğru olur. Korku ancak kişide tabiat vasıflarının kalmış olmasından ileri gelir. Onlar ise benliklerinden kurtulmuşlar ve ötesinde başka bir gayenin olmadığı gayeye ulaşmışlardır. Dünya sevgisi ancak [kişide benlik] kalıntıları kalmasından dolayıdır. Çünkü tabiat ve nefis dünyadandır. Nitekim kalp ve ruh ise âhirettendir. "Cins cinse çeker/meyleder." denildiği gibi onlardan her biri hemcinsini ve benzerini çeker. Kim varlığı kendisine izâfe etmekten fâni olursa kendisiyle ilgili olan evi ve sâkinlerini izâfe etmekten de fâni olur. **[164a]** Artık o ölümden veya öldürülmekten korkmaz, sürgüne gönderilmekten veya hapsedilmekten elem duymaz. Çünkü onun nefsinden haberi yoktur, Allah'tan başkasıyla kararı kalmamıştır.

Allah Teâlâ ﴿وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ﴾ "Nerede olsanız, O sizinle beraberdir."[2] buyurmuştur. Buradaki neredelik (eyniyyet) bütün neredeliklere şâmildir. Yeryüzünün doğusundan batısına, adalarına, denizlerine, ovalarına ve engebeli arazilerine kadar herhangi bir yere mahsus değildir. Âşık mâşuk ile beraber olduğu zaman belâların kederinden kurtulur, ihsanlar denizine dalar, derdiyle devâsıyla kâinatı, havasıyla suyuyla mekânı unutur. Kabir ona cennet, zehir ona minnet olur. Nitekim *Mesnevî*'de der ki:

هر کجا که یوسفی باشد چو ماه   جنتست ارچه که باشد قعر چاه

Ay misâli Yûsuf'un bulunduğu her yer
Kuyunun dibi bile olsa cennettir[3]

Allah'ı unutan, Allah'ın da kendilerini unuttuğu[4] kimselere gelince, onlar "Falan muradına ermeden öldü.", "Falan memleketinden sürüldü de ailesine ve çocuklarına hasret kaldı.", "Falanın bütün cihetlerden[5] malı alındı da maaşı kesildi.", "Falan belâya dûçar oldu da hayatı ve düzeni bozuldu." derler. Aradaki farka rağmen kendi nefislerini ehlullahın nefislerine kıyas ettikleri için bu câhiller Allah'ı anlamaktan ne kadar da uzaktırlar!

---

1 Yûnus, 10/64.
2 el-Hadîd, 57/4.
3 Mevlânâ, *Mesnevî*, III, 3811. beyit.
4 Bk. et-Tevbe, 9/67.
5 Cihet: Bir vakfın, bir kuruluşun amacını gerçekleştirmek için yapılan hizmet ve görev. Böyle bir görev almış olanlara ödenen maaş.

Bu yüzden bazı sultanlar, vezirler ve vekiller fenâ ehlinden bazı evliyâullahı memleketinden sürer de bunun onun nefsini terbiye ve ıslah etmek için olduğunu iddia eder. Evet doğrudur; fakat bu, senin bildiğin gibi değildir. Sen bu fiilinle ancak kendi iyiliğine kastettin ki o da senin ölümündedir, başkasında değil.

Ey vezir! Sen "Allahım, müslümanları yardımsız bırakanı sen de yardımsız bırak (zayıf ve zelil kıl)." dediğin zaman sanki **[164b]** kendin için "Allahım beni yardımsız bırak (zayıf ve zelil kıl)." demiş oldun. Bundan Allah'a sığınırız. Çünkü Allah'ın yardımından mahrum kalmanın sebeplerini yapmaya girişmek [insanı] yardımsız kalmaya götürür. Bu ise evliyâullaha sataşmak ve kötülükle onlara el uzatmaktır. Nitekim *Mesnevî*'de şöyle der:

چون خدا خواهد که پردهٔ کس درد   میلش اندر طعنهٔ پاکان برد

Allah bir kimsenin perdesini yırtmak isterse
Onu temiz kişileri yermeye meylettirir[1]

Ehlullahın nazarından düşenlerden hiç kurtulanı gördün mü? Bu yüzden Köprülüzâde (Mustafa Paşa) diye meşhur vezir Hz. Şeyh'i Kıbrıs adasına sürünce, Allah sonunda cezalandırmak için ona türlü nimetler verdi (*istidrâc*). Ardından onu tepetaklak zillet vartasına düşürdü ve ilâhî kazânın eli onun boğazına yapıştı. Daha önce tafsilâtı geçtiği üzere Hz. Şeyh'i sürgüne gönderen Kara Kethüdâ diye tanınan vezir İbrâhim'in de başına aynı şeyler gelmişti.

Köprülüzâde tarafından Hz. Şeyh'in sürgün edildiğine dair fermanın (*menşûr*) gelmesi, Hz. Şeyh'in terceme-i hâlinde geçmişti. Bu, 20 Şevval 1101 (27 Temmuz 1690) Perşembe gününe denk geldi. Hz. Şeyh, ﴿إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللّٰهِ الْإِسْلَامُ﴾ "Allah nezdinde din İslâm'dır."[2], ﴿وَمَا تَشَاؤُنَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللّٰهُ﴾ "Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz."[3], "Güç ve kuvvet ancak Allah'ın yardımıyladır/Allah'tandır."[4] diyerek, mustarip ve gönlü dar

1 Mevlânâ, *Mesnevî*, I, 815. beyit.
2 Âl-i İmrân, 3/19.
3 el-İnsân, 76/30.
4 Buhârî, "Megâzî", 38, "Deavât", 50, "Kader", 7, "Tevhîd", 9; Müslim, "Zikir", 44-46; Ebû Dâvûd, "Vitir", 26; Tirmizî, "Deavât", 3, 58; İbn Mâce, "Edeb", 59.

olarak değil, sevinçli ve gönlü geniş olarak yola çıktı. Ailesine, çocuklarına ve dostlarına vedâ etti. Sultana, vezire ve İslâm askerlerine defalarca dua etti. Tıpkı Hallâc'ın dua edip "İlâhî, nâsûtiyetimi lâhûtiyetinde ifnâ ettin. Nâsûtiyetimin lâhûtiyetin üzerindeki hakkı için beni öldürmeye çalışanlara merhamet eyle." dediği gibi. O vakit Bağdat'ta halife Muktedir-Billâh, vezir Hâmid b. Abbâs el-Vâsıtî, kadı ise Ebû Amr idi. Yerinde açıklandığı üzere, kısa zamanda onlardan hiçbiri ilâhî kahrın elinden kurtulamadı.

[165[a]] Sâib der ki:

نتیجهٔ نفس گرم عندلیبان است   که عمر شبنم گستاخ یک زمان باشد

Bülbüllerin sıcak nefesinin neticesinde
Arsız şebnemin ömrü pek kısa olur[1]

Kezâ Hz. Şeyh sürgüne gönderildikten sonra Sultan II. Süleyman öldü ve adı geçen vezir de öldürüldü.

Eğer "Hayır duada bulunmak kınama ve cezâlandırılma (*muâheze*) olmamasını gerektirirdi." dersen, şöyle cevap veririm: Bu, zayıf akıllarla idrak edilmez. Duanın mertebeleri vardır. Bir kişinin [değişik] durumlara göre birçok lisanı vardır. Allah Teâlâ'nın evliyası üzerindeki gayreti, çok faydalı ile çok zararlıyı ayırt etmeksizin öldüren aslan gibidir.

Eğer "Zâhire göre aşağılık kimsenin lehine değil aleyhine dua edilir." dersen, şöyle cevap veririm: Bâtın bu zâhiri kabul etmez. Zira fenâ ehli bunu gizli şirk sayarlar. Çünkü Allah Teâlâ ﴿فَاتَّخِذْهُ وَكِيلًا﴾ "Öyleyse O'nu vekil edin."[2] buyurmuştur. Tasarrufta bulunan ise müvekkil değil vekildir. Onların Allah Teâlâ'nın muradından başka muradı yoktur. Onlara gereken teslim olmak, boyun eğmek ve nerede olursa olsun Allah'ın emrine göre hareket etmektir. Yoksa bazı celâl ehlinin yaptığı gibi âlemi helâk etmek ve nesli yok etmek değildir. Fakat o kemâl değildir. [Bunu] bil ve hâlini değiştirme. ﴿وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ﴾ "Her ilim sahibinin üstünde daha iyi bilen biri vardır."[3]

1 Sâib-i Tebrîzî, *Dîvân*, 3860. gazel.
2 el-Müzzemmil, 73/9.
3 Yûsuf, 12/76.

Tekrar [konumuza] dönüyor ve diyoruz ki: Hz. Şeyh yanında bir hizmetkârı -ki o Karinâbâdlı Ali Dede'dir- ve sultan tarafından sürgün menşûrunu getiren dört asker ile birlikte Üsküdar'a çıktı. Karayoluyla Konya'ya, sonra Karaman diye meşhur olan Lârende'ye, sonra da Kıbrıs adasının karşısında denize yakın bir kale olan Silifke'ye ulaştılar.

Hz. Şeyh **[165[b]]** yolda bir gün bile iftar etmedi. Kavurucu sıcağın olduğu bir vakitti. Hatta dudakları yarılmış ve kanlar akmıştı.

Sonra gemiye bindiler, hoş bir rüzgâr esti ve nücûmî beş saatte Kıbrıs sahiline çıktılar.

Kıbrıs (Arapça telaffuzu Kubrüs) Rum denizinde (Akdeniz) Şam hizâsında dördüncü [iklim]de bulunan bir adadır. Doğusunda, Şam sahili yakınında ince bir kuyruğu vardır.

28 (648)'de Muâviye deniz seferi için Hz. Osman'dan izin istedi. O da ona izin verdi. Muâviye Kıbrıs'a bir ordu sevk etti. Abdullah b. Sa'd da Mısır'dan adaya doğru hareket etti. Adayı kuşattılar ve halkıyla savaştılar. Sonra senelik yedi bin dinar cizye üzere anlaştılar. Bu, müslümanların ilk deniz seferi idi. Bu sefer, Hz. Osman'ın halifeliği zamanında oldu. Muâviye o zaman Şam valisi idi. Nitekim *Envâru'l-Meşârık*'ta böyle geçmektedir.

Sonra çıktıkları sahilden altı saatte Lefkoşa Kalesi'ne ulaştılar.

Lefkoşa, Kıbrıs kalelerinin en toplusu ve en düzgünüdür. Vali ve mevleviyet yoluyla kadı oradadır. Orada "Ayasofya" denilen bir cami vardır. Yapısı ve şekli bakımından benzerini görmedim. Yine orada "Ömeriyye" denilen ve Ömer b. Abdülazîz'e nisbet edilen bir cami vardır. Kendisinin orada namaz kıldığı özel bir mihrabı bulunmaktadır. O camiyi ziyaret ettim ve orada namaz kıldım.

Kadı, vali Ahmed Paşa ve diğer ileri gelenler Hz. Şeyh'i karşıladı. **[166[a]]** Onu valinin evinde misafir ettiler. Sonra Magosa Kalesi'ne doğru harekete geçtiler.

Magosa Kalesi Şam'ın karşısındadır. Lefkoşa Kalesi ile arası on iki saattir.

Hz. Şeyh dedi ki: "Magosa'nın kapısından girince ﴿رَبِّ أَدْخِلْنِي مُدْخَلَ صِدْقٍ وَأَخْرِجْنِي مُخْرَجَ صِدْقٍ وَاجْعَلْ لِي مِنْ لَدُنْكَ سُلْطَانًا نَصِيرًا﴾ 'Rabbim! Gireceğim yere doğrulukla girmemi sağla; çıkacağım yerden de doğrulukla çıkmamı sağla.'[1] dedim. Kalmam için tayin edilen eve -ki o Magosa'da miralay olan Lefkoşalı Mahmud Ağa'nın evidir- girdiğimde ﴿رَبِّ أَنْزِلْنِي مُنْزَلًا مُبَارَكًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ﴾ 'Rabbim! Beni mübârek bir yere indir. Sen, indirenlerin en hayırlısısın.'[2] dedim."

Bu kalede de "Ayasofya" denilen hoş bir cami vardır. Yapı ve şekil bakımından ilkinden daha güzeldir. Kalenin kendisine gelince, sağlamlığı ve dayanıklılığı anlatılamayacak derecededir.

Kostantiniyye'den çıktıktan yirmi iki gün sonra mezkûr vezirin ikamet için tayin ettiği bu kaleye ulaştılar.

Sürgün menşûrunda aklın kabul etmeyeceği sözler yazılmıştı. Bunlardan biri "Sultan Selim Camii vâizi Osman oraya eşkıyaya yardımcı olduğu için sürüldü." sözüdür.

Ben derim ki: Bu sözde iki yönden çirkinlik vardır:

Birincisi, akıllı kimse Hz. Şeyh'in ismini hiç olmazsa "Şeyh Osman" veya "Seyyid Osman" gibi tâzim ifadeleri olmadan nasıl zikredebilir?! O ki zamanın şeyhlerinin şeyhi ve her mekânın seyyidlerinin seyyididir. Zâhir ilimlerinde Sa'deddin et-Teftâzânî ve Seyyidü's-Sened'in (Seyyid Şerîf el-Cürcânî) halefi, bâtın ilimlerinde Şeyh-i Ekber (İbnü'l-Arabî) ve Şeyh-i Kebîr'in (Sadreddin Konevî) damadıdır. Çünkü onların muradları üzere kitaplarının mührünü ancak o açmıştır.

[166b] Bir düşün! Mezkûr vezir, herkesin akıllarına yerleştiği üzere büyük kimseye mensup olana da tâzim göstermek gerektiğini iddia ettiği için kendi yanında hayvanlarının seyisi sadece adıyla anılsa buna razı olmaz. Dünya imamlarının imamının ve âhiret ehlinin öncüsünün ise sadece ismiyle anılmasına razı olur. Halbuki o çok yüce ve ulu olan Mevlâ'ya mensuptur ki O'nun nezdinde takvâ ehlinden daha değerli kimse yoktur.

1 el-İsrâ, 17/80.
2 el-Mü'minûn, 23/29.

Nitekim Allah Teâlâ ﴿إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ أَتْقَاكُمْ﴾ "Allah katında en değerli olanınız, en takvâlı olanınızdır."[1] buyurmuştur. Ondan sâdır olan bu tahkir, bilmediği yönden [Allah tarafından] yardımsız bırakılmasının sebeplerinden biri olmuştur.

Allah Teâlâ ﴿لَا تَجْعَلُوا دُعَاءَ الرَّسُولِ بَيْنَكُمْ كَدُعَاءِ بَعْضِكُمْ بَعْضًا﴾ "Peygamber'i, kendi aranızda birbirinizi çağırır gibi çağırmayın."[2] buyurmuştur. Yani Muhammed'i (sa) ismiyle çağırmayın. Ona saygı ve tâzim gösterin, "Yâ Rasûlallah", "Yâ Nebiyyallah" ve "Yâ Ebe'l-Kâsım" deyin. [Âlimlerden] biri der ki: Bu âyette hayır öğreten kimseye saygı gösterilmesi [gerektiği] açıklanmaktadır. Rasûlullah (sa) hayrın muallimi olduğu için Allah ona saygı ve tâzim gösterilmesini emretmiştir. Yine âyette hocanın ve fazilet ehli kimselerin hakkının tanınması bildirilmektedir. Hatta *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de âyette meşâyihin tâzimine işaret olduğu söylenmiştir. Çünkü "اَلشَّيْخُ فِي قَوْمِهِ كَالنَّبِيِّ فِي أُمَّتِهِ / *Kavmi içinde şeyhin durumu, ümmeti arasında peygamberin durumu gibidir.*"[3]

İkincisi, Hz. Şeyh'in eşkıyaya yardımcı olduğunu mezkûr vezirden başka kimse söylememiştir. Çünkü göklerin ve yerlerin ehlinden [bütün] diller onun hak ehline yardımcı olduğunu ve dîni ihyâ ettiğini söylemekte, kalpler onun şiddetli sevgisini içinde saklamaktadır. Apaçık olanın yalanladığı bir şey şüphesiz yalandır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **[167[a]]** ﴿إِنَّمَا يَفْتَرِي الْكَذِبَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِ اللّٰهِ﴾ "Yalanı ancak Allah'ın âyetlerine inanmayanlar uydurur."[4]

Ancak şu kadar var ki bir tek maddede doğru söylemiştir! Şöyle ki bu vezir, Sultan II. Süleyman'ın tahta oturduğu ilk zamanlarda sultanın nedimi olarak tayin edilmişti. Sonra âsiler [her yeri] istila etti. Neler neler yaptılar. Kan döktüler, malları yağmaladılar ve ırzları çiğnediler. Hatta o da ölümle yüz yüze geldi. Öyle ki hayatından ümidi kestiler. Annesi, oğullarının ve kızlarının anneleri onun için ağladılar. Annesini bu belânın def'i için dua istemek üzere Hz. Şeyh'e gönderdi.

1 el-Hucurât, 49/13.
2 en-Nûr, 24/63.
3 Bk. Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ,* II, 18 (1576).
4 en-Nahl, 16/105.

Hz. Şeyh bir gece yetmiş dervişi topladı. Onun el-Kahhâr isminin elinden kurtulması niyetiyle o gece birkaç defa yetmiş bin kere Allah Teâlâ'yı zikrettiler. Allah Hz. Şeyh'in duasını kabul etti de bu hadisede ondan başka kurtulan olmadı. İşte o vakit Hz. Şeyh zâhir ve bâtın güçleri ile birlikte onun bağışlanmasını Allah'tan istemek sûretiyle eşkıyaya -ki o vezirin ta kendisidir- yardımcı oldu!

Bunu sana anlattım ki kimin hak, kimin bâtıl üzere olduğu, iyilik yapanla kötülük yapan, şükredenle nankör, özü sözü doğru olanla yalancı, sabır gösterenle sabırsız olanın kim olduğu sana âşikâr olsun.

Bilesin ki Allah Teâlâ ﴿اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ﴾ "Bizi doğru yola hidâyet et/ilet."[1] buyurmuştur. Bu yol bilinen bir yoldur ki onda ancak ism-i câmi'in (Allah) mazharı yürür. O her yönden kendisine nimet verilen kimsedir. Hiçbir yönden onun üzerinde gazap ve dalâlet eseri yoktur. Yine Allah ﴿مَا مِنْ دَابَّةٍ اِلاَّ هُوَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا اِنَّ رَبِّي عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾ "Hiçbir canlı yoktur ki O, onun perçeminden tutmuş olmasın (onu dilediği gibi yönetmesin). Gerçekten Rabbim, doğru bir yol üzerindedir."[2] buyurmuştur. O (yol) ise cüz'î isimlerden bir ismin mazharının üzerinde yürüdüğü her yoldur.

[167b] O kimse rabb-i hâssı cihetinden nimete erdirilmiş olsa da bazı yönlerden onun üzerinde gazap ve dalâlet izleri vardır. Peygamberler ve vârisleri halkı bir isimden diğer isme dâvet ederler. Mesela el-Mudıll isminden el-Hâdî ismine, cüz'î isimden küllî isme [çağırırlar]. Halkın itaat edip etmemeleri hazret-i ilmiyyedeki a'yân-ı sâbitelerinin durumuna göredir. Herkes rabb-i hâssından medet ister, ondan yardım ve destek talebinde bulunur. O da onu terbiye eder ve ona yardımcı olur.

Şu hâlde insanların en kâmillerine -ki onlar hoşbaht kimselerdir- eşkıyaya yardım isnadında bulunmanın bir mânası yoktur. Anla!

Sonra Hz. Şeyh Magosa Kalesi'ne yerleşince halkın talebi üzerine üç camide üç defa vaaz etti. Sonra vaazı bıraktı ve kalenin âlimlerinden kendisinden *Telhîsu'l-Miftâh*'ı okuyan kimseler için bu eser üzerine

1 el-Fâtiha, 1/6.
2 Hûd, 11/56.

ta'lîka[1] hazırlamaya başladı. Üçte birine ulaşınca bu işi ve ders vermeyi de bıraktı.

Bunun sebebi ise şudur: Lefkoşa'da bulunan "yahudinin oğlu" Kıbrıs valisine -ki çok vehimli ve korkak bir adamdı- kalenin bazı imamlarının ve hatiplerinin Hz. Şeyh'e öğrenci oldukları [haberi] ulaşınca Hz. Şeyh'in evinde kaldığı Miralay Mahmud Ağa'ya "Şeyh'e bildirmeden dersten menet ve öğrencileri dağıt ki vezire onun ders verdiği ve insanların yanında toplandığı haberi ulaşmasın. Yoksa azara, hatta cezaya mâruz kalırım." diye gizlice bir mektup gönderdi. Mezkûr emîr de şeyhe yolu ve aslı gizli kalacak bir şekilde valinin tavsiyesini yerine getirdi.

[168[a]] Sonra o hınzır -yani vali- çok geçmeden insanlara yaptığı bazı zulümler sebebiyle malına el konularak (*musâdere*) sultanın yanına götürüldü. Âhir zamanda yahudinin öldürülmesi gibi öldürüldü.

Sultan olsun, vezir olsun, vali olsun, garazkâr kimselerden iflah olanı görmedim. Allah Teâlâ'dan bizi eza ve cefa ehlinden değil doğrulardan ve safa ehlinden kılmasını, tedbirin (tasarrufun) karanlıklarından çıkarmasını ve takdire teslim olma dairesinde ikame etmesini niyaz ederiz.

Bu hususu gönül sayfasına nakşettikten sonra okunacak olan furkânî âyetlere kulak ver ki ibret, basîret ve tezekkürün artsın; tam, sağlam ve etraflı bilgi ve tefekkürün genişlesin. Şöyle ki Bursa'da bulunduğum sırada Hz. Şeyh'in sürgüne gönderildiği haberi bana ulaşınca, gönlümün şeyhin izine düştüğünü, onunla birlikte çölleri ve sahrâları katettiğini, kimsenin bilmediği şekilde onun konakladığı yerlerde konakladığını hissettim. Tıpkı Hz. Peygamber'in (as) "إِنَّ أَقْوَامًا خَلْفَنَا بِالْمَدِينَةِ، مَا سَلَكْنَا شِعْبًا وَلاَ وَادِيًا إِلَّا وَهُمْ مَعَنَا، حَبَسَهُمُ الْعُذْرُ / *Medine'de gerimizde kalan öyle kimseler vardır ki, bir dağ yoluna, bir vâdiye girdiğimizde onlar da bizimle yürüyormuş gibi sevap kazanırlar. Çünkü onları mâzeretleri alıkoymuştur.*"[2] buyurduğu gibi. Şair de şöyle der:

---

1 Bir kitabın bazı yerlerini açıklamak amacıyla sayfa kenarlarına eklenen ya da ayrı bir risâle şeklinde yazılan notlar. (çev.)

2 Buhârî, "Cihâd", 35; "Megâzî", 81; Ebû Dâvûd, "Cihâd", 19; İbn Mâce, "Cihâd", 6; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 103, 160, 182, 214, 300, 341.

هَوَاي مَع الركبِ اليمانينَ مُصعِد   جَنيبٌ وَجُثْماني بِمَكة مُوثَقُ

Aşkım Yemenlilerin kervanıyla götürülüp uzaklaştırılıyor
Bedenim ise Mekke'de (esir edilip) bağlanmış[1]

Molla Câmî de şöyle der:

اين قالب فرسوده گر از كوى تو دور است   القلب على بابك ليلاً و نهارا

Bu bitkin beden senin köyünden uzaksa da
Bu kalp gece gündüz senin kapındadır[2]

Şevval'in geri kalanı ve Zilkade ayı geçip Zilhicce girince, cezb ve incizâb artınca kesin olarak ziyarete ve cesedi ruha kavuşturmaya karar verdim. *Mesnevî*'den tefe'ülde bulundum, karşıma şu beyit çıktı:

[168b]

ذره ذره كاندرين ارض و سماست   جنس خود را هر يكى چون كهرباست

Yeryüzünde ve gökyüzünde ne varsa hepsi de
Zerre zerre kehribar gibi kendi cinsini çekmektedir[3]

Böylece teveccühün hak olduğunu, vakti gelince ziyaretin gerçekleşeceğini anladım. 1102 yılı Muharrem (Ekim 1690) ayı girince niyetlendiğim şeye (yolculuğa) hazırlanmaya başladım.

Derken Hz. Şeyh'i rüyada gördüm. Bana "Şimdi teyemmümü terk etmek gerek." dedi. Rüyada bana ilham olunduğu üzere bu, seyr ve seferi (yolcuğu) terk etmek mânasında idi. Uyandığım zaman çarelerim tükendi, özlem ve meylim kursağımda kaldı. Fakat buluşma ve görme iştiyakım ağır bastı. Öyle ki hiçbir yerde kararım kalmadı.

Aynı yılın Rebîülevvel ayı başlarında rüyada sanki Hz. Şeyh'i ziyaret kastıyla yolda olduğumu gördüm. Bir tarafı balçık olan bir köprüye ulaştığımda ortaya bir yol kesici/haydut çıktı. Fakat ben balçığı geçtim.

---

1 Ca'fer b. Ulbe el-Hârisî'ye (ö. 145/762) aittir. Bk. Ebû Ali Ahmed b. Muhammed el-Merzûkî, *Şerhu Dîvâni'l-Hamâse*, Beyrut 2003, s. 40.

2 Câmî, *Dîvân* (*Fâtihatü'ş-Şebâb*), nşr. A'lâhân-i Efsahzâd, Tahran 1378 hş., I, 199.

3 Mevlânâ, *Mesnevî*, VI, 2900. beyit.

Haydut, Allah'ın yardım ve koruması ile bana erişemedi. Üç günde Hz. Şeyh'e ulaştım. Kendisi bir köyde, kızı vefat etmiş yaşlı bir kadının evindeydi. Kadın onu himâye etmek ve sözüyle teselli bulmak için yanına almış ve evinde barındırmıştı. Sanki elimde kâğıt parçaları ve bir kalem vardı. Hz. Şeyh kalemi aldı, ucunu sivriltti, kâğıt parçaları üzerine bir şey yazdı ve yüzüne sürdü. Ona bunun sebebini sordum ve "Niçin böyle yaptınız?" dedim. "Bu kâğıt parçalarında şu kimselerin benim için kastettikleri kötülüğe özet olarak işaret ettim. Allah katında onların aleyhine delil olması için de yüzüme sürdüm." diye cevap verdi. Sonra yaşlı kadın benim önüme bir miktar şekerleme koydu. **[169[a]]** Sonra geri döndüm ve kaldığım yere (Bursa) bir günde ulaştım.

Ardından uykudan uyandım ve yolculuğun yaklaştığını anladım. Bir de baktım ki Hz. Şeyh tarafından gönderilen bir mektup bu fakire ulaştı. Mektubun sûreti şöyledir:

"Size selamdan sonra, müştakın kavuşmaya ve görmeye iştiyak duyma vakti gelmedi mi? Müştakların hâli geçmişte de böyle miydi? Gelecekte de onların hâli böyle mi olacak? Ey müştak, iştiyak yolunda bu durum, akıl sahiplerinden müştaklar nezdinde çok şaşılacak şeylerdendir. Allah sizi iştiyak üzere müştak ve muhib olarak bâki kılsın. Âh müştaka şevkım âh. Ve's-selâm."

İmzâsı da şöyleydi: "Fakîr Hakîr Şeyh Seyyid Osman'dan -Allah onu affeylesin-"

Mektubun üzerinde ise "Mevlâ dilerse korunmuş belde olan Bursa'da bulunan Şeyh İsmâil Hakkı'ya ulaşır." yazılıydı.

Mektubun bana ulaşması mezkûr ayın dördündeydi (6 Aralık 1690). Bir mektup da Kostantiniyye'de bulunan ailesine ulaştı. Mektupta küçük oğlu Seyyid Mustafa için "Buraya gelmek istiyorsa Şeyh İsmâil Bursevî ile gelsin." yazıyordu. O da bu emre uyarak Bursa'ya geldi.

Mezkûr ayın yedisinde (9 Aralık 1690) Cumartesi günü Bursa'dan çıktık. Hepimiz beş kişiydik: Fakir, Seyyid Mustafa -ki on beş yaşındaydı-, Osman Dede, Yâkub Dede ve Yahyâ Dede. Osman Dede Rumeli'de

Fakîr'in yanındaydı. Benimle birlikte Bursa'ya hicret etti. **[169b]** Sonra bir müddet Hz. Şeyh'in yanında bulundu. Şeyh'in mektubunda onun da gelmesine işaret vardı. Yâkub ve Yahyâ ise hicretten önce de sonra da benim yanımdaydılar.

Yol arkadaşlarıyla birlikte Antalya yoluna düştük. Çünkü Hz. Şeyh kendisinin gittiği Konya ve Karaman yolundan değil bu yoldan gitmemize işaret etmişti. Zira mevsim kıştı ve kışın Antalya yolundan gitmek diğerine göre daha kolaydı. Zemherinin başında hareket ettik. Yolun bir bölümünde kışın zorluklarına göğüs gerdik. Sandıklı kasabası ovasına vardığımızda havanın orada mutedil olduğunu, soğuk ya da sıcak olmadığını gördük.

Ondan (Sandıklı) sonraki menzillerde -Bursa'dan çıktıktan on sekiz gün sonra- Antalya beldesine girene kadar havanın mutedilliği arttı.

Antalya deniz sahilinde, havası kışın mutedil, yazın ise Kıbrıs gibi ağır olan büyük bir beldedir. Halkının çoğu erbâb-ı bâtını inkâr edenlerdendir. Arap ve Acem sınırına kadar İzmir, İzmit, Birgi ve benzeri Anadolu beldelerinin çoğu gibi böyle tanınırlar.

Bunun sebebi şudur: Yeryüzünün tamamı su gibi tek bir hakikat olsa da yerler farklı farklıdır. Bu yüzden bazı sular tatlı ve susuzluğu gidericidir. **[170a]** Kendisi tatsız iken hoş bir yerden tatlılık kazanmıştır. Bazı sular ise tuzlu ve acıdır. Kendisi tatlı iken tuzlu bir yerden tuzluluk kazanmıştır. Yerler, su, insan ve ilimde pek çok farklılık vardır. Allah Teâlâ ﴿وَالْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرُجُ نَبَاتُهُ بِإِذْنِ رَبِّهِ وَالَّذِي خَبُثَ لَا يَخْرُجُ إِلَّا نَكِدًا﴾ "Güzel memleketin bitkisi Rabbinin izniyle (güzel) çıkar; kötü olandan ise faydasız bitkiden başka bir şey çıkmaz."[1] buyurmuştur.

Faydalı ilim ehli, muhakkık, müeddib, âlim sûfîlerin çok olduğu bir yere hicret etmeyi Hak tâlibine nisbetle vâcip gibi görüyorum. Bu mesele geniş bahislerdendir.

Biz şimdi farz mesabesinde olup sünnetten olan [konumuza] dönelim:

---

1 el-A'râf, 7/58.

Orada iki gün kaldık. Kıbrıs tarafına geçmek için gemi bulamadık. İyice araştırdıktan sonra çareler tükenince Payaslı Mehmed Hoca'nın işaretiyle küçük bir gemiye bindik. Allah onun durumunu ıslah eylesin ve onu kendisine leke getirecek şeylerden korusun. Sâlih bir kimse, kavmi içinde özü sözü doğru (*sıddîk*), vaktinin ve gününün ehli (*ibnü'l-vakt*) bir kimse idi. Nitekim *Mesnevî*'de der ki:

صوفی ابن الوقت باشد ای رفیق   نیست فردا گفتن از شرط طریق

Ey arkadaş sûfî ibnü'l-vakttir
"Yarın" demek tarikatın şartından değildir[1]

Bir gün bir gece denizde seyrettikten sonra Alâiyye (Alanya) Kalesi'ne ulaştık.

Alâiyye, akdoğanın yuvası gibi etrafını üç surun kuşattığı eski bir kaledir. En aşağıda olan sur, Konya'da medfun olan Sultan Alâeddin Selçûkî'ye aittir. Bu yüzden kale ona nisbet edilmiştir.

Orada dokuz gün kaldık; fakat [Kıbrıs'a] geçmek için gemi bulamadık. Orada insanların isteği üzerine defalarca vaaz ettim. **[170b]** Onlardan bazısı Hz. Şeyh'i kulaktan duyan, bazısı bizzat gören muhibleri idiler. Bazen kulak gözden önce aşka düşer.

[Kıbrıs'a] geçme ve gemi meselesi hakkında oranın âlimleri ile istişâre ettim. Onlar kış çıkıp deniz sakinleşene kadar kalmayı ve beklemeyi tavsiye ettiler. Müddetin uzadığını, sabrın tükendiğini, kalbin acele etmeye, kıyl ü kâli terk etmeye hükmettiğini gördüm. Allah Teâlâ'ya istihârede bulunduk -ki biz beş kişiydik-. Hepimiz Allah'ın işaretinin orada kalmaya değil, kara tarafından yola devam etmeye olduğunu gördük. Bir deve kiralayıp Viran (Ören) Kalesi'ne yürüdük. Yol tamamen dağlıktı. Kalenin sahilinde Sultan Alâeddin es-Selçûkî'nin bina ettiği eski bir kasırda kaldık. Orada kaldığımız bir hafta boyunca gökten yağmur boşaldı. Kasrın her tarafından su aktı. Orada sığınacak bir yer bulamadık. Çünkü orası iki dağ arasında bir yer olup evlerden bir eser kalmamıştı. Sanki orada kimse yaşamamış gibiydi. Ondan geriye şekil ve cisim değil, sadece isim kalmıştı. Sanki şairin şu sözünü doğrular gibiydi:

---

1 Mevlânâ, *Mesnevî*, I, 133. beyit.

وبلدة ليس بها أنيس   إلا اليعافير وإلا العيس

Öyle bir belde ki kalmamış onda yâr
Kalmış sadece develer ve ceylanlar[1]

Ya da şairin şu sözünde anlattığı gibi:

كأن لم يكن بين الحَجُونِ إلى الصفا   أنيسٌ ولم يَسمُر بمكَّةَ سامِرُ

Sanki Hacûn'dan Safâ'ya kadar bir dost kalmamış
Sanki Mekke'de kimse gece sohbet etmemiş[2]

Yanımızda bize birkaç gün gıda olacak erzak vardı. Sonunda dağ ahalisinden bir kimse geldi ve bu sahilde yılda ancak bir veya iki defa gemi bulunduğunu haber verdi. Çünkü orada yerleşim yeri yoktu. Gemi ancak bu dağlardaki tâcirlerin mallarını taşımak için gelirdi. Bu ise nâdiren olurdu.

Takdir sâikı bizi oradan Anamur'daki Mâmuriye Kalesi'ne sevk edip götürdü. Bu kale, duvarları sağlam (mâmur) bir kaledir. **[171ᵃ]** Fakat orası cinlerden başka kimsenin bulunmadığı ıssız bir yerdir. Bu kale Kıbrıs Adası'nın karşısındadır. İkisinin arası yüz milden fazladır.

Orada da gemi bulamadık. Kalenin uzağında dağın eteklerinde bazı zorbaların oturduğu dağınık evler vardı. Bu kimseler ömründe cuma ve cemaat görmemiş, ilim ve âlim meclisinde bulunmamış, cihan kitabında hırsızlık, katil, yağma, şiddet, öfke ve namuslara halel getirme âyetlerinden başkasını okumamış kimselerdi. Oradan bir asker geçse soyuyorlar; bir kadı geçse asıyorlar; bir şeyh geçse ibriğini, seccâdesini ve tesbihini alıyorlar; bir atlı geçse parasını, heybesini ve bineğini istiyorlardı. Bu yüzden yolcular onların yoluna uğramaz olmuştu. O hâle gelmişlerdi ki onların yakalamasından korkarak üstlerinden kuş uçmaz, kementle tutmalarından çekinerek yakınlarına vahşî hayvan gelmez olmuştu. Onlar bu huylarını dağlarının hınzırlarından ve kaplanlarından almışlardı. Şeriat ve gerekleri ile amelleri olmaksızın sadece insan isimleri ve künyeleriyle kalmışlardı.

---

1 Câhiliyye devri şâirlerinden Âmir b. Hâris'e (Cirânü'l-Avd) aittir. Bk. Cirânü'l-Avd en-Nümeyrî, *Dîvân*, Kahire 2000, s. 52.

2 İslâm öncesi dönemde yaşamış Amr b. Hâris b. Mudâd el-Cürhümî'ye aittir. Bk. İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sekkâ vd., Kahire 1955, I, 114-115.

İşte bu yüzden Alâiyyeliler orada kalmamızı tavsiye etmişler ve karadan hareket etmemize razı olmamışlardı. Fakat takdir tedbiri bozar.

Onların bulunduğu yerden geçerken bize hücum ettiler. Allah onların tuzağından korudu da bir gün bir gece korku içinde yürüdük. Çünkü onlar gibiler hakkında "Kork Allah'tan korkmayandan!" denilmiştir. Çünkü Allah'tan korkmamak sahibini her türlü mahzura ve kötülüğe düşürür. Hadiste "يَأْتِي عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ هُمْ فِيهِ ذِئَابٌ، فَمَنْ لَمْ يَكُنْ ذِئْباً أَكَلَتْهُ الذِّئَابُ / *İnsanlar üzerine öyle bir zaman gelir ki onlar canavar olur. Canavar olmayanı da canavarlar yer.*"[1] buyrulmuştur. Nitekim Molla Câmî de şöyle der:

شكل ايشان شكل انسان فعلشان فعل سبا
[171b] هم ذئاب في ثياب أو ثياب في ذئاب

Şekilleri insan şekli, işleri yırtıcı hayvan işi
Onlar elbise giymiş kurtlardır ya da kurtlar içinde elbise[2]

Yol bizi Anamur nâhiyesinin sonuna götürdü. Orada bir adamın evine misafir olduk. Bir aydan fazla orada endişe içinde kaldık. Çünkü bazı şerli kimseler bize sataşıyordu. Bazen yüzümüze karşı "Sizde para çoktur. Çünkü şeyhiniz (Osman Fazlı Efendi) sultanın şeyhi." diyorlardı. Bazen "Bu heybede ne var? Herhalde Kostantiniyye'den gönderilen hediyeler!"; bazen de bu fakire işaret ederek "Bu adam kadı, şeyh değil. Şeyhim diye kendini gizliyor." gibi sözler söylüyorlardı. Bizim ne ileriye ne geriye doğru hareket imkânımız olmadığı için [onları] idare etmeye baktık. Çünkü bir rivayette "دَارُوا سُفَهَاءَكُمْ / *Sefihlerinizi idare edin.*"[3] buyrulmuştur. Beraberimdekiler benden *ed-Dürer* ve *el-Muhtasar* adlı eserleri okumaya başladı. (Hepimiz) bir yerde kalıyorduk. Şerli kimseler de çoğu zaman orada toplanıyordu.

Böylece daha önce geçtiği üzere rüyamda gördüğüm balçık ve köprünün yanındaki yol kesicinin, aynı şekilde o rüyadaki üç günün tâbiri bu oldu. Çünkü o üç gün üç aya açılıp genişledi.

---

1 İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûât*, III, 80; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, VII, 287; VIII, 89.
2 Câmî, *Dîvân* (*Fâtihatü'ş-Şebâb*), I, 848.
3 Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, I, 458 (1283).

Sende [bu konuda] tam bir bilgisizlik hâkim olduğu için belki bu müddette bizde meydana gelen korku ve sıkıntıdan dolayı bizi ayıplarsın. Çünkü bizim başımıza gelenler senin başına gelseydi, elbette senin Allah'ın birliğine inancın (tevhid) bile bütünüyle yok olur giderdi. Biz yolda olduğumuz müddetçe böyle bir yalnızlığa ünsiyetimiz ve böyle bir mihnete alışıklığımız olmadığından beşerî korku ve insânî sıkıntı içinde kaldık. Fakat Allah Teâlâ bize enfüste ve âfâkta âyetlerini gösterdi; bizi mutlak olarak cemâlî ve celâlî isimlerin mazharlarıyla terbiye etti.

[172[a]] Hz. Şeyh'e ulaşmaktan ümidimizi kessek ve defalarca ﴿مَتَى نَصْرُ اللّٰهِ﴾ "Allah'ın yardımı ne zaman?"[1] desek de Allah Teâlâ'nın fiillerinde tevhid (tevhîd-i ef'âl) nazarı/bakışı bizden hiç zâil olmadı. Keşke sen de belâ denizinin şiddetlendiğini ve kabardığını, varlık feleğinin her zirvenin üzerine çıkıp yükseldiğini bir görseydin! Acaba ﴿لاَ عَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ أَمْرِ اللّٰهِ إِلاَّ مَنْ رَحِمَ﴾ "Bugün Allah'ın rahmet ettikleri hariç, O'nun emrinden (azâbından) korunacak kimse yoktur."[2] denildiği bir zamanda sen ne derdin? O hâlde sus. Çünkü bu iş, aklın düşünerek görmesinden veya naklin işaret etmesinden daha gizlidir.

Korku ve bekleme imtihanı tamam olup bizim için cehennem azâbından daha şiddetli olan bu durum sona erince, bir de baktık ki bir adam bize Kıbrıs'a gidip gelen gemilerden bir geminin geleceğini müjdelemek için geldi. (Geminin) geleceği yer Kızılliman olarak bilinen sahildi. Bunun üzerine oraya doğru yola çıktık. Orası kaldığımız evden yarım günlük yürüme mesafesindeydi. Deniz kenarında bir Türk çadırında bir hafta kaldık. Gece gündüz üzerimize yağmur yağıyordu. Yakınımızda bir köy veya sığınacağımız bir mağara ve benzeri bir yer yoktu. Sadece dağlı bazı şahıslar alışveriş yapmak için gemiye gidip geliyorlardı.

Sonra gemiye bindiğimizde gemici Kıbrıs'a taşınacak mallar bulmaya tamah ederek Anamur tarafına gitti. Çünkü bir tâcir gizlice ona haber göndermişti. Böylece bizi aldattı. Kuru üzüm, yağ, bal, peynir ve benzeri [mallar] gemiye yüklenene kadar tekrar orada beş gün kaldık.

1 el-Bakara, 2/214.
2 Hûd, 11/43.

Gemi bir gün bir gece seyretti. Rüzgâr müsaade etmediğinden kararlaştırılan sahile -ki Girne Kalesi sahilidir- çıkmak mümkün olmadı. Gemi Vasilya (Karşıyaka) adlı köyün yakınlarında bir sahile vardı. **[172b]** Oradan Kıbrıs valisinin ikamet ettiği Lefkoşa Kalesi'ne binit kiraladık.

Biz [Kıbrıs'a] ulaşmadan bir ay önce Hz. Şeyh'e oraya gelmekte olduğumuzun haberi ulaşmış. İleri gelenlerden bazı kimseleri denizden hangi sahile çıkarsak orada bizi karşılamak ve ağırlamak üzere Kıbrıs sahillerine göndermiş. Fakat kul ister, Allah da ister, ancak Allah'ın istediği olur. Öyle ki biz bilinen bir sahili olmayan bir yere çıktık. Bu yüzden de Lefkoşa'ya binit kiralamak durumunda kaldık. Eğer dervişlerin ve fenâ ehlinin -Allah Teâlâ onlara [ma'rifetini] tattırsın- yolundan gidersen, sana yetecek kadar türlü imtihanlar başına gelecektir.

Lefkoşa Kalesi'ne girince bir ribata indik. Ribatın sahibi önceden tenbihlenmişti. Bizim görünüşümüze ve Hz. Şeyh'in oğlunun seyyid olduğuna bakınca durumu anladı ve daha önce zikri geçen Ayasofya Camii vâizine haber verdi. Bu zât "Derviş Efendi" diye meşhur Nakîbü'l-eşrâf Seyyid Mehmed Efendi'dir. *Bahru'l-Ulûm* adlı tefsirin sahibi, kâmil, fazilet sahibi, vâris ve vâkıf, Silifke Kalesi yakınlarında Zeyne'de medfun Hz. Şeyh Ali es-Semerkandî'nin (ö. 860/1456) soyundandır. Evinde misafir olmamız için ısrar etti. Ribattan kalktık ve onun evine misafir olduk.

Bana vaaz etmemi teklif etti. Ben de dedesi Semerkandî'nin tefsirini aldım ve ondan ﴿سَنُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْآفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ﴾ "Onlara âyetlerimizi ufuklarda ve kendi nefislerinde göstereceğiz."[1] âyetini naklettim. **[173a]** Çünkü Allah Teâlâ'nın bu yolculuktan muradı, kâinat sayfalarında nakşolunmuş âyetlerini göstermek, a'yânın ince derisi üzerine yazılmış harflerinin ve kelimelerinin sırlarını öğretmek, cemâl ve celâl eliyle varlığı terbiye etmek, kalbi kevnin vehminden ve hayalinden kurtarmak, güzel bir komşulukla terakkî meydana gelmesi için bir yurttan başka bir yurda hicrete muvaffak kılmaktı.

Vaktin çabuk geçmesini istediğimiz bir zamanda -ki yolda durup kalmak ayrılık sebeplerindendir- seleften birinin "Harekette bereket vardır."

---

1 Fussılet, 41/53.

şeklindeki sözüyle amel ettik. Hz. Nakîbü'l-eşrâf yolun yükünü üzerimizden aldı. Dost ve yol gösterici kimseleri bize yoldaş yaptı. Daha önce karşılaştığımız yabanilik gitti ve bütünüyle ünsiyet hâsıl oldu. İşte mâşukun evinin yakınında âşıkların hâli böyledir. Molla Câmî der ki:

نسيم الصّبح زر منّى ربى نجد وقبّلها   كه بوى دوست مى‌آيد از آن پاكيزه منزلها

Ey sabah rüzgârı, Necd tepelerini benim için ziyaret et ve öp
Çünkü sevgilinin kokusu o temiz yerlerden geliyor[1]

İki gün sonra Lefkoşa Kalesi'nden ayrıldık ve [Magosa'ya doğru] yola çıkıp yolun yarısında yukarıda ismi geçen Mahmud Ağa'ya ait mâmur bir çiftliğin de içinde bulunduğu bir köye vardık. Orada bulunan hizmetçiler bizi misafir etti. O gece orada kaldık. Sabahı müjdeleyen ilk ışıklar belirdiği, hayal yıldızları kaybolduğu, ıyân güneşi doğduğu ve ahvâlin karanlığı yok olduğu vakit orada daha fazla kalmanın vakit nakdini telef etmek, ömrü esas talebin dışında israf etmek olduğunu düşündük.

على نفسه فليبك من ضاع عمره

Ömrü zâyi olan ancak kendi nefsine ağlasın[2]

"Yola çıkmakta acele edin. Sevgili sizi bekliyor. Efendinizi görmek için kalkın." diye bize nidâ edildi. **[173^{b}]** Onun için hızlı yürüdük.

(Hz. Şeyh'in) gözü bizi arıyor, haberlerimizi araştırıyordu. Bizi görünce karşılamak için önde gelen kimseleri gönderdi. Bir de baktım ki kavmin ileri gelenleri binitli ve yaya olarak bizi karşıladılar. Kalede bizi karşılamak için ve Hz. Şeyh'e saygı göstermek üzere kalenin dışına çıkmadık kimse kalmadı. Çünkü şerefin tamamı ona aittir, biz ise onun kullarıyız. Atlılarla ve yayalarla Magosa Kalesi'nin kapısından girdik. Hz. Şeyh'in kaldığı eve varınca oğlu Seyyid Mustafa önümüze geçti, biz de onun peşinden gittik.

Eve girince bir de baktık ki Hz. Şeyh beyaz bir elbise, beyaz sakal, kendisinden ilâhî feyzin aktığı ve görenin Allah'ı hatırladığı bir yüz, kendisinden arşın nûrunun parladığı aydınlık bir alın, vücûb ve imkân

---

1 Câmî, *Dîvân* (*Fâtihatü'ş-Şebâb*), I, 195. Bu baskıda "پاكيزه / temiz" kelimesi yerine "فرسوده / eski, eski püskü" kelimesi geçmektedir.

2 İbnü'l-Fârız, *Dîvân*, Beyrut: Dâru Sadır, ty., s. 143.

âlemlerinin iki kavsi (yayı) gibi iki kaş, sanki güneş ve ay gibi parlayan iki göz, onunla Rahmân'ın nefesini teneffüs ettiği bir burun, kendileriyle en yüce kalemin cızırtısını işittiği iki kulak, Mevlâ ile konuştuğu iki dudak, Kerîm olan Allah'ın açtığı genişletilmiş bir göğüs, bir köşesinde ulu arşın olduğu geniş bir kalp, ilkin ve sonun (dünya ve âhiretin), cemâl ve celâlin kendilerinde olduğu iki el, kendileriyle iki adım atıp vuslata erdiği iki ayak ile karşımızda…

Dua ederek kalktı. Ev insanlarla dolup taşmıştı. Duanın sonuna gelince eteğini öpmekle müşerref olduk. O gün [bize] bayram oldu. Hatırlarımızı sordu. Melik ve Gaffâr olan Allah'ın lutfettiklerinden elinde ne varsa hazır bulunanları onunla doyurdu. Çok güzel davrandı ve güzel konuştu. **[174ᵃ]** Hatta bu fakire hitâben "Ey İsmâil, bu gece seni rüyada, misâl ve hayâl âleminde gördüm. Sen yüksek bir yerde, yüksek sesle Kur'an okuyordun." dedi.

Sonra "İkamete niyet et, şimdiden sonra beş vakit namazda bize imam ol. Sabah ve yatsı namazından sonra 'Âmene'r-Rasûlü'[1]yü, öğle namazından sonra Haşr sûresinin sonunu, ikindi namazından sonra ﴿إِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَانَتْ لَهُمْ جَنَّاتُ الْفِرْدَوْسِ نُزُلًا﴾ âyetinden sûrenin sonuna kadar[2] oku." diye ekledi.

Sonra latife yaparak "إِمَامُنَا بَيْنَنَا كَنُونِ لَنَا /Aramızda imamımız لَنَا'nın nûn'u gibidir." dedi. Ben de "Ben 'nûn' olmaya razıyım." diye cevap verdim. Anla!

Şerefli evinde benim için bir yer tayin etti. Kalbin daha toplu ve huzura daha uygun olması için ibadet edeceğim tarafa bir perde çekti. Elini yüzüme sürdü ve "Sen benim has oğlumsun." dedi. Sonra dua etti ve "Allah kalbini faydalı ilâhî ilimlerin vârid olduğu, bedenini de sâlih şer'î amellerin yapıldığı yer kılsın." dedi.

Sonra "Halifelerimden senden başkası hatırıma gelmedi. Senin bu seferinde mânevî nesebe ve Muhammedî irse (verâsete) işaret var. Allah ezelde senin hakkında saâdet tohumunu ekmeseydi olanlar olmazdı. Takdir edilen süre dolana kadar burada kal." dedi.

---

1 el-Bakara, 2/285-286.
2 el-Kehf, 18/107-110.

Sonra "Allah Teâlâ İbrâhim'in (as) işini tamamlayınca Nemrud'u helâk etti. Kezâ bizim Peygamberimiz'in (sa) işini tamamlayınca Ebû Cehil'i helâk etti. Benim geriye bir ukdem (düğümüm) kalmıştı. Bu sefer dolayısıyla Allah onu da çözdü." dedi ve Cüneyd'in Horasânî ile olan durumuna işaret etti.

[174b] (Devamla) "Ben bu seferde Allah'ın bana fethettiklerine bakıyorum. Vezir ve başkalarına gelince onları hiç dikkate almıyorum. Çünkü bütün ibtilâlar (imtihanlar) ancak Allah'tan gelir. Gerçek muvahhid vâsıtaya bakmaz. Vezir Köprülüzâde beni buraya sürgüne göndermiş olsa da ben şimdi gizli ve açık, hatta teheccüd namazında özel olarak ismini zikrederek onun için dua ediyorum. Çünkü Allah Teâlâ onunla dînini destekledi. Bir hadiste 'إِنَّ اللّٰهَ لَيُؤَيِّدُ هَـٰذَا الدِّينَ بِالرَّجُلِ الْفَاجِرِ / *Allah elbette bu dîni fâcir (günahkâr) bir adamla da destekler.*'[1] buyrulmuştur. Mezkûr vezirin görünen bir fücûru (günahı) yoksa da mânevî fücûru vardır."

Yine şöyle dedi: "Âhiretteki ihsanın miktarı dünyadaki imtihan miktarıncadır."

Yine şöyle dedi: "Ali Efendimiz (ra) oğulları Hasan ve Hüseyin'e (r. anhümâ) kendi katili olan İbn Mülcem'e hücum etmemelerini vasiyet etti. Biz nasıl olur da bize kötü kasıtta bulunan kimseye hücum ederiz? Peygamberlerin yolu ibtilâ (imtihan) yoludur. Kim o yola girerse peygamberlerin yoluna girmiş olur."

Yine şöyle dedi: ﴿لَا إِلَـٰهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ 'O'ndan başka ilâh yoktur o azîz ve hakîmdir/mutlak güç ve hikmet sahibidir.'[2] âyeti Allah Teâlâ'ya râcidir. ﴿إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللّٰهِ الْإِسْلَامُ﴾ 'Allah katında din İslâm'dır.' âyeti ise kula râcidir. Kula düşen Rabbinin kazâsına (takdirine) teslim olmaktır."

Sonra şöyle dedi: "Ben bu beldeden memnunum, halkından da razıyım. Çünkü onlar bana güzel davrandılar. Eğer Allah bana izin verseydi selâmet talebiyle insanlar, ihtilât ve ülfet az olduğu için burayı seçerdim. Kostantiniyye ise bunun tam tersi üzeredir."

1 Buhârî, "Cihâd", 182; "Megâzî", 38; Müslim, "Îman", 187; İbn Mâce, "Fiten", 35.
2 Âl-i İmrân, 3/6, 18.

Sonra "Bir kasîde ile bu adayı, kalelerini ve halkını methet. **[175[a]]** Çünkü Bursalı Üftâde'nin Mahmud'u gibi sen de nazm konusunda bizim Mahmud'umuzsun. Nazmet, methet, yaz, kaleme al. Sözün şehvetinden (şehvet-i kelâm) ise sakın." dedi. Ben de altmıştan fazla beyitten oluşan bir kasîde nazmettim. Hem onun hem de halkın beğendiği ve rağbet gösterdiği bir kasîde oldu.

Dedi ki: "Seninle birlikte geçen sene bu yıl hacca gitmeye ve Bağdat'ta İmâm-ı Âzam'ın (rh) kabrini ziyaret etmeye karar vermiştik. Fakat Allah bizi ondan uzaklaştırdı. Seyir ve seferi Magosa Kalesi'ne kıldı. Bu daha sevgilidir. Çünkü Allah katındandır ve O'nun iradesiyledir, kendimizden ve kendi irademizle değil. Allah'ın kulu için takdir ettiği onun kendisi için planladığından daha hayırlıdır."

Ben derim ki: Bunun benzeri Şeyh Ebû Abdillah Muhammed b. Ali et-Tirmizî el-Hakîm'in (ks) kendisi hakkında anlattıklarıdır. O (ks) şöyle demiştir: "Geçmiş günlerde bir hastalığa tutulmuştum. Allah Teâlâ beni hastalıktan şifâya kavuşturunca, bu sürede Allah'ın benim için takdir ettiği hastalığı ve hastalık günlerim boyunca insan ve cinlerin ibadetini yapmayı gözümün önünde canlandırdım. [Kendi kendime:] 'Bu hastalık ile hastalık müddetince insanların ve cinlerin ibadetine sahip olmak arasında muhayyer bırakılsan hangisini seçmeye meylederdin?' dedim. Allah Teâlâ'nın seçtiğinin şerefinin daha fazla, değerinin daha büyük ve âfiyet bakımından daha faydalı olduğu konusunda azmim sahih, yakînim sürekli oldu ve basîretim açıldı. O ise benim için takdir ettiği hastalıktır. Bu konuda bir karışıklık yoktur. Çünkü bu O'nun fiilidir. Sayesinde kurtuluşa ermen için O'nun senin hakkındaki fiili nerede, sayesinde kurtuluşa ermen için senin kendi fiilin nerede! **[175[b]]** İşte bunu görünce Allah'ın bana verdiğinin yanında, bu müddet miktarınca insanların ve cinlerin ibadetini yapmak benim gözümde küçüldü. Böyle olunca da hastalık nimet, nimet minnet, minnet emel, emel de şefkat hâline geldi. Kendi kendime 'İşte onlar bununla Hakk'a karşı gönül hoşluğu ile belâlara göğüs geriyorlar. Keşfolunan bu husus sayesinde başlarına gelen sıkıntılardan dolayı seviniyorlar.' dedim."

Hz. Şeyh ev sahibi miralayın hatırını gözeterek üç gün iftar etmeye izin verdi. Miralay güzel ahlâk sahibi, cömert ve misafirperver bir adamdı. Hz. Şeyh'in tasarrufunun uyulmaya daha lâyık olduğunu gördüğüm için emrini yerine getirdim. Çünkü mürid kendisine ait iradesi olmayandır.

Hz. Şeyh şöyle dedi: "Hâbilî ol, Kâbilî olma. Çünkü Hâbil'in yolu teslim olma yoludur, Kâbil'in yolu ise Melik ve Allâm olan Allah'ın gazap ettiği şeyi yapmaya kalkışma yoludur."

Hz. Şeyh, [oğlu] Seyyid Mustafa'ya Mısır'daki halifesi Şeyh Hüseyin'in yanında öğrencilik yapan kardeşinin oğlu Seyyid Mehmed'den bir haber ulaşıp ulaşmadığını sordu. O da onun vefat ettiğini bildirdi. Bunun üzerine Hz. Şeyh: ﴿إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ﴾ "Biz Allah'a aidiz ve O'na döneceğiz."[1] dedi. Sonra ellerini kaldırdı ve "رِضَاءً لِلّٰهِ الْفَاتِحَة / Allah rızâsı için el-Fâtiha!" dedi. Sonra Şeyh-i Ekber'den (kuddise sırruhu'l-athar) naklen onun şöyle dediğini söyledi: "Kime bir musibet isabet eder de ﴿إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ﴾ der ve sarsılmazsa ﴿لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ﴾ 'O, doğurmamış ve doğmamıştır. Onun hiçbir dengi yoktur.' âyetinin mertebesinde demektir. Yani Allah Teâlâ için kayıtlar, izâfetler ve alâkalar olmadığı gibi ﴿إِنَّا لِلّٰهِ﴾ deyip teslimiyet gösteren kul için de bunlar söz konusu değildir. Eğer kulda bu sayılanlardan bir şey bulunsaydı elem duyardı. **[176ª]** Elem duymaması onun tam tecerrüdüne ve tam olarak her şeyle ilişiğini kesip (*inkıtâ'*) Allah'a yöneldiğine delâlet etmektedir."

Hz. Şeyh [oğlu] Seyyid Mustafa'ya işaret ederek "Bugünlere yakın bir zamanda ölecek olursam sen bu oğlumun şeyhi ol." dedi. Sonra bana "Kabul ettin mi?" diye sordu. Ben de tebessüm ettim. Bunun üzerine bu iş ciddi olduğu için kabul etmemi işaret etti. "Ben sizin nefes-i nefîsinizi kabul ettim." dedim. Sonra bu fakire işaret ederek oğluna "Benim yerime bunu kabul ettin mi? Çünkü onda Allah Teâlâ'nın nûrundan bir nur var." dedi. O da "Kabul ettim." dedi. Bunun üzerine Hz. Şeyh "Öyleyse kalk ve elini öp." dedi. O da geldi ve el sıkıştık.

Bu da Hz. Şeyh'in kerametleri cümlesindendir. Şöyle ki onun mezkûr oğlu yolda kendini beğenerek ve gururla "Siz hepiniz babamın hizmetkârla-

---

1 el-Bakara, 2/156.

rısınız. Babamın hizmetkârı olan benim de hizmetkârım olur." demişti. Ben de "Hizmetkâr ücretle çalışır. Biz ise gerçek kul/köle olmaya çalışıyoruz." demiştim.

Sonra Hz. Şeyh oğluna hitâben "Sana çok eziyet verdim. Hakkını bana helâl ettin mi?" diye sordu. O da "Evet" dedi. Bunun üzerine o da "Ben de babalık hakkını helâl ettim." dedi. Sonra bu fakire yöneldi ve "Sen de benden bir eziyet görmüşsen onu bana helâl eder misin?" diye sordu. Ben de "Evet" dedim. Bunun üzerine "Atalık hakkını ben dahi sana helâl ettim." dedi. Sonra bu fakire işaret ederek oğluna "Bu senin büyüğündür. Çünkü o mânevî nesebdendir." dedi.

Bir gün Hz. Şeyh, Hüdâyî'nin ilâhilerinden şu Türkçe ilâhiyi okumamı istedi:

Lutf eyleyüp bir kez nazar
Eylerse ger sultânımız

Kürsî değil arştan dahi
Âlî ola unvânımız[1]

Ben de ilâhiyi makamı olan sabâ ile okudum.

[176[b]] Sonra "Meclisi dün okuduğun Yûsuf (as) ile ilgili âyetlerle tamamla." dedi. Ben de ﴿وَاسْأَلِ الْقَرْيَةَ﴾ âyetinden ﴿قَالَ سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّي إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ﴾ âyetine kadar[2] tilâvet ettim. Hz. Şeyh ağlamaya başladı. Beni de orada bulunanları da ağlattı.

Sonra dua etti ve "Allah Teâlâ İslâm sultanını mâmur ve muammer, İslâm askerini mansur ve muzaffer eylesin. Yâkub'un firâkının sonunu visâl (vuslat) eylediği gibi bizim ayrılığımızın sonunu da öyle eylesin. Bizi dünyada da âhirette de sevinenlerden kılsın. Bizi rızâsının yolundan ayırmasın. el-Fâtiha!" dedi.

Sonra benim elimi tuttu, bana özel olarak dua etti ve sonunda "Allah seni Yâkub ve Yûsuf ile beraber haşretsin. Allah seni onun nuruna ve sırrına ulaştırsın." dedi. Sonra "Bu Allah'tan gelen bir ibtilâdır. Allah ağlaması için

---

1 Mehmed Gülşen, *Külliyyât-ı Hz. Hüdâyî*, İstanbul: Matbaa-i Bahriye, 1338-1340, s. 78.
2 Yûsuf, 12/82-98.

bazı kullarını acıktırır. Senin bu ilâhî sırla irtibatın bu yerde bize katılmanı sağladı." dedi.

Yine şöyle dedi: "Allah bu yolu bana fethedeli ve onun meşrebinin tadını tattıralı otuz beş veya otuz altı sene oldu. Bu müddette bana fetholunanların hepsini Magosa'ya geldikten sonra Allah daha önce olmadığı bir şekle döktü. İnsanın anlayışının ona ulaşması mümkün olmadığı gibi onu beyan etmek de mümkün değildir."

Yine şöyle dedi: "Gezinti yapmak üzere oğlumla ve hazır bulunan dervişlerle Magosa Kalesi tarafına gidin." Ben bunun imtihan kabilinden olmasından endişe ederek imtinâ ettiğime işaret ettim. Bunun üzerine "Kendin için gitme. Benim için git. ﴿سَنُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْآفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ﴾ 'Onlara âyetlerimizi ufuklarda ve kendi nefislerinde göstereceğiz.'[1] âyetinde buyurulduğu üzere Allah'ın âyetlerini gör." dedi. Ben de onun başım gözüm üzerine olan emrini yerine getirdim. **[177a]** Onun nefesi sebebiyle bu gezintiden dolayı bende büyük bir haz meydana geldi. Her hafta iki gün dışarı çıkmaya izin vermek onun âdetindendi. Müteahhirînin ittifakıyla tembellik günü olan salı günü ve bir de cuma günü namazdan sonra.

Yine şöyle dedi: "Birçok halifem var. Fakat kalbimde senden başkasına bir meyil (*incizâb*) bulamadım. Onun için sana [buraya] gelmeni işaret ettim ve imamlık hizmetine seni tayin ettim. Sen benim has evlâdımsın. Sende Allah'ın açık âyetleri var. Senin tilâvetinden aldığım haz da pek büyük."

Yine şöyle dedi: "Vezirin beni bu adaya sürme ve uzaklaştırma hazırlığında olduğu Kostantiniyye'deyken bana işaret olunmuştu. Fakat Allah'a istihârede bulundum. Bana durmam, harekete geçmemem işaret edildi. Sonra da olanlar oldu. Şimdi biz anne karnındaki cenin gibiyiz. Girmek de çıkmak da bizim elimizde değil."

Yine şöyle dedi: "Allah ne zaman benim için hayır murad ettiyse, beni zâhirde hoşa gitmeyen bir şeyle sınadı. Bu Kıbrıs seferinden önce bana keşfolunan sırlar, daha sonra keşfolunanlara nisbetle mukaddimât yerindedir. Allah bazı kullarını ömrünün sonuna kadar buna benzer ibtilâlarla sınar.

1 Fussılet, 41/53.

Hâlimin başlarından beri Allah'ın benim hakkımda âdeti bu şekildedir. Her hâlükârda ben O'ndan razıyım. Allah Teâlâ'nın ﴿وَاللّٰهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ﴾ 'Allah seni insanlardan korur.'[1] sözüne gelince, Allah fazlı ile beni onlardan korudu da bedenime bir kötülük yapamadılar."

Yine şöyle dedi: "Bana 'Fazlî' mahlasını şeyhim verdi." Dedim ki: "Ben de 'Hakkî' mahlasımı sizden aldım." Bu konuyu daha önce zikretmiştim. Hz. Şeyh, "Hakkî mahlası bikrdir (yenidir), senden önce kimse onu mahlas edinmemiştir. Allah sana bir hayır murad etmeseydi, sana bu lakabı vermezdi." dedi.

[177^{b}] Bugün -ki 6 Cemâziyelâhir 1102/7 Mart 1691 Çarşamba günüdür- Selîm[2] Hz. Şeyh'ten (ders okumaya) başladı. Hz. Şeyh ona alfabenin harflerini okuttu. Sonra dua etti ve "Allah Teâlâ sana keşfeylesin, fetheylesin, faydalı ilim ve sâlih amel ihsan eylesin. Bizi, anne-babamızı, Muhammed'in (aleyhi's-salâtü ve's-selâm) ümmetinden cümle geçmişleri bağışlasın. Âkıbetimizi hayır ile tamamlasın. el-Fâtiha." dedi.

Selîm, ev sahibi Mahmud Ağa'nın Hz. Şeyh'e hizmet için tayin ettiği Habeşli bir köledir.

Aynı şekilde Hz. Şeyh, teberrüken Yahyâ Dede'ye *el-Muhtasar*'dan, Yâkub Dede'ye bazı Türkçe kitaplardan ve Osman Dede'ye tefsirden bir ders okuttu ve her biri için dua etti.

Hz. Şeyh şöyle dedi: "Ölümümün yakın olduğunu düşünüyorum. Çünkü Rasûlullah (sa) -Nasr sûresinin ifade ettiği üzere- mutlak fethin zuhûrundan sonra iki yıl yaşadı. Nitekim Allah Teâlâ bu yıl -ki 1102/1690 yılıdır- sûrî cihâdda mutlak fethi ızhâr etti. Allah Teâlâ'nın ehl-i İslâm'ın emrine âmâde kıldığı Belgrad Kalesi, ona bağlı birçok kale ve hisar kırk günde fethedildi. Halbuki önceki yıllarda bu şekilde âmâde kılınmaları (ele geçirilmeleri), durumun zayıflığına ve galip olan sünnet-i ilâhiyyeye nisbetle uzak görülüyordu. Kezâ Allah bu yıl bütün tabiî ve nefsânî kuvvetleri emrime âmâde kılarak bâtınımda mutlak fethi ızhâr etti. Altmış üç yıla -yani yaşın kemaline ki Hz. Peygamber'in yaşıdır- erişmeye ömürden

1 el-Mâide, 5/67.
2 Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada "Selîm" kelimesi eksiktir.

iki yıl kaldı. **[178[a]]** Bununla birlikte ilim Allah katındadır. Benim ölüme de hayata da baktığım yok. Sadece hâtırıma vârid olacakları bekliyorum. Beni neyle meşgul ederse etsin, ben O'na boyun eğmiş ve teslim olmuş durumdayım."

Hz. Şeyh şöyle dedi: "Gönlüme gurbette öleceğim düşüyordu. Allah'tan da bunu istiyordum. Çünkü bunda benim için fayda var. Görmez misin ki Allah Teâlâ beni Kostantiniyye'den çıkardı, daha önce var olan her nisbeti ve kaydı (bağı) benden kopardı. O vezire (Mustafa Paşa), diğer vezirlere etmediğim kadar çok dua etmiştim. Ona vezir olacağını da müjdelemiştim. Sonra o benim hakkımda yapacağını yaptı.[1] Ancak Allah dilediğini yapar.[2] Bunda benim için her türlü mülâhaza ve kayıttan ziyadesiyle tecrîd ve tefrîd vardır."

Şöyle dedi: "Buradan gitme, yani kendi ikamet ettiğiniz yere dönme talebinde olmayın. Vaktin hükmüne sarılın ve Allah Teâlâ'nın emrini bekleyin."

Sonra bana Bursa'dan bazı mektuplar ulaştı. Bunun üzerine Hz. Şeyh, "Mektuplarda endişe veren bir şey var mı?" diye sordu. Ben de "Hayır, şöyle şöyle yazmışlar. Yanlarına dönmem konusunda acele ediyorlar." dedim. "Kalbini ne üzere buluyorsun?" diye sordu. Ben de "Yola çıktığım vakit onlardan alâkayı kestim. Sizin yanınızda kalmaktan başka bir düşüncem yok. Ancak sizin kalb-i şerîfinizde tersi vâki olursa o başka." dedim. "Üç gece istihâre et. Bak bakalım ne göreceksin." dedi. Ben de istihâre ettim, bana geri dönmem işaret olundu. Fakat bunu Hz. Şeyh'e haber vermedim. Çünkü hiç sormadı. Bilakis bu hikâyenin üzerinden üç gün geçtikten sonra beni oğlu, yanında bulunan dervişler ve bazı ahbâbı ile birlikte kale tarafına -eskiden beri âdeti olduğu üzere- gezinti yapmak için gönderdi.

[178[b]] Kendisi tecrübeli bazı kimselerle istişâre etti. Onlar "Mutlaka dönmesi gerekiyorsa şimdi tam zamanıdır. Çünkü bir müddet sonra denizde düşman gemileri dolaşmaya başlar. Dolayısıyla [Anadolu'ya] geçiş zor olur." dediler.

---

1 Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada bu cümlenin aslındaki "في حقي ما فعل" ifadesi eksiktir.

2 Bk. İbrâhim, 14/27.

İkindiden sonra meclisine döndüğümüzde bana hitap ederek "Ramazan bayramı sonrasına kadar burada kalmanı planlıyordum. Fakat o zaman denizin durumu çetin olur. Bu yüzden Bursa'ya dönmene izin veriyorum." dedi. O gün salı günüydü. Yola ise pazartesi günü çıkacaktım.

Gönül rakikleşip gözler yaşarana kadar iki defa dua etti. "Karaman ve Konya tarafından git. Ünsiyet meydana gelmesi ve kalbin nurlanması için evliyanın kabirlerini ziyaret et. Bursa'ya varıp birkaç gün dinlenince mektuplarımı Kostantiniyye'ye götür." dedi. "Ben sizin hizmetinizi tercih eder; önce Kostantiniyye'ye gider, sonra da Bursa'ya dönerim." dedim. Hz. Şeyh kendi hizmetinin öne alınmasına sevindi ve "Allah Teâlâ'nın izniyle oraya varınca içerde ve dışarda bizimle ilgili olan işlerden düzeltilmeye muhtaç ne varsa düzene koy. Mutlak olarak vekilim ol. 'Hakîmi gönder, tavsiyede bulunma!' denildiği üzere neyi uygun görürsen onu yap." dedi. Sonra ailesine verilmek üzere bana bazı hediyeler teslim etti.

Hz. Şeyh'in yanında on yedi gün kaldım. Yola çıkmam için pazartesi gününü belirlemişti. Fakat bundan vazgeçip maslahat gereği cumartesi gününe te'hir etti. Çünkü Allah şerefli cuma gününün iki yanında olmaları sebebiyle cumartesi ve perşembe günlerine bereket vermiştir.

[179[a]] O gün (cumartesi) gelince sabah namazında Yûsuf sûresini tamamladım. İşrak namazını kılana kadar kaldık. Sonra Hz. Şeyh toplu bir dua etti. Duanın içinde "اَللّٰهُمَّ أَنْتَ الصَّاحِبُ فِي السَّفَرِ، وَالْخَلِيفَةُ فِي الْأَهْلِ / *Allahım seferde yardımcı, geride çoluk çocuğu koruyucu sensin*."[1] ve ﴿فَاللّٰهُ خَيْرٌ حَافِظًا وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ﴾ "Allah en hayırlı koruyucudur. O, merhametlilerin en merhametlisidir."[2] gibi diğer dualar da bulunuyordu. Mübârek elini öptüm. Oğlu Seyyid Mustafa'ya [beni] uğurlamasını işaret etti. Şu beyti okuyarak onun yanından çıktım:

مدت صحبت تو عمر گرانمايهٔ ماست
آه از اين عمر گرانمايه كه بس كوتاهست

Seninle beraber olduğumuz müddet en değerli ömrümüzdür
Yazık bu değerli ömre ki çok kısadır[3]

---

1 Müslim, "Hac", 425; Ebû Dâvûd, "Cihâd", 72; Tirmizî, "Deavât", 45-46.
2 Yûsuf, 12/64.
3 Câmî, *Dîvân* (*Fâtihatü'ş-Şebâb*), I, 283.

Okuduğum diğer beyit de şuydu:

درد اگر اینست کز هجرت من دلخسته راست
نیست جانسپاري چاره و درمان من

Dert eğer ben gönlü yaralıya senin ayrılığın ise
Can vermek bana çare ve derman değildir

Seyyid Mustafa, Miralay Mahmud Ağa, oğlu ve pek çok adamının yanında başkaları da çıkıp bizi Magosa Kalesi dışına çıkana kadar uğurladılar. Kale dışındaki türbenin ötesine varınca dua ettikten sonra Yâkub Dede ve Yahyâ Dede ile birlikte onlara vedâ ettik. Hz. Şeyh'in yanında oğlu, Osman Dede ve Ali Dede kaldılar. O gün 1102 yılının Cemâziyelâhir ayının 16. günü (17 Mart 1691) idi.

Lefkoşa Kalesi'ne doğru yürüdük. Geceyi daha önce zikri geçen çiftlikte geçirdik. Kendi kendime şöyle dedim:

تَمَتَّعْ مِنْ شَميمِ عَرَارِ نَجْدٍ   فما بَعْدَ العَشِيَّةِ مِنْ عَرَارِ

Necd'in sığırgözü bitkilerinin kokusundan faydalanmaya bak
Bu akşamdan sonra artık sığırgözü bitkileri olmayacak[1]

Lefkoşa'da daha önce bahsi geçen nakîbü'l-eşrâf'ın evine misafir oldum. **[179b]** Üç gün orada kaldım. O zaman yağmurlar kesilmişti. Benden vaaz etmemi ve yağmur yağdırması için Allah Teâlâ'ya dua etmemi istediler. Ben bu işin ehli olmasam da ısrar üzerine isteklerini kabul ettim. Bereket ve hayrını umarak Şeyh Ali es-Semerkandî'nin [*Bahru'l-Ulûm* adlı] tefsirinden ﴿وَهُوَ الَّذِي يُنَزِّلُ الْغَيْثَ مِنْ بَعْدِ مَا قَنَطُوا وَيَنْشُرُ رَحْمَتَهُ وَهُوَ الْوَلِيُّ الْحَمِيدُ﴾ "(İnsanlar) umutlarını kestikten sonra, yağmuru indiren, rahmetini her tarafa yayan O'dur. O, hakiki dosttur, övülmeye lâyık olandır."[2] âyetini naklettim. Allah'ın izniyle ve Allah'a hamd olsun ben daha kürsüdeyken seller akacak şekilde yağmur geldi.

Sonra Girne Kalesi'ne doğru yola çıktım. 21 Cemâziyelâhir (22 Mart 1691) Perşembe sabahı gemiye bindim. Gemi Cuma akşamı Gilindire'ye

1 Kays b. el-Mülavvah (Mecnûn-ı Leylâ), *Dîvân*, Beyrut 1999, s. 76.
2 eş-Şûrâ, 42/28.

(Aydıncık)[1] yaklaşıp sahile bir-iki mil kalınca karşıdan şiddetli bir rüzgâr esti ve gemiyi ters yöne çevirdi. Gemi bir gün bir gece çok büyük dalgalar arasında seyretti. Öyle ki gemide bulunanlar -ki sayıları çoktu- artık hayattan ümitlerini kestiler.

O gece şöyle dedim: "Allahım, artıştan sonra bu azalmanın sebebi nedir?" Gerisin geri dönmüştük ve çareler tükenmişti. Derken beni bir uyuklama tuttu. [Rüyamda] bana şu âyet okundu: ﴿إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا أَنْ يُقَتَّلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ مِنْ خِلَافٍ أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ﴾ "Allah ve Rasûlü ile savaşanların ve yeryüzünde fesad çıkarmaya çalışanların cezası ancak öldürülmeleri ya asılmaları ya ellerinin ve ayaklarının çapraz kesilmesi ya da bulundukları yerden sürülmeleridir."[2] İşte karaya çıkmaya hazırlandıktan sonra denize geri çevrilme meydana geldiği için bu ibtilânın *bulunduğu yerden sürülmek* kabilinden olduğunu, bunun Allah ve Rasûlü ile savaşmanın cezası olduğunu anladım. **[180a]** Fakat bu savaşın sûrî (zâhirî) mi yoksa mânevî mi olduğunu bilemedim. Görünen o ki gemi yolcuları arasında her iki gruptan kimseler vardı. Çünkü gemide bulunanlardan bazısı Anamur nâhiyesindendi. Buranın halkı ise yol kesmekle meşhur olduklarından yolcular onların memleketine uğramaz olmuştu. Ben de bu seferim sırasında oraya uğradığımda bu durumu müşâhede etmiştim. Belâ geldiği zaman herkesi içine alır.

Mânevî savaşa gelince o evliyâullaha düşmanlık yapmaktır. Nitekim kudsî hadiste "مَنْ عَادَى لِي وَلِيّاً فَقَدْ بَارَزَنِي بِالْحَرْبِ، وَإِنِّي لَأَغْضَبُ لِأَوْلِيَائِي كَماَ يَغْضَبُ اللَّيْثُ لِجَرْوِهِ / *Kim benim bir dostuma düşmanlık ederse, bana savaş ilan etmiş olur. Aslanın yavrusu için öfkelendiği gibi ben de evliyam için gazap ederim*."[3] buyrulmuştur. Böyle bir savaşa girişen Hakk'a yakınlık (kurbet) ve [O'nunla] ülfet arzından sürülür. Ne olursa olsun kazâyı ancak dua ve istiğfar geri çevirir. Onun için her kötülüğü şerrin sığınağı olan nefs-i emmâreye nisbet ederek, hiç olmazsa bazı yönlerden Allah ve Rasûlü ile savaşmamı ve şeytanla sulhumu hatırlayarak dua ve istiğfarla meşgul oldum.

1 Osmanlı dönemindeki taksime göre Adana vilâyetinin İçel sancağında, Silifke'nin 62 km. güneybatısında bulunan Gülnar kazâsının merkezi olan küçük bir kasaba ve iskeledir. Bk. Şemseddin Sâmi, *Kâmûsü'l-A'lâm*, V, 3878.

2 el-Mâide, 5/33.

3 Bk. Buhârî, "Rikâk", 38; İbn Mâce, "Fiten", 38; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, III, 346; X, 219; Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, I, 231 (1161).

Sonunda gemi Kıbrıs sahillerinden Lefke denilen yerin yakınlarında uzak bir sahile ulaştı. Ayrıldığımız yere, hatta daha uzağına geri döndük. Çünkü her hareket edenin sonu sükûn, meydana gelen her şeyin sonu yok olmaktır. Kurtulduğumuz için Allah Teâlâ'ya şükrettik. Nitekim bir tüccara "Denizin acayipliklerinden gördüklerinin en tuhafı nedir?" diye sorulmuş, o da "Ondan kurtulmam." diye cevap vermiş.

O geceyi o sahilde geçirdik. Orada ne bir ev, ne bir eser, ne cin, ne de insan vardı. Allah Teâlâ'ya hamd olsun, gecem nûrânî ve rûhânî bir gece oldu. **[180[b]]** Çünkü o gece daha önce zikri geçtiği gibi "İçel" diye bilinen nâhiyede bulunan Zeyne'de medfun, *Bahru'l-Ulûm* adlı tefsirin sahibi Hz. Şeyh Ali es-Semerkandî ile [rüyada] görüştüm. O orta boylu, sarıya çalan beyaz tenli, sakallı bir kimseydi. Türbesinin başında oturuyordu. Yanında mübârek eliyle yazdığı yaldızlanmış kâğıtlar vardı. Yazısı da çok güzeldi. Hediye olarak o kâğıtlardan birini bana verdi. Bundan dolayı sevindim. Ardından uyandım.

Bu rüya uyanıklık hâlinde ziyaretin gerçekleşmeyeceğine işaret ediyordu. Öyle de oldu. Onu kabrinde ziyaret etmeyi düşünüyordum. Fakat farklı bir yoldan gidip kabir uzakta kalınca misâlî ziyaret hâricî ziyaretin yerine geçti. Feyz ve cömertlik sahibi, her kastedeni maksûda ulaştıran (Allah) bütün noksanlardan münezzehtir.

Kadir gecesine denk bu mübârek gecede bana tâbi olanlardan Hacı Hasan el-Mîzerî el-Bursevî'yi gördüm. Kıbrıs'a gidiş yolunda onun vefat haberi bana ulaşmıştı. Ona "Can verirken sana müjde verildi mi?" diye sordum. O, "Ölüm vakti geldiği zaman İbrâhim'in (as) askerlerini bana gönderdiğini gördüm. Bana sancak teslim edildi. Onu aldım ve öptüm." dedi. Ona, "Müjde ey hacı! Çünkü 'sancak' yüksek göklere, hatta arş-ı a'lâya yükselip çıkan 'tevhid' demektir. İbrâhim (as) tarafından sana ulaşmış olması senin onun milleti (dîni) üzere olduğuna işarettir. Onun dîni ise tevhid, İslâm, boyun eğme ve teslim olmaktır." dedim. **[181[a]]** Ardından ikinci defa uyandım. Bu rüyada onun hüsn-i hâtimesi müjdelenmektedir. O sâlih bir kimseydi. Allah Teâlâ ona rahmet eylesin.

Mezkûr sahilde bir haftadan fazla kaldık. İkinci gün bana insanların madenler gibi birbirlerinden farklı oluşları keşfolundu. Tabiatında noksanlık olandan asla kemâl meydana gelmez. Tıpkı taştan ayna yapılamadığı, demir madeninden saf altın ve gümüş çıkarılamadığı gibi. Böylece insanların tabakalarını ve istidatlarını tanıdım. Onların karşılıklı cüz'î isimlerinin gereklerinden olarak muhtelif fiillerinden hâsıl olan inkıbaz hâli benden zâil oldu.

Sonra dördüncü gece teheccüde kalktığım zaman, berzahta dünya âleminin dünyada rüya âlemi gibi olacağı bana keşfolundu. Çünkü misal âlemi hisse en yakın şey olsa da insanlar hicâbın letâfetine ve kesafetine (incelik ve yoğunluğuna) göre rüya konusunda birbirlerinden ayrılırlar. Kaynak birdir, fakat [ondan] alış farklıdır. Berzaha gittiklerinde de bu farklılığın aynısını orada bulurlar.

Bulanık nefislere göre bu yaratılışta (âlemde) berzah gayb ve dünya şehâdettir. Aynı şekilde berzah yaratılışında (âleminde) olanlara izâfetle dünya gayb ve berzah şehâdettir. Saf nefis sahipleri ise bunun tersinedir. Çünkü onların rüyası dünyada şehâdet ve his mertebesinde olduğu gibi berzahlarında da dünyaları onun yerinde olur. Bu işin hakikatine, kezâ ölümün hakikatine **[181b]** ancak insilâh erbâbı ulaşabilir. Çünkü onlar her kayıttan mutlaktırlar. İnsilâh ve uyku yoluyla mutlak misal âleminde ve mukayyed misal âleminde seyr etmek onlara aittir. Bu, onlara nisbetle aynı seviyededir, başkalarına değil. Anla!

Şeyh-i Kebîr (Sadreddin Konevî) (ra) şöyle demiştir: "Şeyh-i Ekber (ks) peygamberlerden, velîlerden ve diğer vefat etmiş kimselerden dilediğinin ruhu ile üç şekilde bir araya gelebilirdi:

1- Dilerse onun rûhâniyyetinin bu âleme inmesini ister ve onu dünyevî hayatında sahip olduğu hissî unsurî sûretine benzeyen, hiçbir eksikliği bulunmayan misâlî bir sûrette cesede bürünmüş olarak idrak ederdi.

2- Dilerse onu uykusunda hazır ederdi.

3- Dilerse bedeninden insilâh eder (soyutlanır) ve o vakit ulvî âlemde onun nefsinin mertebesinin taayyün ettiği yerde onunla bir araya gelirdi."[1]

1 Sadreddin Konevî, *Şerhu'l-Erbaîne Hadîsen*, thk. Hasan Kamil Yılmaz, Konya 2009, s. 147.

Sana bu anlattıklarımızdan berzah âleminde şehidlerin nasıl nimetlere erdikleri de bilinir. Çünkü onların oradaki durumları insilâh ehlinin dünyadaki durumunu andırır. Konunun ayrıntısını senin keşfine bıraktım. Hicâbı/perdeyi kaldır ve akıl (*lübb*) sahiplerinden ol.

Altıncı gece sanki şevkin ve gönül hararetinin şiddetinden devrân ehliyle birlikte döndüğümü ve korkunç bir sayha attığımı gördüm. Sanki Hz. Şeyh (Allah ruhunu dinlendirsin) gitmesini gerektiren bir iş için asıl vatanına çağrılmış, sefere çıkmak ve yolculuğa başlamak üzereydi. Yerin üzerinde ona ait şekerden yapılmış iki satır yazı vardı. **[182[a]]** Birinin üzerinde "إِنَّ ذّاتاً تَدُلُّ عَلَيْهاَ حُرُوفُ اعثمن صَارَتْ طبقاً بِقَدْرِ حِساَبِ كَجْ / Elif, ayn, peltek se, mim ve nun harflerinin kendisine delâlet ettiği zât 'كَجْ' hesabı kadar tabak oldu."[1] yazıyordu. İkinci satır -Allah Teâlâ'nın hikmeti- hatırdan çıktı. Yine onun şekerden îmal edilmiş iki kuşağı vardı. Bu fakire bir ucundan yememi işaret etti. Ben de yedim. el-Hamdülillâh. Sanki ben Hz. Şeyh'e bakıyor ve bu şerefli vücûdun bâki ve ebedî hayata sahip olmasından dolayı sevincimden ağlıyordum. Derken uyandım. Açıktır ki bu rüyada Hz. Şeyh'in vefatına işaret vardır.

Tekrar gemiye bindik. Gemi bizi dağ gibi dalgaların arasında götürdü. Durum ilk seferden daha kötü oldu. Allah'ın rahmeti sayesinde Receb ayının ilk günü (31 Mart 1691) eski Anamur Kalesi'ne yakın bir yere çıktık. Bir haftadan fazla Anamur nâhiyesinde kaldım. Tekrar buranın adamlarıyla ve yol kesicileriyle müptelâ oldum. Nihâyet Allah beni onlardan kurtardı ve Lârende tarafına sevk etti. Burası Karaman diyarıdır. 21 Receb/20 Nisan Perşembe günü oraya ulaştım.

Orada Hz. Mevlânâ'nın annesinin (kuddise sırruhümâ) kabrini ziyaret ettim. Karamanoğlu Mehmed Bey oğlu İbrâhim Bey'in eserlerini gördüm.

---

1 İsmâil Hakkı Bursevî şeyhi Osman Fazlı Efendi'nin bunu kendisine söylediğini ve bir yazısında da gördüğünü belirtir. Bu ifadeyi şöyle izah eder: "اعثمن" harflerinin kendisine delâlet ettiği zât, 'Osman' Fazlı Efendi'dir. "كَجْ" harfleri ebced hesabına göre yirmi üç eder. "Tabak" kelimesi kutub kelimesinin maklûbudur. Dolayısıyla bu ifade Osman Fazlı Efendi'nin yirmi üç yıl kutb-ı irşâd olduğuna işarettir. Bk. Bursevî, *Tamâmü'l-Feyz*, thk. Ramazan Muslu, Dımaşk 2011, I, 172-173; a.mlf., *Vâridât-ı Hakkıyye*, Bursa İnebey Yazma Eser Ktp. (BİYEK), Genel, nr. 86, vr. 221[a], 231[b], 257[b]; a.mlf., *Kitâbü'l-Hitâb*, İstanbul 1256, s. 294; a.mlf., *el-Vâridât*, BİYEK, nr. 66, vr. 132a; a.mlf., *Tuhfe-i Atâiyye*, Süleymaniye Yazma Eser Ktp., Bağdatlı Vehbi, nr. 1537, vr. 23b; a.mlf., *Kitâb-ı Kebîr*, BİYEK, Genel, nr. 71, vr. 129[a]; a.mlf., *Nakdü'l-Hâl*, İstanbul Ünv. Nadir Eserler Ktp., nr. TY 2153, vr. 78[a-b]; ayrıca bk. Ali Namlı, *İsmâil Hakkı Bursevî*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2001, s. 33-34.

Orada ona ait bir imâret ve çok sayıda eser bulunmaktadır. İmâretinin kapısının kanatlarından birinde "بَابُنَا مَفْتُوحٌ لِمَنْ دَخَلَ / Kapımız girene açıktır." mısraı, diğerinde "مَالُنَا مُبَاحٌ لِمَنْ أَكَلَ / Malımız yiyene mubahtır." mısraı yazılıdır. Türbesi de imâretinin camisine bitişiktir. **[182[b]]** Kaba, katı ve gaddar bir kimseydi. Osmanlı sultanlarından I. Bâyezid ile hısım olmalarına rağmen aralarında pek çok hadise meydana gelmiştir. Babası Mehmed Bey kendisinden daha az tanındığı için "Karamanoğlu" diye meşhur olmuştur.

Karaman, "İçel" diye meşhur olan nâhiyenin kasabalarından Ermenek kasabası yakınlarındaki dağda medfundur. Mâmuriye diye meşhur olan Anamur Kalesi'ni de mezkûr İbrâhim Bey bina etmiştir. Kalenin tarihini kapısından okudum. Orada, "Bu kaleyi Sultan İbrâhim bina etti." denilmektedir. Lârende ve etrafındaki nâhiyeleri ve beldeleri ele geçirdiğinden kendisi için sultanlık iddiasında bulundu. Kendisi ve peşinden gelenler ortadan kalkmadan onunla, Bursa ve etrafını hükmü altında bulunduran bazı Osmanlı sultanları arasında saltanat çekişmesi sona ermedi.

Lârende halkının tevhid konusunda inançları düzgündür. Halkı oraya uğrayan ve orada medfun bulunan bazı ricâlin/büyük velîlerin bereketi içindedirler. Orada büyük bir topluluğa ﴿فَاعْلَمْ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ﴾ "Bil ki Allah'tan başka ilâh yoktur."[1] âyetini naklettim ve tevhidin mertebeleri ile ilgili bazı hususlardan bahsettim.

Sonra Konya tarafına doğru yol aldım. Receb'in 27'sinde (26 Nisan) Konya'ya girdim. İlk olarak Hz. Mevlânâ'yı (ks) ziyaret ettim ve Hz. Şeyh Sadreddin (ks) ittifakla her yönden ondan üstün olduğu hâlde onu sonraya bıraktım. Çünkü o fenâ-yı sırf ehlindendir. **[183[a]]** Mevlânâ ise cezbe ehlinden ve ricâl tabakâtındandır. Nitekim ehline mâlumdur. Ayrıca şehri geriden görünce sanki Mevlânâ beni ziyaretine çağırdı. Ben de icâbet konusunda daha önce olana öncelik verdim.

Bilesin ki Hz. Mevlânâ, babası Sultânü'l-ulemâ, Sultan Veled, *Mesnevî*'yi yazıya geçiren Hüsâmeddin, hakikat mertebesinde Mevlânâ'yı eğiten Salâhaddîn-i Zerkûb, Ârif Çelebi, Mevlânâ'dan sonra halife olan evlâdının çoğu

---

1 Muhammed, 47/19.

geniş bir kubbenin altındadır. Kabirleri başkalarında olmadığı kadar çok süslü ve pek heybetlidir. Özellikle de Sultânü'l-ulemâ'nın... Çünkü onun kabrinin sandukası yerden üç boy daha yüksektir. Sandukasının başında uzun bir taylasanı olan büyük bir sarık vardır. Hz. Mevlânâ'nın ayağı hizasında küçük bir kapı ve gümüşten bir pencere bulunmaktadır. Türbesinin sandukası, oğlu Sultan Veled'in türbesinin sandukasına bitişiktir. İkisinin de uzun taylasanı olan büyük yeşil sarıkları vardır. İkisi sanki bir bedenden çıkan iki baş gibidir. Kubbenin dışında mâmur bir zâviye vardır. Zâviyenin yakınında ise Sultan I. Selim'in bina ettiği güzel bir cami bulunmaktadır.

Ma'rifet konusunda Hz. Mevlânâ'nın şeyhi olan Hz. Şemseddin Tebrîzî'nin türbesini de ziyaret ettim. Türbesi Mevlânâ'nın türbesinden uzak, Şerafeddin Camii'ne yakın müstakil bir türbedir.

Selçuklu Kılıcarslan oğlu Keyhusrev oğlu Sultan Alâeddin Keykubad'ın mezarını da ziyaret ettim. **[183[b]]** Onun yüksek bir yerde büyük bir camisi, caminin içinde de türbesi bulunmaktadır. O, Konya'nın sahibi ve kalesinin bânisidir. Sayılamayacak kadar eserleri vardır.

Herkesin mürşidi, yolların en hayırlısına ileten, varlık sedefinin incisi, keşf ve şühûd ehlinin efendisi, temkîn ashâbının imamı Hz. Şeyh Sadreddin Muhammed b. İshâk b. Muhammed'in (ks) kabrini de ziyaret ettim. Türbesi kalenin dışında olup taştan yapılmış ve üzerinde ahşaptan hoş bir kafes bulunmaktadır. Bu kafesin üzerinde kubbeye benzer levhalar vardır. Fakat etrafı açıktır.

el-Vâkıâtü'l-Mahmûdiyye'de der ki: "Sadreddin Konevî kabrinin üzerine bina yapılmasını kabul etmedi. Onun için levhalardan yaptılar. Sonra bu levhalara yıldırım çarptı. Sanki o, üzerinin örtülmesini kabul etmedi."

Bunun sebebi şeyhim ve senedimden işittiğim şu husustur. O dedi ki: "Şeyh Sadreddin Hz. Mevlânâ gibi sultanların evlâdındandı. Mevlânâ mutlak olarak dünyayı terk etmişti. Sadreddin ise görünüş olarak süslü giyinirdi. Hatta onun süslü giyinen hizmetçileri vardı. Gümüşten ibrik ve leğeni vardı. Bir şahıs onun bu durumunu garipsedi. Hz. Şeyh Sadreddin ibrik ve leğene işaret etti. Onlar yerlerinden kalkıp huzuruna geldiler. Orada bulunanlar hayret ettiler. O şahıs da tevbe etti."

Bir gün Hz. Mevlânâ'ya şu Türkçe ibâre ile "Mülûkâne geçinelim, fakîrâne yatalım." dedi. Mevlânâ da ona "Fakîrâne geçinelim, mülûkâne yatalım." dedi. **[184[a]]** Bu yüzden Mevlânâ'nın kabrinin Sadreddin'in kabrinin aksine çok ihtişamlı olduğunu görürsün. "Mevlânâ" lafzı da Sadreddin'den sâdır olmuş ve kıyâmete kadar da öyle kalmıştır.

Onun (Konevî) türbesinin yanında hoş bir cami var. Zamanında caminin harimi onun haremi idi. Daha sonra [burası] çocuklar için ilk mektep yapıldı. Üst katta onun bir odası vardır ve odanın içinde bir adam sığacak kadar bir ibadet yeri bulunmaktadır. Kendisi orada halvete çekilirdi. Odada onun hayattayken vakfettiği birçok kitap bulunmaktadır. Bazı kitapların arkasında işaretler vardır. Kitapların bazısı onun mübârek el yazısı ile, bazısı da onun ve âlemin şeyhi Şeyh-i Ekber'in (kuddise sırruhümâ) hattı iledir. Onun (Konevî) hattı gayet güzeldir. *Fusûs*'u kendi el yazısıyla yazmıştır. Kitabın arkasında Şeyh-i Ekber'in kalemi ile işaret ve imza vardır. Sûreti şöyledir:

قرأ علي هذا الكتاب من أوله إلى آخره الولد العارف المحقق المشروح الصدر المنور الذات محمد بن إسحق بن محمد القونوي مالك هذا الكتاب. وأذنت له في الحديث به عني. وكتب منشيه محمد بن العربي في غرة جمادى الآخرة سنة ثلاثين وستمائة.

"Bu kitabı bana başından sonuna kadar bu kitabın mâliki, evlâdım, ârif, muhakkık, göğsü genişletilmiş, zâtı münevver olan Muhammed b. İshâk b. Muhammed el-Konevî okudu. Ben de ona bu kitabı benden başkasına aktarması konusunda izin verdim. Bunu, 630 yılının Cemâziyelâhir ayının başında (Mart 1233) bu eseri meydana getiren Muhammed b. el-Arabî yazdı."

Orada kırk mücelled hâlinde *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*'yi gördüm. Onunla ve diğer nâdir kitaplarla teberrükte bulundum.

Ona ait etrafında Âyete'l-kürsî yazan, dışında vefk gibi sûretler ve şekiller bulunan pirinçten bir leğen var. Hastalar onun zamanında bu leğenin suyu ile şifâ talebinde bulunurlardı. Onun bu leğen hakkında, "Kim hastalanır da onun suyundan içerek şifâ talebinde bulunursa Allah Teâlâ'nın izniyle iyileşir." dediği pek çok kimse tarafından nakledilegelmiştir.

[184[b]] Yine onun orada muhâfaza edilen tuhaf bir hırkası vardır. Bu hırkayı hayattayken giyerdi. Bu hırkanın cennet kaftanlarından olduğu söylenir. En iyisini Allah bilir. Adı geçen leğeni suyla doldurdum. Hırka-i şerifin bir ucunu içine soktum. Ben ve orada bulunanlar zâhir ve bâtın hastalıkların yok olması niyetiyle ondan içtik. Allahım bu hasta kalplerin tedavisine bizi muvaffak eyle. Bizi, senin sevdiklerini ve razı olduklarını seven kimselerden eyle.

Onun nurlu türbesinin yakınında *Meâlimü't-Tenzîl ve'l-Mesâbîh* adlı tefsirin sahibi Muhyissünne el-Begavî'nin[1] kabrini de ziyaret ettim. Onun ihtişamı olmayan bir mezarı vardır. Hz. Begavî, Kutbüddin eş-Şîrâzî ve Hz. Mevlânâ, Hz. Sadreddin'den hadis ilmi ile ilgili *Câmiu'l-Usûl* adlı eseri okudular ve onun öğrencilerinden oldular.

Câmiu'l-Usûl'ün bir nüshasını Kostantiniyye'de büyüklerden birinde görmüştüm. O nüshayı Kutbüddin eş-Şîrâzî kendi el yazısı ile yazmıştı ve yazısı da güzeldi. Eserin hâtimesinde onu Sadreddin'den okuduğuna işaret ediyordu. İşte buradan Hz. Sadreddin'in zâhir ve bâtın ilimlerindeki mertebesi anlaşılmaktadır.

el-Vâkıâtü'l-Mahmûdiyye'de Hz. Şeyh Üftâde'nin (k. sırruhümâ) ağzından naklettiğine göre o şöyle demiştir: "*Mesnevî* sahibi Mevlânâ Celâleddin, Şeyh Sadreddin Konevî'nin müridi bile olamaz. O, şeyhi Şeyh-i Ekber zamanında irşad için gönderilmişti."

[185[a]] Yine o şöyle demiştir: "O, yani Sadreddin Fâtiha sûresi üzerine bir tefsir yazmıştır ki bu diyarda onu anlamaya kâdir kimse yoktur. Çünkü o, bütün mümkinâtı seyr etmiş ve onların ötesine geçmiştir. Onun vâcibi seyrini ise bilmiyoruz."

Akşehir kasabasında tuhaf fıkralarla ve güldürücü sözlerle meşhur olan Nasreddin Hoca'nın türbesini ziyaret ettim. Türbesi bir kabristanın içindedir. Üzerine kubbe yapılmış olup yanları açıktır. Kabrin baş tarafına konulan taşta 386 rakamı yazmaktadır. Bu, çok tuhaf ve meçhuldür. Çünkü

---

1 *Tamâmü'l-Feyz*'in yazma bir nüshasının kenarında bulunan not şöyledir: Konya halkına göre bu şekilde meşhurdur. Doğrusu bu kimse tefsir sahibi el-Begavî'den başkasıdır. Çünkü mahallinde açıklandığı üzere tefsir sahibinin vefat tarihi Şeyh Sadreddin'den öncedir. bk. Bursevî, *Tamâmü'l-Feyz*, Topkapı Sarayı Müzesi Ktp., Revan, nr. 497, vr. 136[b].

bazı kitaplarda onun Mevlânâ'nın ashâbından olduğu yazılıdır. Yine Akşehir zikredilen tarihte kâfirlerin elindeydi.

Seyyidgazi köyünde kendisinin yüce kabrini ziyaret ettim. Köyün yakınında "Mesiha Kalesi" denilen, bazı kabirlerin sandukası şeklinde büyük bir tepe üzerinde harap bir kale bulunmaktadır. Mezkûr Seyyid oranın halkıyla savaştı. Kalenin hâkimi Seyyid'e âşık olmuş bâkire bir kızdı. Seyyid bir gün kalenin altında uyudu. O sırada bir toz kalktı. Kız düşmanın [ona] hücum ettiğini zannetti. Olanları bir taşın üzerine yazdı, Seyyid'e bildirmek ve onu uyandırmak için taşı aşağı attı. Taş şahdamarları üzerine düştü ve şehid olarak vefat etti. Kız bunu öğrenince kaleden çıktı ve iman etti. Kendisini onun üzerine attı, o da ruhunu teslim etti. Bazıları onun kendisini bir hançerin üzerine atıp öldüğünü de söyler. Herhalde o İslâm'ı daha yeni kabul ettiği ve İslâm'ın bilinmediği bir yerde bulunduğu için bundan dolayı cezalandırılmaz.

Seyyid Gazi hicretin 200. yılından sonra doğdu. Malatya'dandı. Uzun yıllar Rum beldelerinde gazâ ederek yaşadı. **[185[b]]** Onun çok kalın ve uzun ahşaptan bir oku, bir de demirden kalın bir oku vardı. Bunları kendisine Hızır (as) vermişti. Timurlenk Rum beldelerini istilâ ettiği zaman onun yayını ve kendi hattıyla olan mushafını alıp kendi memleketine götürmüştür. Yine Osmanlı sultanlarından biri, onun kılıcını almış ve hazinesine koymuştur. Onun Farsça "çevgân" denilen uzun, hatta çok uzun bir asâsı vardı.

Türbesi kale gibi yüksek bir tepededir. Türbesinin üzerinde öyle bir heybet vardır ki başka bir kabirde asla görmedim. Onun üç boy kadar uzun bir kabri vardır. Türbesinin iç duvarlarının her tarafına Kâbe örtülerinden perdeler asılmıştır. Adı geçen kız, yanına defnedilmiştir.

Ölümünden sonra zikri geçen Alâeddin es-Selçûkî'nin zamanına kadar kabri kaybolmuştu. O nâhiyede Sultan Alâeddin'in annesinin bir çiftliği vardı. Onun bir de "Çoban Baba" denilen bir ortağı vardı. Koyunları otlatır, çiftliği idare ederdi. Rüyada Seyyid'in kendisine türbesinin yerini gösterdiğini ve adı geçen vâlidenin onun üzerine bir kubbe inşâ ettirmesini tavsiye ettiğini gördü. Velî olduğu düşünülen kimselerden olduğu için vâlide onu tasdîk etti ve onun üzerine bir kubbe yaptırdı.

Daha sonra kubbeyi Sultan Yıldırım Bayezid zamanında Mihaloğlu Mehmed [Bey] genişletti ve türbenin bulunduğu dağın üzerine büyük bir imâret inşâ ettirdi. Sonra Sultan I. Süleyman burayı genişletti ve türbenin bitişiğine güzel bir cami yaptırdı. Sultan IV. Murad Bağdat Seferi'nde buradan geçerken türbeyi ziyaret etti. **[186[a]]** Emin olmak için kabrin açılmasını emretti. Cesed-i şerîfi terütâze ve kefeni bile çürümemiş olarak sanki o gün defnedilmiş gibi çıktı. Bunun sırrı daha önce geçen fasıllarda anlaşılmıştır. Mihaloğlu, Seyyid'in türbesinin bitişiğinde ayrı bir kubbede medfundur. Mezkûr vâlidenin türbesi de bu dairede ayrı bir kubbededir. Çoban Baba da orada ayrı bir kubbede medfundur.

Bu zâviyede kalan dervişler "Edhemî" diye adlandırılıyor. Çünkü Seyyid, Çoban Baba'ya mezkûr rüyasında oraya Edhemiyye tarikatından bir halife tayin etmesini tavsiye etmiş, onlar da öyle yapmışlardır.

Adı geçen Seyyid'in ismi Câfer'dir. "Seyyid Gazi" ve "Seyyid Battal" diye meşhur olmuştur. Onun gazâları ve kahramanlığı meşhurdur. Açıklamaya ihtiyacı yoktur (kaddesallahu sırrah).

Söğüt diye meşhur köyde Osman Gazi'nin babası, Osmanlı sultanlarının atası Ertuğrul Gazi'nin kabrini ziyaret ettim. Kabri köyün dışında müstakil bir türbededir. Türbesinin etrafında ağaçlar vardır. Ömrüme yemin olsun ki çok ferah ve latîf bir mahaldir.

İznik kasabasında âşıkların efendisi, Eşrefzâde diye meşhur şeyh hazretlerinin (ks) kabrini ziyaret ettim. Kabri cami-i şerîfe bitişik güzel bir türbededir. Türbenin duvarları nakışlı ve renkli çinilerle kaplanmıştır. Türbeyi bu şekilde Sultan IV. Murad imar etmiştir. Orada yine onun damadı Şeyh Abdürrahim Tirsî'nin -Tirse o nâhiyede büyük bir dağın adıdır[1]- ve oğlu Sır Ali'nin[2] kabrini de ziyaret ettim. İkisi müstakil bir türbededir.

[186[b]] Yine orada Kutbüddin el-İznikî (ks) diye meşhur şeyh hazretlerini de ziyaret ettim. O da kendisine nisbet edilen caminin bitişiğinde ayrı bir türbededir.

---

1 "Tirse" köyü bugün Kemaliye adıyla anılmaktadır. Pamukova'ya bağlıdır. (çev.)

2 Sır Ali Efendi, Eşrefoğlu Abdullah Rûmî'nin torunu Pir Hamdî-i Evvel'in oğlu ve İznik Eşrefiyye Dergâhı'nın dördüncü postnişînidir. Sır Ali Efendi, 1046/1636'da vefat etmiş ve dedesi Abdürrahîm et-Tirsî'nin türbesine defnolunmuştur. Bk. Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî: Bursa Dergâhları*, (haz. M. Kara-K. Atlansoy), Bursa 1997, s. 90.

Şâban ayının 13'ünde (12 Mayıs) Kostantiniyye'ye ulaştım. Sözlü ve fiilî olarak emânetleri sahiplerine ilettim. Sonra 19 Şâban 1102/18 Mayıs 1691'de Bursa'ya ulaştım. Bursa'ya girişim cuma günü oldu. Bursa'dan çıkışım ise cumartesi günü idi. Böylece son baş ile bitişti, nihâyet bidâyete döndü. Allah Teâlâ'ya hamd olsun.

Yolculuk müddeti beş aydan fazla sürdü. Bu hikâyenin başında geçen rüyanın da işaret ettiği gibi geri dönüş müddeti gidiş müddetinden daha az oldu. Ben Hz. Şeyh ile beraber döneceğimi zannediyordum. Fakat yine rüya onun Kıbrıs'taki makamında kalacağına işaret etmişti. Allah Teâlâ'nın takdirini geri çevirmeye imkân yoktur.

Kıbrıs yolculuğuna hazırlanırken bana Hz. Şeyh hakkında, onu sürgüne gönderen vezire bir mektup yazmam işaret edilmişti. Ben de böyle yaptım ve Kostantiniyye'deki dostlardan birine bu mektubu gönderdim. Onu mektubu vezire vermek ile yanında tutmak arasında muhayyer bıraktım. O ise mektubu vezire vermedi.

Mektûbu Hz. Şeyh'e intisabı olduğunu iddia eden, bu iddiası boş olan, kendini beğenmiş bir kimse görünce "Bu mektup, sahibinde varlık ve benlik kalıntısı olduğunu hissettiriyor." demiş. Bizim üzerimizde hâkim olanın varlığın tamamı olduğunu hissetmemiş. Be adam, mektubu göndermemin senin hakkında bana ulaşan şu haberden başka bir faydası olmasa, o bile yeterlidir. Bununla birlikte irşad kabilinden seni men ederek Allah Teâlâ'nın şu sözünü söylüyorum: **[187a]** ﴿وَلَمَّا دَخَلُوا مِنْ حَيْثُ أَمَرَهُمْ أَبُوهُمْ مَا كَانَ يُغْنِي عَنْهُمْ مِنَ اللهِ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا حَاجَةً فِي نَفْسِ يَعْقُوبَ قَضَاهَا وَإِنَّهُ لَذُو عِلْمٍ لِمَا عَلَّمْنَاهُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ﴾ "Babalarının emrettiği şekilde girdiler. Fakat bu Allah'tan gelecek hiçbir şeyi onlardan savamazdı. Ancak Yâkub içindeki bir dileği açığa vurmuş oldu. O, kendisine öğrettiğimizden ötürü ilim sahibiydi. Fakat insanların çoğu bilmezler."[1] Sûfîlerin kabul ettikleri fenâ ancak bâtının sıfatıdır. Yere ve makama göre zâhir mertebesi ile ameli ortadan kaldırmaz. Sen nerede, sözü anlamak nerede!

Hz. Şeyh orada (Magosa) kalıp o yılın (1102/1691) Ramazan bayramı geçtikten ve Zilhicce girdikten sonra, terviye gününden itibaren (2 Eylül

1 Yûsuf, 12/68.

1691) keyifsizleşti ve ateşli hummaya tutuldu. Bu humma, havasının kesâfetinden dolayı Kıbrıs adasında veba tesiri yapıyordu.

Bu hastalığı dokuz gün sürdü. Hastalığının sekizinci günü -ki Pazartesi günüdür- insanları topladı ve "Biliniz ki benim vasiyet edecek malım yok. Ancak ben şeriat, tarikat, ma'rifet ve hakikat bakımından Ehl-i sünnet ve'l-cemâat mezhebi üzereyim. [Benim hakkımda] dünyada ve âhirette buna şâhid olun." dedi. Sonra hiçbir şey konuşmadı. Akşam-yatsı arası olunca yanında bulunan dervişlere iki defa "Namazım, namazım" dedi. Yani "Namaz kılmak hususunda bana yardım edin; çünkü vücûdum çok tâkatsiz." demek istedi. Abdest almak ve yatsı namazını kılmak hususunda ona yardım ettiler. Sonra yine kendisini mezkûr humma tuttu ve gece yarısına kadar terledi. Salı günü ikindi yakınlarına kadar şuurunu kaybetti. Gözleri kapalıydı. O sırada dudakları hafifçe bir veya iki defa kıpırdadı ve temiz ruhu yüceler yücesindeki makamına ve Âlemlerin Rabbi'nin yakınındaki yerine uçtu (17 Zilhicce 1102/11 Eylül 1691 Salı).

بروز واقعه تابوت من ز سرو كنيد
[187b] كه مي روم بهواي بلند بالايى

Ölüm gününde tabutumu servi ağacından yapın
Çünkü bir uzun boylunun sevdasıyla gidiyorum[1]

Hastalık günlerinden önce kendisini Magosa Kalesi'nde bulunan Mustafa Paşa Camii'nin hatîbi Ali Efendi'nin -ki Hz. Şeyh'in müridi idi- yıkamasını, yıkanırken yanında gassâlin ve ona yardım edenlerin dışında kimsenin bulunmamasını vasiyet etmişti. Temiz cesedini tenha bir yere çıkardılar. Onu mezkûr hatip yıkadı. Hz. Şeyh'in hizmetinde olan Ali Dede ve Osman Dede de ona yardım ettiler. Sonra mübârek zemzem suyuyla ıslatılmış bir kefenle onu kefenlediler. Bu kefeni kendisine has dostlarından Magosalı Hacı Hüseyin hediye etmişti. Ardından onu kalenin dışında bulunan türbenin yanındaki musallâya götürdüler. Çocuklar ve kadınlar dahil kalede bulunan herkes onun için ağlar vaziyette (cenazede) hazır bulundu.

---

1 Hâfız, *Dîvân*, Matbaa-i Hayderî, 1289, s. 304.

ز دل نوحه ز جان فریاد برداشت   فغان از سینهٔ ناشاد برداشت

Gönülden nevha (ağıt) candan feryâd yükseldi
Mahzûn (kederli) sîneden figân yükseldi[1]

Cenaze namazını Osman Dede kıldırdı. Sonra onu yel değirmeninin yakınındaki "Evliyâ Kabristanı (Mekâbiru'l-evliyâ)" denilen mezarlıktaki cennet bahçelerinden bir bahçe olan kabrine indirdiler ve defnettiler. Sonra da geri döndüler.

"Allahım alnın terlediği, iniltinin arttığı, dostumuzun bizim için ağladığı ve tabibin bizden ümit kestiği vakit bize merhamet eyle!

Allahım, toprağın bizi örttüğü, dostların bize vedâ ettiği, nimetlerin bizden ayrıldığı ve rüzgârın kesildiği vakit bize merhamet eyle!

Allahım, ismimiz unutulduğunda, cismimiz çürüdüğünde, kabrimiz kaybolduğunda ve adımız anılmaz olduğunda bize merhamet eyle!

Allahım, sırların ortaya döküldüğü, gizli olanların açıklandığı, hesap defterlerinin dağıtıldığı ve terâzilerin kurulduğu gün bize merhamet eyle!

[188[a]] Çünkü sen merhamet edenlerin en merhametlisisin!"[2]

O gece erkek ve kadınlardan pek çok kimse Allah rızâsı için helva pişirdi, yoksulları doyurdu ve sevabını Hz. Şeyh'in ruhuna (Allah ruhunu dinlendirsin) hediye etti. Sonra çarşamba sabahı çocuklara varıncaya kadar [hepsi] kabrinin başına vardılar. Ellerinde mushaflar vardı. Allah'ın âyetlerini okuyorlar ve sevabını Hz. Şeyh'in ruhuna bağışlıyorlardı. Sonra defalarca onun için yemek yedirdiler. Hz. Şeyh'in akrabası olsalar bu kadarını yapmazlardı. Sanki babalarıymış gibi onun için ağlayıp üzüldüler. Yabancıları yakın, tanınmayan kimseleri tanıdık hâline getiren Allah noksanlardan münezzehtir. "فَطُوبَى لِلْغُرَبَاءِ / *Ne mutlu gariplere!*"[3]

Sonra Hz. Şeyh'in oğlu, Osman Dede ve Ali Dede deniz yoluyla Kostantiniyye'ye döndüler. Osman Dede, Hz. Şeyh'in vasiyetine uygun olarak

---

1 Câmî, *Heft Evreng: Yûsuf u Züleyhâ*, Tahran 1378, II, 192.
2 İsmâil Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*'da bu duanın Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin münâcâtı olduğunu belirtir. Bk. *Rûhu'l-Beyân*, İstanbul 1330, III, 14-15.
3 Müslim, "Îman", 232; Tirmizî, "Îman", 13; İbn Mâce, "Fiten", 15.

bu fakirin yanına (Bursa'ya) döndü. Bu kitabı yazmaya beni teşvik eden de odur. Bu kitabın girişinde kendisine işaret edilen kimse de kendisidir.

Hz. Şeyh'in Vefatı ile İlgili Dikkat Çekilmesi Gereken Hususlar

Birincisi

Hz. Şeyh'i sürgüne gönderen vezir, onun vefatından bir aydan daha az bir süre önce öldürüldü. Ebû Cehil Rasûlullah'ın (sa) düşmanı olduğu gibi onun da Hz. Şeyh'in düşmanı olduğu sâbit oldu. Çünkü Rasûlullah'ın (sa) her vârisinin kendisi için Ebû Cehil yerinde bir düşmanı vardır. İnsanların kâmillerini kendilerinde varlık kalıntısı kalmayıncaya kadar celâlî mazharlarla terbiye etmek, sonra düşmanları helâk etmek, sonra da dostlarını cenâb-ı kudsüne çağırmak Allah Teâlâ'nın âdetindendir. Hz. Şeyh bu gizli sırra işaret etmişti. **[188^b]** Çünkü bir gece teheccüdden sonra dilinden şu âyetler dökülmüştü: ﴿أَفَإِنْ مِتَّ فَهُمُ الْخَالِدُونَ﴾ "Şimdi sen ölürsen, sanki onlar ebedî mi kalacaklar?"[1], ﴿فَإِمَّا نَذْهَبَنَّ بِكَ فَإِنَّا مِنْهُمْ مُنْتَقِمُونَ﴾ "Biz seni onlardan alıp götürsek de yine onlardan intikam alırız."[2] O zaman ben de onun yanındaydım. Bu âyetleri onun dilinden işitince sözün mânasını anladım. İşin hakikatini en iyi Allah bilir.

Vezir katledildiği zaman Hz. Şeyh'in gördüğü rüya daha önce geçmişti. Halbuki onun vezirin katlinden haberi yoktu. Câhillerin zannettiği gibi böyle bir şeyden haberdar olmak velâyetin gereklerinden değildir. Çünkü o ilâhî ilimlerden değil kevnî ilimlerdendir. Kıyâmet günü evliyanın derecelerinin farklılığı kevne dair ilme göre değil, ancak Allah'a dair ilme göredir. Allah Teâlâ ﴿وَمَا أَدْرِي مَا يُفْعَلُ بِي وَلَا بِكُمْ﴾ "Bana ve size ne yapılacağını bilmem."[3] ve ﴿قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ﴾ "De ki: Ben de sizin gibi ancak bir beşerim."[4] buyurmuştur.

İkincisi

Hz. Şeyh'in bazı yazılarında Hz. Peygamber'in (as) yaşına, yani altmış üç yaşına ulaşacağını söylediği kendisine nisbet edilmiştir. Halbuki o, bu

1 el-Enbiyâ, 21/34.
2 ez-Zuhruf, 43/41.
3 el-Ahkâf, 46/9.
4 el-Kehf, 18/110; Fussılet, 41/6.

müddete ulaşmadan iki yıldan az bir süre önce bu dünyadan göçmüştür. Eğer ona nisbet edilen bu bilgi doğru ise bu konuda ne söylenebilir? Çünkü nesh, kabz ve bast hükümlerini bilmeyen kimse bunu, vâkıaya uygun düşmemesi sebebiyle mükâşefenin bâtıl olmasına hamleder.

Ben derim ki: Ey görüşü his (beş duyu) ile sınırlı ve mâna âleminin hakikatlerinden bîhaber olan kimse! Ben Hz. Şeyh'in ağzından şöyle dediğini işittim: "Bu sene bana mutlak fetih ve melekûtî yardım geldi." Bu yıl onun vefat ettiği 1102 yılıdır. O, bu yılın 17 Zilhicce (11 Eylül 1691) Salı günü ikindi namazından bir saat önce vefat etmiştir.

Dedi ki: "Ölümümün yakın olduğunu düşünüyorum. Buraya geleli gerçi bir yıla yakın oldu. **[189a]** Fakat ben hakikatte üç yıl yaşadım." Bu, onun zikredilen senede kesin ve kat'î olarak öleceğinin ifadesidir. Yine bu söz, takdir edilen ömrün sonuna ulaşmadan o ömürden beklenen faydanın zuhûruna binâen birinci hükmün neshedildiğini bildirmektedir. Bir şeyin meydana gelmesi, başka bir işin varlığına ve meydana gelmesine bağlandığı zaman, o şey bağlandığı işten önce meydana gelirse bağlama hükmü kalkar (nesh). Tayy-i zamân ve mekân, kezâ bast-ı zamân ve mekân muhakkık sûfiler ile kerametlerin varlığına inananlar ve onları inkâr etmeyenler nezdinde bilinen bir husustur. Onun için bu durum takdirde bir değişiklik olduğu mânasına gelmez. Çünkü Allah katında ecel-i müsemmâ birdir. Onun birden çok olduğunu haber veren/hatıra getiren ecelin bir şeye bağlanması onun birliğini ortadan kaldırmaz. Birincisi bize nisbetle, ikincisi ise Allah'a nisbetledir.

İbn Kemâl *Şerhu'l-Erbaîne Hadîsen*'de der ki: "Kendisine uzun ömür takdir edilen kimsenin bu ömrün sınırına ulaşması da ulaşmaması da câizdir. Ömrü ilkine göre artar, ikincisine göre eksilir. Bununla birlikte bu, takdirde değişiklik olduğu mânasına gelmez. Çünkü her şahıs için takdir edilen belirlenmiş günler değil, sayılı nefeslerdir."

Nefeslerin hızlı ve yavaş olması bakımından farklı olduğu gizli değildir. Onun için nefeslerin hızı ve zamanın kabzı itibariyle bir kimsenin bir senede üç yıl miktarınca yaşamış olması mümkündür. Anla! Bu haktır,

kendisinde şüphe yoktur. "Abadan'dan ötede köy yoktur."[1] Yine burası ayakların kaydığı yerlerdendir. Ben seni uyardım. Ve's-selâm.

Üçüncüsü

Hz. Şeyh vefatından yarım günden fazla bir süre önce şuurunu kaybetti. **[189[b]]** Bu durum, ona ve onun gibilere nisbetle yakaza hâlinde olmasına engel olmaz. Bilakis o tam olarak hisseder. Çünkü peygamberler ve vârisleri ancak tam tecellî ve inkişâf üzere vefat ederler. Esmâ binti Umeys'den (r.anhâ) gelen rivayete göre "Rasûlullah (sa) kendisine vahiy indiği zaman neredeyse bayılacak gibi olurdu."[2] Yani alışılmış hâlinden çok çok uzaklaştığı için neredeyse bayılan kimsenin durumuna yaklaşırdı. Bayılmanın aksine delilik ise noksan sıfatlardan olduğu için peygamberlere ârız olmaz. Mûsâ (as) hakkında Allah Teâlâ'nın ﴿فَلَمَّا أَفَاقَ﴾ "Ayılınca…"[3] sözü buna işarettir.

Zendûsî'nin Muâz er-Râzî'den naklettiğine göre onun dua ederek "Allahım ölümümden üç gün önce aklımı al." demesine gelince; ona bunun sebebi sorulmuş, o da şöyle cevap vermiştir: "Ömrümün şekâvet ile tamamlanmasından korkarak öyle söyledim. Eğer [o vakit] dilimden İslâm'dan başka bir şey dökülürse sorumlu olmam ve kalem benim aleyhime yazı yazmaz."

Bu sözün zâhiri her ne kadar delilik talebi anlamına geliyorsa da bu onun yaratılışı üzerinde galip olan korkudan ileri gelmektedir. Nitekim Hasan-ı Basrî de bin senede cehennemden çıkmayı temenni etmiştir. Bu da onun kendi nefsi hakkındaki sû-i zannından dolayıdır. Nitekim âbidlerin durumu budur. Belki de o, bu sözü hâlinin başlarında ve ortalarında söylemiştir. Çünkü âşıkların ve muhabbet ehlinin Allah Teâlâ ile başka türlü bir muâmeleleri vardır.

İşin hakikati şu ki peygamberlerin (aleyhimü's-selâm) ilk gördükleri şey, uykuda görülen misâlî sûretlerdir. Sonra uyku hâli dışında mutlak veya mukayyed misalde meleği görme hâline yükselirler. **[190[a]]** Fakat bu, hisde

1 Çünkü Abadan'dan sonrası artık denizdir.
2 Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, VIII, 297.
3 el-A'râf, 7/143.

(duyuda) meydana gelecek bir tür gevşeklik ile beraber akıl ve ayırt etme kabiliyetinin yerinde olduğu bir hâlde gerçekleşir ki ona "insilâh" denir. Onlar vahiy geldiği zaman sırtüstü yatarlardı. Çünkü ilâhî vârid -ki o kayyûmiyet sıfatıdır- onlara geldiği zaman insânî ruh bedeni çekip çevirmekten geri kalır. Bedenin ayakta durmasını ve oturmasını koruyacak kimse kalmaz. Onun için aslına döner ki bu, onun yere yapışmasıdır.

Sırtüstü yatmakta bazı itminana ermiş nefisler için fayda vardır. Nitekim anlatıldığına göre İmam Muhammed (rh) bir gece sabaha kadar sırtüstü yattı ve Allah Teâlâ'nın kitabından bin mesele (hüküm) çıkardı. Halbuki onun uyuduğu sanılıyordu. İnsilâh ve sırtüstü yatmak peygamberler hakkında sâbit olduğu gibi verâset bakımından evliya hakkında da sâbittir. Hz. Şeyh -ki daha önce geçen alâmetlerle Peygamber vârisi olduğunda şüphe yoktur- vefâtı sırasında sırtüstü uzandı ve insilâh yoluyla şuurunu kaybetti. Aklı ve ayırt etme gücü -havâssın bildiği bir şekilde- yerindeydi. Böylece ruhu tam müşâhede hâlinde kabzedildi. Allah Teâlâ'dan hususi bir rahmet olarak bu hâl ile meşgul olup ölümden ve ölüm meleğinden haberi olmadı ve ulvî âlemdeki makamına kavuştu.

وداع كلبهٔ تنگ جهان كرد   وطن بر اوج كاخ لا مكان كرد

Daracık dünya kulübesine vedâ etti
Lâ-mekân sarayının zirvesini vatan tuttu[1]

Zikrettiğimiz durumun bir benzeri de uyuyan kimsenin, kezâ şuurunu kaybeden hastanın hâlidir. Öyle ki sen onu sallasan ve ona seslensen sana cevap vermediğini görürsün. Çünkü onun kendi durumu hakkında şuuru yoktur. Başkası hakkında nasıl şuuru olsun? Sonra uyandığı veya kendine geldiği vakit **[190b]** ona "Seni salladım, sana şöyle şöyle seslendim, benim yanında olduğumu da söylediklerimi de hissetmedin." dersin. O ise sana "Ben o vakit güzel bahçelerdeydim. Meyvelerinden topluyor, güzel kokularını ve çiçeklerini kokluyor ve nehirlerinin sularından içiyordum." der. Zâhirde his ve şuuru alınmış olsa da onun girdiği âlemde aklının yerinde olduğunu, nimetlere ulaştığını ve durumunun gayet hoş olduğunu haber vermesine bir bak. Gaybet hâli sûfîler nezdinde hayret edilecek

1 Câmî, *Heft Evreng: Yûsuf u Züleyhâ*, II, 192.

hâllerdendir. Görmez misin ki Yûsuf (as) kadınların önüne ansızın çıktı da onun cemâlini gördüklerinden dolayı kendilerinde meydana gelen hayret ve kendi vasıflarından gaybetleri sebebiyle ellerini kestiler. Nitekim şöyle denilmiştir:

غابت صفاتُ القاطعات أكفَّها   في شاهد هو في البرية أبـدع

Ellerini kesen o kadınlar kendilerinden geçtiler
İnsanların en güzeli olan o Yûsuf'u gördüklerinde[1]

Her sevenin sevdiğiyle olan hâlini buna kıyas et. Yaratılanı müşâhedede gaybet hâli böyle olursa Yaratan'ın müşâhedesinde gaip olan hakkında ne düşünürsün? Herhalde sen bu konuyu hakikati üzere anladın. Bu konunun inceliklerinden hiçbir şeyi kaçırmadın. Böylece evliya hakkında kötü inançtan, onları kibir ve riyâ ehli başka kimselere kıyas etmekten kurtuldun.

Evet, beşeriyet hasebiyle ölümün sekerâtı (sarhoşlukları) vardır. Bu konuda avam ve havâs müşterektir. Hz. Âişe'nin (r.anhâ) şöyle dediği rivayet edilmiştir: "مَا أَغْبِطُ أَحَدًا بِهَوْنِ مَوْتٍ بَعْدَ الْمَوْتِ الَّذِي رَأَيْتُ مِنْ شِدَّةِ مَوْتِ رَسُولِ اللهِ / *Rasûlullah'ın (as) vefatının şiddetini gördükten sonra, kolay ölmesinden dolayı kimseye gıpta etmem (imrenmem).*"[2] Bazı kimselerin ölümünün zor kılınması, başkaları için terbiye olabilir. **[191a]** Tıpkı çocukların ölümünün zor olması gibi. Bu, çocuğun kendisinde olan bir durumdan dolayı değil, anne babasını terbiye içindir. Çünkü çocuk temiz ve aslî fıtratı üzeredir. Hz. Peygamber'in (as) ölümünün şiddetli olması da bundandır. Çünkü bu -açıktır ki- ümmeti terbiye etmek içindir.

Dördüncüsü

Daha önce Hz. Şeyh'in seher vaktinden ikindiye bir saat kala canını verene kadar şuurunu kaybettiği geçmişti. Bu yüzden sabah ve öğle namazlarını kaçırdı. Bunun sırrı -daha önce açıkladığımız üzere- zâhire riâyet mutlak olarak sıhhatin sebebidir. Vefat eden kimsenin vefat etmesi ancak namazı terk sebebiyledir. Hz. Şeyh'in ömrü bitince ve takdir edilen müddet (ecel) tamamlanınca matlûbun yani ölümün meydana gelmesi için

1 Bk. Kelâbâzî, *et-Taarruf li-Mezhebi Ehli't-Tasavvuf*, Beyrut 1993, s. 145.
2 Tirmizî, "Cenâiz", 8; Nesâî, "Cenâiz", 6.

onun bazı namazlarının geçmesi gerekti. İnsanların en kâmil olanları ile başkaları arasında fark vardır. Kezâ peygamberler ile velîler arasında da fark vardır. Nitekim bu durum idrak sahibi ve keşf ehli sâliklere gizli değildir.

Bunun benzeri âhir zamanda Çin'de insan türünden bir şahsın zuhûr etmesi ve çocukların sonuncusu olmasıdır. Nihâyetin bidâyetle birleşmesi ve sonun başa dönmesi için onun kendi nefsinde bir kemâl olur. Erkekleri ve kadınları Allah Teâlâ'ya dâvet eder, fakat ona icâbet edilmez. Çünkü ona icâbet edilse elbette kıyâmetin kopması geri kalırdı. Zira kıyâmet ancak şerliler üzerine kopar. [O zaman] âlem yok olmaktan korunmuş olurdu ki bu Allah Teâlâ'nın muradına terstir. İşte icâbet olmayınca sûrî âlemin ölümü gerçekleşir. Kezâ sûrî teveccühün olmamasıyla âlemin sûreti olan sûrî cesedin ölümü meydana gelir. **[191b]** Teveccühe "sûrî" kaydı getirildi ki o farz ve mendûb namazlar sûretinde hâsıl olan teveccühtür. Çünkü Allah Teâlâ'ya vâsıl olan kimse teveccühünde devamlıdır, bir an bile O'ndan kopmaz. Allah Teâlâ'nın şu sözünde ona işaret vardır: ﴿الَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ دَائِمُونَ﴾ "Onlar namazlarında devamlıdırlar."[1]

Görmez misin ki uyuyan kimse his âlemini mütalaadan misal âlemini mütalaaya intikal eder ve böylece sûreti müşâhedede kalır. Kezâ kâmil de hâlden hâle girer; fakat o mânayı görmeye (muâyene) devam eder. Buradaki değişiklik ancak hâldedir, makamda değildir. Bilakis ben derim ki teveccüh nisbetlerden bir nisbettir. Mukarrebînin seçkinlerinden Allah katında hâsıl olan kimsede -vuslat bile olsa- nisbet söz konusu değildir. Teveccüh lafzı ve benzerleri konuyu anlatmak içindir. Ben sana işaret ettim, sen âriflerden ol!

آنک رمزی را بداند او صحیح　　حاجتش ناید که گویندش صریح

Remiz ve işareti gören kişiye
Açık söz söylemeye ihtiyaç var mı[2]

Görüyorum ki bu delîli görmesen bu yüce bahiste ayağın kayacak. Namazı terk etmenin ve kaçırmanın sırrından gafil olmaktan sakın. Bedenlerin fenâ bulmasının ve ölmesinin mânasından gafil olma.

---

1 el-Meâric, 70/23.
2 Mevlânâ, *Mesnevî*, IV, 2462. beyit.

Beşincisi

Hz. Şeyh (Allah ondan razı olsun) kendisinden işittiğime göre yirmi beş yıl diş ağrısı çekti ki bu onun bütün lezzetlerden fenâsına işarettir. Bu yüzden bir kimse rüyasında dişlerinden birinin söküldüğünü görürse bunun tâbiri lezzetlerden bir lezzetin yok olmasıdır. Fakat bu, herkese göre değil sülûk ehline göredir.

Hz. Şeyh ömrünün sonunda da dokuz gün ateşli hummaya tutuldu ve bundan dolayı da vefat etti. Çünkü bu hastalık Hz. Peygamber'in (as) ashâbı (r.anhüm) için seçip tercih ettiği şeylerdendir. **[192a]** Nitekim bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "أَتَانِي جِبْرِيلُ بِالْحُمَّى وَالطَّاعُونِ، فَأَمْسَكْتُ الْحُمَّى بِالْمَدِينَةِ وَأَرْسَلْتُ الطَّاعُونَ إِلَى الشَّامِ / *Cebrâil bana humma ve veba ile geldi. Hummayı Medine'de tuttum. Vebayı Şam'a gönderdim.*"[1] Hummanın ateşli olması ecrin kuvvetli olacağına işarettir. Çünkü ecir, çekilen meşakkate ve sıkıntıya göredir. Şüphesiz ateşli humma diğer humma çeşitlerine kıyas olunmaz. Çünkü diğerleri bu hummaya göre hafiftir. [Bazı rivayetlerde] şöyle buyrulmuştur: "حُمَّى لَيْلَةٍ كَفَّارَةُ سَنَةٍ / *Bir gece hummaya tutulmak bir senelik günaha keffâret olur.*", "وَمَنْ حُمَّ يَوْماً كَانَ لَهُ بَرَاءَةً مِنَ النَّارِ وَخَرَجَ مِنْ ذُنُوبِهِ كَيَوْمِ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ / *Kim bir gün hummaya tutulursa bu onun cehennem ateşinden berâati olur ve annesinden doğduğu gün gibi günahlarından kurtulur.*"[2]

Bunda bir işaret daha vardır. Şöyle ki bu humma Hz. Şeyh'in bütün vasıflarını yakmış, sonunda onu kendi cesedini bile hissetmekten alıkoymuştur. Böylece sır ve mâna âleminde Mevlâsı ile beraber olmuş, esmâ tecellîlerinin ellerinden tertemiz içecek kâselerinden içmiştir. Ona ﴿اُرْكُضْ بِرِجْلِكَ هَذَا مُغْتَسَلٌ بَارِدٌ وَشَرَابٌ﴾ "Ayağını yere" fenâ arzına "vur! İşte yıkanacak ve" bekâ ehli için "içilecek soğuk bir su."[3] denilmiştir. Böylece ruhu suya kanmış olarak kabzedilmiş, vücûdu kâinatın hararetinden soğumuş, ölümün karanlığı içinde *ayn* dağının yanında Hakkânî âb-ı hayâta ulaşmıştır. İşte onun hummadan vefatının sırrı budur.

---

1 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 81.
2 Benzer rivayetler için bk. Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, I, 421-423.
3 Sâd, 38/42.

Altıncısı

Hz. Şeyh'in konuştuğu son söz iki defa "Namazım, namazım!" demek olmuştur. Yani "Namazımı kılmak için bana yardım edin. Çünkü bedenimde çok dermansızlık var." demek istemiştir. Nitekim Rasûlullah'ın (sa) en son vasiyeti "الصَّلاةَ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ / *Namaza ve elinizin altında olanlara dikkat edin*."[1] olmuştu. Sonra Hz. Şeyh yatsı namazını kıldı. Daha sonra kendisine gelinceye kadar konuşmadı. Buradan da onun meclisi zikir ile tamamladığı anlaşılmaktadır.

[192b] Bilakis ben derim ki: Onun gibi biri hakkında dil ile zikre ihtiyaç yoktur. Çünkü dil vücûdun cüzlerinden bir cüz, kayıtlarından/bağlarından bir kayıt/bağdır. Dil ancak şeriatın zâhirini yerine getirmek içindir. Ârifin uzuvlarından her bir uzuv kendi başına onun lisanıdır. Bilakis onun her cüz'ü, hatta her teli bu şekildedir. Onun sârî olan sırrı, yayılmış olan tevhidi ve geniş keşfi buna delâlet eder.[2] Kim zikirde derinleşir, zikrin ve mezkûrun "ayn"ı hâline gelirse avamın ihtiyaç duyduğu hatırlatmaya ve hatırlamaya (zikre) ihtiyaç duymaz. "Cennette zikir yoktur." denilmiştir. Çünkü zikir gafleti kovmaktır. Bu makamı anla; çünkü ayakların kaydığı yerlerdendir. "Şeyh son nefes-i nefîsinde ne dedi?" dahi deme. Çünkü onun nefesinin tesbîh ve tevhid olması yeter. Başka bir zikre ihtiyaç yoktur. Çünkü durumlar farklı farklıdır. Her durum vehhâb ve feyyâz olan Allah'tan bir tecellîdir. Vâsıl olana göre perdeli olan nerede? Hâsıl olana göre vâsıl olan nerede?

Hz. Şeyh'in vefatından birkaç gün önce Kostantiniyye'deki büyük oğluna yazdığı son mektubu gördüm. Vasiyetlerini Hz. Şeyh Mahmud Hüdâyî'nin (ks) Türkçe ilâhilerinden birindeki şu sözüyle bitiriyordu:

Bilirsin kimse kalmaz bunda bâkî
Visâlinin mukarrerdir firâkı

Hudâ'ya et edersen iştiyâkı
Yürü dîn emrini tekmîl edegör[3]

---

1 Ebû Dâvûd, "Âdâb", 24; İbn Mâce, "Vasâyâ", 10; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 290, 311, 315.

2 Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada parantez içindeki kısım eksiktir: وكل عضو من أعضاء العارف (لسانه على حدة. بل كل جزء، بل كل شعر كذلك. يدل عليه سره الساري وتوحيده) المنبسط وكشفه الواسع.

3 Mehmed Gülşen, *Külliyyât-ı Hz. Hüdâyî*, s. 77.

Azıcık iz'ânı olan kimsenin yanında bile bu, onun açık kerametlerinden biridir.

Hz. Şeyh'in kendisinin de Türkçe şiirleri vardır, fakat o Hüdâyî'nin şiirlerini severdi. Kavvâle kendi şeyhinin, Üftâde'nin ve Yûnus Emre'nin şiirleri dışında Hüdâyî'nin şiirlerinden başkasını söylemesine izin vermezdi. "Bu büyüklerin sözleri kemâl mertebesindendir. **[193[a]]** Başkalarının sözleri ise çoğu zaman cemâl ve celâl ile karışıktır." derdi.

Yedincisi

İçlerinde Gazzâlî ve İmam Râzî'nin de olduğu Ehl-i sünnet'ten bir topluluk, filozofların ve sûfîlerin görüşüne uygun olarak ruhun bedene hulûl etmemiş mücerred bir eser olduğu, âşıkın mâşuka bağlandığı gibi bedene bağlandığı, Allah'tan başka kimsenin bilmediği bir şekilde onu çekip çevirdiği görüşündedir.

Ben derim ki: Bu konunun tahkiki şudur. Ruh sultânî ve hayvânîdir.

Birincisi âlem-i emrdendir. Bedenden ayrıldığı için ona "müfârık (ayrılan)" da denir. Bedenle bağlantısı idare (tedbîr) ve tasarruf bağlantısıdır. Bu ruh bedenin harap olmasıyla yok olmaz; ancak bedenin uzuvları üzerindeki tasarrufu yok olur. Onun taayyün ettiği/göründüğü yer çam fıstığı kozalağı şeklinde olan kalptir (*kalb-i sanevberî*). Kalp ise melekût âlemindendir.

İkincisi halk âlemindendir. Ona kalp, akıl ve nefis de denir. O bedenin bütün uzuvlarına nüfuz eder, ancak tesiri kanda güçlüdür. Kan onun zuhûr yerlerinin en güçlü olanıdır. Onun taayyün yeri ise dimağdır. O ancak rûh-i sultânînin bu hissedilen heykele (bedene) taallukundan sonra hâdis olmuştur. O, sultânî ruhun nurlarının yansımasından meydana gelmiştir. O fiillerin ve hareketlerin kaynağıdır. Çünkü hayatiyet diride örtülü ve kapalı bir husustur; ancak his, hareket, ilim, irade ve diğerleri gibi hayâtiyetin belirtileri ile bilinir. Bu ruh olmasaydı insandan meydana gelen muhtelif eserler/ameller sâdır olmazdı. Çünkü o, Allah'ın zâtına göre sıfat yerindedir. İlâhî fiiller zâtın sıfatla bir araya gelmesine dayandığı gibi insana ait fiiller de sultânî ruhun hayvânî ruh ile bir araya gelmesinden kaynaklanır. **[193[b]]** Bu fiillerin ve eserlerin varlığından önce ilâhî-kemâlî sıfatlar zât-ı ahadiyyetin

gaybının bâtınında var olduğu gibi bu hayvânî ruh da bu bedene taallukundan önce sultânî ruhun bâtınında bilkuvve var idi.

Bilesin ki insanın cevheri, ilk yaratılışta birçok kuvveti olan bir tek hakikattir. Sûfîler tarafından o "ruh" ve "kalp", filozoflar tarafından "nefs-i nâtıka" diye isimlendirilir.

Bedene taalluk ettiğinde kuvvetleri yayılır, nûru gizlenir ve onun birçok mertebesi meydana gelir. Yaratılışın perdeleri ile perdelendiği ve tabiatla ilgili hususlar sebebiyle dönüştüğü (istihâle) zaman "nefis" diye isimlendirilir. Mücerred olduğu ve nûru zuhûr ettiği zaman "akıl" diye isimlendirilir. Hakk'a yönelip kudsiyet âlemine döndüğünde ve müşâhedeye erdiğinde "rûh" diye isimlendirilir. Toplu ve ayrıntılı olarak Hakk'a, sıfatlarına ve isimlerine muttalî olması ve maʿrifeti itibariyle "kalp" diye isimlendirilir. Sadece cüz'î şeyleri idraki, fiillerin kaynağı olan melekelerle ve şekillerle (hey'etlerle) muttasıf olması itibariyle "nefs" diye isimlendirilir.

Bunu anladığın zaman Hz. Peygamber'in (as) şu sözünün mânasına vâkıf olursun: "أَوْلِيَاءُ اللّٰهِ لَا يَمُوتُونَ بَلْ يُنْقَلُونَ مِنْ دَارٍ إِلَى دَارٍ / *Allah'ın velîleri/dostları ölmezler. Bilakis bir yurttan başka bir yurda naklolunurlar.*"[1] Çünkü asıl maksat kalbin ve ahlâkının ihyâ edilmesi, nefsin ve vasıflarının öldürülmesidir. Bu ise çok mücâhede ve meşakkatli riyâzetlerle olur ki buna "tarikat" ve "sülûk" denir. Bunun neticesi beşerî vasıflardan soyunmak (*insilâh*) ve melekî ahlâk ile, hatta ilâhî sıfatlarla vasıflanmaktır. **[194[a]]** Bunun sahibi ötesinde başka bir gaye olmayan bir gayeye ulaşmıştır. Korku (*havf*), ümit (*recâ*) ve hüzün mertebesini geçmiştir ki bunlar menzile ulaşamadan yolda kalanların hâlleridir. O, ölüm ile ancak hayatta ulaştığı "insilâh" diye ifade edilen şeye ulaşır. Onun hayatı ile ölümü arasındaki fark ancak ruhun mutlak olarak bedeninden ayrılmasıyladır ki onunla şehâdet âleminden berzah âlemine intikal meydana gelir. Sanki o, hayat hâli değişmeksizin bir yurttan başka bir yurda intikal etmiş gibidir. Anla. Çünkü onunla, onun gibi olmayan kimse arasında çok fark vardır.

---

1 Hadis kaynaklarında böyle bir rivayete rastlayamadık. Bu ifade bazı tefsirlerde hadis olarak geçmektedir (Bk. Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, Beyrut 1420, IX, 420; Nizâmeddin en-Nîsâbûrî, *Garâibü'l-Kur'ân*, Beyrut 1416, IV, 383). Hadis olduğu belirtilmeden yakın lafızlarla Kelâbâzî'nin *et-Taarruf*unda (Beyrut 1993, s. 175) ve Kuşeyrî'nin *er-Risâle*'sinde (nşr. Halîl el-Mansûr, Beyrut 2001, s. 341) de geçmektedir. Abdülvehhâb eş-Şaʿrânî ise bu sözün Cüneyd'den nakledildiğini kaydeder (*Letâifü'l-Minen*, Kâhire 1311, I, 122).

Hadiste geçen velâyetten (dostluktan) maksat velâyet-i âmme değil, velâyet-i hâssadır. Çünkü mutlak ifade ferd-i kâmile sarfedilir. O ise ancak Allah'ta fâni ve Allah ile bâki olan kimsedir. Allahım, bizi ihlâslı kullarından eyle. Âmin.

Sekizincisi

Hz. Şeyh (ks) Magosa Kalesi'ne ulaştıktan sonra kendisine çeşitli yemeyi -yani çoğu zaman ekmekle yenilen şeylerden olan katığı- terk etmesi, ekmek ve su ile yetinmesi işaret olundu. Vefatına kadar, yani bir yıldan fazla buna devam etti. Ben kendisinin yanına vardığımda ona çerez ve diğer bazı yiyecekler hediye ettim. Hediyeyi kabul etti. Kendisi yemediğinden ötürü bana mâzeret beyan etti ve onu dostlarına dağıttı.

Her akşam namazdan önce hazır bulunanlarla birlikte iftar etmeyi âdet edinmişti. Sonra namazı kılınca yerinde oturur, **[194b]** yatsı yaklaşıp gaflet ehli sofralarından kalkıncaya kadar elinde tesbih Allah'ı zikir ve tesbîh ederdi. O vakit hizmetkârı önüne çanak bir kap içinde hâlis undan yapılmış ıslak bir ekmek ile başka bir kapta su getirirdi. Bunları yemek için yanında mutlaka biri olduğu hâlde otururdu. Çünkü tek başına yemek yemezdi.

Yatsıyı kılınca biraz uyur ve teheccüde kalkardı. Namazı anlatılamayacak kadar uzun kılardı. Teheccüd namazında Hâ-mîm'lerin hepsini okurdu. Kuşluk namazını da bir-iki saat uzatırdı. Kıyâmdaki sükûneti öyleydi ki başına bir kuş konsa uçmazdı. *Şerhu'n-Nusûs*'ta der ki: "Noksanlardan münezzeh olan Allah'a muhabbetlerinin fazlalığı ve mücâhedelerinin ilâhî muhabbete dönüşmesi sebebiyle şer'î mükellefiyetlerin meşakkati onlardan kalkar. Çünkü bu mükellefiyetlerin şerefi ortaya çıkmış ve onların ilâhî tecellîler olduğu âşikâr olmuştur."

Şüphesiz Hz. Şeyh'in âhir ömründeki riyâzetı ölümüne işaret etmektedir. Çünkü riyâzet seyesinde çürüyüp kokmaya sebep olan bedenle ilgili pis kokular ve bozulmalar ortadan kalkar. Ceset sûra üfürülecek güne kadar kabirde terütâze kalır. Daha önce ayrıntılı olarak değerlendirmesi geçtiği gibi bu konuda aslolan hakkânî tevhid olsa da zâhirde perhiz etmenin de bunda etkisi vardır. Dostlarının bedenlerini îtidâle ters düşen

karışımlardan ve pisliklerden temizleyen, nefislerini celâl ateşiyle yakılmayı gerektiren kötü vasıflardan ve ârız olan hâllerden tezkiye eden, kalplerini her hâlükârda geçici fâni gayelerden temizleyen, **[195[a]]** ruhlarını cemâl ve kemâl isimlerinin tecellîlerinin cilâları ile parlatan, sırlarını kıdem nûrunun parıltılarıyla arı-duru hâle getiren (tasfiye eden), onları hâdisliğin karanlıklarından, vehimlerin ve hayalin kirlerinden koruyan Allah'ın şânı her türlü noksanlıktan münezzehtir.

Dokuzuncusu

Âkâmü'l-Mercân'da belirtildiği üzere ölüyü yıkamak geçmişten beri var olan bir şeriattır. Übey b. Ka'b'dan (ra) rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir: "Âdem (as) vefat etmek üzere iken canı cennetten bir salkım üzüm çekti. Oğulları onu aramaya çıktılar. Melekler onları karşıladı ve onlara '*Ey Âdemoğulları, nereye gidiyorsunuz?*' dediler. Onlar da '*Babamızın canı cennetten bir salkım üzüm çekti*.' diye cevap verdiler. Melekler '*Geri dönün. Artık ihtiyaç kalmadı*.' dediler. Melekler, Âdem'in (as) yanına vardılar, ruhunu kabz ettiler. Onu gasledip kokuladılar ve kefenlediler. Sonra Cebrâil (as) onun namazını kıldırdı. Oğulları da meleklerin ardında namaza durdular. Onu defnettiler ve oğullarına, 'هَـذِهِ سُـنَّتُكُمْ فِـي مَوْتَاكُـمْ / *Ölüleriniz hakkındaki sünnetiniz (takip edeceğiniz yol) budur.'* dediler."[1]

Cenazeyi yıkamak -kişinin bu iş için belirlenmiş olması dışında- farz-ı kifâyedir. Farzın kendi üzerinden ve cenazeyi yıkamakla mükellef başkalarının üzerinden düşmesi için mutlaka niyet etmesi gerekir ve şöyle der: "Allah Teâlâ için (bu ölen kişiyi) yıkamaya niyet ettim."

Nesâî, Hz. Peygamber'in (sa) "مَا مِنْ مَيِّتٍ يَمُوتُ إِلَّا وَيَجْنُبُ عِنْدَ الْمَوْتِ / *Ölen herkes mutlaka ölümü sırasında cünüp olur.*"[2] buyurduğunu rivayet etmiştir. Bu rivayetin mânası hakkında ihtilâf edilmiştir. Can almanın şiddetinden dolayı ölen kimseden meni geldiği söylenmiştir. Yine denilmiştir ki: Ruh bedeninden ayrılıp can almanın şiddetinden kurtulduğu zaman bundan lezzet alır ve meni gelir. Dirilere de onu yıkamak vâcip olur.

---

1 Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 136.

2 Nesâî'nin *es-Sünen* ve *es-Sünenü'l-Kübrâ* adlı eserlerinde böyle bir rivayete rastlanmamıştır. Bu rivayet benzer lafızlarla Saîd Müseyyeb ve Hasan-ı Basrî'nin sözü olarak nakledilmiştir. Bk. Abdürrezzâk, *Musannef*, III, 545; V, 275; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, II, 458.

Ben derim ki: Şâfiî'nin görüşüne göre nasıl olursa olsun meninin çıkması guslü gerektirir. Hatta bir kimse ağır bir yük taşısa da ondan meni çıksa **[195[b]]** Şâfiî'ye göre ona gusül gerekir. İmâm-ı Âzam'a göre ise gerekmez. Çünkü ona göre guslü gerektiren şey meninin şehvetle çıkmasıdır. Ölüde ise böyle bir şey yoktur.

Câmiu'l-Fetâvâ'da geçtiği üzere ona göre ölünün yıkanmasının sebebi, kanı olan diğer canlılar gibi ölümle necis hâle gelmesidir. Ancak insana değer verildiği için gusül ile temizlenir. Mü'min olarak ölenin necis olmayacağı da söylenmiştir. Bilakis gusül onun abdestsiz olmasından dolayıdır.

Benim ikinci görüşü destekleyen bir rüyam var. 1103 yılı Rebîülevvel ayının (Kasım 1691) ilk Pazar gecesi rüyamda Hz. Şeyh'i gayet neşeli ve sevinçli olarak, yüzü dolunay gibi parlar hâlde gördüm. Ona ölümle ilgili bazı hususları sordum. "Son nefese kadar tam temizlik üzere idim. Ruhum kabzedilince içinde su akan derin bir geçide girdim ve o sudan abdest aldım. Çünkü ruhun bedenden ayrılması sırasında hades (abdestsiz olma durumu) meydana geldi. Sonra göklere yükseltildim. Sonra cenazeme döndüm ve namaz için hazır bulunan insanlarla birlikte kendi namazımı kıldım." dedi. Ona, "Dünya hayatındaki akıl ve idrak olduğu hâl üzere kalıyor mu?" diye sordum. "Evet, daha önce bulunduğu hâl üzere kalıyor." dedi. Sonra tebessüm ederek elimden tuttu ve iki defa "Bana inan, bana inan." dedi. Sanki ona güzelce inanmamdan dolayı sevincini ızhâr ediyordu. Derken uyandım.

Bu rüyada bazı hususlar vardır:

Bu hususlardan biri, *Câmiu'l-Fetâvâ*'dan nakledildiği gibi ruh bedenden ayrılırken abdestin bozulmasıdır. Cenazenin yıkanmasının meşruiyeti de bunun üzerine bina edilmiştir. **[196[a]]** Kâmil mü'min hayatında da ölümüde de temizdir, necis olmaz. Olduğu kabul edilse bile hades necis olmaktan başkadır. Necis olmak nâkısa nisbetledir. Hâsılı kâmil, nâkısın yıkandığı gibi yıkanır. Çünkü o zâhir bakımından abdestsizdir. Çünkü daha önce incelendiği gibi bu dünya hayatında kâmil, zâhirle ilgili işlerde nâkısa tâbidir.

Bu hususlardan biri de akıl ve idrakin bulunduğu hâl üzere kalmasıdır. Çünkü akıl, iman, velâyet ve benzerleri ruhun sıfatlarındandır. Bu ise ölümle değişmez.

Bu hususlardan biri de kâmilin ruhunun cenazesinde bulunması ve namazda insanlara önder olmasıdır. Kendi namazını kılması, kâmilin hakikat mertebesinde secde eden (sâcid) ve secde edilen (mescûd) olduğuna işarettir. İbâdeti O'nadır, başkasına değil. İyi anla! İnsanların onun namazını kılmaları ise meleklerin Âdem'e secde etmelerine işarettir. İşte bu büyük sırrı gerçekleştirmek için cenaze namazı mutlak olarak meşrû kılınmıştır. Şeriat mertebesinde onun dua ve senâ olması buna ters düşmez. Çünkü her mertebenin bir sınırı vardır ki ona ulaşıldığında durulması gerekir.

Bu hususlardan biri de güzel inancın faydalı ilimler doğurmasıdır. Öyle ki inkâr ehli sahip oldukları zâhir ilimleriyle nice yıllar çalışsalar bu ilimlerden bir koku bile alamazlar. Şu hâlde imana ve güzel inanca sarıl. İnkâr, haset ve inattan sakın.

Onuncusu

Hz. Şeyh Magosa Kalesi'nde defnedildi. **[196b]** Çünkü toprağı oradandı. Nitekim Ebû Hüreyre (ra) şöyle demiştir: "Rasûlullah (sa) aramıza çıktı ve Medine'de dolaşmaya başladı. Derken bir kabrin kazıldığını görüp ona yöneldi ve gelip başında durdu. *'Bu (kabir) kimin?'* diye sordu. 'Habeşistanlı bir adamın.' denildi. Bunun üzerine 'لَا إِلَـهَ إِلَّا اللهُ سِيقَ مِـنْ أَرْضِـهِ وَسَـمَائِهِ حَتَّـى دُفِـنَ فِـي الْأَرْضِ الَّتِـي خُلِـقَ مِنْهَـا / *Lâ ilâhe illallah! Kendi yerinden ve göğünden alınıp getirilmiş de yaratıldığı yere defnedilmiş.*' buyurdu."[1] Nitekim *Tezkiretü'l-Kurtubî*'de böyle geçmektedir. Kıyâmet günü yeryüzü "Yâ Rabbi, işte bu senin bana emânet ettiğin şey." der. Bu konuda şu şiiri söylemişlerdir:

إذا ما حِمام المرء كان ببلدة　　دعته إليها حاجة فيطير

Kişinin eceli/ölümü bir beldede olduğu zaman
Bir ihtiyaç onu oraya çağırır da uçar gider

1 Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, III, 42; Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, XV, 692 (42768).

Çünkü ölüm meleği yeryüzünün tamamından toprak almıştır. Bu yüzden Âdemoğullarının renkleri farklı farklı olmuştur. Kimi kırmızı, kimi siyah, kimi de beyazdır. Hepsi toprağının rengi ve kabiliyeti üzere zuhûr eder. Sonra da kendisinden yaratıldığı toprağa defnedilir.

Demişlerdir ki: Hz. Peygamber'in (as) âzâ-yı şerîfesini bağrında bulunduran Medine toprağı icmâ ile yeryüzünün en faziletli parçasıdır. Hatta arştan ve kürsîden de faziletlidir. Eğer "Mekke'nin beldelerin anası (ümmü'l-kurâ) ve yeryüzünün bütün bölgelerinden daha faziletli olduğu sâbittir. Hz. Peygamber'in (sa) toprağının oradan alınması ve oraya defnedilmesi görünüşe göre daha uygun olurdu." dersen, ben buna şöyle cevap veririm: Tûfan bu değerli toprağı Kâbe'nin bulunduğu yerden dalgalandırıp Medine'ye indirdi. Dolayısıyla bu yer de Mekke toprağındandır. Nitekim *İnsânü'l-Uyûn*'da böyle geçmektedir.

Bilesin ki Peygamber vârisi olan kâmillerin toprakları, verâset hususundaki farklılıklarına göre hakikatte onun toprağına yakın olan Mekke arazisinden alınmıştır. **[197a]** Sonra takdir rüzgârı ve kadîr olan Allah'ın eli onları saçmış ve her tarafa yayılmışlardır. Onlardan bir kısmını batı rüzgârı, bir kısmını sabâ rüzgârı alıp götürmüştür. ﴿كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ﴾ "(Yer) üzerinde bulunan her şey yok olacaktır."[1] hükmüne dâhil olan bu kulun kalbine dalgalanma ve tûfan kıssasının duyurulmasının sırrı budur. Hz. Şeyh'in Magosa Kalesi'nde defnedilmesinin ve toprağının sırrı da buradan anlaşılır.

Yine onun sürgündeyken vefat etmesinde mezhebinin sahibi olan İmâm-ı Âzam'ın (rh) sırrına vâris olduğuna işaret vardır. Çünkü o da hapisteyken vefat etti. Yine (onun bu şekilde vefat etmesi) kendisine tâbi olanlardan hak üzere olan ile bâtıl üzere olanların ayırt edilmesi içindir. Çünkü imtihan edildiğinde kişiye ya ikram edilir ya da horlanır. Zâhirî dağınıklık kâmil kimseye nisbetle tam bir mihenktir.

Hâfız der ki:

خوش بود گر محك تجربه آيد به ميان
تا سيه روي شود هر كه در او غش باشد

1 er-Rahmân, 55/26.

Mihenk taşı ortaya konulsa ne güzel olurdu
İçinde hile olanın yüzü kararırdı[1]

Yine bu durum insanların dünyanın hâlinin düzen üzere değil, dağınıklık üzere olduğunu bilmeleri ve Şeyh'ten ibret almaları içindir. Kâmilin hâli böyleyse nâkısın durumunu sen düşün.

Yine bu durum işin hakikatini haber vermek içindir. Çünkü eğer onun durumu muntazam olarak devam etseydi ve vârisleri çok olsaydı bu, Celvetiyye tarikatında hatmiyyete sebep olurdu. Çünkü o, asrının ehli arasında kemâli ile yektâ olduğu için zâhirde ve bâtında mutlak olarak bu rütbeye lâyıktı. Fakat zamanında yaşayanların çoğunun istidadının olmaması, ona uyanların ve ihvânının hâlinin dağınıklığı, onun da sûreten dağınıklığına sebep oldu. **[197ᵇ]** Onun hilâfeti ve hatmiyyeti hususu gizli kaldı ve bâtın oldu. Zâhirinde ise dağınıklık görüldü de sonunda vatanından ayrıldı.

Onunla Hz. Hüdâyî (ks) arasında fark vardır. Hz. Hüdâyî hakkında sûrî hatmiyyet ve cem'iyyet (görünüşte durumunun derli toplu olması) sırrı söz konusudur. O, bu mânada daha tamdır. Hz. Şeyhim ve senedim için ise mânevî hatmiyyet ve cem'iyyet sırrı vardır. O, bu mânada daha kâmildir. Birincisinin her ne kadar mânada kademi olsa da onun yaratılışında galip olan budur. İkincisinin her ne kadar sûrette kademi olsa da onun yaratılışında galip olan budur. Herhalde sen kastedileni anladın, onun için inat etmezsin. Çünkü Hz. Şeyh, Hz. Hüdâyî ve Hz. Üftâde (kaddesallahu esrârahum) iki ucu nerede olduğu bilinmeyen fâsit daire gibidir.

On Birincisi

Hz. Şeyh, mâsivallahtan fenâsının kemâli sebebiyle kabrinin üzerine bina yapılmamasını çokça vasiyet ederdi. Onun şerefli vasıfları ilgili bölümde gelecektir. Hâlini gizlemek onun üzerinde galipti. Hatta

1 Hâfız, *Dîvân*, s. 152.

el-Lâihâtü'l-Berkıyyât adlı kitabında şöyle demiştir: "Evliya sır saklamakla emrolunmuşlardır. Kendi selâmetlerini bilmeleri onlara yeter. Başkalarının bilmesine ihtiyaç yoktur. Peygamberler (aleyhimü's-selâm) ise şâri' (hüküm koyucu/şeriat getiren) kimseler oldukları için kendi selâmetlerini haber verirler. Başkalarının da onların selâmette olduklarını bilmeleri gerekir ki iman etsinler ve onların dâvetlerini kabul etsinler."

Hâlini gizlemek onun üzerinde galip olduğuna göre varlığı gizlemek de böyledir. Çünkü sûret mânaya tâbidir.

[198[a]] Ölüm hastalığı sırasında zâhir ve bâtın durumlarla ilgili vasiyetlerini kendi eliyle yazdı ve onları Kostantiniyye'deki ailesine gönderdi. İşlerine müdâhele eden bazı kimseler tarafından bu vasiyetlerin tamamına muhalefet edildi. Ben [olanları] işitince Hz. Şeyh'in vefatının ardından onların ihtilâfa düşmelerine hayret ettim. İfşâ edilmesi uygun olmayan şeyler hatıra geldi.

On İkincisi

Hz. Şeyh, 17 Zilhicce 1102/11 Eylül 1691 Salı günü ikindi vaktinden bir saat önce Kıbrıs kalelerinden Magosa Kalesi'nde sürgünde olduğu hâlde ateşli humma hastalığından vefat etti. Tuhaf rastlantılardan biri de şudur: Kıbrıs'a gidiş-dönüşün ayrıntısında geçtiği üzere Hz. Şeyh (Allah ruhunu dinlendirsin) bu fakiri kendi yanına gelmeye dâvet ettiği bir mektup göndermişti. Bu mektup bana 4 Rebîülevvel 1102/6 Aralık 1690'da ulaştı. Anlatılamayacak şekilde sevinç ve neşe ile doldum. Sonra bir yıl geçti, ziyaret işi tamamlandı ve 4 Rebîülevvel 1103/25 Kasım 1691'de geldi. Bir de baktım bana dostlardan birinden Hz. Şeyh'in vefat ettiğine dair bir mektup ulaştı. Bu sefer de anlatılamayacak şekilde gam ve hüzün ile doldum. Bunun üzerine şu şiiri okudum:

فَيَوْماً لَنَا وَيَوْماً عَلَيْناَ   وَيَوْماً نُسَاءُ وَيَوْماً نُسَرُّ

Bir gün lehimize, bir gün aleyhimize
Bir gün üzülürüz, bir gün ise seviniriz[1]

---

1 Nemir b. Tevleb, *Dîvân*, thk. Nebîl Muhammed Tureyfî, Beyrut 2000, s. 65.

﴿وَإِلَى اللّٰهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ﴾ "Bütün işlerin sonu Allah'a aittir."[1]

Onun vefatı sırasında benim tuhaf bir vâkıam oldu. Şöyle ki ben sanki bulutların üzerinde büyük bir cami olduğunu görüyorum. Bu caminin yerden itibaren bazısı bazısından daha zor yedi kat merdiveni var. **[198b]** Her kat ayrıca yedi basamak ihtivâ ediyor. Hz. Şeyh yorulmadan hızla merdivenden çıkmaya başladı. Ben de yirmi veya otuz müridi ile onun peşindeydim. Altıncı katın başına vardığımızda onun demirden yedi basamağı olduğunu gördüm. Her iki basamak arası iki arşın kadar, hatta daha fazlaydı. İki basamak arasında da bir şey yoktu. Öyle ki ayağını birinden diğerine uzatsa ayağı yetişmez ve yere düşerdi. Gördüm ki Hz. Şeyh kendisine nisbetle sanki ikisi arasında bir karış varmış gibi ayağını uzattı ve diğer basamağa ulaştı. İlkinden diğerine hızla adım attı. Sonra ve sonra derken nihayet ayağını caminin kapısının önündeki basamağa koyunca kapı açıldı. O da içeri girdi ve kayboldu. Ben ise altıncı katın başında şaşkın bir hâlde kaldım. Yanımda da kimse yoktu. Derken dehşet ve korku içinde uyandım.

Bu rüyanın bir enfüsî bir de âfâkî yorumu vardır. En âşikâr olanı ikisini bir araya getirmektir. Bu rüyada ömrümün geri kalanının geçen kısmından daha az olduğuna delalet vardır. En doğrusunu Allah bilir. Ben şimdi kırk yaşındayım. Allah Teâlâ'dan sonumuzu güzel kılmasını ve en yüce maksada ulaşmakla şereflendirmesini dileriz.

Rebîülâhir ayının 22'si (12 Ocak 1692) Cumartesi gecesi ise rüyada kendimi sanki Hz. Şeyh'in defnedildiği Magosa Kalesi'ndeymişim, onu da sanki ölmemiş gibi gördüm. Onunla görüşme bahtiyarlığına eriştiğimde şöyle dedi: "Benim berzah âleminde anlatılamayacak bir şekilde büyük bir zevkim var. Onu anlatacak olsam anlamazsınız." Ben de "Berzah dünya âleminden midir, değil midir?" diye sordum. O da "Bir itibarla dünya âlemindendir." dedi. **[199a]** Ben "Berzah ehli dünya ehlinin sûretleriyle temessül edebilir mi?" diye sordum. O, "Evet, dilediği sûrete girer." dedi.

1 Lokmân, 31/22.

Sonra rüyanın içinde uyandım. Hz. Şeyh'i hayattayken bulunduğu şekilde gördüm. Geniş bir yolun kenarına oturmuş, sanki o ayakkabı tamircisi olmuş; yıpranmış elbiseleri dikiyor ve ayakkabıları tâmir ediyordu. Yanına uğrayınca bana iki uzun eğri değnek verdi ve "Bunları Bursa'daki falanca mürideye ver. Ben bunları kendi ellerimle dağdan kestim. Yaş oldukları için onları düzeltmek daha kolay." dedi. Ben de içimden "Bursa halkını 'Hz. Şeyh vefat etmemiş veya tekrar dünya hayatına dönmüş. Ben onu iki gözümle tam uyanıklık hâlinde gördüm.' diye müjdeleyeyim." dedim. Sanki ben bununla Hz. Şeyh'e bağışlanan bu yüce hâlin daha önce geçen evliyadan kimseye verilmemiş nâdir alâmetlerden olduğunu kastediyordum. Sonra uyandım.

Bu rüyanın verdiği haber, haberdâr olan ve gören kimseye gizli değildir. Nitekim şairlerden biri şöyle demiştir:

آن پسر پینه دوز شب همه شب تا بروز
بانگ کند چون خروس کفش کهن در که هست

Ayakkabı tamircisi çocuk
Bütün gece sabaha dek

Horoz gibi bağırır durur
Kimin eski pabucu var diye[1]

Bu beyit, Hz. Peygamber'in (as) şu hadisinin mazmununa işarettir: "إِنَّ اللهَ يَنْزِلُ إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا كُلَّ لَيْلَةٍ فَيَقُولُ: هَلْ مِنْ تَائِبٍ فَأَتُوبَ عَلَيْهِ؟ وَهَلْ مِنْ مُسْتَغْفِرٍ فَأَغْفِرَ لَهُ؟ / *Her gece Allah dünya semâsına iner ve şöyle nidâ eder: Tevbe eden var mı, tevbesini kabul edeyim? İstiğfar eden var mı, onu bağışlayayım?*"[2] "پسر (çocuk)" lafzı ile Cenâb-ı Kuds kastedilmiştir. Nitekim Hz. Peygamber (as) "رَأَيْتُ رَبِّي لَيْلَةَ الْمِعْرَاجِ فِي صُورَةِ شَابٍّ أَمْرَدَ / *Mi'râc gecesi Rabbimi sakalı-bıyığı çıkmamış bir genç sûretinde gördüm.*"[3] demiştir.

Onun ayakkabı tamircisi olması **[199b]** günahları çok bağışlayıcı, ayıpları çok örtücü, hâlleri değiştirici, işleri ve fiilleri yenileyici olmasına işaret-

---

1 Bu şiir Mevlânâ'ya nisbet edilmiştir: Bk. M. Şerefeddin Yaltkaya, "Mevlânâ'da Türkçe Kelimeler ve Türkçe Şiirler", *Türkiyat Mecmuası*, c. IV (1934), s. 166-167.

2 Bk. Buhârî, "Teheccüd", 14; "Tevhîd", 35; Müslim, "Müsâfirîn", 168-170; Ebû Dâvûd, "Sünnet", 19; Tirmizî, "Salât", 211; "Deavât", 78; İbn Mâce, "İkâme", 182.

3 Bk. Beyhakî, *el-Esmâ ve's-Sıfât*, II, 363-364; Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, I, 499 (1409).

tir. O, yüce şânına uygun şekilde ayakkabı tamircisi olduysa, onun kâmil mazharları da o şekilde olsun. Çünkü Allah Teâlâ'nın ahlâkı ile ahlâklanmak onların yüce işlerindendir. Allah Teâlâ'ya hamd olsun ki Hz. Şeyh bu değerli makamın ehlindendir. Bu, hem dünya hayatında hem de berzah âleminde böyledir. Çünkü ıtlâk ehlinin herhangi bir yerin hâli ile kayıtlanmaları onları başka bir yerin hâlinden alıkoymaz. Bilakis onların hayatlarında da öldüklerinde de tasarrufları ve tesirleri vardır. Çünkü daha önce geçtiği gibi onların ölümü ancak bir yerden başka bir yere geçmekten (intikalden) ibârettir. Sûfîlerin önde gelenleri (kaddesallahu esrârahum) de bu hâl üzeredirler.

Sâib der ki:

مشو بمرگ ز امداد اهل دل نومید   که خواب مردم آگاه، عین بیداریست

Öldü diye gönül ehlinin yardımından ümit kesme
Çünkü âgâh kişinin uykusu aynen uyanıklık gibidir[1]

Tefsir ehlinden bazıları Nâziât sûresinde geçen ﴿فَالْمُدَبِّرَاتِ أَمْرًا﴾ "İşleri idare edenlere and olsun."[2] âyeti hakkında şöyle bir görüş ileri sürmüşlerdir: Faziletli nefisler bedenlerin karanlığından çıktıktan ve ulvî âleme ulaştıktan sonra, şeref ve kuvvetleri sebebiyle onlardan bu süflî âlemde bazı tesirlerin zuhûr etmesi, böylece onların idare edici olmaları uzak bir ihtimal değildir. Görülmez mi ki insan bazen rüyada bazı ölülerin kendisini matlûbuna irşad ettiğini görür. Bu mânadan gafil olan kimse Allah Teâlâ'nın dostlarına hücum etmeye, kabirlerini ziyareti ve rûhâniyyetlerinden istimdâdda bulunmayı engellemeye girişir. Etrafında bulunan avamın ahmakları da onun çirkin sözüne kulak verirler de Allah Teâlâ'nın kudretini inkâr ederler. ﴿وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ "Allah ise her şeye kâdirdir."[3]

Mesnevî'de der ki:

چون خدا خواهد که پردهٔ کس دَرَد   میلش اندر طعنهٔ پاکان بَرَد

Allah bir kimsenin perdesini yırtmak isterse
Onu temiz kişileri yermeye meylettirir[4]

---

1 Sâib-i Tebrîzî, *Dîvân*, 1764. gazel.
2 en-Nâziât, 79/5.
3 el-Bakara, 2/284; Âl-i İmrân, 3/29, 189; el-Mâide, 5/17, 19, 40; el-Enfâl, 8/41; et-Tevbe, 9/39; el-Haşr, 59/6.
4 Mevlânâ, *Mesnevî*, I, 815. beyit.

[200[a]] Sonra benim Hz. Şeyh'in vefatına düştüğüm Türkçe ve Arapça tarihler vardır. Şu tam mısra ikincisindendir:

مَاتَ قُطْبُ الْكَوْنِ، إِنَّ الْمَوْتَ حَقٌّ

Kâinatın kutbu öldü, ölüm haktır

Bu tarih sadece noktalı harflerin hesaplanmasıyladır. Onun bir benzeri de şudur:

مَقَامُ الشَّيْخِ فِرْدَوْسٌ وَطُوبَى

Şeyh'in makamı firdevs ve tûbâdır

Şu tam mısra da Arapça tarihlerdendir:

قَدَّسَ اللهُ تَعَالَى أَبَداً سِرَّ عَزِيزِهِ

Allah Teâlâ ebediyyen azîzinin sırrını takdîs eylesin

Bu mısraın -noktalı veya noktasız olsun- harfleri mutlak olarak hesaplanır. Fakat onda bir fazlalık vardır. Tarih bu fazlalığın atılmasıyla ve çıkarılmasıyla tam olur. Sen onu çıkarıp hesap etmeye bak ve akıl sahiplerinden ol. Bu [yazdıklarımız] vefat bölümündeki son söz olsun.

ON BEŞİNCİ BÖLÜM

HZ. ŞEYH'İN ŞEKİL VE ŞEMÂİLİ

Bilesin ki Allah Teâlâ ismi güzel, şekli güzel ve sesi güzel olmayan bir peygamber göndermemiştir. Onları insanları kendilerine rağbet ettirecek melekeler ve şekillerle süslemiş, insanları onlardan uzaklaştıracak vasıflardan ve işlerden korumuştur. Zâtî ve sıfâtî ziynete, sûrî ve mânevî güzelliğe sahiptirler. Allah onlara hakkânî varlık kaftanını giydirmiş, yüzlerini zâtının nûruyla ak eylemiş, zâtının ve sıfatlarının kemâlâtını görmeleri için gözlerini tevfîk nûruyla sürmelemiş, onlara zâtî güzellik ihsan etmiştir. Yûsuf'un güzelliği O'nun nûrunun ışıklarından bir ışık, zuhûrunun parıltılarından bir parıltıdır. Nitekim Molla Câmî şöyle der:

ز خوبئ تو بهر جا حكايتي گفتند   حديث يوسف مصري فسانهٔ باشد

Senin güzelliğini her yerde hikâye edip söylerler
Mısırlı Yûsuf'un hikâyesi [onun yanında] efsâne kalır[1]

[200b] Allah onları sıfâtî güzellik ile de şereflendirmiştir ki onun önünde arşın cemâli ve kürsînin yüzü başını öne eğer. İnceliklerini görüp inceleyince Arab'ın da Fars'ın da aklı başından gider. Sûret ve şekillerinin kisvesine bürünmek, hakikatlerinin ve hâllerinin meşreplerinden pay almak konusunda Peygamber vârisleri için tam bir nasip vardır.

İsim güzelliğine gelince o, müsemmânın güzelliğidir. Sûfîlere göre isim müsemmânın zâtının taayyünüdür. Yoksa sadece dillerde dolaşan mücerred lafızlardan ibâret değildir. Allah Teâlâ'nın ismi, el-Alîm gibi varlıkla ilgili (vücûdî), el-Kuddûs gibi yoklukla ilgili (ademî) sıfat itibariyle müsemmânın zâtının taayyünüdür. Onun güzelliği sayıya gelmez zâtî kemâlât ile muttasıf olmasıdır. O'ndan başkasının müsemmâsının güzelliği ise kemâlî

1 Câmî, *Dîvân* (*Fâtihatü'ş-Şebâb*), I, 400.

vasıflarla muttasıf olması ve ilâhî ahlâk ile ahlâklanmasıdır. Rasûlullah'ın (sa) ahlâkı Kur'an'dı. Kur'an ise Allah'ın kadîm sıfatıdır. "Ahlâkı Kur'an olmak" onun emirlerini yerine getirmek, toplu ve ayrıntılı (cem' ve tafsîl) olarak içindekilerle vasıflanmaktır.

Sûret güzelliğine gelince bu, sûret-i ilâhiyyeye nisbetin yakın olmasına ve onun tamamen keşfine delâlet etmesi sebebiyledir. Çünkü ulvî ve süflî âlemde tenezzülât sûretlerinden her bir sûrette ve taayyünât şekillerinden her bir şekilde gaybî mânalardan bir mâna ve ilâhî hakikatlerden bir hakikat vardır. Bunu keşfedenler peygamberler ve onların vârisleridir. Onun için Allah Teâlâ'nın hikmeti onların sûret güzelliğinde kemâl üzere olmalarını gerektirdi. Aynı zamanda bu, onların insanları dâvet ettikleri vahiy ve ilhamın kabulü için de vesîledir. Çünkü sûreti çirkin olan kimsenin nağmeleri hoş, sözleri düzgün olsa da çoğu zaman ondan nefret edilir.

[201[a]] Ses güzelliğine gelince, o Rahmânî nefesin sûreti ve insânî ruhun nasîbi olduğu içindir. Güzel ses sahibi, güzel sûret sahibi gibi gönüllerde sevilir. İkisi bir araya geldiği zaman rağbet artar, meyil ve muhabbet çoğalır, istek ve yöneliş güçlenir. Feyz almak ancak feyz verene saygı göstermekle hâsıl olur. Bu yüzden bazı evliya [Allah'tan] insanların kalplerinde heybetinin olmasını istemiştir. Bu ikisi, yani sûretin ve sesin güzel olması saygı duyma sebeplerindendir. Sen bu işlere ve mânalara bakıp düşün. Bunların güzelliğinin sebebi Rabbânî ilham sahiplerine gizli değildir.

Gönül sayfasının üzerine Yaratan'ın (el-Fâtır) sırrından zikredilenler nakşolduğuna göre, şunu bil ki Hz. Şeyh îtidâl üzere uzun boylu, insanların gözünde heybetliydi. [Teni] sarıya çalan beyazlıkta, eti ve sakalı hafifti. Gözleri ilâhî nurdan adeta güneş ve ay gibi parlardı. Sanki bu hâl şu anda gözümün önündeymiş gibidir. Zannederim bu durum benden başkasına da keşfolunmamıştır. Hamd Allah'a mahsustur.

Meşâyihtan birinin bir müridi vardı. Şeyhinin üzerinde kalkan büyüklüğünde bir nur görürdü. Başkası onu görmezdi. Çünkü inançlı bir gözle bakmak başkalarına gizli olan güzellikleri [insana] gösterir.

Hz. Şeyh'in yüzünde görülen güçlü heybet ve yüzünü kaplayan ezici azamet sebebiyle ilk ve orta zamanlarında ona bakmaya güç yetmezdi. Bu, onun

kalb-i şerîfine vârid olan tecellîlerin belirtilerindendi. **[201[b]]** Çünkü her kap içinde olanı sızdırır. Sonra işinin ve ömrünün sonlarında letâfet ve îtidâlin galip gelip cemâl nurlarının [kendisini] kaplamasıyla sanki sırf nur hâline geldi. Çünkü birinci hâl küllî fenânın ve celâl tecellîsinin neticelerindendir. İkincisi ise ilâhî (illî) bekâ ve cemâl tecellîsinin alâmetlerindendir. İki hâl arasında büyük fark vardır. Düşün ki öd ağacı (ûd-i hindî) kendi varlığını yok edene kadar duman verir. Sonra öyle bir hâle gelir ki güzel kokusu kalır, fakat dumandan eser görülmez. Bunu bil, ben sana kalemin ta kendisiyle işâret ettim. Bilakis zifiri karanlık ve suyu bol kuyudan âb-ı hayât çıkardım.

Vaaz veya başka bir iş için dışarı çıktığında selefin yürürken gözettiği edebe uyarak, Osman'ın (ra) hayâsı ile amel ederek ve insanların hoşa gitmeyen hâllerinden gözünü sakınarak sadece ayakkabısının üzerine bakardı. [Etrafa] göz ucuyla bakardı. Gelip geçen müslümanlardan biri selam vermeye veya almaya hazırlanırsa hafifçe ona yönelir, selam verir ya da mukabelede bulunurdu. Aksi hâlde vakarla yürürdü. Çünkü hızlı yürümek mü'minin değerini giderir.

Vaaz sırasında insanlara bakmaz, bilakis gözlerini kapatır ve öylece hitap ederdi. Sülûk ehli vâizlerin edebi budur. Keza ders sırasında nüshaya bakmaz, bilakis ezberden anlatır ve muhâtaba bakardı. [Allah'ın kudretinin] eserlerine bakmayı sever ve ﴿سَنُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْآفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ﴾ "Onlara âyetlerimizi ufuklarda ve kendi nefislerinde göstereceğiz."[1] âyetini okurdu.

[202[a]] Müntesiplerinden birinin sarığına konulmuş bir çiçeğe gözü ilişse onun ziynetinden sakınıp kokusu ile yetinerek mutlaka çıkarılmasını ve terk edilmesini emrederdi. Arapça "الزَّهْرُ (çiçek)" gül, şakayık, nergis, reyhan ve benzerleri gibi kendisine Farsça "şükûfe" denilen şeydir. Hz. Şeyh büyük bir sarık sarardı. Kendisi ile beraber olduğum sürece sarığının üzerinde hiçbir gül ve çiçek görmedim.

Sultan IV. Mehmed bayram gecesi kendisine vaaz edip öğüt vermesi için onu dâvet etti. O da istenileni yerine getirdi. Sonra onu özel meclisine dâvet etti. Huzuruna varınca o (IV. Mehmed) ayağa kalktı ve musâfaha için elini uzattı. Hz. Şeyh de onunla musâfaha etti ve kendisine sadece bir

1 Fussılet, 41/53.

defa baktı. Ben onun yakınındaydım. Onun bu durumunu düşündüm. Bildim ki Allah'a nazar eden göz, zarûreti karşılayacak kadarın dışında, O'ndan başkasına bakmaz.

Ömrünün sonlarında beşeriyet icabı gözünün zayıflaması sebebiyle Farsça "çeşmek (gözlük)" denilen şeyi kullandı.

Boş ve faydasız şeyleri dinlemezdi. Bilakis yoldan geçerken ve evindeyken böyle bir şey işitse zikirle meşgul olurdu. Hz. İmâm-ı Âzam'ın duçar olduğu gibi bir veya iki defa böyle bir durumla karşılaştı ve sabretti. Şöyle ki kendisi sultanın nedimlerinden önde gelen birinin dâvetinde bulunmuştu. Meclis-te *Mesnevî* sahibi Mevlânâ Celâleddin'in (ks) tarikatından iki şahıs vardı. Hz. Şeyh'ten bu iki şahsın, kendisine Farsça "ney", üfleyenine de "neyzen" denilen sazı üflemesi için izin istediler. **[202[b]]** Hz. Şeyh sustu. Tekrar izin istediler, yine sustu. Başlarında bulunan kimse "Sükût izin sayılır." dedi ve üf-lenmesini emretti. O iki şahıs baba-oğul idiler. Baba olan sakalına ve ellerine kına yakmış bir pîr-i fâni idi. Oğlu ney üfledi, o da bazı şiirler okudu. Biz de o mecliste hazır bulunuyorduk. Bu okuyucunun kibrine, hiçbir yönden ken-disiyle münasebeti olmayan bir şiiri okumaya girişmesine ve dünyevî mak-satlarla kına yakmasına hayret ettim. Hz. Şeyh o meclisten kalktıktan sonra "Nasıl olur da benden harama izin sâdır olur?" dedi. Ardından da "Sazlarda ve çalgılarda zevk arayan bir topluluğa hayret!" diye ekledi.

Eserlerinden birinde bu konunun tafsilâtı üzerindeki perdeyi kaldırarak şöyle der: "Güzel sesi dinlerken (semâʿ) tabiatı mütalaadan doğan meyil, şehvettir. Semâʿ sırasında nağmeleri ve melodileri mütalaa sırasında nefis-ten meydana gelen meyil, hevâdır. Semâʿ sırasında Hak Teâlâ'nın fiillerinin nûrunu mütalaa sebebiyle kalpten doğan meyil, aşktır. Hak Teâlâ'nın sıfat-larının nûrunu mütalaa sebebiyle ruhtan doğan meyil; muhabbet, huzur ve sükûndur. Hak Teâlâ'nın zâtının nûrunu müşâhede sebebiyle sırdan do-ğan meyil ünstür. Aksi hâlde öyle semâʿ vardır ki haram olduğunda şüphe yoktur. Çünkü şeytânîdir. Geri kalanı ise mutlak olarak helâldir. Çünkü rahmânîdir."

Ben derim ki: Bundan mûsiki âletlerinin haramlığının içki ve zinâ gibi aynî olmadığı anlaşılmaktadır. **[203[a]]** Avamın yaptığı gibi onlardan

alınan lezzetin tabiat ve nefis mertebesinden olmak sûretiyle oyun ve eğlence maksadıyla kullanılırsa haram olur. Onlardan alınan lezzet, bu şekilde değil de kalp, ruh ve sır mertebesinden olması ya da cihâdda ve hac yolunda davul çalmak gibi bunu gerektiren bir maslahat için olması sûretiyle kullanılırsa mubah olur. *Mesnevî* sahibinin yaptığı da bu türdendir. Bu, onun peşinden gidenler için ise delil değildir.

Ney ve benzerlerinden alınan tat gelip geçicidir. Asıl maksat tevhiddir ki onun tadı (zevk) zâtî ve kalıcıdır. Kim bu küllî zevke ulaşırsa mutlak olarak cüz'î zevklere ihtiyaç duymaz. Buradan Türkçe ilâhiler veya Arapça kasîdeler okumanın ancak sakini harekete geçirmek, hareket edeni de teskin etmek için olduğu anlaşılır. Çünkü bunlar demiri ısıtmak için kullanılan körük gibidir. Fakat bunlar meşhur olma sebeplerinden olduğundan, bu işin ehli kavvâl ve dinleyici kalmadığından Hz. Şeyh vefatından üç yıl önce bunları terk etti. Bana da terk etmemi emretti. Ârifler bu kötü zamanda ilâhi okumayı şöhret ve hicâb saydıklarına göre, tam meşhur olma ve avamın toplaşmasına sebep olan ney ve benzerleri hakkında ne düşünürsün?

Mesnevî'de der ki:

که اشتهار خلق بند محکمست   در ره این از بند آهن کی کمست

Halk arasında meşhur olmak sağlam bir bağdır
Bu bağ bu yolda demir bir bağdan aşağı mıdır[1]

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: **[203b]** "إِنَّ الْعَبْدَ لَيَنْتَشِرُ لَهُ مِنَ الثَّنَاءِ مَا بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ، وَلَا يَزِنُ عِنْدَ اللهِ جَنَاحَ بَعُوضَةٍ / *Bir kulun övgüsü doğu ile batı arasında yayılır, fakat onun Allah katında sineğin kanadı kadar ağırlığı/değeri yoktur*."[2] Nitekim *Hayâtü'l-Hayevân*'da böyle geçmektedir. Kuşeyrî de "İstidrâc, mekr korkusu olmadan ünün (zikr) yayılmasıdır." der.

Zaman o hâle geldi ki her şair muhakkık şeyhleri taklit ederek bir ilâhi yazıyor, meclislerde sarhoşlar zikir söylüyor, tevhid halkasına şeytanlar giriyor. Şairlerden daha beteri meşâyih görünümünde olanlardır. Onlar ilâhiler söylerler ve kendileri hakkında yalan iddialarda bulunurlar. ﴿أُولَئِكَ حِزْبُ الشَّيْطَانِ أَلَا إِنَّ حِزْبَ الشَّيْطَانِ هُمُ الْخَاسِرُونَ﴾ "İşte

1 Mevlânâ, *Mesnevî*, I, 1546. beyit.
2 Bk. Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, I, 251 (673).

onlar şeytanın taraftarlarıdır. İyi bilin ki, şeytanın tarafında olanlar ziyana uğrayanların ta kendileridir."[1] Ticaretlerinde ziyan etmişlerdir. İnsanlar nezdinde meşhur olmalarını, yanlarında insanların toplanmasını ve sahte ilâhiler yazıp söylemelerini kazanç ve Allah Teâlâ'ya yaklaşma sebepleri zannettiler. Ama ﴿وَبَدَا لَهُمْ مِنَ اللّٰهِ مَا لَمْ يَكُونُوا يَحْتَسِبُونَ﴾ "Allah tarafından hiç hesap etmedikleri şeyler karşılarına çıktı."[2] Dünyanın kendilerine açılmasının emârelerini gördüklerinde ﴿قَالُوا هٰذَا عَارِضٌ مُمْطِرُنَا بَلْ هُوَ مَا اسْتَعْجَلْتُمْ بِهِ﴾ "Bu, bize yağmur getiren bir buluttur, dediler. Hayır, o sizin acele gelmesini istediğiniz şeydir." Acele gelmesini istediğiniz şehvetlerdir. ﴿رِيحٌ فِيهَا عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ "İçinde elem dolu azâbın" hidâyet yolundan ayrılma azâbının "bulunduğu bir rüzgârdır."[3] O hevâ rüzgârıdır. ﴿تُدَمِّرُ كُلَّ شَيْءٍ بِأَمْرِ رَبِّهَا﴾ "O, Rabbinin emriyle" güzel ahlâktan "her şeyi yerle bir eder." Her mazharın bir rabb-i hâssı vardır ki o, kendisi hakkında müessir olan Rabbinin ismidir. ﴿فَأَصْبَحُوا لَا يُرَى إِلَّا مَسَاكِنُهُمْ﴾ "Derken evlerinden başka hiçbir şeyleri görünmez hâle geldiler." Yani onların kendileri ahlâk, âdâb ve sâlih amellerden boş; kalpleri ise sıdk, ihlâs, rızâ ve teslimiyetten uzak hâle geldi. Burada bir işaret daha vardır ki o da buradaki "evler"in onların kabirleri ve kabirlerinin üzerine bina edilen yüksek kubbeler olması, bunları gören kimsenin de onların içinde Allah Teâlâ'nın evliyasından bir velînin bulunduğunu zannetmesidir.

[204a] ﴿كَذٰلِكَ نَجْزِي الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ﴾ "İşte biz, suç işleyen toplumu böyle cezalandırırız."[4] Onlar haktan yüz çeviren ve bâtıla yönelen kimselerdir. Bu yüzden yaptıklarının karşılığı hak ve mâna değil, bâtıl ve sûret olmuştur. Yardımsız kalıp zelil olmaktan Allah'a sığınırız.

Hz. Şeyh hak söze kulak verirdi. Bazen küçük çocuklarından biri kendisinden okurken ona bir şey söyler, o da onu dinler, sonra "Sözün tamam oldu mu?" diye sorardı. O da "Evet" derdi. Bunun üzerine "Oku!" derdi. Böyle yapması öğretme konusunda ona genişlik tanımak, zorlamaya tahammülü olmayan bir sabî olması bakımından onun gönlünü ferah tutmak içindi.

---

1 el-Mücâdele, 58/19.
2 ez-Zümer, 39/47.
3 el-Ahkâf, 46/24.
4 el-Ahkâf, 46/25.

Hz. Şeyh'in hâline vâkıf olmayan mukallid tâbilerinden bazıları, onun hakkında Allah Teâlâ'nın münâfıkların sözü olarak aktardığı ﴿وَيَقُولُونَ هُوَ أُذُنٌ﴾ "O (her söyleneni işiten) bir kulaktır, diyorlardı."[1] şeklindeki sözü söylerlerdi. Bu söz "Muhammed (sa), hakkında söylenilen her şeyi işitiyor." demektir. Bu sözü onlar yermek için söylüyorlardı. Sonra Allah Teâlâ bu sözü onu methetmeye ve övmeye hamlederek şöyle buyurdu: ﴿قُلْ أُذُنُ خَيْرٍ لَكُمْ﴾ "De ki: O, sizin için bir hayır kulağıdır."[2] Bunun mânası şöyledir: Evet, o kulaktır, fakat ne güzel kulaktır. Özrü dinleyip de kabul eden, etmeyenden elbette daha hayırlıdır. Çünkü bu haslet ancak kerem ve güzel ahlâktan neşet eder.

"Bilmezden/görmezden gelmek ulu kimselerin ahlâkındandır." denilmiştir. "اَلْمُؤْمِنُ غِرٌّ كَرِيمٌ وَالْمُنَافِقُ خِبٌّ لَئِيمٌ / *Mü'min saf ve kerem sahibidir. Münâfık ise aldatıcı, alçak ve cimridir*."[3] Ancak Hz. Şeyh hâlinin başlarında ve ortalarında müridlere sert davranırdı. Bu ise defalarca uyardıktan sonra olurdu.

Zikir gecelerinden birinde bazı müridler hazır bulunmamıştı. Meclis tamam olduktan sonra onları çağırttı. Onlar mâzeretlerini söylediler. Her birinin ileri sürdüğü mâzereti kabul etti. Sıra zarif bir kimse olan Mehmed ed-Debrevî'ye gelince **[204ᵇ]** ona "Bu gece meclisi niçin terk ettin?" diye sordu. O da "Sultanım, nefs-i emmâreme uydum." diye cevap verdi. Onu dinlemedi. Bilakis "Mürid olan kimsenin her zaman nefsinin hevâsına uyması gerekmez." dedi. Nefsini kırmak, serkeşliğini aşağılamak ve toparlanmasını sağlamak için onu yüzüstü yatırdı ve değnekle cezalandırdı.

Bir defa bunun benzeri benim ve arkadaşım Karinâbâdlı Seyyid Mehmed'in başına geldi. Şöyle ki Hz. Şeyh'in Abdullah adında zihni ve öğrenmesi çok yavaş küçük bir oğlu vardı. Hz. Şeyh onu okutma işini bana ve mezkûr arkadaşıma vermişti. Günlerden birinde bazı meşguliyetler yüzünden onun dersi unutuldu. Hz. Şeyh ikindiden sonra onu yanına çağırdı. Dersini bilemeyince sebebini sordu. O da "Onlar bana bugün bir şey öğretmediler." dedi. Bunun üzerine bizi yanına çağırdı ve değnekle te'dib

1 et-Tevbe, 9/61.
2 et-Tevbe, 9/61.
3 Tirmizî, "Birr", 41; Ebû Dâvûd, "Edeb", 5.

etti. Allah'a yemin olsun bundan dolayı ne yüzümün rengi değişti ne de gönlümde bir değişiklik oldu. Bu durum vaktin hükmü gereğiydi. Birkaç gün sonra Seyyid Abdullah vebadan öldü. Arkadaşım Rumeli beldelerinden Siroz'a halife tayin edildi ve orada vefat etti.

Hz. Şeyh ilk ve orta zamanlarında dervişlerden özel kavvâlini dinlerdi (semâ'). Hz. Hüdâyî'nin ilâhilerini ve Şeyh-i Ekber'in (kaddesallahu esrârahum) kasîdelerini severdi. Kavvâl bir gün Hüdâyî'nin Türkçe ilâhilerinden birindeki,

Fâni vücûdu terk eden
Bulmaz mı hakkânî vücûd[1]

sözüne gelince Hz. Şeyh çok ağladı.

Şöyle derdi: "Hüdâyî'nin ilâhileri urûc ve nüzûl bakımından sülûkün mertebelerine (atvâr) göre vârid olmuştur."

[205[a]] Bir gün bana "Meclisinde kavvâl mutlaka bir şey okuyacaksa Bursalı Üftâde'nin, Üsküdarlı Hüdâyî'nin ve Yûnus Emre'nin (kaddesallahu esrârahum) şiirlerini seç. Çünkü onların şiirleri tamamen hakkânî ve sırf kemâlîdir. Başkalarının şiirleri ise böyle değildir. Çünkü onlar cemâl ve celâl ile karışıktır. İznikli Eşrefoğlu'nun şiirleri bunlardandır." dedi.

Yine şöyle dedi: "Yûnus Emre'nin şiirleri çoğunda selâset olmayan Türkçe şiirler olsa da onlardan kemâl kokusu alınır. Onun zâhir bakımından ümmî olması itibarını zedelemez. Çünkü maksat hangi yoldan olursa olsun Allah Teâlâ'yı ma'rifettir. Allah Teâlâ ise bir kimseye ilim vermeden dost edinmez. Öğretmenin de farklı yolları vardır. Bu yollar bir yere ulaşır ki o yer öğretmenin neticesidir."

İmam Gazzâlî *Şerhu'l-Esmâi'l-Hüsnâ*'da şöyle der: "Kim Allah Teâlâ'yı tanırsa diğer zâhirî (resmî) ilimlerde kavrayışı zayıf, onları beyanda dili tutuk ve yetersiz olsa bile hakîmdir (hikmet ehlidir)."[2]

Hz. Şeyh ezân okunurken sözünü keser, mütalaayı bırakır ve ezânı dinlerdi. Ezânı ilk duyduğunda "لَبَّيْكَ يَا دَعْوَةَ الْحَقِّ / Buyur, ey Hakk'ın

---

1 Mehmed Gülşen, *Külliyyât-ı Hz. Hüdâyî*, s. 63.
2 Gazzâlî, *el-Maksadü'l-Esnâ*, Dımaşk 1420/1999, s. 99.

daveti!" der ve sonuna kadar ezâna icâbet ederdi. Magosa Kalesi'nde genç bir müezzin vardı. Hz. Şeyh'in evinin yakınında bir camide ezân okurdu. Davudî, gür ve çok tesirli bir nefesi vardı. Hz. Şeyh onun sesini çok beğenir ve ezânını severdi.

[205b] Son zamanlarında imamın mûsiki makamları ile okumasından hoşlanmazdı. Çünkü o her türlü hareketlerden, duruşlardan ve lezzete sebep olacak şeylerden fâni olmuştu. İlk dönemlerinde nefesli bir saz işitti, ağladı ve ona hâl galebe etti. Tıpkı yüce sır ve mânaların çok vârid olmasından dolayı Hz. Mevlânâ'ya galip olduğu gibi.

Cüz'î ve küllî seslerden her birinde ilâhî hakikatlerden bir hakikate remiz vardır. Nitekim muhakkık âşık (Mevlânâ) şöyle der:

بشنو از نی چون حکایت میکند   از جداییها حکایت میکند

Dinle neyden ki hikâye etmede
Ayrılıklardan şikâyet etmede[1]

Onun sesi şikâyet değil ancak hikâye etmekten ibârettir. Çünkü âşığın lisanının hikâye etmekten başkasına tahammülü yoktur. Bu yüzden yine birinci ciltte şöyle der:

من ز جان جان شکایت میکنم   من نیم شاکی روایت میکنم

Ben canlar canından şikâyet ediyorum
[Aslında] şikâyetçi değilim, hikâye ediyorum[2]

Hz. Şeyh gür ve yüksek sesli idi. İlk ve orta zamanlarında imâmete geçer ve büyük bir heybetle okurdu. Onun kırâatinin benzerini asla kimseden dinlemedim. Zikir meclisinde kavvâl ile birlikte gür ve heybetli bir sesle ilâhi okurdu. Bir defasında benim ve yanımda bulunan zâkir kavvâllerin ön tarafına (yüzüne) öyle bir çarptı ki burundan kan geldi. Onun zikir meclisine tâkat yetmezdi. Ömrünün sonlarında bunların hepsinden el çekti.

Başkasının imam olmasından ve mûsiki makamı olmaksızın okumasından hoşlanırdı. İmâmete geçmesi gerektiği durumda nağmesiz ve tam îtidâl üzere okurdu. Öyle ki kâtip dilese [onun okuduklarını] yazabilir ve

1 Mevlânâ, *Mesnevî*, I, 1. beyit.
2 Mevlânâ, *Mesnevî*, I, 1781. beyit.

harflerini saymak istese sayabilirdi. **[206a]** Kur'an'da emredilen tertîl ile kastedilen de budur.

Şeyh-i Ekber'in (ks) "zikir hoş bir nağme ile olursa, güzel sûrete bakışta olduğu gibi onun da nefiste bir tesiri olacağına" dair sözüne gelince, bu ancak mübtedî ve mutavassıt içindir. Bu yüzden Ebû Hanîfe ve seleften bir topluluk nağme ile kırâati mubah görmüştür. Çünkü bu, kalbin rikkatine ve haşyet meydana gelmesine sebep olur. Lahn (nağme) ise terennüm etmek, sesi titretmek/nağmeli ses çıkarmak ve okurken sesi güzelleştirmektir. Müntehîye gelince onun dışarıdan gelen lezzetlere ihtiyacı yoktur. Bu iki makamı birbirinden ayır. Çünkü bizim sözümüzde şüphe ve yalan yoktur.

Hz. Şeyh'in ezân okuduğunu işitmedim.

Rasûlullah'ın (sa) bizzat ezân okuyup okumadığı konusunda ihtilâf edilmiştir. Bazıları okuduğunu söylemiştir. Bir seferde devesinin üzerinde ezân okumuş, kâmet getirmiş, ashâb da develeri üzerinde oldukları hâlde onlara namaz kıldırmıştır. Namazı îmâ ile kıldırmış, secdeyi rükûdan daha aşağı yapmıştır. Böyle yapması yağmur ve çamur sebebiyledir. Rasûlullah'ın (sa) ezân okumadığı, Bilâl'e [ezân okumayı] emrettiği de söylenmiştir. Nitekim *İnsânü'l-Uyûn*'da böyle geçmektedir.

Şeyh İzzeddin b. Abdüsselâm der ki: "Ezân okumaması, onun (as) bir ameli işlediğinde onda sebat edip devamlı olarak yapmasından dolayıdır. O, risâleti tebliğ etmekle meşgul olduğundan bunun için vakit bulamazdı. Bu, tıpkı Hz. Ömer'in (ra) 'Halifelik olmasaydı mutlaka ezân okurdum.' demesi gibidir."

Ben derim ki: Hz. Peygamber'in (as) şâri' olması bakımından bir defa bile olsa ezân okuduğu sâbit olsaydı, vârisleri de onun izinden gittikleri için onlar hakkında da sâbit olurdu. Çünkü onlar onun (as) sünnetlerinin her birinde özel bir tecellî olduğunu kesin olarak bildiklerinden sünnetlerini uygulamayı severler. Görmez misin ki **[206b]** Hz. Şeyh-i Ekber biri dışında Hz. Peygamber'in (as) bütün sünnetlerini uygulamıştı. O sünnet ise Hz. Peygamber'in (as) bazı günlerde damadı Ali'nin (ra) evinde kaylûle yapmasıdır. Hz. Şeyh[-i Ekber]'in ise evli bir kızı yoktu ki evine varıp ziyaret etsin ve orada uyusun.

Zannederim ki biri dışında bütün sünnetleri yerine getirmek, Şeyh-i Ekber'e verilen hatmiyyet mekânına ait Ekberî imtiyazlardandır. Yani o Muhammedî velâyetin hâtemi idi. Bu makam ondan önce ve sonra kimseye verilmedi. Bu sebeple -mübârek kitaplarının da şâhitlik ettiği üzere- Allah, başkasından ızhâr etmediği hakikat ve sır (hakâyık ve esrâr) ilimlerini ondan ızhâr etti. Onun zamanına kadar selef, hakikatleri ne ibâre ile ne de yazarak açıklamaya izinli değillerdi. Bilakis işaretlerle ve remizlerle yetindiler. *İhyâü'l-Ulûm* ve benzerleri gibi onların ortaya koydukları eserlerin çoğu ma'rifetlerin lisanıdır (ma'rifet konularını dile getirmekten ibârettir). O, hatmiyyet makamına erdiği (tahakkuk) için Bâyezîd-i Bistâmî ve başkalarından daha büyüktür. Bir sünneti yerine getirmemiş olmasında -bir derece bile olsa- nebî ile velî, tâbi olunan ile tâbi olan arasındaki farka işaret vardır.

Hz. Şeyh hakkı söyler, bunun sultanın meclisinde, vaaz meclislerinde ve benzeri yerlerde olmasına aldırmazdı. Konuşmaya başladığında mecliste bulunanları hayrete düşürecek şekilde sözü peş peşe sıralardı. Sohbet meclisi vaaz meclisinden daha toplu olurdu. Allah bitmesini dilemedikçe onun değerli kelâmı sona ermezdi. Sultan'ın (II. Süleyman) hocası Arabzâde diye meşhur Abdülhalim Efendi -ki zamanında ilim ve faziletle tanınan bir kimseydi- şöyle demiştir: **[207[a]]** "Biz bunca ilme rağmen sultanın meclisinde ve ileri gelenler istişâre için toplandığında konuşmaya gücümüz yetmiyor. Dilimize Allah'ın kitabından ve Rasûlü'nün sünnetinden bir şey gelmiyor. -Şeyhim ve senedim hazretlerini kastederek- Allah şeyhe bereket versin, bulunduğu mecliste herkesin önüne geçiyor, sanki daha önce hiç duymadığımız şekilde âyet ve hadisleri izah ediyor. Bütün sözleri Kur'an'a dayanıyor." demişti.

Ben derim ki: Bunun sebebi Hz. Şeyh'in ilminin huzûrî olması, zâhir (rüsûm) âlimlerinin ilminin ise husûlî olmasıdır. Hâzır olan ise gâib olmaz. Çünkü zâtîdir. Dışarıdan hâsıl olan ise bunun aksinedir. Çünkü o gelir ve gider. Allah evliyasını ilham ile destekler de onlar ezberde tutmaya ve tahsil etmeye ihtiyaç duymazlar. Allah onlardan razı olsun ve bizi onlardan kılsın.

Hz. Şeyh'in sözlerinde asla yapmacıklık yoktu. Çünkü bütün işlerinde gösterişten hoşlanmazdı.

Kendisinden Fars dilinde hiçbir konuşma sâdır olmamıştır. Bunun sebebini bizzat kendisinden işittiğime göre şöyle ifade etti: "Kostantiniyye'de şeyhimle (Zâkirzâde Abdullah Efendi) küçük bir kayığa bindim. Gemici Farsça beyitler okumaya başladı. Hz. Şeyh (Zâkirzâde) bana 'Oğulcuğum, bu topluluğun diline düşen bir ilmi öğrenme!' dedi. Kayıkçılar rezalet, sefalet ve sefahatleri ile meşhurdular." (Hz. Şeyh) dedi ki: "Şeyhimin lisanından bu sözü işittiğimden beri Farsça öğrenmek hiç hatırıma düşmedi." Onun şeyhi Zâkirzâde diye meşhur olan Abdullah Efendi'dir.

[207b] Ben derim ki: Hz. Şeyh'in "Halk Arap ve Acem (Arap olmayan) olmak üzere ikidir. Dil Arapça ve Acemce olmak üzere ikidir. Yurt da cennet ve cehennem olmak üzere ikidir. Cennet ehline Arap dili, cehennem ehline Acem dili verilmiştir." dediğini işittim.

Eğer dersen ki: Hz. Peygamber'in (as) "لِسَانُ أَهْلِ الْجَنَّةِ الْعَرَبِيَّةُ وَالْفَارِسِيَّةُ الدَّرِيَّةُ / *Cennet ehlinin dili Arapça ve Derî Farsçasıdır*."[1] hadisi hakkında ne dersin? Bu hadis tartışmasız sahih kabul edilmiştir. *el-Kâfî* ve benzeri muteber kitaplarda zikredilmiştir. Hz. Mevlânâ da Fars dilini öğrenmeye ve konuşmaya teşvik etmiştir. Nitekim şu beyti buna delâlet etmektedir:

فارسی گو گرچه تازی خوشترست　　عشق را خود صد زبان دیگرست

Arapça daha hoşsa da sen Farsça söyle
Zaten aşkın daha başka yüzlerce dili var[2]

Hâfız'ın şu sözleri de onu destekler:

خوبان پارسی گو بخشندگان عمرند　　ساقي بشارتی ده پيران پارسا را

Farsça konuşan güzeller insan ömrüne ömür katar
Haydi sâkî, zâhid pîrlere müjde ver[3]

Bu ikisi şeriat ve hakikat âlimlerinin ulularındandır. Sözlerinin mutlaka sahih bir izahı vardır.

Ben de derim ki: Hadiste ve bu iki beyitte Acem dili değil, Farsça zikredilmiştir. Fars dili Acem dilinin bir parçasıdır. Çünkü "Acem" kelimesi

1 Bk. Aliyyü'l-Kârî, *el-Esrâru'l-Merfûa*, s. 273; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, I, 53.
2 Mevlânâ, *Mesnevî*, III, 3842. beyit.
3 Hâfız, *Dîvân*, İstanbul 1257, s. 4 (Bazı nüshalarda bu beyit eksiktir).

mutlak olarak söylendiğinde Arapça dışındaki muhtelif dilleri içine alır. Arap dilinin mukabili Acem dilidir, yoksa onun bir kısmı olan Farsça değildir. İstisnâ yoluyla onun cennet ehlinin dili olması câizdir.

Konunun tahkiki şöyledir: Allah Teâlâ Acem dillerinden Farsçayı Arapçaya eklemiştir. Onların otuz iki harf olduğunu söylemeleri de buna delâlet eder. **[208[a]]** Çünkü Arap harflerinden oluşan alfabe yirmi sekiz harftir. Bunlara Acem harflerinden dört harf eklenmiştir. Bunlar "ژ" ,"چ" ,"پ" ve "گ" harfleridir. Toplamı dişlerin ve iki eldeki on parmağın mafsalları sayısınca otuz iki harf olur. Böylece Fars dili cennet ehlinin lisanına eklenmiştir. Bu yüzden Acem ârifleri Farsça konuştular, divanlar tertip ettiler ve insanları Farsçaya teşvik ettiler. Aksi hâlde evliyanın büyüklerinden olan kimselerin cehennem ehlinin dilini konuştuğu ve Allah'ın onlara bunun hakikatini göstermediği nasıl düşünülebilir?

Es'iletü'l-Hikem'de der ki: "Kur'an'ın levh-i mahfûz mertebesinden dünya semâsındaki beytü'l-izze mertebesine indiği gece bütün meleklerin kendilerinden geçmesinin hikmeti nedir? Cevap: Allah Teâlâ rahmet ile konuştuğu zaman Farsça konuşur. Farsçadan maksat, Süryânice veya İbrânice olsun Arapça dışındaki lisandır. Azap ile konuştuğu zaman ise Arapça konuşur.[1] Melekler Muhammedî Arapçayı işitince bunun bir ceza olduğunu zannettiler ve kendilerinden geçtiler."

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de Yûsuf sûresinin başındaki şu âyetin tefsirinde şöyle der: ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ﴾ "Biz onu," hakikatlerine, mânalarına, sırlarına ve işaretlerine "akıl erdiresiniz diye Arapça" Arap dili ile "bir Kur'an olarak indirdik."[2] Yani okunması için ona Arapça kisvesi giydirdik. Çünkü o sizin dilinizdir. Nitekim Tevrat'ı ehlinin dili olan İbrânice, İncîl'i de Süryânice dili ile indirdik. Bununla Allah Teâlâ'nın kelâmının kelâm olmasında harflerin, seslerin ve dillerin kisvesinden münezzeh olduğuna işaret etmektedir. **[208[b]]** Fakat halk onun mânalarını akletme hususunda harflerin ve dillerin kisvesine ihtiyaç duyarlar."

---

1 Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada parantez içindeki kısım eksiktir: والجواب: إن الله تعالى إذا تكلم بالرحمة تكلم (بالفارسية. والمراد بالفارسية لسان غير العرب، سريانيا كان أوعبرانيا. وإذا تكلم) بالعذاب تكلم بالعربية.

2 Yûsuf, 12/2.

Burada Allah Teâlâ'nın Arapça dışında konuştuğuna da işaret vardır. O da yahudilerin dili olan İbrânice ve hristiyanların dili olan Süryânicedir. O'nun Derî Farsçası ile konuşup konuşmadığına gelince, muteber kitaplarda bunu göremedim. Allah'ın her gün iki defa "چه کنم با این گنهکاران جز آنکه بیامرزم جز آنکه بیامرزم (Bu günahkârlara ne yapayım, bağışlamaktan başka, bağışlamaktan başka)"[1] dediği şâyi olmuştur. Doğrusunu Allah bilir.

"ed-Deriyye" kelimesi "Der"e mensup mânasınadır. Der, Şîraz'ın nâhiyelerinden bir nâhiyedir. Halkı bu dilde (Farsça) fesahat ve belâgatla mevsufturlar. Tıpkı bazı Arap kabîlelerinin Arap dilinde böyle oldukları gibi. Ya da bu kelime kapı mânasındaki "der"e mensup anlamındadır. Bu kapı Fars krallarından Behrâm-ı Gûr'un (ö. 438) kapısıdır. Çünkü o ferman ve benzerlerinin fasih Farsça ile yazılmasını emrederdi. Bu sebeple onun kapısına nisbet edilmiştir.

Hâsılı ilâhî kitapların en üstünü olan Kur'an'ın Arapça olarak inmesinden dolayı Arapça Farsçadan daha üstün olsa da, deliller fasih Farsçanın cennet ehlinin dilinden olduğuna delâlet etmektedir. Allah Teâlâ tecellî ve nüzûl (tenezzülât ve istirsâlât) mertebesinde her dil ile konuşmuştur. Fakat bundan dolayı her dilin cennet ehlinin dili olması gerekmez. Tıpkı her dili konuşanların cennet ehlinden olması gerekmediği gibi.

Az önce zikrettiğimiz üzere Arapça daha üstün olduğu için ve bu zamanda Fars dilini hem bayağı kimseler hem de şerefli kimseler kullandığından Hz. Şeyh galip olana göre hareket ederek Arapçayı seçmiştir. **[209[a]]** Yoksa Hz. Peygamber (as) câiz olduğunu beyan etmek ve Arapçaya katmak üzere az da olsa Farsça konuşmuştur. Onun dilinden dökülen elbette cennet ehlinin lisanıdır.

Ebû Hüreyre'den (ra) rivayete göre o şöyle demiştir: Rasûlullah (sa) benim karın ağrısından şikâyet ettiğimi gördü. Bana "رَآنِي رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا أَشْكُو مِنْ وَجَعِ بَطْنِي، فَقَالَ لِي: يا أبا هُريرةَ، أز شكم درد؟ يَعْنِي "أَيُوجِعُكَ بَطْنُكَ؟ قُلْتُ: نَعَمْ يَا رَسُولَ اللهِ، قَالَ: قُمْ فَصَلِّ؛ فَإِنَّ فِي الصَّلاةِ شِفَاءً

1 Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada şu ifade eksiktir: چه کنم با این گنهکاران جز آنکه بیامرزم جز آنکه بیامرزم.

dedi. Yani "Ey Ebû Hüreyre, karnın mı ağrıyor?" dedi. Ben de "Evet, yâ Rasûlallah." dedim. O da "قُمْ فَصَلِّ فَإِنَّ فِي الصَّلاةِ شِفَاءً / *Kalk, namaz kıl. Çünkü namazda şifâ vardır*." buyurdu.[1] Nitekim İbnü'r-Rûmî'nin *el-Esrâru'l-Muhammediyye* adlı eserinde böyle geçmektedir.

Bu konunun bu üslûp üzere kalıba döküldüğünü görmedim. Fakat Allah bana yol gösterdi de bu konudan bazı kalp ehline gizli kalmış şeyleri ortaya çıkardım.

Hz. Şeyh her gün Kur'an'dan bir cüz okurdu. Ömrünün sonuna kadar buna devam etti. Kezâ sülûkünün başlarında şeyhinin kendisine telkin ettiği virde de devam etti. Bana da günde bir cüz Kur'an tilâvet etmemi tavsiye etti. Ben de şimdi ona devam ediyorum. Hamd Allah Teâlâ'ya mahsustur.

Her meclisin sonunda şöyle derdi: "سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ وَأَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ / Allahım sana hamd ile seni tesbih ederim. Ben şehâdet ederim ki senden başka ilah yoktur. Senden beni bağışlamanı ve tevbemi kabul etmeni dilerim."[2]

Hayret ettiği vakit çoğu zaman sözü "لَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ / *Allah'tan başka ilah yoktur*." ve "سُبْحَانَ اللّٰهِ / *Allah noksanlardan münezzehtir*." demek olurdu.

Celvetiyye tarikatında tavsiye edildiği üzere farz namazların peşinden kırk bir defa Hz. Peygamber'e (as) salavat getirirdi.

Her abdest aldığında ve namaz kılacağı zaman misvak kullanırdı.

[209b] Müezzin "قَدْ قَامَتِ الصَّلَوةُ" dediği zaman "Allah onu (namazı) ikame etsin ve devamlı kılsın." derdi. Sabah namazından önce diğer evrâdla birlikte müsebbiât-ı aşereyi[3] okurdu. Kur'an'ın çoğu ezberindeydi. Kendisini şöyle derken işittim: "Allah beni me'sûr dualardan bir cüzünü, hatta daha fazlasını ezberlemeye muvaffak kıldı."

Birine dua ettiğinde çoğu zaman Türkçe lafızlarla dua ederdi. Asla yapmacık dua etmez, gönlüne ne doğarsa öyle dua ederdi. Duası kapsayıcı ve

---

1 İbn Mâce, "Tıb", 10; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 403.

2 Tirmizî, "Deavât", 39; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 420, 425.

3 Müsebbiât-ı aşere, Hızır'ın (as) Hz. Peygamber'den öğrendiği ve İbrâhim et-Teymî'ye öğrettiği bildirilen, her biri yedi defa okunan bazı kısa sûre, salavât ve dualardan oluşan bir vird. Bk. Ebû Tâlib Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb*, Beyrut 1426/2005, I, 17; Gazzâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 1432/2011, II, 476-479

işiteni hayrete düşüren değişik bir üslûp üzere idi. Çünkü sözleri kendisine mahsus vâridâttandı. Sözlü anlatımı ve yazdıkları ile zamanındaki insanları âciz bırakmış; ilhamı, görüşü ve tedbiri ile herkesten üstün olmuştur. İşte Allah Teâlâ katından telkine mazhar olan böyle olur.

Hz. Ömer'den (ra) rivayet edildiğine göre o "Ey Allah'ın nebîsi, ne oldu da sen bizim en fasih konuşanımız oldun?" diye sormuş, Hz. Peygamber (as), "جَاءَنِي جِبْرِيلُ فَلَقَّنَنِي لُغَةَ أَبِي إِسْمَاعِيلَ / *Cibrîl bana geldi, atam İsmâil'in dilini telkin etti*." demiştir.[1]

Hz. Şeyh nesih ve ta'lik hat yazardı. Yazdığı zaman kalbine vârid olan mânaların yoğunluğundan dolayı kâğıtta beyaz/boş bir yer bırakmazdı. Bir defasında Kırım iklîminin sultanı Selim Giray Han'a geniş ve uzun bir mektup yazmıştı ki öyle bir mektubu ancak onun gibi biri yazabilir. Mektubun girişi şöyleydi:

"Hissiyâtın gizliliklerinde, hayâliyyâtın perdelerinde, vehmiyyâtın hicablarında sırrı akıllardan, anlayışlardan, gözlerden ve nazarlardan gizli, örtülü ve perdeli olanın adıyla. Böyle olduğu için de Allah Teâlâ ﴿لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ﴾ 'Gözler O'nu idrak edemez.'[2] buyurmuştur. **[210ᵃ]** Bu ise ancak zuhûrun kemâli, ortaya çıkmanın tamlığı, açık ve belli olmanın son derecede olmasından dolayıdır. O'nun nûru kemâliyyât tecellîgâhlarında, celâliyyât mazharlarında ve cemâliyyât aynalarında kalplere, basîretlere, ruhlara ve sırlara tecellî etti, bâriz ve münkeşif oldu. Bu yüzden Allah Teâlâ ﴿اَللّٰهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ 'Allah, göklerin ve yerin nûrudur.'[3] buyurdu. Gören gördü, kör olan da kör oldu. ﴿صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ فَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ﴾ 'Onlar sağırdırlar, dilsizdirler ve kördürler. Artık onlar dönmezler.'[4] İmdi…"

Bir gün halifelerinden uzun, hatta çok uzun boylu biri için paragrafları uzun bir hutbe yazdı. Sayfanın bir kenarına da şaka yollu "Bu kısa okuyuşla okunan uzun bir hutbedir." yazdı. O hutbe şu sözlerle başlıyordu: "Hamd zât, sıfatlar, fiiller ve isimlerinin tecellîgâhlarında tecellî eden Allah'a aittir. O, cilâ ve isticlâ mazharlarında kemâl, celâl ve celâlini ızhâr

1 Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, VII, 219 (18703); XI, 490 (32314).
2 el-En'âm, 6/103.
3 en-Nûr, 24/35.
4 el-Bakara, 2/18.

etti. Zâtı, sıfatları, fiilleri ve isimlerinde azamet ve kibriyâ ile eşsiz olan; eserlerinde, hükümlerinde ve tasarruflarında tek ve eşsiz olan (Allah) noksanlardan münezzehtir. O'nun yerde de gökte de ortağı yoktur…"

Bana hilâfet izni verdikten sonra kendisinden bana gelen otuzdan fazla mektup yanımdadır. Bu mektupların bazısı Arapça, bazısı Türkçedir.

كتاب شريف أتى من شريف   بلفظ عجيب وخطّ لطيف

Değerli bir mektup değerli bir kimseden geldi
Hayret verici bir lafızla ve hoş bir hat ile

يا رب اين منشور اقبال از كجا واصل شده
كز وصولش كار مشتاقان بكام دل شده

يا رب اين ديباجهٔ آمال نقش كلک كيست
[210b] كانچه محصول مراداتست از آن حاصل شده

پايدارست از مسلسل خطش ايام حيات
گويى آن زنجير پاى عمر مستعجل شده

نامهٔ فتح است نى نى آيت معجز نشان
ز آسمان بهر نجات خاكيان نازل شده

Yâ Rab! Bu ikbâl/tâlih fermânı nereden geldi
Onun gelmesiyle âşıkların işi gönlün muradına ulaştı

Yâ Rab! Bu emellerin mukaddimesi kimin el yazısıdır
Ki isteklerin neticesi ondan hâsıl olmuştur

Müselsel yazısından dolayı hayat günleri dâimîdir
Çabuk giden ömrün ayağının zinciri gibi olmuştur

Fetihnâmedir, hayır hayır özelliği mûcize olan bir âyettir
Yerdekileri kurtarmak için gökten inmiştir[1]

Hz. Peygamber (sa) yazı yazmaz, fakat yazıları bilir, yazılardan ve sayfaların içinde yazılan şeylerden haber verirdi. Bunun sebebi şudur: Eğer O yazı yazsaydı elbette "Kur'an'ı öncekilerin sayfalarından okudu." denirdi. Nitekim Hak Teâlâ buna şöyle dikkat çekmektedir: ﴿وَلَا تَخُطُّهُ بِيَمِينِكَ إِذًا

1 el-Ankebût, 29/48.

لَارْتَابَ الْمُبْطِلُونَ﴾ "Sen onu (Kitâb'ı) sağ elinle yazmıyordun. (Okuyup yazsaydın) o takdirde bâtıl peşinde koşanlar, şüpheye düşerlerdi."[1] Kalem-i âlâ kâtibi, levh-i mahfûz mushafı olan kimsenin cismanî âletler ile şekilleri canlandırmaya ve ilimleri yazıya dökmeye ihtiyacı yoktur. Bu ümmet hakkında Tevrat'ta "*Onların İncilleri göğüslerindedir*.", yani onlar kitaplarını ezbere bilirler denilmektedir. Nitekim *İnsânü'l-Uyûn*'da böyle geçmektedir.

Es'iletü'l-Hikem'de der ki: "Ümmetler arasında Hz. Peygamber'in (as) ümmeti rûhânîlerdir. Yüce Allah onları İncil'de '*Onların İncilleri göğüslerindedir*.' diye vasfetmiştir. Yazı olmasaydı bile onlar güçlerinin kemâli ve istidatlarının zuhûru sebebiyle Hz. Peygamber'in (as) şeriatının hükümlerini kalpleri ile muhâfaza eder/ezberlerlerdi."

Hz. Şeyh'in mecmualarda dağınık vaziyette pek çok Türkçe ilâhileri vardır. Bu ilâhileri boş bulduğu kâğıtlara yazar, yazdıklarından hiçbirini kendisi için saklamazdı. Bu durum ilk ve orta zamanlarında geçerliydi. Sonra o hâle geldi ki "ilâhî izin" diye ifade edilen içten gelen bir istek (dâiye) olmadıkça bir harf bile yazmaz oldu.

[211a] Bir gün bana bazı tavsiyelerini yazması için kendisine nakışları olmayan sade bir mecmua arz ettim. Bunun üzerine şöyle dedi: "Tavsiyelerin kalbindedir. Yazmaya ihtiyaç yok. Sen amel konusunda gayret göster. Çünkü sûfîler topluluğunun efendisi (seyyidü't-tâife) Cüneyd el-Bağdâdî (ks) 'Bizim bu ilmimiz veya mezhebimiz Kitap ve sünnet ile' -yani amel ile- 'kayıtlıdır.' demiştir. Bu sözün başka bir mânası da vardır: Kalbe gelen vâridât ancak iki şahit ile kabul edilir: Kitap ve sünnet. Kur'an'ın da zahrı ve batnı vardır. Zâhiri, âlimlerin tefsir ettiklerine delâlet eder. Bâtını ise şeriata uygun olması ve şeriatın onun hak olduğuna şâhitlik etmesi şartıyla tahkik ehlinin teyit ve tasdik ettiklerine delâlet eder. Kitap ve sünnetin şahitlik etmediği her hakikat ilhâddır, zındıklıktır. Çünkü Allah Teâlâ ﴿وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ﴾ 'Yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir kitaptadır.'[2] buyurmuştur."

---

1 Câmî, *Dîvân* (*Fâtihatü'ş-Şebâb*), I, 750.
2 el-En'âm, 6/59.

Hz. Şeyh'e çok yazmaktan dolayı durumun gereği olarak bazı vakitlerde bitkinlik ve usanma hâli galebe ederdi. 1091 (1680) yılında ikinci haccından dönüp Kostantiniyye'ye girince bu fakire bazısı Arapça bazısı Türkçe on iki mektup yazmamı emretti. Arapça mektuplar Şeyh Şâhin -ki o Mısır'da şeyhlerin şeyhidir-, Şeyh İbrâhim el-Lekânî ve benzeri Mısır âlimlerinden fazilet sahibi kimselere; Türkçe olanlar ise Mısır valisi, defterdârı ve benzeri Mısır'ın ileri gelenlerine gönderilecekti. Hz. Şeyh'ten vatanına ulaştıktan sonra mektuplar göndermesini ricâ etmişler ve bu hususta ondan sözler almışlardı. **[211b]** O da sözünü yerine getirdi. Mısır âlimleri Hz. Şeyh'in hac seferinde yanında götürdüğü bazı eserlerini istinsah ettiler. Kendisini çok sevdiler ve eserlerine rağbet gösterdiler. Hz. Şeyh'ten tereddüte düştükleri bazı zor meselelerin izahını istediler. Allah Teâlâ'nın izniyle bu meseleler çözüme kavuştu.

Bir gün bana "Bana biraz bezginlik ve bıkkınlık geldi. Seni bir hizmette çalıştırmak istiyorum." dedi. Ben de "Başım gözüm üstüne." dedim. Bunun üzerine iki tane mektup yazmamı emretti. Biri Tatar Sultanı Selim Giray Han'a gönderilecek Arapça bir mektuptu. Selim Giray Han sâlih, istidatlı, Arapçayı anlayan bir kimseydi. O zaman Edirne'de olup Köprülüzâde diye meşhur vezir ile birlikte savaşa hazırlanıyordu. İkinci mektup mezkûr sultanın kâtibine gönderilecek Türkçe bir mektuptu. Hiç durup düşünmeden [mektupları] yazdım. Fakat Tatar Han'ın mektubundaki ifadelerin kolay anlaşılır olmasını ve zor olmamasını tavsiye ettiği için ifadelerinde çok titiz davranmadım. Mektubun girişi şöyleydi:

"Sayısız faziletler sahibi, mühim işlerin dayanağı, dînin yardımcısı, gazilerin ve mücâhidlerin babası, insanlar katında da yüce, Allah katında da yüceltilmiş olan -türlü fetih ve ganîmetlerin eşliğinde zafer ve galebe sancakları daima yüksekte olsun- sevgili evlâdım hazretleri,

Ünsî esintilerin güzel kokusu ile kokulanmış hatırı ve kudsî hislerle dolu gönlü suâl ederiz. Yüce Allah kendisini el-Hafîz ismi ile kederlere sebep olacak şeylerden korusun, her türlü kötülük ve zarardan uzak kılsın. İnâyetini, peygamberlerin şefaatini, **[212a]** evliyanın himmetlerini, sevdiklerinin dualarını pek yüce ve şefkatli cenablarına; hak olan, mutlak yardım ve zafere en lâyık askerlerine/ordusuna yakın ve onlarla beraber kılsın…"

Hz. Şeyh yürürken ellerini salıverir, vaaz sırasında ise dizlerinin üzerine koyardı. Bütün vâizlerin yaptığı gibi ellerini hareket ettirmez ve onlarla işaret etmezdi. Her hususta edebe sarılır ve edebi gözetirdi. Yürüdüğü zaman başını arkasına döndürmek bir tarafa, sağa sola bile çevirmezdi.

İlk ve orta zamanlarında tatil günü, yani salı günü Allah'ın âyetlerini ve eserlerini mütalaa etmek üzere beldenin dışına çıkardı. Bazı cuma günleri namazdan sonra insanların olmadığı boş sahile çıkardı. Şöyle derdi: "Salı ve cuma gününü tatil olarak belirleyin ki öğrenciler o günlerde -tarikat sahibinden izin aldıktan sonra- istedikleri yere gidip gezmek sûretiyle nefes alıp dinlensinler. Böylece evde kalmaktan ve çok meşgul olmaktan dolayı kalpte meydana gelen düğümler açılsın, daha fazla gayret ve talebe sebep olacak yeni bir şevk hâsıl olsun. Çünkü hadiste 'يَسِّرُوا وَلَا تُعَسِّرُوا / *Kolaylaştırın, zorlaştırmayın.*'[1] buyrulmuştur."

Bazı fakirlerin ihtiyaçlarına koşar ve dâvete icâbet ederdi. Sonra ömrünün sonunda bunu bıraktı. Zengine de fakire de icâbet etmez oldu. Bununla birlikte mâzeretlerini beyan ederek dâvet eden kimseyi teselli ederdi.

Vaaz veya başka bir iş için yürüdüğünde arkasında biri veya ikisi dışında dervişleri yürütmezdi. Bilakis çoğu zaman tek başına yürürdü. Süslenmek ve yapmacıklık kendisine cehennem azâbından daha şiddetli gelirdi. **[212b]** Sağlığının yerinde olmaması ve yolun uzak olması gibi nâdir bir gereklilik dışında peşinde müridlerden bir topluluk varken binite binmezdi.

Vücûdu güçlüydü. Öyle ki ömrünün sonuna kadar binite ihtiyaç duymamıştı. Gözü ve basireti olan kimse için bu onun açık kerametlerindendir. Çünkü ömrü ağır riyâzetler ve devamlı oruç ile geçtikten sonra saçı-başı ağardığı bir zamanda Allah Teâlâ güç ve kuvvet vermese bir kimse nasıl yürüyebilir? Son vaktine kadar çok evlilik yapması da buna delâlet eder.

Vaaz için camiye girdiğinde kimsenin kendisi için ayağa kalkmasına razı olmazdı. Bazen ayakkabısını eline alır ve kürsünün altına koyardı.

Kabul edilsin veya edilmesin aracı olmayı severdi. Bazen söz ile, bazen de bir yazı göndererek aracı olurdu. Hîle nedir asla bilmez, hayırdan başka

---

1 Buhârî, "Edeb", 80; "Ahkâm", 22; "Cihâd", 164, "Megâzî", 70; Müslim, "Eşribe", 571; "Cihâd", 7.

bir şey düşünmezdi. Bir gün bir ihtiyaç için kapıya çıkmışken değneğe dayanan bir fakir geldi. Fakir "Sultanım, daha önce benim beytülmalden [devlet hazinesinden] maaşım vardı. Fakat onu kestiler." dedi. Hz. Şeyh "Vezire git ve hâlini ona arz et. O sana merhamet eder." dedi. Fakir bu hususta ona özür beyan etti. Hz. Şeyh ona başka türlü bir cevap verdi. Aslında çok keskin olan zihni onun dilenci olduğunu anlayamadı. Onun ileri sürdüğü bahanelere göre ona acıyıp şefkat gösteriyordu. Böyle böyle derken sonunda fakir açıkça maksadını şöyle ifade etti: "Sultanım, ben fakir ve sadakaya muhtaç bir dilenciyim. Bana bir miktar dünyalık vererek merhamet edin." Bunun üzerine Hz. Şeyh tebessüm ederek "Be adam, neden böyle söylemiyorsun? **[213[a]]** Ben senin sözü söyleme şeklinden maksadını anlamadım." dedi ve ona bir miktar para verdi.

Hz. Şeyh'in mahallesinde ehl-i inkârdan (sûfîleri reddedenlerden) yaşı çok ileri bir şahıs vardı. Onun inkârına bakmaz, yaşının ileri olmasından ve saçının başının ağarmasından dolayı ona merhamet eder, her hafta ona ekmek ve bir miktar para vererek cömertçe davranırdı. Şeyh'in meclisine değneğe dayanarak gelir giderdi.

Hz. Şeyh'in evinde oturduğu belli bir yer yoktu. Her yere otururdu. Bağdaş kurmaz, çok zaruri olmadıkça daima dizüstü otururdu.

Bilmezden/görmezden gelmek onun güzel ahlâkındandı. Bağlılarından veya başkalarından birini kötü bir iş yaparken görse göz yumar, onun bulunduğu tarafa dönmez, kendisini sanki onu hiç görmemiş gibi gösterirdi. Ancak makam o kimsenin bu fiilinden dolayı uyarılmasını gerektiriyorsa o başka.

Giyimde gösterişten kaçınırdı. Yeşil Celvetî tâcı üzerine büyük bir sarık sarar, sarığı sararken abartıya kaçmaz ve dolarken özenmezdi. Çuha, yün ve pamuktan beyaz veya yeşil hırka giyer, siyah hırka giymezdi. Pabuç ve mesti farklı renkte yapar ve Celvetiyye tarikatında meşâyih için belirlendiği üzere devamlı sarı mest giyerdi. Pabucu ise bazen sarı, bazen kırmızı, çoğunlukla kırmızı renkte giyerdi.

Ben bu zamanın bazı azgınlarının siyah veya kırmızı pabuç ve kırmızı mest giydiğini gördüm. Bu onların uydurdukları şeylerdendir. Sanki onlar

bunu mücâhede maksadıyla böyle giymektedir. Fakat selefin koyduğu esaslara muhalefet etmesi sebebiyle bir değeri yoktur.

[213[b]] Hz. Şeyh dışarıya hamama gitmez, kendi evindeki ile yetinirdi. Başını câriyelerinden biri tıraş ederdi.

Dört eşi ve başka câriyeleri vardı. Câriyelerinin hepsi odalık idi.

Vefatından sonra geriye dört oğul bıraktı. İlki Kostantiniyye'de yerine halife tayin ettiği Hz. Şeyh Mehmed el-Cûdî'dir. O fazilet ve kemâl ile vasfedilen, büyükler (ricâl) arasında tam rüşd ile tanınan oğullarının en büyüğüdür. Hz. Şeyh vefat ettiğinde Hz. Cûdî on sekiz yaşındaydı. Sonra ondan iki yaş küçük olan Seyyid Mustafa, sonra Seyyid Ahmed, sonra Seyyid Abdullah diğer oğullarıdır. Geriye dört kız bıraktı: Sâliha, Hanîfe, Hatîce ve Âişe.

Çocuklarına, eşlerine ve câriyelerine iyi davranırdı. Zaman zaman "يَغْلِبْنَ الكِرَامَ ويَغْلِبُهُنَّ اللِّئَامُ / *Onlar (kadınlar) şerefli ve ulu kimselere galip gelirler. Onlara ise aşağılık kimseler galip gelir.*" sözünü tekrarlardı. Bununla birlikte lüzûmu hâlinde terbiye ve edeplendirmeyi (te'dib) sıkı tutardı. Terbiye konusunda içeride ve dışarıda olan onun yanında eşitti. Yerine göre sakalından utanılan uzun sakallı bir sûfîyi azarlardı. Çünkü edeplendirme, düzeni sağlama ve dağınıklığı toparlama sebeplerindendir. Onun her iki zâviyesinde (dervişlerin) yapacakları ve terk edecekleri hususunda kendisinden izin istedikleri bir tarikat sahibi/vekili vardı. Ömrünün ortalarında onlara yüklediği sakalık ve benzeri görevleri ömrünün sonunda hafifletti.

Az miktarda ev eşyasından başka geriye mal bırakmadı. Çünkü hayattayken mehir ve diğer hususlarla ilgili her hak sahibine hakkını vermişti. **[214[a]]** Ev eşyasının çoğunu evinde bulunan eşlerine ve câriyelerine bağışladı. Onlardan her birinin nasîbini ayırdı ve çekişmeye sebep olacak bir şey bırakmadı.

İmam Hüseyin (ra) gibi çok nikâhlanan ve boşanan bir kimseydi. Bunun sırrı daha önce geçmişti. Yirmiden fazla evlilik yaptı, otuzdan fazla câriye edindi. Bu onun en büyük alâmetlerindendir. Talâk da nikâh da çoğu zaman kadınlar tarafından ileri gelmiştir. Bir kimse bu konuda onu tenkit etti. Fakat o kimse, Hz. Peygamber'in (as) "حُبِّبَ إِلَيَّ مِنْ دُنْيَاكُمْ ثَلَاثٌ

/ *Dünyanızdan bana üç şey sevdirildi...*"[1] hadisiyle işaret ettiği gibi çok evlenmenin nübüvvetin sırlarından ve bu ümmetin seçkinlerine (havâssına) mahsus özelliklerden olduğunu bilmedi. Şer'-i şerîfin izin verdiği, peygamberlerin ve evliyanın devamlı olarak yaptığı bir hususta başkasını yermekten Allah'a sığınırız.

Hz. Şeyh ibadete çok düşkündü, halvet ve uzleti severdi. Misafirlerin yanına çıkmasını gerektiren bir durum olursa çıkar, dinî bir sohbet yapar, sultanın âdil olması, İslâm askerinin muzaffer olması ve benzerleri için toplu bir dua ederdi. Sonra da yerine dönerdi. Ziyaretçilerden isteyene şerbet [verilmesini] emrederdi. Orta hâllerinde çok misafirperverdi. Bu, sohbet yaygısını bütünüyle dürüp toplayana kadar sürdü. Ondan sonra kimseyi çağırmaz, kimseye icâbet etmez ve evinde halvetine devam eder oldu.

Akşam namazını kılmadan iftar eder, namazı edâ edince yatsı yakınlarına kadar zikir ve teveccüh ile meşgul olurdu. Bu onun devamlı âdetiydi. Bu fakire de akşam ile yatsı arasını ihyâ etmeyi tavsiye etti. Allah Teâlâ kolay eylesin. Onun bazı eski yazılarında şöyle dediğini gördüm: "Üç şeyi sevmek bana nasip edildi: Her namaz için abdest tazelemek, **[214^{b}]** her vakitte cemaatte bulunmak, her ibadet, muâmele ve âdette Kitap ve sünnete sarılmak."

Biri ilk dönemlerinde, diğeri de son zamanlarında [olmak üzere] iki defa haccetti. Gönlünden üçüncü hac ve İmâm-ı Âzam'ın kabrini ziyaret etmek geçiyordu. Fakat Magosa Kalesi'ne sürgüne gönderilince kendi nefsiyle meşgul oldu ve tam bir tecerrüd ile tecerrüd etti (her şeyden kesilip Allah'a yöneldi). Bu seferi hac seferine ve mezkûr ziyarete bedel kılındı.

O, 1102 yılının Zilhicce (Eylül 1691) ayının gelmesini bekliyordu. Çünkü kendisine o vakit âhiret yurduna intikal edeceği işaret olunmuştu. Nitekim bu konuyla ilgili bazı hususlar daha önce geçmişti. Ömrünün sonunda, "Dünya ve âhiretten, zâhir ve bâtın ilimlerden murad hâsıl oldu. Nâil olmadığım bir şey kalmadı. Ancak şu var ki şükür ve kulluğum yetersiz." derdi.

Çoğu zaman ağlar ve "Ağlamak Allah Teâlâ'nın bir imtihanıdır. Kullarına dilediği muâmelede bulunmak ve onları istediği şeyle sınamak Allah Teâlâ'ya aittir." derdi.

---

1 Bk. Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, I, 391 (1089).

Anlatılamayacak derecede cesur, insanların gözlerinde ve gönüllerinde heybetli idi. İlk dönemlerinde ve orta zamanlarında öfkelenir, dayanılmayacak şekilde yüzü ve gözü kızarırdı. Son zamanlarında o hâle geldi ki onun hilmini ve tahammülünü gören "كَادَ الحَلِيـمُ يَكُـونُ نَبِيًّـا / *Hilim sahibi neredeyse nebî olacaktı*."[1] derdi.

Eğer onu görmeseydim ve Allah beni kendisiyle sohbete/beraberliğe muvaffak kılmasaydı kitabı okuyan fakat mânasını bilmeyen kimselerden olurdum. Çünkü Allah Teâlâ peygamberlerinin ahlâkını, ilimlerini ve sîretlerini bana onun ahlâkı, ilimleri ve sîreti vasıtasıyla tanıttı. Gerçi peygamber ile velî arasında **[215ª]** çok fark vardır. Çünkü peygamberin ilmine nisbetle velînin ilmi denize nisbetle bir damla gibidir. Eğer onu bulmasaydım benim her yönden hâlim fesâda uğrardı. Zamane halkına cehâlet galebe ettiği, delilsiz taklid ve iddialar onları kapladığı, mutasavvıflar arasında zındıklık ve ilhâd ortaya çıktığı için kitap nedir, iman nedir bilmezdim. Yardımsız kalmaktan Allah'a sığınırız. Fakat Allah Teâlâ hoş ve temiz ruhlarından bir ruh gönderdi. Bâtın ve zâhir ilimlerinden dilediğini ona bildirdi. Onun dâvetini genele şâmil, hidâyetini ise dilediği kimselere özel kıldı. Nitekim O şöyle buyurur: ﴿وَاللهُ يَدْعُـو إِلَـى دَارِ السَّـلاَمِ وَيَهْـدِي مَـنْ يَشَـاءُ إِلَـى صِـرَاطٍ مُسْـتَقِيـمٍ﴾ "Allah, esenlik yurduna çağırır ve dilediğini doğru yola iletir."[2]

Daha önce Allah Teâlâ'nın Hz. Şeyh'e bir Mushaf-ı Şerîf verdiği ve ona kullarını kendi Cenâb'ına dâvet etmesini emrettiği geçmişti. Dâvetçiye kalbi ve kalıbı ile icâbet edene ne mutlu! ﴿وَمَـنْ لَا يُجِـبْ دَاعِـيَ اللهِ فَلَيْـسَ بِمُعْجِـزٍ فِـي الْأَرْضِ﴾ "Kim Allah'ın dâvetçisine uymazsa, yeryüzünde Allah'ı âciz bırakacak değildir."[3] Allah delîli bağlayıcı kıldı ve şöyle buyurdu: ﴿لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ﴾ "Peygamberlerden sonra insanların Allah'a karşı bir bahaneleri olmasın."[4] Vârisler de peygamberlere dâhildir. Çünkü ﴿آمَنَ الرَّسُـولُ بِمَـا أُنْـزِلَ إِلَيْـهِ مِـنْ رَبِّـهِ وَالْمُؤْمِنُـونَ﴾ "Peygamber, Rabbinden kendisine indirilene iman etti, mü'minler de (iman ettiler)."[5] Peygamber vârisi de Rabbinden kendisine ilham edilene iman etti, (ona) inananlar da.

1 Sehâvî, *el-Makâsıdü'l-Hasene*, I, 497.
2 Yûnus, 10/25.
3 el-Ahkâf, 46/32.
4 en-Nisâ, 4/165.
5 el-Bakara, 2/285.

Onlardan her birinin dâvet ve irşaddan, kulları delil ile bağlamaktan nasîbi vardır.

Hz. Şeyh'in sınırsız vasıfları vardır. **[215b]** Tıpkı bir avuç [hububatın] kocaman bir harmana delâlet ettiği gibi biz de bu kitapta çoktan haber veren azı topladık. Allah Teâlâ şöyle buyurur: ﴿وَكَانَ اللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُحِيطًا﴾ "Allah, her şeyi kuşatıcıdır."[1] Allah Teâlâ kuşatılan değil kuşatıcı olduğu gibi kime de bu sıfatla tecellî ederse, beyan kuşağı onu nasıl kuşatsın (onu anlatmak nasıl mümkün olsun)! İrfan ve iyân hâlini en iyi Allah Teâlâ bilir.

---

1 en-Nisâ, 4/126.

ON ALTINCI BÖLÜM

BU FAKİR'İN HZ. ŞEYH'E İNTİSABI

Rûhânî ve cismanî bütün âlemin ilk cevheri (*heyûlâ*) nefes-i Rahmânî'dir. O vücûdî tecellîdir ki taayyün eder ve mevcûd aynlar hâline gelir. Tıpkı harflerin, kelimelerin ve kelâmın ilk cevheri (heyûlâ), bu sûretlere yayılmış olan insan nefesi olduğu gibi. Bu (Rahmânî) nefes olmasaydı imkân âleminde olan ne varsa var olmazdı. Allah Teâlâ göklerinde ve yerinde bu nefes-i nefîs için mazharlar yaratmıştır. Onları her reisin başı kılmakla şereflendirmiştir. Görmez misin ki O ruhların meliklerini yaratmış ve onlara "Rûhulkudüs" denilen bir melik tayin etmiştir. Bedenler insânî ruh ile hayat bulduğu gibi ruhlar da kudsî Rahmânî ruh ile hayat bulur. Çünkü hakiki hakkânî hayat için bu ruhun nefhinin (üflemesinin) vâsıta olması zaruridir.

Allah Teâlâ Rûhullah'ın (Hz. Îsâ) taayyün etmesini murad edince Rûhulkudüs'e (Cebrâil) Meryem'in yakasına üflemesini emretti. Bu üfleme Meryem'in rahminde yayıldı ve ayn olarak meydana geldi. İstersen sen ona cevherinin letâfetinden ve ilk maddesinin (heyûlâ) basitliğinden dolayı "ruh" da diyebilirsin. **[216^{a}]** Rûhun feyzini kabul eden rahime bir bak ki yağmurun feyzini kabul eden temiz toprağa ne kadar da çok benzer. Ruh o rahme uğrar, "hayat atı"nın uğradığı her şeyin ve onun kokusunu alan her şeyin mutlaka hayat bulması gibi o da hayat bulur. İşte buradandır ki Rûhullah hayat sırrına, nefes ve üfleme sırrına vâris olmuştur. Bu sebeple Hâfız der ki:

فيض روح القدس ار باز مدد فرمايد   ديگران هم بكنند آنچه مسيحا ميكرد

Eğer Rûhulkudüs'ün (Cebrâil) feyzi yardım ederse
Mesîh'in yaptığını başkaları da yapabilir[1]

---

1 Hâfız, *Dîvân*, s. 120.

Bu hususta isabet etmiştir. Feyiz ve kâbiliyet konusunda söz ona aittir. Bu feyzin eserinin ortaya çıkması ise ikinci doğumdur. Nitekim Îsâ (as) "*İki defa doğmayan göklerin melekûtuna asla giremez.*" buyurmuştur. Cismanî olan birinci doğumda nutfe, sonra alaka, sonra bir çiğnem et olarak taayyün edene kadar göklerin sûretlerine ve zâhirlerine, unsurların sûretlerine, varlıkların (mevâlîd) sûretlerine uğrar. Yani her yaratılışta o yaratılışın sûretine göre taayyün eder. Rahimde yaratılış tamamlanınca Allah Teâlâ ﴿وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي﴾ "Ona ruhumdan üflediğim zaman…"[1] buyurduğu üzere ona ruh üfler. Bu ise tutuşturma olmadan ateşin ortaya çıkması gibi ruhun taayyününden ve zuhûrundan ibârettir. Bunun "üfleme (nefh)" diye ifade edilmesi anlaşılmasını sağlamak içindir. Çünkü insanlar tarafından anlaşılan odur. Akıl onu idrakte yetersizdir. Böylece o tam bir insan olarak meydana gelmiş ve beşeriyet elbisesiyle örtülmüştür. Bu ise sûret elbisesidir. Böylece o, yakın olduğu hâlde mânadan uzak olmuştur.

İkinci doğumda ise sûret elbiselerinden soyunur ve her şeyin bâtını ve sırrı olan melekûta girer. Birinci doğum **[216ᵇ]** rahim toprağına nutfe tohumunun atılmasıyla meydana gelir. İkinci doğum ise tâlibin istidat rahmine irşâdî nefesin atılmasıyla olur. Meşakkatli mücâhedelerin ve çetin riyâzetlerin merhalelerinde [gerçekleşen] birçok değişiklikten sonra kimin müddeti tamam olursa, mürşidin terbiyesinden ruh üflenmesini kabul eder, melekût âleminde ikinci defa zuhûr eder, kalbinin çocuğunu (veled-i kalb) bulur ve ondan hakikat kokusunu alır. Böylece cenîn olduktan sonra çocuk, çocuk olduktan sonra da genç hâline gelir. Kendisinin Allah'a dair ilmi ve bütün mertebelerde tahakkuku kemâle erene kadar bu şekilde devam eder.

Aklın ancak kırk yaşında kemâle ermesi gibi bu ilim de ilk zuhûrundan ancak kırk yıl sonra tamamlanabilir. Yani tam fenâ ile tahakkuk ve ötesinde başka bir gaye bulunmayan gayeye ulaşmak ancak bu müddette hâsıl olur. Allah âdetini bunun üzerine cereyan ettirmiştir. Bu sebeple hiç kimse onun bu müddetten önce olmasına tamah etmesin. Çünkü ilim her ne kadar önce olsa da tahakkuk sonradır. Bununla birlikte ilmin dereceleri farklı farklıdır. Bidâyet nihâyet gibi değildir.

---

1 el-Hicr, 15/29; Sâd, 38/72.

Böylece bildin ki ruh bir şeyin üzerine uğradığında ruhun tesirinin kuvvetinden o şey hayat bulur. Evliyanın hâli "hayat atı"ndan daha aşağı değildir. Çünkü o, Allah'ın onların içine emaneten koyduğu sırrın sûretidir. Onlar bir köye yerleştiklerinde veya bir beldeye uğradıklarında, onların hoş nefeslerinin bereketiyle Allah'ın kendileri için hayat takdir ettiği ne varsa nefesin kendisinde zuhûru sebebiyle istidadı kadar hayat bulur.

Daha önce, şeyhinin Hz. Şeyh'i (ks) Allah Teâlâ'nın işareti ile Aydos kasabasına halife tayin ettiğini açıklamıştım. **[217a]** Aydos, kurbanın adaşı olan bu fakir İsmâil Hakkı'nın -Allah onun hâlini ıslah eylesin ve sonunu hayreylesin- doğum yeridir. Babam Mustafa -Allah Teâlâ ona rahmet eylesin- büyük yangından önce Kostantiniyye'de oturuyordu. Yangın meydana gelip yayılınca onun "Aksaray" diye meşhur yer tarafında bulunan evi de yandı. Kostantiniyye'den, kendisi ile halkı arasında bazı alâkalar bulunması sebebiyle mezkûr kasabaya göçtü ve oraya yerleşti. Benim doğumum da orada oldu.

Babam ve büyük kardeşim İbrâhim'in Hz. Şeyh ile yakından tanışıklıkları, hatta çok fazla ülfetleri vardı. Hatta zaman zaman ok atmak ve yarışmak üzere musallâya çıkarlardı. Ben üç yaşındayken babam beni Şeyh'in huzuruna götürürdü. O da benimle latifeleşir ve şakalaşırdı. Bu yüzden bir gün kendisi (ks) "Sen benim evlâdımın en büyüğüsün, öğrencilerimin ve halifelerimin en eskisisin. Seni üç yaşından beri tanırım. O zamandan beri benim senin üzerinde nazarım var." dedi.

Ben derim ki: O beni çocukluk zamanımdan beri tanırdı. Sonra felek onu bir yurttan başka bir yurda nakledip ben de yedi yaşına ulaşınca annem vefat etti. Allah ona rahmet eylesin. Bana büyükannem bakmaya başladı. Hz. Şeyh de kendi yerine kasabaya "Şeyh Ahmed" denilen bir halife gönderdi. Ondan sarf ilmi ile ilgili bazı kitaplar okudum.

Hz. Şeyh'in Edirne'de Şeyh Seyyid Abdülbâki adlı bir halifesi vardı. O, zamanında sultan ve ondan aşağı kimseler nezdinde itibarı olan bir kimseydi. **[217b]** Hz. Şeyh Aydos kasabasındayken onu yetiştirmişti. Onun Hz. Şeyh ile nesep yakınlığı, benimle, babamla ve kardeşlerimle tanışıklığı vardı. Hz. Şeyh'in de memleketi olan Şumnu adlı beldedeki akrabalarını

ziyaret etmek için yola koyulmuştu. Kasabaya (Aydos) uğrayıp beni annem ölmüş (öksüz) hâlde görünce, beni okutmak için babamdan ve büyükannemden istedi. Onlar da benim onunla beraber Edirne'ye gitmeme razı oldular. Beni alıp yanında götürdüğünde on bir yaşındaydım. Yazım okunaklıydı ve bazı ilimlerden okumuştum. Çok küçük iken Allah bana Kur'an'ı öğretti. Büyük kardeşim Kitâb'a (Kur'an'a) benden yirmi ay kadar önce başlamış olmasına rağmen bana talebelik ederdi.

Edirne'de Şeyh Abdülbâki Efendi'nin yanında yedi yıl kaldım. Kendisinden sarf ve nahiv okudum. *eş-Şâfiye* ve *el-Kâfiye*'yi baştan sona ezberledim. Mantıktan tamamını ezberleyerek risâleler okudum. Fıkıhtan *el-Mültekâ*'yı, kelâmdan *Şerhu Ramazan* ve *Hayâlî Çelebi Hâşiyesi* ile birlikte *Şerhu'l-Akâid*'i, fenn-i âdâbdan bazı risâleler, meânî ve beyândan es-Sekkâkî'nin *Miftâhu'l-Ulûm*'unu, fıkıh usûlünden *Şerhu'l-Menâr*'ı, diğer ilimlerden birçok risâleyi ve *Beyzâvî Tefsiri*'nin ilk üçte birini okudum.

Kitaplarımın çoğu kendi hattımla idi. Annemden bana on iki bin dirhem miras kaldı. Bir kısmını kitaplara, bir kısmını da geçimimi sağlamak için harcadım.

Hz. Şeyh'in başka bir halifesinden **[218[a]]** bazı fıkıh ve kelâm kitapları okudum.

Edirne'de on altı yaşında sakal bıraktım.

Sonra Şeyh Seyyid Abdülbâki, Kostantiniyye'de bulunan Hz. Şeyh'e bir mektup yazdı ve geri kalan eğitimimi tamamlamak için beni kendisine gönderdi. Huzuruna girdiğim zaman mektubu okudu ve bazı sorular sordu. Sonra o mecliste bana biat verdi, evrâd tayin etti ve devamlı olarak oruç tutmayı (savm-ı dâim) tavsiye etti.

O vakit bazı talebeler ondan fenn-i âdâb okuyorlardı. Beni de onların arasına kattı. Bu ilmi, kelâmı ve iki defa da ferâiz ilmini okudum. Sonra ondan *el-Mutavvel*'i okudum. O vakit (Hz. Şeyh) bu eser üzerine hâşiyesini hazırladı.

Ders esnâsında anlattıklarının hepsini dersten sonra yazmak âdetimdi. Sonunda dağınık kâğıtlardan büyük bir kese doldurdum. Hocanın eser

yazmasının öğrencisi için kamçı gibi olduğunu anladım. İşte buradan her asırda istidatlı kimseler, ilmi yenilemek -çünkü bazen ilim de eskir ve yıpranır-, tâlibi canlı tutmak, sakin olan zihni harekete geçirmek ve geride faydalı eserler bırakmak için yazmaya girişmiştir. Bununla birlikte "Önceki sonrakine nice şeyler bırakmıştır." denilmiştir. Yani önce gelen sonra gelene birçok ilim bırakmıştır. Nazar (nazarî düşünce) ehli kıyâmete kadar ilmin değişik yönlerini ve onunla ilgili değerlendirmelerini artırmaya devam ederler. Çünkü onların ilimleri nefs-i mülheme, vehim ve hayal gücü mertebesindendir. O mertebede zanlar ve şüpheler artıp çoğalır, fikir dalgaları birbirine çarpar.

[218b] Iyân (muâyene) ehlinin ilimleri ise şahsî değerlendirmelerin ve ihtilâfların şâibelerinden temizdir. Çünkü tek bir kaynaktandır ki o Allah'ın feyzidir. Yine bir mahaldendir ki o da nefs-i mutmainne mertebesinden ve daha yukarısındandır. Gerçek şeyhlerin birbirine muhalefet etmeleri ancak birinci nefisten (mülheme) kendilerinde bazı şeyler kalmasından dolayıdır. Anla, kazançlı çıkarsın.

Sonra Hz. Şeyh'ten usûl ile ilgili *et-Tenkîh*'i okudum. Bu kitap gerçekten anlaşılması zor bir kitaptır. *et-Tavzîh* ve *et-Telvîh* de onun gibidir. Daha önce belirttiğimiz gibi Hz. Şeyh'in *et-Tenkîh* üzerine şerhi vardır.

Tecvid ilmini insanlar içinde eşi bulunmayan Kurrâ Mehmed Efendi'den okudum. Kendi zamanında muteber bir kimseydi. Bütün ilimlerde mâhir ve Kostantiniyye sahillerinde bulunan bazı camilerde vâiz idi.

Bazı hocalardan Farsça okudum. Hâfız'ın *Dîvân*'ını; şerhleriyle beraber *Bostân* ve *Gülistân*'ı; Câmî'nin *Bahâristân*'ını; Rûm'un allâmesi İbn Kemâl'in *Nigâristân*'ını; *Mesnevî*'yi ve *Fîhi mâ fîh*'i; el-Kâşifî lakaplı Vâiz Hüseyin'in tefsirini; Zahîr el-Fâryâbî'nin, Hakîm el-Enverî'nin, Kemâl-i Hucendî'nin, Molla Câmî'nin dîvanlarını; diğer manzum ve mensur eserleri mütalaa ettim.

Hüsn-i hattın diğer faydalarının yanında rızık sebeplerinden olduğunu gördüm. Bu konuda mâhir olan kimselere müracaat ettim. Vaktimin bir bölümünü ona sarfettim. Fakat diğer derslerle ilgili meşguliyetler beni onu tamamlamaktan alıkoydu. Zararı yok. Çünkü hüsn-i hat gaye olan şeyler (makasıd) kabilinden değildir. Bilakis ziynet türündendir. **[219a]** Nitekim "Kitap bostan, hat da onun nergisidir." yani süsüdür, denilmiştir. Çünkü

bostanın ziyneti ancak güller ve çiçeklerdir. "Hattın en iyisi en açık olanıdır." diye ne güzel söylenmiştir! Nesih olsun ta'lik olsun kimin hattı daha açık ise hattat mertebesinde olmasa da güzel yazıdan nasîbini almıştır.

Nesih hattının aslı kûfî hattıdır. Onu Arap üslûbuna İbn Mukle diye tanınan el-Muktedir'in veziri aktarmıştır. Sonra İbnü'l-Bevvâb gelmiş ve hattın Araplaştırılmasını ilerletmiştir. Sonra Yâkût el-Müsta'sımî gelmiş, kaleminin çıkardığı sesler Hârût ve Mârût'un sihrini iptal etmiştir. Yazdıklarından rikâ' yazısı âşikâr olmuş, onun üzerine inci ve yâkutu misafir etmiştir. Arap yazısını tamamlamış, zâtî ve arazî güzelliğini artırmıştır. Sonra meşhur hattat Amasyalı Şeyh [Hamdullah] gelmiş ve hattın arazî güzelliğini tamamlamıştır. Onun hattı hatların hâtimesi oldu. Bu sanatta hatmiyyet sırrı ona aittir.

İşte bu kimseler kendi mertebeleri kadar kalem-i âlânın ve levh-i mahfûzun mazharlarıdır. Sanatlarında onları taklit edenler de onları takip eder. Allah Teâlâ Kur'an'da muhtelif yerlerde kalemi ve yazmayı zikretmiştir. Her hüner, sanat/meslek ilâhî bir feyiz ve Rahmânî özel bir tecellîdir. Kemâlâtını duyurmak ve işlerini bildirmek için onu mazharlarda ibrâz etmiştir. Onu bilen bilir, bilmeyen de bilmez.

Kostantiniyye'nin önde gelenlerinden bir arkadaşım vardı. Bir gün bana İran işi hoş sayfalar hediye etti. Kendisine hediye olması ve yanında saklaması için onlardan bazısı üzerine gönlüme doğan bazı şeyleri yazmamı ricâ etti. Ben de onun isteğini yerine getirdim. Tevhid, maârif ve letâif ilminden **[219b]** on parça (sayfa) kadar yazdım. İşte satır kalıplarına döktüğüm ilk şey odur. Bu, saltanat merkezi Kostantiniyye'de olmuştu. Şimdi bu sayfalar ondadır.

Hz. Şeyh'e intisabımdan önce ve sonra Allah Teâlâ'nın üzerimdeki nimetlerine delâlet eden bazı sâdık rüyalar gördüm. Bu rüyalardan biri bülûğ çağına yakın (mürâhık) iken gördüğüm şu rüyadır: Bir şahıs bana birinde su, diğerinde bal şerbeti olan iki büyük ibrik verdi. Ben içinde şerbet olanı seçtim. Bana, "İsâbet ettin." dedi.

Bu rüyalardan biri bülûğdan sonra gördüğüm şu rüyadır: Elinde hadis kitaplarından bir kitap bulunan bir şahıs bana "Bunu al" dedi. Kitabı alınca gönlüme tefe'ülde bulunmak düştü. Kitabı ortasından açtım.

"خَيْرُ الْأُمُورِ أَوْسَاطُهَا / *İşlerin en hayırlısı orta olanlarıdır.*"[1] Bir de baktım ki ilk satırdaki hadisin başı şöyleydi: "Ey İsmâil, İsmâiliyyet mertebesini tamamla. Çünkü İbrâhimiyyet [mertebesi] onun üzerindedir."

Bu rüyalardan biri de şudur: Hz. Şeyh-i Ekber (kuddise sırruhu'l-athar) benim ağzımı öptü, ben de onun ayağını öptüm. Bu rüyanın değerlendirmesi onunla ilgili bölümde geçti.

Bu rüyalardan biri de şudur: Beşerin atası Âdem'i (as) bir deve üzerinde gördüm. Etrafında da pek çok insan vardı. Âdem (as) dünyadaki görünüşü üzere idi ve çok büyük bir sakalı vardı. O, kabristan yolundan geçti. Ben de ona bakıyordum. Sanki o sultanın sarayına girdi, ben de onun izini takip ettim ve girdiği yere girdim. Sonra uyandım. Bu rüya benim ârız olan bazı hâllerde ona ortak olduğuma delâlet etmektedir. Çünkü o cennetten çıkmaya ve yeryüzüne inmeye duçar olmuş ve birçok sıkıntıya göğüs germiştir. Ben de bazı yaramaz kimselerle imtihan olunmak ve bir yerden başka bir yere göçmekle mübtelâ oldum. **[220[a]]** Bunun tafsilâtı gelecektir.

Bu rüyalardan biri de şudur: Rasûlullah'ı (sa) gördüm. "Yâ Rasûlallah, insanlar senin şerefli vücûdunun kimyâ olduğunu söylüyorlar. Bu sözün aslı/hakikati var mı?" dedim. "Evet, fakat onun eseri 1000 (yılın)'dan sonra zâhir olur." buyurdu. Sonra "Yine insanlar yerin altında, içinde bin şehrin olduğu bir denizin bulunduğunu söylüyorlar. Bu konuda ne dersin, yâ Rasûlallah?" dedim. "Dedikleri gibidir." buyurdu. Derken sanki ben o şehirlere hilâfet vazîfesiyle yöneldiğimi gördüm.

Bu rüyalardan biri de hastalıklı zihinlerin kabul etmeyeceği büyük bir husus olduğundan zikretmeyeceğim bir rüyadır. Bu rüyanın neticesi Hz. Şeyhime verilen bazı yüce hâllerde ona ortak olmamdır.

Bu rüyalardan biri de gördüğüm yedi sûrettir. Onlardan her biri yedi mertebeden bir mertebeye işarettir. Onların en yükseği altındır. Evliyâullahtan biri bana "Bunlar senin mertebelerindir." diye işaret etti. Altın hakikat mertebesine işarettir. Çünkü insanlar madenler gibidir. Madenlerin de

1 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, VII, 179; Ebû Nuaym, *Hilye*, II, 286; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, III, 387; a.mlf., *Şuabü'l-Îmân*, VIII, 275.

en üstünü altındır. ﴿وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَى﴾ "Rabbin sana verecek, sen de razı olacaksın."[1]

Bu rüyalardan biri de şudur: Ben öldüm ve defnedildim. Ruh cesedin hizâsına geldi. Suâl ve cevâbın nasıl olduğunu anladım.

Bu rüyalardan biri de şudur: Sanki kıyâmet kopmuş gibi gördüm. Hesap yerine çekilip götürüldüm. Soru soran biri çeşitli meselelerden sordu. Allah Teâlâ'nın yardımıyla cevap verirken hiç duraksamadım. Sonra Hz. Şeyh geldi. Elinde ekmek vardı. Ekmeği bir kabın içinde bulunan bala batırdı. Yarısını ısırdı, diğer yarısını da bana verdi ve şöyle dedi: "Bunu ye, sana zâhirde ve bâtında sorulan her soruya cevap ver." **[220^{b}]** İşte bundan sonra Allah bana isimlerinin ve mazharlarının sırlarını ayrıntısıyla, özellikle de hilâfet sırrını tanıttı. Cevap vermediğim hiçbir soru kalmadı.

Bu rüyalardan biri de 1085 (1674) yılında gördüğüm rüyadır. O zaman ben Hz. Şeyh'ten *el-Mutavvel*'i okuyordum. Rüyada Hz. Şeyh (ks) bana eliyle işaret ederek "Bana yaklaş ve gel ey İsmâil, ta ki göreyim sana bizim bu tarîkımızda istidad gelmiş mi?" dedi. Ben de ona yaklaştım. Başımı kucağına aldı. Ziyaret edenin elini hastanın başına koyması gibi elini başımın üzerine koydu ve "Senin istidadın gelmiş!" dedi. Ardından Fâtiha sûresini okudu ve baştan ayağa kadar üzerime üfledi. Sonra "Seni Bursa şehrine halife tayin ettim." dedi. Ardından uyandım.

Mutlak misal âleminde de his âleminde de beni ezelî saâdet ile müjdeleyen bir vâkıam var. Fakat bu işin ehli tarafından benden söz alındığı için onu zikretmiyorum. Hamd, nimet veren ve çokça ihsanda bulunan Allah'a mahsustur. Allah Teâlâ ﴿قُلْ بِفَضْلِ اللّٰهِ وَبِرَحْمَتِهِ فَبِذَلِكَ فَلْيَفْرَحُوا﴾ "De ki: Ancak Allah'ın lutfu ve rahmetiyle, işte bunlarla sevinsinler."[2] buyurmuştur. Lutuf (fazl) vâsıtadır. Gaye Allah Teâlâ'dır. O hâlde ancak Allah ile sevin, başkasıyla değil.

Sonra nazar ve istidlâl işi tamam olunca kitapları suya verdim. Onlara ve onların içine bakmayı tamamen unuttum. Şöyle ki Hz. Şeyh (Allah ruhunu dinlendirsin) bir gün beni özel odasına çağırdı. Benimle âdeti olduğu

1 ed-Duhâ, 93/8.
2 Yûnus, 10/58.

üzere epeyce latifeleştikten sonra "Diğer sûfîler gibi senin halvet ve riyâzeta ihtiyacın yok. Çünkü diğerlerinin bunlarla elde ettiklerine, sen onlar olmadan ulaştın. Allah'a hamd olsun. Fakat zâhirî ve mânevî bazı faydaları sebebiyle doksan gün halvete girmeni tavsiye ediyorum." dedi. **[221[a]]** Ben de "Başım gözüm üstüne." dedim. Bunun üzerine "Zeyrek Camii'ne git ve bu süre tamam olana kadar bir köşesinde halvete gir." dedi. Dervişler ilim tahsîlinden sonra orada halvete girerlerdi. Mezkûr caminin bitişiğindeki kubbenin Hz. Şeyh'in hankahı olduğu daha önce geçmişti. Tarikatın şartlarını ve halvetle ilgili tavsiyelerini aldıktan sonra elini öptüm ve camiye gittim. Caminin bir köşesini bir hasırla çevirip kapattım.

Halvette yanımda iki arkadaşım vardı. Her ikisi de caminin ayrı bir köşesindeydiler. Onlardan biri Debreli Ali Efendi idi. Kendisi mücâhedesi kuvvetli bir kişiydi. İkincisi ise Karinâbâdlı Seyyid Mehmed Efendi idi.

Gücüm kuvvetim yettiği kadar gece gündüz Allah Teâlâ'yı zikirle meşgul oldum.

Birinci gece kendimi sanki sultanın kapısındaymışım, sultanın binite binmesini bekliyormuşum gibi gördüm. Derken güneş doğdu ﴾وَأَشْرَقَتِ الْأَرْضُ بِنُورِ رَبِّهَا﴿ "Yeryüzü Rabbinin nûru ile aydınlandı."[1] Bir de baktım sultan yanında nedimleri ve askerleriyle binite bindi. Kapının dışında üç yol vardı. Onlardan biri herkes tarafından bilinen işlek bir yoldu. Diğer ikisi ise onun tersineydi. Sultan çıkınca işlek olmayan yollardan birine girdi ve o yolda ilerledi. Ben "Bu yol işlekmiş." dedim. Bana "Bu yolun başı her ne kadar dar ise ve işlek değilse de sonu geniş bir sahrâdır. Avlanma ve gezip ferahlama yeridir." denildi. Sultan o gün sarayına dönüp beni haremine çağırana kadar kapısından ayrılmadım. Meclisinde bulunmakla şereflenince kendisine bir ilâhi okumamı emretti. Ben de Hz. Peygamber'in (as) medhiyelerinden birini okudum. Bundan çok haz duydu ve bana avuç içi kadar yuvarlak, hatta daha yuvarlak ve geniş büyükçe bir dinar (altın) verdi. Derken uyandım.

[221[b]] Hz. Şeyh ile bir araya geldiğimde rüyayı ona arz ettim. Şöyle dedi: "[Rüyadaki] sultan, rûh-i sultânîdir. Askerler kuvvetleridir. Herkesin

---

1 ez-Zümer, 39/69.

bildiği işlek yol şeriattır. Herkesin bilmediği ise ma'rifet ve hakikattir. Bu iki yol her ne kadar işin başında insanların görüşüne göre dar iseler de sâlik işin sonunda onları çok geniş bulur. İşin başında öyle [dar] olduğu için insanların o yollara gitmediklerini ve onlardan tamamen yüz çevirdiklerini görürsün. 'حُفَّتِ الْجَنَّةُ بِالْمَكَارِهِ / *Cennetin etrafı nefsin hoşlanmadığı şeylerle sarılmıştır*.'[1] hadisinde de ona işaret vardır. Ruh sultânı için bu yolun sonunda pek çok av vardır. Onlar esmânın mazharlarından onun muttalî olduğu sırlardır. Nitekim *Mesnevî*'de şöyle der:

آن خيالاتى كه دام اولياست   عكس مهرويان بستان خداست

Evliyanın tuzağı olan o hayaller
Hak bahçelerindeki ay yüzlülerin akisleridir[2]

Çünkü 'hayaller' kevn, hayal, vehim ve benzeri kelimelerle ifade edilen mazharlardır. Onlar evliyanın tuzaklarıdır. O tuzaklardan her birinde sırlardan bir sır avlarlar. İnsanı el-Câmi' isminin mazharı, cinleri el-Latîf isminin mazharı, melekleri el-Kavî isminin mazharı, hayvanları el-Müzill isminin mazharı, bitkileri er-Rezzâk isminin mazharı, madenleri el-Azîz isminin mazharı ve diğerlerini de aynı şekilde görürler. Bütün bu mazharlar ilâhî zâtın sıfatlarının mazharlarıdır. Onlar gölgenin sahibine göre gölge gibidirler.

Sultanın yola düşmesi yükseliş ve çıkışa (urûc ve suûda), geri dönmesi iniş ve düşüşe (nüzûl ve hübûta) işarettir. Hz. Peygamber'in (as) övülmesi ona olan muhabbete işarettir. Çünkü gayeye, yani 'altın' ile ifade edilen hakikate ulaşmanın vesîlesi odur. **[222ᵃ]** Dinarın geniş olması sana bağışlanan hakikat dairesinin genişliğine işarettir."

Sonra şöyle dedi: "Rüya hâline fazla itibar etme. Bilakis matlûbunun taayyün ve mutlak misal âleminde hâsıl olması için çalış."

Ben derim ki: Hz. Şeyh'in (ks) âdeti rüyaya pek az iltifat etmekti. Şöyle derdi: "Ben güzel vâkıalar görmem. Bilakis benden bir sû-i edeb ve ayıp zâhir olursa Allah onu gözüme sokar. İşte benim rüyam budur."

1 Buhârî, "Rikâk", 28; Müslim, "Cennet", 1; Ebû Dâvûd, "Sünnet", 22; Tirmizî, "Cennet", 21; Nesâî, "Eymân", 3.

2 Mevlânâ, *Mesnevî*, I, 72. beyit.

Ben derim ki: Selef, ayıplarının ortaya çıkmasını hârikulâdeliklerin zuhûrundan daha üstün görürlerdi. Çünkü nice keşf ehli vardır ki kendisinin ayıbından haberi yoktur. Allah Teâlâ ise ﴿قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّاهَا﴾ "Nefsini tezkiye eden (kötülüklerden arındıran) kurtuluşa ermiştir. Onu kötülüklere gömen ise ziyan etmiştir."[1] buyurmuştur. İnsanların çoğu, hatta sâliklerin çoğu bu mânadan gafil olmuşlardır. Onun için de keşf ehli kimselere rağbet etmişler, fenâ ve ilm-i billâh ehlinden yüz çevirmişlerdir ki insânî yaratılış mertebesine nüzûlden esas maksat ilm-i billâhtır, yoksa ilâhı bırakıp kevni keşfetmek değildir.

Sonra Hz. Şeyh bana dervişlerin yemeklerini pişirmek, zâviyeyi süpürmek, yemekten sonra kapları yıkamak, sofrayı silmek ve benzeri dervişlerin hizmetlerini yerine getirmeyi emretti. Sonra da bana kendi yerine vaaz etmeyi emretti.

Sonra arkadaşım Debreli Ali Efendi'yi halife olarak İştib'e gönderdi. Burası Rumeli kasabalarından büyük, hoş bir kasabadır. Oradan Şeyh el-Adlî ve Muhyiddin er-Rûmî zuhûr etmiştir. Rumeli kasabaları arasındaki durumu Anadolu şehirleri arasında Bursa şehrinin durumuna benzer. İkinci bin yılın ilk yüz yılında kâfirler orayı işgal ettiler. **[222b]** Orası Allah Teâlâ'nın ﴿وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا﴾ "evlerinin duvarları çatıları üzerine çökmüş (altüst olmuş)"[2] buyurduğu gibi oldu.

Sonra insanlardan küçük bir topluluk bir araya gelip İştib'in bazı yerlerini imar ettiler. İdarecilerden biri orada benim için bir zâviye bina etmek istedi. Bu, işgalden birkaç yıl önceydi. Fakat ben reddettim. Çünkü bir şeyhin bir mahalde iki halifesinin olması selefin âdetine terstir. Çünkü bu, bir bedende iki ruh olması gibidir.

Arkadaşım Karinâbâdlı Seyyid Mehmed Efendi'yi ise Siroz'a gönderdi. Burası Rumeli beldelerinden büyük, mâmur bir beldedir. Sultan I. Mehmed zamanında asılan Şeyh Bedreddin Mahmud'un kabri oradadır. Onun hikâyesi tarih kitaplarında zikredilmiştir. Onun *Câmiu'l-Fusûleyn* ve *Kitâbü'l-Vâridât* adlı eserleri vardır. Hz. Şeyh'e *Kitâbü'l-Vâridât*'ı sordum,

---

1 eş-Şems, 91/9-10.
2 el-Bakara, 2/259.

“Bir önemi yok. İçinde birçok hata var.” dedi. Sonra Allah Teâlâ’nın şu sözünü okudu: ﴿أَلَا لِلَّهِ الدِّينُ الْخَالِصُ﴾ “İyi bil ki hâlis din yalnız Allah’ındır.”[1]

Dedi ki: “Kâmil feyiz hazlardan, hayallerden ve şüphelerden hâlis olan, Kitap ve sünnet ile desteklenendir. Bu konuda Şeyh-i Ekber’in ve oğlu Sadreddin Konevî’nin (k. sırruhümâ) bir benzerini görmedim. Çünkü onlar hâlis feyizde kâmil, Kitap ve sünnet ile desteklenmiş kimselerdir. Sonra gelenler içinde onların benzeri Hz. Şeyh Üftâde ve Hz. Şeyh Hüdâyî’dir (k. sırruhümâ). Onların bu zevk üzere çok sözleri ve tasnifleri olmasa da temkîn, sahih zevk ve hâlis meşrep konusundaki işaretleri hâllerinin hakikatini ortaya koymaktadır.”

O ikisini ve Hz. Şeyh’i methetmek üzere şu şiiri söyledim:

[223a]

أيها الكاملون في العرفان   كلّ من كان على الأرض فان
غير أهل العناية العظمى   ذكرهم لا يموت كلّ زمان
غيرهم لا كلام نَسْنَاس   إنّهم فاعلموا هم الإنسان
منهم أُفتاده ثمّ محمود   ثمّ شيخي ومرشدي عثمان
هؤلاء الأجلّة العرفاء   جلوتيّون نسبة في الشّان
لم ير الدهر مثلهم أصلاً   في الشيوخ الذين في الدوران
ختم الله بهم أهل ولاء   لمقالي جريدة البرهان
فانظروا بعدهم إلى الآثار   في لسان وزمان ومكان

Ey irfanda kemâli bulanlar
Fânidir bütün yeryüzünde olanlar

En büyük inâyet ehli olanlar hâriç
Ölmez onların zikri hiçbir zaman

Gayrıları nesnâstır sözü olmayan
Onlar ise bilin gerçekten insan

1 ez-Zümer, 39/3.

Onlardandır Üftâde, sonra Mahmûd
Sonra şeyhim ve mürşidim Osman

İşte bunlar ulu âriflerdir
Şanlarına nisbetle Celvetîlerdir

Zaman onlar gibisini görmedi asla
Devrandaki şeyhler arasında

Hatmeyledi Allah onlarla velâyet ehlini
Var bu sözümün bir tomar delili

Eserlerine bakın onlardan sonra
Lisanda, zamanda ve mekânda

Mezkûr iki halife İştib ve Siroz'da vefat ettiler. Hz. Şeyh beni de Üsküp beldesine halife tayin etti. Bu durum, daha önce anlattığım beni Bursa'ya halife tayin etmesine dair gördüğüm sâdık rüyaya başta ters idi. Fakat Allah on bir yıl sonra onu doğruladı. Nitekim [Bursa'ya] göçme konusunun ayrıntılı izahı gelecektir.

Üsküp beldesi Rumeli beldelerinin en büyüklerindendir. İçinde nehirler akar, hoş bahçeleri ve lezzetli meyveleri vardır. Ancak halkı Sebe kavmi gibi azgın ve Allah'ın nimetlerine karşı nankördürler. Nitekim bu hususta şu şiiri söyledim:

فَنِعْمَ الدَّارُ أُسْكُوبَ وَلَكِنْ   وَجَدْنَا فِي مَسَاكِنِهَا كِلَابَا
كَفِرْدَوْسٍ يَرُوقُ نَاظِرِيهِ   وَلَوْ أَقْبَلْتَ صَادَفْتَ ذِيَابَا

Ne güzel yurttur Üsküp lâkin
Meskenlerinde köpekler bulduk

Bakanlara güzel görünen firdevs gibi
Ona yönelsen kurtlara tesâdüf edersin

Hikâyenin tafsilâtı şöyledir: Hz. Şeyh benim için toplu bir dua etti ve beni Rahmânî nefesi ile gönderdi ki o nefesin kendisine isabet ettiği kimse ziyana uğramaz. Karadeniz gemilerinden birine bindim. Asıl vatanım olan Aydos'a uğradım. **[223b]** Aydos sahilde olmasa da sahile

yakındır. Babam Mustafa hayattaydı. Orada onunla görüştüm ve hayır duasını istedim. Sonra yola çıkmaya karar verdim. Babam beni bir merhale uğurladı. Sonra ayrıldık.

Yola koyuldum ve nihâyet Cumartesi günü Üsküp'e girdim. O gün 1086 yılının Rebîülâhir ayının başı (1675 Haziran sonu) idi. "دَخَلْتُ أَنَا / Ben girdim" lafzı ile bunun için tarih düştüm. Beldenin ribatlarından bir ribata indim. Beraberimde üç derviş vardı. Sonra oradan Meddah diye meşhur olan caminin avlusundaki bir hücreye geçtim. Çarşamba günü [bu camide] vaaz ve nasihat meclisi tertip ettim. Cuma günü Muradiye Camii'nde, sonraki Cuma günü Eski Cami'de, sonraki Cuma Yahyâ Paşa Camii'nde, sonra İshâk Bey, sonra Îsâ Bey, sonra Mustafa Paşa, sonra da diğer camilerde vaaz ettim. Vaaz meclislerinde bulunan insanlar sayılamayacak kadar çoğaldı.

O yılın sonbahar başlarına kadar mezkûr hücrede kaldım. Beldenin (Üsküp) kışı şiddetliydi. Derken mahalledeki bir eve taşındım. Yeryüzü öldükten (kıştan) sonra Allah onu tekrar diriltene ve Allah'ın kudretinin izlerini yeryüzünde görene (bahara) kadar orada kaldım. O beldede bir tüccârın elinde bir zâviye vardı. Zâviyeyi harâbeye çevirmiş ve mihrabına hayvanları bağlamıştı. Belde halkı bu konuyu konuştu. Müftü, kadı ve onların aşağısında bulunanlar rızâ gösterip zâviyeyi adamın elinden aldılar ve beni oraya yerleştirdiler. Zâviyenin mescidini ve odalarını imar ettiler. Bir müddet orada kaldım.

[224[a]] Daha sonra zengin bir kadın yeni bir zâviye inşâ ettirdi ve oraya pek çok mal vakfetti. Ben de oraya taşındım ve önceki zâviyeyi bir arkadaşa bağışladım. Sonra emîrlerden biri kasabalardan birine yeni bir zâviye bina etti ve beni oraya dâvet etti. Fakat ben kabul etmedim. Sonra başka bir kasabada önde gelenlerden biri, sonra başka kasabada hayır sahiplerinden biri yine beni çağırdı, fakat kabul etmedim.[1] Kabul etmemenin sebebi Hz. Şeyh'in nefesini gözetmekti. Çünkü Allah Teâlâ'dan bir işaretle onun beni tayin ettiği yer, dünyanın tamamından, zâviyelerinden ve mallarından bana daha sevgilidir.

---

1 Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada şu kısım eksiktir: "ثم بعض أهل الخير في أخرى فلم أجب. و"

İkamet yerinin beyanı özetle budur. Geçimin beyanına gelince onu sayıp dökmek zordur. Genişleten/bol bol veren Allah'tır.

Evlenmemin beyanına gelince, Şeyh Mustafa Uşşâkî'nin kızının zevcem olacağını Allah bana rüyada gösterdi. Şeyh Mustafa Uşşâkî kavmi içinde çok doğru tanınan, şeriata bağlı ve edep sahibi büyük bir şeyhti. O da hısımlığa delâlet eden bir rüya görene kadar durumu gizli tuttum. Nikâh ve evlilik akdi teklifi ilk olarak ondan geldi, ben de kabul ettim. Kazâ değişmez. O zaman yirmi dört yaşındaydım. Uşşâkî Üsküp'te 1090/1679 yılı içinde vefat etti. Kabri, zâviyesinin avlusundadır. Bazı hâllerinde kendisine işaret edilmesi sebebiyle ölümünden bir yıl önce kendisi için bir türbe inşa ettirmişti.

Ders vermenin beyanına gelince, Hz. Şeyh bana ders vermeyi tavsiye etmişti. Ben de onunla meşgul oldum. Büyük bir topluluk sahip olduğum ilimlerden, özellikle tecvidden öğrencim oldu. Benim *Mukaddimetü'l-Cezerî* üzerine şimdiye kadar müsvedde hâlinde kalmış bir ta'lîkam var. **[224^{b}]** Yine dersler sırasında *Nuhbetü'l-Letâif* adını verdiğim bir kitap meydana getirdim. Bu kitap şimdi Dimetokalı Kadı Mehmed Efendi'dedir. O, çok eskiden beri benim arkadaşımdır. Bu yüzden kitabı onun adına yazdım ve kendisine hediye ettim. Kendime bir nüshasını bırakmadım.

Vaaz ve nasihatin durumuna gelince, ben hakkı öyle bir üslûp ile açıkladım ki zorbaların bellerini kırdı. Hak (hakşinaslık) bana bir dost bırakmadı. Çünkü müftü ve onun aşağısındaki beldenin kadıları, imamları ve hatipleri, hatta şeyh görünümündeki pek çok kimse şehvetlerinin peşine düşmüşler, lezzetlere dalmışlar, içki içer, cemaatleri terk eder, ataları ve anaları ile övünür olmuşlardı. Eğer onlara muttali olsaydın onların yeryüzünde en çok fesad çıkaran, haset ve inadı en şiddetli olan kimseler olduklarını görürdün. İlim ve ilmin izleri kaybolmuş, râvi ve verdiği haberlerin arkası kesilmişti. İlmi gazel mecmuası zannetmişler ve onu ezelî feyizmiş gibi yanlarında taşımışlardı. Azgınlıkta o kadar ileri gitmişlerdi ki sonunda sıbyan mekteplerinin kapılarını kapattılar, hatta samanlığa çevirdiler. Yaşlı-genç müslüman mahalleleri arasında meyhânelerin kapılarını açtılar. Bundan daha kötüsü ise ilim öğrenmek isteyenleri ilimden menetmeleri ve tahkîr etmeleri, Hakk'ın yoluna rağbet edenleri geri çevirip yoldan çıkarmalarıydı.

Özellikle müftü, Allah'ın yarattıklarının en zalimiydi. Haccâc ondan daha aşağı idi. Açıkça husûmet edenlerin ve inatçıların başıydı. En iyi cedelciler bile karşısına çıkamazdı. **[225a]** Üsküp halkı, kendilerini İsrâiloğulları gibi köleleştirdiği için onun Firavun olduğu ve uzun zamandan beri onunla müptelâ oldukları için de ölmeyeceği zannına kapılmışlardı. Bu sebeple halktan biri büyük bir fitnenin meydana gelmesinden korktuğu için bana müftüye nâzik davranmamı îmâ ederdi. Çünkü bunun emârelerinin onda ve ardından gelen hastalıklı kimselerde bulunduğunu düşünüyordu.

Ben [kendi kendime] dedim ki: "Rüyada insanlığın atası Âdem'i gördüm. O ise ibtilânın sembolüdür (alem). Olanlar oldu ve kalem kurudu. Artık keskin kılıcı kınından çıkarayım. Şu hor ve zelil şeytanlarla savaşayım ki insanların Allah'a karşı ileri sürecekleri bir bahaneleri olmasın. İbtilâ hem benim hem de atalarımın yoludur."

Müftü ve yardakçıları kavganın tozunun yükseldiğini ve sancağının dikildiğini, Allah'ın askerlerinin onun arkasını döndüğü Kitap yayından onlara ok attığını görünce böğrüme red ve kınama okları atmaya başladılar. Halbuki ayıplayıp kınama beni yolumdan alıkoymaz. Onlar öldürmek, dövmek, sürmek ve diğer elemlerle tehdit etmeye başladılar. Allah beni anlatılamayacak şekilde onlara söz söylemeye cüretlendirmişti. Onların kalplerini keskin süngüler gibi sözlerle yaralamıştı.

آن نه من باشم که روز جنگ بینی پشت من

Ben cenk gününde arkasını göreceğin kimse değilim[1]

Sonra hepsi yalanlarla dolu bir mahzar yazma konusunda anlaştılar. Bu mahzarı Kostantiniyye'de bulunan Hz. Şeyh'e gönderdiler. O da bu fakire, Hz. Peygamber'in (as) "أُمِرْتُ بِمُدَارَاةِ النَّاسِ كَمَا أُمِرْتُ بِالْفَرَائِضِ / *Bana farzlar emredildiği gibi insanları idare etmek de emredildi*."[2] hadisi muktezâsınca [onları] idare etmemi emrettiği bir mektup gönderdi. **[225b]** Nitekim Hâfız şöyle der:

1 Sa'dî-i Şîrâzî, *Külliyyât-ı Sa'dî: Gülistân*, Tahran 1369 hş., s. 39.
2 Bk. Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, I, 457 (1279).

آسایش دو گیتی تفسیر این دو حرفست   با دوستان تلطف با دشمنان مدارا

İki cihanın huzuru şu iki harfin (sözün) tefsiridir
Dostlara nâzik davranmak, düşmanları idare etmek[1]

Kendi kendime şöyle dedim: Sözlerin en doğrusu Allah'ın kelâmı, Rasûlü'nün kelâmı ve vârislerinin sözleridir. Fakat bu zamanın karışık ve bayağı insanlarını idare etmek zordur. Nitekim bir şair şöyle demiştir:

آسایش دو گیتی گیرم که در مداراست   با جاهلان نادان مشکل بود مدارا

İki cihanın huzuru diyelim ki idare etmektedir
Ama bilgisiz, câhil kimseleri idare etmek de zordur

Hz. Şeyh'in tavsiyesini uygulayarak bir müddet söz söylemeyi bıraktım. Nitekim Hâfız şöyle der:

پند حکیم عین صوابست و محض خیر   فرخنده بخت آنکه بسمع رضا شنید

Hikmet ehlinin nasihati doğrunun ta kendisidir ve sırf hayırdır
Hoşbaht olan ise rızâ kulağı ile dinleyen kimsedir[2]

Sonra başka bir hadise oldu. Vezirlerden biri onları geri çevirdi. Ben de Allah'ın yardımı ve imdâdı ile kurtuldum.

Sonra onların kadıları, kıskanç şeyhleri ve onlara uyan diğer azgın ve fesatçı kimseler benim aleyhimde toplandılar. Kendilerinin lehine, benim aleyhime delil olması için onlar tarafından gönderilen sefih elçilerinden biri, beni toplandıkları yere çağırdı. Nitekim Zemahşerî şöyle der:

إِنَّ قَوْمِي تَجَمَّعُوا وَبِنَقْصٍ تَحَدَّثُوا   لَا أُبَالِي بِجَمْعِهِمْ كُلُّ جَمْعٍ مُؤَنَّثُ

Kavmim toplanmışlar ve eksiltmekten (öldürmekten) bahsetmişler
Ben onların toplanmasına aldırmam, her cem' müennestir

Ben onlara icâbet etmek ve meclislerine varmak istedim. Fakat kardeşlerden biri cumhura gitmenin yasak olduğunu söyleyerek beni [gitmekten] alıkoydu. Bunun üzerine onlara vaaz meclislerinde söylediğim sözlerden daha ağır, başlarında en büyük felâketi (kıyâmet) koparacak ifadeler içeren bir mektup gönderdim. Öyle ki [mektubu götüren] elçiyi

1 Hâfız, *Dîvân*, s. 4.
2 Hâfız, *Dîvân*, s. 85.

öldürmek istediler. Sonra Allah onları darmadağın etti de **[226[a]]** hiçbir şey elde edemediler.

Aramızdaki çekişme altı yıl sürdü. Benim kavgamın esası onların Kitap ve Sünnete muhalefetleriydi. Onların kavgasının esası ise sapık atalarını üzerinde buldukları işlere benim muhalefetimdi.

"Sarıda hayır yoktur." denilen türden bir adam camilerden birinde imam ve zâviyenin vakıflarının mütevellisi idi. Benden de bazı ilimleri okuyordu. Bir gün bir konuda ondan büyük bir muhalefet meydana geldi. O konuda onu defalarca uyardım. Fakat bundan vazgeçmedi, aksine taassup ve inadı arttı. Bunun üzerine onun te'dibe muhtaç olduğunu gördüm. Nitekim şair şöyle der:

سفيهانرا بود تأديب نافع جنونرا شربت چوبست دافع

Te'dib etmek sefihlere fayda verir
Mecnunlar ise sopa ile defedilir

Bazı müridlere işaret ettim, onu tuttular, yatırdılar ben de ona değnekle yirmi veya otuz defa vurdum. ﴿وَكَانَ أَمْرُ اللهِ قَدَرًا مَقْدُورًا﴾ "Allah'ın emri mutlaka yerine gelecek, yazılmış bir kaderdir."[1] Bunun üzerine o, muhâlifler tarafına sırtını dayadı. Onlara malını mülkünü saçtı. Onlar da ona destek oldular. Tıpkı "اَلْبَرَاطِيلُ تَنْصُرُ الْأَبَاطِيلَ / *Rüşvetler bâtıl ve boş şeyleri destekler*." "اَلدَّرَاهِمُ لِجُرُوحِ الدَّهْرِ مَرَاهِمُ / *Dirhemler zamanın yaralarına merhemdir*." denildiği gibi.

Onların büyüklerinden bir grup mahkemede toplandı. Nâib, beldelerinin halkından ve onların dostlarından Mahmud el-Miskâlî idi. Ben de [çağrıya] icâbet ettim. Mahkemenin kapısında bana gelip giden öğrencilerden bir grupla karşılaştım. Bana olup bitenleri anlattılar. Onlara "Susun ve burada durun. Allah Teâlâ'nın lutfu ile bu şerli kimselere ben cevap veririm." dedim.

Onların yanına varınca mezkûr mütevelli -bu fakire işaret ederek- "Bu beni dövdü" diye iddia ederek ayağa kalktı. Nâib bana hitap ederek "Onu dövdün mü?" diye sordu. **[226[b]]** Ben de "*Bana bir harf öğreten beni kendi-*

1 el-Ahzâb, 33/38.

sine köle yapmış olur, sözü nakledilmiştir. Ben onun muallimi olarak onu dövsem veya satsam ne diyebilirsiniz?" dedim. Aramızda sözler birbirine karıştı. Bir de baktım öğrenciler ellerinde bıçaklarla, muhâlifler bana eziyet edecek olsa onları öldürmek istiyorlar. Toplanan muhâlifler onları görünce kendi canlarından endişe ederek dağıldılar. Onların içinde benden ilim okumuş şahıslar, o zaman hâlâ çocukları okumakta olan kimseler de vardı. Bu hainlik ve nankörlükten ibret al. Yardımsız kalmaktan Allah'a sığınırız.

Sonra nâib hasım için öyle bir hüküm verdi ki farklı düşünenlerden ve aynı fikirde olanlardan kim onu görse "Bu ancak uydurmadır." der. Sonra müftüyü kendileri ile beraber olması, döven ve ona yardım edenler hakkında fetva vermesi için zorladılar. O da rüşvet aldıktan sonra bu konuda onlara yardımcı oldu ve "Tâzirin mertebeleri vardır. Dövenin mertebesi dikkate alınarak ona sadece sözlü uyarı yeter. Ona yardım edenlere gelince, onlara dilediğinizi yapın." dedi. Bunun üzerine zâviyeye hücum ettiler. İki müridi alıp mahkemeye götürdüler. Allah'a ve Rasûlü'ne isyân eden herkes oradaydı. O iki müride ta'zir cezası uyguladılar ve onları hapsettiler.

Sonra yalanlarla dolu bir mahzar ve içinde benzer şeyler olan bir arz yazma konusunda görüş birliğine vardılar. Maksatları sultandan menşûr aldıktan sonra beni beldeden sürmekti. O mütevelliyi ve içlerinden bazılarını huccet (mahkeme kararı), arz ve mahzar ile sultan tarafına gönderdiler. O zaman sultan Kostantiniyye'deydi.

Gördüm ki hareket durmaktan evlâdır ve Allah'ın takdir ettiği mutlaka olur. **[227[a]]** Hz. Şeyh'in yanına varmak üzere yola çıktım. O beni bu dehşet verici hikâye hakkında şeyhülislâmın ne diyeceğini öğrenmek için ona gönderdi. O vakit şeyhülislâm Şeyhzâde [Çatalcalı] diye meşhur Ali Efendi (ö. 1103/1692) idi. Üsküp müftüsünün arkadaşıydı. Çünkü her yıl ondan kendisine defalarca hediyeler ve armağanlar gelirdi. Elimde Hz. Şeyh'in işaretiyle yazdığım kısa ve etkili Arapça bir yazı olduğu hâlde şeyhülislâmın yanına gittim.

Huzuruna varınca yazıyı kendisine verdim. Kağıdın ilk satırına baktı, sonra onu dürdü ve yastığın kenarına attı. Sonra kibirlenerek ve büyüklenerek "Muradını lisanen söyle!" dedi. Kağıda iltifat etmemesinden dolayı

içimde bir daralma meydana geldi ve dilim tutuldu. Bunun üzerine beni azarlayarak "Sen gönlü dar (munkabız) bir adamsın. Niçin konuşmuyorsun?" dedi. Ben de "İş böyle böyle oldu." dedim. Benimle Üsküp'ün ileri gelenleri arasında cereyan eden husumeti ve çekişmeyi anlattım. Bunun üzerine "Sen git, ben kadıya sana eziyet edilmemesi tavsiyesini içeren bir mektup göndereceğim." dedi.

Ben de Hz. Şeyh'in yanına döndüm ve şeyhülislâmın vaziyeti ile ilgili olanları kendisine naklettim. Mecliste bir grup ziyaretçi de vardı. Bu fakire işaret ederek onlara "Bu öyle bir yazı yazdı ki kâfir görse mutlaka müslüman olurdu." dedi. Ardından Şeyhülislâm Esîrî Mehmed Efendi'yi (ö. 1092/1681) övdü. O, Hz. Şeyh'in ilk zamanlarında şeyhülislâm idi. Hz. Şeyh devamla dedi ki: "O zenginin ve fakirin durumunu eşit olarak araştırırdı. Onun kibri, çekinmesi, yüzünü ekşitmesi ve gönül darlığı yoktu. **[227b]** Ma'rifet ehlinin kadrini bilirdi. İhtiyaç olduğu zaman hemen kendi el yazısı ile yazardı."

Allah Teâlâ'nın şaşılacak hikmetindendir ki aramızda bunların cereyan ettiği o şeyhülislâm seneler sonra azledildi ve Bursa şehrine sürüldü. Cami-i Kebîr'de (Ulucami) bu fakirin vaaz meclisine denk gelip hazır bulundu. Konuşmamın geniş ve akıcı olduğunu söyleyerek övdü. O zaman aklıma Sâib'in şu sözü geldi:

هر محنتی مقدّمهٔ راحتی بود   شد همزبان حق چو زبان کلیم سوخت

Her sıkıntı bir rahatlığın başlangıcıdır
Kelîm (Hz. Mûsâ) dili yandığı için Hak ile konuştu

Geçmişte beni gönlü dar (inkıbaz) ve dili tutuk olmakla vasfetmişti. Sonra iş döndü dolaştı, beni gönlü genişlik ve konuşması güzel olmakla övdü. Aradan uzun zaman geçtiğinden ve şekiller değiştiğinden geçmişte aramızda geçen olayların benimle cereyan ettiğinin farkında olmadı.

Sonra tekrar (konuya) dönüyor ve diyoruz ki: Hz. Şeyh vezir maktul Kara Mustafa Paşa'ya bir kâğıt (mektup) gönderdi ve olup bitenleri ona bildirdi. Konunun kanuna göre değil şer'-i şerîfe göre dinlenmesini tavsiye etti. Vezir tavsiye edilen şeyin başı gözü üstüne olduğunu, istenilenin -Allah Teâlâ dilerse- hâsıl olacağını söylemek üzere imamını Hz. Şeyh'e gön-

derdi. Ardından salı günü hükümet meclisinde vezirin huzuruna girdim. Hasımdan haberim yoktu. Kâtip elimdeki kağıdı okuyunca vezir, hasmın getirilmesini işaret etti. Bir de baktım ki hasım hüccet, arz ve mahzardan oluşan sayfaları açmış diğer taraftan geliyor. Vezir mahzardan bir satır okuyunca **[228[a]]** "Gidin, cuma günü gelin, dâvanızı kazasker dinlesin." dedi. Bunun üzerine onun yanından çıktık.

Sonra Arapça bir yazı ile Kazasker Beyâzîzâde'ye vardım. "Öğrencini dövmekten dolayı sana bir şey gerekmez. Cuma günü gel. Senin işin selâmet." dedi. Cuma günü olunca vezirin binasına vardım. Baktım ki hasım da orada. Vezirin önde gelen adamlarından bazıları aramızda arabuluculuk ettiler ve bizi muhâkeme olmaktan (murâfaa) menettiler. Hasma "Sadece seni dövdü diye hocanı vezirin kapısına çekip getirmen gerekmez. Hz. Şeyh'e gidin, o aranızı düzeltsin." dediler. Biz de Hz. Şeyh'in yanına vardık. İki tarafa da azarlayıcı sözler söyledikten sonra ağladı. Arada dostluk meydana gelmesi için dua etti. Sonra iki defa kucaklaşmamızı emretti. Görünüşe göre husûmet ortadan kalktı. Ben de kendi hâlimle meşgul oldum.

Sonra hasım ve bazı şerli kimseler beni beldeden sürdürmek için şeyhülislâmın meclisine devam ettiler. Şeyhülislâm görünüşte iyi biri olsa da içi bozuk bir kimseydi. Âleme kendisinden daha bilgili bir şeytanın gelmediği Üsküp müftüsünün hatırını gözeterek onlara meyletti.

Bir gün Hz. Şeyh'in evinin dış kapısındaydım. Bir de baktım o iç kapıdan çıktı. Eliyle göğsüne işaret ederek "Allah Teâlâ şu anda Üsküp beldesinden Köprülü kasabasına hicret etmeni buraya ilkâ etti." dedi. Sonra şöyle devam etti: "Meydana gelişi şiddetli yağmuru andıran bu güçlü ilkânın benzeri iki defa başıma geldi. Bir defa bu hususta, bir defa da hâlimin başlarında. **[228[b]]** O da Allah Teâlâ tarafından gelen hicret emriydi. Birçok halifem var. Fakat sana nasip olan onlara nasip olmadı. Pek çok eza ve cefadan sonra böyle bir hicret, ashâbın (r. anhüm) başına gelen hicret ve eziyeti andırıyor. Bu mânevî verâsete işarettir. Aynısı benim de başıma gelmişti." Ben de "Başım gözüm üstüne!" dedim. Bu, Allah'ın emriyle olduktan sonra Allah kulunu zâyi etmez. Tıpkı İsmâil'i babası İbrâhim (aleyhime's-selâm) o zaman çorak bir arazi olduğu hâlde Mekke-i Mükerreme'de bıraktıktan sonra zâyi etmediği gibi.

Hz. Şeyh Köprülü'ye gitmemi, Köprülü'deki halifesinin de benim yerime Üsküp'e gitmesini emretti. Kostantiniyye'den yola çıktım. Üsküp'e bir merhale kadar yaklaşınca onun yolundan ayrılıp Köprülü yoluna düştüm. Köprülü Üsküp'e bir günlük yürüme mesâfesinde, iki dağ arasında bir kasabadır. İkisinin arasından büyük bir nehir akar. Nehrin üzerinde büyük bir köprü vardır.

Orada bazı hayır sahipleri bu fakire niyetle bir zâviye bina etmişler ve beni dâvet etmişlerdi. Ben de Hz. Şeyh'in nefesini gözeterek icâbet etmemiştim. Sonra Hz. Şeyh'e oraya bir halife göndermesi için bir kâğıt (mektup) göndermiştim. O da öyle yapmıştı. İşte mezkûr zâviyeye indim. Oradaki halife ailesi ile birlikte Üsküp'e göçtü. Ben de ailemi Üsküp'ten taşımak için birilerini gönderdim. Taşınmak onlara anlatılamayacak kadar ağır geldi. Köprülü'de kaldığım on dört ay boyunca onların sıkıntılarına göğüs gerdim.

Sonra Ustrumca halkı, **[229[a]]** Hz. Şeyh'e, bu fakiri kasabalarına dâvet ettiklerine dair bir mahzar gönderdiler. Hz. Şeyh buna rızâ gösterip bana oraya nakli emreden bir kâğıt (mektup) gönderdi. Ben de "Başım gözüm üstüne!" dedim. Bu kasabada (Köprülü) bayağı kimselerin rahatsızlık vermesinden, katı kimselerin gürültüsünden kurtulmuş olarak durumum gayet iyi idi. Evdekilerin gece gündüz sızlanmasından başka sıkıntım yoktu. Orada Allah beni meşhur Taşköprizâde'nin münâzara ve mübâhase âdâbına dair risâlesini şerh etmeye muvaffak kıldı. Bu şerh şimdi Kostantiniyye, Bursa ve diğer yerlerde istifade edilen, muteber ve tedâvülde bulunan bir eserdir. Hamd Allah Teâlâ'ya mahsustur.

Sonra Ustrumca halkından birçok kimse taşınmam için hayvanlarıyla ve arabalarıyla geldiler. Böylece Köprülü'den Ustrumca'ya taşındım. Ustrumca İştib'e bir, Köprülü'ye iki merhale uzaklıkta büyük bir kasabadır. "Dolyan" diye bilinen pazar orada kurulur. Orada eşrâf ve servet sahibi kimseler vardır. Onlar hep birlikte beni karşıladıktan sonra ailem ile birlikte sâlih kimselere tahsis edilen "Kadı Itâkî'nin evi" diye bilinen bir meşrutaya yerleştirdiler. Meşrutanın içini, dışını tâmir ettiler ve binasına ilâve yaptılar. İki yıl yetecek geçim vâsıtaları gönderdiler. Elbiseler ve yaygılar hediye ettiler ve pek çok vazîfe tayin ettiler. Orada vaaz etmekle ve ders vermekle meşgul oldum. *el-Fıkhü'l-Keydânî* üzerine sade bir şerh tasnif ettim.

Otuz ay orada kaldım. Ailemin sıkıntısından başka derdim yoktu. Çünkü onlar Üsküp'ü unutmamışlardı ve meyilleri orayaydı. Şairin şu sözünün mânasından gafil idiler:

[229b] سعديا حب وطن گرچه حديث است صحيح
نتوان مرد بسختي كه من اينجا زاده ام

Ey Sa'dî her ne kadar "vatan sevgisi" sahih hadis ise de
Ben burada doğdum diye sıkıntı içinde ölünmez[1]

Mesnevî'deki şu sözden de bîhaberdiler:

مسكن يارست و شهر شاه من
پيش عاشق اين بود حب الوطن

Sevgilinin yurdu ve pâdişahımın şehri
Âşıklara "vatan sevgisi" budur[2]

Bu cihanda kendim için aile ile imtihan olunmaktan daha zor bir şey görmedim. Onlarla imtihan olunmak bana diğer sıkıntıları unutturdu. Ağlayacaklar bu sıkıntıya ağlasın. Bu o kadar büyük bir sıkıntıdır ki ona ancak velâyet ehli katlanabilir. Eğer "Sana hicretin elemi ârız olmadı mı?" dersen, şöyle cevap veririm: Evet, fakat Allah Teâlâ lutufları ile beni destekledi de hicretin yorgunluğunu ve ayrılığın elemini altı ay kadar bana tattırdıktan sonra benden aldı. Şöyle ki Köprülü'ye hicret ettikten sonra o kadar darlık yaşadım ki ev halkından daha fazla sıkıntıya düştüm. Hz. Şeyh'ten Kostantiniyye'ye nakil için izin istemek üzere kendisine bir mektup gönderdim. Çünkü o ileride beni oraya yerleştirmeyi düşünüyordu. Bana içinde şu ifadelerin de olduğu bir mektup gönderdi: "Vaktin ve zamanın müsait olduğunda gelmene izin var. Selâm hidâyete uyanlara, kınama da hevâya uyanlara olsun."

Göçmeye azmettim, fakat birçok engel beni bundan alıkoydu. Özellikle ev halkı tamamen sıkıntı içindeydi. Zâhir bakımından zindanların en darı olan(!) Kostantiniyye'ye göç durumunda vaziyet daha da kötüleşecekti. Sonra bir imkân bulup Hz. Şeyh'i ziyaret ettiğimde aramızda

---

1 Sa'dî-i Şîrâzî, *Külliyyât-ı Sa'dî: Dîvân (Gazeliyyât)*, Tahran 1369 hş., s. 548.
2 Mevlânâ, *Mesnevî*, III, 3807. beyit.

birçok konuşma cereyan etti. Sonra Köprülü'ye döndüm. Allah Teâlâ orada belimi büken bu elemden beni kurtardı. **[230[a]]** Bu da Hz. Şeyh'in nefesinin bereketi ile oldu. Allah beni aylarca riyâzetta bulunmaya muvaffak etti. Yemekten ve ısrarlarına rağmen insanların ziyâfetlerinden geri durdum. Vaktim o kadar güzel hâle geldi ki geceleri sabaha kadar evin avlusunda elimde tesbih Allah Teâlâ'yı zikrediyor, Allah'ın yerde ve gökte bulunan büyük âyetlerini/delillerini müşâhede ediyordum.

Sonra Köprülü, İştib, Ustrumca, Karatova ve o nâhiyede bulunan diğer kasabaların halkı aralarında anlaşıp mahzarlar yazdılar. Her mahzarın yanında bir de kasabanın kadısının arzı vardı. Hepsinde bu fakirin müftü olması ve müftülük makamına geçmesi talebi vardı. Hz. Şeyh bu mahzarlara ve arzlara vâkıf olup onları uzun uzadıya mütalaa edince, "Müftü takvâ ehli olur, takvâ ehli müftü olmaz." diye cevap verdi. Yani belki müftü fetva yolunu terk eder ve takvâ yoluna sülûk eder. Azîmet bâbından olan fetvayı terk etmek, ruhsat bâbından olan fetva makamını üstlenmenin üzerindedir. Sûfîlerin yolu ise azîmet ve takvâ yoludur, ruhsat ve fetva yolu değil.[1] Zarûret gerekli kılmadıkça şeyh asla müftü olmaz. Bu zamanda ise böyle bir zarûret yoktur. Şeyhlik ile müftülük, kadılık ve bunlardan başka vazîfeler arasında ne münasebet vardır?

بو حنيفة قضا نكرد وبمرد   تو بميرى اگر قضا نكنى

Ebû Hanîfe kadılık yapmadı ve öldü
Sen ise kadılık yapmazsan ölürsün

Hz. Şeyh "Ben Celvetiyye tarikatı silsilesindeki otuz kişiden sonuncusuyum. Onlardan hiçbirinin müftülük yaptığını bilmiyorum." dedi. Hz. Şeyh müftü olmama razı olmadı ve şöyle başlayan bir mektup yazdı: **[230[b]]** "Sizi helâkten, zarardan ve şerden korumak, kurtuluş, fayda ve hayra cezbetmek üzere fetva hizmetinden uzaklaştırıp takvâ hizmetine tahsîs kılanın adıyla..." O zaman 1093 yılının Rebîülevvel ayının başlarıydı (Mart 1682).

---

1 Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada parantez içindeki kısım eksiktir: فإن الترك الذي هو من باب العزيمة (فوت التقلد بالفتيا الذي هو من باب الرخصة. وطريق الصوفية طريق العزيمة) والتقوى دون طريق الرخصة والفتوى.

Ustrumca'ya hicret edip orada otuz ay kadar kaldıktan sonra Hz. Şeyh'ten bir mektup geldi. Mektupta beni Edirne'ye çağırıyordu. O zaman kendisi Sultan IV. Mehmed'in talebi ile vaaz ve öğüt vermek üzere orada bulunuyordu. Onunla buluştuktan ve birkaç gün geçtikten sonra kendisine Bursa'dan bir mektup ulaştı. Mektupta Bursa halifesi Şeyh Sun'ullah el-Amasevî'nin vefat ettiği ve yerine küllî ilimlerden ve cüz'î ma'rifetlerden nasîbi tam olan başka bir halife gönderilmesi isteniyordu.

Hz. Şeyh "Kardeşiniz Şeyh Sun'ullah vefat etmiş. Allah Teâlâ ona rahmet eylesin." dedi ve Bursa'yı övmeye başladı. Çünkü hâlinin başlarında oraya gitmişti. Enfüs nüshasının ona seher-i a'lâda gemiden Budanya (Mudanya) kasabası sahiline çıktığı zaman keşfolunduğunu bizzat kendisinden işittim. Budanya ile Bursa arası yarım günlük yürüme mesafesidir. Bütün nüshaların ayrıntısı daha önce geçmişti. Fakat haber gözle görmek gibi değildir. Tatmayan bilmez. Allah bizi ve sizi tevhidin hakikatlerine erdirsin, tecrîd ve tefrîd sırrına ulaştırsın.

Birkaç gün geçtikten sonra Hz. Şeyh Bursa'yı tekrar övdü. Muradının beni Şeyh Sun'ullah'un yerine oraya göndermek olduğunu anladım. Bunun üzerine "Benim hakkımda söylenecek bir söz yok. **[231[a]]** Bana ancak teslim olmak düşer. Esas söz ev halkı (hanım) hakkındadır. Çünkü o şimdiye kadar şikâyet hâlinde ve Üsküp'ten başkasını istemiyor. İzniniz olursa Ustrumca'ya gideyim ve onunla bu hususu istişâre edeyim. Konuyu tüm yönleriyle onunla konuşayım. Umulur ki Allah onu rızâya ve teslimiyete iletir, yönünü doğru yol tarafına çevirir." dedim. Hz. Şeyh de "Öyle yap." dedi.

Bunun üzerine Edirne'den Ustrumca'ya döndüm. Ev halkı (hanım) ile nakil hususunu istişâre ettim. Hanım "Denizin ötesine göçmekten Allah'a sığınırım." dedi. Hangi yoldan yaklaşırsam yaklaşayım iknâ olmadı. Çaresiz kaldım. Bana olumlu cevap vermesinden ümidimi kestim. Hz. Şeyh'e sade bir mektup göndererek özrümü beyan ettim ve kendi hâlimle meşgul oldum.

Bir gece rüyada gördüm ki sanki ben ve Hz. Şeyh yüksek, geniş ve temiz bir evdeyiz. Evin ortasında akan bir su pınarı var. O kâmet getirdi ve bana imam olmamı işaret etti. Yanımızda Allah'tan başka kimse yoktu.

Üçüncü rekâta kalktığımda Hz. Şeyh "Niçin sefer namazı kılmıyorsun?" dedi. Bu sırada burnumun kanadığını gördüm. "Abdest bozuldu." dedim. Ben ve o, su pınarından abdest aldık. Sonra ikinci defa kâmet getirdi. Yine bana imam olmamı işaret etti. İki rekât kılınca oturdum ve sefer namazı olduğu için iki rekâtın sonunda selâm verdim. Derken uyandım ve derin düşüncelere daldım. 1085/1674 yılında Hz. Şeyh'ten *el-Mutavvel* adlı kitabı okuduğum vakit gördüğüm [Bursa'ya halife tayin edileceğime işaret eden] rüya hiç hatırıma gelmiyordu. **[231b]** Bu rüya daha önce geçmişti.

İşrâk vakti olunca bir de baktım Hz. Şeyh'ten bir mektup ulaştı. Mektupta hicreti terk etmekten dolayı azarlama ve bazı işaretler yer alıyordu. Mektubu derinlemesine inceleyince kalbimi bütünüyle kendisine cezbetti ve geçmiş bütün hâllerimi sildi. Sanki ikinci defa doğdum. Sanki Allah kocaman bir dağı üzerimden kaldırdı ve onu taşımaktan beni kurtardı. İşte bu, Allah'ın beni imtihan, kahır ve celâl vartasına attıktan sonra şereflendirdiği yüce hâllerin ilkidir. Haber gözle görmek gibi değildir.

Mektup 1096 yılının Saferu'l-hayr ayının sonlarında (Ocak 1685) ulaşmıştı. O mektuptaki bazı sözleri senin için açıklayacağım ki kalbin mutmain olsun. Allah Teâlâ'nın evliyasının ancak hayrı emrettiklerine, gönüllerine ilkâ/ilham edilenden başkasına uymadıklarına ve Allah Teâlâ'nın onları mutlaka doğru çıkardığına inanasın.

Bunlardan biri "اَلْعَبْدُ يُدَبِّرُ وَاللّٰهُ يُقَدِّرُ / *Kul tebdir alır, Allah takdir eder*." sözüdür. Bu sözde hicretin mukadder olduğuna, Allah Teâlâ'nın benim ayn-ı sâbitemin hâllerini Hz. Şeyh'e keşfettiğine ve bunlar içerisinde hicreti görüp bulduğuna, hicreti terk etme konusundaki tedbirimin bir semeresi olmadığına işaret vardır.

Bir diğeri de "اَلْحَذَرُ لَا يُغْنِي مِنَ الْقَدَرِ / *Sakınmak, kadere karşı bir fayda sağlamaz*."[1] sözüdür. Onun dediği gibi de oldu. Bu da Hz. Şeyh'in keşf ve kerametleri cümlesindendir. Allah Teâlâ onun ruhunu dinlendirsin.

[Mektupta geçen ifadelerden biri de] ﴿وَعَسٰى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ﴾ "Olur ki, bir şey sizin için hayır olduğu hâlde siz onu hoş görmezsi-

1 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 234; Firyâbî, *Kitâbü'l-Kader*, s. 224; Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 380; Beyhakî, *el-Kazâ ve'l-Kader*, s. 214; İbn Asâkir, *Mu'cem*, I, 108.

niz."[1] âyetidir. Burada hayır olduğu hâlde tab'an ve nefsen hoş görülmeyen iş, alışılan yerden yabancı bir yere nakil ve hicrettir. Çünkü bunda pek çok fayda vardır. Şairin şu sözünde işaret edilen husus bunlardandır:

[232[a]]

وَطُولُ مُقَامِ الْمَرْءِ فِي الْحَيِّ مُخْلِقٌ   لِدِيبَاجَتَيْهِ فَاغْتَرِبْ تَتَجَدَّدِ

Kişinin bir yerde uzun süre kalması yıpratır
Yüzünün iki tarafını, gurbete çık ki yenilenesin[2]

İmam Şâfiî'nin sözünde ise şöyle işaret edilmektedir:

تَغَرَّبْ عَنِ الأَوْطَانِ فِي طَلَبِ العُلَى   وسافِرْ ففي الأَسْفَارِ خَمْسُ فَوَائِدِ
تَفَرُّجُ هَمٍّ، واكتِسَابُ مَعِيشَةٍ   وَعِلْمٌ ، وآدابٌ، وصُحْبَةُ مَاجِدِ
فإن قيلَ في الأَسفارِ ذُلٌّ ومِحْنَةٌ   وَقَطْعُ فيافي واحتمال شَدائِدِ
فَالمَوْتُ خيْرٌ للفتى مِنْ قعودهِ   بِدَارِ هَوَانٍ بين واشٍ وَحَاسِدِ

Yücelikleri talep uğrunda vatandan ayrıl
Sefer et, çünkü seferlerde beş fayda var

Üzüntünün gitmesi, maişeti kazanmak
İlim, âdâb, ulu ve şerefli kimselerle beraberlik

Eğer denirse ki seferlerde horluk ve eziyet var
Çölleri aşmak ve sıkıntılara katlanmak

Ölüm daha hayırlıdır kişiye oturmaktan
Horluk evinde, gammaz ve hasetçi arasında[3]

Faydalarından biri de nefisten kurtulmaktır. Çünkü harekette nefsin hevâsının tersine amel etmek, Allah'ın işaretine ve mürşidin görüşüne riâyet etmek vardır.

Bir diğer faydası ise Allah Teâlâ'nın ﴿وَلَقَدْ جِئْتُمُونَا فُرَادَى﴾ "Andolsun, teker teker bize geldiniz."[4] sözünün sırrına ulaşmaktır. Çünkü hicret ister

1 el-Bakara, 2/216.
2 Ebû Temmâm et-Tâî, *Dîvân*, Beyrut 1889, nşr. Şâhîn Atıyye, s. 91.
3 Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, *Dîvân*, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2005, s. 49.
4 el-En'âm, 6/94.

mal alâkası olsun, ister ahbap alâkası veya başkası olsun bütün alâkaları keser. Zorunlu ölümden önce ihtiyârî ölüme irşad eder. Ne güzel söylenmiştir:

الفت مكير همجو الف هيج با كسى   تابسته الم نشوى وقت انقطاع

Elif harfi gibi hiç kimse ile ülfet etme ki
Ayrılık vakti üzülüp kederlenmeyesin

Hicretten sonra Üsküp'teki dostlar, özellikle öğrenciler benden ayrılmanın acısını çektiler. Ben de onlardan ayrılmanın acısını çektim. Sonunda Allah bana lutfetti de nazarımda ayrılığın ve vuslatın eşit olduğu bir hâle ulaştım. İbnü'l-Fârız der ki:

فوَصْلي قَطعي واقتراني تَباعُدي   ووِدِّي صَدِّى وانتهائي بدَايتي

Vuslatım ayrılığım, yaklaşmam uzaklaşmamdır
Sevgim yüz çevirmem, sonum başımdır[1]

[Mektupta geçen ifadelerden biri de] ﴿وَعَسَى أَنْ تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَكُمْ﴾ "Yine olur ki, bir şey sizin için kötü olduğu hâlde siz onu seversiniz."[2] âyetidir. Burada şer olduğu hâlde tab'an ve nefsen sevilen iş, alışılan yerde ikamettir. Çünkü orada zikredilen faydaların zıddı olan şeyler vardır. Rivayette "مَنْ فَرَّ بِدِينِهِ شِبْراً وَجَبَتْ لَهُ الْجَنَّةُ / *Dîni uğrunda kim bir karış kaçarsa cennet ona vâcip olur.*"[3] diye vârid olmuştur.

[232b] Bursa'nın Ustrumca'dan efdal olduğunda şüphe yoktur. Çünkü o üç beldeden biridir ki bu konunun tahkiki daha önce geçti. Daha az faziletli olanı (mefdûl) faziletli olana, faziletli olanı da efdal olana tercih etmekte hayır yoktur. Hicret eden, içinde âb-ı hayat olan karanlıklara yönelen kimse gibidir.

ز ظلمت مترس اى پسنديده دوست   كه ممكن بود كآب حيوان در اوست
دل از بى مرادى بفكرت مسوز   شب آبستن است اى برادر بروز

Ey aziz dost, karanlıktan korkma
Ki âb-ı hayât onun içinde olabilir

1 İbnü'l-Fârız, *Dîvân*, s. 49.
2 el-Bakara, 2/216.
3 İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, c. 49, s. 86; İbn Hacer, *el-Kâfi'ş-Şâf fî Tahrîci Ehâdisi'l-Keşşâf*, s. 218.

Gönül muradına ermedi diye kederlenme
Ey birader, geceler gündüzlere gebedir[1]

Mukîm ise içine zehir katılmış şekeri yiyen kimse gibidir. O nerede, bu nerede? Ben bu mânaya Bursa'ya hicretten beş sene sonra şahit oldum. Allah'ın benim için takdir ettiği hicret benim hakkımda ve bana uyanlar hakkında sırf hayır oldu. Şöyle ki Engürüs (Macar) kâfirleri 1100 (1689) yılı içerisinde Rumeli beldelerini istilâ ettiler. Üsküp'e saldırdılar, camilerini ve evlerini tamamen yaktılar. Orada bana musallat olan düşmanlar da helâk oldu. Müftüye gelince, o bu hadiseden önce câhiliyye ölümü üzere öldü. Ondan aşağı olan kimseler ise yalın ayak, mallarından ayrılmış vaziyette, Melik ve Müteâl olan Allah'ın kahrına ağlaya ağlaya kaçarken yolda helâk oldular. Düşman kılıçlarından canlarını kurtaranlar ise yeryüzünün köşelerine dağılıp gittiler. ﴿فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ﴾ "Yeryüzünde dolaşın da yalanlayanların sonunun ne olduğuna bir bakın."[2] Böylece bu korkunç olay meydana gelmeden önce Allah Teâlâ'nın bir rahmet ve lutuf olarak beni onların arasından çıkardığını, onları da gazabının ve adâletinin gereği olarak korkudan gözlerin dışarı fırlayacağı bir gün için geride bıraktığını anladım.

Bana ﴿نَجَوْتَ مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ﴾ "O zalimler topluluğundan kurtuldun."[3] denildi. **[233a]** Onlara ise ﴿فَهَلْ وَجَدْتُمْ مَا وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا﴾ "Siz de Rabbinizin vaadettiğini gerçek buldunuz mu?"[4], ﴿ذُوقُوا عَذَابَ الْخُلْدِ هَلْ تُجْزَوْنَ إِلَّا بِمَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ﴾ "Ebedî azabı tadın! Siz ancak vaktiyle kazanmakta olduklarınızdan başkasıyla mı cezalandırılıyorsunuz?"[5] denildi.

Mezkûr istilâ Ustrumca kasabasını da içine aldı. İnsanların üzerine sanki en büyük felâket (kıyâmet) koptu. Öyle ki her emzikli kadın emzirmekte olduğu çocuğundan geçti. Onların çoğu türlü şekillerde helâk oldular. Üsküp'ten hicretten sonra benden sâdır olan ve Ustrumca'da bir araya getirdiğim *el-Fıkhü'l-Keydânî* üzerine yazdığım şerhimin sonunda yer alan şu sözlerim hayrete şâyandır: "جَعَلَهَا اللهُ -أَيِ الْأُسْكُوبَ- مِنَ الْمُؤْتَفِكَاتِ،

---

1 Sa'dî-i Şîrâzî, *Külliyyât-ı Sa'dî: Bostân*, Tahran 1369 hş., s. 341.
2 en-Nahl, 16/36.
3 el-Kasas, 28/25.
4 el-A'râf, 7/44.
5 Yûnus, 10/52.

وَخَسَفَ بِهَا فِي أَقْرَبِ السَّاعَاتِ، وَأَرْسَلَ عَلَيْهَا حِجَارَةً مِنْ سِجِّيلٍ، وَأَوْقَعَهَا فِي وَيْلٍ طَوِيلٍ / Allah onu -yani Üsküp'ü- altüst olmuş şehirlerden kılsın. En yakın zamanda onu yerin dibine geçirsin. Üzerlerine balçıktan pişirilmiş taşlar göndersin. Onu uzun kederlere düşürsün." Sanki dua, hedefi tam ortasından vurdu, vaktine denk geldi ve olanlar oldu.

نخفتست مظلوم از آهش بترس　　ز دود دل صبحگاهش بترس
نمی ترسی ای گرگ ناقص خرد　　که روزی پلنگیت بر هم درد

Mazlum uyumaz, sen onun âhından kork
Sabah vakti onun gönlünden yükselen dumandan kork

Ey aklı kıt kurt, hiç korkmaz mısın
Bir gün gelir, seni de bir kaplan parçalar[1]

[Mektupta geçen ifadelerden biri de şu âyettir:] ﴿وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ﴾ "Allah ve Rasûlü bir iş hakkında hüküm verdikleri zaman, hiçbir mü'min erkek ve kadın için kendi işleri konusunda tercihte bulunma hakkı yoktur."[2]

Bu âyette bazı işaretler vardır.

Onlardan biri şudur: Ustrumca'dan Bursa'ya naklim Hz. Şeyh'e işaret edilmişti. Çünkü peygamberler vahiy ile, evliya ise ilham ile amel ederler.

O işaretlerden biri de şudur: Mürid iradesi olmayan kimsedir. Yani kendi iradesinden fâni olan, ister kendisine göre sevilen bir şey olsun isterse hoşlanılmayan bir şey olsun mürşidin muradına tâbi olan kimsedir.

O işaretlerden biri de şudur: Allah'ın hükmü, Rasûl'ün hükmü ve Rasûl'ün vârisinin hükmü **[233b]** tek bir hükümdür. Allah'ın hüküm verdiği hususta kimsenin tercihte bulunma hakkı olmadığı gibi Râsûl'ün ve vârisinin verdiği hüküm konusunda da kimsenin tercihte bulunma hakkı yoktur. Çünkü Allah Teâlâ Rasûlü hakkında şöyle buyurmuştur: ﴿وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَى إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَى﴾ "O, nefsin arzusu (hevâ) ile konuşmaz. O ancak kendisine bildirilen bir vahiydir."[3] Yine şöyle buyurmuştur:

1 Sa'dî-i Şîrâzî, *Külliyyât-ı Sa'dî: Bostân*, s. 235.
2 el-Ahzâb, 33/36.
3 en-Necm, 53/3, 4.

﴿مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللّٰهَ﴾ “Kim peygambere itaat ederse, Allah’a itaat etmiş olur.”[1] Yine şöyle buyurmuştur: ﴿إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللّٰهَ﴾ “Sana biat edenler ancak Allah’a biat etmektedirler.”[2] Bu mutlak ifadeleri bir düşün, âyetlerden muradın ne olduğunu anlarsın. Âyetlerin sarih mânası her ne kadar Rasûl hakkında idiyse de işareti sözünde, fiilinde ve hâlinde ona vâris olan herkesedir.

[Yine Hz. Şeyh, mektubunda şöyle diyordu:] “مَا شَاءَ اللّٰهُ كَانَ، وَمَا لَمْ يَشَأْ لَمْ يَكُنْ / Allah ne dilerse o olur. Dilemediği ise olmaz.”[3] ﴿وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللّٰهُ﴾ “Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz.”[4]

Burada fark’a dair hitaplardan sonra cem‘e dönüş vardır. Allah Teâlâ’nın dilemesinde ve kulun dilemesinde gizli bir ayrıntı vardır. İlim âleminde Allah Teâlâ’nın dilemesinin kulun dilemesine, ayn âleminde kulun dilemesinin Allah Teâlâ’nın dilemesine tâbi olduğu konusunda söylenecek söz yoktur. Bu sebeple Allah Teâlâ bazı yerlerde ﴿الْعَلِيمُ﴾ kelimesini öne alarak ﴿وَهُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ﴾ “O, hakkıyla bilendir (el-Alîm), hüküm ve hikmet sahibidir (el-Hakîm).”[5], bazı yerlerde ise aksine olarak ﴿وَهُوَ الْحَكِيمُ الْعَلِيمُ﴾ “O, hüküm ve hikmet sahibidir (el-Hakîm), hakkıyla bilendir (el-Alîm).”[6] buyurmuştur.

[Mektupta geçen ifadelerden biri de şudur:] “لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللّٰهِ / *Güç ve kuvvet yalnız Allah’ındır*.” Yani Allah Teâlâ’nın emrettiği hicreti terk etmek demek olan muhalefet mâsiyetinden kurtulmak, hicreti yerine getirmek demek olan muvâfakat taatine güç yetirmek, bütün işlerin dizgini elinde olan Allah ile/O’nun yardımı iledir. Mükâşefe ve huzura, itirazı, yüzünü ekşitmeyi ve inkıbazı terk etmeye muvaffak kılmak da O’ndandır.

[Mektupta geçen ifadelerden biri de şu âyettir:] ﴿وَالسَّلَامُ عَلَى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدَى﴾ “Selâmet hidâyete uyanlaradır.”[7] Yani gerçek selâmet -ki tabiatın hazlarından **[234[a]]** ve nefsin hevâsından kurtulmaktır-, hidâyete -ki o

1 en-Nisâ, 4/80.
2 el-Feth, 48/10.
3 Ebû Dâvûd, “Edeb”, 110.
4 el-İnsân, 76/30.
5 Bk. el-Bakara, 2/32; Yûsuf, 12/83, 100; et-Tahrîm, 66/2.
6 Bk. ez-Zuhruf, 43/84; ez-Zâriyât, 51/30.
7 Tâhâ, 20/47.

nakil ve hicret konusundaki sahih işarettir- uyanlaradır. Daha önce geçtiği gibi apaçık selâmet de bundadır. Çünkü düşmanlar celâl kabzasında helâk oldular, bana ise Allah cemâl eliyle lutufta bulundu. Onların işinin başı selâmet, sonu felâket oldu. Benim ise işimin başı felâket, sonu selâmet oldu. Hamd, âlemlerin Rabbi Allah'a muhsustur.

امروز قدر پند عزیزان شناختم   یا رب روان ناصح ما از تو شاد باد

Bugün azizlerin nasihatinin değerini anladım
Yâ Rab, bize öğüt verenlerin ruhlarını şâd et[1]

"*Mâlum fakîr, hakîr.*" Hz. Şeyh mektubunun sonunu bu şekilde imzalamıştı. Ondan bana ulaşan önceki mektuplarda böyle imza atmak onun âdeti değildi. Terbiye bâbından ism-i şerifini yazmadı. Mürid ve mürşid arasında meydana gelen sözlerin üslûpları hakkında bilgisi olan kimseye bu durum âşikârdır.

"*Fakîr*"in mânası başkasına değil Allah'a muhtaç demektir. Bu zenginliğin ta kendisidir. Çünkü fakr tamam olduğu zaman, kul Allah Teâlâ'nın zenginliği ile müstağni olur. Kimseye asla ihtiyaç duymaz. Anla! Hz. Peygamber (as) bu mânaya "اَلْفَقْرُ فَخْرِي / *Fakr övüncümdür.*"[2] sözüyle işaret etmiştir.

"*Hakîr*" ulunun (azîm) zıddıdır. Beşere ait hakirlik, hakiki ululuğa ters değildir. Çünkü hakirlik ya muhâliflerin kendisi itibariyledir veya tevazu, alçak gönüllülük ve ameli eksik bulma itibariyledir. Hakîr kelimesini de terbiye bâbından zikretti. Çünkü şeyh ancak mürid şeyhin işareti ve irşadı ile amel ettiği zaman müridin gözünde yücelir.

"*Mâlum*" ya ismi ve sûreti ile ya müsemmâsı ve hakikati **[234b]** ile ya da her ikisi ile bilinip tanınandır. Velînin hakikatini ise ancak onun gibi biri bilip tanır.

Bu anlattıklarımı kesin olarak anladınsa bilesin ki bu mektup bana ulaşıp nakil ve hicrete karar verince, gönül huzurunu katlamak ve kesin bilgiyi tamamlamak üzere Allah'ın benim için murad ettiği enfüsî ve âfâkî

---

1 Hâfız, *Dîvân*, s. 106.
2 Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, II, 102 (1835).

delillere tefe'ülü de eklemek istedim. Besmele çektikten sonra *Beyzâvî Tefsiri*'ni açtım. ﴿بَلْدَةٌ طَيِّبَةٌ وَرَبٌّ غَفُورٌ﴾ "Güzel bir belde ve çok bağışlayıcı bir Rab"[1] âyeti karşıma çıktı. Böylece Kur'an'dan bir delil de iddia edilene şahitlik etti ve hak daha belirgin hâle geldi. Geriye sadece onu uygulamak kaldı.

Ev halkına ﴿إِنِّي ذَاهِبٌ إِلَى رَبِّي سَيَهْدِينِ﴾ "Ben Rabbime gidiyorum. O bana yol gösterecektir."[2] Eğer sen de razı olursan ne âlâ. Yoksa ﴿هَذَا فِرَاقُ بَيْنِي وَبَيْنِكَ﴾ "Bu, benimle senin aramızın ayrılmasıdır."[3] dedim.

Allah Teâlâ ﴿إِنَّ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ وَأَوْلَادِكُمْ عَدُوًّا لَكُمْ فَاحْذَرُوهُمْ﴾ "Eşlerinizden ve çocuklarınızdan size düşman olanlar vardır. Onlardan sakının."[4] buyurmuştur. Benim bu seferim âhiret seferidir. Dünya seferinde düşmanlardan, yani yol kesen haydutlardan sakınmak gerektiği gibi âhiret seferinde de gerekir. O seferin düşmanları ise nefis, şeytan, aile, çocuklar ve mallardır.

﴿فَإِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ﴾ "Ya iyilikle tutmak ya da güzellikle salıvermektir."[5] âyetinde buyurulduğu üzere eşimin mehrini ve onunla ilgili diğer haklarını getirip önüne koydum. Mehrini görünce ve beni hicretten hiçbir caydırıcının geri çeviremeyeceğini anlayınca ağladı. Arada iki çocuk olduğu hâlde ayrılmak ona ağır geldi. Allah o saatte onun kalbinden vatanına olan meyil ve yurduna özlemin hepsini kaldırdı. Hicreti benden daha fazla ister hâle geldi. Allah Teâlâ'nın kudretine ve onun kalbini çevirmesine hayret ettim. Her işte nefesin, samimi yönelişin ve himmetin tesirinin büyük olduğunu anladım. Hz. Şeyh'in nefesini ve teveccühünü doğru çıkardığından dolayı Allah'a hamd olsun.

[235a] Hâfız der ki:

مدد از خاطر رندان طلب ای دل ور نی   کار صعبست مبادا که خطایی بکنیم

Ey gönül, rindlerin gönlünden yardım iste
Yoksa iş zordur, olmaya ki bir hatâ ederiz[6]

---

1 Sebe, 34/15.
2 es-Sâffât, 37/99.
3 el-Kehf, 18/78.
4 et-Tegâbün, 64/14.
5 el-Bakara, 2/229.
6 Hâfız, *Dîvân*, s. 246.

Sonra "أُسْتُرْ ذَهَبَكَ وَذِهَابَكَ وَمَذْهَبَكَ / *Altınını, gidişini ve mezhebini gizle*." sözüyle amel ettim. Çünkü kasaba halkının muhabbetlerinin çokluğu sebebiyle ellerinden kurtulmanın zor olduğunu biliyordum. Onun için Hz. Şeyh'i ziyaret niyetiyle yola çıktım. Ev halkı şiddetli kış sebebiyle kasabada kaldı. Yolda, işiteni hayrete düşürecek şekilde kışın zorluklarına göğüs gerdim. Bu böyledir. Çünkü bu yol velâyet yoludur. Velâyet ise ibtilânın ta kendisidir. Bu yüzden Hâfız şöyle der:

نازکان را سفر عشق حرامست حرام   که بهر گام در این ره خطری نیست که نیست

Naziklere aşk seferi haramdır haram
Çünkü bu yolun her adımında pek çok tehlike vardır[1]

Tevfîk refiki bana yardım etti de sonunda Edirne'ye ulaştım. Hz. Şeyh beni görünce tebessüm etti ve yakın zaman önce kendisini ziyaret ettiğim hâlde niçin geldiğimi sordu. Ben de "İş böyle böyle oldu." dedim ve sonuna kadar anlattım. Çok memnun oldu. Evinde bana özel bir yer ayarladı. Her gün [onunla] sohbetle ve kendisinden *Fusûs* okumakla meşgul oldum.

Nihâyet iki aydan fazla bir zaman geçip yeryüzü bitkilerle yeşillenince ve bahar rüzgârı esince ev halkına haber gönderdim. Onlar da Ustrumca'dan hicret ettiler ve Edirne'ye geldiler. Birkaç gün sonra Hz. Şeyh toplu bir dua etti. Biz de yola çıktık ve nihâyet Tekfurdağı'nda (Tekirdağ) konakladık. Mevsim, insanlar arasında "rûz-i Hızır (Hızır günü)" diye meşhur olan mevsimdi. Sonra gemiye bindik **[235^{b}]** ve iki gün iki gece selâmet üzere seyrettik. Sonra Budanya (Mudanya) kasabasına çıktık.

8 Cemâziyelâhir 1096/12 Mayıs 1685 Cumartesi günü Bursa'ya girdik. Orada bir eve indik. Sonra kiralık bir ev aradık. Fakat Cami-i Kebîr (Ulucami) imamlarından birine ait bir meşrutadan başkası bulunamadı. Bunun üzerine oraya taşındık. Sonra kış gelip soğuklar bastırınca ev halkını başka bir mahallede bulunan kışlık bir eve naklettim. Ben yanımdaki üç müridle birlikte imam evinde kaldım.

Bazı günler çocukları ziyaret ediyor ve hatırlarını soruyordum. Yolumun üzerinde geniş bir ev vardı. Yanından her geçtiğimde mesken meselesi ve bu

1 Hâfız, *Sefîne-i Hâfız*, haz. Mes'ûd Cennetî Atâyî, Tahran 1346 hş., s. 146.

husustaki sıkıntım hatırıma geliyordu. Çünkü büyükler "Önce mekân, sonra zaman, sonra ihvân, sonra da gönül duruluğu lâzımdır." demişlerdir. Allah Teâlâ'nın o geniş evi benim için sakladığını ise bilmiyordum. Şöyle ki belde halkından bazıları, ulemâ için şart koşulan/tahsis edilen evlerden benim için ev aramaya başladılar. Eşrâftan biri, "Sebzî" diye meşhur olan Mehmed Efendi'nin evinin ulemâya vakfedilen evlerden olduğunu, kardeşinin ihtiyacı olmadığı hâlde şimdi orada oturduğunu söyledi. Bu durumu kadıya haber verdiler. O da orada oturan Ahmed Efendi'yi çağırttı. O da isteyerek buna razı oldu. Çünkü onun bu evin yan tarafında kendi mülkü olan başka bir evi vardı. Oraya taşındı ve ilkinden elini çekti. Kardeşinin vakfını ihyâ etti. **[236[a]]** Kendi mülkünde olan evin bir bölümünü de vakfetti. Ben ve ailem oraya taşındık ve orada rahat ettik. Allah Teâlâ'ya hamd olsun. Mesken meselesi bu şekildedir.

Geçim meselesine gelince, bende ne dirhem vardı ne de dinar. Çünkü Rumeli beldelerinde Allah'ın bana lutfettiklerinden hiçbir şey biriktirmemiştim. Allah beni zenginlikten sonra fakirlikle imtihan etti. Öyle ki çocukların geçimi için elimde bulunan ev eşyâsının bir bölümünü, bazı kitapları, hatta tesbihi bile sattım. Biz içerde ve dışarda dokuz kişiydik. Zaman cidden kıtlık zamanıydı. İnsanların eli tamamen hayra varmaz olmuştu.

Allah Teâlâ ﴿مَا يَفْتَحِ اللّٰهُ لِلنَّاسِ مِنْ رَحْمَةٍ فَلَا مُمْسِكَ لَهَا وَمَا يُمْسِكْ فَلَا مُرْسِلَ لَهُ﴾ "Allah, insanlar için ne rahmet açarsa, artık onu tutacak yoktur. Neyi de tutarsa, onu gönderecek yoktur."[1] buyurmuştur. Daraltan da genişleten de, engelleyen de veren de Allah Teâlâ'dır. Hakk'ın kulu, menetmeye ve vermeye bakmaz. Onun nazarı bu ikisi ile tecellî edenedir. Bununla birlikte Allah'ın âdeti, kendisinde sülûk kokusu olan bir beldede elleri daraltmaktır. Bu, sâlik dervişlerin servet ehline ünsiyet etmemesi ve onlara güvenip dayanmaması, bilakis göklerin ve yerin hazineleri kendisinin elinde olan Allah'a tevekkül etmeleri içindir. Şeyh Ferîdüddin Attâr şöyle der:

جز ز حق روزي طلب كردن نشان مشركيست　　التجا بر غير كردن از كبائر بر ترست

Hak'tan başkasından rızık talep etmek müşriklik alâmetidir
Başkasına iltica etmek ise büyük günahlardan beterdir

---

1 Fâtır, 35/2.

Bir gece beşeriyet îcabı uzun düşüncelere dalmış hâlde uyudum. Rüyada Hz. Şeyh'i gördüm. Bana "İki sene sabreder misin?" diyordu. Ben de "Neden sabretmeyeyim? Sabırdan başka elimden ne gelir ki!" diye cevap verdim. Derken uyandım. Bu imtihanın bahsedilen iki senenin sonuna kadar süreceğini anladım. Bunun üzerine anlatılamayacak şekilde mücâhedemi artırdım. **[236[b]]** Yemeğim hastanın yemeği, uykum boğulan kimsenin uykusu kadardı. İçinde ibâdetle meşgul olduğum karanlık bir çilehânem vardı. Zaman yaklaşınca kırk gün kadar şiddetli göz seğirmesine tutuldum. Bunun hikmetini bilemedim. Derken dokuz yaşındaki kızım vebadan hastalandı ve birkaç gün sonra vefat etti. Benim ona biraz bağlılığım vardı. Bu yüzden günlerce dünya bana dar geldi. Allah beni sınamak için üzerime Yâkub'un (as) hüznünü attı.

رو ای همدم تو در بزم طرب با دوستان خوش زی
مرا بگذار تا تنها درین بيت الحزن ميرم

Ey arkadaş, sen git dostlarla eğlence meclisinde hoşça yaşa
Beni terk et ki bu hüzün evinde yalnız kalıp öleyim[1]

Sonra Allah bana bazı genişlikler ihsan etti ve hâlimi yeniledi. Nitekim bir defasında şeyhim ve senedim hazretlerine de aynısı vâki olmuştu. Kostantiniyye'ye yerleşmeden önce oraya iki müridiyle birlikte uğramıştı. O zaman tecerrüd kademi üzere bulunuyordu. Yanındaki iki müridle birlikte bir camiye girdi. Onlara gece gündüz zikirle meşgul olmalarını tavsiye etti. Eğer maişetlerini temin için Allah onlara bir şey lutfederse ne âlâ, yoksa üç gün bulundukları hâl üzere devam edecekler, sonra dışarı çıkacak ve bir şeyler yiyeceklerdi.

Birinci gün meşgul oldular, Allah Teâlâ onlara bir şey lutfetmedi. Kezâ ikinci ve üçüncü gün aynısı oldu. Hareket edecek güçleri, ayakta duracak hâlleri kalmadı. Nihâyet dördüncü günün seher vakti olunca caminin kapısı çalındı. Müridlerden biri sürünerek kapıya vardı. Birde baktı ki bir adam, içinde üzüm ve taze ekmek bulunan bir kap uzattı ve "Bunu yiyin" dedi, sonra kayboldu. Mürid onu (kabı) Hz. Şeyh'in huzuruna getirdi. Hz. Şeyh'i ve yanında bulunanları ağlama tuttu. Ağlayacakları kadar ağladıktan

---

1 Câmî, *Dîvân* (*Fâtihatü'ş-Şebâb*), I, 615.

sonra yiyeceği yediler, Melik ve Allâm olan Allah'a şükrü tazelediler. **[237[a]]** Sonra yeryüzünde seyahat ettiler.

Eğer hak ehlinden ve gayret ehlinden isen senin için bu açıklamada pek çok fayda vardır:

Bu faydalardan biri ibret almaktır. Onların sabrettiği gibi sen de sabret. Sen de onların elde ettiklerini elde edersin.

Bu faydalardan diğeri de şudur: Ciğerinden bin damla kan damlamadıkça bir katre yardıma nâil olamazsın. Göklerin melekûtuna girmek ve ceberûtun sırlarından feyz almak isteyen herkes hakkında Allah'ın âdeti bu şekildedir.

Bu faydalardan bir diğeri de şudur: Hilâfetin mânası dâvet ve irşad konusunda Hakk'ın makamına kâim olmaktır. Yoksa bu zamanda taklit ehlinin vasfı olduğu gibi seçkin kulların şekline bürünerek dünyevî sebepleri tahsil değildir. Sermâyelerinin büyük kısmı dirhem ve dinar kaygısı olan; hayır, bilakis onları depolayarak toplamak olan bir topluluğa hayret! Sonra bir de onlar kendilerinin tevekkül, sabır, ihtiyarî ölüm ve kabir ehli oldukları iddiasında bulunurlar. Acaba onlara Hz. Peygamber'in (as) "اَلدُّنْيَا حَرَامٌ عَلَى أَهْلِ الْآخِرَةِ، وَالْآخِرَةُ حَرَامٌ عَلَى أَهْلِ الدُّنْيَا، وَهُمَا حَرَامَانِ عَلَى أَهْلِ اللّٰهِ / *Dünya âhiret ehline haramdır. Âhiret de dünya ehline haramdır. Onların her ikisi de ehlullaha haramdır.*"[1] sözü onlara ulaşmadı mı? Ehlullah Allah'ın seçkin kullarıdır. Onlar her şeye karşılık Allah'ı tercih eden, Allah'ın da her şeyi onlara bağışladığı kimselerdir. Çünkü Allah'ı bulan her şeyi bulur. Allah'ı kaybeden ise her şeyi kaybeder. Şu hâlde ashâbın yolunu tut ki dostların hayatını yaşayasın. ﴿وَاللّٰهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَآبِ﴾ "Varılacak güzel yer ancak Allah katındadır."[2]

Bir hadiste "طَالِبُ الْعِلْمِ تَكَفَّلَ اللّٰهُ لَهُ بِرِزْقِهِ / *Allah, ilim tâlibinin rızkına kefil olmuştur.*"[3] buyrulmuştur. *et-Tenvîr fî İskâtı't-Tedbîr* sahibi [İbn Atâullah el-İskenderî] der ki: "Murad, hevâyı ezip yok eden faydalı ilimdir. Bu zorunlu olarak bellidir. Çünkü Allah'ın kelâmı ve Rasûlü'nün kelâmı

---

1 Bk. Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, I, 469 (1314).

2 Âl-i İmrân, 3/14.

3 Bk. Ebû Nuaym, *Müsnedü'l-İmâm Ebî Hanîfe*, s. 25; Münâvî, *Feyzü'l-Kadîr*, VI, 175; Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, X, 139 (28701).

bundan başka bir mânaya hamledilmekten yücedir. Faydalı ilim, Allah'ı bilmeye (el-ilmü billâh) ve -öğrenilmesi Allah için ise- Allah'ın emrettiği hususları bilmeye de şâmildir."

[237b] Ben derim ki: Hz. Peygamber'in (as) "أُطْلُبُوا الْعِلْمَ مِنَ الْمَهْدِ إِلَى اللَّحْدِ / *Beşikten mezara kadar ilim talep edin.*"[1] hadisi de bu mânaya hamledilir. Çünkü tâbiîn asrından sonra insanların önem verdikleri bu resmî/zâhirî kurallar bizzat kastedilmemiş olduğundan, burada murad edilmiş olmaktan uzaktır. Ulemâ-yı rüsûm hadiste kastedilenin sonradan meydana getirilen, hayâlî, mevhûm ilimleri ihtivâ eden ellerindeki risâlelerde bulunan şeyler olduğunu, bu risâlelerde olanları bilmeleri bakımından kendilerinin bunları bilmeyen âbidlerden üstün olduklarını zannederler. Bu topluluk ilimden ve ma'rifetten ne kadar da uzak! Zât ve sıfat hakkında cehâletleri ne kadar fazla! Allah'tan bize faydalı ilim vermesini -ki o peygamberlerin ve evliyanın ilmidir-, bizi kibir ve riyâ ehlinin aldandığı şeylerle aldanmaktan korumasını niyaz ederiz.

Mesnevî'de der ki:

فهم نان کردی نه حکمت ای رهی　　زانچ حق گفتت كُلُوا مِنْ رِزْقِهِ
رزق حق حکمت بود در مرتبت　　کان گلوگیرت نباشد عاقبت

Hikmet değil ekmek diye anladın ey kul
Hakk'ın "O'nun verdiği rızıktan yiyin."[2] sözünü

Hakk'ın rızkı mertebesine göre hikmettir
O rızık sonunda senin boğazına durmaz[3]

Hz. Peygamber'in (as) "دُمْ عَلَى الطَّهَارَةِ يُوَسَّعْ عَلَيْكَ الرِّزْقُ / *Temizliğe devam et, rızık sana genişletilir*."[4] hadisi de bu mânaya hamledilir. Yani ister bedenle ister kalp ile ilgili olsun mutlak temizliğe devam et, ister cismanî olsun ister rûhânî olsun rızık sana genişletilir.

Bursa'ya vardıktan sonra ders verme meselesine gelince, Hz. Şeyh beni ondan menetti. Halbuki hâlimin başlarında onu bana o tavsiye etmişti.

1 Hadis kaynaklarında böyle bir rivayet bulunmamaktadır.
2 el-Mülk, 67/15.
3 Mevlânâ, *Mesnevî*, III, 3745-6. beyit.
4 Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, XVI, 128 (44154).

Bana bazılarının şu sözünü gösterdi: "كُلَّمَا اشْتَغَلْتَ بِالدَّرْسِ زِدْتَ بُعْداً عَنْ دَرْكِ الْحَقِّ / *Ders ile meşgul oldukça Hakk'ı idrakten uzaklaşırsın*." **[238[a]]** Bu fark, ders vermenin lüzûma göre olmasından ileri gelmektedir. Hz. Şeyh de işi bunun üzerine bina etmiştir. Sonra onunla ibtilâ tamam olup hâl inkıtâa dönüşünce, iki hâl ve iki makam arasındaki fark ortaya çıkınca daha mühim olanı uygulamaya işaret etti. Allah ondan razı olsun ve onu razı kılsın.

Belki hatırına "Ders ile meşgul olmak en mühim işlerdendir. Kişi nasıl olur da onunla meşgul olduğu için Hakk'ı idrakten uzaklaşır? Bu söz, ancak ilim ve ders yolunda olmayan bazı ümmîlerin sözü gibi değil midir?" diye bir kuruntu gelebilir.

Ben derim ki: Bu makam bu konuyu daha iyi anlaman için biraz daha açıklamaya muhtaçtır. Şöyle ki biz sûfîler topluluğu asla ilmi terk etmeyi söylemeyiz. İşin hakikatine vâkıf olan kimseden bunun sâdır olması mümkün değildir. Ders, sülûkün başlarında ve sonlarında olmak üzere iki türlüdür.

Sülûkün başlarında olan ders, ilm-i hâli elde edene ve cehâlet ortadan kalkana kadar ders alma ve hocalara öğrenci olma mânasınadır. Bu hususa reisimiz ve en bilgilimiz olan Hz. Şeyh-i Ekber (kuddise sırruhu'l-athar) *Kitâbü't-Tarîka* adlı eserinde şu sözüyle işaret etmiştir: "Sana gereken ilk şey temizliğini, namazını, orucunu, takvânı ve özellikle sana talep edilmesi farz olan şeyleri kendisiyle yerine getireceğin ilmi talep etmen, bunun üzerine bir şey ilâve etmemendir. Bu, sülûkün ilk kapısıdır. Sonra onunla amel etmek gelir. Sonra vera', sonra zühd, sonra tevekkül gelir."

İşte kendisine "ilm-i hâl" denilen şey budur. Şu hâlde ve vakitte sana gerekli olan odur. Hz. Peygamber'in (as) "طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ / *İlim talep etmek her müslümana farzdır.*"[1] hadisi ile kastedilen de odur. Mesela namaz vakti girdiğinde **[238[b]]** sana tahâreti ve Kur'an'dan kolayına gelen kadarını öğrenmek düşer. Eğer Ramazan'a ulaşırsan oruç ilmine bakıp öğrenmen sana vâcip olur. Eğer üzerine hac düşerse o zaman onun ilmi sana vâcip olur. Eğer malın varsa ve üzerinden de bir yıl geçerse, başkasının değil sadece o sınıf malın zekâtına dair ilmi öğrenmek üzerine düşer.

1 İbn Mâce, "Mukaddime", 17.

Eğer bir şey alıp satarsan sana alışveriş ve para değişimine dair ilim vâcip olur. Aynı şekilde diğer hükümler de ancak vakti gelince ve muhatap olduğun zaman sana vâcip olur. Eğer bunlar olmadan önce ilim sahibi olursan daha ihtiyatlı olana göre hareket etmiş olursun.

Zamana cehâlet galip olduğu için bazı kuralları öğrenmeyi vâcip gibi kıldılar. Bu kurallar tefsir ve hadis ilmine ulaştıran sarf, nahiv ve benzerleri gibi cüz'î ilimlerdir. Yoksa asıl maksat ma'rifettir. Onun elde edilmesi ister vaaz meclislerinde hazır bulunanların çoğunda görüldüğü gibi sadece işitmekle olsun ya da inceliklerine ve fazlalıklarına bakmadan Arapça veya Türkçe kitaplardan öğrenmek sûretiyle olsun fark etmez.

Hizânetü'l-Ekmel'de der ki: "*el-Macestî*, *Öklides*, *el-Mantık*, yıldızlarla (nücûm) ilgili kitaplar gibi öncekilerin kitaplarını okumak mekruhtur. Çünkü bu kitapları okumak, yavaş yavaş sahibini Allah'ın peygamberlere (aleyhimü's-salâtü ve's-selâm) indirdiği şeyleri inkâra götürür."

Sülûkün sonlarında olan derse gelince bu, ders vermek ve insanlara öğretmek mânasınadır. Eğer müderris hakikate vâsıl olmuş, cem' ve fark ehli, Hakk'a ve halka karşı göğsü geniş bir kimse ise ders onu Hakk'ı idrakten uzaklaştırmaz. Çünkü o yolda değildir ki menzilden uzaklaşsın. **[239[a]]** Bilakis o, hakkında "اَلصُّوفِيُّ مَنْ لَا مَذْهَبَ لَهُ / *Sûfî mezhebi olmayan kimsedir.*" denilen kimselerdendir. Yakınlığın (*kurb*) özünü elde eden kimse uzaklıktan (*bu'd*) emîn olur. Cehâletin ve nisyanın asla ârız olmadığı bir idrak ile Hakk'ı idrak eder. Çünkü onun ilmi huzûrî hâle gelmiştir. O asla değişmeyen bir deniz gibidir. İster dalgalansın ve coşsun… Nitekim "مَنْ عَرَفَ اللّٰهَ طَالَ لِسَانُهُ أَوْ سَكَنَ وَانْزَوَى / *Allah'ı tanıyanın dili açılır veya sükûnet bulur ve inzivâya çekilir.*" denilmiştir. İster sakinleşsin ve çekilsin… Nitekim "مَنْ عَرَفَ اللّٰهَ كَلَّ لِسَانُهُ / *Allah'ı tanıyanın dili tutulur.*" denilmiştir. Ders vermek ve onu terk etmek bu kimsenin nazarında eşittir. Fakat o Allah'ı, kendilerine "gayr" adı verilen şeylere tercih eder. Çünkü bu onun ulaştığı makamın gereğidir. Zarûret durumları istisna edilmiştir.

Şeyhim ve senedim hazretleri de bir zaman bununla amel etmiştir. Nitekim hâlini gizlemek ve mutlak olarak ilimle en mükemmel yolu/tarikatı ihyâ etmek üzere ders vermekle meşgul olmuştur.

Eğer müderris bidâyet ve tavassut ehli (sülûkün başında ve ortasında) ise bir yönden bu, sülûkün sonunda olmaya ters düşmez. Çünkü o izâfîdir. Anla. Bu durum ve ders vermek bir araya gelmez iki zıttır. Çünkü sâlikin mutlaka insanlardan uzlet etmesi, halveti insanlar içinde olmaya tercih etmesi lâzımdır. Çünkü o, halktan uzaklığı kadar zâhiren ve bâtınen Hakk'a yakın olur. Eğer ders vermekle meşgul olursa halka yakın olur ve hâtırı onlarla meşgul olup dağılır. Halbuki ﴿مَا جَعَلَ اللّٰهُ لِرَجُلٍ مِنْ قَلْبَيْنِ فِي جَوْفِهِ﴾ "Allah bir adamın içinde iki kalp yaratmamıştır."[1] Hakk'a vâsıl olmak, ders vermekten ve onunla meşgul olmaktan daha mühimdir. Çünkü mutlak kurtuluş ondadır, başkasında değil. Nitekim Allah Teâlâ ﴿قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا﴾ "Nefsi tezkiye eden kurtuluşa ermiştir."[2] buyurmuştur. Tezkiye vâsıl olmanın (vuslat) yoludur. Nefsini tezkiye eden felâha ererse Hakk'a vâsıl olan elbette felâha erer. Şu hâlde ilm-i hâlden sonra sâlike mutlaka halvete çekilmek (*tahallî*), her şeyden kesilip Hakk'a yönelmek (*inkıtâ'*), **[239b]** konuşmayı terk etmek, semâ', kurallar ve rüsûm bile olsa bâtınını alâkalardan boşaltmak, hususi ve umumi, hâricî-âfâkî ve enfüsî meşguliyetleri bırakmak lâzım gelir.

İşte bazılarının sülûk ehlinin meşguliyeti bırakmalarına dair sözü bu mâna üzerine bina edilir. Yoksa bazı câhillerin iddia ettiği gibi tamamen terk etme üzerine değil. Böyle bir şeyi söylemekten ve kalbi ona bağlamaktan Allah'a sığınırız. İlim, kişinin kendisiyle aydınlandığı bir nurdur. O maksatların ve gayelerin en şereflisidir. Belki de sen hak ilme ulaştın ve senden kıyl ü kâl uzaklaştı. Öyleyse sen ona yapış. ﴿فَمَاذَا بَعْدَ الْحَقِّ إِلَّا الضَّلَالُ﴾ "Haktan sonra dalâletten başka ne var?"[3]

Vaaz etmeye ve insanları uyarmaya gelince Hz. Şeyh (ks) bana şöyle dedi: "Onu terk etme. Çünkü selef ona devam ettiler. İnsanlara mebde ve meâdlarını hatırlatmak üzere mazeret durumunda ve yaşlılık hâlinde yerlerine tâbilerinden birini tayin ettiler."

Sülûk ehlinin vaazı ile başkalarının vaazı arasında fark vardır. Çünkü onlar, "Bu âyet tabiat mertebesi ile alâkalıdır. Şu ayet nefis mertebesi ile ilgilidir…" şeklinde mertebeleri bilirler. Bunu bilmeyen kimse bilgisizlik üzere ve körü körüne vaaz etmiş olur. Kör olan ise insanlara rehber olamaz.

1 el-Ahzâb, 33/4.
2 eş-Şems, 91/9.
3 Yûnus, 10/32.

Eğer "Vaaz ve ders arasında ne fark var? İkisi de muhatabın durumu ile ilgilidir." dersen, ben şöyle cevap veririm: Ders aklî ve naklîdir. Aklî olan aklın gıdasıdır. Naklî olan kalbin ve ruhun gıdasıdır. Vaaz naklî ve keşfîdir. Naklî olan avam için, keşfî olan havâs içindir. Bu ikisinin faydası, aklî olan dersten daha tamdır. Bununla birlikte sülûk ehli olan vâiz, nakil ve hitap sırasında gözlerini yumar. **[240[a]]** Böylece hicâbın ta kendisi olan halkı görmekle meşgul olmaz. Ders ise sözün iki taraf arasında dönmesine ve her birinin diğerine bakmasına ihtiyaç duyar. O nerede, bu nerede?

Sâib der ki:

مرا ز روز قیامت غمی که هست این است   که روی مردم عالم دو بار باید دید

Kıyamet günü hakkındaki üzüntüm şudur ki
Dünya insanlarının yüzünü tekrar görmem gerekecek[1]

Derim ki: Bursa'ya vardıktan sonra Hz. Şeyh'in tavsiyesiyle amel ettim. Kıyl ü kâl defterini dürdüm. Tıpkı Hâfız'ın dediği gibi:

دانا که زد تفرج این چرخ حقه باز   هنگامه باز چید ودر گفت وگو ببست

Dünyayı seyreyleyip hokkabazlığını gören âlim
Halk ile didişmeyi ve dedikoduyu bırakır[2]

Benden ders almak isteyenleri en güzel şekilde geri çevirdim ve vaaz etmeyi tercih ettim. Ulucami'de pazar günü ikindiden sonra vaaz ettim ve Allah Teâlâ'nın ﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ﴾ "Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının/takvâ sahibi olun ve sâdıklarla beraber olun."[3] sözünü aktardım. Bu âyet bu camide naklettiğim ilk âyettir.

Ulucami şu beş caminin beşincisidir: Kâbe-i Mükerreme, Medîne-i Münevvere Mescidi, Mescid-i Aksâ, Şam'da Benî Ümeyye Camii ve Bursa'da Ulucami (Cami-i Kebîr).

Burası Nûh'un (as) gemisine yetişemeyen yaşlı bir kadının evinin yeriydi. Allah onu bu yerde Tûfan'dan korumuştu. Ehlullahtan birine bu şekilde keşfolunmuştur.

---

1 Sâib-i Tebrîzî, *Dîvân*, 4020. gazel.
2 Hâfız, *Dîvân*, s. 24.
3 et-Tevbe, 9/119.

Sonra bu camiyi Osmanlı sultanlarından "Yıldırım" diye meşhur olan I. Bayezid bina etti. "Hz. Emîr" diye meşhur olan Hz. Şeyh Seyyid Muhammed el-Buhârî (kuddise sırruhu'l-hatîr) mübârek elleriyle temelini attı. **[240b]** Her asırda Bursa'da yetişen ehlullah ve aynı şekilde başkaları bu cami-i şerîfin bereketi, rûhâniyeti ve fazileti konusunda ittifak etmiştir. Bu cami hakkında şu şiiri söyledim:

جامع فيه فيض نور الله   معبد فيه رمز سرّ الله
نفس الله فيه للأرواح   وكذا للنفوس والأشباح
لموت القلوب فيه علاج   دَاوِ مرضاك أيها المحتاج
وله من قبابه عشرون   وله منبر عليه شؤن
إن محرابه كهيكل نور   عمر الله كبيت معمور
ركنه عين عماد الإسلام   فعليه تحية وسلام

Bir cami ki Allah'ın nûrunun feyzi onda
Bir mabed ki Allah'ın sırrının remzi onda

Allah'ın nefesi onda ruhlaradır
Kezâ nefislere ve bedenleredir

Onda kalplerin ölümüne ilaç vardır
Hastalığını tedavi et, ey muhtaç!

Onun yirmi kubbesi vardır
Üzerinde nice işler olan bir minberi vardır

Mihrabı nur heykeli gibidir
Allah onu Beytülmâmur gibi mâmur etmiş/etsin

Sütunu İslâm direğinin ta kendisidir
O hâlde ona esenlik ve selâm olsun

Sonra vaaz ve nasihat tekrar edince bana Kur'an'ın başından başlamam işaret edildi. 1096 yılının Şâban (1685 Temmuz) ayında Nazm-ı Kerîm'i tertip üzere nakletmeye başladım. Her meclisi alışılmamış bir üslûpla yazıya geçirdim. İçine tasavvufî sözleri ekledim. Mahallin müsâade ettiği kadar

nesrin içine Farsça beyitleri kattım. Ona *Rûhu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân* adını verdim. Tevbe sûresinin sonunda büyük bir mücelled hâline geldi. Hamd Allah'a aittir. Eğer Allah Teâlâ bu büyük işin üstesinden gelinceye kadar bana mühlet verirse onu üç cilt yapmaya azmettim. Bu satırları yazdığım sırada tefsirin yazımı Yûsuf sûresinin sonlarına ulaştı. Bu işe başlayalı ise yedi yıl oldu.

Allah Teâlâ'dan beni sıhhatli ve istikamet üzere kılmasını, hasta ve akim kılmamasını niyaz ederim. Çünkü küllî ve cüz'î, ulvî ve süflî âlemlerin ortaya çıkmasından, dişi olan nefislerin erkek olan ruhlarla eşleşmesinden maksat, ma'rifetin meydana gelmesi, **[241a]** doğması ve gelişmesidir. Onun (ma'rifetin) erkekleri (oğulları) ve dişileri (kızları) vardır. Dişiler ârifin nefsinde eserleri zâhir olan ma'rifettir. Erkekler ise nefsinde ve âfâkta zâhir olandır. İlki sülûk sahibi olan kâmildir. İkincisi ise teslik sahibi olan (başkalarını sülûk ettiren) ekmeldir. Şüphe yok ki başkasına geçen hayır daha faziletlidir. Ne mutlu mukaddimeleri sonuç veren ve kendisinden sonra kıyâmete kadar eserlerinin semereleri kalan kimseye! ﴿لِمِثْلِ هَـذَا فَلْيَعْمَلِ الْعَامِلُونَ﴾ "Çalışanlar böylesi için çalışsınlar."[1] ﴿وَفِي ذَلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَ﴾ "İşte yarışanlar, bunun için yarışsınlar."[2] Yardım ve tevfîk Allah'tandır. Kesin olarak işin dönüşü O'nadır.

1 es-Sâffât, 37/61.
2 el-Mutaffifîn, 83/26.

ON YEDİNCİ BÖLÜM

HZ. ŞEYH İLE ARAMIZDA GEÇEN BAZI KONUŞMALAR

Bu bölüm bölümlerin sonuncusudur ve kitap onunla tamamlanmaktadır. Bölümleri bu sayıda yapmış olmam ancak Hz. Şeyh'in (Allah ruhunu dinlendirsin) sülûk ettiği yaşı gözetmek içindir. Çünkü daha önce tafsilâtı geçtiği üzere o, bu tarikat-ı aliyyeye on yedi yaşında sülûk etmiştir.

Bilesin ki Hz. Şeyh'i birçok ziyaretim oldu. Bu bölümde zikredeceğim sözler, onun ömrünün sonlarında olan yedi ziyaretin sözleridir. Bu ziyaretlerin bazısı Edirne'de, bazısı Kostantiniyye'de, bazısı Kıbrıs adasında bulunan Magosa Kalesi'nde sürgünde olduğu zaman olmuştur. Böylece esmâ-i seb'a sayısına denk gelmiştir.

BİRİNCİ ZİYARET

Bu ziyaret Edirne'de oldu. Hz. Şeyh **[241b]** vaaz ve öğüt vermek için Sultan IV. Mehmed tarafından dâvet edilmişti. Daha önce tafsilâtı geçtiği gibi ben o vakit Rumeli kasabalarından Ustrumca kasabasındaydım. Bana bir mektup gönderdi ve beni Edirne'ye çağırdı. Oraya varınca havanın kesâfeti sebebiyle günlerce hummaya tutuldum. İstenilen şekilde onunla sohbet imkânı olmadı. Kendisine Bursa'ya nakil ve hicret etmem işaret edilince kasabaya (Ustrumca) dönmemi ve ev halkını oradan oraya nakletmemi işaret etti. Ben de öyle yaptım. Edirne'den geçerken Hz. Şeyh'in yanında üç ay kadar kaldım. Her gün ondan *Fusûs* okuyordum. Aramızda mertebelerle ilgili konuşmalar geçti. Onlardan örtülmesi gerekeni gizledim. Aksine olanı açığa vurdum ve âşikâr ettim. *Mesnevî*'de der ki:

سر غیب آن را سزد آموختن   که ز گفتن لب تواند دوختن

Dudağını yumup söylemeyen, sırrı gizleyebilen
Gayb sırrını öğrenmeye lâyıktır[1]

Hz. Şeyh şöyle dedi: "Hayatın tabiatı sıcak, ilmin tabiatı yaş, iradenin tabiatı soğuk, kudretin tabiatı ise kurudur. Hakâyık ehli nezdinde bu dört tabiatın bu ilâhî sıfatlarda ve isimlerde hüküm ve eseri vardır. Fakat mesela tabiatı hararet olan sıfat bilkuvve de olsa geri kalan tabiatları içine alır. Hayatta hararet zâhir ve galiptir. Geri kalanlar ise bâtın ve mağluptur. Kezâ tabiatı rutûbet olan da geri kalan tabiatlara nisbetle öyledir. Diğerleri de buna kıyas edilebilir. **[242ᵃ]** Bu taayyünât galebe, fiil, mağlûbiyet ve kuvvet bakımından bu tabiatların ve sıfatların mazharları olduğu için eserleri muhtelif olarak geldi. Görmez misin ki sûrî veya mânevî çocukların bazısı yaratılışında hararet ve rutûbet galip olduğu için kâbiliyetli ve istidatlı olur. Bazısı ise kendisinde soğukluk ve kuruluğun galebesi sebebiyle bunun aksine olur. O ayn-ı sâbitesinin gerektirdiği ayndır. Bu yüzden Allah onu bu yaratılışta ilim âleminde bulunduğu hâl üzere ızhâr etmiştir. ﴿وَمَا ظَلَمَهُمُ اللّٰهُ وَلٰكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ﴾ "Allah onlara zulmetmedi, fakat onlar kendilerine zulmediyorlardı."[2]

Hz. Şeyh şöyle dedi: "Lisan üçtür: Zâhir lisanı, hâl lisanı ve istîdad lisanı. Zâhir lisanı ağızdadır. Onun istemesi lafzî istemektir. Hâl lisanı ruhtadır. Onun istemesi rûhî istemektir. İstîdad lisanı a'yân-ı sâbitededir. Onun istemesi istidadî istemektir. İşte bunlar lisanların mertebeleri ve istemenin mertebeleridir. Her isteme için bir makam vardır. Allah Teâlâ şöyle buyurdu: ﴿وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ﴾ 'Hiçbir şey yoktur ki hazineleri yanımızda olmasın.'[3] Bu hazineler a'yân-ı sâbitedir. Her şey mutlaka a'yân-ı sâbiteden feyezân eder. Öyleyse isteğin hususunda ayn-ı sâbitene müracaat et. Eğer sen kader sırrına vâkıf olanlardan isen ancak onun gerektirdiğini istersin. Yoksa seni istemeye ancak tabii acelecilik sevk eder. Kaderden maksat ilâhî kazâ ve gaybî şe'ndir. **[242ᵇ]** Kader sırrından maksat ise ayn-ı sâbitenin gerektirdiği şeydir."

---

1 Mevlânâ, *Mesnevî*, III, 3387. beyit.
2 en-Nahl, 16/33.
3 el-Hicr, 15/21.

Hz. Şeyh şöyle dedi: "Hissî sûretler misâlî sûretlerin mazharlarıdır. Onlar mücerred varlıkların mazharlarıdır. Onlar ilmî sûretlerin mazharlarıdır. Onlar a'yân-ı sâbitenin mazharlarıdır. Onlar isimlerin mazharlarıdır. Onlar sıfatların mazharlarıdır. Onlar ise zât-ı ahadiyyetin tecellîlerinin mazharlarıdır. Hakikat bu eserlerden önce cem' hâlinde idi. Onlardan sonra fark hâline geldi. Sonra Âdem'de (as) cem' hâline geldi. Çünkü o cemâl ve celâli kendisinde toplayan mazhar-ı kâmildir. Sonra onun çocuklarında fark hâline geldi. Görmez misin ki Kâbil celâlin mazharı, Hâbil ise cemâlin mazharıdır. Bu durum, sûret bakımından âlem-i sagîrde böyledir. Âlem-i kebîrde ise şeytan celâlin mazharı, melek ise cemâlin mazharıdır. Sonra ilk cem'iyyet Şît'te zuhûr etti. Bu sebeple Âdem onu vasî kıldı. İsimleri ve sıfatları ile tecellîsinden bu yana Allah'ın sünneti, âlemin sona ermesine kadar bâtını ızhâr ve zâhiri bâtın kılmaktır. Şu hâlde Âdem kevn-i câmi'dir. O zât-ı ahadiyyet mertebesindedir. Havvâ ise sıfatlar mertebesindedir. Çocuklar ise eserler (âsâr) mertebesindedir. Yaratılışında zât, sıfat, cemâl veya celâl galebe etmek sûretiyle eser, bazen ebeveynin sırrını câmi' olarak vâki olur, bazen de onlardan ayrı olarak vâki olur. En yüksek rütbe zât-ı ahadiyyete aittir. En büyük fazilet ise sıfata aittir. En büyük cem'iyyet ise cem' mertebesine aittir. En yüksek rütbe ise Âdem'e aittir. Çünkü o ﴿اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ﴾ 'Hamd Allah'a muhsustur.' menzilesindedir. En büyük fazilet ise Havvâ'ya aittir. Çünkü o, rahiminin terbiyesi sebebiyle ﴿رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ 'Âlemlerin Rabbi'[1] menzilesindedir.

[243ᵃ] Sıfatın şerefi de gizli değildir/âşikârdır. Bu yüzden hakâyık ehli, kadın şeriat ehli nezdinde her ne kadar kendisine uyulması sahih olmayan bir nâkıs olsa da hakikat ehli nezdinde kâmil olduğu görüşündedirler. Kadının kemâline Hafsa ve Âişe'nin (r.anhümâ) kıssasındaki Allah Teâlâ'nın şu sözü işaret etmektedir: ﴿وَإِنْ تَظَاهَرَا عَلَيْهِ فَإِنَّ اللّٰهَ هُوَ مَوْلَاهُ وَجِبْرِيلُ وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمَلَائِكَةُ بَعْدَ ذٰلِكَ ظَهِيرٌ﴾ 'Eğer ikiniz Peygamber'e karşı birbirinize arka çıkarsanız bilin ki Allah onun yardımcısıdır, Cebrâil de, sâlih mü'minler de. Bunlardan sonra melekler de ona arka çıkarlar.'[2] Burada Allah Teâlâ kendi yardımını, Cibrîl, sâlih mü'minler ve meleklerin yardımını, iki kadının birbirine arka çıkmasına karşılık kılmıştır. Bu, kadının kemâlinin ve gücünün son derecede olduğunun delillerindendir."

1 el-Fâtiha, 1/2.
2 et-Tahrîm, 66/4.

Hz. Şeyh, Allah Teâlâ'nın ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ﴾ "O'nun benzeri hiçbir şey yoktur."[1] sözü hakkında şöyle dedi: "Misl/benzer kelimesi zâhir ehline göre Allah Teâlâ'nın benzerinin varlığını gerektirmemesi için zâiddir. Hakikat ehline göre ise zâid değildir. Çünkü 'hâ' hüviyyet-i zâtiyyeye işarettir. 'Misl' ilk tecellîye, yani bütün isimleri ve sıfatları toplayan ismin (ism-i câmi') mertebesinin tecellîsine işarettir. Çünkü o, âfâkî olsun enfüsî olsun bu temessülâttan ilk misaldir. Şu hâlde âyetin mânası 'Tecelliyâtın ilki olan ilâhî tecellî gibi hiçbir şey yoktur.' demektir. Çünkü o sırasıyla geri kalan tecellîlerin hepsini ihâta etmiştir. Onların hepsi onun ihâtası altındadır."

Bilesin ki zâtî tecellînin taayyünü hazret-i ilâhiyyedendir, zât-ı ahadiyyetten değil. Çünkü onda ne isim ne şekil (resm) vardır.

Hz. Şeyh şöyle dedi: "Kur'an'da tekil ve çoğul olarak ﴿خَلَقْتُ، خَلَقْنَا، جَعَلْتُ، جَعَلْنَا﴾ 'yarattım, yarattık, kıldım, kıldık' ifadeleri gelmiştir. Bunun sırrı tekil olanın zâta nazaran, çoğul olanın ise **[243b]** isimlere ve sıfatlara nazaran olmasıdır."

Hz. Şeyh şöyle dedi: "Mutlak velâyet Îsâ (as) ile tamamlanır. O vakit kevn âlemi çabucak fesada uğrar. Fakat Îsâ'dan sonra kâfirlerin bir müddet kalması, ancak kâinattan ruhun -ki o insân-ı kâmildir- ayrılmasının yakın olması sebebiyledir. Görmez misin ki ruh ayrıldıktan sonra ayrılma vakti yakın olduğu için beden bir müddet kabirde kalır. Bu kalma ruhun tesiriyledir. Sonra sanki anılan, var olan ve bilinen bir şey değilmiş gibi çabucak bozulur, günden güne çürür ve parçalanır."

Hz. Şeyh şöyle dedi: "Hz. Peygamber (as) Tebük Gazvesi'nde ashâbını (r.anhüm) sadaka vermeye ve orduyu teçhize teşvik ettiği zaman Ebû Bekir (ra) malının hepsini tasadduk etti ve üzerinde kendisini göbekten diz kapağına kadar örten eski bir örtü olduğu hâlde Hz. Peygamber'e (as) geldi. Rasûlullah (sa) 'مَا أَبْقَيْتَ لِأَهْلِكَ يَا أَبَا بَكْرٍ؟ / *Ailene ne bıraktın, ey Ebû Bekir?*' buyurdu. O da 'اللهَ وَرَسُولَهُ / *Allah'ı ve Rasûlü'nü*' dedi. Sonra Ömer (ra) geldi. O da malının yarısını tasadduk etmişti. Hz. Peygamber (as) ona da Ebû Bekir'e söylediklerini söyledi. O da 'أَبْقَيْتُ نِصْفَهُ / *Yarısını bıraktım*.' dedi. Hz. Peygamber (as), 'مَا بَيْنَكُمَا مَا بَيْنَ كَلَامَيْكُمَا / *İkinizin arasındaki fark*

1 eş-Şûrâ, 42/11.

sözleriniz arasındaki fark gibidir.' buyurdu.[1] Buradan Ebû Bekir'in (ra) Ömer (ra) üzerine üstünlüğü anlaşılmaktadır. Fakat bir yönden üstün olmak, diğer bir yönden başkasının kendisinden üstün olmasına ters düşmez. Görmez misin ki Bedir esirleri hakkında Hz. Ebû Bekir'in görüşü fidye almak ve serbest bırakmaktı. Ömer'in (ra) görüşü ise boyunlarını vurmaktı. Allah âyeti Hz. Ömer'in görüşüne uygun olarak indirdi. Bu âyet Allah Teâlâ'nın şu sözüdür: ﴿مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَسْرَى حَتَّى يُثْخِنَ فِي الْأَرْضِ﴾ 'Yeryüzünde düşmanı tamamıyla sindirip hâkim duruma gelmedikçe, hiçbir peygambere esir almak yakışmaz.'[2] **[244a]** İşte bu yönden Hz. Ömer'in Hz. Ebû Bekir'den üstünlüğü ortaya çıktı. Hurmaların aşılanması kıssası[3] da bu babdandır. Onun için Allah'a dair ilim (el-ilmü billâh) rütbesinde öne geçme ve geri kalmaya itibar edilir. Yoksa keşfe, kevnî kerametlere, işlerde görüşünün isabetli olmasına ve firâsetlerinin ortaya çıkmasına değil."

Ben derim ki: Allah'ı bilmek (el-ilmü billâh) her keşf ve kerametten daha yücedir. O şeref olarak velîye yeter, ister ondan hârikulâde/alışılmışın dışında bir şey sâdır olsun ister olmasın. Çünkü onun sâdır olması velâyetin vazîfelerinden değildir. Çoğunlukla berâzih ehlinden (berzahlarda kalanlardan) sâdır olur. Genel olarak bile olsa aralarında münasebet bulunduğundan avam tarafından onlara ilgi gösterilmesi buradandır. Fenâ ehli ulemâ-yı billâh ise bunun aksinedir. Çünkü onlar her isim ve vasfın alâkasından ayrıldıkları, cumhûrun sınırından ve onlarla hemcins olmaktan geçtikleri için onlarla avam arasındaki alâka kesilmiştir.

فَإِنْ تَفُقِ الأَنَامَ وَأَنْتَ مِنْهُمْ   فَإِنَّ الْمِسْكَ بَعْضُ دَمِ الْغَزَالِ

İnsanlardan olduğun hâlde onlardan üstün isen [buna şaşılmaz]
Çünkü misk de ceylan kanının bir kısmıdır[4]

Hz. Şeyh dedi ki: "Rasûlullah'ı (sa) rüyada gördüm. Onun (as) ağzından emmeye başladım, nihâyet doydum." Hz. Şeyh dedi ki: "Ben Rasûlullah (sa) ile beraber yürürken bir de baktım kedilerden bir topluluk ve onların yanında köpeklerden bir topluluk. Kediler elleriyle kelime-i şehâdete

---

1 Bk. Tirmizî, "Menâkıb", 16; Dârimî, "Zekât", 26.
2 el-Enfâl, 8/67.
3 Bk. Müslim, "Fezâil", 141.
4 Mütenebbî, *Dîvân*, Beyrut 1403/1983, s. 268.

işaret etmeye başladı. Köpekler ise susuyordu. Bundan Hz. Peygamber'in (as) 'حُبُّ الْهِرَّةِ مِنَ الْإِيمَانِ / *Kediyi sevmek imandandır.*'[1] sözünün sırrını, köpeğin evden çıkarılmasının ve edinilmemesinin sırrını anladım. Çünkü buradan kedinin Allah'a ve Rasûlüne iman ettiği ortaya çıktı. **[244^b]** Bu yüzden onu sevmek imandan oldu. Çünkü mü'mini sevmek imandandır. Köpek ise bunun tersinedir. Bu sebeple onu kerih görmek ve sevmemek emredildi. Çünkü bid'at ve küfür ehline buğzetmek de imandandır."

Hz. Şeyh dedi ki: "Sırların ortaya döküleceği günde dâva ehlini -ki onlar müteşeyyihlerdir- Allah'tan utanma bürüyecek, yüzlerine kara leke bulaşacak ve onlara bir horluk gelecektir. Çünkü kendisinde olmadığı hâlde tahakkuk iddiasında bulunmanın mânası yoktur."

Dedi ki: "Hz. Hüdâyî'nin (ks) sözlerine bak ki onlarda asla dâva/iddia ve kesinlikle benlik kokusu yoktur. Kendileri iddia ve ikrar etmeden hayırlı kimseleri ızhâr etme külfeti konusunda Allah kâfîdir. Allah Teâlâ'nın şu sözlerini görmez misin? ﴿إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا﴾ 'Ben seni insanlara imam/önder yapacağım.'[2], ﴿إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ﴾ 'Biz seni yeryüzünde halife yaptık.'[3] Tanınıp bilinen kimse ancak Allah'ın ızhâr etmesi ve bildirmesi ile tanınmıştır."

Dedim ki: Hüdâyî'nin Türkçe ilâhilerinden birinde geçen şu sözünün mânası nedir?

Fenâ bulup hayât-ı âlâm şu dem ki aşk-ı yârimden
Muhabbet isteyen gelsin haber sorsun mezârımdan[4]

Dedi ki: "Bu bir iddia değildir. Bilakis şart ve onun karşılığı (cezâ) gibidir. '*Mezâr*' ile ceset kastedilmiştir. Lahdine gömülen ölü nasıl zâtından, sıfatlarından ve fiillerinden fâni olmuş, kendisinden bir lafız çıkmaz ve hiçbir şey onun benliğinden haber vermez olmuşsa, aynı şekilde cesedine gömülmüş olan diri de öyledir. O zorunlu ölümden önce kendi iradesiyle ölen kimsedir. Onun zâtından, sıfatlarından ve fiillerinden bir eser kalmamıştır. Bilakis mahv ve mahk âlemine ulaşmıştır. Fakat Allah ondan fenâyı

1 Bk. Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, I, 400 (1104).
2 el-Bakara, 2/124.
3 Sâd, 38/26.
4 Mehmed Gülşen, *Külliyyât-ı Hz. Hüdâyî*, s. 107.

alınca ona bedel olarak bekâyı vermiştir. Böylece hayvânî hayat gitmiş **[245[a]]** ve hakkânî hayat gelmiştir. Vücûd itibarı fâni olmuş ve aynü'l-cûd olan vücûd bâki olmuş, beşerî-nefsânî sıfatların eserleri silinmiş, Mennânî kemâlâtın nurları tecellî etmiştir."

Hz. Şeyh dedi ki: "Ârifin halka cem' ve tevhid nazarıyla, kendisine ise fark ve şeriat nazarıyla bakması gerekir. Bunu yaptığı zaman keder ve eziyetten sâlim olur. Bu bakış onu başkasına dil uzatmaktan alıkoyar. Böylece insanlar onun dilinden ve elinden selâmette olurlar. Yine onun fark'ına ve şeriatına bakarlar, böylece ona itirazdan selâmette olurlar. Böylece iki taraf için de fayda hâsıl olur. İşte bu, tarikat erbâbı arasında korunması gereken hususlardandır."

Hz. Şeyh, "Üftâde" diye meşhur olan Hz. Şeyh'in (ks):

Ehl-i irfân dediler sen çıkmayınca aradan
Bilmezsin kimdurur kendüyi pinhân eyleyen[1]

şeklindeki sözü hakkında şöyle dedi: "*Sen* sözünden maksat kâinata izâfettir. *Çıkmayınca* sözünden maksat bu izâfeti düşürmek/kaldırmaktır. Çünkü tevhid zât, sıfat ve fiil bakımından mutlak olarak izâfetleri kaldırmaktır. Anla! Yine *sen* sözünden maksat burada tazammun yoluyla zikredildiği gibi unutmaktır. O seninle ma'rifet arasında bir berzahtır. O aradan çıkınca hakikat (ayn) zuhûr eder, göz açılır (ayn fetholur) ve kapalılık (gayn) kalkar. Zâten kul için gaflet ve unutmaktan başka hicâb yoktur."

Hz. Şeyh dedi ki: **[245[b]]** "Allah Teâlâ'nın ﴿وَمَكَرُوا وَمَكَرَ اللّٰهُ﴾ 'Onlar tuzak kurdular. Allah da tuzak kurdu.'[2] sözündeki çoğul [yani tuzak kuranlar], cüz'î isimlerin mazharlarıdır. Onların hepsi Allah isminin ihâtası altındadır. Onun için Allah'ın mekri/tuzağı üstündür. Çünkü o kuşatıcıdır ve daha hayırlıdır. Çünkü O tuzak kurulanın bilmediği yönden tuzak hazırlar. Tuzak kurulan da tuzak kurar ama bu tuzağı hakiki tuzak kurandan aldığını bilmez. O nerede, bu nerede?"

Hz. Şeyh dedi ki: "Tevhid hakikatte red ve inkârdır. Çünkü noksanlardan münezzeh olan Allah'ı tevhid etmek, onun ortağı ve benzeri olduğu

1 Üftâde, *Dîvân*, İstanbul 1328, s. 26.
2 Âl-i İmrân, 3/54.

vehmini doğurur. İş ise böyle değildir. 'Lâ ilâhe illallah' kelimesinde bulunan nefy, çokluklardan vehmolunan varlığı nefy/yok saymaktır. Ama işin aslında nefy de yoktur, isbât da."

Hz. Şeyh'in dostlarından biri rüyada Hz. Hüdâyî'yi gördü. O kendisine şöyle dedi: 'Lâ' sözümüz fark âlemine nisbetledir. Hakikatte onun için, yani 'lâ' için varlık yoktur. Çünkü nefy mütevehhemdir."

Hz. Şeyh dedi ki: "Nefis her sâlikin bineğidir. Bineğin hakkı ise gündüz yol katettikten sonra gece yeminin verilmesidir. Nefis de böyledir. Gündüz oruç tuttuktan sonra gece îtidal üzere gıdadan nasîbi verilir. Birinci binek sûret ayakları üzere sûrî yolu kateder ve menzile ulaşır. İkinci binek ise mâna ayakları üzere mânevî yolu kateder ve matlûba ulaşır. Şu hâlde mutlaka harekete ihtiyaç vardır. Çünkü ayrılık sükûndadır."

Akşamdan az önce Sultan IV. Mehmed'in sarayında nehir kenarında Hz. Şeyh'in yanındaydım. Vaaz ve öğüt vermek üzere çağrılmıştı. Şöyle dedim: "Bende hiçbir da'vâ/iddia râyihası olmadığı için Allah'a hamd ediyorum. Şimdi benim sermâyem acziyet ve iftikârdır."

[246a] Bunun üzerine Hz. Şeyh "Nefisten, onun gizli ve açık iddiasından Allah'a sığınırız." dedi. Onun bu sözünde benim için gizli bir tür te'dib olduğunu hemen anladım. Çünkü nefsin tuzağı ve hileleri karıncanın sert kaya üzerinde yürümesinden daha gizlidir. Şu hâlde iddiasızlık iddiası iddianın ta kendisidir. "Söz de Hazâmi'nin söylediği sözdür."

Hz. Şeyh dedi ki: "Nefsini âlemin tafsîlinin icmâli ve âlemde bulunanların kendisinde de mevcut olması bakımından tanıyan; kâinatı ilâhî isimlerin sûretleri, ilâhî isimleri de zât-ı mutlakadan ibâret olarak tanıyan kimse vehim ve hayalin karışmadığı, şirk ve sapıklığın olmadığı bir irfanla Rabbini tanımış olur."

Hz. Şeyh dedi ki: "Telvîn iki türlüdür: Tahkikten önce olan telvîn ki bu, hicâb ehlinin telvînidir. Tahkikten sonra olan telvîn ki bu, keşf ehlinin telvînidir. Temkîn de iki türlüdür: Telvînden sonra tahkikte temkin ki bu, fenâ ehlinin temkînidir. Tahkikten sonra telvînde temkîn ki bu bekâ ehlinin temkînidir."

Hz. Şeyh dedi ki: "Şeriatta mürid iradesi olan kimsedir. Çünkü şeriat Allah'tan başkası için iradeyi var kabul eder. Hakikatte ise mürid iradesi olmayan kimsedir. Çünkü hakikat Allah'tan başkası için iradeyi yok sayar.[1] Sana gereken zâhirde şeriat ile bâtında hakikat ile amel etmektir. Zâhirde şeriatın var saydığını var say, bâtında hakikatin yok saydığını yok say ki öne geçen ve Hakk'a yakın kılınan büyük peygamberlerin meşrebi ve evliyâ-yı kirâmın mezhebi üzere mutedil ve orta yolu tutan bir kul olasın. **[246[b]]** Fakat hakikatte mürid olmaya, mutlak olarak dünya ve âhireti istemekten fâni olmaya çalış ki ihlâslı (muhlis) bir kul olasın. Mevlâ'nın iradesinde fâni olmaya çalış ki ihlâslı kılınmış (muhlas) bir kul olasın. Böyle olduğun vakit bütün boyunduruklardan hür ve kurtulmuş, nefsi yok olmuş, Rabbi ile var olmuş, mutlak olarak iradede Rabbi kendisine vekil, dünyayı ve âhireti Rabbi kendisi için isteyen, helâk ve tehlike ihtimâli olmadan bütün bunlar kendisi için gerçekleşen gerçek bir kul olursun. Kim böyle olursa işte onlar mutlak olarak felâha erenler, başarıya ulaşanlar ve kurtulanlardır. Onlar hâlis, muhlis ve muhlas/ihlâslı kılınmış kimselerdir. ﴿أَلَا لِلّٰهِ الدِّينُ الْخَالِصُ﴾ 'İyi bilin ki hâlis din yalnız Allah'ındır.'[2] ﴿وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللّٰهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ﴾ 'Oysa onlara dîni yalnız Allah'a hâs kılarak kulluk etmeleri emredilmişti.'[3] Onlar haklarında, ﴿إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ﴾ 'Şüphesiz kullarım üzerinde senin bir hâkimiyetin yoktur.'[4] buyrulan kimselerdir."

Hz. Şeyh dedi ki: "İbrâhim (as) ilâhî fiiller, sıfatlar ve zât bakımından tevhidin mertebelerinin hepsine nâil olmuştur. Çünkü küllî hicâblar üçtür: Bunlar mal, çocuk ve bedendir. Tevhîd-i ef'âl maldan fenâ ile hâsıl olur. Tevhîd-i sıfât çocuktan fenâ ile hâsıl olur. Tevhîd-i zât cisim ve ruhtan fenâ ile hâsıl olur. Sırasıyla bu hicâblar tevhidin bu makamları karşılığındadır. Birinci tevhidi gerçekleştirmek için Allah İbrâhim'den (as) malı aldı. İkinci tevhidi gerçekleştirmek için onu oğlunu boğazlamakla imtihan etti. Üçüncü tevhidi gerçekleştirmek için Nemrud'un ateşine atıldığında cismiyle imtihan etti. **[247[a]]** Bütün bunlardan onun Allah'ta fâni ve O'nunla bâki olduğu zâhir oldu."

---

1 Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada parantez içindeki kısım eksiktir:. لأن الشريعة تثبت الإرادة (لغير الله والمريد في الحقيقة من لا إرادة له. لأن الحقيقة تنفي الإرادة) عن غير الله.

2 ez-Zümer, 39/3.

3 el-Beyyine, 98/5.

4 el-Hicr, 15/42; el-İsrâ, 17/65.

Dedi ki: "Koyunun teslimiyeti diğer hayvanların teslimiyetinden daha güçlüdür. Bu sebeple koç İsmâil'in (as) fidyesi oldu. Yine bu sebeple nihâyet ve vusûl erbâbından (seyrüsülûkün sonlarında olanlardan) kim rüyada koyun görürse onun rüyası itaat ve teslimiyetin kemâline delâlet eder. Bidâyet erbâbından kim rüyasında koyun görürse bu tabiat ve şehvet hâline delâlet eder. Çünkü koyunda tabiat galiptir. Tavassut erbabından (sülûkün ortasında olanlardan) kim rüyasında koyun görürse, sen onun mertebesinden yukarısına terakkî ve incizâb hâsıl olmasını istersen bu rüyayı teslimiyete yor. Eğer onun için temizlik ve tezkiye hâsıl olmasını istersen bu rüyayı tabiata yor. Bunun gibi hususlar mürid ile mürşid arasında cereyân eden latifelerdendir. Müridin işi koyunun kendisini boğazlayana teslim olduğu gibi şeyhine tam teslim olmaktır ki feyze ve hakkânî hayata nâil olsun."

Hz. Şeyh dedi ki: "Makamlar ve meşrepler bakımından bütün yiyecekler ve içecekler ister resmî olsun ister hakiki olsun ilim ile tâbir edilir. Yiyecek ve içeceklerden kesîf olan vardır, latîf olan vardır, daha latîf olan vardır. Kesîf olan zâhir ilme işarettir. Çünkü o öze göre kabuk gibi olduğundan kesîftir. Latîf ve daha latîf olan ise bâtın ilmine işarettir. Çünkü o, kabuğa göre öz gibi olduğundan latîftir.

Bu şekilde tâbir etmenin sebebine gelince, cismanî gıdalar bedeni amelleri ve taatleri yerine getirme hususunda güçlendirir. **[247b]** Rûhânî gıdalar ise kalbi ve ruhu hazret-i zâta yönelme hususunda güçlendirir. Sûrî ilim cismanî gıda gibidir. Çünkü onun faydası ahkâmın zâhirlerindedir. Hakiki ilim ise rûhânî gıda gibidir. Zira faydası işlerin bâtınlarındadır.

Bu yüzden ulemâ-yı rüsûma nisbetle rüyada süt içmek, zâhir bakımından ilmin artması olarak tâbir edilir. Hakikat âlimlerine nisbetle ise bâtın bakımından ilmin artması olarak tâbir edilir. Birinci topluluğa nisbetle sütün kendisi dikkate alınır. İkinci topluluğa nisbetle ise sütün içerdiği yağ (kaymak) dikkate alınır."

Hz. Şeyh ﴿وَرَهْبَانِيَّةً ابْتَدَعُوهَا﴾ "Uydurdukları ruhbanlığa gelince"[1] âyeti hakkında şöyle dedi: "Nebevî sünnetler Kitap'tan, velâyet ehlinin

1 el-Hadîd, 57/27.

sünnetleri ise sünnetten istinbât edilmiştir. Hepsinden maksat ilim ve amel bakımından nefsi kemâle erdirmeye çalışmaktır."

Eğer "Tarikat şeyhlerinden sâdır olan ilâvelerin sebebi nedir?" diye sorarsan şöyle cevap veririm: Hz. Peygamber (as) devrinden uzaklaştıkça anlayışlar hakkı idrakten uzaklaştı, perdeler katlandı, kalpler katılaştı, istidatlar zayıfladı. İşte zayıflara maksatlarını elde etmeleri hususunda yardımcı olmak üzere ve mertebelere göre vesîle aramaya onları irşad etmek için bu ilâveleri eklediler. Bunu kendiliklerinden değil, Allah Teâlâ'nın ilhamı ile yaptılar. Bu sebeple büyüklerden biri şöyle dedi: "مَا يَصْدُرُ عَنِ الْوَاصِلِ مِنَ الْأَفْعَالِ شَرِيعَةٌ / Vâsıldan sâdır olan fiiller şeriattır." Bekâya eren de öyledir. Öyleyse ibret al ve hâlin tafsîline intikal etmek için icmâli koru.

[248[a]] Hz. Şeyh dedi ki: "Aynada görülen gölge varlıktır (*vücûd-i zıllî*). Ayna onun kendini gösterdiği (tecellî ettiği) yerdir. Gölge varlık da aynanın yuvarlaklık, uzunluk ve bunlardan başka hâli için bir aynadır. Gölge varlık ancak aynada görüldüğü gibi aynanın hâli de ancak gölge varlıkta müşâhede edilir. İşte buradandır ki ulemâ-yı billâh kâinatın a'yân-ı sâbitenin vücûd-i zıllîsi için ayna olduğunu, orada ancak o a'yânın gölgesinin müşâhede edildiğini söylemişlerdir. Kezâ zıllî varlıklar da kâinat için aynadır, ancak onun hâlini ve sûretini gösterirler. Her mazharda varlık birdir. Fakat aynalara göre hâlleri değişir. Onların farklı olması varlığın farklı olmasını gerektirmez. Gölge varlık ve onun göründüğü yerlerin hepsi, ayna ve onda görülen şey gibi hadd-i zâtında hayaldir ve yoktur. Hakiki varlık ancak a'yâna, hatta zât-ı ahadiyyete aittir. Anla ve varlığın a'yândan kâinata intikal ettiği ve görülenin hakiki varlık olduğu vehmine kapılma. Çünkü şimdi a'yân daha önce bulunduğu hâl üzeredir. Arada gölge ve hayalden başka bir şey yoktur."

Hz. Şeyh dedi ki: "Rasûlullah'a (sa) vahiy ilk olarak sâdık rüya şeklinde gelmeye başladı.[1] Hâmilelik müddetinin en azında olduğu gibi onun müddeti altı aydı. Sonra melek geldi de misâl-i mukayyedden misâl-i mutlaka

---

1 Buhârî, "Bed'ü'l-vahy", 3; "Tefsîr", 96/1-3; "Ta'bîr", 1; Müslim, "Îman", 252, 254; Ahmed b. Hanbel, Müsned, VI, 153, 232.

geçti. Bu sebeple rüya tâbirinin ancak nefs-i emmâre ve levvâmede olduğunu söylüyoruz. Sâlik mülhemeye ulaştığı zaman **[248[b]]** tâbire ihtiyacı az olur. Çünkü Allah Teâlâ'nın ﴿فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا﴾ 'Ona fücûrunu/kötülüklerini ve takvâsını ilham edene yemîn olsun.'[1] sözünde açık olduğu üzere o zaman Allah katından ilhama mazhar olur. Onun için ilham mertebesi, Rasûl'e (as) meleğin gelmesi mertebesi gibidir. Uyku ile olan rüya âlemine, eşyânın onda temessül etmesi sebebiyle 'misâl-i mukayyed âlemi' denir. Ruhlar âlemine de bu isim verilir. Fakat misâl-i mukayyed âlemi, cisimler âlemine izâfetle latîf olduğu gibi misâl-i mukayyed âlemine nisbetle ruhlar âlemi latîf bir misaldir."

Bilesin ki sûfîlerin lisanında "hayal" sûrettir. Şeyh-i Ekber (kuddise sırruhu'l-athar) der ki:

إِنَّمَا الْكَوْنُ خَيَالٌ   وَهُوَ حَقٌّ فِي الْحَقِيقَةِ

Kevn ancak hayaldir
O da hakikatte Hak'tır[2]

Hayâl-i mutlak ve misâl-i mutlak tek bir şeydir. O ise uyanıkken gözle gördüğümüz şeydir. O, arş ve onun aşağısında bulunan unsurlar ve mevâlîddir. Kezâ hayâl-i mukayyed ve misâl-i mukayyed birdir. O, uyku ve insilâh âlemidir. Berzah ve insilâh âlemi mertebe olarak uykunun üzerindedir. Çünkü o kâmillerin hâlidir. Bu yüzden Rasûlullah (sa) vahyi ancak insilâh ile mutlak ve mukayyed hayal mertebesinde alırdı. Ancak şu kadar var ki insilâh ehli yanındakileri hiç hissetmez ve bedeninde gevşeklik ârız olur. Ama iş tamam olunca önceki hâline geri döner. Allah Teâlâ'nın ﴿وَاللّٰهُ يَقْبِضُ وَيَبْسُطُ﴾ "Allah daraltır (kabz) ve genişletir (bast)."[3] sözünde buna işaret vardır. Kabz insilâha, bast ise ilk hâle dönmeye işarettir. İnsilâh ile kabz ettiği zaman hazret-i misâl-i mukayyedde bast eder. Geri döndürmek sûretiyle bast ettiği zaman misâl-i mutlak mertebesinde kabz eder. **[249[a]]** Ya da şöyle diyebiliriz: Misâl-i mutlaktan kabz eder ve mukayyedde bast eder, mukayyedden kabz eder ve mutlakta bast eder.

1 eş-Şems, 91/8.
2 İbnü'l-Arabî, *Fusûsu'l-Hikem*, haz. Ebü'l-Alâ Afîfî, Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, ty., s. 159.
3 el-Bakara, 2/245.

Hz. Şeyh'e Allah Teâlâ'nın ﴿إِنَّ رَبِّي عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾ "Şüphesiz Rabbim dosdoğru bir yol üzerindedir."[1] sözü ile ﴿أَفَمَنْ يَمْشِي مُكِبًّا عَلَى وَجْهِهِ أَهْدَى أَمَّنْ يَمْشِي سَوِيًّا عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾ "Şimdi, yüzüstü kapanarak düşe kalka yürüyen mi daha doğru gider, yoksa dosdoğru bir yolda dimdik yürüyen mi?"[2] sözünün nasıl uzlaştırılacağını sordum. Birincisinin ıtlâkî-hakiki olduğunu, ikincisinin ise takyîdî-izâfî olduğunu ifade etti. Yüzüstü kapanarak düşe kalka yürüyen de hakikatte dosdoğru bir yol üzerindedir. Her ne kadar görünüşte dosdoğru değil bozuk olsa da Rabbi onu belli bir gayeye doğru yürütür. Hâsılı fark dalâleti dikkate alır, cem' ise karışıklığı ortadan kaldırır. Birincisi bidâyet bakımından, ikincisi ise nihâyet bakımındandır. Bidâyette sapıklık olması nihâyette hidâyetin bulunmamasını gerektirmez. Çünkü bidâyet ve nihâyet birdir. Nitekim "سَبَقَتْ رَحْمَتِي غَضَبِي / *Rahmetim gazabımı geçmiştir.*"[3] sözü ile Hz. Hüdâyî'nin Türkçe ilâhilerinden birindeki şu sözü buna işaret eder:

Kime kim ettin inâyet
Ol oldu ehl-i saâdet

Bir oldu gâyet bidâyet
Varlık senin buyruk senin[4]

Bunda hayret verici bir açıklama vardır ki zevke havâle olunur. Anla ve dosdoğru yolda sâbit ol. Yüzüstü kapanarak düşe kalka yürüyenlerden olma. Sapıklığı sapıklık, hidâyeti hidâyet olarak dikkate al. Çünkü şeriat her ikisine de hidâyet etmektedir. Sûfîler hakkında sû-i zan etmekten sakın. Çünkü onların sözleri her ne kadar nakillerden istinbât edilmiş olsa da akıllarla idrak edilemeyecek mânalar taşır. Doğru yolu gösteren Allah'tır. İtimadım ve istinâdım O'nadır.

Hz. Şeyh **[249b]** Hz. Peygamber'in (as) "إِنَّ اللهَ فَرْدٌ يُحِبُّ الْفَرْدَ / *Allah tektir, teki sever*."[5] hadisi hakkında şöyle dedi: "Ferdiyyet makamı teslîsi gerektirir. O ise zât, sıfat ve fiildir. Var etme işi buna dayanır. Allah Teâlâ'nın

1 Hûd, 11/56.
2 el-Mülk, 67/22.
3 Buhârî, "Tevhîd", 15, 22, 28, 55; "Bed'ü'l-halk", 1; Müslim, "Tevbe", 14-16; Tirmizî, "Deavât", 99; İbn Mâce, "Mukaddime", 13; "Zühd", 35.
4 Mehmed Gülşen, *Külliyyât-ı Hz. Hüdâyî*, s. 90.
5 Bk. Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, I, 272 (732).

﴿إِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَيْءٍ إِذَا أَرَدْنَاهُ أَنْ نَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ﴾ ‘Biz bir şeyin olmasını istediğimiz zaman sözümüz sadece ona ‘ol’ dememizdir. O da hemen oluverir.’[1] sözünde ona işaret vardır. O ise zât, irade ve sözdür. اَلْقَوْلُ (söz) kelimesinin i‘lâlden sonra maklûbu اَللِّقَاءُ (kavuşma)dır. Hakikate göre orada bir söz yoktur. Ancak o, var eden ile var edilenin kavuşması, hüviyyetinin ona sirâyet etmesi, sıfatının ve fiilinin onda zuhûr etmesidir. Bu inceliği anla. Çünkü o, hakikat makamından gelmektedir.”

Hz. Şeyh dedi ki: “لَا اِلَهَ اِلَّا اللهُ dediğin zaman hakkânî bir müşâhede ile yaratılmışların fiillerinin, sıfatlarının ve zâtlarının Hak sübhânehûnun fiillerinde, sıfatlarında ve zâtında fenâsına şâhid ol. Bu, cem‘ ve ahadiyyetin gereğidir. Bu kelime hakikatte o mertebeye işarettir. مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللهِ dediğin zaman yine hakkânî bir müşâhede ile onların fiillerinin, sıfatlarının ve zâtlarının Hak Teâlâ’nın fiilleri, sıfatları ve zâtı ile bekâsına şâhid ol. Bu, fark ve vâhidiyyetin gereğidir. Bu kelime de hakikatte bu mertebeye işarettir. Kulun tevhidi bu müşâhede üzere olduğu zaman tevhidi resmî-nefsânî değil mutlaka hakiki-hakkânî tevhid olur. Bu ibârenin altında sayılıp dökülemeyecek kadar gizli işaretler vardır. Allah bizi ve sizi onlara ulaşmaya ve tatmaya hidâyet eylesin.

Hz. Şeyh, **[250[a]]** Hz. Hüdâyî’nin (ks) Türkçe ilâhilerinden birindeki,

Galip olup hubb-i vatan
Vahdet diyârına giden

Sığmaz oraya cân ü ten
Sırr ile seyr etmek gerek[2]

sözü hakkında dedi ki: ‘*Cân*’ lafzından murad ruhlar âlemi, ‘*ten*’ lafzından murad cisimler âlemi (*âlem-i eşbâh*), ‘*sır*’ lafzından murad ise ﴿أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ﴾ ‘Dikkat edin yaratmak da, emir de yalnız O’na aittir.’[3] âyeti ile işaret edilen yaratmanın (halk) mukabili olan ilâhî emir âlemidir. Ruhlar ve cisimler halk âleminden, sır ise emir âlemindendir. Ruhlar ve cisimler âlemi, zâtî vahdet âlemine nisbetle kesâfetleri sebebiyle onu kuşatamazlar.

---

1 en-Nahl, 16/40.
2 Mehmed Gülşen, *Külliyyât-ı Hz. Hüdâyî*, s. 91.
3 el-A‘râf, 7/54.

Onun seyri ve ona girmek ancak sır gözü ve ayağı ile mümkündür. Latîfe ancak latîf ulaşır."

Hz. Şeyh dedi ki: "Gece nefs-i emmâreye, subh-ı sâdık (fecr-i sâdık) levvâmeye, havanın iyice aydınlanması mülhemeye, güneşin doğması mutmainneye işarettir. İlkinin âyeti Allah Teâlâ'nın ﴿إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ﴾ 'Nefis aşırı şekilde kötülüğü emreder.'[1] sözüdür. İkincisinin âyeti Allah Teâlâ'nın ﴿وَلَا أُقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ﴾ 'Kendini kınayan (pişmanlık duyan) nefse yemin ederim.'[2] sözüdür. Üçüncüsünün âyeti Allah Teâlâ'nın ﴿فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا﴾ 'Sonra da ona iyilik ve kötülükleri ilham edene yemin ederim.'[3] sözüdür. Dördüncüsünün âyeti Allah Teâlâ'nın ﴿يَا أَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ﴾ 'Ey huzura kavuşmuş (mutmain) nefis!'[4] sözüdür. Sâlik nefs-i mutmainne mertebesine ancak güneşin doğması gibi olan aynî tecellîden sonra ulaşabilir. Güneş doğunca gecenin karanlığından hiçbir eser kalmadığı gibi aynı şekilde aynî tecellî olduğu zaman da nefsin zulmetinden hiçbir eser kalmaz. Bilakis hakikat olduğu gibi keşfolunur **[250^{b}]** ve nefis tam olarak itminâna erer. Nitekim Ali (kv): 'لَوْ كُشِفَ الْغِطَاءُ مَا ازْدَدْتُ يَقِيناً / *Perde keşfolunsa yakînim artmaz.*' demiştir. Çünkü kesret perdesi vuslata ereni vahdeti müşâhededen perdelemez. Çünkü onun kıyâmeti devamlıdır. O Rahmân'ın arşını açıktan, cennet ve cehennemi âşikâr olarak görür. Aynî tecellî bu keşfi ve şühûdu/müşâhedeyi sağlar. İlmî tecellî ise bunun aksinedir. Çünkü onun pek çok berzahı vardır. Bu tecellînin sahibi âkıbetinden emîn olamaz. Çünkü o, nefis gecesinin zulmetinden kesin olarak kurtulmamıştır. Onda mutlak olarak nefis bakiyesi vardır."

Bunu yakînen bildinse bilesin ki peygamberlerin (aleyhimü's-selâm) sülûkleri nefs-i mutmainnedendir. Çünkü velâyet mertebelerinin sonu nübüvvet makamlarının başıdır. Velî ancak aynî tecellîden sonra velî olur. O ise nefs-i mutmainne mertebesidir. Bu, onların nefislerinin bilkuvve emmâre olmasına ters düşmez. Yûsuf-ı Sıddîk'ın (as) ﴿إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ﴾ "Nefis aşırı şekilde kötülüğü emreder."[5] ve bizim Peygamberimiz'in (as)

---

1 Yûsuf, 12/53.
2 el-Kıyâme, 75/2.
3 eş-Şems, 91/8.
4 el-Fecr, 89/27.
5 Yûsuf, 12/53.

"فَإِنَّ شَيْطَانِي قَدْ أَسْلَمَ / *Benim şeytanım müslüman oldu.*"[1] dediğini görmez misin? Bu iki söz birbirine yakındır."

Ben derim ki: Bu konuda sâliklerin çoğunun ayağı kaydı. Zikrettiğimiz bu hususu *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de ﴿فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللّٰهِ لِنْتَ لَهُمْ﴾ "O vakit Allah'tan bir rahmet ile onlara yumuşak davrandın."[2] âyetinde geçen şu ifadeler desteklemektedir: "Peygamberlerin nefsi bile olsa nefis kötülüğü çok emredicidir." Kezâ Molla Câmî'nin ﴿فَأُولَئِكَ يُبَدِّلُ اللّٰهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ﴾ "Allah onların kötülüklerini iyiliklere çevirir."[3] âyetini tefsir ederken söylediği söz de bunu destekler: "Yani hükümde değiştirir. Çünkü a'yânın kendisi değişmez. Fakat hükümleri dönüşür." **[251a]** Yani ayn bir olduğu hâlde iksir ilmi ile bakırın bakırlıktan gümüşlüğe, gümüşün de gümüşlükten altınlığa dönüşmesi gibi. Bunu anlayan çok ilme nâil olmuş demektir. Şüphe içinde olan kimselerle tartışmaya gerek yoktur. "Abadan'dan ötede köy yoktur."[4]

Hz. Şeyh dedi ki: "Allah'a vâsıl, O'nda fâni, O'nunla bâki olan kâmil kimse her türlü libastan mücerreddir. Bununla birlikte o, cismanîler olsun rûhânîler olsun her libas ehlinin yanındadır. Bu, hakiki en büyük nifaktır ki sahibi cennetin en yüksek derecesindedir. Nitekim mecazi en küçük nifak sahibi de cehennem ateşinin en alt tabakasındadır. Dereceleri yükselten ile derekeleri alçaltan arasında tam bir tekabül vardır."

Eğer "Hakiki nifakın mânası nedir?" dersen, şöyle cevap veririm: Şer'î nifak bir yönden imanı, başka bir yönden küfrü ızhâr etmek olduğu gibi hakiki nifak da yaratılışının cem'iyyeti/toplu olması, isimlerinin ve sıfatlarının ihâtasına göre çok sayıdaki taayyünât için farklı yönleri ızhâr etmektir.

Hz. Şeyh Allah Teâlâ'nın ﴿فَاتَّخِذْهُ وَكِيلًا﴾ "O'nu vekil edin."[5] sözü hakkında dedi ki: "Allah sübhânehû kuluna kâfîdir. Yaptığı ve terk ettiği bütün işlerinde onun vekili ve halifesidir. Kulluk âdâbının gereği olarak tasarrufu Allah'a bırakmak ve kendi himmetiyle bir şeyin var olması ve yok olması

1 Müslim, "Münâfikûn", 69, 70; Tirmizî, "Radâ' ", 17; Nesâî, "Nisâ", 4.
2 Âl-i İmrân, 3/159.
3 el-Furkân, 25/70.
4 Çünkü Abadan'dan sonrası artık denizdir.
5 el-Müzzemmil, 73/9.

yönünde hareket etmemektir. Mesela bazı ricâlin bir şahsın helâk olması, hastalanması ve buna benzer bozuk maksatlar ve nefsânî gayeler için bazı kahır eserlerinin hâsıl olması amacıyla el-Kahhâr ismiyle meşgul olmaları işin hakikatinden zühûl ve mülkte [Hak ile] çekişmedir. **[251b]** Bundan Allah Teâlâ'ya sığınırız."

Ben derim ki: Bir defasında saltanat merkezi Kostantiniyye'de içlerinde Hz. Şeyh'in de bulunduğu meşâyihten büyük bir topluluğa vaaz etmek durumunda kaldım. Benden bozuk nefisleri ve katı kalpleri yaralayacak bazı azarlayıcı sözler sâdır oldu. Tam ve yalancı şöhreti olan şeyhlerden iddia ehli bir kimse bu sözlerden rahatsız oldu ve "Toy hâlinde bu genç vâiz bizim kendisinin kökünü kazıyacak teveccühümüzden korkmuyor mu?" dedi. Onun bu sözü bana ulaştı. Ben de "Korkmuyorum. Çünkü hayat veren de öldüren de bizzat Allah'tır. Allah bizden bâtıl olanı yok etsin." dedim. Çok geçmeden o habîsten sâdır olan bazı küfür sözleri sebebiyle Sultan IV. Mehmed onu öldürmek istedi, sonra da sürgüne gönderdi. Sonra Allah onu helâk etti ve insanları onunla müptelâ olmaktan kurtardı. Çünkü o müslümanlardan çoklarının kalplerini ifsâd etmişti.

Hz. Şeyh "مَنْ لَمْ يُؤَدِّبْهُ الْأَبَوَانِ يُؤَدِّبْهُ الْمَلَوَانِ / *Kimi ebeveyni terbiye etmezse gece gündüz terbiye eder*." şeklindeki meşhur söz hakkında şöyle dedi: "Gece anne mesabesindedir. Nitekim 'اَللَّيْلَةُ حُبْلَى / *Gece gebedir*.' denilmiştir. Gündüz ise baba mesabesindedir. Gece sanki bize hâmile gibidir. Sabaha çıktığımızda sanki bizi doğurmuş ve gündüzün terbiyesine teslim etmiş gibi olur. Kişi gündüzünde gecenin gelişine kadar türlü terbiyeler içerisinde hâlden hâle girer. Kimi, gece-gündüz ebeveyni terbiye etmezse Hak gece ve gündüzde cemâl ve celâl kabzaları ile terbiye eder."

[252a] Edirne şehri ulemâsından Arapzâde diye meşhur Molla Halîl "Niçin meleğin kemâli huzûrîdir, meydana gelmesi bir defada olur, mükteseb değil de yaratılıştandır? İnsanın kemâli ise niçin tedrîcî ve iktisâbîdir?" diye sordu.

Hz. Şeyh şöyle cevap verdi: "İnsanın kemâli başkalarının kemâlinden ayrı olarak cemâl ve celâli bir araya getirir. Allah Teâlâ'nın isimleri ya lutufla ilgili cemâlî isimlerdir ya da kahırla ilgili celâlî isimlerdir. Bu isimlerin

hükümlerinin insân-ı kâmilde zuhûru bir defada değil tedrîcîdir. Görmez misin ki Allah Teâlâ Âdem'i var etmekle kendisini tanıtınca O'na 'Yâ Kadîr' diye seslendi. Sonra ona iradeyi tahsis ederek kendisini tanıtınca (Âdem) O'na 'Yâ Mürîd' diye seslendi ve hâkezâ… Şu hâlde insân-ı kâmilin kemâli unsurî yaratılışına nisbetle tedrîcî, rûhânî yaratılışı itibariyle def'îdir. Buradan ilmin huzûrî ve husûlî olduğu bilinir. Huzûrî olması ruh mertebesine nisbetledir. Husûlî oluşu ise cisim mertebesine nisbetledir.

Birincisine kulluğu ikrârı anlatan Allah Teâlâ'nın ﴿قَالُوا بَلَى﴾ 'Evet, dediler.'[1] sözü delâlet eder. İkincisine Allah Teâlâ'nın ﴿وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ﴾ 'Âdem'e isimleri öğretti.'[2] sözü delâlet eder. Bu öğretme, ruhun bedenine taalluk ettikten ve emir âleminden halk âlemine indikten sonra unuttuklarını hatırlatmak demektir. Birinci nisbetle ilim ve kemâl ruhta bilfiil mevcuttur. İkinci nisbetle bilkuvve mevcuttur. Kesb ile bilkuvve olanın fiile çıkarılması sağlanır."

Sonra "Rahime atılmış olan nutfeye cenin olarak taayyününden önce ne ad verilir?" diye sordu.

[252b] Hz. Şeyh şöyle cevap verdi: "el-Ahad, el-Câmi', ez-Zâhir, el-Hâlık, el-Bârî ve diğer taayyününe uygun isimler o zaman onun isimlerindendir. Biz nutfe ile onun içinde bulunan hardal tanesi kadar olan insânî maddeyi kastediyoruz. Çünkü bu dâne kanın kendisinden meydana geldiği şeydir. Nutfenin cüzleri içinde o olmasa çocuk meydana gelmez. O acbü'z-zeneb (kuyruk sokumu) gibidir. O ise hardal kadar, hatta daha küçük, erimeyen, diğer cüzler yok olsa bile yok olmayan insanın parçalarından bir parçadır. Âhiretteki yaratılışta terkip ondan başlar. el-Kâdir ve el-Kavî olan Allah noksanlardan münezzehtir ki ahadiyyetine işaret olmak ve sonu başa uygun kılmak üzere iki yaratılışta da insanı parçalara ayrılmayan bir cüzden yarattı. Bu dâneye Allah Teâlâ'nın 'كُنْتُ كَنْزاً مَخْفِيّاً فَأَحْبَبْتُ أَنْ أُعْرَفَ / *Ben gizli bir hazineydim. Bilinmeme muhabbet ettim*.'[3] sözünde işaret vardır. '*Muhabbet ettim*' lafzı dâneyi içermektedir. Biz dâne ile en küçük hardal kadar olan bu parçayı kastediyoruz."

---

1 el-A'râf, 7/172.
2 el-Bakara, 2/31.
3 Bk. Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, II, 155 (2016).

Hz. Şeyh dedi ki: "Bakış açısına göre ma'rifet ve muhabbetin biri diğerinden üstün olur. Çünkü ikisi arasında fark vardır. Öyle ki ma'rifet Rahmânî tenezzül bakımındandır. Nitekim 'كُنْتُ كَنْزاً مَخْفِيّاً فَأَحْبَبْتُ أَنْ أُعْرَفَ / *Ben gizli bir hazineydim. Bilinmeme muhabbet ettim.*' sözü ile Allah Teâlâ'nın ﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ﴾ 'Ben insanları ve cinleri ancak bana ibadet etsinler diye yarattım.'[1] sözü ona işaret eder. Bu durum âyetin 'يَعْرِفُونِ / *beni tanısınlar*' şeklinde tefsirine göredir. Allah Teâlâ'nın ma'rûf/tanınır olması muhabbetin sebebi ve yaratmanın gayesidir. Muhabbet ise insânî terakkî ve kişinin gerçek kul olması bakımındandır. Bu sebeple **[253a]** Rasûlullah (sa) Habîbullah'tır (Allah'ın sevgilisi). Kulun sevgili olmasının üstünde bir rütbe yoktur. Çünkü muhib olmak fenâ itibariyledir. Mahbûb/sevilen olmak ise bekâ itibariyledir. Bekânın daha büyük fazileti vardır."

Hz. Şeyh dedi ki: "Fark ve cem'in mertebeleri vardır. Gaflet ve hicâb ehli birinci farktadır. Bu, Hak olmadan halkı müşâhededir. Sonra onun ardından cem' ve birinci fenâ gelir. Bu ise halk olmadan Hakk'ı müşâhededir. Sonra onun ardından ikinci fark ve birinci bekâ gelir. Sonra onun ardından cem'u'l-cem' ve ikinci fenâ ve bekâ gelir. Bu ise kesret ile vahdetten ve vahdet ile kesretten perdelenmeden halkta Hakk'ı, Hak'ta halkı müşâhededir.[2] İşte o zaman Allah Teâlâ'nın ﴿أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ﴾ 'Biz senin göğsünü açıp genişletmedik mi?'[3] sözünün sırrı zuhûr eder. Bu cem'u'l-cem' mertebesi zâtı, sıfatları ve fiilleri bilfiil cem' ve sırları ile tahakkuk mertebesidir."

Hz. Şeyh dedi ki: "İsrâfil hayatın mazharıdır. Cebrâil ilmin mazharıdır. Mîkâil iradenin mazharıdır. Azrâil kudretin mazharıdır. Kezâ hararet, rutûbet, soğukluk ve kuruluk bu sıralama üzeredir. Diğer sıfatlara nisbetle hayat, zât yerindedir. Çünkü onunla zât arasında vâsıta yoktur. Geri kalanlar ona tâbidir."

Bilesin ki isimlerin çoğu izâfîdir. el-Evvel el-Âhir'e nazarandır, aksi de aynı şekildedir. ez-Zâhir el-Bâtın'a nazarandır, aksi de aynı şekildedir.

---

1 ez-Zâriyât, 51/56.

2 Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada parantez içindeki kısım eksiktir: ثم بعده جمع الجمع (والفناء والبقاء الثاني. وهو شهود الحق في الخلق) وشهود الخلق في الحق من غير احتجاب بالكثرة عن الوحدة وبالعكس.

3 el-İnşirâh, 94/1.

el-Müntakim el-Afüvv ve el-Gafûr'a nazarandır, aksi de aynı şekildedir. Diğerleri de bunun gibidir. Hakikatte ise isim, resm ve sıfat yoktur. İşte bundan dolayı "zât-ı baht", "mechûl-i mutlak" ve diğerleri söylenir. **[253[b]]** Sâlik için tam kemâl hâsıl olunca ve muhlaslık (muhlasıyyet) mertebesine ulaşınca bütün ödünç elbiselerden soyunur, mecazi bütün isimleri ve künyeleri çıkarır. O zaman onun zâtı âlemlerden müstağni olur. Çünkü o âlemlerden müstağni olanın kuludur. el-Ganî'nin kulu olan ise mutlaka O'nun zenginliğinden bir zenginlik kazanır ki O'nunla, O'ndan başkasından müstağni olur. Çokluklar (keserât) ortadan kalkınca mertebeler (hazerât) birleşir. Mertebeler birleşince de zuhûr ve hafâ ortadan kalkar. Altında ve üstünde hava olmayan bir amâda olur. Allah bizi ve sizi ilimden ayn'a ulaştırsın. Bizi ve sizi iki denizin birleşme yeri kılsın. Bizden ve sizden varlık örtüsünü kaldırsın. Bizi ve sizi müşâhedenin hakikatine erdirsin. Hayır ve cömertliğin kaynağı O'dur.

Hz. Şeyh Allah Teâlâ'nın ﴿لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ﴾ "O'nun rasullerinden/elçilerinden hiçbiri arasında ayırım yapmayız."[1] sözü hakkında şöyle dedi: "Cansız varlık, bitki, hayvan, melek, cin, insan ve bunlardan başka varlıkta dâhil olan her şey Allah Teâlâ tarafından gönderilmiştir (mürsel). Allah onu feyz-i akdes-i akdem ile mânalar âlemine gönderdi. Sonra feyz-i mukaddes-i mukaddem ile ruhlar, misal ve cisimler âlemine gönderdi. Tevhid ve şühûd ehli, hakikatte bu gönderilmişlerden hiçbiri arasında ayırım yapmazlar. Çünkü onlar eserlerdir. Eserler fiillere dayanır. Onlar sıfatlara, onlar da zâta dayanır. Hulûl ve ittihâd cihetiyle değil de mutlak olanın mukayyede sirâyet etmesi gibi bütün mevcûdâtta sârî olan hüviyyetten başka geriye bir şey kalmaz. Şu hâlde O'ndan başka mevcut yoktur."

Hz. Şeyh, **[254[a]]** Hz. Hüdâyî'nin (ks) Türkçe ilâhilerinden birinde geçen,

Etmez senin âşıkların mülk-i Süleymân'a nazar[2]

sözü hakkında dedi ki: Âşık-ı sâdıkın nazarının Süleyman'ın (as) mülküne ilişmemesi, daha az faziletli olanı faziletli olana, mâsivâyı Mevlâ'ya tercih etmek onun şânına uygun olmadığı içindir. Eğer tercih ederse gözü şaşmış,

---

1 el-Bakara, 2/285.
2 Mehmed Gülşen, *Külliyyât-ı Hz. Hüdâyî*, s. 106.

sınırı aşmış, *kâbe kavseyni ev ednâ*[1] makamında hakiki en yüce mi'râcın hakikatine ermemiş olur. Süleyman (as) da Süleyman'ın mülküne nazar etmedi. Bu sebeple bir tesbîhi muazzam mülküne tercih etti. O mülkünün içinde tamamen ondan vazgeçmiş hâldeydi (*tecerrüd*). Zâhir bakımından onunla haşır-neşir olması Allah Teâlâ'nın iradesiyle idi. Kim bir işe hakkıyla girişirse o daima Hak iledir. Hiçbir iş onu başka bir işten alıkoymaz. *Muhammediyye* sahibinin,

Dâne kim Âdem yedi ger gevher olsa bakmıyam
Etmiyem hergiz nazar görür isem zerrîn cibâl[2]

şeklindeki sözüne gelince, avamdan bazılarının iddia ettiği gibi Âdem'in (as) şânını zedelemez. Çünkü bu kelâmdan maksat kendisinin yüksek himmetini beyan etmektir.

Hâfız'ın şu sözü de böyledir:

پدرم روضهٔ جنت بدو گندم بفروخت   نا خلف باشم اگر من بجوی نفروشم

Cennet bahçesini iki buğday tanesine sattı babam
Babamın oğlu değilim eğer bir arpaya satmazsam[3]

O, en yüce matlabın Allah Teâlâ'ya ulaşmak olduğuna işaret etmektedir. Kim gözünü buna dikmişse dünya ve güzellikleri bir tarafa, cennet ve nimetlerine bile dönüp bakmaz. Çünkü Allah'tan başka şeylerin (*mâsivallah*) Allah'ın izin verdiği kadarı dışında ehlullah nezdinde değeri yoktur. Anla!

Buradan Yûnus Emre diye meşhur olan şeyhin şu sözünün mânası bilinir:

Cennet cennet dedikleri
Birkaç evle birkaç hûri

[254b] İsteyene ver sen anı
Bana seni gerek seni[4]

---

1 "İki yay aralığı kadar yahut daha yakın oldu." Bk. en-Necm, 53/9.
2 Yazıcıoğlu Mehmed, *Muhammediyye*, haz. Amil Çelebioğlu, İstanbul: Tercüman Gazetesi, ty., II, 314.
3 Hâfız, *Dîvân*, s. 243.
4 Yûnus Emre, *Dîvân*, haz. Mustafa Tatçı, İstanbul 2008, s. 293.

Çünkü onun muradı dilediğini yaratan Mevlâ'yı taleb etmeyi tâzimdir, yoksa hâşâ cennet-i a'lâyı tahkir değildir. Dünya ile tatmin olanın ticareti zarar eder. Âhiret ile tatmin olanın alışverişi kârlı olur. Allah ile tatmin olanın sermâyesi büyük, devleti geniş olur. Öyle müstağni olur ki onun gözünde zaman/cihan (dehr) ve kıymeti küçülür. Evliyâullahı yermekten sakın. Çünkü her ne kadar onların bazı ibâreleri zâhir bakımından olması gerekenden başka türlü olsa da onların ibâreleri altında nice mânalar kastedilmiştir.

Hz. Şeyh dedi ki: "Selef, hanımlarının kötü ahlâkını kendi ahlâklarının kötülüğünden bilirlerdi. Çünkü kadın tabiat ve nefse işarettir. Erkek ise kalbe ve ruha işarettir. Kalb ise insan vücûdunun kutbudur. O düzgün olduğu zaman cesed bütün kuvvetleri ile düzgün olur. O bozulduğu zaman cesed de bütün kuvvetleriyle bozulur. Kadın tarafından olan kötü edeb erkek tarafında varlık bakiyesi olduğuna işarettir. Onun mânevî tezkiye, enfüsî ve âfâkî muvâfakat/uygunluk hâsıl olana kadar güçlü bir mücâhedeye ihtiyacı vardır. Görmez misin ki Dâvûd'un (as) ruhu ile tesbîh ve tahmîdin mânasına teveccühü güçlenince, bu onun uzuvlarına ve kuvvelerine sirâyet etti. Çünkü onlar ruhunun mazharlarıdır. Onlardan da dağlara ve kuşlara sirâyet etti. Çünkü onlar uzuvlarının ve kuvvelerinin hâriçteki sûretleridir. Onun için de onun (as) tesbîhi ile tesbîh ettiler."

Şeyh-i Ekber (kuddise sırruhu'l-athar) şöyle demiştir: **[255[a]]** "Hükmü Allah'tan alan halifeden bazen hükümde bir hadise ters bir şey zâhir olur. Bu durumun ictihaddan kaynaklandığı tahayyül edilir. Halbuki öyle değildir. Ancak bu imam nezdinde o rivayet (haber) keşf cihetinden Hz. Peygamber'den (as) sâbit olmamıştır. Eğer sâbit olsaydı elbette onunla hükmederdi. Hadisin rivayet zinciri adâlet vasfını taşıyan kişilerden oluşmuşsa dahi âdil kişi, ne yanılma ve unutmanın sebebi olan vehimden, ne de te'vilâtın ve tahrifâtın kaynağı olan mâna ile nakilden mâsumdur. Bunun (bir rivayete ters hüküm vermenin) benzeri halifeden bugün de vâki olur."[1]

Fusûs'ta geçen bu konu hakkında Hz. Şeyh şöyle dedi: "Hakiki mürid, ancak mürşidinin bu hilâfet ve keşfe sahip olduğuna tam inandıktan sonra

---

1 Bk. İbnü'l-Arabî, *Fusûsu'l-Hikem*, s. 164.

itirazın hakikatinden kurtulur. Çünkü mürşidin bu makamdan nasîbi tam olan kimselerden olması mümkündür. O ancak sahih keşften elde ettiği bilgiye göre bir şeyi yapar ve terk eder."

Ben derim ki: Şeyh Vefâ el-Kostantinî (ks) öğle namazını son vaktinde kılardı. Hanefî mezhebinden olduğu hâlde besmeleyi açıktan çekerdi. Fakat onun yüksek durumu zevâhire muhalefet etmeyi kabul etmez. O ne yapmışsa kendiliğinden değil ilâhî keşfe göre yapmıştır. O, zamanındaki herkesin üzerinde idi. Onun gibi birini yermek dünyada yorgunluktan, âhirette aşağı düşmekten başka bir semere vermez. Mevlâmız Allah affeylesin.

Hz. Şeyh dedi ki: "Kelâm kemâlin ters çevrilmişidir (maklûb). Kelâmın başı kemâl olduğu gibi kemâlin sonu kelâmdır. Çünkü ilâhî taayyünâtın ilki hüviyyet-i zâtiyye, sonu ise kelâmdır. **[255b]** Bu yüzden sırasıyla 'hayat, ilim, irade, kudret, sem', basar ve kelâm' denir. Görmez misin ki ceninde ilk zâhir olan şey işitmedir. Bu sebeple şeriatta boşanan veya kocası ölen hâmileyle doğum yapana kadar cinsi münasebette bulunmak yasaklanmıştır. Çünkü cinsî münasebet cenînin hissini artırır ve başkasının tarlasını sulamak gibi olur. Ardından doğduktan sonra görme ve konuşma hissi zuhûr eder. Doğduktan sonra en son zuhûr eden ise beyan ve kelâmdır. Melek ve cinde olan durumu da ona kıyas et. Çünkü her ne kadar onların yaratılması Âdem'den (as) önce olsa da Allah onları yarattığı zaman ilk olarak işitme, ikinci olarak görme ve üçüncü olarak konuşmanın ortaya çıkması konusunda onların hâli beşerin hâli gibidir. Fakat onlardan her tür için kendisine uygun bir kelâm vardır. Çünkü mesela ulvî ruhların letâfetlerinin kemâli sebebiyle onların kelâmı bu kesif yaratılışın konuşmasına kıyas edilmez. Onların makamlarının müsaade ettiği ve yaratılışlarının elverdiği kadar lafzî ve hâlî kelâmları vardır."

Hz. Şeyh dedi ki: "Kulluğun tadı ancak Allah Teâlâ'ya vâsıl olduktan sonra müyesser olur. Çünkü sultan ile gizlice söyleşmek seyislerin hâli değildir. Hicâb ehlinin ibadeti gevşeklik ve külfetten hâlî değildir. Şühûd ehlinin durumu ise bunun aksinedir. Çünkü onların Allah sübhânehûya muhabbetlerinin fazlalığı, Hak ile buluşma ve huzurunda hâzır olma âlemine ulaşmaları, onlardan mükellefiyetlerin yorgunluğunu gidermiştir. Hicâb ehline nisbetle alışkanlıklar gibi olmuştur. Hâlin hakikatini

keşfetmek onlara ibadetlerde ve amellerde tadı ve diriliği sağlamıştır. Tembel ise uyuyan kimse gibidir. **[256a]** Uyuyan kimse uyanıklık durumunda olup bitenleri hissetmediği gibi tembel de gayb âleminde olup bitenleri hissetmez. Bir hissi kaybeden bir ilmi kaybetmiş olur. Bir ilmi kaybeden bir ıyânı kaybetmiş olur.[1] Iyânı olmayanın huzuru yoktur. Huzuru olmayanın da taatinde tat yoktur."

Hz. Şeyh dedi ki: "Nûr ve nâr (ışık ve ateş) tek bir hakikattir. Şu kadar var ki ışık şiddetlendiği zaman ateş diye isimlendirilir. Havvâ Âdem'den (aleyhime's-selâm) meydana geldiği gibi ateş de ışıktan türemiştir. Bu yüzden nâr (ateş) müennes, nûr (ışık) ise müzekker oldu. Şahıs olarak ortaya çıkmaları farklı olsa da Âdem ve Havvâ'da butûn (bâtın olma) ve zuhûr (zâhir olma) sırrı olduğu gibi sûretleri çeşitli olsa da nûrda ve nârda da durum aynıdır. Yani Havvâ Âdem'de bâtın idi, sonra bir sıfat ziyâdesiyle zâhir oldu. Ateş ışıkta bâtın idi, sonra aynı şekilde zâhir oldu. İkisinin sûretlerinin farklı olması, hakikatte birinin diğerinin aynı olmasına mâni değildir. Burada ateş ehli (cehennemlikler) hakkında 'سَبَقَتْ رَحْمَتِي غَضَبِي / *Rahmetim gazabımı geçmiştir.*'[2] sözünden anlaşılan büyük bir sır vardır. Ateşte ve gazabda nur ve rahmet bâtındır/gizlidir. Çünkü asılda/kökte olan fürû'da/dallarda da vardır. Anla."

Hz. Şeyh dedi ki: "Sehl b. Abdullah et-Tüsterî'nin hicâbının letâfeti sebebiyle sülûk işi çocukken tamam oldu. Enine-boyuna bir mücâhede ve riyâzet ile uzun müddete ihtiyaç duymadı. Çünkü sâlikler hicâbın latîf ve kesîf olmasına göre Allah'a ulaşma konusunda hızlı ve yavaş olma bakımından farklı farklıdır. Rahmânî tenezzülde kâmilin ruhu bedenine çabuk taalluk eder/bağlanır. Nâkısların ruhlarının kaldığı gibi âlemlerde durup kalmaz. **[256b]** Sonra bedenine taalluk ettiğinde yorgunluk çekmeden maksûda intikali de hızlı olur. Nitekim Hz. Şeyh-i Ekber (kaddesallahu sırrah) şöyle der: 'Meczûb, ezelde Allah'ın kesb ve gayret olmadan kendisine ulaşmasını seçtiği kimsedir. Kastının muktezâsından Allah'tan başkasını uzaklaştırmaya çalışmaksızın O'na nazar etme fıtratı üzere yaratılmıştır. Sülûkten sonra meczûb olan ise ağyârın kendisini Allah'tan bir müddet alı-

1 Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada parantez içindeki kısım eksiktir: (ومن فقد علما) فقد عيانا.

2 Buhârî, "Tevhîd", 15, 22, 28, 55; "Bed'ü'l-halk", 1; Müslim, "Tevbe", 14-16; Tirmizî, "Deavât", 99; İbn Mâce, "Mukaddime", 13; Zühd, 35.

koyduğu, Allah'ın muvaffak kılmasıyla vücûdunu/varlığını tedavi etmeye devam edip sonunda onu ifnâ eden, kendisi için noksanlardan münezzeh olan Allah'tan başkası kalmayan (bekâ) kimsedir.' Şeyh-i Ekber'in *Telkîhu'l-Ezhân* kitabındaki sözü burada sona erdi.

Hz. Şeyh dedi ki: "Sûfîler nezdinde helâl, husûlü için ne sûrî ne de fikrî hareket olmaksızın beklenmedik yerden gelen şeydir. Onun sâlih bir kimseden veya başkasından olması şart değildir. Buna Hz. Hüdâyî'nin (ks) Türkçe tek beyitlerinden (müfredât) birindeki şu sözünde işaret vardır:

Gele bir nesne ki min gayri taleb
Onu Hak'tan bilir erbâb-ı edeb[1]

Hz. Şeyh, Hz. Hüdâyî'nin (ks) Türkçe ilâhilerinden birindeki,

Geçip fermân ile bunca avâlim
Gezerken âlem-i insâna geldik[2]

sözü hakkında dedi ki: "İnsan bu âleme nüzûlü sırasında menzillere uğrar ve onların taayyünleri ile müteayyin olur. Bu taayyün onun hakikatini ve aslî misalini zedelemez. Müvelledâttan[3] geçtikten sonra vardığı yer nutfe ve onun taayyünü ile taayyündür. Sonra anne rahminde Allah onu özel bir terkip ile şekillendirir."

Hz. Şeyh dedi ki: "Mekke-i Mükerreme'de Şeyh-i Ekber'in (kuddise sırruhu'l-athar) bazı **[257ᵃ]** talebeleri ondan *İhyâu'l-Ulûm* okudular. O *İhyâ*'nın bazı yerlerinde itikadla alâkalı bazı hususlarda İmam Gazzâlî'yi hatalı buldu. Fakat bu ders verme ve okuma bu kitabın ve müellifinin şânının büyüklüğüne delâlet eder. Âriflerin makamlarının farklılığına binâen mezkûr tenkit onu zedelemez. (İbnü'l-Arabî) bazı kitaplarında onun bu tarikatın reislerinden olduğuna da şahitlik etmiştir."

Hz. Şeyh dedi ki: "eş-Şâfî ismi telaffuz edilir ve yazılır olması bakımından mecazidir. Onun hakikati ise hasta için muhtelif ilaçlardan hazırlanan yiyecek, içecek ve mâcunlardır. Nitekim kutbü'l-vücûdun bizzat kendisi hakikatte ism-i âzamdır. Çünkü hakikat lisanında isim, taayyün

---

1 Mehmed Gülşen, *Külliyyât-ı Hz. Hüdâyî*, s. 159.
2 Mehmed Gülşen, *Külliyyât-ı Hz. Hüdâyî*, s. 89.
3 Müvelledât: Cansız varlıklar, bitkiler, hayvanlar ve insanların hepsine verilen isim.

demektir. Allah Teâlâ her taayyünde ona uygun isimler ve sıfatlarla tecellî etmektedir."

Ben derim ki: Bu konuda söylenenlerin en ilginç olanlarından biri, büyük velîlerin (ricâl) kendisinin kemâline şahitlik ettikleri Yûnus Emre'nin Türkçe şiirlerinden birindeki şu sözüdür:

Yitirdim Yûsuf'u Ken'ân ilinde
Bulundu Yûsuf, Ken'ân bulunmaz

Çünkü o, bu sözle kendisinden hicâb/örtü keşfolunmadan önce kesret Ken'ân'ı arzında hakiki Yûsuf'un cemâlini idrakten perdeli olduğunu kastetmektedir. Yüzüne cemâl nurları tecellîsi gömleği atılmak sûretiyle gözleri açılıverince Yûsuf'u buldu, onun nurlu cemâlini gördü ve Ken'ân ondan kayboldu. Yani mezâhirdeki bu tecellîden sonra ancak bütün mevcûdâtta sârî olan hüviyyeti gördü. **[257b]** Böylece bulduğunu kaybetti ve kaybettiğini de buldu. Bilakis kaybedilen bulunanın aynısı, bulunan da kaybedilenin aynısı idi. O hâlde ortada örtünün açılmasından (keşf) ve perdenin kaldırılmasından başka bir şey yoktur.

Ben derim ki: Bu konuda bir darb-ı mesel vardır. Şöyle ki balıklar birbirine, "Falan mahalde suyu gören bir balık olduğunu işittik." demişler. Ardından o balığın yanında toplanmışlar ve ona "Senin suyu gördüğün söyleniyor. Gerçekten gördün mü?" demişler. O da "Siz bana bu mahalde sudan başka bir şey var mı gösterin, ben de size suyu göstereyim." demiş. Sen buradaki işareti anla. Çünkü Abadan'dan ötede köy yoktur.[1]

Bir gün Hz. Şeyh'e hicâbın kesif olmasından şikâyet ettim. Azarlamak üzere şöyle dedi: "Bu söz tarikat ehlinin sözlerinden değildir. Sana lâyık olan ancak Allah Teâlâ'nın ﴿مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ﴾ "dîni Allah'a has kılarak"[2] sözüne bakman ve gerçek bir kul olarak O'na ibadet etmendir. Yoksa hicâbın kalkması, kalpte hararetin zuhûr etmesi, keşf, ilimler ve zevkler hâsıl olması için O'na ibadet etmen değildir. Tarikat ehli için dünya, zâhir ilmin birtakım kuralları ve şekilleridir. Âhiretleri ise bâtın ilmin birtakım zevkleri, keşfleri ve onlara bağlanıp kalmaktır. İlkinin hicâbı zulmânî, ikincisinin ise nûrânî

---

1 Çünkü Abadan'dan sonrası artık denizdir.
2 el-Beyyine, 98/5.

hicâbdır. Her ikisinin ehli de Hak'tan perdelenmiştir. Çünkü dünya ve âhiret ehlullaha haramdır. Vermemek de vermek de Allah'ın elindedir. Hakk'a kul olanın nezdinde vermemenin de vermenin de eşit olması gerekir.

Allah Teâlâ'nın **[258a]** ﴿لِكَيْلَا تَأْسَوْا عَلَى مَا فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوا بِمَا آتَاكُمْ﴾ "Elinizden çıkana üzülmeyesiniz ve size verdiği nimetlerle şımarmayasınız diye (böyle yaptık.)"[1] sözünü görmez misin? Çünkü hoşa gideni cezbetmek ve hoşa gitmeyeni uzaklaştırmak ehlullah nezdinde şehvetlerden sayılır. Şu hâlde sen tasarrufu terk et, Hak senin hakkında dilediği tasarrufta bulunsun. Allahım, bizi kayıtsız şartsız kul olanlardan ve kulluğun hakikatine erenlerden kıl."

Hz. Şeyh tavsiye yoluyla şöyle dedi: "Her gün oruç tut. Çünkü bu Hak ehlinin yoludur. Vakitlerini muhâfaza eyle. Özellikle de sabah ve akşamı. Allah Teâlâ'nın ﴿وَسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلًا﴾ 'Sabah-akşam O'nu tesbîh edin.'[2] sözünün gereği olarak sabah kuşluk vaktine kadar ve ikindiden akşam vaktine kadar ilâhî teveccühten gafil olma. İftar vakti gelince helâl ve temiz olarak sana müyesser olanla iftar et. Sonra akşam namazını ve evvâbîn namazını kıl. Sonra onun ardından ancak heyûlânî ve vahdânî bir kalp ile zikir ve tefekkürle meşgul ol. Gaflet ehli sofralarından kalkıncaya kadar yemeği tehir et. İşte o zaman mizâcını mutedil hâle getirecek, kalbini teskîn edecek, bedenini gelecek akşama kadar taate güçlendirecek kadar ye. Akşam ile yatsı arasında dünyaya değil âhirete sarf edilmesi gereken şerefli/mübârek bir vakit, feth ve feyiz zamanı vardır. Yemek vaktinde cumhûra muhalefet bizim için faydalıdır. Çünkü âdetlerinde ve hâllerinde mutlaka onlara muhalefet etmek gerekir. Çünkü bizim yolumuz ashâbın (r. anhüm) yoludur, örf ehlinin değil."

Hz. Şeyh dedi ki: "Bursa'ya ulaştığında üç yıl yerinde kal **[258b]** ve bu müddet tamam olana kadar ziyareti tehir et. Çünkü tesliste (üç yapmakta) ferdiyyet sırrı vardır. مَنْ ثَبَتَ نَبَتَ / Sebat eden büyüyüp gelişir."

Ben derim ki: Bu sırra riâyet ederek bunu bütün halifelerine tavsiye ederdi. Aşağıda geleceği gibi bazen bunu maslahata göre feshederdi.

1 el-Hadîd, 57/23.
2 el-Ahzâb, 33/42.

Kendisinin şerefli âdeti olduğu üzere her gün virdimin Kur'an'dan tam bir cüz olmasını tavsiye etti. Bu, mübâyaa sırasında bana tayin ettiği evrâdın dışındaydı. Vefatından birkaç ay evvel kendi ağzından şöyle derken işittim: "Şeyhimin beni sorumlu tuttuğu virdi şimdiye kadar hiç terketmedim. Şimdi ben aynen daha önce onun hizmetinde olduğum gibiyim. Aradan uzun zaman geçmiş ve olanlar olmuş olsa da ben kendi nefsim için bir rütbe ve üstünlük bilmiyorum."

Ben derim ki: Şu kâmil insana bir bak! Kendi nefsine nasıl en aşağı seviyeden bakıyor ve kendisinden alınan sözü ömrünün sonuna kadar nasıl muhâfaza ediyor! Çünkü bu yol nefes, ilim ve amele sarılma, ömür boyunca şeyhlere uyma yoludur. Bir hadiste "أَفْضَلُ الأَعْمَالِ أَدوَمُهَا وَإِنْ قَلَّ / *Amellerin en üstünü az da olsa daha devamlı olanıdır.*"[1] buyrulmuştur.

Hz. Şeyh dedi ki: "Hareket tamam olunca sükûnet meydana gelir. İşte o zaman sâlik kâmil sayılır. Çünkü işin başı sırf sükûnet idi. Sonu da başına döner. Allah Teâlâ kudsî hadiste 'كُنْتُ كَنْزاً مَخْفِيّاً فَأَحْبَبْتُ أَنْ أُعْرَفَ / *Ben gizli bir hazine idim. Tanınmama muhabbet ettim ve mahlûkatı yarattım.*'[2] buyurdu. Yaratma ancak mânevî bir hareketle olur. İşte bundan dolayı harekete itibar edilir. Ondan öncesi ise sırf sükûnettir. Gece ve gündüz bu ikisine işarettir. Kul hareketinden fâni olmadıkça başlangıcın (mebde) sırrına vâkıf olamaz. **[259[a]]** Bilesin ki sükûnet ve hareket ibâresi ancak anlamayı sağlamak içindir. Yoksa orada ikisinden hiçbir şey yoktur."

İKİNCİ ZİYARET

Bu ziyaret ve kezâ ondan sonrakiler Bursa'ya yerleştikten sonra oldu. Çünkü Hz. Şeyh beni oraya halife tayin etti ve ziyaret için üç yıl belirledi. Sonra bir buçuk yıl geçince bu hükmü kaldırdı ve benim gelmeme işaret etti. Ben de Kostantiniyye tarafına hareket ettim. Oraya varınca kendisini (ks) evinde bulamadım. Sahillerden birindeki bir dâvette bulunmak için gemiye binmeye hazırlanırken "Rumeli Hisarı" diye bilinen kalenin sahilinde ona tesâdüf ettim. Beni görünce tebessüm etti, sevindi, hoş karşıladı

---

1 Buhârî, "Îman", 32; "Rikâk", 18; Müslim, "Müsâfirîn", 216, 218; "Münâfıkîn", 78; Ebû Dâvûd, "Tatavvu", 27; Nesâî, "Kıyâmu'l-leyl", 19; İbn Mâce, "Zühd", 28.

2 Bk. Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, II, 155 (2016).

ve benim için hayır duada bulundu. Ben de onun değerli elini öptüm ve onunla beraber gemiye bindim. Sonra "Yûşa" diye bilinen makama ve "Tokat" diye bilinen bahçeye yürüdük.

Benim durumumu ve Bursa ahalisinin durumlarını sordu. Ben de bu hususta Allah'a şükrettim. "Zamânî ve mekânî olma." dedi, ardından Allah Teâlâ'nın ﴿فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللّٰهِ﴾ "Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü (zâtı) oradadır."[1] sözünü okudu. Vaaz keyfiyetini sordu. Ben de "Bazı vakitler nefsim beni bazı vâizlerin bozuk sözlerine karşılık vermeye sevk ediyor." dedim. "Öyle yapma. Allah onları savuşturmayı üzerine almıştır. Öyleyse kendi ihtiyârınla ameli bırak ve işini Allah Teâlâ'ya havâle et ve onlara kulak asma. Allah Teâlâ'nın ﴿فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ﴾ 'Artık onları uydurdukları ile başbaşa bırak.'[2] buyurduğunu görmez misin? Vakit geldiği zaman Allah'ın emriyle bulanıklıklar bütünüyle ortadan kalkar." dedi.

[259b] Hz. Şeyh, değerli hâdimleri ve bazı seçkin kimselerle birlikte ikindi namazından sonra sahildeki bazı makamları ziyaret için gemiye bindim. Güneş batınca şöyle dedi: "Bu vakit mutmainneden mülheme mertebesine tenezzüle işarettir. Akşam ile yatsı arası levvâme mertebesine tenezzüle işarettir. Ardından ondan sonrası emmâre mertebesine tenezzüle işarettir. Şâfiî vakti emmâreden levvâmeye terakkîye işarettir. Hanefî vakti mülhemeye terakkîye işarettir. Güneşin doğuş vakti mutmainneye terakkîye işarettir. Bu, mertebelerine göre gurûbun başına kadar devam eder. Sonra iş, önce bulunduğu hâle döner."

Yine şöyle dedi: "Bir itibarla gecenin sonu zâtî sükûna ve gündüz sıfâtî harekete işarettir. Gece olunca zâtî cemâlin tenezzülü meydana gelir. Gündüz olunca sıfâtî terakkî hâsıl olur. Çünkü her şey sükûndan harekete terakkî eder."

Hz. Şeyh dedi ki: "Bil ki mâsivallâhı isbât ve nefy (var ve yok sayma) konusunda halk dört kısımdır:

Bir kısmı onu -mutlak olarak Hakk'ın gayrısı olmak üzere- itibarî ve hakiki olarak mutlak şekilde isbât ederler. Yani onun Hak sübhânehûnun

---

1 el-Bakara, 2/115.
2 el-En'âm, 6/137.

varlığından başka/ona mugâyir bir varlık ile mevcut olduğunu söylerler. Bunlar perdeli âlimlerdir.

Bir kısmı onu -ne hakikaten ne itibaren asla mevcut olmamak üzere- itibarî ve hakiki olarak mutlak şekilde nefy ederler. Bunlar mükâşif (ehl-i keşf) âriflerdir.

Bir kısmı onu hakiki olarak nefy ederler, Hak sübhânehûnun gölgesi olmak üzere itibarî olarak isbât ederler. Bunlar müşâhede ve muâyene ehlidir.

[260[a]] *Bir kısmı* onu hakiki olarak nefy ederler ve itibarî olarak da isbât ederler. Fakat onu Hak sübhânehûnun ayn'ı olmak üzere isbât ederler. Bunlar ise hakikati bulan (vâcid) muhakkıklardır. Burası bu makamın hakikatiyle tahakkuktan önce ayakların kaydığı yerlerdendir. Allah bizi ve sizi selâmet yollarının en doğrusuna hidâyet eylesin. İşlerin ve hükümlerin dizginleri O'nun elindedir."

Hz. Şeyh dedi ki: "Heyûlânî ve vahdânî ol. Sonra ilâhî feyzi bekle. Asla hiçbir şeye meyletme. Peygamberlerin ve velîlerin makamlarına bile. Çünkü onlar eski tecellîlerdir. Bilakis mutlaklık/ıtlak âlemine yönel ve bâtınını enfüs ve âfâkın alâkalarından arıt ki istidadına göre yeni tecellî hâsıl olsun. Zâhirden ilminin ulaştığı yer kadar tuzlu deniz gibi akıt/taşır. Bâtından irfanının elverdiği kadar tatlı deniz gibi akıt/taşır. Fakat Allah Teâlâ'nın dışında hepsinden müstağni ol. Görmez misin ki Allah Teâlâ mutlak ganî olduğu hâlde mevcut varlıklardan her birinin üzerine mertebesine göre istidatlı olduğu şeyi lutfetmiştir."

Hz. Şeyh dedi ki: "Mürşid-i kâmil konuşan kitaptır. Ona ve sohbetine ulaşmak mümkün olduğu sürece sessiz kitapla yetinmemek gerekir. Çünkü konuşanın tesiri daha fazladır."

Hâlimin kötülüğünden şikâyet ettim. Bunun üzerine şöyle dedi: "Kederlenme. Çünkü Allah Teâlâ senin için bir hayır murad etmese seni bu kapıya göndermezdi."

Ben derim ki: Allah Teâlâ bana huccetini gösterdi. Bir keresinde kâmil velîlerin hâllerini düşündüm. Kendi nefsim bana değersiz ve zelil gözüktü.

Beni büyük bir korku kapladı. Bu durum iki ay kadar sürdü. **[260[b]]** Cuma namazının sünnetindeyken bana "Korkma. Çünkü Allah Teâlâ senin hayrını murad etmemiş olsa seni velîsinin cemâlini görmeye muvaffak kılmazdı. Bir zaman onun ayakkabılarını taşıyan hizmetçisi oldun. Yıllarca onunla beraber bulundun. Ona tam olarak inandın. Bu, senin hakkında ezelî inâyettendir, ey Hakkî!" denildi. Bunun üzerine beni kaplayan korku gitti, hâlim mutedil oldu. Hamd Allah Teâlâ'ya mahsustur. (Buradaki) "velî" sözü ile tariften müstağni olan, yani Hz. Şeyh (ks) kastedilmiştir.

Hz. Şeyh dedi ki: "Bu zaman sükût zamanıdır. Çünkü kendisiyle fenâyı sırftan konuşulmaya uygun kimse az bulunur." Deniz sahilindeki ağaçlara baktı ve "Bu şeyler sûret-i ilmiyyede bulundukları hâl üzeredir. Onda bulundukları durumun hilâfına olmaları mümkün değildir. Fakat hazret-i ayniyyede Hakk'ın zâhiri bâtın ve bâtını zâhir idi. Şu hâlde halkın zâhiri Hakk'ın bâtınıdır. Halkın bâtını Hakk'ın zâhiridir." Sonra şöyle dedi: "Şu ağaçlara bak. Onlar yaratıldıklarından beri yerlerinde sâbittirler. Onlar yok olacakları vakte kadar bu hâl üzeredirler. Şu hâlde Hakk'ın yolunda irâdî hareketi terk etmek zaruridir."

Hz. Şeyh nefislerin mertebelerini zikretti, gece ve gündüzden hususi bazı vakitleri onlara misal getirdi. Sonra Allah Teâlâ'nın şu sözünü okudu: ﴿إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَآيَاتٍ لِأُولِي الْأَلْبَابِ الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللّٰهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَى جُنُوبِهِمْ﴾ "Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde selim akıl sahipleri için elbette ibretler vardır. Onlar ayaktayken, otururken ve yanları üzerine yatarken Allah'ı zikrederler."[1] Ardından şöyle dedi: **[261[a]]** "Ayakta yapılan (*kıyâmî*) zikirden murad tevhîd-i ef'âl, oturarak yapılan (*kuûdî*) zikirden murad tevhîd-i sıfât, yan yatarken yapılan (*cünûbî*) zikirden murad tevhîd-i zâttır." Bunun tahkiki şöyledir: Hareketi gerektiren ayakta durma, gündüzün işaret ettiği şeye işarettir. Sükûnu gerekli kılan oturma ve yatma, gecenin işaret ettiği şeye işarettir. Bu konu daha önce geçti.

Kostantiniyye'de Rumeli Hisarı'na yürüdük. Hz. Şeyh benim sahildeki bir camide vaaz ve öğüt vermemi emretti. Ben de onun emrini yerine

---

1 Âl-i İmrân, 3/190-191.

getirdim. Sonra kendisinin de hazır bulunduğu bu meclis tamam olunca mübârek elini öptüm. O da benim için hayır dua etti. Sonra gemiye bindik. Akşam namazı vakti geldi. Bir sahile çıktık. Benim imamlık yapmamı işaret etti. Namazı bitirince ma'rifete dair hususlardan konuşmaya başladı. Söz döndü dolaştı sultanın zikrine, zamanın zulüm, düşmanlık, fesat ve tuğyanla bozulmasına, Mehdî'nin zamanının yaklaştığına ve Osmanlı sultanlarının sonunun gelmesine vardı.

Cumayı Fâtih Sultan Mehmed'in "Muhammed" ismi şeklinde bina ettiği Hisar Camii'nde kıldık. Hz. Şeyh halifesi Hüseyin el-Mısrî'ye bu camide insanlara vaaz etmesini emretti. O da öyle yaptı. Eve geldiğimiz zaman Hz. Şeyh bütün ihvânı topladı ve onlara mahdûmu Hz. Seyyid Mehmed el-Cûdî -Allah onu bâki kılsın- hakkında telif ettiğim risâlemi okudu. Bundan dolayı sevindi, neşelendi ve bütün ihvân için hayır ve saâdet duasında bulundu.

[261b] Sonra bana ve mezkûr halifeye, "İkiniz şu iki gözüm gibisiniz." dedi ve mübârek gözlerine işaret etti. Sonra benim Kur'an okumamı, sonra Hüdâyî'nin ilâhilerinden birini okumamı, sonra Kur'an okumamı emretti. Ben de öyle yaptım. Dua vakti gelince bekledim. Onun dua etmesi, geri kalanların da âmin demesi için duayı kendilerine arz ettim. "Böyle yapma. Ben seni halife tayin ettim. Hilâfet yerlerinden (icaplarından) biri de bu dua gibisidir." dedi. Ben de kabul ettim. O gün kendisi fazla neşeliydi. Bizim için de bayram günü oldu.

Hz. Şeyh bana bir reyhan/fesleğen verdi ve "Gönlü ferah ve hoş ol" dedi. Sonunda "Allah sayesinde insan olasın." dedi.

Hz. Şeyh bir vâdiye çakıl taşı attı. Bu ise bir yürüyüşten döndükten sonraydı. Ben de ona tâbi olmak ve uymak için çakıl taşı attım. Allah beni ve sizi tâbi olma meydanlarında öne geçenlerden kılsın. Beni ve sizi ittifak ve bir araya gelme menzillerine sevk etsin.

Bilesin ki bu ziyarette müddetin kısalığı sebebiyle ancak az bir miktar yazdım. Çünkü Hz. Şeyh beni sadece görüşmek için çağırtmıştı. Üç gün sonra geri dönmemi işaret etti. Ayrıca onun sözlerinden açıklamayıp gizli tuttuklarım da vardır.

لله الحمد که جان معتکف حضرت تست   گرچه تن بار اقامت ز سر کوی تو بست

Elhamdülillah ki can senin huzurunda inzivâya çekilmiştir
Beden ikamet yükünü senin köyünün başına bağlamış ise de[1]

ÜÇÜNCÜ ZİYARET

[262[a]] Bu ziyaret 1098 yılı Şevval ayı başlarında (Ağustos 1687) meydana geldi. Hz. Şeyh'i cennet misali evinin üst katında buldum. Hatırımı sorduktan sonra pek yüce ma'rifet ve nasihatler söyledi. Sultan [IV.] Mehmed'in kendisine rağbet ettiğini, kendisinin ise ondan yüz çevirdiğini, hükümdarlarla izzet bulmaya çalışma, övünme ve sohbetin/beraber olmanın hiçbir faydası olmadığını, çünkü izzetin haktan yüz çeviren ve gözlerini ondan başkasına dikenlere değil Allah'a, Rasûlü'ne ve onların emrettiklerine sarılanlara ait olduğunu ifade etti.

Ben derim ki: Sultana müntesib Kostantiniyye âlimlerinin çoğu, bununla övünürlerdi ve Allah'tan gafildiler. Öyle ki bindikleri, giydikleri şeylerde ve evlerinde renkli ziynetlerle süslenmeye kendilerini kaptırmışlardı. Onlardan öylelerini gördüm ki sultan tarafından talep edildiğinde kendisini bulmaları için gece-gündüz evinde duruyordu. Bir kimse kendisini ziyaret etse, övünerek mesela "Şu latîf örtüyü bana sultan veya vezir verdi." diyordu.

Hz. Şeyh'in tecerrüdünden dolayı Allah'a hamd olsun. Çünkü bir hasır bile olsa kimseden hiçbir şey kabul etmedi. Dış evinin hasırı eskidiğinde ziyaretçilerden biri onu yenilemek istedi, fakat o kabul etmedi. Vefat edene kadar da öyle kaldı. Allah ruhunu dinlendirsin. Sultan (IV.) Mehmed onun için bir hankah bina etmek istedi. Fakat o kabul etmedi ve "İçinde olduğum ev bana yeter." dedi. Bahriye subaylarından biri ona, kendisine mahsus küçük gemiye binmesini teklif etti. Altın suyuyla ve türlü renklerle süslü ve nakışlı olduğu için binmedi. **[262[b]]** "Emîrler ve eşrâf gibi ez-Zâhir isminden nasîbi daha çok olan ona biner." dedi. İhtişamdan sakınmak ve dünyayı küçük görmek üzere etrafında dervişlerden bir topluluk olduğu hâlde binite bindiğini görmedim. Çünkü dünyanın da dünya ehlinin de Allah Teâlâ katında değeri yoktur.

---

1 Câmî, *Dîvân* (*Fâtihatü'ş-Şebâb*), I, 330.

Hz. Şeyh dedi ki: "Kalbine doğanları (*lâihât*) yaz. Fakat söz ve yazı şehvetinden sakın. Kalbe gelen hâtır, ister yağmur gibi hoş bir beldeye düşsün ister düşmesin vakitlerden bir vakitte zuhûru gerektirir. Sana düşen sadece onu ızhâr etmektir."

Hz. Şeyh dedi ki: "Keder dünyadan kalkmaz. Ancak huzur ve safâ ehlinin kalplerinden kederlenme kalkar. Mesela ateş ortadan kalkmaz, ancak onun yakması ortadan kalkar. Kezâ su ve onun boğması da öyledir. Tıpkı İbrâhim ve Mûsâ (aleyhime's-selâm) hakkında olduğu gibi."

Sonra Allah Teâlâ'nın şu sözünü okudu: ﴿وَيَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ﴾ "Ey Âdem! Sen ve eşin cennete yerleşin..." "İşâret yoluyla Âdem ve Havvâ ile murad, ruh Âdem'i ve tabiat Havvâ'sıdır. Allah Teâlâ şu sözünde o ikisini nefsin tedbîri/tasarrufu ağacına yaklaşmaktan menetmiştir: ﴿وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ﴾ 'Fakat şu ağaca yaklaşmayın.' Çünkü o zulüm ve zulmettir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurdu: ﴿فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ﴾ 'Yoksa zalimlerden olursunuz.'[1] Çünkü nefsin tasarrufu kötü bir tasarruf, Allah'ın tasarrufu güzel bir tasarruftur. Şu hâlde sâlikin kendi tasarrufundan çıkması, işi Allah'a havâle etmesi, şeriata sarılarak dünyevî geçimden (maâş) yüz çevirip âhirete (meâd) yönelmesi lâzımdır. Yoksa işin aslına bakılacak olursa ârif yönelmekten ve geri dönmekten mücerreddir."

[263a] Yine şöyle dedi: "Kıtlık ve pahalılık olduğu zaman Allah kuluna ruhsat hâllerinde açtığı gibi gayb hazinesinden yetecek kadarını açar. Çünkü minnet (ihsan) Allah Teâlâ'ya aittir. Kulun geçim düşüncesiyle meşgul olması ve onun için gam çekmesi gerekmez. Çünkü bu, gafletten ileri gelir."

Hz. Şeyh dedi ki: "Hû, âlemlerin hepsini kuşatmıştır. Sâlike ilk keşfolunan odur."

Dedi ki: "İhlâs sûresi nüzûl (iniş) hâline işarettir ki o meczûbun hâlidir. İlk olarak ﴿هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ اَللّٰهُ الصَّمَدُ﴾ 'O Allah bir tektir. Allah Samed'dir...'[2] der ve sûrenin sonuna kadar devam eder. Suûd (yükseliş) hâli ise sondan 'Hû' tarafına doğru itibar olunur. İlk olarak ﴿وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ﴾ 'Hiçbir

1 el-A'râf, 7/19.
2 el-İhlâs, 112/1-2.

şey O'na denk değildir.'[1] der, sonra 'Hû' diyene kadar terakkî eder/yükselir. Fakat sâlike Kur'an'da 'Hû'yu bulmakla yetinmesi gerekmez. Bilakis fiilî Kur'an'a terakkî etmesi ve 'Hû'yu Furkân'da müşâhede etmesi gerekir."

Hz. Şeyh'e gönlüme doğan bazı şeyleri (*levâyih*) arz ettim. Benim için dua etti ve "Allah gönlünü ve dilini ilâhî kelâmın vürûd yeri kılsın. Fakat sen şehvet-i kelâmdan sakın." dedi.

Hz. Şeyh'in yanında kavvâl Hz. Hüdâyî'nin Türkçe ilâhilerinden birindeki şu sözünü okudu:

Geçip sahrâ-yı âlemden
Güzer kıl arş-ı a'zamdan

Halâs ol derd ile gamdan
Degil yâ Hû ve yâ men Hû[2]

Dedi ki: *Sahrâ-yı âlemden geçmek*'ten maksat mülk âleminden ve seyrinden geçmektir ki o zulmânî âlemdir. *Arş-ı a'zamdan geçmek*'ten maksat **[263b]** melekût âleminden ve seyrinden geçmektir ki o rûhânî âlemdir. Hepsi kevndendir. Mâsivallah olduğu için onlara bağlanıp kalmak keder ve gamdır. Huzur ise Mevlâ'ya vâsıl olmakta ve hazret-i lâhûta ulaşmaktadır. Bu sebeple, *Halâs ol derd ile gamdan,* demiştir."

Sonra Hz. Hüdâyî'yi, onun çok mânalı (câmi) sözlerini methetti ve onu makamına lâyık şekilde övdü.

Sonra söz döndü dolaştı ve şöyle dedi: "Nefs-i emmâre kâfir kimselerin nefsidir. Avamdan olan mü'minler imanları sayesinde ondan levvâmeye yükseldiler. Nazar ve istidlâl ehlinden zâhir âlimleri genel olarak levvâme ve mülhemede kaldılar. Mutmainneye adım atamadılar. Çünkü o peygamberlerin ve evliyanın kâmillerinin nefsidir. Çünkü onlar mutmainne, râzıye, marzıyye, sâfiye, fâniye ve bâkıyeye ulaşmakla şereflenmişlerdir."

Sonra Allah Teâlâ'nın, ﴿فَادْخُلِي فِي عِبَادِي وَادْخُلِي جَنَّتِي﴾ "Kullarımın arasına gir. Cennetime gir."[3] sözünü okudu ve şöyle dedi: "Cennete

1 el-İhlâs, 112/4.
2 Mehmed Gülşen, *Külliyyât-ı Hz. Hüdâyî*, s. 117.
3 el-Fecr, 89/29-30.

girmekten murad bekâdır. Kâmillerin nefisleri Allah'ta fâni ve Allah ile bâki olduğundan onlar bâki olan nefislerdir. Ben bunu onların iki dünyada durup kalmaları için söylemiyorum."

Allah Teâlâ'nın, ﴿وَلِلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ﴾ "Doğu da batı da Allah'ındır."[1] sözünü de okudu ve şöyle dedi: "Yani rûhânî doğu ve cismanî batı Allah'ındır. Bu iki yönden hangisine yüzünüzü çevirir ve yöneltirseniz O'nun cemâli ve celâli ile tecellî eden zâtı işte oradadır."

Hz. Şeyh dedi ki: "Gece dünyaya gelen zât-ı ahadiyyetin mazharı olur. Çünkü gece fenâ ve sükûn mahallidir. Gündüz dünyaya gelen sıfatların mazharı olur. **[264[a]]** Çünkü gündüz zuhûr ve hareket mahallidir. Rasûlullah'ın (sa) gece mi gündüz mü doğduğu konusunda ihtilâf edilmiştir."

Sonra şöyle dedi: "Sağ el gündüzün sırrının mazharıdır. Çünkü tutup kavramanın çoğu gündüz olur. Sol el ise gecenin sırrının mazharıdır. Bu yüzden ameli az olmuştur. Kezâ cennetle cehennemin, beden ile ruhun durumu da böyledir. Çünkü cennet ve beden zuhûrun mazharı, cehennem ve ruh tersinin mazharıdır. İyi anla!"

Hz. Şeyh dedi ki: "Bu yol fünûn ile değil cünûn ile (fenler ile değil delilikle) hâsıl olur. Onun için bekâ hâsıl olana kadar sâlike ölmeden önce ölmek, berzah, haşr ve cennete girmek lâzımdır." Sonra Türk lisanıyla şöyle dedi: "*Bilmek, bulmak, olmak*. Birincisi ilme'l-yakîn, ikincisi ayne'l-yakîn, üçüncüsü ise hakka'l-yakîndir."

Mecliste bulunanların bazıları seferin durumunu sordular. Hz. Şeyh "Zafer Allah'ın elindedir." dedi. Sonra Allah Teâlâ'nın ﴿تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ﴾ "Sen mülkü dilediğine verirsin. Dilediğinden de mülkü çeker alırsın."[2] sözünü okudu ve şöyle dedi: ﴿مَنْ﴾ lafzı geneldir. Mü'mini de kâfiri de içini alır. Bazen mü'minleri imtihan eder, bazen kâfirlerin üzerine belâyı şiddetlendirir. Bütün bunlarda hikmet ve maslahat vardır. Nitekim Allah Teâlâ ﴿بِيَدِكَ الْخَيْرُ﴾ 'Hayır ancak senin elindedir.'[3]

---

1 el-Bakara, 2/115.
2 Âl-i İmrân, 3/26.
3 Âl-i İmrân, 3/26.

buyurmuştur. Çünkü Allah Teâlâ'ya nisbetle şer yoktur. Şer ancak kullara nisbetledir."

Fenleri/ilimleri tamamladığı iddiasında bulunan bir adam geldi ve Hz. Peygamber'in (as) istihâre duasındaki "إِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ / *Eğer biliyorsan.*"[1] sözünü sordu. Hz. Şeyh şöyle cevap verdi: "Şüphe bize nisbetledir, Allah Teâlâ'ya nisbetle değildir. Çünkü O'na nisbetle ilim ezelen ve ebeden birdir. **[264^{b}]** Ona, unutma ve şüphe ârız olmaz. Mezkûr ibârenin mânası '*İlmin ve iraden taalluk etmişse*' demektir. Kula nisbetle bu ilmin taalluku şüpheli olduğundan şek kelimesiyle ifade edilmiştir." Bu cevap üzerine kendini beğenmiş iddiacı kimse sanki boğazına sert bir taş tıkanmış gibi sustu.

Fethu'l-Bârî'de şöyle geçer: "اَللّٰهُمَّ إِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ / *Allahım, eğer biliyorsan*, sözünde işkâl (kapalılık, anlaşılma güçlüğü) vardır. Çünkü mü'min kesin olarak Allah Teâlâ'nın bunu bildiğini bilir. Buna, o kimsenin bu işi yapmanın Allah katında bir değeri olup olmadığı konusunda tereddüt ettiği şeklinde cevap verilmiştir. Sanki bu kimse 'Bu işi yapmak makbul ise duamı kabul et.' demiştir."[2] Bu ikisi (iki yorum) arasında ne kadar fark olduğuna bir bak!

Hz. Şeyh Allah Teâlâ'nın ﴿وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتّٰى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ﴾ "Sana yakîn gelinceye kadar Rabbine ibadet et."[3] sözünü, ﴿إِنْ تَتَّقُوا اللّٰهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا﴾ "Eğer Allah'a karşı gelmekten sakınırsanız; O, size iyiyi kötüden ayırt edecek bir anlayış (furkân) verir."[4] sözünü, ﴿وَمِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نَافِلَةً لَكَ عَسٰى أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَحْمُودًا﴾ "Gecenin bir kısmında da uyanarak sana mahsus fazla bir ibadet olmak üzere teheccüd namazı kıl. Umulur ki, Rabbin seni övülmüş bir makama (*makâm-ı mahmûd*) ulaştırır."[5] sözünü okudu ve şöyle dedi: "Allah Teâlâ bu âyetlerde kul tarafına ait olan şeylere işaret etti. Çünkü ibadet, takvâ ve teheccüdü ona isnad etti. Yine kendi yüce cânibine ait olan şeylere işaret etti ki onlar kendisinden yakînin gelmesi, (furkânı) vermesi (ca'l) ve (makâm-ı mahmûda) ulaştırmasıdır (ba's). Şu hâlde sâlike

1 Buhârî, "Teheccüd", 25; "Tevhîd", 10; "Deavât", 48; Tirmizî, "Vitr", 8; Ebû Dâvûd, "Vitr", 31; Nesâî, "Nikâh", 27; İbn Mâce, "İkâme", 188.

2 İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, Beyrut 1379, VI, 507.

3 el-Hicr, 15/99.

4 el-Enfâl, 8/29.

5 el-İsrâ, 17/79.

vaad edilen meydana gelse de -ki o verilecek karşılığın muhtevâsıdır- gelmese de kendisine emredilene bağlı kalması lâzımdır. Mesela ömrü bin yıl farz olunsa ve beş yüz yıl ibadet etmesi emredilse, bu müddette Allah Teâlâ'nın ﴿حَتَّى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ﴾ 'Sana yakîn gelinceye kadar' [1] sözünde zikredilen yakîn hâsıl olmasa, bundan dolayı Allah Teâlâ'nın ﴿لِكَيْلَا تَأْسَوْا عَلَى مَا فَاتَكُمْ﴾ 'Elinizden çıkana üzülmeyesiniz.'[2] sözü muktezâsınca kalbinde hiçbir keder bulmaması gerekir. **[265a]** Bin yıl tamamlanana kadar diğer beş yüz yılda kendisi için bu hâsıl olsa bundan dolayı Allah Teâlâ'nın ﴿وَلَا تَفْرَحُوا بِمَا آتَاكُمْ﴾ 've Allah'ın size verdiği nimetlerle şımarmayasınız.'[3] sözüne uygun olarak bir safâ duymaması gerekir. Menetmek de vermek de Allah Teâlâ'nın elindedir. Kul için hâlis kulluktan başka bir şey yoktur."

Sonra şöyle dedi: ﴿حَتَّى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ﴾ "Sana yakîn gelinceye kadar"[4] sözünde ve benzerlerinde fayda vardır ki o da teşviktir."

Hz. Şeyh dedi ki: "Zâhir ilmi sülûk ehlinin dünyasıdır. Bâtın ilmi ise ukbâsı/âhiretidir. Şu hâlde hepsinden fâni olmak lâzımdır. Çünkü ehlullahın gayesi Allah'tır. Hatta ortada bir gaye de yoktur. Çünkü o bağlayıcı şeylerdendir."

Sonra şöyle dedi: "Ehl-i dünya çoktur. Ehl-i ukbâ azdır. Ehl-i Mevlâ azdan da azdır. Onlar (ehl-i Mevlâ) sultanlar ve hükümdarlar gibidirler ki vezirlere nisbetle daha azdırlar. Onlar (vezirler) emirlere nisbetle daha azdır.[5] Onlar (emirler) da diğer mevki sahiplerine göre daha azdır. Onlar (diğer mevki sahipleri) ise halka nisbetle daha azdır."

Hz. Şeyh, bu ziyarette ikametim süresince benim için tayin ettiği yüksek evindeki odama geldi. Perşembe günü ikindiden sonra idi. Akşama yakın bir zamana kadar oturdu. Gizli ma'rifetlerden türlü şeyler söyledi. Sonra meclisin sonunda "Söylediklerimi sana olan muhabbetimden dolayı söyledim. Buraya da bu sebeple geldim." dedi. Dünyada ve âhirette bana yetecek büyük bir işle beni müjdeledi ve benim için hayır dua etti.

---

1 el-Hicr, 15/99.
2 el-Hadîd, 57/23.
3 el-Hadîd, 57/23.
4 el-Hicr, 15/99.
5 Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada parantez içindeki kısım eksiktir: فإنهم أقل بالنسبة (إلى الوزراء، وهم أقل بالنسبة) إلى الأمراء.

Hz. Şeyh yanımda içinde bazı manzûmelerimin bulunduğu bir mecmuayı gördü. "Bu nedir?" diye sordu. Ben de "Manzum ve mensur söz söyleme konusunda benim için bir zorluk yok. Şu kadar var ki onlar yaldızlı işe yaramaz şeyler." dedim. Bunun üzerine, "Böyle söyleme. Çünkü bu, Allah'ın sana verdiği nimetlere nankörlük olur." dedi. **[265ᵇ]** Sonra Allah Teâlâ'nın ﴿وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ﴾ "Rabbinin nimetine gelince, onu anlat."[1] sözünü okudu ve şöyle dedi: "Manzum olsun mensur olsun, bir tesir altında kalmadan kalbine doğan her şeyi yaz. Fakat ona iltifat etme. Çünkü gaye ondan başkasıdır. ﴿وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَى﴾ 'Şüphesiz, Rabbin sana verecek ve sen de hoşnut olacaksın.'[2] Talebin darlıklarından da kurtul."

Hz. Şeyh şöyle dedi: "Kimse ile sohbete/arkadaşlığa meyletme. Meyil onun tarafından olursa o başka. O zaman onunla sohbette bulun. Fakat sohbette onun makamına uygun söz söylemeye ve diğer hususlara riâyet et. Çünkü huzur ondadır. Allah Teâlâ ﴿اِدْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ﴾ 'En güzel olan şeyle uzaklaştır.'[3] buyurmuştur."

Hz. Şeyh 1098 yılı Şevval ayının (Ağustos 1687) Cuma günü Sultan I. Selim Camii'nde vaaz ve nasihat etti. Allah Teâlâ'nın ﴿قُلْ لَا يَسْتَوِي الْخَبِيثُ وَالطَّيِّبُ وَلَوْ أَعْجَبَكَ كَثْرَةُ الْخَبِيثِ﴾ "De ki: Pis ile temiz bir olmaz. Pisin çokluğu tuhafına gitse bile."[4] sözünü tefsir etti ve şöyle dedi: "Allah Teâlâ Habîbi'ne (as) pis ile -ki o haram maldır- temizin -ki o helâl maldır- eşit olmadığını açıklamasını emretti. Çünkü haram reddedilmiştir, helâl ise makbuldür. İkisi ebediyyen eşit olmazlar. İkisi böyle olduğu gibi onların tâlipleri de böyledir. Çünkü pisin tâlibi pis, temizin tâlibi temizdir. Allah Teâlâ temizi temize, pisi de pise sevk eder. Nitekim ﴿اَلْخَبِيثَاتُ لِلْخَبِيثِينَ وَالْخَبِيثُونَ لِلْخَبِيثَاتِ وَالطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ وَالطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَاتِ﴾ 'Kötü kadınlar, kötü erkeklere; kötü erkekler de kötü kadınlara; temiz kadınlar temiz erkeklere, temiz erkekler de temiz kadınlara lâyıktır.'[5] buyurmuştur. Allah Teâlâ pisin ve temizin azlığına da çokluğuna da bakmaz. Ancak iyiliğe bakar. Temiz az da olsa iyidir. Pis **[266ᵃ]** çok da olsa kötüdür."

1 ed-Duhâ, 93/11.
2 ed-Duhâ, 93/5.
3 el-Mü'minûn, 23/96; Fussılet, 41/34.
4 el-Mâide, 5/100.
5 en-Nûr, 24/26.

Sonra şöyle dedi: "Âyetin işareti şöyledir: İlimlerden, ahlâktan ve amellerden pis olan vardır, temiz olan vardır. Faydasız ilim ve faydalı ilim, güzel ahlâk ve güzel olmayan ahlâk, düzgün ameller ve bozuk ameller gibi onlardan pis olan temiz olanla bir olmaz."

Uzun uzadıya konuştuktan sonra şöyle dedi: "Tasavvuf ehlinin örfünde temiz, nefsânî bir düşünce ve hareket olmaksızın olandır. İster düzgün bir taraftan veya kötü bir taraftan sevk olunsun, eşittir. Çünkü o beklenmedik yerden gelen bir rızıktır. O makbul, aksi ise merduddur. Bu imkânsız değildir. Çünkü حَسَنَاتُ الْأَبْرَارِ سَيِّئَاتُ الْمُقَرَّبِينَ / İyilerin iyilik gördükleri, Allah'a yakın kılınanlara göre günahlardan sayılır."

Sonra şöyle dedi: "Cennetin kokusu beş yüz yıllık mesafeden alınır. Fakat sadece kokusunu almakla cennete girmek gerekmez. Kezâ hakikat cennetinin kokusu da uzaktan alınır. Fakat sadece kokusunu almakla Allah Teâlâ'ya vâsıl olmak gerekmez. Çünkü henüz hakikatiyle tahakkuk olmadığı hâlde bu işin başlangıcı sonunu gösterir. Nefis ve şeytandan hakikat üzere kurtuluş ancak yedinci dairede meydana gelir. O daire ise nefs-i fâniyedir. Bu da ancak kırk yılda hâsıl olur. Ey sûfîler, bu işin kolay olduğunu zannetmeyin."

Ben derim ki: O meclis cennet bahçelerinden bir bahçeydi. Çok bağışlayıcı olan Allah'ın beni celâl ateşiyle yakmayacağını ümit ederim. Çünkü cennet bahçelerine girenin her hâlükârda emîn olması gerekir.

Hz. Şeyh, Allah Teâlâ'nın ﴿لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ﴾ "Vâhid (tek) ve kahhâr olan Allah'ındır."[1] sözü hakkında şöyle dedi: "Bu zarif bir sıralamadır. Çünkü zât-ı ahadiyyet **[266b]** vahdeti ile kesreti, kahrı ile eserleri ortadan kaldırır. Her şey yok olur ve Allah Teâlâ'dan başkası kalmaz."

Hz. Şeyh dedi ki: "Allah Teâlâ'nın fiilleri maksatlara bağlı (muallel/sebepli) değildir. Çünkü O, kabul ettiğini bir illet/sebep olmaksızın kabul eder. Reddettiğini de bir illet/sebep olmaksızın reddeder. Kifâyetsiz kimseler zâhir bakımından işlerin birbirine bağlı olarak sıralanmasından, onların muallel/sebepli olduğunu vehmeder. Fakat hakikat nezdinde sebeplere itibar edilmez. Çünkü işler ve sebepleri ezelde takdir edilmiştir. Sebeplerin tek başına bir tesiri yoktur."

---

1 Gâfir, 40/16.

Hz. Şeyh bu sözü huzurunda bulunan bir kimsenin hapse atılmış bir kadını zikretmesi üzerine söyledi. İlk olarak o kadının bir suçu olmasa da hapsedileceğinin ezelde takdir edilmiş olduğunu, hapsin her ne kadar avama göre sûrî/görünüşte bir sebebi olsa da havâssa göre bir illeti olmadığını ifade etti. Sonra da söyleyeceklerini söyledi.

Hz. Şeyh dedi ki: "Allah bir şeyi irade ettiği zaman sebeplerini hazırlar. Mesela bir toplumun zafere ermesini istediği zaman onların başına galibiyet kabiliyeti olan bir veziri geçirir. Ona uyanlar da aynı şekilde olur. Onların hezîmete uğramasını istediğinde onların başına mağlûbiyet kabiliyeti olan bir valiyi geçirir."

Sonra şöyle dedi: "Fetih ve zafer olduğu zaman insanların sevinçli ve mutlu olduklarını görürsün. Tersi olduğu zaman gamlı ve asık suratlı görürsün. Hakikatte onlara ancak lutuf ve cemâl zuhûr ettiğinde şükretmek, kahır ve celâl zuhûr ettiğinde sabır ve istiğfar etmek düşer. Onlar bununla emrolunmuşlardır, yoksa birbirinin aksi iki farklı duruma göre sevinmek ve gamlanmakla değil."

Sonra şöyle dedi: "Şimdi celâlin cemâle galip olduğu âhir zamandır. Tecrîd ehli, yani tevhidin tecrîdine ve tefrîdine sahip olan kimseden başkası için onda huzur yoktur. O ise mertebelerin sonuna ulaşmış kâmil kimsedir. Çünkü o **[267ª]** ezelî kazâya, Allah Teâlâ'nın başkasının mülkünde değil kendi mülkünde hükmettiğine, O'nun mülkünde ancak O'nun dilediğinin cereyân ettiğine nazar eder. Böylece onda teselli ve rahatlama meydana gelir. İnsanlar 'Fetih veya başka cihetten muradımız hâsıl olmadı.' derler. Kâinatta mutlak olarak meydana gelenler ilâhî iradenin taalluk ettiği şeyler olduğu hâlde onlar istediklerinin tersinin meydana gelmesinden dolayı sıkıntılanırlar. Şu hâlde Allah Teâlâ'nın muradına uymak lâzımdır. Çünkü o sırf hayırdır. Nitekim Allah Teâlâ ﴿تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ﴾ 'Sen mülkü dilediğine verirsin. Dilediğinden de mülkü çeker alırsın. Dilediğini azîz edersin, dilediğini zelîl edersin. Hayır senin elindedir.'[1] buyurmuştur. 'Hayır' ile daha önce verdiğini, çekip aldığını, azîz ve zelîl kıldığını kastetmiştir. Her ne kadar

1 Âl-i İmrân, 3/26.

insanlara nisbetle Allah'ın vermesi, azîz kılması hayır, çekip alması ve zelîl kılması şer ise de hepsi Allah Teâlâ'ya nisbetle sırf hayırdır."

Hz. Şeyh, Allah Teâlâ'nın ﴿وَيُذِيقَ بَعْضَكُمْ بَأْسَ بَعْضٍ﴾ "Kiminizin hıncını kiminize tattırmaya (gücü yetendir)." sözü hakkında şöyle dedi: "Allah 'kâfirlere mü'minlerin hıncını tattırmaya, mü'minlere kâfirlerin hıncını tattırmaya, kâfirlere birbirlerinin hıncını tattırmaya veya mü'minlere birbirlerinin hıncını tattırmaya' buyurmadı. Bilakis her grubu içine alması için nazmı mutlak olarak ifade etti. Çünkü hepsi O'nun mülkündedir. Kim olursa olsun, hangi beldede olursa olsun ona hayat veren de öldüren de O'dur. Mü'minler ve kâfirler, biri diğerine tercih edilmeyen iki el gibidirler. Galebe konusunda ancak birinin tercih edilmiş olması dışında bir tesir yoktur. Allah Teâlâ hikmet ve maslahat sebebiyle bazen mü'minlerin üzerine, bazen kâfirlerin üzerine mihneti/sıkıntıyı şiddetlendirir. Nitekim Allah Teâlâ ﴿وَلِيَعْلَمَ اللّٰهُ الَّذِينَ آمَنُوا﴾ 'Allah, iman edenleri bilmek/ortaya çıkarmak için…'[1] buyurmuştur. Yani ezelî ve kadîm ilminin muktezâsınca durumlara göre mü'minleri kâfirlerden, samimi olanları münâfıklardan ayırmak için, demektir."

[267[b]] Hz. Şeyh bir gece yemekten sonra şöyle dedi: "Bu yemeği yerken gözün onu görmesi gerekir. Hazır olmadan önce onun hatıra gelmemesi gerekir. Aksi hâlde gizli şirk olur. Belki (sâlik) rüyada geçimiyle ilgili bir şey görür, fakat onun temeli fikrî hareket olduğu için eseri zâhir olmaz. O çok gizlidir. Belki de gizliliği sebebiyle onu inkâr eder."

Halifelerden biri Sofya'yı ve bazı şerli kimselerin Sofya halkına tasallutta bulunduğunu zikretti. Hz. Şeyh "Teshîr (işlerin emrine âmâde kılınması) şer ehli için mekr, hayır ehli için keremdir." dedi. Ben derim ki: Onun bu veciz ibâresinde letâfet vardır. Çünkü mekr kelimesi, kerem kelimesinin (harflerinin) tersine çevrilmişidir (*maklûb*).

Hz. Şeyh dedi ki: "Hece/alfabe harfleri gaybî şe'nde vücûd mertebesindedir. 'Ebced'e kadar mürekkep harfler vücûd-i ilmî mertebesindedir. 'Ebced' ruhlar âleminde vücûd mertebesindedir. Diğer mürekkebât[2] ise cisimler âleminde vücûd mertebesindedir."

---

1 Âl-i İmrân, 3/140.

2 Birleşik fiil, isim, sıfat, zarf gibi kelime gruplarına verilen ortak isim, birleşikler.

Hz. Şeyh dedi ki: "Şeyh-i Ekber'in (kuddise sırruhu'l-athar) risâlelerinden birinde geçtiği gibi bazı sâliklerin sülûkü mürettеptir, bazılarının sülûkü ise mürettep değildir. Mürettep olması durumunda fetholunma (infitâh) ilk olarak kevn ve fesad âleminden başlar. Cansız varlıkların, bitkilerin, hayvanların sözleri, feleklerin hareketleri ve meleklerin zikirleri işitilir. Sonra gayb ve mânalar âleminin sırları zuhûr eder. Muteber olan bu ikinci zuhûrdur. Çünkü onun dışındakiler kevn ile ilgilidir. Onun keşfolunmasında bir lutuf yoktur. Bilakis o, çoğu için kayttır/bağdır."

Sonra şöyle dedi: "Benim sülûküm tertipsiz oldu. **[268a]** Zira ilk olarak fiillerin, sıfatların ve zâtın hakikatleri ile kâinatın hepsine[1] sirâyet eden hayat sırrı fetholundu."

Hz. Şeyh dedi ki: "Cehennem tenezzül sûretinde terakkîdir. Çünkü celâlin bâtını cemâldir. Şu hâlde cehennem ehli ahadîlerdir (ahade mensupturlar). Cennet ise terakkî sûretinde tenezzüldür. Çünkü cemâlin bâtını celâldir. Cennet ehli sıfâtîlerdir (sıfatlara mensupturlar). Çünkü nimetlenmek sıfatlar mertebesindendir. O ise zât mertebesinin aşağısındadır."

Hz. Şeyh dedi ki: "Zevk ehlinden biri Ali'nin (ra) cefrini şerh etmiştir. Hadiste geçtiği[2] gibi Allah'ın her yüz senede dînini yenileyecek bir kimseyi göndereceği konusunda ittifak vâki olmuştur. O hayır ve takvâ ehli, kılıç sahibidir."

Dedi ki: "Kılıç sahibi zuhûr ettiği zaman önce kavmin fitnesini, sonra da kâfirlerin fitnesini ortadan kaldırır." O, "kavmin" sözüyle sultan ve ona tâbi olan sefih, şakî, zalim ve başkalarının mülküne zorla el koyan sultanın etbâını kastetti.

Hz. Şeyh dedi ki: "Âdem (as) kendi zâtî şe'nini keşfetmiş, bundan dolayı edeb yolunu tutarak ﴿رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا﴾ 'Rabbimiz! Biz kendimize zulüm ettik.'[3] demiş ve zulmü kendisine isnad etmiştir. İblis için ise böyle bir şey yoktur. Bu yüzden ﴿فَبِمَا أَغْوَيْتَنِي﴾ 'beni azdırmana karşılık'[4] diyerek azdırmayı Allah'a isnad etmiştir. Halbuki bu azgınlık onun ilmî aynında

---

1 Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada şu ifade eksiktir: في جميع الأكوان.
2 Ebû Dâvûd, "Melâhim", 1.
3 el-A'râf, 7/23.
4 el-A'râf, 7/16.

ve gaybî şe'ninde sâbit idi. O da zuhûr iktizâ etti. Bu yüzden de Allah onu ızhâr etti. Allah'ın sâbit ya da mukadder olmayan bir şeyi ızhâr etmesi muhâldir. 'Ezelî saâdet ve Rahmânî inâyet' demeleri edeb yolundan söylenmiş ve anlatmak yolu üzere cârî bir sözdür. **[268b]** Aksi hâlde ezelden ebede kadar iktizâ eden şeyler mutlaka zuhûr eder. ﴿كُلٌّ يَعْمَلُ عَلَى شَاكِلَتِهِ﴾ 'Herkes kendi mizaç ve meşrebine göre iş yapar.'[1]

Hz. Şeyh dedi ki: "Gerekli şartlar bulunmadığı için cünübe iktidâ etmek sahih olmaz, âmâya iktidâ etmek mekruh olur. Bâtınî cünübe ve basîreti âmâ olana iktidâ etmek ancak zâhirdeki şartlar var olduğu içindir. Bir rivayette 'صَلُّوا خَلْفَ كُلِّ بَرٍّ وَفَاجِرٍ / *Her iyi ve fâcir kimsenin peşinde namaz kılın*.'[2] diye vârid olmuştur."

Hz. Şeyh dedi ki: "Ordu ikidir: Zâhirdeki ordu, bâtındaki ordu. Zâhir ordusu iki sınıftır: Mü'min ve kâfir. İkisi devamlı olarak karşı karşıya gelme ve savaş üzeredir. Kezâ bâtın ordusu iki türdür: Melek, şeytan ve nefis. İki tür de aynı şekilde zıtlaşma hâlindedir. Onlardan biri ne zaman kalp meydanında fırsat bulursa orayı istilâ eder."

Hz. Şeyh dedi ki: "İnsanın sırrı tam bir halk (yaratılmış) olarak taayyün edene kadar ilâhî olsun kevnî olsun bir mertebeden (tavr) başka bir mertebeye nüzûl eder. Bütün mertebelerden onların özelliklerini ve keyfiyetlerini alır, onların boyalarıyla boyanır. İşte bu ilk nüzûldür. Mertebelere uğradığında kendileriyle boyandığı hükümlerin galebesi sebebiyle onda gaflet vardır. Sonra muvaffak olan sâlik mertebeden mertebeye terakkî eder. Her mertebede daha önce ondan aldığını iâde eder. Çünkü Allah Teâlâ ﴿إِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَى أَهْلِهَا﴾ 'Allah size, emânetleri mutlaka ehline vermenizi emreder.'[3] buyurmuştur. Ve fenâ fillaha vâsıl olur. O, Allah ile halvettir. Halvetiyye tarikatı buradandır. Bâyezîd-i Bistâmî gibi orada durup kalan da vardır, nüzûl eden de. Nüzûl eden, durup kalanların bazılarından daha üstündür, bunun tersi de vardır. Nüzûlü sırasında bütün mertebeleri "seyr" eder. Fakat hakkânî vücûd ile. **[269a]** Fenâsında ﴿اَللّٰهُ أَحَدٌ﴾ 'Allah bir tektir.'[4] mertebesini, bekâsında ﴿اَللّٰهُ الصَّمَدُ﴾ 'Allah

1 el-İsrâ, 17/84.
2 Bk. Ebû Dâvûd, "Salât", 63; Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, II, 32 (1611).
3 en-Nisâ, 4/58.
4 el-İhlâs, 112/1.

Samed'dir.'[1] mertebesini kazanır. Fenâ cem'dir, bekâ ise fark-ı sânîdir. Mertebelere birinci uğramaya 'tahlîl' denir. Çünkü bu, onun vücûdundan daha önce toplanan bütün özellikleri çözer/ayırır. İkinci nüzûle ise 'ta'kîd' denir. Çünkü o, daha önce kendisinden çözülen/ayrılan her şeyi onda toplar."

Sonra bu konuda hilâli şöyle misal getirdi: "Hilâlin ilk göründüğü zaman fenâya işarettir. Bedr/dolunay olması bekâya işarettir. Her ay onun hilâl ve dolunay olması devam eder gider. Aynı şekilde kâmil de fenâ ve bekâ, suûd ve nüzûle devam eder. Kendisinde tecellîler zuhûr ettiği zaman onun hâli hilâlin hâli gibidir ki halkın/yaratılmışlığın izleri ondan silinir. Kendine gelip bu hâlden geri döndüğü zaman ise hâli dolunayın hâli gibidir."

Yine şöyle dedi: "Kâmil kimse fenâdan bekâya nüzûl eder. Ona 'Hakkî halk' denir." Sonra latife yoluyla "Ey Hakkî, böyle olana kadar sen de çalış." dedi. Sonra tebessüm etti ve "İnşallah, Allah senin 'Hakkî' mahlasını zâyi etmez. Onu lakap/mahlas olarak almış olmanda hikmet ve maslahat vardır." dedi.

Ben kendisine ma'rifete dair bir şey okumuştum. İkindiden akşam namazına kadar bazı sırları anlatmaya başladı. Öyle ki kalpler ve göğüsler rûhânî zevk ile doldu. Hamd Allah'a mahsustur.

Hz. Şeyh dedi ki: "Allah Teâlâ İbrâhim'e (as) 'Ey İbrâhim, yırtıcı hayvandan korktuğun gibi benden kork." diye vahyetti. Çünkü yırtıcı hayvan faydalı-zararlı ayırmadan ve hiç aldırış etmeden saldırır. Allah Teâlâ da bir şeyi takdir ettiğinde **[269b]** ve ezelde onu tamamladığında, tedbîr âleminde velî veya nebî üzerinde bile olsa aldırış etmeksizin onu icrâ eder. Çünkü O'nun kazâsını yerine getirmesi sırasında herkes eşittir."

Hz. Şeyh Allah Teâlâ'nın ﴿هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئًا مَذْكُورًا﴾ "İnsanoğlu var edilip bahse değer bir şey olana kadar uzun bir zaman geçmedi mi?"[2] sözünü okudu ve şöyle dedi: "Zaman (الحين) iki türlüdür: Ezelî ve ebedî. İnsan ezelî zamanda bahse değer bir şey olmasa da, bu onun bahse değer/anılmayan bir şey olarak var olmasına

1 el-İhlâs, 112/2.
2 el-İnsân, 76/1.

aykırı değildir. Yani onun her ne kadar adı anılmasa da yine de bir şeydir. Bu sebeple Allah, bahse değer/anılan bir şey olması için onu ebed zamanına gönderdi."

Hz. Şeyh dedi ki: "Abdullah Abdurrahman'dan üstündür. O da Abdurrahim'den üstündür. O ise Abdülkerim'den üstündür. Bu yüzden Rasûlullah (sa) Abdullah kılındı. Kezâ Abdülhay ve Abdülhak isimlerin en faziletlileridir. Çünkü ilâhî isimlerin bazısı zâta, bazısı sıfatlara, bazısı fiillere delâlet eder. Birincisi ikincisinden, o da üçüncüsünden daha şereflidir."

Hz. Şeyh dedi ki: "Bazısı meyhanede içmekten, bazısı içkinin kokusundan sarhoş olur. İçkinin kendisinden sarhoş olanla kokusundan sarhoş olan arasında fark vardır. Mükâşefe ehlinden bidâyet ehli olan kokudan sarhoş olan gibidir. Bu yüzden onlar arasında müddeîler/iddiacılar çok olmuştur."

Şöyle dedi: "Fiiller zulmânî, sıfatlar nûrânî perdelerdir. Her ikisinden geçen ise zâta vâsıl olur."

Şöyle dedi: "Selâmet ancak sûfîlerin ilmindedir. Başkalarının ilimlerinin aksine o bütünüyle haktır. **[270a]** Başkalarının ilimlerinde doğru ve yanlış karışıktır. Dalâlete düşenlerin çoğu sapık fırkalardır. Onlar haktan en uzakta olanlardır. Özellikle de Mu'tezile. Fırkalardan hakka en yakın olan ise mütekellimûndur."

Hz. Şeyh dedi ki: "Rasûlullah'ı (sa) gören ve onunla muhatap olan herkes, ondan murad olan hakikati tanımış değildir. Onu ancak havâs tanımıştır. İlk asırlardan uzak olup âhir zamanda ve son asırlarda gelenler onu nasıl tanıyacak? Ezelî inâyetin yardım ettiği kimse dışında onların hakkın kokusunu almaları ve mutlak sırra ulaşmaları zordur."

Hz. Şeyh dedi ki: "Hz. Şeyh-i Ekber 'Hazret-i Kur'an bâkir kalmıştır.' demiştir. Onun maksadı zâhir âlimlerine nisbetledir. Onların Kur'an'dan anladıkları ancak onun zâhiri ve birinci anlamıdır. Bâtın âlimleri ise ilk mânalardan ikinci, sonra üçüncü, sonra ve sonra, yetmişinci batna kadar ulaşmışlardır. Ulemâ-yı rüsûm (zâhir âlimleri), mukaddimeleri sıralamaya ihtiyaç duyarlar. Çünkü onların ilmi tefekküre dayanır. Hakikat âlimlerinin ona ihtiyacı yoktur. Çünkü onların ilmi tezekküre dayanır." Sonra bunu şöyle bir misalle anlattı: "Su kuyusu kazan kimse suya ya

ulaşır ya da ulaşamaz. Eğer ulaşırsa bu su ya tuzlu olur ya da tatlı olur. Tatlı olması durumunda sebepler olmadan hâsıl olan yağmur gibi değildir. Çünkü o hoş, temiz ve hâlistir. Peygamberler ve velîler, Allah Teâlâ tarafından ilhama mazhar olmuşlardır. Vahiy ve ilhamda hatâ yoktur. Bu sebeple sûfîlerin ilminin bütünüyle doğru ve hak bir ilim olduğunu söylüyoruz."

Sonra **[270b]** [bunun için] mahallin hazırlanmasını, kulun ücretle çalışan bir kimse (ecîr) olmamasını, bilakis sırf kul olmasını tavsiye etti. Nitekim Allah Teâlâ hikâye ederek ﴿إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ "Benim ücretim ancak âlemlerin Rabbi olan Allah'a aittir."[1] buyurdu. Gerçek kul amelinden dolayı bir ücret ummaz ve beklemez. Bilakis Rabbinden/efendisinden ecir bekler. Ücretle çalışan ise bunu amelinden dolayı bekler. Ücretle çalışan ücret verilmeyeceğini bilse işi terk eder. Kul böyle olacağını bilse terk etmez. O, hizmette ve kullukta devamlıdır. Ücret verilse de verilmese de eşittir.

Dedi ki: "Bazı sâlikleri Allah Teâlâ ömrünün başlarında alır/yakalar. Bazılarını da ömrünün ortalarında kendisine cezbeder."

Hz. Şeyh'e "Âlimler Hz. Peygamber'den (sa) bazı yanılmaların (sehv) sâdır olduğu görüşüne vardılar. Nitekim 'تِلْكَ الْغَرَانِيقُ الْعُلَى، وَإِنَّ شَفَاعَتَهُنَّ لَتُرْتَجَى / İşte onlar ulu kuğulardır (garânîk), şüphesiz ki şefaatleri umulmaktadır.'[2] ve benzerleri nakledilmiştir." dedim. Şöyle dedi: "Allah onlar hakkında dilediğini yapar. ﴿لَا يُسْأَلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْأَلُونَ﴾ 'O, yaptığından dolayı sorgulanamaz fakat onlar sorgulanırlar.'[3] Hakikatte Hz. Peygamber'den (as) yanılma vâki olmamıştır. Nazar erbâbına nazaran yanılma olması, ıyân ashâbına nazaran yanılma olmasını gerekli kılmaz."

Hz. Şeyh yüksek evindeki odama geldi. Misafirlik özrü ile oruçlu değildim. Misafirlerden biri geldi ve su testisini yanıma koydu. Bu durum benim ağırıma gitti. Şeyh bundan benim oruç tutmadığımı hissetti. Sonra akşam namazının ardından yemek hazır olup mûtat olduğu üzere Hz.

1 eş-Şuarâ, 26/109, 127, 145, 164, 180.
2 İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1388/1968, I, 205-206.
3 el-Enbiyâ, 21/13.

Şeyh'in yanına oturunca yemek sırasında bu fakire hitâben "Yemeği oruç tutmak, namaz kılmak ve geceyi ihyâ etmek niyetiyle ye." dedi. Bu sözde benim için latîf bir te'dib ve tenbih olduğunu anladım.

Molla Câmî der ki:

[271a] جوع باشد غذای اهل صفا — محنت و ابتلای اهل هوا
جوع تنویر خانۀ دل توست — اکل تعمیر خانۀ گل توست
خانۀ دل گذاشتی بی نور — خانۀ گل چه میکنی معمور

Açlık safâ ehlinin gıdasıdır
Hevâ ehlinin mihnet ve imtihanıdır

Açlık gönül hâneni nurlandırır
Yemek ise çamurdan olan bedenini tâmir eder

Gönül hâneni nursuz bırakırsan
Çamurdan olan vücûdu mâmur etsen ne olacak[1]

Hz. Şeyh dedi ki: "Âhiret dünyanın kalbidir. Orada basîret dünyadaki göz (basar) gibidir. Dünyada zâhir olan göz, âhirette bâtın olur. Bâtın olan basîret de zâhir olur."

Hz. Şeyh'e Allah Teâlâ'nın ﴿لَنْ تَرَانِي﴾ "Beni asla göremezsin."[2] sözü hakkındaki "Yani beşeriyetin ve vücûdun ile" şeklinde yapılan yorumu sordum. Şöyle dedi: "Beşer olmak, rü'yete ters düşer. Mûsâ (as) beşeriyet ve vücûdun zâhirine bakarak görmeyi istedi. O ise ebediyyen mümkün olmaz. Bilakis eğer rü'yet Allah Teâlâ'nın zâtına taalluk etseydi fenâ fillah ve vücûdun ve beşeriyetin yok olması hâlinde taalluk ederdi."

Ben, "Mi'râc gecesi meydana gelen bunun üzerine vârid olmuştur." dedim. Bunun üzerine şöyle dedi: "Habîbullah (aleyhi's-salâtü ve's-selâm) o gece Rabbini, sır ve ruh ile orada bir cisim olmadığı hâlde cisim sûretinde gördü. Çünkü o seyrinde cisimler âleminin tamamından, hatta ruhlar âleminden öteye geçip sonunda emir âlemine ulaştı."

1 Câmî, *Heft Evreng: Silsiletü'z-Zeheb*, Tahran 1378, I, 182-183.
2 el-A'râf, 7/143.

Ben, "Peygamberlerin ve velîlerin fenâ hâlinde basîret ile rü'yette ortak oldukları vâriddir. O hâlde Mûsâ ve Muhammed (aleyhime's-selâm) arasında fark yoktur. Öyleyse ﴿لَنْ تَرَانِي﴾ 'Beni asla göremezsin.'[1] sözünde hangi fayda var? Yine Hz. Peygamber'in (as) arşın üzerine urûcunda (yükselmesinde) ne fayda var? Çünkü o rü'yet ayniyyet ve kalbiyyet makamında hâsıl olur, gayriyyet ve kâlebiyyet makamında değil." dedim.

Şöyle dedi: **[271^{b}]** "Rü'yet meselesi mutlak olarak bütün âlemlerden (ekvân) tam insilâha muhtaç ise de, ancak kalp ve kalıp ile insilâh bizim Peygamberimize (as) has kılınmıştır. Çünkü Mûsâ Rabbini insilâh ile görseydi, kalıbı unsurlar âleminde olduğu hâlde görürdü. Muhammed (as) ise kalp ve kalıp ile unsurlar âleminden, sonra tabiat âleminden öteye geçti. Bu, başkası için nasıl mümkün olabilir?"

Bu makamda benimle Hz. Şeyh arasında geçen başka bir değerlendirme daha oldu. Şöyle ki Hz. Hüdâyî (ks) *Mecâlis-i Şerîfe*'sinde şöyle demiştir: "Mu'tezile, *Sahîhayn*'da Ebû Mûsâ'dan rivayet edilen şu hadisi kendi mezheplerine/görüşlerine delil getirmiştir: 'جَنَّتَانِ مِنْ فِضَّةٍ، آنِيَتُهُمَا وَمَا فِيهِمَا، وَجَنَّتَانِ مِنْ ذَهَبٍ، آنِيَتُهُمَا وَمَا فِيهِمَا، وَمَا بَيْنَ الْقَوْمِ وَبَيْنَ أَنْ يَنْظُرُوا إِلَى رَبِّهِمْ إِلَّا رِدَاءُ الْكِبْرِيَاءِ عَلَى وَجْهِهِ / *Gümüşten iki cennet vardır. Kapları ve içlerinde bulunan şeyler de gümüştendir. Altından iki cennet vardır. Kapları ve içlerinde bulunan şeyler de altındandır. Cennetliklerle Rablerini görmeleri arasında Allah'ın vechindeki ridâü'l-kibriyâdan (büyüklük örtüsünden) başka bir şey yoktur.*'[2] Onlar (Mu'tezile) 'Ridâ/örtü, örtünen ile bakanlar arasında bir perdedir. Onun için rü'yet mümkün olmaz.' dediler. Fakat onlar örtünenin perdeden perdelenmeyeceğini gözden kaçırdılar. Çünkü '*vech*' ile zât kastedilmiştir. '*Ridâü'l-kibriyâ*' ile imkânî ve ilâhî hakikatleri kendisinde toplayan sûret üzere yaratılmış olan kâmil kul kastedilmiştir. Ridâ, kibriyânın kendisidir. Ona izâfe edilmesi açıklamak içindir. Kibriyâ onun ulemâ-yı billâhın akıllarına giydirdiği ridâsıdır." Hüdâyî'nin *Nefâisü'l-Mecâlis*'teki sözü sona erdi.

Hz. Şeyh'in bizzat kendisinden öğrendiğime göre (Hüdâyî'nin sözünün) tahlîli şöyledir:

---

1 el-A'râf, 7/143.

2 Buhârî, "Tefsir", er-Rahmân, 1, 2; "Bed'ü'l-halk", 8; "Tevhîd", 24; Müslim, "Îman", 180; Tirmizî, "Cennet", 3.

[272[a]] "*Fakat onlar örtünenin perdeden perdelenmeyeceğini gözden kaçırdılar.*" sözünün mânası, ayna bakana perde olmaz, demektir. Tıpkı elbisenin kişinin kendi bedenine perde olmadığı gibi. Çünkü ikisi arasında vâsıta yoktur. Örtünene göre örtü, bakana göre ayna gibidir. Aynı şekilde örtüye göre örtünen aynaya göre aynaya bakan yerindedir.

"*Çünkü 'vech' ile zât kastedilmiştir.*" Bu, "كَرَّمَ اللهُ وَجْهَهُ / Allah onun yüzünü/zâtını şereflendirsin." ve benzeri sözlerde olduğu gibi cüz'ün/parçanın isminin bütüne verilmesi yoluyladır. Örtünen -ki o zâttır- kendi perdesinden dolayı perdelenmez. O ancak onunla başkasından perdelenir. Gelinin peçesi gibi ki o, kendisine nisbetle açıktır. Zira arada engel yoktur. Yüzünün görünmesine mâni olduğu için başkasına nisbetle ise perdedir.

"*Ridâü'l-kibriyâ ile … kâmil kul kastedilmiştir.*" O, hakikatlerin hakikati olan hakîkat-i Muhammediyye'dir. Her mevcûdun kabiliyeti kadar o hakikatten hissesi vardır. Fakat o, kendi nefsinde bir tek hakikattir. Çünkü birden ancak bir sâdır olur. O âmm ve şâmil olan vücûddur. Mevcûdâtın hepsinde sârî olan hüviyyettir. "Konuşan canlı" ifadesi gibi ki o, insanlık fertlerinin hepsi için âmm ve şâmil bir tek mânadır. Fertlere nisbetle onun çok olması, hakiki vahdetine ters düşmez.[1]

Hz. Peygamber'in "*Cennetliklerle Rablerini görmeleri arasında Allah'ın vechindeki ridâü'l-kibriyâdan (büyüklük örtüsünden) başka bir şey yoktur.*" sözündeki istisna, tâlînin nakîzının istisnası takdiri üzere mukaddemin nakîzını netice vermesi sûretidir.[2] Buna göre mânası şöyledir: … ridâü'l-kibriyâdan başka bir şey yoktur, eğer o perde ise. Fakat o bir perde değildir. **[272[b]]** Onlarla bakmak arasında hiçbir perde yoktur. Yani onlardan her birinin hakikatinden başka bir şey yoktur ki aynasının ve ma'rifetinin safâsına/temizliğine göre zât bu hakikatte tecellî etmiştir. Bu hakikat, bu topluluk ile zât-ı ahadiyyet arasında perde değildir. Çünkü bu hakikatin ötesi -onda olan tecellî ve ona ayna olması dikkate alınmadığında- sırf ıtlâktır/mutlaklıktır. Kim olursa olsun hiçbir görenin görmesi ona taalluk

1 Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada parantez içindeki kısım eksiktir: كالحيوان الناطق (فإنه معنى واحد عام شامل لجميع الأفراد الإنسانية. وكثرته بالنسبة إلى الأفراد) لا تنافي وحدته الحقيقية.

2 Mantık ilmindeki istisnâî kıyas konusuna bk.

etmez. Her bakana kendi hakikatinden zâtın cemâli keşfolunur. O'na bu hakikatten bakar. O hakikat ise bakan için de zât için de perde değildir. Çünkü o, bakana göre ayna gibidir. Zâhirî bakış tam bir bağdır. Zât bakımından o hakikatin ötesinde ıtlâk-ı baht/sırf mutlaklık vardır ki ikisi arasında hiçbir yönden münasebet yoktur. Takyîd ve ıtlâk arasındaki bu hakikat o ikisini bir araya getiren bir berzahtır. Nitekim Hz. Peygamber (as) "مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ / *Nefsini tanıyan elbette Rabbini tanımıştır.*"[1] buyurmuştur. Ârifin irfanı kendisinin küllî nefsine ve câmi' hakikatine taalluk etmediği zaman onda Rabbinin irfanı hâsıl olmaz. Çünkü Rabbi kayıtlardan, nisbetlerden ve izâfetlerden mutlaktır. Bu itibarla O'na ma'rifet taalluk etmez. Rabbin isimlerinin hakikatleri ile kendisinde tecellî ettiği nefse gelince, tecellî bakımından o rü'yet ona taalluk eder. Böylece nefsinin hakikati ve onu ma'rifet, Rabbinin ve O'nu ma'rifetin aynası olur. İşte yanlış yapan ancak gâibi şâhide kıyas ederek yanlış yapmıştır. Bu ise menedilmiştir ve bâtıldır. Çünkü mülk ve melekût arasında, kezâ melekût, ceberût ve lâhût arasında fark vardır.

"*Kibriyâ onun ulemâ-yı billâhın akıllarına giydirdiği ridâsıdır.*" **[273a]** Yani başka bir mâna için değil anlamalarını sağlamak için. Çünkü gerçekten bir ridâ yoktur.[2] Şaşılacak bir şeydir ki bu teşbîhî tâbirin benzerleri Kur'an'da ve hadiste çoktur. Araplar selîkaları dolayısıyla onu anladılar ve bu konuda hiç tereddüt etmediler. Sonra Mu'tezile basîretlerinin körlüğü ve anlayışlarının kötülüğünden dolayı söylediklerini söylediler. İşte onlar hakiki cemâlden mahrum olanların ta kendileridir. ﴿أَلَا إِنَّهُمْ فِي مِرْيَةٍ مِنْ لِقَاءِ رَبِّهِمْ﴾ "İyi bilin ki, onlar Rablerine kavuşma konusunda şüphe içindedirler."[3]

DÖRDÜNCÜ ZİYARET

Bu ziyaret 1099 yılının Şevval'inde (Ağustos 1688) oldu. Budanya (Mudanya) kasabasından gemiye bindiğim zaman beni kusma tuttu. Hz. Şeyh'i ziyaretin bâtın hastalıkların zevâline sebep olduğu gibi zâhir

---

1 Bk. Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, II, 312 (2532).

2 Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada şu kısım eksiktir: أي للتفهيم لا لمعنى آخر، فلا رداء هناك حقيقة.

3 Fussılet, 41/54.

hastalıkların da ortadan kalkmasına sebep olduğunu anladım. Çünkü yıllardır toplanan safrayı kusmaktan dolayı bedenimde hafiflik ve mizâcımda îtidal hâsıl oldu.

Hz. Şeyh'in huzuruna vardığım zaman -ki zevâlden az önce cumaya hazırlandığı vakitti- bana güzel muâmelede bulundu. Onunla birlikte Sultan Selim Camii'ne gittim. Ayakkabılarını caminin kapısında çıkarınca elleriyle alıp kaldırdı ve kürsünün altına koydu. Halbuki çoğu zaman bu onun âdeti değildi. Bununla bazı hususlara işaret etti. *Birincisi:* O bunu tevazusundan dolayı yaptı. Nitekim Rasûlullah (sa) yüce ahlâkına lâyık olduğu üzere bunun benzerlerini yapardı. *İkincisi*: Kibri ortadan kaldırmaya irşad etmek üzere böyle yaptı. *Üçüncüsü*: Peşindeki dervişleri terbiye etmek için böyle yaptı. **[273b]** Onlardan bazısı arkasında birbirleriyle konuştukları için bu onun öfkesinin neticesiydi. Çünkü bu âdâba uygun değildi.

Vaaz meclisinde Allah Teâlâ'nın ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ "Ey iman edenler" sözüne gelince şöyle dedi: "Burada kastedilen ister resmî-beyânî olsun veya şühûdî-ıyânî olsun mutlak imandır. Birincisi şeriat ehlinin imanı, ikincisi hakikat ehlinin imanıdır. Her ikisi de muteber ve makbuldür. Sahibini helâke götürecek yerlerden kurtarır."

Yine şöyle dedi: "Namazdaki kıyâm ezelî takdire işarettir ki o tefvîzdir. Rükû ebedî tedbîre işarettir ki o teslimdir. Secde her ikisinden küllî fenâya işarettir. Çünkü bu gibi sıfatlarla ahlâklanmak lâzım olduğu gibi onlardan fâni olmak da lâzımdır."

Hz. Şeyh cumartesi günü öğleden önce beni evinin üst katına çağırdı ve durumumu sordu. Ben bedenimin zayıflığından ve zâhirdeki bazı mânilerden şikâyetimi ızhâr ettim. Dedi ki: "Bu vaktin hükmüdür. Bir şey sâbit olduğu zaman levâzımı/ona bağlı şeyler ile sâbit olur. Bütün bunlar senin bedeninin ve zâtının levâzımından/ayrılmaz gereklerindendir."

Sonra şöyle dedi: "Hakk'ın yolunda hakkıyla çalış. Yûsuf'un (as) dediği gibi ﴿رَبِّ السِّجْنُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَنِي إِلَيْهِ﴾ 'Rabbim! Zindan benim için onların beni çağırdığı şeyden daha sevimlidir.'[1] de ve ikinci bir Yûsuf ol.

1 Yûsuf, 12/33.

Çünkü senin dağılman, düzene girmene ve toplu olmana sebeptir. Allah'ın senin için takdir ettiği ıstırap/sıkıntı, eğer Allah dilerse sükûna dönecek ve âkıbetin hayır olacaktır."

Akşam yemeğinden sonra Hz. Şeyh'e Bursa şehrini teşrîf etmesini arz ettim. Şöyle dedi: "Hayır, hayır. **[274a]** Her ne kadar nefis bunu arzu ediyor ve istiyorsa da bu, ruhun nasîbinden değildir. Şimdi evimde ikamet etmekten başka bir şey bana uygun gelmiyor. Dışarı çıkmaktan bana bıkkınlık geldi." Ben de "Dostlarınız sizi bekliyorlar." dedim. Bunun üzerine tebessüm etti ve şöyle dedi: "Dostlar kim? Onlar bir anlıktır. Onlara itibar edilmez." Sonra Hz. Hüdâyî'nin Türkçe ilâhilerinden birindeki şu sözünü okudu:

Bir dost edin kim dünyâda
Hiç senden ayrılmaz ola[1]

Ben de "Haklısınız. Çünkü Bursa halkı her ne kadar zâhirde muhabbet üzere olsalar da bu zamanda ülfet edilebilir ve karışıp görüşülebilir kimse yok." dedim. Bunun üzerine başka bir üslûba intikal ederek şöyle dedi: "Ülfet ve ünsiyeti dışarıdan bekleme. Çünkü o hiçbir fayda sağlamaz. Bilakis hepsi yok olur. Sen onu kendi nefsinde bulmaya çalış. Çünkü zâtını zâtında bulan ve onunla ünsiyet eden kimsenin dışarıya asla ihtiyacı kalmaz. Bilakis göklerden, yerden ve ikisinde bulunanlardan fâni olur. Hz. Peygamber'in (as) 'إِنَّ اللّٰهَ اتَّخَذَنِي خَلِيلًا / *Allah beni dost edindi*.'[2] buyurduğunu görmez misin? Hakikatte bu O'nun zâtını zâtında dost edinmesi ve bu huzuru bâtınında bulmasıdır."

Hz. Şeyh çocukları sordu ve "Oğlun İshâk'ı neden getirmedin?" dedi. Ben de "Yaşı küçük olduğu için annesi onu gelmekten menediyor. Ona çok düşkün. Ben de bir kızıma çok düşkündüm. Gönlüme 'Çocukların ölümü ve kırılması dışında dünyada her yönden kırılma gördüm ve her türlü elemi duydum.' diye geliyordu. Gönlüme bu düşüncenin geldiği günlerde o kız vefat etti. Bundan dolayı çok üzüldüm." dedim. Bunun üzerine o şöyle dedi: **[274b]** "Bu düşünce Rahmân'dan imiş. Çünkü O

1 Mehmed Gülşen, *Külliyyât-ı Hz. Hüdâyî*, s. 120.
2 Müslim, "Mesâcid", 23; İbn Mâce, "Mukaddime", 11.

kalbi harekete geçirir. Ona bir feyiz verir. Bundan sonra da onu tasdîk eder. Her işte hüküm O'na aittir."

Hz. Şeyh dedi ki: "En emin yol herkese hüsn-i zanda bulunmandır. Eğer sen sâdık isen, o da sâdık ise sen de kurtulursun, o da kurtulur. Eğer o yalancıysa sen yine kurtulursun, o ise helâk olur."

Hz. Şeyh dedi ki: "Bu yolda vâsıl olmak ancak ihlâs ile hâsıl olur." Sonra Allah Teâlâ'nın şu şözünü okudu: ﴿أَلَا لِلّٰهِ الدِّينُ الْخَالِصُ﴾ "İyi bilin ki hâlis din yalnız Allah'a aittir."[1]

Dedi ki: "İbnü'l-vakt olanın vaktine sıkı sarılması, önünde ve arkasında olana bakmaması gerekir. Sâlik her ne kadar her şeyden tecerrüdü düşünüyorsa da ona mutlaka gelecekte de bir vakit lâzımdır. Zamanı gelmediği sürece ıstıraptan kurtulamaz. Istırap vâkidir. Fakat sükûn kendi vaktine bağlanmıştır. Her türlü zorluğa göğüs gerse de vaktinden önce hâsıl olmaz. Ebü'l-vakt olduğu zaman her şeyde tasarrufta bulunabilir. O vakit zaman ona tâbi olur."

Ev halkının inatçılığından şikâyet ettim. Şöyle dedi: "Allah seni sabır ve tahammüle sevk ediyor. Nefsin rezilliklerden tezkiye olduğu ve faziletlerle muttasıf olduğu zaman mutlak olarak mâniler ortadan kalkar."

Hz. Şeyh'e meşâyih-ı kirâmın çocuklarının ve torunlarının durumlarını sordum. Zira onlar "Biz falan azîzin evlâdıyız." diyorlar. "Hasepleri nesepleri gibi olmaksızın sadece akraba olmaları ile iftihar etmelerinde onlar için bir fayda var mıdır?" Şöyle dedi: "Sen Allah Teâlâ'nın Ken'ân b. Nûh hakkında ﴿إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ﴾ 'O senin ailenden değildir.'[2] sözünü bilmiyor musun?"

Mesnevî'de onun hakkında şöyle der:

[275ᵃ]

گفت او از اهل و خويشانت نبود   خود نديدى تو سپيدى او كبود

(Allah) dedi ki: O senin ailenden değil
Kendin de görmedin mi? Sen aksın, o mavi[3]

---

1 ez-Zümer, 39/3.
2 Hûd, 11/46.
3 Mevlânâ, *Mesnevî*, III, 1334. beyit.

Hz. Şeyh'e, "Bir mahalde iki halife olur mu?" diye sordum. Şöyle dedi: "Bu selefin âdetinden değildir. Çünkü bu, bir cesede iki ruh üflemek gibidir." Ben derim ki: Bu, iki halife bir şeyhin halifesi olduğu zamandır. Ama iki şeyhin halifeleri oldukları zaman bunda bir beis yoktur.

Hz. Şeyh'e, "[1]200'ün başında hicret etmek gerekir. Çünkü o vakit âlemin fenâsı (yok olması) yaklaşır." dedim. Dedi ki: "En doğru olan onun binden sonra üçüncü yüzün başında olacağıdır."

Yine dedi ki: "Dünyanın işi dolunay ve hilâl gibidir. Âdem'den bizim Peygamberimize (aleyhime's-selâm) kadar hilâl büyüdü ve dolunay hâline geldi. Sonra azar azar hilâllik mertebesine döner. Bu sebeple âlemin ıstırap, fenâ ve zevâl üzere olduğunu görürsün."

Hz. Şeyh diş ağrısı ve nezle olduğunu bildirdi ve şöyle dedi: "Allah Teâlâ otuz yıldan beri beni bununla müptelâ kıldı. Bu, celâl tecellîsindendir." Ben de "Üftâde diye meşhur olan Hz. Şeyh (ks) ömrünün sonuna kadar topuk ağrısına müptelâ oldu." dedim. O da şöyle dedi: "Allah Teâlâ bir kere cemâl, başka bir kere celâl ile tecellî eder. Hepsi O'nun eşi benzeri olmayan işlerindendir. Hepsi de her yönden sevgilidir."

Hz. Şeyh dedi ki: "Kâmil kimse diğer insanlar gibi tabiat, kalp ve ruh hükmünden dışarı çıkmaz. Fakat ona nisbetle lezzet alma ve elem duyma yoktur. Bilakis o, bütün bağlardan kurtulmuş, her şeyi kuşatan sır makamında karar kılmıştır."

Şöyle dedi: "İşin başı tecrîd, sonu tecrîd, bilakis tefrîddir. Hiçbir şeyle asla taalluk yoktur. Ancak kişi berzah ve hicâb ehli olup da taalluk ederse o başka."

[275b] Hz. Şeyh'e, "Sadreddin Konevî'nin (ks) *Miftâhu'l-Gayb*'ını sizden okumak istiyorum." dedim. Şöyle dedi: "Gerek yok. Çünkü o teşvik içindir. Allah sana anlayış ve zevk vermiş. Sen onu kendin mütalaa et."

Hz. Şeyh'e, "Bursa'daki Celvetîler tarikatlarına devr ve raksı karıştırdılar. Onu aslından uzaklaştırdılar. Bu zamanda sûfîlerin devr ve raksı daha önce oldukları sıfat üzere tevhid olur mu?" diye sordum. Şöyle dedi: "Hayır. Tüysüz oğlanlar ve hevâ ehli gibi devre ehil olmayanların fiili, hevâyı hidâyete karıştırmış ve hâli ifsâd etmişken nasıl tevhid olur?"

چه مرد سماعست شهوت پرست؟ بآواز خوش خفته خيزد، نه مست

Şehvete tapanlar nasıl semâʿ eri olabilir
Tatlı seslerle uykuda olanlar uyanır, sarhoşlar değil[1]

Ben derim ki: Hz. Şeyh devri kabul eder, fakat bu zamanda reddeder ve "Ehil kavvâl/hanende ve tevhid ehli az kaldı." derdi. Bu sebeple ömrünün sonlarında hepsini terk etti. Kavvâle de zikir ve tevhid meclisi akdetmeye de iltifat etmedi.

Hz. Şeyh dedi ki: "Temkîn ve sükûn, yakaza ve vusûlden/vuslattan sonra olur. Onun için gaflet ve dâva ehli soğuk demir döverler. Aldıkları lezzetler tabiat ve nefsin hükmü ile karışıktır ki o haramdır. Söz ile olan ilim ve irfana itibar edilmez. Bilakis hâl ile olana itibar edilir. Hakikat ehlini tabiat hükmünde taklit etmek makbuldür. Çünkü o, hazlardan temizlenmiş, güzel görülen (müstahsen) telvîndir. Tabiat ehlini hakikat hükmünde taklit ise bunun aksinedir. Çünkü o reddedilmiştir. Zira o, hazlarla karışık çirkin görülen bir telvîndir. Burada kıyas da **[276a]** câiz değildir."

Hz. Şeyh dedi ki: "Allah'a yönelmiş olan kimseye imamlık, hatiplik ve benzerleri bağdır. Teveccühüne mânidir. Hak ile ünsiyet eden, halk ile ünsiyete ihtiyaç duymaz. Hak'tan yüz çeviren vâiz vaaz meclisinde, kezâ müderris ders halkasında ve bu ikisinden başkaları da [çevrelerinde] halkın çok olmasını ister. Fakat Hakk'a yönelen kimsenin halka hiç ihtiyacı yoktur. İster ona yönelsinler, ister yönelmesinler."

Hz. Şeyh dişinin ağrıdığını tekrarladı ve şöyle dedi: "Allah Teâlâ beni diş ağrısı hâriç mutlak olarak hastalıklardan korudu. Bunda O'nun büyük hikmeti vardır. Bir düşün bu ağrı nereden geliyor? Nasıl geliyor ve insanın dişlerinde nasıl ortaya çıkıyor? Beni üç gece uykusuz bıraktı. Öyle ki sabaha kadar hiç uyumadım."

Hz. Şeyh, halifesi Şeyh Hüseyin el-Ferâizî -ki kâfirler İnebahtı'yı işgal ettikleri vakit ailesiyle birlikte hicret etmiş ve onu İzmit kasabasında halife tayin etmişti- hakkında şöyle dedi: "O şimdi mücâhede âleminde. Onun hükmü ise kabz ile tecellîdir. Bast vakti geldiği zaman kişiyi hayrete

1 Saʿdî-i Şîrâzî, *Külliyyât-ı Saʿdî: Bostân*, s. 293.

düşürecek şekilde Allah onu bast eder. Nefis gazaba uğramış olduğu zaman onda gazap eseri kalır ve onun hâli inkıbazdan hâlî/boş olmaz. Eğer nefis rahmete ermiş ise er-Rahmân isminden rızkı genişler."

Hz. Şeyh vaazında Allah Teâlâ'nın ﴿إِذْ هَمَّ قَوْمٌ أَنْ يَبْسُطُوا إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ فَكَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ﴾ "Hani bir topluluk size el uzatmaya yeltenmişti de, Allah onların ellerini sizden çekmişti."[1] sözü hakkında şöyle dedi: "Düşmanlar kastettikleri zaman Allah Teâlâ peygamberlerden onların şerrini engellediği gibi **[276b]** aynı şekilde evliyadan da engeller. Korunmuş olan her velînin bu âyetten hissesi vardır ve bu âyetin hükmüne dahildir."

Ben derim ki: Hz. Şeyh bu makamı öyle anlattı ki zamanın zalimlerinin onu öldürmeyi kastetmeye güç yetiremeyecekleri anlaşıldı. Öyle de oldu. Vezir, sultan, kadı ve eşrâf ayırmadan söz söyleme konusunda ziyâdesiyle cesur olduğu hâlde Allah onu ömrünün sonuna kadar düşmanların hîlelerinden korudu. Bu yüzden bazı vezirler onu özel meclislerinde cesur olmakla överlerdi.

Eğer sen "Ömrünün sonunda sürgüne gönderildiği ve sürgünde vefat ettiği hâlde Allah onu nasıl korudu?" dersen, şöyle cevap veririm: Koruma konusunda bedenin korunması yeterlidir. Hz. Peygamber (as) ismet sahibi olduğu hâlde hicrete mecbur kalmıştır. Vârisler hâllerinin çoğunda peygamberler gibidir.

Cuma gecesi yemekten ve duadan sonra Hz. Şeyh şöyle dedi: "Bir defasında geçmiş günlerimden birinde hastalandım. Ruhun cesedden ayrıldığını gördüm. O bir yerde, cesed başka bir yerdeydi. Bütün alâkaların benden kesildiğini, resmî/zâhirî kuralların ve ilimlerin benden ayrıldığını gördüm. Vücûd/varlık dairesinde kendisine işaret edilecek bir şey kalmadı. Can çekişme vaktinde de böyle olur. O vakit resmler (şekiller, kurallar) bütünüyle yok olur. 'Hüsn-i hâtime' ve "sû-i hâtime' denilen şey Allah ile ünsiyete ve O'na yabancı olmaya (*vahşet*) işarettir. Şu hâlde Allah dışında her şeyden (*mâsivallah*) tamamıyla vazgeçip Allah'a yönelmek (*tecerrüd*) lâzımdır. O ise ister ilâhî veya kevnî taayyünâttan olsun,

---

1 el-Mâide, 5/11.

mutlak olarak zâtın dışındaki her şeydir. Çünkü ilâhî taayyünâta, nisbetle bile olsa 'mâsivâ' denir. **[277[a]]** Kendisine bu isim verilen her şey bizzat kayddır/bağdır. Onun bağ olduğu, bir müddet sonra da olsa ortaya çıkar."

Şöyle dedi: "Biz bu zamanda tarikat ehlinden çoğunun; tâbi olanların, kürsülerin, vazîfelerin ve hankahların sevgisiyle aldandıklarını görüyoruz." Sonra şöyle dedi: "Vehimlerden ilimlere, ilimlerden irfana, irfandan ıyâna, ıyândan ayn'a, ayn'dan Hakk'a geçip ulaşanlardan başkası kurtulmamıştır. Sâlik hakka'l-yakîne ulaşmadığı müddetçe, başkalarına izâfetle kâmil olsa da nâkıstır. Zâtî kâmil ve ekmel, fenâ ve bekâ ehlidir. ﴿فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾ 'Onlar için korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir.'[1]

Sonra hâl ile olmayan ilim ve irfanı takbîh etti/kınadı. Ardından Hüdâyî'nin ilâhilerinden birindeki şu sözünü okudu:

Kanı Eyyûb gibi bir sabra tâkat
Ya İsmâîl-veş kurbâna cür'et[2]

Ve şöyle dedi: "İşte sen ey İsmâil Hakkı, kendini 'kurbanın adaşı' diye isimlendirirsin. Gerçekten öyle misin?" Ardından tebessüm etti ve şöyle dedi: "Öyle olursun, inşallâhu teâlâ."

Hz. Şeyh Allah Teâlâ'nın ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللّٰهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ﴾ "Ey iman edenler! Sizden kim dîninden dönerse, (bilsin ki) Allah öyle bir topluluk getirir ki, O onları sever, onlar da O'nu severler. Onlar mü'minlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı güçlü ve onurludurlar. Allah yolunda cihâd ederler ve hiçbir kınayıcının kınamasından korkmazlar."[3] sözünü okudu. Sonra da şöyle dedi: "Bir bak Allah burada vasfedilen topluluğu nasıl zikretti, o topluluğu mutlak muhabbet ve diğer güzel vasıflarla nasıl vasfetti. Mutlak muhabbetin tahsîs edilmesi Hak ehlinin bu sıfatı taşıyan kimseler olduğunu, aksinin ise bu sıfatı taşımayan kimseler olduğunu çağrıştırır."

1 el-Bakara, 2/38; el-Mâide, 5/69; el-En'âm, 6/48; el-A'râf, 7/35; el-Ahkâf, 46/13.
2 Mehmed Gülşen, *Külliyyât-ı Hz. Hüdâyî*, s. 139.
3 el-Mâide, 5/54.

[277[b]] Hz. Şeyh bazı evliyanın kerametlerini zikretti. Sonunda şöyle dedi: "Hikâye edilir ki İbrâhim b. Edhem'in (ks) kabrinde bir delik vardı. Deliğe arılar girip çıkardı. Zalimlerden biri beldeye kötülük yapmak istediği zaman arılar o kimse tevbe edip niyetlendiği şeyden dönünceye kadar ona musallat olurdu. Allah'ın yaratması hayret vericidir."

Hz. Şeyh Allah Teâlâ'nın ﴿لِكَيْ لَا يَعْلَمَ بَعْدَ عِلْمٍ شَيْـًٔا﴾ "bildikten (ilim) sonra hiçbir şey bilmez hâle gelsin diye"[1] sözünü okuduktan sonra şöyle dedi: "Sâlik Hakk'a vâsıl olduğu zaman onun için Hakk'ın dışında bir şey kalmaz. İlmi bilgisizlik hâline gelir. Allah Teâlâ'nın dışındakileri dikkate almak/var saymak tamamen kendisinden yok olur. Hakikatte ömrün en kötü çağı (erzel-i ömür) budur. Sâlik bağlardan ve var farz edilen şeylerden (îtibârât) fâni olmadığı müddetçe yok olmuş (hâlik) değildir ve her şey de ona yok olucu (hâlik) olarak gözükmez."

Sonra Hüdâyî'nin Türkçe ilâhilerinden birindeki şu sözünü okudu:

Gerçek âşık olsa sâlik
Görünür küllü şey' hâlik

Ola gör bir mülke mâlik
Kimse elden almaz ola[2]

Dedi ki: "*Mülk*ten murad zât mülkü ve vuslat mülküdür. Çünkü kimse onu sahibinin elinden almaya güç yetiremez." Sonra Hüdâyî'nin şu sözünü de okudu:

Sevdâ-yı sivâdan geç
Gel Hû diyelim yâ Hû

Bir meşreb-i sâfî iç
Gel Hû diyelim yâ Hû[3]

Dedi ki: "*Hâlis içme (meşreb-i sâfî)*, Hû'ya vuslattır."

Hz. Şeyh babasının vefatını ve can çekiştiği sıradaki hâlini zikretti ve şöyle dedi: "Öyle bir duruma ulaştı ki ondan hiç nefes hissedilmez hâle

---

1 en-Nahl, 16/70.
2 Mehmed Gülşen, *Külliyyât-ı Hz. Hüdâyî*, s. 119-120.
3 Mehmed Gülşen, *Külliyyât-ı Hz. Hüdâyî*, s. 116.

geldi. Annem ağzına ıslak pamukla su damlatıyordu. Babam gözlerini açtı ve iki defa 'Yeter, yeter' dedi. Çünkü nefesleri artık tükenmişti. Sonra da 'Yâ Allah' dedi ve o anda ruhu kabz olundu."

Dedi ki: "İnsan vücûdunda **[278[a]]** şehvetlerden olan gizli bir tohum/nüve vardır ki can çekişirken şeytan onu ortaya çıkarır ve kişiyi boş kuruntulara düşürür. Bundan Allah'a sığınırız. Ancak kişi bütün hevâ ve şehvetlerin damarını kesmiş olursa ve temenni edeceği bir şey kalmamamışsa o müstesna."

Hz. Şeyh dedi ki: "İzmir şehrinden bana bir haberci geldi. Bu yıl orada büyük bir zelzele ve yangın meydana geldiğini, beşte biri sağlam kalacak şekilde binaların yıkıldığını, binaların altında erkek ve kadınlardan yirmi bin kişinin öldüğünü anlattı." Dedi ki: "Bu, Allah Teâlâ'nın ﴿وَإِنْ مِنْ قَرْيَةٍ إِلَّا نَحْنُ مُهْلِكُوهَا قَبْلَ يَوْمِ الْقِيَامَةِ أَوْ مُعَذِّبُوهَا عَذَابًا شَدِيدًا﴾ 'Ne kadar memleket varsa hepsini kıyâmet gününden önce ya helâk edeceğiz ya da şiddetli bir azapla cezalandıracağız.'[1] sözünde anlatılanların neticelerindendir. İlâhî kahrın olması ve yerine gelmesi takdir edildiği zaman hiçbir şey onu geri çeviremez. Teslimiyet ehli kazâ ve kaderden başka bir şey görmezler."

Hz. Şeyh dedi ki: "Kendim için sevip istediklerimi insanların hepsi için de istiyorum. Hatta kendim ve bana tâbi olan çoluk çocuklarım için açlık ve açıklığa razı oluyorum ama diğer insanlar için razı olmuyorum. Bu mâna ile göğsüm dopdolu. Haktan başka bir şey de söylemiyorum."

Hz. Şeyh dedi ki: "Ey oğulcuğum, işini Allah Teâlâ'ya havâle et. İslâm ve imanın hakikati üzere ol, kuru ilim ve irfan üzere değil. Çünkü şeytan Kur'an'ı yetmiş mertebe üzere tefsir etmeye kâdirdir. Bununla birlikte bu ona hiçbir fayda sağlamaz." Sonra Allah Teâlâ'nın şu sözünü okudu: ﴿إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللّٰهِ الْإِسْلَامُ﴾ "Şüphesiz Allah katında din İslâm'dır."[2]

Hz. Şeyh Bursa taraflarındaki Yenişehir denilen kasabaya bir halife -ki o Osman el-Cânikî'dir- tayin etti. Şaka yoluyla bana "Onu Bursa'ya götür. **[278[b]]** Kaplıcada güzelce yıkayıp temizle. Onun işini sana havâle ettim. Terbiye etmek sûretiyle nefsinin burnunu kır." dedi.

---

1 el-İsrâ, 17/58.
2 Âl-i İmrân, 3/19.

Hz. Şeyh hizmetinde bulunan bazı dervişlere şöyle dedi: "Ziyaret için buraya *akbaş* da gelir, *karabaş* da gelir, *yeşilbaş* da gelir. Onları eli boş bir şekilde gerisin geriye çevirmeyin. Tahammülde deniz gibi olun. Onların gelmesi bize zarar vermez."

Ben derim ki: Bunun sebebi, yalancı şöhreti olan kimselerden siyah sarık saran bir kimse zaman zaman Hz. Şeyh'e gelirdi. Dervişlerden biri bir veya iki defa onu geri çevirdi. O da hâdimlerden gördüğü muâmeleyi şeyhe şikâyet etti. Hz. Şeyh de bunun üzerine bu sözü söyledi.

Hz. Şeyh dedi ki: "Her şahsın yenisi eskisi üzerine bina edilmiştir. Asla inkıbaz yoktur."

Dedi ki: "İnsanlardan kâmil olan kimse, mertebelerin hepsini kuşatmıştır. Bazen karanlıklara (zulümât) girer, bazen nûra çıkar. Bununla birlikte o, bunlardan hiçbirine asla bağlanıp kalmaz. Mesela tabiat ve nefis mertebesine tenezzül eder ki o zulmettir. Kalp ve ruh mertebesine terakkî eder ki o nurdur. Bununla birlikte o hepsinden mutlaktır/onlarla kayıtlı değildir. Çünkü Allah Teâlâ hakiki zâtî ıtlâk ile mutlaktır. Eğer bu ıtlâk üzere tecellî etmiş olsaydı hiçbir vücûd/varlık zuhûr etmezdi. Bilakis O, kendisine tecellî ettiğinin hâline göre tecellî eder. Kâmil kimse kuyûd ehlinin (belli şeylere bağlanıp kalan kimselerin) mertebelerine dâhil olmasa, bilakis ıtlâk mertebesinde otursa, asla başkasını terbiye ve kemâle erdirme zuhûr etmezdi."

Dedi ki: "Eğer Allah Teâlâ geceyi gündüze dâhil etse ve her zamanı gündüz kılsaydı, aynı şekilde gündüzü geceye dâhil etse ve her vakti gece kılsaydı, **[279a]** kâmil insân için asla bir zevklenme veya kederlenme meydana gelmezdi. Çünkü o (kâmil insan) her şeyden mutlaktır ve teslim makamında oturmaktadır."

Hz. Şeyh, Hüdâyî'nin Türkçe manzûmelerinden birindeki şu sözünü okudu:

İstediğine Hak kolay getirir
Az zamanda muradına yetirir[1]

1 Mehmed Gülşen, *Külliyyât-ı Hz. Hüdâyî*, s. 28.

Ardından şöyle dedi: "*Az zamanda* sözünden muradı kırk yıldır. Çünkü o azdır."

Hz. Şeyh Allah Teâlâ'nın ﴿وَرِضْوَانٌ مِنَ اللّٰهِ أَكْبَرُ﴾ "Allah'ın rızâsı en büyüktür."[1] sözü hakkında şöyle dedi: "Tenvînin ivaz için kılınması ile mâna şöyle olur: Kulun Allah Teâlâ'dan razı olması daha/en büyüktür."

BEŞİNCİ ZİYARET

Ziyaretin sebebi Hz. Şeyh'in acele olarak beni yanına çağırmasıdır. Bu, 1100 yılının Cemâziyelâhir ayının başlarında (Mart 1689) oldu. Vardığım zaman onu vaaz ve nasihatte bulunmak üzere Sultan Selim Camii'ne gitmiş buldum. O gelene kadar kapının yanında durdum. Allah'ın yemîni (sağ eli) olan elini öptüm. Sonra ikindi namazını kılınca Budanya (Mudanya) kasabasında halifesi olan Şeyh İbrâhim'i sordu. Ben de onun Hüseyin Paşa ile Gedik Paşa arasında Bursa'nın arkasındaki dağda meydana gelen muhârebede maktûlen öldüğünü söyledim. Eliyle onun maktûlen ölmesinin ezelî levhde yazılmış olduğuna işaret etti.

Sonra şöyle dedi: "Seni çağırmaya beni, sana olan iştiyakım sevk etti. Fakat eğer putunu kırarsan seni gerçekten severim." Sonra da "Allah putunu kırsın." dedi. Ardından tebessüm etti ve "Sen de benim için bu duayı yapmaz mısın?" dedi. **[279b]** Sonra Allah Teâlâ'nın ﴿وَاجْنُبْنِي وَبَنِيَّ أَنْ نَعْبُدَ الْأَصْنَامَ﴾ "Beni ve oğullarımı putlara tapmaktan uzak tut."[2] sözünü okudu.

Hz. Şeyh dedi ki: "Memleketimizde *Rûz-i Hızır* (Hızır günü)" denilen mevsime ulaşmadan körpe kuzuyu [kesip] yemek uygun değildir. Çünkü kuzu bütünüyle anasına bağlıdır. Onun vaktinden önce kesilmesi çirkindir."

Hz. Şeyh'e, "Vasfı değişmiş olan haram bir şeyi yemek helâl olur mu?" diye soruldu. O da şöyle cevap verdi: "Vasfın değişmesi fetvada zâtın (ayn) da değişmesi olup o vakit onu yemek helâl ise de takvâya göre pistir. Çünkü pisin karşılığı pistir."

Yine kendisine "İnsanlardan alınan tekâlîf-i sultâniyye (sultan tarafından konulan vergiler), sahipleri zekâta niyet ettiği zaman zekât yerine

1 et-Tevbe, 9/72.
2 İbrâhim, 14/35.

geçer mi?" diye soruldu. Şöyle cevap verdi: "Zamanımızda olduğu gibi zorla ve gasp yoluyla alınıyorsa zekât yerine geçmez. Böyle bir malın zekâtın verileceği kimselerin eline geçmeyeceği açıktır. Çünkü zamanımızın zorbaları onu müstehak olmayan kimselere sarf etmektedirler."

Hz. Şeyh, "Bursa ile alâkan var mı, yoksa ondan ayrı mısın?" diye sordu. Ben, "Allah Teâlâ'dan başka her şeyden ayrı kalmaya ve firâka gayret ediyorum." dedim. "İşte böyle ol. Alâkan lüzûmuna göre şeklî olsun." dedi.

Hz. Şeyh Allah Teâlâ'nın ﴿فَأَذَاقَهَا اللّٰهُ لِبَاسَ الْجُوعِ وَالْخَوْفِ﴾ "Allah onlara açlık ve korku elbisesini (ıstırabını) tattırdı."[1] sözünü okudu. Sonra şöyle dedi: "Allah bizden açlık elbisesini çıkardı ve tokluk elbisesini giydirdi. Geriye korku kaldı. Allah Teâlâ'dan onu da bizden çıkarmasını ve bize güven elbisesi giydirmesini umuyoruz."

Ben derim ki: Bu sözü şundan dolayı söylemişti: Yıllarca Kostantiniye'de kıtlık oldu. Sonra Allah onu kaldırdı. Rumeli beldelerini kâfirler ele geçirdi. **[280a]** Bu vakte kadar da geri püskürtülemedi.

Hz. Şeyh dedi ki: "Bursa'ya vardığından beri senden fazlasıyla razıyım. Çünkü sen fakr yolunu seçtin, refah ve bolluğu terk ettin. Bizim bu tarikatımız ziynet, şöhret, yiyip içip eğlenme yolu değildir. Bu hâl üzere devam edersen daha neler görürsün neler."

Ben derim ki: Şeyh beni Rumeli beldelerinden Üsküp'e -ki orası daha önce geçtiği gibi büyük bir beldedir- halife olarak tayin etmek istediği zaman çağırdı. Benim için dua etti. Bana alışılmışın dışında tavsiyelerde bulundu. Nihayet Allah Teâlâ'nın ﴿وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ﴾ "Birbirlerine hakkı tavsiye edenler ve sabrı tavsiye edenler…"[2] sözünü okudu: ve şöyle dedi: "Selefin tavsiye ettiği gibi ben de sana hakkı ve sabrı tavsiye ederim. Ben sana 'Üsküp'e git. Orada geçim peşine düş. Arazi, bahçe, değirmen edin. Hankah bina et. Sana tâbi olanları çoğalt. İmam, hatip ve benzerleri ol.' demiyorum. Çünkü ashâbın (r.anhüm) yolu bu değildir. Bilakis sana şöyle diyorum: Hak üzere ol. Onların sabrettiği gibi sabret,

1 en-Nahl, 16/112.
2 el-Asr, 103/3.

onların zafere erdikleri gibi sen de zafere erersin. Geçim yolları kapanırsa zaruri ihtiyaçlarını görecek kadar ücretle insanlara hizmet et. İnsanların ellerinde bulunan şeylerden müstağni ol. Her hususta bâkir olanlara bak. Eğer Allah sana dünyayı genişletecek olursa, tarikat libası olduktan sonra helâlden dilediğini giy. Ziynetlerinin en üstününü takvâ elbisesi eyle. Ben din konusunda senden büyük hizmet umuyorum."

Üsküp'e varınca Allah bana hiç beklenmedik yerlerden birçok rızık gönderdi. O vakit **[280[b]]** yirmi üç yaşındaydım. Hz. Şeyh'in bana verdiği ruhsat üzere küçüklüğün parlaklığı ve gençlik meyli gereğince ruhsat elbisesi giymeye başladım. Bu durum Hz. Şeyh'i üzerimde yeni elbiseler ve kıymetli giysiler olduğu hâlde Edirne'de ziyaret edene kadar on yıl devam etti. Bir gün bana Konevî'nin *Miftâhu'l-Gayb*'ı üzerine yazdığı şerhini gösterdi ve "Bunu sonuna kadar mütalaa et." dedi. Mütalaa sırasında bana bazı gaybî mânalar keşfolundu ve bilinmeyen bir hastalığa tutuldum. Günlerce hareket edemez vaziyette kaldım.

O vakit Allah Teâlâ bana hilâfet sırrı ile alâkalı tuhaf bir rüya gösterdi. Onu bir kağıda Arapça olarak yazdım ve halifelerden birinin eliyle Hz. Şeyh'e arz ettim. Çünkü hastalık sebebiyle ben başka bir evdeydim. Onu çok güzel bulmuş ve istidadımın güzelliği hoşuna gitmiş. Lutfen ve keremen hazır bulunanların yanında beni övmüş ve "Allah hakkındaki anlayışı ne kadar fazla! Ancak şimdi onda süslenme sevgisi var." demiş. Onun söyledikleri bana ulaştı. Ben de şöyle dedim: On sene önce ruhsat elbisesi giymeme izin vermişti. Ben de onun sözüne göre hareket ettim. Eğer o, terk etmemi emrettiyse, ziynete razı değilse ben onun işaretiyle amel ediyorum ve onun tavsiyesini kabul ediyorum.

Eğer Allah bana hastalıktan âfiyet verecek olursa üzerimde olanları ondan daha hayırlısı ile değiştirmeye niyet ettim. Allah bana şifâ verip hicret yerim ve sığınağım olan Ustrumca kasabasına döndüğüm zaman üzerimde bulunanların hepsini çıkardım ve abâyı tercih ettim. Sonra Bursa'ya hicret edince ve -daha önce geçtiği gibi- Kıbrıs ziyareti vâki olunca Hz. Şeyh, **[281[a]]** "Ömrünün sonuna kadar bu abâdan çıkma." dedi. O vakit üzerimde siyah bir abâ vardı.

يا عايبي بالكسوة البالية   تحت عبائي همم عالية
إن ثيابي صدف في المثال   وهمّتي كالدّرة الغالية

Ey eski elbiseler giydiğim için beni ayıplayan
Abâmın altında yüce himmetler var

Elbisem misal olarak sedef gibidir
Himmetim de değerli inci gibidir

Hz. Şeyh Filibe şehrinde bulunduğu zaman düşmanlarının kendisine haset ettiklerini, hatta onun aleyhinde defalarca toplandıklarını, fakat bunun onlara hiçbir fayda sağlamadığını nakletti. Sonra etraftan kendisine paralar ve hediyeler geldiği hâlde fakrı tercih ettiğini ve kendisinin dünyalık namına eski bir abâdan başka bir şey kabul etmediğini açıkladı.

Hz. Şeyh dedi ki: "Zamane insanları, özellikle de meşâyih Kitap ve Sünnet ile ameli terk ettiler. İlâhi okumayı Kur'an tilâvetinin yerine koydular. İş o hâle vardı ki her şair ilâhi yazmaya başladı. Bu durum bid'at, hevâ, örf ve âdet ehlinin şiârı olan alışkanlıkları terk etmemizi gerektirdi." Dedi ki: "İşte bu sebepten ben âdetleri (rüsûm) terk ettim."

Hz. Şeyh dedi ki: "Velî ile başkası arasındaki fark, velînin malını hırsızdan koruyan uyanık kimse gibi olmasıdır. Onun için şeytan velîye yol bulamaz/ulaşamaz. Velîden başkası ise uyuyan kimse gibidir. Uyuyan malını hırsızdan koruyamadığı gibi gaflet ehli de koruyamaz."

Hz. Şeyh dedi ki: "İnsân-ı kâmil deniz gibidir. Kim ona eziyet eder, onu ayıplar veya ona bir kötü kasıtta bulunursa o buna tahammül eder. Onun gönül aynası bundan dolayı değişikliğe uğramaz. Görülmez mi ki denize idrar düştüğü zaman deniz bundan dolayı kirlenmez. Kezâ cünüp olan kimse denize girdiği ve yıkandığı zaman **[281[b]]** temizlenir, fakat deniz değişmez/bozulmaz. Bulunduğu hâl üzere temizdir."

Dedi ki: "Sakalımız ağardı. Artık bize asla herhangi bir şeyden elem duymak/şikâyet etmek uygun düşmez."

Dedi ki: "Hedefin haşr olsun. Çünkü sen ona döneceksin. Sonra sırât olsun. Çünkü ondan geçeceksin. Sonra cennet olsun. Çünkü ona gireceksin.

Sonra en büyük ziyaretin yanında meydana geleceği kesîb[1] olsun ki gaye odur. Sonra fenâ-i tâm dairesinde olmaya çalış. Çünkü gaye Allah ile beraberliktir, yoksa cennet ve başkasıyla beraberlik değil."

Dedi ki: "Sülûke başlayan kimse âlemde garip olur. Nitekim Hz. Peygamber (as), 'كُنْتُ يَتِيماً فِي الصِّغَرِ وَغَرِيباً فِي الْكِبَرِ فَطُوبَى لِلْغُرَبَاءِ / *Küçüklükte yetim, büyüklükte garip kılındım. Ne mutlu gariplere!'*[2] buyurmuştur. Hz. Peygamber (as) dört halifeyi, sonra da onlardan iki veziri seçmişti. Sonra da hepsinden yüz çevirdi. Çünkü Allah Teâlâ onu dost edindi. Geriye sadece Allah kaldı."

Hz. Şeyh'e, "Ben sizi gördüm. Fakat itikad/inanma görmesiyle gördüm, amel ve hâl görmesiyle değil." dedim. Şöyle dedi: "Bu görme amel, hâl ve makam görmesi için bir kapıdır. Asıl olan tam inançtır. Kişi onu elde ettiği zaman vuslata ermiştir."

Dedim ki: "Ben dünyada ve âhirette sizden bağımsız olmayı talep etmiyorum. Sancağınız altında olmak şeref olarak bana yeter." Dedi ki: "Müstakil olmak Allah Teâlâ'ya mahsustur. Şeref ittibâ'dadır/uymaktadır. Beşer için bunun üzerinde bir şey yoktur."

Dedi ki: "Benim şeyhime inancım ve ona uymam çok büyüktür. Hatta bidâyetim zamanında onun bana tayin ettiği vird ile şimdi bile meşgul oluyorum. Daha önce onun hizmetinde nasıl idiysem şimdi de öyleyim."

Dedi ki: "İnanmak büyük bir iştir. Hatta **[282[a]]** kişi Allah'ı tanır ama beşeri tanımaz. Allah'a söven kimsenin belki tevbesi kabul edilir, fakat Hz. Peygamber'e (as) söven kimsenin tevbesi kabul edilmez. Allah Teâlâ peygamberlerin ve velîlerin delâleti vâsıtasıyla tanınır. Onların hakikati ise Allah'a vusûlden sonra ancak tanınır."

Sonra şöyle dedi: "مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ / *Nefsini tanıyan elbette Rabbini tanımıştır.*'[3] sözü sûret ve zâhir bakımındandır. Hakikatte ise Rab'ini tanıyan nefsini tanır. Çünkü nefis ancak Allah Teâlâ'yı ma'rifetten sonra tanınır."

---

1 Cennette ilâhî müşâhedenin olacağı yer.
2 Mevzû bir rivayet olduğuna dair değerlendirmeler için bk. Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, I, 270 (725).
3 Bk. Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, II, 312 (2532).

Dedi ki: "Allah'ın evliyayı örtmesi ve halkın gözlerinden perdelemesi ancak onlara rahmetinden dolayıdır. Çünkü eğer onları tanısalardı onlara inanmaları, ikrar etmeleri ve onlara uymaları vâcip olurdu. Kabul etmedikleri takdirde ise helâk olmaları gerekirdi. Şu hâlde onlardan perdeli olmalarında kendileri için rahmet vardır."

Hz. Şeyh, "Bursa'da huzurun, halkıyla ünsiyetin var mı?" diye sordu. Ben de "Orada öleceğime ve başka bir hicretim olmayacağına inanıyordum. Halbuki siz Medine veya Mekke'ye -Allah Teâlâ ikisini de şereflendirsin- hicrete izin verdiniz." dedim. Şöyle cevap verdi: "Kostantiniyye, Bursa ve diğerleri yaratılmışların olsun. Sen Allah'tan başkasıyla ünsiyetin olmaması için gayret et. Bakışın buraya olsun." dedi ve geniş olan göğsüne işaret etti. "Allah sana ikameti ilham ederse ikamet et, aksi hâlde hicret et. Bu tarikatta amel ilham ve istihâre iledir, nefs-i emmârenin vesveseleri ile değil." dedi.

Hz. Şeyh'e, "Benim için hanımdan ve onun kötü ahlâkından başka bir ibtilâ kalmadı. Ben hanım ile ibtilâdan kurtulmak istemiyorum. Çünkü bu, terbiye bâbındandır." dedim. O da "Evet, sabret. Çünkü sabır kurtuluşun anahtarıdır." dedi.

Dedim ki: **[282b]** "Geçen yıl 'Eğer hanımın ölürse evlenmemeyi tercih et' dediğinizden beri bende evlenme isteği kalmadı." Dedi ki: "Bu, Allah'ın fazlındandır. Çünkü seni alâkaları kesmeye muvaffak kıldı ve inâyet cezbeleriyle cezbetti de böylece şehvetine galip oldun. Bu, Allah Teâlâ'nın muradıdır."

Hz. Şeyh dedi ki: "Avamın evliyayı inkâr etmesi, açık şirk gibidir. Havâssın, yani meşâyiha tâbi olanların inkâr etmesi ise gizli şirk gibidir. Her ikisinden de yüz çevirmek gerekir. Ben ancak herkesin mertebesine göre muâmele ederim. Çünkü bize tâbi olanların önde gelenlerinden bazı kimselere bizim hâlimizi inkâr galip olmuştur. Bu yüzden örtüp gizlemek zaruridir."

Dedim ki: "Allah Teâlâ beni ömrümün başından beri sizin sözlerinizden ve fiillerinizden herhangi bir şeyi inkâr etmekten korudu. Çünkü 'مَا يَصْدُرُ عَنِ الْوَاصِلِ شَرِيعَةٌ / Vâsıl olan kimseden sâdır olan şey şeriattır.' denilmiştir. Benim inancım sizden sâdır olan her şeyin yeni bir şeriat olduğu şeklindedir. Allah Teâlâ ﴿لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا﴾ 'Sizden

her biriniz için bir şeriat ve bir yol belirledik.'[1] buyurmuştur. Bu yeni şeriatı nasıl kabul etmeyelim ki Allah Teâlâ sizi bize göndermekle bizi üstün kılmıştır." Hz. Şeyh tebessüm etti ve "Sen bu yolda hakikat üzeresin. Biz senden hiçbir şeyi saklamayız." dedi. Ben de "Bana söyledikleriniz benim mertebemdendir. Onun üzerinde, yani sizin mertebenizde olan şeyleri gizli tutmanız câizdir." dedim. Yine tebessüm etti.

Dedi ki: "Vâsıl Allah katında hâsıl olandır. Vuslatın hakikati de odur. Her sâlik vuslat mertebesini ancak ma'rifeti, hâli ve istidadı kadar tasavvur eder. Halbuki iş bundan yukarıdadır. Çünkü 'hâsıl olma'nın mânasını ancak bu mertebenin tahakkukuna eren tanır/bilir. Sâliklerin çoğuna ilim ve irfan hâsıl olur. Fakat makâmât ile tahakkuk **[283[a]]** başka bir iştir. Ancak bir kimseye, sonra başka bir kimseye müyesser olur. Maksûd olan sadece ma'rifet değil hakiki ma'rifettir."

Hz. Şeyh dedi ki: "İman Allah Teâlâ'nın ta kendisidir. Çünkü el-Mü'min onun ismidir. Allah bu kış bana hakikat üzere küfrümü bildirdi." Ben de şöyle dedim: Bu küfür iman ehlinin kendisine gıpta ettikleri şeylerdendir. Allah Teâlâ şöyle buyurdu: ﴿فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللّٰهِ﴾ "Kim tâğûtu (şeytanı ve Allah'tan başka tapılan her şeyi) inkâr eder ve Allah'a iman ederse…"[2] Bunun üzerine tebessüm etti ve söyleyeceklerini söyledi.

Dedi ki: "Sâlih olma mertebesi büyük bir mertebedir. Allah Teâlâ'nın ﴿وَهُوَ يَتَوَلَّى الصَّالِحِينَ﴾ 'O sâlihleri görüp gözetir.'[3] sözünü görmez misin?"

Hz. Şeyh dedi ki: "İnsan imkân âleminde olduğu sürece ibtilâ devam eder. Allah Teâlâ ﴿وَبَلَوْنَاهُمْ بِالْحَسَنَاتِ وَالسَّيِّئَاتِ﴾ 'Biz onları iyiliklerle ve kötülüklerle denedik.'[4] buyurdu. İmkân ortadan kalkmadığı gibi ibtilâ da ortadan kalkmaz. Fakat onun yeri dünyadır. Cennette bile olsa mümkinden imkân zâil olmaz. Şu kadar var ki cennette ibtilâ yoktur. İnsân-ı kâmilin bâtını her ne kadar avamın seyrinden başka bir seyir üzere olsa da zâhirde o da onların dairesindedir. Bu sebeple onların müptelâ oldukları hastalıklarla, acılarla, ölüm ve haşr ile müptelâ olur."

---

1 el-Mâide, 5/48.
2 el-Bakara, 2/256.
3 el-A'râf, 7/196.
4 el-A'râf, 7/168.

Hz. Şeyh yüksek evinde benim için tayin ettiği odama geldi. Aramızda nice sohbet cereyan etti. Sonra "Misvakın var mı?" dedi. Ben de "Evet" dedim. O da "Eğer misvakın yoksa sana senin zarâfetine ve letâfetine uygun ince ve latîf bir misvak vereyim. Çünkü ben kalın misvak kullanıyorum." dedi. Ben de "Bana veriniz. Ben onunla teberrük edeyim. Bilakis vefatımdan sonra teberrüken kefenimin içine konulmasını vasiyet edeyim. Çünkü ona Allah'ın cehenneme haram kıldığı sizin mübârek eliniz değdi." dedim. O da söyleyeceklerini söyledi. Hamd Melik ve Müteâl olan Allah'a mahsustur.

[283b] Ben derim ki: O değerli, temiz misvak şimdi bende. Kefenimin içine konulması için onun üzerine bir işaret koydum.

el-Esrâru'l-Muhammediyye'de der ki: "Rasûlullah'ın (sa) kılı, asâsı veya kırbacı âsi bir kimsenin kabri üzerine konulsa, o değerli şeyin berekâtı ile o günahkâr azaptan kurtulur. Eğer bir insanın evinde ya da bir beldede olsa orada oturanlar bunun farkında olmasalar da onun berekâtı ile onlara belâ isabet etmez. Zemzem suyu, zemzem suyuyla ıslatılmış kefen, Kâbe örtülerinin astarı ve onunla kefenlenmek de bu kabildendir."

İmam Gazzâlî demiştir ki: "Dışarıdan bir misal istersen bilesin ki bir sultana itaat eden ve ona tâzim gösteren her insan, onun beldesine varıp orada o sultana ait onun sadağından bir ok veya ona ait bir kamçı görse, o beldeye ve orada yaşayan kimselere hürmet eder. İşte melekler de Hz. Peygamber'e (as) tâzim gösterirler. Bir evde, bir beldede yahut bir kabirde ona ait bir şey gördüklerinde sahibine tâzim gösterirler ve onun azâbını hafifletirler. İşte bu sebeple ölülerin kabirlerinin üzerine mushafların konulması, üstlerine Kur'an okunması ve Kur'an'ın kâğıtlar üzerine yazılıp ölülerin eline konulması ölülere fayda verir."

Hz. Şeyh dedi ki: "Allah Teâlâ'nın ﴿إِنَّمَا يَخْشَى اللّٰهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ﴾ 'Kullarından ancak âlimler Allah'tan (gereğince) korkarlar.'[1] sözünde ve Hz. Peygamber'in (as) 'اَلْعُلَمَاءُ وَرَثَةُ الْأَنْبِيَاءِ / *Âlimler peygamberlerin*

1 Fâtır, 35/28.

vârisleridir.'[1] sözündeki '*ilim*' ferd-i kâmile masruftur. O ise ikisi birlikte şeriat ve hakikat ilmidir. Haşyetin hakikati ve verâsetin hakikati ancak bu iki ilmi bir araya getiren kimseden hâsıl olur. O hakikaten âlimdir. Onun dışındaki zâhir ilimlere [sahip olanlar] ise sûreten âlimdir. Hakiki âlim kâinatta olanların **[284[a]]** hepsini bedeninin uzuvları gibi görür. Onlara kötülük kastetmez. Kimseye haset etmez. Çünkü kişi uzuvlarından bir uzva bir âfet ârız olmasına ve nimetinin yok olmasına razı olmaz. Sûrî âlim ise böyle değildir."

Hz. Şeyh Kostantiniyye'de bulunan Sultan Bâyezid Camii'nde vaaz etti. Allah Teâlâ'nın ﴿إِنَّ اللّٰهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ﴾ "Allah mü'minlerden canlarını ve mallarını cennet karşılığında satın aldı…" sözünü açıkladı. İnsanları etkili bir şekilde cihâda teşvik etti ve şöyle dedi: "Allah Teâlâ zâtını müşteri, kâfirleri değil mü'min kullarını satıcı, canları ve malları satılık mal, cenneti de bedel/ücret kıldı. Ve vaadde bulundu ki O vaadinden dönmez. Nitekim şöyle buyurdu: ﴿وَمَنْ أَوْفَى بِعَهْدِهِ مِنَ اللّٰهِ﴾ 'Sözünü Allah'tan daha iyi yerine getiren kimdir?' Bu konuda söylenecek söz yoktur. Söz ancak kulların sözünde durmasındadır. Çünkü onlar bu sözleşmeyi ezel ve ruhlar âleminde kabul ettiler. Sonra kimileri sözünü bozdu."

Dedi ki: "Kişiye Allah Teâlâ tarafından emredilen cihâd ve diğer şeylerle imanını tahkik etmeksizin/gerçekleştirmeksizin 'Allah'a inandım' demesi yetmez. Emri yerine getirdiği, cihâda çıktığı ve sözünü yerine getirdiği zaman üzerine lâzım gelen şeyin sorumluluğundan kurtulmuş ve hesaba çekilmeden önce kendisini hesaba çekmiş olur. Bu sebeple şehide hesap da sorgu da yoktur. Çünkü iki melek şahsa ancak dîninden ve dîniyle alâkalı şeylerden sorarlar. Dîni tam olduğu zaman soru sormak için hiçbir sebep kalmaz."

Hz. Şeyh dedi ki: "Arş ve onun ihtivâ ettiği âlemlerin hepsi cismanî taayyünâttır. Onun üzerinde rûhânî taayyünât vardır. Onların her ikisi de hâdistir. Bu ikisinin üzerinde a'yân-ı sâbite mertebesi, onun da ötesinde gayb ve şuûn âlemi vardır."

---

1 Buhârî, "İlim", 10; Tirmizî, "İlim", 19; İbn Mâce, "Mukaddime", 17.

Dedi ki: **[284[b]]** ﴿قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ﴾ 'De ki: O, Allah bir tektir.'[1] âyetindeki ﴿هُـوَ﴾ 'O' sözünden anlaşılan hüviyyet -ki o Allah'tır- ancak mükâşefe, müşâhede ve muâyene ehlinin ihâta edeceği bir ihâta ile hepsini ihâta etmiş/kuşatmıştır. Fakat hakikatte taayyün de lâ-taayyün de yoktur.[2] Çünkü Allah Teâlâ her ikisinden de münezzehtir. Nitekim Hz. Hüdâyî (ks) Türkçe ilâhilerinden birinde şöyle demiştir:

Taayyün, lâ-taayyünden
Münezzehsin Hudâyâ sen[3]

Hz. Şeyh'in oğlu Şeyh Mehmed el-Cûdî bu fakire işaret ederek babasına hitâben, "Baba, İsmâil Hakkı emrettiğiniz gibi bugün Sultan Süleyman Camii'nde sizin yerinize vaaz etti." dedi. O da dua ederek şöyle dedi: "Allah mübârek kılsın, onu desteklesin, güçlendirsin ve onu inâyetinin ehlinden kılsın." Sonra bana döndü ve şöyle dedi: "Bursa'ya hicretten önce gözümün ucundaydın, şimdi kalbimin ortasındasın. Yani bu hicret sebebiyle, fakr ve gınâ yolunu tutman dolayısıyla alâka ve muhabbet kemâle erdi. Senden beklenen hayırdır. Yani hakiki iman ve İslâm'dır. Zâhir ve bâtın bağlardan kurtulana kadar gayret göster. Allah dışındaki şeylerin (mâsivallah) hepsinden fâni ol."

Sonra defalarca benim için dua etti ve şöyle dedi: "Şeyhim benim için dua etmiş ve bir defasında şöyle demişti: 'Senden Şeyh-i Ekber'in (kuddise sırruhu'l-athar) nefesleri geliyor.' Allah Teâlâ'ya hamd olsun ki bana Şeyh'in lisanını kolaylaştırdı ve beni onun yoluna düşürdü." Sonra bana hitâben, "Allah senin hâlini ve gücünü bunun üzerinde kılsın." dedi ve mübârek elinde bulunan hâşiyesine işaret etti. Daha önce geçtiği gibi o, Konevî'nin *Fâtiha Tefsiri*'nin hâşiyesi idi.

Hz. Şeyh dedi ki: "Mertebelere riâyet et. **[285[a]]** Allah'ın 'gayr' diye isimlendirdiğini -ki onlar taayyünât ve zuhûrâttır- sen de 'gayr' diye isimlendir. Allah Teâlâ'nın 'ayn' diye isimlendirdiğini sen de 'ayn' diye isimlendir. Birini diğerine karıştırma. Cem' ve farka riâyet et ki ilhâd ve zındıklık vartasına düşmeyesin."

---

1 el-İhlâs, 112/1.
2 Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada parantez içindeki kısım eksiktir: لكن لا تعين (ولا لا تعين) في الحقيقة.
3 Mehmed Gülşen, *Külliyyât-ı Hz. Hüdâyî*, s. 127.

Sonra şöyle dedi: "Allah Teâlâ sülûkümün başından bu ana kadar beni Kitap ve sünnet ile te'yid etti. Benim ilmim zâhir ve bâtın ilmidir, başka değil. Allah'ın fazlı ile benden ilhâd vâki olmadı. Ancak şu kadar var ki bir defa benden cem'de farkın mahvı vâki oldu. O da bir anlık bir şeydi. Sonra Allah katından desteklendim de farka geldim."

Sonra şöyle dedi: "Eğer sen şeyhini ve onun hakikatini soruyorsan, onun kevnî mükâşefeleri değil ilmî kerametleri vardır. Ben, kabir ehlinin hâllerinden, gönüllerde olanlardan ve bunların benzerlerinden haberdar değilim. Sultan, vezir veya başkaları ne zaman azledilecek, ne zaman ölecek bilmiyorum. Yarın ne olacağını da bilmiyorum."

Dedi ki: "Seyyidlerden biri bana cefr ilmini öğretmek istedi, fakat ben istemedim. Çünkü kırk sene sonra ne olacağını bilmenin faydası yok. Hz. Şeyh-i Ekber cefr ve vefkte çok ileri gitmişti. O hayatta olsa da bana cefr ve vefki öğretmek istese talep etmezdim. Çünkü bu iki ilim ve benzerleri ilâhî ilimle alâkalı değildir. Allah kalbimde buna benzer şeylere hiç meyil yaratmadı."

Hz. Şeyh dedi ki: "Ben çok az güzel rüya görürüm. Hz. Peygamber'i (as) defalarca gördüm. Hz. Hüdâyî'yi iki defa gördüm. Birincisinde bana, "Ben senden razıyım, ey oğulcuğum. Çünkü sen tarîkımı ihyâ ettin." dedi ve eliyle sırtımı sıvazladı.

[285b] İkincisinde ondan Türkçe ilâhilerinden birindeki,

Ey derde uman timar
Gel Hû diyelim Hû[1]

sözünün aslı *uman timar* mıdır, yoksa *eden timar* mıdır, diye sordum. "*Uman timar* ey oğulcuğum." dedi.

Hz. Şeyh dedi ki: "Allah bir kulu ağyârdan kurtarmak istediği zaman, mürşidi olmasa da onu destekler ve ona yolu açar. Yolun ortasında ve hayrette kalan ancak vâsıtasız olarak Allah Teâlâ'dan ahzetmeye/almaya istidadı olmadığı için kalmıştır."

---

1 Mehmed Gülşen, *Külliyyât-ı Hz. Hüdâyî*, s. 117.

Dedi ki: "Fenâ-i tâmmı seç. Çünkü şimdi ben şeyhimin zamanında onun kapısında olduğum zamanki gibiyim. Yani acziyetimi ve kusûrumu itiraf ediyorum. Kim bu acziyete muvaffak kılınırsa Allah ona hidâyet edecek, aksi hâlde etmeyecektir."

Sonra elindeki *Fâtiha Tefsiri Hâşiyesi*'ne işaret ederek şöyle dedi: "Bu hâşiyenin benim gözümde sineğin kanadı kadar ağırlığı yok. Ancak Allah bana bu hususta izin verdi de ben onu yazdım. Sonra o, benim gönlüme asla düşmemektedir."

Dedi ki: "Şeyh-i Ekber ve oğlu Sadreddin Konevî'nin (kaddesallahu sırrahumâ) benzeri ebediyyen gelmez. Gerçi Allah onların benzerini yaratmaya kadirdir. *Fâtiha Tefsiri* üslûbu, tertîbi, mânaları ve hakikatleri bakımından gerçekten eşsizdir. Ben onun üzerine hâşiyeyi onun mertebesine göre değil kendi mertebeme göre ta'lik ettim/yazdım."

Hz. Şeyh dedi ki: "Evliya vuslattan sonra birbirlerinden farklılaşırlar. Tıpkı tahta oturduktan sonra sultanların durumlarının birbirinden farklı olması gibi. Çünkü onlardan bazısının güçlü nüfûzu, tam kudreti ve küllî ma'rifeti vardır. Osmanlı hakanlarından Fâtih Sultan Mehmed, Sultan I. Selim ve Sultan Süleyman gibi. Onlardan **[286[a]]** bazısında ise bu özellik yoktur. Bizim sultanımız gibi." O, bu sözüyle Sultan II. Süleyman'a işaret etti. Çünkü o aklının ve rüşdünün azlığı sebebiyle memleketleri kontrol etmekte, bölgeleri muhafaza etmekte, işleri teftîş etmekte, hayır ve şerri birbirinden ayırt etmekte gevşeklik ve zaaf üzereydi.

Hz. Şeyh'in büyük oğlu yeni bir çizme istedi ve ısrar etti. Hz. Şeyh dedi ki: "Bu ısrar bâtıldır." Oğlu bu fakire işaret ederek, "Hakkî bu konuda şefaat eder." dedi. Hz. Şeyh dedi ki: "Hakkî hakka mensuptur, bâtıla değil." Derken ikindi namazına kalktılar.

Hz. Şeyh dedi ki: "Halvetiyye'nin nisbeti 'lâ ilâhe'yedir. İsbât onun içindedir. Celvetiyye'nin nisbeti ise 'illallah'adır. Nefy de onun içindedir. Halvetin mânası Allah dışındakileri (*mâsivallâh*) terk etmek ve yok saymaktır (nefy). Selbî sıfatlar nefyin içindedir. Celvetin mânası Allah'ın nûruyla nurlanmaktır. Sübûtî sıfatlar isbâtın içindedir."

Hz. Şeyh bu fakire hitâben "*Fâtiha Tefsiri Hâşiyesi*'ni gizli bir yazı ile yazdım. Yaşlandığın zaman onu nasıl okuyacaksın?" dedi. Ben de "Belki de o zaman kitaptan okumaya ihtiyaç duymam." dedim. O ise "Sen kitap olursun inşallahu teâlâ." dedi.

Hz. Şeyh bize akşam namazını kıldırdı. Akşam namazını ve evvâbîn namazını tamamladıktan sonra dua etti. Ardından iç çekti, ayağa kalktı, bana hitap etti ve Allah Teâlâ'nın ﴿فَمَنْ يُرِدِ اللهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ﴾ "Allah, kimi hidâyete/doğruya erdirmek isterse, onun göğsünü İslâm'a açar."[1] sözünü okudu. "Nazarın buraya olsun." dedi ve göğsüne işaret etti. **[286b]** Allah Teâlâ'nın şu sözünü görmez misin? ﴿أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ وَوَضَعْنَا عَنْكَ وِزْرَكَ﴾ "Senin göğsünü açıp genişletmedik mi? Yükünü üzerinden kaldırmadık mı?"[2] Sonra da harem tarafına gitti.

Ben derim ki: Hidâyet genel ve özeldir. Genel olan kâfirin imana, âsinin tevbeye hidâyet edilmesidir. O, sûrî/şeklî iman ve İslâm'dır. Özel olan ise itaatkâr mü'minin îkân, müşâhede ve ıyâna hidâyet edilmesidir. O da hakiki İslâm'dır. Yani Allah kullarından bir kulu kendi tarafına hidâyet etmek istediği zaman onun göğsünü kabul ve teslim olmaya açar ve onu sırât-ı müstakîm üzere kılar. Bu açma (şerh) ile ondan inkıbaz ve itiraz kalkar. Kabul ederek Hakk'a yönelir. Asla ona inkâr ârız olmaz. Halktan kesilmesi (inkıtâʿ) tam olur ve Allah Teâlâ'ya bağlanır.

Hz. Şeyh dedi ki: "Celvetiyye Halvetiyye'nin semeresidir. Çünkü tecliye tahliyeden sonradır. İki yol hakikatte birdir. Ancak şu kadar var ki mukallid çok, muhakkık azdır."

Dedi ki: "Hz. Hüdâyî'nin (ks) yolunda ilhâd ve zındıklık yoktur."

Dedi ki: "Allah'a vâsıl olmak dört imamdan bir imamın mezhebine uymadan hâsıl olmaz. Her velînin mutlaka uyması gerekir."

Dedi ki: "Şeyh-i Ekber ve oğlu Sadreddin Konevî (k. sırruhümâ) evliyanın efdalidir. Onların kitapları da kitapların en dakîk/ince olanlarıdır. Allah otuz üç seneden sonra onların dilini bana tanıttı."

---

1 el-Enʿâm, 6/125.

2 el-İnşirâh, 94/1-2.

Dedi ki: "Benim muhabbetim ancak Kur'an'a ve hadisedir. İrşadım da onlarladır. Bizim bu ilmimiz, yani **[287[a]]** Kur'an'ın hakikatleri ilmi her sâlike hâsıl olmaz. Kevnî kerametlere itibar edilmez. Ateşte yanmamak, suda batmamak, havada yürümek ve benzerleri, Allah Teâlâ'nın ehli nezdinde bir şey değildir. Çünkü bunları şeytan ve kâfir de yapabilir."

Hz. Şeyh dedi ki: "Bizim, atamız Âdem'den (as) iki mirasımız var: İsyan ve istiğfar. İsyan ettiğimiz zaman bize tevbe ve istiğfar etmek lâzımdır. İnsanların çoğu isyan ederler ama istiğfar etmezler. Allah Teâlâ'dan en büyük temizliği ve yardımı diliyoruz.

ALTINCI ZİYARET

Bu ziyaret 1101 yılının Cemâziyelâhir ayında (Mart 1690) oldu. Çarşamba günü ikindiden sonra gemiden çıktım. Akşama yakın Hz. Şeyh'in evine ulaştım. Akşam namazını alt kattaki odada kıldıktan sonra Hz. Şeyh bana yöneldi. Güzel muâmelede bulundu, yolculuğu ve denizin durumunu sordu. Ben de, "Sizin yüce himmetiniz sayesinde gemiye bugün kuşluk vakti bindim ve ikindiden sonra çıktım." dedim. Bunun üzerine sevindi.

Sonra Bursa'daki evimin masraflarının ödenmesi konusunda Sofya'dan gönderdiği menşûru sordu. Ben de "Ulaştı" dedim. "Uygulandı mı?" dedi. Ben de "Evet, mahalle halkı bir yana şehir halkının hepsi buna sevindi." dedim.

Sonra Kara Mustafa Efendi adlı Budanya (Mudanya) halifesine yöneldi. **[287[b]]** O, bu yolculukta benim yol arkadaşımdı. Onun da hâlini sordu. Sonra haremine gitti.

Perşembe günü olunca işraktan sonra beni odasına çağırdı. Dizini öptüm. Yanına oturmamı işaret etti. İlk sözü "Dînin mi galip, dünyan mı?" oldu. "Bilakis dünyam." dedim. Bunun üzerine "Allah dînini dünyana galip kılsın." dedi. Orucumu ve gece ibadetimi (kıyâm) sordu. "Özür sebebiyle iftar etmek dışında orucum sürekli (savm-ı dehr). Bedenin zayıf düşmesi beni uzun süre uyanık olmaktan alıkoyması dışında gece ibadetim (kıyâm) devamlı." dedim. Dedi ki: "أَحَبُّ الْأَعْمَالِ إِلَى اللهِ أَدوَمُهَا / *Amellerin Allah'a en sevimli olanı devamlı olanıdır*.'[1] Böyle devam ettiğin zaman maksûd hâsıl olur."

---

1 Buhârî, "Libâs", 43; "Rikâk", 18; Müslim, "Müsâfirîn", 215, 218; Nesâî, "Kıble", 13.

Sonra ders ve vaaz durumlarını sordu. Ben de, "Bursa'ya vardığımdan beri ders vermeyi kaldırmıştınız. Bu sizin en büyük inayetlerinizden biridir. Çünkü bu, hâtırın levhinden zâhir ilmine taalluku/bağlanmayı giderdi. Tevhid âyetlerini tilâvete teveccüh arttı. Bunun yanında vücûd da önceki vücûd değil. Uzuvlar (erkân) ve kuvvetler zayıfladı. Vaaza gelince, nefsimin onunla alâkasını denemek için iki ay kadar onu terk ettim. Kendimde ona meyil bulamadım. el-Hamdülillah." dedim.

Bunun üzerine Hz. Şeyh sevindi ve Allah'a hamd etti. Sonra "Kendini nasıl buluyorsun?" diye sordu. "Nefsimi hankâhla, vazîfelerle, dervişlerle ve dostlarla taalluku kalmamış buluyorum. Ancak nefsin ahlâkından da kan kusuyorum." dedim. Bunun üzerine "Bâtınla ilgili hususlarda nefsin ahlâkını ıslah cidden zordur." dedi.

Sonunda söz dönüp dolaşıp ev halkına geldi. "Ondan (eşimden) şikâyetim her yönden ve büyük. Ben ancak size şikâyet ediyorum, **[288[a]]** başkasına değil." dedim. Bunun üzerine "Az sabret, Allah Teâlâ sana bir ferahlık ve çıkış kapısı açacaktır. Çünkü bu vakit sabır vaktidir. Sabırsız geçerse ondan sonra onu elden kaçırdığın için üzülürsün." dedi. Sonra Allah Teâlâ'nın ﴿وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَيَجْعَلَ اللّٰهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا﴾ "Onlarla iyi geçinin. Eğer onlardan hoşlanmazsanız, olabilir ki, siz bir şeyden hoşlanmazsınız da Allah onda pek çok hayır yaratmış olur."[1] sözünü okudu ve şöyle dedi: "Allah senin için ancak hayır murad etmiştir. Bu ibtilâyı kaldırsa başka türlü ibtilâ eder. Ben şimdiye kadar on yedi veya on sekiz kadınla evlendim. Onların kendim için ancak ibtilâ olduklarını gördüm." Sonra dua etti ve şöyle dedi: "Allah senin imtihanını mübârek kılsın. Buradaki 'mübârek'in mânası ona sabretmeye muvaffak olmandır. Çünkü mübârek olmayan imtihan sabır ile beraber olmayan imtihandır."

Sonra, "Şeyh Seyyid Abdülbâki Edirne'de vefat etti." dedi. O, halifelerinin ilkiydi. Ben, "Sofya'dan dönüşünüzde Edirne'ye uğradığınızda onu nasıl buldunuz?" dedim. O ise "Göğüs ağrısından bedeni bitkin ve zayıf düşmüştü. Her şeyden kesilip kendini Allah'a vermesi (inkıtâ') ve teslimiyet gibi bazı

1 en-Nisâ, 4/19.

emâreler sebebiyle onun âkıbetinin güzel olduğu zannındayım." dedi. Ben, "Yedi yıl hocam olduğu hâlde benimle onun arasında eskiden kalma karşılıklı bir nefret vardı." dedim. "O meseleyi biliyorum. Senin nefsin cihetinden değil, bilakis gayret-i ilâhiyye cihetindendi. Çünkü onun nefret ettiren bazı işleri vardı." dedi. Yine "Hocası ve şeyhi olarak benim ona bütün hakları bağışladığıma şahit ol. Benim yüzümden azâba uğramasını ve hesaba çekilmesini istemiyorum. Çünkü ben cennete Allah'ın fazlı ile girmek istiyorum, **[288[b]]** yoksa insanlardan hak alarak değil. Saçım sakalım ağardı. Bu yaşta olan birine hakların talebi sadedinde olması uygun düşmez." dedi.

Dedi ki: "Yine şahit ol ki sana da eski ve yeni, hatta ömrün sonuna kadar olan hakları bağışladım. Benim tarafımdan asla sorguya çekilme." Bunun üzerine ben de dizini öptüm ve "Şefaatinizi umuyorum. Dînim ve dünyam sizinle kaim oldu." dedim. "Benim şefaatim hayır duadır. Her şeyde tasarruf eden Allah'tır. Ben vâsıtalardan bir vâsıtadan başka bir şey değilim. İşin hakikati şu ki sen ister ikrâr eden ister inkâr eden ol, benim ikrâr ve inkâra ihtiyacım yok. Lâyık olan kişinin Allah'tan başka her şeyden berî olmasıdır. Fakat sen, üzerindeki bol nimetlerinden dolayı Allah'a şükret. Çünkü seni sülûk ehlinin yoluna inanmaya hidâyet etti ve bu hususta perdeyi açtı. İnanmak büyük bir iştir." dedi.

Dedim ki: "Kevnden insilâh bana zor geliyor." Şöyle cevap verdi: "Allah seni buna tâlib kıldığına göre -ki ﴿وَهُوَ يَتَوَلَّى الصَّالِحِينَ﴾ 'O sâlihleri görüp gözetir.'[1]- talep ve burhân, matlûb ve ıyâna ulaşacaktır. Fakat işler vakitlerine ve şükrü artırmaya bağlanmıştır. Şükür ve rızâ ehli ol."

Dedim ki: "Zannediyorum ki benim beşinci bir hicretim olacak. Çünkü Bursa'ya hicretim dördüncüydü." Dedi ki: "Ben de aynı şekilde dört defa hicret ettim. Fakat şimdi Hicaz topraklarına veya başka yere çıkıp gitmeye izinli değilim. Eğer Allah bu konuda bana herhangi bir izin verirse ona göre hareket ederim. Sen de bu hâl üzere ol. Bâtından gayr/başkasının düşüncesini çıkar. Çünkü şimdi sen selâmet yurdundasın. Kim bir işi Allah'tan bir izinle değil de nefsiyle yaparsa onun peşinden büyük bir ibtilâ ile karşılaşır."

1 el-A'râf, 7/196.

[289[a]] Hz. Şeyh dedi ki: "İlim kayd/bağ, hikmet ıtlâktır/mutlak olmaktır. İlim ile şeriat ve edep ilmini kastediyorum. İlim nazarıyla boşa ve abese bakarsan kederli/bulanık olursun. Hikmetle bakarsan selâmette olursun." Sonra Allah Teâlâ'nın ﴿وَإِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا﴾ "Onlar faydasız boş bir şeyle karşılaştıklarında vakar ile geçip giderler."[1] sözünü okudu.

Hz. Şeyh, şeyhi "Zâkirzâde" diye meşhur Abdullah Efendi'yi andı. Onun vaaz ve öğüt sırasındaki takrir ve tefsirini övdü ve şöyle dedi: "O bu konuda şeyhayndan (iki şeyhten) üstün idi. 'Şeyhayn' ile Mehmed Üftâde ve Mahmud Hüdâyî'yi (k. sırruhümâ) kastediyorum. Fakat o yazmaya muvaffak kılınmadı."

Dedi ki: "Allah bazı kullarına fazlı ile muâmele eder de ona takrîr ve tahrîri (yazmayı) genişletir. Bazı kullarına ise adâletle muâmele eder de ona bunları daraltır. Muteber olan Allah'ı bilmektir (el-ilmü billâh). Çünkü zâhir ilmi, hakikat ilmine vesîledir. Zâhir ilmi, fiyatlar/bedeller gibi arazî olarak amaçtır. Hakikat ilmi ise ticârî mal gibi bizzat amaçtır. Zâtı hakikaten ancak zât-ı ahadiyyet bilir. İlmin kendisine nisbetinin arazî olduğunu bilip tanıyan selâmete erer. Asâleten olduğunu zanneden helâk olur. Sâlik zâtı zâta, sıfatları sıfatlara, fiilleri fiillere teslim ettiği zaman her şeyden fâni olur ve emânetini sahibine teslim etmiş olur. Sûrî/maddî ölüm geldiği zaman onun için suâl, hesap, alma ve verme kalmaz. Çünkü o dünyasında mânevî cennete girmiş ve isteklerin derdinden rahata ermiştir."

Dedi ki: "Sâlik Allah'a hakikaten ancak kırk seneden sonra ulaşır. Çünkü mutlak olarak kederlerden kurtuluş **[289[b]]** ancak bu müddetten sonra hâsıl olur. Nitekim aklın kemâle ermesi ve maddî isteğin elde edilmesi de ancak bu müddetten sonra hâsıl olur." Sonra yakîn, yani ölüm gelene kadar mücâhedeyi tavsiye etti. Sonra Allah Teâlâ'nın ﴿وَمَنْ يَخْرُجْ مِنْ بَيْتِهِ مُهَاجِرًا إِلَى اللهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ يُدْرِكْهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ أَجْرُهُ عَلَى اللهِ﴾ "Kim Allah'a ve Rasûlü'ne hicret etmek amacıyla evinden çıkar da sonra kendisine ölüm yetişirse, şüphesiz onun mükâfatı Allah'a düşer."[2] sözünü okudu.

1 el-Furkân, 25/72.
2 en-Nisâ, 4/100.

Hz. Şeyh dedi ki: "İblis secdeden yüz çevirince Allah Teâlâ, 'Seni secde etmekten ne alıkoydu?' buyurdu. İblis, 'Senin kazân/takdirin.' dedi. Allah Teâlâ, 'Meydana gelmeden önce kazâ sırrına şahit olsaydın seni kabul ederdim. Fakat senin bu sözün ondan sonra olduğu için seni reddettim ve sana lânet ettim.' buyurdu."

Hz. Şeyh dedi ki: "Allah Teâlâ'nın ﴿قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُوحَى إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ﴾ 'De ki: Ben ancak sizin gibi bir beşerim. (Şu var ki) bana, İlâh'ınızın ancak bir tek ilâh olduğu vahyolunuyor.'[1] sözüne bak, nasıl beşer olmakta ortaklığı ispat etti ve bir araya getirdi, sonra da vahiy ile ayırdı. İlham da evliyanın Cebrâil'idir. Onları başkalarından ve beşeriyyet ehlinde galip olan hükümlerden ayırır."

Hz. Şeyh dedi ki: "Allah'a vâsıl olan hiçbir şeyden kederlenmez. Allah Teâlâ'nın ﴿لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللّٰهَ مَعَنَا﴾ 'Üzülme, Allah bizimle beraberdir.'[2] sözünü görmez misin? Nasıl üzülmemeyi Allah ile beraber olmaya bağladı. İşte o, hüznü uzaklaştırır. Kişi ova, dağ, kara, deniz, bahçe, diken gibi nerede olursa olsun ona düşen Allah ile huzurdan başka bir şeye tamah etmemektir. Çünkü o, Allah ile beraber olmazsa matlûbu hâsıl olmaz.[3]"

Hz. Şeyh dedi ki: "Var olan (mevcûd) vardır, yok olan (mefkûd) yoktur. İkisini tam olarak birbirinden ayıran; var olana yokluk, yok olana varlık ispat etmeyen safâ ve huzura ulaşır, kederden ve şerlerden kurtulur."

[290[a]] Hz. Şeyh dedi ki: "Bir defasında kavvâlden İznikli Eşrefoğlu'nun şu sözünü işittim:

Benim ol dâim ü bâkî
Göründüm sûret-i insân[4]

O vakit Belgrad'daydım ve bana hâl galip idi. Bana Allah Teâlâ'nın kulunun lisanı üzere 'سَمِعَ اللّٰهُ لِمَنْ حَمِدَهُ / *Allah kendisine hamd edeni işitir.*' demesinin[5] -ki o kurb-i ferâizdir- sırrı keşfolundu. Öyle ki vücûdum

1 el-Kehf, 18/110; Fussılet, 41/6.
2 et-Tevbe, 9/40.
3 Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada parantez içindeki kısım eksiktir:(فإنه لو لم يكن مع الله) لم يحصل له مطلبه.
4 Beyitte yer alan ve *Tamâmü'l-Feyz* nüshalarında "sûret-i insân" olarak geçen ifade Eşrefoğlu'nun *Dîvân*'ında "sûretâ insân" şeklinde geçmektedir. Bk. Eşrefoğlu, *Dîvân*, İstanbul 1286, s. 73.
5 Bk. Müslim, "Salât", 62-64.

bu tecellînin nûruyla doldu. Sonra beni şiddetli bir ağlama tuttu. Öyle ki mecliste bulunanlar şaşırdılar."

Dedi ki: "Herhalde Eşrefoğlu zikredilen sözü hâlin galebesi sırasında söyledi. Aslında böyle bir sözden ancak halvette, huzur ve kabul ehlinin yanında bahsedilebilir. Ben necâsetten nefret ettiğimden daha fazla ağyâr ile hakikat konuşmaktan nefret ederim."

Dedi ki: "Şeyhim vaaz sırasında akılların kabul edeceği kadar ma'rifetlerden söz ederdi. Evindeki meclisinde hiçbir şey zikretmezdi."

Hz. Şeyh'e sûfîlerin meşgul oldukları nâfileleri sordum. Şöyle dedi: "*Fütûhât*'ın 'Tavsiyeler (Vasâyâ)' bölümünde gördüğüm üzere selefin büyükleri nezdinde muteber olan; teheccüd namazının on iki rekât, işrak namazının dört rekât, kuşluk (duhâ) namazının sekiz rekât, evvâbîn namazının -bu konuda var olan ihtilâf üzere- akşamın sünneti ile birlikte altı rekât olarak kılınmasıdır."

Dedi ki: "Edeb ehli ölene kadar amelle meşgul olurlar. Çünkü amel yolu peygamberlerin ve evliyanın yoludur. Fakat kalp huzuru şartıyla. Namazda huzurun en aşağısı kişinin ne okuduğunu bilmesidir."

Dedi ki: "İlâhî hâtırın galebesi sebebiyle seleften bazılarının gönlüne asla kevnî hâtır gelmezdi. **[290b]** Hakk'a yönelmiş kimseye vesvese geldiğinde onun yapması gereken, o vesveseyi mümkün olduğunca yolundan uzaklaştırmaktır. Çünkü huzur amelin ruhudur. İçinde ruh olmayan bedende ise hayır yoktur."

Hz. Şeyh dedi ki: ﴿يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ﴾ 'O, onların önlerindekileri bilir.' Bunlar ebedî olan şeylerdir. ﴿وَمَا خَلْفَهُمْ﴾ 've arkalarındakileri bilir.'[1] Bunlar ezelî olan şeylerdir."[2]

Hz. Şeyh dedi ki: "Bu zaman çaresizlik/zorda kalmışlık (ıztırâr) zamanıdır. Allah'a özellikle savaş hususunda çaresiz kalmış bir şekilde dua et. Allah Teâlâ'nın ﴿أَمَّنْ يُجِيبُ الْمُضْطَرَّ إِذَا دَعَاهُ﴾ 'Yâhut kendisine dua ettiği zaman

1 el-Bakara, 2/255; Tâhâ, 20/110; el-Enbiyâ, 21/28; el-Hac, 22/76.

2 Hâlet Efendi, 244 numaralı nüshada bu paragraf eksiktir: قال حضرة الشيخ: ﴿يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ﴾ هي الأزليات ﴿وَمَا خَلْفَهُمْ﴾ هي الأبديات.

zorda kalmışa cevap veren … mi?'[1] sözünü görmez misin? Zorda kalmışın duası, ancak zillet ve ihtiyaç içinde olduğunu ortaya koyarak (iftikâr ile) olur. Bizim duamız ise izzetle karışıktır. Bu sebepten de icâbet eseri görülmez."

Sonra Cüneyd'in bir kadınla olan kıssasını anlattı. Kadın ona gelerek "Ey şeyh, oğlum esir düştü. Ne dersin? Ne yapayım?" dedi. Cüneyd, "Git ve sabret." dedi. Kadın tekrar tekrar geldi. En son geldiğinde "Ey şeyh, bundan sonra artık benim tâkatim kalmadı." dedi. Cüneyd, "Doğru söylüyorsan oğlun gelmiştir." dedi. Kadın gitti ve oğlunu evinde buldu.

Ben derim ki: Bu anlattıklarında bu fakire târiz var. Çünkü ben birkaç gün önce Hz. Şeyh'e ailemin ahlâkının kötülüğünden şikâyet etmiş ve sıkıntının son derecesine ulaştığımı iddia etmiştim. Hz. Şeyh de sabrı emretmişti ve "Sabret, şimdi onun zamanıdır. Allah bu imtihanını ortadan kaldırdığı vakit sabretmediğinden dolayı üzüleceğin zaman gelecek." demişti.

Hz. Şeyh dedi ki: "Vâizin ağzından çıkan her kelime kaydedilir ve kıyâmet gününde sayfası önüne serilir. Allah'a yemîn ederim ki on veya yirmi yıl önce bu işin böyle olduğunu ve âhiret işinin insanların avamının bildiğinin üzerinde olduğunu bilseydim vaazı da şeyhliği de kabul etmezdim. Ben kendimi ikisinden de azlettim. **[291[a]]** Ben insanlardan âciz bir fert olduğum hâlde insanlar benden ne istiyorlar bilmiyorum."

Ben derim ki: Bu konuda o kadar sert konuştu ki kalbim vaaz ve öğüt vermekten soğudu ve her şeyden kesilip tamamen kendimi Allah'a vermeye (inkıtâ') azmettim. Sanki Hz. Şeyh söylediklerini kendisi berzahlardan korktuğu için değil de irşad etmek için söyledi.

Hz. Şeyh dedi ki: "Allah Teâlâ kırk yıldan beri kalbimden Fars diline meyli çıkardı ve onu Arapça ile doldurdu. Hâlâ bende ona (Farsça) karşı hiçbir istek yok."

Dedi ki: "Bidâyette yaratılış gereği hoşlanılmayan, nihâyette hakikat bakımından övgüye değer hâle gelir. Kişiye lâzım gelen, tabiatının muktezâsı üzere hareket etmek değil sabır ve tahammüle yapışmaktır."

---

1 en-Neml, 27/62.

Dedi ki: "Senden bana güzel bir söz ulaştı. Sofya'daki halifemizin tâbilerinden biri bizim yanımıza gelmek istemiş de halife razı olmamış. Sen de ona, 'Ey şeyh, şimdi sen müridinin şeyhine mürid olmasına rızâ göstermiyorsun. Peki, sen ne zaman ona mürid olacaksın?' demişsin." Sonra şöyle dedi: "Senin bu sözün Allah'tan bir ilhamdır ve hak bir sözdür. İşin aslı da böyledir."

Sonra büyük oğlu Mehmed el-Cûdî'ye "Sen Farsçayı öğren ve her yönden mâmur ol." diye hitap etti. Ardından oğlu gezmek ve ziyaret amacıyla Bursa'ya gitmek ve orada bir ay kalmak için izin istedi. Hz. Şeyh razı olmadı ve "Şimdi onun zamanı değil. Senin zamanın gezme zamanı değil talep zamanı. Gezme zamanı geldiğinde öyle yaparsın." dedi.

Hz. Şeyh dedi ki: "Ölümden önce rahat yok. Ölüm geldiği zaman keder kalkar. **[291b]** Kabir ehlinin hâlini görmez misin? Âlem darlık ve ferahlık ile dolu olsa bile onlar için darlık ve ferahlık yoktur."

Hz. Şeyh'e zamanın zulüm ve hezîmetle bozulmasının sonunun nereye varacağını, hakikat âlimlerinin yaklaşık olarak da olsa işin sonunun nereye varacağı hakkında bir şey yazıp yazmadıklarını sordum.

Dedi ki: "Evlâdım, bu gibi hususlarda kitaplara müracaat etmeye meyli Allah kalbimden aldı. Allah dilediğini yapar. Biz O'nun kahrından lutfuna kaçarız. Eğer kazâ kazâ-yı muallak ise Allah onu bizden savuşturacaktır. Eğer mübrem ise onu savuşturacak kimse yoktur. Peygamberlerden ve velîlerden Zekeriyyâ, Yahyâ, Hasan, Hüseyin ve benzerlerinden ibtilâ ehli olanları görmez misin? Fakat şeriat mertebesinde ihtiyatlı olmak lâzımdır. Bu zamanda insanlar sultanı kaybettiler. Onu tayin etmeleri kendilerine vâciptir. Saltanatı miras hâline getirdiler. Halbuki onun birtakım şartları ve gerekleri vardır. İşte bunlar mevcut olmadığından dolayı meydana gelen her türlü belâ meydana geldi."

Dedi ki: "Kral adı verilen kâfirlerin emîri tarafından sultana gönderilen mektûbu gördüm. Mektupta, 'Ey sultan, sizin çok askeriniz varsa Allah da bize yeter. Biz askerimize güvenmiyoruz.' yazıyordu." Sonra Allah Teâlâ'nın ﴿أَنْطَقَنَا اللهُ الَّذِي أَنْطَقَ كُلَّ شَيْءٍ﴾ "Bizi her şeyi konuşturan Allah konuşturdu."[1] sözünü okudu. Şüphe yok ki onu konuşturan Allah Teâlâ'dır. Çünkü

1 Fussılet, 41/21.

kâfirler her ne kadar şeriat mertebesinde reddedilmiş olsalar da hakikatte onları harekete geçiren Allah'tır.

Dedi ki: "Allah bir şeyi murad ettiği zaman **[292[a]]** O'nunla muradı arasına hiçbir şey giremez. Kazâsını/hükmünü peygamberler ve velîler üzerinde icrâ eder. Ülü'l-azm peygamberlerin azmi, (bütün) peygamberlerin peygamberliği, âriflerin ma'rifeti, mü'minlerin imanı onu engelleyemez."

Bugün -ki 1101 yılı Cemâziyelâhir ayının sonu, Pazartesi (Nisan 1690) günüdür- Hz. Şeyh benim, İzmit halifesi Hüseyin el-Ferâizî'nin, oğulları Mehmed ve Mustafa'nın yanında daha önce boşadığı eşini nikâhladı. O, büyük oğlu Mehmed el-Cûdî'nin annesi olan büyük vâlidedir. Açıklaması uzun sürecek bir sebepten dolayı dört ay önce boşamıştı. Onun mehrini on iki bin dirhem yaptı.

Hz. Şeyh dedi ki: "Hz. Peygamber'in (as) zuhûru ve Ay'ın yarılması kıyâmetin ilk alâmetlerindendir. Bizim zamanımızda ortaya çıkan bu alâmetler ise orta alâmetlerdir. Fakat onlar büyük alâmetlere yakındır. İnsanlar bugünden önce Kostantiniyye'yi emniyet ve selâmet yurdu sayıyorlardı. Bu yüzden değişik bölgelerden oraya hicret ediyorlardı. Şimdi ise oradan başka yerlere göçüyorlar."

Dedi ki: "Bu beldenin fitnesine başka bir fitne kıyas edilmez. Bu beldenin fitnesi haşr ve neşre benzer."

Halifesi Şeyh Hüseyin el-Ferâizî dedi ki: "Biz İnebahtı'dan hicret ederken görüyorduk ki insanların çoğu kendi başlarının derdine düştükleri için çocuklarını yollara atıyorlardı."

Ben de şöyle söyledim: "Herhalde bu, Allah Teâlâ'nın ﴿وَإِذَا الْمَوْءُودَةُ سُئِلَتْ﴾ 'Diri diri gömülen kız çocuğuna sorulduğu zaman.'[1] sözüne dâhildir. Çünkü burada **[292[b]]** iki tehlike var. Çocukların helâk olması kişinin kendisinin helâk olmasından daha hafif değildir."

Hz. Şeyh dedi ki: "Anne ve babalarının hangi yolla olursa olsun çocuklarını ölüm tehlikesi olan yerden çıkarma konusunda gayret etmeleri gerekir. Ben şimdi bu beldede çocukların durumunu gözettiğim için ikamet

1 et-Tekvîr, 81/8.

ediyorum. Eğer öyle olmasa bir saat bile burada durmam. Fakat ben çocuklarla ve bu kalabalıkla nereye gideyim? Allah'tan af ve âfiyet isteriz."

Hz. Şeyh dedi ki: "Bu yıllarda müslümanlar tarafında olan katil ve hezîmet, Beç[1] Kalesi'ne (Viyana) sefer yapıldığı sene yaptıklarına bir karşılıktır/kısastır. Çünkü o vakit müslümanlar şer'î bir gereklilik olmadan katilde ileri gittiler. Allah Teâlâ Benî İsrâîl (el-İsrâ) sûresinde ﴿وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لِوَلِيِّهِ سُلْطَانًا فَلَا يُسْرِفْ فِي الْقَتْلِ إِنَّهُ كَانَ مَنْصُورًا﴾ 'Kim haksız yere öldürülürse, biz onun velîsine yetki verdik. Ancak o da (kısas yoluyla) öldürmede ileri gitmesin. Çünkü kendisine yardım edilmiştir.'[2] buyurmuştur."

Hz. Şeyh dedi ki: "Şeyh-i Ekber'in (kuddise sırruhu'l-athar) kitaplarından birinde şöyle dediğini gördüm: 'Her Peygamber'in kendisine mahsus bir duası vardır. Bizim Peygamberimize (sa) mahsus dua Allah Teâlâ'nın Bakara sûresinin sonundaki şu sözüdür: ﴿رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ وَاعْفُ عَنَّا وَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا أَنْتَ﴾ 'Rabbimiz, unutursak veya hatâ edersek bizi sorumlu tutma! Rabbimiz, bizden öncekilere yüklediğin gibi bize ağır bir yük yükleme! Rabbimiz, bize gücümüzün yetmediği işler de yükleme! Bizi affet! Bizi bağışla! Bize acı! Sen bizim Mevlâmızsın. Kâfirler topluluğuna karşı bize yardım et.'[3]

Hz. Şeyh dedi ki: "Sûfîler topluluğunun lisanında 'insan mertebesi' denilen şey ademdir. Allah bu mertebede insana vücûd (varlık) ile tecellî etmiştir. Güç ve yakalayıp cezalandırma konusunda Allah Teâlâ'nın benzeri olmadığı gibi aynı şekilde acziyet ve zayıflık konusunda da insanın benzeri yoktur. Onun varlığı zıllîdir/gölge varlıktır. Allah gölgeyi yaydığı gibi aynı şekilde toplar. Şühûd (müşâhede) ehli, **[293[a]]** kabz ve bastta hareketi Allah'tan görür. Çünkü fa'âl olan (ziyâdesiyle yapan) O'dur. Kahrını ulaştırmayı murad ederse her zerre onun el-Kahhâr isminin mazharı olur ve hiçbir şey O'nu engelleyemez."

---

1 Bazı nüshalarda (Topkapı Sarayı Müzesi Ktp., Revan, nr. 497, vr. 221[a]) "Beç" olarak geçen bu kelime Hâlet Efendi nüshasında yanlışlıkla "Peç" şeklinde yazılmıştır.

2 el-İsrâ, 17/33.

3 el-Bakara, 2/286.

Dedi ki: "Allah ﴿وَاصْبِرْ﴾ 'sabret' buyurarak sabrı emretmiştir. Fakat ondan sonra ﴿وَمَا صَبْرُكَ إِلَّا بِاللّٰهِ﴾ 'Senin sabrın ancak Allah iledir.'[1] buyurmuştur. Birincisiyle kendisinde güç ve kuvvet görülen zıllî vücûda işaret etmiştir. İkincisiyle ise hakikatte sabredenin Allah olduğuna işaret etmiştir. O bazen kulunu âlem-i kudse cezbeder de ondan her sûreti ve libası çıkarır. Bazen de onu aşağıların aşağısına (esfel-i sâfilîne), yani his ve kir âlemine gönderir de -Nemrud'un burnuna giren sivrisinek gibi- onu bu âlemin en aşağı hayvanıyla müptelâ kılar. Akıllı kimseye düşen ancak Allah'a dayanmak ve devamlı olarak 'لَا مَلْجَأَ وَلَا مَنْجَا مِنْكَ إِلَّا إِلَيْكَ / *Sana karşı yine Senden başka sığınak ve barınak yoktur*.'[2] demektir."

Dedi ki: "Allah Teâlâ'nın ﴿إِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ أَسْلِمْ﴾ 'Rabbi ona 'Teslim ol' demişti de' sözündeki emir, sıyga olarak da hakikat olarak da emirdir. Cevap olarak Allah Teâlâ'nın ﴿قَالَ أَسْلَمْتُ﴾ 'Teslim oldum' demişti.'[3] sözü de böyledir. İki sıyga arasında zâhirde ve bâtında tam bir paralellik vardır. Bu sebeple [Hz. İbrâhim] mancınıkla atıldığı zaman hiç infiâle kapılmadı. Kul kazâ-yı mübremi geri çevirmek isterse ona bir yol/çare bulamaz. Teslim olmaktan başka yol yoktur."

Hz. Şeyh dedi ki: "Allah hususi bir taayyün olarak Âdem'de velâyet ve nübüvvetle tecellî etti. Bazı kullarına kulak ve göz oldu. Bazı kullarını kendisine kulak ve göz kıldı da o kulak ve göz ile ilim mertebesinden sonra âlemleri müşâhede etti. Fakat bu, kazâ-yı mübremi geri çevirmez. Görülmez mi ki **[293b]** Allah Teâlâ'nın Habîbi'nin hakikat mertebesinde dengi olmadığı hâlde bu durum Uhud Gazvesi'nde ondan topuğunun yarılmasını, dişinin kırılmasını geri çevirmemiştir."

Dedi ki: ﴿وَمَا أَدْرِي مَا يُفْعَلُ بِي وَلَا بِكُمْ﴾ 'Bana ve size ne yapılacağını bilmiyorum.'[4] Ben ancak şu ânı biliyorum."

Dedi ki: 'إِذَا جَاءَ الْقَضَاءُ عَمِيَ الْبَصَرُ / *Kazâ geldiği zaman göz görmez olur*.'[5] diye vârid olmuştur. Kazâ geldiği zaman Allah kulunu gaflete düşürür,

---

1 en-Nahl, 16/127.
2 Buhârî, "Vudû", 75; "Deavât", 6; Müslim, "Zikr", 56-58; Ebû Dâvûd, "Edeb", 98.
3 el-Bakara, 2/131.
4 el-Ahkâf, 46/9.
5 Beyhakî, *Şuabü'l-Îmân*, I, 404, ("Kazâ" yerine "kader" lafzıyla).

peygamberliği de velîliği de ona fayda vermez. Çünkü her kazâ olunan şey (makzî) mutlaka olur."

Sonra Hüdâyî'nin Türkçe ilâhilerinden birindeki şu sözünü okudu:

Ya nice etsin ibn Âdem yazılan hod başa gelir[1]

Dedi ki: "Basîret ve şühûd ehli, O'nun tutup yakalamasının ve gücünün kemâlini bildikleri için kazâ meydanında sonbahardaki yapraklar gibi O'ndan korkup titrerler. Gaflet ehline gelince, onların cemâl sûretinde olan celâli müşâhede etmeye güçleri yoktur."

Bugün -ki 1101 yılının Recep ayının ikinci günüdür (11 Nisan 1690)- Hz. Şeyh küçük kızı Seyyide Hanîfe ile ilgili bir huccet yazması için Kostantiniyye'de bulunan Ahî Çelebi Mahkemesi nâibi tarafından bir kâtip çağırdı. Hz. Şeyh o kızını tâbilerinden Hacı Sâlih ile evlendirmişti. Sonra gerdeğe girmeden ondan büyük bir suç sâdır oldu. Hz. Şeyh ondan kızını boşamasını istedi. O ise gizlendi ve bunu yapmadı. Hz. Şeyh'in Kostantiniyye'de oturan halifesi Şeyh Abdullah -ki halifelerinin en âlim ve en zâhidlerindendir-, keza Hz. Şeyh'in büyük oğlu şu şekilde şahitlik yaptılar: "Hacı Sâlih'ten birkaç gün önce nikâhı yenilemeyi îcab ettiren bir iş sâdır oldu. **[294[a]]** Nikâhın yenilenmesi için müracaat ettik. Fakat mâniler hasebiyle bu gerçekleşmedi. İş şimdiye kadar olduğu hâl üzere kaldı. Onun gizlenmesinin zararı yok. Çünkü zevcesi zaten daha önceden boşanmıştır."

Kâtip geldi. Hz. Şeyh bu iddiayı ileri sürdü. İki şahit de bu konuda şahitlikte bulundular. Böylece ihbar hucceti yazıldı. Şeyh Abdullah'a, "İhbar için olan bu huccetin faydası nedir?" diye sordum. Şöyle dedi: "Bunun üç faydası var: Birincisi, bunda Hacı Sâlih'in 'Benden nikâhı yenilemeyi gerektirecek bir şey sâdır oldu.' şeklindeki sözünü kayıt altına almak vardır. İkincisi, böylece Hz. Şeyh'in kızının başkasıyla evlenmesi helâl olur. Üçüncüsü, bunda hasmın kalbine korku salmak vardır."

Ben derim ki: Hz. Şeyh zikredilen kızı hakkında ihtimam göstermiştir. Hatta ömrünün sonunda Kıbrıs adasına sürgüne gönderildiğinde oradan

---

1 Mehmed Gülşen, *Külliyyât-ı Hz. Hüdâyî*, s. 68 ("İbn" kelimesi yerine "benî" kelimesi geçmektedir).

bir mektup göndermiştir. O mektupta bu kızın mezkûr hacıya nikâhlanmasına rızâsı olmadığını, öyle ki kim bunu yaparsa kıyâmet gününde elinin onun yakasında olacağını ifade etmiştir.[1]

Hz. Şeyh, "Cismanî bir hastalığın var mı?" diye sordu. Ben de "Evet" dedim. Dedi ki: "Tam sıhhat kişiyi tabiat ve nefis mertebesine düşürür. Ben de ayak varisi ile müptelâyım."

Dedi ki: "Kul kuldur, onda rubûbiyyetten bir karışma yoktur. Rab da Rabdır, O'nda kulluktan bir karışma yoktur. Ekmel olan kâmil ikisini tam olarak birbirinden ayıran ve mertebeleri birbirine karıştırmayandır. Bu yüzden ekmel olan kimse, sûreten âcizlerin en âcizi oldu. Onun basîreti ve rûhâniyyeti yüceliğin sonunda olduğu gibi aynı şekilde cismaniyyeti de aşağılığın sonundadır. **[294[b]]** Yaratılmışlar içerisinde o kendisinden daha aşağı ve daha âciz bir kimse bilmez. Kâmil feyiz şeriat ve edebe bağlılığı ortaya çıkarır. Onun sahibi ibadetten öyle tam bir lezzet alır ki lezzetlerden hiçbiri ona benzemez."

Sonra feyze bir misal getirdi ve şöyle dedi: "Tıpkı çiftçinin yağmurun ne zaman ineceğini bilmediği hâlde toprağı sürüp dinlenmeye bırakması (nadas) gerektiği gibi aynı şekilde mücâhede sahibinin de feyzin ne zaman ineceğini bilmediği hâlde amellere ve ahlâka sarılması gerekir. İndiği zaman ise tam yerine ulaşır. Tecellî vardır bölünemeyen bir anda (ân-ı gayr-i münkasim) olur, fakat nihâyetsiz ilimler verir. Bir günde, bir haftada, bir ayda ve daha fazla sürede olan tecellî vardır. Yani bu süre uzar. Bütün bunlar kulun elinde değildir. Sûrî/zâhir yağmurda gök gürültüsü ve şimşek olduğu gibi aynı şekilde mânevî feyizde de ona benzer şeyler vardır."

"Tecellînin türleri vardır: Bazen ilâhî nüshanın sırları keşfolunur. Bazen âfâkî nüshanın sırları keşfolunur. Bazen enfüsî nüshanın sırları keşfolunur. Bazen hakkında 'Kur'ân-ı lafzî' denilen lafzî-yazılan nüshanın sırları keşfolunur. Bunlar dört mushaftır ki bunların gayesi dördüncüsüdür. Bu yüzden kâmillerin ömürlerinin sonunda ancak Kur'an ile meşgul olduklarını

---

1 *Tamâmü'l-Feyz*'in bir nüshasında (Topkapı Sarayı Müzesi Ktp., Revan Köşkü, nr. 497, vr. 222[a]) kenardaki ek bilgiye göre Osman Fazlı Efendi'nin vefatından bir yıl sonra Hacı Sâlih, Hanife'yi zifâfa girmeden boşamış ve İsmâil Hakkı Bursevî de şeyhinin vasiyetine uygun olarak 1104/1692'te bu kızla evlenmiştir.

görürsün. Kur'an'dan başka onların feyzinin ve ilimlerinin kaynağı olmaya uygun bir şey yoktur."

Sonra şöyle dedi: "Allah bu babda bana kâmil bir iman vermiştir. Öyle ki mele-i a'lâ ve esfel, hilâfı üzerinde ittifak etseler -Allah tarafından sâbit kılınmaya devam edildiği müddetçe- kalbim kaymaz." Sonra Allah Teâlâ'nın ﴿رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا﴾ "Rabbimiz, bizi hidâyete erdirdikten sonra kalplerimizi eğriltme."[1] sözünü okudu.

[295ᵃ] Dedi ki: "Şeyhim sakin, edebli bir kimseydi. Bu zamandaki boş iddia sahiplerinin ağzından dökülen şeyleri ağzına almazdı. Benim nezdimde makbûl olan da odur."

Hz. Şeyh dedi ki: "Bazı insanlar benden hârikulâde şeyler talep ediyor. Benim ilmî-bâtınî kerametlerden başka bir kerametim yok. Havâstan bazılarına kerametin iki türü de verilir. Fakat makbûl olan bâtın ve ilâh ile ilgili olandır, zâhir ve kevn ile ilgili olan değil. Kim bana mürid olmak istiyorsa beni bu mertebede kabul etsin. Hârikulâde şeyler ve keşfler isteyen başkasından istesin. Çünkü ben şeyh değilim." Sonra Allah Teâlâ'nın ﴿وَمَا أَدْرِي مَا يُفْعَلُ بِي وَلَا بِكُمْ﴾ "Bana ve size ne yapılacağını bilmiyorum."[2] sözünü okudu ve şöyle dedi: "Ben Allah'ın dilemesi hâriç kevn ile ilgili şeyleri bilmiyorum. Ben bu hususta diğer insanlar gibiyim."

Hz. Şeyh dedi ki: "Baba ile oğul arasında bir tür benzerlik olsa da sûret cihetinden oğul babanın aynısı olmadığı gibi, aralarında bir tür benzerlik olsa da çoğu zaman mürid ve mürşid meşrepte birleşmezler. Her şahsa ancak hâli ve ezelî istidadı kadar verilir. Mürşid arada vâsıtadır. Ona düşen müridi kabul ettiği kadar terbiye etmektir."

Hz. Şeyh dedi ki: "Huzur ile huzuru elde etmeye çalışmak (istihzâr) arasında fark vardır. Huzur nihâyet ehli için, istihzâr bidâyet ehli içindir. Çünkü ilk grup için asla unutma yoktur. En büyük cem'iyyet[3] onlara aittir. İkinci grup ise kendilerine nisyân ârız olduğunda huzuru elde etmeye çalışırlar. Mutlak olarak huzurun alâmeti, yaratılmışlardan ve

---

1 Âl-i İmrân, 3/8.
2 el-Ahkâf, 46/9.
3 İnsanın zihnen ve rûhen yalnız Allah ile meşgul olması, yalnız Allah ile olması.

kevnden Hak ve ilâh tarafına cezbolunmaktır. **[295[b]]** Onun doğruluğunu ortaya koyan şey ise kâmil ubûdiyyete bağlı olmaktır. İbâdeti olmayan kimse kâmil/tam nisyandadır. Onun hiç huzuru yoktur. Onun için kötü hâtime/son vardır ki o gayr düşüncesidir ve onunla beraber ruhun çıkmasıdır. İbâdeti eksik olan kimse eksik huzur hâlindedir. Onun ehli de tehlike üzeredir. Zorlanmadan kâmil ibadeti olan kimsenin tam huzuru vardır. Nasıl huzuru olmasın ki! Bâtınî huzur ona zâhirdeki bu amellere ve ahlâka sarılma imkânı vermektedir." Sonra da can boğazdan çıkana kadar kulluğu tavsiye etti.

Hz. Şeyh 1101 yılı Receb ayının (Nisan 1690) ilk Cuma gecesi bana Regâib namazında imam olmamı emretti. Akşam namazını kıldığımız zaman halifelerden ve başkalarından hazır bulunanlara hitâben, "Kırâat konusunda ne diyorsunuz?" diye sordu. Ben bazı zayıf kimselerin yükünü hafifletmek için "Birinci rekâtta Fâtiha ve Kadr sûresini bir defa, ikinci rekâtta İhlâs sûresini bir defa okuyalım. On iki rekât tamamlanana kadar böyle devam edelim." dedim. Halifelerinden biri Hz. Şeyh'e hitâben, "Sizin kaleminizle her rekâtta Kadr sûresini üç defa, İhlâs sûresini on iki defa yazdığınızı gördüm." dedi. Hz. Şeyh, "Bu konuda farklı görüşler var. Fakat biz evlâ ve en güçlü olanı seçelim ki o azîmet ve takvâdır." dedi ve kendi yazdığını emretti. Bazıları, "Adakta bulunmak gerekir mi?" diye sordu. Hz. Şeyh, "Hayır, o avamı susturmak içindir. Fakat adakta bulunmakta bir beis yoktur. Hangi şekilde isterseniz öyle kılın." dedi. Ben de bu şekilde imam olarak Hz. Şeyh'in evinde halifelerden ve diğer hazır bulunanlardan bana uyanlara namaz kıldırdım. **[296[a]]** Namaz ve dua tamam olunca Hz. Şeyh, "Allah Teâlâ kabul etsin." dedi. Kul Camii'ndeki[1] vekiline de bu namazı orada kıldırmasını tavsiye etti.

Sonra Hz. Şeyh, "Yatsıdan sonra bize tesbih namazı kıldır." dedi. Ben de "Tamam" dedim ve beraber kıldık. Allah Teâlâ'ya hamd olsun. Bu gecenin mağfiret ve rahmet gecesi olduğu konusunda ümidimiz tamdır. Çünkü

---

1 Fâtih devri ulemâsı ve devlet ricâlinden Manisalı Mehmed Paşa (ö. 1495) tarafından yaptırılan ve kendi adıyla anılan bu cami Fatih Atpazarı'nda bulunmaktadır. Osmanlı döneminde geceleri şehrin çeşitli yerlerinde nöbet tutan on iki yeniçeri çorbacısı görevlerine dağılmadan önce akşam namazlarını topluca burada kıldıkları için cami Kul Camii adıyla da anılagelmiştir. Bk. M. Baha Tanman, "Atpazarî Tekkesi", *DİA*, İstanbul 1991, IV, 85.

biz Hz. Şeyh'in hazır olmasının bereketiyle bedenlerde hafiflik, ruhlarda teveccüh, kalplerde rikkat ve günahların affı konusunda ümitvar olduk.

Bilesin ki regâib, berat ve kadir namazlarını şimdiye kadar ulemâ-i kiram ve meşâyih-ı izâm kılmışlardır. İmam Gazzâlî bu namazların müstehab olduğuna hükmetmiştir. Sultanlar, zamanlarındaki âlimler icmâ ettikten sonra vakıflarının fermanlarında (menşûr) bu namazları camilerinin imamlarının kıldırmasını emretmişlerdir. *Ümmet ise dalâlet üzere birleşmez.*[1] "مَا رَآهُ الْمُسْلِمُوْنَ حَسَناً فَهُوَ عِنْدَ اللهِ حَسَنٌ / *Müslümanların güzel gördüğü şey Allah katında da güzeldir*."[2] İnkâr ehlinin vehme dayanan sözleri seni aldatmasın. Çünkü onlar her asırda kendi tamburlarına bir nağme ekliyorlar. Davulun sesi her ne kadar uzağa ulaşıyorsa da içi oyuk ve boştur.

Hz. Şeyh dedi ki: "Semâ'ın aslı haktır. Fakat bu vakit semâ' vakti değildir."

Dedi ki: "Keşke Mehmed Birgivî'nin *et-Tarîkatü'l-Muhammediyye*'sine bir şerh yazsan." Sonra da "Bu zamanda gerek yok. Çünkü yazanlar yazmış. Hak, ehline âşikârdır." dedi.

Dedi ki: "Hak ehli **[296^{b}]** bâtılı görmez. Dünya hakikat ehli nezdinde hakikat makamında değil itibar (farz etme) makamında kalır."

Hz. Şeyh mahallesindeki fakir bir kadına birkaç dirhem gönderdi ve şöyle dedi: "Bu gece benim gönlüme bu düştü. Bu rızık ummadığı taraftan ona ait bir rızıktır ki helâl ve temizdir."

Bu sabah -ki pazartesi sabahıdır- rüyamda sanki terâvih namazını büyük bir köprünün başındaki büyük bir camide kıldığımı gördüm. Hz. Şeyh camiden çıktı, ben de onu takip ettim. Köprüyü geçmeye başladığımızda bana yöneldi ve "Senden bana hizmetinin evliyanın peygamberlere hizmeti gibi olmasını istiyorum." dedi. Ben hangi hizmetin daha meşakkatli olduğunu düşündüm. Onun Hz. Şeyh'e uymak olduğunu gördüm. Çünkü Şeyh'in âdeti terâvih namazını o camide kılmak, sonra teheccüd namazını kılana kadar geceyi o camide ihyâ etmek, sonra da köprüyü

---

1 Bk. Tirmizî, "Fiten", 7.
2 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 379.

geçerek kendisinin oturduğu büyük beldeye gitmekti. O belde köprünün diğer başındaydı. Namaz, gece ibadeti, sonra köprüden geçerek o beldeye gitme konusunda Hz. Şeyh'i takip etmeye azmettim. Köprünün sonu yaklaşıp ötesindeki belde görününce uyandım. Bu rüyadaki -peygamberlerin ve velîlerin tamamının âdeti olan- tâbi olma müjdesinden dolayı Allah'a hamdolsun.

Hz. Şeyh dedi ki: 'مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ / *Nefsini tanıyan elbette Rabbini tanımıştır*.'[1] [sözü] suûddur. Tersi olarak 'مَنْ عَرَفَ رَبَّهُ فَقَدْ عَرَفَ نَفْسَهُ / Rabbini tanıyan nefsini tanımıştır.' sözümüz ise nüzûldür. Birincisi fenâ hâline, **[297ª]** ikincisi bekâ hâline işarettir."

Hz. Şeyh dedi ki: "Müridin şeyhinin kızıyla evlenmesi şeriat ve tarikat bakımından câiz olur. Ama boşadığı veya kendisi vefat edip geride bıraktığı eşini nikâhlamaya her ne kadar şer'î bakımdan izin var ise de tarikat bakımından izin yoktur. Bu şekilde nikâh yapan kimse, o nikâhtan dünyada da âhirette de asla bereket bulamaz. Kişinin mesleğindeki hocası da böyledir. Çünkü hoca ve şeyh mânevî babadır. Allah Teâlâ ﴿وَأَزْوَاجُهُ أُمَّهَاتُهُمْ﴾ 'Onun eşleri de mü'minlerin anneleridir.'[2] buyurmuştur."

Hz. Şeyh-i Ekber (kuddise sırruhu'l-athar) *Mevâkıu'n-Nücûm*'un sonlarında şöyle der: "Şeyhlere hürmet göstermek zaruridir. Elbiselerini giymemek, yerlerine oturmamak, müridin şeyhinin boşadığı veya vefat edip geride bıraktığı eşiyle evlenmemesi, yüzlerine karşı söz söylememesi, söylediklerini yerine getirmekte acele etmesi onlara hürmettendir. Onların saygı gösterdiğine saygı göstermek de onlara hürmettendir. Şeyhinin saygı gösterdiği kimseye saygı göster. Eğer onu senin önüne geçirdiyse ona öğrenci ol. Eğer sen ondan daha bilgili isen, şeyh senin maslahatına olacak şeyi senden daha iyi bilir. O kişi de noksanlık görmen, şeyhin onu senin önüne geçirmesinden ve kendisine yaklaştırmasından perdelemesin."

Hz. Şeyh dedi ki: "Ey İsmâil, sen kurbansın. Kurbanın mutlaka teslim olması gerekir. Bizde ise teslimiyetin hakikati yok. Fakat ölene kadar çalışacağız. Yolda ölen vuslata ermiş demektir."

---

1 Bk. Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, II, 3١2 (2532).
2 el-Ahzâb, 33/6.

Hz. Şeyh dedi ki: "Bu kapıda şeyh var, hâdim var. Şeyhin hakkı terbiyedir. Hâdimin işi ise sadâkatle ve samimiyetle hizmettir."

Sonra şöyle dedi: "Şeyhim bir defasında **[297[b]]** müridlerden birini bağa göndermek istedi. Her biri hizmetten hoşlanmadığı için gizlendi. Ben odamdan çıktım ve 'Beni gönderiniz.' dedim. Şeyhim, 'Emîr efendi, senin dersin vardır, vaktin zâyi olur.' dedi. Ben de 'Bugün bütün ilimlerin bana keşfolacağını bilsem, yine de sizin hizmetinizi tercih ederim.' dedim. Bunun üzerine sevindi, bana dua etti ve o hizmetini bana gördürdü. Bu samimiyet ve sadakat karşılığında olanlar oldu."

Dedi ki: "Rızâ öyle bir şeydir ki onu ancak rızânın semerelerini elde eden kimse idrak edebilir."

Sonra dedi ki: "Daha önce hâdim olan Mehmed Dede'den nâhoş bir şey gördüm ve o bütünüyle kalbimden/gözümden düştü. Bu da onun zillete düşmesine sebep oldu." Ben derim ki: "Mehmed Dede önceleri güvenilir bir kimseydi. Hz. Şeyh gazâya gittiği zaman onu yanında götürdü. Sofya'ya ulaştıkları zaman Mehmed Dede tamaha kapıldı ve bir gece Hz. Şeyh'in kesesinden paraları çalmaya başladı." Hz. Şeyh dedi ki: "Ben onun farkına vardım. O ise benim uyuduğumu zannediyordu. Derken elini tuttum. Bunun üzerine utandı." Sonra şeyhten ayrıldı ve durumu değişti. Şöyle ki: Emirlerden birinin kızı esir düşmüştü. Mehmed Dede şeyhin hizmetinde iken eğer Allah kızını esaretten kurtaracak olursa kendisiyle evlendirmeyi vaad etmişti. Derken Allah kızı kurtardı. Emir de sözünü yerine getirdi. Fakat gerdeğe girmeden kız öldü. Mehmed Dede gidip bir köye yerleşti. Dîni ve dünyası değişti. Bu durumdan Allah'a sığınırız. Bunun benzerleri önce de görülmüştür.

Hz. Şeyh dedi ki: "Bir kitapta Hz. Şît'in (as) bir kere hastalandığını, **[298[a]]** Allah'ın da ona cennet yiyeceklerinden bir tabakla bir hûri gönderdiğini, onu kendisiyle evlendirdiğini, ondan bir çocuğu olduğunu, Arapların hepsinin aslının ondan meydana geldiğini görmüştüm."

Ben, "İnsanlar ve cinler arasında olduğu gibi bu yaratılışta dünya ehli ile cennet ehli arasında izdivaç olur mu?" diye sordum. O da "Evet" dedi.

Ben derim ki: "Melekler, hûriler ve cinler latîf ruhlardır. Onlarla kesîf olanlar arasında bir tür uzaklık vardır. İnsan, cin ve hûriler arasında evlilik olması muhtemelen bu yaratılışın örtülerine büründükten sonradır. Nitekim Hârût ve Mârût isimli iki meleğin hüküm vermeleri de bu şekilde olmuştur.

Âdem'in (as) cennette Havvâ ile beraber olduğu, Kâbil'in de cennette doğduğu şeklindeki görüşe gelince bana göre doğru değildir. Ancak bu cennet -tahkik ehlinin görüşü olduğu üzere- yeryüzündeki bir cennet şeklinde yorumlanırsa o başka. Çünkü çocuklar yeryüzüne indikten ve cennet hayatında mümkün olmayan, mâlum hâmilelikten sonra meydana gelmişlerdir. Havvâ'nın yeryüzüne inmeden önce cinsel ilişkinin ne olduğunu bilmemesi de buna delâlet eder. Nitekim Hatîb'in *Ravza*'sında böyle geçmektedir.

Hz. Şeyh, halifesi Şeyh Hüseyin el-İzmidî'den kendi huzurunda büyük oğlu Seyyid Mehmed el-Cûdî'ye Farsça okutmasını istedi. O duraksadı, buna cesaret edemedi ve nüshanın karışık olduğunu iddia etti. Aramızda geçen konuşmalardan sonra şeyh tebessüm ederek "Siz bizi yüksündünüz." dedi. Mezkûr Seyyid, *Pend-i Attâr*'ı okuyordu. Bozuk olan nüshayı düzgün olanla veya *Pend-i Attâr*'ı *Bostân* veya *Gülistân*'la ya da başkasıyla değiştirmişlerdi. **[298b]** Biri dedi ki: "*Pend-i Attâr*'da uğur ve bereket vardır. Hz. Şeyh Ferîdüddin Attâr'ın (ks) Farsçaya kendi kitabı ile başlayan kimsenin bu lisana ârif olması için dua ettiği herkes tarafından söylenir." Bunun üzerine Hz. Şeyh "Peh peh!" dedi ve kalkıp hareme doğru gitti.

Hz. Şeyh dedi ki: "Bazı insanlar heybetin eline düşmüştür ve onu korku (havf) kaplamıştır. Bazısı üns'ün eline düşmüştür ve ona ümit (recâ) hâkim olmuştur. Îtidâl ise kişinin korku ile ümit arasında olmasıdır. Fakat Allah dilediğini yapar."

Dervişlerden biri Mekke-i Mükerreme'ye gitmek için izin istedi. Onun doğru yolda olması için dua etti ve ona şöyle dedi: "Yola çıkarken, ﴿رَبِّ أَدْخِلْنِي مُدْخَلَ صِدْقٍ وَأَخْرِجْنِي مُخْرَجَ صِدْقٍ وَاجْعَلْ لِي مِنْ لَدُنْكَ سُلْطَانًا نَصِيرًا﴾ 'Rabbim! Gireceğim yere doğrulukla girmemi sağla; çıkacağım

yerden de doğrulukla çıkmamı sağla.'[1] de. Bir yere indiğin zaman da ﴿رَبِّ أَنْزِلْنِي مُنْزَلًا مُبَارَكًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ﴾ 'Rabbim! Beni mübârek bir yere indir. Sen, indirenlerin en hayırlısısın.'[2] de. Her merhalede buna devam et."

Sonra örnek vererek şöyle dedi: "Sûrî tecerrüd ehli, ayaklarını bulaştırmadan ağzıyla yalayan, böylece kurtulan sinek gibidir. Ayaklarını bulaştırdığı zaman uçamaz. Tecerrüd ehli, sinek gibi istediği yere uçar."

Dedi ki: "Terziye 'göç' demişler, iğnesini başına koymuş ve göçmüş. Elbisesinin yakası olmayıp da onu bedeni üzerine atan kimseye 'elbiseni çıkar' denilse bu ona ağır gelmez. Çünkü ona başkası/yabancı gibi tutunmuştur."

Dedi ki: "Sûrî tecerrüd, mânevî tecerrüdün dayanağıdır. 'Mânevî tecerrüd olduğu zaman sûrî taalluk zarar vermez.' demelerine gelince, **[299[a]]** bu söz bir yönden sakattır."

Sonra şöyle dedi: "Sen denizin ötesinden olduğun için hidâyet ehlindensin. Biz ise burada olduğumuz için hayret ehlindeniz. Bize korku galiptir. Çünkü şimdi bu belde tehlike mahallidir."

Ben derim ki: "Bu söz ondan makam dolayısıyla sâdır oldu. Yoksa onun Allah dışında hiçbir şeyden korkusu yoktur."

Hz. Şeyh ikindi namazından sonra büyük oğlu Seyyid Mehmed el-Cûdî'ye hitâben şöyle dedi: "Baba asıl/kök, oğul ise fer'/daldır. Baba fert, oğul çoğuldur. Baba Allah'ın elinin mazharı, oğullar ise ellerin mazharlarıdır. Birbirini desteklemek ve bir araya gelmek bakımından her ne kadar [oğulların] elleri çok güçlü olsa da gücü yine [babanın] elinden alır. Tıpkı ağacın köküne göre dalları gibi. Nitekim Allah Teâlâ ﴿يَدُ اللّٰهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ﴾ 'Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir.'[3] buyurmuştur. Şu hâlde babadan korkun. Çünkü oğullara nisbetle idare etme, çekip çevirme, ret ve kabul onun elindedir, onların ellerinde değil." Ben derim ki: "Bu sözler her ne kadar latifeleşmek için söylenmiş olsa da mânanın son noktasındadır."

1 el-İsrâ, 17/80.
2 el-Mü'minûn, 23/29.
3 el-Feth, 48/10.

Hz. Şeyh dedi ki: “Dünya naz yurdudur, yani Allah Teâlâ tarafından. Niyaz yurdudur, yani senin tarafından. Cennet naz yurdudur, naz sana aittir. Allah Teâlâ'dan ise niyaz; yani nimet verme, ihsanda bulunma ve senin tarafına yönelme vardır.” Farsça olarak “nâz ü niyâz” dedi.

Hz. Şeyh dedi ki: “Muteber kitaplardan birinde gördüm ki gazâ farzdır, hac da farzdır. İkisi bir araya geldiği zaman birincisi tercih edilir.” **[299b]** Sonra Allah Teâlâ'nın ﴿وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً﴾ “Müşrikler sizinle topyekün savaştıkları gibi siz de onlarla topyekün savaşın.”[1] sözünü okudu.

Hz. Şeyh dedi ki: “Peygamberlerin (aleyhimü's-selâm) zillet ve iftikârı başkalarından daha fazladır. Onlar bu konuda mazharların en kâmil olanlarıdır. Onlardan daha âcizi ve daha güçlüsü yoktur. Onların Allah'tan korkuları başkalarından daha fazladır.” Sonra Allah Teâlâ'nın ﴿فَلَا تَخْشَوُا النَّاسَ وَاخْشَوْنِ﴾ “O hâlde insanlardan korkmayın, benden korkun.”[2] sözünü okudu ve şöyle dedi: “Allah'ın insanlardan korkmayı yasaklaması, ancak onların sûretler ve şekiller olmaları sebebiyledir. Sûretlerden korkmak gerekmez. Allah sübhânehûya gelince O, bu sûretleri hareket ettirendir. İşte O'ndan korkmak gerekir. Çünkü O, istediği zaman belâyı bir zerre ve sinek cihetinden de ulaştırır. O, dilediğini yapmaya kâdirdir.”

Hz. Şeyh dedi ki: “Kulun duası ancak kulluğunu, zilletini, muhtaçlığını ızhâr etmek, Melik ve Gaffâr olan Allah'ın emrine uymak içindir. Yoksa Allah'ın hükümlerini bırakıp başka bir hüküm için ve O'nun işlerinden bir işe müdâhale etmek maksadıyla değildir. Çünkü Allah'ın ﴿لاَ مُعَقِّبَ لِحُكْمِهِ﴾ ‘Hükmünü bozacak kimse yoktur.’[3] ve ﴿يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ﴾ ‘O, dilediğini yapar.’[4]

Hz. Şeyh, halifesi Şeyh Hüseyin el-İzmidî'ye hitâben şöyle dedi: “Lisan şeriattır, gönül ise hakikattir. Şeriat mertebesinde zâhire bakılır. Belde halkından kim Allah'ı sevdiğini ve Rasûlü'nü sevdiğini iddia ederse ve şehâdet kelimelerini dili ile ifade ederse, seni sevse de sevmese de sen ona icâbet et.

1 et-Tevbe, 9/36.
2 el-Mâide, 5/44.
3 er-Ra'd, 13/41.
4 el-Bakara, 2/253; el-Hac, 22/14.

Kim de Allah'ı ve Rasûlü'nü sevmez, bilakis onlara buğzederse, sana buğzetse de etmese de sen ona buğzet. Birincisi Allah için sevmektir. İkincisi Allah için buğzetmektir. Seni sevdiği için icâbet ettiğin kimseyi, Allah için değil nefsin için sevmiş olursun. **[300[a]]** Sana buğzettiği için buğzettiğin kimseye Allah için değil nefsin için buğzetmiş olursun. Bunların ikisi de yerilmiştir. Çünkü Allah Teâlâ ﴿أَلَا لِلّٰهِ الدِّينُ الْخَالِصُ﴾ 'İyi bilin ki hâlis din yalnız Allah'ındır.'[1] buyuruyor. Hâlis olan ilk ikisi, karışık olan ise son ikisidir." Sonra hâlis, muhlis ve muhlası birbirinden ayırdı ve birincisini tercih etti. Çünkü kökü üç harften oluşmasına (sülâsî) nazaran hâlis aslîdir. Mücerred mezîde takdîm olunur ki mezîd olan muhlis ve muhlastır.

Sonra dedi ki: "Hakikatin sabîleri, hünsâ gibidir. Onun ise hem erkekliği hem de dişiliği vardır. Lâyık olan, kişinin hünsâlardan ve kadınlardan değil erlerden olmasıdır." Sonra Allah Teâlâ'nın ﴿وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْأُنْثَى﴾ "Erkek, kız gibi değildir."[2] sözünü ve ﴿اَلرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ﴾ "Erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudurlar."[3] sözünü ve ﴿لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا اكْتَسَبُوا وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِمَّا اكْتَسَبْنَ﴾ "Erkeklerin de kazandıklarından nasipleri var, kadınların da kazandıklarından nasipleri var."[4] sözünü okudu. Hz. Şeyh uzun uzun konuştuktan sonra dedi ki: "Bu sözler, namazdan selâm verdiğim vakit gönlüme düştü." Bu fakiri kastederek "Onları sana da söyleyeyim istedim. Sonra da yönümü Şeyh Hüseyin'e çevirdim." dedi.

Ben derim ki: Çünkü Şeyh Hüseyin, beldesi İzmit'in halkından şikâyetçi, rahatsız ve nefret eder hâlde idi. Hz. Şeyh bu sözlerle onu terbiye etmeyi murad etti ve ona hitap etti.

Şeyh Hüseyin'in tâbilerinden biri kendisinin önemli bir maslahatı için Edirne şehrine gitmişti, bu yüzden kaygılı idi. Hz. Şeyh sözlerini bitirdiğinde maslahatın tamamlanmış olduğuna dair müjdeci ve kâğıt ulaştı. Hz. Şeyh ve hazır bulunanlar sevindiler. Hüseyin Efendi'ye şu âyetleri okuttu: ﴿هَذَا مِنْ فَضْلِ رَبِّي لِيَبْلُوَنِي أَأَشْكُرُ أَمْ أَكْفُرُ وَمَنْ شَكَرَ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ **[300[b]]** وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ رَبِّي غَنِيٌّ كَرِيمٌ﴾ "Bu, şükür mü yoksa nankörlük mü edeceğim

---

1 ez-Zümer, 39/3.
2 Âl-i İmrân, 3/36.
3 en-Nisâ, 4/34.
4 en-Nisâ, 4/32.

diye beni denemek için, Rabbimin bana bir lutfudur. Kim şükrederse ancak kendisi için şükretmiş olur. Kim de nankörlük ederse, Rabbimin hiçbir şeye ihtiyacı yoktur, cömerttir.”[1] ve ﴿قُلْ بِفَضْلِ اللّٰهِ وَبِرَحْمَتِهِ فَبِذٰلِكَ فَلْيَفْرَحُوا هُوَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ﴾ “De ki: Ancak Allah’ın lutfu ve rahmetiyle, işte bunlarla sevinsinler. Bu, onların toplayıp yığdıklarından daha hayırlıdır.”[2]

Dedi ki: “Maslahatın tamam oldu. Onun için tasalanmasan senin için daha hayırlı idi. Çünkü iş Allah’ın elindedir. Kişinin tedbîri hiçbir fayda vermez. Senin zor saydığın Allah Teâlâ’ya nisbetle kolaydır. Bilakis zorluk ve kolaylık kula nisbetledir. Kula lâzım olan, işi Allah Teâlâ’ya havâle etmektir. Kendisini cehenneme bile soksa bunu nimet sayması gerekir. Çünkü bu, başkasının yapmasıyla değil kendisini imtihan eden Allah’ın yapmasıyladır.”

Hz. Şeyh, Allah Teâlâ’nın ﴿فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ﴾ “Erkeğe iki kadının hissesi kadar (pay) vardır.”[3] sözü hakkında şöyle dedi: “Şeriat mertebesinde mal cihetinden erkeğe iki kadının payı kadar verildiği gibi hakikat mertebesinde de ilim cihetinden aynı şekildedir. Çünkü hakiki er, zâhir ve bâtın ilmine vâris olan hakikat ehlidir. Hakiki kadın ise sadece zâhir ilmine vâris olan şeriat ehlidir. Hakikaten er olanlar birincilerdir. İsterse onlar Meryem, Âsiye, Fâtıma, Hatîce (r. anhünne) gibi kadın sûretinde olsunlar. Allah Teâlâ’nın ﴿وَكَانَتْ مِنَ الْقَانِتِينَ﴾ ‘O gönülden itaat edenlerdendi.’[4] sözünü görmez misin? Çünkü Meryem’in ricâl/erler mertebesine ulaştığına işaret olmak üzere ‘مِنَ الْقَانِتَاتِ / gönülden itaat eden kadınlardandı.’ buyurmadı.”

Sonra şöyle dedi: “Allah bazı evliyaya bazı peygamberlere açmadığı ledün ilmini açar. Fakat bundan velînin nebîden üstün olması lâzım gelmez. Çünkü onun kemâli bütün yönlerden değil sadece bir yöndendir. **[301[a]]** Bu da onun üstün olmasını gerektirmez.” Sonra söz dönüp dolaşıp Âişe’ye (r.anhâ) ve Şeyh-i Ekber’in onun ve diğer ashâbın (r. anhüm) hakkındaki sözüne geldi. Dedi ki: “Şeyh’e peygamberler veya velîler olsun herkes hakkında söz söylemeye izin verilmiştir. Başkası için bu izin yoktur.”

Hz. Şeyh dedi ki: “Dünya âlemi âhiret âlemine nisbetle hayaldir. O da emir âlemine nisbetle hayaldir. Dünyada uyanıklık (yakaza) nisbîdir.

1 en-Neml, 27/40.
2 Yûnus, 10/58.
3 en-Nisâ, 4/176.
4 et-Tahrîm, 66/12.

Âhirette de aynı şekildedir. Hakiki uyanıklık (yakaza) bunun ötesindedir. Âhiret âlemi için uyanıklık (yakaza) âlemi denilmesi ancak onun ebed âlemine nâzır ve ruhların bekâsı gibi bâki olması bakımındandır. Aksi hâlde kişi cennette de olsa imkân/mümkinlik ortadan kalkmaz."

Hz. Şeyh dedi ki: "Allah Teâlâ'nın eşi ve benzeri yoktur. Çünkü O, bir tek ayn ve bir şeydir. A'yânın ve eşyânın ise vücûdu/varlığı yoktur. Aynlar taayyünât bakımından birbirine zıt olsa da müteayyin/taayyün eden ile taayyün arasında zıtlık yoktur. Tıpkı birbirine zıt vasıfları olan mevsûf gibi. Fakat onlarla mevsûf arasında zıtlık yoktur. Varlıkta Allah Teâlâ'dan başkası olmadığına göre nasıl onun benzeri ve dengi bulunabilir?" Sonra Allah Teâlâ'nın ﴿أَلَا إِنَّهُمْ فِي مِرْيَةٍ مِنْ لِقَاءِ رَبِّهِمْ﴾ "İyi bilin ki, onlar Rablerine kavuşma konusunda şüphe içindedirler."[1] sözünü okudu. Yani taayyünün müteayyinle/taayyün edenle buluşmasından şüphe içindedirler ve bundan gafildirler. ﴿وَاللّٰهُ مِنْ وَرَائِهِمْ مُحِيطٌ﴾ "Allah onları arkalarından kuşatmıştır."[2] Çünkü mevcûdâtın sûretleri başkalarının taayyünâtı değil Allah Teâlâ'nın taayyünâtıdır. Allah Teâlâ'dan yakaza (uyanıklık), şühûd ve vahdet-i vücûdun ma'rifetine ulaşmayı diliyoruz.

[301[b]] Ben derim ki: Bu mâna daha önce bana keşfolunmuştu. Onun sayesinde "Allah külliyyâtı bilir, cüz'iyyâtı bilmez." diyen kimsenin sözünün bâtıl olduğunu bildim. Çünkü farklı eserlerin hepsi taayyünâta dayanır. Onlar müteayyine/taayyün edene kavuşur ki o hakiki fâildir. Göklerde ve yerde Allah Teâlâ'nın ilmi ve ihâtası dairesinden zerre ağırlığınca bir şey gizli kalmaz. Allah zâtını bildiği gibi aynı şekilde mutlak olarak mevcûdâtın sûretlerinde tecellî eden sıfatlarını da bilir. Her zaman onlardan sâdır olan fiillerini de bilir. O her gün/an bir iştedir.[3] Bu, akıl ve burhân ile idrak edilecek bir şey değil mânevî, ıyânî olarak tadılacak bir şeydir. İşte buradan peygamberlerin ve velîlerin heybetinin kemâli ile katre ve zerre sûretinde bile olsa Allah Teâlâ'nın celâlinden haşyetlerinin sebebi anlaşılır. Çünkü o ilâhî işlerden bir iş için tecellî yeri (meclâ) ve mazhar olarak deniz ve güneş gibidir. Bu sebeple onların murâkabesi devamlı ve bâkidir.

---

1 Fussılet, 41/54.
2 el-Burûc, 85/20.
3 er-Rahmân, 55/29.

Sonra sâlikin bu mevcûd ile onda sârî olan vücûdu/varlığı birbirinden ayırması lâzımdır ki kevnî mazharların en değersizini bile reddetmesin. Bununla birlikte "لَا تُنْكِرِ الْبَاطِلَ فِي طَوْرِهِ، فَإِنَّهُ بَعْضُ ظُهُورَاتِهِ / Bâtılı kendi tavrında (ortaya çıkış keyfiyetinde) inkâr etme. Çünkü o da O'nun zuhûrâtının bir kısmıdır." denilmiştir. Anla! Çünkü burası ayakların kaydığı yerlerdendir.

Hz. Şeyh çalışıp kazanan kimse ile belli bir vazîfeden yiyen (maaşlı) kimseyi birbirinden ayırdı. Birincisini ikincisine tercih etti. Çünkü birincisi mesela dükkânına oturduğu zaman "Yâ Rab, bana malımı satın alacak birilerini gönder." der ve diğerinin aksine Allah'ı anar/zikreder. Vazîfe ehli ise günleri sayarlar ve **[302a]** kendileri için tayin edilen mala güvenirler. Melik ve Müteâl olan Allah'ın fazlına güvenmezler.

Dedi ki: "Şeyh Aliyyü'l-Kârî'nin *Şerhu'l-Menâsik*'inde şöyle dediğini gördüm: Sultanların Haremeyn'de kalan fakirlere atıyyeleri zuhûr ettikten sonra ehlullah Haremeyn'den göçtü."

Hz. Şeyh, 1101 yılının mi'râc gecesi (5 Mayıs 1690) akşam ve evvâbîn namazını kıldı. Ardından tâbilerine yönelerek "Allah bu gecenizi sizin için mübârek kılsın." dedi. Biz de onun sözüne mukabele ettik. O da "Allah bizi mi'râcın sırrına ulaştırsın. Onun sırrı nedir, biliyor musunuz?" dedi. Ardından Allah Teâlâ'nın ﴿ثُمَّ دَنَا فَتَدَلّٰى فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنٰى﴾ "Sonra yaklaştı, derken sarkıp daha da yakın oldu. İki yay aralığı kadar yahut daha yakın oldu."[1] sözünü okudu ve dedi ki: ﴿ثُمَّ دَنَا﴾ 'Sonra yaklaştı' sözü mi'râc gecesi urûca ve vusûle (yükselmeye ve ulaşmaya) işarettir. ﴿فَتَدَلّٰى﴾ 'derken sarkıp daha da yakın oldu' sözü nüzûle ve rucûa (inmeye ve geri dönmeye) işarettir. ﴿فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ﴾ 'İki yay aralığı kadar oldu.' sözü netice menzilesinde olup Allah Teâlâ'nın İhlâs sûresindeki ﴿اَللّٰهُ الصَّمَدُ﴾ 'Allah Samed'dir (Hiçbir şeye muhtaç değildir. Her şey O'na muhtaçtır).'[2] sözüyle işaret edilen sıfatlar âlemine ulaşmaya işarettir. ﴿أَوْ أَدْنٰى﴾ 'Yahut daha yakın oldu.' sözü Allah Teâlâ'nın İhlâs sûresindeki ﴿اَللّٰهُ أَحَدٌ﴾ 'Allah bir tektir.'[3] sözüyle kendisine işaret edilen zât âlemine ulaşmaya işarettir."

---

1 en-Necm, 53/8-9.
2 el-İhlâs, 112/2.
3 el-İhlâs, 112/1.

Sonra şöyle dedi: "Bu mi'râc gündüz değil gece oldu. Çünkü gündüzde bekâ sırrı olduğu gibi gecede de fenâ sırrı vardır. Yine o suûd ve hübût (yükselme ve inme) sûretinde oldu. Çünkü mi'râc cisim ve ruh ile meydana geldi."

Sonra konunun tafsilâtına girdi ve şöyle dedi: "Mi'râc ya cisim ve ruh beraberliği ile olur ya da [sadece] ruh ve ilim ile olur. Birincisi Hz. Peygamber'e (aleyhi's-salâtü ve's-selâm) mahsustur. **[302b]** Çünkü o ruhuyla otuz üç defa, cismi ve ruhuyla bir defa mi'râc eyledi. İkincisi evliyada da olur. Ancak şu kadar var ki zayıf olanlar uykuda mi'râc ederler, güçlü olanlar yakazada tam insilâh hâlinde mi'râc ederler. Onlardan hiçbir lahza mi'râcdan ayrılmayanlar da vardır. Bu ise ilâhî-küllî ilim iledir. Çünkü Allah Teâlâ ona enfüsî ve âfâkî âyetlerinin sırlarından keşfeder ve gösterir. Nitekim ﴿سَنُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْآفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ﴾ 'Onlara âyetlerimizi ufuklarda ve kendi nefislerinde göstereceğiz.'[1] buyurmuştur."

"Rûhânî mi'râcda görmek baş gözüyle değil basîret gözüyledir. Çünkü kâmillerin zâhir ve bâtın olmak üzere iki gözü vardır. Zâhir gözüyle mülk ve şehâdet âlemini görür, o gözle ona müstahak olduğunu verir. Bâtın gözüyle melekût ve gayb âlemini görür, o gözle ona da hakkını verir. Mesela zâhir ehline zâhir gözle bakar ve onlara hâllerine uygun şekilde muâmele eder. Bâtın ehline bâtın gözle bakar ve onlara âlemlerine uygun şekilde güzel muâmelede bulunur. Bu ikisinden biriyle diğerinden perdelenmez. Nitekim sadece zâhir ehli olanl hakikat ehlini görmekten perdelenmiştir. Çünkü onun bâtın gözü yoktur. Sadece bâtın ehli olan ise zâhir ehlini görmekten perdelenmiştir. Çünkü onun zâhir gözü, yani zâhir mertebesinde kâmil bir bakışı/nazarı yoktur. Kemâl zâhir ve bâtını birleştirmektedir. İşte o, sûfîler topluluğu nezdinde 'nifâk-ı ekber' denilen şeydir. Çünkü onun sahibi, her iki gruptan olan herkese hakkını infak eder."

[303a] Sonra dedi ki: "Kişi bu sırlara ya ulaşır ya da ulaşamaz. Vâsıl olan hakkında söylenecek söz yoktur. Vâsıl olamayana gelince, ölene kadar mücâhedeyi bırakmamaya azmetmişse, o da vâsıl gibidir. Çünkü o vusûl/ulaşma yolundadır."

---

1 Fussılet, 41/53.

Sonra dedi ki: "Namaz ya sevap içindir ya da Allah Teâlâ içindir. Sevap için olan Allah Teâlâ için olmaz. Böyle namazın sahibi ücretle çalışan kimsedir. Allah Teâlâ için olan namazın sahibi ise gerçek kuldur. Onun ecri daha bol ve daha çoktur."

Sonra, "Hanginiz bize imam olur ve yatsı namazından sonra tesbih namazını kıldırır?" diye sordu. Bir gün önce bu fakire, "Mi'râc gecesi bize tesbîh namazını sen kıldırırsın." demişti. Ben de nezle olduğumu söyleyerek mâzeret beyan etmiştim. Yine de bu fakiri şeçtiler. Ben de onlara bu namazı tercih edilen rivayete göre kıldırdım. Bu rivayet, bu namazda birinci rekâtın ikinci secdesinden sonra istirâhat celsesi/oturuşu olmadığı şeklindeki rivayettir. Hamd Allah Teâlâ'ya muhsustur.

Hz. Şeyh, halifesi Şeyh Hüseyin el-İzmidî'yi andı ve şöyle dedi: "O rızık konusunda şüpheye ve itikad konusunda tereddüde kapılmıştı. Fakat müride şeyhin emrine itaat etmek ve kendisini halife tayin ettiği yerde sebat etmek düşer. Çünkü mürid için şeyh ülü'l-emr kabilindendir (onun hakkında söz sahibidir). Kazâ ve iktizâya (lüzûma) tâbi olmak ve onlara teslim olmak lâzımdır. Kazâ kişiye tâbi olmaz. Mürid ise kendisine ait iradesi olmayan ve Allah tarafından desteklenen kimsedir. Mürid bazı zamanlarda nefis cihetinden sıkıntıya düşse de **[303ᵇ]** beşerî nefis erbâbına vâki olduğu gibi onun üzerinde karar kılmaz, bilakis sükûnete ve ünsiyete dönüşür. Bu durum, gelip geçici olduğu için onun yolunda zarar verici bir şey değildir. Bu, ancak onu terbiye etmek içindir."

Sonra Allah Teâlâ'nın ﴿إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِنَ الشَّيْطَانِ﴾[1] sözünü okudu ve şu mânaya yordu: "Şüphe yok ki Allah'a karşı gelmekten sakınanlar," Allah'ın dışındaki şeylerden sakınıp Allah'a sığınan kimseler, dünya bakımından veya âhiret bakımından "kendilerine şeytandan bir vesvese dokunduğu zaman…" Şeytan, nefis ve celâl, hakikatte bir şeydir. Fakat birincisi şeriat bakımından, ikincisi tarikat bakımından ve üçüncüsü hakikat bakımındandır. Çünkü her makamın kendisine mahsus bir ibâresi vardır. İzâfîlikler (i'tibârât) zaruridir. Çünkü onlar olmazsa hakikatler bâtıl olur."

1 el-A'râf, 7/201.

Dedi ki: "Tereddüt inkârdan daha beterdir. Çünkü kâfir belki zâhir bakımından zafere ulaşır. Çünkü onun inancında tereddüdü yoktur. Zira o neye sarılmışsa, onun hak, doğru ve vâki olması itibariyle sarılmıştır. Tereddüt eden kimse ise onun aksinedir. Çünkü o, iki şey arasında bocalamaktadır. Bu ise ancak onun istidadının gereğidir."

Sonra kendisinden bahsetti ve şöyle dedi: "Ben tarikata girdiğim zaman on yedi yaşındaydım. Girdiğim zamandan beri ilk verdiğim söz bozulmadı. Bilakis Allah Teâlâ'nın emriyle daha da güçlendi. Allah bir kuluna hayır murad ettiği ve onu kendi tarafına cezbettiği zaman ömrünün sonuna kadar onun tecerrüdünü (her şeyden geçip Allah'a yönelmesini) ve inkıtâ'ını (her şeyden kesilip kendini Allah'a vermesini) artırır."

Sonra dedi ki: "Kimsenin inkârının bana zararı olmadığı gibi ikrârı da fayda vermez."

Dedi ki: "Mürid şeyhinin mertebesine ulaşmadığı müddetçe şeyhinin hâlini bilemez ve ona gereği gibi inanamaz. Ancak Allah bundan önce tanıtırsa o başka. Bu iş ise dışarıdan olmaz, **[304[a]]** bilakis içeriden olur. Şu hâlde kula, ihtiyaç içinde olduğunu ortaya koymak (iftikâr), tereddüt ve inkârı reddetmek lazımdır. İlim, irfan, şühûd, ıyân, öğüt verme (tezkir), beyan, dervişlerin ve ihvânın çokluğu gibi şeylerin her biri Hak ehli için bağdır. Bağlardan ise kurtulmak/tecerrüd lâzımdır."

Dedi ki: "Allah'a vâsıl olan kimse Hak ile kâimdir, O'nun emriyle hareket eder ve O'nunla ünsiyette devamlıdır. Allah onun dışında yaratılmışların hepsini cennete girdirse o bundan asla rahatsız olmaz. Çünkü Allah ile ünsiyet, girmekle çıkmakla farklılık göstermez. Gaye ünsiyettir."

Hz. Şeyh dedi ki: "İbtilâ ömrün sonuna kadar ortadan kalkmaz. Ben şimdiye kadar bir defa bast ile, bir defa kabz ile müptelâ oldum. Bununla birlikte inkıbaz yoktur. Çünkü hepsi Allah Teâlâ'nın kazâsıdır. Allah Teâlâ Mûsâ (as) hakkında ﴿وَفَتَنَّاكَ فُتُونًا﴾ 'Seni sıkı bir denemeden geçirdik.'[1] buyurdu. Âlimlerden biri bu ifadeyi 'Seni iyice öğütüp ezdik.' diye tefsir etmiştir."

---

1 Tâhâ, 20/50.

Dedi ki: "Yûnus'un (as) hakikat bakımından [kavminin yanından ayrılıp] çıkma konusunda izni vardı. Fakat sûrî/zâhirî izinle beraber olmayınca Allah onu balık ile imtihan etti. Şu hâlde ihtiyat etmek lâzımdır."

Dedi ki: "Müridlerden, hatta halifelerden bazısına Allah'ın bana ihsan ettiği sırlardan ve hakikatlerden bir kısmını ızhâr edecek olsam, inanç konusunda sebatları olmadığı için putlardan kaçar gibi benden kaçarlardı. O hâlde her bağ ve alâkadan Allah Teâlâ'ya kaçmak ve Hakk'ı yarattıklarıyla başbaşa bırakmak lâzımdır. Nitekim Allah Teâlâ ﴿ذَرْنِي وَمَنْ خَلَقْتُ وَحِيدًا﴾ 'Tek olarak yarattığım kimseyi bana bırak!'[1] buyurdu. Çünkü huzur bundadır."

Hz. Şeyh dedi ki: "Bazısının gelişmesi (ya da keşfinin açılması) çabuk olur. Bazısının ise **[304b]** yavaş yavaş meydana gelir." Sonra Hüdâyî'nin Türkçe müfredâtından birindeki şu şiirini okudu:

Râh-ı Hak gayet ile ince imiş
Lîk güçlük Hakk'a erince imiş

İstediğine Hak kolay getirir
Az zamanda muradına yetirir[2]

Hz. Şeyh dedi ki: "Küçük şeyhimi rüyada gördüm ve ona 'Benden razı mısın?' diye sordum. O da 'Evet' dedi. Emin olmak için soruyu tekrarladım. O da razı olduğuna işaret etmeye devam etti. Sonra bana bahçesinin meyvelerinden toplamamı emretti. Derken uyandım."

Hz. Şeyh dedi ki: "Arapların kibir ve övünmesi başkalarından fazladır. Kim onları öne geçirirse onu geriye alırlar. Kim de onları geride bırakırsa onu da öne geçirirler. Bunda 'مَنْ تَوَاضَعَ لِلّٰهِ رَفَعَهُ اللّٰهُ وَمَنْ تَكَبَّرَ عَلَى اللّٰهِ وَضَعَهُ اللّٰهُ / *Kim Allah için tevazu gösterirse Allah onu yükseltir. Kim de Allah'a karşı büyüklenirse Allah onu alçaltır.*'[3] sırrı vardır."

Ben, "Bu muâmele ahlâkın geniş olmasına ihtiyaç duyar. Çünkü onların tavırlarına ancak az kimse tahammül edebilir." dedim. O da "Evet, ikinci hacda Mısır'a uğradığımızda onlara gayet güzel davrandık. Onlar da

1 el-Müddessir, 74/11.
2 Mehmed Gülşen, *Külliyyât-ı Hz. Hüdâyî*, s. 28.
3 Bk. Müslim, "Birr", 69; Tirmizî, Birr, 82; İbn Mâce, "Zühd", 16.

bize saygı gösterdiler ve bizi yücelttiler. Mısır'dan çıkarken onların şeyhlerinden ve âlimlerinden dört yüze yakın kişi bizi uğurladı. Özellikle de şeyhü'l-hadis, silsile sahibi ve hepsinin seçkini İbrâhim el-Lekânî. Bizim ayrılığımıza çok ağladılar." dedi.

Hz. Şeyh, Allah Teâlâ'nın ﴿كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللّٰهِ﴾ "Nice az topluluk Allah'ın izniyle çok olan topluluğa galip gelmiştir."[1] sözünü okudu ve şöyle dedi: "Şimdi ehl-i İslâm kendileriyle savaşan Nemçe (Avusturya) kâfirlerine göre çoktur. Onlar ise Fransız kâfirlerine göre çoktur. **[305[a]]** Gördüğün gibi âyet iki tarafa da işaret ediyor. Nemçe kâfirleri ehl-i İslâm'la savaşıyor oldukları gibi Fransız kâfirleriyle de savaşıyorlardı. Defalarca ehl-i İslâm'ı yenilgiye uğrattılar. Onları, yani Nemçe'yi de Fransız kâfirleri defalarca yendi. Her şey Allah'ın elindedir."

Hz. Şeyh dedi ki: "Tavsiyede bulunmak dışında kendimle halifelerim arasındaki bağı kestim. Çünkü Allah ﴿وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ﴾ 'birbirlerine hakkı tavsiye edenler, birbirlerine sabrı tavsiye edenler'[2] buyuruyor. Herkes hakkında, özellikle onlar hakkında hakkı ve sabrı tavsiye etmek benim için zaruridir."

Hz. Şeyh'e dedim ki: "Benim için en zor şey ahlâkı ıslah etme meselesidir." O da "Biz neredeyiz, o iş nerede? Çünkü ıslah eden bizzat Allah Teâlâ'dır. Allah Teâlâ'nın ﴿بَلِ اللّٰهُ يُزَكِّي مَنْ يَشَاءُ﴾ 'Bilakis, Allah dilediğini temize çıkarır.'[3] ﴿وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ مَا زَكَى مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ أَبَدًا﴾ 'Eğer Allah'ın size lutfu ve rahmeti olmasaydı, sizden hiçbiriniz asla temize çıkamazdı.'[4] sözünü görmez misin? Şu hâlde hepsi lutuftur."

Hz. Şeyh, Receb ayının sonuna kadar kalmamı işaret etmişti. Müddet tamam olunca yola çıkmam için cumartesi gününü belirledi ki o gün Şâban'ın dördüncü günüydü (4 Şâban 1101/13 Mayıs 1690). O gün sabah namazından sonra mübârek elini öptüm. Benim için dünyevî ve uhrevî toplu bir dua etti ve sonunda şu Türkçe ibâreyi söyledi: "Dünyada işi pak, âhirette yüzü ak, ehl-i inâyet olanlara ilhak eyleye. el-Fâtiha."

---

1 el-Bakara, 2/249.
2 el-Asr, 103/3.
3 en-Nisâ, 4/49.
4 en-Nûr, 24/21.

YEDİNCİ ZİYARET

Bu ziyaret ziyaretlerin sonuncusudur. Kıbrıs'ta **[305b]** 1102/1691 yılı içerisinde meydana gelmiştir. Bu ziyaretin sebebi ve ziyaret sırasındaki bazı konuşmalar ayrıntılı olarak daha önce geçmişti. Onun için tekrar etmiyoruz. Diğer bazı konuşmalara ise işaret etmemize gerek yoktur.

Hz. Şeyh dedi ki: "Kâfirler sırtlarını taşlara dayamışlardır. Onların kalelerini ve hisarlarını görmez misin? Mü'minlerin dayanağı ise 'Lâ ilâhe illallah' sözüdür. Görmez misin ki onlar Allah Teâlâ'ya tevekkül dışında bir kaleye sığınmazlar. O da onlara yeter. Nitekim O, 'لاَ إِلَـهَ إِلَّا اللهُ حِصْنِي فَمَـنْ دَخَـلَ حِصْنِي أَمِـنَ مِـنْ عَذَابِي / *Lâ ilâhe illallah benim kalemdir. Kim benim kaleme girerse azabımdan emîn olur.*'[1] buyurmuştur."

Hz. Şeyh dedi ki: "İstanköy'de medfun olan Hüsâm Efendi tarikat meşâyihının büyüklerindendir. Vefatının üzerinden yaklaşık yüz yıl geçmiş. O benim mânevî üstâdımdır. Çünkü rüyada kendisinden okudum."

Hz. Şeyh dedi ki: "Allah Teâlâ'nın ﴿زُيِّـنَ لِلنَّـاسِ حُـبُّ الشَّـهَوَاتِ﴾ 'Nefsânî arzulara düşkünlük insanlara süslü gösterildi.' sözü sol ashâbına (amel defterini soldan alacaklara) işarettir. Allah Teâlâ'nın ondan sonraki ﴿وَاللّٰهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَآبِ﴾ 'Asıl varılacak güzel yer ancak Allah katındadır.' sözü ise sağ ashâbının (amel defterini sağdan alacakların) mukarrebînuna işarettir. Allah Teâlâ'nın ondan sonraki ﴿قُلْ أَؤُنَبِّئُكُـمْ بِخَيْرٍ مِنْ ذَلِكُـمْ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّـاتٌ﴾ 'De ki: Size bunlardan daha iyisini bildireyim mi? Takvâ sahipleri için Rableri yanında cennetler vardır.'[2] sözü ise sağ ashâbının (amel defterini sağdan alacakların) ebrârına işarettir. ﴿وَاللّٰهُ عِنْـدَهُ﴾ 'Allah katında' sözünden alınan indiyyet makamı daha faziletli ve daha üstündür. Sanki Allah Teâlâ cennetin arkasından onu getirerek 'Eğer sizin Mevlâ'dan başkasına meyliniz varsa, bu dünya hayatının metâına değil cennete olsun.' diye işaret etmiştir."

Hz. Şeyh dedi ki: "Beden kemâle ermeden ruh üflenmez. Beden şeriat ve tarikattır. Ruh ise ma'rifet ve hakikattir. **[306a]** Sâlikin şeriat ve tarikatı kemâle erdiği zaman ma'rifet ve hakikat ruhunun üflenmesini beklesin. Aksi hâlde beklemesin."

---

1 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, III, 192; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, V, 462.

2 Âl-i İmrân, 3/14-15.

Hz. Şeyh dedi ki: "Kişinin hocası ve şeyhi tıynî (çamurdan olan) babasından daha üstün ve daha faziletlidir. Çünkü tıynî baba kâfirler için de ehl-i İslâm için de vardır. Onlar bunda ortaktırlar. Müslümanlar onlardan dînî baba ile ayrılırlar. O baba ise muallim ve mürşiddir." Sonra, "Babaların en hayırlısı sana öğretendir." dedi.

Hz. Şeyh, Hz. Hüdâyî'nin tavsiyelerinde olduğu üzere müezzine farz namazların peşinden Hz. Peygamber'e (as) kırk bir salavat, Fâtihatü'l-Kitâb, Âyete'l-kürsî, ﴿شَهِدَ اللّٰهُ﴾ âyetinden "﴿إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللّٰهِ الْإِسْلَامُ﴾[1] âyetine kadar, ﴿قُلِ اللّٰهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ﴾ âyetinden ﴿وَتَرْزُقُ مَنْ تَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ﴾"[2] âyetine kadar okumasını, sonra tesbîh, tahmîd ve tekbîr getirmesini tavsiye etti. Bunlar *Meâlimü't-Tenzîl*'de olduğu üzere her namazın peşinden okunacaktır.

Dedi ki: "Meşâyih bunun gibi hususları ihyâ etmek sûretiyle tâbileriyle birlikte oralarda meşgul olmak için hankahlar edinmişlerdir. İhyânın mânası ihmâli terk etmek ve ameli esas almaktır."

Sonra dedikoduyu, şöhrete sebep olacak şeyleri terk etmeyi, bilinmemeyi, nefis ve tabiat ile mücâhedeyi esas almayı tavsiye etti ve şöyle dedi: "Tabii ve nefsânî güçler insan ve cin kâfirleri gibidir. Kalbî ve rûhî güçler ise onların müslümanları ve melek gibidir. Zâhirde müslüman ve kâfir arasında cihâd kıyâmet gününe kadar devam edeceği gibi bâtında da kuvvetler arasında cihâd aynı şekilde devam edecektir. Allah her zaman kulu her alâkadan tecrîd etmez. Bilakis insân-ı kâmil bile olsa mücâhede üzere kalması için onu bazı zamanlarda imtihan eder. **[306^{b}]** Çünkü insan başıboş bırakılmamıştır."

Hz. Şeyh dedi ki: "Müezzinin 'Hz. Peygamber'e (as) on bir defa salavat getirin.' diye seslenmesinin mânası yedi feleğin, arş, kürsî, levh ve kalem ile toplamının on bir olmasındandır. Salavatın bu sayıda olması, bu zikredilenlerden feyzin inmesine işarettir. Rûhânî veya cismanî olarak bunun üzerinde taayyün yoktur. Bu sebeple bazılarına göre salavat, zikredilen sayıyla sınırlıdır. Hz. Hüdâyî ise kırk bir defa olmasını seçip tercih etmiştir.

1 Âl-i İmrân, 3/18-19.
2 Âl-i İmrân, 3/26-27.

Biz de ona uyarız. Bizim taatlerden ve amellerden başka bir meşguliyetimiz yoktur. Siz de çalışın ki bu konuda bize yardımcı olun ve sonunda Rasûlullah (sa) kıyâmet günü 'Hoş geldin has ümmetim' ve Allah Teâlâ 'Hoş geldin has kulum' desin. Çünkü insanların ihmâl ettiği sünnetleri ve müstehabları ihyâ etmekten murad, kişinin azîmet ve takvâ sahibi has bir kul olmasıdır. Allah Teâlâ mü'minlerden ruhsat erbâbına işaret olmak üzere ﴿فَاتَّقُوا اللّٰهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ﴾ 'O hâlde, gücünüz yettiği kadar Allah'a karşı gelmekten sakının/takvâ sahibi olun.'[1] buyurdu. Yine onlardan azîmet sahiplerine işaret olmak üzere ﴿اِتَّقُوا اللّٰهَ حَقَّ تُقَاتِهِ﴾ 'Allah'tan, O'na yaraşır şekilde korkun/takvâ sahibi olun.'[2] buyurdu. Dünyada ve âhirette her zarar ancak ihmalden gelir." Sonra iki defa toplu dua etti. Hamd Allah'a mahsustur.

Bir çocuk Hz. Şeyh'e iki ekmek getirdi. Hz. Şeyh onunla latifeleşti ve şöyle dedi: "Çocuk zât âlemine yakındır. Onda o âlemin râyihası vardır. **[307[a]]** Bu sebeple şeyhler onunla ünsiyet ederler, konuşma ve diğer hususlarda onun mertebesine inerler."

Hz. Şeyh, oğlu Seyyid Mustafa dışındaki dervişleri -ki onlar dört kişiydi- ve fakiri topladı. Dedi ki: "Bilesiniz ki ihtilâmla ilk müptelâ olan atamız Âdem'dir (as). Sizden birinin başına böyle bir şey gelirse bu odanın altında abdest ve gusül için hazırlanan yerde yıkanın. Utanmayın, giriş-çıkış konusunda güçlüğü aradan kaldırın. Çünkü ben bundan başkasına razı olmam."

Ben derim ki: "O (Allah onun ruhunu ferahlatsın) ömrünün sonlarında kendisini insanlardan biri mertebesine indirmişti. Yani tâbileri nezdinde. Bu sebeple külfeti hatta hizmeti kaldırdı. Çünkü abdest alırken asla kimseden yardım almazdı."

Hz. Şeyh dedi ki: "Fenâ âlemi, kudsiyet ve tecerrüd âlemidir. Bekâya çevrilme ise bunun aksinedir. Çünkü Allah Teâlâ onun sahibini, tabiat ve nefis sahiplerini müptelâ kıldığı şeylerle müptelâ kılar. Fakat o, yakaza (uyanıklık) ve irfan üzeredir. Tabiat ve nefis sahipleri ise gaflet ve bilgisizlik üzeredirler. Yani bekâya çevrilen kimse türlü belâlarla müptelâ olsa da Allah ile huzur hâli üzeredir. Sabırsızlık ve benzerleri ona musallat olmaz.

1 et-Tegâbün, 64/16.
2 Âl-i İmrân, 3/102.

Bilakis nimete de mihnete de hamd eder. Birinci fark'ta kalan başkalarının durumu ise onun aksinedir."

Sonra dedi ki: "Fenâ hâlinde vücûd/varlık Allah Teâlâ'ya ait olduğu gibi bekâ hâlinde de -sûreten kula izâfet edilmiş olsa da- O'na aittir. Görmez misin ki bir binek hayvanına binen kimseye 'Onun binek hayvanı var' denir, fakat aslında hayvan ona ait değildir. **[307b]** Binmediği zaman bu izâfet ondan alındığı gibi aynı şekilde bindiği hâlde de alınır. Burası ayakların kaydığı yerlerdendir."

"Nefsin ahlâkından gönül daralması (inkıbaz) kalkar mı?" diye sordum. Şöyle dedi: "Hayır, peygamber bile olsa kalkmaz. Çünkü Allah Teâlâ dünyada kulu bir el, yani sırf cemâl üzere bırakmaz. Bu ancak cennette olur. Çünkü ibtilâ/imtihan orada kalkar. İstiğfar dışında vazîfe edinilen her virdin kalkması muhtemeldir. Çünkü kişi hayatta olduğu sürece mücâhede ile ibtilâ mekânı olduğu için istiğfar ömrün sonuna kadar kalıcıdır. Bazı zamanlarda bile olsa her kulun mertebesine göre tenezzülü vardır. Bu sebeple Rasûlullah (sa) her gün yüz defa istiğfarı tayin etmiş ve kendisinin her gün Rabbine bu sayıda istiğfar ettiğini bildirmiştir.[1]"

Dedi ki: "İşte bundan istiğfarın her makamda eksik olmaması sebebiyle esmâ-i seb'a tertîbinde mevcut olmadığı ortaya çıktı. Eğer esmâ-i seb'a tertîbinde bulunsaydı, bazı makamlarda eksik kalırdı. Halbuki öyle değildir."

Hz. Şeyh dedi ki: "Allah Teâlâ'nın ﴿فَأَمَّا مَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ﴾ 'İşte o vakit, kimin tartıları ağır gelmişse…'[2] sözü yakaza ehline işarettir. Çünkü onların iyilikleri kötülüklerine galiptir. Allah Teâlâ'nın ﴿وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ﴾ 'Ama kimin de tartıları hafif gelirse…' [3] sözü ise gaflet ehline işarettir. Çünkü onların kötülükleri iyiliklerine galiptir. Her iki grup hakkında da hüküm galibe göredir. Buradan onların -kendi mertebeleri bakımından bile olsa- kötülük yapmakta ortak oldukları ve bu ibtilânın onlardan kalkmayacağı ortaya çıktı. Bu yüzden Rasûlullah (sa) Ali'ye (ra), 'يَا عَلِيُّ، إِذَا عَمِلْتَ سَيِّئَةً فَاعْمَلْ بِجَنْبِهَا حَسَنَةً / *Ey Ali, bir kötülük işlediğin*

---

1 Bk. Müslim, "Zikir", 12; Ebû Dâvûd, "Vitr", 26.
2 el-Kâria, 101/6.
3 el-Kâria, 101/8.

zaman onun yanında bir iyilik yap.'[1] buyurdu. **[308[a]]** Çünkü bu el-Gafûr isminin gereğidir. Hz. Peygamber (as) en azından bazı zamanlarda hiç olmazsa düşünce bakımından onun kötülük işlediğini biliyordu. Onun için ona iyilik yapmayı tavsiye etti. 'Düşünce bakımından' dememiz, azîmet erbâbının gönlünden geçenlerden de sorumlu olmasından dolayıdır."

Sonra dedi ki: "Hâsılı gece ve gündüzün birbiri ardınca gelmesi, iyilik ve kötülüğün birbiri ardınca gelmesine işarettir. Dünya sadece gecede veya sadece gündüzde kalmaz. Aksine onlar devamlı olarak birbirini takip eder. Aynı şekilde mü'min kul da sâlih amelin nûru ile fâsid amelin ve geçersiz düşüncenin zulmetinden uzak olmaz. Kıyâmet günü olduğu zaman Allah Teâlâ geceyi cehenneme, gündüzü de cennete atar. Onun için cehennemde gündüz olmadığı gibi cennette de gece olmaz. Yani cennette gündüz, mü'minin mertebesine göre imanının ve sâlih amelinin nûrudur. Cehennemde gece, kâfirin küfrünün ve bozuk amelinin zulmetidir. Küfür iman olmadığı gibi gece gündüz, ateş de nur olmaz. Böylece nûr ve nâr ehlinden herkes kendi üzerinde galip olan sıfat üzere kalır. Kalbe ve tecellî bakımından hâline gelince, o, kalıbın durumunun aksinedir. Çünkü onun mânevî gündüzüne bazı vakitlerde perdelenme ârız olsa da onun peşinden gece gelmez."

Hz. Şeyh, Allah Teâlâ'nın ﴿وَاعْلَمُوا أَنَّ اللّٰهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ﴾ "Bilin ki, Allah kişi ile kalbi arasına girer."[2] sözü hakkında şöyle dedi: "Allah Teâlâ'nın bazı kullarına ilim, ma'rifet ve başka şeylerle, bazılarına da bunların tersi ile meşgul olmayı sevdirmesi, Allah'ın kişi ile kalbi arasına girmesindendir. **[308[b]]** Bunlardan birine diğerinin meşguliyeti arz edilse ondan nefret eder ve yüz çevirir. 'قَلْبُ الْمَرْءِ بَيْنَ إِصْبَعَيْنِ مِنْ أَصَابِعِ الرَّحْمَنِ / *Kişinin kalbi Rahmân'ın parmaklarından iki parmak arasındadır.*'[3]

Hz. Şeyh dedi ki: "Altı yıldan beri ben gurbet âlemindeyim." Ben de şöyle dedim: "فَطُوبَى لِلْغُرَبَاءِ / *Gariplere ne mutlu!*"[4] diye vârid olmuştur. O da şöyle dedi: "Gurbet âleminde olan kimse, okyanusta tek başına kalan

---

1 Benzer rivayetler için bk. Ahmed, *Müsned*, V, 169, 177; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, XX, 175.

2 el-Enfâl, 8/24.

3 Tirmizî, "Deavât", 89.

4 Müslim, "Îman", 232; Tirmizî, "Îman", 13; İbn Mâce, "Fiten", 15.

kimse gibidir. Hz. Peygamber (as) 'كُنْتُ يَتِيماً فِي الصِّغَرِ وَغَرِيباً فِي الْكِبَرِ / *Küçüklükte yetim, büyüklükte garip kılındım.*'[1] sözü ile bu mertebeye işaret etmiştir."

Dedi ki: "Gurbetin mânası, kişinin her sûret ve mânadan soyulması (insilâh), istirsâlât ve tenezzülâtın (salıverme ve inişlerin) hepsinden çekilmesi (munkabız olması) ve tek başına kalmasıdır." Ben dedim ki: "Ârif için bunun ötesinde göz dikilecek başka bir şey var mı?" O da şöyle dedi: "Bu gayelerin gayesidir. Artık onun ötesinde göz dikilecek bir şey yoktur." Dedim ki: "Gurbet hâli noktanın hâli gibidir. Çünkü noktanın yanında, harflerin kelimelerin ve satırların taayyünlerinin tafsilâtı yok olur." Dedi ki: "Evet, bu ancak ilmî veya aynî taayyünâtın üzerinde hâsıl olur."

Dedi ki: "Allah beni hurûf-ı mukattaanın sırlarından vasfedilemeyecek şeylere vâkıf kıldı."

Dedi ki: "Ben zâhir ve bâtın ilminden ne bulmuşsam ancak şeyhe hizmet ve güzel itikad sayesinde buldum. Çünkü hizmet ve güzel itikadın tesiri, mütalaa ve çalışıp gayret etmenin tesirinin üzerindedir."

Hz. Şeyh dedi ki: "İbn Abbâs (r.anhümâ) Allah Teâlâ'nın ﴿وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا﴾ 'Rabbim, ilmimi artır, de.'[2] sözünü 'Yani Sana iman ve yakîn bakımından ilmimi artır.' diye tefsir etmiştir. Bu, tefsirlerin en yüce ve en incesidir. **[309ᵃ]** Çünkü o, iman ve yakîni başkasına değil Allah Teâlâ'ya bağlamıştır. Bu ise işlerin en zorudur."

Hz. Şeyh bu fakire işaret ederek "Halin nasıl?" diye sordu. Ben de "İyi" dedim. O "Sükûnda mı, harekette mi?" diye sordu. Ben "Harekette" dedim. O "Bereket hareketle beraberdir/Harekette bereket vardır." dedi. Bu konuşma sırasında o gün kendisinden işittiğim mübârek sözlerini yüce evinde benim için ayarladığı perdenin arkasında yazıyordum.

Hz. Şeyh abdest aldı. İlk olarak yeni/temiz suyu üzerine akıtmadan iki kolunu meshetti. Bunun üzerine fukahanın bunu menettikleri gönlüme

---

1 Mevzû bir rivayet olduğuna dair değerlendirmeler için bk. Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, I, 270 (725).
2 Tâhâ, 20/114.

düştü. Kendisinden gördüğümün aksine olarak onun gibi bir zâtın şeriat hükümlerine sıkı sıkıya bağlanmasının münasip olduğu hatırıma geldi. Bu düşünce itiraz kastı olmaksızın gönlüme düşmüştü. Çünkü öteden beri itiraz etmek benim işim değildi. Fakat bu (düşünce) itiraz sûretinde olunca Allah beni te'dib ve terbiye etmek üzere rüyada bana sanki yüksek bir yerden bakıyormuşum gibi gösterdi. Bir de baktım ki insanlar arasında yerilen bir müderris beni yoldan karşıladı. Yine Hz. Şeyh'in sanki sakalının, aynı şekilde rengini sararmış gördüm. Halbuki beyazdı.

Derken uykudan uyandım ve durumu anladım. Yüce Allah'tan günahımın bağışlanmasını dileyip istiğfar ettim. Rüyadaki müderris gönlüme düşen şer'î meseleye işarettir. Rengin sararması ise eksiğe/noksana bakmaya işarettir. Tevekkül yalnız Allah'adır. Yardımsız kalıp zelil olmaktan O'na sığınırız.

Hz. Şeyh, kendisinin mübârek nüshasından istinsah ettiğim *Fâtiha Tefsiri* üzerine olan hâşiyesini mütalaa etti. **[309b]** Sonra latife yollu şöyle dedi: "Beni bağlayın ve yüz değnek vurun. Çünkü ben Allah Teâlâ'nın nimetlerine karşı nankörlük üzere olduğum hâlde bana böyle yüce bir nimet ihsan etti." Ben de "Eğer böyle olduysa işte Allah size geçmiş bol nimetlerini hatırlattı." dedim. O da "Nankörlük ve isyandan dolayı Allah'tan beni bağışlamasını diliyor/istiğfar ediyorum." dedi.

Dedi ki: "Sâlik ömrünün sonuna kadar icmâl ve tafsîlden uzak kalmaz. Tafsîlin hakikati onun can çekiştiği sırada ortaya çıkar. Sonra bu tafsîl, berzahtaki tafsîle nisbetle icmâldir. O ise haşr sırasındaki tafsîle izâfetle icmâldir. O da cennetteki tafsîle nisbetle icmâldir. O da kesîbde[1] rü'yetullah sırasında ortaya çıkacak olan tafsîle izâfetle icmâldir. Sonra ise tafsîle nihâyet yoktur."

Hz. Şeyh'e nefsin ahlâkından şikâyet ettim. Dedi ki: "Kul nefsin ahlâkından daralmaktan (inkıbaz) ancak ahadiyyet-i zâtiyye mertebesinde kurtulur. Çünkü onun feleği geniş, ihâtası kâmildir. O mertebede Allah Teâlâ'nın ﴿وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ﴾ 'Allah her şeyi ihâta eden ve her şeyi bilendir.'[2] sözü tecellî eder. Her hayrın ve şerrin, taayyünâtın hepsinde bir taayyünü

1 Kumul, kum tepesi; cennette ilâhî müşâhedenin olacağı yer.
2 el-Bakara, 2/247, 261, 268; Âl-i İmrân, 3/73; el-Mâide, 5/54; en-Nûr, 24/32.

vardır. Gönlünün, dilinin ve uzuvlarının taayyününe nüzûl ederek fikir, zikir ve fiil zuhûr edene kadar bu böyledir. İşte o ahadiyyet rütbesinin sahipleri bunu görürler ve şer olduğu sûrette rahatsız olmazlar. Çünkü o istidadından kaynaklanmakta ve taayyününün kesesinden çıkmaktadır. Allah Teâlâ ise asla eziyet duymaz. O işittiği ezâya pek sabırlıdır. Zikredilen mertebenin meşrebinden tadan kimse de öyledir. Vâhidiyyet-i sıfâtiyye mertebesi ise ihâta konusunda ilki gibi değildir."

[310[a]] Dedi ki: "İslâm'ın hakikati çetin ve zor bir iştir. Ancak az sayıda kimseler onun hakikatine ulaşır (tahakkuk). Eğer sende bu işin erbâbına inanç varsa acele etme. Çünkü Allah Teâlâ bu yaratılışta senin vücûdunu ızhâr etmekte acele etmedi. Onun her işi tedrîcîdir. Bir müddet sonra da olsa maksûdu bekle. Şimdi sana sadece bâtında güzel itikad ve zâhirde kıyâm ve sıyâm (namaz ve oruç) lâzımdır. Şu hâlde zâhirdeki vazîfe şeriatın hükümlerine sarılmak, bâtındaki vazîfe ise Allah'tan başkasına meyli kesmektir. Yoldan sapma ve hata meydana geldiğinde ise istiğfar etmektir."

Hz. Şeyh, "Senelerce bana yakıcı hâl galebe ettiği hâlde benden şeriatın zâhirine zıt bir şey sâdır olmadı." dedi. Sonra da Hz. Peygamber'in (as) "إِنَّ اللهَ أَدَّبَنِي فَأَحْسَنَ تَأْدِيبِي / *Allah beni terbiye etti ve terbiyemi güzel yaptı*."[1] hadisini okudu.

Dedi ki: "Ben Duhâ, İnşirâh ve Nasr sûresi gibi bazı sûreleri dinlemeyi seviyorum. Çünkü onlar benim hâlime uygun düşmektedir. Allah Teâlâ beni enfüs ve âfak olarak Kur'an'ı mütalaaya muvaffak kıldı ve Kur'an cihetinden bana verdiklerini verdi."

Hz. Şeyh dedi ki: "Melek ve şeytan biri beyaz mürekkeple diğeri siyah mürekkeple yazan iki kalem gibidir. Onların hareketi kâtibe dayanır. Hakikatte onların bir işi/eseri yoktur. Allah Teâlâ ﴿يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ﴾ 'kişi ile kalbi arasına girer.'[2] Hayır ve şer kalemi O'nun elindedir. Melek ve şeytan vâsıta kabilindendir. Fakat edeb, şerri nefse ve şeytana, hayrı sınırsız ihsan ve ikramda bulunan (Mennân) ve Melik olan Allah'a isnad etmektir.

1 Bk. Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, I, 80 (164).
2 el-Enfâl, 8/24.

[310b] Bu fark o cem'e aykırı değildir. Bilakis o, tevhidin ta kendisidir. Mertebeler birbirinden farklıdır. Kim mertebeler üzere yürürse tökezleyip düşmekten emîn olur."

Rüyada Hz. Şeyh'i şöyle derken gördüm: "Kim bu tarikatın meşakkatlerine göğüs germezse dinsiz ve imansız olarak ölür." Kadim hâdimi Ali Dede ise şöyle dedi: "Hem de hayvandan daha değersiz olur. Çünkü eşek, hayvan olduğu hâlde ağır yükün meşakkatine katlanır. İnsan, insan olduğu hâlde meşakkate katlanmazsa derecesi ondan daha aşağı olur."

Hz. Şeyh dedi ki: "Bir defasında rüyamda Hz. Şeyh-i Ekber'i oğlu Sadreddin Konevî (kaddesallahu sırrahümâ) ile birlikte gördüm. Onlara 'Ben sizi ziyaret etmek istiyorum. Fakat yerlerinizi bilmiyorum.' diye mâzeret beyan ettim. Onlar, 'Kendi makamında ve yerinde sâbit ol. Sen nerede olursan ol biz senden ayrılmayız.' diye işaret ettiler."

Ben, "Hz. Şeyh-i Ekber'i Türkçe 'kalpak' denilen Tatarlara mahsus bir şapka ile gördüm." dedim. Şöyle dedi: "Zararı yok. Çünkü o, her sûrette zâhir olan her türlü elbiseden mücerreddir."

Hz. Şeyh hazırda bulunan dervişlere güneş batmadan önce istiğfarda bulunmalarını tavsiye etti. Çünkü kişi o gününde Allah'ın rızâsına zıt işlerden geri kalmaz. O gün onun yaptıklarına şahittir.

Hz. Şeyh dedi ki: "Uyku ve uyanma hâli, gaflete ve basîretin uyanıklığına işarettir. Uyanma vakti işin başında kalbin uyanma (intibâh) vakti gibidir. Sonra abdest için harekete geçmek, tevbe ve inâbeye işarettir. Sonra birinci tekbîr, ilâhî teveccühe işarettir. **[311a]** Kişinin uyandıktan buraya kadar olan hâli, mülk âleminden -ki o nâsûttur- geçmesine ve melekût âlemine girmesine işarettir. Sonra rükûya intikal etmek ceberûta geçmesine işarettir. Sonra secdeye intikal etmek lâhût âlemine ulaşmasına işarettir. O küllî fenâ makamıdır. İşte o vakit aslî vatanına küllî suûd (yükseliş) hâsıl olur. Sonra secdeden kalkmak, bekâ hâline işarettir. Çünkü o, geriye dönüştür. Nüzûl sûretinde urûc (yukarı çıkma) vardır. Bunun aksi de geçerlidir. Anla. Rükû kâbe kavseyn makamıdır ki o, sıfatlar makamı yani zât-ı vâhidiyyettir. Secde ise ev-ednâ makamıdır ki o zât-ı ahadiyyet makamıdır.

Altı hareket, yani kıyâmdan rükûya, sonra ondan kavmeye, sonra ondan birinci secdeye, sonra ondan celseye, sonra ondan ikinci secdeye, sonra ondan kıyâma hareket etmek, Allah'ın gökleri ve yerleri altı günde yaratmasına işarettir. Namazın bir rekâtı, sülûkün başını, sonunu ve ondan başka dünyevî, uhrevî, ilmî, aynî, kevnî ve ilâhî sûretleri ve hakikatleri ihtivâ eder."

Hz. Şeyh dedi ki: "Ana isimler yedi tanedir. Onlar el-Hayy, el-Alîm, el-Kadîr, el-Mürîd, es-Semî', el-Basîr **[311[b]]** ve el-Mütekellim isimleridir. Onlardan her biri yedi kısma ayrılır. Şu itibarla ki mesela el-Hayy'da hayat, ilim, kudret, irade, işitme, görme ve konuşma bulunur. Fakat onda galip olan sıfat hayat olduğundan ve bilfiil bulunduğu için bu sıfatı almıştır. Mağlup ve bilkuvve olana itibar etmemiştir. el-Hayy bu itibarla yedi olduğuna göre, sen geri kalanları ona kıyas et. Yedi kere yedi kırk dokuz olur. Sonra zuhûr ve butûn/zâhir ve bâtın olma bakımından toplamı doksan sekiz olur. Sonra toplamı ve tekleri itibariyle doksan dokuz olur. Sonra toplamının ve teklerinin birliği/ahadiyyeti itibariyle yüz olur. Birincisi hakikaten tekler ve hakiki adettir. İkincisi ve üçüncüsü itibarî olarak tek ve adettir."

Bundan sonra dedi ki: "Yedi gök şu yediye karşılıktır: Onlar Allah Teâlâ'nın şu sözünde zikrettiği şeylerdir: ﴿زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْأَنْعَامِ وَالْحَرْثِ﴾ 'Kadınlar, oğullar, yük yük altın ve gümüş, salma atlar, davarlar ve ekinler gibi nefsin şiddetle arzuladığı şeyler insanlara süslü gösterildi.'[1] Bu açıklanan nefsin yedi arzusunu, Allah başka bir âyette beş kılmıştır. Onlar Hadîd sûresinin ortalarındaki Allah Teâlâ'nın ﴿اِعْلَمُوا أَنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَزِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ﴾ 'Bilin ki dünya hayatı ancak bir oyun, eğlence, bir süs, aranızda bir övünme ve daha çok mal ve evlât sahibi olma yarışından ibârettir.'[2] sözüdür. Sonra başka bir âyette bu beşi iki şeyde kılmış ve ikisinde toplamıştır. Allah Teâlâ Muhammed sûresinin sonlarında **[312[a]]** ﴿إِنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ﴾ 'Doğrusu dünya hayatı ancak bir oyun ve eğlencedir.'[3] buyurmuştur. Sonra başka bir âyette bir hususta kılmıştır. O da Allah Teâlâ'nın ﴿وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ

1 Âl-i İmrân, 3/14.
2 el-Hadîd, 57/20.
3 Muhammed, 47/36.

وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَى﴾ 'Kim de Rabbinin makamından (huzurunda durmaktan) korkar ve nefsini kötü arzulardan (hevâ) menederse…'[1] sözüdür. Çünkü hevâ bütün şehvet türlerini kendisinde toplar. Kim hevâdan kurtulursa, sâliki en yüce isteğe ulaşmaktan alıkoyan her bağdan kurtulmuş olur."

Hz. Şeyh bu fakire hitap etti. Ben de "Emrinize âmâdeyim." diyerek ona icâbet ettim. Dedi ki: "Konevî'nin *Fâtiha Tefsiri* üzerine olan hâşiyem pek hoşuma gitti. Onu tasnif ettiğimden beri şimdiye kadar hiç mütalaa etmedim. Allah Teâlâ'ya hamd olsun ki o, tarif edilemeyecek şekilde dizilmiş inciler gibi oldu. O, Allah Teâlâ'nın fazlındandır. Onu yüz yirmi günde tasnif etmiştim. Tefsirin sonundan bir veya iki varak, hâşiyesi yapılmamış olarak kaldı. Çünkü orada gönlüme gizlenme duygusu (istitâr) düştü. Ben de yazmayı bıraktım. Eseri yazarken Allah'ın benim üzerimdeki feyzi tarif edilemeyecek durumdaydı. Bu müddet içerisinde bir lahza bile benden kesilmedi."

Dedi ki: "Ben senin hattını, yani ta'lik hattını seviyorum. Fakat bu nüshanın tamamı senin hattınla değil. Keşke senin hattınla olsa da onu senden alsam ve kendi hattımla olan nüshayı sana versem." Ben de "Hepsi size ait." dedim. Ardından, "Üftâde diye meşhur Hz. Şeyh (ks) *Fâtiha Tefsiri* üzerine hâşiye yazmak bir tarafa, onu anlayacak kimse bulunmasını bile yadırgamıştır. Bu tefsir tasnif edildiğinden bu yana -ki dört yüz yıldan fazladır- şu ana kadar bâkir kalmıştır. Allah onun kilidini sizin ellerinizle açtı." diye ekledim.

[312b] Dedi ki: "Pek çok halifem var. Bazısı hayatta, bazısı ise öldü. Bu nefes ve tesir benden sonra sana ulaşacak, başkasına değil. Senin bu ilimde geniş bir vukûfiyetin var. Yazın da güzel."

Dedi ki: "Ben ne bulduysam şeyhimin nefes ve duasıyla buldum. Ben de Allah Teâlâ'nın izni ile bu nefes ve duayı sana verdim." Bunun üzerine hemen onun eteğinin ucunu öpmeye davrandım. Onun duasını ve nefes-i nefîsini aldım. Bana dünyada ve âhirette şeref ve mutluluk olarak yeter. Hz. Şeyh zikredilen bu sözü ömrünün sonlarında muhtelif meclislerde tekrarladı. Benim kendisini Kıbrıs adasındaki ziyaretimi kendisine vâris

1 en-Nâziât, 79/40.

olmamın delili saydı ve şöyle dedi: "Şimdi sen daha sülûk yaşının yarısına bile ulaşmadın. ﴿وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَى﴾ 'Elbette Rabbin sana verecek, sen de hoşnut olacaksın.'[1] Bütün vakitleri içine alan ve bütün hâlleri kapsayan çok hamd Allah'a mahsustur."

Hz. Şeyh dedi ki: "Mücâhede, bidâyet ve nihâyet ehlinin gittiği bir yoldur. Bidâyet ehli nefislerini terbiye ve ıslah için çalışırlar. Nihâyet ehli ise şükür olmak üzere mücâhedeye devam ederler. Bu sebeple Hz. Peygamber (as), 'أَفَلَا أَكُونُ عَبْدًا شَكُورًا / *Şükreden bir kul olmayayım mı?*'[2] buyurmuştur. Mücâhedede gevşeklik hayvânî kuvvetleri güçlendirmeye ve rûhânî kuvvetleri zayıflatmaya sebep olur. Halbuki sâlik ruh tarafına destek vermekle emrolunmuştur. Çünkü bu, zâhirde İslâm askerine yardım etmek gibidir. Yine sâlikin beden tarafını desteklemesi yasaklanmıştır. Çünkü bu, zâhirde kâfirlerin ordusuna yardım etmek gibidir. Bunların ikisi de yerilmiştir. Sadece övülen zâhirde ve bâtında hak dînin ehli düşmanlarına galebe çalana kadar hak dînin zâhirini ve bâtınını desteklemektir. **[313[a]]** Mücâhedede zinde olmak şart değildir. Allah Teâlâ'nın ﴿اِنْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا﴾ 'Size kolay da gelse, zor da gelse sefere çıkın.'[3] sözünü görmez misin?"

Dedi ki: "Senin derini daha önce gördüğümden farklı görüyorum." Ben de şöyle dedim: (Daha önce) mücâhede konusunda aşırı davranmam sebebiyle bir senedir o konuda gevşeklik meydana geldi. Bana şöyle denildi:

Hüdâyî olıcak takdîr
Kâr eylemez ona tedbîr[4]

Bunun üzerine şöyle dedi: "Her hâlde ifrat ve tefritten uzak, îtidâl üzere ol. Kullukta himmetin sırf tezellül olsun, feyiz elde etmek veya başkası değil. Çünkü amel-i sâlih kendisiyle Allah Teâlâ'nın rızâsı istenen şeydir, yoksa ilimler, ma'rifetler, sırlar, hakikatler ve başka şeyler için olan amel değil. Her yaratılış kendisinden sonra gelen yaratılışın tohumudur. Tıpkı dünya gibi. Çünkü kim burada ekerse âhirette biçer. Dünyada ekilen bu tohumun mahsulü âhiretteki yaratılışta ortaya çıkar."

---

1 ed-Duhâ, 93/5.
2 Buhârî, Teheccüd 6; "Tefsîr", 48/2; Müslim, "Münâfıkûn", 79-81; Tirmizî, "Salât", 187; Nesâî, "Kıyâmu'l-leyl", 17; İbn Mâce, "İkâme", 200.
3 et-Tevbe, 9/41.
4 Mehmed Gülşen, *Külliyyât-ı Hz. Hüdâyî*, s. 90.

Dedi ki: "Her yaratılış kendisinden öncekine ve sonrakine uymaz. Çünkü Allah bir şeyi iki defa bir sûrette yaratmaz. Çünkü bu abestir. Allah ise bundan münezzehtir. Bu dünyevî zuhûr, butûna gittiği zaman ebediyyen geri dönmez. Bilakis berzahî misale intikal eder. O ise başka bir tecellîdir. Sonra berzahî misal, neşr günü aynî-haşrî vücûda/varlığa intikal eder. O ise bir itibarla berzahîden başkadır. Çünkü insanın hakikatinin başka bir hakikate dönüşmemesi gibi hakikatin her yaratılışta bir olması (ittihâd), bir yönden de olsa başka olmasına (gayriyyet) ters düşmez. Şu hâlde varlığın hakikati birdir. Zuhûr ise **[313[b]]** muhteliftir. Anla! Çünkü burası ayakların kaydığı yerlerdendir."

Ben, "Berzahî vücûdun nasıl olduğunu kavrayamadım. O, dünyada olduğu gibi midir?" dedim. O da "Evet, fark sadece bu yaratılıştaki butûnun orada zuhûr hâline gelmesi, gaybın şehâdet, şehâdetin de gayb olmasıdır." dedi.

Hz. Şeyh dedi ki: "Her şeyin aslı harftir. Ona iki özellik eklendiği zaman kelime olur. Kelime ise ya isimdir ya fiildir ya da harftir. Bu terkip, âlemlerde de geçerlidir."

Hz. Şeyh dedi ki: "Allah beni buraya -yani Magosa Kalesi'ne- eşsiz bir hikmeti sebebiyle attı. O da şudur: Ben sultan, vezir veya diğerlerinden benim sözümden ve nasihatimden ders alan birinin çıkacağını ve âlemin nizâmına sebep olacağını umuyordum. Şimdi Allah, zamanın sultanında ve ona tâbi olanlarda nasihat kabul etme ve âlemin hayatı için vesîle olma istidadı olmadığını bana bildirdi. Beni Kostantiniyye'den ve halkından tarif edilemeyecek şekilde tecrit etti. Ancak şu kadar var ki bazı vakitlerde evdeki çocuklar hatırıma geliyor. Fakat ben ona mağlup değilim. Sadece hatırıma geliyor ve beklemeden gidiyor."

Hz. Şeyh, "Allah Teâlâ seni Bursa'ya lâyık gördü. Bunun için Allah Teâlâ'ya şükret. Zira, Azîz-i Ekber -ki o Üftâde diye meşhur olan Hz. Şeyh'tir- orada medfun. Azîz-i Kebîr -ki o, onun halifesi Hz. Mahmud el-Hüdâyî el-Üsküdârî el-Koçhisârî'dir- orada yetişti. Allah onun yazma kabiliyetini (tahrîr) sana miras bıraktı." dedi. **[314[a]]** Sonra da toplu bir dua etti.

Bu fakirin tâbilerinden Yahyâ, cuma günü Hz. Şeyh'in başını tıraş etti. Ben dedim ki: "Hz. Peygamber (as) bir defasında hacamat yaptırdı. Ashâbdan bazıları (r. anhüm) çıkan kandan içtiler. Halbuki bu şeriatın zâhirine göre menedilmiştir. Bu yüzden bazı âlimler bunu ifrata hamlettiler." Dedi ki: "O kimse kanı içtikten sonra Hz. Peygamber (as) sükût etmişse bu onun için izin demektir. Aksi hâlde eğer o kimse fark ehlinden ise bunu yapmak şer'an yasaklanmıştır. Eğer cem' ehlinden ise bunu yapmak mubahtır. Yine âlimler Hz. Peygamber'in (as) hususiyetlerinden birinin de, başkasından olduğunda temiz olmayan şeylerin ondan olduğunda -artıkları bile olsa- temiz olması olduğunu zikretmişlerdir. Yine 'إِنَّ اللّٰهَ طَيِّبٌ / *Allah tayyibdir/temizdir.*'[1] Rasûl de cüzlerinden birini diğerinden ayırmaksızın bütün cüzleriyle temizdir."

Hz. Şeyh'in başından usturadan dolayı biraz kan çıktı. Onu sildi ve "Bu başın ve bedenin bütün cüzlerinin çürüyeceği gün geliyor." dedi. Ben "Çürümez, inşallah" dedim. "Hangi delille söylüyorsun?" dedi. Ben de "Hakkânî tevhid, bedenin bozulmasını gerektiren çürümeyi ortadan kaldırır." dedim. Bunun üzerine tebessüm etti. Benim de içimden Hz. Şeyh "Hakkânî tevhide ulaşmanın alâmeti nedir?" derse ona ne derim, diye geçti. Hiç bocalamadan gönlüme onun mübârek yüzünün nûru, zâhir ahkâm ile kulluğunun kemâli, bâtın ahlâk-ı hamîde ile ahlâklanması, rüsûm ehlinin benzerini ortaya koymak bir tarafa zamanın meşâyihının ve meşhurlarının karşısında âciz kaldıkları ilmî kerametleri hatırıma geldi. **[314b]** Bütün bunlar kastedilen şeyin alâmetidir. Hamd Allah Teâlâ'ya mahsustur.

Hz. Şeyh bazı eserlerimi gördükten sonra bu fakire dua etti ve "Allah kalbini geniş ve lisanını toplu (câmi') kılsın." diye dua etti.

Bugün, yani cuma günü Kâdiriyye dervişlerinden Derviş Mehmed ziyaret için geldi. Hz. Şeyh ona durumunu ve yolculuğunun nasıl geçtiğini sordu. Sonra da şöyle dedi: "Gezenler ere ermiş. Oturanlar er olmuş, demişler. Kişinin kâmil bir er olması, kâmil bir ere ulaşmasından evlâdır."

Hz. Şeyh dedi ki: "Hades, asgar ve ekber olmak üzere iki çeşittir. Bunlar şeriatta açıktır. Tarikatta ise hades-i asgar âhiret sevgisidir. Hades-i

1 Müslim, "Zekât", 65; Tirmizî, "Tefsîru'l-Kur'ân", 3.

ekber ise dünya sevgisidir. Yine asgar, bâtın ilimleri sevmek ve onların mertebesine bağlanıp kalmaktır. Ekber ise zâhir ilimleri sevmektir. Yine asgar gizli şirk, ekber açık şirktir. Yine asgar, rûhânî bâtın taayyünâta meyletmektir. Ekber, cismanî zâhir taayyünâta meyletmektir. Hakikat mertebesinde ise asgar gaybî şuûnâtla -ki o ahadiyyet mertebesidir- irtibattır. Ekber ise ilmî taayyünâta -ki o vâhidiyyet mertebesidir- taalluktur. Nitekim Allah Teâlâ ﴿إِنَّهُ لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ فِي كِتَابٍ مَكْنُونٍ﴾ 'Elbette o değerli bir Kur'an'dır. Korunmuş bir kitaptadır.'[1] buyurmuştur. Buradaki 'kitap' vâhidiyyet mertebesidir ki onun mushafında, icmâlî Kur'an olan ahadiyyet mertebesinin nakışları resmolunur. **[315a]** Zikredilen kevnî veya ilâhî, aynî veya ilmî şeylerden birine meyledenler, Mevlâ'dan başkasına meyleden kimselerdir ki onlarla sohbeti/beraberliği terk etmek lâzımdır. Çünkü o, makamında cünüptür.

Her türlü bağın esâretinden kurtulan Hak ehlidir. Onlar muhlas olanlardır ve muhlis olanlardan daha yüksektirler. Çünkü muhliste, ihlâs bağı ve ihlâsı kendi nefsine nisbet vardır. Muhlas ise onun aksinedir. Bilakis o bütün bağlardan, hatta Hakk'a bağlı kalmaya çalışmaktan da hürdür. Bu durumda Hak, kul mertebesinde Hakk'a tâlip olmuş ve onun mertebesinde kendisine âbid olmuş olur. Böylece bütün nisbetler ortadan kalkar. Geriye âbid ve ma'bûd olarak Hak'tan başkası kalmaz. Bu sebepten Hz. Hüdâyî Türkçe ilâhilerinden birinde 'Hakk'ı Hak ile şühûd et ey gönül'[2] demiştir. Çünkü vücûd ve şühûd kula nisbetle bağdır. Kevni izâfetten fâni olduğu zaman şâhid ve meşhûd (müşâhede edilen) Allah olur, başkası değil. Tıpkı âbid ve ma'bûd O olduğu, başkası olmadığı gibi."

Dedi ki: "Allah Teâlâ'nın ﴿لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ﴾ 'Ona ancak temizlenenler dokunabilir.'[3] sözü, 'Hüviyyete ancak zikredilen makamların hepsine taalluk cenâbetinden temizlenenler dokunabilir.' demektir. Temizlenen için mutlaka bir temizleyen lazımdır ki o da Allah Teâlâ'dır. Kul kendi nefsini temizleyemez ve tezkiye edemez. Onu ancak Allah temizler ve tezkiye eder."

---

1 el-Vâkıa, 56/77-78.
2 Mehmed Gülşen, *Külliyyât-ı Hz. Hüdâyî*, s. 95.
3 el-Vâkıa, 56/78.

Dedi ki: "Allah kalbimden her türlü alâkayı kesti. Hatta ben senelerce sultanla beraber oldum. O müddette her şeyden kesilip kendimi Allah'a vermem (inkıtâ') onunla beraberlikten önceki inkıtâ'ımdan daha fazlaydı. Bundan dolayı Allah'a hamd olsun. **[315b]** Bunun gibi beraberlikler bu şekle bürünen pek çoklarının hâlini değiştirmiştir."

Hz. Şeyh dedi ki: "Konevî'nin *Fâtiha Tefsiri* üzerine olan hâşiyem pek hoşuma gider. Çünkü o az rastlanan şeylerdendir." Dedi ki: "Bu feyiz yüce Allah'ın bana bir lutfudur ki böyle bir şeyi böyle bir fakire ihsan etmiştir."

Sonra şöyle dedi: "Allah Teâlâ'nın ﴿آمَنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ﴾ 'Peygamber, Rabbi tarafından kendisine indirilene iman etti, mü'minler de.'[1] sözü, zâhir vahye nisbetledir. Ama ilhama nisbetle şöyle deriz: Rasûl'ün vârisi Rabbi tarafından kendisine ilham edileni tasdîk etti, ona inananlar da."

Hz. Şeyh dedi ki: "Sahih nazar/fikir yürütme Hakk'ı ma'rifete götürür. Bu ise Hakk'a ulaşıncaya kadar bir bilinenden diğer bir bilinene intikal etmek sûretiyle olur. Fakat bu, tasavvur ve tefekkür yoludur. Bu yolun ehli ikilikten kurtulamaz. Mükâşefeye gelince, onda zikredilen intikal yoktur. Onun yolu zikirdir. Allah Teâlâ'nın ﴿الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَى جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ 'Onlar ayaktayken, otururken ve yanları üzerine yatarken Allah'ı anarlar. Göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde düşünürler.'[2] sözünü görmez misin? Nasıl zikri fikirden/düşünmekten önce getirdi. İşrâkîlerin yolu ise buna zıttır."

Dedim ki: "*el-Keşşâf* sahibi Arapça ehlinin hâtimesidir (sonuncusudur). Çünkü onun Arapçasının benzerini ondan sonra kimse ortaya koyamamıştır." O da şöyle dedi: "Evet, fakat boş kabuk çok fayda etmez. Çünkü ilim içten alınandır, dıştan değil. Rüsûm/zâhir âlimlerinin ilmi dıştan alınmıştır. Hakikat âlimlerinin ilmi ise bâtından (içten) alınmıştır. Kişi beyanı Allah Teâlâ'dan almazsa **[316a]** Kur'an'ı nasıl tefsir ve te'vil eder? Bilakis o söylediklerinden dolayı kıyâmet günü hicâb ve utanç içindedir. Kendi başını kurtarsa elbette ona yeter."

---

1 el-Bakara, 2/285.
2 Âl-i İmrân, 3/191.

Dedi ki: "Ebüssuûd ve başkaları gibilerin bir gözü vardır, iki değil. Hakikatte müftî, iki gözü olandır."

Dedi ki: "Rüsûm/zâhir âlimleri birbirine dayanan âmâlar gibidir."

Hz. Şeyh dedi ki: "İbtilâ Âdem (as) zamanından bu âna kadar cârîdir. Peygamberlik ibtilâya mâni değildir. Onunla peygamber arasında engel yoktur. Velâyet de böyledir. Hasan ve Hüseyin (r. anhümâ) hâlini görmez misin?"

Dedi ki: "Şiblî (ks) bir defasında oğlunun vefatı sebebiyle ağladı. Böyle bir ağlamanın ancak kadınlardan sâdır olduğunun farkına vardı ve Allah Teâlâ'dan utanarak sakalını kesti."

Dedi ki: "Allah Teâlâ kulunun terakkîsini istediği zaman ona bir günde bin sûrette tecellî eder ve onu türlü belâlara müptelâ kılar. Onun tenezzülünü murad ettiği zaman onu kırk yıl bir hâl üzere bırakır."

Hz. Şeyh dedi ki: "Şeriat ilmi burada kalır. Çünkü alâkalı olduğu şey fânidir. İhlâsla yapılmış olmasına göre âhirete onun ancak sevabı gider. Hakikat ilmi ise âhirete gider. Çünkü o bekâ üzeredir. O ezelî ve ebedîdir. Onun için hiçbir mevki ve makamda zevâl yoktur."

Hz. Şeyh dedi ki: "Allah Teâlâ bu dünyada kulluk, ahkâm ve âdâba bağlı kalmak konusunda yakaza ehli vâsılları, gaflet ehli mahcûblara/perdeli kimselere katmıştır. Bu yüzden cem' ve fark ehli arasında ayırım yapmaksızın gusül abdesti almak vâcip oldu. **[316b]** Âhiret yurdunda ise hicâb ehli bağın (kayd) kaldırılması konusunda keşf ehline katılmak sûretiyle iş aksine olacaktır. Bu sebeple kişi cennette günde bin defa bile cinsî münasebette bulunsa gusül vâcip olmaz." Ben derim ki: "Bu latîf sırlardandır, sen onu yabancılardan sakla."

Hz. Şeyh dedi ki: "Cismin ötesinde mücerred ruh vardır. Onun üzerinde mücerred ayn vardır. Onun da üzerinde mücerred sır vardır. İşte buradan Hüdâyî'nin Türkçe ilâhilerinden birindeki şu sözü âşikâr olur:

Sığmaz oraya cân ü ten
Sırr ile seyr etmek gerek[1]

---

1 Mehmed Gülşen, *Külliyyât-ı Hz. Hüdâyî*, s. 91.

Hz. Şeyh dedi ki: "Kim bizim hakkımızda çirkin bir söz söylemiş, fiili veya terki ile bize eziyet etmiş ise hakkımız ona helâl olsun. Çünkü bizim yolumuzda ondan intikam almayı istemek veya onun kötü bir duruma düşmesini istemek şirk bâbındandır. Biz asla ona iltifat etmeyiz. Bilakis Allah'ın ilminde bizim için takdir ettiğine iltifat ederiz. Onun bütün takdiri, nâhoş sûretinde bile olsa hayırdır, sevgilidir. Çünkü O cemâlini celâlinde, lutfunu kahrında, nûrunu nârında/ateşinde gizlemiştir. İbrâhim'in (as) hâlini görmez misin? Allah Teâlâ ﴿إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللهِ الْإِسْلَامُ﴾ 'Şüphesiz Allah katında din İslâm'dır.'[1] buyurdu. Yani 'İslâm' bütün mertebelerde kalp, kalıp ve lisan ile teslim olmak demektir. Nitekim Allah Teâlâ İbrâhim (as) hakkında ﴿إِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ أَسْلِمْ قَالَ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ 'Rabbi ona, *Teslim ol*, demişti. O da *Âlemlerin Rabbine teslim oldum*, dedi.'[2] buyurdu. Bu teslimiyet sözü, ancak kalıp, kalp, ruh ve sır ile olan teslimiyettir. Aksi hâlde söz ile İslâm/teslimiyet fayda vermez. Görmez misin ki insanların çoğu 'Ben Allah'a teslim oldum.' der. **[317a]** Fakat imtihan edildiğinde kişiye ya ikram edilir ya da horlanır. İbtilâların hepsi ya şeklen teslim olan kimselere ait olan kin ve aldatmayı ortaya çıkarmak içindir ya da şeklen ve mânen teslim olan kimselere ait olan samimiyeti ve boyun eğmeyi ortaya çıkarmak içindir. Çünkü ibtilâ ile onların nefislerinin madenlerinden cevherler çıkar ki onlar Allah katında cevherlerin en değerlileridir. Nitekim onlardan başkalarının nefislerinin madenlerinden Allah katında hiçbir değeri olmayan, bilakis öfke, eziyet, çirkin söz, beddua ve diğerleri gibi Allah'ın öfkesini ve gazabını gerektirecek şeyler çıkar."

Hz. Şeyh dedi ki: "Öldüğüm zaman gönlüne ne doğarsa onu yap. O zaman iş seninle Allah arasındadır. Sûrî/şeklî bağ, yani izin isteme sona ermiştir."

Ben derim ki: Şeyh hayatta olduğu sürece önemli işlerde ona müracaat etmek gerektiği bundan zâhir oldu. Onun nefes-i nefîsi, müride nisbetle zâhir vahiy gibidir. Çünkü peygamberler (aleyhimü's-selâm) vahyi ilk olarak bâtında vech-i hâstan alırlar. Sonra ikinci olarak Cebrâil vech-i âmmdan gelir. Onlar bu gelişi beklerler. Şu hâlde şeyh, mürid için Cebrâil

---

1 Âl-i İmrân, 3/19.
2 el-Bakara, 2/131.

gibidir. Cebrâil de Rasûlullah (sa) için mürşid gibidir. Sidretü'l-müntehâya ulaşana kadar onu (sa) irşad ettiğini, sonra bunu bıraktığını, artık işin sûreten ve mânen onunla Allah arasında kaldığını görmez misin? Kulun sırrı üzerinde Allah'tan başka kimsenin hükmü yoktur. Bu yüzden tarikat ehlinin âdâbında şöyle geldi: Mürid bir ihtiyaç için gitmek istediğinde **[317[b]]** ve şeyhi yerinde bulamadığında onun rûhâniyyetine teveccüh eder ve bâtından (içten) izin ister. Çünkü tamamı idrak edilemeyen bir şeyin tamamı da terk edilmez. Amaç tâbi olmaktır. O ise her iki durumda, yani şeyhin varlığı ve yokluğu durumunda da bu şekilde hâsıl olmaktadır. Zâhiren yerinde bulunmaması, hariçte de bulunmamasını gerektirmez. Hâsılı her ne kadar peygamberler ve velîler bütün yaratılışlarda Allah katında diri olsalar da hâl-i hayatta olmak ve ölüm hâli arasında fark vardır.

Hz. Şeyh dedi ki: "İlim irfana, o da muhabbete, o da kulluğa götürür. Çünkü kimde Allah sevgisi varsa başka bir gayesi olmadan ve karşılık beklemeden O'nun hizmetinde gayret eder ve O'na kullukta bulunur. Allah yolunda mücâhede edenlerin oturanlardan daha faziletli oldukları nas ile sâbittir."[1]

Dedi ki: "İlmin, yani tarikat ve maʿrifet ilminin kalbime zuhûrundan sonra şeyhimle üç ay beraber oldum. Sonra beni halife tayin etti. Böylece garip oldum ve yetim kaldım. Fakat Allah beni giydirdi, bana ihsan etti ve beni zengin kıldı. Hamd O'na aittir. Görülmez mi ki dışarıdaki yetimlerin durumları farklı farklıdır. Kimisi aç açık kalır. Kimisi için Allah, anne babanın çocuklarını görüp gözettiği gibi onu görüp gözetecek birilerini yaratır. Şimdiye kadar Allah beni yeme, giyme ve diğer hususlarda ruhsattan korudu. Zâhid olmaya çalışmak bana sevdirildi ve süslenme çirkin gösterildi. **[318[a]]** Bununla birlikte yemeyi, konuşmayı ve uykuyu azaltma, orucu ve gece ibadetini çoğaltma gibi mücâhede konusunda biz nerede, selefin büyükleri nerede!"

Hz. Şeyh dedi ki: "Allah bazı kulları matlûp hâsıl olmayacağı hâlde talep ile müptelâ kılar. Bazılarını ise şart koşulan matlûbu talebinin hemen peşinde veya ondan sonra hâsıl olacak talep ile müptelâ kılar. Çünkü bazen

1 Bk. en-Nisâ, 4/95.

dua vakti matlûbun hâsıl olacağı vakitten ayrı olabilir. Duaya bir vakitte icâbet edilir ve matlûp başka bir vakitte hâsıl olur. Bazıları ise hiç müptelâ olmaz, bilakis feyzi talep olmaksızın gönderilir. Birincisinde talep var ama sonuç yoktur. İkincisinde hem talep hem sonuç vardır. Üçüncüsünde sonuç var ama talep yoktur."

Hz. Şeyh dedi ki: "Sûrî rızık, sûrî ölüm olduğu zaman kesilir. Ondan sonra ancak ebedî hayat vardır. Aynı şekilde mânevî rızık da mânevî ölüm sırasında kesilir. Ondan sonra ancak bâki hayat vardır. Yani sâlik küllî fenâya ulaştığı zaman makamların hepsinden payını tamamlar ve taayyünâtın tamamından nasîbini alır. Bu, onun ruhu için gıda yerine geçer. Her makamdan payını tam olarak alınca, sanki ölmüş ve işi, ilk hâline asla benzemeyen başka bir sûrete dönmüş gibi olur. Bu ise ancak sülûkünün başından itibaren kırk yıl geçtikten, tabii ve nefsânî güçleri tamamen emrine âmâde olduktan ve melekûtî yardım geldikten sonra olur. Bu fenâ ile kastedilen, bekâdan önce hâsıl olan fenâ değil ondan sonra hâsıl olan fenâdır. **[318b]** Anla!"

Dedi ki: "Bu durum, Allah Teâlâ'nın ﴿إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ﴾ 'Ancak Rabbinin dilemesi başka.'[1] sözündeki istisna muktezâsınca cennet ehlinin kendisinden öncekine asla benzemeyen bir makama ulaşmalarına benzer. Bu ise cennete girişin üzerinden uzun bir müddet geçtikten sonra olur. O zaman ezel sırrı ebed aynasında zâhir olur. Taayyünâtın, yani şuûnât-ı gaybiyyenin mebdei ezellerin ezeli olduğu gibi aynı şekilde hususi tecellî ile ulaştıkları bu makamdan sonrası ebedlerin ebedidir.[2] Muzâf olan (tamlanan) 'ebed' bu tecellîden sonra olandır. Muzâfun ileyh olan (tamlayan) 'ebedler' ise cennete girmelerinden itibaren daha önce olandır. Ezel de böyledir. Bu başlangıçtan yukarısı muzâf olan (tamlanan) ezeldir. Aşağısı ise muzâfun ileyh olan (tamlayan) ezeldir. Bu sır cehennemlikler hakkında geçerlidir. Fakat onlar celâl ehlidir ve makamları ferdiyyet makamıdır. Bu yüzden onlar için evlenme ve cennet ehlinin nimetleriyle nimetlenme yoktur. Cennet ehli ise cemâl ehlidir ve makamları sıfat makamıdır. Onun muk-

1 Hûd, 11/108.

2 "Ezellerin ezeli" ifadesi isim tamlamasıdır. Burada "ezeller" muzâfun ileyh/tamlayan, "ezeli" muzâf/tamlanandır. Aynı şekilde "ebedlerin ebedi" ifadesi de isim tamlamasıdır. Burada "ebedler" muzâfun ileyh/tamlayan, "ebedi" muzâf/tamlanandır.

tezâsı nimetlenme ve zevk almadır. Cennet ehli ile cehennem ehli arasındaki fark şudur: Cennet ehli için sıfatlarla zuhûr vardır. Zuhûrda ise butûn (bâtın olma) vardır ki o zâtın sırrıdır. Cehennem ehli için ise butûn vardır. Butûnda ise zuhûr yoktur."

Hz. Şeyh dedi ki: "Allah Teâlâ eşyâyı insân-ı kâmilin gözüyle müşâhede eder. İnsân-ı kâmil, sûrî ölüm ile berzaha intikal ettiği zaman makamından nasîbi artar. O ebedî olarak her mevtında terakkîdedir."

[319[a]] Ben, "Mehdî'nin zuhûru üçüncü yüzün başına kaldı." dedim. O da "Âlimlerin çoğu bu görüşte. Zâhir olan şudur ki Allah kullarını bir karn -ki o otuz seneye kadar olan zamandır- rahatlatır. Ardından elliden sonra Mehdî'nin zuhûruna dek ortaya çıkacaklar zuhûr edene kadar durum zayıflar." dedi.

Hz. Şeyh dedi ki: "Cemâl ehli kendisine bahşedilen Allah'ın inâyeti sayesinde celâl ehlinden nefret eder. Bunun aksi de doğrudur. Onlardan her biri bu dünyada, kezâ âhirette diğerinden perdelidir. Kemâl ehline gelince, başkalarında olmadığı şekilde onların geniş bir ihâtası vardır. Mukarrebîn, ebrârın hâllerine vâkıftırlar, onların makamlarını ve mevtınlarını mükâşefe yoluyla bilirler. Onlar ise mukarrebînin hâllerinden perdelidirler. Aynı şekilde ebrâr, sol ashâbının (amel defteri soldan verileceklerin) hâllerine vâkıftırlar. Onlar ise onlardan perdedirler. Ebrâr ve sol ashâbından her biri, makamının kendisine has olması sebebiyle diğerinden nefret eder, kendisine has kılınan sebebiyle ondan perdelidir."

Hz. Şeyh dedi ki: "Bu zamanda şeyh müridi ilim ve amel yoluna irşad eder. Sonra hâlini sağlamlaştırmadan onu halife tayin eder. Çünkü zamane çocuklarında zorluğundan dolayı mürşid kapısında kırk yıl sebat gösterme yoktur. Onun için azla yetinirler. Fakat halife çalışıp gayret gösterme yolunda sebat ettiği zaman bir müddet sonra da olsa murada ulaşır. Halifenin şeyhini ziyaretinin mânası, onun sözlü ve fiilî nasihatlerini almak ve şevkini tazelemektir. Yoksa bu zamanda halifelerin genelinin yaptığı gibi beldeler gezmek ve benzerleri değildir."

[319[b]] Dedi ki: "Üsküp'e vardığından beri -ki o zaman on beş yıl olmuştu- hak üzere sohbet edebileceğin bir kimse buldun mu?" Ben, "Hayır"

dedim. O, "Nefsinle meşgul ol. Başkalarından hâlini gizle. İnsanların ellerini öptüğü, dünya kendilerine açılan, bu yüzden daha önce bulundukları hâli unutup aşağıların aşağılarına itilen, başlangıçta elde ettikleri ilimlerden kendilerinde yalnızca hayal kalan halifelerden olma." dedi.

Hz. Şeyh dedi ki: "Konevî'nin *Fâtiha Tefsiri* üzerine olan hâşiyem -Allah onu zâyi etmesin- iyilik ve ihsanı bol olan (Mennân) Allah dilerse bu işin ehli kimselere bir yardım olacaktır. Büyüklükte sınırı olmayan Allah, benim gibi çok değersiz ve pek muhtaç bir kuluna böyle bir büyük nimeti ihsan etti."

Dedi ki: "O her ne kadar çok değersiz ve pek muhtaç ise de, lâkin en zengin ve en büyük olan Allah'a en çok muhtaç olandır. Şu hâlde izâfeti O'nadır, başkasına değil. İmam Ali (ra), 'كَفَانِي شَرَفاً أَنْ تَكُونَ لِي رَبّاً، وَكَفَانِي عِزّاً أَنْ أَكُونَ لَكَ عَبْداً / Bana şeref olarak Sen'in bana rab olman yeter. Yine bana izzet olarak Sana kul olmam yeter.' demiştir."

Dedi ki: "Allah Teâlâ kulun yaratıcısı olduğu gibi, keza kulu O'ndan başka kul yapacak yoktur. Bu ise kulun hevâsını ortadan kaldırmak sûretiyle olur."

Dedi ki: "Şu ikindi vakti mübârek bir vakittir. Allah Teâlâ'dan bu mecliste hazır bulunan herkesi kendisine hakiki kul yapmasını niyaz ederiz." Sonra da "el-Fâtiha" dedi.

Sonra ağladı ve şöyle dedi: ﴿لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللّٰهِ﴾ 'Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin.'[1] Görmez misiniz ki çocuk elbisesini kirlettiği zaman babası veya annesi onu dövmek istediğinde, **[320ª]** çocuk başkasına değil ona sığınır. O da ona merhamet eder ve kirini pisini yıkar. Biz de her an tevbe ve istiğfar ile Allah'a sığınıyoruz. Bu, bizim için bütün günah kirlerinden bir temizliktir."

Sonra ikindinin sünnetine kalkıncaya kadar şiddetle ağladı. O meclis cennet bahçelerinden bir bahçe idi. Allah hazırda bulunanları onun icâbet olunan duasıyla şereflendirdi. Hamd Allah'a mahsustur.

Hz. Şeyh yanında bulunanları iftara çağırdı. İftar için oturduk. Önümüzde su ve ıslatılmış çörek vardı. İftardan sonra dedi ki: "Bu ekmeğin

---

1 ez-Zümer, 39/53.

hakkânî bir ruhu vardır. Zâhiri cesede, ruhu ise ruha döner. Böylece cisim ve ruh birlikte onunla güç kazanır. Her varlığın hayvânî veya hakkânî ruhu vardır. Ölünün cesedinin kendisinden ayrılan hayvânî ruhundan başka hakkânî bir ruhu vardır. Görmez misin ki Allah Teâlâ eğer onu konuşturacak olsa konuşur. Onun konuşması ancak Allah'ın onu konuşturmasıyladır. Çünkü onun hakkânî bir ruhu vardır. *Her şeyin O'nu hamd ile tesbîh ettiği* âyette bildirilmiştir.[1] Bu ancak onun, ister taş, ağaç ya da başka bir şey olsun ruhu olduğundan dolayıdır."

Hz. Şeyh, Allah Teâlâ'nın ﴿وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللّٰهُ﴾ "Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz."[2] sözü hakkında şöyle dedi: "Allah'ın dilemesi vahdet, kulların dilemesi kesrettir. Vahdet ise kesretin mebdeidir (kaynağıdır). Onların dilemesinin hepsi, Allah Teâlâ'nın dilemesindendir. Bir biti hareket ettirmek O'na bir dağı hareket ettirmekten daha aşağı değildir. Bilakis hepsi O'na göre eşittir."

Hz. Şeyh dedi ki: "Hac mîkatı, **[320b]** mülk ve melekût âlemini birbirinden ayıran sınıra, mîkattan Harem'e kadar olan yerler ef'âlî melekûta, Harem'den Kâbe'ye kadar olan kısım sıfâtî melekûta işarettir. Kâbe zâta, Hacerülesved noktaya işarettir. Kevnî mertebeler ilâhî mertebelerin sıralaması üzere tertip olunmuştur. Bu şekiller ve eserler, o mâna ve tavırlara uygundur. Kevniyyâtta Kâbe'nin ötesinde bir hedef/amaç (gaye) olmadığı gibi ilâhiyyâtta da ilk taayyünün -ki o bilkuvve taayyün ve şe'n-i gaybî mertebesidir- ötesinde bir hedef/amaç (gaye) yoktur. Kıbleye yönelmek şer'î edebi gözetmek içindir. Yoksa Hak cihetlerden mutlaktır. Ârif, zâhiri ile Kâbe'ye ve bâtını ile Allah Teâlâ'ya yönelmiştir. Hakikatte o, her kayıttan/bağdan mutlak, her mertebeyi izâfetten hatta birinci taayyünden fânidir. Ona nisbetle Allah'tan başka bir şey kalmaz (bekâ)."

Hz. Şeyh dedi ki: "Zâhir ve mazhar vücûddur. Onları birbirinden ayıran şeriat ve ameldir. Hakikatte ve ilimde fark yoktur. Şeriat ve amel fark'ı, hakikat ve ilim cem'ine yükselmez. İkisinin cem'i diğer ikisinin fark'ına inmez. Bununla sâlik ilhâd ve zındıklıktan kurtulur." Sonra başka sözler de söyledi. Ama söz alındığı için onları zikretmiyorum.

---

1 Bk. el-İsrâ, 17/44.
2 el-İnsân, 76/30.

Hz. Şeyh dedi ki: "Şeriat temiz ile pisi birbirinden ayırmıştır. Çünkü pis olanı yemek, mebdee urûc etmeye mânidir. Bu sebeple selef takvâyı seçti ve yemek konusunda bütünüyle zühde sarıldı. **[321ª]** Çünkü onun kendilerine ve sulblerinden gelen çocuklarına faydası vardır."

Hz. Şeyh dedi ki: "Ceninin rahimde tecerrüdü gibi sâlikin tecerrüdde olması lâzımdır. Kâmillere gelince, onlardan bazısı ez-Zâhir ismiyle zâhir olmuştur. Bu, Allah Teâlâ'nın izniyledir. Görmez misin ki Hz. Hüdâyî (ks), Üftâde (ks) diye meşhur olan şeyhine nisbetle tam bir zuhûr hâlindeydi. Şeyhi ise adı sanı duyulmaz bir hâldeydi. Ona şöhret, halifesi Hüdâyî'nin şöhretinden geldi. Onların zuhûrunda ve süslenmesinde nefsin payı yoktur. Çünkü onlarda nefs-i emmâre, hatta zât-ı emmâre yoktur ki onun payı olsun. Anla!

Allah Teâlâ'nın Süleyman'dan (as) naklederek buyurduğu ﴿رَبِّ اغْفِرْ لِي وَهَبْ لِي مُلْكًا لَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ مِنْ بَعْدِي﴾ 'Rabbim! Beni bağışla. Bana, benden sonra kimseye nasip olmayacak bir mülk (hükümranlık) bahşet!'[1] sözü bunun üzerine mebnîdir. Çünkü Allah Teâlâ Süleyman'ın (as) kalbinde bu dua için istek yarattı. O da böyle dua etti. Allah da duasına icâbet etti. Ona hilâfet ve nübüvvet verdiği gibi mülk ve saltanat da verdi. O, bu hususta Allah'ın emrine uydu. Dünyada bunu kabul etti. Cennete de fakirler girdikten beş yüz yıl sonra girmeyi kabul etti. Onlarla birlikte girmeye tamah etmedi ve bu hususta Allah'ın emrine uydu."

Dedi ki: "Bana gelince, Allah kalbimden süslenmeyi tamamen çekip aldı. Hatta ben bir hayvana binsem ve beraberimde dervişlerden bir topluluk olsa bu bana cehennem ateşinden daha ağır gelir. Çünkü Allah Teâlâ bunun için bende bir arzu yaratmadı."

[321ᵇ] Hz. Şeyh, Allah Teâlâ'nın kendisi üzerindeki nimetlerini anlatarak şöyle dedi: "Allah Teâlâ bana verdiği eserleri Hz. Hüdâyî'ye vermedi. Çünkü Allah beni şeriat ve hakikat ilimlerinde eserler yazmaya muvaffak kıldı. Benden yüzden fazla halife çıkardı. Hepsi vaaz etmeye, ders vermeye, imkân olduğu kadar zâhiri ve bâtını bakımından dîni ihyâ etmeye gücü yeten kimselerdir. Bu, Allah Teâlâ'dan büyük bir lutuftur. Çünkü bu

---

1 Sâd, 38/35.

zamanda birçok beldede ilim ölmüştü de Allah onu benimle diriltti. Bundan dolayı Allah'a hamdolsun."

Dedi ki: "Hüdâyî'nin halifeleri arasında senin gibisi çıkmadı."

Ben derim ki: "Bu söz benim hakkımda lutuf ızhârıdır. Ben Allah'ın fazlı ile övünürüm, başkasıyla değil. Ve Allah'tan beni kibir ve kendini beğenme vartasına düşürmemesini niyaz ederim."

Dedi ki: "Allah Teâlâ'nın ﴿لِيَسْأَلَ الصَّادِقِينَ عَنْ صِدْقِهِمْ﴾ 'doğruları doğruluklarından hesaba çekmek için'[1] sözü, kendi katındaki doğruluklarından demektir, onların kendilerine göre doğruluklarından değil. Cüneyd (ks) âyeti bu şekilde tefsir etmiştir ki bu latîf bir mânadır. Çünkü sıdk (doğruluk) ve İslâm/teslim olmak halk nezdinde kolaydır. Fakat Hak nezdinde zordur. Allah'tan İslâm'ımızı ve doğruluğumuzu hakiki kılmasını niyaz ederiz."

Hz. Şeyh şu sözüyle taayyünâta misal getirdi: "Kelâm ya haberdir ya da inşadır, dediğimiz zaman haberin aslı kelâm olmuş olur. Kelâm olarak taayyün ona aittir. Fakat işin aslında kelâm haber sûretindeki bu taayyünden mücerreddir. Taayyün-i evvelin diğer taayyünlerle durumunu buna kıyas et."

[322[a]] Hz. Şeyh dedi ki: "Sâlikin en yüce başlangıca (mebde') suûdu (yükselişi) sırasında mertebelerde ve tavırlarda meydana gelen her türlü bağ/düğüm ondan çözülür. Bu, taayyün-i evvele varana kadar o mertebe ile taayyünün düğümüdür/bağıdır. Sonra ondan soyulup alınır (insilâh) ve onun için tam fenâ hâsıl olur. Eğer başladığı yere iâde edilecek olursa bekâ libasına bürünür. Sonra o mertebelerin hepsine uğrar. Artık onun için Hakk'ın vücûdundan başkası kalmaz ve Hakk'ın kendisiyle gördüğü gözü, kendisiyle işittiği kulağı… olur. O hâlde âbid ve ma'bûd, şâhid ve meşhûd (gören ve görülen) Allah Teâlâ'dır, başkası değil."

Ben derim ki: Bundan sûfîlerin "اَلْفَقِيرُ لَا يَحْتَاجُ إِلَى اللّٰهِ / Fakir Allah'a muhtaç olmaz." şeklindeki sözlerinin sırrı ortaya çıkar. Şöyle ki böyle bir fakir Allah ile zengin olur. Çünkü onun Allah'ın varlığından başka bir varlığı yoktur. Dolayısıyla onun Allah'ın zenginliğinden başka bir zenginliği de yoktur. Böylece ihtiyaç izâfeti ortadan kalkar. Tıpkı sultanın hazinesi

1 el-Ahzâb, 33/8.

elinde olan kimse gibi ki o nasıl bir şeye, hatta sultana muhtaç olur? Çünkü ikisinin zenginliği bir zenginliktir. Bir şey ise kendisine muhtaç olmaz. Anla! Çünkü burası ayakların kaydığı yerlerdendir.

Hz. Şeyh dedi ki: ﴿كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ﴾ 'Yer üzerinde bulunan her canlı yok olacaktır.'[1] ﴿مَنْ﴾ '*herkes-her canlı*' fâni olduğuna göre ona tâbi olan her şey de fânidir." Sonra şöyle dedi:

Visâlinin mukarrerdir firâkı[2]

Dedi ki: "Hizmet edene hizmet edilir. Yani dünyada ve âhirette. Çünkü Allah Teâlâ hizmeti zâyi etmez."

Bu fakirin tâbilerinden Üsküplü Yâkub Dede deniz yoluyla Hz. Kâbe'ye gitmek için izin istedi. **[322b]** Benimle beraber Bursa'dan Hz. Şeyh'i Magosa'da ziyarete gelmişti. Hz. Şeyh, "Yüz dinarın var mı?" diye sordu. O da "Hayır" dedi. Hz. Şeyh, "Dinle! Şeytan insanı bâtıl yoldan saptırmaya ve ayağını kaydırmaya gücü yetmeyince hayır yolundan gelir. Mesela seni adam öldürmeye, içki içmeye ya da benzerlerine zorlasa, bu konuda senin ona yardımcı olmayacağını bilir. O zaman seni ilim ve amel yolundan alıkoymak için hacca gitmeyi vesvese verir. Çünkü daha Mısır'a ulaşmadan sende yolculuktan dolayı bıkkınlık meydana gelir, bedenin ve gönlün bulanır/teşvişe düşer. Sonra bu durum günden güne artar ve ibadetlerde gevşeklik, hatta mûtat bazı virdleri terk başlar. Eğer hücrende kalsan, ilim ve amele devam etsen senin için daha hayırlı olur. Zira şimdi senin elde etmek istediğin hac sevabı, hücrende de hâsıl olur. Gaye kulluktur, ilim ve amel ile meşgul olmaktır. Hazarda (mukim) olmak ise bu hususta en çok yardımcı olan şeydir."[3]

Sonra dedi ki: "Bir defasında şeyhime tâbilerinden Mustafa Efendi denilen ulemâdan bir zât geldi. Senin izin istediğin gibi o da Mekke'ye gitmek için izin istedi. Ona şöyle dedi: 'Ey Mustafa Efendi, sende bu nefis ve sıfatları olduğu müddetçe, Kâbe'yi sabah akşam içinde kaldığın bir oda hâline getirsen bile Kâbe sana fayda etmez. Çünkü kişi ancak nefsi ıslah

---

1 er-Rahmân, 55/26.
2 Mehmed Gülşen, *Külliyyât-ı Hz. Hüdâyî*, s. 77.
3 Osman Fazlı Efendi'nin Yâkub Dede'ye bu sözü, hacca gidecek maddi imkânı olmadığı hâlde yola çıkmaya niyetlenmesinden dolayı söylediği anlaşılmaktadır. (çev.)

etmekle huzura erer, başkasıyla değil. Nefsin öyle gizli tuzakları vardır ki ona ancak Allah'ın muttali kıldığı kimse vâkıf olabilir.'

[323[a]] Dedi ki: "Ey Yâkub Dede, Allah Teâlâ seni kitabını okumaya muvaffak eylediği, -bu fakire işaret ederek- nisbetini bunun gibi birine kıldığı, seni bu korkunç zamanda aile ve evlat alâkasından âzâd ettiği için Allah Teâlâ'ya hamd et." Sonra, "Kabul ettin mi?" dedi. O da "Kabul ettim ve teslim oldum. Çünkü gaye rızâdır." dedi.

Hz. Şeyh dedi ki: "Allah Teâlâ bir şeyi ızhâr etmek istediğinde onu mezâhir cihetinden yapar. Görmez misin ki kalem kendi başına yazmaz. Ancak kâtip onunla yazar. Şu hâlde kalem, yazma fiilinin ortaya çıkması için bir âlettir. Kâtip yazıyı başka bir yazıyla değiştirmek istediği zaman başka bir kalem alır ve birinci kalemi bırakır ya da kalemi bırakmaz, onunla birinci defa yazdığından başka türlü yazar."

Ben derim ki: O bu sözüyle şunu kastetti: "Beni buraya Allah Teâlâ gönderdi, vezir değil. O bu konuda kalem yerindedir. (Allah) benim buradan naklimi murad ettiğinde veziri yeniler ve yeni vezir başka bir kalem yerinde olmuş olur. Ya da veziri yenilemeden ona beni sürgüne göndermek yerine yerimde tutmayı yazmak sûretiyle yazıyı yenilemesini ilham eder."

Hz. Şeyh, Allah Teâlâ'nın ﴿كَمَثَلِ غَيْثٍ أَعْجَبَ الْكُفَّارَ نَبَاتُهُ ثُمَّ يَهِيجُ فَتَرَاهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ يَكُونُ حُطَامًا﴾ "Tıpkı bir yağmur gibi ki, bitirdiği çiftçilerin hoşuna gider. Sonra kurumaya yüz tutar da sen onu sararmış hâlde görürsün. Sonra da çer çöp olur."[1] sözünü okudu. Ardından beni çağırdı ve yüksek bir yerdeki sararmış bitkiyi bana gösterdi ve "Şu, sen buraya gelmeden önce görüp bakanların hoşuna giden yeşil ve taze bir bitkiydi. Sonunda gördüğün bu hâle döndü." dedi.

[323[b]] Ben derim ki: "Bilinen bir şeyken bu açıklamanın faydası nedir?" dersen, şöyle cevap veririm: Görmek, göstermek gibi değildir. Göstermekte Allah Teâlâ'nın ﴿سَنُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْآفَاقِ﴾ "Onlara âyetlerimizi ufuklarda göstereceğiz."[2] sözünün sırrı vardır. Öyleyse haber, müşâhede ve göstermeyi birbirinden ayır.

---

1 el-Hadîd, 57/20.

2 Fussılet, 41/53.

Hz. Şeyh dedi ki: "Cehennem ehli cehenneme tâkatleri kadar girerler. Yani onların azâbı orada tâkatleri kadardır, tâkatlerinin üzerinde değildir. Çünkü ﴿لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا﴾ 'Allah hiçbir kimseyi gücünün yetmediği şeyle mükellef kılmaz.'[1] İş, rüsûm/zâhir ehlinin iddia ettiği gibi değildir."

Hz. Şeyh dedi ki: "Kimseye beddua etme. Çünkü bedduada haddi aşarsan sen zalim olursun, beddua ettiğin kimse mazlum olur. Eğer [bedduada] âdil ve eşit davranırsan bu ruhsattır. Nitekim Allah Teâlâ ﴿وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا﴾ 'Bir kötülüğün karşılığı/cezası, onun gibi bir kötülüktür.' buyurdu. Eğer affedersen o (affetmek) daha üstündür. Allah Teâlâ'nın ﴿فَمَنْ عَفَا وَأَصْلَحَ فَأَجْرُهُ عَلَى اللّٰهِ﴾ 'Ama kim affeder, arayı düzeltirse onun mükâfatı Allah'a aittir.'[2] sözünü görmez misin? Hak'tan halka ya da halktan halka şikâyet etmek câiz değildir. Hakiki müessiri görmek lâzımdır. Çünkü gerçek fâil odur, başkası değil. Hz. Hüdâyî Türkçe ilâhilerinden birinde şöyle demiştir:

Musahhar emrine hep cümle eşyâ[3]

Buna emîr, vezir, vâiz, şeyh ve başkaları dâhildir."

Hz. Şeyh dedi ki: "İnsanın farklı düşünceleri vardır. Hangi düşünce ona galip olursa o sûret üzere ölür ve can çekişme hâlinde o düşünce ona galip olur. İnsân-ı kâmil Allah ile ünsiyet hâlinde nefeslerini tamamlar. **[324[a]]** Çünkü onun Allah'tan başka bir düşüncesi yoktur. İşte güzel âkıbet ve hüsn-i hâtime ile kastedilen budur."

Hz. Şeyh'in (Allah ruhunu dinlendirsin) Kıbrıs ziyaretinde söylediği sözlerin sonuncusu budur. Ben her ziyarette onun bütün sözlerini değil bazı sözlerini yazmakla yetindim. Çünkü hepsini yazmaya kâğıtlar yetmez. Bu ziyaretlerden önce sözlerini hiç yazmadığım başka ziyaretler de oldu. Ben ancak şeyhin sözlerine örnek ve ma'rifetlerine ayna olacak kadarını yazmak istedim. Bir damla göle delâlet eder.

---

1 Bk. el-Bakara, 2/286.

2 eş-Şûrâ, 42/40.

3 Mehmed Gülşen, *Külliyyât-ı Hz. Hüdâyî*, s. 139.

Benden önce Hz. Hüdâyî, kendisiyle şeyhi Bursalı Üftâde (Allah ikisinin de ruhlarını dinlendirsin) arasında geçen sözleri yazmıştı. Fakat onun yazdıkları fazlalık ve çok tekrar içermektedir. Bu konuda Allah'ın bana ihsan ettiklerinden dolayı O'na hamd olsun. Çünkü benim bu kitabım birçok türden pek çok faydayı içermektedir. Eğer öncekiler şeyhleriyle ve onların sözleriyle övünüyorlarsa, ben de Allah Teâlâ'nın fazlı ile övünüyorum. Allah bana evliyasından öyle birini gösterdi ki eğer Hüdâyî ve Üftâde hayatta olsalardı ona biat edenlerin ilki olurlardı.

Allah onlardan ve onların gittiği yolda gidenlerden, tarikatlarında onlara uyanlardan, onların ma'rifet ve hakikat bostanlarının kokusundan koklayanlardan razı olsun. Beni ve sizi, sadece eseri işitenlerden değil ayn'a/hakikate ulaşanlardan eylesin. Bana ve size basîret ve basar/göz ile âfâkî ve enfüsî âyetlerini göstersin. Hidâyet eden O'dur, hususi tevfîk ve ihtisas ehline katılmak O'ndandır.

[324ᵇ] Kitabın tamamlanması, nebevî hicretin (ona binlerce bin selâm olsun) ikinci bin yılının ikinci yüzyılının birinci onda birinin üçüncü onda birinin ikinci yarısının birinci altıda birinin ikinci üçte birinin beşinci onda biri (15 Receb 1103/2 Nisan 1692) Perşembe günü kuşluk vaktinde, Bursa beldesinin ihtivâ ettiği evlerden ulemâ için tahsis edilmiş (meşruta) olan Seyyid Mehmed Sebzî'nin evinde inzivâya çekilmiş, bu eseri kaleme alan el-Fakîr eş-Şeyh İsmâil Hakkı b. Mustafa el-Celvetî'nin elinden oldu.

Allahım onun (Bursa) sakinlerini genel ve özel olarak en güzel hayat ve bolluk üzere kıl. Onların gıdalarının çoğunu nefehât, lemeât, reşehât, fütûhât, fusûs ve nusûs kıl. Orada sıdk sancaklarını gökyüzüne ulaşana kadar yükselt, ihlâs nehirlerini deniz gibi olana kadar akıt. Şüphesiz sen bâtın ve zâhirde feyyâzsın, evvel ve âhirde vehhâbsın.

[Bu nüshayı] Bursa'da Hudâvendigâr hatîbi Fakîr Seyyid Hâfız Hacı Mehmed Emîn yazıya geçirdi. Bu kitabı Şeyh İsmâil Hakkı'nın (kaddesallahu sırrah) nüshasından yazdı. 3 Şaban 1234 (28 Mayıs 1819).[1]

---

1 Bu paragraftaki bilgiler *Tamâmü'l-Feyz*'in Hâlet Efendi, 244 numarada kayıtlı nüshasının hâtimesinde yer almaktadır.

KAYNAKÇA

Abdürrezzâk es-San'ânî, *el-Musannef*, thk. Habîbürrahman el-A'zamî, Beyrut 1403.

Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, thk. Abdülhamîd Hindâvî, Beyrut 2000.

Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Kahire 1313.

Aliyyü'l-Kârî, *el-Esrâru'l-Merfûa fi'l-Ahbâri'l-Mevdûa*, thk. Muhammed es-Sabbâğ, Beyrut: Dâru'l-Emâne, ty.

Askerî, Ebû Hilâl Hasan, *Cemheretü'l-Emsâl*, Beyrut: Dâru'l-fikr, ty.

Benli, Mehmet Sami, "Miftâhu'l-Ulûm", *DİA*, XXX, İstanbul, 2005, s. 20-21.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin, *el-Esmâ ve's-Sıfât*, Cidde: Mektebetü's-Sevâdî, 1413/1993.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin, *el-Kazâ ve'l-Kader*, thk. Muhammed b. Abdullah Âlü Âmir, Riyad: Mektebetü'l-Ubeykân, 2000/1420.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkadir Atâ, Beyrut: Dârul-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin, *Şuabü'l-Îmân*, thk. Abdulalî Abdülhamîd Hâmid, Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1423/2003.

Bezzâr, Ebubekir Ahmed b. Amr b. Abdülhalik el-Basri, *el-Bahru'z-Zehhâr* (*Müsnedü'l-Bezzâr*), I-VII, thk. Mahfûzu'r-Rahmân Zeynullah, Âdil b. Sa'd, Medine: Mektebetü'l-Ulûmi ve'l-Hikem, 2009.

Buhârî, Muhammed b. İsmâîl, *el-Câmiu's-Sahîh*, İstanbul 1315.

Bursevî, İsmâil Hakkı, *el-Vâridât*, Bursa İnebey Yazma Eser Ktp., Genel, nr. 66.

Bursevî, İsmâil Hakkı, *Kitâb-ı Kebîr*, Bursa İnebey Yazma Eser Ktp., Genel, nr. 71.

Bursevî, İsmâil Hakkı, *Kitâbü'l-Hitâb*, İstanbul 1256.

Bursevî, İsmâil Hakkı, *Nakdü'l-Hâl*, İstanbul Ünv. Nadir Eserler Ktp., nr. TY 2153.

Bursevî, İsmâil Hakkı, *Rûhu'l-Beyân*, İstanbul 1330; I-XIX, İstanbul: Erkam Yayınları, 2013.

Bursevî, İsmâil Hakkı, *Tamâmü'l-Feyz fî Bâbi'r-Ricâl*, Süleymaniye Yazma Eser Ktp., Hâlet Efendi, nr. 244.

Bursevî, İsmâil Hakkı, *Tamâmü'l-Feyz fî Bâbi'r-Ricâl,* Topkapı Sarayı Müzesi Ktp., Revan, nr. 497.

Bursevî, İsmâil Hakkı, *Tamâmü'l-Feyz fî Bâbi'r-Ricâl*, thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2010.

Bursevî, İsmâil Hakkı, *Tamâmü'l-Feyz fî Bâbi'r-Ricâl*, c. I, thk. Ramazan Muslu, c. II, thk. Ali Namlı, Dımaşk: Dâru Ninawa, 2011.

Bursevî, İsmâil Hakkı, *Tuhfe-i Atâiyye*, Süleymaniye Yazma Eser Ktp., Bağdatlı Vehbi, nr. 1537.

Bursevî, İsmâil Hakkı, *Vâridât-ı Hakkıyye*, Bursa İnebey Yazma Eser Ktp., Genel, nr. 86.

Câmî, Abdurrahman, *Dîvân* (*Fâtihatü'ş-Şebâb*), nşr. A'lâhân-i Efsahzâd, Tahran 1378 hş.

Câmî, Abdurrahman, *Heft Evreng: Silsiletü'z-Zeheb*, I, Tahran 1378 hş.

Câmî, Abdurrahman, *Heft Evreng: Yûsuf u Züleyhâ*, II, Tahran 1378 hş.

Deylemî, *el-Firdevs bi Me'sûri'l-Hitâb*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as, *Sünen*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamîd, Beyrut ty.

Ebû Hâcer Muhammed, *Mevsûatü Etrâfi'l-Hadîs*, İ'dâd: Ebû Hacer Muhammed es-Saîd b. Besyuni Zaglul, Medine: Mektebetü'l-Gurabai'l-Eseriyye, I-XI, 1994/1414.

Ebü'l-Bekâ Kemâleddin Muhammed b. Mûsâ b. İsa ed-Demîrî, *Kitâbü Hayevâni'l-Kübrâ*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003.

Eflâkî, Ahmed, *Âriflerin Menkıbeleri*, çev. Tahsin Yazıcı, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1986.

Elbânî, Muhammed Nâsırüddin, *Silsiletü'l-Ehâdîsi'z-Zaîfe ve'l-Mevzûa,* I-XIV, Riyad: Mektebetü'l-Maârif, 2001/1422.

Eşrefoğlu, Abdullah Rûmî, *Dîvân*, İstanbul 1286.

Fettenî, *Tezkiratü'l-Mevzûât*, Kahire: İdâretü't-Tabaati'l-Münîriyye, 1343.

Fığlalı, Ethem Ruhi, "Hasan", *DİA*, XVI, 282-285.

Firyâbî, Ebû Bekr Cafer b. Muhammed, *Kitâbü'l-Kader*, thk. Abdullah b. Ahmed Mansûr, Riyad: Edvâü's-Selef, 1997/1418.

Gaznevî, Ebü'l-Mecd Mecdûd b. Âdem Senâî, *Hadîkatü'l-Hakîka ve Şerîatü't-Tarîka*, [y.y. ty].

Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *el-Maksadü'l-Esnâ fî Şerhi Esmâillahi'l-Hüsnâ*, nşr. Mahmûd Bîcû, Dımaşk: 1420/1999, s. 99.

Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 1432/2011.

Görgün, Tahsin, "Tecdid", *DİA*, XL, İstanbul 2011, 234-239.

Hâfız-ı Şîrâzî, *Dîvân*, yy., Matbaa-i Hayderî, 1289.

Hâfız-ı Şîrâzî, *Sefîne-i Hâfız*, haz. Mes'ûd Cennetî Atâyî, Tahran 1346 hş.

Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek*, thk. Mustafa Abdulkadir Atâ, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411/1990.

Halebî, Ebü'l-Ferec Nureddin Ali b. İbrâhim b. Ahmed, *es-Sîretü'l-Halebiyye* (*İnsânü'l-Uyûn*), Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1427.

Heysemî, Ebü'l-Hasen Nûreddin Alî b. Ebî Bekr, thk. Hüsâmüddin el-Kudsî, *Mecmau'z-Zevâid*, Kahire: Mektebetü'l-Kudsî, 1414/1914.

Hindî, Alî b. Hüsâmiddin b. Abdilmelik b. Kadîhân el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, I-VIII, Beyrut 1986.

Isfahânî, Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1988.

Isfahânî, Ebû Nuaym, *Müsnedü'l-İmâm Ebî Hanîfe*, thk. Nazar Muhammed el-Fâryâbî, Riyad: Mektebetü'l-Kevser, 1415.

İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım Alî b. el-Hasen, *Mu'cem*, Dımaşk: Dâru'l-Beşâir, 1421/2000.

İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, thk. Ömer b. Garâme el-Amrevî, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1415-1421/1995-2001.

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed, *Musannef*, thk. Kemâl Yûsuf el-Hût, Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409.

İbn Hacer el-Askalânî, *el-Kâfi'ş-Şâf fî Tahrîci Ehâdisi'l-Keşşâf,* Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, 1997/1418.

İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî*, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1379.

İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Hindistan: Matbaatu Dâireti'l-Maârifi'n-Nizamiyye, 1326.

İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sekkâ vd., Kahire 1955.

İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd, *Sünen*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Kahire 1395/1975.

İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, nşr. İhsan Abbâs, Beyrut 1388/1968.

İbnü'l-Arabî, *Fusûsu'l-Hikem*, haz. Ebü'l-Alâ Afîfî, Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, ty.

İbnü'l-Cevzî, Cemâlüddin Abdurrahmân b. Alî, *el-İlelü'l-Mütenâhiye fi'l-Ehâdîsi'l-Vâhiye*, zabetehu Halil el-Meys, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983/1403.

İbnü'l-Cevzî, Cemâlüddin Abdurrahmân b. Alî, *el-Mevzûât*, thk. Abdurrahmân Muhammed Osman, Medine 1388/1968.

İbnü'l-Esîr, İzzeddin, *el-Câmiu'l-Kebîr fî Sınâati'l-Manzûm mine'l-Kelâmi ve'l-Mensûr*, thk. Mustafa Cevâd, Bağdad: Mecmeu'l-İlmî, 1375 h.

İbnü'l-Fârız, *Dîvân*, Beyrut: Dâru Sadır, ty.

Kardâvî, Yûsuf, *el-Müntekâ min Kitâbi't-Tergîb ve't-Terhîb li'l-Münzirî*, I-II, Mansure: Dâru'l-Vefâ, 1993/1413.

Kays b. el-Mülavvah (Mecnûn-ı Leylâ), *Dîvân*, Beyrut 1999.

Kelâbâzî, Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhim, *et-Taarruf li-Mezhebi Ehli't-Tasavvuf*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993.

Kemâl-i Hucendî, *Dîvân*, tashih: Ahmed Keramî, Tahran 1372.

Kevser Kâmil Ali- Öğüt, Salim, "Çok Evlilik", *DİA*, VIII, İstanbul 1993, 365-369.

Kummî, Nizamüddin Hasan b. Muhammed en-Nîsâbûrî, *Tefsîru Garâibi'l-Kur'ân ve Reğâibi'l-Furkân*, thk. Şeyh Zekeriyya Umeyrât, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1416.

Kuşeyrî, Abdülkerîm, *er-Risâle*, nşr. Halîl el-Mansûr, Beyrut 2001.

Kübrâ, Ahmed b. Ömer b. Muhammed Necmüddin, *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye fi't-Tefsîri'l-İşâriyyi's-Sûfî*, I-VI, Lübnan 2009.

Mâlikî, İmam Ebü'l-Hasen el-Bağdâdî, *el-İctihâd ve't-Taklîd fi'l-Fıkhi'l-Mâlikî*, thk. Seyyid Yusuf Ahmed, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2013.

Mehmed Gülşen, *Külliyyât-ı Hz. Hüdâyî*, İstanbul: Matbaa-i Bahriye, 1338-1340.

Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî: Bursa Dergâhları*, haz. Mustafa Kara-K. Atlansoy, Bursa 1997.

Mekkî, Ebû Tâlib, *Kûtü'l-Kulûb*, thk. Âsım İbrâhim el-Keyyâlî, Beyrut 1426/2005.

Merzûkî, Ebû Ali Ahmed b. Muhammed, *Şerhu Dîvâni'l-Hamâse*, Beyrut 2003.

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, *Külliyyât-ı Dîvân-ı Şems-i Tebrîzî*, Tahran 1376 hş.

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, *Mesnevî*, nşr. Reynold A. Nicholson, Leiden 1925-1933.

Münâvî, Muhammed Abdürraûf, *Feyzü'l-Kadîr*, Kahire 1356.

Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Câmiu's-Sahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Kahire 1374-75/1955-56.

Mütenebbî, Ebü't-Tayyib Ahmed b. el-Hüseyn, *Dîvân*, Beyrut: Dâru Beyrut, 1403/1983.

Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1401/1981.

Namlı, Ali, *İsmâil Hakkı Bursevî*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2001.

Nemir b. Tevleb, *Dîvân*, thk. Nebîl Muhammed Tureyfî, Beyrut: Dâru Sâdır, 2000.

Nesâî, Ahmed b. Şuayb, *Sünen*, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde, Haleb 1406/1986.

Nevevî, Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî, *Şerhu Sahîh-i Müslim*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1392.

Nîsâbûrî, Nizâmeddin, *Garâibü'l-Kur'ân*, Beyrut 1416.

Nümeyrî, Cirânü'l-Avd, *Dîvân*, Kahire 2000.

Özcan, Abdülkadir, "Köprülüzâde Fâzıl Mustafa Paşa", *DİA*, XXVI, 263.

Pala, İskender, *İki Darbe Arasında - İlginç Zamanlarda*, Kapı Yayınları, 2012.

Râzî, Fahreddin Muhammed b. Ömer, *Mefâtîhu'l-Gayb*, Beyrut 1420.

Sa'dî-i Şîrâzî, Sâdî, *Bostan ve Gülistan*, çev. Kilisli Rıfat Bilge, İstanbul: Meral Yayınevi, 1980.

Sa'dî-i Şîrâzî, *Külliyyât-ı Sa'dî: Bostân*, Tahran 1369 hş.

Sa'dî-i Şîrâzî, *Külliyyât-ı Sa'dî: Dîvân (Gazeliyyât)*, Tahran 1369 hş.

Sa'dî-i Şîrâzî, *Külliyyât-ı Sa'dî: Gülistân*, Tahran 1369 hş.

Sabbân, Muhammed b. Ali, *Hâşiyetü's-Sabbân ale'l-Eşmûnî*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1417/1997.

Sadreddin Konevî, *Şerhu'l-Erbaîne Hadîsen*, thk. Hasan Kamil Yılmaz, Konya 2009.

Sâgânî, *el-Mevzûʿât*, thk. Necm Abdurrahman Halef, Dımaşk: Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, 1405.

Sehâvî, Şemseddin Muhammed b. Abdurrahmân, *el-Makāsıdü'l-Hasene*, Beyrut 1985; thk. Muhammed Osmân el-Hışt, Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1405/1985.

Şa'rânî, Abdülvehhâb, *Letâifü'l-Minen*, Kahire: el-Matbaatü'l-Âmiretü'l-Osmâniyye, 1311.

Şâfiî, Muhammed b. İdrîs, *Dîvân*, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2005.

Şahinoğlu, M. Nazif, "Kemâl-i Hucendî", *DİA*, XXV, Ankara 2002, 226.

Şemseddin Sâmi, *Kâmûsü'l-A'lâm*, İstanbul: Mihran Matbaası, 1306/1889.

Şevkânî, *el-Fevâidü'l-Mecmûa*, thk. Abdurrahmân b. Yahyâ el-Mu'allimî el-Yemânî, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ty.

Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, thk. Hamdi Abdülmecîd es-Selefî, Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, ty.

Tâî, Ebû Temmâm, *Dîvân*, nşr. Şâhîn Atıyye el-Lübnânî, Beyrut: Matbaatü'l-Edebiyye, 1889.

Tanman, M. Baha, "Atpazarî Tekkesi", *DİA*, IV, İstanbul 1991.

Tirmizî, Muhammed b. Îsâ, *el-Câmiu's-Sahîh*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir vd., Kahire 1395/1975.

Üftâde, Mehmed Muhyiddin, *Dîvân*, İstanbul 1328.

Üzgör, Tahir, *Türkçe Dîvân Dîbâceleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı, 1990.

Yaltkaya, M. Şerefeddin, "Mevlânâ'da Türkçe Kelimeler ve Türkçe Şiirler", *Türkiyat Mecmuası*, c. IV, 1934.

Yazıcıoğlu Mehmed, *Muhammediyye*, haz. Amil Çelebioğlu, İstanbul: Tercüman Gazetesi, ty.

Yunus Emre, *Dîvân*, haz. Mustafa Tatçı, İstanbul 2008.

Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2003.

AYET DİZİNİ

A

B

C-Ç

D

E

F

G

H

I-İ

K

L

M

N

R

S-Ş

T

V

Y

Z

ه

و

ي

HADİS DİZİNİ

GENEL DİZİN

B

C-Ç

D

E

G

H

I-İ

L

M

N

O-Ö

P

R

S-Ş

T

U-Ü

V

Y

Z

TIPKIBASIM

TAMÂMÜ'L-FEYZ FÎ BÂBİ'R-RİCÂL

Atpazarî Kutup Osman Efendi Menâkıbı

İSMÂİL HAKKI BURSEVÎ

Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi,
Halet Efendi, nr. 244

والالتحاق باهل الاختصاص ووقع الاتمام فى ضحوة
الخميس وهو العشر الخامس من الثلث الثانى من السدس
الاول من النصف الثانى من العشر الثالث من العشر الاول
من العقد الثانى من الالف الثانى من الهجرة النبوية عليه
الف الف تحية بيد مسوده الفقير الشيخ اسمعيل حقى بن
مصطفى الجلوتى بالجيم المنزوى فى دار السيد محمد سبزى
المشروطة للعلماء من الدور المشتملة عليها بلدة بروسه
اللهم اجعل ساكنيها على اهناء عيش ورفاهية حال
عموما وخصوصا واجعل معظم اغذيتهم نفحات
ولمعات ورشحات وفتوحات وفصوصا ونصوصا
وارفع الوية الصدق فيها الى ان تبلغ عنان
السماء واجر انهار الاخلاص الى ان تصير كالدماء
انك انت الفياض فى الباطن والظاهر والوهاب
فى الاول والآخر

سوده الفقير رشيد حافظ الحاج محمد امين خطيب خوجه اوغلى فى بروسه
وكتب هذا الكتاب عن نسخة الشيخ اسمعيل حقى قدس الله سره
سنة ١٢٣٤



٣٢٤

بالله اذ ليس له فكر غير الله وهو الذي يراد بحسن العاقبة

وحسن الخاتمة • هذا آخر كلمات الشيخ روح الله روحه

في الزيادة القبرسية وقد اقتصرت في كل زيارة

على انشاء بعض كلماته دون كلها اذ لا يفيه الاوراق

وقبل هذه الزيارات زيارات اخر لم اكتب كلماتها

اصلا وانما اردت اذ اكتب ما هو انموزج الكلمات

ومرآة معارف الشيخ والقطرة تدل على الغدير وقد

كتب قبلي حضرة الهدائي الكلمات الواقعة بينه و

بين شيخه افتاده البروسوي روح الله روحهما

لكنها تشتمل على حشو وتكرار كثير والحمد لله على ما

انعم به علي في هذا الباب • فان كتابي هذا جاء مشتملا

على فوايد كثيرة من انواع شتى فان افتخر الاوائل بشيوخهم

وكلماتهم فانا افتخر بفضل الله تعالى وقد ادانى من اوليائه

من لو كان الهدائي وافتاده في الحيوة لكانا اول المتابعين

له رضي الله عنهم وعمن سلك مسلكهم وتابعهم

في طريقتهم • وشم رايحة من بساتين معرفتهم وحقيقتهم

• وجعلني واياكم من الواصلين الى العين دون

السامعين للاثر • وارانى واياكم اياته الآفاقية والانفسية

بالبصيرة والبصر • انه الهادي ومنه التوفيق للخاطر •

اقول ان قلت ما فائدة هذا البيان وهو معلوم قلت ان
الرؤية ليست كالاداءة وفي الاداءة سر قوله تعالى
سنريهم اياتنا في الافاق فافرق بين الخبر والمشاهدة
والاداءة • قال حضرة الشيخ ان اهل النار يدخلون
النار بقدر طاقتهم اي عذابهم فيها بقدرها لا
فوقها فان الله لا يكلف نفسا الا وسعها وليس
الامر كما يزعمه اهل الرسوم • قال حضرة الشيخ
لا تدع على احد فانك ان جاوزت الحد فيه فانت ظالم
والمدعو عليه مظلوم وان عدلت وساويت فهو
رخصة كما قال تعالى وجزاء سيئة سيئة مثلها وان
عفوت فهو اولى الا ترى الى قوله تعالى فمن عفا واصلح
فاجره على الله ولا يجوز الشكاية من الحق الى الخلق
ولا من الخلق الى الخلق واللازم مشاهدة المؤثر الحقيقي
فانه هو الفاعل لا غير قال حضرة الهدايي في بعض
الهيات التركية • مسخر امرکه هب جمله اشیا •
دخل فيه الامير والوزير والواعظ والشيخ وغيرهم
قال حضرة الشيخ ان للانسان افكارا مختلفة فاي
فكر غلب عليه فهو على صورته يموت ويغلب عليه في
حال احتضاره والانسان الكامل يختم له بالاكثر

بالله

٣٢٣

من اوفقه الله قال فاحمد الله تعالى يا يعقوب دده
على ان وفقك لتلاوة كتابه وجعل نسبتك الى مثل هذا
واشار الى الفقير وجردك عن علاقة الاهل والاولاد
في هذا الزمان الهائل ثم قال هل قبلت قال قبلت و
استسلمت فان المقصود هو الرضى • قال حضرة الشيخ
ان الله تعالى اذا اراد اظهار شئ يجعله من جهة المظاهر
الا ترى ان القلم لا يكتب بنفسه وانما يكتب الكاتب
فالقلم آلة لظهور فعل الكتابة فاذا اراد الكاتب
تبديل الكتابة بكتابة اخرى يأخذ قلما آخر ويترك
القلم الاول اولا يترك بل يكتب به غير ما كتب في المرة
الاولى اقول اراد ان الله تعالى ارسلني الى هنا
لا الوزير وهو بمنزلة القلم في ذلك فاذا اراد نقلي
من هنا يجدد الوزير فيكون الجديد بمنزلة القلم الآخر
او يلهم اليه من غير تجديد فيجدد الكتابة في حقي بان
يكتب الاثبات بدل النفي • تلا حضرة الشيخ قوله تعالى
كمثل غيث اعجب الكفار نباته ثم يهيج فتريه مصفرا
ثم يكون حطاما فدعاني فاراني نباتا مصفرا في محل
مرتفع فقال كان هذا قبل قدومك الى هنا اخضر
غضا يعجب للرائين الناظرين فآل امره الى ما ترى

حضرة الكعبة من البحر وقد جاء معي من بروسه الى زيارة
حضرة الشيخ في ماغوسه فقال حضرة الشيخ هل لك
مائة دينار قال لا قال فاسمع ان الشيطان اذا لم يقدر
علي اضلال الانسان واز لاله من طريق الباطل فانه يجيء
من طريق الخير مثلا يعلم لو كلفك بالقتل او بشرب الخمر
او نحوهما انك ما تساعده في ذلك فيوسوس بالحج ليقطعك
عن طريق العلم والعمل فانك قبل ان تصل الى مصر يحصل
لك ملال من الطريق فيتشوش البدن والخاطر ثم يزداد
ذلك يوما فيوما فيحصل الفتور في العبادات بل ترك
بعض الاوراد المعتادة فلو اقمت في حجرتك وكنت
على العلم والعمل لكان خيرا لك فان ما اردت الان
من ثواب الحج يحصل في حجرتك ايضا والمقصود العبودية
والاشتغال بالعلم والعمل في الحضر اعون شيء لذلك
ثم قال جاء الى شيخي مرة واحد من العلماء من اتباعه يقال
له مصطفى افندي فاستاذن في الخروج الى مكة كما استاذنت
انت فقال له يا مصطفى افندي مادامت هذه النفس
وصفاتها فيك لا يفيد لك الكعبة ولو اتخذتها حجرة
تسكن فيها صباحا ومساء فالمرء باصلاح النفس
يستريح لا بغيره ولها مكر خفي لا يقف عليه الا من

[٣٢٢ب]

او وقعه ام

٣٢٢

قال حضرة الشيخ ان السالك حين صعوده الى المبدأ الاعلى
ينحل عن كل عقد وقع له في المراتب والاطوار وهو عقد
التعين بتلك المرتبة الى ان انتهى الى التعين الاول
ثم ينسلخ عنه فيحصل له الفناء التام فان اعيد الى
حيث ما ابتدأ منه يتلبس بلباس البقاء ثم يمر على
تلك المراتب جميعها فلا يبقى له غير وجود الحق ويكون
عين الحق فيبصر به وسمعه فيسمع به وهكذا فالعابد
والمعبود والشاهد والمشهود اذ هو الله تعالى لا غير
اقول ظهر من هذا سر قولهم الفقير لا يحتاج الى الله
وذلك لان مثل هذا الفقير كان غنيا بالله اذ لا وجود
له سوى وجود الله فلا غناء له الا غنى الله فيرتفع
اضافة الاحتياج كما ان من كان خزانة السلطان
بيده كيف يحتاج الى شئ بل السلطان لان غناهما
غنى واحد والشئ لا يحتاج الى نفسه فافهم فانه
من مزالق الاقدام • قال حضرة الشيخ كل من عليها فان
فاذا كان من فانيا فكل ما يتبع من فهو فان ايضا ثم قال
وصالينك مقرر در فراقي قال من خدم خدم اى في الدنيا
والاخرة فان الله لا يضيع الخدمة • استأذن يعقوب
دده الاسكوبي من اتباع هذا الفقير للذهاب الى

قال حضرة الشيخ تحديثا النعم الله تعالى عليه ان الله تعالى
لم يعط لحضرة الهدايي قدس سره ما اعطاني من الاثار
فان الله وفقني لتصنيفات في علوم الشريعة والحقيقة
وبث مني خلفاء يزيدون على مائة كلهم قادرون
على الوعظ والتدريس واحياء الدين بحسب ظاهره
وباطنه بقدر الامكان وذلك لطف عظيم من الله
تعالى اذ كان العلم قدمات في هذا الزمان في اكثر
البلاد فاحياه الله بي فالحمد لله على ذلك قال ان
مثلك لم يظهر بين خلفاء الهدايي اقول هذا الكلام اظهارا
للطف في حقي وانا بفضل الله افتخر لا بغيره واسال
الله ان لا يوقعني في ورطة الكبر والعجب • قال قوله تعالى
ليسئل الصادقين عن صدقهم اي عنده لا عندهم كذا
فسره الجنيد قدس سره وهو معنى لطيف فان الصدق
والاسلام عند الخلق سهل ولكن عند الحق صعب فنسال
الله ان يجعل اسلامنا وصدقنا حقيقيا • مثل حضرة
الشيخ التعينات بقوله اذا قلنا الكلام اما خبر او مطلب
انشاء كان اصل الخبر الكلام فله تعين بالكلامية
لكن الكلام في نفس الامر مجرد عن هذا التعين في صورة
الخبر فقس عليه حال التعين الاول مع التعينات الاخر

قال

٣٢١

فى المطعم فان له نفعا لا لنفسه ولما ولد من اصلابهم
قال حضرة الشيخ لابد للسالك من ان يكون فى التجرد كتجرد
الجنين فى الرحم واما الكمل فظهر بعضهم بالاسم الظاهر
وهو باذن الله تعالى الا ترى ان حضرة الهدايى قدس سره
كان فى الظهور التام بالنسبة الى شيخه الشهير بافتاده
قدس سره وهو فى الخمول وانما جاء الشهرة له من شهرة
خليفته وهو الهدايى وظهورهم وتجملهم ليس بحظ
النفس اذ ليس فيهم النفس الامارة حتى يكون لها حظ
بل اللذات الامارة فافهم وقوله تعالى رب هب لى
ملكا لا ينبغى لاحد من بعدى حكاية عن سليمان
عليه السلم مبنى على هذا فان الله تعالى خلق الداعية فى قلب
سليمان لهذا الدعاء فدعا به فاستجاب الله دعاءه و
اعطاه الملك والسلطنة كما اعطاه الخلافة والنبوة
وهو قد امتثل لامر الله فى ذلك فقبل فى الدنيا وقبل
دخول الجنة ايضا بعد خمسمائة سنة من دخول الفقراء
ولم يطمع فى الدخول معهم وامتثل فى ذلك لامر الله قال
واما انا فقد سلب الله عن قلبى التجمل بالكلية حتى انى
لو ركبت دابة ومعى جمع من الصوفية كان ذلك اشد
على من عذاب جهنم لان الله تعالى لم يخلق الداعية له

اشارة الى الحد الفاصل بين عالم الملك والملكوت فمنه
الى الحرم ملكوتا فغالى ومن الحرم الى الكعبة صفاتى والكعبة
اشارة الى الذات والحجر الأسود الى النقطة والمراتب
الكونية مرتبة على ترتيب المراتب الالهية فهذه الرسوم
والاثار موافقة لتلك المعانى والاطوار فالتعين
الأول الذى هو تعين بالقوة وهو مرتبة الشأن الغيبى
لاغاية وراءه فى الالهيات كما لاغاية للكعبة فى الكونيات
والتوجه الى القبلة رعاية للأدب الشرعى والا فالحق
مطلق عن الجهات والعارف متوجه بظاهره الى الكعبة
وبباطنه الى الله تعالى فهو مطلق عن كل قيد فى الحقيقة
وفانٍ عن اضافة كل مرتبة حتى عن التعين الأول فلا يبقى
بالنسبة اليه الا الله • قال حضرة الشيخ الظاهر والمظهر
وجود والفارق هو الشريعة والعمل ولا فرق فى الحقيقة
والعلم فلا فرق الشريعة والعمل يصعد الى جمع الحقيقة
والعلم ولا جمعهما يتنزل الى فرقهما وبه يتخلص السالك
عن الالحاد والزندقة ثم ساق كلاما اخر لا اذكره
للعهد المأخوذ • قال حضرة الشيخ الشريعة فرقت بين
الطيب والخبيث فان اكل الخبيث عائق من العروج الى
المبدأ ولذا اختار السلف التقوى فى زهدوا اكل الزهد

فى المطعم

ضربه فانه يلتجئ اليه لا الى غيره فيرحمه ويغسل لوثه
ودونه فنحن نلتجئ الى الله بالتوبة والاستغفار كل حين
وهي طهارة لنا عن كل دنس الذنوب ثم بكى شديدا حتى
قام الى سنة العصر وكان ذلك المجلس روضة من
رياض الجنة وقد شرف الله الحاضرين بدعائه المستجاب
فلله الحمد • دعا حضرة الشيخ من عنده للافطار فجلسنا
له وبين يدينا ماء وكعك مبلول فقال بعد الافطار
لهذا الخبز روح حقاني فظاهره يرجع الى الجسد وروحه
يرجع الى الروح فيتقوى به الجسم والروح جميعا ولكل
موجود روح اما حيواني او حقاني فجسد الميت له روح
حقاني اي غير روحه الحيواني الذي فارقه الا ترى
ان الله تعالى لو انطقه لنطق فنطقه بانطاق الله انما
هو لأن له روحا حقانيا وقد جاء ان كل شئ يسبح
بحمده وما هو الا لكونه ذا روح سواء كان حجرا او شجرا
او غير ذلك • قال حضرة الشيخ عند قوله تعالى وما تشاؤن
الا ان يشاء الله ان مشيئة الله وحدة ومشيئة العباد
كثرة والوحدة مبدأ الكثرة فكل مشيئتهم من مشيئته
تعالى وتحريك نملة ليس باهون عليه من تحريك جبل
بل الكل عنده سواء • قال حضرة الشيخ ميقات الحج

الخلفاء في هذا الزمان قال هل وجدت منهما قدمت الى
الاسكوب وهو خمس عشرة سنة من يصاحبك على الحق
قلت لا قال فعليك نفسك واسترح الك عن الاغيار
ولا تكن من الخلفاء الذين يقبل الناس ايديهم ويتسع
لهم الدنيا فينسون الحال التي كانوا عليها قبل فيردون
الى اسفل السافلين ولا يبقى عندهم من العلوم التي حصلت
لهم في البداية الا الخيال • قال حضرة الشيخ ان حاشيتي
على تفسير الفاتحة للقنوي لا يضيعها الله وسوف
تكون مدداً لاصحاب هذا الشان ان شاء الله المنان
وان الله الاكبر انعم على مثل هذا العبد الاقل الافقر
بمثل هذه النعمة الجليلة قال انه وان كان اقل وافقر
لكنه افقر الى الله الغني الاكبر فالافاضة اليه لا الى غيره
قال الامام علي رض كفاني شرفاً ان تكون ربا وكفاني
عزاً ان اكون لك عبداً قال كما ان الله تعالى هو خالق العبد
فكذا لا جاعل للعبد عبداً وذلك برفع هواه الا هو
قال وهذا وقت الاصيل وهو وقت مبارك نسأل الله
تعالى ان يجعل كل حاضر في المجلس عبداً له حقيقيا
ثم قال الفاتحة ثم بكى وقال لا تقنطوا من رحمة الله
الا ترون ان الصبي اذا اوقع ثوبه واراد ابوه او امه

[٣١٩ب]

ضربه

٣١٤

فى كل موطن • قلت تاخر ظهور المهدى على راس المائة الثالث
قال اكثر العلماء على هذا فالظاهر ان الله يريح عباده
قرنا وهو الى ثلثين سنة ثم يضعف الحال بعد الخمسين
الى ان يظهر ما يظهر الى ظهور المهدى • قال حضرة الشيخ
ان اهل الجمال يتنفر عن اهل الجلال بما اختص به من عنايته
وبالعكس فكل منهما محجوب عن صاحبه فى هذه الدار
وكذا فى الدار الاخرة واما اهل الكمال فلهم احاطة وسعة
فى الدارين ليست لغيرهم فالمقربون واقفون على احوال
الابرار ومكاشفون عن مقاماتهم ومواطنهم وهم
محجوبون عن حال المقربين وكذا الابرار واقفون على احوال
اصحاب المشأمة وهم محجوبون عنهم وكل واحد من الابرار
واصحاب المشئمة متنفر عن صاحبه بخصوص مقامه
محجوب عنه بما اختص به • قال حضرة الشيخ ان الشيخ فى
هذا الزمان يرشد المريد الى طريق العلم والعمل ثم يستخلفه
من غير استحكام الحال اذ ليس لابناء الزمان ملازمة باب
المرشد اربعين سنة لعسرتها فيقنعون بالقليل لكن الخليفة
اذا ثبت فى طريق الاجتهاد وصل الى المراد ولو بعد حين
ومعنى زيارة الخليفة لشيخه التنصح بنصحه القولى والفعلى
وتجديد النشاط لا تفرج البلدان ونحوه كما يفعله عامة

فافهم قال وهذا كما ان اهل الجنة يصلون بمقتضى الاستثنا
الذى هو قوله الا ما شاء ربك الى مقام لا يشبه بالذى
قبله اصلا وذلك بعد طول العهد من دخول الجنة و
عنده يظهر سر الازل فى مرآة الابد فكما ان مبدأ التعينات
وهو الشؤونات الغيبية هو ازل الازلين كذلك ما بعد
هذا المقام الذى وصلوا اليه بالتجلى المخصوص هو ابد
الابدين فالابد المضاف هو ما بعد هذا التجلى والمضاف
اليه ما كان قبله مذ دخولهم الجنة وكذا الازل فان
ما فوق هذا المبدأ هو الازل المضاف وما تحته هو
الازل المضاف اليه وهذا السر جار على اهل النار لكنهم
اهل الجلال ومقامهم مقام الفردية ولذا لا تزوج لهم
ولا تنعم بنعيم اهل الجنة واهل الجنة اهل الجمال ومقامهم
مقام الصفة ومقتضاها التنعم والتلذذ فالفرق
بين اهل الجنة واهل النار ان لاهل الجنة ظهورا بالصفات
وفى الظهور بطون وهو سر الذات وان لاهل النار
بطونا وليس فى البطون ظهور • قال حضرة الشيخ
ان الله تعالى يشاهد الاشياء بعين الانسان الكامل
وان الانسان الكامل اذا انتقل الى البرزخ بالموت
الصورى يزداد حظه من مقامه فهو فى الترقى ابدا

٣١٨

من تقليل الطعام والكلام والمنام والتكثير في الصيام و
القيام • قال حضرة الشيخ ان الله يبتلي بعض العباد بالطلب
من غير حصول المطلوب وبعضهم يبتلي به مع حصول
المطلوب المشروط به اما مقارنا بطلبه واما بعده لان
وقت الدعاء قد يفارق حصول المطلوب فيستجاب الدعاء
في وقت ويحصل المطلوب في وقت اخر وبعضهم لا يبتلي
بل يرسل فيضه بلا طلب فالاول طلب ولا شيء والثاني
طلب وشيء والثالث شيء ولا طلب • قال حضرة الشيخ
كما ان الرزق الصوري ينقطع عند الموت المعنوي وليس
بعده الا الحيوة الباقية كذلك الرزق المعنوي ينقطع
عند الموت المعنوي وليس بعده الا الحيوة الباقية يعني ان
السالك اذا وصل الى الفناء الكلي يستكمل حظه من جميع
المقامات ويأخذ نصيبه من جميع التعينات وهو
يجري مجرى الغذاء لروحه فاذا استوفى من كل مقام
حظه كان كانه قد مات وآل امره الى صورة اخرى
لا تشبه حالة الاولى اصلا وذلك انما يكون بعد
اربعين سنة من اول سلوكه حين تسخير قواه الطبيعية
والنفسانية بالكلية ومجيء الامداد الملكوتي فليس
المراد من هذا الفناء هو الذي يحصل قبل البقاء بل بعده

ولم يجد الشيخ في مكانه فهو يتوجه الى روحانيته وليستأذن
من الباطن فان ما لا يدرك كله لا يترك كله والمقصود
المتابعة وهي حاصلة في كلتا الصورتين اى في صورة
وجود الشيخ وفقدانه فعدم وجوده في مكانه في
الظاهر لا يستلزم عدم وجوده في الخارج والحاصل
انه فرق ما بين حال الحيوة وحال الممات وان كان
الانبياء والاولياء احياء عند الله في جميع النشآت
قال حضرة الشيخ العلم يسوق الى العرفان وهو الى المحبة
وهي الى التعبد لان من له محبة الله يجتهد في خدمته و
يعبد له لا لغرض ولا لعوض والمجاهدون في سبيل الله
افضل من القاعدين بالنص قال صاحبت شيخي بعد
ظهور هذا العلم اى علم الطريقة والمعرفة لقلبي ثلثة
اشهر ثم استخلفني فصرت غريبا وبقيت يتيما لكن الله
البس وانعم واغنى فله الحمد الا يرى ان احوال اليتامى
في الخارج متفاوتة فمنهم من يبقى على العري والجوع
ومنهم من يخلق الله له من يحتضنه فيراعيه كما يراعي الابوان
اولادهما وان الله حفظني عن الرخصة الى الان وذلك
في المطعم والملبس وغيرهما وحبب الى التزهد وبغض
التجمل ومع هذا فاني بحمد الله من كبار السلف في المجاهدة

من تقليل

لله ولكن عند الامتحان يكرم الرجل او يهان فجميع الابتلاات
اما لاظهار الغل والغش وهولاء ارباب التسليم الصوري
واما لاظهار الخلوص والانقياد وهولاء اصحاب التسليم
الصوري والمعنوي فان بالابتلاء يظهر من معادن نفوسهم
جواهر هي عند الله اغلى الجواهر كما ان من معادن نفوس
غيرهم يظهر ما ليس عند الله بشيء بل موجب لسخطه وغضبه
كالغضب والاضطراب والقول الفاحش بالدعاء السوء
وغيرها قال حضرة الشيخ اذا مامت فافعل ما بدا لك
فان الامر اذا بينك وبين الله وقد انقطع القيد الصوري
وهو الاستيذان اقول ظهر من هذا ان الشيخ مادام حيا
فالرجوع اليه في المهمات فنفسه النفيس كالوحي الظاهر
بالنسبة الى المريد فان الانبياء عليهم السلام يتلقون الوحي
في الباطن من الوجه الخاص اولا ثم يجيء جبريل من الوجه
العام ثانيا وهم ينتظرون ذلك المجيء فالشيخ كجبريل
للمريد وجبريل مرشد لرسول الله صلى الله عليه وسلم
الا ترى انه ارشده الى ان انتهى الى سدرة المنتهى ثم انقطع
ذلك وكان الامر بينه وبين الله صورة ومعنى فان سر
العبد لا حكم عليه لاحد الا لله ولهذا جاء في آداب
اهل الطريقة ان المريد اذا اراد ان يذهب الى حاجة

اهل الجمع والفرق واما فى الدار الاخرة فعكس الامر بان الحق
اهل الحجاب باهل الكشف في دفع القيد ولذا لم يوجب
الاغتسال في الجنة ولو جامع كل يوم الف مرة اقول هذا
من لطائف الاسرار فصنه عن الاغيار • قال حضرة الشيخ
وراء الجسم روح مجرد وفوقه عين مجردة وفوقها سر مجرد
ومنه يظهر قول الهدايي في بعض الهيئات التركية • صغمز
اورايه جان وتن • سر ايله سير ايتمك كرك • قال حضرة
الشيخ من قال في حقنا قولا فاحشا واذانا بفعله او
تركه فهو في حل فان ارادة الانتقام له او وقوعه في امر
مكروه من باب الشرك في طريقنا فنحن لا نلتفت اليه
اصلا بل الى ما دبر الله لنا في علمه وكل تدبيره خير و
محبوب وان كان في صورة المكروه فانه قد اخفى جماله
في جلاله ولطفه في قهره ونوره في ناره الا ترى الى حال
ابرهيم عليه السلم قال تعالى ان الدين عند الله الاسلام اى
التسليم في جميع المراتب بالقلب والقالب واللسان كما
قال تعالى في حق ابرهيم اذ قال له ربه اسلم قال اسلمت
لرب العالمين فهذا القول بالاسلام انما كان بالاسلام
بالقالب والقلب والروح والسر والا فالاسلام القولى
لا يفيد الا ترى ان كثيرا من الناس يقول انى اسلمت

لله

٣١٦

من الله تعالى كيف يفسر القرآن ويؤوله بل هو في حجاب وخجل
يوم القيمة من مقاله ولو نجا برأسه لكفى قال مثل ابي السعود
وغيره له عين واحدة لا عينان والمفتي في الحقيقة هو
الذي له عينان قال علماء الرسوم كالعميان استند بعضهم
ببعض • قال حضرة الشيخ الابتلاء جار من زمان آدم
عليه السلام الى هذا الآن وان النبوة غير مانعة من الابتلاء
ولا يحول بينه وبين النبي وكذا الولاية الا ترى الى
حال الحسن والحسين رض قال ان الشبلي قدس سره بكى مرة
لوفات ولده فتنبه ان مثل هذا البكاء انما يصدر من
النساء فحلق لحيته حياء من الله تعالى • قال ان الله تعالى
اذا اراد لعبده الترقي يتجلى له في يوم واحد بالف صورة
ويبتليه بانواع البلايا واذا اراد له التنزل يبقيه
اربعين على حالة واحدة • قال حضرة الشيخ علم الشريعة
يبقى هنا لان متعلقه على الفناء وانما يذهب الى الآخرة
ثوابه بحسب العمل بالخلوص واما علم الحقيقة فيذهب الى
لانه على البقاء وهو ازلي ابدي لا زوال له في كل موطن ومقام
قال حضرة الشيخ ان الله تعالى الحق في هذه الدار اهل اليقظة
الواصلين باهل الغفلة المحجوبين في التعبد والتقيد
بالاحكام والآداب ولذا وجب الاغتسال من غير تفرقة بين

على ذلك وقد غيره مثل هذه الصحبة حال كثير ممن تزيى بهذا
الزى قال حضرة الشيخ اعجبتنى حاشيتى على تفسير الفاتحة
للقنوى وانها من النوادر قال وهذا الفيض فضل الله
العظيم على حيث انعم بمثل هذا على مثل هذا الفقير ثم قال
قوله تعالى امن الرسول بما انزل اليه من ربه والمؤمنون
بالنسبة الى الوحى الظاهر واما بالنسبة الى الالهام فنقول
صدق وارث الرسول بما الهم عليه من ربه والمؤمنون به
قال حضرة الشيخ النظر الصحيح يؤدى الى معرفة الحق
وذلك بالانتقال من معلوم الى معلوم الى ان ينتهى الى الحق
لكنه طريق التصور والفكر واهله لا يتخلص من
الاثنينية واما المكاشفة فليس فيها الانتقال المذكور
وطريقها الذكر الا ترى الى قوله تعالى الذين يذكرون الله
قياما وقعودا وعلى جنوبهم ويتفكرون فى خلق السموات
والارض كيف قدم فيه الذكر على الفكر فطريقة الاشراقيين
تخالف هذا قلت ان صاحب الكشاف خاتمة اهل العربية
حيث لم يات احد بعده بمثل عربيته قال نعم ولكن القشر
المجرد لا يفيد كثيرا فان العلم هو الذى اخذ من الداخل لا من
الخارج وعلم علماء الرسوم ماخوذ من الخارج وعلم علماء
الحقيقة ماخوذ من الباطن والمرء اذا لم ياخذ البيان

[٣١٥ب]

من الله

٣١٥

مما ذكر كونية او الهية عينية او علمية اهل الركون الى
ما سوى المولى يلزم ترك صحبته لانه جنب في مقامه
والمطلق عن رق كل قيد هو اهل الحق وهم المخلصون بفتح اللام
وهم اعلى من المخلصين بكسرها اذ في المخلص بالكسر قيد
الاخلاص ونسبته الى نفسه بخلاف المخلص بالفتح
بل هو حر عن جميع القيود حتى عن التقيد بالحق فيكون
الحق اذاً طالباً للحق في مرتبة العبد وعابداً له في
مرتبته فيضمحل جميع النسب فلا يبقى الا الحق عابداً
ومعبوداً ولذا قال حضرة الهدايي في بعض الهيات الزكية
حق حقيله شهود ايت اى كوكل فان الوجود والشهود
قيد بالنسبة الى العبد فاذا فنى عن اضافة الكون
كان الشاهد والمشهود هو الله لا غير كما كان العابد
والمعبود هو لا غير قال قوله تعالى لا يمسه الا المطهرون
اى لا يمس الهوية الا المطهر عن جنابة التعلق بكل من
المقامات المذكورة والمطهر بالفتح لابد له من المطهر
بالكسر وهو الله تعالى فالعبد لا يطهر نفسه ولا يزكيه
وانما يطهره الله ويزكيه قال قطع الله عن قلبي كل علاقة
حتى اني صاحبت السلطان سنين وكان انقطاعي في
تلك المدة اشد من انقطاعي قبل الصحبة فلله الحمد

فكل ذلك علامة للمقصود والحمد لله تعالى • دعا حضرة الشيخ
لهذا الفقير بعد رؤية بعض آثارى فقال جعل الله قلبك
واسعًا ولسانك جامعًا وجاء فى هذا اليوم اى يوم الجمعة
درويش محمد من الفقراء القادرية بطريق الزيارة فسأل
حضرة الشيخ عن احواله وسياحته ثم قال قالوا كزنلر
أره ايرمش اوتورانلر اراولمش وكون المرء رجلًا كاملًا
اولى من كونه واصلًا الى الرجل الكامل • قال حضرة الشيخ
الحدث اصغر واكبر وهما فى الشريعة ظاهران واما فى الطريقة
فالحدث الأصغر هو حب العقبى والحدث الاكبر هو حب
الدنيا وايضًا الاصغر حب العلوم الباطنة والتقيد بمرتبتها
والاكبر حب العلوم الظاهرة وايضًا الاصغر الشرك الخفى
والاكبر الشرك الجلى وايضًا الاصغر الميل الى التعينات
الباطنة الروحانية والاكبر الميل الى التعينات الظاهرة
الجسمانية واما فى مرتبة الحقيقة فالاصغر الارتباط
بالشؤونات الغيبية التى هى مرتبة الاحدية والاكبر
التعلق بالتعينات العلمية التى هى مرتبة الواحدية كما
قال تعالى انه لقرآن كريم فى كتاب مكنون فالكتاب هو
مرتبة الواحدية التى ترتسم فى مصحفها نقوش مرتبة
الاحدية التى هى القرآن الأجمالى فاهل الميل الى شئ

محمد نكو

٣١٤

ثم دعا دعاء جامعا • حلق صحبي من اتباع الفقير رأس
حضرة الشيخ يوم الجمعة فقلت احتجم النبي عليه السلام مرة
فشرب بعض الأصحاب رض ما خرج من الدم وهو ممنوع
من حيث ظاهر الشريعة ولذا حمله بعض العلماء على الأوط
قال ان سكت النبي عليه السلام بعد شرب الدم فهو اذن له
والا فان كان من اهل الفرق ففعل ذلك محظور وان كان
من اهل الجمع ففعله مباح وقد ذكر العلماء ايضا ان من
خصائصه عليه السلام طهارة ما هو غير طاهر من غيره ولو
كان فضلاته وايضا ان الله طيب والرسول ايضا طيب
بجميع اجزائه من غير تفرقة بين جزء وجزء وظهر من
رأس حضرة الشيخ بعض دم من الموسى فمسحه وقال يجيء
يوم سيبلى هذه الرأس وجميع اجزاء الوجود فقلت لا يبلى
ان شاء الله قال باي دليل تقول قلت لأن التوحيد الحقاني
يزيل العفونة البدنية الموجبة للتفسخ فتبسم فخطر ببالي
ان حضرة الشيخ لو قال ما علامة الوصول الى التوحيد
الحقاني ماذا اقول له فخطر من غير تعلم ان نور وجهه
المبارك وكمال تعبده بالأحكام الظاهرة وتخلقه بالأخلاق
الحميدة الباطنة وكراماته العلمية التي عجز عنها مشايخ
الزمان ومشاهيرهم فضلا عن اتيان مثلها اهل الرسوم

مختلف فافهم فانه من مزالق الأقدام قلت لم ادرك كيفية
الوجود البرزخي هل هو كما في الدنيا قال نعم وانما الفرق
ان البطون في هذه النشاءة يكون ظهوراً هناك فيكون
الغيب شهادة والشهادة غيباً • قال حضرة الشيخ اصل كل
شيء هو الحرف فاذا انضم اليه خاصتان له يصير كلمة وهي
اما اسم او فعل او حرف فهذا التركيب جار في العوالم قال
حضرة الشيخ ان الله تعالى القاني هنا وهي قلعة ماغوسة
لحكمة بديعة له وهي اني كنت ارجوا ان يظهر من السلطان
او الوزير او غيرهما واحد متنصح بكلامي ونصيحتي ويكون
سبباً لنظام العالم فالان عرفني الله ان ليس في سلطان
الزمان واتباعه استعداد لقبول النصح ومداراة لحيوة
العالم فجردني عن القسطنطنية واهلها تجريداً لا يوصف
غير ان الاطفال في البيت يمرون على الخاطر في بعض الاوقات
لكني لست بمغلوب وانما يجيء الخاطر ويذهب من غير
توقف • قال حضرة الشيخ ان الله تعالى رآك لايقا ببلدة
بروسه فاشكروا الله تعالى فان العزيز الاكبر مدفون هناك
وهو حضرة الشيخ الشهير بافتاده قدس سره والعزيز
الكبير وهو خليفته حضرة محمود الهدايي الأسكداري
القوجحصاري نشاء فيها وقد ورثك الله تحريره

ثم دعا

٣١٣

اهله عدوه فی الظاهر والباطن والنشاط لیس بشرط فی
المجاهدة لیس بشرط فی المجاهدة الا تری الی قوله تعالی انفروا
خفافاً وثقالاً وقال واری بشرتك غیر ما رأیتها قبل قلت
وقع الفتور فی المجاهدة منذ سنة بسبب انی افرطت فیها
فقیل لی هدایی او لیجی تقدیر کادایلمزاکا تدبیر فقال کن
علی الاعتدال فی کل حال من افراط وتفریط ولیکن همتك
فی العبودیة التذلل المحض دون ظهور فیض او غیره فان
العمل الصالح هو ما ابتغی به وجه الله تعالی دون غیره من
العلوم والمعارف والاسرار والحقائق وغیرها وکل نشاة
فهو بذر ما یلیها کالدنیا فان من حرث فیها یحصد فی الاخرة
ومحصول هذا البذر الدنیوی یظهر فی النشاة الاخرویة
قال ان کل نشاة تخالف ما قبلها وما بعدها فان الله
لا ینشئ شیئاً مرتین فی صورة واحدة فانه عبث وهو
منزه عنه فهذا الظهور الدنیوی اذا ذهب الی البطون
فلا یعود ابداً بل ینتقل الی المثال البرزخی وهو تجل اخر
ثم المثال البرزخی ینتقل یوم النشر الی الوجود العینی
الحشری وهو غیر البرزخی باعتبار اذ اتحاد الحقیقة فی
کل نشاة کحقیقة الانسان لا تنقلب الی حقیقة اخری
لاینا فی الغیریة ولو من وجه فحقیقة الوجود متحدة والظهور

مطلب

قال انّ خلفائى كثيرون بعضهم فى الحيوة وبعضهم قد مات
وانّ هذا النفس والتأثير يصل بعدى اليك لا الى غيرك فانّك
احاطة بهذا العلم ولك بحر لطيف قال وانّى وجدت ما وجدت
بنفس شيخى ودعائه وقد اعطيتك هذا النفس والدعاء
باذن الله تعالى فسارعت الى تقبيل طرف ذيله واخذت
دعاءه ونفسه النفيس ويكفينى شرفا وسعادة فى الدنيا والآخرة
وقد كرّر حضرة الشيخ المقال المذكور فى مجالس مختلفة فى
اواخر عمره وعد زيارتى له فى جزيرة قبرس من الوراثة و
قال انّك لم تبلغ الآن الى نصف سنّ السلوك ولسوف
يعطيك ربك فترضى والحمد لله حمدا كثيرا يستوعب الاوقات
ويستغرق جميع الحالات • قال حضرة الشيخ المجاهدة طريقة
مسلوكة لاهل البداية والنهاية امّا اهل البداية فيجتهدون
تربية واصلاحا وامّا اهل النهاية فشكرا ولذا قال عليه السلام
افلا اكون عبدا شكورا فالفتور فى المجاهدة يؤدّى الى
تقوية القوى الحيوانية وتضعيف القوى الروحانية مع انّ
السالك مامور بالامداد الى طرف الروح فانّه كالامداد الى
عسكر الاسلام فى الظاهر منهىّ عن الامداد الى طرف الجسم
فانّه كالامداد الى جيش الكفار فى الظاهر وكلّ منهما مذموم
وانّما الممدوح الى ظاهر الدين الحقّ وباطنه الى ان يغلب

[٣١٢ب]

اهله

٣١٢

انما الحيوة الدنيا لعب ولهو ثم في امر واحد في اية اخرى
وهي قوله تعالى فاما من خاف مقام ربه ونهى النفس عن
الهوى فالهوى جامع لانواع الشهوات فمن تخلص عن الهوى
فقد تخلص عن كل قيد مانع للسالك من الوصول الى المطلب
الأعلى خاطب حضرة الشيخ هذا الفقير فاجبته بلبيك
فقال ان حاشيتي على تفسير الفاتحة للقنوي قد اعجبتني
فاني منذ ما صنفتها لم اطالعها الى الآن وانها جاءت
بحمد الله تعالى كدر منظومة بحيث لا توصف وانها
من فضل الله تعالى وقد صنفتها في مائة وعشرين
يوما وبقي ورقا وورقان من اخر التفسير غير محشى
لانه وقع لقلبي الاستتار هناك فامسكت عن التحرير وكان
فيض الله على حين التحرير بحيث لا يوصف فلم ينقطع عني
تلك المدة ولو لحظة قال اني احب خطك اي التعليق
لكن هذه النسخة ليست بخطك على التمام ولو كانت
بخطك لاخذتها من يدك واعطيتك النسخة التي بخطي
قلت الكل لكم ثم قلت قد استغرب حضرة الشيخ الشهير
قدس سره فهم تفسير الفاتحة فضلا عن تعليق الحاشية
عليه وهذا التفسير مذ قد صنف وهو اكثر من اربعمائة
سنة بقي بكرا الى الآن وان الله فتح على يديكم قفله

والمتكلم وكل منها ينقسم الى سبعة باعتبار ان الحي مثلاً
يوجد فيه الحيوة والعلم والقدرة والارادة والسمع و
البصر والتكلم لكن لما كان الصفة الغالبة فيه هي الحيوة
اخذت هي لكونها بالفعل ولم يعتبر المغلوب وما بالقوة
فاذا كان الحي سبعة بهذا الاعتبار فقس البواقي عليه
فالسبعة سبع مرات تبلغ الى تسعة واربعين ثم باعتبار
الظهور والبطون يكون المجموع ثمانية وتسعين ثم
باعتبار المجموع والافراد يصير تسعة وتسعين ثم باعتبار
احدية المجموع والافراد يصير مائة فالاول افراد حقيقية
وعدد حقيقي والثاني والثالث فرد وعدد اعتباريان
بان هذا ثم قال والسموات السبع بازاء هذه السبع وهي
ما ذكر في قوله تعالى زين للناس حب الشهوات من النساء
والبنين والقناطير المقنطرة من الذهب والفضة
والخيل المسومة والانعام والحرث فهذه الشهوات
السبع المفصلة قد جعلها الله في خمس في اية اخرى
وهي قوله تعالى في اواسط سورة الحديد اعلموا انما الحيوة
الدنيا لعب ولهو وزينة وتفاخر بينكم وتكاثر في
الاموال والاولاد ثم جعل في هذه الخمس في امرين و
ادرجها فيهما في آية اخرى قال تعالى في لهو وخرسورة محمد

اغنا

٣٤١

الى التوجه الالهى فحاله من الانتباه الى هنا اشارة الى
عبوره من عالم الملك وهو الناسوت ودخوله فى عالم
الملكوت ثم الانتقال الى الركوع اشارة الى تجاوزه
الى الجبروت ثم الانتقال الى السجدة اشارة الى وصوله
الى عالم اللاهوت وهو مقام الفناء الكلى وعند ذلك
يحصل الصعود الكلى الى وطنه الاصلى ثم القيام من
السجدة اشارة الى حالة البقاء فانه رجوع الى الوراء
فى صورة النزول عروج وبالعكس فافهم والركوع مقام
قاب قوسين وهو مقام الصفات اى الذات الواحدية
والسجدة مقام او ادنى وهو مقام ذات الاحدية
والحركات الست وهى الحركة من القيام الى الركوع ثم
منه الى القومة ثم منها الى السجدة الاولى ثم منها الى
الجلسة ثم منها الى السجدة الثانية ثم منها الى
القيام اشارة الى خلق الله السموات والارضين
فى ستة ايام فالركعة الواحدة من الصلوة تحتوى
على اول السلوك واخره وغيره من الصور والحقائق
الدنيوية والاخروية والعلمية والعينية والكونية
والالهية • قال حضرة الشيخ امهات الاسماء سبع
وهو الحى والعليم والقدير والمريد والسميع والبصير

وهذا الفرق لا ينافي ذلك الجمع بل هو عين التوحيد والمراتب
متفاوتة فمن مشى على المراتب امن من العثور • رايت في المنام
حضرة الشيخ وهو يقول ان من لم يقاس مشاق هذه الطريقة
فهو يموت بلا دين وايمان فقال خامه القديم على دده وايضا
يكون اخس من الحيوان فان الحمار يتحمل مشقة الحمل الثقيل
مع كونه حيوانا والانسان اذا لم يتحمل المشقة مع كونه انسانا
يكون انزل درجة منه • قال حضرة الشيخ رايت مرة في المنام
حضرة الشيخ الاكبر مع ابنه صدر الدين القنوي قدس الله
سرهما واعتذرت اليهما باني اريد ازورکما لکن لا اعرف
مکانکما فاشار ان اثبت في مقامك ومكانك فاننا
لا نفارقك ايما كنت فقلت رايت حضرة الشيخ الاكبر
مع قلنسوة تاتارية يقال لها بالتركي قالپاق قال
لا ضير فانه مجرد عن كل لباس ظاهر في كل صورة • وصى
حضرة الشيخ للصوفية الحاضرين بالاستغفار قبل الغروب
لان المرء لا يخلو في يومه مما يخالف رضاء الله واليوم
شاهد على ما فعل • قال حضرة الشيخ حالة النوم وحالة
الانتباه اشارة الى الغفلة ويقظة البصيرة فوقت
الانتباه كوقت انتباه القلب في اول الامر ثم الحركة الى
الوضوء اشارة الى التوبة والانابة ثم التكبيرة الاولى اشارة

الى التوجه

٣١٠

كالأولى قال ان حقيقة الأسلام امر مشكل صعب لا يتحقق
به الا الأفراد فلا تعجل اذا كان ايمان بارباب هذا الشان
فان الله تعالى لم يعجل في اظهار وجوده في هذه النشأة وكل
امره تدريجي فترقب المقصود ولو بعد حين وانما يلزم
عليك الان حسن الأعتقاد في الباطن والقيام والصيام
في الظاهر فوظيفة الظاهر هو التقيد باحكام الشريعة
ووظيفة الباطن قطع الميل الى ما سوى الله وعند وقوع
زيغ وزلة فالأستغفار قال حضرة الشيخ ان الله ايدني
فلم يصدر مني ما يخالف ظاهر الشرع مع غلبة الحال المحرقة
سنين ثم قرأ قوله عليه السلام ان الله ادبني فاحسن تأديبي
قال اني احب سماع بعض السور كسورة الضحى والأنشراح
والنصر فانها جاءت على حسب حالي والله تعالى وفقني
لمطالعة القرآن انفساً وآفاقاً واعطاني ما اعطاني من
جهة القرآن • قال حضرة الشيخ ان الملك والشيطان كالقلمين
اللذين يرسم احدهما بالمداد الابيض والأخر بالمداد الاسود
وحركتهما مستندة الى الكاتب ولا صنع لهما في الحقيقة
فالله تعالى يحول بين المرء وقلبه وقلم الخير والشر بيده
والملك والشيطان من قبيل الوسائط لكن الادب اسناد
الشر الى النفس والشيطان والخير الى الله الملك المنان

المبادكم ثم قال بطريق الملاطفة شدوني واضربوني مائة

سوط فان الله تعالى انعم علي بمثل هذه النعمة الجليلة وانا

على كفران نعمه فقلت ان وقع ذلك فقد ذكركم الله نعمه السا

السابقة فقال استغفر الله من الكفران والعصيان قال ان

السالك لا يخلو من اجمال وتفصيل الى آخر عمره وحقيقة التفصيل

يظهر عند احتضاره ثم هذا التفصيل اجمال بالنسبة الى

التفصيل البرزخي وهو اجمال بالاضافة الى التفصيل الحشري

وهو اجمال بالنسبة الى التفصيل الجناني وهو اجمال بالاضافة

الى التفصيل الكثيبي الذي يظهر عند الرؤية ثم لا نهاية

للتفصيل • سكوت الى حضرة الشيخ من اخلاق النفس قال

لا يتخلص العبد من الانقباض من اخلاق النفس الا في مرتبة

الاحدية الذاتية فان فلكها واسع واحاطتها كاملة وعندها

يتجلى قوله تعالى والله واسع عليم فكل خير وشر له تعين في

جميع التعينات الى ان ينزل الى تعين جنانه او لسانه او اعضائه

فيظهر الفكر والذكر والفعل فاصحاب تلك الرتبة الاحدية

يرون ذلك ولا يتأذون في صورة الشر لانه امر ناش

من استعداده خارج من كيس تعينه والله تعالى لا يتأذى

اصلا وهو اصبر على اذى يسمعه فكذا من ذاق من مشربه المرتبة

المذكورة واما مرتبة الواحدية الصفاتية فليست في الاحاطة

كالاولى

٣٠٩

لانه علق الايمان واليقين به تعالى دون غيره وهو اصعب
الامور • قال حضرة الشيخ مخاطبا لهذا الفقير كيف
حالك قلت طيب قال في السكون ام في الحركة قلت في
الحركة قال الحركة مع الحركة وكنت عند هذه المقاولة
اكتب كلماته الشريفة التي سمعتها منه في ذلك اليوم
وذلك وراء السجاف الذي كان عينته لي في بيته المنيف
توضا حضرة الشيخ فمسح ذراعيه اولا من غير اسالة
الماء الجديد عليهما فخطر ببالي منع الفقهاء من ذلك وان
المناسب لحال حضرته وهي التقيد باحكام الشريعة غاية
التقيد ان يكون على خلاف ما رايت منه وهذا قد مر على
خاطري من غير اعتراض لانه لم يكن من شاني الاعتراض قديما
لكنه لما كان في صورة الاعتراض اراني الله في المنام تاديبا و
تربية كاني مشرف من محل مرتفع واذا مدرس مذموم بين
الناس استقبلني من الطريق واري ان لحية حضرة الشيخ
كانها مصفرة وكذا لونه وقد كان ابيض فانتبهت فعرفت
الحال واستغفرت الله الملك المتعال فالمدرس اشارة الى المسئلة
الشرعية التي خطرت ببالي واصفرار اللون اشارة الى النظر
بالنقصان وعلى الله التكلان ونعوذ به من الخذلان • طالع
حضرة الشيخ حاشية على تفسير الفاتحة التي نسخها من نسخة

العباد الشغل بالعلم والمعرفة وغيرهما وبعضهم الشغل بخلاف
ذلك ولو عرض على احدهما شغل الآخر لتنفروا عرض وقلب
المرء بين اصبعين من اصابع الرحمن • قال حضرة الشيخ
انا في عالم الغربة منذ ست سنين قلت ورد فطوبى
للغرباء قال من هو في عالم الغربة كمن بقي وحده في البحر المحيط
والى هذه المرتبة اشار عليه السلم بقوله كنت يتيماً في الصغر
وغريباً في الكبر قال ومعنى الغربة انه ينسلخ عن كل صورة
ومعنى وينقبض عن جميع الاسترسالات والتنزلات
فيبقى وحده قلت هل شئ وراءها يكون مطمحاً للعارف
قال هي غاية الغايات ولا مطمح وراءها قلت حال
الغربة كحال النقطة حيث يضمحل عندها تفاصيل
تعينات الحروف والكلمات والسطور قال نعم وانما
يحصل ذلك فوق التعينات علمية او عينية قال
او فقني الله من اسرار الحروف المقطعة على ما لا يوصف
قال اني ما وجدت علم الظاهر والباطن الا بخدمة الشيخ
وحسن الاعتقاد فان تاثير الخدمة وحسن الاعتقاد
فوق تاثير المطالعة والاجتهاد • قال حضرة الشيخ
فسّر ابن عباس رض قوله تعالى وقل رب زدني علماً بقوله
اي ايماناً ويقيناً بك وهو اجل التفاسير وادقها وذلك

لاى

٣٠٨

مقتضى الاسم الغفور وقد كان عليه السلم يعلم انه يعمل السيئة
ولو في بعض الاحيان ولو بحسب الفكر ولذا وصى بالحسنة وانما
قلنا بحسب الفكر لان ما يدور في جنان ارباب العزيمة مأخوذ
به ثم قال والحاصل ان توارد الليل والنهار اشارة الى توارد
السيئة والحسنة فكما ان الدنيا لا تبقى على الليل وحده او
النهار وحده بل هما على التعاقب دائما فكذا العبد المؤمن
لا يخلو من نور العمل الصالح وظلمة العمل الفاسد والفكر
الكاسد فاذا كان يوم القيمة يلحق الله تعالى الليل في جهنم
والنهار في الجنة فلا يكون في الجنة ليل كما لا يكون في النهار
نهار يعني ان النهار في الجنة هو نور ايمان المؤمن
ونور عمله الصالح بحسب مرتبته والليل في النار هو
ظلمة كفر الكافر وظلمة عمله الفاسد فكما ان الكفر
لا يكون ايمانا فكذا الليل لا يكون نهارا والنار لا تكون
نورا فيبقى كل من اهل النور والنار على صفته الغالبة
عليه واما القلب فحاله بحسب التجلي فهو على عكس حال
القالب فان نهاره المعنوي لا يتعاقب عليه ليل وان كان
يطرأ عليه استتار في بعض الاوقات قال حضرة
الشيخ في قوله تعالى واعلموا ان الله يحول بين المرء وقلبه
ان من حيلولته تعالى بين المرء وقلبه ان يحجب بعض

عنه تلك الاضافة حال عدم الركوب فكذا في حال الركوب
وهذا من مزالق الاقدام قلت هل يرتفع الانقباض من
اخلاق النفس قال لا ولو كان نبيا فان الله تعالى لا يدع
العبد في الدنيا على يد واحدة وهي الجمال الصرف وانما يكون
ذلك في الجنة اذ الابتلاء يرتفع هناك وكل ورد ملتزم
يحتمل السقوط الا ورد الاستغفار فانه باق الى اخر العمر
لمكان الابتلاء بالمجاهدة ما دام حيا ولكل عبد تنزل
بحسب مرتبته ولو في بعض الاحيان ولذا عين رسول الله
صلى الله عليه وسلم الاستغفار كل يوم مائة مرة
وعرف انه يستغفر ربه كل يوم هذا العدد قال ومن هذا ظهر
ان الاستغفار ليس في ترتيب الاسماء السبعة لعدم خلو
كل مقام عنه ولو كان فيه لخلا عن بعض المقامات وليس كذلك
قال حضرة الشيخ قوله تعالى فاما من ثقلت موازينه اشارة
الى اهل اليقظة لان حسناتهم غالبة على سياتهم وقوله تعالى
واما من خفت موازينه اشارة الى اهل الغفلة لما ان سياتهم
غالبة على حسناتهم والحكم للغالب في الفريقين فظهر انهم
مشتركون في فعل السيئة ولو بحسب مراتبهم ولا يرتفع ذلك
الابتلاء عنهم ولذا قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لعلي
رضي يا علي اذا عملت سيئة فاعمل بجنبها حسنة لما انه

معتضى

٣٠٧

ذلك العالم ولذلك يستأنس به الشيوخ ويتنزلون الى مرتبته
في التكلم وغيره • جمع حضرة الشيخ الصوفية وهم اربعة انفار
غير ولده السيد مصطفى والفقير فقال اعلموا ان اول من
ابتلى بالاحتلام ابونا ادم عليه السلم فاذا وقع لواحد منكم
فاغتسلوا تحت هذه الغرفة في المحل المهيأ للوضوء والاغتسال
ولا تستحيوا وارفعوا التكلف من البين في الدخول والخروج
فاني لا ارضى بغير ذلك اقول انه روح الله روحه نزل نفسه
في اواخر عمره منزلة واحد من الناس يعني عند اتباعه فلذا رفع
الكلفة بل الخدمة فانه كان لا يستعين احدا في وضوئه
اصلا • قال حضرة الشيخ ان عالم الفناء عالم القدس والتجرد
بخلاف الرد الى البقاء فان الله تعالى يبتلي صاحبه بما يبتلى
به اصحاب الطبيعة والنفس لكنه على اليقظة والعرفان
واصحابهما على الغفلة والجهل يعني ان المردود الى البقاء
وان كان مبتلى بانواع البلايا لكنه على الحضور مع الله فلا
تعتريه جزع ونحوه بل يحمد على النعمة والمحنة ويستغفر
عند الزلة بخلاف غيره من الباقين في الغرق الاول ثم
قال كما ان الوجود لله تعالى حال الفناء فكذا حال البقاء وان
كان مضافا الى العبد صورة الا ترى ان من ركب دابة فقد
يقال له ان له دابة لكنه ليس له دابة فكما انه مسلوب

انسانًا كاملًا ليبقى على المجاهدة فان الانسان لم يترك سدى
قال حضرة الشيخ معنى نداء المؤذن صلوا على النبي عليه السلم
احدى عشر صلوات ان الافلاك سبعة وبالعرش وبالكرسى
واللوح والقلم يصير المجموع احدى عشر فالصلوات بعدد هذا
اشارة الى نزول الفيض من هذا المذكور ولا تعين فوق هذا
روحانيا او جسمانيا ولهذا انحصرت الصلوات عند البعض
فى العدد المذكور واما حضرة الهدايى فاختار احدى و
اربعين مرة فنحن على الامتثال ولا شغل لنا غير الطاعات
والاعمال فاجتهدوا انتم حتى تكونوا معينين لنا فى
هذا الباب وحتى يقول الرسول صلى الله عليه وسلم يوم القيمة
خوش كلدك خاص امتم والله تعالى خوش كلدك خاص قولم
فان المراد باحياء ما اهمله الناس من السنن والمستحبات
ان يكون المرء عبدا خاصا صاحب عزيمة وتقوى والله تعالى
قال فاتقوا الله ما استطعتم اشارة الى ارباب الرخصة
من المؤمنين وقال ايضا واتقوا الله حق تقاته اشارة
الى اصحاب العزيمة منهم فكل ضرر فى الدنيا والاخرة انما
ياتى من الاهمال ثم دعا مرتين دعا جامعا والحمد لله
جاء الى حضرة الشيخ واحد من الاطفال يخبزين فلاطفه
وقال ان الطفل قريب العهد الى عالم الذات وفيه رايحة

[٣٠٦ب]

ذكر

٣٠٦

فاذا كمل شريعة السالك وطريقته فليترقب نفخ روح المعرفة
والحقيقة والا فلا • قال حضرة الشيخ استاذ المرء وشيخه
اعلى وافضل من الاب الطيني لان الاب الطيني موجود للكفار
واهل الاسلام فهم مشتركون فيه ويمتاز المسلمون منهم
بالاب الديني وهو المعلم والمرشد ثم قال خير الاباء من علمك
وصى حضرة الشيخ بان يقرأ المؤذن بعد احدى واربعين صلوات
على النبي عليه السلام في اعقاب المكتوبة على ما في وصايا حضرة
الهدايي فاتحة الكتاب وآية الكرسي وشهد الله الى قوله ان
الدين عند الله الاسلام وقل اللهم مالك الملك الى قوله و
ترزق من تشاء بغير حساب ثم يسبح ويحمد ويكبر وذلك
في دبر كل صلوة على ما في معالم التنزيل قال ان المشايخ اتخذوا
الخانقاهات لاجل ان يشتغلوا فيها باتباعهم باحياء مثل هذه
الامور ومعنى الاحياء ترك الاهمال والاخذ بالاستعمال
ثم وصى بترك القيل والقال وترك اسباب الاشتهار وباخذ
الخمول والمجاهدة مع النفس والطبيعة وقال ان القوى الطبيعية
والنفسانية ككفار الانس والجن والقوى القلبية والروحية
كمسلميهم والملك فكما ان الجهاد في الظاهر بين المسلم والكافر ماض الى
يوم القيمة فكذا الجهاد في الباطن بين القوى وان الله تعالى لا يجرد
العبد من كل علاقة في كل زمان بل يبتليه في بعض الاحيان وان كان

خلال سنة اثنتين ومائة والف وقد سبق سببها وبعض
كلماتها على التفصيل فلا نعيده ولا علينا ان نشير الى
البعض الاخر منها • قال حضرة الشيخ ان استناد الكفار
الى الاحجار لا ترى الى القلاع والحصون واستناد المؤمنين
الى لا اله الا الله الا ترى انهم لا يتحصنون بحصن سوى
التوكل عليه تعالى وهو يكفيهم كما قال لا اله الا الله حصني
فمن دخل حصني امن من عذابي • قال حضرة الشيخ ان حسام
افندى المدفون في اسكدار من اجلة مشايخ الطريقة
وقد مضى مدة مات قريب من المائة وهو استاذ ذي المعنوي
لانه قد قرأت منه في المنام • قال حضرة الشيخ قوله تعالى
زين للناس حب الشهوات الاية اشارة الى اصحاب الشمال وقوله
تعالى بعده والله عنده حسن المآب اشارة الى المقربين من
اصحاب الميمنة وقوله تعالى بعده قل اؤنبئكم بخير من ذلكم
للذين اتقوا عند ربهم جنات الاية اشارة الى الابرار من
اصحاب الميمنة ومقام العندية المأخوذ من قوله والله عنده
افضل واعلى كانه تعالى اشار بتعقيب الجنة بذلك انكم ان كان
لكم ميل الى ما سوى المولى فليكن ذلك الى الجنة لا الى متاع
الحيوة الدنيا • قال حضرة الشيخ لا ينفخ الروح ما لم يكمل الجسد
والجسد هو الشريعة والطريقة والروح هو المعرفة والحقيقة

فاذا كمل

فالاية تشير الى الجانبين كما ترى وكان كفار نمچه محاربين
مع فرنسيس كما كانوا محاربين مع اهل الاسلام وقد هزموا
اهل الاسلام مرات وهزمهم اى نمچه كفار فرنسيس
مرارا والكل بيد الله قال حضرة الشيخ قطعت الوصلة
بينى وبين خلفائى الا من الوصية فان الله تعالى يقول
وتواصوا بالحق وتواصوا بالصبر فالوصية بالحق
والصبر لا بد لى منها فى حق الكل خصوصا فى حقهم
قلت لحضرة الشيخ اصعب شئ عندى امر اصلاح الاخلاق
قال اين نحن من ذلك فان المصلح هو الله الا ترى الى قوله تعالى
بل الله يزكى من يشاء ولولا فضل الله عليكم ورحمته
ما زكى منكم من احد ابدا فالكل فضل ٭ كان حضرة الشيخ
قد اشار الى بالمكث الى اخر رجب فلما تمت المدة عين
يوم السبت للخروج وهو الرابع من شعبان فقبلت يده
الشريفة بعد صلوة الفجر من ذلك اليوم فدعا لى دعاء
جامعا دنيويا واخرويا وقال لى فى اخره بهذه العبارة
التركية دنياده ايشى پاك آخرتده يوزى آق اهل
عنايت اولنلره الحاق ايليه الفاتحة

الزيارة السابعة

هذه الزيارة اخر الزيارات وهى قبرسية وقعت فى

يحصل له على الثانى ثم اشد قول الهدائى فى بعض مفردات
التركية داه حق غايت ايله اينجه ايمش ليك كوجلك
حقة ايرنجه ايمش اشدوكنه حق قولاى كتوردر ازنمانم
مرادنه يتوردر • قال حضرة الشيخ رايت شيخى الصغير فى المنام
وقلت له هل انت راض عنى قال نعم فكررت اصمئنانا
فلم يزل يشير بالرضى ثم امرلى بالاجتناء من بعض ثمرات
حديقته فاستيقظت • قال حضرة الشيخ اولاد العرب
اشد كبراً وفخراً من غيرهم فمن قابلهم بالتقدم اخروه ومن
قابلهم بالتاخر قدموه وفيه سر من تواضع لله رفعه الله
ومن تكبر على الله وضعه الله فقلت هذه المعاملة تحتاج
الى سعة الاخلاق فانه لا يتحمل اوضاعهم الا القليل من
افراد الرجال قال نعم وقد جاملناهم غاية المجاملة حين
مجتازنا بمصر فى الحج الثانى فعظمونا وبجلونا وشيعنا
حين الخروج منها قريب من اربعمائة من شيوخهم وعلمائهم
خصوصاً ابرهيم اللقانى شيخ الحديث وصاحب السلسلة و
مختار الكل وبكوا علينا بكاءً شديداً • تلا حضرة الشيخ
قوله تعالى كم من فئة قليلة غلبت فئة كثيرة باذن الله
وقال ان اهل الاسلام كثيرون بالنسبة الى محاربيهم
الآن اى كفار نمچه وهم كثيرون بالنسبة الى كفار فرنسيس

فالارة

٣٠٤

من خارج بل من داخل فلا بدّ للعبد من الافتقار ورد الترديد
والانكار فكل من العلم والعرفان والشهود والعيان والتنكير
والبيان وكثرة الصوفية والأخوان قيد لاهل الحق ولا بدّ
من التجرّد من القيود قال من وصل الى الله فهو قائم بالحق
دائر بامره مستمر بانسه فلو ادخل الله كل الخلائق الجنة
دونه لم يتألم منه اصلا لانّ الانس بالله لا يتفاوت
بالدخول والخروج والمقصود هو الانس قال حضرة
الشيخ الابتلاء لا يزول الى آخر العمر وانّي الى الآن مرة
ابتليت بالبسط ومرة بالقبض والانقباض لانّ الكل
قضاء الله تعالى قال تعالى في حق موسى عليه السلام وفتناك
فتونا قال بعض العلماء اى طحناك طحنا قال انّ يونس عليه السلام
كان له اذن في امر الخروج بحسب الحقيقة لكنه لما لم يكن
مقارنا بالاذن الصوري ابتلاه الله بالحوت فالاحتياط
لازم قال انّ بعض المريدين بل الخلفاء لو اظهرت لهم بعض
ما انعم الله به عليّ من الاسرار والحقائق لفروا منّي كما
يفرّون من الاصنام لعدم ثباتهم في امر الاعتقاد ولا بدّ من
الفرار الى الله تعالى من كل قيد وعلاقة وترك الحق مع خلقه
كما قال تعالى ذرني ومن خلقت وحيدا فانّ الحضور في ذلك
قال حضرة الشيخ انّ بعضهم يتسارع انكشافه وبعضهم

كما يقع ارباب النفوس البشرية لكنه لا يستقر عليه بل يتحول
الى السكون والانس وهذا مرض في طريقه لقبوله الزوال
وانما ذلك تربية له ثم تلا قوله تعالى على هذا التأويل ان الذين
اتقوا بالله عما سوى الله اذا مسهم طائف من الشيطان
اما بحسب الدنيا او بحسب العقبى والشيطان والنفس والجلال
امر واحد في الحقيقة لكن الاول بحسب الشريعة والثاني بحسب
الطريقة والثالث بحسب الحقيقة اذ لكل مقام عبادة
مخصوصة به ولا بد من الاعتبارات اذ لولاها لبطلت
الحقائق قال التردد اشد من الكفر فان الكافر ربما كان
منصورا بحسب الظاهر اذ لا تردد له في اعتقاده فقد
تمسك بما تمسك باعتبار انه حق صدق واقع بخلاف
المتردد فانه مذبذب وليس ذلك الا مقتضى استعداده
ثم اخبر عن نفسه فقال اني كنت ابن سبع عشرة حين دخولي
في الطريق ومذ قد دخلت لم يحل العقد الاول بل يتقوى
بامر الله تعالى وان الله اذا اراد بعبده خيرا وجذبه الى جنابه
زاد في تجرده وانقطاعه الى اخر العمر ثم قال ولا انفع لي
من اقرار احد كما لا اضر من انكاره وقال المريد لا يعرف حال
شيخه ولا يعتقده حق الاعتقاد ما دام لم يصل الى
مرتبته الا ان يعرفه الله قبله وهذا الشان لا يكون

منه يقم

٣٠٣

ثم قال المرء اما واصل او غير واصل الى هذه الأسرار اما
الواصل فلا كلام فيه واما الغير الواصل فان كان عزيمته
على عدم الأنقطاع من المجاهدة الى الموت فذلك كالواصل
لانه فى طريق الوصول ثم قال الصلوة اما لاجل الثواب
او لله تعالى فما يكون للثواب لا يكون لله تعالى وصاحبه
اجير وما يكون لله تعالى فصاحبه عبد حق واجره اوفر واكثر
ثم قال ايكم يؤم لنا ويصلى بنا صلوة التسبيح بعد العشاء
وقد كان قبل يوم لهذا الفقير انك تصلى بنا ليلة
المعراج صلوة التسبيح وكنت قد اعتذرت بالزكام
فاختاروا هذا الفقير فصليت بهم تلك الصلوة على
الرواية الراجحة وهى التى ليست فيها جلسة الاستراحة
بعد السجدة الثانية من الركعة الاولى والحمد لله تعالى
ذكر حضرة الشيخ خليفته الشيخ حسين الازميرى فقال انه
قد داخله الشك فى امر الرزق والتردد فى الاعتقاد
ولكن يلزم للمريد الاطاعة لامر الشيخ والثبات فى الارض
التى استخلفه فيها فان الشيخ من اولى الامر للمريد ولابد من
المتابعة للقضاء والامضاء والتسليم لهما ولا يكون
القضاء تابعا له والمريد من ارادة له والمؤيد من عند الله
وان وقع له اضطراب من جهة النفس فى بعض الاحيان

عليه الصلوة والسلام فانه عرج بروحه ثلثا وثلثين
مرة وبجسمه وروحه مرة والثانى يوجد فى الاولياء ايضا
الآن الضعفاء يعرجون فى المنام والأقوياء فى اليقظة
حال الانسلاخ التام ومنهم من لا ينفك عن المعراج كل
لحظة وذلك بالعلم الالهى الكلى فانه تعالى يكاشف عن
اسرار اياته الانفسية والافاقية فيريها له كما قال
سنريهم اياتنا فى الافاق وفى انفسهم والرائى فى المعراج
الروحانى هو عين البصيرة لا عين البصر فان للكاملين
عينين ظاهرة وباطنة فيرى بالظاهرة عالم الملك والشهادة
ويعطى بها ما يستحقه ويرى بالباطنة عالم الملكوت
والغيب ويعطى بها حقه ايضا مثلا ينظر الى اهل الظاهر
بالعين الظاهرة ويعاملهم بما يناسب حالهم والى اهل الباطن
بالعين الباطنة ويعاملهم بما يناسب عالمهم فلا يحجب
بواحدة منهما عن الأخرى كما احتجب اهل الظاهر فقط عن
رؤية اهل الحقيقة لأنه ليس له العين الباطنة واهل
الباطن فقط عن رؤية اهل الظاهر لانه ليس له العين
الظاهرة اى النظر الكامل بمرتبتها والكمال فى الجمع بين
الظاهر والباطن وهو الذى يقال له عند القوم النفاق
الاكبر فان صاحبه ينفق على كل واحد من الفريقين حقه

٣٠٢

ما عين لهم من المال ولا يتكلون على فضل الله الملك المتعال
قال رايت في شرح المناسك للشيخ علي القاري انه قال
ارتحل اهل الله من الحرمين منذ ظهر صلاة السلاطين للفقراء
الساكنين فيهما • صلى حضرة الشيخ صلوة المغرب والاوابين
ليلة المعراج من سنة احدى ومائة والف فقال
مقبلا على الاتباع ليجعل الله ليلتكم هذه مباركة عليكم
فرددناه بما قاله وقال وصلنا الله الى سر المعراج وهل
تدرون ما سره قلنا لا قوله تعالى ثم دنى فتدلى وكان
قاب قوسين او ادنى وقال قوله ثم دنى اشارة الى العروج
والوصول ليلة المعراج وقوله فتدلى اشارة الى النزول
والرجوع وقوله فكان قاب قوسين بمنزلة النتيجة
اشارة الى الوصول الى عالم الصفات المشار اليه بقوله
تعالى الله الصمد وقوله او ادنى اشارة الى الوصول الى عالم
الذات المشار اليه بقوله تعالى الله احد وذلك في سورة
الاخلاص ثم قال هذا المعراج كان في الليلة دون النهار
لان في الليلة سر الفناء كما ان في النهار سر البقاء
وكان ايضا في صورة الصعود والهبوط لانه وقع بالجسم
والروح معا ثم فصل وقال المعراج اما بالجسم والروح
معا او بالروح والعلم والاول مخصوص بحضرة النبي

اقول هذا المعنى قد انكشف لى سابقا فعرفت به بطلان قول
من قال ان الله عالم بالكليات لا بالجزئيات وذلك لان
الانا د المختلفة كلها مستندة الى التعينات وهى ملاقية
بالمتعين الذى هو الفاعل الحقيقى فلا يعزب عن دائرة علمه
واحاطته تعالى مثقال ذرة فى السموات والارض فكما ان
الله يعلم ذاته فكذا صفاته المتجلية بها فى صور الموجودات
مطلقا وافعاله الصادرة عنها فى كل زمان وهو كل يوم
فى شان وهذا مذاق معنوى عيانى لا مدرك عقلى برهانى
ومن هنا يعرف وجه كمال هيبة الانبياء والاولياء وخشيتهم
من جلال الله تعالى ولو فى صورة القطرة والذرة اذ هى كالبحر
وكالشمس مجلى ومظهر لشان من الشؤن الالهية فلذا كانت
مراقبتهم دائمة باقية ثم انه لابد للسالك من الفرق
بين هذا الموجود والوجود السارى فيه لئلا يرد ما هو
اخس المظاهر الكونية مع انه قيل لا تنكر الباطل فى طوره
فانه بعض ظهوراته فافهم فانه من مزالق الاقدام • فرق
حضرة الشيخ بين الكاسب وبين اكل الوظيفة المعينة
فرجح الاول على الثانى لان الاول يقول حين قعوده فى حانوته
مثلا يارب ارسل الى من يشترى متاعى فيذكر الله دون
غيره واما اهل الوظيفة فيعدون الايام ويعتمدون على

[٣٠١ب]

ماعين

٣٠١

وهو لا يوجب الرجحان ثم انجر الكلام الى ذكر عايشة رض و
كلام الشيخ الاكبر قدس سره في حقها و في حق سائر الصحابة
رض فقال ان الشيخ مأذون في الكلام في حق الكل انبياء او
اولياء وليس لغيره ذلك الاذن • قال حضرة الشيخ عالم
الدنيا خيال بالنسبة الى عالم الاخرة وهو ايضا خيال بالنسبة
الى عالم الامر فاليقظة في الدنيا نسبية وكذلك في العقبى
واليقظة الحقيقية وراء ذلك وانما قيل العالم العقبى
عالم اليقظة من حيث انه ناظر الى عالم الابد باق كبقاء الارواح
والا فالامكان لا يزول وان كان المرء في الجنة • قال
حضرة الشيخ ليس لله تعالى ند ونظير اذ هو عين واحدة
وشيء واحد ولا وجود للاعيان والاشياء والاعيان
وان كانت متضادة من حيث التعينات لكن ليس بين المتعين
والتعين ضدية كالموصوف له اوصاف يضاد بعضها
بعضا لكن لا تضاد بينها وبين الموصوف فاذا لم يكن في
الوجود سواه تعالى فكيف يوجد له نظير وند ثم قرأ قوله
تعالى الا انهم في مرية من لقاء ربهم اي لقاء التعين
بالمتعين وغافلين عن ذلك والله من ورائهم محيط لان
صور الموجودات تعينات له تعالى لا تعينات الغير نسأل
الله اليقظة والشهود والوصول الى معرفة وحدة الوجود

ءاشكر ام اكفر ومن كفر فان ربي غني كريم قل بفضل الله
وبرحمته فبذلك فليفرحوا هو خير مما يجمعون قال قد تمت
مصلحتك ولو لم تكن مفهوماً لها خيراً لك فان الامر بيد الله
وتدبير النفس لا يغني شيئاً وما تعدّه عسيراً فهو يسير
بالنسبة الى الله تعالى بل العسر واليسر بالنسبة الى العبد و
اللازم على العبد تفويض الامر الى الله تعالى فلو ادخله في
الجحيم ينبغي ان يعدها نعيماً لانه يصنع الله الذي هو المبلي
لا يصنع الغير • قال حضرة الشيخ في قوله تعالى للذكر مثل
حظ الانثيين كما ان للذكر مثل حظ الانثيين من جهة
المال في مرتبة الشريعة كذلك من جهة العلم في مرتبة
الحقيقة لان الذكر الحقيقي هو اهل الحقيقة الوارثون
لعلم الظاهر والباطن والانثى الحقيقية هي اهل الشريعة
الوارثون لعلم الظاهر فقط فالرجال الحقيقة هم الاولون
واذا كانوا في صورة الاناث كمريم واسية وفاطمة و
خديجة رضي الله عنهن الا ترى الى قوله تعالى وكانت من
القانتين حيث لم يقل من القانتات اشارة الى بلوغ مريم
مبلغ الرجال ثم قال ان الله يفتح لبعض الاولياء من العلم
اللدني ما لم يفتحه للانبياء ولكن لا يلزم من ذلك كون
الولي افضل من النبي لان كماله كمال من وجه دون جميع الوجوه

وهو

لا لله ومن ابغضته لبغضه لك فهو البغض للنفس لا لله
وكلاهما مذموم لأنّ الله تعالى يقول الا لله الدين الخالص
فالخالص هو الأوّلان والمشوب هو الأخيران ثمّ فرق
بين الخالص والمخلص بالكسر والمخلَص بالفتح ورجّح الأوّل
لأنّه خالص اصلي بالنظر الى نثّالأنى والمجرد مقدّم على
المزيد وهو المخلِص والمخلَص ثمّ قال صبيان الحقيقة كالخنثى
فله ذكورة وأنوثة والّلايق ان يكون المرء من الرّجال لا من
الخناثى والأناث ثمّ تلا قوله تعالى وليس الذكر كالأنثى وقوله تعالى
الرّجال قوّامون على النّساء للرّجال نصيب ممّا اكتسبوا
وللنّساء نصيب ممّا اكتسبن وبعد بسط كثير للكلام قال
حضرة الشيخ هذه الكلمات خطرت ببالي وقت السّلام
الصّلاتى فاردت اذا خاطبك بها يعني هذا الفقير ثمّ صرفت
العنان الى الشيخ حسين اقول وذلك لأنّ الشيخ حسين كان
جزعا ضجورا متنفّرا من اهل بلدته ازميد فاراد حضرة
الشيخ تربيته بهذه الكلمات فخاطبه وكان الشيخ حسين
مهموما من حيث انّ واحدا من اتباعه كان قد ذهب الى مدينة
ادرنه لمصلحة له مهمّة فعند تمام الكلمات ورد التبشير
والورق بانّ المصلحة قد تمّت فاستبشر حضرة الشيخ والحاضرون
فاقرأ حسين افندي قوله تعالى هذا من فضل ربّي ليبلوني

الأول ثم تلا قوله تعالى وقاتلوا المشركين كافة كما يقاتلونكم
كافة. قال حضرة الشيخ ذلة الانبياء عليهم السلام
وافتقادهم اشد من غيرهم فهم اكامل الظاهر في هذا الباب
ولا اعجز منهم واقدروهم اشد خوفا من الله من غيرهم
ثم تلا قوله تعالى فلا تخشوا الناس واخشون فقال انما
عن الخشية من الناس لانهم صور واشكال ولا ينبغي
الخوف من الصور واما الله سبحانه فهو المحرك لتلك
الصور فينبغي الخشية منه فانه اذا اراد يوصل البلاء
من وجه ذرة وبعوض وهو على ما يشاء قدير. قال حضرة
الشيخ دعاء العبد انما هو لاظهار العبودية والذل والافتقار
والامتثال لامر الملك الغفار لا لحكم على احكام ومداخلة
امر من اموره فان الله لا معقب لحكمه ويفعل ما يريد
قال حضرة الشيخ مخاطبا لخليفته الشيخ حسين الارزنيدي
ان اللسان شريعة والجنان حقيقة والنظر الى الظاهر في
مرتبة الشريعة فمن ادعى من اهل بلدتك محبة الله ومحبة رسوله
واجرى كلمتي الشهادة على لسانه فاحببه انت سواء احبك
اولا ومن لم يحب الله ورسوله بل ابغضهما فابغض اليه
انت سواء ابغضك ام لا فالاول هو الحب لله والثاني هو
البغض لله فمن احببته لحبه لك فهذا هو الحب للنفس

[٢٩٩ب]

لا لله

المعنوى فسقط من وجهه ثم قال انت من اهل الهداية حيث
كنت وراء البحر ونحن من اهل الحيرة حيث كنا ههنا والخوف
غالب علينا لان هذه البلدة محل الخطر الآن اقول هذا
الكلام صدر منه بحسب المقام فليس له خوف مما
سوى الله • قال حضرة الشيخ بعد صلوة العصر مخاطباً
لابنه الكبير السيد محمد الجودى ان الاب اصل والأبوين
فرع والأب فرد والابن جمع والأب مظهر يد الله والابنا
مظاهر الأيدى والأيدى واذ كانت فى غاية القوة
بحسب التظاهر والتجمع لكنها انما تستفيض القوة
من اليد كاغصان الشجرة من الأصل كما قال الله تعالى
يد الله فوق ايديهم فخافوا من الاب فان الحل والعقد
والرد والقبول فى يده بالنسبة الى الابناء لا فى ايديهم
اقول هذه الكلمات وان جرت بحسب الملاطفة
لكنها فى نهاية المعنى • قال حضرة الشيخ ان الدنيا دار
ناز يعنى من طرف الله تعالى ودار نياز يعنى من جانبك
والجنة دار ناز فلك ناز ومن الله نياز يعنى الأنعام
والأحسان والتوجه الى جانبك هكذا قال ناز ونياز
باللسان الفارسى • قال حضرة الشيخ رايت فى بعض الكتب
المعتبرة ان الغزو الفرض والحج الفرض اذا اجتمعا يرجح

اوكلستانا او غيرهما فقال بعضهم لذ في بندعطار يمنا
وبركة فان المتواتر على ان حضرة الشيخ فريد الدين العطار
قدس سره دعا لمن ابتدأ الفارسية بكتابه ذلك ان يكون
عارفا بذلك اللسان فقال لحضرة الشيخ بخ بخ فقام الى الحرم
قال حضرة الشيخ بعض الناس وقع في يد الهيبة فاستولى
عليه الخوف وبعضهم في يد الانس فاستولى عليه الرجاء
والاعتدال ان يكون المرء بين الخوف والرجاء لكن الله يفعل
ما يشاء استاذن بعض الفقراء في الذهاب الى مكة
المكرمة فدعا له بالرشد وقال له قل حين خروجك رب
ادخلني مدخل صدق واخرجني مخرج صدق واجعل لي
من لدنك سلطانا نصيرا وحين النزول رب انزلني
منزلا مباركا وانت خير المنزلين وهكذا في كل مرحلة
ثم قال ممثلا ان اهل التجرد الصوري كالذباب يلعق بفمه
من غير تلطيخ رجليه فيسلم فاذا لطخ رجليه منع الطيران
فاهل التجرد يطير الى حيث شاء كالذباب قال قيل للخياط
ارحل فوضع ابرته على راسه فرحل ولو قيل للاحرب الذي
علق لباسه ببدنه اخلع لباسك لما هان عليه ذلك
فانه تعلق به كالقبر قال التجرد الصوري مدار للتجرد
المعنوي واما قولهم لا يضر التعلق الصوري اذا وجد التجرد

المعنوي

فارسل الله اليه حورية بطبق من مأكولات الجنة وزوجها
اياه فولد منها ولد كان اصل العرب جميعهم فقلت هل
يقع الازدواج بين اهل الدنيا واهل الجنة فى هذه النشأة
كما يقع بين الانس والجن قال نعم اقول الملائكة والحور
والجن ارواح لطيفة وبينها وبين الكثيفة نوع تباعد
فالازدواج بين الانس والجن والحور يحتمل ان يكون بعد
التلبس بلابس هذه النشأة كما كان حكومة الملكين هاروت
وماروت كذلك واما آدم عليه السلام كان يغشى حواء
فى الجنة وان قابيل كان من ولاد الجنة فليس بصحيح عندى
الا ان يحمل الجنة على الجنة الأرضية كما عليه اهل التحقيق
اذ الاولاد انما كان بعد الهبوط والعلوق المتعارف الذى
لا يحتمله النشأة الجنانية ويدل عليه ان حواء كانت
لا تعرف ما النيك قبل الهبوط كما فى روضة الخطيب
كان حضرة الشيخ خليفته الشيخ حسين الازميدى ان يقرئ
فى محضره الشريف ابنه الكبير السيد محمد الجودى من الفارسى
فتوقف ولم يجسر عليه وزعم ان النسخة مخبطة فجرى
ما جرى من الكلمات بيننا حتى قال الشيخ متبسما انكم
استثقلتمونا وكان السيد المذكور يقرئ بند عطار ابدلوا
بالنسخة السقيمة المستقيمة اويبند عطار بوستان

اذ يرسل واحداً من المريدين الى الكروم فاختفى كل واحد منهم
كراهة للخدمة فخرجت من الحجرة فقلت ارسلونى فقال شيخى
يا سيّد انّ لك درساً فيضيع وقتك فقلت لو علمت انّ
جميع العلوم تنكشف لى اليوم ما اخترت الّا الخدمة فاستبشر
ودعا لى واستخدمنى فكان ما كان بمقابلة هذا الخلوص
والصدق قال والرضى شيءٌ لا يدركه الّا من حصل له
ثمراته ثم قال انّ محمد دده الخادم سابقاً رايت منه منكراً
فسقط عن قلبى بالكلّيّة فادّى ذلك الى خذلانه اقول
انّ محمد دده كان رجلاً معتمداً عليه فى اوائل حاله فاستصحبه
الشيخ حين خرج الى الغزو فلمّا وصلوا الى بلدة صوفيه
وقع محمد دده فى الطمع فاخذ ليلة ليسرق دراهم من كيس
حضرة الشيخ قال حضرة الشيخ فاطلعت عليه وهو قد ظنّ
انّى نائم فامسكت بيده فخجل ثم انقطع عن الشيخ وتغيّر
حاله وذلك انّ بعض الامراء كان قد اسرت له بنت فوعد
لمحمد دده حين كان فى خدمة الشيخ ان يزوّجه بنته ان
خلّصها الله من الاسر فخلّصها الله وانجز الامير وعده لكن
ماتت البنت قبل الدخول فلحق محمد دده ببعض القرى وتغيّر
دينه ودنياه نعوذ بالله وقد سبق نظيره ◦ قال حضرة
الشيخ رايت فى بعض الكتب انّ حضرة شيث عليه السلم

وعن

٢٩٧

والثانی الی حال البقاء قال حضرة الشیخ للمرید ان یتزوج بنت
شیخه شریعة وطریقة واما نکاح زوجته مطلقة او متوفی
عنها زوجها فهو وان کان له مساغ شرعی لکن لیس له
مساغ طریقی ولا یجد الناکح میمنة فی ذلك النکاح اصلاً
لا فی الدنیا ولا فی الاخرة ومثله الاستاذ فی الصناعة فان
الاستاذ والشیخ هو الاب المعنوی وقد قال تعالی وازواجه
امهاتهم قال حضرة الشیخ الاکبر قدس سره الاطهر فی اواخر
مواقع النجوم احترام الشیوخ واجب ومن احترامهم ان لا یلبس
ثیابهم ولا یقعد فی مکانهم ولا ینکح المرید امرأة شیخه ان
طلقها او مات عنها ولا یرد فی وجوههم کلاما ویبادر
لامتثال ما یقولونه ومن احترامهم تعظیم من عظموه فعظم
من عظمه شیخك وتلمذ له ان قدمه علیك وان کنت اعلم
منه فان الشیخ اعرف بالمصلحة لك منك ولا یحجبك ما
تری من نقصه عن تقدیم الشیخ له علیك وتقریبه انتهی
قال حضرة الشیخ یا اسمعیل انك ذبیح ولا بد فی الذبح من التسلیم
ولیس لنا حقیقة تسلیم لکنا نجتهد الی الموت ومن مات
فی الطریق فقد وصل قال حضرة الشیخ فی هذا الباب
شیخ وخادم اما الشیخ فحقه التربیة واما الخادم فشانه
الخدمة بالصدق والخلوص ثم قال ان شیخی ارادة قرة

الباطل فالدنيا عند اهل الحقيقة تبقى في مقام الاعتياد
لامقام الحقيقة • ارسل حضرة الشيخ دراهم الى فقيرة
في محلته فقال ان هذا قد وقع في قلبي هذه الليلة فهذا
الرزق لها من الوجه الذي لا يحتسب فهو حلال طيب رايت
هذا الصباح وهو صباح يوم الاثنين كاني صليت التراويح
في جامع كبير على راس جسر عظيم فخرج حضرة الشيخ من الجامع
فتبعته فلما اخذنا نعبر الجسر التفت الي وقال انا اريد منك
ان يكون خدمتك لي كخدمة الاولياء للانبياء فتفكرت
ان اي الخدمة اشق فوجدتها متابعة الشيخ وذلك
لانه كان من داب الشيخ ان يصلي التراويح في ذلك الجامع ثم
يحيي الليلة الى ان يصلي التهجد فيه ثم يخرج عابرا الجسر
الى البلدة العظيمة التي كانت مقره وهي في الراس الاخر من
الجسر فعزمت على ان اتابع حضرته في الصلوة والقيام ثم
الخروج معه الى تلك البلدة من ذلك الجسر فلما قربنا انتهاء
الجسر ورؤي البلدة التي وراء استيقظت والحمد لله
على ما في هذه الرؤيا من بشارة المتابعة التي هي ديدن
الانبياء والاولياء اجمعين • قال حضرة الشيخ من عرف
نفسه فقد عرف ربه صعود وقولنا في العكس من عرف
ربه فقد عرف نفسه نزول فالاول اشارة الى حال الفناء

[٢٩٦ب]

والثاني

٢٩٧

ممن حضر في دار حضرة الشيخ من الخلفاء وغيرهم فلما تم
الصلوة والدعاء قال حضرة الشيخ تقبل الله تعالى ووصى بعض
لوكيله في جامع قول ان يصلي هذه الصلوة هناك ثم قال
حضرة الشيخ صل بنا بعد العشاء صلوة التسبيح فقلت نعم
فصلينا والحمد لله تعالى والرجاء الواثق على ان هذه الليلة
كانت ليلة المغفرة والرحمة لانا قد وجدنا ببركة حضور
الشيخ خفة في الابدان وتوجها في الارواح ورقة في
القلوب وطمعا في عفو الذنوب • واعلم ان صلوة الرغائب
والبراءة والقدر صلاها العلماء الكرام والمشايخ العظام
الى هذا الآن وحكم الامام الغزالي باستحبابها واوراق السلاطين
في منشور اوقافهم ان يصليها ائمة جوامعهم بعد الاجماع
من علماء زمانهم والامة لا تجتمع على الضلالة وما راه
المسلمون حسنا فهو عند الله حسن فلا يغرنك الالفاظ
المموهه لاهل الانكار فانهم يزيدون في طنبورهم في كل
عصر نغمة وصوت الطبل وان كان يبلغ بعيدا لكنه
مجوف خال • قال حضرة الشيخ اصل السماع حق ولكن هذا
الوقت ليس وقت السماع قال هلا تكتب شرحا على الطريقة
المحمدية لمحمد البركوي ثم قال لا حاجة في هذا الزمان فانه
كتب من كتب والحق ظاهر لاهله • قال اهل الحق لا يرى

صلوة الرغائب والبراءة والقدر

مصداقه التقيد بالعبودية الكاملة فمن لا تعبد له فهو في
نسيان كامل لا حضور معه اصلاً فله سوء الخاتمة وهو فكر
الغير وخروج الروح معه فمن له تعبد ناقص فهو في حضور
ناقص واهله على خطر ايضاً ومن له تعبد كامل بلا تكلف
فله حضور تام وكيف لا يكون له حضور والحضور الباطني
يعطي ذلك التقيد بالاعمال والاخلاق في الظاهر ثم وصى
بالعبودية الى ان يخرج الروح من الحلقوم • امرني حضرة
الشيخ بالامامة في صلوة الرغائب ليلة الجمعة الاولى
من رجب لسنة احدى ومائة والف فلما صلينا المغرب
قال مخاطباً للحضار من الخلفاء وغيرهم ما تقولون في حق
القراءة فقلت تخفيفاً لبعض الضعفاء نقرأ في الاولى الفاتحة
وسورة القدر مرة وفي الثانية سورة الاخلاص مرة وهكذا
الى ان يتم اثنتا عشرة ركعة وقال بعض الخلفاء مخاطباً
لحضرة الشيخ رايت بقلمكم انكم كتبتم سورة القدر ثلث
مرات وسورة الاخلاص اثنتي عشرة مرة وذلك في كل ركعة
منها فقال حضرة الشيخ هذا على وجوه لكنا نختار الاولى
والاقوى الذي هو العزيمة والتقوى فامر بما كتبه فقال
بعضهم هل يلزم النذر قال لا بل هو لاسكات العوام لكن لا باس بالنذر
فصلوا باي وجه شئتم فصليت على هذا الوجه اماماً لمن يعني

ممن

٢٩٥

بعد اذ هديتنا قال ان شيخي كان رجلا ساكنا متؤدبا لا يتفوه
بما تفوه ارباب الدعوى في هذا الزمان وهو المقبول عندي
ايضا قال حضرة الشيخ ان بعض الناس يطلب مني خارق
العادة وليس عندي غير الكرامات العلمية الباطنة وبعض
من الخواص يعطي له الطرفان لكن المقبول هو ما يتعلق بالباطن
والاله لا بالظا والكون فمن اراد ان يكون مريدا لي فليقبلني
بهذه المرتبة ومن اراد الخوارق والكشوف فليطلب من غيري
فاني لست بشيخ ثم تلا قوله تعالى ما ادري ما يفعل بي ولا بكم
قال لا ادري ما يتعلق بالكون الا ان يشاء الله وانا في
ذلك كسائر الناس • قال حضرة الشيخ المريد والمرشد
لا يتفقان في المشرب غالبا وان كان بينهما نوع مشابهة
كما ان الابن لا يكون عين الاب من جهة الصورة وان كان
بينهما نوع مماثلة فكل شخص لا يعطى الا بقدر حاله واستعداده
الازلي والمرشد واسطة في البين فله التربية بقدر القبول
قال حضرة الشيخ فرق بين الحضور والاستحضار فان الحضور
لاهل النهاية والاستحضار لاهل البداية فانه لا نسيان
للفرقة الاولى اصلا فلهم الجمعية الكبرى واما الثانية فاذا
طرأ عليهم النسيان يستحضرون وعلامة الحضور مطلقا
الانجذاب من طرف الخلق والكون الى طرف الحق والاله و

فهو لا يدري اوضع من نفسه واعجز في الخلائق فالفيض الكامل
يعطي التقيد بالشريعة والادب بحيث يجد صاحبه لذة
كاملة في العبادة لا يشبهها شيء من اللذات ثم مثل الفيض
فقال كما ان صاحب الزراعة ينبغي له ان يتقيد بكراب
الارض وهو لا يدري متى ينزل المطر فكذلك صاحب المجاهدة
ينبغي له التقيد بالاعمال والاخلاق وهو لا يدري متى ينزل
الفيض فاذا نزل يصيب محزه فمن تجلى في آن غير منقسم لكنه
يعطي علوما غير متناهية ومن تجلى في يوم وفي اسبوع
وفي شهر وفي ازيد يعني يمتد وكل ذلك ليس في يد العبد
فكما ان في المطر الصوري رعدا وبرقا فكذا في الفيض المعنوي
ما يشبههما والتجلي على انواع فتارة ينكشف اسرار النسخة
الالهية وتارة اسرار النسخة الآفاقية وتارة اسرار
النسخة الانفسية وتارة اسرار النسخة اللفظية المكتوبة
المقول عنها بالقرآن اللفظي فهذه اربعة مصاحف غايتها
الرابعة فلذا ترى الكمل لا يشتغلون في اواخر اعمارهم
الا بالقرآن وليس شيء يصلح ان يكون مورد فيضهم وعلومهم
سوى القرآن ثم قال وقد اعطاني الله في هذا الباب ايمانا كاملا
بحيث لو اتفق الملأ الاعلى والاسفل على خلافه ما زاغ قلبي
ما دام التثبيت من الله ثم تلا قوله تعالى ربنا لا تزغ قلوبنا

بعد

٢٩٤

فراجعنا فی تجدید النکاح فلم یتفق لنا ذلك بحسب الموانع
فبقی الامر علی حاله الی الآن فلا اضر دفی اختفائه فان زوجته
کانت مطلّقة قبل فجاء الکاتب فادّعی حضرة الشیخ ذلك
وشهد الشاهدان بذلك فکتب حجّة الاخبار فقلت للشیخ
عبدالله ما فائدة هذه الحجّة الاخباریة قال فیها ثلث
فوائد الاولی انّ فیها حفظا للمقال ای مقال الحاجی صالح
بانّه قد صدر منّی ما یوجب تجدید النکاح والثانیة
انّها حلّلها التزوج الی آخر والثالثة انّ فیها القاء
الرعب فی قلب الخصم اقول اهتمّ حضرة الشیخ فی باب
البنت المذکورة حتّی ارسل مکتوبا من جزیرة قبرس
حین نفی الیها فی آخر عمره وفیه عدم رضائه بانکاحها
الی الحاجی المذکور بحیث انّ من فعل ذلك فید حضرة الشیخ
فی جیبه یوم القیمة • قال حضرة الشیخ هل لك مرض جسمانی
قلت نعم قال انّ الصحّة الکاملة تسقط المرء الی مرتبة الطبیعة
والنفس وانا مبتلی من قدم بریح البواصر قال العبد عبد لیس
فیه شوب من الربوبیّة والربّ ربّ لیس فیه شوب من العبودیة
فالکامل الاکمل هو الذی فرق بینهما فرقا تامّا ولم یخلط بین
المراتب ولذا کان الاکمل اعجز العاجزین صورة فکما کان بصیرته
وروحانیته فی غایة العلوّ فکذا کان جسمانیته فی غایة السفل

حبيب الله تعالى لم يكن له عديل في مرتبة الحقيقة مع ان ذلك
لم يدفع عنه انشقاق العقب وكسر السن في غزوة احد قال
ما ادري ما يفعل بي ولا بكم وانما اعرف الآن قال ورد اذا
جاء القضاء عمي البصر فاذا جاء القضاء يغفل الله عبده
فلا ينفعه نبوته ولا ولايته اذ كل مقضي لا بد ان يكون
ثم انشد قول الهدائي في بعض الهيأة التركية يا نيجه لسون
ابن آدم يا ذيلادن خود باشه كلود قال ان اهل البصيرة والشهود
يرتعدون عنه ميدان القضاء كالاوراق وقت الخريف
لما يعلمون من كمال بطشه وقوته واما اهل الغفلة فلا قدرة
لهم على مشاهدة الجلال في صورة الجمال اليوم وهو اليوم
الثاني من رجب لسنه احدى ومائة والف دعا حضرة
الشيخ كاتبا من طرف نائب محكمة اخي جلبي الواقع في القسطنطينية
ليكتب له حجة متعلقة بابنته الصغيرة السيدة حنيفه
وذلك ان حضرة الشيخ كان زوجها الحاجي صالح من
اتباعه ثم صدر منه قبل الدخول جناية عظيمة فاراد
حضرة الشيخ تطليقه لابنته فاختفى ولم يفعل فنبهه خليفته
الشيخ عبد الله الساكن في القسطنطينية وهو من اعلم
خلفائه وازهدهم وكذا الابن الكبير لحضرة الشيخ ان الحاجي
صالح كان قد صدر عنه ما يوجب تجديدا للنكاح قبل ايام

وانجمنا

٢٩٣

يرى الحركة في القبض والبسط من الله فانه هو الفعال
فلو اراد ايصال القهر يكون ذرة مظهر اسمه القهار
ولا يمنعه شئ قال وقدام الله بالصبر حيث قال واصبر
ولكن قال بعده وما صبرك الا بالله فاشار بالاول
الى الوجود الظلي الذي يرى منه الحول والقوة واشار بالثاني
الى ان الصابر بالحقيقة هو الله فتارة يجذب عبده الى عالم
القدس فيخلع عنه كل صورة ولباس وتارة يرسله الى
اسفل سافلين وهو عالم الحس والدنس فيبتليه بادنى
حيوان ذلك العالم كالبعوض الداخل في انف نمرود فعلى العاقل
ان لا يستند الا الى الله ويقول دائما لا ملجأ ولا منجا
الا منك اليك قال قوله تعالى اذ قال له ربه اسلم هو امر بالصبغة
وبالحقيقة وكذا قوله تعالى في الجواب قال اسلمت فوجد
المحاذاة الكاملة بين الصبغتين في الظاهر والباطن
ولذلك لما رمى بالمنجنيق لم ينفعل اصلا فلو اراد العبد دفع
القضاء المبرم لا يجد اليه سبيلا فلا سبيل الا الاستسلام
قال حضرة الشيخ تجلى الله في آدم بالولاية والنبوة تعين
خاص وكان لبعض عباده سمعا وبصرا وجعل له بعض عباده
سمعا وبصرا فشاهد العوالم بعد مرتبة علمه بتلك السمع
والبصر ولكن ذلك لا يدفع القضاء المبرم الا يرى ان

خطر وهلاك الاولاد ليس باهون من هلاك نفسه فقال
حضرة الشيخ نعم ينبغي للآباء والأمهات ان يسعوا في اخراج
الاولاد من المهلكة باي طريق كان واني لرعاية جانب الاولاد
اقيم الآن في هذه البلدة ولولا ذلك ما اقمت ساعة لكني الى
اين اذهب مع الأولاد والجم الغفير فنسأل الله العفو
والعافية • قال حضرة الشيخ ما وقع في هذه السنين
من القتل والهزيمة في جانب المسلمين قصاص لما فعلوا سنة
الخروج الى طرف قلعة بج فانهم اسرفوا وقتلوا في القتل
بغير موجب شرعي وقد قال تعالى في سورة بني اسرائيل
ومن قتل مظلوما فقد جعلنا لوليه سلطانا فلا يسرف
في القتل انه كان منصورا قال حضرة الشيخ رايت في
بعض كتب الشيخ الاكبر قدس سره الاطهر انه قال لكل نبي
دعاء مخصوص به والدعاء المخصوص بنبينا صلى الله
عليه وسلم قوله تعالى في آخر البقرة ربنا لا تؤاخذنا ان
نسينا الى آخر السورة قال حضرة الشيخ ما يقال
في السنة القوم مرتبة الأنسان هي عدم وقد تجلى الله
للأنسان في تلك المرتبة بالوجود فكما انه ليس مثله تعالى
في القوة والبطش فكذلك ليس مثل الأنسان في العجز والضعف
موجوده ظلي فكما يبسط الظل كذلك يقبضه فاهل الشهود

يرى

٩٢

بينه وبين مراده شئ فيجرى قضاءه على الانبياء والاولياء
فلا يمنعه عزيمة اولى العزم ولا رسالة الرسل ولا معرفة
العرفاء ولا ايمان المؤمنين • اليوم وهو يوم الاثنين
اخر جمادى الاخرة من سنه الف ومائة وواحدة نكح
حضرة الشيخ عندى وعند خليفة ازميد حسين الفرائضى
وابنيه محمد ومصطفى زوجته المطلقة وهى الوالدة
الكبيرة والدة ابنه الكبير محمد الجودى وقد كان طلقها
قبل اربعة اشهر لسبب يطول شرحه وجعل المهر اثنى
عشر الفا من الدرهم • قال حضرة الشيخ ظهور النبى
عليه السلام وانشقاق القمر من الاشراط الاولى وهذه الاشراط
التى ظهرت فى زماننا هى الاشراط الوسطى لكنها قريبة
من الايات الكبرى وكان الناس قبل هذا اليوم يعدون
القسطنطينية دار امن وسلامة فلذا كانوا يهاجرون
من الاقطار اليها واما الان فيرتحلون عنها الى الاطراف
قال وفتنة هذه البلدة لا يقاس عليها فتنة اخرى فانها
تشابه الحشر والنشر فقال خليفته شيخ حسين الفرائضى
كنا نرى حين الهجرة من اينه بختى ان كثيرا من الناس طرحوا
اولادهم على الطرق لاشتغالهم بنفوسهم فقلت لعل
هذا داخل فى قوله تعالى واذا الموؤدة سئلت لانهما

الا ترى الى حال اهل القبور ليس لهم انقباض ولا انبساط
ولو كان العالم مملوا امنها   سألت حضرة الشيخ عن ان
اختلال الزمان بالظلم والهزيمة الى ماذا ينجر هل كتب علماء
الحقيقة شيئا يفصح عن غاية الامر ولو تقريبا قال يا ولدي
سلب الله من قلبي الميل الى مراجعة الكتب في مثل هذا
فالله يفعل ما يشاء وانما نفر من قهره الى لطفه فان كان
القضاء هو القضاء المعلق فسيدفعه الله عنا وان
كان هو المبرم فلا دافع له الا ترى الى اهل الابتلاء من
الانبياء والاولياء كزكريا ويحيى والحسن والحسين
وامثالهم لكن الاحتياط لازم في مرتبة الشريعة
وقد فقد الناس السلطان في هذا الزمان ونصبه
واجب عليهم جعلوا السلطنة ميراثا مع ان لها شرائط
ولوازم ولفقدانها وقع ما وقع من كل بلاء قال وقد رايت
المكتوب المرسل الى السلطان من جانب امير الكفار المسمى
بقرال وفيه ايها السلطان ان كان لكم عسكر كثير فحسبنا
الله ولا اعتماد لنا على عسكرنا ثم تلا قوله تعالى انطقنا
الله الذي انطق كل شئ ولا شك ان هذا انطاق من الله
تعالى فان الكفار وان كانوا مردودين في مرتبة الشريعة
لكن محركهم في الحقيقة هو الله قال اذا اراد الله شيئا لا يحول

[٢٩١ب]

بينه

٢٩١

ماذا يطلب الناس مني وانا من افراد الناس عاجز اقول
شدد في الامر حتى تبرد قلبي من الموعظة والتذكير وعزمت
على الانقطاع التام وكأن حضرة الشيخ قال ما قال لارشادا
لا لأنه خائف من البرازخ • قال حضرة الشيخ ان الله تعالى
سلب من قلبي الميل الى اللسان الفارسي منذ اربعين سنة
وملأه بالعربية فانا الان لا داعية لي اليه اصلا قال
ان المكروه طبعا بداية يكون محمودا حقيقة نهاية فعلى
المرء ان يتقيد بالصبر والهضم ولا يجري على مقتضى طبعه
قال بلغني عنك قول مستحسن هو ان واحدا من اتباع خليفتنا
في صوفيه اراد ان يكون عندنا فلم يرض الخليفة فقلت
له انت انك يا شيخ لا ترضى الان ان يكون مريدك
مريدا لشيخك فمتى تكون انت مريدا له ثم قال هذا القول
منك الهام من الله وكلام حق والامر كذلك ثم خاطب ابنه
الكبير الشيخ محمد الجودي بان تعلم الفارسية انت وكن محمودا
من كل الجانب ثم استاذن ابنه ان يذهب الى بروسه ويقيم
هناك شهرا بطريق التفرج والزيارة فلم يرض حضرة
الشيخ وقال ليس هذا اوانه فان زمانك زمان الطلب
لا زمان السير فاذا جاء اوان السير فلتفعل • قال حضرة
الشيخ لا راحة قبل الموت فاذا جاء الموت ارتفع الكدر

فاللازم على المتوجه عند وجوده الوسوسة دفعها بما امكن
من طريقه فان الحضور روح العمل ولاخير في جسد لاروح
فيه قال حضرة الشيخ هذا زمان الاضطرار فادع الله بالاضطرار
خصوصا في امر الغزو الاترى الى قوله تعالى امن يجيب المضطر
اذا دعاه ودعاء الاضطرار انما هو بالذلة والافتقار
ودعاؤنا مشوب بالعزة ولذا لايظهر اثر الاجابة ثم حكى
قصة جنيد مع امرأة حيث جاءت اليه فقالت يا شيخ
قد اسر ولدي فماذا ترى فقال اذهبي واصبري ثم وثم
الى ان جاءت مرة وقالت يا شيخ لم يبق لي طاقة بعد هذا فقال
ان صدقت فقد جاء ولدك فذهبت فوجدت ابنها في البيت
اقول وفيه تعريض لهذا الفقير فاني كنت قد اشتكيت الى
حضرة الشيخ قبل ايام سوء خلق اهل بيتي وادعيت اني قد
بلغت القصوى في المحنة فامر حضرة الشيخ الصبر وقال اصبر
فان هذا زمانه فسيجئ زمان تتاسف فيه على عدم صبرك
حين يذهب الله ببليتك قال حضرة الشيخ كل كلمة تخرج
من في الواعظ تحفظ وتنشر صحيفتها بين يديه يوم
القيمة واقسم بالله ان لو عرفت قبل عشر او عشرين ان الامر
هكذا وان امر الاخرة فوق ما يعرفه عامة الناس لما قبلت
الوعظ ولا المشيخة وقد عزلت نفسي منهما فما ادرى

ماذا

٢٩٠

حضرة الشيخ مرة من قوال قول ابن الاشرف الادنيقي • بنم اول
دائم وباقي كوردندم صورت انسان وكنت وقتئذ في بلغراد
وكان الحال غالبة على فكوشف لي سر قوله تعالى على لسان عبده
سمع الله لمن حمده وهو قرب الفرائض بحيث امتلأ وجودى
من نور ذلك التجلى ثم غلبني البكاء الشديد بحيث تحير
الحاضرون في المجلس قال ولعل ابن الاشرف قال القول
المذكور عند غلبة الحال ومثله لا يبحث عنه الا في الخلوة
وعند اهل الحضور والقبول فاني انفر عن كلام الحقيقة
مع الاغيار اشد من تنفري من النجاسة قال وكان شيخي يتكلم
من المعارف عند الوعظ بقدر ما يقبله العقول ولا يذكر
شيئا في مجلسه في بيته • سالت حضرة الشيخ عن النوافل
التي يشتغل بها الصوفية فقال المعتبر عند كبار السلف
كما رايت في وصايا الفتوحات ان صلوة التهجد اثنتا
عشرة ركعة وصلوة الاشراق اربع والضحى ثمان وصلوة
الاوابين ست لكن مع سنة المغرب على الاختلاف الواقع فيها
قال ان اهل الادب يشتغل بالعمل الى الموت فان طريق العمل
طريق الانبياء والاولياء ولكن بشرط حضور القلب وادنى
الحضور في الصلوة ان يعرف ما يقرأ • قال ان بعض السلف
كان لا يخطر بباله خاطر كوني اصلا لغلبة الخاطر الالهي

انما يحصل بعد هذه المدة كما ان كمال العقل وتحصيل المطلب
الصوري ايضاً انما هو بعدها ثم وصى بالمجاهدة الى ان يأتي
اليقين وهو الموت ثم تلا قوله تعالى ومن يخرج من بيته مهاجراً
الى الله الآية • قال حضرة الشيخ ان ابليس لما ابى عن السجود
قال الله تعالى قال ما منعك ان تسجد قال ابليس قضاؤك
قال الله لو شاهدت سر القضاء قبل الوقوع لقبلتك
ولكن رددتك ولعنتك لما كان قولك هذا بعده • قال
حضرة الشيخ انظر الى قوله تعالى قل انما انا بشر مثلكم
يوحى الي انما الهكم اله واحد كيف اثبت الشركة في
البشرية وجمع ثم فرق بالوحي فالالهام جبريل الاولياء
يميزهم عن الاغيار وعن احكام اهل البشرية الغالبة •
قال حضرة الشيخ ان الواصل الى الله لا يتكدر من شيء اصلا
الا ترى الى قوله لا تحزن ان الله معنا كيف علل عدم الحزن
بالمعية فهي دافعة للحزن اينما كان المرء من سهل او جبل
او بر او بحر او حديقة او شوك فعلى المرء ان لا يطمع في شيء
سوى الحضور مع الله لم يحصل له مطلبه قال حضرة الشيخ
ان الموجود موجود والمفقود مفقود فمن فرق بينهما فرقاً
تاماً ولم يثبت للموجود فقداً ولا للمفقود وجوداً وصل
الى الصفاء والحضور وتخلص عن الكدورة والشرود • قال

حضرة

٢١٩

ابتلاء عظيما قال حضرة الشيخ العلم قيد والحكمة اطلاق و
اعنى بالعلم علم الشريعة والادب فاذا نظرت الى اللغو والعبث
اى بنظر العلم كنت متكدرا واذا نظرت بالحكمة كنت سالما
ثم قرأ قوله تعالى واذا مروا باللغو مروا كراما ذكر حضرة
الشيخ شيخه عبد الله افندى الشهير بذاكر زاده ومدح
تقريره وتفسيره عند الوعظ والتذكير وقال انه كان غالبا
فى ذلك على الشيخين اعنى محمد افندى زاده ومحمود الهدايى قدس سرهما
قال ولكنه لم يوفق للتحرير قال ان الله يعامل بعض عباده
بالفضل فيبسط له التقرير والتحرير وبعض عباده بالعدل
فيقبض له ذلك والمعتبر هو العلم بالله فان علم الظاهر وسيلة
لعلم الحقيقة وهو مقصود بالعرض كالاثمان وعلم الحقيقة مقصود
بالذات كالسلعة ولا يعلم الذات حقيقة الا الذات الاحدية
فمن عرف ان نسبة العلم له عرضية سلم ومن ظن اصالتها
هلك فاذا سلم السالك الذات الى الذات والصفات الى الصفات
والافعال الى الافعال كان فانيا عن الكل ومؤديا امانته
الى صاحبها فاذا جاء الموت الصورى لم يبق له سؤال ولا حساب
ولا اخذ ولا اعطاء فانه دخل فى دنياه فى الجنة المعنوية
واستراح من كد المطالبات قال ان السالك لا يصل الى الله
حقيقة الا بعد اربعين سنة فان الخلاص عن الاكدار مطلقا

الحق من الناس وقد شاب رأسي ولحيتي فلا يليق بمن في هذا السن
ان يكون بصدد طلب الحقوق قال واشهد ايضاً اني وهبت لك ما
كان قديماً وحديثاً من الحقوق بل الى آخر العمر فلا تكن مسؤولاً من
جانبي اصلاً فقبلت ركبته وقلت ارجو شفاعتكم وقد قام
ديني ودنياى بكم قال شفاعتي الدعاء بالخير والمتصرف في
الكل هو الله ولسنا الا واسطة من الوسائط وحقيقة الامر
انك ان شئت كن مقراً وان شئت منكراً فلا احتياج لي الى
الاقرار والانكار واللائق ان يكون المرء بريئاً مما سوى الله
لكنك اشكر الله على نعمة الوافرة في حقك فقد هداك الى
الايمان بطريقة السلوك وكشف القناع في هذا والايمان امر
عظيم قلت اجد الانسلاخ من الكون صعباً قال اذا كان الله جعلك
طالباً له فهو يتولى الصالحين وسينتهي الطلب والبرهان
الى المطلوب والعيان لكن الامور مرهونة باوقاتها والمزيد
في الشكر فكن شاكراً راضياً قلت اني اظن ان يقع لي الهجرة خامسة
فان هجرتي الى بروسه رابعة قال اني ايضاً كذلك قد هاجرت
اربع مرات لكني الان لست بمأذون الى الخروج الى ارض الحجاز
او غيرها فان اذن الله في ذلك بشيء جريت عليه فكن انت
ايضاً على ذلك واخرج من الباطن فكر الغير فانك الان في ارض
السلامة ومن فعل امراً بنفسه لا باذن من الله وجد عقبيه

ابتلاه

٢٨٨

اليكم لا الى الغير فقال اصبر قليلا فان الله تعالى سيجعل لك فرجا
ومخرجا فان هذا الوقت وقت الصبر فان ذهب بغير صبر تكون
بعده متأسفا على فواته ثم تلا قوله تعالى وعاشروهن
بالمعروف فان كرهتموهن فعسى ان تكرهوا شيئا ويجعل الله فيه
خيرا كثيرا وقال ان الله تعالى لم يرد بك الا خيرا فلو رفع هذا
الابتلاء لابتلي بنوع اخر وانى الى الان تزوجت سبع عشرة
او ثماني عشرة فلم اجدهن على الا ابتلاء ثم دعا فقال
ليجعل الله بلاءك مباركا ومعنى المبارك ان تكون موفقا
لصبره فان البلاء الغير المبارك هو البلاء الغير المقارن
لصبره ثم قال مات الشيخ السيد عبد الباقي في ادرنه
وهو اول خلفائه فقلت كيف وجدتموه عند مجيئكم الى ادرنه
من صوفيه قال كان قد نحل جسمه وضعف من وجع الصدر
وظني على ان له حسن العاقبة لبعض الامارات من الانقطاع
والاستسلام فقلت قد كان بيني وبينه تباغض قديم
مع انه كان استاذي سبع سنين قال اني اعرف ذلك انه
لم يكن من جهة نفسك بل من جهة الغيرة الالهية فانه كان له
بعض امور منفرة قال كن شاهدا اني وهبت له جميع الحقوق
من حيث اني استاذه وشيخه واني لا اريد ان يكون معذبا
او مسؤولا لاجلي فاني اريد ان ادخل الجنة بفضل الله لا باخذ

وكان رفيقي في هذا السفر فسأل عن حاله ثم ذهب الى حرمه ولمّا
كان يوم الخميس دعاني بعد الاشراق الى غرفته فقبّلت ركبته
فاشار الى بالجلوس لجنبه فكان اول كلامه دينك غالب
ام دنيا او فقلت بل دنياي فقال جعل الله دينك غالباً
على دنياك وسال عن صيامي وقيامي فقلت صومي صوم الدهر
الا ان يقع الافطار بعذر وقيامي دائم الا ان ضعف البدن
يمنعني من طول السهر فقال احب الله الاعمال الى الله ادومها
فاذا كنت ادمت هذا فقد حصل المقصود ثم سال عن احوال
الدرس والوعظ فقلت قدر فعتم الدرس منذ قدومي الى
بروسه فهو من عنايا تكم الكبرى لانه غسل التعلق بالعلم
الظاهر عن لوح الخاطر وازداد التوجه الى تلاوة آيات
التوحيد مع ان الوجود ليس الوجود الاول فقد ضعفت الاركان
والقوى واما الوعظ فقد تركته مقدار شهرين لاختبر
تعلق نفسي به فلم اجد الميل اليه والحمد لله فاستبشر حضرة
الشيخ وحمد الله ثم قال كيف تجدك فقلت اجد نفسي ان
لا تعلق لها لا بالخانقاه ولا بالوظائف ولا بالصوفية
والاحباب ولكني دما من اخلاق النفس فقال اصلاح الاخلاق
مما يتعلق بالباطن وهو صعب جداً ثم انجر الكلام الى ذكر
اهل البيت فقلت شكايتي منها كلية عظيمة وانما اشكي

[٢٨٧ب]

اليكم

٢٨٧

حقائق القرآن لا يحصل لكل سالك ولا اعتبار بالكرامات
الكونية فعدم الاحتراق والغرق في النار والماء والمشي
في الهواء ونحوهما ليس بشئ عند اهل الله تعالى لانه يقدر
عليه الشيطان والكافر • قال حضرة الشيخ اذ لنا ميراثين
من ابينا آدم عليه السلم العصيان والاستغفار فاذا عصينا
يلزم علينا التوبة والاستغفار واكثر الناس يعصون
ولا يستغفرون نسأل الله الطهارة الكبرى والعناية العظمى

الزيارة السادسة

وقعت هذه الزيارة في جمادى الاخرة من سنة احدى
ومائة والف خرجت من السفينة يوم الاربعاء بعد
العصر فوصلت الى دار حضرة الشيخ قريبا من المغرب
فلما صلينا المغرب في الغرفة التحتانية اقبل حضرة
الشيخ وجاملني في المعاملة وسال عن السفر وحال البحر
فقلت بهمتكم العلية دخلت السفينة وقت الضحى وخرجت
بعد العصر من هذا اليوم فاستبشر ثم سال عن المنشور
الذي كان قد ارسله من صوفيه في دفع تكالنف داري
في بروسه فقلت قد وصل فقال هل كان معمولا به فقلت
نعم استبشر به اهل المدينة كلهم فضلا عن اهالي
المحلة ثم اقبل الى خليفة بودانيه المسمى بفرم مصطفى افندى

الى الصدر الاثرى الى قوله تعالى الم نشرح لك صدرك ووضعنا
عنك وزرك ثم ذهب الى جانب الحرم اقول الهداية عامة و
خاصة فالعامة هداية الكافر الى الايمان والعاصى الى التوبة
وهو الايمان والاسلام الصورى والخاصة هدايته المؤمن
المطيع الى الايقان والمشاهدة والعيان وهو الاسلام الحقيقى
يعنى ان الله اذا اراد ان يهدى عبدا من عباده الى جنابه يشرح
صدره للقبول والتسليم ويجعله على صراط مستقيم
فبذلك الشرح يرتفع عنه الانقباض والاعتراض فيقبل
على الحق بالقبول ولا يطرأ له انكار اصلا فيكمل انقطاعه
فيتصل بالله تعالى قال حضرة الشيخ الجلوتية بالجيم
ثمرة الخلوتية بالخاء المعجمة لان التحلية بعد التخلية
وكلا الطريقين واحد فى الحقيقة الا ان المقلد كثير والمحقق
قليل قال لا الحاد ولا زندقة فى طريق حضرة الهدايى
قدس سره وقال ان الوصول الى الله لا يحصل الا بالتقليد
لمذهب امام من الائمة الاربعة فكل ولى لابد له من التقليد
قال ان الشيخ الاكبر وابنه صدر الدين القنوى قدس سرهما
افضل الاولياء وكتبهما ادق الكتب وقد عرفنى الله
لسانهما بعد ثلث وثلثين سنة قال ان محبتى انما هى
للقرآن والحديث وارشادى ايضا بهما فعلمنا هذا اى علم

حقائق

٢١٩

من ليس له ذلك كسلطاننا واشار الى السلطان سليمان
الثانى فانه كان على الفتور والضعف فى ضبط الممالك
وحفظ الأقطار وتفتيش الأمور وتمييز الخير والشر
لقلة عقله ورشده طلب الابن الكبير لحضرة الشيخ
جرموقا جديداً والح فقال حضرة الشيخ ان هذا الالحاح باطل
فقال ابنه مشيراً الى الفقير ان الحق يشفع فى هذا فقال
حضرة الشيخ الحق منسوب الى الحق لا الى الباطل فقاموا الى
صلوة العصر قال حضرة الشيخ نسبة الخلوتية الى لا اله
ويندرج فيه الاثبات ونسبة الجلوتية الى الا الله ويندرج
فيه النفى ومعنى الخلوة ترك ما سوى الله ونفيه واندرج
فى النفى الصفات السلبية ومعنى الجلوة التنور بنور الله
واندرج فى الاثبات الصفات الثبوتيه • قال حضرة
الشيخ مخاطبا لهذا الفقير قد كتبت حاشية تفسير الفاتحة
بخط خفى فكيف تقراؤه اذا صرت الى الشيخوخة قلت لعلى
لا احتاج حينئذ الى القراءة من الكتاب قال تكون انت كاتبا ان
شاء الله تعالى • صلى بنا حضرة الشيخ صلوة المغرب وبعد
الفراغ منها ومن صلوة الاوابين دعا ثم تأوه فقام
وخاطبنى وتلا قوله تعالى فمن يرد الله ان يهديه يشرح
صدره للاسلام وقال فليكن نظرك الى هنا واشار

بظهری وسألت في الثانية عن قوله في بعض الهيأته التركية

ای دردہ او مان تیماد کلهو دیه لم یاهو • هل هو اومان

تیمادام ایدن تیماد فقال اومان تیماد یابنی • قال حضرة شیخ

اذا اراد الله ان يخلص عبداً من الأغيار يوئيه ويفتح له الطريق

وان لم يكن له مرشد وانما بقي من بقي في وسط الطريق وفي

الحيرة لعدم الاستعداد للأخذ من الله بلا واسطة قال

اختر الفناء التام فاني الآن كالذي كنت زمن شيخي في بابه

اعني معترف بعجزي وقصوري فمن وفق لهذا العجز فسيهديه

الله والا فلا وقال هذه الحاشية واشار الى حاشيته على تفسير

الفاتحة ني يده ليست عندي كجناح بعوضة وانما اذن الله

لي في ذلك فكتبت ثم لا يخطر ببالي اصلاً قال ان الشيخ الاكبر

وابنه صدر الدين القنوى قدس الله سرهما لا يجيء مثلهما

ابداً وان كان الله قادراً على خلق مثلهما وتفسير الفاتحة

بديع جداً في اسلوبه وترتيبه ومعانيه وحقائقه وانما

علقت عليه الحاشية بحسب مرتبتي لا بحسب مرتبته قال

حضرة الشيخ الاولياء متفاوتون بعد الوصلة كالسلاطين

بعد الجلوس فان منهم من له سطوة غالبة وقدرة كاملة

ومعرفة كلية مثل السلطان محمد الفاتح والسلطان سليم

الأول والسلطان سليمان من الخواقين العثمانية ومنهم

[٢٨٥ب]

ومنهم

٢١٥

فما سماه الله غيراً وهي التعينات والظهورات فسمه انت ايضاً
غيراً وما سماه الله تعالى عيناً فسمه انت ايضاً عيناً ولا تخلط
احدهما بالاخر وراع الجمع والفرق حتى لا تقع في ورطة
الالحاد والزندقة ثم قال ايدني الله تعالى من اول سلوكي
الى الان بالكتاب والسنة فعلمي هو العلم الظاهر والباطن
لا غير ولم يقع مني بفضل الله الالحاد غير انه وقع لي مرة
محو الفرق في الجمع وكان مقدار طرفة عين ثم أُيدت
من عند الله فجئت الى الفرق ثم قال فان كنت تسأل عن شيخك
وحقيقته فان له كرامات علمية لا مكاشفات كونية فليس لي
اطلاع على احوال اهل القبور ولا على الضمائر ونحوها ولا
اعرف متى يعزل السلطان او الوزير او غيرهما ومتى يموت ولا
اعرف ماذا يكون غداً قال ان واحداً من السادات اراد ان يعلمني علم
الجفر فلم ارد لانه لا فائدة في معرفة ما سيقع بعد اربعين
سنة وكان حضرة الشيخ الاكبر جفاراً ووفاقاً جداً فلو كان
حيا واراد ان يعلمني الجفر والوفق ما طلبت لانهما وامثالهما
لا يتعلقان بالعلم الالهي ولم يخلق الله في قلبي ميلاً الى مثل
هذا اصلاً قال حضرة الشيخ اني لا ارى رؤيا حسنة الا قليلاً
رايت النبي عليه السلام مرات ورايت حضرة الهدائي مرتين قال لي
في الاولى انا راض عنك يا بني لانك احييت طريقي ومسح بيده

هو في قل هو الله احد وهو الله محيطة بالكل احاطة لا يحيط بها
الا اهل المكاشفة فالمشاهدة والمعاينة لكن لا تعين ثمة في
الحقيقة فان الله تعالى منزه عن كليهما كما قال حضرة الهدائي
قدس سره في بعض الهيئات التركية   تعين لا تعيندن منزه سن
خدايا سن   قال المولى الكبير الشيخ محمد الجودي ابن حضرة الشيخ
مخاطبا له يا اخي ان اسمعيل حقي يسير الى هذا الفقير قد وعظ
اليوم في جامع سلطان سليمان مقامكم كما امرتم فقال
داعيا جعل الله مباركا وايده وقواه وجعله من اهل
عنايته ثم التفت الي فقال كنت قبل الهجرة الى بروسه في
طرف عيني والان في سويداء قلبي يعني كملت العلاقة والمحبة
بسبب تلك الهجرة واخذك بطريق الفقر والفناء والمأمول
منك هو الخير يعني الايمان والاسلام الحقيقي فاجتهد حتى
تخلص عن القيود الظاهرة والباطنة وكن فانيا عن
جميع ماسوى الله ثم دعا لي مرارا وقال ان شيخي قد دعا
لي وقال مرة يجيء منك انفاس الشيخ الاكبر قدس سره الاطهر
فالحمد لله تعالى قد يسر الله لسان الشيخ واسلكني مسلكه
ثم قال مخاطبا لي جعل الله حالك وقوتك فوق هذه
واشار الى حاشيته في يده المباركة وهي حاشية تغنيه
الفاتحة للقنوي كما سبق • قال حضرة الشيخ داعي المراتب

[٢٨٤ب]

مماسماه

٢١٤

الكون كأعضاء بدنه فلا يقصدهم بسوء ولا يحسد على احد لان
المرء لا يرضى ان يعرض آفة على عضو من اعضائه وان زوال نعمته
والعالم الصوري ليس كذلك • وعظ حضرة الشيخ في جامع السلطان
بايزيد الواقع في القسطنطينية فحقق قوله تعالى ان الله اشترى
من المؤمنين الآية ورغب الناس في الجهاد ترغيباً بليغاً وقال
ان الله تعالى جعل ذاته مشترياً وعباده المؤمنين لا الكافرين
بايعين والانفس والاموال سلعة مبيعة والجنة ثمناً فوعده
وهو لا يخلف وعده كما قال ومن اوفى بعهده من الله ولا كلام
فيه وانما الكلام في وفاء العباد فانهم قبلوا هذا العقد
في عالم الازل والارواح ثم نقض من نقض قال لا يكفي للمرء
ان يقول امنت بالله بدون ان يحقق ايمانه بما امر به من قبل الله
تعالى من الجهاد وغيره فاذا امتثل الى الامر وخرج الى الجهاد
ووفى بعهده فقد خرج من عهدة ما لزم عليه فحاسب نفسه
قبل ان يحاسب فلذا لا حساب على الشهيد ولا سؤال لان
الملكين انما يسألان الشخص عن دينه وما يتعلق به فاذا كمل
دينه لم يبق للسؤال وجه اصلاً • قال حضرة الشيخ العرش
وما حواه من العوالم كلها تعينات جسمانية وما فوقه تعينات
روحانية وكل منهما حادث وما فوقهما مرتبة الاعيان الثابتة
وما وراء عالم الغيب والشؤون قال الهوية المنفهمة من قوله

اقول فی ذلك المسواك الشريف النظيف عندی الآن جعلت عليه
علامة ليجعل فی كفنی قال فی الاسرار المحمدية لو وضع شعر
رسول الله صلی الله عليه وسلم او عصاه او سوطه علی قبر عاص
لنجا ذلك المذنب ببركات تلك الذخيرة من العذاب وان كانت
فی دار انسان او بلدة لا يصيب سكانها بلاء ببركاتها وان لم يشعروا
به ومن هذا القبيل ماء زمزم والكفن المبلول به وبطانة استار
الكعبة والتكفن بها قال الامام الغزالی اذا اردت مثالا من
خارج فاعلم ان كل من اطاع سلطانا وعظمه فاذا دخل
بلدته ورای فيها سهما من جعبته او سوطا له فانه يعظم
تلك البلدة واهلها فالملائكة يعظمون النبی عليه السلام
فاذا راوا ذخائره فی دار او بلدة او قبر عظموا صاحبه
وخففوا عنه العذاب ولذلك السبب ينفع الموتی ان يوضع
المصاحف علی قبورهم ويتلی عليهم القران ويكتب القران
علی القراطيس وتوضع فی ايدی الموتی انتهی قال حضرة الشيخ
العلم فی قوله تعالی انما يخشی الله من عباده العلماء وفی قوله عليه السلام
العلماء ورثة الانبياء مصروف الی الفرد الكامل وهو علم الشريعة
والحقيقة معا فان حقيقة الخشية وحقيقة الوراثة انما
تحصل ممن جمع بين العلمين فهو العالم حقيقة ومن سواه
من علوم الرسوم عالم صورة والعالم الحقيقی يری جميع ما فی

الكون

٢٨٣

امر اخر لا يتيسر الا لواحد بعد واحد والمقصود هو المعرفة
الحقيقة لا مجرد المعرفة • قال حضرة الشيخ الايمان هو انه
تعالى لان المؤمن اسمه وقد اعلم الله لى فى هذا الشتاء كفرى
على الحقيقة قلت هذا الكفر مما يغبط به اهل الايمان قال تعالى
فمن يكفر بالطاغوت ويؤمن بالله فتبسم وقال ما قال قال
ان مرتبة الصلاح مرتبة عظيمة الا ترى الى قوله تعالى وهو
يتولى الصالحين • قال حضرة الشيخ لا يزال الابتلاء ما دام
الانسان فى عالم الامكان قال تعالى وبلوناهم بالحسنات والسيئات
فكما ان الامكان لا يزول فكذا الابتلاء لكن محله الدنيا
فان الدنيا فان الامكان لا يزول عن الممكن ولو كان فى الجنة
الا انه لا ابتلاء فيها فباطن الانسان الكامل وان كان على
سير غير سير العوام لكنه فى الظاهر فى دائرتهم فلذا يبتلى
بما ابتلوا به من الامراض والاوجاع والموت والحشر • جاء
حضرة الشيخ الى حجرتى التى عينها الى فى دار الغالية فجرى ما
جرى من الصحبة ثم قال هل لك مسواك قلت نعم قال ان لم يكن لك
مسواك اعطيك مسواكا دقيقا لطيفا يناسب ظرافتك ولطافتك
فانى استعمل غليظة قلت اعطونى فانى اتبرك به بل اوصى بان
يجعل فى كفنى بعد وفاتى تبركا فانه قد مس به يد كرم المباركة
التى حرمها الله على النار فقال ما قال والحمد لله الملك المتعال

عنى داعية الشاهل منذ ما قلتم في السنة الماضية اخترالتجرد

اذ تمت اهلك قال ذلك من فضل الله حيث وفقك لقطع التعلقات

وجذبك بجذبات العناية فان انت غالب على شهوتك وهواك وراد

الله تعالى قال حضرة الشيخ انكار العوام للاولياء كالشرك الجلي

وانكار الخواص يعني اتباع المشايخ كالشرك الخفي والاجتناب

واجب عن كل منهما ولا يصدر منى الا ما يتعلق بمرتبة كل احد

فان بعض من في صدد اتباعنا غلب عليه انكار حالنا فلذا

وجب الستر قلت حفظني الله تعالى من عنفوان عمري عن

انكار شيء من اقوالكم وافعالكم فانه قيل كل ما يصدر عن

الواصل فهو شريعة فاعتقادي على ان كل ما يصدر منكم

فهو شريعة جديدة قال تعالى لكل جعلنا منكم شرعة ومنهاجا

وكيف لا نقبل هذه الشريعة الجديدة وقد فضلنا الله بارسالكم

الينا فتبسم حضرة الشيخ وقال انت من هذه الطريقة على الحقيقة

فلا نكتم منك شيئا قلت كلامكم معي من مرتبتي فيجوز ان

تكتموا ما فوقها وهو مرتبتكم فتبسم ايضا قال الواصل هو الحاصل

عند الله وهو حقيقة الوصول وكل سالك انما يتصور مرتبة

الوصلة بقدر معرفته وحاله واستعداده والامر فوق ذلك

فان معنى الحصول لا يعرفه الا من تحقق بهذه الرتبة وكثير

من السلاك يحصل له العلم والعرفان ولكن التحقق بالمقامات

امراخر

٢٨٢

المرء يعرف الله ولا يعرف البشر ومن سب الله تعالى فربما يقبل
توبته ولا يقبل توبة من سب النبي عليه السلم والله تعالى يعرف
بوساطة دلالة الانبياء والاولياء وحقيقتهم لا تعرف
الا بعد الوصول الى الله ثم قال من عرف نفسه فقد عرف ربه
ناظر الى الصورة والظاهر واما في الحقيقة فمن عرف ربه
عرف نفسه اذ لا يعرف النفس الا بعد معرفة الله تعالى قال ان الله
انما ستر الاولياء وحجبهم عن ابصار الخلائق رحمة منه
لهم اذ لو عرفوهم لوجب عليهم الاعتقاد والاقرار والاتباع
بهم وعلى تقدير عدم القبول يلزم الهلاك ففي كونهم محجوبين
عنهم رحمة لهم • قال حضرة الشيخ هل لك حضور في بروسه
وانس باهلها قلت كان في اعتقادي اني اموت فيها ولا يقع
هجرة اخرى وقد اذنتم في المهاجرة الى المدينة او مكة شرفهما
الله تعالى قال ليكن القسطنطينية وبروسه وغيرهما الخلائق
واجتهد ان لا يكون لك انس بغير الله وليكن نظرك الى هنا
واشار الى الصدر المنشرح فان الهمك الله الاقامة فاقم والا فهاجر
فان العمل في الطريقة بالالهام والاستخارة لا بوساوس
النفس الامارة • قلت لحضرة الشيخ لم يبق لي ابتلاء غير المرأة وسوء
خلقها وانا لا اريد ان اخلو عن الابتلاء بالمرة فانه من باب
التربية قال نعم فاصبر فان الصبر مفتاح الفرج قلت انقطع

فانه يتطهر ولا يتغير البحر فهو على حاله فى الطهارة قال قد شاب
لحيتنا فلا يليق بنا ان نتألم من شئ اصلا قال ليكن مطمح
نظرك الحشر فانك ترجع اليه ثم ليكن الصراط لانك تعبر
عنه ثم ليكن الجنة لانك تدخلها ثم ليكن الكثيب الذى
يكون عنده الزيارة الكبرى فهو الغاية ثم اجتهد ان تكون
فى دائرة الفناء التام فان المقصود هو المعية مع الله لا
بالجنة وغيرها قال من اخذ فى السلوك يكون غريبا فى
العالم كما قال على عليه السلم كنت يتيما فى الصغر وغريبا فى الكبر
فطوبى للغرباء وقد انتخب النبى عليه السلم الخلفاء الاربعة
ثم منهم الوزيرين ثم اعرض عن الكل لان الله تعالى اتخذه
خليلا فلم يبق الا الله • قلت لحضرة الشيخ انا قد رأيتكم لكن
رؤية اعتقاد لا رؤية عمل وحال قال هذه الرؤية باب
لرؤية العمل والحال والمقام فان العمدة هى الاعتقاد التام
فاذا حصل للمرء فقد وصل قلت انا لا اطلب الاستقلال
فى الدنيا والآخرة ويكفى لى شرفا ان اكون تحت لوائكم قال ان
الاستقلال مخصوص بالله تعالى والشرف فى الاتباع ولا شئ
فوقه للبشر قال اعتقادى لشيخى واتباعى عظيم حتى ان الورد
الذى عينه لى فى زمان بدايتى اشتغل به الآن وانا الآن
كما كنت فى خدمته قبل قال الاعتقاد امر عظيم حتى ان

المرء

٢٨١

الشيخ لا تخرج من هذه العباءة الى آخر العمر وكان على عباء
اسود • يا عايبي بالكسوة البالية • تحت عبائي همم عالية •
ان ثيابي صدف في المثال • وهمتي كالدرة الغالية • ونقل
حضرة الشيخ حسد الأعداء له حين كان في مدينة فلبة حتى
اجتمعوا اليه مرارا فلم يغن ذلك عنهم شيئا ثم بين ما اختاره
من الفقر مع مجئ النقود والهدايا من الاطراف وانه لم يقبل
من الدنيا غير عباءة بالية • قال حضرة الشيخ ترك ابناء
الزمان خصوصا منهم المشايخ العمل بالكتاب والسنة
وجعلوا قراءة الألهى بدلا من تلاوة القران وآل الامر الى ان
كل شاعر اخذ ان ينشئ الهيا فاقتضى الحال اذ نترك السنن
التي كانت شعارا لاهل البدعة والهوى والعرف والعادة
قال ولذا تركت الرسوم • قال حضرة الشيخ الفرق بين الولي
وغيره هو ان الولي كالمتيقظ الذي يحفظ متاعه من
السارق فالشيطان لا يجد الى الولي سبيلا وغير الولي كالنائم
فكما ان النائم لا يقدر ان يحفظ متاعه من السارق فكذا
اهل الغفلة • قال حضرة الشيخ الأنسان الكامل كالبحر فمن اذاه
او اعتابه او قصد اليه بسوء فانه يتحمله ولا يكون مرآة
خاطره مغبرة منه الا يرى ان البول اذا وقع في البحر فالبحر
لا يتنجس منه وكذا من اجنب اذا دخل واغتسل فيه

ابن ثلث وعشرين فاخذت البس لباس الرخصة على ما رخص لي
حضرة الشيخ بمقتضى الحداثة القشيبة وصبوة الشبيبة
واستمر ذلك عشر سنين الى ان زرت حضرته في بلدة ادرنه
وعلي ثياب جدد والبسة فاخرة فاراني يوما شرحه على مفتاح
الغيب للقنوي وقال طالع هذا الى آخره فانكشف لي اثناء
المطالعة بعض المعاني الغيبية واخذني مرض مجهول فكنت
لا اقدر على الحركة اياما واراني الله تعالى وقتئذ رؤيا غريبة
متعلقة بسر الخلافة فكتبتها كتابة عربية على ورقة
وعرضتها على حضرته بيد بعض الخلفاء اذ كنت في بيت آخر
بسبب المرض فاستحسنها غاية الاستحسان وتعجب من حسن
الاستعداد ومدحني عند الحاضرين لطفا وكرما وقال
ما اشده فهما عن الله الا ان له حب زينة الآن فبلغني
ذلك فقلت قد كان اجاز لي قبل عشر سنين في لباس
الرخصة فاخذت بقوله فان هو امر بالترك ولم يرض
بالزينة فانا عامل باشارته قائل بوصيته فنويت ان عافاني
الله من مرضي ان استبدل بما علي الذي هو خير منه فلما
شفاني الله وعدت الى مهاجري ومراعي قصبة اوستروجه
خلعت ما علي كله واخترت العباءة ثم لما هاجرت الى مدينة
بروسه ووقعت الزيادة القبرسية كما سبق كما حضرة

٢٨٠

فلم يندفع الي هذا الجمع • قال حضرة الشيخ انا راض عنك اشد
الرضى منذ قدمت الى بلدة بروسه لانك اخترت طريق الفقر
وتركت الترفه والتنعم وطريقتنا هذه ليست طريقة الزينة
والشهرة والعيش والعشرة فان بقيت على هذه الحالة فترى
ما ترى اقول لما اراد الشيخ ان يستخلفنى فى البلدة الاسكوب
من الديار الرومية وهى بلدة كبيرة كما سبق دعانى ودعا
لى ووصى لى بوصايا عزيزة حتى تلا قوله تعالى وتواصوا
بالحق وتواصوا بالصبر فقال انا اوصيك بالحق والصبر
كما اوصى بهما السلف ولا اقول لك اذهب الى الاسكوب
واطلب المعاش واتخذ الضيعة والحديقة والرحى وابن خانقاها
واكثر الاتباع وكن اماما او خطيبا او نحوهما فانه ليس بطريق
الاصحاب رض بل اقول لك كن على الحق واصبر كما صبروا
تظفر كما ظفروا فان انسدت طرق المعاش فاخدم للناس
بالاجرة قدر ما يندفع به الضرورة وكن مستغنيا عما فى
ايدى الناس وعليك بالابكار فى كل مادة فان وسع الله
عليك الدنيا فالبس من الحلال ما شئت بعد ان كان لباس
الطريقة واجعل افضل زينتك لباس التقوى وانى ارجو
منك خدمة فى باب الدين عظيمة ولما قدمت بلدة الاسكوب
ساق الله الى ارزاقا كثيرة من حيث لا احتسب وكنت وقتئذ

ايضاً ثم قرأ قوله تعالى واجنبني وبني ان نعبد الاصنام قال
حضرة الشيخ لا ينبغي في ديارنا اكل السخلة قبل ادراك الموسم
الذي يقال له دوزخضي لان لها مع امها علاقة كلية فذبحها
قبل وقته قبيح سئل عن حضرة الشيخ هل يحل اكل حرام تبدل
وصفه قال ان تبدل الوصف وان كان في تبدل العين
في الفتوى فاذا يحل اكله لكن عند التقوى خبيث لان بدل
الخبيث خبيث وسئل ايضاً ان التكاليف السلطانية التي
ياخذونها من الناس هل تقع موقع الزكوة اذا نووها
اصحابها قال ان كان بطريق الكره والغصب كما في زماننا
لا تقع والظاهر مثل هذا المال لا يقع في يد المصارف
لان متغلبة زماننا يصرفونه الى من ليس بمستحق له قال
حضرة الشيخ هل لك علاقة في بروسه ام انت باين منها قلت
اسعى في البينونة والفراق عن كل شيء سوى الله تعالى قال كن
هكذا ولكن علاقتك صورية بحسب الاقتضاء قرأ
حضرة الشيخ قوله تعالى فاذاقها الله لباس الجوع والخوف
ثم قال ان الله تعالى قد نزع عنا لباس الجوع والبس لباس
الشبع وقد بقي الخوف ونرجو منه تعالى ان ينزعه ايضاً ويلبس
لباس الامن اقول وجهه انه وقع القحط في القسطنطنية
سنين ثم دفعه الله ووقع استيلاء الكفار على البلاد الرومية

[٢٧٩ب]

فلم يدفع

٢٧٩

للانسان الكامل تلذذ ولا تكدر اصلا فانه مطلق عن
الكل قاعد في مقام التسليم • قرأ حضرة الشيخ قول الهدائي
في بعض منظوماته التركية • استد وكنه حق قولاى
كتوردو • اذ زماندن مرادنه يتوردو • فقال قوله از زماندن
مراده في اربعين عاما فانه قليل • قال حضرة الشيخ قوله تعالى
ورضوان من الله اكبر ان جعل التنوين للعوض يكون
المعنى ورضاء العبد من الله تعالى اكبر

الزيارة الخامسة

سببها ان حضرة الشيخ دعاني على العجلة الى جنابه
وذلك في اوائل جمادى الاخرة لستة ماءة والف
فلما قدمت وجدته قد ذهب الى جامع السلطان سليم
للوعظ والتذكير فوقفت عند الباب حتى جاء فقبلت يده
التي هي يمين الله ثم لما صلى العصر سالني عن الشيخ
ابرهيم خليفته في قصبة بودانيه فقلت انه مات
مقتولا في محاربة حسين باشا مع كدك باشا في الجبل
الذي وراء بروسه فاشار بيده الى ان كونه مقتولا قد كتب
على اللوح الازلي ثم قال لقد حملني على دعوتك الاشتياق
اليك ولكن انما احبك حقيقة اذ كسرت صنمك ثم قال
كسر الله صنمك ثم تبسم وقال هلا تدعوالي بهذا الدعاء

وقبوليه تطهيرًا وقد فوضت امره اليك فاكسر انف نفسه
بالتربية • قال حضرة الشيخ لبعض خدامه من الصوفية قد
يجئ الى هنا بطريق الزيادة آق باش قره باش ليشل باش
فلا تردوهم على اعقابهم خائبين وكونوا كالبحر في التحمل
ولا يضرنا مجيئهم اقول وجه هذا ان بعض المتعممين بالاسود
ممن له شهرة كاذبة كان يجئ الى حضرة الشيخ احيانا
فدفعه بعض الصوفية مرة او مرتين فشكا هو الى الشيخ
من معاملة الخدام فقال لذلك • قال حضرة الشيخ حادث
كل شخص مبني على قديمه فلا انقباض اصلاً قال الكامل
من الانسان محيط بجميع المراتب فتارة يدخل في الظلمات
وتارة يخرج الى النور مع انه لا يتقيد بشيء من ذلك اصلاً
مثلاً يتنزل الى مرتبة الطبيعة والنفس وهي ظلمة ويترقى
الى مرتبة القلب والروح وهي نور مع انه مطلق عن الكل
لان الله تعالى مطلق بالاطلاق الذاتي الحقيقي فلو تجلى على
هذا الاطلاق لم يظهر وجود بل هو تجلى على حسب حال المتجلى
له فالكامل لو لم يدخل في مراتب اهل القيود بل جلس في
مرتبة الاطلاق لم يظهر تربية وتكميل اصلاً قال لو ان
الله تعالى ادخل الليل في النهار فجعل كل زمان نهاراً
وكذا لو ادخل النهار في الليل فجعل كل وقت ليلاً لم يحصل

للانسان

٢٧١

بدر خفى من الشهوات يظهره الشيطان عند الاحتضار ويمنيه
نعوذ بالله من ذلك الا ان يكون قد قطع عرق كل هوى وشهوة
فلم يبق له متمنى اصلاً • قال حضرة الشيخ جاءنى ساع من
مدينة ازمير تحكى انه وقع فيها فى هذه السنة زلزلة عظيمة
واحراق كبير وانهدم الابنية بحيث بقى الخمس منها سالماً
ومات تحتها عشرون الفا من الرجال والنساء قال هذا من آثار
قوله تعالى وان من قرية الا نحن مهلكوها قبل يوم القيمة او
معذبوها عذاباً شديداً والقهر الالهى لا يدفعه شئ اذا قدر
مضيه ونفاذه واهل التسليم لا يرون الا القضاء والقدر
قال حضرة الشيخ احب لجميع الناس ما احب لنفسى حتى انى
ارضى لنفسى ولمن يتبعنى من الاهل والعيال الجوع والعرى
ولا ارضى لسائر الناس فقد امتلأ بهذا الغنى صدرى
ولا اقول الا حقاً قال حضرة الشيخ نفوض امرك يا بنى الى
الله تعالى فكن على حقيقة الاسلام والايمان لا على مجرد العلم
والعرفان فان الشيطان قادر على ان يفسر القران على سبعين
مرات مع انه لا يغنى عنه ذلك شيئاً ثم تلا قوله تعالى
ان الدين عند الله الاسلام عين حضرة الشيخ خليفة هو
عثمان الجانيقى للعصبة التى يقال لها ايكى شهر فى نواحى
بروسه وقال لى بطريق المزاح اذهب به الى بروسه وطهره

الشیخ کرامات بعض الاولیاء حتی قال یحکی ان فی مرقد ابرهیم
ابن ادهم قدس سره ثقبة یخرج منها نحل وتدخل فاذا اراد
بعض الظلمة البلدة بسوء یتسلط تلك النحل علیه الی ان
یتوب ویرجع عما نوی وصنع الله عجیب قال حضرة الشیخ
بعد تلاوة قوله تعالی لکیلا یعلم بعد علم شیئا ان السالك
اذا وصل الی الحق لا یبقی له سوی الحق ویصیر علمه جهلا فیضمحل
عنه اعتبار ما سوی الله تعالی وهو ارذل العمر فی الحقیقة
فما دام لم یفن السالك عن القیود والاعتبارات فهو لیس بها
لك ولا یری له کل شیء هالکا ثم قرأ قول الهدائی فی بعض
الهیاته الترکیه کرچك عاشق اولسه سالك کورینور
کل شیء هالك برملکه اوله کوردمالك کسه الدن آلماز اوله
قال المراد بالملك ملك الذات وملك الوصله فانه لا یقدر
احد اخذه عن ید صاحبه ثم قرأ قوله ایضا سودای سوادن
کچ کل هو دیه لم یاهو برمشرب صافی ایچ کل هو دیه لم
یاهو قال الشرب الصافی هو الوصلة الی هو ذکر حضرة الشیخ
وفات ابیه وحاله عند الاحتضار فقال بلغ الحیث لم یحس
منه نفس اصلا وکانت والدتی تقطر فی فیه بقطن مبلول
ففتح والدی عینیه وقال لا یکفی مرتین فان الانفاس قد
نفدت ثم قال یا الله وقبض تلك الساعة قال فی الوجود الانسانی

یذر

٢٧٧

فكل ما يطلق عليه ذلك قيد في نفس الامر ويظهر كونه قيدًا
ولو بعد حين قال وانا نرى اكثر اهل الطريقة في هذا الزمان
ممكورين بحب الاتباع والكراسي والوظائف والخانقاهات
ثم قال ولم يتخلص الا الذين جازوا الاوهام الى العلوم ومن
العلوم الى العرفان ومن العرفان الى العيان ومن العيان الى العين
ومن العين الى الحق فما دام لم يصل السالك الى حق اليقين
فهو ناقص وان كان كاملا بالاضافة الى غيره والكامل
والاكمل الذاتي هو اهل الفناء والبقاء فلا خوف عليهم ولا هم
يحزنون ثم فتح العلم والعرفان الغير الحالي ثم قرأ اقول الهدائي
في بعض الهياته • قني ايوب كبي ياصبر وطاقت • يا اسمعيل
وش قربانه جرات • وقال فانت يا اسمعيل حتى تسمي نفسك
سمي الذبيح فهل كنت كذلك ثم تبسم وقال تكون كذلك
ان شاء الله تعالى • قرء حضرة الشيخ قوله تعالى يا ايها
الذين امنوا من يرتد منكم عن دينه فسوف يأتي الله بقوم
يحبهم ويحبونه اذلة على المؤمنين اعزة على الكافرين
يجاهدون في سبيل الله ولا يخافون لومة لائم ثم قال
انظر كيف ذكر الله الموصوف وهو القوم فوصفه بالمحبة المطلقة
وبغيرها من الاوصاف الجميلة وتخصيصها يستدعي ان
اهل الحق هو من اتصف بها وخلافه من تخطاها • ذكر حضرة

عن الأنبياء كذلك كف عن الأولياء فلكل ولي مكفوف حصة من
هذه الآية وهو داخل في حكمها أقول قدس سره حضرة الشيخ المقام
بحيث انفهم منه أن ظلمة الزمان لا يقدرون أن يهموا اليه
بالقتل وكان كذلك فان الله عصمه من كيد الأعداء الى آخر
عمره مع زيادة جسارته على الكلام الحق من غير تفرقة بين
وزير وسلطان وقاض وأعيان ولذا كان يمدحه بعض الوزراء
في خلواتهم بالشجاعة فان قلت كيف عصمه الله وقد نفي في آخر
عمره ومات منفيا قلت حفظ البدن كاف في العصمة وقد
اضطر النبي عليه السلام في الهجرة مع العصمة والورثة كالرسل
في أكثر الأحوال • قال حضرة الشيخ بعد الطعام والدعاء ليلة
الجمعة مرضت مرة في سالف أيامي فرأيت أن الروح انفرد
من الجسد فكان هو في محل والجسد في محل ورأيت أن العلاقات
جميعا انقطعت عني وأن القوانين والعلوم الرسمية فارقتني
فلم يبق في دائرة الوجود شيء يشار اليه وهكذا يكون
وقت الاحتضار فان الرسوم تفنى وقتئذ بالكلية وما
يقال حسن الخاتمة وسوء الخاتمة فهو اشارة الى الانس والوحشة
عن الله فلا بد من التجرد عما سوى الله بالكلية وهو ما كان
غير الذات مطلقا سواء كان من التعينات الالهية أو الكونية
فان التعينات الالهية يقال لها أيضا ما سوى ولو بالنسبة

[٢٧٦ب]

نكل

غير جائز • قال حضرة الشيخ من كان متوجهاً الى الله فالامامة
والخطابة ونحوهما قيد له مانع عن توجهه ومن استأنس
بالحق لم يحتج الى الاستيناس بالخلق فالواعظ المعرض عن
الحق يطلب كثرة الخلق في مجلس وعظه وكذا المدرس في
حلقة درسه وكذا غيرهما واما المقبل الى الحق فليس له
حاجة الى الخلق اصلاً سواء اقبلوا او لم يقبلوا • اعاد حضرة
الشيخ وجع سنه وقال ان الله تعالى حفظني عن الامراض
مطلقا الا وجع السن فابتلاني الان به وفيه حكمة بالغة
له فانظر من اين يجيئ هذا الوجع وكيف يجيئ وكيف ظهوره
في اسنان الانسان فقد اسهرني ثلث ليال بحيث ما نمت
قط الى الصباح • قال حضرة الشيخ في حق خليفته الشيخ حسين
الفرائضي وقد كان هاجر مع اهل بيته وقت استيلاء الكفار
على اينه بختي فاستخلفه في قصبة ادغيد انه الان في عالم
المجاهدة وحكمه التجلي بالقبض فاذا جاء وقت البسط يبسط الله
بحيث يتحير المرء والنفس اذا كانت مغضوبة يبقى فيها اثر
غضب لا يخلو حالها عن الانقباض واذا كانت مرحومة
يتوسع رزقها من الاسم الرحمن • قال حضرة الشيخ في
وعظه عند قوله تعالى اذ هم قوم ان يبسطوا اليكم ايديهم
فكف ايديهم عنكم كما ان الله تعالى كف شر الاعداء عنهم

قلت لحضرة الشيخ اريد ان اقرأ عليكم مفتاح الغيب للصدر القنوي
قدس سره فقال لا حاجة فانه للتشويق وقد اعطاك الله
الفهم والذوق فعليك بمطالعته • قلت لحضرة الشيخ ان
الجلوتية في بروسه خلطوا الدور والرقص بطريقتهم فغيروها
عن اصلها فهل يكون دور الصوفية في هذا الزمان ورقصهم
توحيداً على الصفة التي كانوا عليها فقال لا فان من لا
اهلية له للدور وسئل المرد واهل الهوى كيف يكون فعله
توحيداً وقد خلط الهوى بالهدى فافسد الحال • چه مرد
سماعست شهوت پرست • باواز خوش خفته خيزد نه
مست • اقول كان حضرة الشيخ يرى الدور ولكن ينكره في هذا
الزمان ويقول قل الاهل من القوال واهل التوحيد ولذا
ترك الكل في اواخر عمره فلم يلتفت لا الى قوال ولا الى عقد
مجلس للذكر والتوحيد قال حضرة الشيخ ان التمكين والسكون
يكون بعد اليقظة والوصول فاهل الغفلة والدعوى يضربون
حديداً بارداً وتلذذهم مشوب بحكم الطبيعة والنفس وهو
حرام ولا اعتبار للعلم والعرفان القالي بل للحالي وتقليد اهل
الحقيقة في حكم الطبيعة مقبول لانه تلوين مستحسن مجرد
عن الحظوظ بخلاف تقليد اهل الطبيعة في حكم الحقيقة فانه
مردود لانه تلوين مستقبح مشوب بالحظوظ والقياس

[٢٧٥ب]

غير

٢٧٥

گفت آواز اهل وخويشانت نبود • خود نديدى تو سپيدى
اوكبود • قلت لحضرة الشيخ هل يكون خليفتان فى محل واحد
قال ليس هذا من ذاب السلف لانه كنفخ روحين فى جسد واحد
اقول هذا اذا كان الخليفتان لشيخ واحد واما اذا كانا
لشيخين فلا باس • قلت لحضرة الشيخ يجب الهجرة فى راس
المائتين لانه يقرب فناء العالم حينئذ قال الاصح انها فى
راس المائة الثالثة بعد الالف قال ان امر الدنيا كالبدر
وكالهلال فمن آدم الى نبينا عليهما السلام امتلأ الهلال فصار
بدرا ثم عاد الى مرتبة الهلالية قليلا قليلا ولهذا نرى
العالم على الاضطراب والفناء والزوال • اظهر حضرة الشيخ
وجع السن والنزلة فقال ان الله ابتلانى به منذ ثلثين
سنة وذلك من تجلى الجلال فقلت ان حضرة الشيخ الشهير
بافتاده قدس سره ابتلى بوجع الكعب الى آخر العمر فقال ان الله
تعالى مرة يتجلى بالجمال واخرى بالجلال وكل من بديع صنعه محبوب
بكل وجه • قال حضرة الشيخ الكامل لا يخرج عن حكم الطبيعة
والقلب والروح كسائر الناس لكن لا تلذذ بالنسبة اليه
ولا تألم بل هو مجرد عن القيود مستقر فى مقام السر المحيط
بالكل قال اول الامر تجريد وآخره تجريد بل تفريد ولا تعلق
بشئ اصلا الا ان يكون اهل برزخ وحجاب فيتعلق

الخاطرة كانت من الرحمن فانه يحرك القلب ويفيض اليه شيئا
ويصدقه بعد ذلك ولله الحكم في كل امر • قال حضرة الشيخ
الطريق الاسلم هو ان يحسن الظن الى كل احد فان كنت صادقا
وهو صادق فقد نجوت ونجا وان كان كاذبا فقد نجوت
ايضا وهلك هو قال حضرة الشيخ الوصول في هذا الطريق لا يحصل
الا بالاخلاص ثم قرأ قوله تعالى الا لله الدين الخالص قال
ابن الوقت لا بدّ له ان يلازم وقته ولا ينظر الى ما بين يديه
وما خلفه والسالك وان كان يلاحظ التجرد عن كل شيء
ولكن لا بدّ له من وقت في المستقبل فما دام لم يجئ اوانه
لا يتخلص عن الاضطراب فالاضطراب واقع ولكن السكون
مرهون بوقته لا يحصل قبله وان قاسى كل شدة فاذا كان
ابا الوقت فله التصرف في كل شيء والزمان تابع له حينئذ
شكوت عن تعنّت اهل البيت فقال ان الله يحملك على الصبر
والتحمل فاذا تزكّى نفسك عن الرذائل واتصفت بالفضائل
ترتفع الموانع مطلقا • سألت حضرة الشيخ عن احوال اولاد
المشايخ الكرام واحفادهم حيث انهم يقولون انا اولاد فلان
العزيز فهل لهم فائدة في الافتخار بمجرد كونهم ذوي القربى من غير
ان يكون احسابهم كانسابهم فقال اما تعرف قوله تعالى
في حق كنعان بن نوح انه ليس من اهلك وفي المثنوي في حقه

كونه

٢٧٤

والنفس وان كانت تامل ذلك وتخطى منه الآتة ليس
من حظ الروح واني الآن لا يقوم لي الا الاقامة في داري
وقد حصل لي ملال من الخروج فقلت احبابكم منتظرون
فتبسم وقال من الاحباب فانهم لإذن واحد لا اعتبار بهم
ثم قرأ قول حضرة الهدايي في بعض الحيات التركية بردوست
ايدنكم دنياده هيچ سندن آيرلمز اوله فقلت كلامكم
حق فان اهالي بروسه وان كانوا على المحبة في الظاهر لكن ليس في
هذا الزمان قابل الالفة والاختلاط فقال منتقلا الى اسلوب
آخر لا ترجوا الالفة والأنس من الخارج فانها لا تغني شيئا
بل تضمحل جميعا واجتهد ان تجد ذلك في نفسك فان من وجد
ذاته في ذاته واستأنس به لم يبق له حاجة الى الخارج اصلا
بل يغني عن السموات والارض وما فيهما الا ترى الى قوله عليه السلام
ان الله اتخذني خليلا وهو في الحقيقة اتخاذ ذاته في ذاته خليلا
ووجدانه ذلك الحضور في باطنه سئل حضرة الشيخ عن
الاولاد وقال لم تجيء بولدك اسحق فقلت ان والدته تمنعه
من ذلك لصغره ولان لها علاقة به ولقد كان لي علاقة بابنة
لي وكان يخطر ببالي اني قد رايت الانكسار من كل وجه ووجدت
كل الم في الدنيا غير الم موت الاولاد وانكساره فماتت تلك
البنت ايام هذه الخاطرة فوجدت منه ما وجدت فقال تلك

ذلك صورة غضب لما ان بعضهم تحادثوا خلفه ولم يك ذلك
من الآداب ولما جلس مجلس الوعظ قال عند قوله تعالى يا ايها
الذين امنوا ان المراد هو الايمان المطلق سواء كان رسميا
بيانيا او شهوديا عيانيا فالاول ايمان اهل الشريعة والثاني
ايمان اهل الحقيقة وكلاهما معتبر مقبول منج لصاحبه
عن المهالك وقال ايضا القيام الصلوتي اشارة الى التقدير
الازلي وهو التفويض والركوع اشارة الى التدبير الابدي
وهو التسليم والسجدة اشارة الى الفناء الكلي عنهما
اذ كما لابد من التخلق بمثل هذه الصفات لابد من الفناء عنها
دعاني حضرة الشيخ يوم السبت قبل الظهر الحجرته الفوقاني
فسال عن احوالي فاشهرت الشكاية عن ضعف البدن وبعض
الموانع الصورية فقال ان هذا حكم الوقت والشيء اذا ثبت
ثبت بلوازمه وكل ذلك من لوازم بدنك وذاتك ثم قال
اجتهد في طريق الحق حق الاجتهاد وقل كما قال يوسف
عليه السلم رب السجن احب الي مما يدعونني اليه وكن يوسف
ثانيا فان تفرقك سبب لانتظامك وجمعيتك وما دبر
الله لك من الاضطراب فسيعود ان شاء الله الى السكون
ويكون عاقبتك خيرا عرضت على حضرة الشيخ بعد طعام
العشاء قدومه الشريف الى المدينة بروسه فقال الا لا

والمقصد

٢٧٣

عقول العلماء بالله والعجب ان مثل هذا الاطلاق التشبيهي
كثير في القران والحديث وقد فهمه العرب بحسب سليقتهم
ولم يترددوا في ذلك اصلاً ثم ان اهل الاعتزال قالوا
لعمى بصيرتهم وسوء فهمهم ما قالوا وكذلك هم
المحرومون من الجمال الحقيقي الا انهم في مرية من لقاء ربهم

الزيارة الرابعة

وقعت هذه الزيارة في شوال من سنه تسع وتسعين لما دخلت
السفينة من قصبة بودانيه غلبني القيء فعرفت ان زيارة
حضرة الشيخ كما انها سبب لزوال الامراض الباطنة كذلك
سبب لزوال الامراض الظاهرة لأنه حصل لي من قيء
الصفراء المجتمعة من اعوام خفة بدن واعتدال مزاج
ولما دخلت على حضرة الشيخ وذلك وقت تهيئه للجمعة
قبيل الزوال عامل معاملة جميلة وذهبت معه الى
جامع السلطان سليم فلما خلع نعليه عند باب الجامع
اخذهما بيديه ورفعهما ووضعهما تحت الكرسي مع انه لم يك
ذلك من دابه في اكثر الايام فاشار به الى امور الاول انه فعل
ذلك تواضعاً كما فعل مثل هذا رسول الله صلى الله عليه وسلم
على ما هو اللايق بخلقه العظيم والثاني ارشاداً في رفع
الكبر والثالث تربية لمن خلفه من الصوفية فكان

النظر حجاب اصلاً اى لا حقيقة كلّ منهم التى تجلى الذات فيها
بحسب صفاء مرآتها ومعرفتها وتلك الحقيقة ليست بحجاب
بين القوم وبين الذات الاحدية اذ ما وراء تلك الحقيقة
مع قطع النظر عن التجلى فيها وكونها مرآة له اطلاق صرف
لا يتعلق به رؤية رآء ايّا كان فكلّ ناظر ينكشف له جمال
الذات من حقيقته فينظر اليه من تلك الحقيقة وهى ليست
بحجاب للنظر ولا للذات اذ هى كالمرآة للناظر فالنظر القائم هى
قيد تام وما وراء تلك الحقيقة من الذات اطلاق بحت
فلا مناسبة بينهما بوجه من الوجوه وتلك الحقيقة
بين التقييد والاطلاق برزخ جامع لهما كما قال عليه السلام
من عرف نفسه فقد عرف ربه فالعارف اذا لم يتعلق عرفانه
بنفسه الكلية وحقيقته الجامعة لا يتأتى منه عرفان
ربه لانّ ربه مطلق عن القيود والنسب والاضافات
وهو بهذا الاعتبار لا يتعلق به المعرفة واما نفسه المتجلى
فيها الرب بحقائق اسمائه فيتعلق بها تلك الرؤية من
حيثية التجلى فيكون حقيقة نفسه ومعرفتها مرآة لربه
ومعرفة هذا وانما غلط بقياس الغايب على الشاهد وهو
ممنوع باطل اذ فرق بين الملك والملكوت وكذا بين الملكوت
والجبروت واللاهوت والكبرياء رداؤه الذى يلبسه

عقول

٢٧٢

ولكنهم محجوبا من ان المرتدى لايحتجب عن الحجاب معناه
ان المرآة لايكون حجاباً للناظر كما ان اللباس كذلك
بالنسبة الى البدن نفسه اذ لا واسطة بينهما فالرداء من
المرتدى بمنزلة المرآة من الناظر وكذا المرتدى من الرداء
بمنزلة الناظر من المرآة اذ المراد بالوجه الذات بطريق
اطلاق اسم الجزء على الكل كما فى كرم الله وجهه ونحوه فالمرتدى
وهو الذات لا يحتجب عن حجابه وانما يحتجب به عن الغير
كالقناع للعروس فانه كشف بالاضافة اليها اذ لاحائل
فى البين وحجاب بالنسبة الى غيرها لكونه مانعاً عن
رؤيته وجهها وبرداء الكبرياء هو العبد وهى
الحقيقة المحمدية التى هى حقيقة الحقايق ولكل موجود
حصة من تلك الحقيقة بقدر قابليته لكنها فى نفسها
حقيقة واحدة اذ الواحد لا يصدر عنه الا الواحد وهى
الوجود العام الشامل والهوية السارية فى جميع الموجودات
كالحيوان الناطق لاتنافى وحدة الحقيقة والاستثناء
فى قوله عليه السلم وما بين القوم وبين ان ينظروا الى ربهم
الا رداء الكبرياء على وجهه صورة انتاج نقيض المقدم
على تقدير استثناء نقيض التالى فمعناه الا رداء الكبرياء
ان كان ذلك حجاباً لكنه ليس بحجاب فما بينهم وبين

امر الرؤية وان كان محتاجا الى الانسلاخ التام عن الاكوان
مطلقا الا ان الانسلاخ بالقلب والقالب مختص بنبينا عليه السلام
فان موسى لو راى ربه بالانسلاخ راى وقالبه في عالم
العناصر واما محمد عليه السلام فقد تجاوز بالقلب والقالب
عن عالم العناصر ثم عن عالم الطبيعه فانى يكون هذا
لغيره وفي هذا المقام تحقيق اخرجرى بيني وبين حضرة
الشيخ وذلك ان حضرة الهدايي قدس سره قال في مجالسه
الشريفة استدل المعتزلة على مذهبهم بما ورد في
الصحيحين عن ابي موسى جنتان من فضة آنيتهما وما
فيهما وجنة من ذهب آنيتهما وما فيهما وما بين القوم و
بين ان ينظروا الى ربهم الا رداء الكبرياء على وجهه قالوا
ان الرداء حجاب بين المهتدى والناظرين فلا تمكن
الرؤية ولكنهم حجبوا من ان المهتدى لا يحتجب عن
الحجاب اذ المراد بالوجه الذات وبرداء الكبرياء هو
العبد الكامل المخلوق على الصورة الجامعة للحقائق
الامكانية والالهية والرداء هو الكبرياء واضافة
البناء والكبرياء رداؤه الذى يلبسه عقول العلماء
بالله فافهم انتهى كلام الهدايي في نفائس المجالس
وحمله على ما تلقفته من في حضرة الشيخ ان قوله

ولكنهم

٢٧١

جوع باشد غذای اهل صفا • محنت وابتلای اهل هوا • جوع
تنویر خانهٔ دل است • اکل تعمیر خانهٔ کل است • خانهٔ دل
کذاشتی بی نور • خانهٔ کل چه میکنی معمور • قال حضرة
الشیخ الاخرة قلب الدنیا فالبصیرة هناك كالبصر فی الدنیا
فیكون البصر الظاهر فی الدنیا باطنا فی الاخرة والبصیرة
الباطنة ظاهرة وسألت عنه قولهم فی قوله تعالی لن ترانی
ای ببشریتك و وجودك فقال ان البشریة تنافی الرؤیة
وموسی علیه السلام سأل الرؤیة بالنظر الظاهری البشریة
والوجود وهی لا تمكن ابدا بل لو تعلقت الرؤیة بذات الله
تعالی لتعلقت حالة الفناء فی الله واضمحلال الوجود والبشریة
فقلت یرد علیه ما وقع لیلة المعراج فقال ان حبیب الله
علیه الصلوة والسلام رای ربه فی تلك اللیلة بالسر
والروح فی صورة الجسم ولا جسم هناك لانه تجاوز فی
سیره عن عالم الاجسام كلها بل عن عالم الارواح حتی
وصل الی عالم الامر فقلت یرد ان الانبیاء والاولیاء مشتركون
فی الرؤیة بالبصیرة حالة الفناء فلا فرق اذاً بین موسی
ومحمد علیهما السلم فای فائدة فی قوله لن ترانی وایضا فی عروجه
علیه السلم الی ما فوق العرش فان تلك الرؤیة تحصل فی مقام
العینیة والقلبیة لا فی الغیریة والقالبیة فقال ان

وصحّ بتهيئة المحلّ ان لا يكون العبد اجيراً بل عبداً محضاً
كما قال تعالى حكايةً ان اجرى الّا على ربّى فالعبد للحقّ لا يرجوا
الأجر من عمله ولا يترقّبه بل من ربّه والأجير يرجوه من عمله
ولو علم الأجير انّه لا يعطى لترك العمل ولو علم العبد ذلك
لا يترك فهو فى الخدمة والعبوديّة سوآء اعطى او منع قال
وبعض السالك يأخذه الله فى اوآئل عمره وبعضه يجذبه فى
اواسطه • قلت لحضرة الشيخ ذهب العلماء الى صدود بعض
السّهو عن النبى صلى الله عليه وسلم كما نقل تلك الغرانيق
العلى وان شفاعتهن لترتجى ونحو ذلك فقال يفعل الله
بهم ما يفعل لا يسئل عمّا يفعل وهم يسئلون ولم يقع
سهو منه عليه السلم فى الحقيقة وكونه سهواً بالنظر الى ارباب
النظر لا يستدعى كونه سهواً بالنظر الى اصحاب العيان
جاء حضرة الشيخ الى حجرتى فى داره العالية وكنت مفطراً
بعذر الضيافة فجاء بعض المسافرين ووضع كوز الماء
فى جنبى فثقل ذلك علىّ واحسّ الشيخ منه كونى مفطراً ثم
لمّا حضر الطّعام بعد المغرب وجلست جنب حضرة الشيخ
على الوجه المعتاد قال فى اثناء الطّعام مخاطباً لهذا الفقير
كل من الطّعام على نيّة الصوم والصّلوة واحياء الليل
فعرفت انّ فيه تأديباً لى وتنبيهاً لطيفاً قال المولى الجامى

[٢٧٠ب]

جوع

٤٧.

بالصواب والخطاء واكثر من ضل الفرق الضالة فهم ابعد من
الحق خصوصا المعتزلة واقرب الفرق من الحق هم المتكلمون
قال حضرة الشيخ ليس كل من رأى رسول الله صلى الله عليه وسلم
وكان مخاطبا له عرف حقيقته المرادة منه وانما عرفه الخواص
فكيف من بعد من القرون الاولى فجاء في آخر الزمان واواخر
القرون فاستشمامه رايحة الحق ووصوله الى السر المطلق
بعيد الا من ساعده العناية الازلية • قال حضرة الشيخ
ان الشيخ قال ان حضرة القرآن قد بقي بكرا ومراده بالنسبة
الى علماء الظاهر فان الذي فهموه من القرآن انما هو ظاهره
ومفهومه الاولى واما علماء الباطن فانتقلوا من المعاني
الاول الى الثواني ثم الى الثوالث ثم وثم الى ان وصلوا الى
البطن السبعين وعلماء الرسوم يحتاجون الى ترتيب
المقدمات فعلمهم تفكري وعلماء الحقيقة لا يحتاج
لهم اليه فعلمهم تذكري ثم مثل مثالا بان من حفر بئرا
فاما ان يصل الى الماء او لا فان وصل فاما ان يكون ذلك
الماء مالحا او عذبا فعلى تقدير كونه عذبا فليس كالمطر
الحاصل بلا واسباب فانه طيب طاهر خالص فالانبياء
والاولياء ملهمون من عند الله تعالى ولا خطا في الوحي والالهام
ولذا نقول ان علم الصوفية هو العلم الصواب الحق كله ثم

فى الأزل فانه يجريه فى عالم التدبير من غير مبالاة ولو على ولى
او نبى فانه عند تنفيذ قضائه يستوى الكل قال حضرة الشيخ
قوله تعالى هل اتى على الانسان حين من الدهر لم يكن شيئا
مذكورا فقال الحين حينان ازلى وابدى فهو وان لم يكن شيئا مذكورا
فى الحين الأزلى الا انه لا ينافى شيئا غير مذكور يعنى انه وان
كان غير مذكور الا انه كان شيئا ولذا ارسله الله حين الابد
ليكون شيئا مذكورا قال حضرة الشيخ عبد الله فوق
عبد الرحمن وهو فوق عبد الرحيم وهو فوق عبد الكريم
ولذا جعل رسول الله صلى الله عليه وسلم عبد الله و
كذا عبد الحى وعبد الحق افضل الأسماء لان بعض الاسماء
الالهية يدل على الذات وبعضها على الصفات وبعضها
على الافعال والاول اشرف من الثانى وهو من الثالث
قال حضرة الشيخ بعضهم يسكر من الشرب من بيت الخمر
وبعضهم من رايحة الخمر وفرق بين من يسكر من الخمر
عينها وبين من يسكر من رايحتها فاهل البداية من اهل
المكاشفة كمن يسكر من الرايحة ولذا كثر فيهم المدعون
قال الافعال حجب ظلمانية والصفات نورانية والمتجاوز
عن كليهما واصل الى الذات قال ولا سلامة الا فى علم
الصوفية فانه حق كله بخلاف ما عداه فانه مشوب

بالصواب

احد وفى بقآئه مرتبة الله الصمد فالفنآء هو الجمع والبقاء
هو الفرق الثانى ويقال للمرور الأول على الاطوار التحليل
لأنه يحل عن وجوده جميع ما عقد عليه قبل من الخواص
وللنزول الثانى التعقيد لانه يعقد عليه جميع ما حل عنه
قبل ثم مثل مثالاً بالهلال فانه اولاً ما يبدو اشارة الى الفناء
وكونه بدراً الى البقآء ولا يزال فى كل شهر من كونه هلالاً
وبدراً وكذا لا يزال الكامل من الفنآء والبقاء والصعود
والنزول فحاله حين ظهر التجليات فيه حال الهلال حيث
يمحو عنه آثار الخلق وحين افاقته وعوده منها حال البدر
وقال ان الكامل ينزل من الفناء الى البقاء ويقال له الخلق
الحق ثم قال بطريق اللطف فاجتهد انت يا حقى حتى تكون
هكذا ثم تبسم وقال ان شاء الله لا يضيع مخلصك الحق
وفى كونك متقلبا به حكمة ومصلحة وقد كنت قرأت
عليه شيئا من المعارف فاخذ يفرق الاسرار من العصر الى
صلوة المغرب حتى امتلأ القلوب والصدور بالذوق
الروحانى والحمد لله. قال حضرة الشيخ اوحى الله تعالى الى ابرهيم
عليه ان يا ابرهيم خف منى كما تخاف من السبع الضارى
وذلك ان السبع الضارى يفترس من غير تفرقة بين نفاع
وضرار ومن غير مبالاة والله تعالى اذا قدر شيئا وامضاه

لا محالة من الازل الى الابد وكل يعمل على شاكلته • قال
حضرة الشيخ لا يصح الاقتداء بالجنب ويكره بالاعمى لعدم
الشرائط وانما يصح بالجنب الباطنى ببصيرة لوجود الشرائط
فى الظاهر وقد ورد صلوا خلف كل بر وفاجر • قال حضرة
الشيخ الجيش جيشان جيش فى الظاهر وجيش فى الباطن
وجيش الظاهر صنفان مؤمن وكافر فهما على التقابل و
المقاتلة دائما وكذا جيش الباطن نوعان ملك وشيطان
ونفس فهما ايضا على التضاد فايهما يجد احدهما الفرصة فى ميدان
القلب يستولى عليه • قال حضرة الشيخ سر الانسان ينزل من طور
الى طور الهيا كان او كونيا الى ان يتعين خلقا سويا ويأخذ من
جميع الاطوار خواصها وكيفياتها وينصبغ باصباغها فهذا
هو النزول الاول وفيه غفلة لغلبة الاحكام التى انصبغ
بها فى مروره على الاطوار ثم السالك الموفق يترقى من طور
الى طور ويؤدى فى كل طور ما اخذ منه قبل لان الله تعالى
قال ان الله يأمركم ان تؤدوا الامانات الى اهلها ويصل الى
الفناء فى الله وهو الخلوة مع الله ومنه طريقة الخلوتية
فمن واقف هناك كابى يزيد البسطامى قدس سره ومن نازل
والنازل اعلى من بعض الواقفين وبالعكس فعند نزوله يسير
الاطوار كلها لكن بالوجود الحقانى فيجد فى فنائه مرتبة الله

احد

٢٦٦

اولاً حقائق الافعال والصفات والذات وسر الحيوة الشادية
قال حضرة الشيخ النار ترقى في صورة التنزلات لان باطن
الجلال جمال فاهل النار احديون والجنة تنزل في صورة
الترقى لان باطن الجمال جلال واهل الجنة صفاتيون لان
التنعم من مرتبة الصفات وهي دون مرتبة الذات * قال
حضرة الشيخ شرح بعض اهل الذوق جفر علي رض فوقع الاتفاق
على ان الله يبعث في رأس كل مائة من يجدد لها دينها كما في
الحديث وهو اهل الخير والتقى وصاحب السيف قال اذا ظهر
صاحب السيف يرفع فتنة القوم اولا ثم الكفار واراد
بالقوم السلطان واتباعه السفهاء الاشقياء الظالمين
المصادرين قال حضرة الشيخ ان آدم عليه السلم كاشف عن
شأنه الذاتي فسلك طريق الادب حيث قال ربنا ظلمنا
انفسنا فاسند الظلم الى نفسه واما ابليس فلم يكن له
ذلك ولذلك قال فبما اغويتني حيث اسند الاغواء الى
الله مع ان تلك الغواية كانت ثابتة في عينه العلمي
وشأنه العيني فاقتضت الظهور فلذا اظهرها الله ومن
المحال ان يظهر الله ما ليس بثابت ولا مقدر وقولهم
السعادة الازلية والعناية الرحمانية قول من طريق
الادب وجار على طريق التفهيم والا فالاقتضاآت تظهر

علمه الأزلي القديم قال حضرة الشيخ ليلة بعد الطعام
هذا الطعام ينبغي ان يراه العين وقت الاكل ولا يخطر بالبال
قبل الحضور والا لكان شركا خفيا ورد تمارأى في المنام
ما يتعلق بالمعاش ولا يظهر اثره لكون مبناها الحركة الفكرية
وهي خفية جدا فرتما ينكرها لخفائها ذكر بعض الخلفاء بلدة
صوفيه وكون بعض النفوس الشريرة متسلطا على اهاليها
فقال حضرة الشيخ ان التسخير مكر لاهل الشر كرم لاهل
الخير اقول في عبارته الاجيزة لطافة لان المكر قلب الكرم
قال حضرة الشيخ حروف التهجي بمرتبة الوجود في الشان الغيبي
والحروف المركبة الى ابجد بمرتبة الوجود العلمي وابجد بمرتبة
الوجود في عالم الارواح وسائر المركبات بمرتبة الوجود
في عالم الاجسام قال حضرة الشيخ سلوك بعض السالكين
مرتب كما في بعض الرسائل للشيخ الاكبر قدس سره الاطهر
وسلوك بعضهم غير مرتب فالانفتاح اولا على تقدير الترتيب
يبدأ من عالم الكون والفساد واستماع كلام الجماد والنبات
والحيوان وحركات الافلاك واذكار الملائكة ثم يظهر اسرار
عالم الغيب والمعاني والمعتبر هو هذا الظهور الثاني لان
ما عداه يتعلق بالكون فلا لطف في انكشافه بل هو قيد
للاكثر ثم قال وقد وقع سلوكي على غير ترتيب حيث انفتح

اولا

٢٦٧

ينظر الى القضاء الأزلى وانّ الله تعالى يحكم فى ملكه دون ملك
غيره وانه لا يجرى فى ملكه الا ما يشاء فيحصل له التسلّى
والتشفى ويقول للناس انّ مرادنا لم يحصل من جهة الفتح او
غيره وينقبضون من وقوع خلاف مرادهم مع انّ الواقع
فى الكون مطلقاً هو ما تعلق به الارادة الالهية فيلزم الاتباع
بمراد الله تعالى فانه خير محض كما قال تعالى تؤتى الملك من تشاء و
تنزع الملك ممن تشاء وتعز من تشاء وتذل من تشاء بيدك الخير
اراد بالخير ما سبق من الايتاء والنزع والاعزاز والاذلال
فالكل اليه بالنسبة اليه تعالى خير محض وان كان الايتاء والاعزاز
خيرا بالنسبة الى الناس والنزع والاذلال شرًّا قال
حضرة الشيخ فى قوله تعالى ليذيق بعضكم بأس بعض ايقل
ليذيق الكافرين بأس المؤمنين او يذيق المؤمنين بأس الكافرين
او يذيق الكافرين بعضهم بأس بعض او يذيق المؤمنين بعضهم
بأس بعض بل اظلم فى النظم لينتنا ولكل فريق فانّ الكل فى ملكه
وهو يحيى ويميت ايا من كان فى بلدة كان فالمؤمنون والكافرون
كاليدين لا ترجيح لاحديهما على الأخرى ولا تأثير فى الغلبة الا
بمرجح فالله تعالى تارة يشدد المحنة على المؤمنين واخرى على الكافرين
لحكمة ومصلحة كما قال تعالى وليعلم الذين امنوا اى ليميز المؤمنين
من الكافرين والمخلصين من المنافقين على حسب الاحوال بمقتضى

بوحدتها الكثرة وبقهرها الآثار فيضمحل الكل فلا يبقى سواه تعالى
قال حضرة الشيخ افعال الله تعالى ليست معللة بالاغراض والا لم
يقبل من يقبل لا لعلة ويرد من يرد لا لعلة ويتوهم القاصرون
من ترتب بعض الامور على بعض من حيث الظاهر كونها معللة
لكن الاسباب لا تعتبر عند الحقيقة لأن الأمور واسبابها مقدرة
ازلاً فلا تأثير للأسباب بالاستقلال قاله عند ذكر بعض
الخاصين امرأةً محبوسة في السجن فقادوا ولاً اذ كونها محبوسة
مقدر ازلاً وان لم يكن لها جرم والحبس وان كان له سبب
صوري عند العوام لكن لا علة له عند الخواص ثم قال ما قال
قال حضرة الشيخ في قولنا اذا اراد الله شيئاً هيأ اسبابه
مثلاً اذا اراد نصرة قوم يجعل لهم وزيراً له قابلية الغالبية
وكذا اتباعه واذا اراد هزيمتهم يجعل لهم والياً له قابلية
المغلوبية ثم قال اذا وقع الفتح والنصرة ترى الناس فرحين
مستبشرين واذا وقع خلافه تراهم مغمومين متعبسين وليس
لهم في الحقيقة الا الشكر عند ظهور اللطف والجمال والصبر
والاستغفار عند ظهور القهر والجلال فانهم مأمورون بهذا
لا بالفرح والغم على خلاف وجههما ثم قال هذا اخر الزمان الذي
يغلب الجلال فيه على الجمال ولا حضور فيه الا للمجرد اي لصاحب
تجريد التوحيد وتفريده وهو الكامل المنتهي في المراتب فانه

ينظر

٢٦٦

ردى وان كان كثيراً ثم قال والاشارة ان من العلوم والاخلاق
والاعمال ما كان خبيثا وما كان طيباً فلا يستوى ما كان منها
خبيثاً بما كان طيبا كالعلم الغير النافع والنافع والاخلاق
الحسنة وغير الحسنة والاعمال الصحيحة والفاسدة ثم قال
بعد كلام طويل ان الطيب فى عرف اهل التصوف ما كان
بلا فكر ولا حركة نفسانية سواء سيق من طرف صالح
او من طرف طالح لانه رزق من حيث لا يحتسب وهو مقبول
وخلافه مردود ولا يبعد فى هذا الان حسنات الابرار
سيات المقربين ثم قال رايحة الجنة تشم من مسيرة خمسمائة
عام ولكن بمجرد الشم لا يلزم دخول الجنة وكذا جنة الحقيقة
تشم رايحتها من بعيد وبمجرده لا يلزم الوصول الى الله تعالى
فان بداية هذا الامر ترى نهايته مع عدم التحقق بحقيقته بعد
والخلاص من النفس والشيطان على الحقيقة انما يحصل انما
يحصل فى الدائرة السابعة وهى النفس الكاملة وهذا انما
يحصل فى اربعين سنة فلا تظنوا ايها الصوفية ان الامر
سهل اقول كان ذلك المجلس روضة من رياض الجنة وارجو من
الله العفو دان لا يحرمنى بنا دالجلال فان داخل رياض الجنة
ينبغى ان يكون امينا على كل حال • قال حضرة الشيخ فى قوله تعالى
لله الواحد القهار هذا ترتيب انيق فان الذات الاحدية تدفع

ثم تلا قوله تعالى واما بنعمة ربك فحدث وقال كل ما خطر
ببالك من غير تعمل فاكتبه منظوما او منثورا ولكن لا تلتفت
اليه فان المطلب غيره ولسوف يعطيك ربك فترضى
وتخلص عن مضايق الطلب • قال حضرة الشيخ لا تمل
الى الصحبة احدا الا ان يكون الاقبال من جانبه فاصحب به
حينئذ لكن راع في الصحبة ما يليق بمقامه من الكلام و
غيره فان الحضور فيه قال تعالى ادفع بالتي هي احسن • جلس
حضرة الشيخ مجلس الوعظ والتذكير في جامع السلطان
سليم لاول يوم الجمعة من شوال السنة ثمان وتسعين
والف ففسر قوله تعالى قل لا يستوي الخبيث والطيب
ولو اعجبك كثرة الخبيث فقال امر الله تعالى حبيبه عليه السلم
بيان عدم مساواة الخبيث وهو المال الحرام بالطيب وهو المال
الحلال لان الحرام مردود والحلال مقبول فهما لا يستويان
ابدا فكما انهما كذلك فكذا طالبهما اذ طالب الخبيث خبيث
وطالب الطيب طيب والله تعالى يسوق الطيب الى الطيب
والخبيث الى الخبيث كما قال الخبيثات للخبيثين والخبيثون
للخبيثات والطيبات للطيبين والطيبون للطيبات
والله تعالى لا ينظر الى قلة الخبيث والطيب ولا الى كثرتهما
وانما ينظر الى الجودة فالطيب جيد وان كان قليلا والخبيث

حدى

٢٦٥

حصل له ذلك في الخمسمائة الأخرى الى تمام الألف ينبغي
ان لا يجد لذلك صفاء قطعاً بوفق قوله تعالى ولا تفرحوا بما
اتيكم فالمنع والعطاء بيد الله تعالى وليس للعبد الا العبودية
المحضة ثم قال ولقوله حتى يأتيك اليقين وامثاله فائدة
وهي التشويق • قال حضرة الشيخ علم الظاهر دنيا اهل السلوك
وعلم الباطن عقباهم فلا بد من الفناء عن الكل لان مطمح
نظر اهل الله هو الله بل لا مطمح هناك فانه من القيود ثم
قال اهل الدنيا كثير واهل العقبى قليل واهل المولى اقل
من القليل وذلك كالسلاطين والملوك فانهم اقل بالنسبة
الى الامراء وهم اقل بالنسبة الى سائر ارباب الجاه وهم اقل
بالنسبة الى الرعايا • جاء حضرة الشيخ الى حجرتي التي عينها
لحضرة اقامتي في داره العالية في هذه الزيادة وذلك
يوم الخميس فجلس الى قريب من المغرب وقال اما قال من المعارف
الغريبة ثم قال في آخر المجلس قلت لمك ما قلت محبة
مني اليك ولذا جئت الى هنا وبشرني بامر عظيم يكفيني
في الدنيا والآخرة ودعا لي بالخير راى حضرة الشيخ عندي
مجموعة فيها بعض منظوم لي فقال اما هذا قلت انه لا
مضايقة لي الكلام المنظوم والمنثور الا انه مزخرف
فقال لا تقل هكذا فانه كفران للنعم التي انعم الله بها عليك

لا يطرأ عليه النسيان والشك ومعنى العبارة المذكورة
اذ تعلق علمك وارادتك فلما كان تعلق هذا العلم مشكوكا
بالنسبة الى العبد عبّر بكلمة الشك فسكت المدعي المتصلف
كأنه ألقم الحجر الصلد وفي فتح الباري قوله اللهم ان كنت
تعلم فيه اشكال لان المؤمن يعلم قطعا ان الله تعالى يعلم وأجيب
بأنه تردد في علمه ذلك هل له اعتبار عند الله اولا فكأنه
قال ان كان ذلك عملي مقبولا فاجب دعائي انتهى فانظر كم بينهما
من الفرق تلاحضرة الشيخ قوله تعالى واعبد ربك حتى
يأتيك اليقين وقوله تعالى ان تتقوا الله يجعل لكم فرقانا
وقوله تعالى ومن الليل فتهجد به نافلة لك عسى ان يبعثك
ربك مقاما محمودا فقال ان الله تعالى اشار في هذه الآيات
الى ما يعود الى جانب العبد حيث اسند اليه العبادة والتقوى
والتهجد والى ما يعود الى جانبه تعالى وهو اتيان اليقين
منه والجعل والبعث فلا بد للسالك من التقيد بما امر به
سواء حصل الموعود وهو مضمون الجزاء او لم يحصل
مثلا لو فرض ان عمره الف سنة وامر بالعبادة خمسمائة
سنة ولم يحصل له في هذه المدة اليقين المذكور في قوله تعالى
حتى يأتيك اليقين ينبغي ان لا يجد لذلك في قلبه كدرا
اصلا بمقتضى قوله تعالى لكيلا تأسوا على ما فاتكم ولو

حصل

٢٦٤

الصّفات لانّ النّهار محلّ الظّهور والحركة وقد اختلف فى انّ
رسول الله صلى الله عليه وسلّم ولد فى اللّيل ام فى النّهار
ثمّ قال اليمين مظهرسرّ النّهار لانّ اكثر البطش والاخذ بها
واليسار مظهرسرّ اللّيل ولذا قلّ عملها وكذا الجنّة مع النّار
والبدن مع الرّوح حيث انّ الجنّة والبدن مظهر الظّهور
والنّار والرّوح مظهر خلافه فافهم جدًّا قال حضرة الشّيخ
لا يحصل هذه الطّريقة بالفنون بل بالجنون ولا بدّ للسّالك
من الموت قبل الموت والدّخول فى البرزخ والحشر والجنّة
حتّى يحصل البقاء ثمّ قال باللّسان التّركى بلمك بولمق اولمق
الاوّل علم اليقين والثّانى عين اليقين والثّالث حقّ اليقين
سأل بعض الجلساء عن احوال السّفر فقال حضرة الشّيخ النّصر
بيد الله ثمّ تلا قوله تعالى تؤتى الملك من تشاء وتنزع الملك
ممّن تشاء وقال انّ لفظ من عامّ يتناول المؤمن والكافر
فتارة يمحّص المؤمنين وتارة يشدّد البلاء على الكافرين
وفى كلّ ذلك حكمة ومصلحة كما قال تعالى بيدك الخير فانّه
لا شرّ بالنّسبة الى الله تعالى وانّما هو بالنّسبة الى العباد وجاء
رجل يدّعى تكميل الفنون فسأل عن قوله عليه السّلم فى دعاء
الاستخارة ان كنت تعلم فقال حضرة الشّيخ انّ هذا الشّكّ بالنّسبة
الينا لا بالنّسبة الى الله تعالى فانّ العلم بالنّسبة اليه واحد ازلًا وابدًا

الملكوت وسيره وهو العالم الروحانى والكل من الكون وفى
التقييد بكل منهما كدورة لكونه ماسوى الله والحضور فى
الوصول الى المولى والتجاوز الى حضرة اللاهوت ولذا قال
خلاص اول در دله غمدن ثم مدح حضرة الهدائى واقواله
الجامعة واثنى عليه بما يليق بمقامه ثم انجر الكلام
الى ان قال ان النفس الامارة نفس النفوس الكافرة والمؤمنون
من اهل العموم ترقوا منها بايمانهم الى اللوامة وعلماء الظاهر
من اهل النظر والاستدلال عموما بقوا فى اللوامة والملهمة
ولم يتخطوا الى المطمئنة لانها نفس الانبياء وكمل الاولياء
فانهم تشرفوا بالوصول اليها والى الراضية والمرضية والصافية
والفانية والباقية ثم تلا قوله تعالى فادخلى فى عبادى
وادخلى جنتى وقال المراد من دخول الجنة هو البقاء فنفوس
الكمل لكونها فانية فى الله باقية بالله هى النفوس الباقية
ولا افول لشموسهم فى الدارين وقرا ايضا قوله تعالى ولله
المشرق والمغرب فقال اى المشرق الروحانى والمغرب
الجسمانى فاينما تولوا او توجهوا وجوهكم من تينك الجهتين
فثمة ذاته المتجلية بجماله وجلاله قال حضرة الشيخ
من ولد فى الليل يكون مظهرا للذات الاحدية لان الليل
محل الغناء والسكون ومن ولد فى النهار يكون مظهر

الصفات

الاقبال والادبار في نفس الامر وقال اذا وقع القحط
والغلاء فان الله يفتح من خزانة غيبه قدر ما يكفيه
كما كان يفتح له حال الرخص فان المنة لله تعالى ولا ينبغي للعبد
ان يتوغل في فكر المعاش ويغتم له فانه من الغفلة قال
حضرة الشيخ اذ هو محيط بالعوالم كلها وهو اول ما
ينكشف للسالك قال ان سورة الاخلاص اشارة الى
حال النزول وهو حال المجذوب فاولا يقول هو الله احد
الله الصمد الى اخر السورة وحال الصعود يعتبر من الاخر
الى جانب هو فيقول اولا لم يكن له كفوا احد ثم يترقى
الى ان يقول هو ولكن لا ينبغي للسالك ان يكتفي بوجدان هو في
القرآن بل ينبغي له ان يترقى الى القرآن الفعلي فيشاهد هو
في الفرقان • عرضت على حضرة الشيخ بعض اللوايح فدعا لي وقال
جعل الله جنانك ولسانك مورد الكلام الالهي ولكن
احترز انت عن شهوة الكلام • قرأ القوال عند حضرة
الشيخ قول حضرة الهدايي في بعض الهياة التركية • محجوب
صحراي عالمدن • كذر قيل عرش اعظمدن • خلاص اولدر دله
غمدن • ديكل يا هو ويا من هو • فقال المراد من العبور من
صحراء العالم هو التجاوز عن عالم الملك وسيره وهو العالم
الظلماني ومن المرور من العرش الاعظم هو التجاوز عن عالم

الذهب وانواع الاصباغ وقال يدخل فيهما من كان حظه من
الاسم الظاهر او فركا الامراء والاعيان ولم اره قد كتب
مركبا وحوله جمع من الصوفية احترازا عن الاحسناء
واحتقارا للدنيا اذ لا قدر لها ولا لاهلها عند الله تعالى
قال حضرة الشيخ اكتب ما لاح ببالك ولكن احترز عن
شهوة الكلام والكتاب فان الخاطر بالبال يقتضي الظهور
في وقت من الاوقات كالمطر سواء وقع في بلد طيبه او لا
فلك اظهاره فقط • قال حضرة الشيخ ان الكدر لا يرتفع
عن الدنيا وانما يرتفع التكدر عن قلوب اهل الحضور والصفا
مثلا ان النار لا ترتفع وانما يرتفع احراقها وكذا الماء
واغراقه كما في حق ابرهيم وموسى عليهما السلم ثم تلا قوله
تعالى ويا آدم اسكن انت وزوجك الجنة المراد بآدم
وحواء بطريق الاشارة هو آدم الروح وحواء الطبيعة
وقد نهاهما الله تعالى عن التقرب من شجرة تدبير النفس
في قوله تعالى ولا تقربا هذه الشجرة فانه ظلم وظلمة كما قال
تعالى فتكونا من الظالمين فان تدبير النفس تدبير سيئ
وتدبير الله تدبير حسن فلا بد للسالك من ان يخرج
عن تدبيره ويكل الامر الى الله فيعرض عن المعاش ويقبل
الى المعاد تمسكا بالشريعة والا فالعارف مجرد عن

الاقبال

٢٦٢

وقعت هذه الزيارة في اوائل شوال من سنه ثمان وتسعين
والف ووجدت حضرة الشيخ في البيت الفوقاني من مسكنه
الجناني فقال ما قال من المعارف والنصايح الجليلة بعد سؤال
الخاطر وافاد ان السلطان محمد رغب له وهو رغب عنه
وان التعزز والتمدح بالملوك وصحبتهم لا يغني شيئا فان
العزة لله ولرسوله ومن لم يتمسك بما امر به لا للمعرضين
عن الحق والقاصرين نظرهم الى ما سواه اقول كان اكثر علماء
القسطنطنية المنتسبين الى السلطان مفتخرين به غافلين
عن الله حتى اكبوا على التزين بالزين المتلونة في مراكبهم
وملابسهم ورايت منهم من يقيم في داره ليلا ونهارا
ليجدوه عند الطلب من قبل السلطان ولو زاره احد
يقول مفتخرا هذا البساط اللطيف مثلا اعطانيه السلطان
او الوزير والحمد لله على تجرد حضرة الشيخ فانه لم يقبل
من احد شيئا ولو حصيرا فانه بلي حصير البيت الخارج فاراد
بعض الزوار ان يجدده فلم يقبل فبقي الى ان مات روح
الله روحه وان السلطان محمد اراد ان يبني له خانقاها
فلم يقبل وقال يكفيني ما انا فيه من المسكن وان بعض
الامراء البحر كلفه مرة بان يدخل في سفينته الصغيرة
المخصوصة به فلم يدخل لكونها مزخرفة منقشة بماء

قال المخاطب الى والخليفة المذكور انما كعيني هاتين واشار بيده

الى عينيه المباركتين ثم امرني بقراءة القرآن ثم بقراءة

بعض الالهيات الهدائية ثم بالتلاوة ثانيا ففعلت

فلما جاء وقت الدعاء توقفت فيه وعرضت ذلك على جنابه

حتى يكون هو الداعي وانا الباقي هو المؤمن فقال لا تفعل فاني

استخلفتك ومن مواضع الخلافة مثل هذا الدعاء فقبلت

وكان له ذلك اليوم زيادة انبساط فكان يوم عيد لنا

اعطاني حضرة الشيخ ريحانة وقال فكن روحا وريحانا

الى ان قال تكن بالله انسانا ورمى حضرة الشيخ الى بعض

الوادي حصاة وذلك بعد الاياب من بعض المسير ورميت

ايضا حصاة تحقيقا للمتابعة والاقتداء جعلني الله

واياكم من السابقين في ميادن الاتباع وساقني واياكم

الى منازل الاتفاق والاجتماع واعلم اني لم اكتب في هذه

الزيارة الا قدرا يسيرا لقصر المدة فان حضرة الشيخ

انما استدعاني للملاقاة المحضة ثم اشار بالعود بعد

ثلثة ايام مع ان من الكلمات ما هو مطوي عن البين لله

الحمد كه جامع معتكف خضرت تست كرچه تن باد اقامت زسر كوي تو لست

الزيارة الثالثة

وقعت

بالذكر القيامي توحيد الأفعال وبالقعودي توحيد الصفات
وبالجنوبي توحيد الذات وتحقيقه ان القيام المستلزم
للحركة اشارة الى ما اشار اليه النهار والقعود والاضطجاع
المستلزمين للسلوك اشارة الى ما اشار اليه الليل
وقد سبق سرنا الى حصار دوم ايلي في القسطنطينية
فامرني حضرة الشيخ بالوعظ والتذكير في جامع في الساحل
فامتثلت ثم لما تم المجلس وكان حاضرا فيه قبلت
يده الشريفة فدعا لي بالخير ثم جعلنا السفينة فجاء وقت
المغرب فخرجنا الى بعض السواحل فاشار الي بالامامة
ولما فرغنا من الصلوة اخذ يتكلم من المعارف وانجر الكلام
الى ذكر السلطان واختلال الزمان بالظلم والعدوان والفساد
والطغيان وقرب زمان المهدي وانقراض السلاطين العثمانية
صلينا الجمعة في جامع الحصار الذي بناه السلطان الفاتح
على شكل اسمه محمد وامر حضرة الشيخ خليفته الشيخ حسين
المصري ان يعظ الناس في ذلك الجامع ففعل فلما جئنا
الى المنزل احضر الشيخ جملة الأخوان وقرأ عليهم رسالتي
التي الفتها في حق حضرة مخدومي السيد محمد الجودي ابقاه الله تعالى
فسر واستبشر ودعا لجملة الأخوان بالخير والسعادة ثم

فقيل لي وانا في سنة الجمعة لا تخف فان الله تعالى لو لم يرد بك
الخير لما وفقك الى رؤية جمال وليه وقد كنت خادم نعله
زمانا وصحبت به اعواما واعتقدته اعتقادا تاما فذلك
من العناية الازلية فحقك بالحق فزال ما بي من الخوف الغالب
واعتدل حالي والحمد لله تعالى واراد بالولي من هو مستغن
عن التعريف اعني حضرة الشيخ قدس سره قال حضرة
الشيخ هذا الزمان زمان السكوت فانه قلما يوجد من
يصلح للمكالمة من الفناء الصرف ونظر الى الاشجار
في ساحل البحر فقال ان هذه الاشياء على ما كانت عليه
في الصورة العلمية لا يجوز ان تكون على خلاف ما هي عليه
فيها لكن كان ظاهر الحق باطنا في الحضرة العينية وباطنه
ظاهرا فظاهر الخلق باطن للحق وباطن الخلق ظاهر الحق
ثم قال انظر الى هذه الاشجار فانها ثابتة في مكانها منذ ما
خلقت وهي على هذه الحالة الى وقت فنائها فلا بد
من ترك الحركة الارادية في طريق الحق • ذكر حضرة الشيخ
مراتب النفوس ومثل لها بالاوقات المخصوصة من الليل
والنهار ثم تلا قوله تعالى ان في خلق السموات والارض
واختلاف الليل والنهار لايات لاولي الالباب الذين
يذكرون الله قياما وقعودا وعلى جنوبهم فقال المراد

بالذكر

٢٦١

الغائبون وقسم ينفونه حقيقة ويثبتونه اعتبارًا ايضًا
لكن على انه عين الحق سبحانه وهم المحققون الواجدون وهذا
من مزالق الاقدام قبل التحقق بحقيقة هذا المقام هدانا الله
واياكم الى اقوم سبل السلام وبين ادمة الامور والاحكام
قال حضرة الشيخ كن هيولانيا ووحدانيا ثم انتظر الفيض
الالهي ولا تميل الى شيء اصلا حتى مقامات الانبياء والاولياء
فانها تجليات عتيقة بل توجه الى عالم الاطلاق وصف باطنك
عن علاقات الانفس والآفاق ليحصل التجلي الجديد بحسب
استعدادك وافض من الظاهر قدر مبلغ علمك كالبحر المالح
وافض من الباطن حسبما يساعد عرفانك كالبحر العذاب
ولكن كن غنيا عن الجملة غير الله تعالى الا ترى ان الله تعالى
افاض على شيء من الاشياء الموجودة ما هو مستعد له
بحسب مرتبته مع انه غني مطلق قال حضرة الشيخ المرشد
الكامل كتاب ناطق فما دام امكن الوصول اليه والى صحبته
ينبغي ان لا يكتفي بالكتاب الساكت فان تأثير الناطق ابلغ
وشكوت عن سوء الحال فقال لا تغتم فان الله تعالى لو
لم يرد بك خيرا لما ارسلك الى هذا الباب اقول ادام الله
تعالى حجته فاني تفكرت في احوال الكمل فهان على نفسي
واستولى علي الخوف العظيم واستمر مقدار شهرين

دخلت مع حضرة الشيخ والمخاديم الكرام وبعض الخواص في
السفينة بعد العصر لزيارة بعض المقامات الساحلية فلما
غرب الشمس قال هذا الوقت اشارة الى التنزل من المطمئنة
الى مرتبة الملهمة وما بين العشائين اشارة الى التنزل
الى مرتبة اللوامة ثم ما بعده اشارة الى التنزل الى مرتبة
الامارة ووقت الشافعي اشارة الى الترقي من الامارة
الى اللوامة ووقت الحنفي اشارة الى الترقي الى الملهمة ووقت
طلوع الشمس اشارة الى الترقي الى المطمئنة بحسب مراتبها
الى اول الغروب ثم يعود الامر على ما كان عليه قال وباعتبار
اخر الليل اشارة الى السكون الذاتي والنهار الى الحركة الصفاتية
فعند الليل يحصل تنزل الجمال الذاتي وعند النهار يحصل
الترقي الصفاتي لان كل شيء يترقى من السكون الى الحركة
قال حضرة الشيخ اعلم ان الخلق في اثبات ما سوى الله ونفيه
على اربعة اقسام قسم يثبتونه مطلقا اعتبارا وحقيقة
على انه غير الحق مطلقا اي على انه موجود بوجود يغاير
وجود الحق سبحانه وهم العلماء المحجوبون وقسم ينفونه مطلقا
باعتبارا وحقيقة على انه ليس بموجود اصلا لا حقيقة ولا
اعتبارا وهم العارفون المكاشفون وقسم ينفونه حقيقة
ويثبتونه اعتبارا على انه ظل الحق سبحانه وهم المشاهدون

العاينون

٢٥٩

واعلم ان عبارة السكون والحركة انما هي للتفهيم والا فليس هناك شئ منهما

الزيارة الثانية

هذه الزيارة وكذا ما بعدها وقعت بعد استيطاني في بلدة
بروسه فان حضرة الشيخ استخلفني فيها وحدد للزيارة
ثلث سنين ثم لما مضى سنة ونصف نسخ ذلك واشار
الي بالقدوم فسرت الى جانب القسطنطينية فلما وصلت اليها
لم اجده قدس سره في داره وصادفته في ساحل القلعة
المعروفة بحصار دوم ايلي وهو يتهيأ لدخول السفينة لحضور
دعوة في بعض السواحل فلما رآني تبسم واستبشر ورحب ودعا
لي بالخير فقبلت يده الشريفة ودخلت معه في السفينة
ثم سرنا الى المقام المعروف بيوشع والحديقة المعروفة بتوقات
وسأل عن احوالي واحوال اهالي بروسه فشكرت الله في
ذلك فقال لا تكن زمانيا ولا مكانيا ثم قوله تعالى فاينما
تولوا فثم وجه الله وسأل عن كيفية الوعظ فقلت
يعجبني نفسي في بعض الاحيان على مقابلة بعض الوعاظ
في حقائق الاتهم الفاسدة قال لا تفعل فان الله هو الذي يتولى
الدفع فادفع العمل باختيارك وفوض امرك الى الله تعالى
ولا تصخ اليهم الا ترى الى قوله تعالى فذرهم وما يفترون
فاذا جاء الوقت يرتفع الكدورات بالكلية بامر الله

الزيادة الى تمام هذه المدة فان في التثليث سرا لفردية
ومن ثبت نبت اقول كان يوصي بهذا جميع الخلفاء
رعاية لهذا السر وربما فسخ هذا بحسب المصلحة كما سيجي
ووصى ان يكون وردي كل يوم جزء كاملا من القران
على ما هو عادته الشريفة وهذا ما عدا الاوراد التي
عينها الى حين المبايعة وسمعت من فيه قبل وفاته بشهود
انه قال لم اترك الى الان الورد الذي الزمنيه شيخي وانا
الان كما كنت في خدمته قبل ولا اعرف لنفسي رتبة وفضلا
وان طال الامد وكان ما كان اقول انظر الى هذا الكامل
كيف نظر الى نفسه بالنظر الاول وكيف حافظ على العقد
المأخوذ الى اخر العمر فان الطريق طريق النفس وملازمة
العلم والعمل واتباع الشيوخ في مدة العمر وفي الحديث افضل
الاعمال ادومها وان قل • قال حضرة الشيخ اذا تم الحركات
يحصل السكون وعند يعد السالك كاملا لان اول الامر
كان سكونا محضا الى اوله يرجع اخره قال تعالى في الحديث
القدسي كنت كنزا مخفيا فاحببت ان اعرف فخلقت الخلق
فالخلق انما يكون بحركة معنوية فمنه يعتبر الحركة واما
ما قبله فهو سكون محض والليل والنهار اشارة اليهما
فما دام لم يكن العبد فانيا عن حركته لم يصل الى سر المبدا

[٢٥٨ب]

واعلم

٢٥١

على ما فاتكم ولا تفرحوا بما اتيكم فان جذب المحبوب ودفع
المكروه من الشهوات عند اهل الله فاترك التصرف بتصرف
الحق فيك بما اراد اللهم اجعلنا عبيداً مطلقين وبحقيقة
العبودية متحققين • قال حضرة الشيخ بطريق التوصية
عليك بالصوم كل يوم فانه طريقة اهل الحق وحافظ على
اوقاتك لا سيما الغدو والرواح فلا تغفل عن التوجه
الالهي عند الصباح الى وقت الضحى ومن العصر الى وقت
المغرب بمقتضى ظاهر قوله تعالى واذكروه بكرة واصيلاً
فاذا جاء زمان الافطار افطر بما تيسر لك من الحلال
الطيب ثم صل المغرب وصلوة الاوابين ثم لا تشتغل
بعدها الا بالذكر والفكر بالقلب الهيولاني الوحداني
واخر الاكل الى ان يقوم اهل الغفلة عن مائدتهم وعند كل
قدر ما يعتدل به مزاجك ويسكن قلبك ويقوى بذلك
على الطاعة الى المساء الاتي وما بين العشائين وقت شريف
وزمان فتح وفيض ينبغي ان يصرف الى المعاد لا الى المعاش
واما مخالفة الجمهور في وقت الطعام فهي مفيدة لنا اذ
لا بد من مخالفتهم في عاداتهم واحوالهم فان طريقنا طريق
الاصحاب رض لا طريق اهل العرف • قال حضرة الشيخ اذا
وصلت المدينة بروسه فالزم مكانك ثلث سنين واخر

ففقد ما وجده ووجد ما فقده بل كان المفقود عين الموجود
والموجود عين المفقود وما ثمة الا كشف الغطاء وازالة
الحجاب اقول ضرب لهذا مثل وهو ان الحيتان قال بعضها
لبعض سمعنا ان في المحل الفلاني حوتاً رأى الماء فاجتمعت عنده
وسألت عنه انه قيل في حقك انك رأيت الماء فهل رأيت
فقال أريني ان في هذا المحل غير الماء حتى اريكن الماء فافهم
الاشارة فانه ليس وراء عبادان قرية اشتكيت
الى حضرة الشيخ يوماً عن كثافة الحجاب فقال من وجه العتاب
هذا ليس من كلام اهل الطريقة وانما اللايق بك ان تنظر الى
قوله تعالى مخلصين له الدين فتعبده وانت عبد حق لا ان
تعبده لازالة الحجاب وظهور الحرارة للقلب وحصول
الكشف والعلوم والاذواق فان دنيا اهل الطريقة العلم
الظاهر من القوانين والرسوم واخرتهم العلم الباطن
من الاذواق والكشوف والتقيد بكليهما حجاب الاول
حجاب ظلماني والثاني حجاب نوراني واهل كل منهما محجوبون
عن الحق فان الدنيا والاخرة حرامان على اهل الله وانما
المنع والعطاء بيد الله وينبغي لعبد الحق ان يكون المنع
والعطاء سواء عنده الا ترى الى قوله تعالى لكيلا تأسوا

[٢٥٧ب]

على

اصحابه احياء العلوم في مكة المكرمة وانه خطاء الامام الغزالي
في مواضع من الاحياء مما يتعلق بالاعتقاديات لكن يدل
هذا التدريس والقراءة على عظم شان ذلك الكتاب ومؤلفه
ولا يقدح فيه القدح المذكور بناء على تفاوت مقامات العارفين
وقد شهد له في بعض كتبه بانه من رؤساء هذه الطريقة
قال حضرة الشيخ الاسم الشافي مجازي من حيث كونه ملفوظا
ومكتوبا وحقيقته الاطعمة والاشربة والمعاجين المتخذة
للمريض من عقاقير مختلفة كما ان قطب الوجود نفسه هو
الاسم الاعظم في الحقيقة فان الاسم في لسان الحقيقة هو
التعين والله تعالى متجل في كل تعين بما يناسبه من الاسماء
والصفات اقول من اعجب ما قيل في هذا الباب قول يونس
امره الذي شهد له الرجال بالكمال في بعض كلماته التركية

يتوردم يوسفى كنعان ايلنده   بولندى يوسف وكنعان بولنمز

فانه يريد بهذا الكلام انه قبل ان ينكشف عنه الغطاء كان
محجوبا عن ادراك جمال يوسف الحقيقي في ارض كنعان الكثرة
فلما ارتد بصيرا بالقاء قميص تجلي انوار الجمال على وجهه وجد
يوسف وراى جماله المنير وغاب عنه كنعان يعني لم يبعد
هذا التجلي في المظاهر الا الهوية السارية في جميع الموجودات

ببدنه ليسرع له الانتقال الى المقصود من غير تعب كما قال
حضرة الشيخ الاكبر قدس الله سره المجذوب من اختار الله
له في الازل البلوغ اليه بلا كسب ولا تعمل فوقع مفطورا على
النظر اليه بلا اجتهاد بدفع غيره عن مقتضى قصده والمجذوب
بعد السلوك هو من شغلته الاغيار عن الله زمانا فلم يزل
في علاج وجودها بتوفيق الله حتى افناها ولم يبق له سواه
سبحانه انتهى الكلام الاكبري في كتاب تلقيح الاذهان
قال حضرة الشيخ الحلال عند الصوفية ما جاء من حيث
لا يحتسب بحيث لم يكن في حصوله حركة لا صورية ولا فكرية
ولا يشترط فيه ان يكون من مصالح او غيره واليه الاشارة
بقول حضرة الهدايي قدس سره في بعض مفرداته التركية
كله بدستنه كم من غير طلب • آني حقدن بيلور ارباب ادب
قال حضرة الشيخ في قول الهدايي في بعض الهيات التركية
گجوب ومانده بونجه عوالم كزدكي عالم النشا كلدك
ان الانسان يعبر الى المنازل حين نزوله الى هذا العالم
ويتعين بتعينها ولا يقدح هذا التعين في حقيقته ومثاله
الاصلي واخر ما يصير اليه بعد عبوره من المولدات النطفة
والتعين بتعينها ثم يسويه الله بتركيب خاص في رحم الام
قال حضرة الشيخ ان الشيخ الاكبر قدس قد قرأ عليه بعض

اصحابه

فيما يجري في حال اليقظة فكذا للمتكاسل لاحس له فيما يجري
في عالم الغيب فمن فقد حسًّا فقد علمًا فقد عيانًا ومن لاعيان
له لاحضور له ومن لاحضور له لاحلاوة لطاعته • قال
حضرة الشيخ النور والنار حقيقة واحدة الا ان النور اذا
اشتد ظهوره يسمى نارًا فالنار متفرعة على النور تفرع حواء
على آدم عليهما السلم ولذا كانت النار مؤنثا والنور مذكرا وكما
ان في آدم وحواء سر البطون والظهور وان اختلف التشخص
فكذا في النور والنار وان تنوع الصور يعني ان حواء بطنت
في آدم ثم ظهر بزيادة صفة والنار بطنت في النور ثم ظهرت
كذلك واختلاف صورتهما لايقدح في كون احدهما عين
الآخر في الحقيقة وهنا سر عظيم في حق اهل النار يفهم من
قوله سبقت رحمتي على غضبي فني النار والغضب بطن
النور والرحمة لان في الفروع ما في الاصل فافهم قال
حضرة الشيخ ان سهل بن عبد الله التستري قدس سره تم
له امر السلوك في صباوته لكمال لطافة حجابه فلم يحتج الى مدة
طويلة بمجاهدة ورياضة عريضة فانه يختلف السلاك
في الوصول الى الله سرعة وبطوءا بحسب لطافة الحجاب وكثافته
فروح الكامل سريع التعلق ببدنه في التنزل الرحماني فلا
يمكث في العوالم مكث ارواح الناقصين ثم اذا تعلق

ولذا يقال الحيوة والعلم والارادة والقدرة والسمع والبصر والكلام
على الترتيب الا ترى ان اول ما يبدو فى الجنين حس السمع ولذا منع فى
الشرع من وطئ الحامل المطلقة او المتوفى عنها زوجها الى ان
تلد لان بالوطء يزداد حس الجنين فيكون كالسقى لحرث الغير
ثم بعد ان ولد يظهر حس البصر والكلام فآخر ما يظهر بعد
الولادة هو البيان والكلام وقس عليه الحال فى الملك والجن
فانهم وان كان خلقتهم قبل آدم الا انهم حين خلقهم الله كان
حالهم كحال البشر فيما يظهر منهم من السمع اولا والبصر ثانيا
والكلام ثالثا لكن لكل نوع منهم ما يليق به من الكلام فان
الارواح العلوية مثلا لكمال لطافتهم لا يقاس كلامهم
على كلام هذه النشأة الكثيفة فلهم كلام لفظى وحالى حسبما
يساعده مقامهم ويعطيه نشأتهم • قال حضرة الشيخ لا يتيسر
حلاوة العبودية الا بعد الوصول الى الله تعالى لان لذة المناجاة
مع السلطان ليست حال السياس فعبادة اهل الحجاب
لا تخلو عن فتور وكلفة بخلاف اهل الشهود فان افراط محبتهم
اياه سبحانه ووصولهم الى عالم اللقاء والحضور ازال عنهم
تعب التكاليف فكانت كالعادات بالنسبة الى اهل الحجاب
فالكشف عن حقيقة الحال اعطاهم الحلاوة والانبعاث فى الطاعات
والاعمال واما المتكاسل فكالنائم فكما لا حس للنائم ثم

فيما

٢٥٥

من الله ما يخالف حديثا ما في الحكم فيتخيل انه من الاجتهاد
وليس كذلك وانما هذا الامام لم يثبت عنده من جهة الكشف
ذلك الخبر عن النبي عليه السلام ولو ثبت لحكم به وان كان طريق
الاسناد العدل عن العدل فما العدم بمعصوم من الوهم الذى
هو مبدأ السهو والنسيان ولا من النقل على المعنى الذى هو
مبدأ التاويلات والتحريفات فمثل هذا يقع من الخليفة
اليوم انتهى كلامه قال حضرة الشيخ في هذا المقام من الكلام
الفصوصى ان المريد الحقيقى لا يتخلص عن حقيقة الاعتراض
الا بعد ايمانه الكامل بان لمرشده هذه الخلافة والكشف
فانه يجوز ان يكون المرشد ممن له حظ وفى من هذا المقام
فما يأتى ويذر الا بما اعطاه الكشف الصحيح اقول ذكر ان
حضرة الشيخ المدعو بوفا القسطنطينى قدس سره كان
يصلى الظهر في اخر وقتها وكان يجهر بالبسملة في الجهرية مع
كونه حنفى المذهب لكن شانه العالى يأبى ان يخالف الظواهر
فانما فعل بحسب الكشف الالهى لا من عند نفسه وكان قول
الكل في زمانه فالطعن لمثله لا ينتج الا التعب في الدنيا
والتنزل في العقبى عفا الله المولى قال حضرة الشيخ الكلام
مقلوب الكمال فاخر الكمال الكلام كما ان اول الكلام الكمال
لان اول التعينات الالهية هو الهوية الذاتية واخرها الكلام

اسينه ويرسن اني • بكاسنى كرك سنى • فان مراده تعظيم طلب
المولى الذى انشأ ما شاء لا تحقير الجنة الاعلى حاشا فمن قنع
بالدنيا خسرت تجارته ومن قنع بالآخرة ربحت صفقته
ومن قنع بالله عظمت بضاعته واتسعت دولته واستغنى
غناء يستصغر عنده الدهر وقيمته فاياك والطعن فى اولياء
الله فان تحت عباداتهم معانى مقصودة وان كان نفس
بعض العبادات على غير ما ينبغى بالاعتبار الظاهر • قال حضرة
الشيخ كان السلف يعدون سوء اخلاق نسائهم من سوء
اخلاق انفسهم وذلك لان المرأة اشارة الى الطبيعة والنفس
والرجل الى القلب والروح والقلب قطب الوجود الانسانى
فمتى صلح صلح الجسد بجميع قواه ومتى فسد فسد الجسد
بجميع قواه ايضا فسوء الادب من طرف المرأة اشارة الى
بقية الوجود فى طرف الرجل فيحتاج الى المجاهدة القوية
الى ان يحصل التزكية المعنوية والموافقة الانفسية والافاقية
الا ترى ان داود عليه السلم لما قوى توجهه بروحه الى معنى
التسبيح والتحميد سرى ذلك الى اعضائه وقواه فانها مظاهر
روحه ومنها الى الجبال والطير فانها صور اعضائه وقواه
فى الخارج فلا جرم كانت تسبح بتسبيحه عليه السلم قال الشيخ
الاكبر قدس سره الاطهر قد يظهر من الخليفة الاخذ الحكم

من اصله

٢٥٤

في قول الهدائي قدس سره في بعض الهيّاناته التركية اتمز سنك

عاشقلرك ملك سليمانه نظر انما لم يتعلق نظر العاشق

الصادق الى ملك سليمان لانه لا يليق بشانه ان يوثر المفضول

على الفاضل والسوى على المولى فان آثر فقد زاغ بصره وطغى

فلم يتحقق بالمعراج الحقيقي الاعلى في مقام قاب قوسين

او ادنى وسليمان عليه السلام لم ينظر الى ملك سليمان ولذا

رجح التسبيحة على ملكه العظيم فهو في ملكه في عين التجرد

واما التلبس به بحسب الظاهر فقد كان بارادة الله تعالى

ومن دخل في امر بحق فهو بالحق دائما فلا يشغله شان

عن شان واما قول صاحب المحمدية • دانه كيم آدم يدى كر

كوهر اولسه باقيم • اتميم هركز نظر كوردر ايسم ذرّين جبال

فلا يقدح في شان آدم عليه السلام كما يزعمه بعض العامة اذ المقصود

من هذا الكلام بيان همته العالية وكذا قول الحافظ پدرم

روضهٔ جنت بدو كندم بفروخت نا خلف باشم اكر

من بجوى نفروشم فانه يشير الى ان المطلب الاعلى هو الوصول

الى الله تعالى فمن كان مطمح نظره ذلك فهو لا يلتفت الى الجنة ونعيمها

فضلا عن الدنيا ونسيمها فان ما سوى الله لا قدر له عند اهل

الله الا قدر ما اذن الله فافهم ومنه يعرف معنى قول الشيخ الشهير

بيونس امره • جنت جنت ديدكلرى • بر قاچ اوله بر قاچ حورى

المطلق وغير ذلك فاذا حصل للسالك الكمال التام ووصل
الى مرتبة المخلصية بالفتح تجرد عن جميع الالبسة العارية
وتعرى عن جميع الاسماء والكنى المجازية فذاته اذاً غنية عن
العالمين لانه عبد من كان غنيا عن العالمين ومن كان عبد
الغنى فلا جرم يكتسب من غناه غنى ليستغنى به عما سواه واذا
ارتفع الكثرات اتحد الحضرات واذا اتحد الحضرات ارتفع
الظهور والخفاء فكان في عماء ما فوقه هواء ولا تحته
هواء اوصلنا الله واياكم من العلم الى العين وجعلنا واياكم
مجمع البحرين وكشف عنا وعنكم غطاء الوجود وحققنا
واياكم بحقيقة الشهود انه مفيض الخير والجود قال حضرة
الشيخ في قوله تعالى لا نفرق بين احد من رسله ان كل ما دخل
تحت الوجود من الجماد والنبات والحيوان والملك والجن والانس
وغيرها فهو مرسل من الله تعالى ارسله بالفيض الاقدس الاقدم
الى عالم المعانى ثم بالفيض المقدس المقدم الى عالم الارواح
والمثال والاجسام فاهل التوحيد والشهود لا يفرقون في
الحقيقة بين احد من هذه الرسل لانها اثار والاثار تستند
الى الافعال وهى الى الصفات وهى الى الذات فلم يبق الا الهوية
السارية في جميع الموجودات سريان المطلق في المقيد لا على
جهة الحلول والاتحاد فلا موجود الا هو قال حضرة الشيخ

في قوله

٢٥٣

الله صلى الله عليه وسلم حبيب الله فلا رتبة فوق كون
العبد محبوباً لأن المحبية باعتبار الفناء والمحبوبية
باعتبار البقاء وللبقاء فضيلة عظمى • قال حضرة الشيخ
الفرق والجمع على مراتب فاهل الغفلة والحجاب في الفرق
الاول وهو شهود الخلق بلا حق ثم بعده الجمع والفناء الاول
وهو شهود الحق بلا خلق ثم بعده الفرق الثانى والبقاء الاول
ثم بعده جمع الجمع وشهود الخلق في الحق من غير احتجاب
بالكثرة عن الوحدة وبالعكس وعنده يظهر سر قوله تعالى
الم نشرح لك صدرك وهذه اى مرتبة جمع الجمع مرتبة
جمع الذات والصفات والافعال بالفعل والتحقق
باسرارها • قال حضرة الشيخ ان اسرافيل مظهر الحيوة
وجبرائل مظهر العلم وميكائل مظهر الارادة وعزرائل
مظهر القدرة وكذا الحرارة والرطوبة والبرودة واليبوسة
على الترتيب والحيوة بمنزلة الذات بالنسبة الى سائر الصفات
لانه لا واسطة بينها وبين الذات والباقى تابع لها واعلم
ان اكثر الاسماء اضافية فالاول باعتبار الاخر وبالعكس
والظاهر باعتبار الباطن وبالعكس والمنتقم باعتبار العفو
والغفور وبالعكس وعلى هذا وفى الحقيقة لا اسم ولا
رسم ولا نعت ومن هنا يقال الذات البحت والمجهول

جنينا فاجاب حضرة الشيخ بان من اسمائها حينئذ الأحد
والجامع والظاهر والخالق والبارئ وغيرها فيما يناسب
لتعينها ونعنى بالنطفة ما فيها من المادة الانسانية قدر
خردلة فان تلك الحبة هى التى يحصل منها العلوق ولولا
ذلك فى اجزاء النطفة ما تكون الولد وهذا كعجب الذنب
وهو جزء من الاجزاء الانسانية قدر خردلة بل اصغر
لا يبلى ولا يفنى وان فنى سائر الاجزاء ومنه يبدأ التركيب
فى النشاءة الاخرة فسبحان القادر القوى انشاء الانسان
فى النشاءتين من جزء لا يتجزى اشارة الى احديته وتطبيقا
للاخر بالاول والى هذه الحبة اشارة فى قوله تعالى كنت
كنزا مخفيا فاحببت ان اعرف فان لفظ احببت مشتمل
على الحبة ونعنى بالحبة ذلك الجزء قدر اصغر خردلة
قال حضرة الشيخ المعرفة والمحبة يتفاضل احدهما
على الاخر بالاعتبار فبينهما فرق وذلك ان المعرفة
بحسب التنزل الرحمانى كما يشير اليه قوله كنت كنزا
مخفيا فاحببت ان اعرف وقوله تعالى وما خلقت الجن
والانس الا ليعبدون على تفسيره بيعرفون فكونه تعالى
معروفا باعث للمحبة وعلة غائية للخلق والمحبة باعتبار
الترقى الانسانى وكون المرء عبدا حقا ولذا كان رسول

٢٥٢

بعرب زاده من علماء بلدة ادرنه لم كان الكمال الملكي حضوريا
وحصوله دفعيا خلقيا لا مكتسبا والكمال الانساني
تدريجيا اكتسابيا فاجاب حضرة الشيخ بان كمال الانسان
بجمع الجمال والجلال دون كمال غيره واسماء الله تعالى اما
جمالية متعلقة باللطف واما جلالية متعلقة بالقهر
وظهور احكام الاسماء في الانسان الكامل تدريجي لا دفعي
الا ترى ان الله تعالى لما تعرف لادم بالايجاد ناداه يا قدير
ثم تعرف له بتخصيص الارادة فناداه يا مريد وهكذا
فكمال الانسان تدريجي يعني بالنسبة الى النشأة العنصرية
دفعي بالاعتبار الى النشأة الروحانية ومنه يعرف
كون العلم حضوريا وحصوليا فان كونه حضوريا
بالنسبة الى مرتبة الروح وكونه حصوليا بالنسبة
الى مرتبة الجسم والى الاول يشير قوله تعالى حكاية عن اقرار
العبودية قالوا بلى والى الثاني يشير قوله تعالى وعلم آدم
الاسماء فان هذا التعليم تذكير لما نسيه بعد تعلق الروح
ببدنه ونزوله من عالم الامر الى عالم الخلق فالعلم والكمال
موجود بالفعل في الروح بالنسبة الاولى وبالقوة بالنسبة
الثانية وبالكسب يتوصل الى اخراج ما بالقوة الى الفعل
ثم سال ماذا يطلق على النطفة الملقاة في الرحم قبل تعينها

من الاغراض الفاسدة والمطالب النفسانية ذهول عن حقيقة
الأمر ونزاع في الملك والعياذ بالله تعالى اقول اتفق لي
مرة في دار السلطنة القسطنطينية ان اجلس مجلس الوعظ
في مجمع عظيم من المشايخ وفيهم حضرة الشيخ فصدر مني كلمات
زاجرة يتكلم منها النفوس الفاسدة والقلوب القاسية فتألم
منها بعض اهل الدعوى من الشيوخ الذين لهم الشهرة التامة
الكاذبة وقال اما يخاف هذا الواعظ الشاب وله شيبية
من توجهنا المستأصل له فبلغني ذلك منه فقلت ما اخاف
فان المحيي والمميت هو الله ودمر الله الباطل منا فلم يلبث
الخبيث كثيرا حتى نفاه السلطان محمد الرابع بعد ان اراد
قتله لكلمات كفرية صدرت منه ثم اهلكه الله
ودفع ابتلاء الناس به فانه كان قد افسد قلوب كثير
من المسلمين • قال حضرة الشيخ في القول المشهور من لم يؤدبه
الابوان يؤدبه الملوان ان الليل بمثابة الام كما قيل الليلة
حبلى والنهار بمنزلة الاب فالليلة كأنها حاملة لنا
فاذا اصبحنا فكانها ولدتنا وسلمتنا الى تربية النهار
فلا يزال المرء يتقلب في نهاره على انواع من التربية الى
مجيء الليل فمن لم يؤدبه ابواه في الليل والنهار يؤدبه الحق
فيهما بمقتضى الجمال والجلال سأل المولى خليل الشهير

[٢٥١ب]

بعهد

٠٢٥١

من النحاسية الى الفضية والفضة منها الى الذهبية
بعلم الاكسير والعين واحدة ومن فهم هذا رزق علما
كثيراً هذا ولا امرآء مع اهل المرية وليس وراء عبادان
قرية قال حضرة الشيخ الكامل الواصل الى الله الفانى
فيه والباقى به مجرد عن كل لباس ومع ذلك فهو عند
اهل كل لباس جسمانيين او روحانيين وهو النفاق الاكبر
الحقيقى الذى صاحبه فى الدرجة العليا من الجنة كما
ان صاحب النفاق الاصغر المجازى فى الدرك الاسفل
من النار وبين رفيع الدرجات وخفيض الدركات تقابل
تام فان قلت ما معنى النفاق الحقيقى قلت اظهار الوجوه
المختلفة للتعينات المتكثرة بحسب جمعية نشاءته
واحاطة اسمائه وصفاته كما ان النفاق الشرعى
اظهار الايمان بوجه واظهار الكفر بوجه آخر • قال
حضرة الشيخ فى قوله تعالى فاتخذه وكيلا ان الله سبحانه
كاف عبده وهو وكيله وخليفته فى جميع اموره مما يأتى
به ويذر ومقتضى آداب العبودية ان يترك التصرف لله تعالى
ولا يتحرك بهمته الى شئ لا الى جانب وجوده ولا الى جانب
عدمه فاشتغال بعض الرجال بالاسم القهار مثلا لحصول
بعض آثار القهر كهلاك شخص ومرضه ونحو ذلك من

هي ويطمئن النفس اطمئنانا تاما كما قال علي كرم الله وجهه
لو كشف الغطاء ما ازددت يقينا وذلك لان غطاء الكثرة
لا يحجب الواصل عن مشاهدة الوحدة لان قيامته دائمة
وانه يرى عرش الرحمن بارزا والنعيم والجحيم ظاهرا فالتجلي
العيني يعطي هذا الكشف والشهود بخلاف التجلي العلمي فان له
برازخ كثيرة وصاحبه لا يأمن العاقبة لانه لم يتخلص من
ظلمة ليل النفس قطعا فله بقية النفس مطلقا واذا تيقنت
هذا فاعلم ان سلوك الانبياء عليهم السلام من النفس المطمئنة
اذ آخر مراتب الولاية اول مقامات النبوة ولا يكون الولي
وليا الا بعد التجلي العيني وهو مرتبة النفس المطمئنة وهذا
لا ينافي ان يكون نفوسهم امارة بالقوة الا ترى الى قول
يوسف الصديق عليه السلام ان النفس لامارة بالسوء وقول
نبينا عليه السلام فان شيطاني قد اسلم وكل منهما قرين الآخر
اقول زل في هذا قدم اكثر السلاك ويؤيد ما ذكرنا ما في
التأويلات النجمية عند قوله تعالى فبما رحمة من الله لنت لهم
وهو ان النفس امارة بالسوء وان كانت نفس الانبياء عليهم السلام
انتهى وكذا قول المولى الجامي في قوله تعالى فاولئك يبدل
الله سيئاتهم حسنات يعني في الحكم فان الاعيان انفسها
لا تتبدل ولكن ينقلب احكامها انتهى اي كما ينقلب النحاس

[٢٥٠ب]

من النحاسية

٢٥٠

في قول حضرة الهدايى قدس سره في بعض الهيآت التركية

غالب اولوب حب وطن وحدت ديارينه كيدن صغمز اوداية

جان وتن سر يله سير ايتمك كرك المراد بلفظ جان عالم الارواح وبلفظ تن عالم الاشباح وبلفظ السر عالم الامر الالهى الذى يقابل الخلق المشار اليهما بقوله تعالى الا له الخلق والامر فالارواح والاشباح من عالم الخلق والسر من عالم الامر فعالم الوحدة الذاتية لا يسعه عالم الارواح والاجسام لكثافتهما بالنسبة اليه فلا يمكن سيره والدخول فيه الا بعين السر وقدمه فلا يصل الى اللطيف الا اللطيف قال حضرة الشيخ الليل اشارة الى النفس الامارة والصبح الصادق الى اللوامة والاسفار جدا الى الملهمة وطلوع الشمس الى المطمئنة وآية الاولى قوله تعالى ان النفس لامارة بالسوء وآية الثانية قوله تعالى ولا اقسم بالنفس اللوامة وآية الثالثة قوله تعالى فالهمها فجورها وآية الرابعة قوله تعالى يا ايتها النفس المطمئنة ولا يصل السالك الى النفس المطمئنة الا بعد التجلى العينى الذى هو كطلوع الشمس فكما عند طلوعها لا يبقى اثر من ظلمة الليل اصلا فكذا عند التجلى العينى لا يبقى اثر من ظلمة النفس جدا بل ينكسف الحقيقة كما

فی قوله علیه السلام ان الله فرد یحب الفرد ان مقام الفردیة یقتضی
التثلیث فهو ذات وصفة وفعل وامر الایجاد یبتنی علی ذلك
والیه الاشارة بقوله تعالی انما قولنا لشیء اذا اردناه ان
نقول له کن فیکون فهو ذات وارادة وقول والقول معقول به
بعد الاعلال اللقاء فلیس عند الحقیقة هناك قول وانما
هو لقاء الموجِد اسم فاعل بالموجَد اسم مفعول وسریان
هویته الیه وظهور صفته وفعله فیه فافهم هذه الدقیقة
فانها واردة عن مقام الحقیقة قال حضرة الشیخ اذا قلت
لا اله الا الله فشاهد بالشهود الحقانی فناء افعال الخلق
وصفاتهم وذواتهم فی افعال الحق سبحانه وصفاته وذاته
وهذا مقتضی الجمع والاحدیة وتلك الکلمة فی الحقیقة
اشارة الی هذه المرتبة واذا قلت محمد رسول الله فشاهد
بالشهود الحقانی ایضاً بقاء افعالهم وصفاتهم وذواتهم
بافعاله تعالی وصفاته وذاته وهذا مقتضی الفرق والواحدیة
وتلك الکلمة ایضاً فی الحقیقة اشارة الی هذه المرتبة فاذا
کان توحید العبد علی هذه المشاهدة فلا جرم ان توحیده
یکون توحیداً حقیقیاً حقانیاً لا رسمیاً نفسانیاً وفی تحت
هذه العبارة من الاشارات الخفیة ما لا تعدّ ولا تحصی
هدانا الله وایاکم الی فتحها وذوقها • قال حضرة الشیخ

فی قوله

٢٤٩

المثال المطلق او نقول يقبض من المثال المطلق ويبسط في المقيد
ويقبض من المقيد ويبسط في المطلق • سألت حضرة الشيخ
عن التوفيق بين قوله تعالى ان ربي على صراط مستقيم وبين قوله
تعالى افمن يمشي مكبا على وجهه الآية فافاد ان الاول اطلاق
حقيقي والثاني تقييدي اضافي فالماشي مكبا على وجهه على صراط
مستقيم في الحقيقة يمشي به ربه الى غاية ما وان كان في الصورة
على السقامة دون الاستقامة والحاصل ان الفرق يعتبر
الضلال والجمع يرفع الاشكال والاول بحسب البداية و
الثاني بحسب النهاية ولا يلزم من الضلالة في البداية عدم
الهداية في النهاية فان البداية والنهاية واحدة كما اشار
اليه قوله سبقت رحمتي غضبي • وقول حضرة الهدايي قدس
سره في بعض الالهيات التركية • كيمه كيم اتدك عنايت • اول
اولدي اهل سعادت • بر اولدي غايت بدايت • وارلق
سنك بوبرق سنك • وفيه تفصيل عجيب يحال على الذوق
فافهم واثبت على الصراط المستقيم ولا تكن من المكبين على وجوههم
واعتبر الضلال ضلالا والهدى هدى فان الشريعة هادية
الى كل منهما وعليك بسوء الظن في حق الصوفية فان مقالاتهم
تحتمل معاني لا تدرك بالعقول وان كانت مستنبطة من النقول
والله الهادي وعليه اعتمادي واستنادي • قال حضرة الشيخ

قبل احتياجه الى التعبير لأنه حينئذ يكون ملهمًا من عند الله
كما هو صريح قوله تعالى فألهمها فجورها وتقويها فمرتبة الالهام
له كمرتبة مجئ الملك للرسول عليه السلم ويقال العالم الرؤيا عالم
المثال المقيد اى بالنوم لتمثل الاشياء فيه ويطلق على عالم
الأرواح ايضًا لكنه مثال لطيف بالنسبة اليه كما انه لطيف
بالاضافة الى عالم الاجسام واعلم ان الخيال في لسان القوم
هو الصورة قال الشيخ الاكبر قدس سره الأطهر انما الكون
خيال وهو حق في الحقيقة فالخيال المطلق والمثال المطلق
شئ واحد هو ما نراه في اليقظة بالبصر وهو العرش وما
دونه من العناصر والمواليد وكذا الخيال المقيد والمثال
المقيد امر واحد وهو عالم المنام وعالم الانسلاخ وعالم
البرزخ والانسلاخ فوق المنام في الرتبة فانه حال الكمل ومن ثم
كان رسول الله صلى الله عليه وسلم لا يأخذ الوحى الا في حضرة
الخيال المطلق او المقيد بالانسلاخ الا انه لا يبقى لاهل
الانسلاخ احساس بمن عنده اصلًا ويعرض لجسده فتور اما
فاذا تم الامر رجع الى حاله واليه الاشارة بقوله تعالى والله
يقبض ويبسط فالقبض اشارة الى الانسلاخ والبسط الى
العود الى الحالة الأولى فاذا قبضه بالانسلاخ بسطه في
حضرة المثال المقيد واذا بسطه بالرجع قبضه في حضرة

المثال

٢٤١

قال حضرة الشيخ المرئي في المرآة هو الوجود الظلي والمرآة
مجلاه لكن الوجود الظلي ايضاً مرآة لحال المرآة من الاستدارة
والاستطالة وغيرهما فكما ان الوجود الظلي لا يرى الا في
المرآة فكذا لا يشاهد حال المرآة الا في الوجود الظلي ومن
هنا قال العلماء بالله ان الاكوان مرائي للوجود الظلي للاعيان
الثابتة فلا يشاهد فيها الا ظل تلك الاعيان وكذا الوجودات
الظلية مرائي للاكوان فلا تعطي الا احوالها وصورتها
والوجود واحد في كل مظهر لكن بحسب المرائي تختلف
الاحوال فاختلافها لا يستلزم اختلاف الوجود فكل
من الوجود الظلي ومرائيه خيال معدوم في حد ذاته
كالمرآة والمرئي فيها وانما الوجود الحقيقي للاعيان بل
للذات الاحدية فافهم ولا تتوهم ان الوجود قد انتقل من الاعيان
الى الاكوان والمرئي هو الوجود الحقيقي فان الاعيان الآن
على ما كانت عليه وليس في البين الا الظل والخيال
قال حضرة الشيخ اول ما بدئ به رسول الله صلى الله عليه
وسلم من الوحي الرؤيا الصادقة وكانت مدتها ستة اشهر
على ما هو وادني مدة الحمل ثم جاء الملك فعبر عن المثال
المقيد الى المثال المطلق ولذا نقول ان تعبير الرؤيا انما
هو في النفس الامارة واللوامة فاذا وصل السالك الى الملهمة

والاغذية الروحانية تقوى القلب والروح على التوجه الى
حضرة الذات والعلم الصورى كالغذاء الجسمانى من حيث
ان نفعه فى ظواهر الاحكام والعلم الحقيقى كالغذاء الروحانى
من حيث ان نفعه فى بواطن الامور فشرب اللبن فى المنام
بالنسبة الى علوم الرسوم يعبر بزيادة العلم من حيث الظاهر
وبالنسبة الى علماء الحقيقة يعبر بزيادته من حيث الباطن
ويعبر نفس اللبن بالنسبة الى الطائفة الاولى والزبد
المشتمل هو عليه بالنسبة الى الثانية قال حضرة الشيخ
فى قوله تعالى ورهبانية ابتدعوها ان السنن النبوية
مستنبطة من الكتاب وسنن اهل الولاية من السنة
والمقصود من الكل استكمال النفس علما وعملا فان قلت
ما وجه الزيادات الصادرة من مشايخ الطريقة قلت
لانه لما تباعد العهد منه عليه السلام بعد الافهام عن ذلك
الحق وتضاعفت الحجب وقست القلوب وضعفت الاستعدادات
فزادوا هذه الزيادات عونا للضعفاء على تحصيل مطالبهم
وارشادا الى ابتغاء الوسيلة بحسب المراتب وما فعلوها
من عند انفسهم بل بالهام الله تعالى ولذا قال بعض الكبار
ما يصدر عن الواصل من الافعال شريعة وكذا الباقى
فاعتبروا حفظ الاجمال المنتقل منه الى تفصيل الحال

قال حضرة

٢٤٧

تحقيقا للتوحيد الثالث فظهر من هذا كله فناؤه في الله وبقاؤه
بالله قال واستسلام الغنم اقوى من استسلام سائر
الحيوانات ولذا كان الكبش فداء اسمعيل عليه السلام ولذا
ايضا من رأى في المنام شاة من ارباب النهاية والوصول
فرؤياه تدل على كمال الانقياد والتسليم ومن راها من
ارباب البداية فذلك يدل على حال الطبيعة والشهوة لان
الطبيعة غالبة في الشاة ومن راها من ارباب التوسط
فان اردت ان يحصل له الترقي والانجذاب الى ما فوق
مرتبته فعبرها بالاستسلام واذا اردت ان يحصل له
الطهارة والتزكية فعبرها بالطبيعة ومثل هذا من
اللطائف الجارية بين المريد والمرشد فشان المريد الاستسلام
التام لشيخه كاستسلام الشاة للذابح حتى ينال الفيض
والحيوة الحيوانية قال حضرة الشيخ جميع الاطعمة والاشربة
يعبر بها العلم وسميا كان او حقيقيا بحسب المقامات والمشارب
فمن الاطعمة والاشربة ما هو كثيف ولطيف والطف
فالكثيف اشارة الى العلم الظاهر لانه لكونه كالقشر
من اللب كثيف واللطيف والالطف اشارة الى العلم
الباطن لانه كاللب من القشر لطيف ووجه التعبير بذلك
هو ان الاغذية الجسمانية تقوي البدن على الاعمال والطاعات

فان تكون مريداً في الحقيقة فانياً عن ارادة الدنيا والعقبى
مطلقا حتى تكون عبداً مخلصا بالكسر وفانيا عن ارادة
المولى حتى تكون عبداً مخلَصاً بالفتح فاذا كنت كذلك كنت
عبداً حقا مطلقا حرا عن الرق جميعاً معدوماً بنفسه
موجوداً بربه وكيلاً له ربه في الارادة مطلقا يريد له
ربه الدنيا والعقبى والمولى ويحصل له الكل بلا احتمال
هلاك ولا خطر ومن كان كذا فاولئك هم المفلحون الفائزون
الناجون مطلقا وهم الخالصون المخلِصون المخلَصون
الا لله الدين الخالص وما امروا الا ليعبدوا الله مخلصين
له الدين وهم الذين ورد فيهم ان عبادي ليس لك
عليهم سلطان قال حضرة الشيخ ان ابرهيم عليه السلم
له الاحراز بجميع مراتب التوحيد من الافعال والصفات
والذات وذلك لان للحجب كلية ثلث هي المال والولد و
البدن فتوحيد الافعال انما يحصل بالفناء عن المال
وتوحيد الصفات بالفناء عن الولد وتوحيد الذات
بالفناء عن الجسم والروح فتلك الحجب على الترتيب
بمقابلة هذه المقامات من التوحيد فاخذ الله عن
ابرهيم المال تحقيقا للتوحيد الاول وابتلاه بذبح الولد
تحقيقا للتوحيد الثاني وبجسمه حين رمى به في نار نمرود

[٢٤٦ب]

تحقيقا

٢٤٦

فقال حضرة الشيخ نعوذ بالله من النفس ودعواها الجلية
والخفية فتفطنت على الفؤاد ان في كلامه هذا نوعا من
التاديب لي خفيا وذلك لان مكر النفس وحيلها اخفى من
دبيب النملة على الصخرة الصماء فدعوى عدم الدعوى عين
الدعوى والقول ما قالت حذام * قال حضرة الشيخ من عرف
نفسه من حيث انه اجمال لتفصيل العالم وفيه ما فيه وعرف
ان الاكوان صور الاسماء الالهية وان الاسماء الالهية
عبارة عن الذات المطلقة عرف ربه عرفانا لا يتداخله
وهم ولا خيال ولا يعتريه شرك ولا ضلال * قال حضرة
الشيخ التلوين تلوينان قبل التحقيق وهو تلوين اهل الحجاب
وتلوين بعد التحقيق وهو تلوين اهل الكشف والتمكين ايضا
تمكينان تمكين في التحقيق بعد التلوين وهو تمكين اهل
الفناء وتمكين في التلوين بعد التحقيق وتمكين اهل البقا
قال حضرة الشيخ ان المريد في الشريعة من له الارادة لان
الشريعة تثبت الارادة عن غير الله فعليك العمل بالشريعة
في الظاهر وبالحقيقة في الباطن واثبت ما اثبته الشريعة
في الظاهر وانف ما نفاه الحقيقة في الباطن حتى تكون عبدا
معتدلا متوسطا على مشرب الانبياء العظام ومذهب
الاولياء الكرام من السابقين المقربين لكن اجتهد

للجمع فى قوله تعالى ومكروا ومكر الله هم مظاهر الاسماء الجزئية
جملة
وهذه تحت حيطة الاسم الله فمكر الله غالب لأنه محيط وخير لأنه
يمكر لا يدرى الممكور والممكور يمكر ولا يدرى انه ياخذ ذلك المكر
من الماكر الحقيقى فاين هذا من ذاك قال حضرة الشيخ التوحيد جحود
فى الحقيقة وانكار لأن توحيده سبحانه يوهم ان يكون له شريك
ونظير وليس الامر كذلك فالنفى الواقع فى كلمة لا اله الا الله نفى
للوجود المتوهم من الكثرات اما فى نفس الامر فلا نفى ولا اثبات
ورأى بعض احبابه حضرة الشيخ فى المنام حضرة الهدائى فقال
له ان قولنا الا بالنسبة الى عالم الفرق فليس له اى للإله وجود
فى الحقيقة لان النفى متوهم • قال حضرة الشيخ النفس مطية
كل سالك وحق المطية اذ يعطى علفها فى الليل بعد قطع الطريق
فى النهار وكذا النفس يعطى حظها من الغداء على الاعتدال فى
الليل بعد الامساك فى النهار فالمطية الاولى تقطع الطريق
الصورى على اقدام الصورة فتصل الى المنزل والمطية الثانية
تقطع الطريق المعنوى على اقدام المعنى فتصل الى المطلوب
فلا بد من الحركة فان الفرقة فى السكون كنت عند حضرة الشيخ
فى ساحل النهر فى دار السلطان محمد قبيل المغرب وكان
مدعواً للوعظ والتذكير فقلت احمد الله على انه ليس لى
رائحة الدعوى اصلاً وانما بضاعتى الان العجز والافتقار

فقال

٢٤٥

الحيوة الحيوانية وجاءت الحيوة الحقانية وفنى اعتياد
الوجود وبقى الوجود عين الجود وانطمس ثار الصفات
البشرية النفسانية وتجلى انوار الكمالات الحقانية
قال حضرة الشيخ ينبغى للعارف ان ينظر الى الخلق بنظر
الجمع والتوحيد والى نفسه بنظر الفرق والشريعة فاذا
فعل ذلك سلم من الكدر والأذى فان هذا النظر يمنعه
من الأطالة فيسلم الناس من لسانه ويده وينظرون ايضا
الى فرقه وشريعته فيسلمون من الاعتراض له فيحصل النفع
لكلا الجانبين هذا فانه مما ينبغى ان يحفظ بين ارباب
الطريقة • قال حضرة الشيخ فى قول حضرة الشيخ الشهير
بافتاده قدس سره فى بعض الهياته التركية اهل عرفان
ديديلر سنى چقميجه آره دن بلمزسن كيمدر كندوكى
پنهان ايلين المراد من قوله سن الأضافة الى الكون والمراد
من قوله چقميجه اسقاط تلك الاضافة لأن التوحيد
اسقاط الاضافات مطلقا وجودا وذاتا وصفة وفعلا
فافهم وايضا المراد من قوله سن هو النسيان كما هو مذكور
فيه بطريق التضمن وهو برزخ بينك وبين المعرفة
فاذا خرج من البين ظهر العين وانفتح العين وارتفع الغين
وليس للعبد حجاب من الغفلة والنسيان • قال حضرة الشيخ

جنبها من الايمان لان حب المؤمن من الايمان وان الكلب خلاف
ذلك ولذا امر بالكراهة وعدم الحب لان بغض اهل البدعة و
الكفر من الايمان ايضا قال حضرة الشيخ اهل الدعوى وهم
المتشيخون سوف يغشاهم الحياء من الله يوم تبلى السرائر وترهق
وجوههم قتر ولا ذلة فانه لا معنى لادعاء التحقق بما ليس له
قال انظر الى كلمات حضرة الهداني قدس سره حيث لا دعوى
فيها اصلا ولا رائحة الانية قطعا وقد كفى الله مؤنة الاظهار
في حق الاخيار من غير دعوى واقرار الا ترى الى قوله تعالى
اني جاعلك للناس اماما انا جعلناك خليفة فما عرف
من عرف الا باظهار الله واعلامه قلت ما معنى قول الهداني في
بعض الهيآت التركية فنا بولوب حيات اكر شودمكه عشق
يار دمدن محبت استين كلسون خبر صوردسون مزار دمدن
قال هو ليس بدعوى بل كالشرط والجزاء والمراد بالمزار هو
الجسد فكما ان الميت المقبور في لحده قد فني ذاته وصفاته
وافعاله فلا يصدر منه لفظ ولا ينبئ عن انيته شيء
فكذا الحي المقبور في جسده وهو الذي مات بالاختيار قبل
الموت بالاضطرار لم يبق له اثر من ذاته وصفاته وافعاله
بل وصل الى عالم المحو والمحق لكن لما اخذ الله منه الفناء
اعطى بدله البقاء فذهبت الحيوة الحيوانية وجاءت

الحيوة

٢٤٤

له اسرى حتى يثخن في الارض فظهر من هنا الوجه فضل
عمر على ابي بكر ومن هذا الباب قصة تأبير النخل فالنظر
الى التقدم والتاخر في رتب العلم بالله لا في الكشف والكرامات
الكونية واصابة الرأى في الامور وظهور الفراسات
اقول العلم بالله اعلى من كل كشف وكرامة ويكفي هو شرفا
للولي سواء صدر منه امر خارق للعادة اولا فان صدوره
ليس من وظايف الولاية واكثر ما يصدر من اهل البرازخ
ومن هنا يقع لهم التعلق من جهة العامة لمكان المناسبة
بينهم ولو في الجملة بخلاف العلماء بالله اهل الفناء فانهم
لما انقطعوا عن علاقة كل اسم ووصف وتجاوزوا عن
حد الجمهور ومجانستهم انقطع العلاقة بينهم وبين العامة

فان تفق الانام وانت منهم • فان المسك بعض دم الغزال

قال حضرة الشيخ رايت رسول الله صلى الله عليه وسلم في
المنام فاخذت امص من فيه عليه السلم حتى شبعت قال فبينما
انا امشي مع رسول الله اذا طائفة من الهرات وبجنبها
طائفة من الكلاب فاخذت الهرات تشير بايديها الى التشهد
والكلاب ساكتة فعرفت منه سر قوله عليه السلم حب
الهرة من الايمان وسر اخراج الكلب من البيت وعدم اقتنائه
لانه ظهر منه ان الهرة مؤمنة بالله وبرسوله ولذا كان

بالنظر الى الاسماء والصفات • قال حضرة الشيخ الولاية المطلقة
تختم بعيسى عليه السلم وعند ذلك يتسارع الفساد الى عالم
الكون لكن بقاء الكفاد ايّاما بعد عيسى انّما هو لقرب مفارقة
الكون من الروح الذى هو لانسان الكامل الا ترى ان الجسم
يبقى ايّاما فى القبر بعد مفارقة الروح لقرب عهد المفارقة
فالبقاء من تاثير الروح ثم يتسارع اليه الفساد فيبلى يوماً
فيوماً فيضمحل اجزاؤه الى ان يصير كان لم يكن شيئا مذكوراً
وامراً موجوداً معلوماً • قال حضرة الشيخ ان ابابكر رض
لما تصدق بجميع ماله فى غزوة تبوك حين حث النبى عليه السلم
الاصحاب رض على الصدقة وتجهيز الجيش وجاء الى النبى
عليه السلم وليس عليه الا سترة خلقة من السرة الى الركبة
فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم ما ابقيت لاهلك
يا ابابكر قال الله ورسوله ثم جاء عمر رض وقد تصدق
بنصف ماله فقال له عليه السلم ما قال لابى بكر فقال ابقيت
فقال عليه السلم ما بينكما كما بين كلاميكما ومنه يعرف فضل
ابى بكر على عمر لكن الفاضلية من وجه لا تنافى المفضولية
من وجه آخر الا ترى ان اسارى بدر راى فيهم ابو بكر اخذ
الفدية والاطلاق وراى فيهم عمر ضرب الرقاب فانزل الله
الاية موافقة لرأى عمر وهو قوله تعالى ما كان لنبى ان يكون

٥

٢٤٣

رحمها وشرف الصفة ايضا لايخفى ولذا ذهب اهل الحقائق
الى ان المراة وان كانت عند اهل الشريعة ناقصة لايصح
الاقتداء بها لكنها عند اهل الحقيقة كاملة والى كمالها يشير
قوله تعالى في قصة حفصة وعايشة رض وان تظاهرا عليه
فان الله هو موليه وجبريل وصالح المومنين والملائكة
بعد ذلك ظهير حيث جعل الله تعالى نصرته ونصرة جبريل
وصالح المومنين والملائكة بمقابلة تظاهر امرأتين
وهو من شواهد كمالها وقوتهما في الغاية • قال حضرة الشيخ
في قوله تعالى ليس كمثله شئ المثل عند اهل الظاهر زائد
لئلا يستلزم وجود المثل له تعالى وليس بزايد عند اهل
الحقيقة فان الهاء اشارة الى الهوية الذاتية والمثل
اشارة الى التجلي الاول اى تجلى حضرة الاسم الجامع جميع
الاسماء والصفات فانه اول امثال من هذه التمثلات الافاقية
والنفسية فالمعنى ليس كالتجلي الالهى الذى هو اول التجليات
شئ اذ هو محيط بكل التجليات الباقية المرتبة وهي كلها
تحت حيطته واعلم ان تعين التجلي الذاتي من الحضرة الالهية
لا من الذات الاحدية فانه لا اسم ولا رسم فيها ٥ قال حضرة
الشيخ ورد في القرآن خلقت وخلقنا وجعلت وجعلنا
بالافراد والجمع وسر ان الافراد بالنظر الى الذات والجمع

العين الثابتة قال حضرة الشيخ ان الصور الحسية مظاهر
الصور المثالية وهي مظاهر المجردات وهي مظاهر الصور
العلمية وهي مظاهر الاعيان الثابتة وهي مظاهر الاسماء
وهي مظاهر الصفات وهي مظاهر تجليات الذات الاحدية
فالحقيقة كانت جمعا قبل هذه الآثار وصارت فرقا
بعدها ثم كانت جمعا في آدم عليه السلام لانه المظهر الكامل
الجامع بين الجمال والجلال ثم كانت فرقا في اولاده الا ترى
ان قابيل كان مظهر الجلال وهابيل مظهر الجمال وهذا في
العالم الصغير صورة واما في العالم الكبير فالشيطان مظهر
الجلال والملك مظهر الجمال ثم ظهرت الجمعية الاولى في
شيث ولذا جعله آدم وصية وسنة الله مذ تجليه باسمائه
وصفاته اظهار الباطن وابطان الظاهر الى انتهاء العالم
فادم هو الكون الجامع وهو بمرتبة الذات الاحدية وحواء
بمرتبة الصفات والاولاد بمرتبة الآثار فالاثر يقع مرة
جامعا بين سر الابوين ومرة فارقا بينه بان يكون الغلبة
في نشاءته للذات او الصفة او الجمال او الجلال والذات الاحدية
لها الرتبة العليا والصفة لها الفضيلة العظمى ومرتبة الجمع
لها الجمعية الكبرى فلآدم الرتبة العليا لانه بمنزلة الحمد لله
ولحواء الفضيلة العظمى لانها بمنزلة رب العالمين لتربية

دحمها

الطبايع والصفات بحسب الغلبة والفعل والمغلوبية
والقوة جاءت مختلفة الآثار الا ترى ان بعض الاولاد
صورية اومعنوية جاء قابلا مستعدا لغلبة الحرارة
والرطوبة فى نشاءته وبعضهم بخلافه لغلبة البرودة
واليبوسة فيها وهو عين ما اقتضاه عينه الثابتة
ولذا اظهره الله فى هذه النشاءة على ما هو عليه
من الحال فى عالم العلم فما ظلمهم الله ولكن كانوا
انفسهم يظلمون • قال حضرة الشيخ الالسنة ثلثة
لسان ظاهر ولسان حال ولسان استعداد فلسان
الظاهر فى الفم وسؤاله السؤال اللفظى ولسان
الحال فى الروح وسؤاله السؤال الروحى ولسان
الاستعداد فى الاعيان الثابتة وسؤالها السؤال
الاستعدادى فهذه مراتب الالسنة ومراتب الاسولة
فلكل سؤال مقام قال الله تعالى وان من شئ الا عندنا
خزائنه وهى الاعيان الثابتة فلا يفيض شئ الا منها
فارجع فى سؤالك الى عينك الثابتة فان كنت ممن وقف
على سر القدر ما سالت الا ما اقتضته والا فما بعثك
على السؤال الا الاستعجال الطبيعى والمراد بالقدر
هو القضاء الالهى والشان الغيبى وليس ما اقتضته

مدعواً من طرف السلطان محمد الرابع للوعظ والتذكير و
كنت وقتئذ في قصبة اوسترمجه من القصبات الرومية
كما سبق تفصيلها فارسل الي ورقة واستدعاني لي
ادرنه فلما قدمت مرضت من الحمى اياماً لكثافة الهواء فلم يتفق
لي الصحبة على المراد ولما اشير اليه بنقلي وهجرتي الى بلدة
بروسه اشار بالعود الى القصبة ونقل اهل البيت منها
اليها ففعلت وحين مجتازي بادرنه اقمت عند حضرة
الشيخ نحواً من ثلثة اشهر اقرأ عليه الفصوص كل يوم
وجرى بيننا كلمات من المراتب فما كان منها للستر سترته
وما كان بخلافه ابرزته واظهرته قال في المثنوي • سر
غيب آنرا سزد اموختن • كه زكفتن لب تواند دوختن
قال حضرة الشيخ الحيوة طبعها الحار والعلم طبعه الرطب
والارادة طبعها البارد والقدرة طبعها اليابس فهذه
الطبايع الاربع لها حكم واثر في هذه الصفات والاسماء
الالهية عند اهل الحقايق لكن الصفة التي طبعها الحرارة
مثلا تشتمل على باقي الطبايع ولو بالقوة فالحرارة في
الحيوة ظاهرة غالبة والباقية باطنة مغلوبة وكذا
التي طبعها الرطوبة بالنسبة الى باقي الطبايع وعلى هذا
قياس الاخريين ولكون هذه العينات مظاهر هذه

الطبايع

[٢٤١ب]

٢٤١

وتولدها ونشوها ولها ذكران واناث فالاناث هي المعرفة الظاهرة
اثارها في نفس العارف والذكور هي الظاهرة في نفسه وفي الافاق
فالأول الكامل صاحب السلوك والثاني الاكمل صاحب التسليك
ولاشك ان الخير المتعدي افضل فطوبى لمن انتج مقدماته
وبقي بعده اولاد آثاره الى يوم القيمة ولمثل هذا فليعمل
العاملون وفي ذلك فليتنافس المتنافسون ومن الله الاعانة
والتوفيق واليه رجوع الامر على التحقيق

الفصل السابع عشر

في بعض الكلمات الواقعة بيني وبين حضرة الشيخ هذا
خاتمة الفصول وبه يتم الكتاب وانما جعلته على هذا العدد
رعاية لسن سلوك حضرة الشيخ روح الله روحه فانه
سلك هذه الطريقة العلية وهو ابن سبع عشرة كما سبق
تفصيله اعلم ان لي زيارات كثيرة لحضرة الشيخ وما
ساذكرها من الكلمات في هذا الفصل هي كلمات الزيارات
السبع الواقعة في اواخر عمره بعضها في بلدة ادنه وبعضها
في القسطنطينية وبعضها في جزيرة قبرس حين كان نفينا
الى قلعة ماغوسه المشتملة هي عليها فجاءت على الأسماء السبعة

الزيارة الأولى

وقعت هذه الزيارة في بلدة ادنه وكان حضرة الشيخ

وفضيلته كل من نشأ في بلدة بروسه من اهل الله تعالى في كل قرن
وكذا غيرهم واقول فيه • جامع فيه فيض نور الله • معبد فيه
رمز سر الله • نفس الله فيه للارواح • وكذا للنفوس والاشباح
• لموات القلوب فيه علاج • ذا ومرضاك ايها المحتاج •
وله من قبابه عشرون • وله منبر عليه شؤون • ان محرابه
كهيكل نور • عمر الله كبيت معمور • ركنه عين عماد الاسلام
فعليه تحية وسلام • ثم لما تكرر الوعظ والتذكير اشير
الى بالبدء من اول القران فبدأت بنقل النظم الكريم على الترتيب
في شعبان المنتظم في سلك شهور سنة ست وتسعين والف
وحررت كل مجلس على اسلوب غريب وادرجت فيه كلمات
التصوف ومزجت التعبير بالابيات الفارسية حسبما ساعدها
المحل وسميته بروح البيان في تفسير القرآن فجاء في آخر سورة
التوبة مجلداً كبيراً والحمد لله فعزمت على ان اجعله ثلث
مجلدات ان اخرني الله تعالى الى ان اقضي هذا الوطر العظيم
وقد انتهى التحرير وقت هذا الجمع الى آخر سورة يوسف
وكان المدة منذ ما شرعت فيه سبع سنين اسأل الله تعالى
ان يجعلني صحيحاً مستقيماً لا سقيماً عقيماً فان المقصود
من مقدمات العوالم الكلية والجزئية والعلوية والسفلية
بزواج اناث النفوس وذكور الارواح هو نتائج المعرفة

جامع كبير (margin)

دوكزه

٢٤٠

برؤية الخلق التي هي عين الحجاب والدرس يحتاج الى ادارة الكلام
من الجانبين ونظر كل منهما الى الآخر فاين هذا من ذاك قال
الصائب مراد دوزقيامت غمى كه هست اينست كه روى
مردم عالم دوبار بايد ديد اقول عملت بوصية حضرة الشيخ
بعد القدوم الى بروسه فطويت جريدة القيل والقال كما قال
الحافظ • داناكه زد تفرج اين چرخ حقه باز • هنكامه
باز چيد ودر كفت وكو ببست • ودفعت من طلب مني
الدرس باحسن دفع واخترت الجلوس مجلس الوعظ فجلست
في الجامع الكبير يوم الاحد بعد العصر ونقلت قوله تعالى
يا ايها الذين امنوا اتقوا الله وكونوا مع الصادقين وهو
اول ما نقلته في ذلك الجامع وهو خامس الجوامع الخمسة
الكعبة المكرمة ومسجد المدينة المنورة والمسجد الاقصى
وجامع بني امية في الشام والجامع الكبير في بروسه وكان
موضع بيت لعجوز لم تدرك سفينة نوح عليه السلام
فحفظها الله فيه من الطوفان هكذا انكشف لبعض اهل
الله تعالى ثم بناه من السلاطين العثمانية السلطان بايزيد
الاول الشهير بيلدرم وطرح اساسه بيده المباركة
حضرة الشيخ السيد محمد البخاري الشهير بحضرة امير قدس سره
الخطير وقد اتفق على بركة هذا الجامع الشريف وروحانيته

وترك الكلام والسماع وتفريغ الباطن من العلائق ولو كانت
قوانين ورسوما وطرح المشاغل الخارجية الآفاقية والانفسية
خصوصا وعموما فقول بعضهم ينبغي الاشتغال لاهل السلوك
يبتني على هذا المعنى لا على الترك رأسا كما زعم الجهلة نعوذ
بالله من القول به وعقد القلب عليه والعلم نور للفتى يستضئ
به وهو اشرف مقاصده ومطالبه ولعلك وصلت الى
العلم الحق واندفع عنك القيل والقال فعليك به وماذا بعد
الحق الا الضلال واما امر الوعظ والتذكير فقد قال
الشيخ قدس سره لا نتركه فان السلف واظبوا عليه وعند
الاعذار وحال الشيخوخة نصبوا مقامهم واحدا من اتباعهم
يذكر الناس بمبدئهم ومعادهم وفرق بين وعظ اهل السلوك
ووعظ غيرهم فان لهم معرفة بالمراتب وان هذه الآية متعلقة
بمرتبة الطبيعة وتلك بمرتبة النفس وهكذا ومن لم يعرفها
فقد وعظ على جهل وعمى والاعمى لا يكون قائدا للناس
فان قلت ما الفرق بين الوعظ والدرس وكلاهما متعلق بحال
المخاطب قلت الدرس عقلي ونقلي فالعقلي غذاء العقل والنقلي
غذاء القلب والروح والوعظ نقلي وكشفي فالنقلي للعامة
والكشفي للخاصة وفائدتهما اتم من الدرس العقلي مع ان
الواعظ السلوكي يغمض عينيه حال النقل والخطاب فلا يشغل

برؤية

٢٣٩

بل هو ممن قيل فيه الصوفي من لا مذهب له ومن حصل في عين
القرب من البعد وادرك الحق ادراكا لا يعتريه الجهل و
النسيان ابدا لان صار حضوريا فهو كبحر لا يتغير اصلا سواء
تموج وهاج كما قيل من عرف الله طال لسانه او سكن وانزوى
كما قيل من عرف الله كل لسانه فالتدريس وتركه سواء عنده
لكنه يختار الله على ما يطلق عليه اسم الغير اذ هو مقتضى
الحضرة التي وصل اليها ومواضع الضرورة مستثناة
وبه عمل حضرة شيخي وسندي زمانا حيث اشتغل بالتدريس
سنين سترا للحال واحياء للطريقة المثلى بالعلم مطلقا
وان كان المدرس صاحب بداية وتوسط وهو لا ينافي
الاخروية من وجه لانها اضافية فافهم فهو والتدريس
ضدان لا يجتمعان لان السالك لا بد له من العزلة عن
الناس وايثار الخلوة على الملأ فانه على قدر بعده عن الخلق
يكون قربه من الحق ظاهرا وباطنا فلو اشتغل بالتدريس
قرب من الخلق وفرق خاطره اليهم وما جعل الله لرجل في
جوفه من قلبين والوصول الى الحق اهم من التدريس والاشتغال
به لان الفلاح المطلق فيه دون غيره كما قال الله تعالى
قد افلح من زكيها والتزكية طريق الوصول فاذا افلح المزكي
افلح الواصل فلا بد للسالك بعد علم الحال من التخلي والانقطاع

تعين عليك ان تعرف الطهارة وما تيسر من القرآن فان ادركك رمضان
وجب عليك ان تنظر في علم الصيام وان اخذك الحج وجب عليك
حينئذ علمه وان كان لك مال وحال عليه الحول تعين عليك
علم زكوة ذلك الصنف من المال لا غير وان بعت او اشتريت
وجب عليك علم البيوع والمصادفة وهكذا سائر الاحكام
لا يجب عليك الا عند الوقت وتعلق الخطاب فان قدمت
العلم عليه اخذت بالاحوط ولما غلب الجهل على الزمان
جعلوا تعلم بعض القوانين كالواجب وهي العلوم الجزئية
الموصلة الى علم التفسير والحديث مثل الصرف والنحو ونحوهما
والا فالمقصود الاصلي هو المعرفة سواء كان حصولها بالسماع
المجرد كما هو الغالب على حضار مجالس الوعاظ او بالتعلم من
الكتب العربية او التركية من غير نظر الى الغوامض والزوايد
قال في خزانة الاكمل يكره قراءة كتب الاوائل من المجسطي
واقليدس والمنطق وكتب النجوم فان قراءة هذه الكتب
تستدرج صاحبها الى الجحود بما انزل الله على انبيائه عليهم الصلوة
والسلام انتهى كلامه واما الدرس في الاواخر فهو بمعنى التدريس
والتعليم للناس فاذا كان المدرس صاحب الوصول الى الحقيقة
واهل الجمع والفرق ومنشرح الصدر للحق والخلق فلا يزيده الدرس
بعداً عن درك الحق اذ ليس في الطريق حتى يبعد عن المنزل

[٢٣٨ب]

براهو

٢٣١

اذ ذلك كان بحسب الاقتضاء فبنى الامر عليه ثم لما تم الابتلاء
به وصار الحال الى الانقطاع وظهر التفاوت بين الحالين
والمقامين اشار باخذ الاهم رضي الله عنه وارضاه ولعلك
يختلج في خاطرك ان الاشتغال بالدرس من اهم المهمات فكيف
يزداد به المرء بعداً عن ادراك الحق وهل هذا الا كقول بعض
الادميين ليس في الطريق العلم والدرس فاقول هذا المقام
يحتاج الى تفصيل بسيط تزداد به وضوحاً في الامر وهو
انا معاشر الصوفية لا نقول بترك العلم ابداً فحاشا ان يصدر
هذا ممن وقف على حقيقة الحال بل الدرس درسان درس
في الاوائل ودرس في الاواخر اما الدرس في الاوائل فهو
بمعنى التدرس والتلمذ من الاساتذة الى ان يحصل علم الحال
ويزول الجهل والى هذا اشار رئيسنا واعلمنا حضرة الشيخ
الاكبر قدس سره الاطهر بقوله في كتاب له اول ما يجب عليك
طلب العلم الذي به تقيم طهارتك وصلوتك وصيامك
وتقواك وما يفرض عليك طلبه خاصة لا تزيد على ذلك
وهو باب اول السلوك ثم العمل به ثم الورع ثم الزهد ثم
التوكل انتهى فهذا هو الذي يقال له علم الحال وهو ما يجب
عليك في الحال والوقت وهو المراد بقوله عليه السلام طلب
العلم فريضة على كل مسلم فاذا دخل وقت الصلوة مثلاً

والعلم بما به امر الله اذا كان تعلمه لله انتهى اقول وعليه يحمل
قوله عليه السلام اطلبوا العلم من المهد الى اللحد اذ هذه القوانين
الرسمية التى اكب الناس عليها بعد قرن التابعين بمعزل من
الارادة لكونها غير مقصودة بالذات ويظن علماء الرسوم
ان المراد بالحديث ما فى ايديهم من الكراريس المشتملة على
العلوم المجعولة المتخيلة الموهومة وان لهم من حيث علمهم
بهذه الكراريس فضلا على العباد الذين ليس لهم العلم بها
فما ابعد هؤلاء القوم من العلم والمعرفة • وما اشد جهلهم
بالذات والصفة • نسأل الله العلم النافع الذى هو علم
الانبياء والاولياء • وان يحفظنا عن الاغترار بما اغتر
به اهل الكبر والرياء • وفى المثنوى • فهم نان كردى نه حكمت
اى رهى • زانكه حق كفت كلوا من رزقه • رزق حق حكمت
بود در مرتبت • كان كلو كيرت نباشد عاقبت • وعليه
يحمل قوله عليه السلام دم على الطهارة يوسع عليك الرزق
اى دم على مطلق الطهارة قالبية او قلبية يوسع عليك
الرزق مطلقا جسمانيا او روحانيا هذا واما حال التدريس
بعد القدوم الى بلدة بروسه فقد منعنى منه حضرة الشيخ
وكان قد وصى به فى اوائل حالى واراني قول بعضهم كلما
اشتغلت بالدرس زدت بعدا عن درك الحق والفرق

اذ ذلك

٢٣٧

ثم سا حوا في الارض وفي هذا التفصيل فائدة لك كثيرة اذ كنت
من اهل الحق واهل الغيرة منها الاعتبار فاصبر كما صبروا تظفر
كما ظفروا ومنها انه مالم يقطر من كبدك الف قطرة من الدم لم تجد
قطرة من مد المدد وهكذا عادة الله بكل من اراد ان يلج ملكوت
السموات ويستفيض من اسرار الجبروت ومنها ان معنى الخلافة
هو القيام مقام الحق في الدعوة والارشاد لا لتحصيل اسباب
الدنيا بالتزيي بزي خواص العباد كما هو شان اهل التقليد في هذا
الزمان فوا عجبا لقوم جل بضاعتهم هم الدرهم والدينار
لا بل جمعهما مع الادخار ثم هم يدعون لانفسهم التوكل
والصبر والموت الاختياري والقبر اما بلغهم قوله عليه السلام
الدنيا حرام على اهل الاخرة والاخرة حرام على اهل الدنيا
وهما حرامان على اهل الله واهل الله هم خاصة الله وهم الذين
اختاروا الله بدل كل شيء فوهبهم الله كل شيء ايضا لان من وجد الله
وجد كل شيء ومن فقد الله فقد كل شيء فعليك بطريق الاصحاب
حتى تعيش عيش الاحباب والله عنده حسن المآب
وفي الحديث طالب العلم تكفل الله له برزقه قال صاحب التنوير
في اسقاط التدبير المراد العلم النافع القاهر للهوى القامع
وذلك متعين بالضرورة لان كلام الله وكلام رسوله
اجل من ان يحمل على غير هذا او يشمل العلم النافع العلم بالله

لا يوصف وكان اكلى اكل المريض ونومى نوم الغريق وكان لى
صومعة مظلمة نتعبد فيها فلما دنا الزمان ابتليت باختلاج
العين اختلاجا شديدا قدر اربعين يوما ولم ادر ما الحكمة
فيه فاذا ابنة لى بنت تسع مرضت من الطاعون وماتت
منه بعد ايام وكان لى بها بعض علاقة وضاقت على الدنيا
اياما والقى الله على حزن يعقوب عليه السلم ابتلاء منه دواى
همدم تو ودر بزم طرب با دوستان خوش ذى مرا بكذاردى تنها
درين بيت الحزن ميرم ثم فتح على بعض الفتوح وجدد حالى
كما وقع لحضرة شيخى وسندى مرة وهو انه قبل توطنه بالقسطنطينية
مر بها مع مريدين على قدم التجرد فدخل جامعا والمريدان معه و
وصاهما باشتغال الذكر فى الليل والنهار فان فتح الله شيئا من
المعاش والا يستمرون على حالهم الى ثلثة ايام ثم يخرجون
ويفطرون فاشتغلوا فى اليوم الاول فلم يفتح الله لهم شيئا وكذا
فى الثانى والثالث فلم يبق لهم قوة على الحركة واستطاعة على
القيام حتى اذا كان سحر الليلة الرابعة دق باب الجامع فحبا
واحد من المريدين حبوا وانتهى الى الباب فاذا شخص مد ميزرا
فيه عنب وخبز طرى وقال كلوا هذا ثم غاب فاتى به الى
حضور الشيخ فغلب عليه وعلى من عنده البكاء حتى اذا قضوا
منه الوطر اكلوا من الطعام وجددوا الشكر للملك العلام

[٢٣٦ب]

ثم

٢٣٦

ووقف ايضا جانبا منها كان في ملكه وانتقلت انا والعيال
اليها واسترحنا فيها والحمد لله تعالى هذا حال السكنى واما
حال المعاش فانه لم يكن عندي درهم ولا دينار اذ ما ادخرت
شيئا مما فتح الله علي في الديار الرومية فابتلاني الله بالفقر
بعد الغنى حتى بعت ما عندي من الاثاث وبعض الكتب
بل والسبحة ايضا لمعاش الاولاد وكنا في الداخل والخارج تسعة
والزمان زمان قحط جدا وايدي الناس مقبوضة من الخير
مطلقا وقد قال الله تعالى ما يفتح الله للناس من رحمة فلا
ممسك لها وما يمسك فلا مرسل له فالقابض والباسط
والمانع والمعطي هو الله ولا نظر لعبد الحق الى المنع والعطاء بل
نظره الى المتجلي بهما مع ان عادة الله قبض الايدي في بداية فيها
دايمة السلوك لئلا يستأنس الفقراء السلاك باهل الثروة
ولا يعتمدوا عليهم بل يتوكلوا على الله الذي له خزائن السموات
والارض قال الشيخ فريد الدين العطار قدس سره جز زحق روزی
طلب كردن نشان مشركيست • التجا بر غير كردن از كبائر بـ
ترست • فنمت ليلة على فكر طويل بحسب البشرية فرأيت حضرة
الشيخ في المنام وهو يقول لي اصبر سنتين فقلت لم لا اصبر
ولا تدارك لي غير الصبر فاستيقظت وعرفت ان الابتلاء
يمتد الى نهاية السنتين المذكورتين فزدت اجتهادا بحيث

وسرنا يومين وليلتين على سلامة ثم خرجنا الى قصبة
بودانيه ثم دخلنا مدينة بروسه يوم السبت وهو الثامن
من جمادى الاخرة من سنة ست وتسعين والف ونزلنا
فيها بيتا ثم طلبنا دارا بالكراء فلم توجد الا الدار المشروطة
لبعض ائمة الجامع الكبير فانتقلنا اليها ثم لما جاء الشتا
اشتد الحال من البرد فانتقلت اهل البيت الى بيت شتوى
فى محلة اخرى وبقيت انا فى دار الامام ومعى ثلثة رجال من
المريدين وكنت فى بعض الايام ازور الاولاد واسال خواطرهم
وكان فى مجاذى دار واسعة فكلما مررت بها خطر ببالى
امر السكنى وضيق حالى فى خصوصه لان الكبار قالوا لابد
من المكان اولا ثم الزمان ثم الاخوان ثم صفاء للخاطر
وما علمت ان الله تعالى خبا لى تلك الدار الواسعة وذلك
ان بعض اهالى البلدة اخذوا يطلبون لى سكنى من الدور
المشروطة للعلماء فقال واحد من الاعيان ان دار السيد
محمد الشهير بسبزى من الدور الموقوفة على العلماء وقد
سكن فيها الان اخوه وهو غنى عنها فاخبروا القاضى
بذلك فاستدعى الساكن وهو السيد احمد فرضى هو على
طوع فانه كان له فى جنب تلك الدار دار اخرى مملوكة له
فانتقل اليها وقصر اليد من الاولى واخلى وقف اخيه

ووقف

وتوجهه قال الحافظ • مدد از خاطر رندان طلب ای دل ورنی

کار صعب است مبادا که خطایی بکنیم • ثم انی عملت بما ورد

من قوله استر ذهبك وذهابك ومذهبك اذ علمت ان

الخلاص من ایدی اهالی القصبة مشکل لمحبتهم الغالیة فخرجت

بنیة زیارة حضرة الشیخ وبقیت اهل البیت فی القصبة لشدة

الشتاء وقاسیت فی الطریق من شدائد الشتاء ما یتحیر

عنه السامع وهذا لان الطریق طریق الولاء وهی عین

الابتلاء ولذا قال الحافظ • نازکان را سفر عشق حرامست

حرام • که بهر گام دراین ره خطری نیست که نیست • وساعدني

رفیق التوفیق حتی وصلت الی ادرنه فلما رآنی حضرة الشیخ

تبسم وسأل عن وجه القدوم مع قرب عهد الزیارة

فقلت ان الامر کذا وکذا حتی اتیت عن آخره فاحتظ غایة

الاحتظاظ وعین لی موضعا مخصوصا من داره فاشتغلت

بالصحبة کل یوم وبقراءة الفصوص علیه حتی اذا مضی

اکثر من شهرین واخضرت الارض بنباتها وهب نسیم

الربیع ارسلت الی اهل البیت فهاجرت من اوستروجه وجاءت

الی ادرنه ثم بعد ایام دعا حضرة الشیخ دعاء جامعا فارتحلنا

حتی نزلنا ببلدة تکفور طاغی وکان الموسم هو الموسم

المشهور بین الناس بروز خضر ثم دخلنا السفینة

او بكليهما وحقيقة المولى لا يعرفها الا مثله فاذا تحققت هذا
فاعلم انه لما وصل الى هذا المكتوب وازمعت على النقل والهجرة اردت
ان اضم التفؤل الى ما ارانى الله من الشواهد الانفسية والافاقية
تضعيفا للاطمئنان وتكميلا للايقان ففتحت بعد التسمية
من تفسير البيضاوى فجاء قوله تعالى بلدة طيبة ورب غفور
فشهد شاهد القرآن على المدعى ايضا وزاد وضوح الحق ولم يبق
الا العمل به وقلت لاهل البيت انى مهاجر الى ربى سيهدين
فان انت رضيت والا فهذا فراق بينى وبينك وقد قال تعالى
ان من ازواجكم واولادكم عدوا لكم فاحذروهم وسفرى هذا
سفر الاخرة فكما ان سفر الدنيا لا بد فيه من الحذر من الاعداء
وهم قطاع الطريق فكذا فى سفر الاخرة واعداؤه النفس والشيطان
والاهل والاولاد والاموال وانت بمهرها وما يتعلق به
من الحقوق لقوله تعالى فامساك بمعروف او تسريح باحسان
فلما رأت مهرها وعلمت انى ما يلوينى عن الهجرة صارف
بكت واشتدت عليها المفارقة مع وجود ولدين فى البين
ورفع الله الساعة عن قلبها كل ما لها من الميل الى وطنها والحنين
الى دارها وصارت اشد منى فى طلب الهجرة فتحيرت فى قدرة
الله وتحويل قلبها وعلمت ان للنفس وصدق التوجه والهمة
اثرا فى الامور عظيما والحمد لله على ما صدق ونفس حضرة الشيخ

وتوجهه

٢٣٤

وهوى النفس على من اتبع الهدى الذى هو الاشارة
الصحيحة فى النقل والهجرة وفيه السلامة الظاهرة
ايضًا كما سبق فان الاعداء هلكوا فى قبضة الجلال ولا طفى
الله بيد الجمال فكان اول امرهم سلامة واخره شماتة
واول امرى شماتة واخره سلامة والحمد لله رب العالمين
امروز قدر پند عزيزان بشناختم يارب روان
ناصح ما از تو شاد باد الفقير الحقير المعلوم هذا ما
امضى به حضرة الشيخ اخر كتابه ولم يكن ذلك من دأبه
فى المكاتيب التى وصلت منه الى من قبل فتركه اسمه الشريف
من باب التربية بتبيينه منزله دريه فى اساليب الكلمات
الواقعة بين المريد والمرشد ومعنى الفقير المحتاج الى
الله دون الغير وهو عين الغنى لان الفقر اذا تم استغنى
العبد بغنى الله تعالى فلم يحتج الى احد اصلا فافهم والى
هذا المعنى اشار عليه السلم بقوله الفقر فخرى والحقير ضد
العظيم والحقارة البشرية لا تنافى العظم الحقيقى فانها
اما باعتبار عين الخالقين او باعتبار التواضع وهضم
النفس واستقصار العمل وذكر الحقير من باب التربية ايضًا
فان الشيخ انما يعظم فى عين المريد اذا عمل باشارته وارشاده
والمعلوم اما معلوم باسمه وصورته او بمسماه وحقيقته

قضاء واحد وكما ان لا خيرة لاحد فيما قضاه الله فكذا فيما
قضاه الرسول والوارث لان الله تعالى قال في حق الرسول وما
ينطق عن الهوى ان هو الا وحي يوحى وقال من يطع الرسول
فقد اطاع الله وقال ان الذين يبايعونك انما يبايعون الله
فانظر في هذه الاطلاقات تفز بالمراد من الآيات وصريحها
وان كان في حق الرسول لكن اشارتها الى كل وارث له في قوله
وفعله وحاله ما شاء الله كان وما لم يشأ لم يكن وما
تشاؤن الا ان يشاء الله رجوع الى الجمع بعد الخطابات الفرقية
وفي مشيئة الله تعالى ومشيئة العبد تفصيل مستور ولا
كلام ان مشيئة الله تعالى تابعة لمشيئة العبد في عالم
العلم ومشيئة العبد تابعة لمشيئة الله في عالم العين
ولذلك قال تعالى في بعض المواضع وهو العليم الحكيم
بتقديم العليم على الحكيم وفي بعضها بالعكس لا حول
ولا قوة الا بالله اي لا تحول عن معصية المخالفة وهي
ترك الهجرة التي امرها الله تعالى بها ولا قوة على طاعة
الموافقة وهي فعلها الا بالله الذي بيده ازمة الامور
ومنه التوفيق للمكاشفة والحضور وترك الاعتراض
والاستنزاد والانقباض والسلام على من اتبع الهدى
اي السلامة الحقيقية التي هي التخلص عن حظوظ الطبيعة

وهو

٢٣٣

الظالمين وقيل لهم هل وجدتم ما وعد ربكم حقا ذوقوا
عذاب الخلد هل تجزون الا بما كنتم تكسبون وعم الاستيلاء
المذكور الى قصبة اوسترمجه وكان الطامة الكبرى
قد قامت على الناس بحيث اذهلت كل مرضعة عما ارضعت
وهلك اكثرهم بانواع الهلاك ومن العجب ما صدر مني
بعد الهجرة من الاسكوب من قولي في اخر شرحي على الفقه
الكيداني الذي جمعته في اوسترمجه جعلها الله اي الاسكوب
من المؤتفكات • وخسف بها في اقرب الساعات • وارسل
عليها حجارة من سجيل • واوقعها في ويل طويل • انتهى فكان
الدعاء اصاب محزه وصادف وقته فكان ما كان •
نخفتست مظلوم از آهش بترس • ز دود دل صبحگاهش بترس • نمى ترسى اى كرك ناقص خرد • كه روزى پلنكيت
برهم درد • وما كان لمؤمن ولا مؤمنة اذا قضى الله ورسوله
امرا ان يكون لهم الخيرة من امرهم • فيه اشارات منها ان نقلى
من اوسترمجه الى بروسه قد اشير الى حضرة الشيخ لان
الانبياء يعملون بالوحى والاولياء بالالهام ومنها
ان المريد هو من لا ارادة له اى الذى فنى عن ارادته وتبع
مراد المرشد سواء كان محبوبا عنده او مكروها ومنها
ان قضاء الله وقضاء الرسول وقضاء وارث الرسول

ان بلدة بروسه افضل من اوستروجه لانها احدى البلاد
الثلث وقد سبق تحقيقها ولا خير فى اختيار المفضول على
الفاضل والفاضل على الأفضل فالمهاجر كالمقبل الى ظلمات
فيها ماء الحيوة نظمت مترس اى پسنديده دوست
كه ممكن بود كاب حيوان دردوست دل از پى مرادى
بفكرت مسوز شب آبستن است اى برادر بروز والمقيم
كآكل السكر الذى دس فيه السم فان هذا من ذاك وقد شاهدت
هذا المعنى بعد خمس سنين من الهجرة الى بلدة بروسه وان
الهجرة التى قدرها الله لى جاءت خيرا محضا فى حقى وحق من
تبعنى وذلك ان كفار انكروس استولوا على البلاد الرومية
خلال المائة بعد الالف فاغاروا على الاسكوب واحرقوا جوامعها
ومساكنها بالكلية وهلك من فيها من الاعداء الذين كانوا
قد تسلطوا على اما المفتى فمات قبل الوقعة ميتة جاهلية
واما من دونه فهلكوا فى الطريق فادين خائفين منقطعين
عن الاموال باكين على قهر الله الملك المتعال وتفرق بقية
السيوف فى اقطار الارض ايادى سبا فسيروا فى الارض فانظروا
كيف كان عاقبة المكذبين فعلمت ان الله تعالى اخرجنى من
بينهم قبل وقوع هذا الامر الهائل رحمة وفضلا واخرهم
ليوم تشخص فيه الابصار سخطا وعدلا فقيل الحمد لله نجوت من القوم

[۲۳۲ب]

الظالمين

لديباجتيه فاغترب فتجدد وفي قول الشافعي رحمه الله
تغرب عن الاوطان في طلب العلى وسافر ففي الأسفار خمس
فوائد تفرج هم واكتساب معيشة وعلم وآداب وصحبة
ماجد فان قيل في الاسفار ذل ومحنة وقطع فيافي واحتمال
شدائد فللموت خير للفتى من قعوده بدار هوان بين
واش وحاسد ومنها الخروج عن النفس لان في الحركة العمل
بخلاف هواها والوقوف عند اشارة الله ورأي المرشد
ومنها الوصول الى سر قوله تعالى ولقد جئتمونا فرادى فان
الهجرة تقطع العلاقات كلها سواء كانت علاقة الاموال او
علاقة الاحباب وغيرها وترشد الى الموت بالاختيار قبل الموت
بالاضطرار ونعم ما قيل الفت مگير همچو الف هيچ باكسى
تا بستهٔ الم نشوى وقت انقطاع وقد قاسى احباب الاسكوب
خصوصا الثلاثة الم الانقطاع مني بعد الهجرة وقاسيت
الم الانقطاع منهم حتى من الله علي فصرت الى حال استوى عندي
الفرقة والوصلة قال ابن الفارض فوصلي قطعي واقترابي
تباعدي وودي صدي وانتهائي بدايتي • وعسى ان تحبوا
شيئا وهو شر لكم • الامر المحبوب هنا طبعا ونفسا هو الاقامة
في المكان المألوف وهو شر اذ فيها خلاف ما ذكر من الفوائد
وقد ورد من فر بدينه شبرا وجبت له الجنة ولا شك

المطول وقد سبقت فلما كان الصحوة الصغرى اذا بورقة من
حضرة الشيخ فيها المعاتبة على ترك النقل وبعض الاشارات
ولما طالعتها مطالعة عميقة اخذت مجامع قلبي ونسخت
جميع احوالي الماضية وكأني ولدت ولادة ثانية وكان
جبلاً عظيماً على قد ازاحه الله عني واراحني عن حمله وهذه
اول ما شرفني الله به من جلائل الاحوال بعد اللقاء في ورطة
الابتلاء والقهر والجلال وليس الخبر كالمعاينة وكان وصول
الورقة في اواخر صفر الخير من سنة ست وتسعين بعد الالف
وانا اشرح لك بعض كلمات تلك الورقة ليطمئن قلبك وتعتقد
ان اولياء الله تعالى لا يأمرون الا بخير ولا يتبعون الاماني التي
في روعهم وان الله تعالى يصدقهم البتة وهي العبد يدبر
والله يقدر فيه اشارة الى ان الهجرة مقدرة وان الله قد
كشف لحضرة الشيخ عن احوال عيني الثابتة فوجد الهجرة
منها وانه لا ثمرة لتدبيري في تركها والحذر لا يغني عن القدر
وقد وقع كما قال وهذا من جملة كشوف حضرة الشيخ وكراماته
روح الله تعالى روحه وعسى ان تكرهوا شيئا وهو خير لكم
الامر مكروه هنا طبعا ونفسا هو النقل والهجرة من المكان
المألوف الى خلافه وهو خير لان فيه فوائد جمة منها ما
اشير اليه في قول الشاعر وطول مقام المرء في الحي مخلق

لديباجتيه

۲۳۱

فانه ليس لي الا التسليم وانما الكلام في حق اهل البيت فانها
في الجزع الى الان ولا تريد الا الاسكوب فان كان لكم اذن اذهب
الى اوسترمجه واشاورها في هذا الخصوص واسوق لها كلاما
من كل جانب لعل الله يهديها الى الرضى والتسليم ويجذب
عنانها الى جانب الصراط المستقيم قال فافعل فعدت من
ادرنه الى اوسترمجه وشاورت اهل البيت في خصوص
النقل فقالت معاذ الله ان اهاجر الى ما وراء البحر فلم يلزمها
الحجة بطريق من الطرق وانقطع حيلتي وايست من
اجابتها لي فاعتذرت الى حضرة الشيخ بمكتوب بسيط
واشتغلت بحالي فرايت ليلة في المنام كاني وحضرة الشيخ
في دار عالية واسعة نظيفة وفي وسطها عين ماء تجري
فاقام هو واشار الي بالامامة وليس معنا احد الا الله
فلما قمت الى الركعة الثالثة قال حضرة الشيخ لم لا تصلي
صلوة السفر فرايت انه سال الرعاف من انفي فقلت انتقض
الوضوء فتوضأت انا وهو من عين الماء ثم اقام ثانيا
واشار الي ايضا بالامامة فلما صليت ثنتين قعدت
وسلمت على راس الركعتين على انها صلوة السفر فاستيقظت
وغصت في بحر التفكر وما يخطر ببالي الرؤيا التي رايتها
في خمس وثمانين وانا اقرأ على حضرة الشيخ وقت كتاب

بخدمة التقوى وصدّكم عن خدمة الفتوى حفظا من الهلاك
والضرّ والشرّ وجذبا الى النجاة والنفع والخير الى آخر المكتوب
وكان في اوائل شهر ربيع الاوّل من سنة ثلث وتسعين بعد
الألف ثمّ لمّا هاجرت الى اوسترمجه ومكثت فيها مقدار
ثلثين شهرا ورد كتاب من حضرة الشيخ وفيه الدعوة الى بلدة
ادرنه وكان وقتئذ بطلب السلطان محمد الرابع اياه لاجل
الوعظ والتذكير فلمّا لاقيته ومضت ايّام اذ وصل اليه
ورقة من بلدة بروسه فيها نعي خليفته فيها الشيخ صنع الله
الاماسوي واستدعاء خليفة آخر له حظ اوفى من العلوم
الكلّية والمعارف الجزئية فقال حضرة الشيخ ان اخاكم الشيخ
صنع الله قد مات رحمه الله تعالى فاخذ يمدح بلدة بروسه
اذ كان له مسير اليها في اوائل حاله وسمعت من فيه ان نسخة
الأنفس انكشفت له حين خرج في السحر الأعلى من السفينة الى
ساحل قصبة بوذانيه التي بينها وبين بلدة بروسه مسيرة
نصف يوم وقد سبق تفصيل النسخ كلها لكن ليس الخبر
كالمعاينة ومن لم يذق لم يعرف حققنا الله واياكم بحقايق
التوحيد واوصلنا واياكم الى سرّ التجريد والتفريد ثمّ بعد
مضيّ ايام كرّر حضرة الشيخ مدح البلدة المذكورة ففطنت
ان مراده ارسالي اليها مقام الشيخ صنع الله لا كلام في حقّ

فانه

٢٣٠

فقصم ظهري وذلك ببركة نفس حضرة الشيخ ووفقني الله
للرياضة شهوراً فامسكت عن الطعام وضيافات الناس
مع الحاحهم وطاب وقتي بحيث كنت ادور في الليالي في فناء
الدار الى الصباح وفي يدي سبحة اذكر الله تعالى واشاهد
اياته الكبرى في الارض والسماء ثم اتفق اهل الجسر و
الاشتيب واوسترمجه وقراطوه وغيرها من القصبات
الواقعة في تلك الناحية وانشاؤا محاضر ومع كل محضر
عرض من قاضي القصبة وفيها طلب الفتوى لهذا الفقير
والتقلد بها فلما وقف حضرة الشيخ على المحاضر والعروض
وطالعها تفصيلا قال ان المفتي يصير اهل تقوى ولا يصير
اهل التقوى مفتيا يعني ربما يترك المفتي طريق الفتوى
ويسلك طريق التقوى فان الترك الذي هو من باب العزيمة
والتقوى دون طريق الرخصة والفتوى فالشيخ لا يكون
مفتيا ابداً الا ان يكون الضرورة داعية اليه ولا ضرورة
في هذا الزمان فاي مناسبة بين الشيخوخة والفتوى والقضا
وغيرهما • بوحنيفه قضا نكرد وبمرد • تو بميري اگر قضا نكنی
قال اني خاتمة الثلثين من سلسلة الطريقة الجلوتية بالجيم
ولا اعرف ان احداً منهم تقلد الفتيا فلم يرض حضرة الشيخ
بتقلدي بالفتيا وكتب كتابا عنوانه بسم من خصكم

گرچه حدیث است صحیح * نتوان مرد بسختی که من اینجا
زاده‌ام * وعن سر قوله في المثنوي مسکن یار است شهر شاه من
پیش عاشق این بود حب الوطن وما رأيت في الدهر شيئاً
اشد علي من الابتلاء بالعيال فان الابتلاء بهم انسانی سائر
الابتلاآت فليبك على هذا البلاء فانه من عظمه لا يتحمله
الا اهل الولاء فان قلت الم يعرض لك الم المهاجرة قلت نعم
لكن الله تعالى ايدني بالطافه فزال عني تعب الهجرة والم المفارقة
بعدما ابتلاني به مقدار ستة اشهر وذلك اني ضاق بي
الحال بعد الهجرة الى الجسر فصرت في الاضطراب اشد من اهل
البيت فارسلت الى حضرة الشيخ ورقة فيها الاستيذان
منه للنقل الى القسطنطينية فانه كان يقدر قدماً ان
يسكنني فيها فارسل ورقة فيها قوله اذا ساعدك الوقت
والزمان فلك اذن المجيء والاتيان والسلام على من
الهدى والملام على من اتبع الهوى انتهى بعبارته فعزمت
على النقل لكن عاقتني منه عوائق خصوصاً كان اهل
البيت في الاضطراب التام وعلى تقدير النقل الى القسطنطينية
التي هي اضيق السجون بحسب الظاهر بسبب الحال ثم
اتفق ان زرت حضرة الشيخ فجرى بيننا كلمات كثيرة ثم
عدت الى الجسر فاراحني الله تعالى فيها عن ذلك الالم الذي

فقصم

الى حضرة الشيخ محضراً فيه استدعاء هذا الفقير الى قصبتهم
فرضي به حضرة الشيخ وارسل الي ورقة فيها الامر بالنقل
فقلت سمعاً وطاعة وكنت طيب الحال في هذه القصبة مستريحاً
من قلقلة السفهاء وولولة الكثفاء ولم يكن له ابتلاء غير
جزع العيال في الليل والنهار وقد وفقني الله فيها لشرح
رسالة المولى الشهير بطاش كوبري زاده في فن المناظرة
والآداب وهو شرح مستعمل معتبر متداول الآن في القسطنطينية
وبروسه وغيرهما والحمد لله تعالى ثم ان جمعاً كثيراً من اهالي
اوشترمجه جاؤا بالدواب والعجلة للنقل فنقلت منها اليها
وهي قصبة كبيرة من مرحلة من الاشتيب وفي المرحلتين من
الجسر وفيها يقوم السوق الشهيرة بدوليان وفيها اعيان
واهل ثروة فبعد استقبالهم كلهم انزلوني مع العيال في
دار مشروطة للصلحاء تعرف بدار العتاقي القاضي فعمروا
داخلها وخارجها وزادوا في بنائها وارسلوا من انواع
المعاش ما يكفي سنتين واهدوا اثياباً وبساطاً وعينوا وظائف
كثيرة فاشتغلت فيها بالوعظ والتدريس وجمعت فيها
شرحاً بسيطاً على الفقه الكيداني واقمت ثلثين شهراً ليس
لي من الابتلاء الا اضطراب العيال فانهم ما انسوا الاسكوب
وكان ميلهم اليها وغفلوا عن معنى قوله سعديا حب وطن

الماذة وفترة فى اوائل حالى وهو امر من الله تعالى بالهجرة وانّ لى
خلفاء كثيرين لكن لم يتيسّر لهم ما تيسّر لك فانّ مثل
هذه المهاجرة بعد الاذى والجفاء الكثير تحاكى ما وقع للاصحاب
رض من الهجرة والاذى وانّ هذا الاشارة الى الارث المعنوى
وقد وقع لى هكذا فقلت سمعًا وطاعة فانّه اذا كان بامر الله
فالله لا يضيّع عبده كما لم يضيّع اسمعيل بعد ما وضعه ابوه
ابرهيم عليهما السّلام فى مكّة المكرّمة وهى وقتئذ ارض قفر
وامر حضرة الشّيخ بان اذهب الى الجسر والخليفة الّذى فى
الجسر الى مقامى فى الاسكوب فسرت من القسطنطنية حتى
اذا دنوت من الاسكوب مرحلة انحرفت عن طريقها وسلكت
طريق الجسر وهى قصبة بمسيرة يوم من الاسكوب بين
جبلين يجرى بينهما نهر كبير له جسر عظيم وكان قد بنى
فيها بعض اهل الخير زاوية بنيّة هذا الفقير فاستدعانى
فلم اجب دعاية لنفس حضرة الشّيخ ثمّ ارسلت كاغدة الى
حضرة الشّيخ فى ان يُرسل اليها خليفة ففعل فنزلت الى
الزّاوية المذكورة وهاجر الخليفة مع عياله الى الاسكوب
وارسلت لنقل عيالى من الاسكوب فاشتدّ عليهم التّنقل
بحيث لا يوصف فقاسيت شدائدهم مدّة اقامتى فى الجسر
وهى اربعة عشر شهرًا ثمّ انّ اهالى قصبة اوسترمجه ارسلوا

الحضرة

٢٢٨

المحضر سطر واحد قال اذهبا وأتيا يوم الجمعة ليسمع قاضي
العسكر دعواكما فخرجنا من عنده ثم اتيت الى القاضي العسكر
بورقة عربية وهو ابن البياضي فقال لا شيء عليك في ضربك
تلميذك فأت يوم الجمعة ولك السلامة فلما كان يوم الجمعة
اتيت الى دار الوزير واذ الخصم فيها فتوسط بيننا بعض
خواص الوزير ومنعونا عن المرافعة وقالوا للخصم لا ينبغي
لك ان تجترأ بهذا الى باب الوزير بمجرد ضربك فاذهبا
الى حضرة الشيخ يصلح ما بينكما فاتينا الى حضرة الشيخ فبكى
بعد كلمات زاجرة للطرفين ثم دعا بالمصافاة ثم امر
بالأعتناق مرتين فاندفع الخصومة في ظاهر الحال فمضيت
على حالي ثم ان الخصم وبعض الأشقياء التزموا مجلس شيخ
الأسلام ارادة ان ينفوني من البلدة وكان فاسدة
الباطن وان كان في صورة الصلاح فمال اليهم رعاية
لخاطر مفتي الاسكوب الذي لم يجيء في الدهر شيطان أعلم
منه وكنت يوما عند الباب البراني لحضرة الشيخ فاذا هو
قد خرج من الباب الجواني فقال مشيرا بيده الى صدره ان الله
تعالى قد القى الساعة ههنا مهاجرتك من بلدة الاسكوب الى
قصبة الجسر ثم قال مثل هذا الالقاء القوي الذي يحاكي
وقوعه وقوع المطر الشديد قد وقع لي مرتين مرة في هذه

والانقباض يعرف قدره اهل المعرفة ويكتب بخط يده على الفور
ما مسّت الحاجة اليه ومن عجائب حكمة الله تعالى ان المفتى
الذى جرى بيننا ما جرى عزل بعد سنين ونفى الى بلدة بروسه
فاتفق ان حضر مجلس الوعظ لهذا الفقير فى الجامع الكبير
فمدح تقريرى بالانبساط والسلاسة فخاطبنا الى قول
الصائب هر محنتى مقدمهٔ راحتى بود شد همزبان حق
چو زبان كليم سوخت فهو قد وصفنى بالانقباض وعدم التسلى
فيما مضى ثم آل الامر الى ان مدحنى بالانبساط وحسن التقرير
وهو لا يعرف انى هو الذى جرى بيننا فيما مضى ما جرى
لطول العهد وتبدّل الهيئات ثم نرجع ونقول ان حضرة
الشيخ ارسل ورقة الى الوزير مصطفى پاشا الاسود المقتول
واعلم القصة ووصّى بان تسمع على وفق الشرع الشريف لا على
القانون فارسل الوزير امامه الى حضرة الشيخ يقول له ان
الموصى به على الراس والعين وانه يحصل على المراد ان شاء الله
تعالى فدخلت على الوزير فى مجلس حكومته يوم الثلثاء
ولا خبر لى عن الخصم فلما قرأ الكاتب ما فى يدى من الورقة
اشار الوزير باحضار الخصم فاذا هو من الطرف الآخر
قد نشر الصحف وهى الحجة والعرض والمحضر فلما قرأ من

المحضر

٢٠٧

وان يكون فشددت الرحل الى حضرة الشيخ فارسلني الى شيخ
الاسلام لخباراً بانه ماذا يقول في هذه القصة الهائلة
وكان شيخ الاسلام وقتئذ علياً الشهير بابن الشيخ وكان
لمفتي الاسكوب لانه كان يجيء منه اليه الهدايا والتحف كل سنة
مراراً فذهبت اليه وفي يدي ورقة عربية مختصرة بليغة
انشأتها باشارة حضرة الشيخ فلما دخلت عليه ناولته
الورقة فنظر الى اول سطر منها ثم طواها والقاها على طرف
الوسادة ثم قال متكبراً ومتعظماً قل مرادك لساناً فحصل
لي من عدم التفاته الى الورقة اشمئزاز فتلعثمت فقال
معاتباً انت رجل منقبض لم لا تتكلم فقلت ان الامر كذا
وكذا فقررت ما جرى بيني وبين اعيان الاسكوب من
التخاصم والتشاجر فقال اذهب فان مرسل الى القاضي
مكتوباً فيه الوصية بعدم الجفاء لك فرجعت الى حضرة الشيخ
ونقلت له ما جرى من اوضاع شيخ الاسلام وفي المجلس
جمع من الزوار فقال لهم اعلموا ان هذا يشير الى الفقر قد كتب
كتاباً بالورآة الكافر لا الاسلم ثم مدح شيخ الاسلام محمد الاسيري
وكان مفتياً في اوائل حضرة الشيخ وقال انه كان يتفقد حال
الغني والفقير على السوية ولم يكن له كبر ولا عاد ولا تعبر

٨

قد ورد من علّمني حرفاً فقد صيّرني عبداً فلو حضر بيته وانا معلّم
له او بعته ما ذا تعتقدون ان تقولوا فاختلط الكلام
بيننا فاذا الطلبة بايديهم سكاكين يريدون ان يقتلوا
المخالفين اذ كانهم ادى فلما راهم الجمع تفرقوا خوفاً على انفسهم
وفيهم اشخاص كانوا قد قرؤا على واشخاص يقرأ اولادهم
في الوقت فاعتبر من هذا الغدر والكفران والعياذ بالله من
الخذلان ثم اعطى النائب الى الخصم حجة يقول من راها من
اهل الخلاف والوفاق ما هذا الا اختلاق ثم الحّوا على المفتي
في ان يكون معهم ويعطيهم فتوى في حق الضارب ومن اعانه
فساعدهم فيه بعد اخذ الرشوة وقال ان للتعزير مراتب
ففي حق الضارب يكفي القول المجرد على حسب مرتبته واما في
حق من اعانه فافعلوا ما شئتم فهجموا على الزاوية واخذوا
مريدين وذهبوا بهما الى المحكمة وفيها كل من عصى الله
ورسوله فعزروهما وحبسوهما ثم اتفق رايهم على ان
ينشؤا محضراً فيه اكاذيب وعرضاً فيه ما فيه ففعلوا
على ان مرادهم ان ينفوني من البلدة بعد اخذ المنشور من
السلطان وارسلوا المتولي وبعضاً منهم بالحجة والعرض
والمحضر الى طرف السلطان وكان وقتئذ في القسطنطنية
فرايت ان الحركة اولى من السكون وان ما قضاه الله لابد

وان

٢٩٦

سبا فلم يكونوا على شئ فاستمر النزاع بيننا ست سنين
واس نزاعى هو مخالفتهم الكتاب والسنة واس نزاعهم
مخالفتى لما الفوا عليه اباءهم ضالين وكان رجل ممن
قيل فيه لاخير فى الاصفر اماما فى بعض المساجد ومتوليا
على اوقاف الزاوية وكان يقرأ على بعض العلوم فوقع منه
يوما مخالفة عظيمة فى بعض المواد فنبهته عليها مرارا
فلم يقلع بل ازداد تعصبا وتعنتا فرايت انه محتاج الى التاديب
كما قال بعضهم سفيها نرا بود تاديب نافع جنون را شربت
جوبست دافع فاشرت الى بعض المريدين فاخذوه و
صرعوه فجلدته بالخشب عشرين او ثلثين وكان امر الله
قدرا مقدورا فاستند الى جانب الحساد وبذل لهم المال
فنصروه كما قيل البراطيل تنصر الاباطيل والدراهم لجروح
الدهر مراهم فاجتمع من كبرائهم جمع فى المحكمة والنائب
محمود المتقالى من اهالى بلدتهم واخلائهم فاجبت ووجدت
جمعا من الطلبة المترددين الى عند باب المحكمة فاخبرونى
بالقصة فقلت لهم اسكتوا واقيموا عند هذا المكان
وانا مجيب لهؤلاء الاشرار بفضل الله تعالى فلما دخلت
عليهم انتصب المتولى المذكور مدعيا بان هذا يشير الى
الفقير قد ضربنى فقال النائب مخاطبا الى هل ضربته قلت

الناس كما امرت بالفرائض كما قال الحافظ • اسايش دوگیتی
تفسیر این دو حرفست • با دوستان تلطف با دشمنان مدارا
فقلت في نفسي اصدق الكلام كلام الله وكلام رسوله وكلمات
الورثة ولكن يشكل المداراة باخلاط هذا الزمان وادانيه
كما قال بعضهم اسايش دوگیتی گیرمکه در مداراست
با جاهلان نادان مشکل بود مدارا فامسکت عن الكلام
زمانا عملا بنصيحة الشيخ كما قال الحافظ پند حكيم عين
صوابست ومحض خير فرخنده بخت آنکه بسمع رضا
شنید ثم وقعت واقعة اخرى فرد عليهم بعض الوزراء
وسلمت انا بعون الله وامداده ثم اجتمعوا على قضاتهم
وشيوخهم الحساد ومن تبعهم من اهل البغي والفساد
فدعاني الى جمعيتهم بعض سفرائهم السفهاء من قبلهم
ليكون لهم علي الحجة فقلت كما قال الزمخشري • ان قومي
تجمعوا وبقصص تحدثوا • لا ابالي بجمعهم كل جمع مؤنث •
واردت ان اجيب واحضر ناديهم لكن منعني بعض الاخوان
قائلا بان الذهاب الى الجمهور ممنوع فارسلت اليهم كاغذة
فيها ما هو اشد عليهم مما يحويه المجالس الوعظية
من الكلمات الزاجرة المقيمة على رؤوسهم الطامة الكبرى
حتى ارادوا ان يقتلوا السفير ثم بددهم الله ايادي

سبا

ظنّ اهالى الاسكوب انّه فرعون لما استعبدهم كبنى اسرائيل •
وانّه لا يموت لما استمرّوا على الابتلاء من الزمان الطويل •
ولذا كان بعضهم يرمز الى بوا تانه حذرا من وقوع الفتنة
العظيمة • لما يرى من مخائل صحتها فيه وفيمن يليه من
النّفوس السقيمة • فقلت انّى رايت فى المنام ابا البشر
آدم • وهو فى الابتداء علم • فكان ما كان وجفّ القلم •
فدعنى اسلّ السّيف الصمصام • واقاتل هؤلاء الشياطين
خوار داراذل
الطغام • لئلّا يكون للنّاس على الله حجّة • والابتلاء
محنة لى ولآبائى محجّة • فلمّا راى المفتى واعوانه انّ
نقع المقارعة هاج ونصب لواءه • وانّ جند الله رماهم
عن قوس الكتاب الّذى رجع وراءه • طفقوا يرمون
سهام الرّدّ والطعن فى طفطفتى وما ينهنهنى الملام
• واخذوا يهدّدون بالقتل والضّرب والنفى و
سائر الآلام • وقد جرّانى الله على الكلام معهم بحيث
لا يقال • وكلم قلوبهم باسنّة حديد المقال • آن نه من
باشم كه روز جنگ بينى پشت من • ثمّ اتفق كلهم على
انشاء محضر فيه اكاذيب فارسلوه الى حضرة الشيخ فى
القسطنطينية فارسل حضرة الشيخ الى هذا الفقير ورقة
فيها الامر بالمداراه بمقتضى قوله عليه السلام امرت بمداراة

كتاباً سميته بنخبة اللطائف وهو الآن عند حضرة الفاضل
محمد القاضي الديمتوقوي وكان صديقاً لي من قديم ولذا
جعلت ذلك الكتاب معنوناً باسمه واهديته اليه وما
ابقيت عندي نسخة منه واما حال الوعظ والتذكير
فاني صدعت بالحق على اسلوب قصم ظهور الجبابرة
وما ترك الحق لي من صديق وذلك لأن المفتي ومن دونه
من قضاة البلدة وائمتها وخطبائها حتى من في زي
المشايخ وهم كثيرون كانوا مكبين على الشهوات منهمكين
في اللذات شاربين للخمر تاركين للجماعات مفتخرين بالآباء
والأمهات لو اطلعت عليهم لرأيتهم اكثر من في الارض
فساداً واشدهم حسداً وعناداً اندرس العلم وآثاره
وانقطع الراوي واخباره فظنوا ان العلم هو مجموعة
الغزل فاستصحبوها كأنها فيض الأزل وانجر بهم امر
التمادي في الغي الى ان غلقوا ابواب الكتاتيب بل ملؤها
بعلف الدواب وفتحوا اسد دبيوت الخمر بين محلات المسلمين
من شيخ وشاب واشد منه منع الطالبين من تعلم العلم
وازلالهم وزجر الراغبين في طريق الحق وازلالهم
خصوصاً المفتي كان اظلم خلق الله ودونه الحجاج
ورئيس المجاهرين والمعاندين لا يقوم له محجاج

[٢٢٤ب]

في

٢٢٤

ثم اذا امرأة متمولة بنت زاوية جديدة ووقفت اموالاً
كثيرة فنقلت اليها ووهبت الاولى لبعض الرفقة ثم بنى
بعض الامراء فى بعض القصبات زاوية جديدة واستدعانى
اليها فلم اجب ثم بعض الزعماء فى قصبة اخرى فلم اجب ووجه
عدم الاجابة مراعاة نفس حضرة الشيخ اذ ما عينه لى باشارة
من الله تعالى احب الى من جميع الدنيا وزواياها واموالها هذا
بيان السكنى اجمالاً واما بيان المعاش فخارج عن دائرة
الضبط والله هو الباسط واما بيان تأهلى فان الله ارانى
ان زوجتى هى بنت الشيخ مصطفى العشاقى وكان شيخاً
كبيراً صديقاً فى قومه متشرعاً متأدباً فاخفيت الحال
حتى راى هو رؤيا تدل على المصاهرة فكان اول داع الى
النكاح والعقد فاجبت والقضاء لا يتغير وكنت حينئذ
اربعة وعشرين ومات العشاقى فى بلدة الاسكوب
خلال سنة تسعين والف وقبر فى حريم زاويته وقد
كان بنى تربة لنفسه قبل موته بسنة بما اشير اليه فى
بعض حالاته واما بيان التدريس فان حضرة الشيخ قد كان
وصانى بالتدريس فاشتغلت به وتلمذ جمع كثير من العلوم
التى عندى لاسيما علم التجويد ولى على مقدمة الجزرى
تعليقة بقيت فى المسودة الى الان وجمعت ايضاً فى المحاضرات

وهي وان كانت غير ساحل لكنّها قريبة منها وكان والدي
مصطفى نعيمًا فلاقيته هناك واستمددت من دعائه الخير
ثمّ عزمت على الرحيل فشيّعني الوالد مرحلة ثمّ افترقنا
واخذت بالسير حتى دخلت الاسكوب يوم السبت وهو
غرّة شهر ربيع الآخر من سنة ستّ وثمانين والف وقلت
في تاريخه لفظ دخلت انا ونزلت في رباط من رباط البلدة
١٠٨٦
ومعي ثلثة رجال من الصوفيين ثمّ ارتحلت منه الى حجرة
في حريم جامع اشتهر بالمدّاح وجلست يوم الاربعاء مجلس
الوعظ والتذكير ثمّ يوم الجمعة بالمرادية ثمّ في الجمعة
الاخرى بالجامع العتيق ثمّ في الاخرى بجامع يحيى باشا
ثمّ اسحق بك ثمّ عيسى بك ثمّ مصطفى باشا ثمّ في سائر
الجوامع وكثر الناس في المجالس بحيث خرجوا عن العدّ فمكثت
في الحجرة المذكورة الى اوائل الخريف من تلك السنة وكانت البلدة
شديدة الشتاء فنقلت الى دار في المحلّة فاقمت فيها الى ان
احيى الله الارض بعد موتها واري آثار قدرته على وجهها
وكانت في البلدة زاوية في يد بعض التجار قد خرّبها وربط
الدوابّ في محرابها فتكلّم اهالي البلدة في ذلك قاضي المفتي
والقاضي ومن دونهما فانتزعوها من يده واسكنوني فيها
وعمروا مسجدها وحجراتها فكنت فيها برهة من الزمان

كل من كان على الأرض فان غير اهل العناية العظمى ذكرهم
لا يموت كل زمان غيرهم لا كلام تنساس انهم فاعلموا هم
الأنسان منهم قتاده ثم محمود ثم شيخي ومرشدي عثمان
هؤلاء الأجلة العرفاء جلوتيون نسبة في الشان لم ير
الدهر مثلهم اصلا في الشيوخ الذين في الدوران ختم الله
بهم اهل ولاء لمقال حجية البرهان فانظروا بعدهم
الى الآثار في لسان وزمان ومكان والخليفتان المذكوران
ماتا في الاشتيب وسيروز واستخلفني حضرة الشيخ في بلدة
الأسكوب وكان مخالفا في اول الامر لما اسلفت من استخلافه
لي في المنام الصادق في مدينة بروسه لكن الله صدقه
بعد احدى وعشرة سنة كما سيأتي بيان الهجرة على التفصيل
وبلدة الاسكوب من اعظم بلاد الروم وفيها انهار جارية
وحدائق لطيفة وفواكه لذيذة ولكن اهلها طاعون
كاهل سبا كافرون بانعم الله كما قلت فنعم الدار اسكوب
ولكن وجدنا في مساكنها كلابا كفردوس يروق ناظريه
ولو اقبلت صادفت ذيابا وتفصيل القصة ان حضرة
الشيخ لما دعا لي دعوة جامعة وارسلني بنفسه الرحماني
الذي لا يخيب مصيبة دخلت سفينة من سفن البحر
الأسود ثم ردت على وطني الاصلي وهو قصبة ايدوس

الأولى من الألف الثاني فكانت كما قال الله تعالى وهي خاوية على
عروشها ثم اجتمعت شرذمة من الناس فعمروا بعض اماكنها وكان
بعض الامراء اراد ان يبني لي فيها زاوية وذلك قبل الاستيلاء
بسنين فابيت اذ الخليفتان في محل واحد من شيخ واحد خلاف
دأب السلف لانه كروحين في بدن واحد وارسل شريكي السيد
محمد القرين آبادي الى بلدة سيروز وهي بلدة كبيرة معمورة
من البلاد الرومية وفيها قبر الشيخ بدر الدين محمود المصلوب
في زمن السلطان محمد الاول وقصته مذكورة في التواريخ وله
جامع الفصولين وكتاب الواردات وسألت حضرة الشيخ عن
كتاب الواردات فقال ليس بشيء وفيه سقط كثير ثم تلا قوله تعالى
الا لله الدين الخالص وقال الفيض الكامل هو الخالص من الحظوظ
والخيالات والشكوك والمؤيد بالكتاب والسنة والمراد في هذا
الباب مثل الشيخ الاكبر وابنه صدر الدين القنوي قدس الله
سرهما فانهما كاملان في الفيض الخالص مؤيدان بالكتاب
والسنة ومثلهما في المتأخرين حضرة الشيخ افتاده وحضرة
الشيخ الهدايي قدس سرهما فانهما وان لم يكن لهما كثير كلمات
وتصنيف في هذا المذاق لكن اشاراتهما تفصح عن حقيقة
حالهما في امر التمكين والذوق الصحيح والمشرب الخالص فقول
في مدحهما ومدح حضرة الشيخ ايها الكاملون في العرفان

كل

المعبّر عنها بالذهب وسعة الدنيا اشارة الى سعة دائرة
الحقيقة الموهوبة لك ثمّ قال لا تنظر الى خال الرؤيا كثيرا بل
اجتهد ان يحصل لك المطلوب في عالم التعيّن والمثال المطلق
اقول كان دابه قدس سرّه ان لا يلتفت الى الرؤيا الا قليلا وكان
يقول انا لا ارى الواقعات الحسنة بل اذا بدا منّي سوء ادب
وعيب يدخله الله في عيني فهذه رؤياي اقول وكان السّلف
يرون انكشاف العيوب اولى من ظهور خوارق العادات اذ ربّ
اهل كشف لا خبر له عن عيب نفسه وقد قال تعالى قد افلح
من زكّيها وقد خاب من دسّيها وهذا معنى غفل عنه اكثر
النّاس بل اكثر السّلاك ولذا رغبوا الى اهل الكشوف ورغبوا
عن اهل الفناء والعلم بالله الذي هو المقصود الاصلي من النزول
الى رتبة النشأة الانسانية لا كشف ما هو من الكون دون
الاله ثمّ انّه اي حضرة الشيخ امرني بخدمة الفقراء كطبخ طعامهم
وكنس الزاوية وغسل الاواني بعد الطّعام ومسح السّفرة
ونحوها ثمّ امرني بالوعظ مقامه ثمّ ارسل شريكي المولى علي
الدّبروي الى قصبة الاشيب بالخلافة وهي قصبة كبيره
لطيفة من القصبات الروميّة ظهر منها الشيخ العذلي والشيخ
محيي الدين الرومي وكانت بين القصبات الروميّة كمدينة بروسه
بين المدن الاناطولية استولى عليها الكفار خلال المائة

المجلس مع حضرة الشيخ عرضت عليه الرؤيا فقال ان السلطان
هو الروح السلطاني والجند قواه والطريق المتعارف للسلوك
طريق الشريعة والغير المتعارف فهو المعرفة والحقيقة وهما
وان كانا ضيقين في اول الامر في مرأى الناس لكن السالك
يجدهما في نهاية الامر واسعين جدا ولكونه في اول الامر كذلك
ترى الناس لا يتخذونهما سبيلا ويصدون عنهما صدودا و
اليه الاشارة بما ورد حفت الجنة بالمكاره ولسلطان الروح
صيود كثيرة في منتهى ذلك الطريق وهي الاسرار التي اطلع عليها
من مظاهر الاسماء كما قال في المثنوى آن خيالاتى كه دام اولياست
عكس مهرويان بستان خداست فان الخيالات هي المظاهر التي
يعبر عنها بالكون والخيال والوهم ونحوها وهي مصيدة الاولياء
فانهم يصيدون في كل منها سرا من الاسرار فيرون الانسان
مظهر الاسم الجامع والجن مظهر الاسم اللطيف والملك مظهر
الاسم القوي والحيوان مظهر الاسم المذل والنبات مظهر الاسم
الرزاق والمعدن مظهر الاسم العزيز الى غير ذلك وهذه المظاهر
كلها عكس صفات الذات الالهية فانها كالظل لذي الظل
وسلوك السلطان اشارة الى العروج والصعود وعوده الى
النزول والهبوط ومدح النبي عليه السلام اشارة الى المحبة له
وانه هو الوسيلة الى وصول المطلب الذي هو الحقيقة

المعبر

(٤٢١)

يوماً لبعض المنافع الصورية والمعنوية فقلت سمعاً وطاعة
فقال فاذهب الى جامع زيرك وتخل في زاوية منه الى تمام تلك
المدة وكان الفقراء يتخلون فيه بعد تحصيل العلم وقد سبق
ان القبة المتصلة بالجامع المذكور كانت خانقاهاً لحضرة
الشيخ فقبلت يده المباركة بعد اخذ شرائط الطريق ووصايا
الخلوة منه وذهبت الى الجامع واحتجرت في زاوية منه بحصيرة
ومعي في الخلوة شريكان لكل منهما في زاوية على حدة احدهما
المولى على الدبروي وكان رجلاً مجاهداً والثاني السيد محمد القرين
آبادي فاشتغلت بذكر الله تعالى آناء الليل والنهار بقدر الطاقة
والاقتدار فرأيت في الليلة الاولى كأني عند باب السلطان انتظر
ركوبه فطلع الشمس واشرقت الارض بنورها واذا السلطان
قد ركب ومعه ندماؤه وجنده وفي خارج الباب طرق ثلثة احدها
متعارف مسلوك والآخران بخلافه فلما خرج اخذ واحداً من
غير المسلوك فسلك فيه فقلت انه مسلوك فقيل لي بدايته وان
كانت ضيقة غير لكن نهايته صحراء واسعة موضع الصيد والانبساط
فما زلت لازم بابه حتى عاد يومه الى داره ودعاني الى حرمه فلما
تشرفت بمجلسه كلفني اذ اقرأ له الهيا فقرأت واحداً من مدائح
النبي عليه السلام فاحتظ غاية الاحتظاظ واعطاني ديناراً كبيراً
مدوراً قدر الكف بل ادور وابسط فانتبهت فلما جمعني

الله بعد اسرار اسمائه ومظاهره على التفصيل وسر الخلافة
على التخصيص فلم يبق مسؤل الا اجبت عنه ومنها ما رايت
في السنة الخامسة والثمانين بعد الالف وكنت حينئذ اقرأ
المطول على حضرة الشيخ وهو انه قدس سره قال لي ادن مني
وتعال يا اسمعيل وهو مشير بيده حتى ادري هل جاء لك
استعداد في طريقنا هذا فدنوت منه فاخذ رأسي على حجره
فوضع يده عليها وضع العائدين على راس المريض فقال جاء
لك استعداد فقرأ سورة الفاتحة ونفخ علي من القرن الى
القدم ثم قال استخلفتك في مدينة بروسه فاستيقظت
وقد وقع لي في عالم المثال المطلق والحس ايضا ما يبشرني بالسعادة
الازلية لكن لا اذكره للعهد المأخوذ من اهل هذا الشان والحمد لله
المنعم المحسان قال تعالى قل بفضل الله وبرحمته فبذلك
فليفرحوا والفضل واسطة والمقصود هو الله تعالى فبالله
فافرح لا بغيره ثم انه لما تم امر النظر والاستدلال غسلت
الكتب بالماء وجعلت النظر اليها وفيها نسيا منسيا وذلك
ان حضرة الشيخ روح الله روحه دعاني يوما الى الحجرة الخاصة
فقال بعد الملاطفة الكثيرة كما كانت عادته معي قبل انك غير
محتاج الى الخلوة والرياضة كسائر الصوفية اذ ما حصل لغيرك
بها حصل لك بدونها والحمد لله ولكن اشير اليك بالخلوة تسعين

يوما

الى دار وسيأتى تفصيله ومنها انى رايت رسول الله صلى
الله عليه وسلم فقلت يا رسول الله قد قال الناس ان
وجودك الشريف كيمياء فهل لهذا المقال حقيقة قال نعم
لكن يظهر اثره بعد الالف ثم قلت قد قالوا ايضا ان تحت
الارض بحرا فيه الف مدينة فماذا تقول انت يا رسول الله
فيه قال هو واقع كما قالوا فرايت كانى متوجه الى تلك المدن
بالخذافة ومنها لا اذكره لكونه امرا عظيما لا يقبله الاذهان
السقيمة ومحصوله الاشتراك بحضرة شيخى فى بعض ما اوتى
من جلائل احواله ومنها ما رايت صورا سبعا كل منها
اشارة الى مرتبة من مراتب السبع واعلاها الذهب فاشار
الى بعض اولياء الله تعالى بان هذه مراتبك والذهب اشارة
الى مرتبة الحقيقة لان الناس كالمعادن واعلاها الذهب
ولسوف يعطيك ذلك فترضى ومنها انى مت ودفنت
فجاء الروح حذاء الجسد فعرفت كيفية السؤال والجواب
ومنها ما رايت كان القيمة قد قامت وجرنى الى موضع
الحساب فسأل سائل من مسائل شتى فما توقفت فى الجواب
بعون الله تعالى ثم جاء حضرة الشيخ وفى يده خبز فغمسه فى
عسل فى اناء فعض نصفه وناولنى نصفه الاخر وقال
كل هذا واجب عن كل مسؤل فى الظاهر والباطن فعرفنى

واللطائف ما يبلغ اجزاؤه الى العشرة فهو اول ما اوعته من قالب
السطور وقد وقع فى دار السلطنة القسطنطنية فهو الان
عندى هذا ثم انى رايت قبل انتسابى الى حضرة الشيخ وبعده
منامات صادقة تدل على نعم الله تعالى على فمنها ما رايته
وانا مراهق ان شخصا ناولنى ابريقين كبيرين فى احدهما ماء
وفى الاخر شربة عسل فاخترت الذى فيه الشربة فقال اصبت
ومنها ما رايته بعد البلوغ وهو ان شخصا بيده كتاب من
كتب الاحاديث قال لى خذه فلما اخذته خطر ببالى التفؤل
ففتحت من النصف وخير الامور اوساطها فاذا رأس
الحديث فى السطر الاول يا اسمعيل كمل المرتبة الاسمعيلية
فان الابرهيمية فوقها ومنها ان حضرة الشيخ الاكبر
قدس سره لاطفه قبل فمى وقبلت رجله وقد سبق تحقيقه فى
فصله ومنها انى رايت ابا البشر آدم عليه السلم على جبل وحوله
ناس كثير وهو على هيئته فى الدنيا وله لحية كبيرة جدا فمر
من طريق المقبرة وانا ناظر اليه فكانه دخل دار السلطان
فتبعت اثره فدخلت فيما دخل ثم انتبهت ودلت هذه
الرؤيا على اشتراكى به فى بعض الاحوال العارضة فانه
ابتلى بالخروج من الجنة والهبوط الى الارض وقاسى شدائد
كثيرة ووقع لى ايضا ابتلاء ببعض الاشرار ونقل من دار

الدار

كما قيل الكتاب بستان والخط زجنسه اى زينته لأن زينة البستان
انما هى بالاوراد والأزهار ونعم ما قيل أجود الخط أبينه فمن
كان له خط ابين نسخاً اوتعليقاً فقد اخذ خطه من حسن
الكتابة وان لم يكن فى مرتبة الخطاط وكان اصل الخط النسخى
هو الخط الكوفى نقله الى الطريق العربية وزير المقتدر وهو
المعروف با بن مقلة ثم جاء ابن البواب وزاد فى تعريب الخط
ثم جاء ياقوت المستعصمى الذى ابطل بعزائم قلمه سحر
هاروت وماروت وتجلت الرقاع من كتبته واشبه الدر
والياقوت واكمل الخط العربى وزاد فى حسنه الذاتى والعرضى
ثم جاء الخطاط الشهير بالشيخ الاماسوى واكمل حسنه
العرضى فكان خطه خاتمة الخطوط فله سر الختمية فى هذه
الصناعة فهؤلاء مظاهر سر القلم الأعلى واللوح المحفوظ
بقدر مرتبتهم ويتبعهم من يقلدهم فى صناعتهم وقد ذكر الله
تعالى فى مواضع من القرآن القلم والكتابة وكل معرفة وصناعة
فهو فيض الهى وتجل خاص رحمانى ابرزه فى مظاهره لاشاعة
كمالاته واذاعة شؤوناته علمه من علم وجهله من جهل وكان لى
صديق من اكابر القسطنطنية فوهب لى صحائف لطيفة فارسية
واستدعى منى اذ اكتب على بعضها بعض القرائح ليكون تحفة له
ومخزوناً عنده فاجبته الى ذلك فحررت من علم التوحيد والمعارف

العيان فخالصة عن شوائب الانظار والاختلافات اذ هي
من منبع واحد هو فيض الله ومحل واحد هو مرتبة النفس المطمئنة
وما فوقها ومخالفة بعض مشايخ الحقيقة لبعض انما هي
من بقية النفس الاولى فافهم تفز ثم قرأت من حضرة الشيخ
التنقيح في الاصول وهو كتاب غامض جدا ومثله التوضيح
والتلويح وكان لحضرة الشيخ شرح على التنقيح كما اسلفناه
وقرأت علم التجويد على فريد الورى الشيخ محمد القراء وكان
متعينا في وقته ماهرا في العلوم كلها واعظا في بعض
الجوامع الواقعة في سواحل القسطنطينية وقرأت الفارسية
على بعض الاساتذة وطالعت ديوان الحافظ وكتاب كلستان
وبوستان مع شروحها وكتاب بهارستان للجامي
ونكارستان لعلامة الروم ابن الكمال والمثنوي وكتاب
فيه ما فيه وتفسير لحسين الواعظ الملقب بالكاشفي
ودواوين اخر من هذا الفن كديوان ظهير الفاريابي
والحكيم الانوري وكمال الخجندي والمولى الجامي وغيرها
من المنظوم والمنثور ورأيت ان حسن الخط من اسباب الرزق
مع ما فيه من منافع اخر فراجعت الى مهرته وصرفت شطرا
من الزمان اليه لكن عاقتني الاشغال الدرسية عن تكميله
ولا ضير فانه ليس من قبيل المقاصد بل هو من التزيين

كما قيل

٢١٨

بعض الكتب من الفقه والكلام وادسلت اللحية فى
ادنه وانا ابن ست عشر ثم كتب الشيخ السيد عبد الباقى كتابا
الى حضرة الشيخ فى القسطنطينية وارسلنى اليه لاستكمال
ما بقى من التربية فعند دخولى عليه قرأ الكتاب وسأل
مسائل ثم اعطانى البيعة فى ذلك المجلس وعين اورادا
ووصى بالصوم الدائم وكان وقتئذ يقرأ عليه بعض
الطلبة فن الاداب فجعلنى احد شركائهم فقرأت هذا
الفن والكلام وعلم الفرائض مرتين ثم قرأت عليه المطول
وعلق حاشيته عليه وقتئذ وكان من دأبى ان احرر
بعد الدرس كل تقرير صدر عنه اثناءه حتى ملأت
من الاوراق المتفرقة كيسا كبيرا وعرفت ان تحريرى فى
كالسوط لتلميذه ومن ثم اخذ مستعدا كل عصر فى التحرير
تجديدا للعلم فانه قد يخلق وبلى وتنشيطا للطالب
وتحريكا للذهن الساكن وابقاء للاثار النافعة مع انه
قد قيل كم ترك الاول للاخر علما كثيرا ترك المتقدم
للمتأخر فلا يزال اهل النظر يزيد فى وجوه العلم وانظاره
الى يوم القيمة فان علومهم من مرتبة النفس الملهمة
والقوة الوهمية والخيالية وفيها يتفاقم الظنون
والشكوك ويتلاطم امواج الافكار واما علوم اهل

ومن دونه دباه حضرة الشيخ حين كان في قصبة آيدوس
وله قرابة نسبية ومعارفة ايضاً بي وبابي وباخواني وكان
قد شدّ الرحل لزيارة اقاربه في بلده المسماة بشمني وهو
بلدة الشيخ ايضاً فلما اجتاز بالقصبة ورأى قد ماتت
والدتي طلبني من ابي وجدّي لاجل التعليم فرضيا بذهابي
معه الى ادرنه فاستصحبني وانا ابن احدى عشرة سنة
ولي خط مقروّ وقراءة من بعض العلوم فان الله علّمني
القرآن وانا صغير جداً وكان اخي الكبير يتلمذ منّي مع
مسابقته لي الى الكتاب بنحو عشرين شهراً فكنت عند
الشيخ عبد الباقي في بلدة ادرنه سبع سنين قرأت
عليه الصرف والنحو وحفظت الشافية والكافية من
الاول الى الآخر وقرأت رسائل من المنطق مع الاستظهار
التام والملتقى من الفقه وشرح العقائد في الكلام مع
شرح رمضان وحواشي خيالي جلبي ورسائل من الآداب
ومفتاح العلوم للسكاكي في المعاني والبيان وشرح المنار
في الاصول ورسائل كثيرة من الفنون الجزئية والثلث
الاول من تفسير البيضاوي وكان اكثر كتبي بخطي وورثت
من والدتي اثني عشر الف درهم صرفت بعضها الى الكتب
وبعضها الى المعاش وقرأت على خليفة آخر لحضرة الشيخ

بعض

٢١٧

مسقط رأس هذا الفقير سمى الذبيح اسمعيل حتى اصلح الله حاله
وجعل الى الخير مآله وكان والدى مصطفى رحمه الله تعالى
ساكنا فى القسطنطنية قبل الحريق الكبير فلما وقع الحريق
وعم حتى احترق داره وكانت فى الجانب الشهير بآق سراى انتقل
منها الى القصبة المذكورة ببعض العلاقات الواقعة بينه و
بين اهاليها وتوطن فيها فكان ولادتى هناك وكان لابى
واخى الكبير ابرهيم معارفة قوية بل الفة شديدة مع
حضرة الشيخ حتى كانوا يخرجون فى بعض الاوقات الى
المصلى يرمون السهام ويتناضلون وكان ابى يذهب
بى الى حضور الشيخ وانا ابن ثلث سنين وكان يلاطفنى
ويمازحنى ولذا قال قدس سره يوما انت اكبر اولادى واقدم
تلامذتى وخلفائى فان لى معارفة بك مذ كنت ابن ثلث
ولى نظر عليك من تلك المدة اقول فكان يعرفنى من زمان
طفوليتى ثم لما نقله الدهر من دار الى دار وبلغت سبع
سنين ماتت والدتى رحمها الله فكنت عند حضانة جدتى
وارسل حضرة الى القصبة خليفة خليفة مقام يقال
له الشيخ احمد قرأت عليه بعض الكتب الصرفية وكان
لحضرة الشيخ خليفة فى بلدة ادرنه يقال له الشيخ
السيد عبد الباقى وكان متعينا فى زمانه عند السلطان

بالقاء بذر النطفة في ارض الرحم والثانية بالقاء النفس
الارشادي في رحم استعداد الطالب فمن تم له المدة بعد
التقلب الكثير في اطوار المجاهدات الشاقة والرياضات
الشديدة قبل نفخ الروح من تربية المرشد وظهر ظهورا
ثانيا في عالم الملكوت ووجد ولد قلبه وشم منه رايحة
الحقيقة فصار طفلا بعد ما كان جنينا وشابا بعد ما كان
طفلا وهكذا الى ان يكمل له العلم بالله والتحقق بجميع المراتب
فان هذا العلم انما يستكمل بعد اربعين سنة من اول ظهوره
كما ان العقل انما يستكمل في الاربعين يعني ان التحقق بالفناء
التام والوصول الى الغاية التي لا غاية وراءها انما يحصل
في تلك المدة وقد اجرى الله عادته على ذلك فلا يطمع احد
فيه قبلها فان العلم وان كان متقدما لكن التحقق متاخر
مع ان درجات العلم متفاوتة وليس البداية كالنهاية فقد
عرفت ان الروح اذا مر بشيء حيي من قوة تاثيره وليس حال
الاولياء ادون من فرس الحيوة فانها صورة السر الذي اودع
الله فيهم فهم اذا سكنوا في قرية او مروا ببلدة حيي تبركا بانفاسهم
الطيبة ما قضى الله له الحيوة ايا كان بقدر استعداده لظهور
النفس فيه وقد صرحت فيما مضى ان حضرة الشيخ قدس سره
استخلفه شيخه باشارة الله تعالى في قصبة ايدوس التي هي

مسقط

٢١٦

جوهره وبساطة هيولاه فانظر الى الرحم القابلة لمفيض
الروح ما اشبه الترب الطاهر القابل لفيض الغيث
فمن بها لخبيث كما ان فرس الحيوة كانت لاتمر بشئ ولا
يجد ريحها شئ الا حيى ومن هنا ورث روح الله سر
الحيوة وسر النفس والنفخ ولذا قال الحافظ• فيض روح
القدس ار باز مدد فرمايد• ديكران هم بكنند انچه
مسيحا ميكرد• وقد اصاب في ذلك فالكلام في الفيض و
القابلية له وظهور اثر هذا الفيض هو الولادة الثانية كما قال
عليه السلم لن يلج ملكوت السموات من لم يلد مرتين في الولادة
الاولى الجسمانية مر بصور السموات وظواهرها وصور
العناصر وصور المواليد حتى تعين نطفة ثم علقة
ثم مضغة اى تعين في كل نشأة بحسب صورتها فعند
تمام الخلقة في الرحم نفخ الله الروح كما قال فنفخت فيه
من روحي وهو عبارة عن تعين الروح وظهوره كظهور
النار من غير ايقاد والتعبير عنه بالنفخ للتفهيم لانه
المفهوم عند الناس والعقل قاصر عن دركه فتحرك انسانا
واحتجب بلباس البشرية وهو لباس الصورة فبعد عن المعنى
مع قربه وفي الولادة الثانية انخلع عن ملابس الصور و
ولج الملكوت وهو باطن كل شئ وسره فالاولى حصلت

ما ينبئ القليل منه عن الكثير كما ان الحفنة تدل على البيدر
الكبير قال الله تعالى وكان الله بكل شئ محيطا وكما ان
الله تعالى محيط لا محاط فكذا من تجلى له بهذه الصفة فكيف
يحيط به نطاق البيان والله تعالى اعلم بحال اهل العرفان و

الفصل السادس عشر

فى انتساب هذا الفقير الى حضرة الشيخ اعلم ان هيولى
العالم كله روحانية وجسمانية هو النفس الرحمانى
وهو التجلى الوجودى بتعين وبصيرا عيانا موجودة
كما ان هيولى صور الحروف والكلمات والكلام هو النفس
الانسانى المنبسط على تلك الصور ولولا هذا النفس
ماكان ماكان فى عالم الامكان وقد خلق الله تعالى فى
سمواته وارضه مظاهر لهذا النفس النفيس وشرفهم
بجعلهم رأس كل رئيس الا ترى انه خلق ملوك الارواح
ونصب لهم ملكا مسمى بروح القدس فكما ان الابدان
تحيى بالروح الانسانى كذا الارواح تحيى بالروح القدسى
الرحمانى فانه لابد من وساطة نفخ هذا الروح
فى الحيوة الحقيقية الحقانية ولما اراد تعالى ان يتعين
روح الله امر روح القدس بالنفخ فى جيب مريم فانبسط
فى رحمها فتكون عينا وان شئت قلت روحا للطافة

جوهره

٢١٥

والولي فوق كثير فان علم الولي بالنسبة الى علم النبي كالقطرة
بالنسبة الى البحر ولولم اجده اختل امري من كل وجه وما
كنت ادري ما الكتاب ولا الايمان لغلبة الجهل
على اهالي الزمان واستيلاء التقليد والدعوى من
غير برهان وظهور الزندقة والالحاد بين المتصوفة
ونعوذ بالله من الخذلان ولكن الله تعالى ارسل روحا
من ارواحه الطيبة الطاهرة واوحى اليه ما شاء
من العلوم الباطنة والظاهرة فعم دعوته وخص
الهداية بمن يريد كما قال والله يدعوا الى دار السلام ويهدي
من يشاء الى صراط مستقيم وقد سبق ان حضرة الله تعالى
اعطى حضرة الشيخ مصحفا شريفا وامر بدعوة عباده
الى جنابه فطوبى لمن اجاب لداعي بقلبه وقالبه ومن
لم يجب داعي الله فليس بمعجز في الارض وقد الزم الله
الحجة وقال لئلا يكون للناس على الله حجة بعد الرسل
ودخل الورثة في الرسل لانه آمن الرسول بما انزل اليه
من ربه والمؤمنون وآمن وارث الرسول ايضا بما الهم
اليه من ربه والمعتقدون فلكل منهما حظ من الدعوة
والارشاد والزام الحجة على العباد ولحضرة الشيخ
اوصاف غير محصورة فقد ادرجنا في هذا الكتاب

صلوة والحضور الى الجماعة فى كلّ وقت والتمسك بالكتاب
والسنة فى كل عبادة ومعاملة وعادة انتهى بعبادته وحج حجتين
مرّة فى اوائله ومرة فى اواخره وكان يخطر بباله الحج الثالث
وزيارة مشهد الامام الأعظم لكنه لمّا نفى الى قلعة ماغوسه
اشتغل بنفسه وتجرد تجردًا تامًّا وجعل سفره ذلك
بدل سفر الحج والزيارة المذكورة وكان ينتظر قدوم ذى
الحجة من سنة اثنتين ومائة فانه اشير اليه انه ينتقل فيه
الى الدار الآخرة كما سبق بعضها مما يتعلق به وكان يقول
فى آخر عمره قد حصل المراد من الدنيا والآخرة والعلوم
الظاهرة والباطنة فلم يبق شئ لم ينل اليه الا انى مقصر
فى الشكر والعبودية وكثيرًا ما يبكى ويقول ان البكاء
ابتلاء من الله تعالى ولله تعالى ان يعامل عباده بما شاء
ويبتليهم بما اراد وكان شجيعًا بحيث لا يوصف مهيبًا
فى اعين الناس وفى قلوبهم وكان يغضب فى اوائله واواسطه
ويحمر وجهه وعينه بحيث لا يطاق ثم صار فى اواخره
الحيث يقول من رأى حلمه وتحمله كاد الحليم يكون نبيا
ولولم ار ولم يوفقنى الله لصحبته لكنت ممن قرأ الكتاب
ولم يدر معناه فان الله تعالى عرفنى اخلاق انبيائه وعلومهم
وسيرهم باخلاقه وعلومه وسيره وان كان بين النبى

[٢١٤ب]

والولى

٢١٤

اناث البيت لمن في البيت من الأزواج والجواري واوفر نصيب
كل منهن وقطع عرق النزاع وكان منكاحاً ومطلاقاً كالامام
الحسن رضي الله عنه وقد سبق سره فتزوج اكثر من عشرين
وتسرى اكثر من ثلثين وهو من ايات ربه الكبرى ووقع
الطلاق والنكاح من قبل النساء غالبا وطعنه بعض
الناس في ذلك ولم يدر ان كثرة النكاح من اسرار النبوة
وخصائص خواص هذه الامة كما اشار اليه قوله عليه السلام
حبب الي من دنياكم ثلث الخ ونعوذ بالله من الطعن فيما اذن
به الشرع الشريف واستمر عليه الانبياء والاولياء وكان
حضرة الشيخ متعبداً جداً ومحبا للخلوة والعزلة فان اقتضى
الحال ان يخرج الى بعض الزوار خرج وصحب صحبة دينية
ودعا دعاء جامعاً لعدل السلطان ونصرة عسكر الاسلام
ونحوهما ثم يعود الى المقام وكان يأمر بالشربة لمن اراد من
الزوار وكان مضيافا في اواسطه حتى طوى بساط الصحبة
بالكلية فكان لا يدعو ولا يجيب ويلازم خلوته في بيته وكان
يفطر قبل المغرب ثم اذا اداها اشتغل بالذكر والتوجه الى قبيل
العشاء وكان ذلك عادته دائماً ووصى هذا الفقير باحياء
ما بين العشائين ايضا يسر الله تعالى ورايت في بعض تحريراته
القديمة انه قال رزقني تجديد الوضوء لكل

حضرة الشيخ لا يخرج الى الحمام ويكتفي بما في داره منه وكان

يحلق رأسه بعض جواريه وكان له اربع زوجات وجوري

آخر كلهن للفراش وخلف بعد وفاته اربعة بنين الأول

حضرة الشيخ محمد الجودي الذي استخلفه في مقامه في

القسطنطنية وهو اكبر اولاده الموصوف بالفضل والكمال

والمعروف بالرشد التام بين الرجال ومات حضرة الشيخ

ولحضرة الجودي من السن ثمان عشرة ثم السيد مصطفى وهو

اصغر منه بسنتين ثم السيد احمد ثم السيد عبد الله وخلف

اربع بنات صالحة وحنيفة وخديجة وعايشة وكان

يعاشر اولاده وازواجه وجواريه معاشرة حسنة و

يستد احيانا قوله يغلبن الكرام ويغلبهن اللئام وهو مع ذلك

يشدد في التربية والتاديب بحسب الاقتضاء ويستوي عنده

من في الداخل والخارج في التربية فربما كان يعزر صوفيا

له لحية كبيرة يستحيي منها وذلك لان التاديب من اسباب

الضبط وجمع المتفرقات وكان له في كل من زاويتيه صاحب

طريق يستأذنون منه فيما يأتون ويذرون وخفف في آخر

عمره ما كان يحمل عليهم في اواسطه كالسقاية ونحوها ولم

يخلف مالا الا يسيرا من اثاث البيت فانه قد اعطى كل ذي

حق حقه في حياته مما يتعلق بالمهود وغيرها ووهب اكثر

اثاث

٢١٣

هكذا وانا ما عرفت مرادك من سوق كلامك ثم اعطاه درهم
وكان في محلة الشيخ شخص من اهل الانكار كبير في السن
جداً فكان لا ينظر الى انكاره ويرحم بكبره وشيبته فيجود
عليه في كل اسبوع خبزاً وشيئاً من الدراهم فكان يتردد
الى مجلس الشيخ مستنداً على عكازته ولم يكن لحضرة الشيخ
مجلس متعين في داره بل يجلس في كل مكان ولا يتربع بل
يجلس على ركبتيه دائماً الا وقت الضرورة القوية وكان
التغافل من اخلاقه الكريمة ويمارای واحداً من اتباعه
وغيرهم على امر مكروه فيغمض عينيه ولا يلتفت الى جانبه
ويريه كانه لم يره اصلاً الا ان يقتضي المقام التنبيه على
فعله ذلك وكان لا يتكلف في اللباس ويلبس العمامة الكبيرة
على تاج اخضر جلوتي ولا يتكلف في تكويرها ولا يتصنع
في تدويرها ويلبس الخرقة البيضاء والخضراء من جوخ ومن
صوف ومن قطن ولا يلبس السوداء ويخالف بين النعل
والخف فكان يلبس الخف الأصفر دائماً على ما هو رسم الطريقة
الجلوتية بالجيم بالنسبة الى المشايخ ويلبس النعل مرة اصفر
ومرة احمر والاكثر الاحمر ورايت في بعض مردة الزمان نعلا
اسود او احمر وخفا احمر وهو من موضوعاتهم وكانه يلبسه
بطريق المجاهدة وليس شيء لمخالفته رسوم السلف وكان

عليه من عذاب جهنم ولم يركب دابة وخلفه جميع من المريدين
الا نادراً بحسب الاقتضاء كضعف المزاج وبعد الطريق وكان
له قوة بدنية بحيث لم يحتج الى الدابة الى اخر عمره وهذا من
كراماته الظاهرة لمن له بصر وبصيرة اذ بعد مضى عمره بالرياضات
الشاقة والصوم الدائم كيف يقوى على المشى حين اشتعل الرأس
شيبا لولا تاييد الله تعالى وتقويته ويدل عليه كثرة نكاحه
الى اخر وقته وكان اذا دخل الجامع للوعظ لا يرضى ان يقوم له
احد وربما ياخذ نعله بيده ويضعها تحت الكرسى وكان
يحب الشفاعة سواء قبلت ولا فتارة يشفع بالكلام
وتارة بالورقة وكان لا يعرف الحيلة اصلاً ولا يظن
الا خيراً وجاء يوماً فقير مستند على عصا وهو عند
الباب وقد خرج لحاجة فقال الفقير يا سلطانى كان
لى سابقا وظيفة من بيت المال فقطعوها فقال حضرة
الشيخ اذهب الى الوزير واعرض عليه حالك فانه يرحم
لك فاعتذر اليه الفقير فى ذلك فاجاب الشيخ بوجه آخر
ولم ينتقل ذهنه النقاد الى انه سائل وانما يستعطف
بما مهده من المقدمات ثم وثم حتى صرح الفقير وقال
يا سلطانى انا فقير سائل محتاج الى الصدقة فارحمونى
بشئ من الدنيا فقال حضرة الشيخ متبسماً يا آدم لم لا تقول

هكذا

٢١٢

وهم الاولياء وادعية الاحباء مقرونة مصحوبة بجناب الرفيع
الاشفق وبجنده الحق الاحق بالنص المطلق الى اخر المكتوب
وكان حضرة الشيخ يرسل يديه حين المشى ويضعهما على فخذه
حين الوعظ ولا يحركهما ولا يشير بهما كما يفعله عامة الوعاظ
ويلزم الادب ويرعيه في كل شئ فكان اذا مشى لا يلتفت الى
يمين وشمال فضلا عن الالتفات الى ما وراءه وكان يخرج
في اوائله واواسطه يوم التعطيل وهو يوم الثلثاء الى
خارج البلده يطالع آيات الله وآثاره وقد يخرج في بعض
ايام الجمعة بعد الصلوة الى الساحل الخالى عن الناس
ويقول عينوا يوم الثلثاء ويوم الجمعة للتعطيل ليتنفس
الطلاب فيهما بالتفرج الى حيث ارادوا اى بعد الاذن من
صاحب الطريقة ليتحلل بذلك ما عقده الانزواء في البيت
وكثرة الاشتغال من العقد القلبية ويحصل النشاط
الجديد الباعث على زيادة الجد والطلب فانه ورد ليسروا
ولا تعسروا وكان يمشى لحوائج بعض الفقراء ويجيب الدعوة
ثم انقطع عنها في اخر عمره فكان بحيث لا يجيب لا الى غنى ولا
الى فقير ويسلى الداعي ببيان اعذاره وكان اذا مشى للوعظ
اولغيره لا يمشى خلفه من الصوفية الا واحد او اثنان بل
يمشى وحده في اكثر الايام وكان يعد التجمل والتكلف اشد

منه العهود على ذلك فانجز الوعد واستنسخ علماء مصر بعد
تاليفات حضرة الشيخ التي استصحبها في سفر الحج احبوه حبا
شديدا ورغبوا في تاليفاته واستفسروا عن الشيخ مسائل
مشكلة حادوا فيها فجاءت منحلة باذن الله تعالى وقال لي
يوما فتور وملال اريد ان استعملك في خدمة فقلت
سمعا وطاعة فامر بانشاء مكتوبين احدهما عربي وهو
لسلطان تاتا سليم كراي خان وكان رجلا صالحا مستعدا
يفهم العربية وكان وقتئذ في بلدة ادرنة متأهبا للغزو
مع الوزير الشهير بابن كوپريلي والثاني تركي وهو لكاتب
السلطان المذكور فكتبت بلا توقف وتامل لكنه لما وصى
بكون العبارات سهلة المأخذ غير وعرة المسلك ما دققت
في التعبير في مكتوب تاتا رخان وعنوانه هنا حاوي
الفضائل الجمة مدار الامور المهمة ناصر الدين ابو الغزاة
والمجاهدين حضرة الولد المحبوب المبجل عند الناس وعند الله
الاجل لازالت الوية نصره وعلمه مرفوعة وبانواع الفتوح
والغنائم مشفوعة نسأل الله الخاطر المطيب بطيب النفحات
الانسية والقلب المملو بفيض المشارع القدسية حفظه
الله سبحانه باسمه الحفيظ عن موجبات الاكدار وجعل
ساحته مبراة عن الغبار وصير عنايته وكذا شفاعة الانبياء

[٢١١ب]

وهم

٢١١

الالهي وعرضت يوما على حضرته مجموعة ساذجة عن النقوش
ليكتب لي فيها بعض الوصايا فقال الآن وصاياك في قلبك
لا حاجة الى الكتابة فاجتهد في العمل فان سيد الطائفة جنيد
البغدادي قدس سره قال علمنا هذا او مذهبنا مقيد بالكتاب
والسنة اي العمل وله معنى آخر ان الواردات التي ترد على
القلب لا تقبل الا بشاهدين الكتاب والسنة وان للقرآن
ظهرا وبطنا فظاهره يدل على ما فسره العلماء وباطنه يدل
على ما حققه اهل التحقيق بشرط ان يكون موافقا للشريعة
وتشهد عليه بالحق فان كل حقيقة لا يشهد عليها الكتاب
والسنة فهي الحاد وزندقة لقوله تعالى ولا رطب ولا يابس
الا في كتاب مبين وكان حضرة الشيخ يغلب عليه الاعياء و
الملال في بعض الاوقات من كثرة الكتابة بحسب الاقتضاء فلما
رجع من الحج الثاني في الحادي والتسعين بعد الالف ودخل في
قسطنطينية امر هذا الفقير بانشاء اثني عشر مكتوبا بعضها
بالعربي وبعضها بالتركي اما المكاتيب العربية فالى الشيخ
شاهين وهو شيخ الشيوخ في مصر والى الشيخ ابرهيم اللقاني
ونحوهما من افاضل علماء مصر واما التركية فالى والي مصر
وصاحب الدفتر ونحوهما من اعيان مصر وكانوا قد التمسوا
من حضرة الشيخ مكاتيب بعد وصوله الى وطنه واخذوا

نقش کلك کیست • کانچه محصول مراد است از آن حاصل
شده • باید ارستا زمسلسل خطش ایام حیات • کونی
آن زنجیر پای عمر مستعجل شده • نامهٔ فتح است نی نی آیت
معجز نشان • ز آسمان بهر نجات خاکیان نازل شده •
وكان صلى الله عليه وسلم لا يكتب ويعلم الخطوط ويخبر
عنها وعن الصحائف المكتوبة بما فيها ووجهه انه لو كتب
لقيل قرأ القرآن من صحف الاولين كما نبه عليه الحق ولا تخطه
بيمينك اذاً لارتاب المبطلون ولا حاجة لمن كان القلم الاعلى
كاتبه واللوح المحفوظ مصحفه الى تصوير الرسوم
وتمثيل العلوم بالآلات الجسمانية وجاء في التورية في
حق هذه الامة اناجيلهم في صدورهم اي يحفظون كتابهم
كما في انسان العيون وقد ذكر في اسولة الحكم ان امته عليه السلام
بين الامم هم الروحانيون وصفهم سبحانه وتعالى في الانجيل
اناجيلهم في صدورهم ولو لم يكن رسم الخطوط لكانوا يحفظون
شرايعه عليه السلام بقلوبهم لكمال قوتهم وظهور استعدادهم
ولحضرة الشيخ الهيات تركية كثيرة متفرقة في مجموعات فانه كان
يكتب حيثما وجد الاوراق البيض ولا يدخر لنفسه شيئاً
منها وهذا كان في اوائله واواسطه ثم صار بحيث لا يكتب
حرفاً الا ان يكون له داعية في ذلك وهي المعبر عنها بالاذن

الاذن

٢١٠

ذلك الا لكمال الظهور وتمام البروز ونهاية الاتضاح
وتجلى وبرز وانكشف نوره فى مجالى الكماليات ومظاهر
الجلاليات ومرائى الجماليات للقلوب والبصائر والارواح
والاسرار ولذلك قال تعالى الله نور السموات والارض
فابصر من ابصر وعمى من عمى صم بكم عمى فهم لا يرجعون
وبعد الى آخره وانشاء يوما لبعض خلفائه وكان طويل
القد بل اطول خطبة طويلة الفقر وكتب فى طرف
من الصحيفة بطريق المزاح هذه خطبة طويلة تقرأ
بقراءة قصيرة وعنوان الخطبة المذكورة قوله
الحمد لله الذى تجلى فى مجالى الذات والصفات والافعال
والاسماء فاظهر الكمال والجلال والجمال فى مظاهر
الجلاء والاستجلاء فسبحان من تفرد فى ذاته وصفاته
وافعاله واسمائه بالعظمة والكبرياء وتوحد باثار
واحكامه وتصرفاته لا شريك له ولا فى السماء
الى آخرها وله عندى من المكاتيب الواردة على بعداته
بالخلافة اكثر من ثلثين بعضها بالعربى وبعضها بالتركى
كتاب شريف اتى من شريف بلفظ عجيب وخط لطيف
يا رب اين منشور اقبال از كجا واصل شده كز وصولش
كار مشتاقان بكام دل شده يا رب اين ديباجه آمال

اذا قال المؤذن قد قامت الصلوة اقامها الله وادامها ويقرء
المسبعات العشرة قبل صلوة الصبح مع سائر الاوراد وكان
اكثر القران في حفظه وسمعت منه وهو يقول ان الله قد
وفقني لحفظ مقدار جزء من الادعية المأثورة بل اكثر
وكان اذا دعا لاحد دعا بالالفاظ التركية غالبا ولا
يتكلف في الدعاء اصلا بل يدعو بما يخطر بباله وكان
دعاؤه جامعا وعلى اسلوب غريب يتحير عنده السامع اذ
كان كلماته من الواردات المختصة به فاعجز الخلق في زمانه
بتقريره وتحريره وفاق الكل بالهامه ورأيه وتدبيره
وهكذا يكون الملقن من عند الله تعالى وعن عمر رض انه
قال يا نبي الله ما لك افصحنا فقال عليه السلام جاءني جبريل
فلقنني لغة ابي اسمعيل وكان حضرة الشيخ يكتب من
الخط النسخ والتعليق وكان اذا كتب لا يترك في الكاغد
بياضا لمزاحمة المعاني الواردة على قلبه وكتب مرة الى
الى سلطان اقليم القريم كراي خان مكتوبا عريضا طويلا
لا يكون مقدورا الا لمثله وخطبته هذا بسم من اختفى
واستتر واحتجب سره في مخافي الحشيات وستائر الخياليات
ومحاجب الوهميات عن العقول والفهوم والعيون
والابصار ولذلك قال تعالى لا تدركه الابصار وليس

دتدر

۲۰۹

على الغالب والا فالنبي عليه السلام تكلم بالفارسية ولو على
القلة بيانا لجوازها والتحاقها بالعربية فان ما جرى
على لسانه فهو لسان اهل الجنة البتة وعن ابي هريرة
رض قال رآني رسول الله صلى الله عليه وسلم وانا اشكو
من وجع بطني فقال يا ابا هريرة آز شكم درد يعني
ايوجعك بطنك قلت نعم يا رسول الله قال قم فصل فان
في الصلوة شفاء كما في الاسرار المحمدية لابن الرومي وهذا
المبحث لم اجده مفرغا في غالب على هذا الاسلوب لكن
الله تعالى هداني فابرزت منه ما خفي على بعض اهل
القلوب وكان حضرة الشيخ يقرأ كل يوم جزءا من القرآن وداوم
عليه الى اخر عمره وكذا داوم على الورد الذي لقنه شيخه
في اوائل سلوكه ووصاني بتلاوة الجزء المذكور على ان يكون
وردي ايضا وانا الآن مواظب عليه والحمد لله تعالى وكان
يقول بعد آخر كل مجلس سبحانك اللهم وبحمدك اشهد
ان لا اله الا انت استغفرك واتوب اليك وكان اكثر
كلامه عند التعجب لا اله الا الله وسبحان الله وكان
يصلي على النبي عليه السلام اعقاب الصلوات المكتوبة احدى
واربعين مرة على ما هو الموصى به في الطريقة الجلوتية
وكان يستعمل السواك عند كل وضوء وصلوة ويقول

واللغات ولكن الخلق يحتاجون في تعقل معانيها الى كسوة
الحروف واللغات انتهى وفيه اشارة الى ان الله تعالى تكلم
بغير العربية وهي العبرية لغة اليهود والسريانية لغة
النصارى واما انه هل تكلم بالفارسية الدرية ام لا
فلم اره في الكتب المعتبرة وقد شاع ان الله يقول كل يوم
مرتين والعلم عند الله تعالى والدرية منسوبة الى درّ
وهي ناحية من نواحي شيراز موصوف اهلها بالفصاحة
والبلاغة في ذلك اللسان كبعض قبائل العرب في اللسان
العربي او الى درّ بمعنى الباب وهو بهرام گور من ملوك
الفرس فانه كان يامر بكتابة المنشور ونحوه باللسان
الفارسي الفصيح فنسب الى بابه والحاصل انه قد دل
الشواهد على ان الفارسية الفصيحة من لغة اهل
الجنة وان كانت العربية افضل منها لنزول القرآن
الذي هو افضل الكتب الالهية بتلك اللغة وان الله
تعالى قد تكلم بكل لغة في مرتبة التنزلات والاسترسالات
لكن لا يلزم منه ان يكون كل لغة هي لغة اهل الجنة كما
لا يلزم ان يكون اهل كل لغة من اهل الجنة ولما كان العربية
افضل لما ذكرنا آنفا وان الفارسية اشتركت فيها الاداني
والاعالي في هذا الزمان اختار حضرة الشيخ العربية جريا

[٢٠٨ب]

على

قولهم اثنتان وثلثون حرفاً فانّ حروف التهجّى التى هى الحروف
العربيّة ثمان وعشرون والحق بها اربعة احرف من الحروف
العجميّة وهى پا چا ژا گا بالباء والجيم والزاى والكاف
الفارسيّة فصار المجموع ثنتين وثلثين حرفاً على عدد
الاسنان ومفاصل الاصابع العشر فى اليدين فكان
اللسان الفارسى ملحقاً بلسان اهل الجنّة ومن ثمّ تكلّم به
عرفاء العجم ودوّنوا دواوين ورغبّوا فيه والا فكيف تصوّر
من كبار الاولياء ان يتكلّموا بلسان اهل النّار ولم يكاشفهم
الله عن حقيقته قال فى اسولة الحكم ما الحكمة انّ الملائكة
باسرها صعقت ليلة نزول القرآن من حضرة اللوح المحفوظ
الى حضرة بيت العزّة فى السّماء الدّنيا والجواب انّ الله تعالى
اذا تكلّم بالرّحمة تكلّم بالعذاب تكلّم بالعربيّة فلمّا سمعوا
العربيّة المحمّديّة ظنّوا انّه عقاب فصعقوا انتهى وقال فى
التأويلات النجميّة عند قوله تعالى انّا انزلناه قرآناً عربيّاً
فى اوّل سورة يوسف اى انّا كسوناه للقرآءة كسوة العربيّة
لعلّكم تعقلون حقايق معانيه واسراره واشاراته بها
اذ هى لغتكم كما انزلنا التورية على اهلها بلغة العبرى
والانجيل بلغة السريانى يشير به الى انّ حقيقة كلام الله
تعالى منزّهة فى كلاميته عن كسوة الحروف والاصوات

اقول سمعت من حضرة الشيخ انه قال الخالق خلقان عرب
وعجم واللسان لسانان عربي وعجمي والدار داران جنة
ونار فاعطى لاهل الجنة اللسان العربي ولاهل النار
اللسان العجمي انتهى فان قلت ما تقول في قوله عليه السلم
لسان اهل الجنة العربية والفارسية الدرية وهو حديث
مصحح لاغبار عليه مذكور في الكتب المعتبرة كالكافي
ونحوه وايضا قد رغب حضرة مولانا في تعلم اللسان الفارسي
والتكلم به كما يدل عليه قوله فارسي گو گرچه تازي
خوشترست عشق را خود صد زبان ديگرست ويؤيده
قول الحافظ الشيرازي خوبان پارسي گو بخشند گان
عمرند ساقي بشارتي ده پيران پارسا را وهما من
عظماء علماء الشريعة والحقيقة فلا بد لكلامهما من وجه
صحيح قلت المذكور في الحديث وفي البيتين لفظ الفارسي
دون العجمي ولسان الفرس جزئي من جزئيات لسان
العجم فانه اذا اطلق العجم بيننا ول الالسنة المختلفة
ما عدا العربي والمقابل للسان العرب هو لسان العجم
لا ما هو قسم منه وهو الفارسي فانه يجوز ان يكون
لسان اهل الجنة بطريق الاستثناء وتحقيقه ان الله تعالى
الحق الفارسي من بين السنة العجم بالعربي ويدل عليه

قوله

٢٠٧

متعيّنا فى زمانه بالعلم والفضيلة نحن مع هذا العلم
الكثير لا نقدر ان نتكلّم فى مجلس السلطان وعند اجتماع
الوجوه للمشاورة ولا يجرى على لساننا شئ من كتاب الله
ورسوله فبارك الله للشيخ يريد به حضرة شيخى وسندى
فانّه يفوق الكلّ فى المجلس الّذى هو فيه ويحقّق ايات وحديث
كانّنا لم نسمعها من قبل فكلّ كلامه مبنىّ على الكتاب اقول
وذلك لانّ علم الشيخ حضورىّ وعلم علماء الرسوم حصولى
والحاضر لا يغيب لانّه ذاتىّ بخلاف الحاصل من الخارج
فانه يجئ ويذهب والله يؤيّد اولياءه لا بالالهام
فلا يحتاجون الى استحضار واستحصال رضى الله عنهم
وجعلنا منهم ولم يكن فى كلمات حضرة الشيخ تكلّفا اصلاً
اذا كان لا يحبّ التكلّف فى جميع الامور ولم يشهد منه
التكلّم بشئ من اللسان الفارسى وسببه ما سمعت من فيه
حيث قال دخلت القسطنطنية مع شيخى فى سفينة صغيرة
فاخذ الملّاح ينشد ابياتاً فارسية فقال لى حضرة
الشيخ يا بنىّ لا تتعلّم العلم الّذى وقع فى لسان هذا القوم
وكان الملّاحون مشهودين بالرذالة والسفالة والسفاهة
قال فلم يقع فى خاطرى تعلّمه منذ ما سمعت هذه المقالة
من لسان شيخى وهو الشيخ عبد الله الشهير بذاكر زاده

ان حضرة الشيخ الاكبر اتى بجميع سننه عليه السلام غير واحدة وهى
انه كان يقيل فى بعض الايام فى دار ختنه على بعض ولم يكن
لحضرة الشيخ بنت عند الزوج حتى جاء الى داره وزاره ونام
فيها واظن ان اتيان جميع السنن غير واحدة من الاختصاصات
الاكبرية لمكان الختمية التى اوتيها اى كان خاتم الولاية
المحمدية ولم يوت هذا المقام لواحد لا قبله ولا بعده ولذا
اظهر الله منه من علوم الحقايق والاسرار ما لم يظهر من غيره
على ما يشهد به كتبه الشريفة وكان السلف الى زمانه قدس سره
غير مأذونين ببيان الحقايق لا بالعبارة ولا بالكتابة بل
اكتفوا بالاشارات والرموز واكثر ما وقع منهم لسان
المعارف كاحياء العلوم ونحوه فهو من حيث تحققه بمقام
الختمية اكبر من الشيخ ابى يزيد البسطامى ومن غيره وفى
عدم اتيانه بسنة واحدة اشارة الى تفاوت ما بين
النبى والولى والمتبوع والتابع ولو درجة وكان حضرة
الشيخ يقول الحق ولا يبالى فى مجلس السلطان والمجالس
الوعظية ونحوها وكان اذا بدأ بالكلام يسرد بحيث
يتحير الحاضرون وكان مجلس صحبته اجمع من مجلس وعظه
وكان لا ينتهى كلام النفيس الا ان اراد الله قطعه قال
معلم السلطان عبد الحليم الشهير بعرب زاده وكان

متعينا

٢٠٦

ان يعد لاممكن وهو المراد بالترتيل المامور في القرآن واما ما قاله
حضرة الشيخ الاكبر قدس سره من ان الذكر اذا كان بنغمة لذيذة
فله في النفس اثر كما للصورة الحسنة في النظر فانما هو للمبتدي و
المتوسط ولذا اباح ابو حنيفه وجماعة من السلف القراءة
بالالحان لان ذلك سبب للرقة واثارة الخشية والحق التطريب
وترجيع الصوت وتحسينه بالقراءة واما المنتهي فغني عن اللذات
الداخلة من الخارج فافرق بين المقامين فانه ليس في
كلامنا ريب ومين ولم اسمع ان حضرة الشيخ اذن
واختلف هل اذن صلى الله عليه وسلم بنفسه فقيل نعم
اذ اذن مرة في السفر على راحلته واقام وصلى بهم وهم
على رواحلهم يومي ايماء يجعل السجود اخفض من الركوع
وذلك لاجل المطر والطين وقيل ما اذن وانما امر بلالا
بالاذان كما في انسان العيون قال الشيخ عز الدين بن
عبد السلام انما لم يؤذن لانه كان اذا عمل عملا اثبته
اي جعله ديمة وهو كان لا يتفرغ لذلك لاشتغاله بتبليغ
الرسالة وهذا كما قال سيدنا عمر رض لولا الخليفي
لاذنت اقول لو ثبت اذانه عليه السلم ولو مرة من حيث انه شارع
ثبت من الورثة ايضا للتاسي به اذ هم يحبون الاستنان
بسنته عليه السلم تحققا بما في كل منها من التجلي المخصوص الاثري

ويحبّ اذانه وكان لا يحب في اواخره ان يقرأ الامام على المقامات
الموسيقيّه لانّه قد فني عن كلّ حركات وسكنات وذواعي
اللذّات وسمع في اوائله مزمارًا فبكى وغلب عليه الحال كما كان
يغلب على حضرة مولانا من كثرة ورود الاسرار والمعاني
على القلب لانّهم اخذوا من كلّ صورة سفليّة معنى من المعاني
العلويّة وفي كلّ صوت من الاصوات الجزئيّة والكلّية رمزًا
الى حقيقة من الحقايق الالهيّة كما قال العاشق المحقق بشنو از
نى چون شكايت ميكند از جدايها حكايت ميكند وانّما
كان صوته حكاية لا شكاية لانّ لسان العاشق لا يتحمل غير
الحكاية ولذا قال في الجلد الاوّل ايضًا من زجان جان
شكايت ميكنم من نيم شاكى روايت ميكنم • وكان حضرة
الشيخ جهوريّ الصوت عاليه وكان في اوائله واواسطه يؤم
ويقرأ على هيبة عظيمة لم اسمع مثل قراءته من احد قطّ ويقرأ
الالهيّ في مجلس الذكر مع القوّال مع صوت رفيع مهيب وضرب
على ديباجتي مرّة وعلى ديباجة من جنبي من الذاكرين القوّالين
بحيث سال الرّعاف وكان لا يطاق مجلسه الذكري ثمّ فرغ
عن الكلّ في اخر عمره وكان يحبّ ان يؤمّ غيره ويقرأ على غير مقام
موسيقي فان اقتضى المقام ان يؤمّ هو بنفسه قرأ بغير نغمة
وعلى اعتدال تامّ بحيث لو اراد الكاتب ان يكتب وعادّ الحروف

ادنيعد

على اطوار السلوك عروجا ونزولا وقال لي يوما اذ كان لابد
لك من ان يقرأ في مجالسك القوال شيئا من الالهيات فاختر
كلمات الشيخ الشهير بافتاده البروسوي والشيخ الشهير بالهدايي
الاسكداري والشيخ الشهير بيونس امره قدس الله اسرارهم
فان كلماتهم حقانية محضة وكمالية صرفة بخلاف كلمات
غيرهم فانها مشوبة بالجمال والجلال ومنها كلمات ابن
الاشرف الازنيقي وقال كلمات يونس امره وان كانت تركيته
لا سلاسة في اكثرها لكنها مما يشم منها رايحة الكمال
وكونه اميا بحسب الظاهر لا يقدح في شانه اذ المقصود
معرفة الله تعالى باي وجه كان والله تعالى لا يتخذ الرجل
وليا الا بعد تعليمه وللتعليم طرق شتى تنتهي الى محل واحد
وهو المآل منه قال الامام الغزالي في شرح الاسماء الحسنى
من عرف الله تعالى فهو حكيم وان كان ضعيف المنة في سائر
العلوم الرسمية كليل اللسان قاصر البيان فيها انتهى وكان
حضرة الشيخ يقطع الكلام ويترك المطالعة عند الاذان
ويستمع اليه ويقول اولا ما سمعه لبيك يا دعوة الحق ثم
يجيبه الى اخره وكان في القلعة الماغوسية مؤذن من
الشبان يؤذن في جامع قريب من دار حضرة الشيخ له نفس
داودي جهوري مؤثر جدا وكان حضرة الشيخ يتعجب منه

قال له لم تركت المجلس هذه الليلة فقال يا سلطاني اتبعت نفسي
الأمّارة فلم يستمع اليه بل قال لا ينبغي لمن كان مريدًا ان يتّبع
هوى نفسه كلّ زمان فكبّه وعزّره تعزيرًا خشبيًّا لكسر نفسه
وتذليل جموحه وجذب شكيمته ووقع لي ولشريكي السيّد محمّد
القرين ابادي مثله مرّة وذلك انّه كان لحضرة الشيخ
ولد صغير مسمّى بعبد الله بطيء الذهن والأخذ جدًّا وكان
حضرة الشيخ فوّض تعليمه اليّ والى شريكي المذكور فلمّا كان
بعض الأيّام نسي درسه من بعض الاشغال فاحضره حضرة
الشيخ بعد العصر فامر بدرسه فسأل عنه فقال
انّهما لم يعلّماني اليوم فاحضرنا وادّبنا تأديبًا خشبيًّا
فوالله ما تغيّر لوني ولا خاطري من ذلك وهو من حكم
الوقت ثمّ مات السيّد عبد الله مطعونًا بعد ايّام
واستخلف شريكي في بلدة سيروز من البلاد الروميّة
ومات هناك وكان حضرة الشيخ في اوائله واواسطه
يسمع من قوّاله المخصوص من الصوفية ويحبّ الهيّات
حضرة الهدايي وقصائد الشيخ الاكبر قدّس الله اسرارهم
ولمّا انتهى القوّال يومًا الى قول الهدايي في بعض الهيّاته
التركيّة فاني وجودي ترك ايدن بولمز حقّاني وجود
بكى بكاءً شديدًا وكان يقول انّ الهيّات الهدايي واردة

على

ع - ٢

كذلك نجزي القوم المجرمين وهم المعرضون عن الحق والمقبلون
على الباطل فكان جزاؤهم الباطل والصورة لا الحق والمعنى
والعياذ بالله من الخذلان وكان حضرة الشيخ يستمع الى الكلام
الحق وربما يقول له بعض اولاده الصغار اثناء قراءته عليه
فيسمعه ثم يقول له هل تم كلامك فيقول نعم فيقول
فاقرأ وذلك للتوسيع عليه في باب التعليم وتنشيطا لخاطره
من حيث انه صبي لا يتحمل التضييق وكان بعض من لا وقوف
على حاله من بعض اتباعه المقلدين يقولون في حقه ما
حكى الله تعالى عن المنافقين بقوله ويقولون هو اذن
اي محمد يسمع كل ما قيل له وكان مقصودهم به المذمة ثم
انه تعالى حمل ذلك القول على ما هو مدح له وثناء عليه
فقال قل اذن خير لكم والمعنى نعم انه اذن لكنه نعم الاذن
فان من يسمع العذر ويقبله خير ممن لا يقبله لانه انما
ينشأ من الكرم وحسن الخلق وقد ورد التغافل من خلق
الكرام والمؤمن غر كريم والمنافق خب لئيم الا ان حضرة الشيخ
كان يشدد على المريدين في اوائل حاله واواسطه وذلك بعد
التنبيه مرات وفي بعض ليالي الذكر لم يحضر بعضهم فاستدعاهم
بعد تمام المجلس فاعتذروا فقبل من كل منهم اعتذاره
ولما انتهت النوبة الى المولى محمد الدبروي وكان رجلا ظريفا

له من الثناء ما بين المشرق والمغرب ولا يزن عند الله جناح
بعوضة كما في حيوة الحيوان قال القشيري الاستدراج انسا
الذكر دون خوف المكر وقد بلغ الزمان الى حيث ينشئ
كل شاعر الهيات تقليداً للمشايخ المحققين وينشد الذكر
في المجالس كل سكران ويدخل في حلقة التوحيد كل شيطان
وادم من الشعراء من هو في زي المشايخ وهو يقول الهيات
ويدعي لنفسه دعاوي كاذبة فاولئك حزب الشيطان
الا ان حزب الشيطان هم الخاسرون في تجارتهم حيث
حسبوا اشتهارهم عند الناس وجمعيتهم عندهم وانشاء
الالهيات الكاذبة اسباب الربح والتقرب الى الله تعالى
وبدا لهم من الله ما لم يكونوا يحتسبون وقالوا عند
مخائل فتوح الدنيا هذا عارض ممطرنا بل هو ما استعجلتم
به ريح وهي ريح الهوى فيها عذاب الفرقة عن طريق الهدى
تدمر كل شيء من الاخلاق الحميدة بامر ربها ولكل مظهر رب
خاص وهو اسمه المؤثر فيه فاصبحوا لا يرى الا مساكنهم
اي اشخاصهم خالية عن الاخلاق والاداب والاعمال الصالحات
وقلوبهم فارغة عن الصدق والاخلاص والرضاء والتسليم
وفيه اشارة اخرى وهي ان المساكن قبورهم وما بني عليها
من القباب العالية فيظن الرأي ان فيها وليا من اولياء الله

[٢٠٣ب]

كذلك

٢٠٣

عينيّة كحرمة الخمر والزنى فان استعملت على وجه اللهو
واللعب بان كان الالتذاذ منها من مرتبة الطبيعة والنفس
كانت حراما كما يفعله العامّة وان استعملت لاصلى ذلك
الوجه بان كان الالتذاذ منها من مرتبة القلب والروح
والسرّ او لمصلحة داعية اليه كضرب الطبل في الجهاد
وطريق الحج كانت مباحة ومنه ما فعله صاحب المثنوى
فليس ذلك حجة لاتباعه وذوق المزمار ونحوه عارض
زائل والمقصود الاصلى التوحيد الذى ذوقه ذاتى باق
فمن وصل الى هذا الذوق الكلى استغنى عن الاذواق
الجزئية مطلقا ومنه يعرف انّ قرآءة الالهيات التركية
او القصائد العربيّة انّما هى لتحريك الساكن ولتسكين
المتحرّك لانّها كالمنفخة لتحصيل حرارة الحديد لكنها لما
كانت من اسباب الاشتهاد وفقد لها لاهل من القوّال
والسامع تركها حضرة الشيخ قبل وفاته بثلث سنين
وامرنى بتركها ايضا فاذا كان العرفاء يعدّون قراءة الالهيات
شهرة وحجابا فى هذا الزمان النازل فما ظنّك بالمزمار
ونحوه مما هو من اسباب الاشتهار التام وازدحام العوام
وفى المثنوى • اشتهار خلق بند محكمست • در ره اين
از بند آهن كى كمست • وفى الحديث انّ العبد لينتشر

حضرة الشيخ ثم اعادوا فسكت فقال رئيسهم ان السكوت
من الاذن فامر يضرب به وكان الشخصان ابا وابنا والاب
شيخ كبير فان قد خضب لحيته ويديه فنفخ ابنه وقرا
هو بعض الاشعار ونحن بالمجلس حضار فتعجبت من
كبر ذلك القارى ومما تصدى به من قراءة الشعر التى
لا مناسبة له بها بوجه ما ومن خضابه لاجل الدنيا
ثم لما قام حضرة الشيخ من المجلس قال كيف يصدر متى
الاذن للحرام ثم قال عجبا لقوم يطلبون الذوق فى المزامير
والاوتار انتهى وقد كشف النقاب فى بعض تحريراته على وجه
التفصيل حيث قال ميل يتولد من مطالعة الطبيعة للصوت
الحسن عند السماع فهو شهوة وميل يتولد من النفس
فى مطالعة النغمات والالحان عند السماع فهو هوى وميل
يتولد من القلب بسبب مطالعة نور افعال الحق تعالى عند
السماع فهو عشق وميل يتولد من الروح بسبب مطالعة
نور صفاته تعالى فهو محبة وحضور وسكون وميل
يتولد من السر بسبب مشاهدة نور ذاته تعالى فهو
الانس والالات من السماع لا شبهة فى حرمتها لانه
شيطانى والباقى حلال مطلقا لانه رحمانى انتهى
اقول يعرف منه ان حرمة الالات المطربة ليست

عينة

على زهر موضوع على عمامة اتباعه الامر باخراجه وتركه
حذراً من زينته واكتفاءً بشمّه والزهر بفتح الزاي والهاء
وسكونها ما يقال له بالفارسية شكوفه مثل الورد
والشقايق والنرجس والريحان ونحوها وكان يلبس عمامة
كبيرة ولا يدار عليها ما صحبت شيئاً من الاوراد والازهار
دعاه السلطان محمد الرابع ليلة العيد ليعظ ويذكر ففعل
ثم دعاه الى مجلسه الخاص فلما دخل عليه قام ومدّ
يده للمصافحة فصافح فنظر اي حضرة الشيخ اليه مرة
واحدة لا غير وكنت قريباً منه فتفكرت في امره فعرفت
ان العين الناظرة الى الله لا تنظر الى ما سواه الا قدر ما
يندفع به الضرورة واستعمل في اواخر عمره ما يقال له
بالفارسية چشمك لضعف العين بحسب البشرية ولم يستمع
الى اللهو بل لو مرّ من الطريق وبلغه وهو في بيته اشتغل
بالذكر وابتلي به مرة او مرتين كما ابتلي حضرة الامام الاعظم
فصبر وذلك انه حضر دعوة بعض الكبار من ندماء
السلطان وفي المجلس شخصان من طريقة المولى جلال الدين
صاحب المثنوي قدس سره فاستاذنوا من حضرة الشيخ
فان يضرب الشخصان المذكوران المزمار المعروف الذي يقال
له بالفارسية ني ولضاربه اي نافخه ني زن فسكت

اذ كل اناء يترشح بما فيه ثم صار في اواخر عمره كانه
النور المحض لغلبة اللطافة والاعتدال والاستيلاء
انوار الجمال اذ كان الحال الاولى من مقتضيات الفناء الكلي
وتجلي الجلال والثانية من آثار البقاء الالهي وتجلي الجمال
وبين الحالين تفاوت عظيم فانظر ان العود الهندي يدخن
اولا فيفنى عن وجوده ثم يصير بحيث يبقى رائحته
الطيبة ولا يرى شيء من الدخان فاعرف فقد رمزت
اليك بعين القلم بل ابرزت عين الحيوة من غريب العلم
وكان اذا خرج لحاجة او وعظ او لغيره ولا ينظر الا على
ما فوق النعل تأدبا بما جرى عليه السلف حين المشي من الادب
وعملا بحياء عثمان رض وغضا للبصر عن منكرات الناس وكان
يلحظ بمؤخر عينيه فان احد من المسلمين المادين يتاهب
للسلام او اخذه يلتفت اليه قليلا فيسلم او ياخذ ويرد
والا يمشي على هينته فان سرعة المشي تذهب بهاء المؤمن
وكان لا ينظر الى الناس اثناء الوعظ بل يغمض عينيه
ويخاطب وهو الادب لوعاظ اهل السلوك وكذا لا ينظر
الى النسخة حين الدرس بل يقرء عن ظهر القلب وينظر
الى المخاطب وكان يحب النظر الى الآثار ويتلو قوله تعالى
سنريهم اياتنا في الآفاق وفي انفسهم ولم يقع نظره

صو بي حقي
قنج

على ذهو

٢٠١

رخيمة وكلماته مستقيمة واما حسن الصوت فلأنه صورة
النفس الرحمانى وحظ الروح الانسانى وصاحبه محبب فى
القلوب كصاحب حسن الصورة فاذا اجتمعا ازداد الرغبة
وكثر الميل والمحبة وقوى الداعية والتوجه ولا يحصل
الاستفاضة الا بتعظيم المفيض ولذا سأل بعض الاوليا
الهيبة فى قلوب الناس وهما اى حسن الصورة والصوت
من اسباب التعليم فانظر فى هذه الامور والمعانى فان وجه
حسنها لا يخفى على ذوى الالهام الربانى فاذا انتقش
على صحيفة الخاطر ما ذكر من سر الفاطر فاعلم ان حضرة
الشيخ كان طويل القد على الاعتدال مهيبا فى اعين
الرجال ابيض فى صفرة خفيف اللحم واللحية تزهر عيناه
من النور الالهى كانهما الشمس والقمر وكان تلك الحالة
الآن نصب عينى واظن انها لم تنكشف لغيرى فلله الحمد
وكان لبعض المشايخ مريد يرى على رأس الشيخ نورا قدر
الترس ولا يراه غيره وذلك لان عين الاعتقاد وهى التى
ترى ما خفى على الغير من المحاسن وكان حضرة الشيخ لا
يستطاع النظر اليه فى اوائله واواسطه لما اوهم على وجهه
من الهيبة الغالبة وغشى عليها من العظمة القاهرة
وكان ذلك من آثار التجليات الواردة على قلبه الشريف

مصرى فسانه باشد ۞ وشق فهم بحسن صفاتى تطأطأ دونه
جمال العرش ووجه الكرسى وهام فى مطالعة دقائقه العرشى
والفرشى وللورثة حظ اوفى من الاكتساء بكسوة صورهم
واشكالهم والاحتظاظ من مشارب حقائقهم واحوالهم
اما حسن الاسم فهو حسن المسمى لان الاسم عند الصوفية
تعين ذات المسمى لاما دادعلى الالسنة من الالفاظ المجردة
فاسم الله تعالى تعين ذات المسمى باعتبار صفة وجودية كالعليم
او عدمية كالقدوس وحسنه اتصافه بالكمالات الذاتية
التى لا يحصرها العد وحسن مسمى غيره اتصافه بالاوصاف
الكمالية وتخلقه بالاخلاق الالهية وكان خلق رسول
الله صلى الله عليه وسلم القران وهو صفة الله القديمة
اى الامتثال باوامره والاتصاف بما فيه جمعا وتفصيلا
واما حسن الصورة فلدلالته على قرب النسبة الى ام الصورة
التى هى الصورة الالهية وتمام كشفها الان فى كل صورة من صور
التنزلات وشكل من اشكال التعينات فى العالم العلوى والسفلى
معنى من المعانى الغيبية وحقيقة من الحقائق الالهية والكاشف
عنه هو الانبياء والورثة فاقتضت حكمة الله ان يكونوا على كمال
حسن الصورة مع انه مدار لقبول ما دعوا اليه من الوحى
والالهام اذ قبح الصورة منفور عنه غالبا وان كانت نغمة

[٢٠٠ب]

وخيمة

٢٠٠

كسون درد میلنش اندر طعنه یاکان برد ثم اذلی فی وفاة
حضرة الشیخ تواریخ ترکیة وعربیة فمن الثانیة هذا المصراع
الکامل وهو مات قطب الکون ان الموت حق وهو باعتبار
حساب الحروف المنقوطة فقط ومثله مقام الشیخ فردوس
وطوبی• ومنها هذا المصراع التام وهو قدس الله تعالی
ابداً سر عزیز• وحروفها محسوبة مطلقا منقوطة او
مغفلة لکن فیه زیادة واحدة وعدد التاریخ انما یتم
بطرحها واخراجها فعلیك بالطرح والحساب وکن من
اولی الالباب هذا ولیکن هذا اخر الکلام فی فصل الوفاة

الفصل الخامس عشر

فی شکل حضرة الشیخ وشمائله اعلم ان الله تعالی ما بعث نبیاً
الا حسن الاسم حسن الصورة حسن الصوت فزانهم بالملکات
والهیئات المرغبة وصانهم عن الاوصاف والامور المنفرة
فلهم الزینة الذاتیة والصفاتیة والبهجة الصوریة والمعنویة
خلع الله علیهم خلعة الوجود الحقانی وبیض وجوههم بانوار
ذاته• وکحل عیونهم بنور التوفیق لرؤیة کمالات ذاته
وصفاته• احسن الیهم بحسن ذاتی حسن یوسف شعاع
من اشعة نوره• ولمعة من لمعات ظهوره• کما قال المولی
الجامی ز خوبی تو بهرجا حکایتی کفتند حدیث یوسف

غفّاراً للذّنوب ستّاراً للعيوب محوّل الأحوال مجدّد
الشؤن والأفعال واذا كان هو خصّها فانّما يناسب لشأنه
العالى فليكن مظاهره الكمّل ايضا كذلك فانّ التخلّق باخلاق
الله تعالى من شأنهم العظيم والحمد لله تعالى على ان يحضر شيخ
من اهل هذا المقام الكريم وذلك فى النّشأة الدّنيويّة
والبرزخيّة جميعاً فانّ اهل الاطلاق لايتقيّدون بحال
موطن دون موطن بل لهم التّدبير والتّأثير فى حياتهم
ومماتهم اذ ليس مماتهم الّا الانتقال كما سبق وعليه سادات
الصّوفيّة قدّس الله اسرارهم فى الصّائب مشو بمرگ
زامداد اهل دل نوميد كه خواب مردم آگاه عين بيداريست
ذهب بعض اهل التّفسير عند قوله تعالى فالمدبّرات امراً فى
سورة النّازعات الى انّ النّفوس الفاضلة بعد خروجها من ظلمة
الأجساد واتّصالها بالعالم العلوىّ لايبعد ان يظهر منها لشرفها
وقوّتها آثار فى هذا العالم السّفلى فتكون مدبّرات الايرى ان
الانسان قد يرى فى المنام انّ بعض الاموات يرشده الى مطلوبه
ومن غفل عن هذا المعنى خاض فى الطّعن على اولياء الله والمنع
عن زيارة قبورهم والاستمداد من روحانيّتهم وحواليه حمقى
العامّة يضحكون الى كلامه الفاحش فيكفرون بقدرة الله
تعالى والله على كلّ شىء قدير وفى المثنوى چون خدا خواهد كه پرده

١٤٩

قلت هل يقدر ان يتمثل اهل البرزخ بصور اهل الدنيا قال نعم
يتصور بكل صورة اراد ثم استيقظت اى فى المنام رايت
حضرة الشيخ على هيئته التى كان عليها فى الدنيا قد قعد على
جانب من طريق واسع وكانه صار حصافا بالفارسية
بينه دوز يخيط الاخلاق ويخصف النعل فلما مررت عليه
اعطانى عصوين طويلتين معوجتين وقال ادفعهما الى المريدة
الفلانية فى بروسه فانى قد قطعتهما بيدى من الجبل
وتقويمهما اسهل لرطوبتهما فقلت فى نفسى ابشر اهل بروسه
بان حضرة الشيخ لم يمت وانه عاد الى النشاة الدنيوية
وانى رايته بعينى فى اليقظة التامة وكانى اريد بذلك
ان هذه الحالة الجليلة الموهوبة لحضرة الشيخ من الاثار
النادرة التى لم توت لاحد من الاولياء الماضين ثم استيقظت
ونباء هذه الرؤيا لا يخفى على الخبير البصير وقد قال بعضهم
آن پينه دوز شب همه شب تا بروز بانك كند
چون خروس كفش كهن دركه هست وهو اشارة الى مضمون
قوله عليه السلام ان الله ينزل الى السماء الدنيا كل ليلة فيقول
هل من تائب فاتوب عليه وهل من مستغفر فاغفر له فالمراد
من لفظ پينه جناب القدس كما قال عليه السلم رايت ربى ليلة
المعراج فى صورة شاب امرد وكونه خصافا اشارة الى كونه

مشتملة على سبع درجات فاخذ الشيخ يصعد بسرعة من غير تعب
وانا خلفه وخلفي عشرون او ثلثون من اتباعه حتى اذا انتهينا
الى دار الطبقة السادسة رايت ان لها سبع درجات من حديد
كل ما بين الدرجتين مقدار ذراعين بل ازيد وليس بينهما شئ
بحيث لو مد رجله من احديهما الى الاخرى فلم تصل وقع على
الارض فرايت ان حضرة الشيخ مد رجله فوصلت الى القدمة
الاخرى كان ما بينهما شبر بالنسبة اليه فخطا من الاولى
الى الاخرى بسرعة ثم وثم حتى اذا وضع قدمه على الدرجة
وكان باب الجامع هناك انفتح الباب ودخل هو وغاب وبقيت
انا متحيراً في راس الطبقة السادسة وليس عندي احد
فاستيقظت فزعاً مرعوباً وهذه الرؤيا تعبير نفسي وافاقي
والاظهر الجمع بينهما وفيها دلالة على ان ما بقي من عمري اقل
مما مضى والله اعلم وانا الآن ابن اربعين والمسؤل من الله تعالى
ان يختم العواقب بالحسنى ويشرف بالوصول الى المقصد الاسنى

ورايت ليلة السبت الثاني والعشرين من شهر ربيع الآخر
كأني في قلعة ماغوسه التي دفن حضرة الشيخ هناك وكان
حمامات فلما استعدت بلقائه قال ان لي ذوقاً عظيماً في
البرزخ بحيث لا يوصف ولو قررته لما فهمتموه فقلت هل
البرزخ من عالم الدنيا ام لا قال من عالم الدنيا باعتبار

قلت

١٩١

لمعنى وكتب في مرض موته بيده وصايا متعلقة بالاحوال
الظاهرة والباطنة وارسلها الى اهل بيته في القسطنطينية
فخولف في كلها من جهة بعض المداخلين في اموره فلما
سمعت تعجبت من اختلافهم عقيب وفاته واستقل الخاطر
الى ما لا ينبغي ان يفشى والثاني عشر ان حضرة الشيخ مات
في القلعة الماغوسية من القلاع القبرسية منفيا من مرض
الحمى المحرقة يوم الثلثاء قبل العصر بساعة وهو سابع
عشر من ذي الحجة المنتظم في سلك سنة اثنتين ومائة والف
ومن الاتفاقات الغريبة انه قدس الله روحه كان ارسل ورقة
فيها استدعاء قدوم هذا الفقير الى جانبه كما سبق تفصيل
الذهاب والاياب فوصلت الي في اليوم الرابع من شهر ربيع
الاول من سنة اثنتين ومائة والف فملئت سرورا وفرحا
بحيث لا يوصف ثم لما دارت السنة وكمل امر الزيارة وجاء اليوم
الرابع من شهر ربيع الاول من سنة ثلث ومائة والف اذا بورقة
من بعض الاحباب فيها نعي لحضرة الشيخ فملئت غما وحزنا بحيث
لا يوصف وانشدت قوله • فيوما لنا ويوما علينا • ويوما
نساء ويوما نسر • والى الله عاقبة الامور • ولي واقعة غريبة
حين وفاته وهي اني اري كان فوق السحاب مسجدا جامعا وله
سلم من الارض على سبع طبقات بعضها اصعب من بعض كل طبقة

امر خلافته وختميته وبطن وظهر في ظاهر التفرق
حتى ترك الوطن فبينه وبين حضرة الهدايي قدس سره
فرق وهو ان لحضرة الهدايي سر الختمية والجمعية الصورية
فهو في هذا المعنى اتم ولحضرة شيخي وسندي سر الختمية
والجمعية المعنوية فهو في هذا المعنى اكمل فالغالب على
نشأة الأول ذلك وان كان له قدم في المعنى والغالب
على نشأة الثاني هذا وان كان له قدم في الصورة ولعلك
فهمت المراد فلا تقع في العناد فان حضرة الشيخ وحضرة
الهدايي وحضرة افتاده قدس الله اسرارهم كالحلقة
المفرغة لا يدرى اين طرفاها • والحادي عشر ان حضرة
الشيخ كان يوصي كثيرا بان لا يبنى على قبره بناء لكمال
فنائه عما سوى الله وسيجيء اوصافه الشريفة في فصلها
وكان الغالب عليه اخفاء الحال حتى قال في كتاب
اللائحات البرقيات الاولياء مأمورون بالكتمان
وعلمهم بسلامة منتهم يكفي لهم ولا حاجة بعلم غيرهم
واما الانبياء عليهم السلام فهم يخبرون بسلامة منتهم لكونهم
شارعين فلا بد لغيرهم من العلم بسلامة منتهم حتى يؤمن
ويقبل دعوتهم انتهى فاذا كان ستر الحال غالبا عليه
كان ستر الوجود ايضا كذلك اذ الصورة تابعة

للمعنى

١٩٧

بحسب التفاوت في الوراثة ثم ذرتها ريح التقدير وذرّها
يد تدبير القدير فكانوا كأيادي سبا فجزء منهم حوت
الدبور وجزء حوت الصبا فهذا سرّ اذاعته قصّة التموّج
والطوفان لقلب هذا العبد الداخل تحت كلّ من عليها
فان ومنه يعرف سرّ دفن حضرة الشيخ في قلعة ماغوسه
وسرّ ترابه وايضا في وفاته منفيّاً اشارة الى وراثته لسرّ
صاحب مذهبه وهو الامام الاعظم رحمه الله تعالى فانّه
مات مسجوناً وليتميّز المحقّ والمبطل من اتباعه فانّه
عند الامتحان يكرم الرجل او يهان والتفرّق الظاهري
بالنسبة الى الكامل محكّ تامّ قال الحافظ • خوش بود
كر محك تجربه آمد بميان • تا سيه روى شود هر كه در
وغش باشد • وليعلم الناس انّ حال الدنيا على التفرّق
دون الانتظام فيعتبر ومن الشيخ فانّه اذا كان حال الكامل
هكذا فما ظنّك بالناقص وليُنبئ عن حقيقة الحال وهي
انّه لو استمرّ على انتظام الحال وكثرة ورثته ادّى ذلك
الى الختميّة في الطريقة الجلوتيّة بالجيم لانّه بكماله المتفرّد
به من اهل عصره استحقّ تلك الرتبة مطلقاً اي في
الظاهر والباطن لكن لعدم استعداد اكثر اهل زمانه
وتفرّق حال اتباعه واخوانه ادّى الى تفرّقه صورةً فاختفى

اذ كان ترابه منها كما قال ابو هريرة رض خرج علينا رسول
الله صلى الله عليه وسلم يطوف ببعض نواحى المدينة فاذا
بقبر يحفر فاقبل حتى وقف عليه فقال لمن هذا قيل لرجل
من الحبشة فقال لا اله الا الله سيق من ارضه وسمائه
حتى دفن فى الارض التى خلق منها كما فى تذكرة القرطبى
ويقول الارض يوم القيمة يا رب هذا ما استودعتنى
وانشدوا • اذا ما حمام المرء كان ببلدة • دعته اليها
حاجة فيطير • وذلك ان ملك الموت كان قد قبض
قبضة من وجه الارض كلها ولذا جاء بنوا آدم مختلفين
فى الالوان منهم الاحمر والاسود والابيض كل ظهر على لون
ترابه وقابليته ثم دفن فيما خلق منها قالوا اما ضم
اعضاءه الشريفة عليه السلم من ارض المدينة افضل بقاع
الارض بالاجماع حتى من العرش والكرسى فان قلت قد صح
ان مكة ام القرى وانها افضل من بقاع الارض كلها
فكان الظاهر ان يؤخذ تراب النبى عليه السلم منها ويدفن
فيها قلت ان الطوفان موج تلك التربة المكرمة عن محل
الكعبة حتى ارساها بالمدينة فهى من جملة ارض مكة
كما فى انسان العيون واعلم ان اتربة كمل الورثة مأخوذة
فى الحقيقة من ارض مكة مما يلى تربة النبى عليه السلم

بحسب

١٩٦

مشروعية الغسل والمؤمن الكامل طاهر في حياته ومماته
فلا يتنجس والحدث غير التنجس ولو سلم فهو بالنسبة
الى الناقص والحاصل انه يغسل الكامل غسل الناقص
لانه على غير وضوء بحسب الظاهر ولانه في هذه النشأة الدنيوية
تابع للناقص فيما يتعلق بالامور الظاهرة كما سيجئ تحقيقه
ومنها بيان بقاء العقل والادراك على حاله لان العقل
والايمان والولاية ونحوها من صفات الروح وهو لا يتغير
بالموت ومنها ان روح الكامل يشهد جنازته فيكون
اسوة للناس في الصلوة وصلوته على نفسه اشارة
الى ان الكامل هو الساجد والمسجود في مرتبة الحقيقة
فعبادته له لا لغيره فافهم جدا وصلوة الناس عليه
اشارة الى سجود الملائكة لآدم ولهذا شرع صلوة الجنازة
مطلقا تحقيقا لهذا السر العظيم ولا ينافيه كونها دعاء
وثناء في مرتبة الشريعة اذ لكل مرتبة حد يجب الوقوف
عنده ومنها ان حسن الاعتقاد يورث علوما نافعة
بحيث لو اجتهد اهل الانكار سنين كثيرة فيما هم عليه
من الرسوم ما شموا رائحة من هذه العلوم فعليك بالايمان
وحسن الاعتقاد واياك والانكار والحسد والعناد
والغاش ان حضرة الشيخ دفن في القلعة الماغوسية

وجب الغسل عنده لا عند الامام الاعظم اذ الموجب عنده خروجه
على وجه الشهوة ولم يوجد في الميت فالوجه عنده ما في
جامع الفتاوى من ان الميت يغسل لتنجسه بالموت كسائر
الحيوانات الدموية الا انه يطهر بالغسل كرامة له وقيل
لا ينجس لانه مؤمن بل الغسل لاجل انه على غير وضوء
انتهى ولي رؤيا تؤيد الثاني وهي اني رايت حضرة الشيخ
ليلة الاحد وهي اول ليلة من ليالي شهر ربيع الاول من سنه
ثلث ومائة والف على غاية من الانبساط والنشاط يتهلل
وجهه كالبدر التمام فسالت عنه بعض ما يتعلق بالموت
فقال كنت على الطهارة الكاملة الى اخر النفس فلما قبض
روحي دخلت فيما يجري فيه ماء فتوضأت منه لانه وقع
الحدث عند النزع ثم عرج بي الى السموات ثم رجعت الى
جنازتي فصليت على مع الناس الحاضرين للصلوة فقلت
له هل يبقى العقل والادراك الذي في هذه النشأة الدنيوية
على حاله قال نعم يبقى على ما كان عليه قيل ثم اخذ بيدي
وهو متبسم فقال لي كن معتقدا لي كن معتقدا لي بهذه
العبارة مرتين كانه اظهر السرور من حسن اعتقادي له
فاستيقظت ففي هذه الرؤيا امور منها ان الوضوء ينتقض
عند النزع كما نقل من جامع الفتاوى وعليه بني مشروعية

الغسل

١٩٥

الفانية الزائلة على كل حال وجلى ارواحهم بصاقل تجليات
اسماء الجمال والكمال وصفى اسرارهم بلمعات نور القدم
وصانعها عن ظلمات الحدوث وكدورات الاوهام والخيال
والتاسع ان غسل الميت شريعة ماضية لما فى كتاب المرجان
عن ابى بن كعب انه قال ان آدم لما احتضر اشتهى قطفا عنقود
من عنب الجنة فانطلق بنوه ليطلبوه فلقيتهم الملائكة
فقالوا اين تريدون يا بنى آدم فقالوا ان ابانا اشتهى
قطفا من عنب الجنة فقالوا لهم ارجعوا فقد كفيتموه
فانتهوا اليه فقبضوا روحه وغسلوه وحنطوه وكفنوه
وصلى عليه جبريل وبنوه خلف الملائكة ودفنوه وقالوا
هذه سنتكم فى موتاكم انتهى وغسله فرض كفاية الا
ان يكون متعينا له ولا بد من النية ليسقط الفرض عن
ذمته وذمة غيره من المكلفين بغسله فيقول نويت
الغسل لله تعالى وروى النسائى ان النبى صلى الله عليه وسلم
قال من ما ميت يموت الا ويجنب عند الموت واختلف فى
معناه فقيل انه من شدة النزع ينزل وقيل اذا فارقته
الروح وارتاح من شدة النزع التذ وانزل فوجب على الاحيا
غسله اقول لمذهب الشافعى ان خروج المنى كيفما كان
يوجب الاغتسال حتى لو حمل حملا ثقيلا فخرج منه المنى

وبيده سبحة الى قرب العشاء ويقوم اهل الغفلة من مائدتهم
فحينئذ يجئ الخادم بالخبز الحوارى المبلول بين يديه فى وعاء
من خزف وبالماء ايضا فى وعاء اخر منه فيجلس عليه ومعه
اخر البتة فانه كان لا يأكل وحده واذا صلى العشاء نام
قليلا وقام الى التهجد وكان طول قنوته بحيث لا يوصف
فانه كان يقرء الحواميم كلها فى صلوة التهجد ويطيل صلوة
الضحى ايضا ساعة وساعتين وكان سكونه فى القيام
بحيث لو وقع طائر على رأسه لما طار قال فى شرح النصوص
بالنون زالت مشقة التكاليف الشرعية عنهم لفرط
محبتهم اياه سبحانه ولتبدل مجاهدتهم بالحب الالهى لانه
ظهر شرف تلك التكاليف وبهر كونها تجليات الهية
انتهى ولا شك ان رياضة حضرة الشيخ فى اخر عمره تشير
الى موته فان بها تزول العفونات البدنية الموجبة للتفسخ
ويبقى الجسد فى القبر غضا طريا الى يوم ينفخ فى الصور والاصل
فى هذا الباب وان كان هو التوحيد الحقانى كما سبق تحقيقه
مفصلا الا ان للاحتماء الظاهر مدخلا فيه ايضا فسبحان
من نقى اجساد اوليائه عن الاخلاط والفضلات المنافية
للاعتدال وزكى نفوسهم عن الاعراض والاوصاف الردية
الموجبة للاحراق بنار الجلال وطهر قلوبهم عن القصود

الفاسدة

١٩٤

بالصفات الالهية وصاحبه بلغ الغاية التى لاغاية
وراءها وجاوز عن مرتبة الخوف والرجاء والحزن التى هى
احوال من بقى فى الطريق دون الوصول الى المنزل فهو بالموت
لايصل الى ما وصل اليه فى الحيوة بما يعبر عنه بالانسلاخ
فالفرق بين حياته ومماته ليس الا بمفارقة الروح مطلقا
عن بدنه التى بها يحصل الانتقال من عالم الشهادة الى عالم
البرزخ فهو كانه انتقل من دار الى دار من غير ان يتغير حال
الحيوة فافهم فان بينه وبين من لم يكن كذلك فرقا
كثيرا والمراد بالولاية فى الحديث الولاية الخاصة لا العامة
فان المطلق مصروف الى الفرد الكامل وليس الا الفانى
فى الله والباقى بالله اللهم اجعلنا من عبادك المخلصين
آمين ، والثامن ان حضرته قدس سره اشير اليه بعد
وصوله الى قلعة ماغوسة بترك الوان الاطعمة اى
الادام وهو ما يؤكل مع الخبز غالبا والاكتفاء بالخبز
والماء فاستمر عليه الى وفاته وذلك اكثر من سنة
وحين دخلت عليه اهديت له بعض المطعومات من
النقل وغيره فقبل واعتذر الى فى عدم اكله وفرقه بين
الاحباب وكان عادته كل ليلة ان يفطر قبل الصلوة ومعه
الحاضرون ثم اذا صلى قعد فى مكانه يذكر الله ويسبح

الحيواني وكما ان الصفات الالهية الكمالية كانت في باطن غيب
الذات الاحدية قبل وجود هذه الافعال والآثار كذلك هذا
الروح الحيواني كان بالقوة في باطن الروح السلطاني قبل تعلقه
بهذا البدن واعلم ان جوهر الانسان حقيقة واحدة في الفطرة
الاولى ذات قوى كثيرة وهو المسمى عند الصوفية روحاً وقلباً
وعند الحكيم نفساً ناطقة فاذا تعلق بالبدن انتشرت قواه
واختفى نوره وحصل له مراتب كثيرة وعند احتجابه بغواشي
النشأة واستحالته بالامور الطبيعية يسمى نفساً وعند
تجرده وظهور نوره يسمى عقلاً وعند اقباله على الحق ورجوعه
الى عالم القدس ومشاهدته يسمى روحاً وباعتبار اطلاعه و
معرفته للحق وصفاته واسمائه جميعاً وتفصيلاً يسمى قلباً
وباعتبار ادراكه للجزئيات فقط واتصافه بالملكات
والهيئات التي هي مصادر الافعال يسمى نفساً فاذا عرفت
هذا وقفت على معنى قوله عليه السلام اولياء الله لا يموتون
بل ينقلون من دار الى دار وذلك لان المقصود الاصلي
هو احياء القلب واخلاقه واماتة النفس واوصافها
وذلك بالمجاهدات الكثيرة والرياضات الشاقة التي يعبر
عنها بالطريقة والسلوك فان غايتها الانسلاخ عن
الاوصاف البشرية والاتصاف بالاخلاق الملكية بل

بالصفات

١٩٣

وكلمات غيرهم مشوبة بالجمال والجلال غالبا والسابع ذهب
جمع من اهل السنة منهم الغزالي والامام الرازي وفاقا للحكماء
والصوفية الى ان الروح امر مجرد غير حال بالبدن يتعلق به
تعلق العاشق بالمعشوق يدبر امره على وجه لا يعلمه الا الله
اقول تحقيق المقام ان الروح سلطاني وحيواني والاول من عالم
الامر ويقال له المفارق ايضا لمفارقته عن البدن وتعلقه
به تعلق التدبير والتصرف وهو لا يفنى بخراب هذا البدن
وانما يفنى تصرفه في اعضاء البدن ومحل تعينه هو القلب
الصنوبري والقلب من عالم الملكوت والثاني من عالم الخلق و
يقال له القلب والعقل والنفس ايضا وهو سار في جميع اعضا
البدن الا ان سلطان قوته في الدم فهو اقوى مظاهره ومحل
تعينه هو الدماغ وهو انما حدث بعد تعلق الروح السلطاني
بهذا الهيكل المحسوس فهو من انعكاس انوار الروح السلطاني
وهو مبدأ الافعال والحركات فان الحيوة امر مغيب مستور
في الحي لا يعلم الا باثارها كالحس والحركة والعلم والارادة
وغيرها ولولا هذا الروح ما صدر من الانسان ما صدر
من الاثار المختلفة لانه بمنزلة الصفة من الذات فكما ان الافعال
الالهية تبتنى على اجتماع الذات بالصفة كذلك الافعال
الانسانية تتفرع على اجتماع الروح السلطاني بالروح

الى الذكر اللسانى فى حق مثله فان اللسان جزئى من جزئيات الوجود
وقيد من قيوده وانما هو لتصحيح ظاهر الشرع وكل عضو من
اعضائه العارف المنبسط وكشفه الواسع فمن رسخ فى الذكر
وصار عين الذكر والمذكور لم يحتج الى ما احتاج اليه العامة
من التذكير والذكر وقد قيل ليس فى الجنة ذكر لانه طرد
الغفلة فافهم المقام فانه من مزالق الاقدام ولا تقل ما ذا قال
الشيخ فى اخر نفسه النفيس فانه يكفى كون نفسه تسبيحا و
توحيدا ولا حاجة الى ذكر اخر اذ الشؤنات مختلفة وكل
شاءن فهو تجل من الوهاب الفياض فاين المحجوب من الوصل
واين الواصل من الحاصل ورايت فى اخر مكتوب كتبه حضرة
الشيخ قبل موته بايام الى ابنه الكبير فى القسطنطنية
انه ختم الوصايا بقول حضرة الشيخ محمود الهدائى قدس سره
فى بعض الحياة التركية؛ بيلورسن كمسه قالماذ بونده باقى
وصاليك مقرردر فراقى؛ خدايه ايت ايدرسك اشتياقى؛
يوردى دينى امرينى تكميل ايدى كوز؛ وهذا من جملة كراماته
الظاهرة عند من له ادنى الاذعان وكان لحضرة الشيخ ايضا
كلمات تركية لكن كان يحب الكلمات المحمودية ولا ياذن للقوال
ان يقول مقالات غيره ما عدا مقالات شيخه ومقالات افتادى
ويونس امره وكان يقول كلمات هؤلاء الكبار من مرتبة الكمال

[١٩٢ب]

وكلمات

١٩٢

عليه السلام لأصحابه رض كما جاء في بعض الاحاديث اتاني جبريل
بالحمى والطاعون فامسكت بالحمى بالحمى وارسلت الطاعون
الى الشام وكونها محرقة اشارة الى قوة الاجر وذلك لان الاجر
بقدر التعب ومقاساة الشدة ولا شك ان الحمى المحرقة
لا تقاس على غيرها من انواع الحمى فانها خفيفة بالنسبة
الى هذه الحمى وقد جاء ان الحمى ليلة كفارة سنة ومن حم
يوما كان له براءة من النار وخرج من ذنوبه كيوم ولدته
امه وفيه اشارة اخرى وهي ان هذه الحمى احرقت جميع
اوصاف الشيخ حتى اشغلته عن الشعور بجسده فبقي مع
مولاه في عالم السر والمعنى وشرب كاسات الشراب الطهور من
ايدي تجليات الاسماء وقيل له اركض برجلك ارض الفناء
هذا مغتسل بارد وشراب لاهل البقاء فقبض ريان وقد
برد وجوده من حرارات الكون ووصل في ظلمة الموت الى
ماء الحيوة الحقانية عند جبل العين فهذا سر وفاته من الحمى
والثاني كان آخر ما تكلم به حضرة الشيخ صلوتي صلوتي
مرتين اي اعينوني على اقامة صلاتي فان في الجسد فتورا عظيما
كما كان آخر ما اوصى به النبي عليه السلام الصلوة وما ملكت
ايمانكم ثم صلى العشاء ولم يتكلم بعدها الى ان جاء بنفسه
الكريمة فعلم منه انه ختم المجلس بالذكر بلا قول ولا حاجة

التوجه بالصورى وهو ما يحصل في صور الصلوات المفروضة
والمندوبة لان الواصل الى الله تعالى دائم في توجهه لا ينقطع
عنه ولو لحظة واليه الاشارة بقوله تعالى الذين هم على
صلوتهم دائمون الا ترى ان النائم ينتقل من مطالعة الحس
الى مطالعة المثال فيبقى في مشاهدة الصورة فكذا الكامل
يتحول من حال الى حال لكنه يثبت على معاينة المعنى وانما التغير
في الحال لا في المقام بل اقول ان التوجه نسبة من النسب والحاصل
عند الله من صفوة المقربين لا نسبة فيه ولو كان للوصلة
وانما لفظ التوجه ونحوه للتفهيم فقد اشرت اليك فكن
من العارفين • انكه رمزى رابداند وصحيح • حاجتش
نايد كه كويندش صريح • واراك لولا مشاهدة هذا الدليل
قد زلق قدمك في هذا المبحث الجليل فاياك ان تغفل عن
سر ترك الصلوة وعوتها ولا تغفل عن معنى فناء الاجساد
وموتها والخامس ان حضرة الشيخ ابتلى بوجع السن خمسا
وعشرين سنة كما سمعت من فيه رضي الله عنه وهو اشارة
الى فنائه عن جميع اللذات ولذا من رآى في المنام ان واحدة
من اسنانه قد انقلعت جاء تعبيرها بفناء لذة من اللذات
وذلك عند اهل السلوك لا عند العامة وابتلى في آخر عمره
بالحمى المحرقة لتسعة ايام وما تمنها الا انها مما اختاره بنحى

[١٩١ب]

عليكم

١٩١

كتشديده على الصبيان فانه تربية للأبوين لا لأمر في نفس
الصبي اذ هو طاهر باق على فطرته الاصلية ومنه تشديد
الموت على النبي عليه السلم فانه تربية للأمة كما لا يخفى والرابع
انه قد سبق ان حضرة الشيخ أُخذ عن الحس من السحر الأعلى
الى ان يجود بنفسه قبل العصر عشيا ففات عنه صلوة الفجر
والظهر وسر ما سبق منا تفصيله وهو ان رعاية الظاهر
سبب للصحة مطلقا وان فوت من فات انما هو من ترك
الصلوة فلما انفذ عمر حضرة الشيخ وبلغ الكتاب اجله اقتضى
الحال ان يفوت منه شئ من الصلوات تحصيلا للمطلوب
وهو الموت وفرق بين اكامل الناس وغيرهم وكذا بين
الانبياء والأولياء كما لا يخفى على الدراك والمكاشف
من السلاك ونظيره انه يظهر في الصين في اخر الزمان شخص
من هذا النوع الانساني يصير خاتم الاولاد ويكون
له كمال في نفسه ليتحد النهاية بالبداية ويرجع الاخر الى
الأول فيدعو الرجال والنساء الى الله تعالى فلا يجاب اذ
لو اجيب لتأخر قيام الساعة اذ لا تقوم الا على الاشرار
والحفظ العالم من الفناء وهو خلاف مراد الله تعالى فبفوت
الاجابة يحصل موت العالم الصوري فكذا بفوت التوجه الصوري
يحصل موت الجسد الصوري الذي هو صورة العالم وفيه

تقول له تحركتك وخاطبتك بكذا وكذا وانت ما شعرت
لا بمقامي عندك ولا بمقالي وهو يقول لك كنت وقتئذ
في بساتين طيبة اجتني من ثمارها واشم من ريحانها و
ازهارها واشرب من ماء انهارها فانظر انه اخبر عن بقاء
عقله في العالم الذي دخل فيه وعن تنعمه وطيب حاله مع
كونه مسلوب الحس والشعور في الظاهر وحال الغيبة من
الاحوال العجيبة عند الصوفية الا ترى ان يوسف عليه السلم
خرج بغتة على النسوة فقطعن ايديهن لما اصابهن
من الحيرة في شهود جماله والغيبة عن وصافهن كما قيل •
غابت صفات القاطعات اكفها • في شاهد هو في البرية
ابدع • وقس عليه حال كل محب مع محبوبه فاذا كان حال
الغيبة في مشاهدة المخلوق هكذا فما ظنك بمن غاب في
مشاهدة الخالق ولعلك فهمت المقام على حقيقته • وما فات
عنك شيء من دقيقته • وبذلك سلمت عن سوء الاعتقاد في
حق الاولياء • وقياسهم على من عداهم من اهل الكبر والرياء •
نعم ان للموت سكرات بحسب البشرية يشترك فيها العوام
والخواص وعن عايشة رض ما اغبط احدا بهون موت
بعد الموت الذي رايت من شدة موت رسول الله عليه السلم
وقد يكون تشديد الموت على البعض تربية للبعض الاخر

كتشديد

١٩٠

لكن فتورما في الحس ومع بقاء العقل والتمييز وهو المعبّر عنه
بالانسلاخ وكانوا يستلقون على ظهورهم وقت مجئ الوحي
لانّ الوارد الالهي الذي هو صفة القيوميّة اذا جاءهم
اشتغل الروح الانساني عن تدبير البدن فلم يبق للجسم من
يحفظ عليه قيامه ولا قعوده فرجع الى اصله وهو لصوقه
بالارض وفي الاستلقاء فائدة لبعض النفوس المطمئنّة
كما حكى انّ الامام محمد رح استلقى ليلة على ظهره الى الصباح
واستخرج الف مسألة من كتاب الله تعالى وكان يظنّ انّه نائم
فاذا ثبت الانسلاخ والاستلقاء في الانبياء ثبت في
الاولياء من حيث الوراثة فحضرة الشيخ الذي لا يشك في
وراثته بعلامات سبقت استلقى على ظهره حين الموت
واخذ عن الحس بطريق الانسلاخ وكان عقله وتمييزه حاضر
عنده بالوجه الذي يعرفه الخاصّة فقبض على الشهود التامّ واشتغل
به عن الموت وملك الموت رحمة اختصاصيّة من الله تعالى
واتّصل بمقامه من المقام العلوي وداع كلبهٔ تنك جهان
كرد • وطن براوج كاخ لامكان كرد • ولما ذكرنا نظير وهو
حال النائم وكذا حال المريض المأخوذ عن الحس وذلك
انك لو حرّكته وخاطبته وجدته غير مجيب لك اذ لا شعور
له بحال نفسه فكيف بحال غيره ثم اذا استيقظ او افاق

باكثر من نصف يوم وذا لا يقدح في يقظته بالنسبة اليه والى
امثاله بل يشعر بكماله فان الرسل والورثة لا يموتون الا على
التجلي والانكشاف التام وعن اسماء بنت عميس رض كان
رسول الله صلى الله عليه وسلم اذا نزل عليه الوحي يكاد يغشى
عليه اى يقرب من حال الغشي عليه لتغيره عن حالته المعهودة
تغيرا شديدا والجنون لا يعرض الانبياء لكونه من صفات
النقصان بخلاف الغشي واليه الاشارة بقوله تعالى وخر موسى
عليه السلم فلما افاق واما ما نقله الزندوستي من معاذ
الرازي انه كان يدعو ويقول اللهم خذ عقلي قبل موتي
بثلثة ايام فقيل له في ذلك فقال خوفا من ان يختم لي
بالشقاوة ولو جرى على لساني غير الاسلام فلا اكون مأخوذا
ولا يجري على القلم فظاهره وان كان يدل على طلب الجنون
لكنه ناش عن الخوف الغالب على نشأته كما تمنى الحسن
البصري خروجه من النار في الف سنة وهو من سوء الظن
لنفسه كما هو شأن العباد ولعله قاله في اوائل حاله
واواسطه فان للعشاق واهل المحبة معاملة اخرى
مع الله تعالى والتحقيق ان اول ما رآه الانبياء عليهم السلم
هو الصور المثالية المرئية في النوم ثم يترقون الى ان
يروا الملك في المثال المطلق او المقيد في غير حال النوم

لكن

١٨٩

عشت ثلث سنين في الحقيقة فهذا قطع سنه وجزم لموته
في السنة المذكورة ففيه نسخ الحكم الأول بناء على ظهور الفائدة
المترقبة من ذلك العمر المقدر قبل البلوغ الى غايته والشئ
اذا علق حصوله بوجود امر وحصوله ثم حصل قبل حصول
المعلق به انتسخ حكم التعليق وطي الزمان والمكان وكذا
بسطهما معروف عند الصوفية المحققين وكذا عند من
امن بوجود الكرامات ولم ينكره ولا يلزم التغير في التقدير
لأن الاجل المسمى واحد عند الله والتعليق فيه المبنى
عن التعدد لا ينافي وحدته فان الأول بالنسبة الينا
والثاني بالنسبة الى الله قال ابن الكمال في شرح الاربعين
حديثا المعمر الذي قدر له العمر الطويل يجوز ان يبلغ حد
ذلك العمر وان لا يبلغه فيزيد عمره على الأول وينقص على الثاني
ومع ذلك لا يلزم التغيير في التقدير وذلك لان المقدر
لكل شخص هو الأنفاس المعدودة لا الايام المحدودة انتهى
ولا خفاء ان الانفاس تختلف سرعة وبطوءا فيجوز ان يعيش
المرء في سنة واحدة مقدار ثلث سنين باعتبار سرعة
الأنفاس وقبض الزمان فافهم فهذا حق لا فيه مرية
وليس وراء عبادان قرية • وهذا من مزال الاقدام • فقد
نبهتك والسلام • والثالث انه اخذ عن الحس قبل موته

ليلة بعد التهجد فقولنا افان مت فهم الخالدون وقوله تعالى
فاما نذهبن بك فانا منهم منتقمون اذ ذاك عني فلما سمعت
هذا من لسانه عرفت سر المقال والله اعلم بحقيقة الحال
وقد سبق لرؤيا الشيخ عند قتل الوزير وهو لاخبر له عن
قتله اذ ليس مثل هذا الخبر من لوازم الولاية كما يظن الجهلة
اذ هو من العلوم الكونية لا من العلوم الالهية وتفاوت
درجات الاولياء يوم القيمة انما هو بالعلم بالله لا بالعلم
بالكون وقد قال تعالى قل ما ادري ما يفعل بي ولا بكم وقال
قل انما انا بشر مثلكم والثاني انه نسب الى حضرة الشيخ
في بعض تحريراته بلوغه الى سن النبي عليه السلم وهو ثلث وستون
وقد انتقل من هذه الدار قبل البلوغ الى تلك المدة بما دون
السنتين فان صح هذا الذي عزي اليه فما القول فيه فان
الجاهل عن احكام النسخ والقبض والبسط يحمله على بطلان
المكاشفة لعدم مطابقتها للواقع فاقول انها المقصود نظره
على الحس والغايب عن حقايق عالم المعنى قد سمعت من في حضرة
الشيخ انه قال قد جاء الى الفتح المطلق والامداد الملكوتي في
هذه السنة وهي سنة اثنين ومائة والف التي مات فيها في التاسع
عشر من ذي الحجه يوم الثلثا قبل العصر بيسير تعالى قال واري موتي
قريبا فاني واذ كان لي قريب من السنة مذ قدمت الى هنا لكني

عست

الموازين انك انت ارحم الراحمين وطبخ جمع كثير من الرجال
والنسوان تلك الليلة الحلواء رضاء لله تعالى واطعموا
المساكين واهدوا ثوابه لروح حضرة الشيخ روح الله روحه
ثم حضروا قبره صباح يوم الاربعاء حتى الصبيان وفي ايديهم
مصاحف يتلون منها ايات الله ويهبون ثواب التلاوة
لروح حضرة الشيخ ثم اطعموا عنه قربات لو كان اقارب الشيخ
لما فعلوا وبكوا عليه وتحزنوا كانه ابوهم فسبحان من جعل
الاجانب اقارب وللغرباء معارف فطوبى للغرباء ثم رجع
ابن حضرة الشيخ وعثمان دده وعلي دده الى القسطنطنية
من البحر وعاد عثمان دده الى هذا الفقير على ما وصى به حضرة
الشيخ وهو الذي حملني على هذا التصنيف وهو المراد
بما اشير اليه في عنوان الكتاب • وفي قصة الوفاة امور لابد
من التنبيه عليها الاول ان الوزير الثاني لحضرة الشيخ
قتل قبل وفاته بما دون الشهر فصح انه كان عدوا له كابي
جهل لرسول الله صلى الله عليه وسلم اذ لكل وارث رسول
من هو بمنزلة ابي جهل له ومن عادة الله تعالى تربية كامل
الناس بمظاهر جلالية الى ان لا يبقى لهم بقية الوجود ثم
اهلاك الاعداء ثم دعوة الاحباء الى جناب قدسه وقد
اشار حضرة الشيخ الى هذا السر المكتوم اذ جرى على لسا

که میروم بهوای بلند بالایی وقد کان وصی قبل ایام مرضه

بان یغسله علی افندی خطیب جامع مصطفی باشا الواقع فی قلعة

ماغوسه وکان مریدا لحضرة الشیخ وبان لا یکون عند غسله

غیر الغاسل ومن یعینه فاخرجوا جسده الطیب الی محل خال

وغسله الخطیب المذکور واعانه علی دده وعثمان دده اللذین

کانا فی خدمة حضرة الشیخ ثم کفنوه فی کفن مبلول بماء زمزم

المبارك اهداه الیه الحاجی حسین الماغوسوی من خواص

احبابه واخرجوه الی المصلی الذی فی خارج القلعة عند

التربة التی هناك وحضر جمیع من فی القلعة حتی الصبیان

والنسوان باکین علیه زدل نوحه زجان فریاد برداشت

فغان از سینهٔ ناشاد برداشت فصلی علیه عثمان دده

ثم انزلوه الی قبره الذی هو روضة من ریاض الجنة فی

مقبرة یقال لها مقابر الاولیاء بقرب رحی الریح ودفنوه

ثم رجعوا اللهم ارحمنا اذا عرق الجبین وکثر الانین وبکی

علینا الحبیب ویئس منا الطبیب اللهم ارحمنا اذا

وارانا التراب وودعنا الاحباب وفارقنا النعیم

وانقطع النسیم اللهم ارحمنا اذا نسی اسمنا وبلی جسمنا

واندرس قبرنا وانطوی ذکرنا اللهم ارحمنا یوم

تبلی السرائر وتبدی الضمائر وتنشر الدواوین وتحشر

الموازین

١٨٧

ولما دخلوا من حيث امرهم ابوهم ما كان يغني عنهم من الله من شئ
الا حاجة في نفس يعقوب قضيها وانه لذو علم لما علمناه ولكن
اكثر الناس لا يعلمون والفناء الذي يقوله الصوفية انما هو
صفة الباطن ولا ينفي العمل بمرتبة الظاهر بحسب الموطن
والمقام فاين انت من فهم الكلام ثم لما بقي الشيخ هناك ومضى
عيد الفطر من تلك السنة ودخل ذو الحجة تغير مزاجه من يوم
التروية واخذته الحمى المحرقة وكانت هذه الحمى توثر في جزيرة
قبرس تاثير الطاعون لغاية كثافة هوائها فمرض من ذلك
تسعة ايام فلما كان اليوم الثامن وهو يوم الاثنين جمع الناس
وقال اعلموا انه لا مال لي اوصي به ولكني على مذهب اهل السنة
والجماعة شريعة وطريقة ومعرفة وحقيقة فاشهدوا على هذا
في الدنيا والاخرة ثم لم يتكلم حتى اذا كان ما بين العشائين قال
لمن عنده من الصوفية صلوني صلوني مرتين اي اعينوني على اقامة
الصلوة فان وجودي فتورا غالبا فاعانوه على الوضوء وصلوة
العشاء ثم اخذته الحمى المذكورة واخذ يعرق الى نصف الليل
ثم اخذ عن الحس الى قريب من صلوة العصر من يوم الثلثاء
وعيناه مغمضتان وعند ذلك تحرك شفتاه بحركة خفية
مرة او مرتين وطار روحه الطاهر الى مقامه في اعلى عليين و
مجاله في جوار رب العالمين بروز واقعه تابوت من ز سروكنيد

الشيخ الشهير بقطب الدين الأذنيقي قدس سره وهو في تربة
على حدة متصلة بالجامع المنسوب اليه و وصلت الى القسطنطنية
في الثالث عشر من شعبان واديت الأمانات الى اهلها قولاً
وفعلاً ثم منها الى بلدة بروسه في التاسع عشر منه من سنة
اثنتين ومائة والف و وقع الدخول في بروسه يوم الجمعة
والخروج يوم السبت فاتصل الآخر بالأول ورجع النهاية
الى البداية والحمد لله تعالى وكان مدة السفر اكثر من خمسة اشهر
ومدة الاياب اقل من مدة الذهاب كما اشار اليها الرؤيا
التي سلفت في اول القصة وكنت اظن انى اعود مع حضرة
الشيخ لكن الرؤيا اشارت ايضا الى انه يبقى في مقام القبرسي
ولا مرد لقضاء الله تعالى وقد كان اشير الي عند التهيؤ للسفر
القبرسي ان اكتب كتاباً في حق حضرة الشيخ الى الوزير الثاني
له ففعلت وارسلته الى بعض الاحباب في القسطنطنية
وخيرته بين ان يدفعه الى الوزير وبين ان يمسكه عنده
فلم يدفعه فلما رآه بعض المتصلفين ممن ادعى الانتساب
الى الشيخ وليس في دعواه على شيء قال ان هذا المكتوب يشعر
بان لصاحبه بقية وجود وانية ولم يشعر بان الحاكم علينا
هو الوجود كله فيا هذا لو لم يكن لي في ارسال المكتوب فائدة
الا ما بلغني عنك لكفى مع اني اقول فاهيك في الارشاد قوله تعالى

ولا دخلوا

١٨٦

بغداد وامر بكشف القبر اطمئنانا فظهر جسده الشريف غضا
طريا ولم يبل كفنه ايضا كانه دفن من يومه وقد عرف سره فيما سبق
من الفصول وابن محال مدفون في قبة منفردة متصلة بتربة
السيد وتربة الوالدة المذكورة في قبة مفرزة في تلك الدائرة ايضا
وچوبان بابا ايضا مدفون هنالك في قبة على حدة والفقراء
الساكنون في تلك الزاوية يسمون بالادهمي وذلك ان السيد وصى
لچوبان بابا في رؤياه المذكورة بان ينصب هناك خليفة من
الطريقة الادهمية ففعلوا ذلك واسم السيد السالف جعفر
وشهرته بالسيد الغازي والسيد بطال ايضا ومغازيه وشجاعته
مشهورة لا تحتاج الى البيان قدس الله سره وزرت في القرية
المشهورة بسكوت مرقد ارطغرل الغازي ابي عثمان الغازي جد
السلاطين العثمانية وهو في تربة منفردة خارج القرية وحول
تربته اشجار ولعمري مكان منفرح ومحل لطيف وزرت في
قصبة اذنيق مرقد حضرة سيد العشاق الشيخ الشهير باشرف
زاده قدس سره وهو في تربة لطيفة متصلة بالجامع الشريف
جدرانها من الخزف الچيني المنقش الملون عمرها على هذا الوجه
السلطان مراد الرابع وزرت فيها ايضا ختنه الشيخ عبد الرحيم
الترسي بكسر التاء وهو جبل عظيم في تلك الناحية وولده المسمى
نبتر على وهما في تربة منفردة وزرت فيها ايضا مرقد حضرة

الروم وله سهم غليظ طويل جدا من خشب وسهم غليظ
من حديد اعطاه اياه حضرة الخضر عليه السلم واخذ بقوسه
ومصحفه بخطه تيمور لنك حين استيلائه على البلاد الرومية
وذهب بهما الى بلاده واخذ ايضا بعض السلاطين العثمانية
سيفه وجعله فى خزانته وله عصا طويلة بل اطول
يقال لها بالفارسية جوكان وتربته فى تل مرتفع كالقلعة
وعليها مهابة لم ارها فى مرقد اصلا وله مرقد طويل قدر
ثلث قامات وعلى داخل جدران تربته ستور معلقة على
جميع جوانبها من استار الكعبة وفى جنبه دفنت البنت
المذكورة واندرس قبره بعد موته الى زمان علاء الدين
السلجوقى لما نذكره وكانت لوالدة علاء الدين ضيعة فى
تلك الناحية ولها شريك يقال له چوبان باباكان يرعى
الغنم ويقوم على تلك الضيعة فرآى فى المنام ان السيد
يشير اليه بمحل تربته ويوصى بان تبنى الوالدة المذكورة عليه
قبة فصدقته لما كان من مظان الولاية فضربت عليه قبة
ثم وسع القبة محمد بن محال فى ايام السلطان يلدرم بايزيد
وبنى عمارة عظيمة على الجبل الذى فيه التربة ثم وسع السلطان
سليمان الاول وبنى جامعا لطيفا متصلا بالتربة وزار
تربته حضرة السلطان مراد الرابع حين مجتازه بها فى سفر

بغداد

١٨٥

الذين كتب تفسيراً على سورة الفاتحة لا يوجد قادر على فهمه
في هذه الديار فانه قد سار جميع الممكنات وجاوزعنها ولا
نعرف سيره الواجب انتهى وزرت في قصبة آق شهر خواجه
نصر الدين الشهير بالامثال الغريبة والكلمات المضحكة
ووقعت تربته خلال المقبرة ضربت عليها القبة المكشوفة
جوانبها وعلى الحجر الموضوع على راسه رقم ٣٨٦ وهو
غريب مجهول اذ في بعض الكتب انه كان من اصحاب مولانا
ولان اق شهر كان في يد الكفار في التاريخ المذكورة وزرت
في قرية السيد الغازي مرقده المنيف وكان بقرب القرية قلعة
خربة على تل كبير على شكل صند وقة بعض المراقد يقال لها
قلعة مسيحا غزا السيد المذكور اهلها وكان ملكها بنتاً
بكراً قد تعشقت للسيد فنام يوماً تحت القلعة وهاج
نقع فظنت البنت ان عدواً قد هجم فكتبت القصة على حجر
ورمت به تعلم السيد وتوقظه فوقع على الودجين فمات
شهيداً ولما علمت البنت ذلك خرجت من القلعة وامنت
ورمت بنفسها عليه فخرج روحها وقال بعضهم رمت
بها على خنجر فماتت ولعلها لا تعاقب على ذلك لقرب عهدها
بالاسلام وكونها في دار الجهل وتد السيد الغازي بعد المائتين
من الهجرة وكان من ملاطية وعاش سنين كثيره يغزو بلاد

بمائه بالشرب برئ باذن الله تعالى وكان له خرقة غريبة
محفوظة هناك كان يلبسها ايام حياته يقال انها من خلع
الجنة والله اعلم فملأت الطشت المذكور بالماء وادخلت
فيه طرفاً من الخرقة الشريفة وشربت انا والحاضرون
منه بنية زوال الأمراض الظاهرة والباطنة اللهم
وفقنا لمداواة هذه القلوب المرضى واجعلنا ممن يحب
ما تحب وترضى وزرت قريباً من تربته المنورة قبر
محيي السنة البغوي صاحب التفسير المسمى بمعالم التنزيل
والمصابيح وله تربة على غير احتشام وقرأ حضرة البغوي
وقطب الدين الشيرازي وحضرة مولانا على حضرة صدر
الدين جامع الاصول في الحديث وكانوا من تلامذته
ورايت نسخة من جامع الاصول عند بعض الاكابر في
القسطنطينية كتبها القطب الشيرازي بخط يده وله خط
لطيف واشار عند خاتمتها بقراءته على صدر الدين
ومنه يعرف رتبة حضرة صدر الدين في العلوم الظاهرة
والباطنة قال في الواقعات المحمودية نقلاً عن فم حضرة الشيخ
افتاده قدس الله سرهما ان المولى جلال الدين صاحب المثنوي
لا يبلغ ان يكون مريداً للشيخ صدر الدين القنوي وكان قد
ارسل للارشاد في زمن شيخه الشيخ الاكبر قال انراي صدر

 الدين

١٨٤

مرقد مولانا على الاحتشام العظيم بخلاف مرقد صدر الدين
وكان لفظ مولانا صدر من صدر الدين فبقي الحيوة والقيمة
وله عند تربته جامع لطيف وحول الجامع كان حرماً له
في زمانه ثم جعل كتّاباً للصبيان وله حجرة فوقانية وفي
الحجرة صومعة قدر ما يسع رجلاً واحداً وكان يتخلى فيها
وفي الحجرة كتب كثيرة قد وقفها في ايام حيوته وعلى ظهر
بعض الكتب اشارات بعضها بخط يده المباركة وبعضها
بخط شيخه شيخ العالم الشيخ الاكبر قدس الله سرهما
وله خط جيد جداً كتب الفصوص بخط يده وعلى ظهره
اشارة وامضاء بقلم الشيخ الاكبر وصورته هذا
قرا على هذا الكتاب من اوله الى اخره الولد العارف المحقق
المشروح الصدر المنور الذات محمد بن اسحق بن محمد القونوي
مالك هذا الكتاب واذنت له في الحديث به عني وكتب
منشيه محمد بن العربي في غرة جمادى الآخرة سنة ثلثين
وستمائة انتهى ه ورايت الفتوحات المكية هناك وهو
اربعون مجلداً وتبركت به وبغيره من الكتب الغريبة وله
طشت شبهي مكتوب على اطرافه آية الكرسي وعلى خارجه
صور واشكال كالوفق وكان المرضى في زمانه يستشفون
بمائه وقد تواتر عنه انه قال في حق ذلك الطشت من مرض واستشفى

السلجوقي وله جامع كبير في محل مرتفع وتربته في داخل الجامع
وهو صاحب قونيه وباني حصنها وله من الآثار ما يفوته
الحصر وزرت مرقد مرشد الكل وهادي خير السبل درة
صدف الوجود غرة اهل الكشف والشهود امام اصحاب
التمكين حضرة الشيخ صدر الدين محمد بن اسحق بن محمد قدس
الله سره وتربته في خارج القلعة وهي مبنية من الاحجار
وعليها قفص لطيف خشبي وفوق هذا القفص الواح شبيهة
بالقبة لكن اطرافها مكشوفة قال في الواقعات المحمودية
لم يقبل صدر الدين القنوي البناء على مرقده فعملوا من الالواح
ثم اخذتها الصاعقة كانه لم يقبل الغطاء انتهى
وسببه ما سمعت من شيخي وسندي وهو انه قال ان الشيخ
صدر الدين كان من اولاد السلاطين لحضرة مولانا وكان
مولانا تاركا للدنيا مطلقا وصدر الدين متجملا في الصورة
حتى كان له خدام متزينون وله ابريق وطشت من فضة
وتغير عليه شخص في ذلك فاشار حضرة الشيخ صدر
الدين الى الابريق والطشت فقاما عن مكانهما الى الحضور
فتحير الحاضرون وتاب الشخص وقال يوما لحضرة مولانا
بهذه العبارة التركية ملوكانه كجنلم فقيرانه يانه لم
وقال مولانا فقيرانه كجنه لم ملوكانه يانه لم ولذا ترى

مرقد

١١٣

وكونه مولانا من اهل الجذبة ومن طبقات الرجال كما هو معلوم
عند اهله وكانت دعانى الى زيارته حين مشاهدة البلدة
فراعيت فى الاجابة الاقدم فالاقدم واعلم ان حضرة مولانا
ووالده سلطان العلماء والسلطان ولد وحسام الدين
مملى المثنوى وصلاح الدين زركوب مربى مولانا فى مرتبة
الحقيقة وعارف چلبى واكثر الاولاد الخلفاء من بعد المولوى
تحت قبة واحدة واسعة ولما قدمهم زينة عظيمة وهيبة
قوية ليس لغيرهم خصوصا سلطان العلماء فان صندوق
مرقده ارفع من الارض مقدار قامات ثلث وعلى راس
صندوقة عمامة كبيرة لها طيلسان طويل وفى حذاء
قدم حضرة مولانا باب صغير وشباك فضى وصندوقة
تربته متصلة بصندوقة تربة ولده السلطان ولد ولهما
عمامتان كبيرتان احضران مع الطيلسان الطويل كانهما
رأسان من جسم واحد وفى خارج القبة زاوية معمورة
وبقرب الزاوية جامع لطيف بناه السلطان سليم الاول
وزرت ايضا تربة حضرة شمس الدين التبريزى قدس سره
شيخ حضرة مولانا فى باب المعرفة وتربته مفردة بعيدة
عن تربة مولانا قريبة من جامع شرف الدين وزرت ايضا
مرقد سلطان علاء الدين كيقباد بن كيخسرو ابن قلج ارسلان

جلفا جافيا غدّارا وله مع السلطان بايزيد الأول من السلاطين
العثمانيّة وقايع كثيرة مع المصاهرة بينهما واشتهر بابن
قرامان لكون والده محمد بك دونه في الظهور وقرامان
مدفون في الجبل بقرب قصبة ارمنك بفتح الهمزة والميم
والنون وسكون الراء المهملة والكاف العربية من قصبات
الناحية الشهيرة بايچ ايل وقلعة انامور الشهيرة بالمعمورة
بناها ابرهيم بك المذكور وقرأت تاريخها على الباب قال فيه
بناها السلطان ابرهيم وادّعى لنفسه السلطنة لاستيلائه
على الاندة وما في اطرافها من النواحي والبلاد ولم ينقطع
عرق نزاع السلطنة بينه وبين بعض السلاطين العثمانية
المستلطين على بروسه واطرافها الا بعد انقطاع عرقه
وعرق سلسلته ولاهالى لارنده عقائد صحيحة في التوحيد
واهله بيمن اقدام بعض الرجال الماردين بها والمدفونين
فيها وقد نقلت فيها بمجمع عظيم قوله تعالى فاعلم انه لا اله
الا الله وتكلمت بعض ما يتعلق بمراتب التوحيد ثم ادمت
السير الى طرف قونيه ودخلتها في السابع والعشرين من
رجب وزرت اولا حضرة مولانا قدس سره واخرت
حضرة الشيخ صدر الدين قدس سره مع كونه افضل منه
من كل الوجوه باتفاق الكلم لكونه من اهل الفناء الصرف

وكون

١١٤

معمولان من السكر احدهما فوقه ان ذا اتا تدل عليها حروف
اعمن صارت طبقا بقدر حساب كج وثانيهما خرج عن
الخاطر لحكمة من الله تعالى وله ايضا نطاقان معمولان من
السكر اشار الى الفقير بالاكل من بعض الاطراف فاكلت
والحمد لله وكانى انظر الى حضرة الشيخ وابكى سرورا بان
هذا الوجود الشريف هو الذى له الحيوة الباقية الابدية
فاستيقظت وفى هذه الرؤيا اشارة الى وفاة حضرة
الشيخ لا يخفى ثم دخلنا السفينة ثانيا فسارت بنا
فى موج كالجبال وصارت الحال اشد من الكرة الاولى
فبرحمة من الله خرجنا فى غرة رجب الفرد الى محل قريب من
قلعة اناموز القديمة واتفق ان مكثت فى ناحية اناموز
اكثر من اسبوع فابتليت مرة ثانية برجالها وقطاع طريقها
حتى خلصنى الله منهم وساقنى الى طرف لارنده وهى ديار
قرامان فوصلت اليها فى الحادى والعشرين من رجب يوم
الخميس وزرت فيها مرقد والدة حضرة مولانا قدس الله
سرهما وشاهدت آثار ابرهيم بك بن محمد بك ابن قرامان
فان له فيها عمارة وآثارا كثيرة وكتب فى احد مصراعى
باب عمارته بابنا مفتوح لمن دخل وفى الاخر مالنا مباح
لمن اكل • وتربته متصلة بجامع عمارته وكان رجلا

حقيقة الموت الا لارباب الانسلاخ فانهم مطلقون عن كل
قيد فلهم السير فى عالم المثال المطلق وعالم المثال المقيد
بالانسلاخ وبالمنام على السوية بالنسبة اليهم دون
غيرهم فافهم وقد قال الشيخ الكبير رضى الله عنه ان الشيخ
الاكبر قدس سره كان متمكنا من الاجتماع بروح من شاء من
الانبياء والاولياء وسائر الماضين على ثلثة انحاء ان شاء
استنزل روحانيته فى هذا العالم اوادركه متجسدا فى
صورة مثالية شبيهة بصورته الحسية العنصرية التى
كانت له فى حياته الدنياوية لا يخرم منها شيئا وان
شاء احضره فى نومه وان شاء انسلخ من هيكله و
اجتمع به حيث تعينت مرتبة نفسه اذ ذاك من العالم
العلوى انتهى وبما قررنا لك يعرف كيفية تنعم الشهداء
فى البرزخ فان حالهم فيه يحاكى حال اهل الانسلاخ فى
الدنيا وقد احلت التفصيل على كشفك فادفع الحجاب
وكن من اولى الالباب ورايت فى الليلة السادسة كانى
ادور مع اهل الدوران من شدة الشوق وحرارة الجنان
واصيح صيحة مفزعة وكان حضرة الشيخ روح الله روحه
قد دعى الى وطنه الاصلى لامر يقتضى القدوم وهو على
جناح السفر وتحريك قادمة السير وله سطران على الارض

معولان

١٨١

فاستيقظت ثانيا وفيه بشارة على حسن خاتمته وكان
رجلا صالحا رحمه الله تعالى ومكثنا في الساحل المذكور
اكثر من اسبوع وانكشف لي في اليوم الثاني اختلاف الناس
كالمعادن فمن طبع على النقصان لا يحصل منه الكمال البتة
كما ان الحجر لا يستصنع منه المرآة ومعدن الحديد لا يبرز
ابريز الذهب والفضة فعرفت طبقات الناس واستعداداتهم
فزال عني الانقباض الحاصل من افعالهم المختلفة بحسب مقتضيات
اسمائهم الجزئية المتقابلة ثم انكشف لي حين قمت الى
التهجد في الليلة الرابعة ان عالم الدنيا في البرزخ يصير
كعالم الرؤيا في الدنيا وذلك ان عالم المثال وان كان
اقرب شئ الى الحس لكن الناس يتفاوتون في الرؤيا بحسب
لطافة الحجاب وكثافته فالعين واحدة والأخذ مختلف
فاذا صاروا الى البرزخ وجدوا هذا التفاوت بعينه هنالك
فكما ان البرزخ غيب بالنسبة الى النفوس الكدرة والدنيا
شهادة اي في هذه النشأة فكذا الدنيا غيب بالاضافة
اليهم والبرزخ شهادة اي في النشأة البرزخية بخلاف
اصحاب النفوس الصافية فان رؤياهم كما كانت بمنزلة
الشهادة والحس في الدنيا فكذلك دنياهم كانت بمنزلتها
في برزخهم ولا يجد حقيقة هذا الامر وكذا حقيقة

لاقيت فيها حضرة الشيخ على السمرقندى صاحب التفسير
الموسوم ببحر العلوم المدفون فى زينه المشتمل عليها الناحية
المعروفة بابج ايل كما مر ذكره وهو رجل معتدل القامة ابيض
فى صفرة مليح جالس عند راس تربته وعندها اوراق مذهبة
كتبها بخط يده المباركة وله خط حسن جيد جدا فاعطانى
بطريق الهدية ورقا من تلك الاوراق فسررت بذلك
واستيقظت واشار هذه الرؤيا الى ان الزيارة غير متيسرة
فى اليقظة فكان كذلك وكان فى خاطرى ان ازوره فى مشهده
لكن لما اختلف الطريق وبعد المشهد عن الممر جاءت الزيارة
المثالية بدلا عن الزيارة الخارجية فسبحان ذى الفيض والجود
موصل كل قاصد الى المقصود ورايت فى تلك الليلة المباركة
المعادلة لليلة القدر للحاجى حسن الميزدى البروسوى من
اقربائى وكان قد نعى الى فى الطريق فى الذهاب فسألت
عنه هل بشرت عند احتضارك فقال لما كان الحين رايت
ان ابرهيم عليه السلم ارسل الى جنده وسلم الى اللواء فاخذته
وقبلته فقلت له ابشر ايها الحاجى فان اللواء هو التوحيد
العالى الصاعد الى السموات العلى بل الى العرش الاعلى وكونه
واصلا اليك من جانب ابرهيم عليه السلم اشارة الى انك
على ملته وملته هو التوحيد والاسلام والانقياد والاستسلام

فاستيقظت

١٨٠

انّ المحاربة صوريّة او معنويّة والظاهر انه كان لكلّ منهما
اهل من اهل السّفينة وذلك لأنّ بعض من في السّفينة
كانوا من ناحية آنامور واهلها مشهورون بقطع الطريق
حتّى انقطع ابناء السّبيل عن المرور من ديارهم وقد شاهدت
انا ذلك حين مجتازي بها في سفري هذا والبليّة اذا جاءت
عمّت وامّا المحاربة المعنويّة فهي معاداة اولياء الله
كما في الحديث القدسي من عادى لي وليّا فقد بارزني
بالحرب وانّي لاغضب لاوليائي كما يغضب الليث لجروه
ومثل هذا المحارب ينفي من ارض القربة والائتلاف وايّا ما
كان فلا يردّ القضاء الّا الدعاء والاستغفار فاشتغلت
بهما متذكّراً محاربتي بالله ورسوله وصلحي مع شيطاني
ولو من بعض الوجوه متنسّبا كلّ سوء الى مأوى الشرّ الذي
هو النفس الامّارة فانتهت السفينة الى ساحل بعيد من السواحل
القبرسيّة بقرب قرية يقال لها لفكه بفتح اللام وسكون
الفاء فجئنا الى حيث ادخلنا منه بل ابعد اذ غاية كلّ متحرّك
سكون ونهاية كلّ متكوّن ان لا يكون شاكراً لله تعالى على النجاة
كما قيل للتجّار ما اعجب ما رايت من عجائب البحر قال سلامتي منه فبتنا
تلك الليلة في ذلك الساحل وليس هناك دار ولا اثر ولا جنّ
ولا بشر فجاء ليلتي بحمد الله تعالى ليلة نورانيّة روحانيّة اذ

السابق وصفه وكنت عنده ثلثة ايام وكان المطر منقطعا
فالتمسوا منى ان اجلس مجلس الوعظ وادعو الله تعالى فى
الغيث فاجبت اليهم بعد الالحاح وان كنت غير اهل لذلك
فنقلت قوله تعالى وهو الذى ينزل الغيث من بعد ما قنطوا
وينشر رحمته وهو الولى الحميد من تفسير حضرة الشيخ على
السمرقندى متبركا به ومتيمنا فجاء الغيث باذن الله والحمد لله
وانا فى الكرسى بحيث جرت السيول ثم شددت الرحل الى
قلعة كرنيه ودخلت السفينة صباح يوم الخميس الحادى
والعشرين من جمادى الاخرة فلما قاربت السفينة عشاء
ليلة الجمعة ساحل كلنده بكسر الكاف الفارسى واللام
وسكون النون وبقى ميل او ميلان هبت ريح شديد
مستقبلة حولت السفينة الى جانب مخالف فسارت يوما
وليلة فى موج عظيم بحيث ايس اهلها وهم كثيرون من
الحيوة فقلت الليلة الهى ما سبب هذا الحور بعد الكور
وقد رجعنا قهقرى وانقطع الحيل فاخذتنى سنة فتلى
على قوله تعالى انما جزاء الذين يحاربون الله ورسوله الى
قوله او ينفوا من الارض فعرفت ان هذا الابتلاء من قبيل
النفى من الارض لوقوع الرد الى البحر بعد التهيئ للخروج
الى البر وان هذا جزاء محاربة الله ورسوله ولكن لم اعرف

ان المحاربة

١٧٩

يوم الجمعة الشريف فلما كان ذلك اليوم ختمت سورة يوسف
في صلوة الصبح ومكثنا الى ان صلينا الاشراق ثم دعا
حضرة الشيخ دعاءً جامعاً وفيه قوله اللهم انت الصاحب
في السفر والخليفة في الاهل وقوله فالله خير حافظا وهو
ارحم الراحمين وغير ذلك فقبلت يده الشريفة فاشار
الى ولده السيد مصطفى بالتشييع فخرجت من عنده وانا
اقول • مدت صحبت تو عمر گرانمايه ماست • آه ازين
عمر گرانمايه كه بس كوتاه است • واقول درد اگرا نيست
كز هجرت دلخسته راست نيست غير جان سپاري چاره
ودرمان من وخرج السيد مصطفى وامير الاي محمود اغا
وابنه مع اتباعه الكثيرة وغيرهم من الاحباب فشيعونا
الى ان خرجنا من قلعة ماغوسة فلما كنا وراء التربة
الخارجة منها وادعناهم بعد الدعاء مع يعقوب دده
ويحيى دده وبقي ابن حضرة الشيخ عنده وكذا عثمان
دده وعلي دده وكان اليوم السادس عشر من جمادى
الآخرة من سنة اثنتين ومائة والف وسرنا الى جانب
قلعة لفقوشة وبتنا العشية في الضيعة المار ذكرها
وقلت في نفسي • تمتع من شميم عرار نجد • فما بعد العشية
من عرار • ونزلت في لفقوشه الى منزل نقيب الاشراف

بطريق التنزه كما هو عادته العديمة فشاور مع بعض اهل الخبرة
فقالوا ان كان لا بد من عوده فالموقت وقته فانه بعد ايام
يجري في البحر سفائن اهل الحرب فيشكل العبور ثم لما عدنا
بعد العصر الى مجلسه خاطبني فقال كنت اصمم مكثك
هذا الى ما بعد عيد الفطر لكنه يشكل حال البحر حينئذ فاذنت
لك في العود الى بروسه وكان اليوم يوم الثلثاء على ان
يكون الخروج يوم الاثنين ودعا مرتين حتى دق الفؤاد
وازدودفا العينان وقال اذهب من طرف قرامان وقونيه
وزر مراقد الاولياء ليحصل الانس وتنور القلب فاذا
وصلت الى بروسه وتنفست اياما فاذهب مع مكاتيبي
الى القسطنطنية قلت انا ارجح خدمتكم فاذهب اولا
الى القسطنطنية ثم اعود الى بروسه فسر حضرة الشيخ
من تقديم خدمته وقال اذا وصلت اليها باذن الله تعالى
فاصلح كل ما يحتاج الى الاصلاح مما يتعلق بنا في الداخل
والخارج وكن وكيلي مطلقا فافعل ما ترى كما قيل ارسل الحكيم
ولا توص ثم سلم الى بعض الهدايا لاهل بيته وكان مدة
الاقامة عند حضرة الشيخ سبعة عشر يوما وكان قد عين
يوم الاثنين للخروج لكنه نسخه فاخره الى يوم السبت بحسب
المصلحة لان الله بارك فيه وفي يوم الخميس لكونهما طرفي

يوم

١٧٨

من العمر والعلم عند الله تعالى ولا انظر الى الموت ولا الى الحيوة
وانما اترقب ما يتوارد على الخاطر فباى شئ استعملنى فانا
له منقاد مستسلم قال وقد كان يخطر ببالى موتى فى الغربة
واسئل الله ذلك فان لى فيه فائدة الا ترى ان الله تعالى
اخرجنى من القسطنطنية فقطع عنى كل نسبة وقد كان
قبل كان وان الوزير قد دعوت له كثيرا بحيث ما دعوت
لغيره من الوزراء مثله وقد بشرت له بالوزارة ثم
انه قد فعل وانما يفعل الله ما يشاء ففيه زيادة تجريد
وتفريد لى عن كل ملاحظة وقد قال لا تكونوا فى طلب
الرواح من هنا اى عودكم الى مقامكم والزموا حكم الوقت
وانتظروا امر الله تعالى اقول ثم ورد على مكاتيب من
بروسه فقال حضرة الشيخ هل فيها شئ موحش قلت
لا الا انهم كتبوا كذا وكذا واستعجلوا قدومى اليهم قال
على ما ذا تجد قلبك قلت قد قطعت العلاقة منهم حين
خرجت وليس عندى الا المقام عندكم الا ان يقع فى قلبكم
الشريف خلافه قال استخر الله ثلث ليال فانظر ما ذا ترى
فاستخرت الله فاشير الى بالعود لكن لم اخبر به الشيخ لانه
لم يسئل قط بل لما مضى ثلثة ايام من القصة ارسلنى مع ابنه
والصوفية الذين عنده بعض احبابه الى جانب القلعة

من حضرة الشيخ وهو يوم الاربعاء سادس جمادى الآخرة من
سنة اثنتين ومائة والف فاقرأه حروف التهجي ثم دعا
فقال كشف الله تعالى وفتح واعطى العلم النافع والعمل الصالح
وغفر لنا ولوالدينا وجميع الماضين من امة محمد عليه الصلوة
والسلام وختم عاقبتنا بالخير الفاتحة وسليم هو العبد الحبشي
الذي عينه صاحب الدار محمود اغا الخدمة حضرة الشيخ وكذا
اقرأ يحيى دده درسا من المختصر تبركا ويعقوب دده من
بعض الكتب التركية وعثمان دده من التفسير ودعا الكل منهم
قال ارى موتي قريبا فان رسول الله صلى الله عليه وسلم عاش
بعد ظهور الفتح المطلق كما نطق به سورة النصر سنتين
وان الله تعالى كما اظهر الفتح المطلق في الجهاد الصوري
في هذه السنة وهي السنة الثانية بعد المائة الاولى
من الالف الثاني بفتح قلعة بلغراد وما يتبعها من القلاع
والحصون الكثيرة التي سخرها الله تعالى لاهل الاسلام في
اربعين يوما وقد كان يستبعد ذلك التسخير في سنين
بالنسبة الى ضعف الحال وغالب السنة الالهية فكذا اظهر
الفتح المطلق في باطني في هذه السنة بحيث سخر لي جميع
القوى الطبيعية والنفسانية وقد بقي للوصول الى ثلث
وستين سنة اي الى كمالها وهي سن النبي عليه السلم سنتان

من العمر

١٧٧

وحصل لي من ذلك التنزه حظ عظيم بسبب نفسه وكان من عادته
الاذن للخروج في كل اسبوع يومين يوم الثلثاء الذي هو يوم
البطالة بالاتفاق من المتأخرين ويوم الجمعة بعد الصلوة قال
خلفائي كثيرون لكن لم اجد انجذاب قلبي الى من سواك ولذا اشرت
لك بالقدوم وعينت لك خدمة الامامة فانت ولدي الخاص
وفيك ايات الله البينة ولي حظ من تلاوتك عظيم قال
قد اشير الي في القسطنطنية ان الوزير في تدبير نفيي واقصائي
الى هذه الجزيرة لكني استخرت الله فاشير الي بالثبات دون
الحركة فكما كان فنحن الان كالجنين في بطن الام وليس في
يدنا الدخول والخروج قال كلما اراد بي الله بخير ابتلاني
بمكروه في الظاهر والاسرار المنكشفة لي قبل هذا السفر
القبرسي كانت بمنزلة المقدمات بالنسبة الى ما انكشف بعد
والله يبتلي بعض عباده بمثل هذا الابتلاء الى اخر العمر
وكانت عادة الله معي هكذا من اوائل حالي وانا راض عنه على كل
حال واما قوله تعالى والله يعصمك من الناس فقد عصمني منهم
بفضله حيث لم يقدروا على اصابة سوء بجسدي قال ان مخلصي
فضلي قد لقبني به شيخي قلت ان مخلصي حقي قد استفدته ايضا
من جنابكم وقد ذكرته سابقا قال مخلص حقي بكرلم يتلقب
به احد قبلك ولو لم يرد الله بك خيرا لما لقبتك به وبدا اليوم

المجلس بالآيات اليوسفيه التى قراتها امس فتلوت من قوله تعالى
وسئل القرية الاية الى قوله سوف استغفر لكم ربى انه هو الغفور
الرحيم فاخذ حضرة الشيخ يبكى وابكانى وابكى الحاضرين ثم
دعا فقال جعل الله تعالى سلطان الاسلام معمورا ومعمرا
وعسكر الاسلام منصورا ومظفرا وكما انه جعل آخر فراق
يعقوب بالوصال جعل آخر فرقتنا ايضا كذلك وجعلنا مسرورين
فى الدنيا والآخرة ولا يضلنا عن طريق رضاه الفاتحة
ثم اخذ بيدى ودعا لى خاصة حتى قال حشرك الله مع يعقوب
ويوسف واوصلك الى نورهم وسرهم ثم قال هذا ابتلاء من الله
وان الله يجوع بعض عباده ليبكى وان ارتباطك بهذا السر
الالهى الحقك بنا فى هذا المحل قال ان الله منذ ما فتح على هذه
الطريق واذاقنى حلاوة مشربها خمس وثلثون او ست و
ثلثون سنة فجميع ما فتح على فى هذه المدة قد افرغ الله فى
صورة بعد القدوم الى ماغوسه لم تكن قبله ولا يمكن عنها
البيان كما لا يمكن ان يتعلق بها فهم الانسان قال اذهبوا بطريق
التفرج الى جانب القلعة الماغوسية مع ابنى والصوفية الحاضرين
فاشرت بالامتناع خوفا من ان يكون ذلك من قبيل الامتحان
فقال لا تذهب لنفسك واذهب لاجلى وابصر آيات الله كما قال
تعالى سنريهم آياتنا فى الآفاق وفى انفسهم فامتثلت امره المطاع

وحصل

١٧٦

فعدم تألمه دالّ على تجرّده التامّ وانقطاعه الكامل قال
حضرة الشيخ انا اذنت وتبًّا من هذه الايام فلتكن انت شيخ
ابني هذا اشارة الى السيد مصطفى ثمّ قال له هل قبلت فتبسمت
فاشار بالقبول لانّه جدّ فقلت قبلتُ نفسكم النفيس ثمّ
قال لابنه هل قبلت هذا مقامي مشيرًا الى هذا الفقير
فانّ فيه نورًا من نور الله تعالى فقال قبلتُ فقال حضرة
الشيخ فقم وقبّل يدي فجاء فضافحنا وهذا من جملة كرامات
حضرة الشيخ وذلك لانّ ابنه المذكور قال في الطريق معجبًا
وغرورًا انتم كلكم خدام ابي ومن كان خادم ابي كان خادمي
فقلت الخادم اجير ونحن نجتهد ان نصير عبيدًا حقًا ثمّ قال
حضرة الشيخ مخاطبًا لابنه انا قد آذيتك كثيرًا فهل جعلته
لي في حلّ قال نعم فقال فانا قد جعلت حقّي لابوي في حلّ ثمّ
التفت الى هذا الفقير فقال انّ انت قد تأذّيت منّي هل احللته
لي فقلت نعم فقال بهذه العبارة التركية اتالوق حقني بن
دخي سكا حلال اتدم ثمّ قال لابنه مشيرًا الى الفقير ان هذا
كبيرك لانّه من النسب المعنوي وكلّف حضرة الشيخ يومًا قراءة الهي
من الالهيات الهدائية وهو قوله بالتركي لطفا يليوب بر كز نظر
ايلرسه كر سلطانمز كرسي دكل عرشدن دخي عالي اوله
عنوانمز فقرأته بمقامه الذي هو صبا ثمّ قال اختم

هذا دق في عيني عبادة الثقلين مقدار ملك المدة في جنب ما
آتاني الله فصارت العلة عندي نعمة وصارت النعمة منة
وصارت المنة آمالا وصار الامل عطفا فقلت في
نفسي بهذا كانوا يستمرون في البلاء على طيب النفوس
مع الحق وبهذا الذي انكشف كانوا يفرحون بالبلاء انتهى
واذن حضرة الشيخ في الافطار ثلثة ايام رعاية لخاطر صاحب
الدار امير الاي وكان رجلا خلوقا جوادا مضيافا فامتثلت
لما رأيت ان تدبيره احق ان يتبع به اذ المريد من لا ارادة له
قال كن هابيليا ولا تكن قابيليا فان طريق هابيل طريق الاستسلام
وطريق قابيل طريق التعرض لما به سخط الملك العلام وسأل
حضرة الشيخ السيد مصطفى هل بلغ خبر عن ابن اخيه السيد محمد
الذي كان تتلمذ من خليفة الشيخ حسين في مصر المحروسة
فافاد انه نعي عليه فقال انا لله وانا اليه راجعون
ثم دفع يديه وقال رضاء لله الفاتحة ثم قال حكاية
عن الشيخ الاكبر قدس سره الاطهر انه قال من اصابته مصيبة
فاسترجع ولم يضطرب كان في مرتبة قوله لم يلد ولم
يولد ولم يكن له كفوا احد يعني ان الله تعالى ليس له
القيود والاضافات والعلاقات فكذا لهذا العبد المستسلم
المسترجع اذ لو كان له شيء من ذلك لوقع في التألم

فقدوم

١٧٥

فانك محمودنا في النظم كمحمود افندي البروسوي فانظم وامدح
وانشأ وحرر واحترز عن شهوة الكلام فنظمت قصيدة
تشتمل على اكثر من ستين بيتاً فجاءت مقبولة مرغوبة
عنده وعند الاهالي قال قد كان لنا معك في السنة السابقة
تصميم الحج في هذه السنة وزيارة مرقد الامام الاعظم
رحمه الله تعالى في بغداد لكن الله صرفنا عن ذلك وجعل
السير والسفر الى قلعة ماغوسه وهو لحب لانه كان
من عند الله وبارادته لا من عندنا وبارادتنا وما دبر
الله لعبده خير مما دبره هو لنفسه اقول نظيره ما اخبر
الشيخ ابو عبد الله محمد بن علي الترمذي الحكيم عن نفسه
حيث قال قدس سره لقد مرضت في سالف ايامي مرضة
فلما شفاني الله تعالى منها مثلت نفسي بين ما دبر الله لي
من هذه العلة في مقدار هذه المدة وبين عبادة الثقلين
في مقدار ايام علتي فقلت لو خيرت بين هذه العلة وبين
ان يكون لي عبادة الثقلين في مقدار مدتها الى ايهما تميل
اختيارا فصح عزمي ودام يقيني ووقعت بصيرتي على ان
مختار الله تعالى اكثر شرفا واعظم خطرا وانفع عاقبة
وهي العلة التي دبر لي ولا شوب فيه اذ كان فعله فشتان
بين فعله بك لتنجو به وبين فعلك لتنجو به فلما رايت

واني انظر الى ما فتح الله علي في هذا السفر واما الوزير وغيره
فلا نظر لي اليهم اصلا فان كل ابتلاء انما يصل من الله و
الموحد الحقيقي لا ينظر الى الواسطة وادعوا الان للوزير
ابن كوبريلي في السر والعلانية حتى في التهجد بخصوص
اسمه وان كان هو قد نفاني الى هنا فان الله تعالى قد ايد
به دينه وفي الحديث ان الله ليؤيد هذا الدين بالرجل
الفاجر والوزير المذكور وان لم يكن له فجور صوري
لكن له فجور معنوي قال قدر العطية في الاخرة بقدر
البلية في الدنيا قال ان سيدنا عليا رض اوصى ابنيه
للحسن والحسين رض بان لا يتعرضا لقاتله وهو ابن
الملجم فكيف نتعرض لمن قصدنا بسوء وطريق الانبياء
مسلك الابتلاء فمن دخل تلك الطريق فقد سلك مسلك
الانبياء قال قوله تعالى لا اله الا هو العزيز الحكيم راجع
الى الله تعالى وقوله تعالى ان الدين عند الله الاسلام راجع
الى العبد فعلى العبد ان يستسلم لقضاء ربه ثم قال اني
شاكر من هذه البلدة وراض عن اهلها فانهم جاملوني في
المعاملة ولو اذن الله لي لاخترت هذه طلبا للسلامة
لقلة الناس والاختلاط والالفة واما القسطنطينية
فعلى خلافها ثم قال امدح بقصيدة هذه الجزيرة وقلاعها واهاليها

فائدة

١٧٤

بالجميل حتى قال مخاطباً للفقير يا اسمعيل وانيك هذه
الليلة في المنام وعالم المثال والخيال وانت تقرأ القرآن
في محل مرتفع بصوت عال ثم قال انو الاقامة وكن لنا
اماماً بعد الآن في الصلوات الخمس واتل بعد الفجر والعشاء
آمن الرسول وبعد الظهر آخر سورة الحشر وبعد العصر قوله
تعالى ان الذين امنوا وعملوا الصالحات كانت لهم جنات
الفردوس نزلاً الى آخر السورة ثم قال ملاطفاً امامنا بيننا
كنون لنا قلت انا راض بان اكون نوناً فافهم وعين لي مكاناً
في بيته الشريف واخرج سجاداً على طرف معتكفي ليكون
اجمع للقلب وانسب للحضور ومسح يده بوجهي وقال انت
ابني الخاص ثم دعا وقال جعل الله قلبك مورد العلوم
الالهية النافعة وبدنك مورد الاعمال الشرعية
الصالحة ثم قال ما يقع في خاطري غيرك من الخلفاء وفي سفرك هذا
اشارة الى النسب المعنوي والارث المحمدي ولو لم يبذر الله
في حقك بذر السعادة في الازل لما كان ما كان فاقم هناك
الى ان يبلغ الكتاب اجله ثم قال ان الله تعالى لما اتم امر
ابرهيم عليه السلم اهلك نمرود وكذا لما اتم امر نبينا صلى
الله عليه وسلم اهلك اباجهل واني قد كان لي بقية عقدة
حلها الله بهذا السفر فاشار الى حال الجنيد مع الحرساني

الى رؤية ربكم فاسرعنا فى المسير وكان العين فى تطلبنا
وتجسس اخبار دنا فلما ادنا تقدمنا اعلاماً للقدوم فاذا
وجوه القوم قد استقبلوا ركباناً ورجالاً ولم يبق فى القلعة
احد الا خرج الى خارجها استقبالا وتعظيماً لحضرة الشيخ
فان الشرف كله له ونحن عجبين فدخلنا من باب قلعة
ماغوسه مع الفرسان والمشاة حتى اذا وصلنا الى الدار التى
يسكن فيها حضرة الشيخ تقدمنا ابنه السيد مصطفى ونحن
على اثره فلما دخلنا البيت اذا حضرة الشيخ بخلعة بيضاء
ولحية بيضاء وبوجه يفيض منه نور الهى من راه ذكر الله
وبجبين منير يلمع منه نور العرش وبحاجبين كانهما قوسان
لعالمى الوجوب والامكان وبعينين كانهما الشمس والقمر تزهران
وبانف يستنشق به نفس الرحمن وباذنين يسمع بهما صرير
القلم الاعلى وبشفتين يتكلم بهما مع المولى وبصدر منشرح
شرحه الله الكريم وبقلب منفسح فى زاوية منه العرش العظيم
وبيدين فيهما الاولى والاخرى والجمال والجلال وبرجلين
بهما خطا الخطوتين اللتين دونهما الوصال فقام يدعو
والبيت غاص بالقوم فلما اتى على اخره تشرفنا بتقبيل
الذيل والعيد عيد اليوم فسال الخواطر واطعم الحضار بما
وجا عنده من فتوح الملك الغفار وجامل فى المعاملة وتكلم

[١٧٣ب]

بالجميل

١٧٣

تجلّا من السّفر اراءة اياته المنقشة فى صحائف الاكوان وتعليم
اسرار حروفه وكلماته المكتوبة على رق الاعيان وتربية الوجود
بيد جماله وجلاله وتخليص القلب من وهم الكون وخياله
وتوفيق المهاجرة من دار الى دار ليحصل الترقى بحسن الجواد
وحين استعجلنا الوقت فان السّكون فى الطريق من اسباب
الفرقة عملنا بقول بعض السّلف فى الحركات البركات
وكفى مؤنة الطريق حضرة نقيب الاشراف واستصحبنا رجال
اخلاء ادلاء وزال الوحشة المتقدمة وحصل الانس
الكلّى وهكذا حال العشاق عند دار قرب دار المعشوق
قال المولى الجامى نسيم الصّبح زرمنى ربى نجد وقبلها
كه بوى دوست مى ايد ازان پاكيزه منزلها وحلنا
من قلعة لفقوشه بعد يومين واخذنا فى السّير حتى انتهينا
فى نصف الطريق الى قرية فيها ضيعة معمورة لمحمود اغا
السابق ذكره فاضافنا من فيها من الخدام وبتنا تلك
اللّيلة هناك وحين تبدى تباشير الصّبح وافل نجوم الخيال
وطلع شمس العيان واضمحل دجى الاحوال راينا ان المقام
هناك اكثر من هذا اتلاف لنقد الوقت واسراف للعمر
فى غير الطلب البحث ع على نفسه فليبك من ضاع عمره
فنودينا ان عجلوا بالرحيل فان الحبيب منتظر بكم فقوموا

يقال لها واصليه بمد الواو وكسر الصاد وسكون اللام
فاكترينا منها الى قلعة لفقوسة التي تقيم والى قبرس
فيها وقد بلغ خبر قدومنا الى حضرة الشيخ قبل وصولنا
بشهر فارسل بعض الأعيان الى جميع سواحل قبرس باستقبالنا
واكرامنا في اي ساحل وقع الخروج من البحر لكن العبد يريد والله
يريد ولا يكون الا ما اراد الله فانه ما خرجنا الا الى
برية ليس لها ساحل معروف ولهذا وقع الاكتراء الى قلعة
لفقوسه وسيجيء من الابتلاآت ما يغنيك اذ كنت من طريق
الفقراء واهل الفناء ذا فهم عن الله تعالى ولما دخلنا قلعة
لفقوسة نزلنا في بعض الرباط وكان قد نبه صاحبه فلما
نظر الى هيئاتنا وسيادة ابن حضرة الشيخ عرف الحال واخبر
بواعظ جامع اياصوفيه المتقدم ذكره وهو نقيب الاشراف
السيد محمد الشهير بدرويش افندي من نجل صاحب التفسير
الموسوم ببحر العلوم حضرة الشيخ الكامل الفاضل الوارد
الواقف على السمرقندي المدفون في زنبه بفتح الزاي وسكون
الباء بقرب قلعة سلفكه قدس الله سره فالح علينا بالنزول
الى داره فقمنا من الرباط وحططنا الرحل في منزله وكلفني
الوعظ فاخذت تفسير جده السمرقندي ونقلت منه قوله
تعالى سنريهم آياتنا في الآفاق وفي انفسهم اذ كان مراد الله

١٧٢

الوصول الى حضرة الشيخ وقلنا مرارا متى نصر الله وليتك
رايت ان بحر البلاء قد اشتد وغلا وان فلك الوجود قد ارتفع
على كل ذروة وعلا ما ذاقت حين لا عاصم اليوم من امر الله
الا من رحم فاسكت فان الامر اخفى من ان يراه نظر العقل
او يشير اليه بنان النقل ولما تم ابتلاء الخوف والانتظار
وبلغ الغاية ما هو اشد علينا من عذاب النار اذ اتانا رجل
يبشرنا بقدوم سفينة من السفائن التى تتردد الى قبرس
وذلك الى الساحل المعروف بقزل ليمان فشددنا الرحل اليه
وهو مسيرة نصف يوم من منزلنا فاقمنا عند شط البحر
اسبوعا فى خيمة تركية ينزل علينا المطر ليلا ونهارا وليس
بقربنا قرية او ما يتحصن فيها من الغيران ونحوها وانما
اشخاص جبالية يترددون الى السفينة للبيع والشرى ثم
لما دخلنا السفينة ذهب الملاح الى جانب انامور طمعا فى
نول اموال تحمل الى قبرس لما ارسل فيه بعض التجار خفية
فخدعنا ومكثنا هنا ثانيا خمسة ايام الى ان حمل تلك
الاموال مثل الزبيب والسمن والعسل والجبن ونحوها فسار
السفينة يوما وليلة فلم يمكن الخروج الى الساحل المهم وهو
ساحل قلعة كرنيه بكسر الكاف والراء وسكون النون
لعدم مساعدة الريح فانتهت الى ساحل بقرب قرية

فعلشان فعل سباع هم ذياب في ثياب او ثياب في ذياب وانتهى
بنا الطريق الى قرية في نهاية ناحية اناموز فحططنا الرحل في دار
رجل فيها واقمنا هناك اكثر من شهر وجلين اذ قد يتعرض لنا بعض
الاشراء فتارة يقولون في مواجهتنا ان عندكم دنانير كثيرة لان
شيخكم شيخ السلطان وتارة ماذا في هذا الخرج ولعله تحف
القسطنطنية وتارة ان هذا يشيرون الى هذا الفقير قاض لا شيخ
وانما يستتر بالشيخوخة فلما لم يكن لنا الحركة لا اقبالا ولا
ادبارا اخذنا بالمداراة لما جاء داد واسفها ء كم واخذ من
عندي يقرأ على الدرر والمختصر والسكنى واحدة والاشراء
مجتمعون هناك في اكثر الاوقات وجاء هذا تعبير ما في رؤياء
من الوحل وقاطع الطريق عند الجسر كما سبق وكذا تعبير ما فيها
من ثلثة ايام فانها تفصلت الى ثلثة اشهر ولعلك تطعن
لنا في الخوف والاضطراب في هذه المدة لما حكم عليك الجهل
التام اذ لو ابتليت بمثل ما ابتلينا لزال عنك توحيد لك
بالكلية ونحن بقينا في الخوف البشري والاضطراب الانساني
مدة ما بقينا في الطريق لعدم انسنا بمثل هذه الوحشة وعدم
اعتيادنا بنحو هذه المحنة لكن الله تعالى ارانا اياته في الانفس
والافاق وربانا بمظاهر الاسماء الجمالية والجلالية على الاطلاق
وما زال عنا نظر التوحيد في افعاله تعالى وان كنا ايسنا من

الوصول

١٧١

جدرانها لكن ليس بها الناس الا جنها وجانّها وهي في مقابل
جزيرة قبرس وبينهما ازيد من مائة ميل فلم نجد فيها سفينة
ايضا وفي بعيد منها دور متفرقة في سفح الجبل يسكن فيها بعض
الجبابرة ممن لم يشاهد في عمره جمعة ولا جماعة ولم يحضر مجلس
علم وعالم ولم يتل في كتاب الذهن غير آيات السرقة والقتل والنهب
والعنف والغصب وكسر الأعراض فلم يمر من هنا جندي الا سلبوه
ولا قاض الا صلبوه ولا شيخ الا اخذوا ابريقه وخمرته
وسبحته ولا فارس الا طلبوا منه خرجه وخرجه ودابته
ولذا انقطع ابناء السبيل عن طريقهم وصاروا بحيث لا يطير
طائر من فوقهم خوفا من احداقهم ولا ينزل وحش بباحتهم
تحرزا من اوهاقهم وقد اخذوا تلك الخلقة من خنازير
جبالهم ونمورها فبقوا بمجرد اسماء الناس وكلهم من غير ان
يكون لهم الشريعة والعمل باموره‍ا ومن ثم وصانا العلاء اشتود
بالمكث وما رضوا بالحركة البرية لكن التقدير ينقض التدبير
فلما مررنا عليهم تعرضوا لنا فحفظ الله عن كيدهم فسرنا
ليلا ونهارا لما قيل في حق امثالهم من لم يخف الله خف منه
فان عدم الخوف من الله يوقع صاحبه في كل محذور ومكروه
وفي الحديث يأتي على الناس زمان هم ذئاب فمن لم يكن ذئبا
اكلته الذئاب كما قال المولى الجامي شكل انسان شكل انسان

احباء حضرة الشيخ بعضهم من الاذن وبعضهم من العين والاذن
تعشق قبل العين احيانا وشاورت بعلمائهم في امر العبور والسفينة
فاشاروا بالمكث والترقب الى ان يخرج الشتاء ويسكن علينا
الدماء فرايت ان المدة قد طالت وان الصبر قد عيل وان
القلب افتى بالاستعجال وترك القال والقيل فاستخرنا الله تعالى
ونحن خمسة فراينا كلنا ان اشارة الله الى السير من طرف
البر دون الاقامة هناك فاستكرينا ابلا وسرنا الى قلعة
دران والطريق جبل كله واقمنا في ساحل القلعة في قصر قديم
بناه سلطان علاء الدين السلجوقي وامطرت السماء مدة اقامتنا
فيه وهي اسبوع فوكف كل جانب منه فلم نجد ما نحتمي فيه
اذ كان المحل ما بين الجبلين لم يبق فيه اثر من دار وكانه ما سكن
فيه ديار وانما بقي منه اسم لا رسم وجسم وكانه مصداق

قوله • وبلدة ليس بها انيس • الا اليعافير والا العيس •

او قوله • كان لم يكن بين الحجون الى الصفا • انيس ولم يسمر
بمكة سامر   وكان عندنا ما يكون غذاء لنا اياما حتى جاء
بعض اهل الجبال فاخبر ان السفينة لا توجد في هذا الساحل
الا مرة او مرتين في السنة لانه لا عمارة هنا فلا يجيء الا لحمل
اموال التجار في هذه الجبال وذا يقع نادرا فسافرنا من هنا سائق
التقدير الى القلعة المعمورية في انامور وهي قلعة معمورة

١٧٠

من البقعة الطيبة بعد التفاهة في نفسه ومنه ملح اجاج
اكتسب الملوحة من البقعة السبخة بعد الحلاوة في نفسه
ففي البقاع والماء والانسان والعلم اختلاف كثير قال
تعالى والبلد الطيب يخرج نباته باذن ربه والذي خبث
لا يخرج الا نكدا وادي ان الهجرة الى ارض كثر فيها اهل
العلم النافع والصوفية العلماء المحققون المؤدبون
كالواجب بالنسبة الى طالب الحق وهذا من المباحث المرضية
فلنرجع الى ما هو من السنة بمنزلة الفريضة وهو انا
مكثنا فيها يومين فلم نجد السفينة للعبور الى جانب
قبرس فلما انقطع الحيل بعد التفتيش التام دخلنا في
سفينة صغيرة باشارة محمد خواجه البياسي اصلح الله شانه
وصانه عما شانه وكان رجلا صالحا صديقا في قوم ابن
وقته ويومه كما قال في المثنوي صوفي ابن الوقت باشد
اي رفيق نيست فردا گفتن از شرط طريق فسرنا يوما
وليلة في البحر حتى وصلنا الى قلعة علائية وهي قلعة قديمة
كانها وكر الباز الاشهب يحيط بها ثلثه اسوار الاسفل منها
للسلطان علاء الدين السلجوقي المدفون في بلدة قونية فنسبت
اليه ومكثنا فيها تسعة ايام فلم نجد السفينة للعبور و
جلست فيها مجلس الوعظ مرارا بالتماس الناس وكانوا من

الفقير في الديار الرومية مهاجر معي الى بلدة بروسه ثم
كان عند حضرة الشيخ مدة وكان في مكتوب الشيخ اشارة
الى قدومه ايض واما يعقوب ويحيى فقد كانا عندي قبل الهجرة
وبعدها فسلكنا مع الرفقة سبيل انطاليه لان حضرة
الشيخ كان قد اشار الى السلوك من هذا الطريق دون طريق
قونيه وقرامان الذي سلك هو منه لما ان الوقت كان وقت
الشتاء وكان الطريق الاول اسهل سلوكا من الثاني في الشتا
فسرنا في اول الزمهرير وقاسينا شدائد الشتاء في بعض
الطريق حتى اذا وصلنا الى صحراء قصبة صند قلى
وجدنا الهواء هناك معتدلا لا باردا ولا حارا فازداد
الاعتدال بعدها في المنازل الى ان دخلنا بلدة انطاليه
في اليوم الثامن عشر من يوم الخروج من بروسه وهي بفتح
الهمزة وسكون النون واللام بغير تشديد الياء المثناة
بلدة كبيرة في ساحل البحر معتدلة الهواء في الشتاء ثقيلته
في الصيف كقبرس اكثر اهاليها اهل الانكار على ارباب
الباطن معروفون به مثل الازمير والازميد والبركى
ونحوها من اكثر بلاد اناطول الى حد العرب والعجم وذلك
لان البقاع على الاختلاف وان كان الارض كلها حقيقة
واحدة كالماء ولذا جاء منه عذب فرات اكتسب العذوبة

من البقعة

١٦٩

الثقل ثم رجعت ووصلت الى مقامي في يوم واحد فانتبهت
وعرفت ان قد قرب السفر فاذا وارد من طرف حضرة الشيخ
بمكتوب الى هذا الفقير صورته هذا بعد التحية والتسليم عليكم
الم يأن للمشتاق ان يشتاق الى اللقاء والرؤية وهل كان
هكذا حال المشتاقين في السابق وهل يكون هكذا حالهم
في اللاحق هذا في طريق الاشتياق ايها المشتاق من العجب
العجاب عند المشتاقين من اولى الالباب ابقاكم الله المحب
المشتاق على الاشتياق فوا شوقاه للمشتاق شوقا والسلام
انتهى وامضاؤه هكذا من الفقير الحقير الشيخ السيد عثمان عفي عنه
وعلى ظهر المكتوب مكتوب ان شاء المولى يصل الى الشيخ
حقي في محروسة بروسه انتهى وكان وصول المكتوب الى
في اليوم الرابع من الشهر المذكور وورد ايضا مكتوب الى
اهل بيته في القسطنطنية فيه ان ابنه الصغير السيد مصطفى
ان اراد المجيء الى هنا فليجئ بالشيخ اسمعيل البروسوي
فجاء الى بروسه امتثالا للامر فخرجنا منها يوم السبت
وهو السابع من الشهر المذكور ونحن خمسة انفار الفقير
والسيد مصطفى وهو ابن خمس عشرة وعثمان دده ويعقوب
دده ويحيى دده اما عثمان فقد كان عند الفقير في الديار
الرومية فهاجر معي الى بلدة بروسه ثم كان عند

کاندرین ارض وسما است حبس خود داهر یکی چون کهربا ست

فعرفت ان التوجه حق والزيادة حاصلة اذا جاء الوقت

اذا دخل المحرم اول السنة الثانية بعد المائة والالف

شرعت في التهيؤ لما قصدته فرايت حضرة الشيخ في المنام

فقال لي الان يلزم ترك التيمم اي الضرب في الارض بمعنى

السير والسفر كما الممت في المنام فاستيقظت انقطع

عني الحيل وعري افراس الصبي والميل لكن غلب الاشتياق

الى اللقاء والرؤية بحيث لم يبق لي قرار في دار فرايت في

اوائل شهر ربيع الاول من السنة المذكورة كاني في الطريق

على قصد زيارة حضرة الشيخ حتى وصلت الى جسر في طرف

منه وحل وبدا قاطع طريق لكني جاوزت الوحل ولم يك

القاطع يد علي بعون الله وحفظه ووصلت الى حضرة

الشيخ في ثلثة ايام وهو في قرية في دار عجوز توفيت

ابنتها فضمته الى دارها واوته في منزلها دعاية له وتسليا بكلام

وكان في يدي قطع الكاغد وقلما فاخذ حضرة الشيخ القلم

وقطه وكتب شيئا على القطع ومسحها بوجهه فسالت عنه

وقلت لم فعلتم ذلك فقال اشرت في هذه القطع اجمالا

الى ما قصد بي هؤلاء الناس من السوء فمسحت بالوجه ليكون

حجة عليهم عند الله ثم قدمت العجوز بين يدي شيئا من

التعل

١٦١

على الشيخ طريقه واصله ثم لم يلبث الخنزير اى الوالى حتى
صودر واحضر الى طرف السلطان لبعض مظالم الناس فقتل
قتل اليهودى فى اخر الزمان ولم ار من اهل الغرض من افلح ولو
كان سلطانا او وزيرا او واليا نسئل الله تعالى ان يجعلنا
من اهل الصدق والصفاء لا من اهل الاذى والجفاء و
يخرجنا من ظلمات التدبير ويقيمنا فى دائرة التسليم للتقدير
فاذا نفست هذا على الصحيفة الجنانية فاستمع لما يتلى
عليك من الايات الفرقانية لتزداد عبرة وبصيرة وتذكرا
وتتسع خبرة واحاطة وتفكرا وهو انه لما بلغنى خبر نفى
حضرة الشيخ وانا فى بلدة بروسه وجدت خاطرى قد
تبع اثر الشيخ يقطع معه البوادى والصحارى وينزل
فى منازله من حيث لا يدرى الورى كما قال عليه السلم ان اقواما
خلفنا بالمدينة ما سلكنا شعبا ولا واديا الا وهم معنا حبسهم
العذر وقال الشاعر هواى مع الركب اليمانين مصعد • جنيب
وجثمانى بمكة موثق • وقال المولى الجامى اين قالب فرسوده
كر از كوى تو دور دست القلب على بابك ليلا ونهارا ولما
انقضى بقية شوال وذو القعدة ودخل ذو الحجة وازداد
الجذب والانجذاب صممت عزم الزيارة والحاق الجسد
بالروح فتفاءلت من المثنوى فجاء هذا البيت • ذره ذره

فهو وان كان منعما عليه من جهة ربه الخاص لكن عليه اثر غضب
وضلالة ببعض الوجوه فالرسل والورثة يدعون الخلق
من اسم الى اسم مثلا من الاسم المضل الى الاسم الهادى ومن
الاسم الجزئى الى الاسم الكلى فاطاعتهم وعدمها من احوال
اعيانهم الثابتة فى الحضرة العلمية فالكل يستمد من ربه
الخاص ويطلب منه المدد والعون وهو يربيه ويعينه
ولا معنى لاسناد اعانة الاشقياء الى كامل الناس وهم
السعداء فافهم ثم ان حضرة الشيخ لما تمكن فى قلعة
ماغوسه جلس مجلس الوعظ ثلث مرات فى جوامع ثلثة
بطلب اهاليها ثم تركه واخذ يعلق شيئا على تلخيص المفتاح
لبعض من قرأه عليه من علماء القلعة حتى اذا بلغ الثلث
تركه والتدريس ايضا وسببه ان والى قبرس ابن اليهودى
لما بلغه وهو فى قلعة لفقوشه ان حضرة الشيخ يتلمذ
منه بعض ائمة القلعة وخطبائها وكان رجلا وهاما
جبانا ارسل كتابا خفية الى محمود اغا امير الاى الذى
كان حضرة الشيخ يسكن فى داره ان امنع الشيخ من التدريس
من حيث لا يدرى وفرق الطلبة حتى لا يبلغ الى الوزير
تدريسه وجمعية الناس عنده فاصير عرضة للعتاب
بل للعقاب ففعل الامير المذكور ما وصى به الوالى باخفى

على الشيخ

١٦٧

انما يفترى الكذب الذين لا يؤمنون اللهم الا ان يصدق في مادة
واحدة وهي ان هذا الوزير لما تعين لندامة السلطان سليمان
الثاني في اول جلوسه ثم استولى اهل البغي ففعلوا ما فعلوا
من سفك الدماء ونهب الأموال وكسر الأعراض حتى كان هو
عرضة للهلاك بحيث ايسوا من حياته وبكت عليه امه
وامهات بنيه وبناته ارسلوا لدته الى حضرة الشيخ تلتمس
منه الدعاء لدفع البلاء فجمع حضرة الشيخ ليلة سبعين
رجالا من الصوفية فذكروا الله تعالى تلك الليلة سبعين
الف مرة مرادا كبنية خلاصه من يد الاسم القهار فاستجاب
الله دعاءه فما نجا في تلك الواقعة الا هو فكان حضرة الشيخ
وقتئذ معينا للاشقياء وهو الوزير نفسه مع قواه الظاهرة
والباطنة حيث استعفاه من الله هذا وقد ذكرته لك
ليستبين عندك المحق والمبطل والمحسن والمسيئ والشكور
والكفور والصدوق والكذب والصبور والضجور واعلم ان الله
تعالى قال اهدنا الصراط المستقيم وهو الصراط المعهود الذي
لا يمشي عليه الا مظهر الاسم الجامع فهو منعم عليه من كل
وجه وليس عليه اثر غضب وضلال له من جهة من الجهات
وقال ما من دابة الا هو اخذ بناصيتها ان ربي على صراط مستقيم
وهو كل صراط يمشي عليه مظهر اسم من الاسماء الجزئية

ان الوزير المذكور لو ذكر عنده سائر دوابه باسمه المجرد
لم يرض به لزعمه ان المعزى الى العظيم يقتضي التعظيم كما هو
الراسخ في عقول العامة ويرضى ان يذكر امام ائمة الدنيا
ومقدم اهل العقبى بمجرد اسمه مع انتسابه الى المولى العظيم
الجليل الذي لا اكرم عنده من اهل التقوى كما قال تعالى
ان اكرمكم عند الله اتقيكم وهذا التحقير الذي صدر منه
كان احد اسباب خذلانه من حيث لا يدري وقد قال تعالى
لا تجعلوا دعاء الرسول بينكم كدعاء بعضكم بعضا اي
لا تدعوا محمدا صلى الله عليه وسلم باسمه ولكن وقروه وعظموه
وقولوا يا رسول الله ويا نبي الله ويا ابا القاسم قال
بعضهم وفي الاية بيان توقير معلم الخير لان رسول الله
صلى الله عليه وسلم كان معلم الخير فامر الله بتوقيره وتعظيمه
وفيه معرفة حق الاستاد وفيه معرفة حق اهل الفضل
حتى قال في التاويلات النجمية فيه اشارة الى تعظيم المشايخ
فان الشيخ في قومه كالنبي في امته والثاني ان كون حضرة
الشيخ معينا للاشقياء لم يقل به احد غير الوزير المذكور
اذ الالسنة قائلة باعانته لاهل الحق واحيائه للدين
والقلوب منطوية على حبه الشديد من اهل السموات والارضين
وما يكذب به الظاهر فهو كذب بيقين وقد قال تعالى

انما نفرق

١٦٦

فدادأنوا الى ثم ساروا الى قلعة ماغوسه بضم الغين المعجمة و
السين المهملة وهى فى مقابل الشام وبينها وبين قلعة
لفقوشه اثنتا عشرة ساعة قال حضرة الشيخ لما دخلت
من باب ماغوسه قلت رب ادخلنى مدخل صدق واخرجنى
مخرج صدق ولما دخلت فى الدار المتعينة قلت رب
انزلنى منزلا مباركا وانت خير المنزلين وفى هذه القلعة
جامع لطيف ايضا يقال له ايا صوفيه وهو ابدع من الاول فى
البناء والصورة واما القلعة نفسها فهى فوق ان يوصف
متانتها ورصانتها وقد وصلوا الى هذه القلعة التى
عينها الوزير المذكور للاقامة فى اثنين وعشرين يوما
من يوم خرجوا فيه عن القسطنطينية وكتب فى منشور النفى
كلمات لا يرتضيها العقل منها ان عثمان واعظ جامع
السلطان سليم نفى الى هناك لكونه معينا للاشقياء
اقول فى هذا القول بشاعة من وجهين الاول انه كيف يسع
للعاقل ان يجرد اسم حضرة الشيخ عن القاب التعظيم ولو فى
الجملة مثل ان يقول الشيخ عثمان او السيد عثمان وهو شيخ شيوخ
الزمان وسيد سادات كل مكان كما نخلف السعد والسيد
السند فى العلوم الظاهرة ختن الشيخ الاكبر والكبير فى العلوم
الباطنة اذ لم يفض ختام كتبهما على مرادهما الا هو فانظر

(Kenar notu: للنزول وهى دار محمود آغا للفقوشوى امير الالاى فى ماغوسه صح)

لم يفطر يوماً في الطريق وكان وقت قيظ حتى تشقق شفتاه
وسالت الدماء ثم دخلوا السفينة وهبت ريح طيبة فخرجوا
الى ساحل قبرس في خمس ساعات نجومية وقبرس بضم
القاف وسكون الباء الموحدة وضم الراء المهملة وفي
آخرها سين مهملة جزيرة من الرابع في بحر الروم حذاء الشام
ولها دنبدقيق في شرقها بقرب من ساحل الشام وفي ثمان
وعشرين استأذن معاوية عثمان في غزو البحر فاذن له فسير
معاوية الى قبرس جيشا وسار اليها عبد الله بن سعد من مصر
فاجتمعوا عليها وقاتلوا اهلها ثم صالحوا على جزية سبعة
آلاف دينار في كل سنة فكان اول ما غزا المسلمون في البحر
وكان ذلك في خلافة عثمان ومعاوية يومئذ امير الشام
كما في انوار المشارق ثم وصلوا الى قلعة لفقوشه بفتح اللام
وسكون الفاء وضم القاف في ست ساعات من الساحل
الذي خرجوا اليه وهي اجمع القلاع القبرسية واصلحها و
فيها الوالي والقاضي بطريق المولوية وفيها جامع يقال له ايا
صوفيه لم ار مماثلاً له في بنائه وصورته وفيها جامع ايضا
يقال له عمرية نسبا الى عمر بن عبد العزيز وله فيه محراب
مخصوص صلى فيه وقد زرته وصليت فيه واستقبل القاضي
والوالي احمد باشا وسائر الاعيان حضرة الشيخ فانزلوه

سردار

١٦٩

محله قال الصائب نتيجهٔ نفس گرم عندليب اينست كه عمر شبنم
گستاخ يكزمان باشد وكذا مات السلطان سليمان الثاني
وقتل الوزير المذكور بعد ان نفى حضرة الشيخ فان قلت كان
من حق الدعاء بالخير عدم المؤاخذة قلت هذا لا يدركه العقول
الضعيفة وللدعاء مراتب وفي الشخص الواحد السنة متعددة
بحسب الاطوار وغيرة الله تعالى على اوليائه كاسد يغتال من
غير تفرقة بين نفاع وضرار فان قلت كان الظاهر ان يدعو
على المهين لا له قلت لا يقبل الباطن هذا الظاهر فان
اهل الفناء يعدون ذلك شركا خفيا فان الله تعالى قال
فاتخذه وكيلا والوكيل هو المتصرف لا الموكل فليس لهم
مراد غير مراد الله تعالى وانما عليهم التسليم والانقياد
والدوران بامر الله حيثما دار لا اهلاك العالم وافناء النسل
كما يفعله بعض اهل الجلال لكنه ليس بكمال فاعرف ولا تغتر
وفوق كل ذي علم عليم ثم نرجع ونقول خرج حضرة الشيخ
الى الاسكدار ومعه خادم واحد وهو علي دده القرن ابادي
واربعة انفار وهم الذين جاؤا من قبل السلطان بمنشور النفي
وسلكوا من طريق البر الى ان بلغوا بلدة قونيه ثم لارنده
الشهيرة بقرامان ثم الى سلفكه بكسر السين واللام وسكون
الفاء وهي قلعة قرب البحر المقابل لجزيرة قبرس وحضرة الشيخ

قلت لنفسك اللهم اخذلني والعياذ بالله اذ المباشرة بسبب
الخذلان مؤدّ اليه وهو الطعن في اولياء الله ومدّ اليد
اليهم بسوء كما قال في المثنوى چون خدا خواهد كه پرده كس
درد ميلش اندر طعنهٔ پاكان برد ارايتك من نجا من
السافطين عن نظر اهل الله ولذا لمّا نفى الوزير الشهير بابن
كوپريلى حضرة الشيخ الى جزيرة قبرس استدرجه الله واوقعه
في ورطة الخذلان على هامة رأسه واخذ بيد القضاء بمخنقه
كما اخذ بمن نفاه قبل هذا وهو الوزير ابرهيم الشهير ببقره كتخدا
كما سبق تفصيله وكذا سبق مجيء منشور النفى من قبل ابن
كوپريلى في ترجمته وصادف ذلك يوم الخميس وهو العشرون
من شوال المنتظم في سلك شهور سنة احدى ومائة والف
فخرج قائلاً ان الدين عند الله الاسلام وما تشاؤن الا ان
يشاء الله ولا حول ولا قوة الا بالله منبسطاً منشرحاً لا مضطرباً
منقبضاً وودّع عياله واولاده واحبابه ودعا للسلطان
والوزير وعسكر الاسلام مراراً كما دعا الحلاج وقال الهى افنيت
ناسوتيتى في لاهوتيتك فبحق ناسوتيتى على هوتيتك ان ترحم
على من سعى في قتلى وكان الخليفة في بغداد وقتئذ المقتدر
بالله والوزير حامد بن عباس الواسطى والقاضى ابا عمرو
فلم يفلت احد منهم من يد القهر الالهى في زمان يسير كما بين في

محلّه

١٦٤

فلا له من الموت والقتل خوف ولا له من النفي والحبس الم اذ لم
يكن له عن نفسه اخبار ولا مع غير الله قرار وقد قال تعالى
وهو معكم اينما كنتم وهذه لا اينية شاملة لجميع الاينيات
لا اختصاص لها بمكان دون مكان من مشارق الارض ومغاربها
وجزائرها وبحورها وسهولها وحزونها والعاشق اذ كان
مع المعشوق استراح من كد البلايا وخاض في بحر العطايا
ونسي الكون بدائه ودوائه ولا اين بمائه وهوائه وكان القبر
له جنة والسم له منة كما قال في المثنوى هر كجا كه يوسفى
باشد جوماه ∘ جنتست ارچه كه باشد قعر چاه ∘ واما
الذين نسوا الله فنسيهم فيقولون فلان مات ولم يصل الى
مراده وفلان نفي من بلده فبقي في حسرة اهله واولاده و
فلان اخذ ماله من جميع جهاته فانقطع معاشه وفلان
ابتلي فطوى بساط عشرته وفراشه فما ابعد هؤلاء الجهلة
عن الفهم عن الله لقياس نفوسهم على نفوس اهل الله مع وجود
الفاروق ولذا بعض السلاطين والوزراء والوكلاء ينفي
بعض اولياء الله من اهل الفناء من بلده ويزعم انه تربية
واصلاح لنفسه نعم ولكن ليس كما تعرف وانت بفعلك
هذا انما تصديت لصلاحك وهو في موتك لا غير فكانك
ايها الوزير حين قلت اللهم اخذل من خذل المسلمين

التي وقعت على الذات الانسانية مانعة عن تمني لقاء الله تعالى
فاذا زالت كان الانسان ممن احب لقاء الله واحب الله لقاءه
وهو الموت بالاختيار قبل الموت بالاضطرار وهو الفاروق
بين المدعين والمحققين فان بعض الناس يدعي النجاة ولكن يكره
الموت وهم اهل الدعوى الكاذبون اذ لو كان لهم ما ادعوه
لكانوا اسرع شئ اليه بتمني الموت ولله در اهل التحقيق
حيث لا دعوى لهم اصلا ويحقق تحقيقهم محبتهم للقاء الله
تعالى كما قال من قال • غافلان از مرك مهلت خواستند •
عاشقان كفتند في زود باد • ومن هنا ظهر لك انه ليس
لاولياء الله تعالى خوف من الموت الصوري اصلا واليه
الاشارة بقوله عليه السلام من بشرني بخروج صفر بشرت له بالجنة
وبقوله تعالى لهم البشرى في الحيوة الدنيا وفي الآخرة وذلك ان
المبشر لا يستقيم له الالم والخوف والحزن بل اضدادها وان
الخوف انما هو لبقاء اوصاف الطبيعة وهم قد انسلخوا عن انياتهم
وبلغوا الى الغاية التي لا غاية وراءها وحب الحيوة انما هو من
بقاء البقية لان الطبيعة والنفس من الدنيا كما ان القلب و
الروح من العقبى وكل منهما يجذب الى مجانسه ويجر الى مشاكله
كما قيل الجنس الى الجنس يميل فمن فني عن اضافة الوجود الى
نفسه فقد فني عن اضافة ما يتعلق به اليها من الدار وساكنها

فلا له

١٦٣

قال لا ادخر شيئا من الارزاق فالكفاية ماخوذة والفضل
مبذول ولو اردت الادخار ليستعقبه الامتحان فلا ابرح
اصرف المال حتى ينفد ولا يبقى عندي شيء من درهم ودينار
قال حضرة الشيخ نقل عن الشيخ ابرهيم القريمي شيخ السلطان
مراد الثالث انه قال لابد لمن يخالط السلطان ان يكون احد
الرجلين اما ان يكون صاحب كرامة كونية او صاحب كرامة
قلبية علمية لانه بكرامته يجذب القلوب الى طرف الحق
والمراد بالكرامة القلبية تخلية القلب عما سوى الله تعالى ثم
قال وظني ان الشيخ ابرهيم القريمي كان قطب وقته قال حضرة الشيخ
كنت اظن ان في القسطنطنية مستعد للعلم الالهي فلم اجد وان
في اعوان السلطان قابلا للخطاب فلم يظهر فالان اخرج من قلبي
السلطان والوزير وغيرهما اقول القابلية لخطاب اهل الحق
في الظاهر والباطن نعمة جسيمة فكيف يتشأ اهلها متغلبة
الزمان واهل البدع والهوى والله الحكيم الغيور ما من دابة
الا هو اخذ بناصيتها ان ربي على صراط مستقيم

الفصل الرابع عشر

في وفات حضرة الشيخ روح الله روحه قال الله تعالى انك ميت
وانهم ميتون فيه نعي للنبي عليه السلام وعامة امته واشارة الى موت
الطبيعة واوصافها وموت النفس واخلاقها وقواها والانية

حضرة الامام الاعظم ثم الحج الثالث قال واعتقاد الوزير
ومن دونه على انى اعلم الكيميا ولا حاجة لى اليه فان الله احسن
الى بكيمياء القناعة والتوكل وذلك يوجد فى اربعين عاما
اقول دعا حضرة الشيخ رجب باشا القائم مقام الوزير
فى اواخر دولة السلطان محمد الرابع فبسط الخوان وعنده
جمع من اعيان مشايخ القسطنطنية وعلمائها فاخذوا ياكلون
فقال واحد منهم مخاطبا لحضرة الشيخ اعتقادنا على ان عندكم
علم الكيميا والحاكم بذلك كثرة اتباعكم وقلة مالكم بحسب
الظاهر فقال حضرة الشيخ متبسما عندى كيمياء القناعة والتوكل
لا غير ثم قال لعبد العود ضاربا مثلا لانقطاعه عن الدنيا
ولذاتها وشهواتها لا يتفاوت بين ان يكون النجاسة فى ظرف
من نحاس او فضه او ذهب فان العاقل لا يمد يده اليها فكذا
الدنيا عندى فلا احب ان ازين دارى بالفرش النفيسة وبدنى
بالخلع الفاخرة مع ان الله تعالى قد فتح لى ابواب خزائنه بحيث
يزيد الوارد على المصرف بمرات وقال ان الله يوجه الى ارزاقا
كثيرة من انواع شتى من اقطار الارض واطراف العالم ولا يعرفه
السلطان ولا الوزير فقد امسك يديهما وفتح يدى عنهما
لئلا اكون محجوب نعمتهما وتحت منتهما ولو فرض انعامهما لكنت
ايضا اولى آمرا بالمعروف وناهيا عن المنكر فانعامهما وعدمه سواء عندى

قال

١٦٢

فاشارة الى صعوبة الامر كانه التحق بالمعدومات الصرفة التي ما
شمت رايحة الوجود اصلاً وهو كذلك اذ هو من المعقدات ما حلها
الا واحد بعد واحد ولذا اوصيك بعدم الاشتغال به لكونه
اسرافاً للمال واضاعة للعمر الا ان يهديك الله الى فيلسوف
هو ابن نجده وطلاع انجده وقد اعطيه ادم وهرمس الهرامسة
ومن دونهما الى نبينا صلى الله عليه وسلم حتى ذكر الشيخ العزمي
في بعض رسائله تركيباً خاصاً كان موسى عليه السلم يعمل به وقت
الضرورة واما نبينا عليه السلم فلم يعمل به بعد ان علمه كما يشير
اليه قوله عرض على ربي ليجعل لي بطحاء مكة ذهباً قلت لا
يا رب ولكن اشبع يوماً واجوع يوماً فاذا جعت تضرعت
اليك وذكرتك واذا شبعت شكرتك وحمدتك رواه الترمذي
كما في الترغيب فان قلت لم لم يعمل به قلت لهوان الدنيا على الله
وليكون حجة على الامة ولوجوده اخر وروى عن الامام علي رض
انه سئل عن الاكسير فقال • خذ الفرار وطلقا • وشيئاً يشبه
البرقا • اذا امزجتهم سحقا • ملكت غرباً وشرقا • وقد وصل
اليه حضرة شيخي وسندي ايضاً كما نقلت عنه واما قوله ان الله
قد عقد لي في الجسد الثاني فستر للحال فان الناس قال لي
حضرة الشيخ قلت للوزير بمواجهته اني غني محتاج اليكم واني
غني عنكم ولا اراد لي منكم قطعاً الا اني اريد ان اذود مرقد

وصالش ذاكر همچون كيميانا ياب ميديديم وللاكسير اربع مراتب
فمن عمل اثره اعطاء عشرة دراهم بدرهم واحد ومن عمل اثره
مائة درهم بدرهم ومن عمل درهمه يبلغ الى الالف ومن عمل
درهمه يبلغ مائة الف بل الى ما لا نهاية فيما لا ما بين الخافقين
وله عقد وتركيب وحل واذابة بانواع النيران ولو امعنت
النظر في احوال الفصول الاربعة من الربيع والصيف والخريف
والشتاء لوجدت صنع الحكيم الخبير عين عمل الاكسير الا
ترى ان الحارث يقلب اجزاء الارض ايام الخريف ويقال
له الكرابة بالكسر ويلقي فيها الحبوب بعد تمام الحل ثم
يتركب ذلك في الشتاء وينعقد بالجمود فاذا جاء الربيع
يوقد الله نار الشمس في الارض على التدريج فيصل اثر الحرارة
اليها كحرارة القنديل ثم التنور ثم يزداد الحرارة الى وقت
الحصاد فعند ذلك يتم الامر اذ ينعقد الحب ويدرك الزرع
ولا يبقى الا الحصاد والدوس والوضع في المطامير وهذا من
اعاجيب الدهر لا يصل الى دركه الا الخواص فلا تطمع ايها الرجل
وكلنا ذلك الرجل ومن هنا عرفت ان الكيمياء موجود الاسم
والجسم جميعا لا كما يزعم بعض الناس من انه موجود الاسم
معدوم الاسم واما قول كمال الخجندي • طالب سيمرغ باش
وكيميا لكو مجو • در نكو رويان وفا با عاشقان صبر وسكون

فاسارع

١٦١

والوهب وذلك لمنتهيهم فيه ووجهه ان تدبير الاكسير
من اوله الى آخره كترتيب السلوك من ابتدائه الى انتهائه
لانه يحتاج الى التسويد والتغبير والتشهيب والتبييض
والتذهيب على مراتب النفس فانها امارة ولوامة وملهمة
ومطمئنة راضية مرضية وصافية ولذا سماه الفلاسفة
انسان الفلاسفة كما ان الحكماء الالهية سموا ما تولد منهم
بعد عبورهم من جميع المقامات ولدا القلب وهو طفل خليفة
الله في ارض الوجود والانسان آخر من تنزل الى حضيض الوجود
بعد عبوده من الطبيعيات والعنصريات والمواليد الثلثة
فكل علوي وسفلي يعتبر في السلوك افاقا وانفسا كذلك
يعتبر في الاكسير وقد ورد ان الناس كالمعادن وكما انه
لا يكون اكسيرا الا بعد انسلاخ الاجساد عن العوارض
النفسانية والاوصاف الفاسدة المفسدة فكذا لا يكون
الانسان انسانا الا بعد ذلك فعلم المنتهي جامع لجميع المراتب
ولذا حق له ان يكاشف عن سر الاكسير وبينه وبين الكيميا
فرق وهو ان الاكسير يطلق على بعض مراتب العمل قبل نهاية
التدبير كما يطلق على ما بعد تمام العمل واما الكيمياء فلا يطلق
الا على ما بعد تمام العمل والتدبير واليه الاشارة بقول
المولى الجامي • باكسير سعادت يافتم آخر بحمد الله • وصالش

اقول اراني حضرة الشيخ غاية المنتخب له وقال ان
الزيبق والاسرب والرصاص والحديد وامثالها ليس
المراد منها ما يعرفه العامة بل لكل منها حتى مقصود
مصطلح عند اهل هذا الفن فما دام لم يعرف لم يحصل
الاكسير البتة والذي يجتهد فيه البرانيون عقيم لا ينتج
الا الخيبة والافلاس كما قال لو امن طلب الغنى بالكيمياء
افلس ومن هنا قال المولى الجامي • كيميا كرسالها بهر غنا •
كند جان وجز عنا حاصل نكرد • حاصل خود كرد صرف
كيميا • هيچ چيز از كيميا حاصل نكرد • والله يعلم اني ما
سالت حضرة الشيخ عن شيء من مفاتيح الاكسير ومواده
اذ علمت يقينا انه يمتحنني باظهاره لي هل انا طالب للدنيا
ام لا ولم يعمل به حضرة الشيخ قط الى ان مات روح الله
روحه اذ كان منقطعا عن الدنيا واسبابها بالكلية
واعلم ان علم الاكسير من العلوم الجليلة المشتركة بين
الحكماء الفلاسفة وبين الحكماء الالهية ولذا قال حضرة
مولانا قدس سره مشيرا الى وصوله اليه • از كرامات بلند
اوليا • اولا شعرست واخر كيميا • ثم ان الفلاسفة انما
وصلوا الى هذا العلم بطريق التعلم والكسب وذلك لتوسطهم
في السلوك وكذا لاهل البداية فيه والثانية طريقة الكشف

والوهب

١٦٠

المال ولا ترى احداً منهم يبذل امواله ونفسه في سبيل الله
ولا اعتبار بايمانهم فان الشيطان يخدعهم حالة النزع
والعياذ بالله تعالى قال حضرة الشيخ اراد قاضي القسطنطينية
وصاحب الدفتر السلطاني محمد ان ينفيا الى بناء على اغراضهم
الفاسدة فلم يلبثا اسبوعاً الا نفاهما السلطان باغلظ
النفي فكان ذلك جزاء لسوء تدبيرهما فاني لا اريد غير
الخير للسلطان ولمن دونه فلا وجه لنفيي اصلا وبسط
حضرة الشيخ كلاما طويلا في علم الاكسير قد تحيرت فيه
قال جاء شخص بكتاب وقال انظروا ما هذا فنظرت اليه
فاذا هو نهاية الطلب شرح الامام ايدمر الجلدكي على
المكتسب في الاكسير فطالعته مرة من اوله الى اخره فلم ينكشف
مراده ثم كررت المطالعة وادرت النظر فقليل بلوغي
الى الغاية انكشف لي جميع مراده فشرعت انتخب كتاباً
في ذلك الفن مسمى بغاية المنتخب لكني ما اتممت وفرغت
فان الله قد عقد لي في الجسد الثاني الذي هو اعلى مطالب
ذلك الكتاب وكان يخطر ببالي اذا عملت الاكسير بحيث يستغني
السلطان والوزير عن السؤال عن الناس لكن الله تعالى لم يأذن
لي في ذلك قال علم الاكسير كعلم السلوك من الاول الى الاخر
فمن لم ينته سيره وسلوكه لم ينكشف له الا ان يتعلم من اهله

قلت لمعلم السلطان عبد الحليم الشهير بعرب زاده في محضر
الوزير والمفتي وسائر الأعيان انك من اهل السنّة والجماعة
نرجو امنك اذ لا تكتم القول الحق عن السلطان وان تذكره
بالحق في كل زمان فقال ان شاء الله ونرجو دعاءكم للخير
قال قلت للسلطان والمفتي والوزير وقضاة العساكر
ومعلم السلطان وسائر الخواص عند المشاورة لا بدّ لكم
ان تخرجوا ثلث اموالكم اولاً للصرف الى محاويج الغزاة
ومهمات السفر حتى نسوانكم وخدامكم ليقتدي بكم من عداكم
الآخرون الى قوله تعالى ان الله وملائكته يصلّون على النبي
يا ايها الذين امنوا صلّوا عليه وسلّموا تسليماً كيف بدأ
الله بصلوته وصلوة الملائكة ثم امر المؤمنين ولم يقل
من اول الامر يا ايها الذين امنوا صلّوا عليه فالمتبوع اذا
فعل امراً تبعه الاتباع البتّة ثم قال واخذت ايديهم على
ذلك وجعلت كلاً منهم امانة للآخر فبعد هذا العهد
الاكيد تصدّوا للمصادرة ففعلوا ما فعلوا وليس لله تعالى
اذنٌ في ذلك والمؤثر المال الحلال وان كان قليلاً فانّه نافع
واما الحرام فانّه ضارّ وان كان كثيراً قال نسمع ان اهل الحرب
قد اخرجوا نصف اموالهم امداداً واعانةً لاهل دينهم ولا
غيرة لاهل قدر عشر غيرتهم في هذا الزمان حيث يموتون على حبّ

المال

١٥٩

بلدة حلب وذلك في مجلس واحد فقبل السلطان ولم يردّ
نفسه فقال حضرة الشيخ ان ذلك الزمان كان زمان الفهم
والعلم والنور وزماننا زمان الجهل والظلمة والشرور
فلا قياس قال قلت للوزير ثانيا اذهب الى رئيس العساكر
واغز معهم واحرضهم على القتال فلم يرض به كانه ومن
يتبعه يخافون مني ومن جسارتي واني لا اخاف منهم
اصلاً فانه قيل من دقّ دُقّ وانا لم اكن الى الان ممن دقّ
فكيف اكون ممن دُقّ وقد احاط بهم الجبن والخوف
يتقاعدون ولا يخرجون الى الامداد فلا خير في سلطان
الزمان ووزيره ومن يليه فان بقي الامر على هذا الاسلوب
من الظلم والفساد والسفاهة والعناد ارتحل الى اقليم آخر
لا خوفا من الكفار بل بغضا لهؤلاء الاشرار قال قتل رئيس
العساكر يكن عثمان باشا اخا رئيس طائفة الراجل
محمود اغا الاشيجي لكونه ظالماً قد تسلط على البلاد الرومية
فكان من ذلك في نفس محمود اغا عقدة فيوماً في محضر عظيم
من الاعيان واركان الدولة اخذت بيده وقلت انت شيخ
وانا شيخ قد شاب شعورنا اقبل شفاعتي في يكن عثمان
باشا واعف عنه فان عقدة خاطرك تصير سببا في طريقه
وهو الان في خدمة الغزو قال فلم ازل الحّ عليه حتى عفا قال

الكفار واخذوا من ايدى المسلمين ذلك الباب فيتقظوا
واخرجوا ثلث اموالكم امدادًا للمجاهدين ومن لم يقدر
فليمد بالدعاء الخالص فاخراج المال اهون الشرين واخراج
الكفار المسلمين من بلادهم اشد الشرين فلابد من قبول
الاهون والا فالامر ظاهر وبالجملة وعظ وعظا بليغا فابكى
الخلق بكاء شديدا ودعا للعساكر دعاء جامعا وامن الخلق
تامينا جهوريا قال حضرة الشيخ ان السلطان يدعونى
للمشاورة فاحضر وعنده الوزير وقضاة العساكر والمفتى
وغيرهم فلا اسمع من احد منهم شيئا من كلام الله تعالى او
كلام رسوله يبنى عليه كلامه ويجعله مفتتح مقاله فيتكلمون
كما يتكلم الصبيان بالاطائل تحت كلماتهم ولو فرض بعث الرسول
صلى الله عليه وسلم فى هذا الوقت لما رجعوا عن عاداتهم ولما
انقطعوا عن مألوفاتهم فانهم انهمكوا فى الدنيا ولذاتها
وزخارفها قال الحمد لله الذى لم يجعلنى عند السلطان
والوزير وسائر ارباب الدولة مقبولا كليا ولا منفورا
كليا فبقدر اقبالهم الى اقبل اليهم وكيف اقبل اليهم وهم فى
ظلمة الطبيعة المحضة ومن العجائب يخرج المرء عن النور ويدخل
فى الظلمة قلت ذكر حضرة الشيخ الاكبر قدس سره فى الجلد الاخير
من الفتوحات انه شفع فى مائة وسبعة عشر امرا عند سلطان

[١٥٨ب]

بلدة

١٥٩

تسع وتسعين في الثالث والعشرين من شوال يوم الجمعة وفي
محضر العلماء فجدد ايمانهم ولقنهم التوبة والاستغفار
ثم جاء وذهب الى جامع السلطان سليم للوعظ وكان
قدام هذا الفقير بان اخرج في ذلك اليوم للوعظ لكنه لما
فوض اليه امر يقتضي نشره الى الناس قاطبة قال قد حول
التقدير تدبيرنا فلما قعد مقعد الوعظ بدأ بقوله تعالى
وقاتلوا المشركين كافة كما يقاتلونكم كافة واعلموا ان الله
مع المتقين ثم نقل ما يناسبه من الاحاديث ثم قال
ايها الناس لا تنظروا الى القارى والمتكلم وانظروا الى الحق
والمقرو والمتلو فالله تعالى قد امركم بالمقاتلة وحث
رسوله عليها وان رئيس العساكر يكن عثمان باشا
قد ارسل محضرا وعرضا الى الوزير وفيهما ان الكفار
قد حاصروا قلعة بلغراد فاخذ الوزير العرض والمحضر واراهما
السلطان فقال السلطان اجمع العلماء وشاورهم فلا خروج
عن حكم الشرع قال واني قد دعيت للمشاورة في هذا اليوم
فافتى المفتي بفرضية الخروج والامداد وحكم بها قضاة
العساكر وقد فوض الي نشر هذا الخبر والترغيب فاعلموا ان
قلعة بلغراد كباب القسطنطينية فقد جاء الكفار الباب
واخذوا بالقرع والدق فما تصنعون ان استولى الكفار

من سنی عمره وقد كان محبوساً فی تلك المدة فی محبس بحیث لم یخرج
منه اصلاً ولم یدر احوال العالم قطعاً وفی یومه خلع علی
یكن عثمان خلعة التشریف وذلك انه كان رئیس اهل البغی
فی اناطول فاطاع وانقاد فی اواخر دولة السلطان محمد الرابع
فجعل امیراً علی بعض الایالات ثم لما قدم سیاوش الوزیر
مع العسكر لاجلاس السلطان سلیمان كان هو معه یكن نزل
خارج القسطنطنیة ولم یدخلها خوفاً من الغدر ولما جلس
السلطان سلیمان ارسل الیه مع بعض خواصه خلعة فاخرة
ومركباً مزیناً وقرره علی امره ونصح الیه حضرة الشیخ كثیراً
وبالغ حتی قال كن متقیاً فان نور تقواك یدفع ظلمة المعصیة
وبذلك الخیر تدفع شر الكفار فانهم ظلمة وانتم نور ولا بد
من مقابلة الظلمة بالنور واجتهد فی ان یكون من یتعلق
بك من العساكر متقیاً ایضاً عن الحرام بانواعه متصفاً بالاخلاق
الجمیلة مؤتمراً بالاوامر الالهیة مجتنباً عن الظلم فی السفر
والحضر اقول اثر فی قلبه كلام الشیخ فامتثل مدة ثم تغیر
حاله وحال قرینه الامیر ولی وارسل السلطان فخاصموهما
فی بعض البلاد الرومیة وقتلوهما ومن یتبعهما من الاشرار
ونعم ما قیل عاقبت كرك زاده كرك شود كرچه با آدمی
بزرك شود ودعا الوزیر حضرة الشیخ للمشاورة فی سنه

لنسخ

١٥٧

استمر من السنة الرابعة والتسعين الى سنة هذا الجمع وهي الثالثة
من المائة الثانية لعل الله يحدث بعد ذلك امرا ويقيم في الارض
من يقوم بالعدل والسيف دهرا ثم نرجع ونقول سمعت من في
حضرة الشيخ انه قال دعاني السلطان سليمان الثاني فلما دخلت
وجدت في محضره العلماء فاخذت بيده ودعوت له بالمغفرة
والتوفيق وقلت ايها السلطان قد وجدت وزيرك ومفتيك
وسائر الصدور وكل منهم على المراد في كونهم اهل الحق فادع
لهم بالصدق والثبات قال واطلت الكلام فيما يتعلق بالدين
والدولة والدعاء ويده في يدي فلما آل الامر الى خاتمته
قال السلطان المذكور ثلث مرات لا تنسنا فقد جددتنا
وصدقتنا وشرحت صدورنا اقول قد سبق انه جلس
على سرير السلطنة قبل الصباح بساعتين من اليوم الثاني
من المحرم وهو يوم السبت لسنة تسع وتسعين بعد الالف
ومات وجلس مكانه اخوه السلطان احمد خان المغير اسمه
الى احمد يوم الحادي والعشرين من شهر رمضان وهو يوم
الاثنين لسنة اثنتين ومائة والف فيكون مدة سلطنة السلطان
سليمان الثاني ثلث سنين وتسعة اشهر وكان ممن نشاء
في شاهق جبل لم يسبق له الفة مع الناس ولم يرغير نفسه
فلم يكن رشيدا وذلك لانه اجلس وقد مضى له اربعون

اذا كانت السنة الثانية من وزارته وتهيأ للسفر خرج مختفيا
الى ان يصل الى بلدة صوفيه خوفا من اعدائه فلما اشتد الهجوم
اليه وعلم ان الحذر لا يغني من القدر هجم على الكفار واقتحم
معارك الحرب فاستشهد قرب بلغراد سامحه الله تعالى اواخر
ذي القعده من سنة اثنتين ومائة والف على ان يكون مدة
وزارته اثنين وعشرين شهرا وعند ذلك رآه حضرة
الشيخ في المنام وقال له معاتبا يا ابن كوبريلي ما خفت من
الله وما استحييت من رسول الله حتى نفيتني الى هذه الجزيرة
من غير جريرة وهو منكس راسه لا يقول شيئا لشدة الحياء
من فعله ذلك وانتقل حضرة الشيخ بعده بما دون الشهر
كما سيأتي في محله وكان وفاته قبل حضرة الشيخ من النواميس
الحكمية التي لم يطلع عليها الا الخواص ولو شئت لاعربت
في ابنيا لكني اعرف ان كلام الحقيقة خلاف ما رسخ في
عقول العامة والا لاتممت عليهم في هذا الباب الطامة
ولا يمتاز الحق من الباطل الا عند الله يوم جزائه ولذلك
قال ان ربك يقضي بينهم يوم القيمة فيما كانوا فيه يختلفون
ثم استوزر مكانه على القاضي من اتباع ابن كوبريلي وهو
قريب العهد من هذا الجمع ولم اطلع بعد لا على خيره ولا على
شره اعانه الله وهداه والحاصل ان للانهزام والاستيلاء

استيمة

١٥٦

لكن لك فجور مضوى بما وكل عليك من نفس امارة وشيطان
قوى وقد بدا لك من بعد ما رايت الآيات لتسجنن الشيخ
وتنفيه فانت قطفير او زليخا فيما قالا فى يوسف
وفعلا فيه والشيخ دعا لك فى هذا الأذى وانت فى
غفلة من هنا كما فعل المنصور لمن افتى بقتله وفعل به
ما فعل اذا الكل من عند الله عند من عن الله عقل لكن
انقبهم ميادن القضاء صرعى ولم ينفعهم الدعاء فان
غيرة الله على الرسل والورثة تقطع عروق الاعداء لانهم
قد اتخذوا الله وكيلا والوكيل يتصرف كيفما يشاء ويختار
ما يريد اطراف الليل والنهار ثم ان ابن كوپريلى
فتح فى السنة الأولى ما فتح بطريق الاستدراج فكان محببا
فى قلوب الناس بحيث صار من لم يره مشتاقا الى مطالعة جماله
وذهب بعض الجهلاء عمره اليه وظن بعض الغافلين انه
صاحب المائة ولم يعرف حقيقة حاله الا من عرف الله تعالى
ولما عاد من سفره عاد مغترا برأيه معجبا بنفسه قاصرا
فى الشكر والعبودية مستكبرا استكبار من ادعى الربوبية
فابتلاه الله بامور حار فيها عينه وطار قلبه فآل امره
الى التفرق بعد الجمعية والانتظام والى البغض والشنان
بعد المحبة والى الملام بعد المدح بانواع القصائد حتى اذا

لا يحضر ولا يدعوهم ولا يرافقهم في السفر فما هذا الا من
قبيل المداهنة والمساهلة في باب الدين والاعانة على الظالمين
والميل الى البدعة والهوى والاعراض عن الهدى اقول يا ابن
كوبريلي هذه المجادلة منك في حق الشيخ قبيحة وهذه المناظرة
خارجة عن الاداب غير صحيحة وجدت مقدماتك كلها
فاسدة عقيمة ونتائج انظارك باطلة سقيمة ان الله
خلقك فسواك وخلق الشيطان فاغواك فاردت تغيير
خلق الله وارادة الامر على ما تهواه بقيت في ورطة
التقليد وما شممت قط رائحة التوحيد فهل انت قدرت
على اصلاح العالم مع دعواك العريضة واقمت في مقام
اقامة السنة فضلا عن الفريضة لا والله بل جئت ممدوحا
وذهبت مذموما وكنت مغبوطا فصرت مشؤوما
وهكذا شان من لم يدر شؤون الله في مجاري اقداره فاطال
لسانه ومد يده على اهل الله واخياره وكانه في حقك
قيل هذا المقال ولله در من قال وقل للذي يدعي في
العلم فلسفة حفظت شيئا وغابت عنك اشياء وانت
الذي في شان مثلك قال الرسول الطيب الطاهر عليه
الصلوات الطيبة من لسان الباطن والظاهر ان الله ليؤيد
هذا الدين بالرجل الفاجر فانك وان لم يكن لك نجو رصوري

لكن

١٥٥

قال وحالي مع السلطان والوزير كحالي مع النبي عليه السلام و
الخلفاء فاني لو كنت في زمانهم مني غير الصدق والاجتهاد
فكذا في هذا الزمان لا تفاوت لي في هذا قطعاً فان السيف
انتقل منهم الى هؤلاء لكن هؤلاء لا يعرفون ما الخلافة
ولا يدرون قدر الانسان وانما وعد حضرة الشيخ للناس
وزادة ابن كوبريلي لما سبق من رؤياه فان شئت احمل
على هذا المعنى وان شئت عد ذلك منه من الكرامات
فان لاهل الحق الهامات وقد صار امره الى الوزارة كما قال
حضرة الشيخ ووعد والحمد لله والرابع ان الوزراء كانوا يدعون
حضرة الشيخ لاجل المشاورة في المصالح المهمة لما يرون فيه
من مخائل الرشد والاصابة في الرأي وكانوا يرجون منه
الدعاء فيدعولهم بالخير لما سبق ان الدعاء للسلطان
لا يسقط اصلا فان من مقتضى شريعتنا قبول ما عينه
الله في الوقت من السلطان والوزير وغيرهما والدعاء لهم
في مرتبتهم وقد سبق ان حضرة الشيخ خرج الى الغزو في زمن
الوزير الذي قبل ابن كوبريلي فقال ابن كوبريلي بعد تقلده
انا اعرف ان الشيخ لا يخاف من شخص اصلا لا من السلطان
ولا من الوزير ولا غيرهما فما معنى حضور مجالس الوزراء
الفاسقين الظالمين والدعاء لهم وكان قادرا على ان

مفصلة فيما سبق فلما قرع سمعه هذا المقال في حقه
اضمر في نفسه نار العداوة كالحجر فظهر منها ما ظهر وقد
خالف نصيحة حضرة الشيخ له قبل وزارته وهو قوله كن
صاحب اتباع ولا تكن صاحب ابتداء فان الله تعالى يقول
لمن هو افضل منك ومن سائر الخلق اجمعين فبهداهم
اقتده فخالف الوزير سياوش واتبع رأي نفسه فكان
ما كان من سفك الدماء وكسر الاعراض وقد سبق
والثالث ان اهالي القسطنطينية طلبوا من السلطان
وزارته وذلك عند ظهور اهل البغي فقال لهم حضرة الشيخ
ان السلطان اختار الآن وزارة اسمعيل طغرائي فاقبلوه
ولا تخالفوه واما من اردتم فسيصير اليه الوزارة فلا
تعجلوا والقصة سبقت عند ذكر سياوش الوزير واهل
البغي فبلغه هذا الخبر من الشيخ فحمله على الغرض ولم يدر
حقيقة الحال فان نظر الشيخ كان الى تعيين الله تعالى
وقد كان اسمعيل متعينا في ذلك الوقت فلو سلبه سلب
بنفسه واثبت مكانه آخر بنفسه والحركة النفسانية
مرفوعة عن الانبياء والورثة والناس عنه غافلون
كما قال حضرة الشيخ ان الله تعالى عين من عين فاسقا او
صالحا وليس علي الا القبول لا فسخ المقبول وايراد المردود

قال

١٥٤

لهذا الامر مذ اشهر فقدمتم خير مقدم وسيأتي التفصيل
في محله فانظر الى رتبة حضرة الشيخ فكان نظير حضرة
مولانا في قوله عند رؤية ملك الموت لدى الباب
پیش تر آ پیش تر آ جان من • پیك در حضرت سلطان من •
وجه النفي امور اربعة الاول الحسد الذي هو صفة الشيطان
وذلك لان حضرة الشيخ كان متعينا في زمانه آمرا بالمعروف
ناهيا عن المنكر عند السلطان والوزير وغيرهما من غير مبالاة
فحمله الحسد على النفي والغدر چون قلم در دست غداری
بود • لاجرم منصوری بود • وقد قال حضرة مولانا قدس سره
في المثنوي چون سفيهانراست اين كار و كيا لازم آمد
يقتلون الانبياء وقد كان الف له حضرة الشيخ الرسالة
الرحمانية كما سبق في الكرامات العلمية فقابله بهذا الجزاء
حسدا من عند نفسه ونعم ما قيل فقل لذوي المعروف
هذا جزاء من غدا يصنع المعروف مع غير شاكر والثاني
ان حضرة الشيخ لما قال لسياوش الوزير صهر المصطفى هذا
ادفع اهل البغي من البين قبل ان يتسلطوا عليك قال له يخاف
المصطفى في ذلك وقد كان وقتئذ مصاحب السلطان سليمان
الثاني ونديمه فقال حضرة الشيخ خاتم الوزارة في يديك
الآن فقم بامضاء الامر والتربية ولو على مصطفى والعقبة

ابن سعيد لا باس بالتسعير على البياعين للطعام اذا خيف
منهم ان يفسدوا اسواق المسلمين ويغلوا اسعارهم
وحق على الوالي ان ينظر للمسلمين فيما يصلحهم ويعمهم نفعه
كما في شرح الترغيب المسمى بالفتح القريب ثم تهيأ للغزو
في السنة الاولى من وزارته فاستخلص قلعة بلغراد وسمندره
ونيش وما يتبعها من ايدي الكفار وكانوا قد استولوا
عليها في السنة السابقة فزاد ظن الخلق في حقه وهو
ماخوذ بيد الاستدراج لا يعرف هو وهم كيف العاقبة
قال تعالى قل ما ادري ما يفعل بي ولا بكم فانه اذا لم هذه
الدراية من احوال الانبياء الكاملة كيف تكون من احوال
الحقايق الناقصة وحين تهيأ للسفر استن للمفتي ومن
اقام في مقامه بنفي حضرة شيخي وسندي روح الله روحه
بعد وصوله اي الوزير المذكور الى صوفيه فلما خرج من
بلدة ادرنه ووصل اليها اذا منشور من قبل السلطان بنفي
حضرة الشيخ الى قلعة ماغوسه بضم الغين المعجمة من
القلاع القبرسية وكان قد انعكس هذا التدبير الى حضرة
الشيخ بوجوه ظاهرة وباطنة لكنه قال استخرت الله تعالى
فاشير الي بالثبات في مقامي فلما جاء من وكل اليه ذلك
وهم اربعة انفار ما تحرك قلبي اصلا بل قلت لهم انا متهيئ

لهذا

١٥٣

هو صاحب السيف والظهور المترقب في رأس المائة
الثانية من الألف حيث لما جلس مجلس الوزارة العظمى
والصدارة الكبرى بعد ان أبعد في الأرض مرارا واقصى
كرارا ووقع تقلده في بلدة ادرنه اخذ يرفع القوانين
الحادثة من البين والأوضاع البدعية المورثة لاهل
الدين العار والشين والتكاليف الشاقة والوزر الذى
انقض ظهور الرعايا وغير ذلك مما عم من البلايا فان
الناس كانوا في ويل طويل في زمان سلفه فاصاب في
بعض واخطأ في بعض حيث رفع السعر عن اهل السوق
زعما منه انه ليس بشرعي فاختل لذلك حال اهل القسطنطينية
فانه لما احيل السعر الى رأى اهل البيع غلوا وتجاوزوا الحد
بحيث لا يوصف واتفق ان اختل امر السكة وحينئذ فانهم
فانهم كانوا يسكون النحاس في دار الضرب بامر السلطنة
فانتشر الفلوس وارتفع الدرهم والدينار من البين فمن هنا
انسد طرق المعاملات وباب البيع والشرى من جميع الجهات
ووقع القحط والغلاء مع وجود النعم وعم البلاء كالوباء
الاعم فعلم بخطائه ورجع الى وضع السعر بعد عناد عظيم
وجه الخطاء ان السعر من مقتضيات هذا الزمان وقد
رخص فيه الفقهاء قال الليث بن سعد وربيعة ويحيى

الجن والانس فكذلك جعل لكل ولي عدوا منهم ثم قال
سره الحال المراد بالولي المؤمن ثم تلا قوله تعالى ولتصغى
اليه افئدة الذين لا يؤمنون بالاخرة اى بالحق سبحانه
فان ما سواه تعالى دنيا وهو تعالى اخرة لانه هو الاول
والاخر ● ثم استوزر مصطفى الشهير بابن كوپريلى
وذلك في صفر الخير المنتظم في سلك شهور سنة احدى
ومائة والف وكان له اغترار برأيه ووهم غالب لكن كان
مشهورا بين الناس بالعلم والعدل راى قبل وزارته
بسنين في المنام كانه في سفح طود عظيم وهو يريد
ان يصعد الى ذروته وبعد دوران كثير في حواليه
وتجشم مشاق طويلة تيسر له الصعود فراى هنالك
حدائق وبساتين فقص هذه الرؤيا على حضرة الشيخ
قدس سره فقال الجبل جبل الامارة وانت تنال الوزارة
التي هي اعلى مراتبها لكن بعد حين ودور في اقطار الارض
فكان كذلك اذ كان وقتئذ اميرا ثم صار واحدا من
الوزراء السبعة الذين يقال لهم وزراء القبة وفيه
اشارة الى الاسماء السبعة الكلية الخادمة للحقيقة الجامعة
ولهذا السر يظهر المهدي في اخر الزمان ومعه وزراؤه
السبعة وهم اصحاب الكهف وظن الناس ان الوزير المذكور

هو

١٥٢

عظيمة ثم تفرقوا ورجع حضرة الشيخ الى مقامه وقال
قطعت علاقة القلب بعد الآن من السلطان والأعوان
لا علاقة اللسان اما الاول فانى رأيت ان جميع افعالهم
عادتى وعندى لا يجرى على السنتهم قرآن ولا حديث
فى محاوراتهم ومشاوراتهم فضلاً عن العمل بهما وانى
بذلت جهدى فى النصح والعظة فلم ينجع فيهم اذ من لم
يهد الله ما له من هاد ومعنى علاقة القلب التوجه الى
جانبهم باظهار الحق وايضاحه طمعاً فى هدايتهم وقد
قال الله تعالى ليس عليك هداهم واما الثانى فانهم لكونهم
من مظاهر الاسم الظاهر يلزم علينا دعاؤهم بالخير
لان ما اصلح الله على ايديهم اكثر مما افسدوا وفى بعض
الكتب المنزلة لا تشغلوا السنتكم بسب الملوك ولكن
توبوا الى اعطفهم عليكم ثم قرر وجه ذهابه الى السفر
وقال ان الله حركنى من هنا فى خبث فارانى فى هذا السفر
ما لو كنت فى الحضر لغفلت عنه فالآن حصل لى العلم
الكلى التفصيلى فى هذا الباب وهو من توفيق خاص الهى وقال
مخاطباً لهذا الفقير لا تستبعد الانكار الواقع من بعض
اعوان السلطان فى حقنا فان الله تعالى يقول وكذلك جعلنا
لكل نبى عدواً فكما ان الله تعالى جعل لكل نبى عدواً من

المقام على وجه لا يوصف فانه تكلم في ذلك زبدة علوم
اهل الحقيقة ثم بايع الحاضرين كلهم ودعا واستخلف ابنه
المذكور في مقامه وقال لهذا الفقير ان ابني يذهبان
معي الى بلدة ادرنه لزيارة بعض الاقرباء ثم يرجعان
افترضي ان تكون اميناً على من في داري وتخرج للوعظ
والتذكير في مقامي في جامع السلطان سليم يوم الجمعة
وجامع بايزيد يوم الاثنين وجامع السلطان سليمان
يوم الاربعاء الى ان يرجع ابناي فقلت رضيت وقبلت
قال فكن في خدمتنا واكتب كتابا الى اهل بيتك في بلدة
بروسه لئلا ينتظروا اليك الى شهر فقبلت ذيله الشريف
ثم خرج هو يوم الاثنين خامس شهر الله الاصم من سنة
الف ومائة متقلداً سيفه وجبته وسبع الالة المعروفة
بتوفنك وركب مع جم غفير ومعه الصوفية والاحباب
ماشين فشيعناه الى ان تجاوز داود باشا خارج الباب
الذي يعرف بطوب قبو من ابواب القسطنطنية فتوقف
هناك ودعا ثم قبلنا ذيله من عنده فرجعنا وذهب هو
وفي خدمته خمسة من الصوفية ولما وصل الى بلدة صوفيه
منعه الوزير المذكور من الذهاب مع الغزاة الى جانب
قلعة بلغراد فاقام هناك والوزير ايضا الى ان رجع خاسئا

عظمه

١٥١

تؤتوا السفهاء اموالكم التى جعل الله لكم قياما ثم حرض
المؤمنين على القتال واحيى الله سنة الرمى على يديه بعد ان
كان نسيا منسيا ووعد ان يخرج هو بنفسه الى الغزو تلك
السنة وقال انى الى الان لم يجب على صدقة الفطر والاضحية
والزكوة فان فتح الله على شيئا من المال لاستعين به
على الخروج الى الغزو والا اخرج ماشيا حافيا فانى
وان كنت شيخا الا ان الله قوانى فى بدنى فلى الان استطاعة
المشى وقال ان ساعد التوفيق للخروج لا اخرج مع الوزير
ولا مع غيره ثم ان الله تعالى حقق رجائى فى كل امر دنيوى
واخروى فلم يبق لى داعية الى شئ غير زيارة مرقد
حضرة الامام الاعظم رضى الله عنه فانه مرشدى
وامامى ووسيلتى الى جناب الرسالة فان وفق الله
لهذه الزيادة بعد امر الغزو وقضاء الوطر منه والا فالا
الى الله وبالجملة خطب ذلك اليوم خطبة بليغة طويلة
ذرفت منها العيون ووجلت منها القلوب واعلم ان
حضرة الشيخ تهيأ تلك السنة للغزو لداعية قوية
حصلت له من الله تعالى فوهب جميع كتبه لابنه الكبير
الشيخ محمد الجودى واقرأه من اول تفسير البيضاوى
فى مجمع عظيم وكان الصوفية كلهم حاضرين فحقق

اهل الشراء مع ما لهم من قلة العدد والعدد كما هو المتواتر والمثبت
في صحائف اهل التواريخ والاخبار ولذا وعظ حضرة الشيخ
في جامع السلطان سليم الواقع في القسطنطينية وكان متعينا
للوعظ فيه يوم الجمعة فقال ايها الناس اني قد كنت تركت
الجلوس مجلس الوعظ من شهور واياما وكان من عزمي ان
لا افعله ابدا لكني تفألت من القرآن هذه الليلة فجاء الفال
موافقا لخاطري فخرجت عملا بموجبه فاعلموا ان المصادرة
المالية الواقعة الان بدعة قبيحة وكان الوزير قد استدعاني
قبل هذا الاجل للمشاورة وكنا ثلثة لا غير هو وانا ومعلم
السلطان عبد الحليم الشهير بعرب زاده فذكر احوال
السفر وقلة المال فقلت لا تباشر وامثال هذا الظلم ابدا
فانه لا ينتج الا خسارا فكان قد تعهد على ان لا يفعل الا
ان بعض اهل الهوى ايقظ هذه الفتنة فتابعه الوزير ونحن
لا نرضى به ابدا فان المال المأخوذ جبرا لا يغني شيئا الا
اني استقرض مبلغا من المال واعين به الغزاة والمجاهدين
تأسيا باصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم فاعينوا
انتم بما طاب به انفسكم وسلموا الى امين بينكم ليصرف
هو ذلك المال الى المستحقين من فقراء الغزاة كما كان الاصحاب
رض يدفعون ما جمعوا الى النبي عليه السلم واحدا واما ان

توتوا

على كل حال وفي يومه صودر اهل التمول واخذ منهم في اقطار
الأرض الاف كيس من النقدين ووجهه بحسب زعمه نفاد
الخزانة السلطانية وضرورة المصارف السفرية واستيلاء
الكفار على البلاد وغلبة اهل البغي والالحاد اقول هذا الوقت
وقت العسرة كما في غزوة تبوك فاخذ يأخذ اموال الناس
من كل احد غير ما اخذه من الاغنياء الكبار لتكون امدادا
واعانة للغزاة والمجاهدين وذلك جبرا واضطرارا فمن محبوس
من الناس ومن مضروب ومن مشجوج الى غير ذلك وقد جهل
هو واتباعه من العلماء بان الامداد الواقع في غزوة تبوك
وتجهيز جيش العسرة انما كان باختيار المؤمنين وطيب
خواطرهم ولذا بذل الفقير والغني ما قدر عليه من غير مبالاة
ابتغاء لمرضات الله ولم يكن من طرف رسول الله صلى الله
عليه وسلم الا الترغيب الى الصدقة والجهاد من غير ان يكون
هناك تعريض لاهل الثروة فضلا عن التصريح فضلا عن
العنف اذ ليس ذلك من شان النبوة وهكذا ليس من شان
الخلفاء والولاة الذين يلونهم الى يوم القيمة اذ الفتح والنصرة
ليس بالمال الكثير والجند الوفير وانما هو بالتقوى وترك
الزينة والتوجه الى الله تعالى كما فعله اوائل الملوك خصوصا
للخواقين العثمانية فظفروا وفتحوا القلاع واستولوا على بلاد

وفرارهم عن الزحف وذلك في سنة ثمان وتسعين بعد الالف
قال لو كان لي ما الهاجرت الى ارض الهند لانه لا فائدة في الاقامة
مع سلطان لا غيرة له ثم ذكر تورع سلطان الهند ثم قال
قلت للسلطان والوزير بالمشافهة اذا كان ثباتكم بعشر
مراتب كان ثبات اتباعكم بمرتبة واحدة واذا كان ثباتكم
ومتانتكم في المعركة بمائة مرتبة كان متانة جندكم بعشر
مراتب واذا كان ثباتكم بالف مرتبة كان ثبات من حولكم من
العسكر بمائة مرتبة يعني ان توجهكم وثبات اقدامكم
في المواطن كلها ينبغي ان يكون اضعاف ما عليه اتباعكم
واما الادبار فبخلافه فانه اذا كان ادبادكم وتزلزل اقدامكم
بمرتبة واحدة كان ادبار اتباعكم بعشر مراتب وعلى هذا
ثم استوزر مكانه سياوش المذكور سابقا وقتل بعد ستة
اشهر في داره على ايدي المتغلبة ثم استوزر مكانه اسمعيل
طغرايي وعزل بعد اشهر ونفي ثم قتل ثم استوزر مكانه
مصطفى رئيس الطائفة الراجلة سابقا وعزل بعد سنة
ونصف ونفي الى قصبة ملغره بالغين المعجمة والراء المهملة
بقرب بلدة ادرنة وشرب هناك بعد ايام كاس الحمام ولعله
مسموما وكان شارب الخمر مقرب الاداني والفرق الضالة
خصوصا منهم القلندرية والجوالقية مسرفا للاموال لما

على كل

١٤٩

وكان قتله فى السنة الرابعة والتسعين بعد الالف فهو الوزير
المقتول مصطفى الاسود ثم استوزر ابرهيم الشهير بقره
كتخدا وهو الذى نفى حضرة الشيخ الى وطنه الاصلى كما سبق
وعزل بعد ثلث سنين ونفى الى قلعة رودوس وقتل بعد
سنة وكان رجلا منفورا عن الطباع بعيدا عن الاسماع
ملعونا على كل لسان مبغوضا فى كل مكان ٭ واراد انوشروان
ان يصير ابنه هرمز ولى عهده فاستشار وزراءه فذكر
كل وزير عيبا قال بعضهم قصير فقيل لا يرى الا راكبا
او جالسا وقال بعضهم امه رومية فقال الابناء
ينسبون الى الاباء فقال موبد بضم الميم وبفتح الواو
والباء الموحدة وهو عند المجوس كالربى عند اليهود
والقسيس عند النصارى هو مبغض الى الناس فقال
انوشروان العيب عندى هذا وقد قيل وضيع محبب خير
من رفيع مبغض ثم استوزر مكانه سليمان البوسنوى
وقتل وهو ايضا بعد سنتين من صدارته كما اشير اليه فى
الفصل السابق وكان رجلا جبانا فارا عن الزحف
قال الله تعالى ومن يولهم يومئذ دبره الا متحرفا لقتال او متحيزا
الى فئة فقد باء بغضب من الله ومأويه جهنم وبئس المصير
ولما سمع حضرة الشيخ انهزام الوزير المذكور واتباعه

الحرب علم بذلك اى بكون مجيئه لاجل المحاربة اذ هم قدموا
الرسول للصلح فهم كانوا يترقبون مجئ رسولهم بالخير
ولم يعلموا ان الرسول كان محبوسا عند الوزير فلما كان بعد
ايام جاء المدد الكثير الى من فى القلعة من الكفرة فلما رآهم
ضعفاء المسلمين خافوا من الشياطين وفروا الى جانب بلغراد
برؤسهم وابقوا جميع ما لهم من المال والمتاع فى المعسكر
وسبحهم الوزير بل هذا الضرر العام انما جاء من قبله لانه
كالقلب بين الاعضاء ولولا فساده لما فسد القوى وارسل
الى السلطان قبل الوصول الى بلغراد ان قم من مكانك واذهب
الى جانب بلدة ادرنه فان للكفرة حركة شديدة فقام فارا
فصار سببا لمصيبة اخرى حيث قيل ان سلطان الاسلام
قد فر فقوى به دواعى الكفار وازداد المسلمون ضعفا على
ضعفهم وكان مقصود الوزير من ذلك مخادعة السلطان
وسلامة نفسه فلم يدرك طلبته واراد ان يسبق القضاء
فاخذ بمخنقه فان السلطان لما حط رحله فى بلدة ادرنه
ارسل خطا مع بعض خواصه يأمر فيه بقتل الوزير وارسال
راسه اليه فاحيط به وهو فى داره فى بلغراد واخذ منه اولا
اللواء المحمدى ثم خاتم الوزارة وجاء رئيس العسس مع حواشيه
فخنقوه فى مكانه وسلخوا جلد رأسه وارسلوه الى السلطان

وكان

١٤٩

في الرسالة العلية فلا تسمع قول من ادعى الموضوعية واعلم
ان السلطان محمد المذكور لما يسر الله له فتح كريد وقنجه وجهرين
وامثالها من الحصون الحصينة حتى تلقب بالفاتح الثاني وذلك
بمعاونة حسن تدبير الوزراء اهل الخير استكبر وغفل عن
مواضع الاستدراج ووقع في ورطة العجب والغرور فاخذ
لا يبالي من ارتكاب الشرور والفجور واتخذ وزيرا حريصا
على جمع المال فجاء دليلا على ادباره بعد اقباله كما قال عليه
السلام اذا اراد الله بامير سوء جعل له وزير سوء فكان
ذلك الوزير مفتاحا للشر وسببا لفساد الارض بعد صلاحها
وذلك ان رئيس الانكروس اراد الصلح مع السلطان فارسل
رسولا فلم يسمع عند الوزير فرد الصلح الشرعي واتبعه
اهل الهوى في ذلك فحرضوا السلطان على المحاربة فتوجهوا
الى جانب قلعة بج وذلك في السنة الرابعة والتسعين بعد
الالف ولم يرض به حضرة شيخي وسندي حتى كتب للوزير مكتوبا
فيه كلام طويل وفيه قوله تعالى ان الله لا يغير ما بقوم حتى
يغيروا ما بانفسهم مع ما يتعلق به من الكلمات الحسنة فلم يسمعه
بل صمم العزم فخرج مع جند كثير لا يحصى عددهم الا الله
واقام سلطان في قلعة بلغراد وتجاوز هو الى حيثما اراد فلما
كان عند قلعة بج اخذ بالمحاصرة والمحاربة ولم يكن لاهل

يظنّون انّ المراد باهل القبور في قوله عليه السّلام اذا تحيّرتم
في الامور فاستعينوا من اهل القبور من مات بالاضطرار
وهو مقبور بل المراد به عند اهل الحقيقة من مات بالاختيار
وهو حيّ فلا بدّ من الاستمداد من فيض همّتهم ودخول دائرة
مشاورتهم والعمل بالهامهم واستخارتهم كما فعل السّلطان
احمد حيث لما ظهر اهل البغي في اناطولي في زمانه لم يجدوا
الى دفعهم طريقا فالتجأ السّلطان الى افضل المتأخّرين حضرة
الشيخ محمود الهدائي الاسكداري قدّس سرّه وكان معتقدا
ومريدا له فعرض عليه القصّة فتوجّه الشيخ الى الله فاشير
اليه بمراد بك وكان اميرا من امرائه غير مشهور ومعروف
بين اصحاب الألوية فقال للسّلطان ان استعملت لهذا الامر
مراد بك كان مرادك حاصلا فارسل اليه منشور الولاية
على العسكر المأمور بمحاربة اهل البغي ففتح الله ذلك الامر
المقفّل على يديه ففرّق جمعهم باذن الله تعالى وهزمهم وقتلهم
وخلّص المملكة من ايديهم وكان السّلاطين المتقدّمة والملوك
الماضية لا يجدون بدّا من اصطحاب اهل القبور باشارة
الشيخ آق شمس الدين قدّس سرّه فتح الفاتح القسطنطنية اقول
حديث الاستعانة صحيح ذكره علّامة الروم ابن الكمال في
شرح الأربعين حديثا والحسين الكاشفي صاحب التفسير الفارسي

في ارشاد

١٤٧

فيه بحيث لم يسبقه فيه واحد من سلفه الخلفاء والملوك
فقال لا تتعجبوا من ذلك فان فيه اشارة لطيفة وهى ان
السلطان ظل الله والخليفة الذى هو قطب الوجود مظهر
الاسم الله فيكون السلطان وهو الخليفة الظاهر فى
الاكوان ظل الخليفة الباطن فى الاعيان وانما يستمد السلطان
من مشكوة ولايته ولكنه لا يدرى حقيقة الامر على ما هو عليه
فى نفسه فكثرة قتله حيوانات عالم الآفاق دليل على كثرة
قتل خليفة الباطن القوى الحيوانية الانفسية فان الظل
دليل على ذى الظل وما من صورة فى عالم الحس الا ولها معنى
معتبر فى الحقيقة لان العالم المسمى بعالم اليقظة عند
المحجوبين مسمى بعالم الخيال والمنام عند المكاشفين فكما
ان ما يتعلق به الرؤيا فى المنام يقتضى التعبير كذلك ما يتعلق
به الرؤية فى اليقظة يقتضى ذلك فان المعانى الغيبية
ملبوسة فى كل موطن مرت به بما يناسبها من اللباس الى
ان تنزلت الى عالم الشهادة فتلبست بلباسها ايضا اقول
واتفق لى البيتوتة مع حضرة الشيخ فى منزل بعض خواصه
فلما كان السحر صلى التهجد وقرء المسبعات العشر ثم قال
لصاحب المنزل فى حق السلطان محمد انه لا يجد الظفر على
الاعداء الا بالاستمداد من اهل القبور قال واهل الرسوم

الشيخ يوماً في مجلس الوعظ له انّه ينبغي لاهل الشريعة
ان يقتصروا على اكلتين في اليوم والليلة فان زادوا على
ذلك فقد سقطوا عن درجة الشريعة والانسانية ونزلوا
الى رتبة البهيمية والحيوانية وينبغي ايضاً لاهل الطريقة
ان لا ياكلوا في اليوم والليلة الا مرة واحدة فان زادوا على
ذلك فقد انحطوا عن مقام العزيمة والتقوى ووقعوا
في مرتبة الرخصة والفتوى هذا اذا كان اعتدال مزاج
المريد في ذلك فان قوي على الوصال فله ان يفعل ذلك حسب
استطاعته لانّ قلة الاكل سبب لانفتاح القلب وانشراح
الصدر ومرتبة التقوى فوق مرتبة الفتوى ولذا لو اقتصر
العوام على اكلة واحدة في اليوم والليلة كان ذلك عزيمة
لهم وخيراً في دينهم وحرثاً لآخرتهم قال وجربت نفسي في
الاوائل بانواع الاحتماء فوجدت الاكلة الواحدة في اليوم
والليلة حداً وسطاً معتدلاً بشرط ان لا يكون تلك الاكلة
قليلة تضعف البدن ولا كثيرة تثقله والتكلف مذموم
وقد يصل المرء من الفيض بطريق السهولة الى ما لا يصل اليه
بطريق التكلف والعمدة تهيئة المحل وهو القلب بتفريغه
عن الشواغل مطلقاً والتوجه الوحداني الهيولاني وذكر
عند حضرة الشيخ حرص السلطان محمد على الصيد واهتمامه

[١٤٦ب]

فيه

١٤٧

وقال مرة في وعظه للسلطان ان دور السلاطين احاط بها
الحصون الثلثة فالبيت الذى يسكن السلطان فيه من
الحرم الخاص اشارة الى الحقيقة ثم مايليه اشارة
الى المعرفة ثم مايليه اشارة الى الطريقة ثم مايليه
من الخارج اشارة الى الشريعة فمن اراد ان ينال مرتبة
الحقيقة فليأت من الباب حتى يرتفع الحجاب وينفتح الباب
وكان السلطان عين له وظائف من بيت المال ليدفع
بها الضرورات البشرية والحاجات الانسانية قال خطر
ببالى هذه الليلة ان لا اقبل ما عين لى من اللحم والسمن و
غيرهما واكتفى بما رزقنى الله به من حيث لا يحتسب فرايت
في المنام كأن بعض اهل الكفر في مجلسى فلما استيقظت
تفكرت هل صدر عنى ما يوجب هذه الرؤيا فلم اجد
غير ما خطر ببالى من فكر ترك تعيين السلطان قال فظهر
ان ذلك الفكر لم يكن مرضيا عند الله اذ بدا في صورة
مقلوبه الذى هو الكفر فاستغفرت الله من هذه الخاطرة
اقول افاد لى حضرة الشيخ هذه الرؤيا صبيحة تلك الليلة
وكانت في جمادى الاولى من سنة ست وتسعين بعد الالف
وكنت اروم عليه الفصوص وقتئذ وكان السلطان محمد
اكولا لا يصبر عن الطعام الا وقت المنام فافاد حضرة

اذا الباب الجوانی مقفل دائماً الا وقت الضرورة والحاجة فيفتحه
الموكل له وذلك من الطرف الداخل فيدخله حضرة الشيخ
مع الفقراء وفی قرب هذا الباب حديقة ووراء الحديقة
المجلس الخاص السلطانی لكنه علی منازل متعددة كل
منهما علی اسلوب مخصوص وفيها فرش متلونة وعلی
الجدران ساعات افرنجيه مختلفة معلقة وفيما يلی
جانب الباب الذی يدخله الشيخ قبة عالية مزخرفة
يتصل بها حوض كبير وفی وسطها سرير وعلی السرير
واطراف القبة وسايد غالية القيمة وفی جانب السرير
شمعان كبيران كافوريان مضيئان علی الظرفين من الذهب
الاحمر كبيرين ويقال لهذا الظرف بالفارسية شمعدان
وعلی السرير يجلس حضرة الشيخ حين الوعظ ويحلق
الفقراء امام السرير وحولهم الخدام الحبشيون وفی طرف
من القبة ابنا السلطان المسمی احدهما بالسلطان مصطفی
والثانی بالسلطان احمد واما السلطان نفسه ففی
منزل اخر وبيت مخصوص مع عياله وجواريه وله قفص
ينظر الی طرف السرير وعليه ستر يستمع هو ومن معه
من وراء الستر وبعد تمام الوعظ يوجد الفقراء ثم
يختمون المجلس بعشر من القران ويرجعون من حيث جاؤا

وقال

[١٤٥ب]

١٤٥

ثم قتله واعطى الوزارة وخاتمها لسليمان البوسنوى
فكان اول امره حين جلس صدر الوزارة ان دعا حضرة
الشيخ الى بلدة ادرنه بالامر التاكيدى فلما قدم
استقبلوا واعتذر واحتى السلطان وعلا وقدم
على الاول بمراتب وكان نفى النفى اثباتا اذ نفاه الوزير
الخائن ثم نفى الله الوزير واثبت حضرة الشيخ
فسبحان من يعين اولياءه بلا واسطة وعينه
السلطان محمد للوعظ ليلتين فى الاسبوع ليلة
الاثنين وليلة الجمعة وكان يستدعيه فى بعض
ايام الجمعة ايضا وكان يجئ عجلة الفرس فى الليلتين
المذكورتين وكلما اريد من طرف السلطان فيذهب
حضرة الشيخ الى داره اوالى حيثما اريد من الجوامع وسبب
العجلة ان منزل الشيخ كان بعيدا من دار السلطان
اذكان منزله فى ساحل النهر المعروف بطوبخه بضم
الطاء وسكون النون فيما يلى جانب القسطنطنية بقرب
الجامع الشهير بجامع اولياء قاسم پاشا ودار السلطان
فى طرف اخر مقابل له من البلدة وبينهما بون بعيد
فاذا وصل حضرة الشيخ الى دار السلطان ومعه الفقراء
استقبله الخدام الحبشيون اى بعد لاغاء الى الحرم

كان الوزير يستدعى الشيخ فتفطن الشيخ لذلك لكن دخل
العجلة مستسلماً لامر الله تعالى فلما وصلت العجلة الى
باب السجن اذا فرسان عنده من قبل الوزير وبيدهم
منشور فيه الامر بنفى حضرة الشيخ الى وطنه الاصلى
المعروف بقصبة شمنى وقد سبقت فتبسم حضرة
الشيخ وقال ان الدين عند الله الاسلام ولم يقل
غيره ولم يضطرب اصلاً بل دعا لهم بالخير مراراً و
شكر للسلطان والوزير صنيعهما ذلك وسببه
ان الله تعالى اذا اراد الترقى لخواص عباده فى العلوم
والمراتب القاهم فى امر مكروه صورة اذ ماء الحيوة
لا يوجد الا فى الظلمات وقد قال عليه السلام ما اوذى نبى
مثل ما اوذيت اى ما صفى نبى مثل ما صفيت فان
الاذى من اسباب التصفية وسمعت من فى حضرة
الشيخ انه قال اقمت فى وطنى بعد النفى ثلثة اشهر
وكانت العلوم السابقة لى بالنسبة الى ما فتح الله
على فى تلك المدة كقطرة من البحر ولو عرف الوزير وصولى
الى تلك الدولة المعنوية العرفانية لما نفانى حسداً
وغيرة اقول وحين انتهاء الاشهر الثلثة صادر السلطان
محمد ذلك الوزير الخائن وعزله ونفاه الى حصن ددوش

نحن

١٤٤

الانكروسية فوقع الانهزام العظيم في تلك السنة بحيث
لايوصف فعادا الى بلدة ادرنه ثم استدعى حضرة الشيخ
من القسطنطنية لاجل الوعظ والتذكير وكان الوزير
وقتئذ ابرهيم المذكور المعروف بقره كتخدا فاغلظ حضرة
الشيخ القول في باب الامر بالمعروف والنهي عن المنكر
وشدد النكير على السلطان والوزير ومن يتبعهما من
الوكلاء والعلماء وكان السلطان لايقول شيئا بل
يقول ان الشيخ يقول حقا ولكن القصور فينا واما الوزير
فاخذته العزة بالاثم اى حملته الانفة التي فيه وحمية (عادة وحمية)
الجاهلية على الاثم والذنب الذي نهى عنه فخالف قول
الواعظ ورد الحق ومن بلاغات الزمخشري وجد
قرينا ناصحه فظنه قرينا ناطحه ومنها مانع
الناصح ان يروقك وهو الذي ينصح خروقك والنصيحة
اخلاص القول والعمل وهي ماخوذة من نصح الرجل ثوبه
اذا خاطه فشبهوا فعل الناصح فيما يتحراه من صلاح
المنصوح له بما يسده من خلل الثوب فلما انكر نصيحة
الشيخ وعدم زيادة له كما سبق اخذ في وجوه الحيل
حتى خدع السلطان واخذ منه خطا على نفي الشيخ فلما
كان ما بعد العشاء في بعض الليالي اذ جاء عجلة الفرش

الأحياء ان من دخل على السلطان بلا دعوة كان جاهلاً ومن
دعى فلم يجب كان اهل بدعة فالصورة الأولى جهالة والثانية
بدعة ولا ينبغي لنا ان نرتكب جهلاً او بدعة فانّا وان لم نكن
في مرتبة السلف الصالحين لانهم المحققون فلم يكن
امرنا اقل من مرتبة التقليد بهم في مراعاة احكام الظاهر
بقدر الامكان فانّ ما لا يدرك كله لا يترك كله فان
اقتضى الحال الصحبة فاشيروا الينا بورقة او برسول ليكون
دخولنا عليكم بالأذن والدعوة فسكت الوزير ولزمته
الحجة ثم قال له في مجلسه ذلك ايها الوزير انكم ان لبستم
خرقتنا يختل نظامكم وان لبسنا خلعتكم يختل ايضاً
نظامنا فالاولى لكل طائفة ان يتقيد بما يناسبه
من الأمور فانه ليس الحضور الا فيه ودعى السلطان
محمد الرابع في اواخر دولته الى حضرة الشيخ ووعظه وكان
سلطاناً حليماً يقبل الحق ويصغي الى الواعظ لكن كان
ندماؤه اهل الهوى فاضلّوه عن النهج الحق ولذا كان
كان ذا لا يستقر في دار مولعاً بالصيد واللهو واللعب
واستمر ذلك الى انعزاله فلم يفلح لا هو ولا من كان في دائرة
دولته مركزاً كان او غيره وفي الرابعة والتسعين بعد الألف
خرج من القسطنطينية متوجهاً الى فتح قلعة ايج من القلاع

الالكرمية

لاحقاق الحق وانجاح الحوائج لا لاجل الدنيا وجلبها اذ هو
كان من ازهد الناس فان قلت ما الحاجة الى تردده ولعل
غيره كان يفعل فعله ويغني عنه قلت لو لم يكن الحاجة ماسه
اليه لم يفعله ولكل زمان دولة ورجال والثاني ان
ابن عمر رض كان افضل من الحجاج اذ كان هو اعدل خلق
الله واعلمهم بالله في زمانه والحجاج كان اظلم خلق الله
واجهلهم بالله في عصره اذ لو لم يكن كذلك لكان على
تعظيم امر الله والشفقة على خلق الله ومع ذلك كان يتردد
الى بابه بناء على الولاية الظاهرة العامة والاحاطة الباطنة
التامة والذي يفهم عن الله ويتحقق بالاسم الباطن
فهو يعرف مقام الاسم الظاهر ومرتبته ويراعي حقه
وحكمه في مظاهره ولذا امر الناس بالدعاء للسلطان
وان كان جائرا فاذا عرفت هذا فنقول ان حضرة شيخي
وسندي كان منزويا ومستغنيا عن السلطان وما في خزانته
وعن الناس وما في ايديهم لا يخرج من بيته الا مضطرا حتى انه
دعا الوزير ابرهيم المنفي المقتول مرة فاخذ يقول له ايها الشيخ لم
لا تزورنا في بعض الاحيان والشيخ الفلاني والفلاني كان يزورنا بل يقبل ايدينا
فنحسن اليه بجزيل الانعام ونكرمه بما يتعلق بحصول المرام فقال له حضرة
الشيخ ايها الوزير انكم في حكم السلطان وقد ذكر الامام الغزالي في

عن عهدتها بحق بخلاف ما اذا كانت المخالطة مسندة الى
السلطان فانها محمودة اذهم حينئذ مجبورون ومضطرون
مؤيد من عند الله تعالى فلا يختطفه الشياطين وقد جاء
فى الحديث افضل الجهاد كلمة حق عند سلطان جائر وانما
كان افضل الجهاد لان من جاهد العدو كان مترددا بين
رجاء وخوف ولا يدرى هل يغلب او يغلب وصاحب السلطان
مقهور فى يده فهو اذا قال الحق وامره بالمعروف فقد تعرض
للتلف فصار ذلك افضل انواع الجهاد من اجل غلبة
الخوف وايضا ان الجهاد بالسيف والسنان جهاد
اصغر والجهاد بالحجة والبرهان جهاد اكبر والاكبر
افضل من الاصغر كالشمس فانها انور من القمر ثم الكلمة
عند السلطان الجائر ليس من شان كل عالم بخلافها عند
غيره لانه افضل من غيره وما يضاف الى الافضل افضل
وانما كان السلطان افضل لانه مظهر الاسم الكلى وتحت
حيطته الاسماء الجزئية للرعية وكان ابن عمر رض يتردد
الى مجلس الحجاج لقضاء حوائج الناس وذلك فى اليوم مرارا
وكان بعضهم يقول فيه وهو يقول له افعله ليكون هو
مسؤولا يوم القيمة فى عدم الاسعاف لا انا بعدم الشفاعة
ففيه امران الاول ان ابن عمر رض كان يتردد الى الحجاج

لاحقاق

١٤٩

يأتون ويذودون فكذا لابد للسلاطين والامراء من ناصح يجمع
فروقهم فيما يفعلون ويدعون ولولاه لم يحصل الالزام
يوم القيمة وقد قال تعالى الم يأتكم نذير وقال فلله الحجة
البالغة فكذا في الدنيا عند ظهور آثار العدل فاقتضى
حكمة الله تعالى ان لا يترك الخلق سدى في كل عصر من
الاعصار واما اهل الفترة فيكون في مناقشتهم اتحاد اصول
الشرايع في جميع الاديان ولذا لم يجئ نبي لم يقل يا قوم
اعبدوا الله ما لكم من اله غيره ومن جهل ما ذكرنا اطال فيمن
خالطه السلطان من المشايخ العلماء العمل اذ لولا هذه
المخالطة لانقطعت عروق المواصلة بينه وبين العلم
النافع اذ علوم اكثر اهل الظاهر في هذا الزمان غير
نافعة وكذا اكثر من يدعي لنفسه علم الباطن ولذا تراهم
يخالطون السلطان ويحبون ان يتقربوا اليه فورد
في حقهم العلماء امناء الرسل ما لم يخالطوا السلطان
فاذا خالطوهم فاعتزلوه وتحقيقه ان المخالطة مسندة
اليهم وهي مذمومة اذ لا تكون غالبا الا لغرض الدنيا
كما يشاهد في زماننا هذا ولذا نهي عن طلب القضاء والامارة
والتولية ونحوها ولارباب الدخول في الامور الخطيرة
اذا كان بحركة النفس ودعوى الاهلية ليستصعب الخروج

الاسلام لا يقدرون ان يتحركوا بشيء من الاذى فافهم فقد
اشرت اليك بعلم عزيز غاب عن اكثر اهل الكشوف وقوله
والفتح يشير الى فتح مكة الروح ومدينة السر وبيت
مقدس القلب وهذا الفتح المطلق لا يحصل الا بالامداد
الملكوتي واذا كمل هذا النصر والامداد ورايت ناس
الاعضاء والجوارح يدخلون في دين التوحيد فسبح بحمد
ذلك من المقام الاطلاقي الجمعي واستغفره فانه يغفر
الوجود بوجوده انه كان توابا بقبول التوبة عن التقيد
بالمتعينات والتعينات فان الاسم الكلي لا ينظر الى
الاسم الجزئي ولا الى تعينه وانما نظره ووجوعه الى
الوجه الكلي الجمعي الاحدي فمن حصل له هذا التسخير
الانفسي لا بد وان يحصل له التسخير الافاقي على غالب
عادة الله تعالى كما هو مقتضى الاسم الجامع ومنه يعرف
احوال الاولياء الذائق تدبيرهم في امور السلطنة
المتعلقة بالعامة من احوال غيرهم ولعلك فهمت مرادي
والله الهادي وعليه اتكالي واستنادي واعتمادي

الفصل الثالث عشر

فيما جرى بين حضرة الشيخ وبين السلاطين والامراء من المعاملات

اعلم انه كما لا بد لعامة الناس من ناصح ينصح خيرهم فيما

يانون

١٤١

عليك فهذه كرامة اكرمه الله بها وخصه من العالمين وكان
قد اشير اليه هذا الامر العظيم قبل وقوعه بسنين حتى
اخبرني قبل ثلث سنين من الوقعة وقال قد اشار الله الى
بامر عظيم يتعلق بالسلطنة ولم يقع الى الآن وكان يخبر
هذا الفقير بما يستره عن الغير ولله الحمد ثم ان الكمال
اذا ظهر على التمام فليس بعده الا الانتقال من دار الى دار
الاخرى الى الشمس وكمالها وزوالها وافولها ولهذا عاش
حضرة الشيخ بعد تلك الوقعة ثلث سنين وانتقل الى
جوار رب العالمين وذلك ان المقصود من النشأات و
العبور من التعينات والمجيء الى هذا العالم من غيب الذات
انما هو تحصيل الكمال الحقيقي وله اثر في الظاهر والباطن
اي الآفاق والانفس اما في الانفس فانقياد القوى والحواس
لسلطان الروح وتسخيرها له واما في الآفاق فاستسلام
الناس لمظهر هذا الكمال ودخولهم تحت امره كما وقع في حق
حضرة الشيخ فقوله تعالى اسجدوا لآدم اشارة الى ما ذكرنا
وكذا سورة النصر فان قوله اذا جاء نصر الله يشير الى نصرة
الاسم الجامع على الاعداء الباطنة وكان لرسول الله صلى
الله عليه وسلم شيطان ونفس لكنهما اسلما فسلم هو من
شرهما ولذا كانا لا يأمران له الا بخير كاهل الجزية في دار

اليه سابقاً لان السلطان كان لا يعرف شيئاً من الامور الدنيوية
ولم يسبق له شئ من التجارب اذ كان محبوساً مدة اربعين سنة
وهي مدة سلطنة اخيه السلطان محمد الرابع وكان تلك
المدة متعبداً في ليله ونهاره مع انه لم يكن له رشد تام
واما العلماء الحاضرون وقتئذ لديه فكان كل منهم لا يدري
ما يفعل لكونه مبهوتاً مدهوشاً اذ كان اليوم يوماً تذهل
فيه كل مرضعة عما ارضعت وترى الناس سكارى وما
هم بسكارى ولكن عذاب الله شديد ولو سلم انه على رشده
وكمال عقله فكانت الداهية لا يكفي مؤنتها العقل المعاشي
والقوم كانوا اهل ظاهر فقط ولو سلم ان فيهم من يعقل
عن الله تعالى لكن هذا التدبير الجليل لا يحصل الا من يد
من كان مظهراً للاسم الجامع وكان المظهر التام له وقتئذ
هو حضرة الشيخ وكل الاسماء كانت من سدنته فلذا
عزل ونصب واحيى واماتَ وازال الحيرة وجاء بالانس
وكشف ظلمة الظلم واتى بنور العدل فكان بالقسمة في
الصورة والمعنى وسبباً لحيوة اهل العالم من سلطانه
ورعيته فما معنى سر التجديد في رأس المائة غير هذا
فالخلق كلهم عتقاؤه وله الاذن من المقام المحمود
والشفاعة العظمى فافهم فقد اشرت اليك والسلام

عليك

١٤٠

والسنة لا بالاحتشام والشهرة وقال ان الفتح والنصر
ليس بالعسكر الكثير بل بالتقوى وبالجملة نصح جميع من في داخل
الحرم وخارجه ورغبهم الى العمل بالكتاب والسنة والى تحصيل
العلم النافع كما جاء في الحديث طلب العلم فريضة على كل مسلم
وعلم الحال لا بد لكل احد منه لانه بمنزلة الطعام وعلم
ما يقع في بعض الاحايين بمنزلة الدواء يحتاج اليه في بعض
الاوقات فينبغي ان يقرأ العلوم وينظر المعارف ويربط
الانسان نفسه بما فيه سعادته ونجاته وبالجملة وعظ
وعظاً بليغاً وهو والناس قيام حتى ابكاهم ودبر امورهم
على ما اراد الله تعالى بحيث لم يبق بقية حاجة تتلجلج في
صدر احدهم ثم دعا لهم وقال في آخر المجلس استودعتكم
الله وفوضت امري وامركم الى الله فتفرقوا وكان قيامهم
هناك من ظهيرة يوم الاثنين الى مساء يوم الثلثاء فمجموع
المدة يوم وليلة ونصف يوم • واعلم ان هذا الاختلال
كان اختلالاً عظيما ولولا حضرة الشيخ في البين لظهر اهل
البغي على البلاد كلها ولاختل امر السلطنة الذي يدور
عليه نظام العالم وان حضرة الشيخ وان دخل على السلطان
وخرج مراراً في تلك المدة وراهم ان السلطان شاور بالعلماء
هكذا وهكذا لكنه لم يكن هناك من يتكلم غير الشيخ كما اشير

على ما ارادوا ثم خرج اليهم وفي يده الورق فقرأه عليهم بالصوت
العالي فحسنوه اشد تحسين وفرحوا به ووضعوه عند الشيخ
بطريق الامانة لانهم كانوا لا يعتمدون على غيره وفي ذلك
اليوم لم يبق احد لم ير اللواء المحمدي فتشرف الكل برؤيته
وتبركوا به واستشفعوا من الجناب الاحمدي ثم خرج
الشيخ مرة اخرى فبلغ سلام السلطان وبشرهم بان
الامر كله كان على وفق مرادهم فمفتيكم ابن الدباغ ونقيب
الاشراف هو الفلان والقاضيان الفلان والفلان وقاضي
البلدة الفلان ورئيس الطائفة الراجلة الفلان
وكانوا يقولون عند ذكر كل منهم قبلنا فلما ذكر الوزير
وقال ان وزيركم اسمعيل الطغرايي سابقا لوا نويد المصطفى
الشهير بابن كوبريلي فانه من اهل العلم والديانة والتقوى
والصلاح والعدل والانصاف فقال حضرة اما عاهدتم
ان لا تخالفوا السلطان فان السلطان قد نصب اسمعيل
المذكور وزيراً فاقبلوه الان وسيكون ما اردتم ايضا عما
قريب ان شاء الله فصاحوا وقالوا ابا على صوتهم قبلنا
ما قبله السلطان فقال حضرة الشيخ نشهد ان المنصوبين
كلهم رجال صالحون صادقون فعلينا وعليكم وعليهم
بموافقة الشرع الاحمدي فان العزة في العمل بالكتاب

والسنة

١٣٩

مرات فقال حضرة الشيخ اشهد انكم صادقون وكنت اطلب
ذلك منكم فدعا لهم ثم رجع الى الحرم السلطانى وكان في
الحرم اشخاص منصوبة من طرف اهل البغى فوجد واكلهم
جزاءً وفاقاً لما صنعوا حيث قتلوا تلك الليلة وقطعوا
اربا اربا وكذا القى الله الرعب في قلوب من كان خارج الحرم
اى في البلدة من اهل البغى فتفرقوا من حيث ما اجتمعوا
حتى اخذ رئيسهم بعد صلوة المغرب وجئ به الى الباب
السلطانى فهجم الحاضرون عليه بالسيوف المختلفة وضجوا
بالصوت العالى وضربوه بحيث صار كل قطعة منه اصغر
من اذن وطاف الرئيس الجديد للطائفة الراجلة تلك الليلة
مع حواشيه الكثيرة البلدة الى الصباح واخذ اكثر اهل البغى
باذن الله تعالى فقتلهم اشد قتلة فلما كان الغد اكثر الناس
مما كانوا عليه من العدد حتى امتلأ بهم اطراف دار السلطان
الى جامع ايا صوفيه بل الى جامع السلطان احمد وقتل جمع
كثير من اهل البغى في اليوم والليلة وخرج حضرة الشيخ مرة
اخرى الى جنب اللواء عند رأس البرج وبلغ سلام السلطان
اليهم وقال لهم ان سلطاننا يقول ماذا تريدون بعد هذا
فقالوا نريد الخط السلطانى فى حق اهل البغى ليقتلوا اينما
وجدوا واخذوا فرجع حضرة الشيخ الى السلطان واخذ الخط

وسائر من نصبه اهل البغي اترضون بمن رضي به السلطان
ام لكم رأي آخر فقالوا كلهم رضينا ثلث مرات لكن بشرط
ان يكون الحركة بعد هذا على وفق الشرع الشريف فسلاهم
حضرة الشيخ باللطف وجه وبالغ في النصح حتى ابكاهم ثم
دعالهم دعاء جامعا نافعا ووصى بان يكونوا عند
الباب ليلتهم وقال انه ما تم الامر بعد وقد بقي امور
كثيرة نافعة للكل فلا تعجلوا في التفرق فلعل الله يجعل
تعبكم ومشقتكم سببا للراحة العظمى ووصى بان لا يتركوا
الصلوات من اجل الازدحام واعواز الماء فان التيمم خلف
الماء فان لم يجد بعضهم مجالا فاتته الصلوة تلك الليلة
فما التدبير فان القضاء جرى هكذا وكان امر الله قدرا
مقدورا اقول كان زحمة الناس بحيث لا يمكن التعبير
عنها ولم يكن من المكان الا قدر ما يسع الرجل بكسر الراء
فصلى بعضهم بالايماء والتيمم وبعضهم بما امكن له وترك
البعض بالضرورة ووصى بان يكونوا تلك الليلة مشغولين
بالدعاء والتضرع الى الله تعالى لعل الله يصلح حالهم ويحشرهم
يوم القيمة ايضا تحت اللواء المحمدي فتاهوا وبكوا
وقال ايضا من له عذر قوي فليرجع الى بيته وجنب عياله
وكذا الواحد من الرجلين فصاحوا وقالوا لا نرجع ثلث

مرات

١٣٨

الاحسن فانها عزيمة دون الحسن فانها رخصة ودون
القبيح فانها ساقطة عن نظر الشرع والعقل فجادلهم
بالحكمة والموعظة الحسنة فسكتوا هذا واما اهل
البغي فلما سمعوا هذا التجمع عند باب السلطان اجتمعوا
عند الوزير الذي نصبوه وعندهم المفتي والقاضيان
وقاضي القسطنطينية ولما وصل اليهم الخط من يد الدلال
والشريف المذكورين مزقوه وقتلوا الدلال ونجا الشريف
مجروحا ووفد الى جانب باب السلطان فاخبر الخبر واراد
المفتي والقضاة المذكورون ان يقوموا من المجلس
فلم يرضوا به بل حبسوهم عندهم ولكن كان الناس
عسكريهم ورعيتهم يجذبون بقدرة الله تعالى الى الباب
السلطاني ويفارقون اهل البغي واحدا بعد واحد حتى
اجتمع جمع كثير عند الباب من كل صنف فاشير من طرف
السلطان بدخول بعض العلماء والامراء الى مجلس السلطان
في الحرم وكان الوقت قريبا من المغرب فلما تم امر المشاورة
في الحرم خرج الشيخ مرة اخرى وبلغ سلام السلطان
الى الحاضرين وقال ابشروا ايها المؤمنون فقد جرى
السلطان على مرادكم فجدد المفتي والقاضيين للعساكر
وقاضي القسطنطينية ونقيب الاشراف والصدر الاعظم

الشيخ ينصحهم من مقام الصبر الى حيث ابكاهم فقالوا كلهم
ايها السيد الجليل نشهد انك رجل حق وصدق وشيخ
صالح كامل ثم استفسر عنهم مرادهم فاشاروا برفع
اهل البغي فنصب حضرة الشيخ اللواء هناك ودخل على السلطان
وبلغ سلام الخلق المجتمعين اليه وانهم يرجون ارتفاع
الاشقياء من البين فقال السلطان ما التدبير وما الحيلة
فيه فقال حضرة الشيخ اكتبوا خطا ليجتمع كل من في البلدة
تحت اللواء المحمدي فاذا اجتمعوا فلعل الله تعالى يخلق سببا
عند ذلك يحصل به المراد فاخذ الخط وخرج الى الناس
وقام عند اللواء وبلغ سلام السلطان اليهم ثانيا وقال
لا تغتموا فاني لا اعتمد على احد في هذا الامر فلعل الله يحيي
هذا الدين المبين بيدي فهذا خط السلطان يامر فيه باجتماع
جميع العلماء والفقراء واهل البغي تحت اللواء فدفعه الى
دلال ومعه شريف من شرفاء البلدة فذهبا الى الدعوة
لكن الناس كانوا يستعجلون فاخذ الشيخ يتلو عليهم
ايات الصبر ويعظهم بليغا حتى قال ان الله تعالى كان
قادرا على ان يخلق السموات والارضين في اقل من لمح البصر
ولكنه سن التاني بخلقهن في ستة ايام فتخلقوا باخلاق
الله ولا تستعجلوا فان العجلة من الشيطان واعملوا بمرتبة

الاحسن

السلطان ومن عنده ومن في حرمه من الخدّام واستمرّت
هذه المطالبة من الصباح الى ما بعد الظهر حتى ايسوا اذ
لم يجبهم احدٌ في ذلك قال حضرة الشيخ لما صليت الظهر في داري
وقعت لي داعية قويّة في الذهاب الى دار السلطان فلمّا
اتيت الباب ورايت الجمعيّة العظيمة استاذنت في الدخول
فأُذن لي فلمّا دخلت على السلطان وجدته ومن عنده من
العلماء بحيث لم يبق لهم قوّة الحسّ والشعور من الدهشة
ولم يجتر احد منهم على ان ياخذ اللوآء المحمّدي ويجيب
للناس عند رأس البرج في جدار دار السلطان فقلت
لهم بالصوت الجهوريّ أليس الله يقول في كتابه هو الذي
ايّدك بنصره وبالمؤمنين فلا تخافوا وابشروا فانّ الله
يؤيّدكم وينصركم على الأعداء الذين هم اهل البغي فقال
السلطان ومن عنده ايها السيد الجليل نحن لك والرأى
ما ترى فخذ اللواء المحمّدي واجب للناس اقول كان لحضرة الشيخ
صوت جهوريّ يصل الى البعيد لم اسمع مثله قط فلمّا اخذ
اللواء بيده ومعه خدّام السلطان صعد الى رأس البرج
في مرأى الناس وسلّم عليهم بصوت رفيع لعلّه لم يبق
من لم يسمعه وقال انّ حضرة السلطان يسلّم عليكم فاجابوا
بصوت عال واستبشروا استبشارًا لا يوصف فاخذ

ثم ترجع وتقول انهم في اليوم الذي فعلوا فيه ما ذكر
نصبوا واحداً منهم وزيراً وواحداً رئيس الطائفة الراجلة
وواحداً شيخ الاسلام وهو سيد فيض الله خان المدعو بالوانى
شيخ السلطان محمد سابقاً وكان فيض الله اذ ذاك معلماً
لابنائه اى السلطان المذكور وكان مدة فتواه سبعة عشر
يوماً فلما اشتد الامر وتحير اهالى البلدة فى هذا ولم يعرف
احد كيفية التدبير فى دفع الفتنة وتطهير الارض من لوث
اهل الفساد فاخذ واحد من فقراء السادات منديلاً وربطه
برأس عصاً وجعله كاللواء ونادى فى بعض الاسواق
ليأت المسلمون تحت اللواء المحمدى فاجتمع الناس عنده كما
اجتمعوا عند الحداد فى زمن الضحاك والقصة مشهورة
فجاؤا الى الباب البرانى للسلطان وفرقوا المنادين فى
اطراف البلدة ليأتى الناس كلهم فاجتمعوا واقاموا الساعات
عند الباب المدعو باب همايون فرفعوا اصواتهم بلفظة
الجلالة لو سمعتها القلت ان القيمة قد قامت وطلبوا
من السلطان اللواء المحمدى الذى هو فى الخزانة ويستصحبونه
فى الاسفار وكان بعض العلماء غير شيخى وسندى وقتئذ
فى مجلس السلطان فلما راوا الجمعية الكبرى عند الباب
ومطالبتهم اللواء المحمدى حادوا وغابوا عن نفوسهم

السلطان

١٣٦

اراذل البلدة من المسلمين وغيرهم فقلعوا الأشجار والأزهار
واخذوا ما يصلح للأخذ حتى حديد الكوى واغاروا الدور
التى فى جوانب داره واستعبدوا من هو حر الأصل
من الصبيان واخذوا بايدى الجوارى ومن فى الحرم واخرجوهن
وهن مكشوفات الرؤس واخرجوا جسد سياوش و
وضعوه فى مرأى من الناس ليعتبروا به وكان لهم
قصود كثيرة لكن الله يفعل ما يريد بايدى مظاهر
الاسماء الجلالية ثم ينتقم منهم وفى الحديث الظالم
عدل الله فى ارضه ينتقم به ثم ينتقم منه وقال تعالى
وكذلك نولى بعض الظالمين بعضا بما كانوا يكسبون
وقول القائل كيف يجوز وصفه بالظلم وينسب الى
انه عدل من الله جوابه ان المراد بالعدل هنا ما يقابل
بالفضل فالعدل ان يعامل كل احد بفعله ان خيرا فخير
وان شرا فشر والفضل ان يعفو مثلا عن المسئ ويدعون
ان ذلك هو العدل ومن ثم سموا انفسهم اهل العدل
والى ما صار اليه اهل السنة يشير قوله تعالى وقل رب
احكم بالحق اى لا تمهل الظالم ولا تتجاوز عنه بل عجل
عقوبته لكن الله يمهل من يشاء ويتجاوز عمن يشاء
ويعطى من يشاء لا يسأل عما يفعل كذا فى المقاصد الحسنة

اهل البغي في غاية الظهور خافهم وتعلل في دفعهم ورعى
جانب المعاهدة بهم ولم يعلم ان كل مضي يقتل وانهم
كاهل الذمة يحاربون عند نقض العهد المأخوذ منهم
اذ لم يدخلوا دار السلطنة الا للاصلاح فلما ظهر
منهم الافساد صاروا عرضة للمحاربة ولا يقبل توبة
امثالهم للتجارب القديمة وقد قال الله تعالى ولو ردوا
لعادوا لما نهوا عنه والحاصل انهم بعد المصادرات
الكثيرة من الناس قتلوا شخصا يقال له قواجي من
اعيان الطائفة الراجلة ثم هجموا على دار رئيس هذه
الطائفة فقتلوه ثم دخلوا دار اصحاب المدفتر السلطاني
فهرب هو واخذوا جميع ما في بيت المال وهو الاف
كيس من النقدين ونهبوا جملة ما في داره حتى جواريه
ثم ارادوا الهجوم على الوزير سياوش لما فهموا من
طرفه خلافا لهم فاغلق هو ابواب داره وحاربهم
مع حواشيه من الصباح الى المساء فلما جن الليل احاطوا
بداره الى الفجر فظفروا بالدخول وقت صلوة الصبح فجلس
سياوش امام بيته الداخلي ونثر سهامه من جعبته
ودماهم الى ان استشهد رحمه الله تعالى فاغاروا ما
في داره جميعا حتى جواريه وشاركهم في ذلك اكثر

[١٣٥ب]

اراذل

١٣٥

الشيخ انه قال استدعانى الوزير سياوش للمشاورة فقلت
له الوزارة المجردة ام بقاءها مع العدل والانصاف فقال
بل بقاءها فقلت ان السلطنة كبناء على بقيمها اربعة
اركان وهى ما يقال فى لسان العامة يكيجرى سپاهى
طوپجى جبه جى وقد وضع هذه الاركان بعض اولياء
الله باشارة من الله وقد انهدمت هذه الاركان فى زمانك
وظهر بدلها اهل البغى والضلال فان انت تقيمها وترفع
البغاة والطغاة يتم امرك من كل وجه ويستقيم حالك
ودولتك فوق الملحوظ فقال ان الخان المصطفى لايساعدنى
فى ذلك يريد به النديم السلطانى المذكور الشهير بابن
كوپريلى وكان اخته تحت نكاح سياوش وكان سياوش
غلام ابيه الوزير الشهير بكوپريلى زوجه بنته فى زمانه
لعقله وتدبيره وديانته قال فقلت له الخاتم الان
فى يدك وانت قادر على ما اردت فادب المخالفين ولو
كان ذلك الخلاف من مصطفى قال فاعرض عنى وعن نصيحتى
فعرفت انه لايجئ الخير الى رأسه اقول وجه الاعراض
ان سياوش عاهدهم عهدا مؤكدا حين القدوم الى دار
السلطنة على ان لايكون فى البين ارادة سوء لامن طرفه
اليهم ولامن طرفهم اليه فلما اعتمد على مسند الوزارة وداء

يجدد العلماء البروات ويقرئ الخطباء الخطبة على اسمه دون
اسم السلطان المعزول وبايع علماء القسطنطنية واشرافها
كلها السلطان سليمان الثاني وفرح المسلمون بذلك فرحًا
شديدًا اذ كان مدة سلطنة السلطان محمد الرابع مديدة
وهي اربعون سنة كملاوا واخر دولته متغيرة فظنوا ارتفاع
ظلمة الظلم وظهور ضوء العدل وما عرفوا ان ليس لتنزل
الزمان ترق وان هذه العجوز لا تموت ولا تحيى في قريب
من هذه الايام وانما ليما دعمرضها فتموت عند حلول الساعة
ثم ان العسكر دخلوا القسطنطنية وسلم خاتم الوزارة
لسياوش وفوض التعليم الى العلامة عبد الحليم الشهير
بعرب زاده فكان معلم السلطان والندامة والصحبة الى
المصطفى ابن الوزير محمد الشهير بكوپريلي فكان نديمه ومصاحبه
وبقي الفتوى في يد المولى المصطفى الشهير بابن الدباغ وكان
قد تقلده في اواخر سنة ثمان وتسعين في زمن السلطان
المعزول فبعد ايام اشتهر بعض البغي بالاستقلال من
الذين جاؤا بالعسكر واتبعوا سياوش حتى ظهر امرهم في
بلدة بروسه وغيرها واخذوا باطراف الامور فكان ما كان
من ظهور الفتنة والفساد والشرور وسمعت من في حضرة

[١٣٤ب]

الشيخ

١٣٤

خطوطهم فلما كان في بعض الليالي ارسل بعض الخواص من
جانب البحر بسفينة صغيرة ففتحوا لهم باب القلعة من طرف
دار السلطان واجتمع العلماء في دار مع منجاء من طرف
سياوش فاخبر السلطان ان العلماء فارسل اليهم ما الخبر
فقالوا اسرا لما جاء الاجله قد جاء بعض الخبر من طرف
سياوش بزيدان نشاود فيه حضرة السلطان فظن السلطان
انهم معه فامر بفتح الباب الجواني فدخلوا عليه ودخل بعض
الخواص خفية على السلطان سليمان في محبسه فاجلسوه
على ما يقال له تخت بالفارسية بفتح التاء الاولى وسكون
الخاء المعجمة والتاء الثانية وهو شيء مصنع مزين كالكرسي
الكبير لا يعتبر السلطنة الا بعد الجلوس عليه فاذا خط
من السلطان سليمان يامر بحبس اخيه السلطان محمد في
مكانه سابقا وهو في المذاكرة بالعلماء لا شعور له عن
الوقعة فحبسوه في مجلسه وجلس السلطان سليمان مكانه
قبل الصباح بساعتين من اليوم الثاني من المحرم وهو يوم
السبت لسنه تسع وتسعين بعد الالف فلما كان الصباح
نادى مناد في كل جانب من جوانب القسطنطنية يبشر
الناس بالجلوس الجديد وفرقوا المنشورات في اقطار الارض

من عظماء العسكر وكان الوزير يومئذ سليمان البوسنوي
فنفوه من بينهم لخيانته ودخل دار السلطنة القسطنطينية
فاحضروا المصحف واقسموا بالله وعاهدوا معاهدة
قوية مؤكدة على ان يرجعوا من الغزو ومن غير ان يقع من
واحد منهم مخالفة اصلاً ويجلسوا مكان السلطان
المذكور اخاه السلطان سليمان الثاني ويرفعوا اهل
الفتنة من البين ثم يشتغلوا بامر الغزو فاقبلوا كلهم
من طرف بلغراد الى جانب القسطنطينية وكان السلطان
محمد فيها وكذا الوزير المذكور الفار وساء اهل الفتنة
الذين اضلوا السلطان عن منهج الصواب وتابعوا هواهم
من كل باب فلما نا هز العسكر دار السلطنة اخذ السلطان
وتابعوه من اهل الهوى في المدافعة حتى قتلوا سليمان
وارسلوا راسه اليهم فلم يقع عندهم في حيز القبول
واجابوا بان مرادنا ليس رأس الوزير ولنا دعوى
شرعية نحتاج فيها الى دخول القسطنطينية فارسل
سياوش الى علمائها محضراً خفية باتفاق الكل
يستفتيهم ويستكتبهم في اجلاس سلطان آخر فكان
اول من امضاه بالبسملة الشريفة حضرة شيخي
وسندي قدس الله سره فامتحن ضمائرهم واخذ منهم

[١٣٣ب]

خطوطهم

١٤٣

قبل فبايعته والحمد لله تعالى ومن كراماته الكونية
انه كان من دأبه الشريف ان يدعو للخلفاء بعد تمام امر
الزيادة فجئت مرة من بروسه الى زيارته في القسطنطينية
فلما كان محل الوداع دفع يده ودعا وضمن دعاءه لفظ
الحماية فقال حماك الله وكنت لم اسمع هذا اللفظ من
لسانه الى ذلك الآن اى في الدعاء فلما قرع سمعي وقد
اخذني انفعال شديد وعرفت ان الابتلاء متوجه من
الله تعالى فلما دخلت السفينة مع بعض الاخوان ظهرت
ريح شديدة بقينا بسببها في البحر ثلثة ايام وصرت
كالميت المتحرك من دوران الرأس وغلبة الصفراء و
تغير المزاج وتخبط الطبع بحيث لا يوصف فظهر ان
الشيخ كانه كاشف عن هذه الحال فقال ما قال
ومن كراماته الكونية التي خصته الله بها من الاولين
والآخرين وجعله مدار نظام امر العالم من السموات
والارضين وذلك انه لما فسد الارض وتغير مزاج عجوز
الدنيا في اواخر دولة السلطان محمد الرابع لتفرق العسكر
الذي في السفر الانكروسي وكانوا جمعا عظيما خارجا
عن دائرة العد وفيهم سياوش ختن الوزير محمد سابقا
الشهير بكوبريلي ويكن عثمان الناشئ من البغي وغيرهما

كشف الشيخ يوماً عن وجه هذا الأمر فقال انما تعظيمي له فوق
تعظيمي لغيره لانه قد اولى من الله صدقاً وديانةً واعتقاداً
بحيث فاق بها الأقران ومثل هذا الصدق يوجد نادراً
في اكثر الناس في هذا الزمان بل في اكثر الساداء وقد كانت
الصحابة رض مع كونهم متفاوتين في الدرجات فاقوا
كلهم على من بعدهم الى آخر القرون ببركة صدقهم وديانتهم
وقيامهم بحقوق العبودية وحقوق الصحبة والعشرة
وان لم يكن اكثرهم اهل كشف وشهود فان صدقهم
افضل من كشف غيرهم اقول كان ذلك الكمي حسنة من
حسنات اسد الله الغالب على بن ابي طالب رض وله من
خوارق العادات والخواص ما لم يكن الا لبعض خواص عباد الله
تعالى واسر في حدود سنة خمس وتسعين بعد الألف
في قلعة بج وقد كان في تلك السنة والتي قبلها انهزام
عظيم للمسلمين من سوء تدبير بعض الوزراء ثم تخلص من
قيد الأسر بفضل الله تعالى وسالته يوماً عن سبب
ارتباطه بالشيخ فقال ان امر الشيخ عظيم فانه قد ظهر لي
في بعض المغازي وكنت قبله لم اسمعه من احد ولم اعرفه
فضلاً عن رؤيته ثم قمت الى الطلب فلما اتيت بلدة
ادرنه ووقع نظري عليه عرفت يقيناً انه الذي ظهر لي

[١٣٢ب]

قبل

١٣٢

وكيله في الخانقاه فما استتمت هذه الخاطرة الا وقد
خرج الشيخ من ذلك الباب الملحوظ على غفلة منى فلما رآني
قائما على رأس الدرج كان اول كلامه يا اسمعيل هل
انت صائم فتفكرت ان قلت نعم يكون كذبا وان قلت
لا فيترتب على التعزير اللساني فاخترت التجلي على الأستاذ
فقلت لا فنظر الى سرزا وقال يا حيوان ومضى على حاله
ولم يتكلم غيره وكنت وقتئذ اسكن في الحجرة التي على
رأس الدرج واكنس بيت الدرويش في اليوم مرة وذلك
بتعيين حضرة الشيخ واعطى المشق لبعض الصبيان من
الخط النسخي وايضا تلا حضرة الشيخ في الركعة الاولى
من العشاء سورة التين فخطر ببالي في الثانية انه لو قرأ
بعد هذا سورة الماعون لصادا لتناسب اذ فيها ذكر
التكذيب بالدين ايضا فصدق خاطرتي والحمد لله تعالى
ومن كراماته الكونية ايضا انه كان شاب شجيع معروف بالصولة
والسطوة يسمى بالغازي على يتردد الى حضرة الشيخ صباحا
ومساء حين كان في بلدة ادرنه وكان مرتاضا يفطر في كل
ثلثة مرة وكان الشيخ يخفض له الجناح ويجامل في معاملته
فوق مجاملته لغيره وكنت اعرف من بعض الاخوان ترددا
في ذلك واستبعادا من حيث ما جهل مكانته عندهم حتى

الخنازير قيمت در كرانمايه چه دانند عوام حافظا
گوهر يكدانه مده جز بخواص فكنت اقرأ درسى في بلدة
ادرنه وقد استدعاه السلطان محمد الرابع كما سيأتي
اذ دق الباب فقام حضرة الشيخ المكاشف بنفسه ولم
يكن ذلك من ديدنه فلما فتحه فاذا به رجل من سادات
اهل المحلة معروف بالاكثار مستثقل عند الصغار والكبار
فعامله قليلا ودفعه جميلا ثم اغلق الباب وجلس
مكانه واشتغل بالتدريس والصحبة ففي هذه القصة
عبرة لمن تبصر وفكرة لمن تذكر فانه لو كنت فاتح الباب
دون حضرة الشيخ لوجد ذلك الرجل المكثر سبيلا الى
المجلس ويضيع الوقت الى قيامه فقيام الشيخ لفتح الباب
امر خارق للعادة وايضا كنت استندت الى خشب
في رأس درجة البيت الفوقاني الذي كان حضرة الشيخ
يدرس فيه وانا قائم متفكر في ان حضرة الشيخ لو خرج
من هذا الباب وهو باب الحمام البراني قريبا اسفل الدرجة وكان
يخرج منه احيانا ورآني هنا وقال لي هل انت صائم
ماذا اقول له في الجواب فاني كنت مفطرا في ذلك اليوم
يوم البطالة وهو يوم الثلثاء وكان حضرة الشيخ
لا يرخص في الافطار الا ان يكون باذن منه او باذن

ديكيه

١٣١

ثم قال مثل هذا لا نفشيه الا اليك ولا نلقيه الا عليك
لكمال يقينك واعتقادك واطمئنان قلبك وفؤادك
ولا نتكلم فيه مع الغير لعدم المحلية والقبول فان
اكثر الناس بل اكثر صوفية الزمان واهل الطريقة محجوبون
عن اسرار الحقيقة ثم قال اقرأ فاذا الدرس وصل الى قول
الشيخ الاكبر • ولا تبذر السماء في ارض عميان • فضحك
وضحكت من موافقة الكلام الذي هو فيه الكلام الذي
هو فيه لكلام الشيخ الاكبر لان من رأيه انه كان لا ينظر
الى النسخة ولا يطالع الدرس بل يقرء من ظهر القلب
ويحقق من الحفظ لانه كان عين النسخة بشرحها وحاشيتها
ومعنى القول المذكور الاكبرى على ما حققه المولى
الجامي في شرح الفصوص ولا تبذر السماء يعني بماء
الحقائق الذي هو غذاء القلب والروح كالسماء يعني
الحنطة للجسم في ارض عميان يعني في ارض استعداد
هؤلاء الطوائف الذين لا يبصرون الحق ولا يشاهدون
في جميع الاشياء انتهى وايضا كنت عند قراءتي الفصوص
على حضرة الشيخ اغلق الباب بامره لئلا يدخل احد من
الاجانب الذين سماعهم لذلك الكتاب العجيب الشان
سم قاتل لهم وافادته لهم كتعليق الجواهر على اعناق

الحكم كما دأبي كل يوم فلما دخلت عليه وهو في خلوته
ليس معنا غير الله وعندي تلك المجموعة وضعتها على وسادة
في جنبي وشرعت في القراءة وكنت استعجل في القراءة ليتم
الدرس واستفسر عنه ذلك المحل المشكل في المجموعة
فبينما انا على هذا الاضمار والتهيؤ اذ قال الشيخ مكاشفا
عن حالي افتح هذه المجموعة وانظر الى المجلس الفلاني واقرأه
علي فان فيه كلاما مناسبا لدرسك هذا ينبغي ان يحقق
الان فاذا هو ذلك المجلس الذي كنت اضمرت في نفسي سؤاله
فحققه تحقيقا بديعا بحيث لم يبق له شيء من الاشكال
اصلا والله يعلم انه لم يكن مني اشارة الى ذلك ولكن
كان بطريق الكشف من عنده ثم قرأت بقية الدرس متأنيا
وعندي من الحيرة ما لا يحتاج الى الكشف والبيان ومثل هذه
الآثار • انما يظهر لأولي الابصار • ولا حظ للاعمش
والاحول والرؤية الصحيحة • كما لا حظ لمن اصيب بعقله
من درك النصوص الصريحة • واول الامر تصحيح العقيدة
وتجريد الهمة • وجعل التوجه الصحيح اهم الامور المهمة •
ومن الله التوفيق لتحقيق النية • للوصول الى المقامات
العلية السنية • وايضا كان يبدي فصوص الحكم اقرأ
عليه فقرر اثناء الدرس شيئا من الحكم والحقائق

[١٣٠ب]

تحقيق

١٣٠

التصوف مضى والله ولم يعرفه الا القليل وهو من
استسلم لامره كاسمعيل فهو تحت قبة الغيرة الالهية
والعزة الربانية لم يره فى تلك القبة الا من اندفع عن بصيرة
غشاوة الاحولية وانكشف لقلبه سر الاحدية الاولية
ولم ينفع التحسر بعد فوات الفرصة والوقت ولم يفد
عض اليدين بعد حلول اثر الغضب والمقت فيا ايها الصوفية
عليكم بمشاهدة الاثار ان كانت لكم عيون ومطالعة الانوار
ان كانت لكم فنون فمن كان يعبد رب الشيخ فالرب لا يموت
اين انتم من اتخاذ صاحب لا يفوت وفى الحديث
طوبى لمن رآنى ولمن رأى من رآنى ولمن رأى من رأى من رآنى
ولمن رأى من رأى من رأى من رآنى فكونوا من الرائين
ولا تكونوا من الذين ينظرون وهم لا يبصرون وانظروا ان
رؤية الرسول ووارث الرسول هى رؤية الله تعالى عند
التحقيق فطوبى لاهل هذه الرؤية فى الدنيا والاخرى ومن
الكرامات العجيبة لحضرة شيخى وسندى التى ينبغى ان تكتب
على الاحداق لا على القراطيس والاوراق انه كان عندى
مجموعة له وفيها بعض تحريراته المتعلقة بعلم الحقائق
فعرض لى اشكال فى بعض المواضع منها فعينت المحل لاسأل
عنه ذلك عند دخولى عليه لقراءة كتاب فصوص

لحضرة الشيخ فريد الدين العطار قدس سره اقول الشيخ الصنعاني
رعى الخنزير للبنت التي عشقها وشد الزنار وهما مخالفان
لظاهر الشرع الشريف وأن كان لهما وجه عند ارباب
التأويل واما ما فعله حضرة شيخي وسندي من التجرد
فليس ذلك بمخالف لظاهر الشرع اذ مع ستر العورة انقطع
القيل والقال وانسد طرق الطعن والتشنيع مع ان باب
التجرد مفتوح في مواضع الضرورة كما في الحمام وعند
الاحرام ونحوهما وما فيه من الكراهة ومخالفة العادة
لا يقتضي حبس الشئ وقيده ظنا به مس الجنون او السحر
وانما فعلوا ذلك جهلا منهم فهم الفاعلون المفعولون
لان الشيطان فعل بهم ما فعل فبنوا الامر على ذلك ولم
يدروا ما حقيقة الحال ولم يعرفوا قدر اهل الكمال و
واجب علي ان انشد في حقهم من لسان حضرة الشيخ قوله

لم يعرف الدهر حين صيغني فكيف يعرف قدر اللؤلؤ الصدف
وليت قولي بلغ اولئك الجاهلين لكن الله هو الستار
وقد سترهم القبر وواراهم الثرا باجمعين وكل افضوا
الى ما قدموا من الاعمال واقترفوا مما يوجب الوبال
فانظر ان الصوفية اذا لم يعرفوا حال الشيخ وهم هم في
الانتساب والتعرف فكيف يعرفه من لم يكن له ذيحة

التصوف

١٢٩

فحبسونی فی بیت من حرم الزاویة ویدای مغلولتان وفی رجلی
قید ایض فخلونی فیه واغلقوا الباب علی فقمت الی الصلوة
الصبح وانا علی تلك الحال لانهم فعلوا بی ما ذکر قبل
اتمام الصلوة فی المسجد ثم اخذت اقرأ بالصوت العالی
لحضرة الشیخ الهدایی قدس سره وهو قوله فی نعت الرسول
علیه الصلوة والسلام باللسان الترکی قدومك رحمت
وذوق وصفا دریا رسول الله فلما وصلت الی
مقطعه وهو قوله هدایی یه شفاعت قیل اگر ظاهر
اگر باطن قبوکه انتساب اتمش کدر یا رسول الله
اخذنی الوجد والشوق والحنین والتضرع والانین
بحیث لا یوصف فاذا قد انحل الوثاق فی یدی والقید
فی رجلی فمشیت الی نحو الباب فتاثر فواشة العضل
وانفتح الباب باذن الله تعالی فخرجت ووجدت عند الباب
ابریقا فجددت الوضوء ومضیت علی حالی فلما راونی
وقعوا فی التعجب العظیم واستعظموا امری لکنهم جهلوا
حقیقة الحال فی الحقیقة وغفلوا عن حال الباطن
ولو عرفوا لما فعلوا ما فعلوا الا تری ان صوفیة الشیخ
الصنعانی تفرقوا عنه بعدما راوا عنه ما یخالف
الظاهر وقصته مشهورة مبسوطة فی منطق الطیر

لوسطي متزراً وقدر ما يستر من السرة الى الركبة فافتتحت
الصلوة وانا على تلك الحال من التجرد فظن جهلة
الصوفية الحاضرين ان بي مس جنون او اصابة سحر او
نحو ذلك وغفلوا عن ان ذلك كان لامر باطني وقع لي
وقتئذ واني ما اردت بذلك الا توافق الظاهر بالباطن
وتطابق الصورة بالمعنى كما عليه السلف في بعض الامور
فانهم كانوا اذا حصل لهم نوع من طهارة الباطن يتطهرون
طهارة الظاهر ايضا تطبيقا بينهما وجمعا بين الشريعة
والطريقة وانهم اذا حصل لهم نوع من تجرد القلب
تجردوا في الصورة ايضا لذلك وكنت بقيت في المسجد
وحيداً بعد انتشار الناس فارسلوا الي واحدا يقال له
مرتضى دده فاخذ بيدي ولواهما الى الظهر وشدهما
فالوقت في دوعي قوله تعالى ان الدين عند الله الاسلام
فاتبعت الملة الابرهيمية في التسليم والانقياد وحكم علي
الحال بالسكوت ومرتضى دده هذا صار خليفة حضرة
الشيخ في قرية بابا قرب مدينة سلانيك وذلك بعد ما
مضى سنون من هذه الوقعة فان العفو من اخلاق
الانبياء والاولياء بل هو خلق الله المحبوب كما نطق به
النصوص ومات ايام حيوة حضرة الشيخ هناك قال

[١٢٨ب]

مجنون

١٢٨

الاكبر ونظيره ما اورده المولى الفنارى روح الله روحه
ان السيد محمد البخارى وهو حضرة الشيخ الشهير بحضرت
امير المدفون فى بلدة بروسه قدس سره لما تزوج بنت
السلطان بايزيد بغير اذن منه وكان ذى السلطان غضوبا
ولذلك لقب بيلدرم فاراد ان يقتله وابنته فارسل لذلك
اربعين رجلا فلما ارادوا ان يدخلوا حرمه قرأ حضرة
امير قوله تعالى ان كانت الا صيحة واحدة فاذا هم خامدون
ونفخ عليهم فهلكوا جميعا من ساعتهم والقصة مشهورة
متواترة وهذا الخارق قد كان بقصد منه وهمة وكان
كاملا فى طريقة الرجال وقد يصدر من بعض اهل الفناء
ايضا بلا قصد وارادة وانما يظهر الله ذلك من قرآته تشريفا
له واراءة لآيته لمن كان له بصر وبصيرة ومن هذا القبيل
ما وقع لحضرة شيخى وسندى قدس سره وهو انه قال
مخاطبا لهذا الفقير يوما وقعت لحضرة غلبة جذبات
التجلى العلمى وكاشفنى الله عن سر تجرد ابرهيم عليه السلم
حين رمى بالمنجنيق وصادف ذلك مجتازى بمدينة ادرنه
وكنت فى مسجد خانقاه بنى لخليفتى الشيخ السيد عبد
الباقى وقد اقيم لصلوة الصبح فاردت التشبه بابرهيم
عليه السلم فى تجرده فخلعت ما على من اللباس وشددت

من هذه الامة ولذا قالوا جاء في الكرامة الكونية رجلان
لم يجئ مثلهما في الآفاق احدهما شرقي وهو حضرة الشيخ
الرباني عبد القادر الجيلاني قدس سره والثاني غربي
وهو حضرة الشيخ ابو مدين شيخ حضرة الشيخ الاكبر قدس
الله سرهما فانهما كانا غالبين على الكمل في الكرامة
الكونية اذ لم يصدر من غيرهما ما صدر منهما من الامور
الخارق للعادة وقد كانا كاملين في العلم بالله ايضا
فجمعا بين الكرامتين العلمية والكونية واما حضرة
الشيخ الاكبر فهو خارج عن القياس ودائرة النسبة
الى غيره كما ان سيدنا عليا رض كذلك وذلك لانه
تحقق بمقام الختمية اى كان خاتم الولاية الخاصة
المحمدية ولم يؤت هذا المقام لواحد لا قبله ولا بعده
حكي انه افتى لقتله اى الشيخ الاكبر مفتي الشام فاجتمع
العلماء عند المفتي ليباشروا له فاتفق ان دخل المفتي
الحوض كما هو العادة الشامية ليكون على طهارة تامة
عند المباشرة للقتل فظهر يد وهو في الحوض واخذت
بعنقه فخنقته فاخرجوه من الحوض ميتا فالتجاؤا
الى الجناب الاكبري ليصلي عليه فسبحان من اعان اولياءه
بلا واسطة وكانت تلك اليد القهارة يد حضرة الشيخ

[١٢٧ب]

الاكبر

١٢٧

ولكن حال اهل الكرامات الكونية اعلى عند من له جهل بالمراتب
كالعامة ولكن التفاوت في درجات الاولياء انما هو بالعلم
بالله من حيث الارتباط بينه وبين الخلق وانشاء العالم
منه بقدر الطاقة البشرية اذ منه ما لا يفيد الطاقة
البشرية وهو ما وقع فيه الكمل في ورطة الحيرة واقروا
بالعجز عن حق المعرفة كما في شرح مفتاح الغيب المسمى بمصباح
القلب لشيخنا الاجل الاكمل روح الله روحه فاندفع
بهذا ما في الحواشي الحسنية على المطول من ان الباء في قوله
عليه السلام ان من العلم كهيئة المكنون لا يعلمه الا العلماء
بالله بمعنى اللام مجازا لا صلة العلم اي العلماء المخلصون
له كما اشار اليه بقوله عليه السلام من اخلص لله اربعين
صباحا ظهرت ينابيع الحكمة من قلبه على لسانه انتهى
اذ لا يخفى ان قيد الحيثية مغن عما ذكره تصحيحا لقولهم
المعرفة تستعمل في الجزئيات والعلم في الكليات ولذا
يقال عرفت الله دون علمته واكثر اهل الكرامات الكونية
لا حظ لهم من هذا العلم الكلي الالهي لانهم ارباب البرازخ
غالبا كما سبق نسأل الله العلم الذي امر بطلب زيادته
لا التصرف في امره ثم اعلم ان كلا من الكرامتين المذكورتين
قد توجد بدون الاخرى وقد تجتمعان كما في بعض الكمل

الاولى للارشاد غالبا الحال فيهم عدم الابتلاء بالكرامات
الكونية اى باظهار خوارق العادات مثل المشى على الماء
والطيران فى الهواء وطى المكان وبسط الزمان ونحو ذلك
الا ان يكون هناك داع قوى واذن معنوى لاظهارها
وذا يقع نادرا واما ارباب البرازخ فغالب الحال فيهم
الابتلاء بها واكثر ما يظهر الكرامات الكونية منهم لامن
غيرهم فان قلت لم لا يصدر الكرامات الكونية غالبا من
اهل الكرامات العلمية الا نادرا قلت لانهم بمنزلة السلاطين
وارباب الكرامات الكونية بمنزلة الوزراء والتصرف
الظاهر مفوض الى الوزراء فهم حاملون من امور الناس
ما لا يحمله السلاطين ولذا كانوا مترددين بين الخوف
والرجاء والقائلين ربنا لا تزغ قلوبنا بعد اذ هديتنا
كما هو حال الابرار بخلاف المقربين الذين هم بمنزلة
السلاطين فانهم لا خوف عليهم ولا هم يحزنون والحاصل
انه لا خلاص الا بعد الخروج من عالم الشيطان والدخول
فى عالم الرحمن واليه الاشارة بقوله الا عبادك منهم
المخلصين فالمخلصون بكسر اللام بالنسبة الى المخلصين
بفتحها كمن هو فى خارج القلعة بالنسبة الى من فى داخلها
اذ ليس له امن من ان يصل اليه مكروه كامنه هذا

ولكن

١٢٦

عند ربهم لاصدقهم عند الخلق فان المنجى هو الاول اذ رب صادق
عند الخلق كاذب عند الحق والعياذ بالله تعالى

الفصل الثانى عشر

فى الكرامات الكونية لحضرة الشيخ اعلم انى لا اقدر
ان اصف لك حقيقة الحال فى باب الكرامات العلمية والكونية
وان اربابهما من اى مقام ياخذون ذلك لسعة دائرة
المقال هنالك الا انى اقول اهل الكرامات العلمية وهى
الكشوف المتعلقة بافعال الحق وصفاته وذاته والفتوح
الفاتحة لابواب الحقائق فى جميع الاطوار والمراتب
افضل من اهل الكرامات الكونية اى الكشوف العلمية
بحقائق الكون فقط وذلك لان السالك اذا لم يساعده
العناية الازلية فى الوصول الى مقام الاحدية يبقى فى
طور من الاطوار فيكون من اهل البرازخ مثلا يجوز من
عالم العناصر ولا يتجاوز الى ما وراءه من الطبيعيات والى ما
وراءها من مرتبة الارواح وهى عالم الملأ عند الصوفية
المحققين وعالم الخلاء عند الحكماء المقلدين الى ما وراءها
من الاعيان والى ما وراءها من الشؤون والى ما وراءها
من مرتبة الاحدية الذاتية فالواصل الى مقام الفناء وهو
الخلوة مع الله بقطع جميع الاطوار وكذا المردود الى النشأة

نحن امنا به ايضا فما الفرق بيننا قلت ان ايماني عياني لا برهاني
فلا يقبل الزوال اصلا وهي مرتبة عظيمة عند من يعرف
حقيقة الحال اقول وبعد التلقب باللقب المذكور كنت
اتصفح كتاب الفصوص فاذا عنوان الكلمة الاسحاقية فص
حكمة حقية فاعجبني هذا الاتفاق وذلك ان حضرة الشيخ
الاكبر قدس سره الاطهر وان صرح في موضع بان الذبيح
هو اسحاق لكن قال بعض ارباب التاويل ان الذبيح هو اسمعيل
ولكن الشيخ اشار الى اتحاد اسمعيل واسحق في حقيقة
التسليم والانقياد فالكلمة الاسمعيلية والاسحاقية
اذا واحدة وفص هذه الكلمة حكمة حقية واسم هذا
الفقير اسمعيل فكان اللقب على ما اشار الشيخ في الفصوص
اي جاء مطابقا للاشارة وقال لي حضرة شيخي وسندي
الاسم الحق فيه معنى الشدة كالمليك ولذا كان عمر رض
شديدا من حيث مظهريته للاسم الحق وانت لقبك
الحقي وهو يقتضي الشدة ولذا كنت محسودا بين الاقران
وكثيرا ما يقول لي يا حقي ان الله لقبك بهذا اللقب حكمة
منه فلا يضيعه نسأل الله سبحانه ان يفتح بصائرنا
وارانا الحق كما هو كما ورد ارنا الاشياء كما هي وان يجعلنا
مع اهل الحق والصدق يوم ينفع الصادقين صدقهم

عند ربهم

١٢٥

الكبير حضرة محمد الجودي قد حفظ القرآن وهو ابن ثماني
سنين وقرأ علم الصرف وهو ابن تسع والنحو وهو ابن عشر
وعلم الميزان وهو ابن احدى عشر وعلم المناظرة والآداب
وهو ابن اثنتى عشرة والبلاغة وهو ابن ثلث عشرة
والاصول وهو ابن اربع عشرة والفقه والتفسير
وغيرهما وهو ابن خمس عشرة ولم ار مثل هذا الاستعداد
فيما بين ابناء الزمان وهو اول من ادخت لولادته
وذلك انه لما تشرف بولادته الزمان وتجلت بنور
وجوده عين الكون والمكان خطر ببالي ان اقول فيه تاريخا
تركيا استجلب به همة حضرة الشيخ لكني اردت ان
يكون لفظي كما هو عادة ارباب النظم شيئا لم يتقلب به
احد من السلف فتوجهت الى روحانية حضرة الشيخ
فالقي في روعي ان اتلقب بكلمة حقي اي ان يكون نسبتي
الى الاسم الحق وقد ورد انه من الاسماء ولكني تنزل من
صوب السماء فقلت تاريخا الولادته وذلك في سنة خمس
وثمانين بعد الالف فعرضته على حضرة الشيخ فلما رآه
سر به ولكن امر بتغيير بعض الفاظ المنظوم وهو تعبيري
عن حضرة الشيخ بقطب العالم وقال ما انا بقطب ولا رايت
القطب قط ولكني امنت به ثم قال للحاضرين فان قلتم

وبالمجئ الى الصحبة كل يوم فاذا تم امر الخلوة كان يستخلفه في
بلدة من البلاد ويوصيه بالحق والصبر ويقول له ان هذا
اول الطريق واما نهايتها فعند اربعين سنة فقد عرفت
الحال فقم بما عندك من المعرفة واجتهد شريعة وطريقة
الى ان يأتيك اليقين ولا تظن الأمر محصورا في هذا
ويقول ان المريد لا بد وان يمكث عند شيخه سنين
كثيرة الا ان الزمان لا يحتمله والوقت لا يسعه وما علينا
الا البلاغ وقد حصل وله خلفاء عالمون ناصحون
اكثر من مائة بعضهم في بعض العرب وبعضهم في الديار
الرومية الشهيرة بروم ايلي واناطول ولم يتفق في قريب
من الزمان مثل هذه الجمعية والاستخلاف وكان
بعض خلفائه قد وقع له شرح الصدر بشهادة حضرة
الشيخ وكان يفطر في الاسبوع مرة على ما شاهدته
بعيني حين كنت منتظما في سلك خدمة الشيخ في داره
المنيفة ولله الحمد على الوراثة وليست هذه الاثار
الا لما سبق من ان الله تعالى اعطى حضرة الشيخ مصحفا
وقال له ادع عبادي الي ونرجو من الله ان يشرفنا
واياكم بحقيقة العبودية وجعلنا واياكم ممن اجاب داعي
الحق آمين واستخلف في مقامه في القسطنطينية ابنه

الكبير

١٢٤

اللائحات البرقيات والرسالة الرحمانية والرسالة البرقية
هذا كله في التصوف كما اسلفنا في الفصل المتقدم وشرح الرسالة
العضدية وشرح التنقيح وحاشية التلويح وحاشية
المطول وحاشية المختصر هذا كله في العلوم الرسمية وكان
دأبه في خواصه الأمر بالخلوة والسلوك بعد تحصيل ما
يتعلق بالرسم وكان يجعل مدة خلوتهم تسعين يوما
ويقول افلاس المرء انما يظهر في هذه المدة وكان لنفسه
النفيس يمن وبركة في الظاهر والباطن بحيث كان يعد
التدرس منه سنة بدل التدرس من غيره سنين وكذا
تربيته وارشاده فان اكثر من دخل في خلوته انفتح
باب باطنه قبل الوصول الى الاربعين وكان لا يعتبر
الرؤيا الا قليلا ويقول المقصود هو معرفة الحق تعالى
والرؤيا وان كان لها دخل في معرفة احوال النفس والطبيعة
والقلب والروح الا انها حال البرزخ لا حال التعين و
المقصود وجدان المعنى في التعين دون البرازخ فيربي بحسن
التربية على حسب ما يسعه حال المريد ويقول من المعارف الحقة
ما يتحير فيه السامع وكان اذا تلا آية او حديثا يعد كأنها
انزلت غضة طرية من شدة التأثير وزيادة التحقق وكان
يأمر زمان الخلوة بالخدمة ايضا مما ينكسر به النفس وبالسكوت

ان يشرع فيها الا بأذن لحضور الدرس الا للخواص وهم الصوفية
الساكنون في حريم الجامع الشهير بجامع قول و في الزاوية
الشهيرة بزاوية زيرك كما اسلفنا ذكر كل منهما وكانوا
يبلغون ستين رجلاً ثم لما شرع في تحشية التلويح
واستمر المجلس الى ان تمت التحشية بفضل الله تعالى
وجاءت على ابدع اسلوب ثم صنف شرحه على التنقيح
فجمع فيه مقصود التلويح والتوضيح مع فوائد زائدة
ويكفي هذا الشرح منفرداً شاهداً على افضل الشيخ وسعة
احاطته فان علماء الزمان عاجزون عن درك مقاصد
هذه الكتب الثلثة وهي التلويح والتوضيح والتنقيح فضلاً
عن تعليق حاشية او بسط شرح عليها ثم صنف حاشيته
على المختصر والمعاني في اربعة اشهر ثم شرع في تحشية التلخيص
وذلك حين كونه منفياً الى قلعة ماغوسة من القلاع
القبرسية ولما بلغ الى النصف ظهر المانع وبقي النصف الاخير
على حاله حتى قضى نحبه روح الله روحه وسيجيء في محله
فانظر ايها المصنف ان هذه الكتب لم يتعرض لتحشيتها احد
المولى الشهير حسن چلبي ابن الفناري الا حضرة الشيخ والشمس
شمس وان لم يرها الضرير وجملة الكتب التي الفها حضرة الشيخ
عشرة حاشية تفسير الفاتحة وشرح مفتاح الغيب وكتاب

الادلة

١٢٣

ختم الكتاب وكان يمدح سعد الدين التفتازاني صاحب
المطول ويقول ان في تاليفاته يمنا وبركة ليس في تاليفات
السيد الشريف ولذا كان اكثر المتداولات كتبه لاكتب الشريف
وكان يتكلم على الاقتصاد ويجتهد في الافهام ولا يرضى بغلط
الاعراب ويكتفي بالمتون وما في حكمها ويوصي بذلك و
يقول ان الشروح والحواشي والكتب المبسوطة تعطي التفرق
للطلاب ويمتد زمان التحصيل وكان لا يدرس يوم الثلثا
ويوم الجمعة ويقول يوم الجمعة عيد المؤمنين ويوم الثلثا
يوم التعطيل للطالبين فيوسع لهم في هذا اليوم ليندفع
الانقباض والفتور والملال الحاصلة من كثرة الاشتغال
ويحصل النشاط والانبساط الجديد الباعث على المطالعة
فكان لا يفعل الدرس فيهما ويوصي بذلك وجاء مرة مكتوب
الشيخ السيد عبد الباقي خليفته في ادرنه وفيه انه مشغول
بالدرس في ايام الاسبوع كلها حتى يوم الجمعة فغضب
وعد ذلك من الافراط ونبهه على خطائه في ذلك فاعتبر
من ذلك واقتف اثر اهل الوصول والآداب حتى ينفتح لك
ما انفتح لهم من ابواب فان كل خير انما هو في المتابعة
دون الاستقلال كما يعرب عنه النصوص بالتفصيل والاجمال
ثم صنف حاشيته على التلويح في الاصول وكان قبل

لبحث كان عندي كالامثلة الصرفية واشير الى الآن بتحشية
المطول فكان ما كان والمنة والمنان اقول وكنت اقرأ عليه
المطول حين تحشيته وذلك في سنة خمس وثمانين بعد
الالف وكانت الطلبة يجتمعون في البيت الفوقاني من
دار الجديدة المار ذكرها وكان يكتب الحاشية في الحجرة
المتصلة بالحمام في الجهر ويدرّس بعد العصر الى المغرب
ويراعي الادب في الجلوس والكلام خصوصا ادب الدرس
فكان لا يجيز وضع الكتاب على الارض للطلبة الحاضرين
عنده اذ كان هو نفسه يتكلم من الحفظ لم يكن عنده وقت
الدرس كتاب اصلا الى ان قضى نحبه ويأمر برفع الكتاب
الى حذاء الصدر تعظيما للعلم ولا يرضى باخراج جزء من
الكتاب والقراءة منه لو كان غير مشترز بل يأمر باخذ
الكتاب كله وكان مجلسه على السكينة والوقار وغزارته
كان يمزج في بعض الاوقات لمن له لكنة في لسانه وتحي في
لهجته اذ كان مع ثقل حاله وعظم مقامه خفيف الروح
غير متكلف اصلا وكان قد عين واحدا يقرأ قبل فتح الدرس
وبدئه قوله تعالى هو الله الذي لا اله الا هو الى اخر السورة
ويختم الدرس بالكلمة الطيبة مرارا جهرا مع الحاضرين
ثم يقرأ الفاتحة وكان من عادته الدعاء للمصنفين عند

ختم

١٢٢

منها اذ الابتداء اضافى كالانتهاء ولا يناقض فيه الا الجاهل
فاول ما افرغه حضرة الشيخ فى قالب التدوين شرحه المسمى
بفتح الباب على الرسالة العضدية فى علم المناظرة والآداب
وذلك فى علم الظاهر دون الحقيقة اذ هذه الرسالة دونت
فى القسطنطينية وكان قد صنف قبل قدومه اليها حين كان فى
مدينة فلبه من المدن الرومية شرحه على فصوص الحكم
ثم احرقه كما اومأنا اليه عند ذكر كتبه الحكمية فى
الفصل المتقدم وسمعت من فيه رضى الله عنه انه قال
لما قدمت القسطنطينية واشير الى بابطان علم الباطن
واظهار علم الظاهر ولم يكن عندى مال ولا كتاب اذ ما
قبلت شيئا حين كنت فى ديار الروم مع توفر الهدايا
وتكثر العطايا فاردت ان استعير من واحد من العلماء
نسخة المطول فاستبعد ان يكون لى الملكة الاستخراج منها
فقال لمن ارسلته درس علم المعانى صعب لا سيما ان المطول
من اجل ما دون فيه فهو وعر المسلك صعب الوصول اليه
فهل له قدرة على ان يفهم شيئا من بديع بيانه ويعقد لجيد
عقله حبة من عقود جمانه قال فلما بلغنى هذا الخبر
وتوجهت الى الله تعالى اعطانى من العلوم والقوة العربية
ما لا يمكن بيانه وجعل علم النحو والمعانى والاصول مسخرا

ثم ياخذ بالهبوط متنزلاً الى يفسد الحواس والقوى ويختل
الاجزاء والاعضاء فيموت فكذا الزمان في اول الدائرة
يترقى في الاستكمال ثم ياخذ في النقصان كالقمر بعد البدر
الى ان ينتهى الى آخرها ومعنى اخذه في النقصان اختلال
احوال ابنائه وقبول الارض الفساد بعد صلاحها
ومن المقرر انه اذا وقع الاختلال في المزاج لا بد له من
العلاج واصلاحه بما يؤدى الى الاعتدال ليعود الى ما
كان عليه من حسن الحال ومعلوم ان هذه العجوز اى
الدنيا لا تموت الا مرة ولكن تلد مرارا وتمرض كرارا
ومعالجتها انما تكون بالعلم والسيف وقد باشر الاول
وهو العلاج بالعلم الظاهرى والباطنى الحكيم الالهى الذى
هو حضرة الشيخ روح الله روحه من اوائل الستين بعد
الالف الى تمام المائة فيكون مدة الاشتغال اربعين سنة
فكان في هذه المدة ما كان من الآثار الجليلة ولا يسترب
عاقل في كونه مجدد الدين في رأس هذه المائة الا انه لم يظهر
السيف بعد والسنة هى الثالثة بعد المائة ولله الامر
من قبل ومن بعد ويومئذ يفرح المؤمنون بنصر الله وكل آت
قريب ولكل اجل كتاب وليس من شرط ظهور السيف واهله
ان يكون ذلك في اول المائة الثانية وهى السنة الاولى

مسهفا

١٢١

وكل صنف من اصناف العلماء من مفسرين ومحدثين
وفقهاء ونحاة ولغويين الى غير ذلك من الاصناف
كذا قاله السخاوى فى المقاصد الحسنة وكل حزب بما
لديهم فرحون والتحقيق ان صلاح العالم منوط بشيئين
العلم والعدل اما العلم فظاهر وباطن ولكل منهما
اهل فى كل زمان لكن يتفاوت حالهم بالظهور و
الخفاء والرد والقبول على حسب استعداد الوقت
وامر التجديد موقوف على الظهور والقبول واما
العدل فانفسى وآفاقى والذى يليق ان يكون مظهراً
تاماً له هو سلطان او من فى حكمه وانما يظهر
اثر هذا الاسم بالعمل بالعلم الشرعى واظهار العدل
فى عالم الانفس اولا ثم فى الآفاق ولا يكون الاظهار
الكامل فى الآفاق الا بالسيف اذ ابناء الزمان
لا يصلحهم الا ابو السيف فقد انحصر الامر فى علم العلماء
العاملين اياً ما كانوا وعدل السلاطين والامراء بسل
السيف على الذين خانوا وذلك لا يكون على الكمال الا
فى رأس كل مائة سنة اذ للزمان عمر كعمر الانسان
فاول المائة كاول الولادة وآخرها كوقت الوفات
فكما ان المولود يتدرج قوة وكمالاً الى ان يصير شاباً

عليم حكيم فكل ما يظهر انما هو احوال اعيان الممكنات
وان هم في غفلة من هذا فالله يقضي بينهم يوم القيمة
قل فلله الحجة البالغة فافهم جدا فاذا عرفت هذا فاعلم ان
حضرة الشيخ قدس سره كان يبالغ في التعليم لكل بليد
وجليد الى ان يظهر في مرآته صورة غاية استعداده
وكان لا يخلو من التحرير ترغيبا للطلاب وتحريكا لاذهان
اهل الاجتهاد والى اولى الالباب اذ لا بد من ذلك زمان
لما انه كالسوط وقد قيل اعقل الرجال لا يستغني عن
مشاورة اولى الالباب واودع النساء لا تستغني عن
الزوج وافره الدواب لا يستغني عن السوط وذلك ان
العلم قد يخلق كاللباس فيقتضي الحال تجديده لا ترى
الى قول بعضهم يولد في كل مائة سنة رجل تام العقل
وان اياسا منهم وهو الذي يضرب به المثل في الذكاء
والعقل قال في انسان العيون لعل هذا هو المراد بما جاء في
الحديث يبعث الله على رأس كل مائة سنة من يجدد
لهذه الامة امر دينها والمراد برأسها آخرها بان يدرك
اوائل المائة التي تليها بان تنقضي تلك المائة وهو
حي وقد ادعى كل قوم بامامهم ان المراد بهذا الحديث
والظاهر والله اعلم انه يعم جملة العلماء من كل طائفة

وكل

١٢٠

من الحجر فقبلت الصقالة وليس كذلك واما قول صاحب المثنوى
گر تو سنگ صخره ومرمر شوى چون بصاحب دل رسى گوهر
شوى فالنسبة الى الاستعداد اذ لا يصلح العطار والطبيب
ما افسده الدهر الا ترى الى قول الشيخ سعدى چون
مخبط شد اعتدال مزاج نه عزيمت اثر كند نه علاج فان
العلاج اما جسمانى او روحانى والاول فى الامراض الظاهرة
كما يفعله الاطباء والثانى فى الامراض الباطنية كما يفعله
الحكماء الالهية وكلاهما بالنسبة الى القابل لا الى غيره
فلا تطمع فى ان يكون البليد جليدا ودم الحيض وليدا
ورايت بعض اهل الغرور يطلب من يصرف له الهمة
ويفيض عليه النفس من غير ان يتهيأ له ويعرف انه هل
هو ممن يقبل الهمة والنفس بموجب استعداده او لا بمقتضى
عدمه فما اطمعه فلو قلت فيه هو اطمع من اشعب تمنى
حصول المقاصد بلا سعى وتعب فى الطلب لصدقت فانه
لا معنى للطمع الفارغ ولئن سلم اجتهاده فالله يعطى
الحكمة من يشاء وتحقيقه ان لسان الاستعداد قد سأل
ما سأل من الكمال والنقصان والمرء فى موطن العلم والثبوت
كما قال تعالى يسئله من فى السموات والارض فجرى الامر
على ما اراد فى نشأة العين والوجود كما قال تعالى ان ربك

قلت الانسان وان خلق مستعدا لها لكن الاستعدادات متفاوتة
فمن واحد له اسم كلي يرتبه من جميع الوجوه ومن واحد له اسم
جزئي يتحصر دونه اما رايت احدا لا ينسا عده لسانه على التكلم
بالفارسي مثلا بحسب جبلته وفطرته وان كان ذلك
لسانا لطيفا فقس العربي عليه فما هو سهل عند واحد
صعب عند غيره ممن لم يستعد له بوريا باف اكرچه
بافنده است نبرندش بكارگاه حرير الا ترى ان العصفور
لا يقدر على التكلم والترنم مثل البلبل فمن اخذ في تعليمه
ليترنم مثله ضل سعيه وكان كمن يرقم على الماء فالشيخ
لا يقدر على نفخ الروح لشيخ له استعداد لذلك ونعم ما
قيل توان پاك كردن ز زنگ اينه وليكن نيايد ز سنگ
اينه وحكي ان واحدا من المشايخ الاميين سالوا [طلبوا] عنه
الوعظ والتذكير مكابرة وعنادا فنام محزونا فراى
رسول الله صلى الله عليه وسلم في المنام فاشار اليه بالجلوس
مجلس الوعظ فلما استيقظ اخذ يتكلم من العلوم ما
يتحير فيه العلماء فقال امسيت كرديا واصبحت عربيا وهذا
اختصاص الهي لا يقاس عليه غيره والاستعداد اذا كان
في القوة القريبة من الفعل فاذا نفا جاء ظهور اثره يظن
الجاهل انه جاء من غير استعداد وانه كان كالمرآة المصنوعة

من الحجر

١١٩

وشريعة وحقيقة فكانت الخانقاهات لايدرّس فيها
شئ من العلوم الظاهرة كما لايذكر في المدارس شئ من
العلوم الباطنة وكانوا يعملون بقوله لكلّ مقام مقال
ولكلّ مقال رجال وكان اهل الخانقاه اهل علم وتحصيل
لااحتياج لهم الى التدرّس والتعلّم واما الان فآل
الامر الى الجهل فلا في الخانقاه خير ولا في المدرسة علم
قال ولذا حركني الله تعالى لاحياء الدين باحياء العلم الظاهر
اولاً فلا اقبل صوفيا لا يريد التعلّم من العلوم الرسمية اولاً
ولا استخلف اميا بحتاً وانما استخلفه بعد التعليم له
علم الحال على وجه التمام والكمال وحصول الملكة له و
الاستخراج ولو من الكتب المؤلفة على اللسان التركي فان
المقصود هو العلم والعلم واحد لا يختلف باختلاف اللغات
والالسنة اقول وكان دابه روّح الله روحه ان يعلّم
العلم الظاهر ثم يستخلف فان كان للطالب استعداد
لاخذ اللغة العربية حمله على تحصيل العلوم بالترتيب
والا حرضه على الاخذ من الكتب التركية باي وجه كان
فان قلت الانسان خلق مستعداً للكمالات الصورية
والمعنوية فهل في الناس احد لا يمكن له اخذ اللغة
العربية وانما ذلك من بطالته وعدم اجتهاده كما ينبغي

الذين كانوا نحواً من اربعمائة يسكنون في صفة مسجد رسول
الله صلى الله عليه وسلم وهم خواص هذه الامة ولما رجع
رسول الله من المعراج استمع اليهم فوجدهم يتذاكرون
فيما بينهم ما جرى بينه وبين الله ليلته من المعاملات
الروحية والمسامرات السرية فتعجب من ذلك فقال الله
تعالى ان السلطان لا يطرد ندماءه عند ضيافة من احبه
فانت حبيبي وهم ندمائي فكيف اطردهم عن مجلسي و
مجلسك قال الله تعالى ولا تطرد الذين يدعون ربهم
بالغداة والعشي يريدون وجهه اخبره عن دوام ذكرهم
وانهم جلساء الله بالغداة والعشي كما قال انا جليس من
ذكرني وقد خصهم الله تعالى بارادته عما سواهم فكل يريدون
منه وهم يريدونه وما يريدون عنه دونه كما قيل
وكل له سؤل ودين ومذهب • ووصلكم سؤلي وديني رضاكم
ثم نرجع ونقول اخبرنا حضرة الشيخ يوماً فقال ان دأب
الاولين كان على ان يقيموا في المدارس الى ان يتهيأ لهم
الفراغ من العلوم الرسمية وتحصيلها فاذا آل امرهم
الى الكمال الصوري كان من وفقه الله لطلبه يتردد الى
خانقاه واحد من اكامل المشايخ وافاضلهم لتحصيل
الكمال المعنوي ليستكمل نفسه علماً وعملاً وصورة ومعنى

وسريعة

١١٩

ان الشيخ الفلانى كان يقرئ الكتاب الفلانى وانا لنراه فى
ضلال مبين وما الذين اتبعوه الا الاراذل قال فلما سمعت
القيل والقال توجهت الى الله الملك المتعال فقيل لى فى سرى
عليك بطريق جدك وهو طريق الستر والاخفاء لا الاظهار
والافشاء قال فاتخذت القول عن التصوف ورأى ظهريا
وجعلته نسيا منسيا وسترت حالى وحال من يتبعنى بما
امكن من الوجوه مثل الاستغال بتدريس العلوم الرسمية
والتوغل فى التقرير والتحرير فى العلوم المتداولة والقوانين
المتعاورة والتشبث باذيال العبادات والمعاملات فوق
ما كان قبل قال وهذا اسلم الطرق فى هذا الزمان اذ ستر
العروس بالعباءة اولى من تزيينها بالديباج كيلا يقع
عليها نظر الاغيار مع انه لا يباع الابل فى سوق الدجاج
وقد صح ان النبى عليه السلام كان له علوم ثلثة علم امر بتبليغه
ونشره وهو علم الشرائع والاحكام وعلم خير فيه وهو
علم المعارف والالهام وعلم امر باخفائه وكتمه وهو علم
الحقائق فلم يؤذن له عليه السلام ان يذيع من ذلك شيئا الا الى
اهله قال الخجندى بانا صح نكو بى درد نكوييم غم خويش بيهوده
سخن محرم اين راز نباشد واهل ذلك العلم الالهى اهل
الاعتقاد والسلوك والسير والطير وهم ورثة اصحاب الصفة

لو طلبهما من الوجه الغير الشرعي لم يجدهما البتة وما عند
اهل الالحاد فالزندقة فهو صورة المعرفة لا حقيقتها ولو
نالوا حقيقتها لادى ذلك الى العبودية فانها علامة
معارف الحقة فالميزان والمحك انه كلما تجدد الوارد ولم
يتأكد الامتثال الشرعي في الظاهر فصاحب هذا الوارد
شيطاني وكلما تجدد الفيض وتأكد الامتثال لامر الله
تعالى وازداد التعبد فصاحبه رحماني ومسلك الصوفية
المحققين الصادقين في طلبهم طريق التقوى والعزيمة
والمستحبات عند اصحاب العزيمة كالواجبات وهي كالفرائض
بمعنى انهم يهتمون في كل ذلك فوق اهتمام اهل العموم والكراهة
التنزيهية عندهم كالكراهة التحريمية وهي كالحرام القطعي
بمعنى انهم يحترزون عن فعل ذلك اشد من احتراز العوام
ومن هنا علم فساد ما قيل ان ليس للصوفي المحقق وقت
مكروه ونعوذ بالله من الضلال وسيئات الاعمال وفساد
العقيدة واختلال البال فالحلال حلال والحرام حرام ولا
فرق في ذلك بين شخص وشخص وان كان نبيا او وليا و
اخبرني شيخي قدس سره انه لما توطن في القسطنطينية اخذ
يقرأ عليه بعض المريدين الفصوص الاكبري قال فانتشر
ذلك بين الناس وشاع فاخذ اهل الانكار يقولون

ان

١١٧

الفصل الحادي عشر

في الكرامات العلمية الظاهرية لحضرة الشيخ اي الألطاف
الالهية المتعلقة بمرتبة الظاهر الفائضة منه تعالى
على حضرة شيخي وسندي روح الله روحه وهذه الألطاف
كالشعبة للكرامات العلمية الباطنية التي سوف نذكرها
فان ما يتعلق بمرتبة الباطن اصل ومقصود بالذات
كاللب من الثمرة وما يتعلق بمرتبة الظاهر فرع ومقصود
بالعرض كالقشر من الثمرة وكما ان القشر يحفظ اللب ولولاه
لم يستكمل بل لم يكن اللب فكذا الظاهر لباس للباطن
وصورة مقومة له ولولاه لم يحصل الغرض الذي هو
وسيلة له ولذا يحافظ على الشرع الشريف فمن لم يكن
له شريعة وعمل بها لم يكن له دين حق والتصوف مبني
على الاسلام الصحيح ولذا لا يعتبر ما صدر من الرهابنة
وان كان خارقا للعادة اذ هو من الامور التي يشترك فيها
الاسلامي وغيره بخلاف الفيض الصحيح الوارد عن مرتبة
السر المؤيد بالكتاب والسنة فانه مخصوص بالاسلامي
والحاصل ان طالب السمن والزبد لو طلبهما من الماء مثلا
لم يجدهما البتة ولو طلبهما من اللبن وجدهما لانه اصلهما
والفرع يبتني على الاصل فكذا طالب المعرفة والحقيقة

الشيخ الشهير بافناد قدس سره قال هل في هذا الزمان من يفهم
تفسير الفاتحة فاستغرب ذلك واستبعد من كان اهلا لفهمه
فلما قرئت هذا تبسم حضرة الشيخ وقال اكتب هذه الحاشية
فانها نافعة لك بعد وفاتي ثم دعا لهذا الفقير وقال اعطاك
الله ما في هذه الحاشية وزاد عليه فانه ذو الفضل والجود
اقول فهذه الحاشية علم حضرة شيخي وسندي وبرهاني الكلي
فمن قبلها والا فليأت بمثلها او ليمت بغيظه قال الله تعالى
قل موتوا بغيظكم وقد صنف في اوائل حاله شرحا بسيطا على
فصوص الحكم ثم احرقه في وقت من اوقات غليان حاله وايضا
رسم صور العالم من العرش الى ما تحت الثرى ثم احرقه ايضا
هذا واما تحريراته في علم الحقايق في اوراق متفرقة وصحف
متعددة فلا غاية لها وهي اكثر من ان تحصى وكان روح الله
روحه عين القلم الاعلى ولم يكن له تفكر ولا تعمل اصلا وكان
بحيث اذا وجد كاغدة لا يقف الا عند آخرها وسأله يوما
خليل الشهير بعرب زاده من علماء بلدة ادرنه شيئا من
القصيدة الاكبرية التي اولها لنا من امره روح وجسم
فشرح تلك القصيدة شرحا لم ير مثله وسماه بالرسالة البرقية
ولا نهاية لفضائله وسيجيء بعضها ايضا في محلها واما كتبه
المتعلقة بالعلوم الظاهرة فستذكر في الفصل الآتي

الفصل

١٢٦

تفسير الفاتحة للصدر الدين القنوي في اربعة اشهر مع عظم حجمها
ولم يقع لي اثناء ذلك فتور اصلا وكانت المعاني والحقائق تتوارد
على قلبي ليلا ونهارا وهي تصنيف لا تأليف اي ليس فيه مزج
ولا نقل من كلام الغير اصلا بل هي محض الهام وفيض وقد جعلت
ديباجتها مشتملة على ادعية النصر لانها كانت اول ما القي
في روعي من جانب روح القدس بسبب وقوع الداعية القوية
الى الخروج الى الغزو وحين الشروع في التصنيف قال وهذه الحاشية
نتيجة ثلث وثلثين سنة من اول المكاشفة وهذا العلم من
الكرامات العلمية وهي افضل من الكرامات الكونية لانها متعلقة
بذات الله تعالى وصفاته وافعاله وآثاره واسمائه ولا خير
في الكرامات الكونية قال ولم يقع لي الى الآن ميل اليها اصلا فان
معنى مكاشفة القبور اما مثابون او معذبون والملائكة
متعبدون والجن مكلف بنفسه لا يعرف احوالهم قلت له ان
الله تعالى قد خبا لكم هذه الحاشية في خزائن غيبه وادخرها
لكم في مكامن لاهوته واخرها الى هذا الآن لتكون هدية
منكم جليلة لاهل الحق وتحفة عظيمة لاهل الصدق وآية
كبرى لحقيقتكم وعلامة عظمى لولايتكم اذ اكابر المشايخ يستعظمون
من فهم ذلك التفسير القنوي فكيف الحال فيمن قدر على تحشيته
وفعل ما فعل مثلكم فاني رايت في الواقعات المحمودة ان حضرة

بعض الاحاديث والآيات ومعنى ينسبها الى اللايحات الى البرق انما هو
بطريق التشبيه فان السحاب اذا انفتح حصل البرق والضوء بحيث
ارتفع الظلمة فيما بين المشرق والمغرب وترائى بسببه ما كان
يترائى فى النهار بالشمس وان كان ما بين الانفتاح والانطباق
قدر لمحة البصر فكذا رقيق القلب اذا انفتح ولو طرفة عين صب الله
عليه من العلوم ما لا يفى به الاوراق ولو حرر الى يوم القيمة ومثله
انما يحصل لاهل شهود التجلى الذاتى الدائم الابدى الذى لا حجاب
بعده ولا استقرار للكمل دونه وهذا المقام نصيب الشيخين من المتاخرين
وبينهما حضرة شيخى وسندى فى ذلك وسيأتى ما يؤيد كلامى هذا
فلا تحمله على المجازفة ومن تلك الكتب الالهية الحاشية على تفسير
الفاتحة القرآن المسماة بمرآة اسرار العرفان والاصل وهو تفسير
الفاتحة كان لحضرة الشيخ صدر الدين القنوى قدس سره وهو
كتاب لم يسمح بمثله الزمان منذ ما طلع الى زمان وبقى بكراً
اربعمائة سنة الى ان فك خاتمه وفتح درجه حضرة شيخى
وسندى فشرحه على اسلوب الحاشية وكان آخر تصنيف
صنفه فى علم الحقائق وذلك انه اختفى فى القسطنطينية مائة
وعشرين يوماً بحيث لم يدر مكانه عند حواشيه وغيرهم فاختلفوا
فى حقه اختلافاً كثيراً فشرح فى تلك المدة تفسير الفاتحة وجا
بحيث لا يوصف كما اخبرنى يوماً وقال علقت الحاشية على

تفسير

١١٥

لما رای من میله الی التصوف ثم هو عند وزارته نفی حضرة
الشیخ الی قلعة ماغوسة من القلاع القبرسیة فجازی
احسانه بالاساءة جزاء سنمار کما سیأتی تفصیل القصة
فی محلها ومن تلك الکتب الالهیة لحضرة الشیخ شرح مفتاح
الغیب المسمی بمصباح القلب والاصل وهو المفتاح کان
لحضرة الشیخ محمد بن اسحق القونوی الشهیر بصدر الدین
وکان نقاد الکلمات الاکبریة فصنف المفتاح علی وجه
بدیع لا یوصف فشرحه حضرة شیخی وسندی وسماه
بالمصباح وقال انی احب المفتاح لانه وارد علی سنن سلوکی
وکان کتب الشیخین الاکبر والکبیر اجل الکتب عنده لکونهما
مؤیدین بالکتاب والسنة وکان یقول فی حقهما هما وامثالهما
الانسان بعد الانبیاء علیهم السلم ولذا لم یزل یوصی هذا
الفقیر بکتبهما وبالاحیاء للامام الغزالی ایضا تحریضا علی
العلم والعمل کان لم یزل یوصی من حیث طریقتنا الجلوتیة
بالجیم باداب حضرة الشیخ العزیز والمرشد العزیز محمود الهدایی
الاسکداری قدس سره وکان یقول فی حقه وفی حق شیخه
الشهیر بافتاده البروسوی قدس سرهما ان لکل منهما یدا طولی
فی التوحید الحقانی والعرفان الربانی ومن تلك الکتب الالهیة
کتاب اللائحات البرقیات فی کشف الحجب والاستار عن وجوه اسرار

هذا الاسم الحقيقي بجود الحق سبحانه وعطائه يحصل بينه
وبين مسماه الحق تعالى مناسبة بقدر المناسبة الثانية
من جهة القوة والكمال لان العبد بسبب هذه المناسبة
يغلب قدسه على دنسه ويصير مناسبة لعالم القدس
بقدر ارتفاع حكم الدنس فحينئذ يتجلى الحق سبحانه من
مرتبة ذلك الاسم بحسبها وبقدر استعداده ويفيض
عليه ما شاء من العلوم والمعارف والاسرار الالهية
والكونية حسبما يقتضيه الوقت ويسعه الموطن و
تستدعيه القابلية فيطلع بعد ذلك على ما لم يطلع عليه
قبله فيحصل له العلم والمعرفة بعد الجهل والغفلة فاذا
عرفت هذه المعاني الكلية بطريق المناسبة الجزئية
فاعلم ان السبب الصوري لتصنيف حضرة الشيخ الرسالة
الرحمانية المذكورة هو ان مصطفى الوزير الشهير بابن
كوبريلي راى رؤيا قبل وزارته بسنين فاستدعى
الشيخ للعبارة فعبرها بالوزارة ولو بعد حين وكان
الوزير المذكور من زمرة العلماء المتبحرين بمرتبة الظاهر
فاحب الشيخ حبا شديدا فاخذ يخالطه وكانت والدته
واخته زوج سياوش الوزير المقتول مريدتين له فال
الامر الى ان صنف لداى لابن كوبريلي تلك الرسالة

لماراى

١١٤

التي هي مرتبة الواحدية فالاسم الاول هو الباطن والثاني
هو الظاهر وفي المراتب الكونية قطب الزمان وسلطان
الاوان فالاول اسم حقيقي باطن والثاني اسم حقيقي
ظاهر وفي المراتب اللفظية الاسم الله والاسم الرب
فالاول باطن بالنسبة الى الثاني لان الربوبية
مبدأ الفيض هذا لكن الاسم في المراتب اللفظية يعتبر
من حيث اللفظ من الاسماء المجازية لكونه مقروا ومسموعا
ومكتوبا ومحفوظا والمجاز قنطرة الحقيقة وباب لها
فلو ارتفع اعتباره لحقائق كما قيل لولا الاعتبارات
لبطلت الحقائق وتحقيقه على ما ذكره حضرة الشيخ
في اول حواشيه على تفسير الفاتحة ان من اشتغل
من الاسماء المجازية بما يسر الله تعالى الاشتغال به ودوام
فيه فلا ريب انه يحصل بينه وبين سر هذا الاسم المشتغل
به وروحه بعناية الله وفضله مناسبة ما بقدر الاشتغال
ومتى قويت تلك المناسبة بينهما وكملت بحسب قوة
الاشتغال وكماله يحصل بينه وبين مدلوله من
الاسماء الحقيقية بواسطة هذه المناسبة الحاصلة
مناسبة بقدرها قوة وكمالا ومتى بلغت الى حد الكمال
ايضا هذه المناسبة الثانية الحاصلة بينه وبين

فليست من قبيل ما يقرأ ويسمع ويكتب ويحفظ فهذا هو المجاز
والحقيقة عند القوم بخلافهما في اصطلاح اهل الظاهر
فان المجاز عندهم لفظ استعمل في غير ما وضع له كالأسد
في الرجل الشجاع والحقيقة لفظ استعمل فيما له كالاسد
في الحيوان المفترس فكل من المجاز والحقيقة عندهم مجاز
عند القوم فالاسم في الحقيقة التعين ومعنى الاسماء
الالهية التعينات الالهية وهي الشؤنات الذاتية الغيبية
والاعيان الثابتة العلمية ومعنى الاسماء الكونية التعينات
الكونية وهي تعينات الارواح والاشباح فالاسماء الاول
فاعلات ومؤثرات والاخر قابلات ومتاثرات كالرجل فانه
حقيقة فاعلة مؤثرة وكالمرآة فانها حقيقة منفعلة
متأثرة وهذه الحقائق واحدة في الاصل لكن جاء الاختلاف
من جهة اختلاف التعينات قطع العلائق الباطنة عنها
بالفناء والانسلاخ التام بحيث لم يتقيد بتعين الكون
في الكونيات ولا بتعين الاله في الالهيات بل تعرى عن كل
لباس وتجرد عن كل اضافة وقيد فالفناء في العلاقة
والتقيد لا في الاجسام والتعينات فانها باقية على ما هي
عليه قبل وان الاسم الحقيقي يعتبر في ثلث مراتب فهو في
المراتب الالهية الذات البحت الذي هو مرتبة الاحدية والالهية

التي

١١٣

المقيد بالجمع ايضا بل له الدوران فى المقامات الثلث من
غير تقيد بواحد منها وهذه خاصة نبينا صلى الله عليه وعلى آله
وكمل ورثته كما فى شرح الفصوص للمولى الجامى قدس سره
ومن الشواهد الفعلية ما خصه الله به من النواميس الحكمية
والكتب الالهية التى لم يجر عادة الله تعالى على اعطائها لاهل
الناسوت لان المعاملات والمكاشفات الفاضلة العالية
والمعانى والحقائق المقدسة المتعالية حور مقصورات
فى الخيام لم يمسهن ايدى الانس من الرجال الجلالية المدنسة
ولم يطمثهن الجان من الافراد القهرية الملوثة بل خباءهن
الله تعالى للرجال البالغين الطاهرين الخارجين عن مدارج
الناسوت العارجين الى معارج اللاهوت المتشرفين بالجنات
الباقية فى القلوب الصافية والنفوس الراضية المرضية
المتصفين بالصفات الالهية والاخلاق المحمدية الى ما لا
يضبط الاقلام بلسانها بيانهم ولا يعقد النظام ببنانه
جمانهم فمن تلك الاسرار الالهية لحضرة الشيخ قدس سره
الرسالة الرحمانية فى بيان الكلمة العرفانية بين فيها
الاسماء المجازية والحقيقية فالمجازية منها معروفة بالالسن
مسموعة بالاذان مكتوبة على الاوراق محفوظة فى القلوب
كالاسماء الحسنى التسعة والتسعين واما الاسماء الحقيقية

الخروج قد يجيء بمعنى الظهور فمعنى ظهور حب الجاه الصوري من
قلوبهم انهم لما تحققوا بجميع المراتب علماً وعيناً احبوا الكمال
الصوري ليكونوا بجمع الكمالات من كل وجه ملكاً وملكوتاً
وغيباً وشهادةً وظاهراً وباطناً ولقطب الأقطاب مقام
لا يدخله الا من يقوم مقامه بعد وفاته كحمزة الولي فانه يجد
فيها حالة لا يجدها غيره وانما قلنا لا يدخله دون لا يعرفه
اذ فلك المعرفة اوسع احاطة لا تختص بولي دون ولي فان من
الورثة الكمّل من يعرف مقام النبي عليه السلم ووقته وحاله مع الله
ولكن التحقق به مخصوص به عليه السلم وقس عليه حال القطب
والغوث الاعظم واولياء الله تعالى على طبقات متفاوتة
فمنهم عام وخاص وصفاء الخلاصة فعموم اهل الله المؤمنون
الموحدون وخاصتهم السالكون السايرون الى الله تعالى
لانهم خالفوا الجمهور وهاجروا اوطانهم وباينوا اخوانهم
وخاصة الخاصة المتحققون بقرب النوافل وهي مرتبة كنت
سمعه وبصره الحديث وخلاصة خاصة الخاصة هم المتحققون
بقرب الفرائض وهي مرتبة سمع الله لمن حمده وهي كون العبد
سمع الله وبصره على عكس الاول وصفاء الخلاصة اي صفوتهم
صاحب مقام القوسين الجامع بين القربين وعين الصفاء
اي المختار من هؤلاء الصفوة صاحب مقام او ادنى الغير

المقيد

١١٢

حملا للموت على الصورة دون المعنى فلما ناهزت الاربعين تخليت
اربعين يوما فى الحجرة المتصلة بالجدار الداخل لجامع قول
فى القسطنطنية وهى حجرة القيم التحتانية فى جانب اليسار
من الجامع وكان الغذاء كل ليلة بيضة واحدة لا غير قال ولما
كان صباح الاربعين وصلينا الصبح فى الجامع المذكور اخذ
الفقراء فى التوحيد وانا مراقب فى المحراب وكان اليوم يوم الاثنين
اول يوم من سن الاربعين والشهر شهر ذى الحجة فقيل لى اليوم
اكملت لكم دينكم الاية وانكشف ان وفاتى كان وفاة معنويا
وان وفاتى الصورى تأخر الى ما بعد الستين على ان يكون البقاء
بعد الفناء ثلثا وعشرين سنة ومدة البقاء هى مدة القطبية
وهى مرتبة الارشاد فان القطب قطبان قطب وجود وقطب
ارشاد ولن يصير الولى قطبا الا بعد التجلى الحقى واما قطب
الارشاد فالامر فيه اوسع فان كل من وصل الى التجلى
العينى وتشرف بالبقاء بعد الفناء صار قطب ارشاد
واكثر من تشرف بهذه الوراثة الكبرى والجمعية العظمى
والرتبة العليا قد صار فى اخر عمره قطب وجود ايضا
ولو ساعة تكميلا لرتبته واستيفاء لحظه من جميع المراتب
كما دل عليه الكلمات الاكبرية فى بعض تصانيفه ودل ايضا
قولهم اخر ما يخرج من قلوب الصديقين حب الجاه فان

واذا ايد الله المكاشف المجذوب لم يفت عنه صلوة لانه يجد
فى اوقات الصلوات نوع صحو وبعضهم لا يجد فيبقى فى الاستغراق
اياما قال كان فى الاوائل يغلب على الحال فستمر الى ستة اشهر
وسبعة وثمانية بل اكثر من غير انقطاع ولو ساعة وجاء وقت
فى اواسط الحال فكنت بحال ما يضرنى الحال الواقعة على
وما يمنعنى من صحبة الناس بحيث كنت اتكلم لواحد فى مجلس
ولا يحس اصلا ما بى من الحالة الشديدة ثم زال ذلك
ايضا فحصل الصحو الكلى والحمد لله قال ومن كوشف له قبل
سبق المجاهدة يصير ملحدا تاركا للشريعة غالبا ومن
كوشف له بعد الرياضات الشاقة والمجاهدات الكثيرة
يصير متشرعا مقبولا ثم من الشواهد القولية ايضا ما اخبرنى
وكتب بخطه وهو ان ذاتا يدل عليه حروف اعمش
قد صار طبقا بقدر حساب حروف كج انتهى قوله يعنى
بالذات نفسه الكريمة كما يدل عليه اسمه الشريف وهو
اعمش مقلوب عثمان والطبق مقلوب الغطب وقوله
كج الكاف عشرون والجيم ثلثه والمجموع ثلثة وعشرون
وهو اشارة الى مدة الوحى التى هى وقت البقاء واصله انه
قيل له وهو ابن ثلثين انك تموت عند بلوغك الى اربعين
قال فازددت اجتهادا فى العشر التى بينهما بحيث لا يوصف

حمد

١١١

اذا جاء فى الجذبة القوية والفيض الغالب يحصل حالة صلصلة الجرس للنبى عليه السلم عند نزول الوحى قال ولم اقل هذا لغيرك الى الآن وكان ذلك فى اواخر عمره وقال لى يوما كنت قد خرجت لوضوء الضحى فى اوائل حالى فتقيأت دما اسود غليظا كالعلقة وذلك ملء الكف عشر مرات ثم بعد ساعة انكشف لى ما انكشف من نقطة الهوية الى آخر الاستتارات والتنزلات وانا احب سماع قوله تعالى هو الله الذى لا اله الا هو لانه كان مورد التجلى الواقع لى قلت له ذلك الدم الاسود هو مغمز الشيطان الذى اخرجه الله تعالى من قلب النبى عليه السلم حين شق صدره الشريف قال لعله ذلك وانا اجد فى بدنى خفة منذ ما وقع لى ذلك الى الآن وارتفع عنى تعب التكاليف فهى عندى فى سهولة العمل بها كعادات الناس قال وكان اشتغالى بالتوحيد وقتئذ قويا بحيث لا يوصف اقول فانظر الى ما اوتى حضرة الشيخ من الوراثة الكاملة فان مثله انما يقع لاكثر الاولياء فى البرزخ دون التعين والمثال المطلق وسمعت من فيه انه قال كانت الحال غالبة على فى الاوائل بحيث لم يكن ان يصحبنى احد ويكالمنى ويدخل فى مجلسى للهيبة الغالبة والسطوة الشديدة والآن كانت الحال مغلوبة وانا غالب عليها ثم قال

فهذه نسخ ثلث لابد للواصل من تلاوة آياتها وادراك
معانيها من كلماتها واصل هذه النسخ الثلث ومبداؤها
نسخة حقايق الرحمن والى تلك النسخ الاربع الاشارة
بالكتب الاربعة الالهية وهى التورية والانجيل والزبور
والقرآن فكما ان هذه كليات الكتب الالهية ويلتحق بها
الصحف الجزئية فكذلك تلك كليات النسخ العرفانية و
يتصل بها المعارف الجزئية والمراد بالكشف الثانى التجلى
العينى وفيه يحصل البقاء ويعود السالك الى مطالعة
الاشياء وسمعت من فى حضرة الشيخ انه فى غليان حاله
وغلبة جذبته جاءه عزرائيل وهو فى اليقظة مراقب
بين العشائين فاخذ ينزع روحه من اصابع رجليه
الى ان بلغ الى فمه فلما تهيأ للخروج من فضاء الفم ارتعد وجوده
وعاد الى ما كان عليه وهذا من نتايج قوله عليه السلام موتوا
قبل ان تموتوا فان الموت المتضمن له قوله موتوا وان كان
هو الموت المعنوى بالفناء عن الافعال والصفات والذات
لكن الله تعالى اراه صورة الموت الصورى ايضا تطبيقا بين
الصورة والحقيقة وتعجيلا للمسرة اذ لا يبقى بعده شئ
من الموت الا اسمه ولا من الوجود الا رسمه وهذا من اجل
المراتب ولا ينالها الا كمل الورثة وقال لى يوما ايضا كان

اذا جاءنى

١١٠

طبيعية ثم نزل اليه وبين من لم يفارق اصلا فان الاول
مع الحق والحقيقة على كل حال في كل المراتب غير محتجب بشيء
من طبيعة وغيرها وانما تنزل للارشاد والثاني مع الخلق
والطبيعة والنفس محتجب عن الحق وحضرة شيخي وسندي
الاكمل الافضل قد اصعده الله تعالى الى ذروة هذه الدرجات
ثم اهبطه الى اخر مراتب التعينات يدل عليه الشواهد
القولية والفعلية فمن الاولى ما قال مخبرا عن نفسه في
بعض تحريراته الحمد لله الذي اعطانا الكشف الاول الواقع في
مقام الجمع بعد الفرق في رأس سنة ثمان وستين بعد
الالف والكشف الثاني الواقع في مقام الفرق بعد الجمع
في رأس سنة احدى وتسعين بعده انتهى بعبارته والعاقل
يحمل قول الاكابر على الصدق المحض لاسيما مثل حضرة شيخ
الذي لم يسمع منه دعوى قط ويكفي في صدقه والشهادة
له بناهة شانه وعظم سلطانه واستيلاء برهانه وهيبته
في النفوس وقبوله عند الاجل الرؤس والمراد بالكشف
الاول هو التجلي العلمي الذي يحصل عند الفناء التام
الذي هو بداية النبوة وصاحبه كالناظر الى الشمس
لا يرى الاشياء لتفرق بصره وفي هذا التجلي ينكشف
حقائق الافاق ثم حقائق الانفس ثم حقائق القرآن

الاولى هى الاعلى من الكل فالكتابان الاول لان نسختا عالم الاله
والثانيان نسختا عالم الكون وفى كل من العالمين منصل
وبرازخ كثيرة لا تحصى فمن تعلق فى سلوكه وسيره بشئ
من هذين العالمين علمهما او عينهما فقد انقطع دون
الوصول الى ما فوقهما من الوحدة الذاتية المطلقة والهوية
الالهية الكلية قال الله تعالى انه لقرآن كريم فالاجسام
والارواح قرآن كونى الاعيان والشؤن قرآن الهى لا يمسه
الا المطهرون اى لا يمس الهوية الذاتية الا المطهرون
من دنس التقييد بشئ من العوالم وقوله تعالى تنزيل من
رب العالمين اشارة الى ان هذه الكتب منزله من رب
العالمين الى الانبياء والرسل والورثة وهم عارفون
باسرارها وحقائقها عرفانا يقال له الكشف المعنوى
مطلقون عن كل قيد فى الصعود والهبوط وذلك لان
بعضهم يقف عند الاجسام فيحرم عن سير وراءها
وبعضهم يقف عند الارواح وبعضهم عند الاعيان
وبعضهم عند الشؤن وهذا فى الصعود وقس عليه حال
الهبوط والاعلى من الكل من صعد الى على عليين الحقيقة
ثم هبط الى اسفل سافلين البشر وهى المرتبة التى تحرك
منها اولا وهى قعر الطبيعة لكن فرق من بين فارق مفتر

[١٠٩ب]

طبيعة

١٠٩

جميع تلك القناديل لبقيت تلك الفتيلة كما كانت والله نور
السموات والارض في الانفس والآفاق ولله المثل الأعلى
على الاطلاق والى الاشباه المعنوي الاشارة بالاشباه
الصوري فكما ان المستيقظ لا يزال ينتقل من القعود الى
القيام ومن القيام الى الوضوء ومن الوضوء الى الصلوة
الى ان يسلم فكذا السالك لا يزال يقطع المراتب ويسير من
طور الى طور الى ان يصل الى مقام الاحدية ان لم يعقه عائق
البرازخ وهي اربعة وهي الكتب الاربعة التي اولها الكتاب
الغيبي الاطلاقي وهو الشؤنات الذاتية التي هي ظاهرة
بالنسبة الى الحق وغيب بالنسبة الى انفسها وهي اول
التعينات وثانيها الكتاب الغيبي الاضافي وهي الأعيان
العلمية التي هي تفصيل صور الشؤنات الذاتية فان
الانزل مثال ومرآة للاعلى وكذا ما بعدها بالنسبة
الى ما قبلها وغيبها اضافي لانها شهادية بالنسبة الى ما
فوقها غيبية بالنسبة الى ما تحتها وثالثها الكتاب
الشهادي الاضافي وهو الارواح وهو تفصيل ما فوقها
ايضا ومرآة لصورها ورابعها الكتاب الشهادي الاطلاقي
وهو نسخة الأجسام التي هي العرش وما حواه من العوالم
الدنيوية والاخروية وهي الانزل من الكل كما ان النسخة

الجمال والجلال المتعلق بهما تلك الصور منتهيا اذ اليه
وتلك الصور لا يشاهد منها الا خيال محض ولا وجود لها
في انفسها ايض والا لكانت هي المتكلم بالكلمات المختلفة والاصوات
المتفاوتة مرة بصوت الرجال واخرى بصوت النساء فالمتكلم
المغلظ في القول والملين في المرتين هو الفاعل لا غير وانما
يضيف الاصوات في الصورة الى الصور تدهيشا ومكرا فيظن
الجاهل الغافل منها لا منه فيثبت لها وجودا وصوتا واما
العالم المتيقظ فيرفع الاضافة لانها حجاب كما قيل التوحيد
اسقاط الاضافات فلا يرى ولا يسمع الا الفاعل وهو
حال اهل التوحيد الحقيقي حققنا الله واياكم بحقائقه
ووقع نظير لشيخي وسندي كما حكاه لي فان الله جعل له
مثالا وهو القيم وفتيلته في يده والقناديل كذلك ان
قيم الجامع اشارة الى الصانع العالم الذي فيه سر الله الاكبر
وصورته والفتيلة الموقدة التي بيده اشارة الى الطبيعة
الكلية ويقال لها النفس الرحماني ايض والتعين الثاني
الذي هو مبدأ الفياضية قد ظهر من غيب الفاعل وتعين
والقناديل المدرجة بها اشارة الى المظاهر والاكوان
فانظر الى الفتيلة المذكورة والى ما اوقدته من القناديل
الكثيرة فما انقص منها شيء بالايقاد ولا ازداد فلو انطفى

جميع

وراءها فاما في اوائله فلارشاد الى طريق الفتح اذ لا يعرفه
الا القليل واما في اواسطه فلاستخلاص من البرازخ
الكثيرة التي يمر بها في سلوكه ولا يعرف طريقه الا الاقل من
القليل فان معرفة هذا الشان من اوله الى آخره والتحقق
بحقائق باطنه وظاهره لا تحصل الا في اربعين سنة لا بسن
العمر بل بسن السلوك بل بسن المكاشفة فافهم جدا وقد
اجرى الله تعالى سنته على اراءة الانبياء والاولياء ملكوت
السموات والارض في الآفاق والانفس اي بواطنهما وما فيهما
من الانوار والاسرار ولكن باين بينهم في سرعة الانتقال
الى المطلوب وبطئه فجعل لعين بعضهم مثالا اذا انقلب
حملاقها اليه انكشف له الامر كما اراد ومن هذا القبيل
ما وقع لحضرة الشيخ الشهير بالشاذلي قدس سره فانه
لما تعسر عليه الانتقال الى سر الوحدة في الكثرة وكون الكون
خيالا كله تداركه الفياض الفتاح بان القى في روعه صورة
اللعبة المشهورة بخيال الظل فانتقل منها الى المراد بسهولة
وذلك ان الستارة الكرباسية فيها اشارة الى السماء والسراج
الى الشمس والفرش الى الارض والصور المتنوعة الى صور الاعيان
الثابتة واليد اليمنى الى الجمال واليسرى الى الجلال وفاعل
ذلك الى الله تعالى فالحقيقة واحدة وهو الفاعل وبيده

شهد شاهد قلبه انه الذى شدّ الرحل فى طلبه وربط زمام
امره بحلقة التسليم وفتح باب الخدمة بالاعتقاد من القلب
السليم وكان مما كان من الاجتهاد ما لا ينبغى بتحرير الاقلام
والمداد الى ان شرّفه الله بسرّ الخلافة الختمية فكان آخر
خلفاء شيخه وهم ثمانية وعشرون على عدد الحروف و
المنازل والمفاصل الواقعة فى اصابع اليدين وسمعت من
فيه وهو يقول اعطانى الله تعالى فى حياة شيخى فتوحا
كثيرة ولكن لما انتقل الى النشأة الاخرة قبل وصولى الى
التجلى العلمى الذى هو اول مراتب المكاشفات المقبولة المعتبرة
عند اهل الله المحققين وعنده يظهر سرّ الحيوة السارية
فى الموجودات كلها بقيت يتيما غريبا لكنّ الله ادّبنى فاحسن
تاديبى اقول يفهم منه كونه اويسيا من وجه لحضرة الشيخ
الشهير بافتاده قدس سره فانه فى شبابه واوائل حاله
تردّد الى باب الشيخ الشهير بخضر دده المقعد المغنيساوى
ثم البروسوى روّح الله روحه ثمانى سنين فمات
الشيخ قبل ان يفتح له الباب فبقى يتيما حتى تداركه الله
بفضله وتوفيقه الخاص وربّاه بلبان عنايته فنشأ
نشأة اعجبت الخلائق فان قلت الى متى يحتاج السالك
الى تربية المرشد قلت الى ان يصل الى الغاية التى لا غاية

ورائها

۱۰۷

الحاصلة له المتعلقة بالعلم الالهي الشرعي المسمى في مشرب اهل الله علم
الحقايق اعلم ان اهل الدنيا عاكفون على اصنام الصور مشغولون
بالمحسوسات عن المعاني والحقائق المشتملة هي عليها فهم بنات آدم
لا بنوه لان الرجولية انما هي في تكميل النفس علما وعملا والعلم
اليقيني هو العلم الحاصل بالادراك الباطن بالفكر الصائب و
الاستدلال وهذا للعلماء الذين يوقنون بالغيب ولا تزيد
هذه المرتبة العلمية الا بمناسبة الارواح القدسية ومجالستهم
فاذا يكون العلم عينا ولا مرتبة للعين الا اليقين الحاصل من
مشاهدة المعلوم ولا تزيد هذه المرتبة الا بزوال حجاب الانيتية
فاذا يكون العين حقا وهذه الدرجات لها اسباب ومفاتيح
كثيرة واس الكل هو حسن الاعتقاد ويبتني عليه خدمة الاستاذ
والشيخ المرشد ومباشرة الاسباب الى زمان الفتح فلو وقع
الملال في البين فقد المدد وانقطع دون الوصول الى المراد
ومن الله هز العطف والتحريك الى جانب الحركة فان في الحركة
البركة وقد سبق ان حضرة الشيخ روح الله روحه لما اراد
التجرد في شبيبته حين كان ابن سبع عشرة وطاف في البلاد
ودار في تحصيل واحد من خواص العالم لم يجد شيخا كاملا يربيه
حتى دخل في القسطنطينية ودله الله على حضرة الشيخ عبد الله
الشهير بذاكر زاده قدس سرهما فعند اول ما وقع نظره عليه

الاعتساف يدلك على جانب ليس فيه رشاد وسداد ولعلك
تقول ما معنى التسليم فيما يخالف ظاهر الشرع فاقول باب الامتحان
مفتوح وهل رايت احداً منهم يامرك بشيء يخالف العقل و
النقل ثم ينفذه ويمضيه اما عرفت حال مولانا مع التبريزي
فانه امر واعرض وقس عليه غيرهما وليس في هذا الباب
وفي هذا الطريق شيء اهم من التسليم والانقياد فانه مبني
على حسن الاعتقاد وليت شعري ما معنى الطعن في كثرة
النكاح وقد فعلها الانبياء والاولياء المتقدمون فهل
ترى انها مسنونة لهم وبدعة للمتأخرين اما كان الحسن
رض منكاحاً ومطلاقاً ينكح اربعاً ثم يطلقهن كلهن ثم
ينكح اربعاً اخرى ومع ذلك كان الصحابة والتابعون
يتنافسون في انكاحه طلباً للصهرية والاختلاط بالعرق
الطاهر وانت ترغب عن الانسان الكامل بدل التنافس
وترى الصهرية معه كالصهرية مع غيره وتطيل لسانك
في حقه في الامور التي سوغها الشرع الشريف واجازها
واراك تطعن في كتاب الله تعالى من حيث لا تدري فما اجهلك

الفصل العاشر

في الكرامات العلمية لحضرة الشيخ ومقاماته وهي الكرامات
العلمية الباطنة اي الفتوح الربانية والكشوف الرحمانية

الحاصلة

١٠٦

من نفسه واذا كان احب اليه من نفسه فقد سهل له ان يوثره
بكل ما له من ماله واولاده وعياله ونفسه على ما هو
مقتضى قاعدة المحبة وطريقة العشق وقانون الهوى
واذا عرفت الحال في النبي مع اصحابه فاعرف ان حال الولي
الوارث ايضا كذلك مع احبابه لانه مشرب من مشاربه
وشارب من مشربه ووارث لعلمه والولد سر ابيه وفيه
ما فيه فالانبياء والاولياء محابيب الله وتابعوهم وما
يتبعهم فداء لهم بطيب الخاطر ولما اراد حضرة شمس الدين
التبريزي قدس سره ان يمتحن حضرة المولى جلال الدين
الرومي روح الله روحه طلب منه محبوبة حسناء فاخذ
بيد امرأته فجاء بها الى حضور الشيخ التبريزي فقال لا اريد
المرأة بل الامرد فاخذ مولانا بيد ابنه السلطان ولد
فاحضره عنده فاعرض عنه ايضا لان مراده كان امتحان
مولانا لا فعل القبيح حاشا فوجده على التسليم التام
وارسله ايضا الى بيت الخمر مع كونه فيه فحفظ النفس الذي
منه وبمحافظته ينبت كل خير ويظهر كل بحل وشرفيا
ايها المريد انت مريد ام انت مريد فانظر الى ما فعله الاسلاف
فاسلك سبيل الانصاف لا طريق الاعتساف فان سلوك
سبيل الانصاف يهديك الى كعبة المراد وسلوك طريق

لما اجترؤا على فساد المقال وسلكوا سبيل سوء الحال ولما
قاسوا على انفسهم وطبايعهم الحيوانية احوال النفوس
القدسية الحقانية فاين تذهبون ايها الشهوانيون
فانتم برانيون لا جوانيون فان كنتم في شك من
امر الشيخ في هذا الباب فادفعوا القلق والاضطراب
فان النكاح وتركه كانا عنده سواء وتسليمه لامر الله
كان صدقا وحقيقة لا كذبا ورياء وقد سمعت منه
يوما يقول لو كان شيخي حيا الا لانكحته جميع نساء
وسراري بعد العدة والطلاق بطيب الخاطر من غير
مبالاة اصلا فانظر هل عندك من هذا السر شئ
ومن عنا ثم هذا الشان فئ فان لم يكن فاصغ الي قولي
وهو ان حضرة الشيخ قدس الله سره اشار بالقول المذكور
الى ما جرى بين رسول الله صلى الله عليه وسلم وبين
زيد رض في حق زينب رض فان زيدا ابان زينب عن نكاحه
وقال انها الجديرة بان تكون لهلك يا رسول الله ومن مخدرات
بيتك فانكحها وهذا باب عظيم لم ينفتح الا لاهل الانقياد
والتسليم وجه الايثار ان رسول الله عليه السلام محبوب
رب العالمين ومن هو محبوب لله فهو محبوب لاهل الله و
المحب لا يكون محبا محققا الا بان يكون محبوبا حبا اليه

من نفسه

١٠٥

الا ترى انهم يكثرون الجماع جداً لغلبة قوتهم القدسية
وامتلاء عروقهم بالنور المحض ولذا زاد عليه السلام على ازواج
التسع في يوم واحد واما غيرهم فقوتهم انما هي في الطعام
والشراب وفي الدم الحاصل منهما الذي هو اقوى مظاهر الروح
الحيواني فهم مع اكثارهم الغذاء لا يجدون في انفسهم من
القوة والتوقان ما يجده غيرهم من الخواص مع تقليلهم الاكل
فما يصدر عليه السلام غير معدود لغيره مطلقا وما يصدر
من الورثة غير معدود لمن دونهم من العوام ولله تعالى في كل
شيء حكمة وفي كل امر سر وكان قد قيل لحضرة شيخي وسندي
في اكثاره النكاح اذ كان منكاحا ومطلاقا كالامام الحسن
رض فيقول لكل فرد من افراد الناس ابتلاء فوقع ابتلائي
من جهة النساء اقول هذا جواب لاهل العوام اذ هم لا يعرفون
حقيقة سر الابتلاء بالنساء ولو قيل لهم لما فهموا ولذا كان
حضرة الشيخ يكتفي بهذا الجواب لكنه في الحقيقة ابتلاء حسن
وسره ما ذكرنا وقد افسد عقائد اكثر الناس بل المتصوفة
الذين يدعون المتابعة له جهلهم عن سر النكاح وان حضرة
الشيخ هو الوارث الاكمل لحضرة النبي عليه السلام قولا وفعلا وحالا
وكشفا وهم يظنون بالله غير الحق ظن الجاهلية اولئك
كالانعام بل هم اضل سبيلا اذ لو كان لهم خبر عن باطن النبوة

يستريحون به عن كدورات عالم الصورة يدل عليه قوله عليه السلم

ارحنا يا بلال وقد جعل الله الصلوة مفتاحا لهذا المعراج

لجمعية صورتها بالنسبة الى سائر الاوضاع الشرعية

وان كان باب الانسلاخ مفتوحا لهم في كل زمان وانما عد

الصلوة من الدنيا باعتبار افعالها التي تحتاج الى حركات

الاعضاء التي من عالم الملك لا باعتبار التوجه التام بالقلب

الذي هو من عالم الملكوت ولذا لا زمان ولا مكان لاهل

الملكوت فانهم من اهل الاطلاق واما ملابستهم بهما في الصور

وتقيدهم بالجهات المختلفة الكلية فلاتنافي حالهم في الاطلاق

والقدس والتنزه عن كل وصف وحكم وكذا النساء محببة

اليهم باعتبار انهن جزء والكل يسكن الى جزئه وفيما كحتهن

سر النكاحات الاربعة وهي النكاح المعنوي الحاصل من اجتماع

الاسماء والنكاح الروحاني والنكاح الطبيعي الملكوتي

والنكاح العنصري والسفلي على ما فصلت في كتب القوم

ولذا لم يتزوج حضرة الشيخ الاكبر قدس سره الاطهر الا بعد

انكشاف الحجاب وزوال النقاب والقناع عن وجه عروس

سر النكاح وحق لغيره ان يتأسى به في ذلك فانه لا معنى للتزوج

المبني على قضاء الشهوة فقط فان قلت الخواص ايضا يقضون

الشهوة قلت فرق عظيم بينهم وبين غيرهم في هذا الباب

الاتري

١٠٤

الانبياء من النفس المطمئنة الى الراضية والمرضية والصافية
لابنا في ماذكرنا فافهم فقد فتحت لك باباً عظيما من العلم
وتفصيل المقام ان الطيب محبب الى الرسل والورثة لانهم
اصحاب النفوس القدسية لايخلون من مجالسة الارواح
الطيبة الطاهرة والله تعالى طيب لايقبل الا الطيب وكذا
خواصه والروايح المشمومة المفيدة تنقى دماغ الانسان الكامل
الذى هو مقر العقل الكل بالنسبة اليه كسدرة المنتهى بالنسبة
الجبريلية والازهار التى لها روايح طيبة بين سائر النباتات
وكذا سائر المشمومات كالانسان بين ذى الروح واما ارباب
النفوس المدنسة المتلوثة فلايفيد لهم العنبر والعود والبخور
لعذر المحل ولذا اكبوا على الروايح الكريهة التى هى بمنزلة الارواث
ومن علم سنة المسواك وانه لتطهير الاسنان من وضر الطعام
الذى يحصل منه رايحة كريهة تتاذى منه الملائكة علم
ان طهارة الظاهر لازمة كطهارة الباطن وان من طهرها دون الظاهر
واسبابها استعمال الطيب فانه دافع للاذى وجالب للانس
باهل الهدى ولا يعرفه الا اهله دون من اكب على الشهوات
ولم يفرق بين الطيبات والخبيثات فاين انت من هذا يا من هو
مكب على الاذى اصلحك الله او اوداك كيلا يضل بك من
سواك وكذا الصلوة محببة اليهم لان لهم معراجاً معنوياً

عصمها ربّي من الوقوع في المهالك وهي نفوس الانبياء
والملائكة ونفوس كمّل الورثة المتقين الذين اذا مسّهم
طائف من الشيطان تذكروا فاذا هم مبصرون والمبصر
لا يخفى عليه الشيطان والنفس في مكمنهما ولم يقل يوسف
ان نفسي لامّارة بالسوء لمكان الاستثناء واما قوله
ولقد همّت به وهمّ بها فمعناه هجم الطبيعة البشرية فمنع
مقتضاها رؤية البرهان لانه من المبصرين وهذا مما يعدّ
كمالا انسانيا ويمدح عليه اذ لا يمدح العنين على ترك
الزنى كما لا يمدح الغازي على قتل الموتى كما قال في المثنوى
بى هوا نهى از هوا ممكن نبود   غازيى بر مرده كان نتوان
نمود • والنفس لا تؤمن ابدا وانما تسلم والى الاشارة بقوله
تعالى للاعراب ولكن قولوا اسلمنا وكذا الشيطان واليه
الاشارة بقوله عليه السلام ان شيطاني قد اسلم فاسند
اليه الاسلام دون الايمان فكان النفس والشيطان بالنسبة
الى الخاصة كاهل الجزية بالنسبة الى العامة فكما ان لا ضرر
للعامة من كفر اهل الجزية وهم سالمون من شرهم حيث
استسلموا لهم واعطوا الجزية وهم صاغرون فكذا لا ضرر
للخاصة من كفر النفس والشيطان فانهما يعاملان بهم معاملة
الاسلام وهم سالمون من ضررهم وكيدهم وقولهم ان سلوك

الانبياء

الى حضرته بحيث لم يبق في اللسان والقلب غيره تعالى فهي
مشاهدة البصيرة لا مشاهدة البصر وباب الأولى مفتوح
في الدنيا الا الثانية وانما مشهود البصر هي الآثار لا غير
وقد اشار قوله حبب الي انه تحبيب الهي لا حب نفساني
كما في العامة ولذا اضاف الدنيا الى ضمير الخطاب العام
لكل انسان في كل زمان وذلك لان الدنيا بمنزلة الآخرة
بالنسبة الى الرسل وكمل الورثة فحبهم اخراوي لا دنياوي
والشيء اذا اسند اليهم كان من الامور الاخروية وان
كان في الظاهر من الامور الدنيوية بخلاف ما اسند
الى غيرهم ولذا قال تعالى زين للناس حب الشهوات من النساء
فجعل حب النساء من حب الشهوات بالنسبة الى الناس
الذين هم بمنزلة النسناس وهم الناس الحيواني الشهواني
الطبيعي بخلافه بالنسبة الى الانسان الكامل الروحاني
الحقاني فان حبه لهن ليس من قبيل حب الشهوات كما يدل عليه
الحديث المذكور والرسل والورثة معصومون ومحفوظون
عن اتباع الشهوات اذ هم اصحاب النفوس المطمئنة الراضية
المرضية الصافية وان كان الاصل في النفس هي النفس الأمارة
ولذا قال يوسف الصديق وما ابرئ نفسي ان النفس
لأمارة بالسوء الا ما رحم ربي اي الا النفوس التي

وصدقه ولا يلزمك البحث بان تقول قد فسد الزمان
فان هذا سوء ظن بذلك الرجل المسلم بل حسن الظن
بالمسلمين مامور به انتهى وقال بعضهم ما معناه مسجداً
او مدرسة او خانقاهاً بناها الولاة والملوك يجوز
السكون فيها والعجب من بعض المتزهدة انهم شاهدوا
العلماء والمشايخ قد سكنوا المدارس والخانقاهات
التى بناها الحكام ومع ذلك ينكرون وقد كشفنا عنك
غطاءك واذلنا غشاوتك ونبذناها وراءك فلا
تكن بعد هذا ممن اضله الله على علم فضل عن طريق الهدى
وخبط خبط عشواء ثم ان للدار الموصوفة المذكورة
بيوتاً فوقانية وبيوتاً تحتانية وفيها حمام ومحوطة يسيرة
وقد جمع حضرة الشيخ فيها بين اربع منكوحات وجوارى
سرارى تأسياً برسول الله صلى الله عليه وسلم فى كثرة
النكاح فانه عليه السلم قال حبب الى من دنياكم ثلث الطيب
والنساء وقرة عينى فى الصلوة اما الاول فلانه يوجد
فيه ذوق الانس والمحاضرة واما الثانى فلانه يوجد فيه
ذوق القربة والوصلة واما الثالث فلانه يوجد ذوق
المكاشفة والمشاهدة والمراد بالمشاهدة حالة تحصل
عند الرسوخ فى كمال الاعراض عما سوى الله وتمام التوجه

جمع سرية

[١٠٢ب]

المحاضرة

١٠٢

وهي شعبة من الماء الذي يجري في داخل دار حضرة الشيخ
احدثها واجراها بعض مريديه من اركان الدولة العثمانية
وخواصها وكان من خواص حضرة الشيخ ايضا وهو علي
افندي صاحب الدفتر السلطاني وذلك انه اشترى بماله
الحلال الطيب حصة من ماء فاجراها في مجرى الماء المنسوب
الى حضرة السلطان سليمان برد الله مضجعه ويعرف
اليوم بماء كرر كما اشير اليه آنفا ثم افرز ذلك الشرب
عند مجتازه بقربها للدار وانما قلنا بماله الحلال لان
اموال اهل العرف على انواع فما لم يكن رشوة او مغصوبا
او مقرونا تحصيله بعنف السلطنة وجورها كما يفعله
المحصلون في هذا الزمان او نحوه كان حلالا ومعلوم ان
اموال اهل السلطنة ليست بحذافيرها من قبيل الحرام
بل لهم اموال تجلب وتجمع من طريق خاص حلال كما اذا كان
لهم الضياع والعقار ونحوها ولذا قالوا ان اموال
السلطنة ليست فيها زكوة لانها حق الفقراء والغزاة
ونحوهم بخلاف الاموال التي هي ملكهم بطريق شرعي فان
فيها الزكوة على السلطان ومن يليه وقد قال الامام
الغزالي قدس سره في المنهاج اذا كان ظاهر الانسان
الصلاح والستر فلا حرج عليك في قبول صلاته

فادّخرته بملاحظة ان اشتري به دارًا واسعة وكان بيني
وبين نقيب الاشراف المشهور بقدسي زاده اخوة تامّة قديمًا
فاستدعاني يومًا وشاورني في امر السكنى وكان موضع
داري الآن عرصة خالية يركض فيها الفراسون خيولهم
التي يعرضونها على المشترين وفيها بعض القبور من قديم
وكانت تلك العرصة في يد النقيب المذكور ففوّضها اليّ
فشرعت في البناء الجديد على مقتضى قوله عليه السلم
عليكم بالابكار دمع التأسي بفعله لانه عليه السلم حين
هاجر الى المدينة بنى الحجرات للازواج المطهرة وكان الاصحاب
رض ينقلون الحجارة ويعينونه في ذلك ومن هنا اخذ المشايخ
بناء الخانقاه والبيت جديدًا كما فعله حضرة الشيخ ادم
قدس سره في بروسه وحضرة الشيخ الهدائي قدس سره
في الاسكدار وغيرهما من المشايخ الكبار في جميع الاقطار
قال فلم يف ما ادّخرته من المال بل زاد المصرف عليه باضعاف
فصرت مديونًا حتى قضى الله عني ذلك الدين بعد سنين
اقول هذه الدار الموصوفة له قدس سره هي ما كانت في
سوق الفراسين عند رأس سوق السياطين وينتهي
طرف منها الى جدار الماء المعروف بكمراي في اللسان الفارسي
والتركي وعند بابها عين ماء جارية ينتفع بها العامّة

وهي

١٠١

فانى قد كفيتك مؤنتهم والله الكافى بواسطة مظاهره
الاخيار قال تعالى فسيكفيكهم الله اى شر اصحاب النفوس
والهوى فلا تلتفت اليهم قال فعدت الى مكانى سالما
وكان حضرة الشيخ كثيرا ما يذكر المفتى الاسيرى وجرأته
وحسن حاله وخفض جناحه للمؤمنين لاسيما كان
يمدح اصغاءه الى فقراء الناس بخلاف المفتين فى هذا
العصر فانهم اذا كتبوا لا يزيد مكاتيبهم على سطرين ويكتب
لهم الكتاب لا انفسهم فى عموم القضايا وخصوصها
وانهم اذا راوا فى ابوابهم فقيرا يعرض عليهم حاجته
يعرضون عنه وان كان عالما نحريرا يقول الفقير وقد
ابتليت بهذا مرة فانه اراد حساد الاسكوب ان يخرجونى
من البلدة فانشأوا عرضا ومحضرا وارسلوهما الى
السلطان والوزير والمفتى فجئت الى المفتى على الشهير بابن
الشيخ وذلك باذن حضرة الشيخ واشارته وفى يدى
مكتوب عربى قد انشأته فابى عتوه واستكباره عن قرآءته
ومطالعته الى آخره وسيأتى تحرير هذه القصة فى محلها
وسمعت من فى حضرة الشيخ روح الله روحه انه قال لنا
وقع التوطن فى القسطنطينية ومضى سنون وانا
فى بيت ضيق بحيث لا يوصف فتح الله على شيئا من الدنيا

والعرض على الوزير والسلطان خرجت من بينهم على قدم
التجرد فاتيت القسطنطنية وكان بيني وبين المفتي محمد
الشهير بالاسيري مناسبة سابقة حين قاضيا ببلدة
قلبه فالقى في قلبي ذياته فاتيته وعلى رأسي ما يقال له
بالفارسية كلاه وعلى خرقة وعباءة فلما رآني على رثاثة
الهيئة عض على يديه تعجبا وقال ما الحال ايها السيد الجليل
وما هذه الهيئة فقلت اريد السياحة في الارض على قدم
التجرد ولباس الذل فانكر وقال لعل حساد البلدة ان عجلوك
فلما رايت تفطنه في ذلك قررت ما جرى بيني وبينهم
فكتب على الفور بخطه مكتوبا الى قاضي بلدة قلبه
وقال فيه ايها القاضي اذا اتاك كتابي هذا فافتح عينيك
وادب الحساد تاديبا بليغا وعزر الاشرار تعزيرا شديدا
وامنع الوعاظ من الجلوس مجلس الوعظ واحبسهم في
بيوتهم حتى لا يخرج احد منهم الى الاخر ليكون تلك التفرقة
جزاء وفاقا لجمعيتهم لايقاظ الفتنة فان انت فعلت هذا
والا عزلتك ونصبت مكانك من يقوم بما ذكرت قال
حضرة الشيخ ولما وصل مكتوب شيخ الاسلام الى القاضي
دعا الحساد على الفور وفعل ما فعل من الزجر والتشديد
بحيث لا يوصف وقال لي المفتي ايها السيد ارجع الى مكانك

فاتى

انفضوا وتفرقوا من بعد ما اجتمعوا وارسلت المكتوب
الى الوزير محمد الشهير بكوپريلي ومضى على هذا زمان ليس الحى
فيه منازع ولا مكابر حتى فشا داء الضرائر بينهم وتهالكوا
على ان يكون كل منهم موطأ العقب دون غيره من الاجانب
وغفلوا عن قوله تعالى تلك الدار الاخرة نجعلها للذين
لا يريدون علوا فى الارض ولا فسادا وهكذا اصحاب
النفوس المتمردة الشريرة مع ارباب النفوس المطيعة الخيرة
فان الاولين ارادوا التصرف فى الارض كالفراعنة والجبابرة
والاكاسرة وقصدوا الاستعلاء على البلاد والعباد
فآل عز مالكيتهم الى ذل المملوكية حيث قهرهم الله قهر العبيد
الابقين فلم يكونوا على طائل لا من الدنيا ولا من الاخرة
وان الاخرين تركوا التصرف الى الله تعالى وعرفوا ان العلى
بالذات هو لا غيره فنصبوا نفوسهم فى ميدان العبودية وعبدوه
بالذل والافتقار فآل ذل مملوكيتهم الى عز المالكية حيث
ان الله تعالى ملكهم الدنيا والاخرة وجعل عبيده فى الملك
والملكوت تحت تسخيرهم والعاقبة للمتقين بحقيقة التقوى
كالانبياء والاولياء لا بصورتها كالعلماء الحساد والله
تعالى لا يهدى كيد الخائنين اى لا يتمه ولا ينفذه بل يبطله
قال ولما اشتد الامر وحمى الوطيس وارادوا الافتراء والبهتان

يفعل ما يريد ويمحو ويثبت فليلة جمعة دخلت حجرتي
وذلك بعد مجلس التوحيد بعد العشاء الاخيرة اذ جاء رجل
من اهل البلدة فقال اجتمع الآن علماء البلدة في المحكمة
فارسلني القاضي اليك بالحاحهم فهم يريدون ان تخرج
هذه الساعة من الليل من البلدة وتذهب الى حيث شئت
فان فعلت والا فضحوك بل قتلوك فقلت كما قال جار الله
ان قومي تجمعوا وبقتلي تحدثوا لا ابالي بجمعهم كل جمع مؤنث
قال فما تحرك خاطري اصلا وفوضت الامر الى الله وقلت
للسفير ارجع فان ازمة الأمور بيد الله والله ينصر
من يشاء ثم اخذني النعاس كما اخذ اصحاب احد وانزل
الله سكينته فنمت وقمت بعد نصف الليل على ما هو
ديدني فلما صليت التهجد وجدت عندي كاغدة قسطنطنية
كبيرة عريضة جدا فكتبت عليها ما اطلعني الله عليه
من المعارف وافاض علي من فتوح الوقت ثم عددت سطورها
فوجدتها مائة وعشرين سطرا طويلا جدا ليس فيها
شائبة شكاية اصلا ثم لما اصبحت ارسلت الكاغدة
الى العلماء وهم ركود جمود وقلت اني اريد ان ارسل هذا
المكتوب الى الوزير فلينظر فيه العلماء حتى لا يقعوا في
الوهم فانه ليس فيه شيء من الشكاية فلما نظروا فيه

انصفوا

٩٩

اذهي حق العلماء من بيت المال فقبلتها وكنت الى ذلك الوقت
لم يتقدم صحبتي بالوزراء الا ما كان بابيه الوزير محمد الشهيد
بكوبريلي فانه اتفق لي مرة صحبة معه ومرة ارسال المكتوب
اليه اما الاول فانه لما استخلفني شيخي في قصبة ايدوس
كما سبق وكان هناك وعظية ومشيخة استدعى الحال
الامتحان عند الوزير لاجل البراءة وكان له معلم منفتن
من الساداتت فكلفني بالقراءة من شرح العقائد لسعد
التفتازاني وذلك عند الوزير فقرأت من بعض المحل بلا توقف
وتكلف فجاء مقبولا عندهما فامر بالبراءة فعدت الى مكاني
واما الثاني فانه لما سافني التقدير من قصبة ايدوس
الى المدينة قلبه وكان ما كان من اقبال الناس وازدحامهم
خصوصا في مجالس الوعظ والتذكير حسد لي بعض علماء
البلدة فارادوا ان يعرفوني من البين ليخلولهم البلدة
ويستريحوا من الالم ويتخلصوا عما في قلوبهم من المرض
والغرض مع ان الله تعالى قال يريدون ليطفؤا نور الله
بافواههم والله متم نوره ولو كره الكافرون فهم مظاهر
النفس والهوى ولا بد لهما ان يسعيا في ابطال نور القلب
واطفائه واسقاط اهل هذا النور عن اعين الخلق بما امكن
لهما من الحيل والتدبير لكن لا يكون لهما ما يريدان بل الله

بعض المعارف على قوله تعالى واذ قال ربك للملائكة انى
جاعل في الارض خليفة الاية ارسلته اليه فوقع في
قلبه شئ من اجل عدم اجابتي له ووقع في قلبي ايضا ان اكتب
شيئا من المعارف للصدرين والصدر الاعظم وكان ذلك
الهاما من الله دفعيا وامرا مبرما حيث اقتضت الداعية
القوية ان اكتبه فكتبت لكل واحد منهم مكتوبا مشحونا
باللطائف والمعارف على ما القي في روعي وكان الصدر الاعظم
يومئذ احمد باشا ابن محمد الوزير الشهير بكوپريلي وكان
بارعا في العلوم فائقا في الفنون فلما قرأ مكتوبي استدعاني
فاجبته فلما وقع الصحبة واحتظ من مجالستي قال ايها
السيد الجليل مثلك في هذه البلدة وانا لا اعرفه ولا اصحبه
لا والله هذا ليس بلايق فينبغي ان يكون بيننا تعارف
وصحبة وانبساط ونرجوا منكم ان تشرفونا بالقدوم
الى هنا في بعض الاحيان لنستضيء من انواركم ونغتنم بمغانم
اثاركم قال حضرة الشيخ ثم ودعته راجعا الى مقامي
فاذا واحد من خواصه معه دنانير كثيرة قد اهداها
الى الوزير المذكور فاردت ان لا اقبلها فالح علي الحاحا
ملحا فوقع في نفسي ان طريقتنا هذه لا سلب فيها ولا
جلب وقد تقرر عند السلف وجوب قبول صلة السلطان

ادهى

في الحيوة مشهوراً في الآفاق بارعاً على الكل في الخط النسخي
الذي هو اصل كل خط فقلده فباع باربعين درهماً ثم قلده
مرة اخرى فباع بثمانين ثم قلد فباع بمائة وعشرين ثم جاء
الفتح واندفع الضرورة فترك الكتابة ففيه انه كان مستغنياً
عن الكل لا يفشي سره الى احد ولا يعرض حاجته على احد
سوى الله تعالى وانه كان مستعداً في كل فن ومعرفة جداً الا
ترى الى قوة تقليده الكتابة كيف جاء الجزء الثاني والثالث
اجود خطاً من الاول بحيث فاق في اليومين على من جهد
في المشق عامين وانما قلنا باصالة نسخ الخط لانه مستخرج
من الخط العربي الكوفي وبينهما شبه بخلاف ما يسمى تعليقاً
وكان حضرة الشيخ يكتب المكاتيب الى الخلفاء والاحباب
بالنسخ عملاً باصالته ولان القرآن يكتب به غالباً لا بغيره
وفي الاقتداء بخط القرآن يمن وبركة كما ان في العمل به خير
وسعادة قال حضرة الشيخ كان لاهل الانكار هجوم وغلبة
في اوائل حالي حين كنت في القسطنطنية وكنت اشد النكير
اذ كان لي حرارة عظيمة في باطني وغلبة حال مع الله تعالى
وكان مقتضى ذلك بسط الكلام من كل وجه فاتفق ان
دعاني المفتي يحيى الشهير بابن المنقاري وبعض المشاهير
من الوعاظ لاجل الامتحان في العلم فلم اجب ولكن كتبت

مملوا بهم وبآثارهم كالصدف المملوّ بالدرر الكبيرة الغالية الثمينة
ومن ذلك بلدة ادرنة وقسطنطنيه وبروسه وقونيه ونحوها
الواقعة في ارض الروم واما البلاد العربية فخارجة عن
الوصف لانها اماكن الانبياء عليهم السلام فان قلت قد جئت
بكلام جديد يحوي معنى قديما فاين هم في هذا الزمان في البلاد
التي ادعيتهم فيها قلت شهدت آثارهم بوجودهم ويكفي في
بقاء الوجود بقاء الاثر وما ادراك لعل الله جعل فيها
اولياء اخفياء فان الله تعالى يقول اوليائي تحت قبابي
لا يعرفهم غيري فاذا انت كشفت عن وجه حقيقتك جلباب
الغيرية عرفتهم بل رايتهم فان قلت من اين عرفت خلو بعض
الاماكن عن اهل الولاية مع خفاء هذا الامر قلت من
انعدام الآثار فان الارض السبخة لا تنبت شيئا كما اشعر بجلية
الحال قوله في المثنوي در زمين كر نيشكر ور خود نى است
ترجمان هر زمين نبت وى است فان لم تنبت فذاك وان
انبتت ففوتها وقدرها بقدر قوة نباتها وقدره فليس الشوك
كالورد والعلقم كالنخل ولو شئت لابديت لك غرائب البيان
لكن الستر اولى وكان حضرة الشيخ على قلة ذات اليد في اوائل
حاله بعد الهجرة الى القسطنطنية حتى احذ مرة الجزء الاخير
من القران بخط الخطاط الشهير بدرويش علي وكان وقتئذ

في الجبوة

٩٧

فى اوائل الفتح ثم انتقلت الى حضرة الشيخ الالهى المدفون فى
القصبة الشهيرة ببكيجه وازداد من القصبات الرومية
فانه سكن فى محلة زيرك وكان الفقراء يسكنون فى الحجرات
الواقعة تحت تلك القبة ويجتمعون للذكر فى محل الجامع وكان
رجلاً كاملاً فى الفنون عارفاً بالمراتب واصلاً الى اعلى المطالب
ولما كان عتبته مزدحم الوجوه ومرجع الاعيان والاكابر
ملّ من ازدحامهم وترددهم الى جنابه فهاجر من القسطنطنية
الى القصبة الواردادية طلباً للوحدة ظاهراً وباطناً فانتقلت
القبة المذكورة بعده الى غيره ثم وثم الى ان انتهت النوبة
الى حضرة الشيخ الشهير بذاكر زاده وهو شيخ حضرة شيخى وسندى
روح الله روحهما ثم ان انتهت الى حضرة الشيخ وذلك لان
بقاع الكبار كبار البقاع وخلاصة اماكن هذه الدار فكما
لا يخلو الارض مطلقا من الانسان فكذا لا يخلو خلاصة الارض
من الانسان الكامل ولو بعد حين لانه روح قوالب العوالم جمة
فضلاً عن الارض فحصل لك من هذا ان عموم الارض كعموم الانسان
وخصوصها كخصوصه وقد جعل الله الطيبين للطيبات والطيبات
للطيبين كما جعل الخبيثين للخبيثات والخبيثات للخبيثين
ولامر ما جعل الله بعض الاماكن خالياً عن اهل التوحيد
الحقانى وآثارهم الجليلة كالجوز الخالى عن اللب وبعضها

والحنبلي بخلاف من كان خارجه فانه يتوجه من جانب واحد
لا غير لأنه في عالم الفرق فله التقيد وقيل لمن كان داخل الحرم
اى في عالم الجمع والأطلاق فاينما فثمه وجه الله فمن وجد الكعبة
فقد وجد الجهات كلها كما ان من وجد السلطان فقد وجد
الممالك كلها ومن وجد القسطنطنية فقد وجد كل الصيد في جوف
الفراء سمعت من في حضرة الشيخ قدس الله روحه انه قال لما دخلت
القسطنطنية على ما اشير الى من طرف الغيب كما سبق في الفصل
الثامن جئت الى جامع قول فلازمت حريمه اياما ثم فتح الله
على دارا ضيقة صغيرة قرب الجامع المذكور فقطنت فيها
سنين مع العيال على الفقر التام وبنى بعض الناس حجرات
في حريم الجامع وكنت ادرس الفقراء من العلوم واجلس مجلس
الوعظ في جامع الفاتح كما كان شيخي يعظ فيه ويذكر للناس
اقول وجامع قول بناه محمد باشا وزير السلطان محمد الفاتح
وقبره في حريمه ولكن حجم الجامع صغير لما انه كان اسس في
اوائل الفتح عجالة لاقامة الشرايع والشعائر الدينية فاعرف
سر نزول حضرة الشيخ فيه حتى لا يخفى عليك قال ثم سلم
الى القبة المتصلة بالجامع الشهير بزيرك وتعرف اليوم
بخانقاه زيرك فكان بعض الفقراء يسكن فيها وبعضهم
في حريم جامع قول اقول القبة المذكورة كانت مدرسة

فاوائل

٤٧

صور العالم كلّها يحفظها الصورة الانسانية فكذلك
حقايقه يحفظها الحقيقة الانسانية ومهور العالم
الممالك ويحفظها السلطان الّذى هو ظلّ الحقيقة الالهية
لكن الجمعية فى الّذى اتّخذه دارًا اكثر واقوى من غيره كما انّ
الجوامع الّتى بناها الملوك اوسع اشارةً الى قلب الانسان
الكامل فافهم المراتب فلمّا كمل تربيته حضرة الشيخ فى عالم
الفرق ومظاهره واخذ كلّ جزء منه حظّه بالنسبة الى صوفى
نشأته اصطفاه الله لنفسه فى وجوه الشريف وتكميلًا
لنفسه الكريمة بما يناسبه ذلك المقام الجمعى وارشادًا
به السلطان واتباعه كما ارشد به اولًا من كان بمنزلة قوى
ذلك السلطان فشابه حاله حال التحويلة من بيت المقدس
الى الكعبة اذ السير فى عالم الذات انّما هو بعد السير فى عالم
الافعال والصفات الا ترى انّ خارج الميقات اشارة الى
عالم الآثار وداخله الى العمرة اشارة الى عالم الافعال والعمرة
الى الحرم اشارة الى عالم الصفات والحرم اشارة الى عالم الذات
والكعبة اشارة الى تعين الاسم الله فهى مرتبة الالوهية والواصل
اليه سرّها يتخلّص من الفرق والقيد ويتشرّف بالجمع والاطلاق
الا ترى انّ من كان داخل الحرم فهو الى اىّ جهة توجّه من الجهات
الاربع لحضرة الكعبة اصاب جهة الحنفى او الشافعى او المالكى

من مزيد وهو المراد بقدم الجبار في قوله صلى الله عليه وسلم
ان جهنم لا تزال تقول هل من مزيد حتى يضع الجبار فيها
قدمه فاذا وضع الجبار فيها ينزوي بعضها الى بعض وتقول
قط قط فانظر الى حسن موقع لفظ الجبار واجتهد حتى
لا تقع تحت حكم اسم القهار والى ما ذكرنا من التفصيل اشار
الشيخ الكبير قدس سره في الفكوك بقوله واُخبرت من
جانب الحق ان القدم الموضوع في جهنم هو الباقي في هذا
العالم من صور الكمل مما لا يصحبهم في النشأة الجنانية وكنى
عن ذلك الباقي بالقدم لمناسبة شريفة لطيفة فان
القدم من الانسان آخر اعضائه صورة فكذلك نفس
صورته العنصرية آخر اعضاء مطلق الصورة الانسانية
لان صور العالم باجمعها كالاعضاء لمطلق صورة الحقيقة
الانسانية وهذه النشأة آخر صورة ظهرت منها الحقيقة
الانسانية وبها قامت الصور كلها التي قلت انها كالاعضاء
وقال ايضا ان الجنة لا تسع انسانا كاملا وانما تكون منه
في الجنة ما يناسب الجنة وفي كل عالم ما يناسب ذلك العالم وما
يستدعيه ذلك العالم من الحق من حيث ما في ذلك العالم من الانسان
بل اقول ولو خلت جهنم منه لم تبق وبه اسلات واليه الاشارة
بقدم الجبار المذكور في الحديث انتهى كلامه وكان

صوره

٩٥

باب السّود مظهريّة اللّطف والجمال وظاهر باب السّود مظهريّة
القهر والجلال وتحقيق المقام انّ جهنّم مقام اهل الطّبيعة و
النّفس يعني انّها مظهر قدم الجلال والجنّة مقام اهل الرّوح
والسّرّ يعني انّها مظهر قدم الجمال والاعراف مقام اهل القلب
لمناسبة بينهما من حيث انّ الاعراف مقام بين الجنّة والنّار
كما انّ القلب برزخ بين الطّبيعة والنّفس وبين الرّوح والسّرّ
واليها الاشارة بالمرأة والرّجل فانّ المرأة اشارة الى مقام
الطّبيعة والنّفس والرّجل اشارة الى مقام الرّوح والسّرّ
ولذا لمّا دخل رسول الله صلى الله عليه وسلم على فاطمة وعلى
رضي الله عنهما صبيحة ليلة الزّفاف قبل ان يقوما من الفراش
ادخل رجله اليسرى الى جانب فاطمة في الفراش واليمنى
الى جانب علي وللانسان الكامل قدمان قدم الجلال وقدم
الجمال وبالاولى تمتلئ جهنّم وبالثّانية تمتلئ الجنّة
فله نشأة جنانية روحانية ونشأة دنياويّة جسمانيّة
وهو لا يدخل الجنّة الا بمرتبة الرّوح والسّرّ فيبقى صورة الطّبيعة
والنّفسيّة المتعلّقة بنشأته العنصريّة فيملؤ الله سبحانه
جهنّم بهذه البقيّة يعني يظهر مظاهر جلاليّة منها فيملؤها
بها حتّى تقول قط قط اي حسبي حسبي فما دام لم يظهر
هذا التّجلّي من الانسان الكامل لا تزال جهنّم تقول هل

لبعضها تفاضلاً بالنسبة الى البعض الآخر فالطبيعة والنفس
مقام التفرقة الكلية كالقرى المتفرقة لا يجد اهلها حضوراً
ولا جمعية اصلاً وانما يمضى عمرهم فى المحنة ومقاساة
الشدائد ومعاناة البلايا وكذا ارباب الطبيعة والنفس
من التجار والصناع واهل التدريس والقضاء وغيرهم
فانهم انما يسعون طول نهارهم لتحصيل المعاش وغيره فهم
عبيد البطن والقفا واللها ذم قال عليه السلم تعس عبد
الدينار والدرهم والخميصة اى هلك من قصر نظره على
تحصيل هذه الامور الثلثة ونبذ ما وراءها من امور الآخرة
وما يتقرب به الى الله تعالى من انواع القربات فويل لمن كان
خادم الدنيا وعبدها لا عبد من خلقها وجعل ما على الارض
زينة واما اهل القلب فهم كاهالى القصبات والكور
الصغيرة ولهم برزخية كبرزخية اهل الاعراف فهم على جمعية
خاطر بالنسبة الى ارباب الطبيعة والنفوس وتفرقة حال
بالنسبة الى من فوقهم من اهل الروح والسر وهذا بالنسبة
الى تعين القلب فى نفسه لا باعتبار تخلصه عن هذا التعين
فانه اذا تخلص عنه يمر على المراتب كلها من العلويات فافهم
والى حاله الاولى اشار قوله تعالى فضرب بينهم بسور له
باب باطنه فيه الرحمة وظاهره من قبله العذاب فباطن

بار

٩٤

ودؤية الآثار الجامعة ولذا رجح القسطنطنية على غيرها
اذ هي بلدة جامعة لكل امر وشان وليست هذه الجمعية
فى غيرها فهي روح البلاد فى قوالبها وسلطان الارض
فى اماكنها وممالكها قال ادريس عليه السلم من سكن موضعا
ليس فيه سلطان قاهر وقاض عادل وطبيب عالم وسوق
قائم ونهر جار فقد ضيع نفسه واهله وماله وولده
والقسطنطنية جامعة لهذه الامور كلها واما غيرها
فليس بهذه المثابة غالبا ولذا جاءت ممدوحة جدا واما
قول الشاعر چه مصر وچه شام وچه بر وچه بحر همه
روستايند وشيراز شهر فانه بالنسبة الى بلاد العجم
وما فى حواليها فشيراز بالنسبة اليها بمنزلة القسطنطنية
بالنسبة الى كل مملكة اسلامية لا انها غالبة عليها
والحاصل ان الفرى اشارة الى مقام الفرق ولذا لا يزال
اهلها من الجمعية والمدن والبلاد المعظمة خصوصا الثلث
المذكورة اشارة الى مقام جمع الجمع ولاهلها جمعية
كبرى ليست لغيرها فمن هاجر من القرية الى القصبة
فقد تخلص من التفرقة بوجه ومن هاجر من القصبة الى
المدينة الكبيرة الحاوية لما ذكرنا فقد تخلص منها بكل وجه
وقس على هذا ديار المراتب الوجودية الانسانية فان

والاقطار اشارة الى مرتبة القلب ومقام الفرق القلبى
وذلك لان تلك البلاد كانت دار السلطنة للملوك
العثمانية ولاشك ان اماكن الملوك لاتخلو عن الجمعية
الكبرى فانهم فى الافاق بمنزلة الارواح فى الانفس
فكما ان الروح اعلى كعبا من القوى التى ركبها الله فى الانسان
وجملة ما فى الوجود تابعة له فكذا السلطان احل
قدرا من الرعايا التى بثها الله فى اقطار الارض وكلهم
تابعون له فبشرف السلطان وجمعيته ينضاف الى
مكانه شرف وجمعية الا ترى ان المواطئ اقدام الانبيا
والاولياء شرفا عظيما ليس فى غيرها ولذا يعظمونها
ويزورونها ويتبركون بتربتها وقد صح ان شرف المكان
بالمكين فلو لم يمر عليه مكين شريف لما اكتسب المكان
شرفا اصلا وذلك لانه لابد للترجيح من سبب عام او
خاص فالسبب العام هو السلطان الذى هو ظل الله
والسبب الخاص هو المظهر للحقيقة الجامعة التى هى سر
الحقيقة الالهية فظهر ان الروح ولكن السلطان لهما جمعية ليست
هى فى غيرهما فمن دخل دار الروح امن من غوائل التفرقة
ووجد الحضور والجمعية ومن دخل دار السلطان اى
بلدته وجد ما لم يجده فى غيرها من اسباب المقاصد والامانى

ودورة

٩٣

والمحلة على التفصيل ثم استيقظت ورايت ان الامر
تحول من حال الى حال ورمانى القضاء والقدر من دار
الى دار فتوضأت وصليت ما شاء الله ثم ما لبثت
ساعة الا ان خرجت من يومى الى جانب القسطنطينية
ماشيا اذ كان الله قد قوانى على سير الاقدام واستخلفت
مقامى فى مدينة قلبه الشيخ محمد الكوسج وهو اعلم
من خلفائه قال فدخلت القسطنطينية من الباب الذى
اشير الى فى المنام وتوطنت فى المقام الذى اراني
الله اياه وسيأتى تفصيله فى الفصل الاتى ثم ان
من لطائف هذا الفصل انه وقع فيه بيان اسم حضرة
الشيخ وهو مشتمل على لفظ عثمان والفصل ايضا هو
الفصل الثامن وذلك بطريق الاتفاق ولله فى كل
شان من الشؤون حكمة جليلة فانه الحكيم والهادى
الى الصراط المستقيم

الفصل التاسع

فى توطن حضرة الشيخ فى القسطنطينية وما يتعلق به
اعلم ان البلاد الثلث المعروفة الشهيرة باادرنه وبروسه
وقسطنطينية كل منها اشارة الى مرتبة الروح ومقام
الجمع الروحى وما عداها من البلاد والديار فى النواحى

فاقمت فيها سنين وغلب على الحال فكنت لا اقدر القرار
في دار من سطوتها وشدتها لانها كانت تستمر لا ايتما
لكون النظر الى وجهي من غلبة الهيبة والسكر ويتوجهون
الي من الاقطار القريبة والبعيدة وفتح الله علي في الظاهر
والباطن ما لا يوصف فنمت يوما نومة الضحى فاذا
بثلثمائة ولي من الاولياء الكبار قد ربطوا وسطي ومنطقتي
بسلسلة وجروني بتلك السلسلة حتى وصلنا في
زمان قليل الى باب في حصن القسطنطنية اليوم
بباب ادرنه فدفعوني بايديهم الى الجانب الداخل وغابوا
عني باجمعهم فتوجهت وحيدا الى جانب جامع
الفاتح قصدا الى ان استمع الى الشيخ فانه كان يعظ
في ذلك الجامع الشريف وينعقد له مجلس عظيم فلما
وصلت الى الباب الجواني وقدمت رجلي اليمنى من
العتبة فاذا حضرة الشيخ قد فرغ من الوعظ واقبل
الي فلما راني عند الباب وانا على تلك الهيئة من كون
رجلي اليمنى في الطرف الجواني من الباب ورجلي اليسرى
في جانب البراني تبسم وقال يا بني اقم في هذه البلدة
في الجامع المعروف بجامع قول في الميدان الذي يباع
فيه الخيل فغاب عني وسرت انا الى نحو الجامع فرايته

والحالة

٤٥

بالتوحيد حتى وقع لى التجلى العلمى الذى لا يوصف حالته
بالالسنة وهو كشف حجاب الكثرة عن وجه الوحدة
وظهور نور الوحدة فى الآفاق ويأتى تفصيله فى محله
قال ثم استأذنت من حضرة الشيخ فى الهجرة من تلك
القصبة الى غيرها مما هى اجمع منها وابسط فقال لى
كن مخيرا بعد وفاتى واما فى حياتى فلا اذن للهجرة مما انت
فيها قال فاقمت بعد هذا القول ستة اشهر فاذ نعى الى
الشيخ روح الله روحه فقلت انا لله وبقيت مستقلا
فى امرى لان جبريل المريد شيخه فى حياته يعنى كل امره
على مشاورته واذنه ورأيه كما كان يقف رسول الله
صلى الله عليه وسلم فى كل امر عارض الى ان يجئ الوحى
الالهى بواسطة جبريل واما بعد وفاته فانه ينظر
الى صدره ويستفتى من قلبه ويعمل بما اشير اليه من
الجناب الالهى والحضرة النبوية قال فهاجرت منها بعد
ان اقمت فيها سنين وعزمت الى بلدة قلبه بكسر الفاء
من البلاد الرومية وهى على خمس مراحل من دار السلطنة
ادرنه فى ممر بلدة صوفيه بضم الصاد وسكون الفاء
وتخفيف الياء وتلك البلدة اعنى قلبه منبت الارز
لمصر وهى بلدة كبيرة معروفة بالخصب والرخاء قال

الا واحد بعد واحد من اكابر الاولياء قدس الله اسرارهم
ومن هنا تلقب بالالهى ثم بالفضلى المشار بهما الى الذات
والصفة والفناء والبقاء قال الله وكان فضل الله عليك
عظيما وهو الله العظيم الذى يحيط بكل شئ ولا يحيط
به شئ وفى قوله تعالى ادع عبادى الى جنابى بشارة عظيمة
لمن اعتقده واتبعه حق الاتباع اذ فيه تشريف الاضافة
ولا شرف الا فى كون المرء عبد الله لا عبد الدنيا والنفس
والهوى وما سوى المولى ويدل على ما ذكرنا ان الله تعالى
قال فى كتابه والله يدعوا الى دار السلام بطى المدعو
وهو جميع العباد عموما وخصوصا ولم يطو هنا ارادة
التخصيص وان عم الدعوه بكل فريق فافهم ثم نرجع ونقول
قال شيخى وسندى ولما تعين الى الخلافة من عند الله عين
لى الشيخ قصبة ايدوس بفتح الهمزة وسكون الياء وضم
الدال من القصبات الرومية على ثلث مراحل من دار السلطنة
ادرنة فيما يلى البحر الاسود على ان يكون المسافة بينهما
مرحلة واحدة وهى القصبة التى ولد فيها هذا الفقير
الجامع لهذه الكلمات العرفانية كما سيجئ فى محله قال
فجئت الى هذه القصبة بالاذن الصحيح والنفس الصريح
فمضيت اماما على حالى فى الوعظ والتدريس والاشتغال

بالتوحيد

٩١

من تحريراتي في الأوراق الكثيرة وبدعواتي ويفيض على
بركات انفاسه الرحمانية الطيبة ثم آل الامر في اواخر
عمره الى اذا استخلافي فرجحت الاقامة عنده وما قبلت
الخلافة فرايت تلك الليلة في المنام حضرة الحق تعالى
وهو يناولني مصحفاً ويقول خذ هذا وادع عبادي
الى جنابي فاستيقظت مبهوتاً قد اخذني الهيمان والهيبة
فجئت الى الشيخ فقررت الواقعة فتبسم وقال ما قبلت
الخلافة حتى اشير اليك من قبل الله تعالى فكان حالك
معي حال الجنيد مع السري السقطي فانه كلف الجنيد العظة
والتذكير للناس وهو لم يقبله حتى اشير اليه تلك الليلة
من طرف رسول الله صلى الله عليه وسلم بالقبول يقول الفقير
شرفه بفيضه الوفير في كون شيخي وسندي مأذوناً من
عند الله لا مشاراً اليه من طرف رسول الله مع كون اذنه
اذن الله تعالى سر عظيم لا اذكره واحيل فهمه على مذاق
الخواص اذا علم اني لو ذكرته لما فهمه الناس على ما ادريه فيقع
سوء العقيدة والاختلال لان فهم النواميس الحكمية ليس
من قضية العقل الجزئي الدائر في ادمغة اكثر الناس ويكفي
شرفاً للشيخ كونه مأذوناً من عند الله بدعوة خليقته
الى جنته وقربته ووصلته وما فاز بهذه الرتبة

اليا والكاف قال فارتفع الغبار من مرآت القلب واستضاء
لي مصباح الغيب وزال القلق والاضطراب وجاء الاطمئنان
فدخلت حجرة من الحجرات الواقعة تحت تلك القبة فاخذت
بالاشتغال سالما من العلق والاشغال وكان الشيخ لا يدرس
من العلوم الظاهرة بل يعظ في الأسبوع مرة في يوم الثلثاء في
جامع السلطان محمد الفاتح رحمه الله تعالى ويجتمع له الناس
بحيث لا يوصف وكان يتكلم من الشرايع والاحكام ومن
المعارف والحقائق ثم يعقد حلقة التوحيد على الاسلوب
الجلوتي وكان افضل اهل زمانه في تلك البلدة من كل وجه
قال وكنت اتعلم العلم الظاهري من بعض علماء البلدة
واتردد اليه في مكانه ومحلته المعروفة باق سراي وكانت
كثرة الاجتهاد والاشتغال بالتوحيد الجهري وتشديد
الرياضة على اضعفتني وازال عني جهدي حتى كنت حين
حين التردد الى الاستاذ اقف مرارا في الطريق فاستريح
فاستمر على تلك الحال ثمان سنين وانا في الذل والافتقار
وهيئة الفناء وشعر راسي منتشر والقمل في ثيابي داخل
وخارج بحيث لا يذكر قال وكنت احرر بعض ما فتح الله على
من المعارف واعرضه على الشيخ فيقول ايها السيد في
كلامك مذاق حضرة الشيخ الاكبر قدس سره الاطهر ويتعجب

٤١

الشهير بذاكرزاده من مشايخ الطريقة الجلوتية من خلفاء
حضرة الشيخ احمد المقعد الجالس بعد وفاة حضرة الهدايي
مقامه فى سجادته وخانقاهه وكان الشيخ عبدالله وقتئذ
مقيماً فى داخل القسطنطنية معروفا بالفضل والكمال مشهوراً
بالمقام والحال مرجع العوام والخواص مشهوداً له بكونه من
اهل الاختصاص قال شيخى وسندى كان ذلك الصوفى الآخذ
بيدى الدال على الشيخ عبدالله من عنايات الله لى وامداده
من حيث لا يحتسب فانه مسح عن وجهى الغبار وشد الرحل
من اسكدار الى حضرة الشيخ قدوة الاخيار مع طول الطريق
بينها وبين القسطنطنية من حيث البحر وانعدام المعارفة
بيننا من قبل لكن الله اذا اراد شيئاً هيئا اسبابه قال فلما
دخلت على الشيخ الشهير بذاكر زاده الذى كان ابوه ذاكراً
وقوالا فى مجالس التوحيد لحضرة الهدايي وتعلق نظرى
بوجه الشيخ عرفت انه ليس بوجه كذاب والهم لى ان الشيخ
الذى ابتغيه وان مقصودى لا يحصل الا منه وكذا خطر
خطر ببال الشيخ عند ما فاجاء فى نظره كما نقله انه قد جاء
طالب صادق ومريد عاشق فبعد تقبيل اليد وعرض الحال
اشار الى بالمكث فى زاويته وكان خانقاهه اذ ذاك القبة
المتصلة بالجامع الشهير بزيرك بفتح الزاى والراء وسكون

طريق الحق وهو انما يكمل بترك الراحات وهجر المباحات
فما معنى تركها فى الوطن واختيارها فى الغربة قال وساق
الشيخ يوما كلاما فهمت منه انه يريد ان يكلفنى تزوج
ابنته فلما عرفت انه يوقعنى فى ورطة الابتلاء قبل حصول
المراد وفهمت انه ليس لى منه فيض لا من الظاهر ولا من
الباطن سافرت الى جانب القسطنطنية وانا متحير فى امرى
طالب لشيخ كامل ومرشد واصل ابايعه ويرشدنى فجئت
الى خانقاه الاسكدار لافضل المتأخرين حضرة الشيخ الشهير
بمحمود الهدايى الاسكدارى قدس سره الشادى وكان شيخ
الزاوية اذ ذاك الشيخ مسعود بن بنت حضرة الهدايى
فقعدت عند الباب الخارج متفكرا فخرج من الزاوية صوفى
قد شاب شيبة الاسلام وكان ممن خدم حضرة الهدايى
فلما رآنى هناك متغير البشرة سأل عن حالى فقلت جئت
من بعض الديار الرومية اريد ان ابايع حضرة الشيخ مسعود
واكون مريدا له فقال يا بنى انه من المجاذيب والمجذوب
لا يقدر على الارشاد بل يحصل ذلك من اهل الفناء والبقاء
فان شئت اذهب بك الى من عنده يحصل بغيتك شريعة
وطريقة فقلت لو فعلت لكنت احييتنى وانت الخضر
لى فى هذا الباب فاخذ بيدى وجاء بى الى حضرة الشيخ عبد الله

بحمد

١٩

جئت الحاجي وامي فاستاذنت منهما في الخروج لطلب العلم
فاذنا لي بعد توقف كثير وتعلل وفير فشمرت عن ساق
الاجتهاد وجئت الى دار السلطنة بلدة ادرنه وفيها
شيخ مشهور بالكرامة والزلفى من مشايخ الطريقة الجلوتية
بالجيم يقال له الشيخ ابرهيم فعمدت الى خانقاهه فاذن
لي بالمكث هناك قال وكنت اقوم في نصف الليل واشتغل
بالذكر الجهري ولي صوت جهوري حتى الصباح فازداد
الحرارة في باطني وكان الشيخ يخرج من بيته في اكثر الليالي
ويجئ الى جنبي في المسجد ويقول لي وانا مشتغل بالتوحيد
بالحرارة القوية ايها السيد اخرقتنا ويكرره مرارا ثم لما
راى عدم اقلاعي عن حالي وزيادة هيبتي وجلالي اراد ان
يعوقني عن كثرة الاشتغال ويربطني بسلسلة الاعتدال
فكان يجاملني بما امكن من اسباب اللطف والجمال
حتى انجر الحال الى ان اخرج لي من بيته وسادة ولحافا و
فراشا وعين لخادما يهيئ اسباب البيتوتة ويخدمني
قال وكنت عند غيبوبة الخادم عني اطوي الفراش وارفعه
واضعه في زاوية من الحجرة لانه كان يغلب على خاطري
انى لو شئت الاستراحة لكنت عند ابوي وانما تركت
الوطن واخترت الغربة وشدائدها لاتعلم العلم واسلك

بالقوة القدسية غير محتاج الى المعاونة الظاهرة قلت
هذا لايناسب هذه النشأة التى هى موطن الأسباب والحكمة
مع ان الأنبياء عليهم السلام لقيامهم بالعبودية التامة
واتصافهم بالفقر الكلى لايتصرفون لأنفسهم فى شئ بطريق
خرق العادة الا ماكان قليلاً بحسب المصلحة ومن جملة
كمالاتهم ومنن الله عليهم ان يرزقهم صحبة الأخيار الأولياء
يدفعون عنهم ويحملون اثقالهم وينفذون احكامهم و
اقوالهم كما فى شرح القيصرى الاترى ان سليمان عليه السلام
كان قطب وقته ومتصرفا فى انواع الخليقة وخليفة
على العالم ومع هذا فوض امر اتيان عرش بلقيس الى وزيره
آصف بن برخيا فظهر منه ماظهر لامن سليمان واقول انا
اذبّ ايضا عن شيخى وسندى بما امكن لى من القدرة على
التقرير والتحرير واثبت له فى حقه مايدل على كماله بعون
الله الملك القدير فان لكل سالك خطوة ومالايدرك
كله لايترك كله ومالايتيسر كثرة لايهجر قله ثم اقول
سمعت من فى حضرة الشيخ روح الله روحه انه حضر فى
بعض المجالس فى بلدة شمنى التى هى مسقط راسى وانا ابن
سبع عشرة فسمعت قوالا يقرأ شيئا فاثر فى بعض كلماته
بحيث بكيت بلا اختيار منى ثم لما قمت من النادى

١١

ايدك بنصره وبالمؤمنين فكانوا له عليه السلام كالصفات
البالغة الى حد القوة والكمال في الوجود البشري ومن هنا
عرفت سر ضعف الاسلام في مكة وقوته في المدينة ولذا
لم يتيسر الفتح المكي الا بعد الهجرة وهذه التقوية انما تكون
في الاواخر دون الاوائل على ما عليه عادة الله غالبا وقول
لوط عليه السلام لو ان لي بكم قوة او اوي الى ركن شديد يصرح
عن ضعف القوة مطلقا اي النفسية والآفاقية فان الله
خلق الانسان ضعيفا ثم قواه بما قواه وقوة الحال لا تكون
في هذا الباب فان رسول الله صلى الله عليه وسلم كان
اشد من الكل في القوة القدسية ومع هذا امتن الله
عليه بتاييده بنصره وبالمؤمنين فاعرف مقتضى مقام
الذات ومقام الصفة تفز بكمال المعرفة ومن هنا يعرف
كثرة وقوع الموت من الطاعون وغيره في الصبيان لان
امزجتهم على غاية الضعف بالنسبة الى الرجال البالغين
ولا قدرة لهم على محافظة ابدانهم من الحر والبرد وعفونة
الهواء فيسري المرض سريعا وفورا ويختل الدماغ والكبد
فيقع الانحلال ويتسارع الموت بالنظر الظاهر وهذا انما
جاء من ضعف الحال صورة واما في الحقيقة فليس التاثير
الا من الله تعالى فان قلت هلا كان النبي عليه السلام متصرفا

الكمال اذ هي جامعة بين الجمال والجلال محتوية لما لم يحتوه
غيرها من الاقطار ويكفيها شرفا مكة المكرمة وظهور
خاتم النبيين صلى الله عليه وسلم منها فان مكة والكعبة
بمرتبة الذات وتعينها ورسول الله صلى الله عليه وسلم
سر تعين تلك الذات فهي اشارة الى التعين الالهي ولذا امرنا
بالاستقبال اليها فالتوجه في الصلوة الى شطر المسجد
الحرام وان كان الى اين خاص في الصورة لكنه الى جميع الاينيات
في الحقيقة لقوله تعالى فاينما تولوا فثم وجه الله فالوجه
الظاهر محصور في ذلك الاين الخاص والوجه الباطن
متوجه الى كل عين واين والاول ادب الشريعة والثاني
ادب الحقيقة والعلم الاتم ان يكون الحضور عاما لجميع الحضرات
وهذا بالنسبة الى المظاهر والتعينات واما في التحقق الذي
هو سر التفريد فلا اين ولا بين ولا غين ولا عين فافهم
السر تخلص من العيب والشين واما المدينة المشرفة فهي
بمرتبة الصفة وتعينها والاصحاب رض سر تعين
هذه الصفة فلما كان الذات مع الصفة اقوى من الذات
وحدها كالبالغ الكامل في النشو فانه اقوى من الطفل
والصبي القريب الى عالم الذات ايد الله تعالى رسوله بالانصار
في المدينة وقواه بنصرتهم ومعونتهم كما قال هو الذي

ايده

١٧

الاعظم احمد خان الثانی من السلاطین العثمانیة ایده
الله تعالی بالنفوس القدسیه فی جمیع حضراته السفریة و
الحضریة وامده فی حرکاته البریة والبحریة بالامدادات
الالیاسیة والخضریة وجعل وزیره وزیر خیر
لیدفع به ما توجه الیه من ضیر وکذا سائر وکلائه
الموکول الیهم امور الدین من العلماء والوزراء والامراء
اجمعین والسلطان اشارة الی الروح وفیه کل لطف
وجمال ومن المقرر ان الاسلام فی الداد التی توطن
فیها السلطان و فی التی تلیها من اطرافها فی القوة
بالنسبة الی البلاد النائیة لان فیها سر الخلافة
وسر الولایة یدور مع سر الخلافة لمکان الاضافة
فی قوله علیه السلام السلطان ظل الله فی ارضه یأوی الیه
کل مظلوم واما الدیار المعروفة الیوم باناطول من
ارض الروم فاشارة الی الجلال لاختلاف الاهواء فیها بحیث
لا یوصف ویکفی فی کونها من ارض الجلال کثرة اهل
الانکار فیها ومقابلتهم بالطائفة الصوفیة دائما لکن
ماء الحیاة انما یوجد فی الظلمات واین اللطف من غیر قهر
هیهات فظن خیرا ولا تسأل عن الخبر فقد نبهتك
بأخیر اولاد لابی البشر واما ارض العرب فاشارة الی

بضم الشين وسكون الميم وكسر النون على مراحل ست من بلدة
ادرنه دار السلطنة فيما يلي جانب النهر المشهور بطونه بضم
الطاء وسكون الواو وفتح النون مع هاء الرسم في الآخر
وهو نهر كبير يمر بقلعة بلغراد ويتصل جانب منه بالبحر
الأسود وتلك القصبة لطيفة الماء والهواء جدا كثيرة النعمة
والبركات في الديار الرومية كالمصر في البلاد العرب
واهلها الاحباب والاقارب لا الاعداء والاجانب
والعقارب فان الله تعالى جعل ارض الروم من القسطنطينية
الى اقصى البلاد الاسلامية منها فيما بين البحرين الأسود
والابيض طاهرة من اهل الانكار والقبائح خالية من المتعصبين
الذين لم يتخذوا مع الرسول سبيلا اي في طريق الحق
رشدا ودليلا وهذه الطهارة فيها الغلبة اللطف و
الجمال الالهي على اهاليها خصوصا على اهالي تلك القصبة
اللطيفة ويكفي شرفا لها تاما اذ تكون مولدا لمثل
حضرة الشيخ فانه آية من آيات الله الكبرى في هذه
الدورة القمرية وللارض من كاس الكرام نصيب
فارض الروم اشارة الى الجمال لكونها مقر سلطان
الاسلام حالا وذلك منذ ما فتح القسطنطنية
وادرنه الى هذا الآن وهو زمان حضرة السلطان

الاعظم

١٧

البيان في الديار الرومية بل وفي العرب مستغن عن الوصف
فيما بين العامة وخصوصا عند اهل الطلب لنباهة
شانه وشهرته الشايعة الشاملة بما خصه الله به
من العالمين بالكلمات التامات الكاملة اين الياقوت
حتى يكتب بحسن خطه جواهر الفاظ الشيخ على صفحات
الاحداق لا على القراطيس والاوراق اين الوصاف حتى
ينشئ بجودة قريحته مديح كماله وكمال مديحه في المجلدات
الكبر الى ان ينتهي الاوراق عند الوراق والواح وجنات
الاعيان في الانفس والآفاق حتى يبقى على وجه الزمان
صحف آياته ويتلى بجميع الالسنة سور بيناته يبقى
والله فان الله باق وبه رفع ذكر من راد على الاطلاق
المتقبل ورفعنا لك ذكرك بعد قوله الم نشرح لك صدرك
فمن شرح الله صدره بانواره واسراره رفع ذكره على
السنة ابراره واخياره واحياه حيوة طيبة بابقاء
الذكر والآثار وهو عمر ثان عند الحكماء في هذه الدار
ثم ترجمة كل نوع من كماله تاتي في فصله منسوجة
على منواله والمهم الآن بيان ما عنون هذا الفصل به
وتحرير ما يحويه من مقدماته ومطالبه فاعلم ان حضرة الشيخ
روح الله روحه ولد في قصبة من القصبات الرومية يقال لها شهي

بقيد الخلوة التي هي من اسباب الاشتغال بالاسماء فان
قلت المشتغل بالآخرة ايضا مجاهد قلت فرق بين المشتغل
بها وغير المشتغل معلوم عند اهله لا حاجة الى بيانه والكل
حق لا كلام فيه وانما الكلام في الوصول الى الله تعالى بحرق
الحجب والانيات وقطع البرازخ والتعينات نسأل الله تعالى ولجميع
الاخوان الجلوتيين والخلوتيين وغيرهم ان يأخذ بايدينا
قبل الوقوع في المهالك ويسلك بنا الى خير المسالك ثم
ان الكلام في حق حضرة الشيخ الاكبر وقع في الفصل
السابع بطريق الاتفاق وهو اشارة الى الاسم السابع
الذي هو الاسم القهار وحضرة الشيخ قد قهر الكل
باذن الله تعالى فلا يد على يده فانه مظهر قوله تعالى يد الله
فوق ايديهم وانما اوردته في فصل مفرد لكونه من مشايخي
في المعنى كما اومأت اليه ومن الله التوفيق

الفصل الثامن

في مولدي وشيخي وسندي ومبدأ امره وما يتعلق بهما
اعلم ان حضرة الشيخ الاجل الاكمل السيد عثمان بن السيد
فتح الله قدس الله سره وافاض عليه وعلى والديه بره
وشرف معتقديه ومتابعيه بعلومه واذواقه وخلع
على معتقديه ومتابعيه خلع شيمه واخلاقه غني عن

البيان

١٥

وقلب الكامل وعقده بل هو مقيد بكل وصف ومطلق
من كل قيد ومجرد عن كل حكم فهو المقيد المطلق و لذا
نقول في طريقته انه طريق حق وليس فيها نسبة
الخلوتية او الجلوتية او غيرهما لانها جامعة للكل
والاسم الجامع لا يقيد بقيد جزئي وقد صاحبت من
اهل الشام بعض من هو من نحله واحفاده فسألت
عن طريقة الشيخ متجاهلا فقال طريقته نقشبندية
خلوتية قلت مم اخذت هذا قال من اشتغاله بالاربعينات
الكثيرة وهي من شان الخلوتية قلت ان الاربعينات التي
استخرجها في اوائله واواسطه لا تستلزم كونه خلوتيا
في نهايته كما ان رسول الله صلى الله عليه وسلم تخلى في
غار حراء قبل نبوته مع تجرده عن كل وصف عارض
نعم ان كل شان في الطرائق المختلفة الحقة فانما صدر
من نبي من الانبياء او ولي من الاولياء فوقع التسمية بحسب
الغلبة كالاربعين صدر من موسى عليه السلام بشهادة النص
فظهر منه اسم الخلوة لانها الغالبة في الخلوتية وكالاعتكاف
صدر من نبينا عليه السلام وكان في باقي السنة على الصحبة
فبدأ منه اسم الجلوة لانها الغالبة في الجلوتية اذهم
يشتغلون بالمجاهدة في السر والعلن و لا يتقيدون

ما لا يسعه العوالم • وعنده من العلم ما يتحير فيه كل عالم •
وفيه اقول ايها الشيخ الفريد في العلوم • ضاق عن درك
معانيك الفهوم • لاح من فيك شهاب المعرفة • احرق الحساد
طرا كالنجوم • من له طعن لما قد قلته • كان شيطانا حريا
بالرجوم • انت اعلى رتبة من كل شيخ • اكبر اهل الخصوص
والعموم • زام اسمعيل حقي سرك • حقق الله له هذا
المروم • وروحانية حضرة الشيخ من وزراء المهدي في آخر
الزمان فان له وزراء سبعة جسمانيين هم اصحاب الكهف
ووزيرين روحانيين هما روحانية الامام علي رضي الله عنه
وروحانية حضرة الشيخ قدس سره على ما عليه ارباب
المكاشفة والعيان وان انكره اصحاب الحجة والبرهان
ويدل على ما ذكرنا قول الشيخ في بعض رباعياته • لنا
دولة في آخر الدهر تظهر تظهر كالشمس لا تستتر فمن
كان منا او يقول بقولنا فبشره بالدنيا وبالاخرى تبشر
وقوله منا اي من المتحققين بعلومنا واذواقنا وقوله او
يقول بقولنا اي يعتقد طريقنا ولا ينكر علينا في اقوالنا
وافعالنا واعتقادنا وقد قال في حق اعتقاده الحق
الشامل الكامل • عقد الخلائق في الاله عقائد •
وانا اعتقدت جميع ما اعتقدوا • وذلك لانه لا يقيد

٧٤ ب

١٤

في البين غير انهم واصلون الى العين ولكن الحاسد معتاظ
على من لا ذنب له ونعم ما قيل ان العرانين تلقاها محسدة
ولن ترى للئام الناس حسادا. قال الله تعالى وليزيدن كثيرا
منهم ما انزل اليك من ربك طغيانا وكفرا وقال تعالى ولا
يحزنك الذين يسارعون في الكفر انهم لن يضروا الله شيئا
يريد الله الا يجعل لهم حظا في الاخرة ولهم عذاب عظيم
وقال تعالى اولئك الذين لم يرد الله ان يطهر قلوبهم اى
من سوء الاعتقاد ثم من حب الدنيا ثم حب ما سوى المولى
وادنى النصيب من العلم الالهي هو التصديق به وتسليمه لاهله
فويل لمن لا خلاق له من الاعتقاد ومع ذلك وقع في اعراض
اهل الرشاد زعما منه انه الحق في جانبه والباطل في جانب
مجانبه قال تعالى وما يتبع اكثرهم الا ظنا ان الظن لا يغني
من الحق شيئا وانما يذكر حضرة الشيخ من له وضوء تام
وهو الانفصال عن الهوى والاتصال بالمولى دون من لا طهارة
له من الاخلاف والاخلاط يعني ينبغي ان يذكر الشيخ بلسان
التعظيم كما يذكره العارفون لا بلسان التحقير كما يذكره
الجاهلون فانه ابا الاباء. وخلاصة نجل آل العباء. وصفوة
اهل التحقيق. وزبدة مظاهر التوفيق. وخليفة الله والرسول
على اليقين. وهدية الحق تعالى لاهل الدين. له من الفيض

فصوص الحكم بايمان فرعون ولكنه ليس محل الاشتبا فانه قد
قال في الفتوحات المجرمون اربع طوائف كلها في النار لا يخرجون
منها وهم المتكبرون على الله كفرعون وامثاله ممن ادعى
الربوبية لنفسه ونفاها عن الله تعالى فقال ما علمت لكم
من اله غيري وقال انا ربكم الاعلى يريد انه ما في السماء اله
غيري وكذلك نمرود وغيره وقال في موضع آخر من الفتح
المكي هذا هو المعتقد وغير هذا قلته على سبيل البحث
والاستكشاف انتهى فاعرف هذا واحفظ ولا تكن
ممن قيل في حقه حفظت شيئا وغابت عنك اشياء ولو
لم يكن المسئلة مجتهدا فيها لا افتى علامة الروم ابن الكمال
رحمه الله الملك المتعال بكفر من قال بايمان فرعون ولكنه
لما استفتي عنه في هذه المسئلة قال يلزم على من قال
ذلك الاستغفار لا غير فنحن معاشر الصوفية نلتزم طريقة
الشيخ في الفتوحات ونحكم بكفر فرعون حكما قطعيا كما دلت
عليه قواطع النصوص ونحمل قوله في الفصوص على ان
يكون بحثا واستكشافا فاحسبما قرره فيه فهذا هو الطريق
الاسلم ايها المسلم المسلّم فلا تبغ الفسا في الارض بايقاظ
الفتنة من حيث لا تدري والحق واضح لاهله وان خفي عليك
والخير واصل اليهم وان لم يصل اليك فما جرم العارفين

[٨٣ب]

في البين

١٣

هو الله تعالى واما الصوفية فمرادهم من الوجود المطلق انه غير
مقيد بالغير بان لا يكون علة لشيء ولا معلولا له بل هو خالق
العلل والمعلولات فان قلت قول الشيخ في الفتوحات • سبحان
من اظهر الاشياء وهو عينها • يؤيد مذهب الوجودية
قلت يدفعه قوله ايضا فهو عين كل شيء في الظهور ما هو
عين الاشياء في ذواتها سبحانه بل هو هو والاشياء اشياء
انتهى واما الفلاسفة فيطلقون على الوجود المطلق علة
العلل يعني يقولون ان الحق تعالى علة تامة للعقل الكل
لا يزال يفيض عليه لانه لا يفارق عنه فيكون الحق مقيد
بكونه علة له سبحانه عما يقولون وصرحوا ايضا بان
ايجاد الحق للعالم من لوازم ذاته فيمتنع خلوه عنه فنفوا
القدرة والارادة واثبتوا الايجاد والاتحاد ففيه تقييد
لوجود الحق بوجود العالم وتاييد لقدم الموجودات وليس في
مذهب الصوفية هذا التقييد والحمد لله على سلامة مذهبنا
من المنكرات ومذهبنا مذهب اهل السنة والجماعة فنحن
على هذا المذهب الصحيح المستقيم شريعة وطريقة ومعرفة
وحقيقة ثبتنا الله بالقول الثابت في الحيوة الدنيا
وفي الآخرة وجعلنا على سنن الحق في الامور الباطنة والظاهرة
ومما يدهش عقول العامة فيه قول لحضرة الشيخ في

وان كان قدح الشيخ في الحقيقة قدحا له عليه السلام من حيث لا يدرون
اذ كل ما اتى به واظهره باذن الله واذن الرسول فما معنى
قدحه ونسبة السوء اليه فان كنت في شك من هذا فنحن
معاشر الصوفية لا نشك في امره فاذا وجدنا ما يوافق
ظاهر الشرع ابقيناه على حاله واذا وجدنا ما يخالف
ظاهره اولناه كما يؤول اللفظ المجمل ونحل المعقدات كما
يحل المعميات والالغاز ومن ذلك قوله في الحق تعالى انه
الوجود المطلق فاطلاق المطلق على الوجود للحق ليس
بمطلق بل مقيد بالاطلاق الحقيقي الذاتي فان الاطلاق
قسمان اطلاق حقيقي ذاتي واطلاق عرضي اضافي والثاني
حادث لاضافته الى مقابله الحادث الذي هو التقييد
والمضاف الى الحادث حادث والاول قديم لانه مصدر الاطلاق
الاضافي ومورده لا مقابله فلا باس باطلاقه على واجب الوجود
ونظيره الوحده فانها وحدة مقابلة للكثرة ووحدة هي
مصدر للاولى وهي المرادة في قوله وحده لا شريك له فانها
الوحدة التي تقابل بنفي التشريك وهي غير مخلوقة بل مبدء للوحدة
المقابلة للكثرة المخلوقتين فان قلت ما ذكرت مذهب الوجودية
فانهم يقولون ان الله تعالى هو الوجود المطلق قلت فرق بينهم
وبين الصوفية فانهم يعنون بذلك القول ان الوجود العام

هو الله

١٢

جوابا من ايمان بنود • واعلم ان الله هو الذى يضل من يشاء
ويهدى من يشاء اى فى الحقيقة وقد جعل رسول الله صلى
الله عليه وسلم مظهر الاسم الهادى وجعل الشيطان مظهر
الاسم المضل فكل من له حصة من الاسم الاول فهو تحت
لواء المصطفى وكل من له حظ من الاسم الثانى فهو فى
سلسلة رئيس الاعداء وانما خلق الشيطان ليكون واسطة
بينه وبين اهل الضلال فى ظهور الاسم المضل الذى
يربه وهو فى عبودية هذا الاسم وقابل آثاره الى قيام
الساعة وهو كالمنديل الذى يمسح عليه الايدى لازالة
الاذى والقذر اى وقاية الله وجنته يرمى اليه السوء
ولا يتجاوز الى الله تادبا معه مع انه المضل فى الحقيقة
كما دل عليه النصوص وانما خلق الشيخ الاكبر ليكون جنة
ووقاية للاسم الهادى وهو نبى عليه السلم وذلك لان الناس
ينسبوا اليه كل ما يخالف عقائدهم واعمالهم مع ان
ما جاء به من العلوم خصوصا كتاب فصوص الحكم انما كان
من عند النبى عليه السلم ولو صدر ذلك من النبى عليه السلم
بغير واسطة الشيخ رض لقبلوه بالاضطرار لكن الله
اراد ان يمتحنهم فجعل الشيخ فيما بينهم وبين الرسول لينسبوا
اليه ما يخالف ظاهر الشرع لا الى الرسول تادبا معه

وهو كفر الكفرة والفجرة وهذا الكفر مردود مطلقا وكفر ماسوى
الحق تعالى وهو كفر البررة والخيرة وهذا الكفر مقبول مطلقا
كما دل عليه الاية المذكورة فجوهر الايمان الكامل مركب
من جزئين الاول الكفر بالطاغوت والثاني الايمان بالله
ولما كان متعلق الايمان وحده ومتعلق الكفر الطاغوت
يعني الاصنام والشياطين وماسوى الله لم يلزم اجتماع
الضدين في محل واحد ومن هذا الباب ايضا قول الشيخ
من لم يتم كفره لم يكمل حقيقته ومعنى البيت العرفي ان
عبوديتنا للصنم وهو المعشوق ان قبلت الكمال فالعناية
الصمدية لا ترد كفرنا اى لان كفرنا كفر مقبول لا كفر
مردود وشرط في العبودية قبول الكمال لان الكفر الحقيقي
مالم يكمل لا يقبل فالحاصل ان العبودية للمعبود والايمان
به بطريق الشهود انما تحصل بالتبري عن عبادة ماسواه
والكفر والعداوة لجميع من عداه لان الله تعالى ما جعل لرجل
من قلبين في جوفه فينبغي ان يصرف المحبة الى المحبوب
الواحد وهذا الكفر الحقيقي المذكور قد تم وكمل في اكامل
الناس منهم حضرة الشيخ الاكبر قدس سره الاطهر فاكفاره
بالمعنى الذي اراده الاعداء والحساد ليس بصحيح جدا ونعم
ما قال ابن سينا • تكفير چو من كسى بس آسان نبود • در اكم

چو

٤١

والروم ولكن اين ذو الجناح الواحد من ذى الجناحين والاعمى
ممن له مشاهدة الآثار بصحيح العين ويقولون فى حقه
الاكفر مكان الاكبر وله وجه صحيح عندنا معاشر
الصوفية وهو ان معناه اشد كفرا بالطاغوت على ما
يصرح هذا المعنى قوله تعالى ومن يكفر بالطاغوت ويؤمن
فقد استمسك بالعروة الوثقى فان مدلوله ان النجاة
فى الايمان الكامل وهو الجمع بين الايمان بالله والكفر بالطاغوت
وحقيقة الطاغوت ما يكون سببا لطغيانك وضلالك
عن طريق الحق تعالى ايا ما كان من النفس والولد والمال
والجاه وما يتعلق بها من الامور الظاهرة والباطنة
مما يعد مضلة عند الطائفتين فالكفر بمثله بالفناء
عنه وعداوته كما قال ابرهيم عليه السلام فانهم عدو لى
الا رب العالمين كفر مقبول وايمان محض اذ به يظهر
سر التخلية بالخاء المعجمة كما ان بالايمان يظهر سر
التحلية بالمهملة ومن هذا المسلك قول الشيخ فى بعض
فى رباعياته • وجنة الفردوس للكافر اى للكافر
بالطاغوت وقال العرفى الشيرازى عنايت صمدى رد
كفر ما نكند • اكر كمال بدين رسد صنم پرستى ما • وتحقيق
المقام ان الكفر على وجهين كفر وحدة للحق تعالى

وقبول نصيحته بجوامع كلماته واقواله والحمد لله تعالى
على ذلك قال تعالى لئن شكرتم لازيدنكم فكان هذا الفيض
العام للخواص من جنابه وجانبه كفيض شجرة طوبى على الجنات
واهاليها فكما ان لكل دار منها غصنا من تلك الشجرة مفيضا
على اهلها كل خير وجود فكذا لكل قلب من قلوب اهل الاستعداد
حصة فيض ونصيب نفخ وحظ فتح من فم حضرة الشيخ
ولسانه ويده فهو خلق الله الاعظم في هذه الامة ومفتاح
مغلقات الامور المهمة وله الاحاطة التامة بما هو خارج
عن قلوب الخاصة وعقول العامة والعرفاء انما يفهمون
كلامه في فتوحاته وغيره من غرائبهم لا من مرتبته فان
لحقائقه بطونا متفاوتة ولمشارب معارفه عيونا
مختلفة ومكره في معانيه بمرتبة قوله ومكر الله و
مكر غيره بمرتبة ومكروا في قوله ومكروا ومكر الله
والله خير الماكرين فاذا كان فهم كلامه على الحقيقة
خارجا عن طوق الخواص العرفاء الادباء فما ظنك بعوام
العلماء الذين هم بمنزلة الجهلاء وكم ترى وتسمع في حقه
انكارا بل اكفارا لاسيما قد صدر ممن يعد من فضلاء الدهر
كسعد الدين التفتازاني والمفتي الشهير بابن جوى ومحمد
البركوي وغيرهم من مشاهير علماء العرب والعجم والعرب

والروم

فاقول قد قلنا سابقا بمثالية الهلال لظهور امر النبوة
والولاية والهلال لا يكون قمرا بدرا منيرا الا بعد تنصف
الشهر فكذا امر الولاية الموروثة فى هذه الامة فكانت
مدة بعد زمان النبوة كانها كشهر واحد من الشهور فى امر
الظهور والقلة فافهم هذه الاسرار والخطاب فانها
من ايدى الاسم القباض الوهاب وقد صح عند اهل الله
ان حضرة الشيخ احضرت له قلوب المستعدين لسلوك
هذه الطريقة الخاصة ولقبول فيض العناية الاختصاصية
وذلك من زمانه الى قيام الساعة فنفخ فيها اى بالنفس
الرحمانى الذى يحيى القلوب والارواح ويبعث البواطن
كالصور مع الاشباح يقول الفقير نبهه الله القدير عن
سنة الغفلة والتدبير وانسه بتسليم ما يجرى من
القضاء والتقدير واخرجه من ظلمات الخيال والفكر
وشرفه بالواردات والشكر رايت فى بعض المنامات
الصادقة فى اواخر شهر ربيع الاخر من سنة ثمان وثمانين
والف ان حضرة الشيخ الاكبر قدس سره قد اقبل على وهو
رجل معتدل القامة اسمر اللون وقد لهزم الشيب خده
فقبل فمى وقبلت قدمه الشريف ثم استيقظت فاولت
التقبيل فى الفم بنفخ الروح المعنوى المشار اليه انفا

حسنات الابرار سيئات المقربين والحاصل ان في الاخرية
والخاتمة سرا ليس في غيرها الا ترى ان رسول الله صلى
الله عليه وسلم كان افضل لكونه خاتما والقران لكونه
ناسخا والامة لكونها جامعة لكمالات الامم كلها لانها
اصحاب توحيد الافعال والصفات والذات بالفعل وكذا
كان السلاطين العثمانية افضل الملوك ودولتهم اقوى
الدول مطلقا لسعة الاحاطة وسر الاخرية اذ دولتهم
متصلة بالمهدي ومجيء حضرة الشيخ الاكبر قدس سره
الاطهر خلال الثمانية والسبعمائة اشارة الى تنصف
زمان الدور والقمري فان العلماء ذهبوا الى قيام المهدي
وظهوره اما في اوائل المائة الثانية بعد الالف او في اوائل
المائة الثالثة كما يشير اليه قوله عليه السلام خيركم بعد
المائتين خفيف الحاذ وبعد ظهوره ينزل عيسى عليه السلام
لا يبقى في الدنيا خير بعد وفاتهما ولا يبلغ عمر الدنيا
خمسمائة البتة لان الاحاديث قاطعة بذلك فان
قلت اليس هذا تعيين وقت قيام الساعة وقد استأثر
الله بعلمه قلت لا فانه تقريب وتخمين لا تحقيق وتعيين
فقوله تعالى قل انما علمها عند ربي على حاله ولعلك
تقول ما معنى تنصف الشيخ بين زمان الدور والقمري

فاقول

٧٩

المعارف والأذواق لوجدت كلّ مضمون منها قد سبق به
يونس أفندي فهذا باب من الختمية وكذا حضرة الشيخ
الشهير بالهدائي الاسكدارى له حظ اوفى من مائدة
الختمية في الطريقة الجلوتية لانّه وضع رسوماً
واوضاعاً وقوانين طريقيّة بحيث لم تتيسر لواحد
لا قبله ولا بعده وهو من مشايخ هذا الفقير في المعنى
فانّه علّمني الاسم الله وعرض علي خُطَبه المختصرة التى
تعرف اليوم بخُطَب الهدائي وقال قد اختصرت هذه
الخُطَب من الخطب المفصّلة لحضرة الشيخ الاكبر قدّس
سرّه الاطهر ولذا احبّ خُطَبه في الجُمع والاعياد لانّ
قصر الخطبة امر لازم في هذه الاعصار مع انّها واردة
على المراتب الاربع في اكثر مواعظها وان لم يعرفه من لا خبر
عن الطريقة ثمّ انّ الطريقة الجلوتية بالجيم آخر
الطرق كلّها فهي محدثة بنظر الظاهر لا بنظر الحقيقة
فشأنها اعظم من شؤون الطرائق القدد ولذا من خرج
عنها ودخل في غيرها يعزّر ويؤدّب عند اصحابها
كما يؤدّب الحنفي اذا تشفّع وان كان الاخذ بالكلّ مفيداً
وارداً على النهج القويم والصراط المستقيم وقد قال
الشيخ ابو سعيد الخرّاز الذى هو لسان من السنة الحق

نور تلك الولاية في مجالي قلوب الاقطاب ومن يتبعهم الى
ساعة القيام فهو ختم الولاية الخاصة وعيسى عليه السلم
ختم الولاية المطلقة والمهدي رضي الله عنه ختم الخلافة
المطلقة فان قلت يلزم مما ذكرت ان يكون الشيخ افضل
من علي رض واني له ذلك قلت قد نبهتك فيما سبق عن
سنة الغفلة فلا تعد الى النوم وذلك لان كون الشيخ اكمل
مظاهر الظهور لا يوجب الافضلية وختمه مبني على هذا
المعنى كما ان بعض السلاطين ممن له كمال في معنى من
المعاني كالعلم او الشجاعة او نحوهما لو قلت فيه انه
خاتمة السلاطين بملاحظة ذلك المعنى الكمالي لم يلزم
ان يكون افضل من كل وجه والمفضول قد يكون افضل
من الفاضل في بعض الامور واليه الاشارة بقوله عليه السلم
في قصة تأبير النخل انتم اعلم بامور دنياكم ولبعض الكمل
سر الختمية وفيه الشرف التام كما قال عليه السلم نحن الاخرون
السابقون فحضرة الشيخ الشهير بيونس امره قدس سره
له حظ من الختمية اذ قد تكلم من المعارف باللسان
التركي ما لم يكن مقدورا لواحد لا قبله ولا بعده
فلو تتبعت الكلمات التركية الواردة على اسلوب القصائد
والالهيات من مشايخ الخلوتية والجلوتية وغيرهم من اهل

المعارف

٧١

ولطائف مولداته التي لم يكن يلد الزمان ما يتولد منه ذلك
كما في شرح الجندي فجعله الله تعالى القلم الاعلى بحيث اثبت
في لوح الوجود واظهر في صحائف الشهود كل معرفة
كتمتها الحكماء وكل حكمة اجملها العرفاء وكل سر
ستر ابهمه الاولياء وكل نور اسرجه الانبياء فجاء
حاويا للدوائر الاولى والثواني محيطا بافلاك الحقائق
والمعاني واجاب عن اسولة الحكيم محمد بن علي الترمذي
قدس سره وكان قبل الفتح باربعمائة سنة تقريبا
فانه سال خاتم الولاية عن اسولة وصرح بان
الخاتم هو الذي يجيب عنها فالشيخ قدس سره خاتمة
الولاية الخاصة المحمدية فان قلت ما معنى الختم وسلسلة
الولاية لا تنقطع ابدا قلت نعم ان الولاية من الاوصاف
الالهية الابدية لان الله تعالى هو الولي الحميد فختمها
ليس بمعنى الانقطاع بل بمعنى تماميتها وكماليتها فكما ان
الاسم الاعظم لما تجلى في اكمل صورة وهو نبينا صلى الله
عليه وسلم فاقتضى خاتميته في مقام النبوة مع بقاء
نور تلك النبوة في مرآة الشريعة المطهرة الى قيام الساعة
كذلك امر الولاية لما تبدى في اكمل مظاهره وهو الشيخ الاكبر
قدس سره الاطهر اقتضى خاتميته في مقام الولاية مع بقاء

يرون اهل الله وهم اصحاب الاعراف بالصورة داموا في مواطن
الكونين فاذا دخلوا جنة الحقيقة المضافة الى الله في سرادقات
العزة وعالم الجبروت انقطع عنهم نظرهم ونظر الملائكة
المقربين فافهم جدا وقد حكي عن بابا جعفر الابهري انه دخل
على بابا طاهر الهمداني فقال اني كنت فاتى حضرت البارحة
مع الخواص على باب الله فما رايتك ثم قال بابا طاهر
صدقت كنت على الباب مع الخواص وكنت داخلا مع
الاخص فما رايتني انتهى كلام التاويلات اقول ما اشد
هذه الحكاية الحاما والزاما للشيخ ابن الاشرف الاذنيقي
في مقاله المذكور فلله در حاكيها وساردها وسائقها
الى مواقعها وموارد نا ثم جئنا الى المقصود وهو ان امر
الولاية لم يزل ظاهرا على التدريج بحسب القوابل والازمان
خارجا من القوة الى الفعل ومن الاجمال الى التفصيل ظهور
القمر وخروجه في النصف الاول من الشهر الى ان انتهت النوبة
الى حضرة الشيخ الاكبر قدس سره الاطهر فظهر فيه ظهور القمر
ليلة البدر ولذا قال في فصوص الحكم وهذه مسالة اخبرت
انه ما سطرها احد في كتاب لا انا ولا غيري الا في هذا الكتاب
انتهى اي لعدم بلوغ الزمان الى ما يقتضي ابراز الحقائق
واسرارها بما هي عليه فانه من خصائص الوقت الختمي

[٧٧ب]

ولطائف

واظن انك من اهل القيل والقال ولولا هذا البيت صدر من
حضرة المولوى لتركت التاويل ووددت القول على قائله بالتنكير
والتضليل واما قول الشيخ ابن الاشرف الازنيقى فى بعض
الهيات التركية ما معناه ان العشاق قعدوا فى دار العشق
والوصال فنظرت ولم ار فيهم نعمان ومالكا فاعلم ان الطرق
الى الله بعدد انفاس الخلائق ولكل سالك سمت خاص به فى
سلوكه اذ التوجهات مختلفة والاستعدادات متفاوتة
ثم العشق مقام الاثنينية والمحبية وفوقه مقام الوحدة
والمحبوبية وايضا ان طريق الفناء يغاير طريق البقاء فان
اهل السلوك متفاوتون فمن ذاهب ومن جاء من طرق شتى
فى الجائز اذ يختلف الامام نعمان والامام مالك والشيخ المذكور
فى طريق توجهاتهم وتوجهات طريقهم فلم ير بعضهم بعضا
وان الشيخ كان من اهل العشق فرأى اقرانه فى دار العشق والحيرة
والهيمان فقعد معهم فيها واما الامامان فقد تجاوزا من هنا
الى مقام المحبوبية فلذا لم ير بعضهم بعضا وايضا ان الشيخ
كان فى طريق الفناء والامامين كانا فى طريق البقاء فكيف
يرى من فى طريق سالك طريق اخرى اذ تباعد بينهما وبين طريقى
الفناء والبقاء تباعد وقد يحصل البقاء بعد الفناء بسنين
كثيرة وفى التاويلات النجمية اعلم ان اهل الجنة واهل النار

ان اباحنيفه والشافعي ليس لهما قدم في مقام العشق
الذي هو افراط المحبة وحصول الفناء عن الحس والوهم
والعقل الجزئي بل على تباين حال علم المعاملة والمكاشفة
فان علم المعاملة من قبيل الكسب وعلم المكاشفة من قبيل
الوهب والواصل الى الثاني قد يصل الى الاول وكذا الواصل
الى الاول قد يصل الى الثاني لكن اهل الكشف عال على عالم
علم المعاملة ومطلع على حاله ومقامه من غير عكس
وهداية العشق الى الله وهداية العقل الى الجنة فالمراد بابي
حنيفة والشافعي كل اهل اجتهاد في علم المعاملة مع انه
نفي درس العشق منهما ولا يلزم من نفيه نفي التحقق به والوصول
اليه اذ رب قادر على شئ لا يفعله لمانع يقتضيه فابو حنيفة
والشافعي ومالك واحمد ونحوهم لاشتغالهم التام بعلم
الاجتهاد في الظاهر لكونه من مقتضيات عصرهم وكونهم
متعينين في ذلك الوقت لم يغلقوا باب علم المكاشفة صيانة
للناس لعموم خطابهم للامة كالانبياء ولا يعتبر بالاصالة
الا فهم العامة فافهم هداك الله فان قلت مراده من نفي درس
العشق عدم وصولهما اليه وعدم علمهما باحوال العشاق
قلت لا دليل عليه وبعيد ان يكون التابع عاشقا كاملا
والمتبوع زاهدا ناقصا فاين انت يا مسكين من فهم المقال

واطن

٧٦

الانبياء وللانبياء اسرارا لم يطلع عليها الاولياء
وللاولياء اسرارا لم يطلع المؤمنون فمن هذا شانه
من الرسل والانبياء والاولياء يجب امساك اللسان عنهم
فانهم لعلو شانهم وسمو مكانتهم فوق ما يتصوره الرسمي
العامي واكثر من في زي المشايخ والصوفية في هذا الزمان
من العامة وان كانوا في لباس الخاصة لان العلم
والعرفان والتحقق بحقائق الايمان والاحسان ليس من شان
الخرقة بل من احوال القلب ذي الحرقة فعليك بقطع لسان
الجاهل والفرق بين الحق والباطل ومما شاع من قديم
القول في حق الائمة الاربعة فاعلم انهم وان صرفوا اوقاتهم
في علم المعاملة والاجتهاد بحسب الظاهر الا ان لهم
احوالا باطنة مع الله تعالى بحيث وسع انشراحهم الصدري
ان يكونوا مع الخلق في الظاهر ومع الحق في الباطن فهم
اهل المعاملة والمكاشفة معا واصحاب المراتب الاربع
المذكورة جميعا وفي حسن حالهم وعلو مقامهم ظاهرا
وباطنا كلام في اوائل الاحياء لحجة الاسلام الامام
الغزالي قدس سره فارجع اليه واما قول حضرة مولانا
في الجلد الثالث من المثنوى آن طرف كه عشق مى افزود
درد ٭ بوحنيفه وشافعى درسى نكرد ٭ فلا يدل على

فاذا حصل الفناء والبقاء حصل الوصول والحصول واذ
قد استبان ذلك الحق عرفت فساد قول الجهلة من المتصوفة
ان بعض الانبياء لم يكن واصلا الى توحيد الصفات وبعضهم
الى توحيد الذات وفساد قول بعضهم في حق الاصحاب
بل الخلفاء منهم ان بعضهم لم يكن واصلا الى الاسم
السابع ونحوه وذلك لان النبي عليه السلم كان خلقه القرآن
على ما روى عن الصديقة رض ولا اسم خارجا من القرآن
فمن تخلق بالقرآن تخلق بالاسماء كلها سبعة او اثنى
عشر او تسعة وتسعين او الفا وواحدا ومن المعلوم
ان هذا التخلق كان موجودا في الخلفاء وميراثا معنويا
منه عليه السلم اليهم وكذا في غيرهم بشهادات الرسول
مرارا وبشهادة تقريبهم الى جنابه ولا شك ان المقرب
الى الاعرف الافضل اعرف وافضل والمشهود له بالكمال
من لسان الرسول اعلى واكمل لا سيما وقد قال عليه السلام
اصحابي كالنجوم بايهم اقتديتم اهتديتم فجعلهم من تقتدى
الناس لا من يقتديهم ومن شان المقتدى اسم مفعول ان
يكون اتم من غيره فكيف يكون من بعدهم اتم في تكميل
الاسماء منهم وهذه لعمري فرية بلا مرية ونعوذ بالله
من جهل العرية وقد ثبت ان للرسل اسرارا لم يطلع عليها

الانبياء

٧٥

الاجمال دون التفصيل اذ مرتبة التفصيل من كل وجه اخرت
لنبينا عليه السلم ولامته ولذا كان خاتم الانبياء ثم امة
ابرهيم عليه السلم في قواه الافاقية وعدم حصول اثر في القوى
الافاقية وهو قبول توحيد الذات بالفعل لايستلزم
عدم حصوله في القوى الانفسية وهي القوى الروحانية
في باطن ابرهيم عليه السلم فابرهيم متحقق في نفسه بجميع
المراتب والمقامات وان لم يكن امته كذلك وقس عليه لسائر
الانبياء عليهم السلم وحالهم مع اممهم فاياك والقدح
في شان الانبياء بما يشين بجمالهم ولا يليق بكمالهم فان
كلهم واصلون الى اقصى الكمالات ونهاية السعادات
وان كان لهم تفاوت في درجات الدعوة بحسب مشارب
الامم فذاك جاء من قبل الامم لا من قبلهم فهم فانون
في الله باقون بالله لان الولاية قبل النبوة اذ اخر درجات
الولاية اول مقامات النبوة فالنبوة تبتني على الولاية
فالنبي لا يكون نبيا الا بعد كونه وليا لان الموقوف
عليه اقدم من الموقوف ومعنى الولاية الفناء في الله بحسب
العروج واليه الاشارة بالاسم الاخر والبقاء بالله بحسب
النزول واليه الاشارة بالاسم الاول اذ هو الاول باعتبار
بدء السير نزولا والاخر باعتبار ختم السير عروجا

الى الله تعالى محرزون جميع مراتب التوحيد من الأفعال والصفات
والذات بالقوة وبالفعل فهم بهذا الاعتبار كالحلقة المفرغة
لا يدرى اين طرفاها واليه الاشارة بقوله تعالى لا نفرق
بين احد من رسله ولكن متفاوتون فى مراتب الفناء والبقاء
الذين هما ككفتى الميزان فالغالب على نشأة اكثرهم حكم
الفناء ولذا كانوا داعين الى التنزيه الغالب غير ابرهيم
عليه السلم فانه اعتدل فيه الكفتان ولذا كان ابا الانبياء
وداعيا امته الى جميع مراتب التوحيد فظهر انهم تفاضلا
من جهة الدعوة واختلافا كما يشير اليه قوله تعالى تلك
الرسل فضلنا بعضهم على بعض فمنهم الداعى الى توحيد
الأفعال فقط لعدم استعداد امته لظهور احكام
توحيد الصفات والذات فى مرائيهم ومنهم الداعى الى
توحيد الافعال والصفات فحسب لعدم استعداد امته
لقبول دعوة توحيد الذات بالفعل ومنهم الداعى الى
توحيد الذات ايضا بالفعل لحسن استعداد الأمة وهو ابرهيم
عليه السلم فانه دعا امته الى جميع المراتب دعوة فعلية الا انه
وجد القبول فى المرتبتين الأوليين دون الثالثة اذ لو وجد
لكان خاتما للأنبياء لتمام امر الدعوة والقبول حينئذ بالنسبة
الى جميع المراتب او نقول وجد القبول والتحقق لكن على وجه

الاجمال

٧٤

سخرت لعثمان رض وقهرها الله له فجعل زمام تصرفها
فى يد تصرف القلب فالطريقة التى هى المجاهدة مع النفس
والهوى والشيطان والدنيا تؤدى الى مقام الشهادة وهو
الحضور مع الله والحصول عنده وكان الغالب على نشأة
المرتضى رض الحقيقة ولذا كان اسد الله الغالب وكلامنا
ليس فى الولاية المطلقة بل فى الولاية المطلقة المقيدة بالقطبية
الكبرى ولا يخفى انها ليست من مقتضيات مطلق الولاية ولذا
قد جاء بعض الاولياء فادعا عن التصرف قطبية على رض
لا تقدح فى شان ولاية الخلفاء فان قلت عرف مما سبق
ان رتبة على رض فى الظهور كرتبة هلالية القمر اذ هو
آدم اول فى مظهر الولاية المطلقة من حيث الوراثة وذا
غير مناسب بكمالية حاله قلت كلامنا فى الظهور لا فى
التحقق فكما ان الانبياء باجمعهم متحققون بحقايق
النبوة والولاية متفاوتون فى الظهور بحسب الاعصار والادوار
وتفاوت استعدادات الامة فكذا الاولياء متحققون
بحقايق الولاية متفاوتون فى الظهور والاظهار فكل ظهور يترقب
وقته ولكل اجمال مقام تفصيل ولكل قوة محل فعل سنة الله فى الذين
من قبل ولن تجد لسنة الله تبديلا وتحقيق المقام ان الانبياء كلهم
من لدن آدم الى نبينا عليه وعليهم الصلوة والسلم واصلون

اليحياوي وعبوسه في وجهه اياسه من جمال الله الغالب
ظهوره في الوجود العيسوي لكونه حال النشأة كما لا يقتضي
الجمال العيسوي امنه من جلال الله الغالب ظهوره في الوجود
اليحياوي فافهم فان المقصود من الجلال الهيبة والعظمة التي
هي مبدأ الحيرة والانقباض والقهر والاخذ الا ترى ان المجاذيب
كالأسود المفترسة من حيث مقامهم فاذا عرفت هذا
المعنى في الانبياء فقس عليهم الاولياء لانهم ورثتهم في
علومهم ومشاربهم والفرد الاكمل هو من كان على المشرب
المحمدي في الاعتدال فالصديق رض كان وارث النبي عليه السلام
في شريعته وطريقته ومعرفته وحقيقته ولكن كان
الغالب على نشأته المعرفة ولذا كان متواصل الاحزان
والفكر دائم السكوت ساكن الاطراف كليل اللسان لان
من عرف الله كل لسانه وكذا الفاروق رض كان وارثا له
عليه السلام في تلك المراتب الاربع ولكن كان الغالب على
نشأته الشريعة ولذا ما وضع الدرة من يده بل كان
معظم امره اقامة الحدود وكان الغالب على نشأة ذي
النورين رض الطريقة ولذا لم يضع المصحف من يده والاجتهاد
باحكامه حتى استشهد عليه عند قوله تعالى فسيكفيكهم
الله وفيه اشارة الى ان الاوصاف الطبيعية والقوى النفسانية

تحرق

۷۳

ووصف غالب يمتاز بها عن الآخر كما امتاز الانبياء بالخصائص
والاوصاف الغالبة الا ترى ان موسى عليه السلم كان صاحب
شريعة وحقيقة والخضر كان صاحب حقيقة فقط على
قول من لم يقل بنبوته ولكن كان الغالب في نشاة موسى
هو الشريعة والميل الى جانب البقاء ولذا صدر عنه ما
صدر من صورة الاعتراض الى الخضر في افعاله وكان
الغالب في نشاة الخضر هو الحقيقة والميل الى جانب
الفناء ولذا قال هذا فراق بيني وبينك لان البينة
انما تكون في عالم الفراق والفرق لا في عالم الوصال والجمع
فتبين ان كلا منهما وان اشتركا في العمل بالشريعة والحقيقة
وكانا من اهلهما معا الا انهما افترقا بحسب غلبة الاول
في الاول والثاني في الثاني وكذا كان الغالب على نشاة
عيسى عليه السلم هو الجمال وعلى نشاة يحيى عليه السلم هو
الجلال وان كان الكل جامعا بينهما روي انه لقي يحيى
عيسى عليهما السلام فتبسم عيسى على وجه يحيى فقال
مالي اراك لاهيا كانك امن فقال الاخر مالي اراك عابسا
كانك آيس فقالا لا نبرح حتى ينزل علينا الوحي فاوحى
الله تعالى احبكما الي احسنكما ظنا بي ولا شك ان كلا
منهما كان احسن ظنا بربه فهما احباء اذ لا يقتضي الجلال

صلى الله عليه وسلم في فتح هذا ما رزقني رسول الله رزقا وقد
صح انه عليه السلم ما كشف نقاب الحقيقة لاحد كما كشفه لعلي رض
وهو متواتر مشهود ويدل عليه ايضا انه عليه السلم وضع يده
على رأس علي رض ولقنه التوحيد وعلمه سرا عظيما من اسرار
الحقيقة ووصاه ان لا يتكلم احدا فعرض له حالة فلم يقدر
على ان يسكت فتكلم في بئر فنبت بنفسه قصب فقطع
راع ونفخ فخرج منه جميع المقامات فان الاصوات
مأخوذة من المتصوفة لا من الصوفية لطلب الذوق
والحضور ثم لما سمع النبي عليه السلم صوت ذلك القصب
قال شير هذا الى سر ما كلمته لعلي رض والى هذه القصة البديعة
اشار حضرة الشيخ فريد الدين العطار قدس سره في منطق الطير
بقوله چونكه خواهم كز غمت آهى كنم چون على سر در ره
جاهى كنم وحضرة المولى جلال الدين قدس سره في المجلد
الرابع من المثنوى بقوله نيست وقت مشورت هين
راه كن چون على تو آه اندر چاه كن محرمان آه كيابت
وبس شب دو وبنهان روى كن چون عسس فان قلت
هذا افراط منك في حق علي رض وترجيح له على سائر الخلفاء
خلاف ما عليه العلماء في ترتيب الافضلية قلت لا كلام
في ان الخلفاء كلهم من ورثة الولاية ولكل منهم خاصة

ووصف

٧٢

هذه الدورة القمرية وقد عرفت قبل ان العقل الأول
الذي هو الروح المحمدي كان آدم الحقيقي وان آدم ابا البشر
كان اول مظهر له في عالم الملك والشهادة وان ظهوره
في الأدوار كان كظهور الهلال في ازدياد الأنوار ولما
تم دور النبوة على هذا الاسلوب اقتضت الحال ان يكون
امر الوراثة ايض على هذا النمط المرغوب اذ ظهور آدم
الحقيقي بصورته وسره وهو نبينا عليه السلام شابه ظهور
آدم ابي البشر في امر وراثة الولاية بالنسبة الى افراد
امته وان كان هو في نفسه قمرا منيرا وسراجا مضيئا
نبوةً وولايةً واليه الاشارة بقوله عليه السلام علماء امتي
كانبياء بني اسرائيل فافهم ولا تغفل فابتدأ امر الولاية في
الظهور بعده عليه السلام في اولياء امته كما ابتدأ امر النبوة
والولاية في الظهور بآدم الى ان يصل الى مقطعه وغايته
فكان اول مظهر لتلك الولاية بطريق الوراثة علي كرم الله
وجهه واليه الاشارة بقوله سبقتكم الى الاسلام طرا
اي صبيا ما بلغت اوان حلم وقال بعضهم طرا فكان كما
اخبر الله تعالى عن يحيى عليه السلام بقوله وآتيناه الحكم صبيا
وروي انه اي عليا رض صعد المنبر يوما وقال سلوني عما
دون العرش فانما بين الجوانح علم جم هذا لعاب رسول الله

الى البداية ويتحد سر الازل بسر الابد جعل ظهور ذلك النور
الاحمدي اخذاً الى الاختفاء الى آخر الزمان واليه الاشارة
بقوله عليه السلام الاسلام بدأ غريباً وسيعود غريباً وهو
الاسلام الحقيقي وكونه غريباً اذ لا يوجد له مونس ويختفي
امره وبقول الحسن البصري كل يوم او كل عام ترذلون وفي المرفوع
لا ياتي عليكم زمان الا والذي بعده شر منه حتى تلقوا
ربكم • قال الحافظ الشيرازي • روزي اكر غمي رسدت تنك
دل مباش • رو شكر كن مبادا از بد بتر شود • ولتنزل
الزمان وفساد الناس قيل للرجال رجال الغيب لانهم غيب
عن عيون الاغيار وغشيتهم الغواشي والاستار فهم كالملوك
تحت الاطمار ثم ظهور تلك الحقيقة في الانبياء بطريق
الاصالة وفي الاولياء من افرادهم بطريق التبعية والوراثة
ولابد لكل نبي من وارث كامل يكون كالمرآة لانطباع صور
كمالاته فيه على ما عليه عادة الله تعالى في تجديد الاعصار
بالرجال الاخيار وقد كانوا قبل نبينا عليه السلام يرثون
النبوة والولاية معاً كما يرثون الولاية فحسب لعدم ظهور
السر الختمي بعد ثم لما آل الامر اليه عليه السلام انقطع وراثة
النبوة وبقي الولاية المطلقة فاستدعت في ظهورها
بطريق الوراثة مظاهر جمة في كل قرن وعصر الى ان تتم

هو

٧١

فهي نسبة واحدة في الحقيقة لكن قد تختلف ظهوراً
وخفاءً بالنسبة الى الاعصار فاول امرها كان كالهلال
حيث انه ياخذ في الازدياد قليلاً قليلاً الى ان يمتلئ
ويكون بدراً ثم ياخذ في الانتقاص كذلك الى ان يعود
الى حالة الاولى فالتفاوت في الظهور لا في الشمس والقمر
المحاذيين فاخذت تلك الحقيقة في الظهور من لدن آدم
الى زمان ابرهيم عليه السلم فكان ظهورها في ابرهيم
كظهور القمر ليلة الرابع عشر من الشهر فانه اخذ حظاً
وافراً من التوحيد الذاتي والسر الالهي وكذا امر الله تعالى
نبينا باتباعه بقوله ثم اوحينا اليك ان اتبع ملة ابرهيم
فاتبعه باعتبار الجمع دون التفصيل اذ لا متمم لتفاصيل
الصفات الا هو ولذا لم يكن غيره خاتما ثم ازداد الظهور
في نبينا عليه السلم ظهور القمر ليلة الخامس عشر منه فجاءت
تلك الحقيقة متجلية في اكمل صورها ولذا وقع الاختفاء
بعده على التدريج كاختفاء نور القمر بعد نصف الشهر
قليلاً قليلاً فدعا عليه السلم الى توحيد الذات والصفات
والافعال على وجه التفصيل وتمم به امر الدعوة في الظاهر
والباطن بحيث انقطع الاحتياج الى نبي آخر بعده ولذا قال
لا نبي بعدي لكن الله تعالى لما اقتضت حكمته ان يرجع النهاية

باليآء المشتمل عليها لفظ الميم كما في كشف الكنوز وتلك
الحقيقة صورة الأسم الجامع الالهي وهو ربها ومنه الفيض
والاسم الجامع هو الأسم الله وهو الاسم الاعظم الذي اشتهر
ذكره وطاب خبره وهو رب الأرباب وكل اسم جزئي
يرب قابلاً من القوابل فانما ياخذ الفيض من ذلك الأسم
الكلي فله الاحاطة التامة والرياسة العامة احاطة
السلطان الأعظم بجميع الممالك ورياسته على كل
مملوك ومالك وتلك الحقيقة متصفة بالنبوة والولاية
المطلقتين ولكل نبي وولي حصة معينة منهما كما ان لكل
واحد من كل نوع من انواع المخلوقات العلوية والسفلية
نصيب متعين من الحقيقة الالهية غير ان حصة نوع
الانسان واتم واكمل من غيره لأنه اجمع الحقائق كلها واليه
الاشارة بقوله عليه السلام ان الله خلق آدم على صورته
وظهور تلك الحقيقة المحمدية يتفاوت تفاوت ظهور
الهلال لانه على الترقي في النورانية الى ليلة البدر
وكان ليلة البدر كالانسان الكامل في ظهور زيادة النور
فيه وتحقيقه ان اول مظهر في عالم الملك لتلك الحقيقة آدم
ابو البشر عليه السلام فدارت من مظهر الى مظهر كما قال تعالى
وتقلبك في الساجدين الى ان انتهت الى نبينا عليه السلم

فخر

٧٠

ان البروج الاثنى عشر تتقدر فى الاطلس بالكواكب الثابتة
فى فلك المنازل فهو وان لم يظهر فيه من الكواكب شئ لكن
ظهر فيه بحسب المراتب التى تحته دوائر تقسيمها الى اثنى
عشر برجا ففيه تفصيل وسميت بالمنتهى لان اليها تنتهى
الملائكة بالاعمال اى باعمال اهل الارض من السعداء واليها
تنزل الاحكام العرشية والانوار الرحمانية وام فيها رسول
الله صلى الله عليه وسلم ملائكة السموات فى الوتر فكان امام
الانبياء فى بيت المقدس وامام الملائكة عند سدرة المنتهى
فظهر بذلك فضله على اهل الارض والسماء وهى مقام
جبريل عليه السلم يسكن فى ذروتها كما ان مقر العقل الجزئى
والروح الحيوانى ذروة الدماغ وذلك لان جبريل
وهو صورة العقل الكل ومقامه وهى سدرة المنتهى
اشارة الى عقل المعاش والدماغ ولذلك من راى
جبريل فى منامه فانما راى صورة عقله لان جبريل
لايرى من مقام تعينه لغير الانبياء عليهم السلم كما فى
الواقعات المحمودية والحقيقة الثالثة حقيقة الحقائق
الكلية وهى الحقيقة المحمدية التى اشير اليها بالميم فى
طسم وانما اخرت اشارة الى سر الختمية فكما انه ختم الانبيا
بسيد المرسلين عليه وعليهم السلم كذلك حروف التهجى

يتكوّن منه ما يريد صاحب المقام من الحلي والحلل والبراق
والقصور والحور والغلمان وجميع الآلاء ضيافة دائمة لاهل
الجنة من جناب المصطفى عليه السّلم وذلك لانهم بسببه لبسوا
خلعة الوجود وسعدوا بنور الايمان واليقين والشهود
فبواسطته دخلوا الجنة ووصلوا الى الفيض والجود فمنه
وجودهم وما يتبعه في الدنيا والآخرة ولما كان طوبى اجمع
للحقائق الجنانية نعمة واعمها بركة كانت لجميع اشجار
الجنة كآدم عليه السّلم لما ظهر عنه من البنين والظاهر ان
الانهار تخرج وتجري من اصل تلك الشجرة كما في اسوله الحكم
وقال في معراج انسان العيون ان الانهار تخرج من اصل شجرة
سدرة المنتهى كما دل عليه الاحاديث والحقيقة الثانية
حقيقة برزخية جامع لحقائق الدارين وهي شجرة سدرة
المنتهى وهو الحد البرزخي بين الدارين ولاغصانها حنين
بانواع التسبيحات والتحميدات والترجيعات عجيبة الالحان
وخفية الانغام تطرب بها الارواح وتظهر عليها الاحوال
واغصانها نعيم لاهل الجنة واصولها زقوم لاهل النار
لانها مقعر فلك البروج التي في جوف الكرسي لان الكرسي
سطح ارض الجنة وفلك البروج عند الشيخ الاكبر قدس سره
الاظهر هو الاطلس وعند اهل الهيئة فلك المنازل وجه الاول

[٢٦٩ب]

ان البروج

٦٩

اما الحقائق فلا يبحث عنها حقيقة اذ لاحظ لمرتبة اللسان
والقلم عنها واما اللوازم فقد تعرض لها كثير من اهل الحقائق
ومنها العلم الذي اخذه موسى من الخضر عليهما السلام اذ كان
ذلك مما يجري فيه التعلم بطريق الاشارة فما حصل بالاشارة
فهو من قبيل اللوازم وما حصل بعد الاشارة فهو من قبيل
الحقائق فافهم المقام فان موسى والخضر من اهل المعارف
والحقائق والسلام واما الاشارات العلمية فكما قال ترجمان
القران سلطان المفسرين ابن عباس رض في طسم ان الله تعالى
اقسم بشجرة طوبى وسدرة المنتهى ومحمد المصطفى صلى الله عليه
وسلم فالطاء اشارة الى شجرة طوبى والسين الى سدرة المنتهى
والميم الى محمد المصطفى وهذه ثلث حقائق وهي اصول
الحقائق كلها الاولى حقيقة جنانية نعمية جامعة وهي
شجرة طوبى ولهذا السر اودعها الله تعالى في المقام المحمدي
لكونه مجمع المقامات واعلاها ومقسم الارزاق ومنه لقب
عليه السلام وكني بابي القاسم وبيانه ان الله تعالى خلق جنة
عدن بيده من غير واسطة وجعلها له كالقلعة للملك
وجعل فيه الكثيب مقام تجلي الحق سبحانه وفيه مقام الوسيلة
لنبينا عليه السلام فما من نعمة الا وتظهر من تلك الشجرة وفي
كل مقام من مقامات اهل الجنة غصن منها مظلل عليه

وقوله تعالى الحاق اشارة الى مرتبة الاحدية التي هي التعين الاول
كما في سورة الاخلاص المعنونة بكلمة قل المصدرة بالحرف
ق وقوله تعالى الخاص اشارة الى مرتبة الصمدية التي هي التعين
الثاني كما في سورة الاخلاص ايضا فص اشارة الى الصمد كما
اشارة الى قل هو الله احد وقوله تعالى والصافات صفا اشارة
الى التعينات التابعة للتعين الثاني مرتبة بعد مرتبة وطورا
بعد طور الى آخر المراتب والاطوار قال تعالى وقد خلقكم اطوارا
وقال في اي صورة ما شاء ركبك وسئل النبي صلى الله عليه
وسلم اين كان ربنا قبل ان يخلق الخلق فقال في عماء ما فوقه
هواء ولا تحته هواء والعماء لغة السحاب الرقيق الساتر
لنور الشمس قليلا واصطلاحا التعين الجامع لجميع التعينات
فالهواء الفوقاني هي التعينات الالهية من الاسماء والصفات
والافعال لانها عالية بالنسبة الى سائر التعينات وبالهواء
التحتاني التعينات الكونية من الاعيان والارواح والاجسام
لانها سافلة بالنسبة الى التعينات الالهية فلم يكن لسبحانه
تعين الهي ولا تعين كوني قبل ان يخلق الخلق فلما اوجد الخلق
ظهرت التعينات فمعنى في عماء اذا اي في مرتبة لا تعين لها ولا
اسم ولا نعت فيعمى عنها الابصار والفهوم فاذا تمهد هذا
فنقول ان للحروف المقطعة حقائق ولوازم واشارات علمية

٦١

عرفت سر وحدة البداية والنهاية اذ كما كان ابتداؤهم
من الحروف كذلك كان انتهاؤهم اليها لان آخر ما يتعلمون
سورة البقرة وقد اشتمل اوله على الحروف المقطعة وهي الم
فالالف اول الامر وآخره عروجا ونزولا فليس في الوجود
سوى الله ولا موجود الا الله وسر البدء بالم دون غيرها
من المقطعات ان التعينات ثلثة التعين الذاتي والتعين
الصفاتي والتعين الافعالي وهذه التعينات مترتب
بعضها على بعض فالالف التي هي من مبدأ المخارج اشارة
الى التعين الاول واللام التي هي من وسطها اشارة الى التعين
الثاني والميم التي هي من منتهاها اشارة الى التعين الثالث
ولله در شاذ التنزيل والى هذه التعينات الثلث اشارة
بالنقاط الثلث فالنقطة التي تحت الباء اشارة الى الاول
ولذا قال علي رض انا تلك النقطة التي تحت الباء والثنتان
فوق التاء اشارة الى الثاني لانه ذات وصفة كورقتي نواة
اول ظهورها من الارض والنقاط الثلث التي فوق الثاء
اشارة الى الثالث لانه ذات وصفة وفعل فانحصرت النقاط
في الثلث كما انحصرت التعينات فيها ونون الجمع التي تدور على
السنة القوم اشارة الى النقطة وتسمى بام الكتاب ايضا
لانها اصل كتاب الوجود وهي مجتمع مداد مواد نقوش العالم

الواحدية واياته الاسماء الافعالية الواحدية وسوره
الاسماء الآثارية المظهرية فالحقيقة الالهية كانت
جمعا قبل هذه الآثار فصار امرها الى الفرق بعدها فكما
ان القران مجمع السور وهي مجمع الآيات وهي مجمع الكلمات
وهي مجمع الحروف وهي مجمع النقاط وغايتها النقطة الواحدة
التي اشار اليها قوله العلم نقطة فكذا الصور الحسية
مظاهر الصور المثالية وهي مظاهر الصور المجردة وهي
مظاهر الصور العلمية وهي مظاهر الاعيان الثابتة وهي
مظاهر الاسماء وهي مظاهر الصفات وهي مظاهر تجليات
الذات والكل يرجع الى عين واحدة مع تكثر الجداول
والانهار ولذا قيل ففي كل شيء له آية تدل على انه
واحد لان من يعرف وحدة النقطة في كثرات الحروف والكلمات
والآيات والسور يعرف وحدة الحقيقة في تفاصيل الشؤون
والاعيان والارواح والمثال والحس كما يعرف الواحد في الاعداد
كلها من غير نظر الى التكررات ونعم ما قال المولى الجامي

چو بندى از تصاريف شؤون چشم ترا مقصود نمايد عين

مشتق والى ما اشرنا من السر العظيم ينظر تعليم الصبيان الذين هم
اقرب شيء من عالم الذات لحروف التهجي ولاسم المركبات التي
بمنزلة الآيات ثم يبتدئون بالسور القرانية ومن هذا

عرف

٦٧

الغيبية كما اشار اليه حضرة الشيخ الاكبر قدس سره
الأطهر في بعض قصائده بقوله فصرنا كالحروف العاليات
بايات بلا متشابهات قال شيخي وسندي روح الله روحه
وادام على الاخلاف فتوحه في شرح القصيدة يعني
فصرنا قبل التعين المعنوي والروحاني والجسماني في
الحضرة الاحدية الذاتية حين تعلق العلم الذاتي بنا بما عينا
مجرد تميزنا في العلم الذاتي الغيبي للحق تعالى فقط لا لنا
ولا لغيرنا كالحروف العاليات المجردة عن تشخص المزج
وتعين التركيب ثابتين بايات محكمات الاسماء الالهية
الذاتية العالية المجردة عن التعلق بالحقايق الكونية و
الأعيان الامكانية بلا متشابهات منها لانا مظاهر
محكماتها دون متشابهاتها انتهى بالاجمال واما كلماته
التامات فالاعيان الثابتة العلمية واما اياته المتعاليات
فالحقائق الارواحية والمثالية واما سوره الكاملات
فالصور الحسية العينية واما كانت السورة القرانية
بالسين لا بالصاد لانه من سور الاعراف وهو برزخ بين
اهل الجنان والنيران والحكم الشرعي ايض برزخ بين اهل
الحق والباطل والثاني كتاب الوجود الحقيقي فحروفه المجردة
الاسماء الذاتية الاحدية وكلماته الأسماء الصفاتية

الفصل السابع

في بيان حضرة الشيخ الاكبر والمسك الأذفر والكبريت
الاحمر قدس سره الاطهر وهو محيي الدين محمد بن على
العربي الحاتمي الطائي الاندلسي المدفون بالصالحية في
الشام وله من التصنيفات نحو من ثلثمائة واما المجلدات
فتبلغ الى الألف وهو غني عن البيان مستغن عن البرهان
فان قلت هل يفي طاقة البشر وعمره لمثل ذلك قلت له
عندي وجهان الاول انه فعل ذلك ببسط الزمان والثاني
انه كان يضع في اول الصحيفة نقطة وفي آخرها نقطة
فينتقش في الحال ما توجه اليه بباطنه من المعاني على
ما عُزي اليه وليس ببعيد عند معتقديه لان كرامات
الاولياء حق والله على كل شيء قدير اعلم انى اضع لك
مثالا يستبين منه رتبة حضرة الشيخ قدس سره
وذلك ان الله تعالى قال طسم تلك آيات الكتاب المبين
والحروف المقطعة رموز موضوعة بين المحب والمحبوب
ولا يكشف قناعها الا اهل القلوب فلا يطمع اهل الرسم
في الوصول اليها والتكلم عليها وقد صح عند اهل الله
تعالى ان للحق وجودين الاول كتاب الوجود الظلي وله
حروف وكلمات وآيات وسور اما حروف العاليات فالشؤونات

النجيبة

وكثرة مريديه وقد جعلوا هذا الشان العظيم والشأن
الجسيم لعب الصبيان وضحكة الشيطان حين يتوارثونه
كلما مات واحد منهم يجلسون ابنه مقامه صغيرا كان
او كبيرا ويلبسون منه الخرق ويتبركون به وينزلونه
منازل المشايخ فهذه مصيبة قد عمت ولعل هذه طريقة
قد تمت فاندرست آثارها والله اعلم باخبارها انتهى
واقول في قائله جازاه الله عنا خير الجزاء وقد كفى مؤنة
هذا البيان قبل ما آت من السنين ولو صدع عنا مثل هذا
الجواب في هذا الزمان لحمله المتصلفون على الطعن والجرح
لما في باطنهم من المرض والقرح ولاشتعلت نيران
الحسد والشرور ولاستغرقت نسوان الزمان بكل ما
يمكن من الفجور فانظر ان الشيخ رحمه الله قال هذا في
زمانه واما في زماننا فقد طال الامد وتقارب الطامة
فلم يبق لا التحقيق ولا التقليد بين الخاصة والعامة
وقد قالوا اما الخيام فانها كخيامهم واري نساء
الحي غير نسائها والآن ليست الخيام والنساء جميعا
كخيامهم ونسائهم لتبدل الصور والاشكال وتحول
الزمان من حال الى حال وتغير احوال الاشخاص من العوام
والخواص وتنكر المعرفة وتمسخ الذات مع الصفة

رب رضيا وقال تعالى وورث سليمان داود وقال يا ايها
الناس علمنا منطق الطير واوتينا من كل شيء ان هذا لهو الفضل
المبين وقال تعالى الم تر الى ربك كيف مد الظل ولو شاء
لجعله ساكنا ففي مد ظل الوجود رحمة للعالمين والوجود
خير من العدم اذ الكمال فيه لا في العدم ولذا رجح الوفاة
بعد الكمال على الوفاة حال الصباوة والطفولية اذ الاطفال
ناقصون نازلون عن رتبة الاجتهاد الموصل الى معرفة
سر المبدأ والمعاد وقال تعالى انا اعطيناك الكوثر وهو
الفيض الحاصل من غير كسب فضل لربك اي فاد شكر هذه
النعمة قالبا وقلبا وانحر بدن الانانية ان شانئك هو
الابتر وهو النفس واصحابها فانه ليس لها نسل وذرية
وانما الاولاد والاتباع هي الاعمال الصالحة والاحوال
الصادقة والاخلاق الروحانية والاوصاف الربانية
وهي نتائج القلب والروح دون النفس ورب سلسلة متصلة
في حكم المنقطعة لغلبة الاهواء وظهور التنزلات
وعبادة الطواغيت واللات والمنات قال في التاويلات
النجمية قد آل الامر في زماننا الى ان من لم يكن مريدا قط
يدعي الشيخوخة ويجيز بالشيخوخة الجهال لضلال من
جهالته وضلالته حرصا لانتشار ذكره وشهرته

وكثرة

٦٥

وكما ان ترتيب المقدمات القولية لتحصيل المقاصد
وانتاج المطالب فكذا ترتيب المقدمات الفعلية
لاظهار الاثار في جميع المراتب وكما ينقطع سلسلة
الوجود عندهم عقم المواليد فكذا ينقطع سلسلة
الشهود عند عقم اباء اهل التوحيد والنتاج النافع
خير من العقم الضاد ان اثارنا تدل علينا فانظروا
بعدنا الى الاثار ربنا هب لنا من ازواجنا
وذرياتنا قرة اعين واجعلنا للمتقين اماما اي مقتدي
يقتدون بنا في العلوم والاعمال والاحوال وقال
ابرهيم عليه السلم الحمد لله الذي وهب لي على الكبر اسمعيل
واسحق ان ربي لسميع الدعاء رب اجعلني مقيم الصلوة
ومن ذريتي ربنا وتقبل دعاء واقامة الصلوة ادامة
التوجه الى الله تعالى وهي انما تكون بالاتصال الى الله
واتصال بعض الذرية ببعض مع دوام التوجه وقال
ربنا وابعث فيهم رسولا وهو النبي عليه السلم ولذا كان
دعوة جده ابرهيم وقال واجعل لي لسان صدق في الاخرين
دعا بتحقق احوال توجب حسن الثناء في الاخرين وفيه
اتصال الذكر الجميل الى قيام الساعة وقال زكريا عليه السلم
فهب لي من لدنك وليا يرثني ويرث من ال يعقوب واجعله

خواجه علی الأردبیلی ثم الی ابن خواجه علی الشیخ ابرهیم الشهیر
بشیخ شاه الأردبیلی ثم الی قطب الأقطاب حمید الدین
الاقسرایی ثم الی الحاجی بیرام الانقروی ثم الی خضر دده
المقعد البروسوی ثم الی محمد الشهیر بافتاده البروسوی
ثم الی محمود الهدایی القوجحصاری الاسکداری ثم الی
احمد المقعد الشهیر بدذدار زاده الادرنوی ثم الی
عبد الله الشهیر بذاکر زاده القسطنطینی ثم الی حضرة
شیخی وسندی السید عثمان الشمنی بضم الشین المعجمة
وسكون الميم بلدة من البلاد الرومية في طرف البحر
الاسود كما سيجيء في محله وهو الحادی والثلثون من
هذه السلسلة الذهبية على ما سمعته من فيه ايضا
قدس سره فهولاء اباءی فجئنی بمثلهم روح الله ارواحهم
وقدس اسرارهم وفتح على اعين الطالبين اى بصائرهم
روزنة انوارهم وكشف للعاشقين الصادقين عن وجوه
اسرارهم وكثر اخلافهم وفروعهم وكل واحد منهم كالف
بل الالاف وكبر اغصانهم وشعبهم بحيث لا يسعها الآفاق
والأطراف فان قلت ما فائدة الاستخلاف قلت احياء
ظواهر الخلق بالشرايع والاحكام واحياء بواطنهم
بالمعارف والالهام على ما بعث به الانبياء عليهم السلم

وكان

٦٤

وبعا في الطبع المستقيم فويل لمن اتخذ الهه هويه و
اضله الله على علم فلم يوفقه لهداه وهذا الانكار ميراث
لهم من آبائهم وواصل اليهم من شياطينهم وان كان لهم
خباثة جبلية ايضا في اصل خميرهم وطينهم فكونوا
ايها المنكرون المنكرون على الانكار فانتم كالرعايا التي
غشيتها الذل والصغار وتحت الاطماد ملوك كبار
سوف ترى اذا انجلى الغبار افرس تحتك ام حمار ثم وصل
السر الالهي والفيض الرباني والنفس الرحماني والاذن
الكمالي الانساني من الحسن البصري الى الحبيب العجمي ثم
الى داود الطائي ثم الى معروف الكرخي ثم الى السري السقطي
ثم الى الجنيد البغدادي ثم الى ممشاد الدينوري ثم الى محمد
الدينوري ثم الى محمد البكري ثم الى وجيه الدين القاضي ثم الى
عمر البكري ثم الى ابي نجيب السهروردي ثم الى قطب الدين الابهري
ثم الى ركن الدين محمد النجاسي ثم الى شهاب الدين محمد التبريزي
ثم الى جمال الدين التبريزي ثم الى ابرهيم الزاهد الكيلاني
الذي هو اول من صدر عنه نسبة الجلوتي بالجيم فانه ازال
النقطة الفوقانية للخلوتي الى التحت فتعينت النسبة المذكورة
وقد سبق تحقيقه ثم الى صفي الدين الاردبيلي ثم الى الشيخ موسى
صدر الدين الاردبيلي وهو ابن صفي الدين ثم الى ابن صدر الدين

المعارف وقل ربانى لما انزلت الى من خير فقير فان انزال
المائدة على الله يسير. ثم ان عليا لما اخذ الفيض من في
رسول الله فاتصل نسبه الباطنى به كنسبة الظاهرى
اوصله الى كميل بن زياد ثم هو الى الحسن البصرى وهو
شيخ الشيوخ وشيخ المذكورين ايض ولد بالمدينة لسنتين
بقيتا من خلافة عمر رض ومات بالبصرة سنة عشر
ومائة وهذا مجمع عليه بين جماهير العلماء ومشاهير
الفضلاء ولا يرده الا الجهلاء والتواتر فى هذا القبول
والايجاب شايع بين اولى الالباب بحيث عد انكاره
من الكفر بسبب التوارث والجحد بان يكون بين الناس موروث
ووارث وفى الحديث لن تخلو الارض من اربعين رجلا
مثل خليل الرحمن فبهم تسقون وبهم تنصرون على الاعداء ما مات
منهم احد الا ابدل الله مكانه اخر ذكره خاتمة الحفاظ والمحدثين
الامام السخاوى فى المقاصد الحسنة وفى القاموس الابدال
قوم بهم يقيم الله الارض وهم سبعون اربعون بالشام
وثلثون بغيرها لا يموت احدهم الا قام مكانه آخر من سائر
الناس انتهى وقد نقلت هذا الحديث الصحيح والنقل الصريح
فى مجلس الوعظ مرة فلما قرع سمع بعض الفضول ابى
عصبيته القبول واول الحديث بما يمجه العقل السليم

ويعافه

٦٣

بعض خصائصه فی نفسه ولذا زوج فاطمة رض منه
قال صاحب يقول العبد فی منظومته المشهورة وللصديقة
الرجحان فاعلم على الزهراء فی بعض الخصال والمراد بالصديقة
بنت الصديق عايشة رض وبالزهراء بنت من الصديق
خليفته اعنی فاطمة رض وقد ورد فی فضل عايشة قوله
عليه السلام خذوا ثلثی دينكم من عايشة وفی فضل فاطمة
قوله كمل من الرجال كثير ولم يكمل من النساء غير مريم بنت
عمران واسية امراة فرعون وخديجة بنت خويلد وفاطمة
بنت محمد ففضل عايشة فی تلقين الدين وفضل فاطمة فی المعرفة
واليقين لان الكمال مصروف الى الكمال الباطنی وهما ای الصديقية
والكمال امر واحد بالنسبة الى ان نهاية الكمال بالاضافة
الى الولی هی الصديقية التی هی عبارة عن المخلصية بفتح
اللام بمعنى التخلص عن شوائب الصفات النفسانية والغيرية
لكن الصديقين قد يتفاوتان فی المراتب والدرجات باعتبار
العلم بالله وقوله عليه السلام يا علی انت منی بمنزلة هرون من
موسى يدل على زيادة قربه من درجة النبوة فله كمال الاطلاقی
وكمال التشريعی اضافی كما ان لفاطمة كمالا اطلاقيا وكمالا
اضافيا لقوله عليه السلام فاطمة منی والكامل اولى بالكامل
والطيب اقرب من الطيب فاهتد لهذا ايها العارف فانه من اشرف

وذلك في مجمع من الناس عظيم وهم قد توارثوه ابا عن جد
واستاذا بعد استاذ بحيث لا يهجر بحال اصلا ولو لم يكن
لهم فهم وعلم بسر ذلك النفس والاذن ولو اجمالا لما اقدموا
على ما فعلوا من نفخ الروح بالنفس لصوري فكما ان حال التلميذ
الصوري موصولة ومربوطة باذن الاستاذ الصوري ونفسه
فكذا حال التلميذ المعنوي منوطة بتلقين الاستاذ المعنوي
وفيض نفسه فيه وقد صح ان النفس والتلقين وصل من
حضرة النبي صلى الله عليه وسلم الى على رضي الله عنه فهو اول
وارث ومظهر لباطن النبوة التي هي الولاية المطلقة و
الخلافة الحقة والقطبية المحققة وان كان لغيره ايضا
نصيب من الولاية والخلافة اذ لا يشك احد في ولاية
الصديق رض كما لا يشك في خلافته وقس عليه من يليه
روي انه عليه السلم قال لعلي رض يوما يا علي غمض عينيك
واسمع مني ثلث مرات ثم قل انت ثلاث مرات وانا اسمع
فقال عليه السلم لا اله الا الله ثلاث مرات مغمضا عينيه
رافعا صوته وعلي يسمع ثم قال علي لا اله الا الله ثلث مرات
مغمضا عينيه رافعا صوته والنبي عليه السلم يسمع كما في
ريحان القلوب وكون هذا التلقين المخصوص لعلي رض
لا لغيره لا يدل على رجحانه على غيره من جميع الوجوه بل على

[٦٢ب]

بعض

٦٢

للشؤنات الغيبية وتلك الشؤنات ازلية لابداية لها
واقتضاآت لا اول لها وايام الابد موافقة لايام الازل
يشير اليه قوله تعالى سبقت رحمتي غضبي فاعرف الحال
ودع القيل والقال وراع الادب في جميع الاقوال والافعال
فاذا عرفت ان سلسلة الكائنات متصل بعضها ببعض
وان البعض يرث من البعض ان الارض لله يورثها من
يشاء وذلك في عالم الصورة والمعنى جميعا فقد تحقق
عندك ان المنقطع من السلسله قد تعرض للفناء والزوال
كما ان المنقطع من القطيع قد جعل نفسه عرضة للسرحان
في الحال ولذا ترى الشخص ساقطا عن الاعتبار اذا لم يكن
له ارتباط بواحد من الكبار روى ان جابر رض رحل من
المدينة الى مصر لحديث واحد ولذا لم يعد احد كاملا
الا بعد رحلته ولا وصل مقصده الا بعد هجرته فكل
من لم يكن له استاد يصله بسلسلة الاتباع ويكشف عن
قلبه القناع فهو في هذا الشان لقيط لا اب له دعي لا نسب له
الا ترى ان من تمهر في حرفته وتحذق في صنعته من غير خدمة لاستاد
واخذ نفس منه واذن معتاد لا يجد البركة في كسبه وعمله و
يبقى جايعا في حرصه وطول امله ومن ثم اعتاد الاساتذة
من اصحاب الحرف ان يدعوا بالخير والبركة لتلامذتهم المتخلقين

خدامه وأمراؤه على اختلاف طبقاتهم وتفاوت درجاتهم
فهم بامره يعملون ولولا هذا السلطان وامراؤه لاختل نظام
العالم فهم رحمة واسعة من الله تعالى فكما ان السلطان الظاهر
اذا انتقل الى الدار الاخرة يلزم اجلاس غيره مكانه دفعاً
للاختلال الظاهر الواقع بين الرعية في مملكته كذلك سلطان
الباطن اذا انتقل الى النشأة الاخروية يلزم اقامة غيره
مقامه دفعاً للفساد الواقع في عالم الوجود كله وانما يقوم
مقام قطب الوجود من في شماله دون من في يمينه لانه
ناظر الى حال الامام في الامامة الصغرى فان يساره حين
الاستقبال الى الناس يمين ويمينه يسار واليه الاشارة بقوله
تعالى واصحاب الميمنة ما اصحاب الميمنة واصحاب المشئمة ما
اصحاب المشئمة فان لفظة ما في كلتا الجملتين نافية عند القوم
واهل اليسار اهل الجلال والفناء واهل اليمين اصحاب الجمال
والبقاء والامام اشارة الى تعين الذات الاحدية وكون اصحاب
اليمين اصحاب يمين واصحاب الشمال اصحاب شمال من احوال
عينهم الثابتة ومقتضيات انفسهم وليس في ذلك جبر ولا
اضطرار فان الامام اذا قام في موقع الامامة يصير بعض
القوم الى يمينه وبعضهم الى شماله من غير ان يكون فيه جبر
من طرف الامام وهذا سر عظيم حاصل بالفيض الاقدس

الشئونات

٦١

بالنعم الالهية القلم الاعلى الذى هو عالم التدوين والتسطير
فان المهيمين وان كانوا اعلى فى المكانة لكنهم لاشعور لهم
بانفسهم فضلا عن شعودهم بنعيم ولذة وآخر الموجودات
تحققا بهذه النعم هو عيسى ابن مريم على نبينا وعليه
افضل الصلوات لانه لاخليفة لله بعده الى يوم القيمة
بل لا يبقى بعد انتقاله وانتقال من معه مؤمن على وجه الارض
فضلا عن ولى كامل كذا اخبر نبينا عليه السلام ثم قال
لا تقوم الساعة وفى الارض من يقول الله الله اى ملازم الذكر
لا الذاكر فى الجملة انتهى قال الله تعالى ان الله يمسك
السموات والارض ان تزولا والاشارة فيه ان العلويات
والسفليات مطلقا غير قائمة بنفسها بل بالله تعالى وامثالها
فالله تعالى يحفظها من الزوال ولولا قيامها به لاندك
جبالها وانقطع اسبابها ونزل سماؤها وغار ماؤها
والله تعالى استخلف آدم فى حفظ العالم فالقطب يحفظ
المركز والامام الايمن يحفظ عالم الارواح والامام الايسر
يحفظ عالم الاجسام والاوتاد الاربعة يحفظون
الشرق والغرب والجنوب والشمال والابدال السبعة
يحفظون الاقاليم السبعة فالقطب وهو الغوث الاعظم
سلطان عالم المعنى والامامان والاوتاد والابدال

ثم حصل من العقل السابع عقل ونفس و فلك هو فلك
الزهرة ثم حصل من العقل الثامن عقل ونفس و فلك هو
فلك عطارد والنفس نفس عطارد ثم حصل من العقل
التاسع عقل ونفس و فلك هو فلك القمر والنفس نفس
القمر ثم حصل من العقل العاشر العالم العنصري من
السطح المقعر لفلك القمر الى كرة الارض والعناصر الاربعة
النار والهواء والماء والارض وحصلت منه المواليد الثلثة
وهي المعادن والنباتات والحيوانات انتهى وفي بعض
شروح الفصوص ان القول بالعقل مما اعترف به من علماء
السنة الحليمي والغزالي والراغب وابو زيد الدبوسي
ومحققوا الصوفية بل الكل اعترفوا بالملائكة الكروبية التي
فسر الحكماء العقول بهم على ان العقول والنفوس ليست
من المجردات عند الشيخ الاكبر قدس سره الاطهر على ما صرح
به في الفتوحات في الباب الثالث عشر وغيره وليس في القول
بالمجردات ما يخل بالاسلام سوى القول بقدمها و منع
قدرة الواجب على الحوادث الزمانية بدونها وقد ورد اول
ما خلق الله العقل ولا يمكن تاويله بعقل الانسان لانه انما
يخلق فيه بعد خلقته بمدة طويلة انتهى وقال المولى
الفناري رحمه الله تعالى في تفسير الفاتحة اول موجود تحقق

والنفس نفس الزهرة ح

[٦٠-٢]

بالنعم

٦١

انه يعقل كونه ممكنا لذاته فحصل من تعقل خالقه عقل آخر
لحصول سراج من سراج آخر وحصل من تعقل ذاته الواجبة
بالأول نفس هي ايضا جوهر روحاني كالعقل الا انه في
الترتيب دونه وحصل من تعقل ذاته الممكنة جوهر جسماني
هو الفلك الاعظم وهو العرش بلسان اهل الشرع فتعلقت
تلك النفس بذلك فتلك النفس هي النفس الكلية المحركة
للفلك الاقصى كما يحرك روحنا جسمنا وتلك الحركة شوقية
بها يتحرك النفس الكلية الفلكية شوقا وعشقا الى العقل
الأول وهو المخلوق فصار العقل الأول عقلا للعقل
الثاني عقلا للفلك الأقصى مطاعا له ثم حصل من
العقل الثاني عقل ونفس وجسم فالجسم هو الفلك وهو
فلك الثوابت وهو الكرسي بلسان اهل الشرع وتعلقت
النفس الثانية بذلك العقل وهكذا حصل من العقل الثالث
عقل ونفس وفلك وهو فلك زحل بالحاء المهملة والنفس
نفس زحل ثم حصل من العقل الرابع عقل ونفس وفلك
وهو فلك المشتري والنفس نفس المشتري ثم حصل من
العقل الخامس عقل ونفس وفلك وهو فلك المريخ بالكسر
والخاء المنقوطة والنفس نفس المريخ ثم حصل من العقل السادس
عقل ونفس وفلك هو فلك الشمس والنفس نفس الشمس

والقاف والباء الموحدة والميم والواو على ترتيب اهل التلاوة
والاداء فهذه الحروف حروف مجازية كما ان الاسماء المقابلة
هي لها اسماء مجازية عند سادات الصوفية قدس الله اسرارهم
ولهذا لا يقال لها حقايق وانما الحقائق هي التعينات التي
قامت بهذه الحروف والاسماء كما اومأنا اليها انفا والحجب
السبعون الفا هي النفس ثم القلم ثم اللوح ثم الهباء ثم الجسم
ثم العرش ثم الكرسي ثم الجنان السبع ثم النيران السبع
ثم الافلاك السبع ثم الاركان السبع والكل خمسة وثلثون
وباعتبار الظهور والبطون سبعون ثم يتفصل كل منها
الى الالف فيبلغ الى ذلك العدد وهذا الذي ذكرناه في ترتيب
الكائنات هو ما جرى عليه اهل الله تعالى واما الحكماء والفلاسفة
فيثبتون العقول العشرة ولا علينا ان نفصلها تتميما للفائدة
فنقول ذكر الرئيس ابن سينا سامحه الله في بعض رسائله
فقال ان اول ما خلق الله تعالى جوهر نوراني هو نور محض
قائم لا في جسم ولا مادة دراك لذاته ولخالقه تعالى وهو
عقل محض وقد اتفق على صحة هذا جميع الحكماء الالهيين
والانبياء عليهم السلم كما قال سيدنا محمد صلى الله عليه وسلم اول
ما خلق الله العقل فهذا العقل له ثلث تعقلات الاول انه
يعقل خالقه تعالى والثاني انه يعقل ذاته والثالث

انه يعقل

حروف ظاهر النفس الرحمانى ويقابلها على الترتيب حروف
باطن النفس الرحمانى وهى الاسم البديع ثم الاسم الباعث
ثم الاسم الباطن ثم الاسم الآخر ثم الاسم الظاهر ثم الاسم
الحكيم ثم الاسم المحيط ثم الاسم الشكور ثم الاسم الغنى
ثم الاسم المقتدر ثم الاسم الرب ثم الاسم العليم ثم الاسم
القاهر ثم الاسم النور ثم الاسم المصور ثم الاسم المحصى
ثم الاسم المبين ثم الاسم القابض ثم الاسم الحى ثم الاسم
المحيى ثم الاسم المميت ثم الاسم العزيز ثم الاسم الرزاق
ثم الاسم المذل ثم الاسم القوى ثم الاسم اللطيف ثم
ثم الاسم الجامع ثم الاسم الرفيع قال تعالى رفيع الدرجات
ذو العرش وذلك لان هذه الحقائق كلها من ملكها و
ملكوتها درجات الهية ومراتب رحمانية ويقابل هذه
الثمانية والعشرين على الترتيب حروف مطلق النفس الرحمانى
وهى الهمزة والهاء والعين المغفلة والحاء المهملة والخاء
المعجمة والغين المنقوطة والقاف والكاف والجيم والشين
المعجمة والياء المثناة التحتانية والضاد المنقوطة واللام
والنون والراء المهملة والطاء المغفلة والدال المهملة
والتاء المثناة الفوقانية والزاى والسين المهملة والصاد
المغفلة والظاء المعجمة والثاء المثلثة والذال المنقوطة

هو الجانب الذى يلى الحق وجميع النفوس الناطقة وجدت منها
واول المظهر فى عالم الملكوت لتلك الحقيقة الانسانية وعالم الملكوت
عالم الملائكة واهله من لهم صور جسمانية لطيفة هو النفس الكلية
التى يتولد منها النفوس الجزئية وحواه الطبيعة الكلية التى فى
الاجسام يعنى ان الطبيعة عند اهل الحق تطلق على ملكوت
الجسم وهى القوة السارية فى جميع الاجسام عنصريا كان
او فلكيا بسيطا كان او مركبا وهى للنفس الكلية كالآلة فى
اظهار الجسم وتدبيره وفى الحيوان بمنزلة الروح الحيوانى
اذ بواسطتها ظهر الفعل والانفعال فافرادها كالآلات
للنفوس المجردة كما ان كليها آلة لكليها واول المظهر فى عالم
الملك هو آدم ابو البشر فاول الموجودات هو العقل الاول
ثم النفس الكلية ثم الطبيعة الكلية ثم الهباء ثم الشكل
الكلى ثم الجسم الكلى ثم العرش ثم الكرسى ثم الفلك الاطلس
ثم الفلك المنازل ثم سماء كيوان ثم سماء المشترى ثم سماء
المريخ بكسر الميم وكسر الراء المشددة وبالخاء المعجمة ثم سماء
الشمس ثم سماء الزهرة ثم سماء عطارد ثم سماء القمر
ثم عنصر النار ثم عنصر الهواء ثم عنصر الماء ثم عنصر
التراب ثم المعدن ثم النبات ثم الحيوان ثم الملك ثم
الجن ثم الانسان ثم المرتبة ويقال لهذه الثمانية والعشرين

جرو

٥٨

وروح القدس اخذ فيض الروح من منبع روحانية نبينا
عليه السلم فكان ابا لروح القدس بالذات ولعيسى بالواسطة
فهذه الازدواج المعنوى ايض يمتد الى آخر من يقبل فيض
الروح المحمدى فآدم فى الحقيقة هو النفس الوحدة وهو العقل الاول
الذى هو الروح المحمدى فى الحقيقة فهو آدم اول يعنى اول
مظهر فى عالم الجبروت للحقيقة الانسانية ويسمى عالم
المجردات بالجبروت واهل الجبروت من لهم صور روحانية والنفوس
المجردة والعقول المجردة شئ واحد لكن باعتبار الشهادة
والظاهر يقال لها النفوس وباعتبار الغيب والباطن
يقال لها العقول كمرتبة الارواح مثلاً فانها نفوس
باعتبار انها مظاهر الصور العلمية وعقول باعتبار
انها اعيان ثابتة ويقال لمحركات الاجرام الفلكية وهى
الافلاك والكواكب اى لمبادى حركاتها بالحركة الارادية
على الاستدارة جواهر مجردة عن مواد الافلاك فى ذواتها
وانفسها متعلقة بالافلاك فى حركاتها ليكون تلك الجواهر
مبادى تحريكاتها كالروح المفارق للانسان ويقال لتلك
الجواهر المجردة ايض النفوس الناطقة الفلكية وحوا آدم
الحقيقى فى هذا العالم اى عالم الجبروت النفس الكلية التى خلقت
من ضلعه الايسر اى من الجانب الذى يلى الخلق فان يمينه

لان الحق تعالى رحم بالرحمن ما طلبته الاسماء الالهية من
ايجاد صور العالم ثم تعلق الرحمة التي هي الوجود المنبسط
على الماهيات كلها انما هي الصور الموجدة فكما ان الله تعالى
افاض الوجود على الممكنات بالاسم الرحمن فتعينت المظاهر
والصور والاشكال فكذلك الرجل افاض الوجود على الاولاد
بواسطة الرحم فظهرت الاثار والافعال فاعرف
هذا السر وانظر الى اللوح والقلم في العالم والى ما ظهر
منهما من نفوس بني آدم وقيل الحكيم وهو يواقع زوجته
ما تعمل قال ان تم فانسانا فربط الحق تعالى سلسلة الكائنات
بعضها ببعض في عالم الصورة حسبما اقتضته حكمته
التابعة لعلمه واستدعاه علمه التابع لاحوال متعلقات
حكمته الى ان يبلغ الكتاب اجله وكان الله بكل شيء محيطا
وكذا في عالم المعنى الا ترى انه تعالى لما خلق آدم فجعله ابا
البشر انبيائهم واوليائه واعدائهم فتناسلوا منه قرنا بعد
قرن واخذوا منه الجسمانية عصرا بعد عصر بحسب الازدواج
الصوري والتوالد المتواصل الى آخر مولود يولد فكذلك خلق
روح محمد صلى الله عليه وسلم فجعله ابا الارواح كليها وجزئيها
فهو من حيث الجسمانية وان كان ابن آدم لكنه من حيث الروحانية
ابوه وجد عيسى لان عيسى انما استفاض الروح من روح القدس

وروح

٥٧

كثيرا ونساء كما نطق به النص فكل ابن خرج الى هذا التعين
لا بد له من الاب المتعين الا من كان وجوده بطريق خرق
العادة كعيسى عليه السلم وسطيح الكاهن المتولد من المرأتين
مع انه يجوز ان يقال ان اباعيسى روح القدس من مقام
الجسدية وعالم التمثل فان تمثله في صورة بشر سوى ونفخه
في مريم نفخا مؤثرا واصلا الى رحمها بمنزلة الاب وتعين
نطفته فيه فتولده بواسطة سبب من الاسباب الصورية
كتولده من الاب وان كان على غير بابه اذ الاب حيوان يتولد
من نطفته حيوان آخر ومنه يظهر الجواب في حق سطيح ونحوه
ايضا اذ احدى المرأتين وماؤها تعينت بتعين الرجل وماءه
فكانت الولادة مضافة الى السبب الظاهر فيما الذى اعتبره
العقل كالاب والوجه في الابانة المولود الاول اعنى من التراب
والتاثير منه لانه الحقيقة الفاعلة لا من الام لانها الحقيقة
القابلة واذ كان لابد منها من حيث انها كمحل الحرث للبذر
ففيها التربية ايضا من وجه وتحقيقه ان تعين الرجل بمرتبة
تعين الاسم الله وتعين المرأة بمنزلة تعين الاسم الرحمن
ومنه اشتق الرحم وتعين الولد بمثابة تعين الاسم الرحيم
وفي الحديث انى اجد نفس الرحمن من قبل اليمن فنسب الحق
النفس الى الاسم الرحمن على لسان نبيه عليه الصلوة والسلم

وصيامهم وقيامهم • وجميع احوالهم واحكامهم • كانهم اصحاب
الصّفّة • الموصوفين بالعفّة • فكيف يطعن فيهم من ازرفة
النخمة فكان اكله اكل البقر وشربه شرب الجاموس • ونومه
نوم الكلاب وبطنه انتن من الناووس • وهو في كبره
كان كسرى حامل غاشيته • وقارون وكيل نفقته • وبلقيس
احدى راياته • وكان يوسف لم ينظر الا بمقلته • ولقمان
لم ينطق الا بحكمته • كان الخضراء له عرشت • والغبراء
باسمه فرشت • فهذه صفتك ياهذا • وخالك يا من هو
وعاء الأذى • فاعرف حدك يامسكين • فلست انت اعلم
اهل الدين • بل اطولهم لسانا لاهل الله تعالى • واجهلهم في
العلم بالله حالا • اللهم انا نسئلك العصمة والتوفيق •
والاجتهاد في طريق التحقيق • والوصول الى اعلى مراتب الشهود
• والدخول في دائرة معرفة سر الوجود • والنظر الى
مظاهرك بحسب اسمائها وادبابها • وتوحيدك في كل
الاشياء من مسببياتها واسبابها • فانك تضل من تشاء
وتهدي من تشاء • وبيدك الامر في الصحو والانتشاء •
حسبت شدن

الفصل السادس

في بيان سلسلة الطريقة الجلوتية بالجيم • اعلم ان الله
تعالى خلق افراد الانسان من آدم وحواء ومنهما بث رجالا

كثيرا

٥٦

النظر الى الالوان وانما يكشفه النظر الى من ليس له لون
يعرفه المحجوبون الا انسان وجاء في الحديث ثلث يجلين البصر
النظر الى الخضرة والى الماء الجاري والى الوجه الحسن قال
ابن عباس رض والاثمد عند النوم ثم كل من المظاهر قد
انصبغ بصفة مخصوصة على يد اسم خاص فله من
الحسن الصفاتي ما لا يشتبه في نظر العارف واما الحسن
الذاتي فهو لله رب الارباب الغني عن وصف الواصف
فان نظرت الى الصفات فهذه الموجودات كلها تدعوك الى النظر
لتفريج الغم والكدر وان نظرت الى مرآة الذات فلا ترى
الا نفسك عارية عن الصفات فلا غم هناك ولا سرور ولا
مرآة ولا ظهور هذا وقد كشفنا عنك غطاءك في امر الكسوة
واللباس بالنسبة الى اخيار الناس فان قال لك واحد
من منكري هذه الفرقة ليس في كتبنا كتاب التاج والخرقة
فقل له ليس في كتبنا ايضا كتاب فرو السمور والثعلب
وحشو قماش حلب فاذا انا على بدعة من امري ومضيع
وقتي وعمري فانت اشد مني في سوء الحال حيث ضاع
عمرك في القيل والقال وقد اذناك الله نفسك الامارة
فوقعت في المراء زعما منك انك في الاقبال على الحق
والحق وراء وراء والعجب ان محققي الصوفية في لباسهم

مراداً واجتهد في ازالته فاذا كان من اوصاف النفس الأمّارة
والوانها ناسب حال اهل الفرق الاول وهم اهل البداية وفي
الزرقة جلاء وانكشاف بالنسبة الى السواد فهو لمن فوقهم
من اصحاب النفوس اللوامة والملهمة ولما كان المولود الثاني
للسالك بمنزلة انسان الفلاسفة اي مولود الاكسير اعتبر
في الأمّارة التسويد وفي اللوامة التغيير وفي الملهمة التشهيب
وفي المطمئنة التبييض فان الله تعالى جعل ترتيب اسباب
السلوك وظهور اوصاف النفوس كترتيب مواد الاكسير وظهور
الوان المركب والجسد واما الصفرة فهي صفة للذهب الخالص
الذي هو اعلى المعادن وقد ثبت ان النبي عليه السلام شبه الناس
بالمعادن فيناسب صفة الاعلى خف الاعلى وجعلوا اي اهل
الكمال هذا اللون في رجلهم لا في غير عضوهم اشارة الى كون الدنيا
مغلوبة تحت اقدامهم فان قلت ما تقول في قول علي رض من لبس
نعلاً صفراء قل همه فانه ترغيب للبس النعل الصفراء وانت قد
اخترت النعل الحمراء قلت انهم يلبسون تارة النعل الحمراء وتارة
الصفراء بحسب المصلحة ولا مناقشة معهم فانهم اعرف باحوالهم
من غيرهم وليس لهم هم الدنيا ونحوها حتى يقل همهم بلبس الصفراء
اذ همهم هو هم المولى لا فكر الدنيا والعقبى وذكرهم هو ذكر
الملك الاعلى لا ذكر المملوك والادنى ومثل هذا الهم لا يجليه

النظر

القباء من هذه الألوان ويجتنبون الحمراء والزرقاء والصفراء
وكذا القباء من هذه الألوان وروي أن رسول الله صلى الله
عليه وسلم لبس الاصفر لكن الالوان المذكورة احب وانسب
وكذا ليس من زي المشايخ وفقراء الطريقة اللباس المنسوج
على لونين او اكثر كالبرد اليماني والمخطط الشامي والمتلون
البروسوي ونحوها لان فيه الاثنينية وطالب الواحد
لا يرضى الا بالواحد طعاما ولباسا وغيرهما وقد استمر
المحققون من الصوفية على لبس النعل الأحمر مع الخف الأسود
او الاصفر او الازرق ارشادا بهذا الاختلاف الى كسر
النفس والمجاهدة معها لان تمام الزينة ان يكون النعل
الاصفر مع الخف الاصفر لا مختلفين فان حظ النفس في
صورة الاختلاف ناقص فالخف الاسود لاهل البداية
والازرق لاهل التوسط وللقوالين في المجالس الذكرية
والاصفر لاهل النهاية وسره ان السواد غير سواد الانوار
الالهية صفة النفس الامارة واليه الاشارة بقوله عليه السلم
الفقر سواد الوجه في الدارين اي الافتقار الى الغير دون الله
تعالى والوجه ذات الممكن مجازا كما في كرم الله وجهه وذكر
السواد لان له مزيدا اختصاص من بين سائر الالوان
بالسريان والاتصال بالمحل بحيث لا ينفك اصلا وان غسل

فان النبي عليه السلام وان فعل في بعض الاوقات ما يدل على الرخصة
الا انه فعله بيانا للجواز لاهل الفتوى والدنيا حرام على اهل
الآخرة فكيف زينتها وشهرتها فان قلت صح حرمة الاحمر فهى
لغيره لا لعينه وان استعمله على وجه التكبر حرم وان لم يخطر
بباله ذلك حل كاستعمال المنديل وغيره من الذي يباح باصله
ويحرم بوصفه فلو لبسه المحقق الآمن على نفسه لم يلزم
شئ قلت هو كذلك الا ان الخواص يراعون سنن من قبلهم
فيلبسون ما يلبسون ويتركون ما يتركون ما يدعون سننهم
اذا كانت شعار اهل البدعة في زمانهم فان باختلاف
الزمان وتنزله يختلف احوال الناس قال القهستاني ترك
سنة صارت شعارا لاهل البدعة سنة على ما قالوا كالتختم
باليمين فان السنة ان يجعل الخاتم في خنصر يد اليسرى في زماننا
وقوله عليه السلام اجعلها في يمينك كان في بدء الاسلام ثم صار
من علامات اهل البغي كذا في الخلاصه وقس عليه ترك
الاكتحال ونحوه في يوم عاشوراء فانه ثبت في الاصل
بحديث صحيح ومن زعم الموضوعية فهو رد ثم ترك العمل به لانه
يفضي الى امر قبيح وهو التشبه بالخائنين الملعونين والحاصل
ان اهل الطريقة وهم السالكون على الحقيقة لا اللاعبون
كالصبيان يلبسون الخرقة السوداء والبيضاء والخضراء وكذا

القباء

٥٤

احب الالوان البياض ولبس الاخضر سنة كما في الشرعة
ولبس الاسود مستحب كما في الخلاصة ولا باس بالثوب
الاحمر كما في الزاهدي انتهى وقال ابن بطال وهو اول من
شرح صحيح البخاري يجوز لبس الثياب الملونة للسيد الكبير
والزاهد في الدنيا والحمرة اشهر الملونات واجمل الزينة
في الدنيا انتهى وقال في شرح الترغيب المسمى بالفتح القريب
لبس صلى الله عليه وسلم في وقت حلة حمراء وازارا ورداء
وفي وقت جبة ضيقة الكمين وفي وقت قباء وفي وقت
عمامة سوداء وارخى طرفها بين كتفيه وفي وقت مرطا
اسود من شعر اي كساء ولبس الخاتم والخف والنعل انتهى
وقال ابو الليث في البستان يحتمل ان لبس رسول الله اي
الاحمر كان قبل النهي فالقول بكونه مكروها اصح انتهى
ونحن معاشر الصوفية نعمل بالاحتياط في مواضع الاختلاف
والنهي راجح كما في الاصول ولا شك ان الاحمر من لباس الزينة
بالنسبة الى سائر الالوان ولابسه لا يامن من الكبر واقل
الامرين يتشبه بالعوام فانهم اعتادوا ذلك وليس عندهم
احب منه ومن تزيى بزي قوم فهو منهم ومن كثر سواد
قوم فهو منهم فاين انت من الدخول في دائرة الخواص اذا
كان فعلك فعل العوام ولا يغرنك رخص عوام العلماء

تعظيمها وليس بذلك فان رئيس الاعضاء والقوى هو القلب
فيلزم تعظيمه بقطع طمعه عن الدنيا وشهوتها وهو الاوجب
عند اهل الطريق واما غير السادات من سادات الصوفية
فيلبسون ما هو السنة في طريقهم كالعمامة البيضاء في
الجلوتية بالجيم والسوداء في اكثر الخلوتية ولبس العمامة
الحمراء من سنة المشايخ ومن قبلهم اصلا والاصل في لبس
كل لون من الالوان اختلاف الحال وتفاوت تجليات الملك
المتعال فيختار الاسود في حال غلبة الفناء والجلال والابيض
في حال غلبة البقاء والجمال والاخضر في حال ظهور الكمال
وقس على هذا سائر الالوان ونظيره خاتم النبوة فانه كان
يتنوع خطوطه بحسب تنوع التجليات الالهية لحضرة
الرسالة صلى الله عليه وسلم وقد اختلف العلماء في
الاحمر من اللباس ففي الواقعات المحمودية الثوب الاحمر
مكروه لانه يؤدي الى الكبر الحرام بالاتفاق انتهى وفي
الشرعية يجتنب الرجال الحمرة والصفرة من الثياب وفي
الحديث اياكم والحمرة فانها زي الشيطان وهذا عند قوم
محمول على المجاز اي الحمرة يزينها الشيطان ويدعوا اليها
كما في كام المرجان ولان الاحمر كسوة النساء والتشبه
بهن حرام كما في شرح تحفة الملوك وقال القهستاني

احب

٥٣

رض من ذرية سيد المرسلين رض مع انتسابهما اليه بالأم
ومن اذاهما فقد اذى ذريته عليه الصلوة والسلم كما فى حواشى
ابن الشيخ واما بنو امية فلم يرضوا بكونا الحسنين من ذرية
النبى عليه السلم من حيث انتسابهما اليه بالأم والآية
دليل عليهم فاذا كان الانتساب صحيحا سواء كان من
الطرفين او من طرف واحد فقط صح التعمم بالعمامة الخضراء
للسادات مطلقا اى فى الحقيقة وان فرق العرف بينهم
بحسب الظاهر واما السيد الصحيح السالك الى طريقة جده
عليه السلم علما وعملا وحالا فلا يحتاج الى العلامة مطلقا
كما قال من قال جعلوا لابناء الرسول علامة ان العلامة
شان من لم يشهر نور النبوة فى كريم وجوههم يعنى
الشريف عن الطراز الاخضر فاذا عرفت هذا فامسكت
لسانك عن الطعن فيمن كان سيادته من طرف الأم فقط
فانه سيد بلا ريب ومعنى السيادة فى الحقيقة الحرية على
رق الكونين بل الترؤس على دقيقى الكونين والغلبة عليهم
بالمقام العالى والتصرف الكمالى فان قلت هل فى العمامة
الارفع قيمة فائدة ام لا قلت رعاية الاوسط اولى بحسب
الحال كما فى الكفن واما بعض الممكودين فيتعممون بالأرفع قيمة
زعما منهم ان الرأس اعلى اجزاء الجسد وافضلها فيلزم

معتدلة لا افراط فيها فحال الاكملين بعد الفرق الثاني
هي المحبة لا العشق لتنزلهم الى مرتبة الاعتدال واستواء
كفتي ميزانهم الفرقي والجمعي فاعلم ذلك وأما القلنسوة
اللبدية المسماة بالفادسية بكلاه فانما اختارها حضرة
المولى جلال الدين قدس سره اشارة الى الفناء المحض ولان
واحدة منها تستوعب العمر فيتخلص لابسها من مؤنة
التجديد ونعم ما فعله فان الدنيا وزينتها لابد لها من
الفناء واهل الفناء لا يختار منها الا ما يبقى فافهم
وهذه احوال التيجان على رسوم اهل الطريقة واما عمائم
فالسادات من الطرفين اي من جهة الاب والام او من جهة
الاب فقط يلبسون العمامة الخضراء ومن طرف الام
فقط يكتفون بالعلامة الخضراء كما في الفتاوى اليحياوية
قال الله تعالى في سورة الانعام وزكريا ويحيى وعيسى والياس
كل من الصالحين وفي ذكر عيسى دلالة على ان الذرية
الواقعة في الآية المتقدمة وهي قوله تعالى ومن ذريته
داود وسليمان وايوب ويوسف وموسى وهرون وكذلك
نجزي المحسنين اي وهدينا وهؤلاء الانبياء من ذرية
نوح او من ذرية ابرهيم وهدينا ايضا من ذرية زكريا
ويحيى ع تتناول اولاد البنات فيكون الحسن والحسين

دخ

تناسبه وبعض من الناس اى في غير الطريقة الجلوتية
بالجيم يجمع بين الأكوار مطلقا اشارة اشارة الى الجمع
المحض لكنه ليس بمخصوص بطائفة بل يشترك فيه بعض
اعوان السلطان واما الرسم الجلوتي بالجيم في عمامتهم
فمخصوص بهم لا يساعدهم فيه غيرهم • واما التاج الخلوتي
بالخاء المعجمة فمعمول من قطعة جوخ عليها رسم دال
الاسم الودود وفي وسط شكل الحلقة اشارة الى
هاء الهوية وفي الاسم الودود اشارة الى مقام الابرار
والمقربين فان كان اسم فاعل بمعنى الواد فهو المحب
العاشق وفي الحديث القدسي طال شوق الابرار الى لقائي
وان كان اسم مفعول بمعنى المودود فهو المحبوب المعشوق
والمحبوبية فوق مرتبة المحبية فان المحب العاشق له رقيق
حجاب بخلاف المحبوب المعشوق فانه واصل الى تعينه الخاص
بلا ستر دونه ولا حجاب ولذا كان رسول الله صلى الله
عليه وسلم حبيب الله وكثير من العشاق وقع في برزخ
العشق فلم يتخلص منه ابدا ولو شئت لصرحت ببعضهم لكن
الستر اولى والله اعلم واعلى وانما نسب المحبة الى الله تعالى
في قوله كنت كنزا مخفيا فاحببت ان اعرف دون العشق
لان العشق بكسر العين المغفلة افراط المحبة وصفات الله

فيما سبق وبالقطعة الأخرى التي تكمل بها الثلث عشرة
قطعة الى الاحدية تلك الأسماء فان لكل شيء مرتبة فرق
ومرتبة جمع وجمع المرتبتين مرتبة اخرى فتلك الاسماء تعتبر
من حيث الافراد فتكون فرقا وتعتبر من حيث الاحدية والجمعية
فتكون جمعا وامّهات الأسماء عند الحقيقة اربع هي الاسم
الحي والعليم والمريد والقدير ولكل اسم ثلثة تكرّرات في
التعيّن فالثلثة اربع مرات تكون اثنى عشر فاذا انضمّ اليها
اعتبار الاحدية تكون المجموع ثلثة عشر وكون العمامة
البيضاء الجلوتية بالجيم مجتمعا منبسطا متصل الاكوار
اشارة الى مقام الجمع الحاصل بعد الفرق الأول وكون ورائها
متفرقا منقبضا منفصل الاكوار اشارة الى مقام الفرق
الحاصل بعد الجمع اذ لا اعتبار بالفرق الاول لانه حال الغفلة
لا حال اليقظة هكذا عيّنه صاحب المقام الختمي في الطريقة
الجلوتية بالجيم حضرة الهدائي قدس سره وعلم من هذا حال
اكوار عمامة العامّة في التفرق اماما وخلفا فان قلت فلم لم
يعكس اذ كرت من حال اكوار الجلوتية بالجيم بان يكون الامام
متفرقا والخلف مجتمعا قلت لان الجمع اقدم ثم يليه الفرق
الثاني فقدّم المقدّم واخّر المؤخّر مع ان الوجه ناظر الى حضرة
الحق فالجمعية تناسبه والقفا ناظر الى جانب الخلق فالتفرقة

تناسب

٥١

الاسود حين الرجوع الى الحضرة صفاته فلهم التلبس بالاخضر
والاسود على حسب التجليات من الله الاحد الصمد ثم ان تاج
الجلوتى بالجيم انما يكون من الجوخ الاخضر لاغير واما الابيض
ونحوه فمن لباس الزينة لا من لباس الطريقة اى بالنسبة
اليهم فان التيجان مختلفة الالوان وكل من رؤساء ارباب
الطرق اختار لونا ورسما مخصوصا على حسب ما الهم اليه
ورأى المصلحة فيه من حيث الباطن وقد روى ان عليا كرم
الله وجهه لبس قلنسوة حمراء فى بعض المغازى هيبة فى
اعين العدو وعمل به بعض السلاك الى عصر حضرة الشيخ
الحاجى بيرام الولى قدس سره فبدل بالحمرة الى البياض
من الجوخ ثم بدل بالجوخ الابيض الى اللبد الابيض خشنه
حضرة الشيخ الشهير بابن الاشرف الازنيقى قدس سره
وانما فعله كسرا للنفس لكن اخلافه جعلوه ملعبة والى
الله المشتكى من التنزلات ثم ان بعض اكابر اهل الطريق
جعل تاجه من سبع قطع اشارة الى السماء السبعة
المذكورة فى السنة القوم وبعضهم جعله من ثلث عشرة
قطعة كحضرة الشيخ محمود الهدائى الاسكدارى قدس سره
من قدوتنا الجلوتية بالجيم اشارة بالقطع الاثنى عشرة
الى اثنى عشر اسما من اصول الاسماء وامهاتها كما ذكرنا

حضرة المولى جلال الدين الرومي صاحب المثنوي قدس سره
فركعوا له فقام المولى جلال الدين فتواضع لهم وهذا بحسب
الظاهر وان كان امراً منكراً عند اهل الشرع لكن فيه اشارة
لطيفة وهي ان الرهبان كانوا مظاهر الجلال وكان الجمال
باطناً فيهم والمولى جلال الدين كان من اهل الجمال وكان
الجلال باطناً فيه اذ النشاة الانسانية الكمالية حاملة
لكليهما لكنهما يتفاوتان بحسب الظهور والبطون فالحكم
للغالب منهما فعلاً وظهوراً لا للمغلوب قوة وبطوناً فتواضع
المولى جلال الدين للجمال الباطن فيهم الظاهر فيه وتواضع
الرهبان للجلال الباطن فيه الظاهر فيهم فكل تواضع لما
في نفسه من الحقيقة الجمالية والجلالية فلم يلزم الكفر
والايمان عند الحقيقة ولله در الاولياء ضاعف الله
حسناتهم في اشاراتهم واعتباراتهم واختار اهل البداية
من فقراء الطريقة الجلوتية بالجيم لبس الخرقة السوداء
لان اهل البداية اهل الحجاب والبرزخ وذلك عين
الجلال فيناسب ذلك اللون حالهم في سلوكهم كانوا فقراء
في نفس الامر واغنياء فاذا وصلوا الى الكمال بخرق الحجب
والاستار وقطع البرازخ والعبور عن جسر عالم الاغيار
وتجلى لهم النور الاخضر من سرادقاته وغشيهم النور

الاسود

٥٠

بينهما اذ للصفرة ميل الى البياض وللحمرة الى السواد واما لون
الخضرة فلون الكمال واليه الاشارة بقوله تعالى من الشجر
الاخضر نارا قال حضرة الشيخ الشهير بافتاده قدس سره
خطر ببالى ان الاخضر من لباس السادات فتركته تأدبا
واخترت ذلك اللون فى تاجى فقط ولا احب لبس السواد
لكن لبست يوما عمامة سوداء ثم اخرجتها عن رأسى
لان النبى عليه الصلوة والسلم ما لبسها الا يوم فتح مكة
وقد خطب فى ذلك اليوم وعلى رأسه عمامة سوداء ومعه
سيف ثم قال واهلها من وصل الى الفناء الكلى واما فى
زماننا فيلبسونها بمجرد التقليد حتى يلبس الطباخ
واهل السوق فى بلاد العرب انتهى كلامه فى الواقعات
المحمودية واختار اكثر الخلوتية بالخاء المنقوطة من الالبسة
الابيض اشارة الى الجمال الصفاتى وآثر اكثر الجلوتية
بالجيم الاخضر منها تلويحا الى الكمال والكل مصيب فى اشارته
وقد اختار الرهبانية الاسود من الاكسية ميلا الى الجلال
والفناء لان زهدا وفناء بالنسبة الى اليهود لكنه فناء
مذموم لعدولهم عن الحق وميلهم عن الصراط المستقيم ولذا قالوا
رؤية النصارى فى المنام اشارة الى الفناء المذموم وهم اقرب الى
الاسلام من اليهود بشهادة النص وحكى ان رهبانا اتوا الى

يوم الجمعة حين اجتماع الناس للوعظ والتذكير فاختلفوا
في حقي أياما قال ثم لما زال عنهم ما نسبوه الي من الجنون
بسبب ذلك وتحول الاختلاف الى الاتفاق عمدت الى عباء
ابيض فعملت منه خرقة لطيفة ولبستها في يوم مجموع له
الناس فلما تم امر العظة سرت من جانب السوق فمررت
على قصاب في امام حانوته كرشان فقبضت الواحد باليمنى
والآخر باليسرى وعلى تلك الخرقة البيضاء اللطيفة فجاوزت
السوق وانا على تلك الحال والناس مجتمعون ناظرون نظر
التعجب والانكار فمن قائل بالجنون ومن قائل بالسحر
حتى تفرقوا واسترحنا أياما قال ومثل هذا وان كان
لا ينتج شيئا في الحقيقة لكن يفعله البعض في الاوائل
والاواسط لبعض الدواعي الحاملة عليه في مرتبة الطريقة
وعليه ينبني كل ما يخالف عادات الجمهور كما سيأتي بعض منه
ايضا في هذه الطور والا فالنافع هو التسليم والرضى والدوران
بما قدر الله وقضى كما لا يخفى كما لا يخفى واذا تمهد هذا
فنقول ان الالوان كثيرة كل منها اشارة الى معنى من المعاني
المقصودة المعتبرة عند القوم فلون البياض لون الجمالي
الصفاتي واليه الاشارة بالنهار ولون السواد لون الجلال
الصفاتي واليه الاشارة بالليل ولونا الصفرة والحمرة

 بينهما

٤٩

ان الله غيبهم عن معرفتك فاعليت على هذا الواء كلمتك
اما والله قد عرفوا واطلقهم الحق عن القيود التى قيدت
بها رجليك وزهدوا فى الدنيا فجعلهم الله حجة عليك
وقد نهى النبى صع عن الشهرتين فى اللباس اللين الارفع والغليظ
الاقوى فالمرقعات الحيدرية والقلندرية والهندية
وغيرهم من لباس الشهرة كما ان دقاق البسة العوام كذلك
ومحققوا الصوفية سلكوا طريق الاعتدال فلا للانكار
عليهم مجال نعم قد يلبس بعض السلاك الخرقة المرقعة كسرًا
للنفس وتنفيرًا للناس ثم اذا تم المصلحة عاد الى لباسه الاول
ويقال له الموت الاخضر عند الصوفية وهو طرح الرقاع
بعضها على بعض ومقاساة شدائد هذا الموت من المجاهدة
لانها حمل النفس على المكاره ولبس المرقع مكروه عندها
بالنسبة الى ما اعتادغيره وقد حكى لى شيخى وسندى
روح الله روحه انه لبس الخرقة المرقعة مرة فى مدينة
فلبه من الديار الرومية لتنفير الناس وذلك انه قال
لما رايت ازدحام الناس على على وجه لا يوصف اتيت
ساحل النهر الكبير الذى يجرى وسط تلك البلدة وكان
هناك مزبلة فالتقطت من انواع الخرق والقطع وغسلتها
فى النهر ثم عملت منها خرقة عظيمة غريبة ولبستها

بالتشكيك على الفود وكيف يليق بالتطبيق الفهيم ان يلد
فيه بالالفاظ المهملة وبالتصديق الكليم اذ يأخذ برأس اخيه
ولحيته فيما يخالفه من الامور المفصلة والمجملة مع انه
في عين ما وقع منه من النزاع والمجادلة وحاول في
دفعه انواع المقاولة وذلك لان الصوفية ايضا يقولون
لهم لماذا امتاز اهل الثروة وعلماء الرسوم بعروق
التغلب والسمور ونحوهما من زي الشهرة والظهور فان
قالوا بالتعارف عرفا والتقادم وقتا فهم قائلون ايضا
بذلك في البستهم واكسيتهم فلا فصل بل زي الصوفية
اقرب شبها من زي الاصحاب رض فان اكثرهم كانوا
يلبسون العباء والشملة ويقاسون شدائد البراغيث
والقملة ويقنعون بما قسم الله المولى من الادنى والاعلى
واما علماء الزمان فيرغبون عن ذيا بالبذلة ولباس
الفقراء ويشاركون في الخلع الفاخرة الكبراء ولو قلت
فيه لقالوا اظهار النعمة لازم وتعظيم العلم واجب وقد كسوا
من عض العلم بنواجذه واضراسه واما اطفأ في ليالي
الاجتهاد فتيلة سليطة زيت ونبراسه مصباح من العلماء المتجافين
عن المضاجع في جنح الاوقات المتجردين عن لباس الاستراحات
المكتفين بالاطمار في مدة الاعمار فيا ايها الرجل انظر

اذا الله

٤١

كما ان لاعوان السلطان الذي هو ظل الله اختلافا في اللباس
بحسب ما راه الامام كذلك لاتباع السلطان الذي هو مظهر
سر الحقيقة الالهية اختلافا فيه بحسب ما الهم ذلك المظهر
التام فانفرادهم بنوع لبس ليس لاجل التشهر في الاصل
بل التميز كل منهم عن الاخر بحسب الاوصاف العارضة
والاحوال الطارئة مع ما فيه من رعاية معنى دقيق وسر
عميق والعجب من اهل الرسوم انهم وضعوا لفظ فعل لاجل
الوزن دون غيره لكونه مشتملا على شيء من حروف الشفة
والوسط والحلق واعجبهم ذلك الوضع وفرحوا بما تضمنه
من الاشتمال المذكور فرحا شديدا كما ينبئ عنه كتبهم
الصرفية ثم انهم استبعدوا ان يكون في وضع لباس
الصوفية معنى يعتبره العقل ويرتضيه الكشف جهلا
منهم بالمعاني ووقوفا عند المباني اذ ليس سادات الصوفية
قدس الله اسرارهم ادنى منهم علما وعملا بل كما انهم من المراجيح
الرزان اهل الحجة والبرهان كذلك هم من اصحاب الاحوال والكشوف
والعيان وبعيد ان يكون وضع العاقل مبنيا على معنى وحكمة
ووضع العارف الحكيم خاليا عنهما مع ان هؤلاء السادات
انما يفهمون الامر بعقل المعاد فيه الدقة والوصول الى
الغور وهم انما يفهمونه بعقل المعاش ولذا يزول

عدم بلى نفوس الكمّل فى قبورهم ومن سرّ الجسمانية الدنيوية
بلى اجساد الناقصين فيها فانّ اول ما يظهر السلطنة
لاهل الكمال بعد وفاتهم الصورى بل عنده واول ما تختفى
لاهل النقصان عنده ايض قال الشيخ الكبير صدر الدين
قدس سره انّ النفوس الكمّل بركة تسرى فى ابدانهم وقواهم
فيحصل لها ضرب من البقاء ولا تنحل صور ابدانهم وان
فارقتها ارواحهم بل تبقى الى زمان ابتداء انشاء النشأة
الاخروية كما قال النبىّ صلى الله عليه وسلم انّ الله حرم
على الارض ان تاكل اجساد الانبياء انتهى قال مرجع طريقتنا
الجلوتيّة الشيخ الشهير بافتاده قدّس سرّه اهل التوحيد
لا ينفسخ ولا يتفرق اجزاؤهم بل تدوم على النضارة اذ نقاهم
التوحيد من العفونة الموجبة للتفسخ فاجساد الانبياء
فى غاية الطراوة حتى يظن الراى انهم نائمون وليس
فيها انتقاص جزء اصلا واجساد الاولياء ايض لا ياكلها
التراب الا انها ليست بمثابة اجساد الانبياء لان امزجتهم
اعدل وامزجة الاولياء فى مرتبة الاعتدال فلا يوجد
الصفرة فى بشرتهم وسيماهم دون بشرة الانبياء اذ
الاولياء تابعون للانبياء فى كل كمال ومرتبة التابع
دون مرتبة المتبوع وهذا وقع فى البين ثم نرجع ونقول

كما ان

٤٧

لتحققهم به بالفعل بخلاف اصحاب البواطن فانهم متبوعون
في عالم المعنى والملكوت والغيب بحسب الاسم الباطن
لتحققهم به بالفعل فالفرقة الأولى متبوعة بحسب الاسم
الظاهر تابعة بحسب الأسم الباطن والثانية بالعكس
هذا في الدنيا واما في الآخرة فينعكس الأمر فيصير التابع
متبوعاً والمتبوع تابعاً اذ سلطنة الآخرة باقية والظهور
الدائم فيها انما هو لاهل البقاء كما ان سلطنة الدنيا
فانية والظهور المنقطع فيها انما هو لاهل الفناء
ومن هنا عرفت ان الآخرة قلب الدنيا يعني كانت روحانية
لطيفة فتقلبت وتحولت الجسمانية الكثيفة الى الروحانية
اللطيفة فحقيقة الدنيا والآخرة واحدة الا ان الباطن
اللطيف لما ظهر بصورة الجسم سمي كثيفاً فعند فناء تعينه
يصير الى اصله والاول اظهار الباطن والثاني ابطان
الظاهر فالواصلون الى الفقر الحقيقي يظهر غناهم الباطن
في الآخرة فلهم الدولة الدائمة والواصلون الى الغنى
الصوري يظهر فقرهم المعنوي فيها فلهم الدولة المنقطعة
كالسلاطين والملوك وارباب الجاه والمال والمنال المحجوبين
عن الله تعالى وتجليه الباطني بما لهم من تجليه الظاهري
قال الله تعالى يوم تبلى السرائر ومن سر الروحانية الآخروية

سائر الاصناف وانما فعله ارباب القوانين من السلاطين
باشارات اساطين الدين ودلالات واضعي آداب اهل
اليقين وذلك لان السلطان ظل الله اى الحقيقة الجامعة
للحقايق كلها والظل ليس بمستبد بامره بل هو تابع
للشمس وانما يرى استبداده لا يقدر على رجع البصر
الى السماء ولا يستطيع ان يفرق بين السراب والماء فظهر
ان مبدأ كل قانون انما هو اهل البطون لكن لما كانت
تصرفهم فى الامور خفيا ظن الغافلون عن بواطن
الأمور وخفيات الشؤون انه ليس بايديهم الا ترى ان
البدن قائم بسبب ان الروح الحيوانى وبتدبير الروح
السلطانى وتاثيره ولكن لما كان مبدأ الحركات والافعال
هو الأول احتجب رائيه عن رؤية تاثير الثانى مع ان
الانسان انسان به لا بالاول لاشتراكه بين ذى الروح
جميعا فكما ان حقيقة التاثير من الروح السلطانى
اى فى عالم الأنفس فكذلك حقيقة التاثير من اهل الالهام
الربانى اى فى عالم الآفاق فلهم سلطان عظيم على
الكل كسلطنة الشمس فاعرف هذا فانه ليس وراء
عبادان قرية لكن بقى ان ارباب الظواهر متبوعون
فى عالم الصورة والملك والشهادة بحسب الاسم الظاهر

[٢٤٦]

لتحققهم

٤٦

المعنى من طريق المبنى طريقة اهل الله لاخذين عن كلّ مقام
حظهم الاوفر والمحرزين في كلّ مرتبة نصيبهم الموفر فاين
من يمشى على رجل ممن يطير بالجناحين ومن يقوم على شفا
جرف هار ممن تربع فى بسيط الغبراء يا من فيه الجنين
اللهم اجعلنا ممن احب الجنة لكونها موعد رؤيتك
وشهد مشاهد الحقيقة فى عالم صورتك واحفظنا
من رفض المبنى الذى يحفظ المعنى وترك القشر الذى
لا يحمل لذة اللب الا بحمايته الكبرى ثم اعلم ان الاختلاف
بين الامة ليس فى امر واحد بل فى امور متعددة والاختلاف
رحمة اذا كان نافعا للناس فى امور دينهم ودنياهم
والتفاوت نعمة اذا كان سببا لنظام حالهم فى اولاهم
واخراهم الا ترى الى قوله عليه الصلوة والسلام لن يزال
الناس بخير ما تباينوا فاذا تساووا اهلكوا وهذا
المعنى مستقر فى عقول العامة بحيث لا مجال لانكاره
فمن الاختلاف النافع للناس تفاوتهم فى البستهم و
اكسيتهم وتحقيقه ان السلطان باين بين اتباعه
وحواشيه فخص كل صنف منهم بنوع لباس يتميز
به عن الاخر فى السفر والحضر كطائفة الرجالة لهم
ذى مخصوص يميزهم عن طائفة الركبان وقس عليهما

وهو سوأة مستهجنة عند اهل الآخرة واهل الله تعالى ولباسه
الصدق في الطلب وشان الروح ان يتعلق بغير المولى ولباسه
المحبة الالهية وشان السر رؤية غير المولى ولباسه رؤية
المولى لا رؤية الدنيا والعقبى ولباس الخفي بقاؤه بهوية
المولى فيستر بها هويته وهوية غير المولى فيكون
مستورا ملبوسا في جميع المراتب بلباس حقيقي بعد التجرد
عن لباس مجازي فاذا عرفت هذه المراتب وملابسها وتلبست
في كل مرتبة بما يناسبها خلعت عليك خلعا لم يلبسها
الملوك واستغنيت عن الخرق التي يلبسها الصعلوك
واهل السلوك اذ المقصود الاصلي تخلية الباطن وتحليته
لا تزيين الظاهر وتحشيته لكن لما كان من احكام الاسما
المتقابلة ان يتحقق بها اهل الله تعالى ومن تبعهم في
مواطنها المخصوصة بها ارادوا ان يجعلوا الاسم الظاهر
عنوان الاسم الباطن ومراة متقابلة له بحيث يحصل
بهذا النظر والاعتبار التيمن والتبرك لاهل البداية
ويظهر بتلك الصورة البديعة الاثار التخلق
والتحقق لاهل النهاية فجعلوا لباس الطريق بحيث
يدل على المعاني المقصودة بينهم عملا بالظاهر والباطن
ورعاية لجميع المواطن اذ تطبيق الصورة بالمعنى وتحقق

المعنى

٤٥

الفصل الخامس

فى لباس اهل الطّريقة وكسوتهم • اعلم اوّلا يا طالب التجرّد عن ملابس الكون • ويا راغب التعرّى عن غواشى البين والبون • انّ لباس الحقّ ولباس الخلق لا يجتمعان فى الوجود • وانّ معنى التّخلية مقدّم على التّحلية عند اهل الشّهود • فلابس ثوبى زور لم يستحقّ لباس الصدّيقين • والتحلّى بحلية اهل اليقين • وقد ذكر الله تعالى فيك امورا هى الطّبيعة والنّفس والقلب والرّوح والسّرّ والخفىّ وكلّ منها يستدعى لباسا مناسبا يواريه وانت تعرف انّ الطّبيعة هى ضدّ الشّريعة ولها افعال قبيحة هى بمنزلة السوأة فسترها انّما هو بلباس الشّريعة اى بالعمل باحكامها وانّ النّفس هى ضدّ الطريقة ولها ايضا صفات ذميمة نفسانية كالكبر والغضب والحسد ونحوها وسترها انّما هو بلباس الطّريقة اى بالتّأدّب بادابها والمجاهدة باسبابها والاوّل لباس فى الظّاهر اذ المعاصى ممّا له تعلّق بالبدن الّذى هو من عالم الملك والشّهادة والثّانى لباس فى الباطن اذ الصّفات المذكورة مستورة ومبدأها النّفس الباطنة التى هى مبدأ ظهور كلّ فساد وشرّ ثمّ انّ شان القلب ان يتقلّب من اصبعى الرحمن فله طمع فى الدّنيا وما فيها

لانه ليس فيها شرك وميل الى ما سوى الحق تعالى واما ملة
اباء الكفار فهى الكفر والجهل والعادة والبدعة والاجتناب
عن هذه الملة امر واجب لانها زايغة باطلة والتدين
بها انما هو لاهل الهوى وعابدى الدنيا لا لمن ترك
الكل وتوجه الى الحضرة العليا فاذا عرفت هذا فنقول
لاهل الحق اباء معنوية وهم المشايخ الماضون والحاضرون
وملتهم ايضا التوحيد والمعرفة والهدى فهم يقولون اذا عرض
لهم امر يخالف سير الماضين وآداب المتقدمين نحن لا نعمل
به لانه لم يفعله القدماء وما لم يفعلوه فهو رد اذهم
ارباب القوانين الحقة باعتبار ختميتهم فى مرتبتهم وليس لنا
الا الاتباع لا احداث ما ليس فى دينهم فهولاء اهل السنة
حقا واما فلهم ايضا اباء معنوية وهم المغرورون الممكورون
الزايغون عن طريق الحق وملتهم الشرك والجهل والهوى
فهم يقولون اذا عرض لهم امر يخالف طريق الماضين وشهوات
السابقين نحن لا نعمل به بل نتبع اباءنا فى اهوائهم فهولاء
اهل البدعة تحقيقا ان يروا سبيل الغى يتخذوه سبيلا وان
يروا سبيل الرشد لا يتخذوه سبيلا ولاكثر صوفية الزمان
حظ اوفر من عبادة الاصنام واتباع الهوى ولو شئت لفضحتهم
لكن القليل يدل الكثير والستر اولى والله اعلم واعلى

٤٤

بعد المشرقين فبئس القرين اى العمل الغير الصالح والصوفى
الفاسد والشيخ الكاذب اذ لم يحصل من صحبته سوى
الندامة والخسارة وقال تعالى حكاية يا ليتنى اتخذت مع
الرسول سبيلا ومع وارث الرسول ايضا لان الذين يبايعون
الرسول انما يبايعون الله فكذا الذين يبايعون وارث الرسول
لان دعوته ايضا على بصيرة فطريق الرسول وطريق وارثه
انما هى طريق الحق اى موصله هادية اليه وهى الصراط المستقيم
فمن لم يمش على هذا الصراط ولم يتخذه مع وارث الرسول
بان زاغ عنه الطريق اهل الاهواء من الزنادقة والملحدين
فقد ربح به الجس وهوى فى قعر نار القهر فهذه اشارات
الآيات على الاجمال واياك وان تقول ان هذا تفسير
للقرآن بالرأى فان للقرآن ظهرا وبطنا الى سبعين وكل حرف
منه محتمل لما لا يحصى من المعانى فان انت قلت ذلك
فقد كفرت بالاشارة وما كفر الا ابن اخت خالتك ثم
ان يوسف عليه السلم قال واتبعت ملة اباءى ابرهيم واسحق
ويعقوب وقال الكفار بل نتبع ما الفينا عليه اباءنا
وبينهما بون بعيد فان ملة اباء يوسف وهم ابرهيم واسحق
ويعقوب فى الصورة والسر والخفى والروح فى المعنى انما
هى التوحيد والمعرفة والاتباع بهذه الملة امر لازم

فكذا التوجه الباطني لا يصح الا اذا كان الى جانب الشيخ
الذي من اخذ حظا من التوجه اليه فقد اخذ من التوجه
الى سر النبي عليه السلام ومن اخذ حظا من التوجه اليه
فقد اخذ حظا اوفر من التوجه الكلي الى الذي فطر السموات
والارض فيتم امره ويكمل معرفته ويصير مستحقا للخلافة
العظمى والوراثة الكبرى والرتبة العليا واذا لم يكن
الشيخ كما قلنا والصوفي كما حررنا والاداب كما ذكرنا
فما معنى الخانقاه والتردد اليه وما معنى الشيخ والاعتماد
عليه فان غاية مثل هذا التردد والاتباع والصحبة
هي النكول والويل والثبور قال الله تعالى اذ تبرأ الذين
اتبعوا من الذين اتبعوا ورأوا العذاب وتقطعت بهم
الاسباب وقال الذين اتبعوا لو ان لنا كرة فنتبرأ
منهم كما تبرؤا منا كذلك يريهم الله اعمالهم حسرات
عليهم وما هم بخارجين من النار اي من نار القطيعة والفرقة
مع ملابسة نار جهنم ايضا انعاما من الله بعدله وقهره
وقال تعالى الاخلاء يومئذ بعضهم لبعض عدو الا المتقين
اي حق التقوى لانه الفرد الكامل وهو انما يكون برعاية
احكام الشريعة وآداب الطريقة والوصول الى انوار المعرفة
واسرار الحقيقة وقال تعالى حكاية قال يا ليت بيني وبينك

بعد

هو الشيخ الكامل والحجر الأسود الذي هو ياقوت من يواقيت الجنة
يمينه التي هي سر عظيم من اسرار الحضرة وهي يد الجمال كما ان
يساره يد الجلال وكلتا يديه تعالى وان كانت يمينا مباركة
الا انه لما خمّر طينة آدم عليه السلم بها تين القبضتين ظهر
منها اثار مختلفة حسبما يقتضيها حكمته التابعة لعلمه
التابع وهو العين الثابتة فللشيخ تربية بيد الجمال والجلال
لكن لما كان غاية الجلال هي الجمال والرحمة سابقة على
الغضب لزم تقبيل اليد اليمنى وهنا سر عظيم قد حواه
هذا الكلام الاجمالي فاجتهد حتى تقف على تفصيله فان
العهد المأخوذ يمنعني من الكشف فوق هذا ثم ان دمهم
هو ماء الحيوة الذي يظهر من ينبوع قلب الشيخ ويجري
على لسانه فيشربه قلوب الاصحاب الخلّص ويتوسلون به
الى الصحة الباطنة والحيوة الحقانية الابدية فلزم على الصوفية
الواقفين على هذه الأسرار ان يترددوا الى الشيخ وخانقاهه
ان كان له ذلك ويتوجهوا اليه مع قلوب فارغة عن الأطماع
المذمومة خالية عن الأغراض الفانية المردودة فانه قبلة
الحاجات المعنوية وطور المناجاة الحقانية فهم حجاج
المعنى وهو قبلتهم وكعبتهم وكما ان الصلوة لا تصح الا
بالاستقبال الى الكعبة وان قال فاينما تولوا فثم وجه الله

الشيخ بناء على هذا فقدان الشرائط والأسباب وقد قال
تعالى وأتوا البيوت من أبوابها أي خانقاه الشيخ ودائرة
صحبته فإنه كما أن للكعبة وطوافها وزيارتها آدابا
وشرائط فكذا لطواف بيت القلب والتردد في صحبة
أهله وأصحابه آداب وأسباب لا بد لطلاب الحق
من رعايتها والعمل بها واعلم أن الشيخ العارف والمرشد
الكامل بمنزلة تعين الكعبة التي هي صورة تعين سر
الهوية الذاتية ولذا أمر الله تعالى بالتوجه إليها ويمين
ذلك الشيخ بمنزلة الحجر الأسود وفي الحديث الصحيح حجر
الأسود يمين الله في أرضه فمن لم يدرك بيعة رسول الله
فمسح الحجر فقد بايع الله ورسوله ذكره الإمام السخاوي
في المقاصد الحسنة لما كان الحاج تعين له تقبيل الحجر الأسود
نزل منزلة يمين الملك الأعظم ويده لأنه يعطي العهد بالمصافحة
وللمسلم أيضا عهد عند الله تعالى فإذا كان العهد الظاهر
يحتاج إلى المصافحة كما يفعله الملوك والسلاطين عند الجلوس
على سرير السلطنة الصورية فكذا العهد الباطن يحتاج إليها
كما يفعله الخلفاء الأمناء الأولياء عند الجلوس على سرير
السلطنة المعنوية فالصوفي إذا لم يعط العهد ولم يأخذه
مات ميتة جاهلية لأنه لم يعرف إمام زمانه فكعبة الصوفية

هو

٤٢

لمن كان له قلب او القى السمع وهو شهيد واهل العصر وان
كانوا معتقدين الا ان لهم اغراضا فاسدة دنيوية تمنعهم
عن الانتفاع واقل الامر انهم طالبون للكرامة وما هو خارق
للعادة وليس ذلك الا من شدة تعلقهم بعالم الاجسام
اذ خوارق العادات مما هي من الكونيات وفوقها عالم الاله
وعالم الكون بالنسبة الى عالم الاله كالمناصب الدنيوية
بالنسبة الى المراتب الاخروية فكما ان العباد والزهاد
لا يلتفتون الى الجاه كذلك العرفاء والعلماء بالله لا يلتفتون
الى ما هو بمنزلته من اظهار الخوارق المتعلقة بعالم
الكون لان تفاوت درجاتهم لا يظهر الا في العلم الالهي
وكون بعضهم ممنوعا من التصرف لا يقدح في شانهم
بل هو اشارة الى اطلاقهم عن كل قيد مثاله ان بعض
من لم يكن وزيرا اعظم قد يكون اعلم واعقل وافضل من
الوزير وان كان سوقيا بقالا او صباغا او كان دهقانا
ونحوه كما لا يخفى فمن كان طالب الكرامة كيف ينتفع بالشيخ
وصحبته وطلبه ذلك شهوة من الشهوات وقد قال من قال
من اصحاب الكشوف وارباب الاحوال يا ولدي سد الباب
واقطع الاسباب وجالس الوهاب يكلمك من وراء حجاب
ولذا حرم اكثر صوفية الزمان من الانتفاع بصحبة

ما يمكن بطريق الاشارة والبيان والثانية لا يحيط بها الا
الوجدان والمعقول امارات لما لا يمكن ان يقال ولا يحصل
الا بترك القيل والقال واما الثاني فبان تحقق بمقام قرب
النوافل والفرائض فان وجه مثله وجه غير كذاب ومن
صدق في النظر اليه ذكر الله الوها ساعة تعلق رؤيته به
وان لم يكن هناك تكلم وخطاب وهو كالسلطان تحت
الأطمار لا تبينه الاغيار واما الثالث فبان يكون عمله
عملا اخرويا قالوا والفعل الارجح في نفس التابع المقتدى
من القول كما قيل واذ المقال مع الفعال وزنته رجح الفعال
وخف كل مقال وفي المثنوي بند فعلي خلق را جذاب تر كه
رسد در جان باهر كوش كر ومن هذا القبيل قوله عليه السلام
صلوا كما رايتموني اصلي حيث لم يقل صلوا كما قلت لكم فقد
عرفت من هذا البيان من هو جدير بالصحبة من الانسان فاياك
وصحبة المدعين حتى لا تهلك مع الهالكين فان قرين السوء
ياخذ بمجاورته حكمه واذا سرى مرض الجذام لا يقبل العلاج
والعياذ بالله الملك العلام فان قلت قد راينا اشخاصا
يترددون الى المشايخ الموصوفين بما ذكرت من الاوصاف
مع انهم لا ينتفعون بالصحبة كثيرا ولا ينقلعون عما كانوا
عليه من الاحوال والافعال قلت قد قال الله تعالى ذلك

لمن كان

مع القوم الظالمين والذين امنوا بالباطل وكفروا بالله
اولئك هم الخاسرون فاختر من الصحبة احقها ومن الطريق
ادقها ومن الشيوخ اعلمهم وافضلهم ومن الاخوان انصحهم
واكملهم فانه ورد من اراد ان يجلس مع الله فليجلس مع اهل
التصوف وهم الذين صفت قلوبهم عن الكدر واستوى عندهم
الذهب والحجر والمدر والا فكلب كوفي خير من الف صوفي
ومعنى الجلوس مع الله الجلوس مع من عنده سر الله المصون
وله التخلق بالقرآن الكريم قيل لعيسى عليه السلم يا روح الله
من نجالس فقال من يزيد في علمكم منطقه ويذكركم الله رؤيته
ويرغبكم في الاخرة عمله انتهى اما الاول فبان يكون عالما
قادرا على النطق والبيان فان من لم يكن فصيح اللهجة فينابيع
قلبه غير جارية والماء اذا كان غائرا ذاهبا في الارض او كدرا
من كثرة تردده الى الطول والعرض لم ينتفع به لا للشرب ولا
لاقامة الفرض بخلاف المنطيق المتكلم بالحق فانه بخطبه
يزيد في علوم السامعين وبفقره يملؤا اوعية المخاطبين
والمراد علم الاخرة والعلم المسمى بالعلم الالهي كما في قوله تعالى
هل يستوي الذين يعلمون والذين لا يعلمون وفي قوله وعلمناه
من لدنا علما فان قلت هل يزيد في العلم الالهي النطق الذي
نطاقه ضيق عن احاطته قلت نعم فان له مرتبتين احديهما

من ضلّ عن طريق الاسم الهادى فقد دخل في طريق الاسم
المضل فان قلت فعلى هذا يلزم ان يكون تارك الاتباع للشيخ
ضالا متبعا للشيطان مع ان اكثر اهل الايمان ليس من ملتزمى
الطريقة الخاصة المتعارفة بين الصوفية قلت الشيخ اما
شيخ الشريعة او شيخ الطريقة والاول في طريق الجنة مع
متبعيه والثانى في طريق القربة مع معتقديه وكل منهما وان
كان في طريق الحق لكن الاول متنزل درجة عن الثانى فشيخ
من تبعه وان لم يكن شيطانا الا ان صعوبة الامر جعلته
كانه لاشيخ له فالضلال والهلاك اقرب اليه من شراك
نعله واقل الامر انه ضال عن طريق الوصول الى معرفة حقيقة
الحال كما ورد المحتكر ملعون اى مردود ومطرود عن درجة
الابرار لا عن رحمة الغفار فافهم هذا المقام على ما ينبغى
فان الامر ظاهر وباطن والعقل اول وثان وهذا الزمان
قلما يسمح بالعالم العامل الكامل المكمل واما الذى تحسبه
انت ماء فسراب وتظنه معمورا من كل جهاته فخراب
واين لك حدة البصر وشدة البصيرة حتى تفرق الرجال
من النساء واين لك كمال الحزم وقوة العقل حتى تعرف
الارض من السماء والله ما وجدت الامر سهلا وان كنت كلم
الناس في المهد وكهلا فقد ذكرت فلا تقعد بعد الذكرى

مع القوم

٤٠

التجريد والتفريد اما بالاشارات او بالعبادات على تفاوت
احوال الزمان واختلاف طبقات الانسان فهم جامعون
بين مرتبتى الاجتهاد والدعوة فان قلت فما معنى تشبيههم
بانبياء بنى اسرائل قلت فى ذلك اظهار لفضيلتهم وعلو
مكانتهم وبيان لنباهة شانهم ورفعة درجاتهم مع تضمين
بيان حال نفسه الغنى فى نفس الامر عنه كما اذا كان لسلطان
عظيم امراء كل منهم بمنزلة ملك من الملوك فى الحشمة والعزة
وسعة الدائرة فان كونهم كذلك ينبئ عن عظمة متبوعهم
الذى هو السلطان الاعظم ونحن لا نشك فى كون مثل
هذا الخبر حديثا لجلالة مضمونه وغزارة معناه وشهادة
العدول لكونه مثبتا فى كتب الكبار كالغزالى ونحوه فان كنت
فى شك فدع ما يريبك الى ما لا يريبك فانه حال اهل
الاضطراب فاذا تقرر هذا فقد علم ان اتباع الشيخ ولازم
وارتباط القلب به معنى مهم فمن قبله واهتدى كان مربوطا
بسلسلة الاسم الهادى ومن رده وضل كان مقيدا بحلق
الاسم المضل والمظهر التام للاول هو النبى عليه السلم ومن تبعه
على بصيرة من امره الى يوم القيام والمظهر التام للثانى هو
الشيطان ومن تبعه من كل مضل عن الجادة المستقيمة الى
قيام الساعة فصح ان من لم يكن له شيخ فشيخه شيطان لان

هی صور النفس الرحمانی الذی وقع علیه التعینات الروحانیة
والجسمانیة کما ان النفس الانسانی وقع علیه التعینات الکلمات
اللفظیة فلهذا السر جعل الله لهم حظا اوفر من حسنه الذاتی
وحسن صفاته الکمالی وهذا الحدیث المختلف فیه بین ارباب
الظاهر کحدیث علماء امتی کانبیاء بنی اسرائیل اختلاف فا
ومبنی ومعنی قال ابن الشیخ فی سورة الکوثر قیل الکوثر
علماء امته وهو لعمری الخیر الکثیر لانهم کانبیاء بنی اسرائیل
من حیث ان هولاء الانبیاء کما یتبعون النصوص المأخوذة
من الوحی فی واقعات الاحکام ونوازل الحوادث فکذا علماء
امته یتبعون النص الالهی ویستنبطون منه الاحکام باجتهادهم
انتهی اقول انفهم من تقریره انه صح عنده کون الخبر المذکور حدیثا
صحیحا واصاب فیه لکونه مذهب الامام الغزالی ونحوه من
الفحول لکنه جری فی بیان الحیثیة علی سیر الاجانب والاباعد
وطار علی جناح واحد فان العلماء بالله متبعون للنبی علیه السلام
فی الدعوة الی الله علی بصیرة کما قال تعالی قل هذه سبیلی ادعوا
الی الله علی بصیرة انا ومن اتبعنی والنبی علیه السلام عمم الدعوة من
کل وجه فمتبعوه من العلماء بالله مجتهدون لکونهم متبحرین
فی العلوم مستنبطون الاحکام کالائمة الاربعة ومن تبعهم
لکنهم لم یکتفوا بذلک بل دعوا الی مراتب التوحید ومقامات

التجرید

٣٩

واقف على مراتب التنزلات والترقيات والله يدعو بواسطته
وعلى لسانه الى دار القلب الذي هو دار لكل سلامة اي باعتبار
النهاية وبعد الدخول في حرمه واليه الاشارة بقوله عليه السلام
الشيخ في قومه كالنبي في امته رواه ابن حبان عن عبد الله
ابن عمر والديلمي وهو عن ابي رافع وهو عن النبي عليه السلام
ولا التفات الى قول من ذكر هذا الحديث في الموضوعات بعد
تخريج الحفاظ وقد ذكره الامام الغزالي قدس سره على
انه حديث وكذا الشيخ قطب الدين الدمشقي في رسالته
المكية وحضرة مولانا قدس سره في المثنوى كما قال
گفت پیغمبر که شیخی رفته پیش چون نبی باشد میان
قوم خویش وتشبيهه بالنبي انما هو في دعوته وارشاده
في علمه وعقله الكامل في معاده لا في قوة شخصه وحسن
منظره وثروته وشوكته اذ لا اعتبار بها في الحقيقة
وان كان الانبياء عليهم السلام حسان الوجوه والاصوات
على ما ورد في حديث صحيح ولكمل الاولياء نصيب من هذا
ايضا اذ الوجوه صور الحقيقة الجامعة واليه الاشارة
بالمسح عليها بعد الدعاء فيرجع الكل الى تلك الحقيقة والاصوات
التي توقف عليها الاسماع الذي لا يحصل التبليغ الا به واليه
الاشارة بقيام الانبياء عند خطبهم او وضع المنبر

طريق الوصول ونعم ما قيل سوف ترى اذا انجلى الغبار
افرس تحتك ام حمار فاذا وقفت على هذا عرفت ان الصحبة
لكونها نسبة تقتضي الصاحب والمصحوب فالصاحب انت
والمصحوب هو الشيخ المعلم بالعلامات الاربع التي ذكرناها
في اواخر الفصل الثالث وقد قال ابو يزيد البسطامي قدس
سره على ما عزي اليه في راحة القلوب من لم يكن له شيخ
فشيخه شيطان وذلك لان الاتباع طريق الانبياء والاولياء
كما قال موسى لخضر عليهما السلام هل اتبعك على ان تعلمن
مما علمت رشدا وقال تعالى مخاطبا لحبيبه عليه السلام
فبهداهم اقتده ويقال له الملة وهي الاجتماع على المنهاج
النبوي حفظا له وعملا به اذ هذا الحفظ والعمل انما
يكونان باتباع البعض بالبعض في كل قرن وترك الاتباع
طريق الشياطين والاعداء كما اشعر عنه خطابات
الامم لانبيائهم ونحوها ويقال له النحلة وهي الاستبداد
بالراي والاستقلال بالنظر وهي طريق كفرة الفلاسفة
وغيرهم فانه وان اتبع بعضهم بعضا في طريق العقل
والعادة لكنهم تركوا الاتباع في طريق الشرع فالاتباع
الصحيح يحتاج الى اتخاذ الشيخ لانه عارف بالظواهر
والبواطن اي ما يتعلق بتربية الشريعة والطريقة

وافق

٣٨

فمعناه اسناد المذامّ الى نفسه وان كان الثانى فمعناه اسناد
المحامد الى ربّه فهذان الاسنادان طريق الادب المسلوكة
بين العارفين واما الثانى فلان الكينونة امّا ان تكون
بالصّورة او مع انضمام المعنى فان كان الاوّل فهو التردّد
الى مجالسهم ومحاضرهم وان كان الثانى فهو تحصيل
المناسبة المعنويّة والتذوّق باذواقهم والتخلّق باخلاقهم
ومعنى الصّدق هو التخلّص عن شوائب الصفات النفسانيّة
وعن شوائب الغيريّة وهو الفرد الكامل من معانى الصّدق
وقد يكون الصّدق فى بعض الامور دون بعض وهو الفرد
الناقص من معانيه ثم بمزيد الصحبة يلزم ان يختار الفرد
الكامل ليحصل الفائدة من الاصحاب فاذا وجده لزم
عليه ارتباط قلبه به اذ هو الوسيلة التى اشير اليها
بقوله تعالى وابتغوا اليه الوسيلة فكما ان الصبح الصادق
دليل وعلامة لظهور الشمس اذ لا يعقبه ظلمة فكذا المرشد
الصادق برهان وحجة لطلوع الحقيقة اذ لا يعتريه جهل
ونقصان بعد انكشاف الامر بتمامه وكماله وكما ان الصبح
الكاذب يسوّد وجهه بعد زمان ويلقى المغرور به فى ظلمة
ويبقيه فى حيرة فكذا المرشد الكاذب ينجلى امره فينا له
ومن تمسك به بلاء البرازخ وظلمة الغيبات وينسدّ دونها

فالبيعة اذا كانت مبنية على مراعاة الأحكام الظاهرة جاءت
كالخلع الفاخرة على الابدان الطاهرة والا فمن علامة الهوى
ترك الفرايض والواجبات والمسارعة الى نوافل الطاعات
الا ترى ان التوبة لا تصح الا بقضاء ما فات واتيان اوامر
الوقت بالذات واول البيعة هو التوبة فاذا كانت التوبة غير
مرعية باصلها فما الفائدة في البيعة فانها حينئذ تكون
كوضع البناء على الماء او على الهواء فما ابعد مثل هذا المريض
من الدواء عصمنا الله واياكم من المخالفات وشرفنا واياكم
بانواع الموافقات الفصل الرابع في صحبة المشايخ
وما يتعلق بها قال الله تعالى يا ايها الذين امنوا اتقوا الله و
كونوا مع الصادقين اعلم ان الواو للجمع فامر المؤمنون بان
يجمعوا بين التقوى والكينونة مع اهل الصدق فتقوى الشريعة
التي اشار اليها قوله فاتقوا الله ما استطعتم تؤخذ من
علماء الظاهر وتقوى الحقيقة التي اشار اليها قوله واتقوا الله
حق تقاته تؤخذ من علماء الباطن اذ لكل موطن رجال
ولكل طاوس مجال وكان الابل غير الدجاج فكذا التجار
غير الحجاج وينتظم كل من التقوى والكينونة مع اهل الصدق
معنيين اما الاول فلان التقوى اما جعل العبد نفسه
وقاية لربه واما جعل ربه وقاية لنفسه فان كان الاول

فمعناه

٣٧

اخذ منها الغوث الاعظم فی كل عصر حظا وافرا وورث
من بعض اجزائها علی سائر الاولياء فالنبی عليه السلم كانه
بيننا الآن والی يوم القيمة بهذين النورين اللذين احدهما
متعلق بالظاهر والآخر متعلق بالباطن فمن لم يجتهد
فی اتباع هذين النورين والاهتداء بهما فقد ترك الاقتداء
بالنبی عليه السلام ومن لم يقتد بالنبی لم يحصل له المراد
لانه الواسطة التامة ويكون زنديقا فلسفيا فعليك
بالاقتداء فان الشيخوخة تحصل به وسرها ونورها يقتبس
من مشكوته ثم بعض الناس يقول انا اريد البيعة واحب
المشايخ لكن يمنعنی ان العمل بها صعب وحفظها مشكل
فهو كرجل له قرحة عظيمة وهو لا يعالجها حذرا من
الم الدواء المر وهذا الحذر وترك المعالجة المبنی عليه
يفيضه الی الهلاك فكما ان فی ترك معالجة المرض الجسمانی
هلاكا صوريا لصاحبه فكذا فی ترك معالجة المرض الروحانی
هلاكا معنويا لصاحبه ومعالجة مرض البدن تكون
بالادوية ووضع المراهم ومعالجة مرض القلب تكون
بالعبادات والطاعات الشاقة وترك حب الدنانير والدراهم
فان انت عالجت نفسك وفی الوقت فرصة امنت من البوار
وان اهملتها الی ان مضی الوقت هلكت ولك سوء الدار

الاولى ان يكون عالما قادرا على كشف شبهات مريده فى امور
الدينية والدنيوية والثانية ان يكون منقطعا عن حب
الدنيا وناهيا نفسه عن الهوى ونعم ما قيل شيخ
چون مايل بمال آيد مريد او مباش مايل دينار هرگز
مالك ديدار نيست والثالثة ان لا يكون متهما بالطمع
بما فى ايدى الناس والمريدين لانه من الامور المنفرة
كمرض الجذام والتهيب المستتبع للاحترام والاستفاضة
انما يحصل من التقوى مطلقا والرابعة ان يكون جميع اقواله
وافعاله واحواله موافقا لمقتضى الشريعة الشريفة
فانه فى كل ذلك مقتف باثر النبى صلى الله عليه وسلم ولم يصدر
منه عليه السلم الا ما يوافق الشريعة ويؤيدها ويؤكدها
ثم ان من كان مريدا لمثل ذلك المتشيخ فهو مريد لا مريد
والعياذ بالله والعالم ممتلئ الآن بمثل هؤلاء المتشيخين
والمريدين يحسبون انهم يحسنون صنعا فيا ايها المتشيخ
والمريد المريد اين الشريعة واحكامها واين الطريقة وآدابها
الم يكن لنبيك عليه السلم نوران احدهما نور النبوة والآخر
نور الولاية فالى اين ذهب هذان النوران وارى انك لا تقدر
على الجواب فاقول نور النبوة هى نور الشريعة التى نعمل
باحكامها ليلا ونهارا ونور الولاية هى نور الحقيقة التى

احذ [٢٣٦-]

٣٦

فحسبه جهنم البعد والقطيعة خالداً فيها لا يكلمه الله كلام
الأحباب ولا ينظر اليه بعين التجلي ورفع الحجاب وله عذاب
اليم يصل المه الى الفؤاد واما في الدنيا فقد قال ابو يزيد
البسطامي قدس سره في حق تلميذه لما خالفه دعوا من سقط
من عين الله فرؤي بعد ذلك مع المخنثين وسرق فقطعت
يده هذا لما نكث اين هو ممن وفى ببيعته مثل تلميذ
الداراني قدس سره قيل له الق نفسك في التنور فالقى نفسه
فيه فعاد عليه برداً وسلاماً هذه نتيجة الوفاء فالانبياء
معصومون والاولياء محفوظون فهم مؤتمرون وآمرون
بالمعروف واما السلاطين فمن لحق منهم بالشيوخ الواصلين
الآخذين عن الله تعالى كان محفوظاً حفظ متبوعه والا كان
مخذولاً فلا يطاع في معصية لان وجوب العمل بامره انما
هو فيما يوافق الشرع الشريف فاعرف هذه الجملة فانها
نافعة لك ثم ان من سقط عن نظر واحد من كمل الشيوخ فقد
سقط عن نظر جميع اهل الولاية لان منبعهم ومشربهم واحد
فالمدعي الذي يترك هذا الشيخ وينتسب الى ذلك الشيخ
ممكور مغرور وليس على طائل الا ان يكون الاول غير واقف
على احوال الطريقة وقادر على شيء من تربية المعرفة والحقيقة
ومثله لا يكون شيخاً بل متشيخاً اذ للشيخ اربع علامات

المتأدبين بآداب الطريقة فان قلت أليس يكون ميثاق عالم
الأرواح فما معنى تجديد العهد قلت تجديد العهد بالنسبة
الى الغافل كاخذ الميثاق ابتداءً اذ ما تقدم قد جعل نسيًا
منسيًا ولا يتذكره الا العارفون المكاشفون ثم اخذ النفس
وقبوله كاخذ الرحم النطفة وتربيتها فان كان الآخذ اي رحم
استعداده قابلًا لتربية النفس حصل له الولادة الثانية
كما اشار اليه عيسى عليه السلام بقوله لن يلج ملكوت السموات
من لم يولد مرتين والا بقي مع الولادة الاولى وحرم عن المولود
الثاني الذي هو طفل خليفة الله في ارض الوجود وهو الذي
سجد له ما في السموات والارض وما دام لم يحصل له هذه المرتبة
فهو ناقص في انسانيته وآدميته سيرة وان كان كاملًا فيها
صورة فليحترز المريد عن نقض العهد والبيعة لان الله تعالى
قال فبما نقضهم ميثاقهم لعناهم وقد قالوا مرتد الطريقة
اعظم ذنبًا من مرتد الشريعة فانه ليس من يعلم كمن لا يعلم
ومن عرف طريقًا الى الله فسلكه ثم رجع عنه عذبه الله بعذاب
لم يعذب به احدًا من العالمين قال سيد الطائفة الجنيد قدس سره
لو اقبل صديق على الله الف سنة ثم اعرض عنه لحظة فان
ما فاته اكثر مما ناله فالبيعة لازمة الى ان يلقى الله تعالى فمن
نكث الاتباع اخذ بعذاب الدنيا والآخرة اما عذاب الآخرة

٣٥

ومن دار البلايا الى دار العطايا ومن دار المكروالغم الى
دار السرور والكرم ومن دار التحصيل الى دار الاجر الجزيل
ومن دار الفراق الى دار التلاق ومن دار المرض والكهولة
الى دار الصحة والسهولة انى الله لا اين له ولا بين فادفع عن
العين الغشاوة والغين وانظر الى قوله وهو معكم اينما كنتم
وهو اينية شاملة لجميع الحضرات ومعية دائمة فى كل
المواطن والمقامات فان تحققت بدوام الصلوة والحضور
تخلصت عن الظلمة ووصلت الى النور والله تعالى نور سموات
القلوب والارواح وارض النفوس والاشباح وفيضه الاقدس
مفتاح لجميع الارواح والاشباح وهو الفتاح العليم
ثم يوصى بما وصى به المشايخ فى كتب الطريقة من صوم
يوم الاثنين والخميس وصوم الايام العشرة من ذى الحجه
والمحرم وصوم رجب وشعبان وست شوال ومن الاحتماء
والاجتناب عن اكل الشبهات فضلا عن الحرام وعن صحبة اهل
الانكار وعن تعريف حاله ورؤياه الى الاجانب ونحوها
ان كان يريد التلقين الخاص والا فيكتفى بما يتحمله ويفى
مؤنته ويخرج من عهدته ويكفى لك ايها الشيخ فى هذا الزمان
ان يتوب احد على يديك توبة صحيحة صادقة فان الصوفى
على الحقيقة فانه قل الاخذون باحكام الشريعة فضلا عن

سبب البقاء في الدنيا لكان ذلك اقامة الصلوة فكان وفاته
انما كان من تركها كما ان الصدقة والصلة تزيدان في الاعمار
يعني لو فرض ما يزيد به العمر لكان ذلك هو الصدقة وصلة الرحم
ففيه بيان الفضيلة رعاية الاحكام الظاهرة خصوصا الصلوة
والصدقة والصلة من بينها وجرينا في هذا على مسلك اهل
الظاهر ولكن التحقيق الذي عليه اهل التوفيق هو ان لكل شيء
اجلا مسمى عند الله تعالى حيوانا او جمادا علق ذلك بانقطاع
الذكر عنه لانه ما من شيء الا ويسبح بحمده فالحيوان لا يموت
ولا يقتل ولا يذبح الا عند انقطاعه عن الذكر والشجر مثلا
لا يقطع الا عند انقطاعه عن الذكر والى هذا المعنى اشار
قوله عليه السلام ان لكل شيء اجالا فلا تضربوا اماءكم
على كسر انائكم وهو من احاديث المقاصد الحسنة فمعنى ترك
الصلوة ترك الذكر والتوجه الى الله تعالى فاذا غفل النفس
عن التوجه ونام عن الاقبال والشهود الذي هو غذاء للروح
الممد لهذا الوجود فقد تعرضت لتكسر الآلات وفاتت من اجل
تفويت الصلوة واما الذين هم على صلوتهم دائمون فما ماتوا
في الحقيقة ولا يموتون بل ينقلون من دار الى دار من دار النار
الى دار الانوار ومن دار الآثار الى دار الاسرار ومن دار الاشباح
الى دار الارواح ومن دار التقلبات الى دار التنعمات ومن دار

٣٤

هو لها اذ لكل شئ صورة خاصة به في كل حضرة فاذا شهد
ذلك الشئ بصورته المخصوصة بالحضرة المشهودة فقد شهد
في ضمن ذلك بصورته المخصوصة بالحضرة الحسية التي نام
عنها الحفظ الصورة الحسية لم يحصل الا بتبعية حفظ
الصورة المثالية او الخيالية فان الحفظ بالتبعية
والتضمن من الحفظ بالاصالة ثم المراد بالصلوة الاركان
المعلومة والافعال المخصوصة وذلك في الشريعة والتوجه
والحضور والحصول عند الله الغفور وذلك في الحقيقة
والجامع بينهما هو اهل النورين نور قمر الشريعة ونور
شمس الحقيقة ومن هنا ظهر ان الشريعة والحقيقة متقابلتان
تقابل القمر والشمس فالتاثير من الحقيقة والتربية من
الشريعة مثلا ان الاعمال البدنية ممدة لحيوة الروح لانها
غذاؤه وتاثير الروح بالحيوة ممد للبدن فتقابل الشريعة
على الكمال قابل للحقيقة على كل حال ولذا كان الشريعة محبوبة
والحقيقة لحب واداك فهمت مرادي والله الهادي قال مرجع
طريقتنا الجلوتية بالجيم حضرة الشيخ محمود الشهير بهدايي
الاسكداري قدس سره رعاية الظاهر سبب للصحة مطلقا
وادى ان فوت من فات انما هو من ترك الصلوة انتهى اقول
هذا على سبيل الفرض والتقدير فمراده انه لو فرض لكن ما يكون

الفتور الطارى على البدن كان مأجوراً خارجاً عن حد الغافلين
وللتهجد فضائل كثيرة كفى مؤنتها كتب القوم لاسيما الشريعة
تكفلت ببيانها وقيل لى وانا مراقب بعد صلوة الفجر من
لم يترك النوم لم يترك النوم اى من لم يترك الراحة الظاهرة
مطلقا لم يتخلص من الغفلة عن الله تعالى فسبب الخلاص
من هذه الغفلة ومدار قطع حبلها هو ترك الراحة
والعمل بسكين مخالفة النفس والطبيعة وذلك مر على القلب
كالبرق الخاطف مع كلام مسموع هناك والله المنبه عن
رقدة الغفلة ولكل الاولياء نصيب من سر قوله تعالى
لا تأخذه سنة ولا نوم اذ المقصود من اخذ السنة طريان
الغفلة وهم مظاهر لسر قوله عليه السلام ينام عيناى
ولا ينام قلبى فاذا كان القلب مستيقظا دائما ارتفع الغفلة
المعنوية فالنوم الذى هو من احوال البدن غفلة عارضة
صورية والتميز بين الرب والعبد انما هو بهذه الغفلة
الجزئية ولذا قالوا ان الله تعالى يحفظ الصور فى جميع
الحضرات بالاصالة بخلاف العبد فانه يحفظ ما اراد
من الصور بالتبعية مثلا اذا غاب عن شئ وصورته
الحسية بالمنام فان اراد حفظ تلك الصورة فى حضرة
المثال او الخيال يحفظ صورته التى فى الحضرة المشاهد

هو لها

٣٣

والذكر واستعمالهما يحصل احياء القلب واستعماله فان النور
في الاستعمال والظلمة في الاهمال فان قدر على ان يؤخر عشاءه
اي طعامه الى ان يفرغ العوام الغافلون من اكلتهم فليفعل
اذ الاشتغال بالذكر والتوجه الى الحضرة العليا عند
اشتغال الناس الناسين بالمعاش وشهوات الدنيا من اعظم
اسباب الفتح والظفر بالمقصود وقليل من يفعل هذا فينبغي
التقليد الى ان يحصل التحقيق وفي الحديث بعثت لرفع
العادات ودفع الشهوات والعادة تغاير العبادة ومجاهدتك
وقتئذ مع طبيعتك خير لك من ملاذ الدنيا الف مرة
ثم يوصي بصلوة التهجد وهي اثنتا عشرة ركعة يقرأ
فيها ما اراد وهذه الصلوة من المنجيات الغالبة ويصليها
في الثلث الاخير من الليل بل في السدس الاخير منه وذلك
بعد ان ينام من الليل لا قبله اذ لا مجاهدة فيه بل المجاهدة
في ان يقوم من فراشه الذي استغرقه فيه راحة النوم
ففي القيام دفع لظلمة المنام وتنوير القلب بالاشتغال
بالصلوة وذكر الله الملك العلام مع ان فيه اعطاء حق
البدن من الاستراحة المشروعة وتنشيط له للعبادة
اذ النعاس يمنع الخضوع ولا صلوة الا بالتيقظ ولذا لو
نام قبل صلوة العشاء لينشط لها ويقيمها بعد ازالة

من ظلمات الطاعنين لك من غير حجة وبرهان وتخليك من
بحر الحيرة المتموجة برياح انفاس اقوامهم بمنزلة الفلاسفة
وان كانوا بحسب ظنونهم من اهل الذات والصفة ثم
يوصي بصلوة الضحى وقد كان النبي عليه السلم يصلي في
ستا ووقتها من وقت صلوة الاشراق الى ما قبل الزوال
بقريب والاولى ان يصلي هذه الصلوات عند ارتفاع
الشمس الى ثلث قبة السماء وهو الضحوة الكبرى ويقرأ
فيها ما شاء من الطول والقصار على حسب انقطاعه
واشتغاله لان الله تعالى عين لتحصيل المعاد والمعاش
وقتا ينبغي ان يراعي ذلك الوقت بحيث لا يفوت كل من
الامرين ولا جاء الافراط والتفريط المذمومان الا ان
يكون تبتله كليا على وجه استوعب اوقاته بالطاعات
ثم يوصي بصلوة الاوابين وهي ست ركعات بعد
ركعتي المغرب كما في الاشباه او معهما وهو الظاهر من
ظاهر الحديث وهو قوله عليه السلم من صلى بعد المغرب
ست ركعات لم يتكلم فيما بينهن بسوء عدلن بعبادة
ثنتي عشرة سنة ويقرأ في كل ركعة بعد الفاتحة قل
يا ايها الكافرون مرة وقل هو الله احد ثلث مرات وبهذه
الصلوة يحصل احياء ما بين العشائين ومن احياء الوقت

والذكر

٣٢

الوصول الى فهم معانى الحديث النبوية ثم تشتغل بالعمل بالاحاديث
ليكون ذريعة الى الوصول الى فهم حقائق القرآن ثم تشتغل
بالكل على حد سواء الى ان يأتى الموت وانما نفعل كذلك
قصداً للتدرج والترقى من الأدنى الى العلى ثم منه الى الاعلى
وتحصيلاً للمناسبة المعنوية والدرجات متفاوتة لايمكن
قطعها الا بالتدريج فبكثرة الاوراد والاذكار والأعمال
يترقى المرء من القال الى الحال قال بعض العارفين نهاية
الانبياء بداية الاولياء وبداية الاولياء الطاعة
والعبادة والانبياء مشتغلون بالطاعة فى بدايتهم
ونهايتهم تقربا الى الله تعالى وشكراً على نعمه الظاهرة
والباطنة وترغيباً للامة وقد اشار قوله تعالى ليسجننه
حتى حين الى ان القلب بعد ظهور آثار عناية الله فيه وهى
عصمته من الالتفات الى ما سواه يسجن فى سجن الشرع
الى حين قطع تعلقه عن الجسد بالموت الصورى والنبى عليه السلام
مع كماله فى الدين من كل وجه مأمور من محبوبه بان يكون
مسجوناً فى سجن الشرع حتى حين موته فكيف من دونه فالمنفرد
بالجمع زنديق والمنفرد بالفرق معطل والجامع بينهما كامل
مكمل فهذه الجملة التى ذكرناها وحررناها على ما القى
فى الروع تعينك على جواب المنكرين فى هذا الشان وتحجك

فان قلت هل يتفاضل بعض القرآن على بعض مع ان الكل
كلام الله تعالى قلت نعم الا ترى الى قول من قال در بيان
ودر فصاحت كى بود يكسان سخن كرچه كوينده بود
چون جاحظ وچون اصمعى در كلام ايزد بيچون كه
وحى منزلست كى بود تبت يدا مانند يا ارض ابلعى
وقد حققناه فى تفسيرنا الموسوم بروح البيان فى قصة
نوح وان كان مستنبطاً منه فهو كالقرآن الا ترى انهم
الحقوا التفسير بالقرآن لانه تفصيل معناه وتبيين ما
اجمل فيه فاعرفه فان من تلقاه بالقبول عد من ذوى
العقول وان كان مما رغب فيه النبى عليه السلام فهو انما
قال وفعل ذلك للعمل به وهو قد كان اعلم منك بان القرآن
لكونه كلام الله افضل بالاشتغال من كلام المخلوق
ومع ذلك اوجب الثواب للمشتغل به ولو تركوه على العموم
فى جميع الاقطار لضاع الامر وجاء المخالفة المستتبعة
للخسارة العظيمة وقد قال الله تعالى وما آتاكم الرسول
فخذوه وما نهيكم عنه فانتهوا فنحن نأخذ بالقرآن والحديث
وكلمات الكبار طمعاً فى العناية والشفاعة والهمة وجمعاً بين
المراتب كلها ونشتغل بما قاله سادات الصوفية قدس الله
اسرارهم اكثر من الاشتغال بغيره ليكون ذلك وسيلة الى

الوصول

٣١

الضحى وفي الرابعة سورة الانشراح هذا ان كان قادرا وان
كان اميا فيعمل بقوله تعالى فاقرؤا ما تيسر من القران
وكذا في كل صلوة نافلة ورد فيها تعيين سورة كصلوة
القدر مثلا فان المشايخ التزموا فيها قراءة سورة
القدر لكن الذي لا يعرف غير سورة الكوثر والاخلاص
او لا يجيدها يكتفي بها وفي الحديث من صلى الفجر في جماعة
ثم قعد يذكر الله حتى تطلع الشمس ثم يصلي ركعتين
كانت كاجر حجة وعمرة تامة تامة تامة وفيه دلالة
على ان المستحب في هذا الوقت انما هو ذكر الله لا القراءة
وفي القنية الصلوة على النبي عليه السلم والدعاء والتسبيح
افضل من قراءة القران في الاوقات التي نهي عن الصلوة
فيها اقول فيه اشارة الى ان القران له مزيد اختصاص
بالصلوة فهو افضل في اوقات الصلوات واما الذكر
بانواعه فعام لكل وقت صلاتيا كان او غير صلاتي
ولهذا اتفق الصوفية من لدن القرون الاولى الى هذا الان
على الاشتغال بالاوراد اكثر من الاشتغال بتلاوة القران
مع ان الذكر ايضا من القران لانه اما عينه او مستنبط منه
فان كان عينه فهو مشتغل بعين القران الا ان تخصيصه
بالورد من بين سائر الايات والسور لفضل فيه على غيره

النسّاك على الخارجين عن دائرة الأدب انكاراً للمنكر المتفق عليه
بين الكلّ واياك والطعن للموصوفين بمحاسن الاداب والجهر
من مقام الصّفات لا من مقام الذّات فانّك عند الفناء في الذات
تجد نفسك كالليل السّاكن فتخلص عن الاضطراب في المجالس
والمساكن ومن هذا ظهر الجواب لقول من قال • كار نادان كوته
انديش است • ياد كردن كسى كه در پيش است • فانّه ناظر الى
حال المنتهى الواصل الى عين الجمع لا الى حال المبتدئ الحاصل
عند التفرقة هذا ان صدر هذا القول من العارف فانّه يعرف
انّ بين العبد وبين الربّ حجاباً اعظم وهو الاضافة الى الكون
فاذا خرقه لم يبق الّا الحضور فكيف يصحّ ان يصيح على وجه
الحاضر وان صدر من الغافل فلا اعتبار به اذ ليس عنده
معرفة مراتب الوجود فهو كالحطب الجبلّى يحتاج الى الفاس
الكبير ثمّ الى الصّغير الى ان يصير حشباً منحوتاً صالحاً للاستعمال
فافهم المقام فانّه يغنيك عن سائر الكلام وقد انتهى المقال
المتعلّق بالاذكار على الاجمال فنقول بعون الله الملك المتعال
ثمّ يوصى الشيخ المريد بان يشتغل بالذكر والفكر بعد صلوة
الصّبح الى ان يرتفع الشمس مقدار رمح او رمحين فيصلّى عند
ذلك صلوة الاشراق وهى ركعتان او اربع يقرء فى الاولى
سورة الشمس وفى الثانية سورة الليل وفى الثالثة سورة

الضحى

٣

وسمعت بالاذان وكتبت في الأوراق والثانية ما لبست كذلك
وهي التعينات الوجودية الظاهرة في العوالم كلها وذكرهم
لا يختص باللسان لمجاوزتهم عن المجاز الى الحقيقة فاعرف هذا
فان الجماد الذي ليس له شعور عندك فله حيوة حقانية عند
اهل الله تعالى كما يجيء في محله ثم ان الجهر الذي اخذ به الصوفية
في سرهم وجهرهم له اصول كثيرة من جملتها قوله عليه السلام
لقنوا موتاكم شهادة ان لا اله الا الله وهو يحتمل احتمالين
الاول انه محمول على التلقين بعد الدفن كما ذهب اليه الشافعي
والثاني انه محمول على تلقين المحتضر لانه قرب من الموت فاطلق
عليه الميت باعتبار اوله ورجوعه اليه كما ذهب اليه ابو حنيفة
وغيره وايا ما كان ففي التلقين فائدة عظيمة هي طرد الشيطان
ولا يكون الا بالجهر لاسماع المخاطب وغير المحتضر ايض الى هذا
التلقين والجهر لانه على شفير بئر الهلاك كان النفس والشيطان
اتيا من خلفه ليدفعاه لان يكب في حفرة البوار فيحتاج الى
ان يقال اياك اياك والطريق الطريق وايض هو مقيود في قبر
جسده لا بد له من التذكير فالشيخ يلقنه وهو يلقن نفسه
فيسمع ذكره اياها ليرتفع الغفلة عنها وعن السامعين كلهم
فما انفع حلقة الصوفية المحققين وذكرهم الجهري على ملإ الناس
وعيونهم والكلام فيهم لا فيمن لا يعرف الادب فعليك باطلاق

ولله درّ من راعى المراتب وهواى التوحيد لكونه باعتبار
توهّم وجود الغير شرك اذ ليس في الوجود سوى الله فكيف
يوحّد من وحدته بذاته وليس فيه كثرة في نفس الامر فكونه
توحيدا انّما هو بالنسبة الى المحجوبين القائلين بوجود الغير
كما انّ الذكر انّما هو بالنسبة الى الغافلين الناسين ولذا قالوا
ليس في الجنة ذكر لانطراد الغفلة فحال العارف المنتهي ليس
بتوحيد ولا ذكر وانّما جاء التوحيد والذكر من ضيق العبارة
بل هو عين توحيد وذكر بجميع اجزائه وحيوة وعلم بكل اعضائه
يدلّ عليه قوله تعالى وانّ الدار الآخرة لهي الحيوان فانّ الحيوة
الدنيويّة اذا كانت حيوة اخرويّة بتبدّل الاوصاف المجازيّة
الى الاوصاف الحقيقيّة يظهر سرّ الله الأزلي في مرآة الوجود
الابدي فيكون القلب قالبا والقالب قلبا والدنيا آخرة
والآخرة دنيا فيشمل الاحاطة الظاهر والباطن والاوّل
والآخر ولا يبقى سوى الوحدة والحقيقة السارية في جميع
التعيّنات في كلّ المواطن فكيف الذكر هناك والتوحيد وهما
نسبتان بين الذاكر والمذكور والموحِّد والموحَّد الدالّتان على
الكثرة والتعدّد قطعا مع انّ الذكر والتوحيد باللسان
انّما يكون بالاسماء والاسماء عند سادات الصوفية قدّس
الله اسرارهم مجازيّة وحقيقيّة فالأولى ما دارت في الالسن

وسموت

٩

النفس انما يحصل بالاشتغال به فمعناه هو الاله لا غير
والنفس تدعي الربوبية كما قال نفس فرعون انا ربكم
الاعلى وهواها يدعي الالهية كما قال تعالى افرايت من تخذ
الهه هويه فافتح عيني بصيرتك وبصيرتك كعيني هاء هو
لتكون من المشاهدين لايات الحق في الانفس والافاق
ثم هو يندرج فيه حال المبتدي والمنتهي فاما المبتدي فحاله
الغيبة دون الحضور فيناسبه الاشتغال به الى ان ينفتح
الباب ويرتفع الحجاب ويئول الغيبة الى الخطاب وقد اشار
الى حال الغيبة والخطاب سورة الفاتحة فتفطن واما
المنتهي فحاله عكس حال المبتدي فهو بالنسبة اليه الهوية
ولذا يقولون عالم الهو باللام اشارة الى عالم الهوية ولا
مناقشة فيه لانه من اصطلاحاتهم واستعمالاتهم الخاصة
فلهم ان يفعلوا ما شاؤ بحسب عرفهم فيما بينهم فانهم
اصحاب القوانين الحقة ثم التوحيد على ثلث مراتب الاولى
لا اله الا هو وهي مرتبة المبتدين والثانية لا اله الا انت
وهي مرتبة المتوسطين والثالثة لا اله الا انا وهي مرتبة
المنتهين لكنه في الحقيقة لله تعالى وكون مرتبتهم باعتبار
انكشاف حقيقة الحال لديهم في مرتبة قرب الفرائض لا يستدعي
ان يكون العبد حقا فان مرتبة العبودية غير مرتبة الربوبية

المعاد ووصل الى النقطة التى خزائن السموات والارض
اى تعينهما اخذت من ذلك والنقطة اذا نفرت بمنقار
سكين الذكر يحصل خاتم فهو الهوية التى يدل عليها الاسم
هو واعلم ان هذا الاسم قد جهل امره وما درى تجليه الا
من كحلت عين بصيرته بنور الهداية وقد اشتهر من بعض
المنكرين فى هذه الاعصار انه ليس باسم بل هو ضمير فاشتغال
الصوفية به ضايع واقول بتوفيق الله تعالى ان ضمير المنكر
المنكر لم يحط باسميته خبرا وقد عرف فى محله ان كون
الشئ ضميرا لا ينافى اسميته فان للمضمرات من قبيل
الاسماء لا من قبيل الحروف والافعال وكل مضمر فهو معرفة
واما قولك جاءنى رجل هو عالم فضمير هو فيه راجع الى الرجل
الموصوف بالمجئ فان الفعل منسوب والنسبة من احوال الشئ
التى يتعين بها لا الى رجل منكر كما لا يخفى وقد اشار اليه
الرضى فى شرح الكافية فقد اجتمع فى هو الاسمية والتعريف
فهو كالاسم الله لانه المراد فى قوله تعالى والهكم اله واحد
لا اله الا هو وقوله تعالى هو الله الذى لا اله الا هو والعارف
لا يرى فى الوجود الا هو لان ما سواه هالك فى نفسه
كما صرح به قوله تعالى كل شئ هالك الا وجهه فلم يتعين
لمرجع هو الا هو واثبات الالوهية لله تعالى بنفيها عن

النفس

٢٨

فالامر معجل ومؤجل وهما كالمرآتين المتقابلتين فما انعكس
فى احديهما انعكس فى الأخرى فاين انت من سر الازل والابد
اما عرفت قدرك عند الله الاحد فان لم تعرف فهو ذا اى
بقدر قدره عندك من التعظيم وترك الاذى واراك
بعد هذا البيان كانك الطفل الصغير بمهده يزداد نوماً
كلما حركته ومن الله الايقاظ ثم ان المريد لا يشتغل
الا بما عينه الشيخ على حسب الوقت والحال وليس له ان
يشتغل بكل ما اراد من الاسماء السبعة والاثنى عشر
فان لها نيراناً لا يأمن المشتغل برايه ان يقع فيها كالفراش
والطريق طريق الاتباع لا طريق الاستبداد والعمل
بالعقل والراى ومعنى كون المرء صوفيا انسلاخه عن الارادة
كما قال بعضهم المريد من لا ارادة له وتجرده عن لباس
العقل الجزئى الذى يقال له عقل المعاش ليخلع عليه
خلعة العقل الكلى الذى يقال له عقل المعاد والاضافة
فى كليهما بمعنى اللام اى العقل المخصوص بالمعاش والمعاد
واعقل هو سبب لمعرفة احوال المعاش وعقل هو سبب
لمعرفة احوال المعاد وبين الشين والدال مقاربة فى المخرج
فاذا خرج عن المعاش وفكره وسلم البناء الى بانيه
ان شاء هدمه وان شاء بقاه فقد دخل فى دائرة

الغالبة عليه حين الرؤية ولا خارج عن وجوده ولذا
ورد من عرف نفسه فقد عرف ربه ولا تفاوت بين
العرفانين الا ان البعض يعرف نفسه ثم يعرف ربه والبعض
بالعكس فالناظر بعين التفصيل والفرق يجد التعدد
والاختلاف والناظر بعين الاجمال والجمع يجد الوحدة
والاتفاق ومن انكر من المشايخ حيوة الخضر عليه السلم
فانما انكر لاجل هذا المعنى فحمله على صفته الغالبة وهو
الاظهر فرؤية الخضر في امكنة مختلفة وصول متعددة
كرؤية النبي عليه السلم كذلك فانما وقع التجلي في هذا المكان
وذاك وفي هذه الصورة وتلك باعتبار تعدد الرأى
وتنوع الصفة الغالبة عليه هذا فانه ينفعك ان كنت
مؤمنا والا فتمتع بكفرك قليلا انك من اصحاب النار
من كفر فعليه كفره ومن عمل صالحا فلانفسهم يمهدون
واول ما اقررت به في عالم الارواح هو التوحيد وكذا اول
ما كلفت به بعد البلوغ هو الايمان ولذا كان اول ما
سئلت عنه في قبرك هو التوحيد والايمان وقبرك الآن
جسدك فانت مسئول في وقتك هذا فان كنت متحققا بحقائق
الايمان والتوحيد فقد اجبت وآمنت من الوعيد وسهلت
لك الامر في حفرتك وادخيت للملكين سجاف عزتك

فالامر

ولكن المجانسة جذبته اليه واعتمد بدل التوكل عليه اولئك
حزب الشيطان الا ان حزب الشيطان هم الخاسرون فى تجارتهم
التى حسبوها رابحة واكبوا عليها هاجرة وبارحة ثم نرجع
ونقول ان المشتغل بذكر لا اله الا الله يقول محمد رسول
الله فى كل عشرين او ثلثين مرة رعاية للمقامين مقام الفناء
والبقاء والا فالايمان بالرسالة مندرج فى الايمان بالله
فى الحقيقة وتحقيق المقام ان النبى صلى الله عليه وسلم صورة
تعين سر الله الاعظم ومعلم الباطن تنزل هذا التعين
النبوى ومعلم الظاهر تنزل التنزل والمجموع موجود فى
الوجود الانسانى الذى هو اجمع الحقائق كلها فالقوة
العاقلة تعين معلم الظاهر والقوة الروحانية تعين معلم
الباطن والقوة العرفانية تعين النبى عليه السلم والسر
تعين سر الله تعالى ولذا من رآى من الصوفية فى المنام
استاذه الظاهر فقد راى صورة قوته العاقلة ومن
رآى شيخه ومرشده فقد راى صورة قوة الروحانية
ومن راى النبى عليه السلم فقد راى صورة قوته العرفانية
ومن راى الله تعالى فقد رآى صورة سره فالحقيقة
واحدة والتجليات متنوعة والله تعالى يتجلى للمرء من
وراء وصف الامكان على صور شتى باعتبار الصفة

الورد ملعوناً اما تارك الورد ملعوناً فظاهر لانه مطرود
عن درجة اهل الترقي واما كون صاحب الورد ملعوناً
فالمراد صاحب الورد الخالي عن الحضور فانه لكونه كالمستهزئ
بربه مطرود عن باب القبول وقد قال في الحديث القدسي
من تقرب الي شبراً تقربت اليه ذراعاً وهذا التقرب العبدي
يحتاج الى الحركة المعنوية وهي بالحضور لا غير فما دام
لم يتقرب اليه بالجمع والحضور لم يجد تقرب الفيض اليه من
الرب الغفور لانه كما تدين تدان وبالكاس الذي تسقي به تسقى
وكان فضل الله عليك عظيما حيث اقبل اليك بفيضه اكثر
من اقبالك اليه وقال تعالى سبح اسم ربك الاعلى ومن تنزيه
اسمه ان يصان عن ذكره بالغفلة وعند التثاءب وما يخل
بالخشوع الظاهري والباطني وكم ترى من صوفية الزمان
من سبحته في يده مشتغل بورده بلسانه واذنه مستمعة
الى حديث الناس وربما يقطع الذكر ويتكلم بعض من في
المجلس ثم يعيد الاشتغال فما ابعد هذا عن طريق الصوفية
وما اغفل عن مراعاة العهود الوفية ومن اغرب احوال
هذا الزمان ان لبعض الاعيان من العوام صوفيا يصاحبه
كالمولوي والبكتاشي والقلندري ولو كان صوفيا لانقطع عن
التردد الى بابه صباحاً ومساءً وتبتل الى الله تبتيلا تاما

ولكن

٢٠٦

ما فات بالنهار ويقضي في النهار ما فات بالليل لان الله تعالى
يقول وهو الذي جعل الليل والنهار خلفة لمن اراد ان يذكر
او اراد شكورا وهذا القضاء ليس بواجب لا في الشرع ولا
في الطريقة ولكنه كالواجب لان في القضاء معنى المدد
الذي يصل الفيض المنقطع عن المشتغل بالفيض المتصل به
كالمطر الواقع على الجبال والتلال فانه امداد للانهار الضعيفة
الجري ولو انقطع المدد وقفت دون الوصول الى الدماء مع
ان ظلمة الاوقات الفارغة انما ترتفع بانوار الاوراد المتداركة
وانما كان الوقت المذكور افضل لانه زمان تجليات القوم
وانكشافاتهم غالبا ومواطاتهم في الوقت من اسباب الفتح
والفيض كما دل عليه قوله عليه السلام اذا قال الامام ولا الضالين
قولوا آمين فان الامام يقولها والملائكة يقولون فمن وافق
تامينه تامين الملائكة غفر له ما تقدم من ذنبه قالوا المراد
الموافقة في الوقت لكن هذه الموافقة المجردة لا تجدي نفعا
ما لم ينضم اليها حضور القلب وجمعية الخاطر اذ الاشتغال
مع توزع البال وتشتت الباطن مجرد ولولة على الباب فالغفلة
كصدأ المرآة يمنع عن انطباع الصور فيها فيا ايها الذاكر
هيئ المحل ثم ترقب التجلي الاجل ولا يغرنك الورد المجرد ولا انسا
فقد جاء عن بعض الكبار صاحب الورد ملعون وتارك

وان النور في اليمين فبتحويل الوجه الى جانبه ثم الميل في الاثبات
الى اليسار يلقي ذلك النور في جانب اليسار وهي التجلية التي هي
سر الجلوتية ولا ينافي هذا ما اشتهر ان موضع الايمان صدر
اليسار وكذا لا ينافي قولهم النفي من طرف اليمين والاثبات الى
طرف اليسار لان النفي من طرف اليمين حقيقة وانما الابتداء
من اليسار وهذا الابتداء لا ينافي كونه من طرفه فاحفظه
وانما تركبت هذه الكلمة الطيبة من النفي والاثبات لانها
جاءت لمعالجة القلوب المرضى وفي معالجة الحكيم الحاذق
شرب مسهل ومصلح ويقدم الاول لما ذكرنا آنفا من السرين
فما اشرف هذه الكلمة وما اجمعها وما احسنها وما ابدعها
وكيف يسع العاقل ان يتطير بالنفي في بدء الكلام وقد ابتدئت
هذه الكلمة بالنفي مع انها احسن الكلمات وسر من تطير بقوله

لا تقل بشرى ولكن بشريان   غرة الداعي ويوم المهرجان

ان النفي كالسيف القاطع لاعناق النفوس والموت صعب
بالارادة ولكنه باب كل ناس داخله ونعم ما قيل • بفكر نيستى

هركز نمى افتد مغروران   اكرچه صورت مقراض لا دارد كريبان

وافضل الاوقات لاحصاء الاوراد المذكورة والاشتغال
بها اول النهار الى وقت الضحوة الكبرى ولا تفوت بفوات
الوقت بل يقضي في الليل ما فات بالنهار ويقضي في النهار

ما فات

فيكون لكل واحد حكم المائة ولا مشاحة مع المكثر لأن الله
تعالى قال واذكروا الله كثيرا واما قولهم الزيادة على العدد
المطلوب اسراف والنقص منه اخلال فبالنسبة الى المواد
المخصوصة والى تعيين الشيخ العارف الواقف على الحال
والاسماء السبعة هي لا اله الا الله والاسم الله والاسم هو
والاسم الحق والاسم الحي والاسم القيوم والاسم القهار
ثم الوهاب والفتاح والواحد والاحد والصمد وهي اثنا
عشر اسما ومعرفة ترتيب بعضها على بعض تحتاج الى معرفة
المراتب بالسلوك والسير والطير فاجتهد تفز وقد اظهرنا
تلك الاسماء عشر الدائرة بين الجلوتية بالجيم رحمهم الله ضنين
بها وذلك لانه لا معنى لاخفاء اللفظ اذ كان الوصول
الى المعنى مما يحتاج الى قطع مسافات بعيدة كعلم الاكسير
فان العمل به صعب لمن علمه فضلا عمن لم يعلمه فما فائدة
معرفة الاسامي وقد احتجب المسمى تحت الاستار وتستر الملوك
تحت الاطمار والغز المتنبي في مقاله فلم يفهم شيء من ميمه
ورائه وداله وينبغي ان يبتدأ النفي من التهليل من جانب
اليسار ويحول الوجه الى اليمين ثم يوقع الاثبات على اليسار
ايضا وذلك لان الظلمة في اليسار فبابتداء النفي منه تطرح
تلك الظلمة الى طرف اليمين وهو التخلية التي هي سر الخلوتية

ويرتفع الأضطراب وفيه ايضا شكر له وفي شكر الواسطة
تاكيد العبودية والقيام بحق الحكمة ويقدم الأستغفار لانه من
باب تقديم التخلية بالمعجمة على التحلية بالمهملة ومن ترتب
البقاء على الفناء واما السر في كون كل منهما مائة فناظر الى
الاسماء التسعة والتسعين واحديتها وللعبد حظ من كل اسم
كما حققه الأمام الغزالى قدس سره في اسماء الحسنى وسر العبد
سر الحق كما ان سر الحق سر العبد وعنه يفصح الحديث القدسي
وهو سر الانسان سري وسري سره يعني سره وهي الحقيقة
الانسانية الظاهرة على صورة الحقيقة الألهية ظاهر سري
وصورة سري وسري باطن سره وحقيقة سره والصورة
هنا على حقيقتها الا على مجازيتها كما يزعم على علماء الرسوم في قوله
عليه السلام ان الله خلق آدم على صورته وذلك لان المراتب متفاوتة
والصورة واردة على امر التنزلات والاسترسالات فهي حقيقية
والله تعالى منزه عن الصورة المطلقة على المحسوسات فلا تلبس في
في هذا الامر جلد النمر فقد البستك لباس الصورة والمعنى وهو لك
عن فرو المجادلة اغنى ثم يوصى بافضل الذكر الذي هو لا آله
الا الله وينفخ نور التلقين به في فيه لاخراج ما في قلبه
من هواه على ان يكون الورد كل يوم سبعمائة بما سبق في
الأستغفار والتصلية اذ كل منها حاو لماحوته التسعة والتسعون

فنود

والتوبة غير الاستغفار اذ الاستغفار مورده اللسان على ما ذهب
اليه علماء الرسوم فقد يكون بدون التوبة التي هي رجوع القلب
الى الله تعالى بالكلية الا ترى ان العبد الجاني يطلب العفو من سيده
وهو مصر بالعود فلم يكن له رجوع واقلاع عن معصيته فهذه
اول مراتب التوبة واذا آل الامر الى النهاية يحصل التوبة من التوبة
اي الفناء منها لكونها قيدا من القيود اي في الحقيقة واما
قيد الشريعة فلا يخل الى ان ياتي اليقين بل قوله عليه الصلوة وسلم
انه ليغان على قلبي واني لاستغفر الله في كل يوم مائة مرة
يدل على ان ورد الاستغفار لا يسقط عن ذمة الانبياء و
الاولياء وجميع المؤمنين ابدا في الظاهر والباطن لان استمرار
امر التجلي بالترقي وذلك الى الاحتضار موجب للغين المشار
اليه في عين الحديث الشريف المذكور وهو التنزل الذي
ما ظهر الا بظهور ترقيه فافهم ثم يوصي الشيخ ذلك المريد
الجلوتي بالاستغفار كل يوم مائة مرة على ما دل عليه الحديث
بان يقول استغفر الله ويضم اليه في كل خمس او عشر قوله واتوب
اليه للمعنى الذي مر آنفا ثم يوصي بالصلوة على النبي عليه السلام
كل يوم مائة مرة لانها مفتاح القبول اذ الرسول صلى الله
عليه وسلم واسطة بين الله تعالى وبين خلقه فلا بد من
الاستشفاع من روحانيته بتقديم الوسيلة اليه ليفتح الباب

وربطها في سلسلة محبة المولى حلقة الذكر والتوحيد وما تتلى
عليها من الآيات المحققة من غير تقليد وما يترنم به بلابل
ألسنة العشاق من الكلمات المشوقة على الإطلاق ذلك
لمن كان له قلب أو ألقى السمع وهو شهيد فإن من قال إني أعلمكم
من القائلين كيف ينجع فيه الزواجر والوعيد وكيف يصلح
ويقوم ذلك المعوج اليابس حرارة اللهب الشديد وكيف
ينبت بذر الإقرار في قلوب المنكرين ويثمر التين شجرة يقطين
اللهم اعصمنا من معاملات أهل الهوى والبدع وأصحابهم
واجعلنا من المسارعين إلى بابك ومن أصحابهم فإذا عرفت
هذا فاعرف أنه إذا جلس المريد الجلوتي بالجيم لأخذ العهد
والتلقين بين يدي الشيخ الملقن كما يجلس عند التشهد بالوقار
والسكينة ويداه على ركبتيه يقول مع الشيخ أستغفر الله ثلث
مرات من كل ذنب قولاً وفعلاً وعملاً واعتقاداً أستغفر الله
العظيم الذي لا إله إلا هو الحي القيوم وأتوب إليه آمنت بالله
وملائكته وكتبه ورسله واليوم الآخر وبالقدر خيره
وشره من الله تعالى ولا حول ولا قوة إلا بالله العلي العظيم
فهي هي التوبة والاستغفار المطلق المندرج فيه الرجوع عن الكبائر
والصغائر والأوزار القديمة والحادثة والسرية والجهرية والليلية
والنهارية كما أن الإيمان يندرج فيه التفصيل المذكور في كتب الكلام

والتوبة

من جهة الرسول عليه الصلوة والسلم هو الوعد بالثواب ومن
جهة الآخر التزام طاعته وسميت المجاهدة مبايعة تشبيها
بالمعاوضة المالية من حيث الايجاب والقبول وهي في الحقيقة
سر قوله تعالى ان الله اشترى من المؤمنين انفسهم واموالهم
بان لهم الجنة فالله هو المشتري اسم فاعل والانفس والاموال
المشتراة والجنة الثمن والبايعون هم المقاتلون في سبيل الله
اي المجاهدون لاعلاء كلمة الله بالجهاد الاصغر وهم الذين
قتلوا بسيف الكفار واما المجاهدون بالجهاد الاكبر
المقتولون بسيف الغفار فلهم بمقابلة ذلك جنة في جنة
كما ورد من قتلته فانا ديته ثم التلقين ينبغي ان لا يكون
بالاكراه والاجبار لان الله تعالى قال لا اكراه في الدين بل
بالارادة والاختيار فانه كما لا يجبر احد على قبول الاسلام
ابقاء للاختيار كذلك لا يكره على قبول التلقين اذ ليس
على الرسول ووارثه الا البلاغ ثم الله يفعل ما يفعل من العطا
والمنع قال الله ذرني ومن خلقت وحيدا فتكثير الصوفية
بالاجبار كما يفعله بعض من في زي المشايخ من الاشرار
انما هو للاحتشام في ديوان الخلق غفلة عن ديوان الحق والحضور
فيه ولمن خاف مقام ربه جنتان وما روي في طريق الاجبار
اثر الا نادرا لم يكف لصيد قلوب الناس ومنعها عن الهوى

كما في الترغيب والترهيب ولقد لقن الصحابة التابعين والتابعون
المشايخ شيخا بعد شيخ الى عصرنا هذا والى ان تقوم القيامة
وقد لبس المشايخ الخرقة والبسوها فهو من سنة المشايخ
الاخذين عن روحانية النبي عليه الصلوة والسلام ومشكوة
ولايته وان لم يكن له اصل صحيح مروى عند الحفاظ والمحدثين
فانه اذا ثبت اخذ النفس والتلقين فقد ثبت غيرهما بطريق
المقايسة بجهة ان المراد من الكل التبرك والتيمن وهو امر
لاينكر عند احد اصلا وقد فرق النبي عليه السلام شعرات رأسه
بين الاصحاب وروى ان النساء اجتمعن عند النبي عليه
الصلوة والسلام وطلبن ان يعاهدهن باليد فقال لا امس
يدى يد المرأة ولكن قولى لامرأة واحدة كقولى لمائة امرأة
فبايعهن بالكلام ثم طلبن منه البركة فوضع يده الشريفة
فى الماء ودفع اليهن فوضعن ايديهن فيه كذا ذكره
الشيخ عبد العزيز الديريني في الروضة الانيقة قال في
انسان العيون بايعه عليه السلام ليلة العقبة الثانية السبعون
رجلا وبايعه المرأتان من غير مصافحة لانه كان لايصافح
النساء انما كان يأخذ عليهن فاذا احرزن قال اذهبن
فقد بايعتكن انتهى فقد ثبت بهذا المذكور بيعة الرجال
والنساء وانها مبنية على اصل صحيح ومعنى المبايعة

من جهة

الذی هو اس الطریقة وهو مخ الرأس الذی یقال له الدماغ
والاعتقاد یورث المحبة وهی تورث الارادة وهی تورث
اخذ التلقین واصله ما روی عن شداد بن اوس وعبادة
ابن الصامت قال کنا عند رسول الله صلی الله علیه وسلم
اذ قال هل فیکم غریب یعنی اهل کتاب قلنا لا یا رسول الله
فامر بغلق الباب فقال ارفعوا ایدیکم فقولوا لا اله الا الله
فرفعنا ایدینا ساعة ثم وضع رسول الله یده ثم قال
الحمد لله اللهم انک بعثتنی بهذه الکلمه وامرتنی بها
ووعدتنی علیها الجنة انک لا تخلف المیعاد ثم قال ابشروا
فان الله قد غفر لکم کما فی ترویح القلوب لعبد الرحمن
البسطامی قدس سره وعن عبد الرحمن بن عوف بن مالک
الاشجعی قال کنا عند رسول الله صلی الله علیه وسلم تسعة
او ثمانیة او سبعة فقال الا تبایعون رسول الله وکنا
حدیث عهد ببیعة فقلنا قد بایعناک یا رسول الله قال
الا تبایعون رسول الله فبسطنا ایدینا وقلنا علی ما
نبایعک قال ان تعبدوا الله ولا تشرکوا به شیئا والصلوات
الخمس وتطیعوا واسر کلمة خفیة ولا تسئلوا الناس فلقد
رایت بعض اولئک النفر یسقط سوط احدهم فلا یسئل
احدا یناوله ایاه رواه مسلم والترمذی والنسائی

غيرهذا قلت قدجاء المثل السائر كل الصيد في جوف الفرآء
وذلك ان التوحيد الحقيقي كما انه يوصلك الى من له حقيقة
الوجود كذلك يوصلك الى الرحمة المطلقة اذحينئذ يتخلص
نفسك من المغضوبية فيحصل لك الغنى الصوري ايضا لانه
من آثار الرحمة والفقر من آثار الغضب وتخلص ايضا من التأذي
باذى الأنام اذ لا تغيب عن شهود الجمال الحقيقي في كل مرآة وعن
مطالعة كل تأثير من نسخة الفاعل الاطلاقي ويظهر عند
ذلك سر ما ورد لسان الخلق لسان الحق وهذا المعنى والوصول
اليه مما افتقده الناس بل السلاك والتأذي بلاء عظيم لا يندفع
الا بمعالجة التوحيد ولا يرتفع الا بمساس القلب لعالم الغيب
والتجريد وقد غابت النسوة اللاتي قطعن ايديهن عن الحس
في رؤية مخلوق فما ظنك بمن استغرق في بحر الشهود الجمال
الازلي كيف لا يغيب عن التألم والتأذي فعليك بتحصيل الوجدان
فان كل البلاء في الفقدان واياك وترك شرائط الطريق
حتى لا تحرم عن التوفيق والوصول الى مقام التحقيق

الفصل الثالث في تلقين الذكر وما يتعلق به اعلم انه قد
سبق في الفصل الاول ان التلقين عام وخاص وعلى كلا
التقديرين فهو توفيق خاص وعناية اختصاصية للمريد
الأخذ بالتلقين فان العناية تورث الاعتقاد الخالص

الذي

٢١

ثابتا فى الشرع جائزاً عند العقل فما يمنع السالك عن التربية
فى القبر وقد دخل فى سلك الروحانيين وتحول الامر من
الصعوبة الى السهولة بوساطة الروحانية ومجانسة لكن فتى التطا
وان بينهم من الفرق كما لا يخفى فاحفظ هذا والثانى ان
غير السالك لا يجد الترقى بعد الموت اى بالنسبة الى معرفة
الحق اذ من المتفق شرعاً وعقلاً وكشفاً ان كل كمال لم يحصل
للانسان فى هذه النشاءة وهذه الدار فانه لا يحصل له بعد
الموت فى الدار الاخرة كما فى الفكوك للشيخ الكبير قدس سره
فما يدل على عدم الترقى بعد الموت من قوله تعالى ومن كان فى
هذه اعمى فهو فى الاخرة اعمى انما هو بالنسبة الى معرفة الحق
لا لمن لا معرفة له اصلا فانه اذا انكشف الغطاء ارتفع العمى
بالنسبة الى دار الاخرة ونعيمها وجحيمها والاحوال التى فيها
واما قوله عليه السلم اذا مات ابن ادم انقطع عمله فهو يدل
على ان الاشياء التى يتوقف حصولها على الاعمال لا تحصل
وما لا يتوقف عليها بل يحصل بفضل الله ورحمته فقد يحصل
وذلك من مراتب الترقى كما فى شرح الفصوص للمولى الجامى قدس سره
فلا يمكن الا بمحض فضل الله فلا مدخل فيه للسعى كما فى الواقعات
المحمودية فان قلت قد تبين مما سبق ان فائدة الطريق هو الخروج
عن الوجود المجازى والوصول الى الوجود الحقيقى فهل له فائدة

كما قال عليه السلام الناس نيام فاذا ماتوا انتبهوا قلت ههنا مقامان
الأول السالك الصادق في طلبه اذا سافر من مقام طبيعته
ونفسه فمات في الطريق اي بالموت الاضطراري قبل ان يصل
الى مراده بالموت الاختياري فله نصيب من اجر الواصلين اليه
واليه الاشارة بقوله تعالى ومن يخرج من بيته مهاجرا الى الله
ورسوله ثم يدركه الموت فقد وقع اجره على الله كما قال في
الواقعات المحمودية من مات قبل الكمال فمراده يجيء اليه كما ان
من مات في طريق الكعبة يكتب له اجر حجين انتهى فمثل هذا وان
مات اعمى في الدنيا بالنسبة الى من فوقه من الرجال ذوي البصائر
فهو ليس باعمى في الاخرة لان عماه في الدنيا كان مجازيا
لا حقيقيا اذ لو لم يكن له استعداد انفتاح البصيرة لما هداه
الله تعالى الى طريق السلوك فان امر السلوك امر عظيم عند الله
وان كان الغافلون المقيمون في اوطانهم الطبيعية القاطنون
في اكنانهم النفسانية يحسبونه هينا بل الله تعالى قادر على ان
يكمله في عالم البرزخ بوساطة روح من الارواح او بوساطة
فيضه الخاص الجائي من اسمه الفياض الفتاح فيصير امره بعد
النقصان الموهوم الى الكمال المعلوم وقد ثبت في الشرع ان
الله تعالى يوكل ملكا لبعض عباده في القبر فيقرئه القرآن ويعلمه
ان كان قد مات قبل ان يحفظه ويتعلمه على التمام فاذا كان ههنا

ثانيا

المراد على الأول القران الصوري وعلى الثاني القران المعنوي
فمن هو دون خمس عشرة سنة صبي بالنسبة الى من هو ابن
خمس عشرة وكذا من هو دون اربعين سنة صبي بالنسبة
الى من هو ابن اربعين باعتبار نقصان العقل وكماله وكما
ان باب الفيض مطلقا مفتوح لمن هو دون سن البلوغ
الصوري كذلك هو مفتوح لمن هو دون سن البلوغ المعنوي
الا ترى الى سهل بن عبد الله التستري وعبد القادر الجيلاني فانهما
وصلا الى المكاشفة في صغرهما وان يوسف وعيسى ويحيى
عليهم السلام اوحي اليهم قبل الاربعين فاذا لا دخل للسن
ولا اثر للشيخوخة الا في الامور الظاهرة وقد كنت في اوائل
حالي جعلت الاربعين كان الفيض الكلي لا يحصل الا بعد
البلوغ اليها فقيل لي لا دخل لسن رسول الله صلى الله
عليه وسلم في صديقيته وكون سنه ثلثا وستين ناظر الى
الشرع فافهم ثم انقطع عني ملاحظة الوقت وفوضت
الامر الى الله واسأل الله لي ولجميع المعتقدين المنصفين ان
يجعلنا عبيده حقا كما عرفنا ذاته بكونه ربا فان قلت
قد ظهر مما ذكرت ان الفتح قد يكون قبل الاربعين وقد يكون
يكون فيها وقد يكون بعدها فهل له اختصاص بهذه النشأة
الدنيوية ام لا بان يحصل الترقي والتيقظ بعد الموت الصوري

وهما على الشباب اقوى ما يكون لانهما بعد سبع وعشرين او ثلثين
او ثلث وثلثين تاخذان بالانتقاص الى ان غلب اليبوسة
والبرودة عليهما ولذا قيل الصوفى بعد الاربعين بارد اى ان
كان ابتداء سلوكه بعدها واما من تقدم مجاهدته فانه
وجد الفتح ولو بعدها ثم هذا باعتبار الغالب والا فقد
فتح الله على بعض المستعدين فى حال كبرهم ولا راد لفضله
كما حكى ان القفال والقدورى اشتغلا بعد كبرهما ففاقا
على علمهما وراقا بمنظرهما وان ابرهيم بن الادهم والفضيل
ابن عياض وعبد الله بن المبارك وذا النون ومالك بن دينار
ونحوهم كانوا من محرمى البداية ثم انقذهم الله من الشهوات
التى اعتقلت عن الخيرات واخرجهم من وجود الغفلات التى شملت
فى جميع الحالات وخصهم بعنايته وجذبهم بسلسلة
هدايته وكان الله على كل شئ مقتدرا وهذا بالنسبة الى
من نام اربعين سنة او اكثر ثم تنبه واما من كان ابن
ما دون اربعين فعليه التيقظ فى وقته الكامل وان لا ينام
نومة عبود وفى الحديث من قرأ القران قبل ان يحتلم فقد
اوتى الحكم صبيا ومعناه بعبارته قبل ان يصل الى حد البلوغ
الذى هو وقت الاحتلام وهو خمس عشرة غالبا وباشارته
قبل ان يصل الى حد العقل الكامل وهو اربعون سنة لكن

المراد

١٩

فاذا استبان عندك معاملة الله بهم في جميع المواطن استبان
معاملته بغيرهم كذلك فمن وجد خيرا فليحمد الله وليتق
بالحق عن نفسه ومن وجد غير ذلك فلا يلومن الا نفسه
وليتق بنفسه عن الحق فقد وعظت لك فلا تكن من الذين
قالوا سواء علينا اوعظت ام لم تكن من الواعظين والمخلص
قطع المهالك على يدي دليل يعرف المسالك وعدم القناعة
باليسير من الطلب فان قوله تعالى منها اربعة حرم يشير
الى ان لا بد للسالك من صرف ثلث عمره في طريق الطلب
اذ الاربعة ثلث الاثني عشر ومعنى كون تلك الاربعة حرما
انه يحرم فيها طلب غير الله بل يتعين طلب الحق تعالى ولم يتعين
ان ذلك الثلث من اول الامر وعنفوان العمر او من اوسطه
او من آخره لابقاء الاختيار وليتسارع العبد الى التحصيل
تسارعه الى التكبير مع الامام فان آخر العمر ووقت حلول
الاجل ليس بمضبوط ومعلوم كما قاله فلعله لو اخر الطلب
لوجد الوقت قد نفد حين اقدم ولذا ورد اول الوقت
رضوان الله وحمل الامر على الفور في الحج ونحوه وان خرج عن
عهدته بالحج في آخر العمر فاول وقت السلوك ما بعد البلوغ
وآخره وقت الفتح باعتبار او عند انتهاء اربعين سنة باعتبار
والرطوبة البدنية وكذا الحرارة الغريزية معينة على التحصيل

وفى الآخرة وحفظهم عن التزلزل فى طريقتهم المستقيمة وسرى حالهم
من باطنهم الى ظاهرهم فحفظ صور ابدانهم عن الانحلال لان
التوحيد الحقانى يفسخ العفونة الموجبة للتفسخ ويبقى اجسادهم
على الاعتدال ثم لا ميزان لهم لانهم اوفوا حق الميزان اى ميزان
الطلب بالسير على قدمى الشريعة والطريقة كما قيل خطوتان
وقد وصلت فان خطوت خطوة دونهما فقد نقصت من
الميزان فمن ليس له نقصان فى ميزانه كيف يقام له الوزن
وان اقيم فلاظهار الفضل فافهم ثم لا صراط لهم فان الصراط
المستقيم فى الدنيا هو الاستقامة الاعتدالية المرادة بقوله
تعالى فاستقم كما امرت وما امر الله بشئ الا وفق للعمل به فهم
مستقيمون فى حركاتهم وسكناتهم عاملون بالاعتدال فى
اقوالهم وافعالهم واخلاقهم وجميع احوالهم لاعتدال ميزانهم
من حيث الجمال والجلال واللطف والقهر والرحمة والغضب
فمن مشى على هذا الصراط فى الدنيا مع دقته وحدته سلم
من مشيه عليه فى الآخرة مشى الغير الماشين عليه فى هذه
النشاة ثم الجنة قبلهم لكونه محل النعيم الصفاتى والتجلى
الذاتى والكوثر علومهم الحقيقة ومعارفهم الالهية وما
فى الجنان شئ الا وهو من آثارهم القولية او الفعلية او الحالية
فمن اتخذ سبيلهم وصل الى ما وصلوا اليه فى كل المواطن

فاذا

١٨

الظاهر ان زمان الموت آخر زمان من ازمنة الدنيا واول زمان
من ازمنة الآخرة فمن مات قبل القيمة فقد قامت قيامته
من حيث اتصال زمان موته بزمان القيمة كاتصال ازمنة
الدنيا بعضها ببعض واما من حيث الحقيقة فمن فنى عن اضافة
الوجود الى نفسه فقد قامت قيامة العشق له وحصل العبور
عن جسر المجاز وقيامة العارفين دائمة ثم الموت الصوري
الذي يدهشه الغافلون اسهل شئ عندهم بل احلى من المن
والسلوى واليه الاشارة بقوله عليه السلم من بشرني بخروج
صفر بشرت له بالجنة وكيف يتألم من الموت من خرج عن
اصل كل شعرة منه موت قال تعالى لهم البشرى في الحيوة الدنيا
وفي الآخرة ولئن سلم ان في الموت الما لهم لكنهم لا يحسون به
لشغلهم عنه وقتئذ بمطالعة انوار الجمال ومكاشفة
لطائف صنع الله الملك المتعال من النعيم الصوري والمعنوي
المتنوع حسبما تنوع الاسماء الجمالية وهم ليسوا باقلين
وانزلين مرتبة من النسوة اللاتي قطعن ايديهن ولم يكن
لهن حس وشعور بذلك لفرط انسلاخهن عن لباس الحس
وغيبوبتهن عن انفسهن بمطالعة الجمال اليوسفي ثم ليس
لهم فتنة القبر لانهم حققوا ايمانهم بشواهد الاحسان والايقان
والشهود والعيان وثبتهم الله بالقول الثابت في الحيوة الدنيا

الباطنة واغتنم بغنائم الحق في قلبه وروحه وسره فهو كمن
قاتل في سبيل الله وغلب على اعدائه الظاهرة ورجع الى داره
بغنائم جليلة ونوافل كثيرة فهذه خمسة اقسام من الجهاد
الاكبر متقابلة بخمسة اقسام من الجهاد الاصغر واعلى الكل
المقاتلة والفتح والغنيمة وهي صورة سير الكمل وسلوكهم
بالنسبة الى مبدائهم ومعادهم فقد اتضح عندك فائدة الطريق
كل الاتضاح واغناك الاصباح عن المصباح فويل للمرتد والاسير
فذلك يومئذ يوم عسير على الكافرين غير يسير وبين اهل
الشريعة وبين من هو جامع بينها وبين الحقيقة تفاوت كثير
لان جملة المواطن البرزخية والحشرية والدركات النيرانية
اعدت لاصلاح اهل الوجود المجازي الذين لم ينقوا جوهر
وجودهم الحقيقي عن لوث الشرك الخفي بخلاف اهل الوجود
الحقيقي فانهم قد عبروا عن تلك المواطن في النشأة الدنيوية
بقدمي العلم والعمل على وفق الشريعة والطريقة فلم يبق لهم
الا مفارقة ارواحهم من ابدانهم ثم وصولهم الى مقامهم المهيأ
لهم عند مليك مقتدر وذلك لانهم ماتوا عن اوصاف وجودهم
بالاختيار ورجعوا الى الحق من غير ان يجرهم سلسلة الاضطرار
واليه الاشارة بقوله تعالى واليه ترجعون على قراءة من قرأ
بفتح التاء ومن مات فقد قامت قيامته وذلك من حيث

الظاهر

١٧

عن الحركة الى طرف المبدأ الاصلي لان الانسان خلق عجولا فحصل
تمنى الموت والعدم بحسب الوطن والمقام فاين هذا من ذاك
وانما قلنا بتدريج الكمال في الانسان احترازا عن الملك
لان كماله دفعي اي حاصل له مع وجوده وتعينه الخارجي
لا بعده كما كان لادم الا ترى ان الله سبحانه تعرف له بحكمة
في نهيه لما نهاه عن اكل الشجرة فناداه يا حكيم ثم قضى
عليه باكله فناداه يا قاهر ثم تاب عليه فناداه يا تواب
ثم انزله الى الارض ويسر له اسباب المعيشة فناداه
يا لطيف ثم قواه على ما اقتضاه منه فناداه يا معين
وهكذا وكمال الملك بالنسبة الى كمال آدم على النصف كالجن
فانه ليس للملك الا مظهرية الجمال وليس للجن الا مظهريته
الجلال وآدم جامع بينهما وهو الكمال ثم من مات في طريق
المجاهدة مع النفس والشيطان فهو كمن حضر محل القتال
وقاتل حتى قتل في سبيل الله الملك المتعال ففيه اعلان
الدين الحق واظهار شعائر الاسلام ومن كان اسيرا في يد الهوى
والقوى الشريرة فهو كمن كان اسيرا في ايدي الكفار ومن
ارتد عن الطريقة بعد الوقوف على محاسنها ومنافعها والتحق
بالمنكرين فهو كمن ارتد عن الشريعة عياذا بالله بعد الوقوف
على حقيتها والتحق بالكافرين ومن جاهد حتى غلب على اعدائه

لاقدر له عندهم وكذا عند اهل سير الحقيقة فالسير في عالم
الاجسام توحيد وفي الارواح تجريد وفي الحقيقة تفريد وهو
افضل من التوحيد والتجريد المطلقين واليه الاشارة بقوله
عليه السلام سبق المفردون فالسبق لا يكون الا بالحركة وحركة
السلوك معنوية لكن مع امداد الجوارح والقوى بالاعمال
الصالحة والنيات الصادقة فهل سمعت حركة في سكون
ورؤية وسماعا بدون الاسماع والعيون فهي حده واعلم
ان من مات في صباوته فهو كمن مات في طريق الغزو قبل ان
يصل الى المعركة فلا فضيلة له ولذا عده الكبار نقصانا
اذ المقصود من المجئ الى عالم الشهادة حضور موارد المحاربة
مع النفس وصفاتها والشيطان ثم الظفر بغنائم الروح
وقواه بعون الله الملك المنان وحده بعد البلوغ الى مبلغ
الرجال لا اهبله فلا تسمع قول من قال يا ليتني مت قبل حد
البلوغ واما قول بعض العارفين اقول تارة يا رب ردني
واخرى ليت امي لم تلدني فوارد من مقام القبض والبسط
ولا يلزم منه تمني العدم في الحقيقة لان الوجود خير من
العدم لكن لما كان ظهور الكمال تدريجيا بالنسبة الى الانسان
لان ظهور احكام اسماء الله تعالى مترتب على وجود الشؤون
المتعاقبة في ازمنة متفاوتة ظهر الانقباض حين الوقوف

١٠٦

والقوى ادشرف المكان بالمكين ومن غفل عن هذا المعنى اشرف
العمر في تحصيل الفاضل والمفضول واتلف النقد في مساوية
الفضول نعم ينبغي ان يتعلم من علم التجويد مثلا الذي هو متعلق
اللسان قدر ما يتخلص به من اللحن والخطأ وقس عليه متعلقات
سائر الاعضاء ويصرف الباقي الوقت الى معرفة الله تعالى
بالاجتهاد التام والسلوك باشارة دليل يفرق بين اليمين
واليسار فان البرازخ كثيرة والعبور عنها ليس بسهل
واشدها قطعا عالم الملك لكثرة الالف والعادة
وانغماس النظر في المحسوسات ولذا وصى الحكماء الالهية
بان يكون الاشتغال في موضع خال مظلم بحيث لا يجد
السمع والبصر سبيلا الى السماع والرؤية اصلا فاذا
داوم على هذه الحال مع دفع الخواطر النفسانية ودوام
الذكر والافطار على الحلال بالاعتدال ارتفع حجاب الكثرة
عن وجه المقصود وصار مشاهدا للآيات الآفاقية بعين
البصيرة بقدر قوة حاله وضعفه وهو السير في عالم الاجسام
وكثير من السلاك وقفوا عند هذا وصاروا من اهل الفرقة
بالنسبة الى من فوقهم قال في المثنوى • فرقتى لو لم تكن في
ذا السكون • لم يقل انا اليه راجعون • وهذا المقام بالنسبة
الى اهل الملكوت الذي سيرهم في الارواح كالمناصب الدنيوية

وهو المراد بقول الله تعالى لا يسعني ارضي ولا سمائي ولكن
يسعني قلب عبدي التقي وذلك لأن الارض والسماء من عالم
الملك والشهادة والقلب من عالم الملكوت والغيب واحاطته
اوسع من احاطة الاول اذ ليس مظاهر الاسماء الجزئية
كمظاهر الاسماء الكلية والتحقيق ان من خرج من منزله قاصداً
للكعبة شرفها الله فهو على سعة العلم في كل مرحلة بحسب
الآثار وسماع الاخبار وصحبة الاخيار الى ان يصل اليها
وعند الوصول ينتهي الطريق ولا يبقى الا العود فكذا من
خرج من منزل الملك بحسب السلوك قاصداً للهوية الذاتية
فهو في احاطة العلم وتوسيع الدائرة في كل مقام من ملكوته
وجبروته من حيث الاطلاع على اسرار التعينات وكشف
سرادقات الاسماء والصفات الى ان يصل اليها وعند ذلك
الصعود الكلي يتم الامر ولا يبقى الا الهبوط لتحصيل التتمة
ولذلك قال بعضهم الصوفي من لا مذهب له فانه الى اين
يذهب بعد نهاية الطريق وفيه معنى آخر ذوقي لا يكشف
قناعه فاذا تم سير السالك وجد في النهاية ما لا نهاية
له والواجد له هو القلب لا غير من الحواس الظاهرة والقوى
الباطنة ولذا جاء العلم الالهي الذي هو متعلق القلب
اشرف جميع العلوم والقلب المتعلق به افضل جميع الحواس

والقوى

١٥

حدّ المردة في اثارة الفساد والشرّ فلعمري وجب الخلوة وان
كنت جلوتيا دائماً لا يتغيّر فانّ السيل قد بلغ الزُبى
وعمّ الوباء والأربي ومن نجا برأسه فقد ربح وأربي
الفصل الثاني في بيان فائدة الطريق اعلم انّ الشريعة
طريقة مسلوكة اوّلها العمل بالاحكام وآخرها الوصول
الى دار السلام والطريقة آداب ومجاهدات وسلوك وسير
وطير فمن لا شريعة له لا دين له ومن لا طريقة له لا ادب له
والمجاهدات من السلوك بمنزلة الاستنجاء من الوضوء فمن
لا استنجاء له لا وضوء له وكذا من لا مجاهدة له لا سلوك
له والسلوك من السير بمنزلة الوضوء من الصلوة فمن
لا وضوء له لا صلوة له فكذا من لا سلوك له لا سير له
وآخر السير الطير وهو الوصول الى قاف القربة والحضور عند
مقام الوصلة كما قال في مقعد صدق عند مليك مقتدر
فاوّل الطريقة الآداب وما يتبعها مع رعاية احكام الشريعة
وآخرها مرتبة العندية وهي خارجة عن صورة الجنّة داخلة
في معناها ولذا قال الله تعالى واما الذين سعدوا ففي الجنّة
خالدين فيها ما دامت السموات والارض الا ما شاء ربك
فانظر الى هذا الاستثناء وما يحويه من المعنى الجليل وتامّل
في انّ الانسان الكامل لا يسعه الجنّة وانما يسعه جنّة قلبه

وامش جانبيه ولا تكن كاخوة يوسف حيث حسدوه في
حسنه ومحبة ابيه له اكثر من محبته لهم فوقعوا في موقع الذمّ
فمن لبسه الله كسوة نور جماله وجلاله وحبّبه في قلب
الاب المعنوي وهو الشيخ المسلّك ينبغي لاخوانه ان لا يحسدوه
في ذلك فانّ الفضل بيد الله يؤتيه من يشاء بل يفوّضوا الامر
الى التقدير ويأخذوا بعروة التوحيد حتّى لا يردوا مورد التعبير
بل قد يؤدّي التخطّي عن حدّ الادب الى السّقوط عن النظر في طريق
الطلب كما وقع لكثير من اهل الارادة وليس جرح بعض اهل
الطريق لبعض الّا كجرح بعض اصحاب المذاهب الحقّة لبعض
كما هو معتاد الناس في هذا الزّمان والواجب على الحنفي ان يحبّ
الشّافعي ويذكره بالخير ويرجو شفاعته وكذا غيره وعلى
الشّافعي ان يودّ الحنفي ويذكر محاسنه ويعظّمه بما يليق بشأنه
وكذا سائره فانّ اختلافهم رحمة كاملة والاختلاف في الصّوري
لا يقدح في الاتّفاق المعنوي فيا ايّها الجلوتيّة امسكوا عن
الخلوتيّة ويا ايّها الخلوتيّة اقلعوا عن الجلوتيّة ويا ارباب
الدّعاوي اين المعاني ويا اصحاب المعاني اين الحقائق ولله
درّ صوفي لزم بيته واغلق عليه بابه ومنع نفسه من
الاصماخ الى النّاس ووساوس الوسواس الخنّاس فانّ
شياطين الزّمان قد تلبّسوا بملابس البشر وتجاوزوا عن

حدّ

١٤

ببعض وهو يخالف سنن تعدّدا ذ يلزم حينئذ ان يكون الجلوتي
خلوتيا وبالعكس وهو كقلب الحقائق وخلاف الموضوع
ولوكان اتحاد الجملة واتفاقهم في اوضاعهم موافقا للحكمة
الالهيّة لما باين الله تعالى في استعداداتهم ولمّا خلقهم وخالف
بينهم في صورهم خالف بينهم في سيرهم وهو سرّ البثّ المشار اليه
بقوله تعالى وبثّ منهما رجالا كثيرا ونساء فكما انّ الاولاد
الصوريّة مجتمعون في تلك النفس الواحدة متميّزون بالاشخاص
والصور فكذلك الاولاد المعنويّة مجتمعون في الحقيقة الاحمديّة
متشخّصون بالسّيور والسّير فانّي تذهبون واعلم انّ اهل
الطرق اخوان في الله ومن شأن الاخوان ان يتحابّوا ولا يتباغضوا
حتّى لا يكونوا كالذين حكى الله عنهم بقوله وقالت اليهود
ليست النصارى على شيء وقالت النصارى ليست اليهود على شيء
فان قلت فما معنى قول رُوَيم من كبار المتقدّمين لن يزال
الصوفيّة بخير ما تنافروا اي ما تباغضوا قلت هو محمول
على ترك موانسة بعضهم ببعض فانّ الأستيناس بالخلق
استيحاش عن الحق بالنظر الى المبتدي واما حال المنتهي
فخارج عن البيان وهذا اي ترك السكون الى الخلق لاسيما
المجالس منهم لاينافي الأخوة والمحبّة فخالف الجمهور اي في
مرتبة الطريقة ووافقهم اي في مرتبة الشريعة وكن وسطا

قميصك بيد زليخا الدنيا فلا يظهر صدقك الا بعد الخروج
من باب الموت واين الموت لامثالنا ونحن في تربية الطبيعة
بلبان شهواتها من الطعام والشراب والمنام وليس لنا
هوى الا حب الدنيا والشهرة والرياسة والاحتظاظ
باجتماع المرد الملاح واطلاع النساء حبال الشيطان
الوقاح ومثل هذا الكلام عندك يا مغرور من قبيل الطعن
والجرح والملامة وعندي من قبيل بيان الحق وطريق السلامة
فمن شاء فليؤمن ومن شاء فليكفر ان الله لا يرضى لعباده
الكفر اى لعباده المتشرفين بشرف الاضافة الجنابية
فان من حق ذلك الشرف ان يقبلوا وصية الحق ويؤمنوا
بالله ويكفروا بالطاغوت كما قال فمن يكفر بالطاغوت
ويؤمن بالله فقد استمسك بالعروة الوثقى لا انفصام لها
فتامل في هذه الشرطية ليظهر لك ما فيها من كليات
المعاني والحقائق وجملة الاوضاع التي وضعها اهل
الناسوت والطاغوت لا اهل الملكوت والجبروت واللاهوت
ينبغي الكفر بها لانها من قبيل الطاغوت كالدور في طريق
الجلوتية بالجيم فانه محدث مخالف للاوضاع الجلوتية
القدمى وان كان له اصل صحيح في طريق الخلوتية كما اسلفناه
وخلط اوضاع بعض الطرق ببعض كخلط بعض المراتب

بعض

١٣

المرتب الطريق وذلك لعزة اهل الارشاد في طريق الاسماء وطريق
الجلوتية بالجيم اسهل اذ فاقد المرشد منهم يصير اويسيا ان كان
كامل الاستعداد والا بقي في الطريق كانه تكلته الله ومثله
الخلوتي لكن الفرق ان للاسماء برازخ كثيرة تمنع السالك عن
العبور الى ما فوقها الا ان يساعده ارشاد مرشد كامل فان
قطع القيود بغير مساعدته يمين الله تعالى امر مشكل وقيود
الجلوتي اقل بالنسبة الى الخلوتي وليس في طريقهم اي الجلوتية
بالجيم دور ورقص لان سلسلتهم كما سيأتي تنتهي الى حضرة
الشيخ الحاجي بيرام قدس سره وليس في طريقه ذلك فاذا عرفت
ما ذكرته لك عرفت ان الوصول الى الله تعالى اصعب الامور
كلها سواء كان من طريق الخلوتية او من طريق الجلوتية
فلا تطمع ايها البطال ان تجد في برهة من الزمان ما وجده
المجتهدون في دهر طويل فاين تكميلك الاسماء السبعة بالتقليد
من تكميل غيرك بالتحقيق وكيف لك التكميل قبل اصلاح الطبيعة
والنفس والروح والسر في مرتبة الشريعة والطريقة والمعرفة
والحقيقة بترك الشهوات والهوى وازالة الجهل ورفع الميل
الى ما سوى المولى قائلا لا معبود ولا مقصود ولا معروف
ولا موجود الا الله واراك مسحورا بسحر هاروت النفس
وصفاتها الرذيلة ومنكوسا معلقا في جب الطبيعة ومقدوراً

ذلك على ما جرت عليه عادة الله الغالبة كان سيرهم في
مراتب اسمائهم على التأني والتدريج اذ لا يكون الدم لبنا الا
بعد مدة مصححة للاستحالة والانتقال ولهم الذوق
الكامل في طريقهم اذ هم في تفرج رياض المراتب وبساتين
الاطوار في الليل والنهار ولهم كشف الضمير وكشف القبور
وكشف الجن وكشف الملك ورؤية صور الاعمال والصفات
الغالبة الانسانية يقظة وحسا ومناما ومنا الا غالبا
واما سلوك الجلوتية بالجيم فباشتغال الذكر والمجاهدة
الصورية والمعنوية ولهم المحنة الكاملة في طريقهم اذ ليس
لهم التفرج المذكور غالبا الى ان يتجلى الله لهم فيعطي معرفة سر
الحيوة السارية في جميع الاكوان وبعضهم يوافق الخلوتية
في السلوك المرتب فان قلت السلوك المرتب افضل ام غير
المرتب واعني بالمرتب ما يكون بمكاشفة احوال المواليد
ثم العناصر ثم الطبيعيات ثم الروحانيات ثم عالم الحقايق
والمعاني وبغير المرتب ما يكون مبدأ مكاشفته تجلي سر
الحيوة الذي عنده يحصل الفناء قلت المرتب افضل عند وجود
المرشد الكامل الخبير بالمقامات كلها وغيره افضل عند فقدانه
والغالب في طريق الاسماء الترتيب والغالب في غيرها غيره و
مرجعهما الى حصول الكمال الانساني لكن كم قطع دونه اهل السلوك

المرتب

١٥

هو الكمال الاطلاقى الحقيقى دون التقييدى الاضافى وقطع
جميع التعينات مختص بالانبياء وكمل الاولياء واقتضت الحكمة
الالهية ان يكون مظهر الاسم الجامع الكلى قليلا فى كل عصر
واحدا بعد واحد فى كل قرن ولذا كثر المؤمنون المحجوبون
وقل العارفون المكاشفون والمقصود من النشآت كلها ظهور
الانسان الكامل وقد وجد وهو السواد الاعظم وهو الواحد
الذى كالالف وهو الذى من سقط عن نظره سقط عن نظر
الله ومن اهانه اهانه الله ثم نرجع ونقول ان وعاظ الخلوتية
يبتدؤن حين الشروع فى الوعظ بالحديث الشريف اشارة الى
السير الاول فان الحديث اشارة الى مقام الفرق والقران الى الجمع
والترقى انما هو من الفرق الى الجمع ووعاظ الجلوتية بالجيم
يبتدؤن بالقران العظيم اشارة الى السير الثانى ولكل وجه
اذ الاول يفصح عن المطلع والثانى ينبئ عن المقطع ولا يلزم
منه تفاوتهم فى سلوكهم اذ فى كل من الفرقتين من تحقق بالسيرين
سواء بدأ بالحديث او بالاية نعم سلوك الخلوتية انما هو بالاسماء
السبعة المرتبة فاذا اشتغلوا على وجه التحقق بحقائق كل اسم
حصل لهم الفناء عند الاسم الحى والبقاء عند الاسم القيوم وهو
السر فى كونهما اسما اعظم ولما كان وجود الفناء والبقاء على
الكمال موقوفا على دهر طويل وهو اربعون سنة او ما دون

هو عروجه ليلة المعراج وتخلّيه وغيبوبته عن اعين الكثرة
الخلقيّة مطلقا لطيفة كانت او كثيفة روحانية او جسمانية
وهو المراد بوضع القدم على العرش تلك الليله وهو السير
الاول المعبّر عنه بالفناء الكلّي وهو مرتبة لا اله الا الله
وجلوته نزوله نزول النقطة الى احكام التعينات الطبيعيّة
والعنصريّة وظهوره في عالم الكون والشهادة وهو السير
الثاني المعبّر عنه بالبقاء وهو مرتبة محمد رسول الله فقد فنى
عن الكلّ فناء كليّا وبقى بالحق بقاء خفيّا وجليّا وتحقق بقرب
النوافل والفرائض ومقام قاب قوسين للصفات او ادنى للذات
فله الرتبة العليا والفضيلة العظمى والجمعيّة الكبرى وتحقيق
المقام ان اول التعينات الالهى هو الهويّة الذاتيّة وآخره الكلام
والجامع لهما بين النسبتين الكمال الالهى واول التعين الكونى
هو الروح المحمدى وآخره النشأة الانسانية والجامع لهما بين
النسبتين الكمال الانسانى فاذا صار المبدأ معادًا وذلك في
السير الاوّل يظهر الكمال الالهى في الطور الانسانى واذا صار المعاد
مبدأ وذلك في السير الثانى يظهر الكمال الانسانى في الطور الالهى
فهما معراجان عروجًا ونزولا لا يقطعهما الكمّل ويقف اهل البرازخ
في البين غائبين في ظلمة الغين محرومين عن دوية العين فلهم نقصان
بالنسبة الى من فوقهم وان كان لهم كمال بالنسبة الى من تحتهم والمعتبر

هو

١١

هذا معتاد بارد وشراب فكما ان ضرب الأرض بالرجل سبب
لنبوع الماء المتميز عن الحرارة البدنية المعطي للحيوة الجسمانية
كذلك سبب لظهور الفيض الغاسل الاوساخ الجهالات
القلبية الممد للحيوة الروحانية وهذا بالنظر الى اهله وشرائطه
كما اشير اليه فاياك العمل بخلاف شرائط الطريق فانه عقيم
وصاحبه سقيم وقد تم امر هذا الشان في هذا الزمان
فكن ابن الوقت واعرف حدك • ولا تخالف يا بني اباك
وجدك • فان انت اخترت الدور والحركة • فمن طريق ادابه
وجدت الخير والبركة • واذا اخترت السكون ففي الليل سبات
لك • كما لا يخفى على اهل اللمع والحلك • واما الجلوتية
بالجيم فنسبتها الى الجلوة وهو خروج العبد من الخلوة
بالنعوت الالهية اى لتلبسه بملابس الصفات الحقيقية
الحقية بعد التعري عن ملابس الصفات الاعتبارية الخلقية
وهو معنى الخلوة والجلوة وليس بينهما فرق الا بوضع النقطة
في الفوق والتحت وصدد هذا الفرق اولا من الزاهد الكيلاني
قدس سره كما سيأتي في بيان السلسلة فانه انزل النقطة
من الفوق الى التحت فحصل به تعين جديد هو الجلوة وسر
النزول ان تلك النقطة اشارة الى رسول الله صلى الله
عليه وسلم فانه نقطة مدار العالم وقطبه وخلوته

وارض النفوس والاشباح وكما ان الحلقة المفرغة لايدرى
اين طرفاها كذلك حلقة جمعية القوم وهو اشارة الى
قوة الاتحاد فيما بينهم ولو وجد فرجة لزال اسم الاتحاد
ولكون الاتحاد الجمعى من مبادى الاتحاد المعنوى بل من
نتائجه امر عليه السلام بتراصى الصفوف فى الصلوة وفرق
بين التوجه الوحدانى والتوجه الجمعى اذ قد يحصل للاول
الفتور فيقف قبل ان يحصل المقصود لا للثانى لان
بعض التوجهات رد ء للبعض ومعين كما لطراذا امد
النهر الضعيف يشتد جريه ولا ينقطع دون الوصول الى البحر
مع انه اذا اخذ من كل توجه جزء مقبول بحيث صار للمجموع
صورة شخصية متميزة كان شفيعا عند الحضرة الالهية
للكل من التوجهات وذلك بحكم الجزء المشتمل تلك الصورة
عليه فيكون كالاكسير فى السريان فى الاجساد وفى الدور سر
اخر وهو اتحاد البداية والنهاية وقد سئل بعضهم ما النهاية
فقيل الرجوع الى البداية فاذا وصل السالك الى النهاية اتحد
له البداية والنهاية والاولية والاخرية والظاهرية
والباطنية وفيه ايضا ان الحركة تفرق الخواطر الغالبة
على القلب كالذكر الجهرى فاذا اجتمعا كانا اعمل فى التفريق
وركض الرجل مستفاد من قوله تعالى اركض برجلك

هنا

الباطن ومثل هذا الوضع انما هو للمبتدي والمتوسط اللذين
يحتاجان الى الاخذ بالاسباب والوسائط والعمل بالظاهر
قبل العمل بالباطن اذ هو وسيلته وبابه قال وأتوا البيوت
من ابوابها ولا بد لسلطان القلب ان يستخدم أمراء الباطنة
وهي القوى وامراء الظاهرة وهي الحواس والجوارح في اقليم
الوجود الى ان يحصل المقصود وعند ذلك يتعطل الالات
وحق لها ان تتعطل لما ثبت ان تحصيل الحاصل غير ممكن واما
العمل بالشريعة واحكامها فباق الى آخر العمر اذ اهل الحقيقة
في ذلك تابع لاهل الشريعة ولكل موطن حكم خاص ومن
مشى على المراتب لم يعثر فاين تذهبون انها الضلال وماذا
بعد الحق الا الضلال وههنا سر عظيم يمنع من اذاعته
العهد المأخوذ من اصحاب الطريقة ثم ان الدور اما على
هيئة السكون واما على هيئة الحركة فالجلوتية بالجيم
اكتفوا بالاول وذلك لان حلقة الصوفية عين الدور والخلوتية
اخذوا بالثاني ولا بد للدائرة من المركز وهو سر الله المحيط
الذي تعين الشيخ صورته ولذا كان مقامه وسط الحلقة
غالبا وكان وجوه العموم من القوال وغيره اليه اذ لا قفا هنا
كما قال تعالى حكاية عن ابرهيم عليه السلم اني وجهت وجهي للذي
فطر السموات والارض اي خلق سموات القلوب والارواح

واستبعاد بالفرق والجمع وجمعهما وكيف تطيل لسان الجرح
الى اولياء الامة وانت قاصر عن فهم كلامهم فضلا عن الوصول
الى مقامهم اما قرأت او سمعت ان تدوين الكتب انما حدث بعد
مائة وعشرين سنة من الهجرة لابقاء صورة العلم في مرآة العالم
وعليه يبتنى بناء المدارس فاذا كان هذا الوضع الحادث
محمودا في باب ظاهر الدين لاجل الغرض الصحيح المذكور فما ظنك
بما وضعه العلماء بالله في باب باطنه لابقاء معنى العلم
وعليه يبتنى بناء الخانقاهات ولو كنت رقيق الحجاب مفتوح
الابواب لما احتجت الى التلطيف بهذه السنن الموضوعة المحمودة
والاسباب المشروعة الممدوحة عند الله تعا وعند الانبياء
وعند اهل الكشف واليقين ولا شك ان الحق ظاهر متميز
من الباطل كتميز الحالي من العاطل فعليك بالحق واياك والباطل
ولا يغرنك الجاهل ولا تقنعن بحثالات البحر وزبده عن درره
ولآليه فان الله يبغض سفساف الامر ويحب معاليه
ثم من الاوضاع الخلوتية الدور الذي اكثر العلماء القول
فيه فمن ناف ومن مثبت والحق القبول بشرائطه واركانه
المثبتة في صحائف الوصايا المشايخ قدس الله اسرارهم اذ فيه
اسرار عزيزة غريزة لاهله والناشئ منه انما هو المنتهي
كالجنيد قدس سره اذ حينئذ ينتقل الحركة من الظاهر الى

الباطن

٩

منها قد علم كلّ اناس مشربهم اما يكفيك قوله عليه السلام ما رآه المؤمنون
حسناً فهو عند الله حسن اتظنّ انّ المراد بالمؤمن في هذا
الحديث هو العامي المقلّد من سوقيّ وجنديّ ونحوها لا بل
هو المفرد المطلق المحقّق الجامع للعلم والعين فهو ورآه
حسن عند الله تعالى لفنآئه عن نفسه وتدبيرها وبقائه
بهويّة الحقّ السّادية وتقديرها فاذا نطق نطق بالله واذا
سكت سكت بالله واذا وضع وضع بالله واذا رفع رفع
بالله والجبار انّ السلطان الّذي هو ظلّ الله اي ظلّ الحقيقة
الجامعة المتجلّية للانسان الكامل اذا صدر عنه شيءٌ من
قولٍ او فعلٍ يجعله النّاس قانونا فيما بينهم ويراعونه لكونه
صادراً من السلطان والصادر من العظيم عظيم ينبغي ان
يعتنى بشانه فانظر يا اعمى انّ السلطان وضع هذا القول
او الفعل واكتسب التعظيم والقبول بين رعيّته مع انّه ظلّ
ومضاف الى تلك الحقيقة الجامعة مكتسب للشرف من هذه
الاضافة اكتساب الظلّ ذلك من الشّمس فما ظنّك بالمضاف
اليه ووضعه وقانونه كيف لا يوضع له سرير القبول بين الخواصّ
وكيف ترفع الواسطة وانت في خرق حجابياتك محتاج
اليها ولا ينفعك مجرّد معرفة البرهان الالي والّلمي من غير ان
يكون لك عروج من الخلق الى الحقّ ونزول من الحقّ الى الخلق

الاسمائية المتجلية بصور شتى ثم التعرى من هذه التعينات
الشهادية وغيرها انما هو للتلبس بافضل مما كان عليه
وهو الوجود الحقانى الذى يترتب على الانسلاخ من الوجود
المجازى فاذا وصل الى الفناء التام لا يرى فى مرآة
الخلق الا اياه والمرآة غير مرئية كما لا يخفى واذا وصل
الى البقاء لا يرى فى مرآة الحق الا نفسه العارية عن لباس
المجاز المتحققة بالوجود الحقانى وحقائقه فافهم تفز
فالاول نتيجة الخلوة والثانى نتيجة الجلوة وسيأتى
مزيد بيان ان شاء الله تعالى فان قلت الخلوة بالوجه الذى
يتعارفه صوفية زماننا محدثة لم تكن فى القرن الاول
قلت نعم لكن وجود اصلها المشروع كاف لنا الآن ولكل
عصر حكم مغاير لما قبله والناس عن سره غافلون
فتراهم يريدون الانتساب الى النبى صلى الله عليه وسلم
والى الاصحاب والمجتهدين برفع الوسائط عن البين وهى
مشايخ السنة وسننهم التى اخذوها الهاما من الله تعالى
وتحققا بسر قوله تعالى لكل جعلنا منكم شرعة ومنهاجا
وقد ابقى النبى عليه الصلوة والسلام لهم بقايا تعظيما لكمل امته
واشارة الى اتحاد حقيقتهم بحقيقته الا ترى ان الولاية المطلقة
المحمدية عين واحدة ولكل واحد من عرفاء امته شرب خاص

منها

٨

ان اول الخلوة ترك اختلاط الناس صورة ثم معنى وآخرها
محادثة السر مع الحق حيث لا احد ولا ملك وانما يحصل هذا
بالانس بالذكر والاشتغال بالفكر والانخلاع عن كل صورة
ولباس والتجرد عن كل اسم ورسم ووصف وحكم فعليك
بتادية الامانات الى اهلها في عروجك كما اخذتها في نزولك
وذلك لان الانسان الى ان ينزل الى رتبة الصورة الالهية
يمر على المواطن والمقامات كلها فينصبغ باحكام كل موطن
ومقام ويتلبس بملابس التعينات الى آخرها فيلزم عليه
حين عروجه ان يغسل هذه الاصباغ بماء الفناء ويتعرى
عن هذه الغواشي العادية فان قلت ما معنى التلبس ثم
التعري قلت في ذلك فائدة عظيمة وهي ان هبوط الارواح
من اعلى عليين القرب الى اسفل سافلين البعد انما هو لتحصيل
الهدى الذي يشير اليه قوله تعالى قلنا اهبطوا منها جميعا
فاما يأتينكم مني هدى فمن تبع هداي فلا خوف عليهم ولا هم
يحزنون فان التجليات الشهودية نتائج التجليات الوجودية
فوجود الحقائق الامكانية وتنزل حقيقة الانسان
الى احكامها محض لطف ورحمة من الله تعالى والانسان
لا يرى وجهه الا في المرآة فلو بقي في التعين العلمي لما شم
رائحة من بساطين العين ورياض الشهود وهي التعينات

على غالب العادة الالهية ولذا كثر المحمديون اى السالكون
وفق سر تعين المحمدى فافهم جدا واما الخلوتية فنسبتها
الى الخلوة لان من سنتهم التخلى عن الناس فى صومعة مفردة
اربعين يوما اخذا من ميقات موسى عليه السلام على ما ورد فى
نص الكريم وربما اشتدت الحاجة الى اربعينات فيتخلون
الى ان يظهر فى مرآتهم وجه المقصود وذلك مع رعاية سائر
الشرائط جمة وقد تخلى النبى صلى الله عليه وسلم قبل بعثته
فى جبل حراء وكان اكثر غذائه وقتئذ الزيت والزيتون
ومنه اخذ باب الرياضة الاكتفاء ببعض الاغذية المرققة
للحجب المتراكمة المانعة للسالك من مشاهدة المقصود فى مرآة
القلب فمنه الزيت والزيتون والاكثمة ونحوها بخلاف السمن
واللحم ونحوهما ووجه الخلوة هو وجه الاعتكاف وهو تفريغ
القلب عن الشواغل مطلقا والتوجه الى الحضرة العليا المفيضة
لكل خير وجود فما دام لم يتجرد السالك عن الملابس الصورية
والمعنوية ولم ينقطع عن الاسباب الضعيفة والقوية ولم
يهئ محله تهيئة الحارث لمحل البذر لم يجد سبيلا الى الفيض
الالهى والانقطاع الصورى مدار للانقطاع المعنوى
لان الحواس والمشاعر جواسيس وسراق وكثرة الالف
بالمحسوسات مانعة عن التوجه الى جهة الوحدة والحاصل

اذا ول

كالملك فالبلايا لتربية جوهر الذهبي كالنار فلا يزيد
بها الا احسنا وصفاء فاذا بلغ الى معنى اليتم والغربة
من غير واسطة بمقاساة الشدائد ومعاناة النوائب
في دهر طويل كان الاحب اليه من القرآن سورة الضحى
والانشراح والنصر لكونها واردة على حسب حاله في
سلوكه ثم بعد الاويسي من يأخذ عن روحانية واحد
من اهل الولاية كالشيخ فريد الدين العطار قدس سره
فانه اخذ من الحلاج قدس سره مع ما بينهما من طول
المدة مقدار مائة وخمسين سنة ثم بعده من يأخذ
بواسطة الصحبة الصورية وهو اسهل واغلب لغلبة
التركيب والكثافة على طباع اكثر السلاك وقلما
يوجد من له بساطة جوهر ولطافة طبع ولذا قل
الاويسيون والروحانيون فعليك بالاجتهاد فانه
من مبادي الوصول الى المراد فهذه الطريقة الاويسية
طريقة حقة ولها اهل ولو على الندرة صاحبه واحد
واحد من اهلها والحمد لله تعالى والاويسي كتعين آدم
عليه السلم فانه ليس من الابوين والذي بعده كتعين عيسى عليه السلم
فانه من الام فقط والذي بعده كتعين نبينا عليه الصلوة
والسلم فانه من الابوين فتعينه في غاية الاعتدال لكونه واقعا

وكل من كان على سيرته فانتسابه اليه في الحقيقة ومسلكه
مسلك النبي عليه الصلوة والسلام كما قال ان الله ادبني فاحسن
تاديبي ثم امرني بمكارم الاخلاق فقال خذ العفو وأمر
بالعرف الاية كما في المقاصد الحسنة وكما قال كنت يتيما في الصغر
وغريبا في الكبر انتهى ولا صاحب لليتيم والغريب في الحقيقة
سوى الله تعالى فهو مربيهما وكافلهما بالذات الا يرى
ان اليتيم اذا لم يكن له من يقوم عليه ويحضنه يوضع
عند باب مسجد ونحوه فيجعله الله في يدي من يريد والغريب
يأوي الى المسجد غالبا وهو بيت الله فمعنى اليتيم هو ان الله
مربيه ومعنى الغريب هو انه انفصل عن منزل معارفه
وبعد عن حيز معرفة الناس اجمعين واتصل بمكان لا يعرفه
فيه الا الله كما ورد اوليائي تحت قبابي لا يعرفهم غيري
وهو كالسائر في البحر المحيط منفردا وفي حق مثله ورد
فطوبى للغرباء واليتم والمهاجرة اي الغربة الصوريان
من لوازم اليتم والغربة المعنويين غالبا الا ترى الى
حال يوسف الصديق عليه السلام من فراقه من ابيه في صغره و
مقاساة شدائد الجب والسجن والى حال نبينا عليه الصلوة
في ذينك المعنيين وهو ظاهر والى اغتراب سائر الانبياء
عليهم السلام وذلك لان ظهور كمال الانسان تدريجي لا دفعي

كالملك

٦

وهو الوجود المتعين من حيث هو متعين عين باطن الانسان
المتبدل بسبب تعيناته حسب تبدل اسبابها آناً وشاناً
واما الصنف الثاني فخواص العباد السالكين على طريقة
السلوك والتسليك غالباً الآن منهم من لم يلتزم طريقة
من الطرق المسلوكة المعروفة وهو الاويسي وطريقته
اعز من المسك الاذفر والكبريت الاحمر ولا علينا ان
نشير الى نبذ مما يتعلق بالطريقة الاويسية والخلوتية
والجلوتية اذ بيان غيرها من الطرق الكثيرة متعسر جداً
لكونه خارجاً عن الضبط وان كان الكل حقاً موصلاً
الى الله تعالى الا ما اشتهر بالفساد في الجملة كالحيدرية
والجوالقية والقلندرية وغيرها اذ ليس لها اصول
يعتنى بشانها وفروع يعتبر بمكانها واهلها خارجون
عن حد الطريقة بل عن حكم الشريعة اما الاويسية
فنسبتها الى اويس القرني رض وهو من كبار التابعين
على الاصح بل من اكابرها بل هو اكبر الكبائر وافضل اهل زمانه
ويكفي لنباهة شانه شهادة الرسول صلى الله عليه وسلم
وهو لم ياخذ الطريقة من احد لا من روحانيته ولا من
جسمانيته اي بدخوله في صحبته وانما اخذ ما اخذ من
الفيض الالهي والذوق الكلي من الله تعالى بغير واسطة

بحسب قوّته وضعفه فى اعتقاده لانّ الاعتقاد يقبل الشدّة
فيكون كشجرة اصلها ثابت محكم لا يزول بالرياح الشديدة
المختلفة والضعف فيخاف منه كما يخاف على ما اصله
قريب من وجه الارض عند هبوب العواصف وهى فيما نحن
بصدده الابتلاآت المتلوّنة فافهم ولو تأمّلت فى المريدين
فى هذا الزمان لوجدتهم على شفا جرف هار ليس لاسهم
رصافة ولا لبنيانهم رصّا فهم اعمّ العوام واذمّ الانعام
ولولا قول الشاطبى رحمه الله تعالى • يعدّ جميع الناس مولى
لانّهم • على ما قضاه الله يجرون افعلا • لاطلت الكلام
فى حقّهم وبلغت الغاية فى ذمّهم وانّما قلنا بنسخ ظاهر
القرآن دون باطنه لانّ باطنه باطن الانسان الكامل
وهو الآن ابدًا على ما كان عليه اى ازلًا لا يتغيّر كما لا يتغيّر
الحقّ نعم يتبدّل بالنسبة الى الخواطر والتجليات المتنوّعة
الواردة وتحقيقه انّ عالم الكون والفساد الذى هو ظاهر
الملكوت المعبّر عنه بالعرش العظيم على التبدّل دائمًا
بخلاف العرش الكريم الذى هو الانسان فانّ ظاهره على الثبات
من اوّل عمره الى آخره وباطنه لا يخلو عن التقلّبات
وهذا معنى ما قالوا باطن الحقّ وهو الوجود الاحدى النفسى
الرحمانى الجامع عين ظاهر الانسان الكامل وظاهر الحقّ

وهو

لهم عموم التوحيد و رخصة الفتوى والتردد بين الدنيا
والعقبى وامرهم الى الله فيما يشتغلون به فليس الكلام
فيهم اذ ليسوا على بصيرة من امرهم ولو كانوا على البصيرة
لوجدوا الحق في عين ما كانوا عليه من الامر الذى يدعو
الغير ويحببونه من الدنيا كالتجارة والزراعة والصناعة
وغيرها فبقى الكلام في اهل خصوص التوحيد وهم
صنفان صنف اهل التلقين العام وصنف اهل التلقين
الخاص اما الاول فكالسلاطين والوزراء والوكلاء
وعامة المؤمنين الذين التزموا الطريق من وجه عام
فنسبتهم الى الذين التزموها من وجه خاص كنسبة ذوى
الارحام الى اصحاب الفرائض كما ان نسبة عامة المؤمنين
الذين لم يلتزموا الطريق ولو من وجه عام ولكن احبوا
الملتزمين واعتقدوهم وحضروا مجالسهم ومشاهدهم
كنسبة الايتام والمساكين الاجانب الى ذوى الارحام
فكما ان ذوى الارحام محجوبون باصحاب الفرائض والعصبات
كذلك الايتام والمساكين محجوبون بذوى الارحام وقد
كان لهم شئ عند قسمة الميرث في اوائل الاسلام ثم نسخ
ذلك والنسخ يطرأ على ظاهر القرآن ومعانيه لا على باطنه
وحقائقه فللمحب المعتقد حصة من انوار الملتزمين

بالطرق الصورتية المتعددة فان مقاصد للحجاج من جميع
اقطار الارض انما هي الكعبة لكن جهاتهم مختلفة فمن قاصد
غربي ومن قاصد شرقي وكذا من ساير اليها من البر ومن
ساير من البحر ولو اتخذ طريقها لشق على الناس اذ لا يجد الكل
ما يكفي مؤنة البر بل يتعذر كمن نشأ في جزائر البحور فان قلت
فاذا كان الوصول حاصلاً للكل فهل لهم تفاوت في طبقات
سيرهم ام لا قلت نعم الا ترى ان سير البحر احدى بخلاف سير
البر وصاحب الاسم الباسط اوسع علماً وبالعلم يتفاوت
درجات العلماء بالله دون غيره فمن سار في جنح الليالي بشمعة
ليس كمن سار بفتيلة اذ الاول اوسع نوراً واحاطة كما ان من
سار وشمس الضحى مرتفعة ليس كمن سار على نور القمر لان نور
القمر مستفاد من نور الشمس وظلمة تعينه اي القمر انزلته
عن مرتبة الاصل فامتياز الاصل منه بحسب نوره الذاتي
كامتياز الحق من الخلق بحسب الوجوب الذاتي وكم بينهما
فاعرف حدك وسيرك يا مسكين فان المراتب متفاوتة
في طريق التلوين والتمكين ولا تدع ما ليس لك حتى لا تهلك
ثم ان عامة المؤمنين واصلون الى الله تعالى لكن لا من طريق
اسم كلي بل من طريق اسم جزئي وهو المؤمن اذ ليس لهم
نفس كلي من مظهر كلي ولا توجه جمعي من قلب جمعي وانما

لهم

٤

والقبض والبسط بيد السلطان والاجلاس على سرير السلطنة
بيد الرعية فافهم الغيرة الالهية وقلما يتفق التوجهان من
شخصين ولذا لم يجد حضرة الشيخ الاكبر والمسك الاذفر قدس
سره اى في زمانه من يوافقه في جهة سلوكه على ما يحكى عنه
وكذا ولده الوارث حضرة صدر الدين القنوى قدس
سره الزكى فتعددت الطرق الموصلة الى الله تعالى رحمة منه
على السلاك كما تعددت لغات القران رحمة على القبائل العربية
اعنى ان سبب نزول حضرة القران من المقام الجمعى الاحدى
الغيبى الى المقام الفرقى الواحدى الشهادى على سبعة احرف
وهى لغة قريش وهذيل وهوازن واليمن وبنى تميم وطى
وثقيف تسهيل للامر وتيسير اذ لو لم يكن كذلك لشق
على العرب مع اختلاف فهم فى لحونهم ان يأخذوا بلغة واحدة
والنبى عليه الصلوة والسلم بعث ميسرا من كل وجه لا معسرا
وقس على هذا اختلاف المجتهدين فانه ادى الى تعدد المذاهب
الحقة فى باب الاعمال وفروع الاحكام دون الاعتقادات
واصولها فكان تفاوتهم فى ذلك كتفاوت الانبياء عليهم السلم
فى شرايعهم كما قال تعالى لكل جعلنا منكم شرعة ومنهاجا وذلك
التفاوت ليس من جانب الانبياء بحسب انفسهم بل من جانب
اممهم المختلفة فى استعداداتهم واشير الى هذا التفاوت

لم يفرق بين نظم القرآن وشعر الشاعر ونعم ما قيل على
تحت المعاني من معادنها وما علي اذا لم تفهم البقر وذلك
لان الغيث ينزل على التراب القابل فيبدي الأثر وعلى الحجر و
السبخة فلا يزيدهما الا الصلابة والكدر فكل ميسر لما خلق له
وان لم يتبه الابله وجعلته على فصول شتى ذيلها بعض
الكلمات التي تلقفت من في شيخي الأجل في المجلس الذي
ليس معنا الا الله عز وجل والبستها الكسوة العربية اتباعا
للقرآن وتركت في خزانة الجنان ما اظهاره بين الناس
يقدح النيران وسميت هذا الكتاب بتمام الفيض في باب
الرجال على ما اشير الي بين النوم واليقظة والله اعلم
بتسميته هذا المقال وليس فيه مزج من معقول ومنقول
الا ان يستدعيه المقام ويقتضيه سوق الكلام ومن الله
الهام الحق والصواب وبيده كاسات التجلي من وجه الاسم
الفياض الفتاح الوهاب الفصل الاول
في بيان طرق الحق وسر تعددها وتكثرها اعلم ان
الطرق الى الله تعالى بعدد انفاس الخلائق اذ لكل احد وجه
خاص في توجهه الى الله تعالى ولامر ما امر هذه الامة المرحومة
بسؤال الوسيلة لنبيهم الآخر السابق الذي فاض منه كل الاشياء
والوسائل فهم معه كالرعية مع السلطان فالأمر والنهي

[٢٣ب]

والقبض

٣

الشيخ قدس سره من موطن هذه النشأة ورجع الامر
بعد الظهور الى البطون وكان الذى قضى انه سيكون
ضمنى بيت الحزن والفراق الى نفسه كانى يعقوب
واكل ديدان البلاء والمصيبة وجودى كانى ايوب
او كانى اسمعيل احضر للذبح بسكين القضاء او خليل
القى فى النار فلم يجد غير التسليم والرضاء لكنى وان
كنت متفجعا من الدهر فالدهر هو الله اذ لا اثر لشئ
سوى الله فانا المشتكى الى الله الذى خلق الموت والحيوة
وجعل النور والظلمات وبينما انا فى هذا البيت
وكان من الامر كيت وكيت اذ دخل على بعض الرجال فقال
بطريق الالحاح والاستعجال فى تصنيف شئ يستضاء
به فى الطريق ويتجدد به العهد لاهل التوفيق والتحقيق
فرايت ان الله تعالى انما جعل ذلك السؤال فى فيه
اظهارا لما كنت اخفيه وان الضنة بعد هذا كالتفقر مع
وجود الغنى وكنز الله تعالى لا ينفد ولا يفنى فشرعت فى
سرده برمز العيان ونظمه ببنان بديع البيان بقدر
ما فتح الله على من فتوح الوقت الصافى عن الكدر كالعسجد البحت
سواء وقع فى حيز الاخذ والقبول او مجه القاصرون مج
الممرور الشهد المقبول وعافه مؤف المشاعر وعابه من

التقدير وأوردني هذا المورد بلا رأي مني ولا تدبير
نفس رحماني وجدته من قبل اليمن أعني حضرة شيخي وسندي
الآتي ذكره في هذه الأوراق وهو العلة الغائية لسرد
هذه الألفاظ والكلمات على الأطلاق وقد كان بيننا سابقة
صحبة مدة عشرين سنة فوجدته حسنة من حسنات سيد
المرسلين آية حسنة بل لسانا من ألسنة الحق في العلوم
الكشفية والنظرية وآية من آيات ربه الكبرى في هذه
الدورة القمرية ورأيت أن الله تعالى ما هداني لصحبته
إلا لعناية سابقة ليس لها علة وأفاض علي وساطته
ما ليس له قلة وكنت أصمم في زمنه النوراني أن أقطر
من منقار البراعة نقاطا سودا تكون كالخيلان لوجوه
المعاني وديباجة الإلهام الرباني لكن الله تعالى كان يحول
بيني وبين ما أريد لحكمة يعلمها ذلك الحكيم المريد
فلم أجد وسيلة لاقتناص المطلوب سوى قطع مخلب
الإرادة والمطلب فطرت إلى الفطرة الأولى منقطعا عن
السبب وقلت في نفسي ليس لك من الأمر شيء وما تشاؤون
إلا أن يشاء الله وإذا أراد الله شيئا هيأ أسبابه وأوصل
العبد إلى مناه • ثم لما آل الأمر إلى خطب جليل وشأن فظيع
بحيث يورث ذكره لألم الوجيع أعني أنه انتقل حضرة

الشيخ

في مواطن الطريقة سيدنا محمد الصادق المصدوق المأمون
الأمين الذي كان نبيا وادم بين الماء والطين فاقتسم
الارواح العالية المجردة عن الغواشي الخلقية والملابس
الكونية من نبوته وولايته المطلقتين وهنيئا لهم وهم قوم
اداراللّه بيد الاختصاص مشاربهم وماكلهم فسبحان
من جمع الجمع في فرد كاسمه الجامع ومسماه ثم فرقهم
في عين جمعهم بالنظر الى اول الامر وحماداه وعلى آله واصحابه
الداعين الى اللّه على بصيرة تامة من شانهم ويقظة كاملة
في ارشاد اخوانهم ومن رآهم بعين القبول والاعتقاد
ودخلوا تحت رايتهم الى يوم التناد حمدا وصلوة وسلاما
لا ينقطع اثرها ويدوم في الاذهان والالسنة حديثها
وخبرها وبعد فيقول الفقير الموضوع كالتراب
المقرون بقيد الذل والاغتراب الشيخ عبد الحق اسمعيل
حقي الجلوتي بالجيم نزيل البلدة الفائقة على البلاد المحوية
على مراقد كثير من خواص العباد بيت لو وزنتها الرايت
الارض في دار والنشو في تربة والخير في جار وهي
بلدة بروسه حماها اللّه تعالى عن الآفات في جميع الاوقات
وجعل ساكنيها كسكان البيت المعمور الى يوم ينفخ في الصور
قد ساقني الى هذه البلدة الطيبة الرب الغفور وساقني



بسم الله الرحمن الرحيم

نحمدك يا من جعل المظاهر ألسنة محامده وارجع الامر كله
اليه من محموده وحامده على ما جعلت العلماء بالله ورثة
الانبياء وكلما مات منهم احد ابدلت مكانه آخر من الادباء
الامناء احياء بهؤلاء الاحياء للطريقة السالكة الى
جنابك وارشاداً لكل من ابتغى نحو بابك الى ان ينتهي
سلسلة الولاية الى آخرها وينتقل كلية الامر الى باطنها
من ظاهرها فيظهر نشأة اخرى بحسب تقابلات الاسماء
ويبرز ما بقي في مرتبة الخفاء ونصلي على نبيك الحضرة
الختمية الجامعة للمراتب الالهية الذاتية والصفاتية
والافعالية والمنازل الكونية الروحية والشهادية
والمثالية والحاصرة لمقامات العلم والعين والحق
والحقيقة الآخذ باحكام الشريعة السابقة على الكل

تمام الفیض



